

Управління культури Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙНИЙ ВІСНИК

Науковий збірник

Випуск 7

Луцьк, 2015

ББК 79.1
УДК 069.01
В 67

Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 7. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2015. – 552 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах подано статті та матеріали П'ятого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв “Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 15 травня 2015 року), III Волинської науково-практичної конференції “Музейна педагогіка. Теорія і практика” (м. Луцьк, 26 листопада 2014 року).

Розраховане на науковців, музейних та освітніх працівників, краєзнавців.

Упорядник: **Анатолій Силюк** - директор Волинського краєзнавчого музею.

Рецензенти: **Світлана Гаврилюк** - доктор історичних наук, професор кафедри документознавства і музейної справи, проректор з навчальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Геннадій Бондаренко - кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Рекомендовано до друку вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 27 серпня 2015 року) та науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 7 від 15 липня 2015 року).

Відповідальний за випуск: *Анатолій Силюк.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

Розділ I. Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.
Матеріали П'ятого круглого столу у Волинському краєзнавчому музеї
з нагоди Міжнародного дня музеїв,
15 травня 2015 року, м. Луцьк

Тетяна Андрусик,
студентка історичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ ЗБІРКИ ОДЯГУ З ЛЮБЕШІВЩИНИ
У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається значна за чисельністю та різноманітна за складом колекція одягу. Комплектування музейної колекції розпочалося одночасно із створенням у 1929 році Музею Волині. Саме в той час була започаткована і збірка етнографічних предметів із Любешівщини [1].

Особливості формування збірки одягу Волинського краєзнавчого музею [далі – ВКМ] висвітлювалися у працях Т. Боровицької та А. Дмитренко, які з'ясували конструктивне вирішення та типи крою натільного вбрання, етнорегіональні особливості декорування сорочок Волині та Полісся [24 – 25]. Особливо слід відзначити каталог традиційних жіночих сорочок Волині і Західного Полісся кінця ХІХ-ХХ століть із фондів ВКМ, укладений Л. Мірошниченко-Гусак та Т. Хомовою [26, 40–42]. Окремим виданням вийшла науково-художня реконструкція святкового вбрання Волині, яку підготували Н. Гатальська та Г. Івашків [23]. З квітня 2013 року у ВКМ працює виставка «Традиційне вбрання волинян та поліщуків», де представлені різні компоненти чоловічого та жіночого вбрання всіх районів Волинської області.

Колекція одягу з Любешівщини у фондах ВКМ не велика за чисельністю (18 предметів), яка складається в основному з жіночих сорочок, спідниць, крайок та головного убору свахи. На жаль, у колекції відсутнє нагрудне, чоловіче стегнове та натільне, верхнє вбрання. Основу традиційного комплексу складала сорочка.

Колекція жіночого вбрання складається із сорочок, які датуються кінцем ХІХ – ХХ століття. Згідно матеріалу, який поданий у табл. 1.

Таблиця 1.

Формування збірки жіночих сорочок з Любешівщини

№ п/п	Інв. №	Село	Датування	Автор / Власник	Хто передав до музею	Коли надійшла
1.	Р2-235	Велика Глуша	Кін. ХІХ ст.	Невідомий	Ветлюк В.І.	15.09.1971
2.	Д-1139	Лобна	1950-і рр.	Невідомий	Бондаренко Л.П.	02.07.1983
3.	Д-1206	Седлище	1920-і рр.	Невідомий	Кучинко М.М.	25.04.1985
4.	Д-1270	Ветли	1930-і рр.	Невідомий		30.05.1985
5.	Р2-1457	Залізниця	1950-і рр.	Швайко О.Д.	Швайко О.Д.	18.08.1982
6.	Р2-1536	Борки	Поч. ХХ ст.	Невідомий	Комюк Р.І.	17.01.1983
7.	Д-1567	Березичі	1930-і рр.	Невідомий	Хайба Т.І.	14.05.1998
8.	Д-1978	Підкормілля	Сер. ХХ ст.	Горщар Т.М.	Горщар Т.М.	22.09.2008
9.	Д-2185	Залізниця	1947р.	Черевко К.Т.	Горошкевич Н.О.	12.06.2012

Жіночі сорочки є святковими і буденними. Для виготовлення святкової сорочки брали вибілене тонке лляне домоткане [7], а для буденної – товстіше, грубіше полотно із різною інтенсивністю вибілювання [1; 2; 4; 6; 8], фабричної тканини [3; 5] та з перкалю [9].

Сорочки в основному пошиті ручним способом, окрім сорочок сіл Залізниця [9], яка пошита машинним способом та Велика Глуша – змішаним способом: ручним і машинним [1]. Вони з уставковим кроєм.

За структурою жіночі сорочки Любешівщини склалися з різної кількості пілок. Сорочки, виготовлені із двох полотнищ, шви розміщені по боках, а з трьох пілок – один шов іде по правому боку, другий – на спині і третій – спереду. Кількість пілок залежить від полотна. Сорочка шиється з трьох пілок, якщо воно вужче (47 – 60 см), а з двох – 70 – 75 см. Довжина сорочок коливається в межах 75 – 101 см, ширина – 60 – 70 см (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Розміри складових частин жіночих сорочок з Любешівщини (у см)

№ п/п	Інв. №	Довж. / шир. сорочки	Довж. / шир. вставки	Довж. / шир. коміра	Довж. / шир. пазухи	Довж. / шир. манжета	Довж. / шир. ластки	Довж. / шир. рукава
1	P2-235	92x69,5	17x20	33x6	36x2,5	20x3	10x10	40x44
2	Д-1139	80x68	16x14	36,5x6	28,5x2,2	21x3,8	9x9	40,5x45
3	Д-1206	75x60	–	–	25	–	8x8	49x45
4	Д-1270	82x66	19,7x19	36x7	31,5	20x4,5	10x10	45x41
5	P2-1457	80x70	19,5x19	38,5x8	25,5x10,5	19x9	9,5x10	48x28,5
6	P2-1536	75x67	18x19,7	37x3	28,5	18x2,7	6x5	45x40
7	Д-1567	93x70	18x21	35x3,5	35,5	23x1,2	12x13	44x46
8	Д-1978	101x70	17,5x13	40x6	34	22x3,3	11x10	48x45
9	Д-2185	77x70	19x18	40x6,5	24x9,5	17x5	8,5x8,5	43x23

Оформлення горловини жіночих сорочок із Любешівщини можна виділити три типи: відкладний комір [1; 2; 4; 5; 8; 9], комір-стійка [6; 7] і без коміра [3]. Довжина комірів стійок і відкладних складає 33 – 40 см, ширина – 3 – 8 см. Комір-стійка зустрічається як з одним так і з двома гудзиками, а відкладний комір – на один, на прорізній петлі. Коміри вироблені з домотканого полотна, лише у с. Лобна комір вироблений із фабричної тканини. В основному полотно сорочок призбірене біля коміра, вставок і манжетів.

Пазухи сорочок мають довжину – 25 – 35,5 см, а маніжки – 24 – 36 см, ширина маніжок – 2,2 – 10,5 см (див. табл. 2). Пазухи і манжети застібаються як з одним так і з двома гудзиками. У більшості випадків гудзики мають синій або білий колір, а прорізна петля – оброблена в ручну.

Вставки (полики) мають приблизно прямокутну форму і виготовлені з домотканого полотна. Ширина вставок 13 – 21 см, довжина – 16 – 19,7 см. Ластки (підрукавні клини) бувають різні, в залежності від розмірів: довжина – 6x12, ширина – 5x13 см (див. табл. 2).

Різняться і розміри рукавів жіночих сорочок. Їх довжину складає 40 – 49 см, а ширина – 23 – 46 см. Всі рукави сорочок розширені за рахунок підрукавного клина. Нижня частина рукавів закінчується манжетами. Ширина манжетів коливається від 1,2 до 9 см, довжина – 17 – 23 см (див. табл. 2).

Своєрідність жіночих сорочок із Любешівщини простежується у їх декоруванні. В основному оздоблювались комір, кути коміра, вставка, манжет, рукав. Декорування сорочок виконано тканиням і вишивкою.

Тканиням оздоблені сорочки із сіл Ветли та Бірки [9; 21]. Вишивальні техніки представлені «хрестиком», «лічильною гладдю», «художньою гладдю», «гладдю», «мережкою», «виколюванням», «стібком», «шпатівкою», «занизуванням», «зубчиком». «Хрестиком» вишиті сорочки із сіл Підкормілля та Лобна [14; 7]. Дві сорочки оздоблені поєднанням трьох-чотирьох декорувальних технік – вишивки «хрестиком», «стібком», «шпатівкою» [10] та вишивки «хрестиком», «занизуванням», «стібком» і тканиням [19]. Художньою «гладдю» та «стібком» представлено сорочку із села Залізниця [16]. Сорочку під інвентарним № P2-1457 оздоблено поєднанням «гладдю», «стібком» та «зубчиком». Також представлено сорочку, яка декорована вишивкою «лічильна гладь», що поєднується з «мережкою» і «виколюванням» із с. Сидище [8].

Орнаменти на жіночих сорочках Любешівщини можна поділити на геометричні, рослинні і стилізовані рослинні. Геометричний орнамент виконаний на тканий сорочці – це ромбики, квадратики, лінії, фігури. Сорочки, вишиті «хрестиком», мають рослинний і стилізований рослинний орнамент. Це квіткові поліхромні композиції з листям, на яких важко визначити, яку саме квітку чи листок тут зображено. А сорочки декоровані «гладдю» мають мотив «червоних руж», пуп'янків, волошок, ромашок із дубовим листям.

На сорочках, що виконані технікою перебірним тканиням домінує червоний колорит ниток із

Жіноча сорочка Інв. № Д-1139.

Жіноча сорочка Інв. № Д-1270.

Жіноча сорочка Інв. № Д-1567.

Жіноча сорочка Інв. № Р2-1457.

безузорними смугами, де є присутні чорні, білі, зелені, жовті та сірі нитки. Вишивальна техніка представлена багатьма кольорами, а саме – червоним, чорним, зеленим, синім, жовтим, фіолетовим, голубим, оранжевим, розовим та білим кольорами.

Жіночий костюмний комплекс доповнений чотирма компонентами стегового вбрання – трьома спідницями, чотирма крайками, які датуються 50 – 60-ми рр. ХХ століття.

Серед спідниць представлено одну спідницю-літник із с. Люб'язь [22] від Кушнерик Віри Никонівної. Спідниця виткана ткацьким верстатом із вовняних доморобних ниток в поясі зібрана. Збірки закріплені смугою із білого доморобного полотна, низ літника зі зворотного боку підшитий синьою смужкою жорсткої тканини. На талії тримається зав'язками. Прикрашена орнаментом у вигляді вертикальних вузьких смуг зеленого, білого, синього та рожевого кольорів на червоному тлі. Спідниця пошита з трьох пілок. Довжина – 65 см, ширина у поясі – 35 см. Пояс вузький – 3 см.

Спідниці із стрічками села Залізниця передані від Горошкевич Н. О. Вони пошиті машинним способом із фабричної тканини (сатин), темно-синього кольору. Внизу оздоблені нашитими стрічками, де під інвентарним № Д-2184 по середині червоного кольору представлено салатний, а у № Д-2188 – атласними стрічками рожевого кольору, по середині – зелений. Спідниця [15] на поясі зав'язується довгими зеленими

торочками, з вивороту підшита смугастою тканиною (4,5 см). Довжина – 67,5 см, ширина у поясі – 45 см. Пояс вузенький – 2 см. Спідниця [17] застібається на один білий гудзик, зі зворотного боку підшита смугою тканини сірого кольору (4 см). Довжина – 73 см, ширина у поясі – 42 см. Пояс вузенький – 2 см.

Крайки представлені із сіл Деревок [18] та Мала Глуша [11; 12; 13], які датуються ХХ століттям. Серед них три жіночі крайки та одна чоловіча.

Жіночі крайки вироблені із вовняних ниток, що утворюють орнамент повздовжніх смуг, де червоні нитки займають основне місце, а другорядне – сині, білі, фіолетові, жовті, зелені, бордові, чорні, малинові та оранжеві нитки. Крайки завершуються китицями [18] та бахромою [11]. Довжина крайок охоплює від 274 до 425 см, ширина – від 3 до 6 см. Китиці мають довжину – 10 см. Надійшли від Оласюк М. А. [18] та Гаврилюка І. [11; 12;]

Крайка або пояс чоловічий [13] вироблений із фабричної вовняної тканини та з китицями. Надійшла від Гаврилюка І. Оздоблений широкими смужками червоного, фіолетового, зеленого кольору різних відтінків, в центрі яких вузька коричнева. Також присутні біла та жовта нитка. У низу пояса представлено поперечні дві смуги по три ряди білого кольору. Довжина 304 см, ширина – 30 см. Китиці мають довжину – 12,5 см.

Отже, основу колекції одягу із Любешівщини у фондах Волинського краєзнавчого музею складають жіночі сорочки. Вони є святковими та буденними. Для їх пошиття використовували біле тонке (святкова сорочка) і товсте сірувате (буденна сорочка) лляне домоткане полотно. Декорування сорочок виконувалось тканням і вишивкою. На тканих сорочках переважали геометричні орнаменти, на вишитих – рослинні. Оздоблення сорочок було у червоній гамі з чорними, жовтими, фіолетовими та земними нитками. Спідниці шилися із вовняної та фабричної тканини, червоного, чорного та синього кольору та орнаментувались смугами та стрічками. Крайки вироблялися із вовняної тканини та оздоблювалися різнокольоровими нитками.

1. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 5 : Декоративне мистецтво (Д).

2. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 6 : Декоративне мистецтво (Д).

3. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 7 : Декоративне мистецтво (Д).

4. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 2 : Речовий (Р2).

5. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 5 : Речовий (Р2).

6. Волинський краєзнавчий музей. – Інвентарна книга, т. 6 : Речовий (Р2).

7. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1139.

8. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1206.

9. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1270.

10. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1567.

11. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1661.

12. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1662.

13. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1663.

14. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 1978.

15. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 2184.

16. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 2185.

17. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Д – 2188.

18. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Р2 – 223.

19. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Р2 – 235.

20. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Р2 – 1457.

21. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Р2 – 1536.

22. Волинський краєзнавчий музей. – Уніфікований паспорт № Р2 – 2452.

23. Гатальська Н. Поетика волинського вбрання: Науково-художня реконструкція / Н. Гатальська, Г. Івашиків. – Луцьк: Ініціал, 2005. – 20 листівок.

24. Дмитренко А. Збірка сорочок Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ імені Лесі Українки / А. Дмитренко, Т. Боровицька // Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення / Ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 314-320.

25. Дмитренко А. Конструктивні особливості жіночих сорочок зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся / А. А. Дмитренко, Т. Боровицька // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини. – Наук. зб. – Вип. 39. – Луцьк, 2011. – С. 345-348. (0,4+0,2 др. арк.).

26. Традиційні жіночі сорочки Волині й Західного Полісся кінця ХІХ – ХХ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею. Каталог / Упоряд. Л. А. Мірошніченко-Гусак, Т. О. Хомова. / Вст. ст. Н. Г. Гатальська, Л. А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013.

Валентина Бекетова,
кандидат історичних наук
заступник директора з наукової роботи,
Дніпропетровського національного історичного
музею ім. Д. І. Яворницького,
м. Дніпропетровськ

МУЗЕЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ТА ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙН

У часи Другої світової війни у 1939–1940 р. на Дніпропетровщині налічувалось приблизно 10 музеїв – Дніпропетровський історичний ім. Д.І. Яворницького, Дніпропетровський антирелігійний музей (у Преображенському соборі), Дніпропетровський художній музей ім. І.Бродського, Дніпропетровський музей революції, Дніпродзержинський музей революції, Нікопольський історико-краєзнавчий музей, Новомосковський краєзнавчий музей (його опис є у довідниках 1927 р.), Петриківський музей народного мистецтва (засновано у 1940 р.), мінералогічний музей Дніпропетровського гірничого інституту та зоологічний музей Дніпропетровського державного університету. В них зберігались цінні музейні скарби, які відтворювали минуле, культуру, духовну складову та особливості природного середовища краю з найдавніших часів до початку ХХ ст. Точні цифри кількості музейних предметів встановити неможливо, але за приблизними підрахунками це було біля 100 тисяч одиниць (тільки в Дніпропетровському історичному музеї їх нараховувалось 85 тис. од.), серед яких сотні цінних пам'яток археології, козацької доби XVII–XVIII ст. (зброя, одяг, клейноди), культових раритетів (ікон, книг, тканин), колекція образотворчого мистецтва XVIII–XIX ст. світового значення, а також колекції мінералів та місцевої фауни.

Коли ворог у липні 1941 р. наблизився до Дніпропетровська, була організована евакуація цінностей історичного та художнього музеїв у Дніпропетровську. Зокрема, як зазначено в документах історичного музею, з нього в напрямі Ворошиловграду (Луганськ) були евакуйовані в пульманівському вагоні в 11 ящиках найбільш цінні предмети запорізького, церковного, скіфського відділів та скарби західноєвропейської культури. Потім вони разом з експонатами ворошиловградського музею краєзнавства, у супроводі заступника директора з наукової роботи цього музею А.С. Грищенка, опинилися в м. Челкар (Чолгари) Актюбінської області Казахської РСР. В науково-діловому архіві ДНІМ зберігається акт, написаний олівцем 20 січня 1942 р., коли Грищенко передавав музейні предмети обох музеїв Челкарському районному відділу НКВС. В евакуації А.С. Грищенко помер, музейні речі майже без будь-якого нагляду зберігались у ящиках до визволення Дніпропетровщини від загарбників і перемоги над фашистами. У 1945 р. залишки експонатів музею (було 11 опломбованих ящиків, залишилось 8 розкритих) працівник музею Руднева, за наказом директора музею Д.Ф. Красицького, перевезла до Дніпропетровська.

Решту матеріалів ДНІМ у липні 1941 р. вивезли у м. Чкалів (Оренбург), але звідти вони не повернулись назад. Вже у 2001 р. з Оренбурзького обласного краєзнавчого музею в Дніпропетровськ були надіслані копії рішення Чкалівського облвиконкому від 11 січня 1943 р. «Про стан збереження майна евакуйованих музеїв і музею міста Чкалів», довідки про стан предметів Чернігівського, Рязанського та Дніпропетровського музеїв від 9 січня 1943 р. та акту про проведення опису експонатів Дніпропетровського історичного музею від 1-20 січня 1943 р. В акті зазначено 6 упаковок, серед них: колекція старовинної зброї – 42 од., килими – 30 од., 4 ящики з археологічними предметами – біля 300 од., подані дуже короткі відомості про експонати (інвентарний номер і назва предмета). Дійсно, ідентифікувати музейні предмети Дніпропетровського музею було досить важко.

Про ці події залишив спогади колишній директор музею Володимир Архипович Мізін, який повідомляв що, евакуацією музейних цінностей займалися заступник директора музею В. Мізін, науковий працівник О. Романов та сторож М. Білий. 7 серпня 1941 р. О. Романовим на адресу Наркомпросу (Харків) було сдане золото та срібло, що зберігалось в музеї у вигляді церковного начиння та Вознесенського скарбу, загальною вагою біля 1 тони. 19–20 серпня 1941 р. В. Мізін та М. Білий організували пакування та відправлення в евакуацію музейних цінностей (камеї, запорозька зброя) у 15 ящиках, кількох скаток картин та перських килимів, які були завантажені у пульманівський вагон, в якому від'їзжали в тил країни завідуючий ОлбВНО Шелевальник, директор антирелігійного музею Покровська та інш., і відправлені до Луганська, де Мізін здав цінності державним органам, потім вони потрапили до Луганського музею й доручені науковому працівнику Грищенку. Пізніше стало відомо, як зазначав Мізін, що музейні предмети

було перевезено до Актюбінська, де приставлений до них Грищенко помер. За свідченнями Мізіна, «сумна доля трапилась із золотом та сріблом». Як йому стало відомо вже після війни, цінності потрапили до Харківського історичного музею, де директором був дехто Середа, котрий за неофіційними чутками, очевидно, «розбазарив» їх. Про це Мізіну повідомив колишній начальник управління музеями Лесневський. Можливо, це дійсно були лише чутки, оскільки відомо, що цінності самого Харківського історичного музею постраждали під час перевезення на схід країни. Потяг, в якому перевозили музейні матеріали, розбомбила німецька авіація.

У квітні 1942 р., за даними рейхсканцелярії Розенберга, міністра східних окупованих областей Німеччини, в Дніпропетровську в історичному музеї залишалось 30000 експонатів, здебільшого археологічних, і 10000 книг; в художньому – 400 одиниць художніх предметів політико-пропагандистського характеру; будинок музею революції займала італійська військова частина і про долю експонатів музею німецька влада відомостей не мала.

У квітні–травні 1942 р. в будинку історичного музею розмістилась резиденція штадкомісара Дніпропетровська Клостермана, для чого музейні предмети були вивезені у приміщення художнього музею (по вул. Шевченка, 21). Під час цього перебезування, яке відбувалось у сильну зливу, а в якості транспортного засобу використовувалась навіть карета XVIII ст. часів Катерини II, багато експонатів було пошкоджено і пограбовано німцями та населенням міста. Зникла решта посуду, одягу, вишивок тощо.

З червня 1942 р. директором об'єднаного історико-художнього музею німецька влада призначила Павла Антоновича Козаря (з вересня 1941 р. він очолював історичний музей), колишнього наукового співробітника історичного музею, археолога, який зазнав переслідувань у 1930-ті роки як так званий «український буржуазний націоналіст», за зв'язки з академіком Д.І. Яворницьким. Серед археологів він відомий як першовідкривач культури полів поховальних посудів (урн) у Наддніпрянщині.

Протягом 1942–1943 рр. з музею постійно вилучались музейні предмети. Так, церковні старожитності Козар передав українським автокефальним церквам; посуд, картини, меблі передавались для потреб міського комісаріату, оформлення кабінетів та квартир офіцерів вермахта; книги знищувались з політико-ідеологічних міркувань; деякі археологічні речі зникли невідомо куди за розпорядженням самого Клостермана. Таким положенням справ були обурені навіть німецькі вчені з регіональної робочої групи по вивченню первісної та стародавньої історії України, зокрема Вальтер Модріян, який скаржився на Клостермана у штаб робочої групи при рейхсканцелярії Розенберга. Треба зазначити, що німецькі вчені з великою зацікавленістю вивчали археологічні предмети музею і пам'ятки, розташовані на Дніпропетровщині, намагаючись обґрунтувати за допомогою цих джерел претензії німців на всесвітнє панування. Так звані «готські» пам'ятки, судячі із звітів археологів Модріяна, Хорнунга, Хюлле, Міллера, Ейнеке, Штампусса, були розвідані ними і розкопані в районах сіл Волоське, Микільське, Військове, Вовніги, Новоолександрівка, Привільне. Численні фрагменти готської кераміки, фібула з головою тварини, невеличка готська посудина III ст. н. е., – такі предмети згадуються у німецьких звітах за 1942-1943 рр. Ці знахідки та експонати музею знайшли місце на створеній німецькими вченими виставці, відкритій 12 грудня 1942 р. у п'яти залах історико-художнього музею, щоб продемонструвати «зпоконвічну присутність» на землях України арійців і «закономірність загарбання фашистами українських земель».

Тікаючи з Дніпропетровська, німці вивезли 1 вагон музейних предметів, в тому числі археологічні речі та статую Катерини II. Збитки історичного музею за роки німецько-фашистської окупації оцінювались у 57 млн. карбованців, художнього музею – 7 млн. Безслідно зникли матеріали музею революції, лише деякі окремі фото із штампами цього музею зберігаються в ДНІМ. Така ж доля спіткала і матеріали Дніпродзержинського музею революції. Значні втрати були і в культовій колекції, що зберігалась у Преображенському соборі, який під час війни був діючим. Незначна рештка предметів залишилась від Нікопольського краєзнавчого музею. Багато особистих речей було втрачено й з приватного будинку академіка Д.І. Яворницького.

І все ж, недивлячись ні на що, майже 9000 експонатів Дніпропетровського історичного музею вдалося врятувати технічним працівникам музею Парасці Кузьмівні Дузь та Михайлу Яковичу Білому, які переховували цінності в недіючих котлах опалення, закопували в землю, зберігали у себе вдома, за що вони були удостоєні урядовими нагородами у 1966 р. – медалями «За доблесну працю» та «20-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Протягом 1944–1946 рр. зі сходу було повернено більше 8000 одиниць музейних предметів, евакуйованих в 1941 р. Ускладнювала пошук цінностей ДНІМ відсутність облікової документації, знищеної під час евакуації (125 справ музейного архіву за 1936-1941 рр.), а також нездійснення своєчасної

фотофіксації музейних предметів (до речі, німецькі вчені в 1943 р., побоюючись знищення музею під час авіаційних нальотів радянської авіації, провели повну фотофіксацію археологічних знахідок, підготовлених до вивезення в Німеччину, для чого спеціально була залучена фотограф фрейлау Імгард Грот). Нещодавно стало відомо, що деякі археологічні знахідки з Дніпропетровщини зберігаються у одному з археологічних музеїв Голландії (м. Лейден). Але ця інформація потребує ретельного дослідження.

У 1950-х роках решта матеріалів була повернена музею з Польщі, де випадково було знайдено кілька комплектів народного одягу. Траплялися очевидці, які бачили в Чехословаччині, в Москві мідну статую Катерини II, але до Дніпропетровська вона так і не повернулася.

Знаходяться в розшуку майже 1000 картин Дніпропетровського художнього музею. Десь осіла за кордоном і мінералогічна колекція гірничого інституту (тепер – Національний гірничий університет), серед експонатів, що збереглися, велика глиба уральського малахіту вагою півтони, яку співробітники інституту під час окупації міста перефарбували в чорний кольор під вугілля.

Музеї, як і усе господарство країни, швидко заліковували рани війни і відновили свою роботу. Директором Історичного музею у 1943-1946 рр. був Красицький Дмитро Філімонович (листопад 1943 - березень 1946 рр.). Після звільнення м. Дніпропетровська від німецько-фашистських загарбників з грудня 1943 р. в музеї були такі відділи: капіталізму (завідуюча Петрашевська Євгенія Іванівна), феодалізму (завідуюча Равич Ксенія Володимирівна), соціалізму (завідуючий Гайсар Микола Михайлович, він же був помічником директора), а також працювали екскурсоводи.

Головними завданнями невеличкого колективу музею начолі з Д.Ф. Красицьким були: по-перше, відбудова приміщення музею, по-друге, пошук втрачених музейних предметів, які були вивезені на Схід під час евакуації та німецько-фашистськими загарбниками до Німеччини, по-третє, – комплектування музейної колекції матеріалами про події Великої Вітчизняної війни на Дніпропетровщині та інш. Відбудова музею була доручена владою міста заводу ім. І. В. Бабушкіна. Директор та наукові працівники музею протягом 1945 р. відряджались у пошуках втрачених експонатів у Андіжан (Узбекістан), Акмолинськ (Казахстан), до Мінська та Гомеля (Білорусь), Львова, ст. Ярмолинець (Україна). У жовтні 1945 р. Д. Красицький виїжджає до Німеччини у пошуках музейних предметів. Виконуючим обов'язки директора в цей час був Ю. В. Вишневський. В 1945 р. проводяться наукові експедиції з етнографії, археології краю, зокрема розкопки й дослідження на місці зруйнованого Дніпрогесу, в с. Пологи Олександрівського району, під м. Запоріжжям. Співробітник музею С. Накельський їде в експедицію до Кам'янець-Подільська.

На початку 1944 р. в приміщенні художнього музею була відкрита виставка, присвячена Великій Вітчизняній війні. Історичний музей, зокрема, відкрив свої двері для відвідувачів до річниці визволення міста в жовтні 1944 р., а в травні 1945 р. була відкрита виставка «Вітчизняна війна радянського народу». У жовтні 1945 р. працівники музею займаються організацією міської виставки до 2-х річчя звільнення Дніпропетровська. На той час в музеї вже була зібрана колекція зброї, документальні та фотографічні матеріали про події на Дніпропетровщині під час війни. Ці предмети й експонувались на виставці. Окрім того музей проводив археологічні розкопки та етнографічні пошуки, поповнюючи своє зібрання новими предметами, ліквідуючи суттєві прогалини в експозиції музею, пов'язані з втратою багатьох унікальних експонатів, відтворюючих давню історію нашого краю. В 1948 р. в ДНІМ відкривається експозиція, присвячена сучасній (радянській) історії. На той час в музеї вже налічувалось майже 33 тисячі музейних предметів, що стало відомо завдяки проведенню інвентаризації 1947 р.

Таким чином, музеї області за роки фашистської окупації понесли значні втрати, особливо це стосується втрат музейних предметів – унікальних цінностей історії та культури нашого краю, які фактично відновити було неможливо.

1. Буряк В. В. До питання реституції колекцій Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького / В. В. Буряк // VIII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство і культура". (Наукові доповіді та повідомлення). – Харків, 1997. – Ч.1. – С. 358–361.

2. Віхи музейної біографії. До 160-річчя Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького / Авт.: Капустіна Н. І., Бекетова В. М. – Д. : Герда, 2009. – 96 с.

3. ДАДО. – Ф. Р2276. – Арх. III. – Од. зб. 49.

4. Звіт про виставку в Дніпропетровську знаходиться в спеціальному документі // ЦДАОВОУ. Ф. 3676. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 406.

5. Місячний звіт. Липень 1943 р. // ЦДАОВОУ. – Ф. 3676. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 215–216.

6. Музеї Дніпропетровської області. Довідник-путівник / Авт.-упоряд.: Капустіна Н. І., Бекетова В. М. – Д. : Арт-прес, 2006. – 56 с.

7. *Музей історії міста Дніпродзержинська. Путівник по експозиції.* – Д., 1968.
8. *Музей історії міста Дніпродзержинська. Буклет /Составители Н. А. Цыганок и М. М. Сабов.* – Д., 1986.
9. *Науково-діловодний архів ДНІМ.* – Ф. 1/–. Оп. 1. – Од. зб. 108–132.
10. *Нікопольський краєзнавчий музей. (Путівник по експозиції).* – Д., 1968.
11. *Особисті справи працівників музею за 1944–1950 рр. // Науково-діловодний архів ДНІМ.* – Оп. I. – Арх. № 40. – 300 арк. – Арк. 207.
12. *Пинчук І. ...И малахит, выкрашенный когда-то в черное / И. Пинчук // Наше місто. 2000. – 30 травня.*
13. *Повідомлення про створення в ДІМ виставки “Отечественная война советского народа” // Днепровская правда. – 1945. – № 146. – 13 мая.*
14. *Службова записка за вересень 1942 р. // ЦДАОВОУ.* – Ф. 3676. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 325.
15. *Спогади В.А. Мізіна. Рукопис 1968 р. // Поточний науковий архів.*
16. *Ченцов В. В. Натхненник української націоналістичної контрреволюції / В. В. Ченцов // Хроніка-2000. – К., 1996. – Вип. 16 – С. 191–207.*
17. *Ченцов В. В. Ідеолог українського націоналізму / В. В. Ченцов // Відроджена пам'ять: Книга нарисів. – Д., 1999. – С. 106 – 121.*
18. *Шубравська М. М. Д.І. Яворницький. Життя, фольклорно-етнографічна діяльність / М. М. Шубравська. – К., 1972.*

Любомир Більо,
аспірант історичного факультету
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

PR-ДІЯЛЬНІСТЬ У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

З метою адаптації музею до нових ринкових умов йому необхідно використовувати нові методи маркетингу та розширювати суспільні зв'язки. У сучасному світі змінюється структура музею, з'являються нові підрозділи, метою яких стає інформаційна комунікація. Традиційна музейна мова доповнюється новими значеннями: інформаційний ринок, маркетинг, менеджмент, реклама тощо. Не оминаючи професійну діяльність, музей покликаний стати посередником в рекламуванні власних послуг, та водночас він повинен виходити на новий рівень у спілкуванні із своїми відвідувачами.

Налагодження стійких зв'язків з постійними клієнтами набуває важливого значення у музейній діяльності. Співробітники музею повинні усвідомлювати, що вони не можуть мати справу тільки з відвідувачами-туристами, але повинні також мати постійних партнерів серед місцевого населення. Музей як установа культури має враховувати інтереси всіх активних учасників – наукових співробітників музею, меценатів, підприємців, зацікавлених громадян, туристів тощо. Важливим питанням у сучасній музейній діяльності є процес залучення до музею нових відвідувачів.

Крім відвідувачів у комунікації беруть участь і “колеги” музею, об'єднання з якими може стати джерелом досягнення спільних цілей, нових проектів і додаткових фінансових надходжень. Природними “колегами” музею є:

- Інші музеї;
- Установи культури - театри, бібліотеки, виставкові центри;
- Школи, університети та інші заклади освіти;
- Заклади туризму та спорту;
- Організації та спілки, що мають подібні з музеєм цілі.

Як правило, ці організації не уявляють можливостей музею. Музей повинен проявити ініціативу, звертаючись до них з пропозиціями співпраці. Це можуть бути освітні проекти із залученням освітньої мережі; або виставки з історії підприємств, що фінансуються підприємствами; або розробки з історії краю для туристичних агентств; або експозиції, створювані в фойє театрів, кінотеатрів, будинків культури. Навіть невеликий музей, використовуючи свої кадрові можливості може виступати як інформаційний банк, дослідницький центр, дизайн-бюро. Музей допомагає й іншим установам та організаціям створювати власний імідж. Це можуть бути проекти програм чи спільних виставок. У музейній комунікації можуть брати участь інші організації та установи, не пов'язані зі сферою культури. [13]

Музейна комунікація – це не просто послідовність заходів по залученню уваги широкої громадськості,

це налагодження двохсторонніх та стійких зв'язків між музеєм та відвідувачем. Зв'язки з громадськістю допомагають привернути увагу людей до діяльності музейного закладу. Функцію управління інформаційними потоками виконують спеціалісти у зв'язках з громадськістю – так звані піар-менеджери. PR (Public Relations – зв'язки з громадськістю) – запланована і систематична діяльність, спрямована на підтримання взаєморозуміння і готовності до співпраці організації та громадськості. [14]

Public Relations – відносно новий та перспективний напрямок у діяльності музеїв. Для здійснення взаємодії у зв'язках з громадськістю є система каналів особистої та неособистої комунікації. Перший варіант ефективний завдяки тому, що учасникам надається можливість для особистого спілкування та встановлення зворотного зв'язку. Другий варіант може вважатися основним прийомом комунікації, оскільки має ефект масовості і формує громадську думку. Масова комунікація визначається співпрацею музейної установи та засобів масової інформації.

Зв'язки з громадськістю пронизують практично усю музейну діяльність. PR впливає на популярність музею серед населення, формує його імідж, зумовлюючи його майбутній розвиток. Зростаючий динамізм, мінливість та невизначеність ділового і культурного середовища суспільства обумовлюють необхідність встановлення, розвитку і підтримання стійких інформаційних зв'язків із громадськістю. Такі двосторонні інформаційні зв'язки необхідні установам культури для моніторингу та прогнозування подій, для своєчасної та адекватної реакції на них. В даному випадку PR виступає засобом стратегічного управління поведінкою зовнішнього і внутрішнього середовищ організації, інструментом впливу на них за допомогою інформаційної взаємодії.

Музей, зацікавлений у розвитку комунікацій, може використовувати PR для поширення інформації про свою діяльність. Управління своїм інформаційним простором стає необхідністю, а популяризація роботи музею та залучення нових технологій допускає руйнування старих стереотипів в уявленні громадськості про музей.

Для вирішення проблем, що стоять перед музеєм в критичні моменти його розвитку, наприклад, при відкритті музейного закладу, під час реконструкції його експозиції, організації нових виставок, все частіше використовуються методи маркетингу та комунікації. Музейні заходи ставлять своєю метою залучити якомога більше відвідувачів, які в подальшому могли б перетворитися на зацікавлену публіку. Прагнучи до розширення своєї аудиторії, музей повинен прагнути і до зміцнення репутації своєї установи, і до встановлення постійних контактів з громадськістю.

Музей покликаний формувати культурне середовище тієї місцевості, в якій він знаходиться. Музейна робота спрямована на виховання почуття суспільної самосвідомості. Через свою експозицію, виставки та заходи музей звертається до кожного відвідувача особисто, емоційно впливаючи на загальну аудиторію. Таким шляхом долається дефіцит інформації, підвищується статус музею, так як виявляється його своєрідність серед інших закладів культури. [2]

Партнерами музею в масовій комунікації є засоби масової інформації. Віддавати перевагу будь-кому із ЗМІ означало б втратити частину потенційної аудиторії. Тому музей повинен співпрацювати із усіма можливими інформаційними джерелами. Преса, радіо, телебачення, Інтернет ресурси, усі вони мають ряд особливостей, що виявляються в характері і способах донесення інформації до аудиторії. Плануючи рекламну кампанію, музею слід враховувати специфіку будь-якого ЗМІ. При зверненні читачів до преси на першому місці виявляється прагнення глибше орієнтуватися в тому, що відбувається, потім, – бажання почерпнути яку-небудь необхідну інформацію, чи з користю провести вільний час. Радіо задовольняє потреби в отриманні оперативної інформації, воно супроводжує бажання бути включеним в динаміку того, що відбувається, отримувати практичні поради. Мотивація звернення до телебачення – бажання провести біля екрану вільний час. Інтернет ресурси є досить мобільними та зручними у контексті подання цікавої інформації.

При зверненні музею до ЗМІ швидко встановлюється «зворотний зв'язок» в обміні інформацією. ЗМІ висвітлюють діяльність музейної установи, а в останніх з'являється можливість отримання швидкого відгуку від споживачів на пропонувані музеєм послуги. Під словом «споживачі» маються на увазі не тільки відвідувачі музею, а й ті, хто про нього чув, бачив по телевізору, читав у пресі, знайомився в Інтернет ресурсах. Це теж аудиторія, тільки пасивна; зробити її своїми постійними відвідувачами – завдання, яке вирішується за допомогою музейної комунікації.

Слід зазначити, що атмосфера музею, його внутрішній простір також впливають на формування музейного вигляду, тому все, що пропонує музей, повинно відповідати тематиці даного музею, постійно розвиватися й удосконалюватися. Самі експозиції, різні форми проведення екскурсій, що враховують

індивідуальні якості відвідувачів, перегляд відеофільмів з тематики виставок, використання сучасних інформаційних технологій є «візитною карткою» музею. Завдяки цим особливостям, музей стає відомим і цікавим не лише тим, хто побував в його стінах, але і тим, хто знайомиться з виставками музею та заходами за допомогою публікацій у ЗМІ. [12]

У сучасному інформаційному світі, музею необхідно мати свою Web-сторінку в Інтернеті. Він повинен систематично оновлювати та доповнювати її новими матеріалами. Маючи таку сторінку, музей може інформувати своїх (комп'ютерних) користувачів з новими виставками, поточними та перспективними напрямками діяльності, з анонсом майбутніх заходів тощо.

На сторінках музейного Web-сайту усі дані повинні бути узагальнені та систематизовані. Це дозволяє віртуальному відвідувачу з легкістю здійснювати пошук необхідної інформації. Важливим кроком у подачі матеріалів є залучення фоно-, фото- та відео ресурсів. Не варто переповнювати музейний Web-сайт надмірною кількістю лишньої інформації. Натомість, інформація повинна бути подана коротко, якісно та креативно. Це дає змогу зробити музейний Web-сайт конкурентоздатним. У такому випадку, в інтернет-споживача, якому сподобається експозиція музею на «картинці», з'явиться бажання побачити її «в живу».

Сучасна особистість, яка живе у епоху інформаційних технологій не уявляє свого дня без перегляду подій на сторінках Інтернет ресурсів. Неможливо уявити сучасну особу, яка б не користувалась соціальними мережами. Саме тут є можливість вибору необхідної інформації для кожного особисто. Тому, важливим у діяльності музейного Web-сайту є створення зв'язку із соціальними мережами, для прикладу з Twitter чи Facebook. Соціальні мережі є зручною площадкою для розміщення інформації про музей, його діяльність, новини та головні події. Сторінка у соціальній мережі може допомогти закладу ділитись новинами із постійними відвідувачами, налагоджувати нові контакти, знаходити потенційних «колег» музею та розвивати співпрацю з ними. Сторінка у соціальних мережах може слугувати як реклама послуг, які надає музей.

Музейний заклад повинен усвідомити, що його розвиток у майбутньому тісно пов'язаний із розвитком мережі Інтернет. Проте, за музейним Web-сайтом, як і за сторінкою у соціальних мережах потрібна пильна увага, оскільки вона стає своєрідною маркою музею. Музей повинен мати кваліфікованого працівника, який готовий тримати контакт із відвідувачами, зацікавленими особами, партнерами та колегами.

На сторінках музею можуть бути створені спеціальні обговорення, на яких розглядатимуться «плюси» та «мінуси» у діяльності музею, залучення нових методів, відгуки, коментарі та пропозиції відвідувачів. Здійснюється пошук нових джерел фінансування та зацікавлених компаній у розвитку цієї структури. [11]

Специфікою застосування зв'язків з громадськістю в музейній сфері є складність оцінки її результатів через відсутність критеріїв, за якими ці результати можна було б визначити. Показниками ефективності PR-кампанії музейного закладу виступають: рівень поінформованості громадськості про музей та його проекти; наявність мотивації фахівців установи культури, яка сприяє згуртованості колективу; взаєморозуміння між установою та її соціальним середовищем; нові ідеї та проекти, що відкривають перспективи для розвитку і якісних змін музею; вихід на нові ринки і нові цільові аудиторії; співпраця з профільними установами та організаціями.

Таким чином, необхідними інструментами PR-діяльності музею є: зміцнення довіри до музею; створення і просування його позитивного іміджу; надання інформації ЗМІ (прес-довідка, прес-реліз, прес-паKET, досье, інформаційний бюлетень), використання Інтернету у своїй діяльності (Інтернет сторінки, Web-сайти музею, соціальні мережі, форуми, тематичні блоги), організація та проведення спеціальних заходів (презентація, прес-конференція, конкурс, виставка, свято, ювілей), передача інформації через предмет (сувенірна продукція, брошури, буклети, логотип, фірмова символіка). [12]

Після розгляду особливостей застосування інструментів PR в музейній сфері, можна дослідити як вони застосовуються на практиці. Для проведення аналізу візьмемо Волинський краєзнавчий музей із його структурними підрозділами (відділами), та проаналізуємо, як він використовує зв'язки з громадськістю у своїй діяльності.

Волинський краєзнавчий музей у своїй структурі має філіал – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки у селі Колодяжне, а також чотири відділи: Луцький художній музей у Замку Любарта; Музей Волинської ікони в Луцьку; Меморіальний музей В'ячеслава Липинського у селі Затурці; Музей історії Луцького братства в Луцьку. [1]

Волинський краєзнавчий музей проводить заходи на відзначення пам'ятних подій на Волині та відомих

постатей краю: тематичні та краєзнавчі вечори; вечори-портрети; дитячі ранки; усні журнали; мистецькі, літературні, екологічні, етнографічні та історичні години; вікторини.

Музей активно співпрацює із дитячою аудиторією. Науковці музею розробили тематичні екскурсії, екскурсії-лекції, музейні заняття, екскурсії-казки на допомогу викладачам навчальних закладів згідно шкільних навчальних програм з історії, літератури, природничих дисциплін.

Слід зазначити, що співробітники музею проводять екскурсії з урахуванням вікових груп відвідувачів, звертаючи увагу на представлені в експозиції унікальні матеріали.

Аналізуючи комунікаційну діяльність окремих структурних підрозділів Волинського краєзнавчого музею можемо побачити їх певні особливості.

У Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки проводять музейні лекції та, традиційно, літературно-мистецькі свята присвячені пам'ятним датам та визначним подіям у житті українців.

На початку 2015 року була розпочата робота літературного гуртка «Лесине джерельце». Його відвідують діти шкільного віку. У ході роботи передбачені теоретичні, практичні, індивідуальні заняття, екскурсії, виступи тощо. Окрема кількість годин відводиться для підготовки та участі у масових заходах, літературних конкурсах, читаннях, тощо. [5]

Художній музею організовує вечори класичної музики, зустрічі молоді з художниками. Метою заходів є представлення музею як скарбниці духовних цінностей і, водночас, як сучасний заклад, що сповнений життя, цікавих ідей, незабутніх подій. [8]

У музеї Волинської ікони активно проводяться тематичні вечори, презентації, зустрічі, семінари, концерти камерної музики та духовного співу. Своєрідним для даного музею є проведення Хресного ходу з метою пошанування Хомської Чудотворної ікони Богородиці. Його проходять священнослужителі і віряни від Свято-Покровського кафедрального храму до Музею волинської ікони. [9]

Уже доброю традицією у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського стало проведення вечорів пам'яті, мистецьких заходів, круглих столів, усних журналів, лекцій, а також відзначення пам'ятних дат, пов'язаних з іменами видатних українців.

З періоду відкриття музею, проведено уже четвертий захід із нагоди різдвяно-новорічних свят – «Музейна коляда». Гості даного заходу, мають змогу познайомитись із забутими зимовими звичаями та традиціями, побувати на конкурсі колядок та щедрівок у виконанні молодіжних та дитячих гуртків.

Більшість заходів проведено спільно з бібліотекою села та просвітянським осередком «Джерело», що діє при музеї. [7]

При Музеї історії Луцького братства створено та активно розвивається культурно-просвітницький проект «Музей – громаді». Зустрічі з лучанами та гостями міста проходять у формі «народних читань» чи публічних лекцій. Даний проект виник з бажання перетворити музей у місце для обміну думками та спілкування з дорослим населенням краю з питань історичного краєзнавства. Загалом, зустрічі розраховані як на тих, для кого музей вже є частиною культурного простору, так і для тих, хто вперше знайомиться з таким видом суспільної комунікації.

Потенційні учасники – представники міської громади, історики, краєзнавці, колеги музейники, працівники у сфері туризму тощо.

Перша зустріч у рамках даного проекту була присвячена темі «Волинська еліта у литовську добу: здобутки і втрати» і відбулась 24 квітня 2014 року. Остання за часом зустріч – літературний вечір із українським поетом Юрієм Руфом, що відбувся 22 березня 2015 року. [4]

Робота Волинського краєзнавчого музею висвітлюється у мережі Інтернет. Діяльності музейних установ Волинської області присвячена Web-сторінка «Музейний простір Волині». На даному Web-сайті можна знайти необхідну інформацію про більшість музеїв області. Його меню є досить компактне та зручне. Воно поділене на декілька розділів, що дає змогу ознайомитись із необхідною інформацією. Також, структура Web-сайту дає змогу на вихід до інших Інтернет сторінок музеїв Волинської області.

На Інтернет сторінках музеїв, які об'єднує Волинський краєзнавчий музей, представлена інформація про всю діяльність цих закладів. Тут коротко характеризуються експозиції музеїв, основні напрями їх діяльності, подано розклад роботи та контактні дані, тощо. На цих Інтернет сторінках відвідувачі можна висловлювати свої думки і побажання щодо функціонування музейної сфери краю.

На основі отриманих даних складено наступну таблицю:

PR-інструмент	Застосування
ЗМІ	Публікації у пресі, подача інформації на регіональному телебаченні, розміщення інформації у Інтернет виданнях тощо.
Спеціальні події	Організація зустрічей із творчою інтелігенцією краю, відомими особистостями Волині та України; спільна діяльність із організаціями, спілками, творчими колективами; організація святкувань, днів пам'яті, ювілеїв тощо.
Діяльність музею	Організація оглядових та тематичних екскурсій, екскурсій-лекцій, екскурсій-казок, музейних занять згідно зі шкільною програмою з історії, літератури, природничих дисциплін; майстер-класи, тематичні заняття, конкурси.
Музейні Web-сторінки	Робота у мережі Інтернет спеціальних музейних Web-сайтів: “Музейний простір Волині”; “Волинський краєзнавчий музей”; “Музей волинської ікони”; “Художній музей у Луцьку”; “Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки”; та ін.
Музейні сувеніри	Листівки, календарі, буклети, магніти, чашки, футболки, каталоги виставок, збірники наукових праць тощо.

Наведена у таблиці інформація свідчить, що Волинський краєзнавчий музей працює з пресою, інформує її про свої заходи, виставки, публікує інформацію в Інтернет-виданнях. Музей активно використовує інструменти зв'язку з громадськістю. Вони ефективно впливають на комунікаційну діяльність цього закладу.

Музей може постійно розширювати свою потенційну аудиторію. У сучасному світі не існує кордонів для поширення знання. Телебачення, преса, Інтернет та інші комунікаційні технології дозволяють музею шукати своїх споживачів, міняючи часові та просторові рамки. [2]

1. Волинський краєзнавчий музей [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

2. Дарит О. Паблік рилейшнз в музеє: техніка успеха / О. Дарит // Музей и новые технологии. На пути к музею XXI века / Сост. и науч. ред. Н. А. Никишин. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – С. 17–30.

3. Дмитрук І. Інтернет сторінки як засіб комунікації між музеєм та відвідувачем / І. Дмитрук // Волинський музей. Історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею. – Луцьк, 2014. – С. 297–300.

4. Інтелектуальна українізація – під таким гаслом в музеї історії Луцького братства провів зустріч з волинянами львівський поет Юрій Руф [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/news/intelektualna_ukrajinizacija_pid_takim_gaslom_v_muzeji_istoriji_luckogo_bratstva_proviv_zustrich_z_volinjanami_lvivskij_poet_jurij_ruf/2015-03-22-1709.

5. Колодяжненський музей Лесі Українки запрошує на заняття гуртка „Лесине джерельце” [Електронний ресурс] Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки. – Режим доступу : http://kololesi.at.ua/news/kolodjazhnenckij_muzej_lesi_ukrajinki_zaproshue_na_zanjattja_gurtka_lesine_dzherelce/2015-02-07-129.

6. Мельничук М. Культурно-освітня та популяризаторська діяльність Нововолинського історичного музею / М. Мельничук // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6 / Упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – С. 51–52.

7. Музейна коляда відбудеться у Затурцівському музеї В'ячеслава Липинського [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/news/muzejna_koljada_vidbudetsja_u_zaturcivskomu_muzeji_v_jacheslava_lipinskogo/2015-01-17-1583.

8. На гостини та гостинці до музейної киці [Електронний ресурс] / Художній музей у місті Луцьку. – Режим доступу : http://art-lutsk.at.ua/news/na_gostini_ta_gostinci_do_muzejnoji_kici_majster_klas/2015-03-02-115.

9. Про нас [Електронний ресурс] / Музей Волинської ікони. – Режим доступу : <http://volyn-ikona.at.ua/index/0-3>.

10. Яцечо-Блаженко Т. Нові тенденції у сучасному музейництві / Т. Яцечо-Блаженко // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6 / Упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – С. 74–76.

11. Яцечо-Блаженко Т. Польський досвід висвітлення діяльності музеїв у Твіттері / Т. Яцечо-Блаженко, І. Рудянин // Волинський музей. Історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею. – Луцьк, 2014. – С. 354–356.

12. PR в музейній справі [Електронний ресурс] / Харківський історичний музей. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2013/article.html?n=861>.

13. PR-деятельность в музеях [Электронный ресурс] / Образовательный портал. – Режим доступа : <http://magref.ru/pr-deyatelnost-v-muzeyah/>.

14. PR-реклама чи зв'язки з громадськістю [Електронний ресурс] / Государство для общества. – Режим доступу : <http://www.govforc.com/index.php?id=224>.

Наталія Гатальська,

провідний науковий співробітник Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, с.Затурці Локачинського району

ЗАВДЯКИ І ВСУПЕРЕЧ.

НОВОСТВОРЕНИЙ СІЛЬСЬКИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Більшість державних музеїв України знаходиться в містах: як мовиться, так історично склалось. Як правило, до цих установ надходять предмети музейного значення з усіх кінців краю, щоб якомога повніше висвітлити історію певної території, її матеріальну і духовну культуру. Але є окремі невеликі населені пункти, урочища, які самі собою вже є пам'ятками археології, історії, культури, архітектури, природи. Маленькі містечка і села, багаті своїм історичним минулим, оригінальними краєвидами також створюють музейні заклади, завдяки діяльності яких можуть заявляти про себе на всю державу, а то й — увесь світ.

Найпоширенішою в Україні є мережа історичних музеїв [3, 34]. До музейних установ історичного профілю належать і меморіальні, серед яких — Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Ідеї талановитого дослідника історії України, політолога, державного і громадського діяча, дипломата покорили уми багатьох сучасних науковців, політиків, філософів — усіх, хто вивчає науково-теоретичну спадщину видатного волинянина. Липинський був геніально передбачливим, тому його політико-теоретичні узагальнення є на диво актуальними й сьогодні. Отож, статус пам'ятки національного значення, наданий колишній дворянській садибі в Затурцях у 2002 році, свідчить про вагу постаті В. К. Липинського в історії українського державотворення та історичної науки. Музей же в родовому домі Липинських відкрито в серпні 2011 року.

Проте цій події передувала довга і драматична історія дворянського обійстя, а будинку — зокрема. Події Першої світової війни зруйнували фільварок Липинських, у т.ч. й житло, згадував останній власник маєтку Станіслав Липинський [1, 864]. Проте завзята, вперта вдача молодого, а до того ж високоосвіченого господаря (у 1911 році С. К. Липинський захистив дисертацію в Лейпцігському університеті і став доктором філософії в галузі агрономії) змусила колишній батьківський маєток піднятися з руїни. Як наслідок — на згарищі виросло нове модерне господарство з електрикою і телефоном та високопродуктивною працею. Адже кількома сім'ями селян, які постійно працювали в маєтку, обслуговувався весь великий господарський комплекс. Отож, **всупереч** наслідкам війни і **завдяки** умілому господарюванню та добросусідським стосункам із місцевим населенням маєток Липинських наприкінці 1930-х років було визнано одним з найуспішніших серед 50-ти найкращих маєтків на всіх теренах Речі Посполитої.

І все ж родину Станіслава Липинського не минає лихо: немовлям помирає один з наймолодших синів, дружина пана Станіслава захворює на туберкульоз і в 50-річному віці, залишивши п'ятеро дітей (наймолодшому Юрію — всього 7 років), відходить в інший світ. Події на світовій арені приводять на територію Волині радянську армію, і господар маєтку, боячись репресій, забирає на кілька возів дітей, домашній архів, насінневий матеріал (адже був агрономом-селекціонером) та найнеобхідніші предмети побуту і поспішно залишає нажите упертою працею майно й виїжджає за Буг в надії через деякий час повернутись. Проте йому не судилось більше побувати в рідних Затурцях. Але й там, в повоєнній Польщі,

всупереч цим трагічним і драматичним подіям, учений успішно працює, а діти Станіслава Казимировича, отримавши хорошу освіту, стають відомими фахівцями в окремих галузях науки. Саме вони і донька В'ячеслава Казимировича зберегли й передали на покинуту колишню Вітчизну їх батьків безцінний родинний архів Липинських, *завдяки* чому з'явилась можливість побудови музейної експозиції в Затурцях. Ці матеріали і склали основу фондової колекції нашого сільського музею.

На базі фільварку новою владою у 1939 році було створено радгосп. *Завдяки* цьому збережено інфраструктуру господарства та житловий двоповерховий будинок, де розмістились контора радгоспу і квартири спеціалістів.

Але в буремні воєнні роки Другої світової в палаці Липинських розташувалась польська “пляцувка”, і під час сутички українських та польських партизанів, на жаль, другий дерев'яний поверх згорів, а муровані стіни першого поверху зазнали значних руйнувань. Проте і після цього, в повоєнний час, *завдяки* окремим керівникам обласного племінного господарства будинок було відновлено, але без другого поверху. Знову в приміщенні палацу Липинських розмістилась адміністрація підприємства та лабораторії. Кілька кімнат стали квартирами спеціалістів. Коли ж збудували нову контору, старий дім Липинських почав руйнуватись і прийшов у запустіння. Особливої шкоди було завдано підвальному приміщенню, де стояли господарські плити, варилась їжа домашній худобі. Грибок, який надійно “оселився” в підвальній частині будинку дає про себе знати і нині.

Наприкінці 1980-х років, коли почали відкриватись архіви, і люди змогли більше дізнатись про справжню історію своєї Батьківщини, громадськість села стала ініціювати створення в колишній садибі дворян Липинських музею. Проте тодішня влада була категорично проти цієї ініціативи, адже з імені Великого Українця ще не було знято табу. І все ж *всупереч* чиновницькому спротиву ім'я Липинського почало повертатися в Україну.

Історія ремонтно-реставраційних робіт, підготовка приміщення до відкриття музею теж носять відтінок драматизму. Спочатку приміщення за безцінь племоб'єднанням було продане місцевому підприємцю, який навіть почав внутрішню реконструкцію будівлі для обладнання там столярного цеху. Згодом довелось державі його викупити вже у приватного власника. Почались ремонтно-реставраційні роботи з метою пристосування колишнього будинку Липинських під майбутній музей. Щоразу змінювались підрядники, часто внаслідок неякісного виконання цих робіт попередниками. Кілька разів зміцнювались фундаменти, мінялась покрівля. В результаті — завершення десятирічних ремонтно-реставраційних робіт звелось до двох місяців, протягом яких було також частково оформлено експозицію. *Завдяки* наполегливості тодішнього голови Волинської облдержадміністрації Клімчука Б. П. музей було відкрито, проте *всупереч* здоровому глузду: за колишньою радянською традицією музей відкривався “до дати”, це було, за висловом чиновника високого рангу, “політичне рішення”. Тому зараз маленькому колективу доводиться “пожинати плоди” поспіху, щодня виносячи з підвалу купи штукатурки, яку руйнує грибок, дихати спорами літаючого грибка, мерзнути навіть у теплу пору року при низькій температурі (у квітні 2015 року температура повітря була плюс 4-5 градусів за Цельсієм). Досі не виправлені численні помилки у текстах та етикетках, не дороблені вітрини. Потроху грибок добирається в експозиційні зали, “з'їдає” підлогу у вестибюлі. Для обігріву приміщення встановлено газові котли опалення, що розраховані на значно нижчу температуру, ніж записано у проектній документації. Неутеплені стіни другого поверху, горище, дах руйнують прекрасну меморіальну будівлю.

І все ж *всупереч* цим проблемам музей працює ефективно як заклад культури не лише районного масштабу. Цікаві екскурсії, численні масові заходи з участю відомих науковців, письменників, громадських діячів залишають теплі відгуки земляків. Одним з найперших завдань стало не лише вивчення тексту лекції-екскурсії новозбудованою експозицією, а й згуртування молодого колективу, більшість з якого була дуже далекою від знання специфіки музейної роботи. І знову *всупереч* думці багатьох земляків щодо потреби сільської громади мати в Затурцях такий музей та *завдяки* наполегливості музейників у роз'ясненні цієї потреби наші масові заходи відбуваються при великій кількості місцевих мешканців. Затурчани і гості села звикли ходити на музейні зустрічі, брати в них активну участь, усіма можливими засобами сприяти розбудові закладу та його популяризації. Для більш ефективної організації роботи при музеї створено осередок Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка “Джерело”, до якого ввійшли переважно представники місцевої інтелігенції. Тепер підготувати зустріч з письменниками, написати сценарій заходу, організувати конкурс читців серед школярів найближчих шкіл, розповсюдити оголошення про заходи допомагають просвітяни, тим самим даючи можливість музейникам займатись своїми головними обов'язками. Налагоджено систему організації збору експонатів, де одним з основних джерел нових надходжень є щорічна акція “Подаруй музею експонат” з нагоди Міжнародного дня музеїв.

Чітко і своєчасно ведеться облік описаних музейних предметів та інша облікова документація. Закріплені за науковими співробітниками теми поглиблено вивчаються та вносяться при потребі необхідні зміни в експозиційні розділи. Наукових працівників запрошуюють виступати з лекціями в навчальних закладах, бібліотеках району. Музей виступає організатором та учасником різноманітних громадсько-політичних акцій у рідному селі.

Перспективи розвитку нашого музею є, тим більше, що, як згадувалось вище, ідеї Липинського стають дедалі популярнішими *завдяки* своїй актуальності, а ім'я видатного теоретика державності — своєрідним символом боротьби за незалежність і соборність держави Україна. Все більш “модно” стає відновлювати не лише вцілілі колишні панські будинки зі старовинними предметами побуту, а цілі палацово-паркові ансамблі [2,15; 4].

Безперечно, діяльність закладу могла б бути ще більш ефективною за певних умов.

По-перше, для повноцінного функціонування музейного комплексу (будинку з експозиційними залами, фондами і робочими кабінетами плюс парк у 4 гектари зі старими деревами) необхідно:

- застосувати енергозберігаючі технології: замінити вікна, утеплити горище, дах та гіпсокартонні стіни другого поверху, замінити котли опалення більш потужними;
- розширити штат музею за рахунок працівників парку на постійній основі;
- забезпечити їх необхідним робочим інвентарем та спецодягом.

По-друге, треба впорядкувати інші об'єкти на території села, які стосуються імені В.Липинського та його родини, мають історичну, архітектурну цінність, є пам'ятками природи.

По-третє, туристичним агенствам внести в реєстр обов'язкових для відвідання місць меморіальні об'єкти села Затурці.

За цих умов новостворений сільський музей дуже скоро стане одним з найпопулярніших та найбільш привабливих туристичних куточків краю.

1. Lipiński S. *Zaturce [w:] Księga pamiątkowa na 75-lecie “Gazety Rolniczej” 1861-1935. Księga Wsi Polskiej.* – Warszawa, 1938.

2. Пажимський О. *Маєтки і селянське питання: “Маєток-село”*; погляд історика Михайла Браїчевського / О. Пажимський // *Маєток. Науково-краєзнавчий збірник державного історико-культурного заповідника “Самчики”. Випуск IV.* – Самчики-Хмельницький. – 2012.

3. Рутинський М. *Музеєзнавство: Навч. посіб.* / М. Рутинський, О. Стецюк – К.: Знання. – 2008.

4. *Самчики (палацово-парковий ансамбль XVIII–XIX ст.).* – Самчики. 2012.

Світлана Гривюк,
науковий співробітник Музею Бурштину,
відділу Рівненського обласного краєзнавчого музею,
м. Рівне

ВОЛИНСЬКИЙ БУРШТИН: СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ І ПРАКТИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІРИ ФЕНОМЕНУ

Упродовж двох десятиріч української незалежності бурштин став своєрідним символом Волині, в якому переплелися та відобразилися особливості соціальних змін у краї, регіонального економічного розвитку, ментальності мешканців, еволюція їх естетичних смаків.

Бурштин був виокремлений людством іще в доісторичний період. Знахідки необроблених шматків бурштину археологи знайшли в палеолітичних стоянках у Верхніх Піренеях (Франція), Юденсі (Австрія), Костельнику і Зітмі (Чехія). Артефакти пізнішого часу свідчать про спробу надати каменю спочатку схематичної форми диких тварин, траплялося людей. Такі примітивні вироби з бурштину знайдені на стоянках кам'яного віку в Скандинавії. Вчені припускають, що в цей час камінь використовувався для виготовлення амулетів для мисливців [1, 44].

Просування первісної людини в обробці бурштину археологи помічають у період палеоліту – на початку мезоліту. Тоді з'являються намиста з цього каменю. Відомо про знахідки намистин на території Данії, Північної Прибалтики, на узбережжі Білого моря. В українських землях вони траплялися під час розкопок у Чернігівській, Черкаській, Запорізькій, Київській, Житомирській та Рівненській областях. З часом, завдяки налагодженню обмінної торгівлі бурштином, він з'явився на Півдні Європи та і

Середземномор'ї. Саме тоді намітились два напрямки використання бурштину: у ювелірній справі, для виготовлення амулетів скульптур, барельєфів та лікування. Науковці стверджують, що відтоді і донині камінь зберігає трансцендентну від економіки цінність і є інструментом підтримки соціокультурної структури [3].

Особливе місце бурштину закріплено в грецькій міфології. Історія про сина бога Геліоса, котрий загинув не впоравшись із вогняними кінями колісниці батька, говорить, що сльози сестер Фаетона перетворились на сонячний камінь [2, 48]. Є припущення, що ці слози могли пролитись і на Поліссі. Отже, в Стародавній Греції і Стародавньому Римі бурштин вже був відомий і посів важливе місце в ієрархії коштовностей, який асоціювався із сонцем. Римляни вірили в життєву силу бурштину. Аромат, який випромінював шойно знайдений коштовний камінь навіював паралелі із запахом міфологічної амбри – вона нібито робила богів безсмертними.

Попит на бурштин, прибутки від його продажу зумовили встановлення Римом монополії на постачання та реалізацію. Римська держава вивозила сукцінум (римська назва бурштину) з Прибалтики на Схід. Серед споживачів уже тоді перше місце посідав Китай. У III-IV ст. нашої ери захоплення китайців «римським каменем» стало загальним. Це знайшло відображення і в культурному просторі. Створювалися поетичні твори, проводились диспути. Китайці також виявили позитивний вплив бурштину на здоров'я людини. З пресованого бурштину виготовляли медичний посуд та інструменти для переливання крові. Було виявлено, що складова бурштину, сукцінітова кислота, має антисептичні та біостимулюючі властивості.

Свідчення про інтенсивне використання бурштину людиною дають результати археологічних розкопок. Вироби із каменю траплялись під час розкопок поселень в Італії, Греції, Мексиці та інших країнах. Зокрема, в Італії велику кількість матеріалу містили етрусські гробниці III-I ст. до н.е. [4, 59]. Відомий німецький археолог Г. Шліман, розкопуючи в Мікенах, зафіксував там багато знахідок з каменю. Поховання першої половини II тисячоліття до н. е. містили сотні округлих намистин із бурштину.

Мексиканські археологи знайшли бурштин у некрополях племен майя. В піраміді стародавнього міста Паміна (693 р.) до рук науковців потрапила бурштинова маска, котра відтворювала обличчя померлого правителя.

Щодо України, то на її території найдавніші знахідки із бурштину датовані 17-20 тисячами років. Оскільки греки були одними із найбільших шанувальників сонячного каменю, то зрозуміло, що сам камінь та вироби із нього знаходили на території давньогрецьких колоній Північного Причорномор'я. Так, в 1967 р. в Коблевському могильнику поблизу Одеси дослідники знайшли елементи бурштинового намиста. Такі ж знахідки пізніше виявлено в похованнях с. Осетрівка Миколаївської та с. Чернелів-Руський Тернопільської областей.

У Скіфії ще в VI ст. до н. е. використовували бурштинові розділювачі для намистин з іншого матеріалу. Крім цього сонячний камінь був сировиною для виготовлення усього намиста [6, 97]. Вже сармати у II ст. до н. е. з бурштину робили буси, нашивки для одягу. У II-III ст. набули розповсюдження короткоциліндричні бусини, зрізані конічно, а також, так звані, чогирадцятигранні бурштинові бусини. На III ст. припадає період удосконалення виробництва і появи складних прикрас, різблених виробів. У цей час стають популярними підвіски грибоподібної форми.

Про використання бурштину древлянами свідчать знахідки в трьох могильниках у селах Триліси, Хмільна та Мар'янівка на Київщині. Коштовності із цього каменю кристувались попитом серед населення. Прикраси із включенням каменю археологи знаходили на території літописного Звенигороду, де діяла спеціальна майстерня з обробки бурштину. Одночасно виявлено заготовки (персні, хрестики, підвіски), котрі планувалось декорувати шматками сонячного каменю.

Поступово вироби із бурштину стали предметом торговельних операцій. Найвідомішими із торговельних шляхів був «із варяг у греки». Дніпром у Царгород у IX ст. відправляли товари з Києва, Чернігова, Любеча, Вишгорода. Дослідники припускають, що в асортименті ремісничих виробів з Київської Русі могли бути прикраси з використанням бурштину. Інший шлях – через Волинь, Галичину в Польщу, Угорщину і Середню Європу, міг стати транспортною артерією, яка відкрила західні ринки для українського бурштину.

Необхідно звернути увагу на те, що в середньовіччі в Києві серед багатьох ремесел було поширеним виготовлення прикрас із бурштину. Визначено декілька місць розташування майстерень: у Верхньому Місті (вул. Десятинна) та на території Михайлівського Золотоверхого монастиря, Покровської церкви та ін. У цих місцях поряд із обробленим сонячним каменем (намисто, хрестики, персні, кулони) знайдено шматки необробленої сировини. Цей бурштин, як показали результати спектрального аналізу, був

доставлений із Прибалтики. Лише у XII ст. з'являються вироби із вітчизняної сировини.

Науковці стверджують, що поряд із традиційними товарами з Києва в Царгород Дніпром транспортувались серед інших товарів необроблений бурштин та вироби із нього [5, 84]. Кілька наступних століть не дають нам підтвердження про розвиток видобування й переробки каменю на території України. Історичні джерела підтверджують, що упродовж XVIII-XIX ст.ст. на території сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської та Київської областей діяли кустарні майстерні з обробітку бурштину. Показово, що це північна територія країни і поява тут майстрів, котрі спеціалізувались на виготовленні виробів з сонячного каменю, пов'язана із знахідками достатньої кількості сировини.

Історію дослідження бурштину науковці умовно поділяють на три періоди: перший – до падіння Російської імперії (друга половина XVIII – початок XX ст. ст.); другий – радянський час (1917 - 1991 рр.); третій – період української незалежності (1991 - по сьогодні). Упродовж першого періоду увага до вивчення походження і використання сонячного каменю була спорадичною. У цей час зафіксовано уривчасті відомості про знахідки й спроби наукового пояснення. Отже, польські натуралісти першими подали у своїх працях відомості про знахідки бурштину на території Волинської та Київської губерній. О. Ржончинський та К. Клюк у XVIII ст. писали про бурштин, знайдений в ярах поблизу сіл Глупонин, Мощаниця Дубенського повіту, у річкових долинах Горині, Случі, Ікви, Стиру Рівненського повіту, у межах Києва (київський сукцинит). Згодом у роботах С. Русова, І. Яковицького та Е. Ейхвальда подано підтвердження фактам, наведеним О. Ржончинський та К. Клюком [6, 98].

У середині XIX ст. П. Кульшинин знайшов бурштин на півдні України – на березі Ялпугського лиману, разом з піритом та смолистою деревиною. У 1867 р. Г. Осовський згадує про знахідки каменю в берегових відкладах р. Уборть Овруцького повіту. У 1873 р. О. Рогович описав прояви сонячного каменю в зелених олігоценових пісках поблизу Києва. В роботі В. Бродвича (1877 р.) повідомлено про знахідки бурштину на Волині. Орієнтовно, у цей же період зафіксовано родовища цінної сировини в Харківській губернії. Першу кореляцію бурштиноносних відкладів Рівненщини і Прибалтики здійснив у 1868 р. А. Гедройц.

Справжня увага до бурштину, і на Волині також, прийшла на початку XX ст. Геологічні дослідження бурштинів започаткував академік П. Тутковський. У 1900 р. за завданням Геолкому він здійснив геологічну зйомку території вздовж залізничної лінії Києво-Ковельської траси, котра тоді будувалась [5, 85]. П. Тутковський зібрав цінний і багатий матеріал, що вказував на ареал поширення каменю, можливі родовища в межах Житомирського і Волинського Полісся. Ці дані лягли в основу сучасних геологопошукових робіт.

Отже, перші узагальнення про історію і геологію бурштину українського Полісся, опубліковані П. Тутковським, побачили світ у праці «Янтар в Волинській губернії» в 1911 р. [7]. Дослідження, присвячене бурштині, П. Тутковський розпочав із аналізу наявних відомостей про мінерал. Науковець слушно зауважив, що на початку XX ст. у Російській імперії не існувало жодного системного видання, котре давало б відповіді на питання про умови залягання бурштину на Волині, географію родовищ каменю, історію форм і способів використання його місцевим населенням. Саме дати відповіді на ці питання вважав необхідним П. Тутковський [7, 20].

Першими джерелами, де згадується бурштин академік назвав праці Ржончинського та Клюка. Згадки про волинський сонячний камінь траплялися в дослідженнях Сташиця, Мальте-Брена, Русова, Тим'янського. Лише польський науковець Яковицький, на думку П. Тутковського, дав вказівки про родовища бурштину у Волинській губернії. Зокрема, він назвав Дубровицю місцем значного видобутку каменю. Про це ж містечко згадував у своїй книзі в 1829 р. Щеглов. Тоді ж подано інформацію про інклюзи, котрі траплялися у шматках дубровицького бурштину. У 1845 р. Гіжицький згадував про сонячний камінь із Дубровиці з ключеннями комах.

Ширшу географію знахідок каменю подав у 1867 р. в геологічному нарисі Волинської губернії Оссовський. Місцями родовищ він назвав територію с. Копища Овруцького повіту, де його часто видобували з глини місцеві селяни. Не оминув своєю увагою Оссовський Дубровиці і Бережницю Луцького повіту. Окрім цих містечок багатими на мінерал місцями він назвав північну частину Ковельського повіту, а також територію між Дубно і Крем'янцем.

Не оминув увагою Дубровицю, як місця бурштинових покладів, авторитетний у той час Польський географічний словник [7, 27]. Отже, науковий світ другої половині XIX ст. визнав Рівненщину одним із місць, де розташовані потенційно значні поклади бурштину.

Після достатньо ретельного аналізу згадок про бурштин на Волині П. Тутковський запропонував власні міркування щодо походження і місцезнаходження каменю в краї. Академік визнав, що не мав можливості провести спеціальні дослідження, але завжди принагідно цікавився проблемою. Вивчення

породи, видобутої з бурових свердловин, підтвердило наявність незначних частинок бурштину в матеріалах з Київської, Чернігівської і Полтавської губерній. Тутковський спростував окремі твердження Гедройця і стверджував про корінне походження сонячного каменю на Волині.

Вивчення П. Тутковським покладів бурштину набули інтенсивності в роки будівництва залізниці Київ-Ковель. Упродовж 1901-1903 рр. академік вияви зразки сонячного каменю поблизу станції Рафалівка, с. Велика Ведмежка, с. Кірда та містечка Володимирець Луцького пов. [7, 35]. У 1906 р. досліднику пощастило придбати в Дубровиці в місцевого жителя бурштин з якого умільці виготовили мундштук. Знахідка пізніше опинилась у музеї Товариства дослідників Волині в Житомирі. Бурштиновий мундштук підтвердив припущення про господарське використання місцевого бурштину й розвиток кустарного виробництва, а також вказав на естетичні вподобання жителів краю.

Чисельні знахідки бурштину спонукали Товариство дослідників Волині розпочати в 1910 р. більш системне вивчення проблеми. Серед інших заходів у повіті скеровано за ініціативою П. Тутковського анкети для збору інформації про сонячний камінь. В анкетах запитували чи зустрічається такий у певній місцевості, які шари ґрунту містять мінерал, розміри знахідок, про використання каменю, топоніміку, міфологію, пов'язані із бурштином. Відповіді на питання мали усі лісничі губернії, народні вчителі, інженери залізниць, фабричні інспектори. Отже, академік прагнув отримати потрібні відомості з компетентних джерел. Результат виявився несподіваним – із шестисот анкет лише десять містили позитивні відповіді.

Прикметно, що німці-колоністи, за даними анкети, використовували бурштин як ліки від золотухи. Окрім ймення бурштин місцеве населення використовувало назву горючий камінь. Ймовірно, що остання походила від високої займистості і тепловіддачі бурштину.

Аналіз отриманих анкет підтвердив припущення, що саме Рівненський повіт Волинської губернії є найбагатшою на сонячний камінь місцевістю. Вчитель Клесівського училища сто років тому повідомляв про епізодичні знахідки бурштину поблизу залізниці в урочищі Озерська Погоня, де було багато каменю в шарах білого, безвалунного післяльодовикового піску. Знайдений тут мінерал темнобурого кольору, але й траплялися світло-жовті. Найбільший знайдений шматок бурштину важив півтора фунта (680 гр). Селяни продавали знахідки випадковим покупцям за невисоку ціну. Отже, на початку ХХ ст. на Волині не існувало ринку бурштину й усталених сфер його застосування. П. Тутковський також зауважував, що місцева усна народна творчість не містила жодних переказів чи легенд, пов'язаних із мінералом.

В окремих місцевостях північної частини Рівненського повіту, за даними анкет, селяни використовували шматки бурштину в якості амулета від дитячих хвороб. Хворому вішали на шию сонячний камінь з вірою в його лікувальну силу.

Значними були знахідки мінералу в місцевостях поблизу містечка Дубровиця. Завідувач Дубровицького училища Г. Ковалевський повідомляв П. Тутковському про виявлені знахідки, котрі були, переважно в глиняних шарах землі. Траплялося, що рибалки витягували сітками шматки бурштину з dna річок. Усі вагою від ста до кількох сот грам. У цій частині Волині розвинулась кустарна переробка каменю. З нього виготовляли мундштуки, персні й інші дрібні речі. Окрім цього бурштин використовували в лікувальних цілях, борючись із пухлинами, обкурюючи їх бурштиновим димом.

У Луцькому повіті за інформацією з анкет головними місцями знахідок бурштину стали Бережниця з сусідніми селами та Велика Ведмежка.

На підставі зібраних фактів та проаналізованих свідчень П. Тутковський розділив родовища бурштину на Волині на першопочаткові (корінні) та вторинні (ерратичні). Тому родовища в Бережниці та Березно науковець зарахував до першопочаткових. Вторинними академік назвав відкладення в Овруцькому, Ковельському та Рівненському повітах.

Узагальнив П. Тутковський також інформацію про використання бурштину місцевим населенням. У більшості випадків знайдений мінерал продавався випадковим перекупникам за низькою ціною. Траплялося, що селяни виготовляли з нього гудзики, спалювали чи використовували в медичних цілях.

Вже в радянський час вивчення родовищ волинського бурштину набуло системного характеру. Дослідник Ю. Семенченко у середині 60-х рр. на підставі аналізу багатьох матеріалів прийшов до висновку про спорідненість українських і прибалтійських родовищ сонячного каменю. У сімдесятих роках за завданням московської влади прискорено пошук природних викопних смол в Радянській Україні. З 1979 р. розпочато загальнопошукові, пошуково-розвідувальні та оцінювальні роботи ВО «Західкварцсамоцвіти». Головну увагу було звернуто на родовища в межах Рівненщини і Житомирщини. За результатами детальної розвідки упродовж 1989-1990 рр. на ділянці Пугач Клесівської бурштноносною зоною запаси каменю оцінено в 100 тон. З 1991 р. розпочато новітній етап розвитку бурштиновидобування на Волині.

Отже, бурштин – давно відомий людству мінерал. З ним пов'язана низка ментальних та естетичних

стандартів. В українських землях бурштин привертав увагу населення з доісторичних часів. У добу Київської Русі він став не лише сировиною для ремісничого виробництва, а й предметом торгівлі. Особливе місце в цьому процесі посіла Волинь. Упродовж XX – на початку XXI ст. ст. Рівненська область стала лідером з видобутку й переробки сонячного каменю.

1. Гук О. Бурштин в літературі / О. Гук // *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17-20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 44–46.

2. Дехтярова Л. Естетика бурштину в давніх культурах світу / Л. Дехтярова // *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17-20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 48–50.

3. Индутьный В. Чому бурштин є коштовним / В. Индутьный // *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17-20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 54.

4. Карлович И. Археологические находки янтаря в России и Украине / И Карлович., В. Прокопец, В. Щерба / *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17–20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 58–61.

5. Макаренко М. До історії вивчення бурштинів України / М. Макаренко // *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17-20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 84–85.

6. Нестеровський В. Короткі нариси з історії використання та вивчення бурштину України / В. Нестеровський, Л. Волконська // *Український бурштиновий світ: Тези доповідей Першої міжнародної конференції, Київ, 17–20 жовтня 2007.* – Київ: Вид-во, 2007. – 124 с. – С. 97–101.

7. Тутковский П. Янтарь в Волынской губернии / П. Тутковский // *Труды Общества исследователей Волыни. – Житомир: Электрическая типография М. Дененмана, 1911.* – Том. VI. – С. 21–53.

Валентина Камінська,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК)*

Волинського ІППО,

м. Луцьк

РОЛЬ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗНЗ

Сучасні перетворення в різноманітних сферах суспільства зумовили певні зміни організації, підходів до навчально-виховного процесу, до змісту праці вчителя, що актуалізувало проблему оновлення діяльності закладів освіти. Освітні реформи, спрямованість на демократизацію та гуманізацію освіти, вимагають змін на всіх рівнях системи освіти. Сьогодні мова йде про те, що необхідно навчити молоду людину оперативну, системно та послідовно опанувати нові знання, інформацію в міру їх накопичення і розвитку, тобто забезпечити освіту впродовж життя, яка повинна стати способом і стилем суспільно-індивідуального буття людини в інформаційному суспільстві, вирішувати ці завдання в певній мірі може впровадження елементів музейної педагогіки у навчальних закладах.

Музейна педагогіка – досить новий, але вже популярний напрям навчально-виховної діяльності. Вона акцентує увагу на питаннях пов'язаних зі змістом, методами і формами педагогічного впливу музею на різні категорії населення, розвивається в руслі проблем музейної комунікації, спрямована на вирішення завдань активізації творчих здібностей особистості, а також передбачає, що освіта та виховання учнів повинні здійснюватися на музейному матеріалі, який являє собою загальнолюдські цінності.

Теоретичному обґрунтуванню основних засад музейної педагогіки, удосконаленню дидактичних форм роботи зі школярами, розробці ефективних методів і прийомів навчання у музеї значну увагу приділяли науковці та музеєзнавці: М. Бондар, Л. Федорова, В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, В. Якубовський, Ю. Омельченко, О. Грекулов, М. Кашин, З. Огризко, В. Обозний, Т. Белофастова, Л. Гаїда, О. Караманова [2;3;4;8]. Розробкою методики організації та проведення краєзнавчих експедицій з учнями займалися Н. Ганнусенко, М. Костриця, О. Корнєєв, Г. Матюшин, А. Остапєць, І. Прус, М. Струнка, Я. Треф'як [5;7]. Питання авторських проектів і програм у площині взаємодії музею з академічною і неформальною освітою були предметом наукових пошуків А. Бойка, А. Василенка, Л. Лучко, Л. Шляхтіної та ін. [3].

Метою статті є висвітлення ролі музеїв при навчальних закладах у навчально-виховному процесі та

практичного досвіду педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності.

Музеї при навчальних закладах створюються за ініціативи педагогічних, учнівських колективів та батьківської громадськості і будують свою роботу на основі дитячого самоврядування. Принципи створення і функціонування таких музеїв визначені «Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року № 1195. У Положенні зазначається, що «музей є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріота українського народу» [1, 131].

Згідно з Положенням головними завданнями в роботі музею є:

- залучення молоді до краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної, природоохоронної роботи;
- формування в молоді соціального досвіду на прикладах історичного минулого України;
- вивчення, експонування та популяризація історико-культурних та природних надбань рідного краю засобами навчальної, виховної та просвітницької роботи;
- розширення і поглиблення загальноосвітньої та допрофесійної підготовки молоді засобами позакласної, позашкільної роботи;
- надання допомоги педагогічним колективам навчальних закладів у впровадженні активних форм роботи з учнями;
- залучення дітей, учнів та молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України;
- проведення культурно-просвітницької роботи серед дітей та молоді, інших верств населення [1, 132].

Навчальні заклади області накопичили певний досвід організації діяльності музеїв найрізноманітніших профілів. Тому важливим завданням сьогодення є з'ясування позитивних тенденцій, перспективних напрямків розвитку музеїв при навчальних закладах, оновлення змісту їх роботи, впровадження в практику науково обґрунтованих форм, методів музейної діяльності.

Слід зазначити, що у практиці роботи навчальних закладів педагогами використовуються різноманітні форми, методи навчально-виховної діяльності з використанням фондів шкільних музеїв: навчальні екскурсії; уроки-екскурсії; організація самостійної роботи учнів в музеї для підготовки повідомлень, доповідей, написання рефератів, наукових робіт; проведення конференцій, круглих столів, семінарів, усних журналів, вечорів пам'яті, зустрічей з видатними людьми краю, майстер-класів; організація родинних свят з представленням родоводів, проектної, волонтерської діяльності, роботи різноманітних студій тощо.

Актуальним на сьогодні є використання музейних експонатів на уроках із застосуванням новітніх інформаційних технологій, віртуального музейного простору, що дозволяє забезпечити значне підвищення рівня використання наочності на уроці; детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу й об'єму навчального матеріалу; зростання продуктивності уроку; встановлення міжпредметних зв'язків.

Музейні експонати володіють функцією історичної пам'яті, є речовими носіями соціальної й естетико-наукової інформації, автентичними джерелами знань та емоцій. Тижні народознавства в навчальних закладах поживають пошуково-дослідницьку роботу, яка дозволяє поповнювати музейні колекції. Таким чином створюються нові експозиції, які активно використовуються у навчально-виховному процесі. Так, до 200 річниці від дня народження Т. Г. Шевченка зусиллями учнів та вчителів музей історії та культури рідного краю при ЗОШ I – III ст. смт. Торчин оновився експозицією «Т. Г. Шевченко і Волинь», яка містить такі розділи: «Життєвий і творчий шлях Т. Г. Шевченка», «Волинськими шляхами поета», «Волиняни – лауреати Шевченківської премії», «Його іменем названо...», «Пам'ятники Т. Г. Шевченку на Волині». До річниці голодомору «Куточок Хліба» поповнився записаними рецептами випічки, фотографіями, учнівськими рефератами, свідченнями очевидців. Вчителі-словесники проводять на базі музею уроки літератури рідного краю, біля експозиції «Видатні діячі Торчина і Волині» разом з учнями читають вірші волинських письменників: В. Слапчука, В. Гея, Л. Мілевич, Т. Ков'юк, М. Панасюка, презентують власні поезії. Музейний простір активно використовують і вчителі історії під час уроків: «Галицько-Волинське князівство», «Битва під Берестечком», «Волинь у вирі визвольної війни», «Ніхто не забутий, ніщо не забуте», «Прости нас, пам'яте», «Торчин звияжний», «Г. О. Гуртовий – визначний торчинець» [6, 108].

Учителі початкових класів ЗОШ I-III ст. с. Уховецьк Ковельського району звертаються до

експозиції Зразкового історичного музею на уроках «Літературного читання», вивчаючи казки «Лисичка і Журавель», «Півник і двоє мишенят», «Кривенька качечка», «Легкий хліб» як наочність демонструючи дітям предмети: глечик, ціп, піч, веретено, знаряддя праці для обробітку ґрунту. «Кімната етнографії» використовується учнями та педагогами під час вивчення колискових пісень, проведення родинних свят. Матеріали експозиції «Традиційне хліборобство» використовують вчителі української мови та літератури з учнями 6 класу під час опрацювання тем: «Календарно-обрядові пісні літнього циклу (обжинкові, русальні і купальські), «Література рідного краю. Легенди про рідний край» у 8 класі та у 10 класі, вивчаючи І. Нечуя-Левицького «Кайдашеву сім'ю». До експозиції «Первісне суспільство» учні та вчителі звертаються на уроках історії в 6 класі, біології – в 9, 11 класах [6,81].

Створення та апробація нових методик і програм для різних категорій відвідувачів один з важливих напрямів дослідження музейної педагогіки, який має найбільше практичне значення. Розробляючи музейні програми педагоги враховують найважливіші принципи музейної педагогіки: поєднання теорії з практикою, систематичність, доступність, наочність та науковість. Наприклад, програми: «Музей і діти», «Музей чотирьох храмів» (автор Титаренко Н. О.), які реалізуються у Зразковому музеї історії села при ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Прилісне є системою інтегрованих занять та інших форм роботи з аудиторією, які забезпечують поетапний і послідовний розвиток особистості в умовах співпраці музею та загальноосвітнього навчального закладу [6,103]. Саме завдяки співпраці музею «Світлиця» при комунальному закладі «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 17 Луцької міської ради» з позашкільними установами м. Луцька створено Центр розвитку дитини школи І ступеня, який об'єднав учнів початкових класів у різноманітні гуртки: декоративно-ужиткового мистецтва «Умілі ручки»; технічного моделювання «Юний конструктор»; екологічний гурток «Екоколобок»; загін «Добрик»; танцювальний колектив «Натхнення»; вокальний гурт «Дзвіночок», що сприяють гармонійному розвитку особистості.

Розвиток творчих здібностей школярів забезпечують і різноманітні студії, які працюють на базі музеїв при навчальних закладах. Наприклад, потенціал музею солом'яного мистецтва «Солом'яне диво» при ЗОШ І – ІІІ ст. с. Купичів Турійського активно використовують у своїй роботі студії: «Житечко», яка займається відтворенням та збереженням давнього ремесла – плетіння із житньої соломки, «Жива етнографія» (автор Коснюк Л. М.), де учні мають змогу працювати за ткацькими верстатами і власноруч створювати різноманітні вироби: рушники, килимки тощо. Програми музейних студій дозволяють здолати офіційність музейних колекцій, допомагають відчутти унікальність і неповторність української культури, зацікавлюють батьківську громаду у витворах дітей, яка переростає в творче співробітництво. Результати творчої роботи презентують тематичні виставки: «Новорічно-різдвяної атрибутики», виробів декоративно-ужиткового мистецтва тощо [6, 120, 29].

Реалізація освітньо-виховного напряму діяльності музею часто здійснюється завдяки проектній діяльності, організації різноманітних акцій. Наприклад, рада музею Бойової Слави при комунальному закладі «ЛНВК ЗОШ І-ІІІ ст. № 22 – ліцей Луцької міської ради» залучає шкільну дитячу організацію «Барвінкова країна» та Учнівське співуправління для організації і проведення акції «Хто з нами?», в ході якої поповнюється волонтерський загін, учасники якого беруть участь в наступних акціях: «Тобі, ветеране», «Грані добра», операції «Турбота» надаючи посильну допомогу ветеранам Великої Вітчизняної війни, які проживають у мікрорайоні школи та Луцькому геріатричному пансіонаті. Результативною є проектна діяльність К. К. Лесіцької, вчителя історії НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – дитячий садок» с. Броди Ратнівського району, яка разом зі своїми учнями через проекти: «Топоніміка села Броди та його околиць», «Сталінські репресії в долі Бродів», «Зниклі Хутори», «Орденоносці нашого села – наша гордість і слава» дослідила історію села від заснування і до початку ХХІ ст. Педагог на основі досліджень видала історико-публіцистичний нарис «Історія села Броди» та історико-краєзнавчий нарис «Поклик рідної землі» [6, 62].

Отже, спостерігаються різні форми, методи, технології музейно-педагогічної діяльності, що забезпечують реалізацію освітніх та виховних завдань, які ставить перед собою навчальний заклад.

Все це дозволяє стверджувати, що музейно-педагогічна діяльність – це дієвий засіб створення такого інноваційного освітнього середовища, яке суттєво оптимізуватиме навчально-виховний процес, сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, набуттю учнями нових знань, умінь, навичок, необхідного досвіду культурного діалогу з минулим, вихованню музейної й комунікативної культури, здійсненню морально-естетичного, історико-патріотичного, екологічного виховання особистості, забезпеченню змістовного дозвілля, задоволенню історико-культурних, різних пізнавальних інтересів місцевих громад.

Перспективи розвитку та впровадження елементів музейної педагогіки у роботу загальноосвітніх навчальних закладів можливі за умов існування фахівців, які володіють методами, прийомами, формами, технологіями музейно-педагогічної діяльності.

Таким чином, підвищення фахового рівня педагогів щодо проблеми, нові підходи до використання музейної педагогіки у навчальних закладах, є підґрунтям для актуалізації даного питання в Інституті, а саме:

- забезпечення науково-методичного супроводу музейно-педагогічного процесу;
- вивчення і узагальнення досвіду роботи музеїв при ЗНЗ, які мають статус «зразкових»;
- запровадження елементів музейної педагогіки у діяльності експериментальних навчальних закладів регіонального рівня, створення на їх базі «віртуальних музеїв»;
- організація науково-методичних заходів щодо проблеми;
- проведення соціологічних досліджень;
- висвітлення питання музейно-педагогічної діяльності у фахових виданнях.

1. Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року № 1195// *Офіційний вісник України: збірник нормативно-правових актів. – 2014 (9 грудня). – № 96. – С.130 – 136.*

2. Бабарицька В. *Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник*/В.Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.

3. Гайда Л. А. *Музей у навчальному закладі* /Л. А. Гайда. – К.:Шк. світ, 2009. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

4. Караманов О. *Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань»* / О. В. Караманов // *Освіта та педагогічна наука* № 4 (159). – 2013. – С. 44.

5. Костриця М., Обозний В. *Шкільна краєзнавчо-туристська робота* /М. Костриця, В. Обозний. – К., 1995. – 228 с.

6. *Музейно-педагогічна діяльність: сучасні ідеї ефективного навчання і комунікації: матеріали круглого столу 23 жовтня 2014 року* /уклад. В. Камінська. – Луцьк, 2014. – 144 с.

7. Треф'як Я. *Методика краєзнавчої роботи в національній школі* /Я. Треф'як. – Івано-Франківськ: «Симфонія форте», 2002. – 106 с.

8. Якубовський В. *Музеєзнавство. Навчальний посібник-практикум* /В. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. – 272 с.

Віктор Карпов,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри суспільних наук Національної академії

керівних кадрів культури і мистецтва,

м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ МУЗЕЄЗНАВСТВА

В умовах суспільної трансформації музейні установи, як форми суспільної взаємодії, зазнають значних змін і це зумовлює необхідність теоретичного осмислення та всебічного аналізу музею як соціокультурного явища. У контексті цих змін відбувається перетворення музею на центральний елемент соціокультурного простору суспільства, формується новий соціальний тип музею. Первинну роль у видозміні музеїв відіграють відносини спрямовані на сталий розвиток суспільства та забезпечення його духовних потреб. Отже, зміна ролі музею у суспільстві є об'єктивною потребою продиктованою культурно-історичним розвитком самого суспільства.

В різні історичні періоди музеї відігравали певну роль. Розвиток науки й техніки на початку ХХ століття значною мірою зумовив ставлення до музею як науково-дослідної установи. Історик Василь Дубровський у своїй статті «Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні», опубліковану у 1927 році, писав про те, що «не може бути Музею, в справжньому розумінні цього терміну, без підбору речей матеріальної культури чи природи відповідно до сучасних знань та наукових досягнень. Виходить, що підбирання та систематизація музейних збірок, що є вихідним моментом організації Музею, є робота наукова». [11; 8]

В добу тоталітаризму вітчизняні музеї втратили статус наукових установ, перетворившись на ідеологічні установи, їх пріоритетними векторами були політико-освітня та пропагандистська робота, що деформувало інші напрями музейної діяльності.

В кінці XX століття завершення епохи тоталітаризму зумовило концептуальні зміни в музейній справі, серед яких слід назвати відмову від класових критеріїв і звернення до загальнолюдських цінностей, історико-культурної спадщини у відображенні культурно-історичного процесу. Відбувається пошук нової соціальної моделі діяльності музеїв. Нові умови суспільного життя спричинили перетворення традиційної моделі музейної установи на інноваційну метою якої є звернення до широкого загалу. [9, 86]

І хоча дослідники суттєвою рисою сучасності вважають ослаблення ідеологічних і символічних ідентифікацій, останній досвід громадянських протестів українського суспільства доводить протилежне. Оскільки в цей період неймовірно актуалізувалися історичні (національні) ідентифікаційні маркери, які не лише набули нового звучання і перегляду, але й викликали формування нових ідентифікаційних структур і механізмів.

Головне завдання трансформації музейних установ полягає у збереженні сутності музею при значній видозміні форм і методів його діяльності. Результатом творчого пошуку в музейній сфері є створення нових типів музейних установ: культурних центрів, у яких діють спеціалізовані експозиції, що акцентують увагу на досягненнях різних галузей знань, окремих наук і видів мистецтва. Сучасний музей, окрім інноваційних стратегій, має підтримувати традиційні культурні стандарти на високому рівні [10] та забезпечувати спадковість гуманістичних цінностей.

Глибока інтеграція сучасного музею в соціум визначає його суспільну та культурну роль в умовах глобалізації. Музейна установа, зберігаючи та популяризує пам'ятки матеріальної та духовної культури, здатна запобігати посиленню тенденції до культурної уніфікації шляхом усвідомлення нацією власної самобутності. Діяльність музею як репрезентанта культурних цінностей спрямована на формування й поширення знань, збереження пам'яті нації, підвищення рівня знань про минуле і сьогодення. Власне кажучи, мова йде про вироблення соціологічної концепції музею та музейної справи загалом.

Сьогодні в Україні склалася доволі неоднозначна ситуація, коли попередні, сформовані протягом десятиліть норми, що регулювали суспільні відносини, поступово руйнуються, натомість формуються нові ціннісні орієнтації та культурні парадигми. В умовах переходу від однієї соціально-політичної системи до іншої музейні установи зазнають значних змін, що зумовлює необхідність теоретичного осмислення та всебічного аналізу трансформації музею як соціокультурного явища в контексті глобалізаційних процесів та глибоких потрясінь і трансформацій українського суспільства [12, 46].

Український соціокультурний процес характеризується дослідниками як суперечливий і мінливий. Тенденції розвитку акцентуються на значенні людської індивідуальності, свободі вибору в матеріальному самовизначенні і духовному розвитку, свободі слова і особистісних орієнтацій, різноманітності форм культурного життя, активізації процесу взаємовпливу і взаємозбагачення культур. Також в аналізі сучасної соціокультурної ситуації неможливо оминати складну взаємодію глобальних і локальних тенденцій, які проявляються у всіх сферах, в тому числі і в сфері культури.

У світі, який постійно змінюється, музеї як індикатор відчують і переживають істотні трансформації в своєму змісті і діяльності. Звідси очевидно, що музейна діяльність набуває більшого соціокультурного значення: зростає роль музеїв у збереженні й інтерпретації культурної спадщини, в складних процесах соціальної адаптації і культурної ідентифікації, в освітньому процесі, в організації дозвілля.

Музей є засобом і образною моделлю способу адаптування людини до культури через відновлення цілісності світосприйняття. Цей свій зміст музей втілює через поєднання в собі інтелектуально-аналітичної (наука) і емоційно-художньої (мистецтво) суті; сакралізації раціонального й раціоналізації сакрального у свідомості; єдності безпосередньої й опосередкованої комунікації; просторово-тимчасового континууму, створюваного музеєм; декларування принципу міждисциплінарності, високого рівня синергетики всіх форм і способів засвоєння дійсності [13, 140].

Музей – це соціокультурний простір, де на певному історико-культурному матеріалі виявляються різні культурні контакти. Процес музейної комунікації передбачає не лише безпосереднє чи опосередковане спілкування відвідувачів із працівниками музею, його експонатами, але й спілкування між різними категоріями музейної аудиторії – відвідувачами, що відрізняються за віковою, етнічною, гендерною, конфесійною ознакою, освітнім та науковим рівнем.

На зміну традиційній музейно-педагогічній парадигмі, що полягає у трансляції наукових знань музейним працівником відвідувачеві, у сучасних умовах набуває розвитку концепція музейної комунікації, що передбачає активну інтеграцію музею у соціум [14, 225]. Вчений Михайло Селівачов вважає музей

основним інструментарієм процесу культуротворення [18, 19].

Музей і музейна справа, як суспільне явище у всіх їх проявах є об'єктом музеєзнавства. Ця наукова дисципліна вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їхні суспільні функції, питання теорії і методики музейної справи, систему наукового комплектування музейних фондів, документування й зберігання колекцій, а також методики побудови музейних експозицій і виставок, різних форм науково-освітньої діяльності музеїв. [1, 30]

Якщо музеєзнавство це наукова дисципліна то музейна справа – спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. [1, 34] Іншими словами, музейна справа є процесом, що характеризує суспільні відносини у царині культури загалом, та культурної спадщини зокрема.

У сучасному музеєзнавстві досить міцно закріпилася думка про те, що музейна комунікація виступає як особливий вид культурної комунікації, яка зумовлює специфіку функціонування музею. Сучасний музей – це особлива комунікативна система, яка характеризується наявністю різних рівнів комунікації. [17, 96]

Україна володіє значним потенціалом музейної галузі – це 570 музейних закладів, 63 історико-культурних заповідника, 52 ареали історичних населених місць, понад 12 млн. пам'яток, загалом цінні об'єкти культурної спадщини знаходяться у 401 місті та понад 600 селах. В музеях працює понад 5 тисяч наукових співробітників. За даними Міністерства культури України у 2012 році музеї відвідало 22 млн. осіб.

Міжнародна рада музеїв (ICOM) визначає музеї як установи на службі суспільства та його розвитку, як фактор соціальних змін і культурної незалежності. [2, 131] У зв'язку з цим у 80-х роках ХХ століття виник новий напрям в музеології зафіксований у Квебекській декларації 1984 року. Теоретики цього напрямку розглядають музей як форму для вирішення актуальних проблем суспільства та громади. [1, 38] В Україні 371 музейний заклад комунальної форми власності, що відносяться до сфери управління районних міст у деякій мірі відповідає концепції нової музеології.

У фахівців музейної галузі діє усталене уявлення про соціологію музейної справи, як про процес вивчення закономірностей розвитку власне музею. І у зв'язку з цим, слід наголосити, що соціологія музейної справи це не тільки діяльність виключно музеїв, як закладів, що створені для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини. До поняття соціології музейної справи відноситься також діяльність пов'язана із функцією управління музейною галуззю, виробленням наукових рекомендацій її розвитку та функціонування, визначення місця і ролі музеїв у суспільстві та відношення суспільства до проблеми збереження культурно-історичного надбання.

Отже, поле діяльності соціології у царині музейної справи не обмежується лише дослідженням проблематики музеїв, а є ширшим та охоплює поняття музейної справи як суспільного явища і виявляє вплив інших суспільних процесів на галузь.

З'ясовуючи науковий статус соціології музейної справи важливо розрізнити її об'єкт і предмет. З точки зору загальної соціології процеси пов'язані із реалізацією завдань музейної справи відносяться до галузевої соціології – соціології культури – і можуть слугувати об'єктом уваги науковців, а музейна справа тут виглядає як предмет дослідження.

Об'єктом соціологічного пізнання в музейній справі є саме суспільство як цілісна соціальна реальність, що відбиває його інтереси у сфері культурної спадщини. З цим тісно пов'язані такі явища як соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації та розвиток і функціонування музеїв, як соціальних інститутів суспільства.

Предмет соціології в музейній справі – загальні і специфічні закони та закономірності розвитку цієї галузі і її функціонування, як соціальної системи, форми та механізм дії цих законів і закономірностей у діяльності особистостей, соціальних груп та соціальних інститутів.

Отже, з'ясувавши об'єкт і предмет соціології музейної справи можна дати наступне, найбільш загальне її визначення – це наука про становлення і розвиток, функціонування соціальних процесів, механізми і принципи їх взаємодії, пов'язаних з потребою соціальних відносин у сфері збереження матеріальної та нематеріальної спадщини суспільства. Соціологія музейної справи є частиною соціології культури та являє собою систему суспільних відносин, що викликані потребою проектування минулого задля сьогодення та майбутнього.

Вчений В. В. Машталіп, підкреслюючи соціальну значимість, вбачає місію сучасних музеїв у тому,

щоб зробити культурно-історичну спадщину невичерпним джерелом знань і знаряддям суспільного розвитку [8, 1]. Музеєзнавець Л. О. Гріффен розглядає музей як соціальний інститут, завданням якого є соціалізація індивіда [3, 60]. Проблема соціалізації людини за допомогою музейних засобів є одним із головних завдань соціології музейної справи – допомогти людині визначити свої особистісні та групові координати в багатовимірному соціальному просторі існування і її особисто, і суспільства в цілому [5; 20].

Соціалізація людини на думку музеєзнавця Н.І.Капустіної відбувається не лише одноосібно, а у складі соціальних груп та спільнот, що пов'язані єдністю цілеспрямованої діяльності [4; 16]. Цей процес супроводжується створенням відповідних соціальних інститутів – сталих форм організації спільної діяльності людей, що склалися історично. Завдяки їм відбувається функціонування спільнот і всього суспільного організму, здійснюється соціалізація індивідів, тобто їх входження у життя суспільства і виконання ними певних соціальних функцій і ролей.

У такому значенні музей, як соціальний інститут, являється одним із механізмів самоорганізації спільного життя людей та органом управління ним.

Синтез понять – людина, музей, як форма організації спільної діяльності людей та соціальний процес навколо музею можливо назвати соціологічною концепцією музейної справи. В основу соціологічної концепції музейної справи поставлене розуміння людини в її культурно-історичному розвитку, намагаючись з'ясувати, чому, як і для чого ця людина створює суспільство й жила або живе у ньому.

З такої точки зору соціологію музейної справи можна визначити як науку про становлення та функціонування соціальних спільнот, між якими складаються соціальні відносини і взаємодія щодо пізнання та використання культурної спадщини, а також про людину як складову цих спільнот та головного рушія розвитку історичного процесу.

Реалізація функціонального призначення музейної галузі відбувається посередництвом соціального діалогу у якому провідну роль відіграють відвідувачі, як сторона діалогу та музей, як інша сторона цього діалогу в якості інституціональної форми. Відвідувач звертається до музею аби задовольнити свою потребу у пізнанні історії суспільства та природи. Власне кажучи, відвідувач прагне відчувати та пізнати час, минуле у його суспільно-історичних зв'язках, а музей, за посередництва музейного предмета та музейної експозиції задовольнити цю потребу.

Соціальна функція музейного предмета є проблемою соціологічного пізнання в галузі музейної справи, адже пам'ятка історії та культури несе в собі інформацію про суспільство, що її створило на певному історичному етапі свого розвитку. Розкриття суспільно-історичних зв'язків такої пам'ятки можна назвати соціологією предмета. Соціальна функція музейного предмета реалізується у формі музейної експозиції та у документальній формі в результаті проведення наукової експертизи предмета. Від повноти розкриття інформації закладеної у музейному предметі залежить його суспільна значимість та статус.

Як приклад, Скіфська золота царська пектораль, віднайдена Б.М.Мозолевським в кургані Товста Могила у 1971 році. Тільки багаторічні дослідження дали можливість стверджувати, що пектораль – не лише шедевр мистецтва, а й концептуальний виріб культового призначення, композиція котрого відбиває космогонічні уявлення скіфів – їхню концепцію потрійності світобудови. [6, 173] На підставі цього Скіфська золота царська пектораль має статус національного надбання та найвищу ступінь суспільної значимості.

Сучасні теоретики (Ф.Вайдахер) відзначають зміну музейної парадигми, що полягає у переміщенні фокусу музейної діяльності з предмета на суспільство.

Відображаючи кардинальні зміни в суспільстві і культурі, музеї в сучасному світі також переживають істотні трансформації у своєму змісті і діяльності. Очевидно, що музейна діяльність набуває все більшого соціокультурного значення: зростає роль музеїв у збереженні та інтерпретації культурної спадщини, в складних процесах соціальної адаптації і культурної ідентифікації, в освітньому процесі, в організації дозвілля. Музеї як публічні інституції саме через програмну складову музейної діяльності (виставки, лекції, освітні програми, круглі столи, конференції) реалізують місії музею в суспільстві.

Сьогодні все більше розглядають музей як комунікативний простір — контакт публіки з мистецтвом і культурою через постійну музейну експозицію, яка виступає одним з основних каналів музейної комунікації. Саме в музейній експозиції виявляється внутрішня і символічна, часто знакова, суть речей. У музейній експозиції предмет виступає як першоелемент.

Разом з тим, в музеях спостерігається тенденція до концептуалізації, коли предмет втрачає своє значення на противагу ідеї, яка в ньому закладена [15, 7].

Прихильники постмодерної інтерпретації музейного простору в експозиціях вбачають «гранично ускладнену або гранично спрощену сукупність як об'єкт для інтерпретації, деконструювання і

переоформлення [16, 136]».

І саме тому в даному випадку «комунікативна функція музею полягає в цілеспрямованому виявленні комплексу значень, притаманних речі», він є інститутом, що «виявляє культурно-формууючу функцію речі як посередника (знаку) в комунікативних процесах [15, 8]».

Розвиток соціології музейної справи спрямований також на вивчення музейної аудиторії, як складової соціального діалогу, з метою реалізації місії музею в соціумі. Для цього використовуються різноманітні та багаторівневі методики залежно від цілей і завдань досліджень, серед яких найбільше поширені пілотажне дослідження, моніторинг, спостереження, опитування. [1, 68]

Цікавим є спостереження Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького, яке свідчить, що за останні 25 років його музейна аудиторія стала значно молодшою. Дослідження проведене Національним військово-історичним музеєм України дало відповідь на питання про шляхи отримання відвідувачами інформації про музей. Понад 30 відсотків відвідувачів музею отримали інформацію від друзів. Як висновок, музей спрямував свої зусилля на отримання високої якості музейного продукту від якого залежить не тільки відвідуваність музею, але і його пізнаваність та положення у суспільстві.

Однак, майже поза увагою дослідників знаходиться проблема вивчення потреб суспільства щодо визначення напрямів розвитку музейної справи. Тобто, у якості висновку, соціальний діалог у музейній справі відбувається за активності музеїв як соціальних інститутів. Провідну роль у цьому діалозі з боку суспільства належить громадським об'єднанням. Їх діяльність виглядає як продовження соціальної функції музейної галузі. Роль музейної аудиторії відображається в індикативній функції – збільшення чи зменшення відвідувачів музею свідчить про рівень реалізації його соціальної функції та задоволення культурно-історичних потреб суспільства.

Важливою соціальною функцією музейної галузі в Україні є формування системи духовних цінностей суспільства, української ідентичності, утвердження ідеї української держави, як національного пріоритету. Соціологічне дослідження проведе Інститутом стратегічних досліджень ім. С. Разумкова свідчить про регіональну відмінність у відображенні музейними засобами історичної долі України і, у зв'язку з цим, про складність процесу формування історичної пам'яті в Україні.

Вчений Л.В. Чупрій підкреслює, що проблема формування спільної історичної пам'яті та подолання розбіжностей в тлумаченні ключових історичних подій різними соціальними, регіональними та етнічними групами є одним із стратегічних завдань держави і одну з головних ролей при вирішенні цього завдання повинні відігравати музеї. На його думку музей це історично обумовлений багатофункціональний інститут соціальної пам'яті, через посередництво якого реалізується потреба суспільства у відборі, зберіганні і репрезентації специфічної групи культурних і природних об'єктів, які усвідомлюються суспільством як цінності, що передаються із покоління в покоління. [7] До такої думки доходить і вчений В.В.Машталір у своєму дослідженні військових аспектів культурної спадщини України. [8, 8] Це визначення підкреслює соціальну спрямованість музейної галузі та важливість соціології у вивченні проблем її розвитку.

Особливе значення соціології музейної справи виявляється в її здатності об'єктивно оцінювати соціальні явища і процеси, формувати і сприяти накопиченню знань про музейну справу, як соціальну дійсність. Соціологічні знання в галузі музейної справи важливі при розробці і здійсненні соціальних проектів у цій сфері суспільного життя.

Важливим елементом дослідження соціології музейної справи є визначення її місця у структурі музезнавства. Розглядаючи проблеми становлення та розвитку музезнавчої думки в Україні, Росії та інших зарубіжних країнах дослідниця Ключко Ю. наголошує на тому, що музезнавство досліджує процеси збереження і передачі соціальної інформації засобами музейних предметів [30, 60]. З часу визначення Й.Грассе музеології як науки у 1883 р. дискусії щодо її визнання у якості самостійної наукової дисципліни не вчухають, що сприяє її розвитку та формуванню. Як приклад, майже через 100 років розпочинається поворот музеології до вивчення соціальних та політичних проблем суспільства. У декларації Генеральної конференції ІКОМ 1984 р. підтверджене першорядне значення соціальної місії музею у порівнянні з його традиційними функціями. Важливим спостереженням дослідника є тезис про те, що при створенні сучасного музею вже недостатньо враховувати тільки історичне і культурне його значення. Слід розглядати музей як соціокультурний феномен, який відображає соціальні потреби суспільства [30, 68].

Науковець Сомов М., досліджуючи проблеми сучасної музейної комунікації, на основі аналізу існуючої літератури виділяє серед інших і соціальний рівень комунікації музею як соціальної інституції. [29, 71]. Цей рівень передбачає комунікацію музею із відвідувачем та потенційним відвідувачем, визначенням орієнтації суспільства на сприйняття соціокультурних цінностей, взаємодії суспільства та музею,

відношенням суспільства до музею. Тобто, за його переконанням, це інформаційний потік у якому існує двосторонній зв'язок між інститутом музею та суспільством метою якого є широке залучення громадськості до роботи музею. Це визначення співзвучне з висновком Старікової Ю. [31, 71], але воно не враховує весь аспект соціології музеєзнавства.

Аналізуючи матеріали Європейського музейного форуму доктор філософії Смаглій К. виділяє сучасні тенденції розвитку європейських музеїв. [32, 78] Серед іншого вона виділяє контент, що музей – це не те, що всередині нього, а те, наскільки активно його дирекція залучає публіку до оцінки та осмислення музейної колекції та аналізу історичної спадщини, наскільки інтелектуально стимулюючою є атмосфера в музеї, наскільки музей відповідає потребам відвідувачів.

Національний музей Ліверпуля провів власне дослідження соціальної відповідальності музейної індустрії та її позитивного впливу на сталий економічний розвиток громад. Музей історії транспорту та подорожей Ріверсайд у Глазго перед початком перепланування експозиції активно консультувався з відвідувачами, вивчав їх очікування, потреби та побажання на основі чого опрацював вдалу стратегію побудови експозиції, що призвело до збільшення кількості відвідувачів до 1,45 млн. осіб. Як висновок проведеного дослідження – музеї Європи долають свою ізоляцію та стають активними соціальними інституціями, їх діяльність орієнтована на задоволення інтересів та потреб публіки та активних громадян. Допомогу у цьому їм надають інструменти соціології, що широко використовуються у стратегічному плануванні музеїв.

Як свідчить історіографічний аналіз проблеми теоретичної музеології розглядалися низкою науковців. Здебільшого потреба розвитку теоретичного осмислення музеєзнавства та теорії музеології відображена у підручниках та навчальних посібниках з музейної справи. Зокрема, це стосується питання структурних компонентів музеєзнавства.

У навчальному посібнику Рутинського М. та Стецюк О. у структурі музеєзнавства виділяють дві складові частини – загальну та спеціальну, які взаємопов'язані. Однак, місце соціології музеєзнавства у цій структурі авторами не визначене. [23, 18] У самому підручнику відсутнє саме поняття соціології музеїв як в теоретичному так і прикладному значенні, а комунікативна функція розглядається як PR-технологія у налагодженні зв'язку музею та суспільства у контексті формування суспільної думки про музей.

У навчальному посібнику написаному колективом музеєзнавців Державного Історичного музею Радянського Союзу та Музею німецької історії Німецької Демократичної Республіки також розглядається структура музеєзнавства і проблеми музейної соціології не знайшли своє відображення як у прикладному музеєзнавстві так і в теорії музеєзнавства. Скоріше це є свідченням того, що на час виходу посібника соціологія як проблема теоретичного вивчення та форма роботи у музеях була відсутня. [25, 24]

У той же час зазначимо, що соціологічні дослідження авторами підручника розглядаються як складова частина музеєзнавчих досліджень в області комунікації пов'язаними із створенням музейних експозицій, що свідчить про початки використання соціології у музейній справі. Відсутність самого поняття музейна соціологія на даному історичному етапі розвитку музеєзнавства компенсована іншими термінами, які за змістом співзвучні – наприклад, інтерпретація музейних предметів за своїм змістом відповідає поняттю соціології музейного предмету. [25, 109]

Якубовський В. у підготовленому ним навчальному посібнику для студентів вищих навчальних закладів виділяє основні соціальні функції музею: наукове документування явищ природи і процесів розвитку суспільства, захист культурної спадщини, наукові дослідження, формування світогляду членів суспільства. [22, 75] У навчальному посібнику соціологія музейної справи не розглядається, але корисні практичні завдання, а також методика вивчення музейного предмету, як основи його соціології. У іншому посібнику присвяченому екскурсознавству і музеєзнавству питання соціології теж випало з поля зору його авторів. [21]

У навчальному посібнику з музеєзнавства Шевченко В. та Ломачинської І. розглядаються питання соціальних функцій музею, музейної комунікації та вивчення музейної аудиторії. [20, 237] Відзначимо таку позитивну новачку даного навчального посібника як те, що він призначений для дистанційної форми навчання. Щодо вивчення музейної аудиторії то висновки авторів співзвучні із іншим авторитетним автором посібника для вищої школи доктором історичних наук Юрєнєвої Т. із Росії. Узагальнюючи ці історіографічні джерела зробимо висновок, що в теоретичній постановці проблематика музейної соціології не розглядається як окремий розділ теоретичного дослідження музеології, а констатується той факт, що для вивчення аудиторії музею необхідно проводити соціологічні дослідження. [27, 489] Тобто соціологія не є основою теоретичного надбання у музейній індустрії, що підкреслює актуальність та важливість проведення

наукового дослідження з проблем соціології музеєзнавства.

Як приклад такого стану наукової розробки проблеми є дослідження Семашко О. присвячене соціології мистецтва. Його дослідження це важливий доробок у становленні теоретичних основ соціології культури в Україні загалом. У структурі соціології мистецтва, яка розуміється автором у значенні соціології художньої культури, він виділяє такі внутрішні її галузеві соціології як соціологія художньої літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва, кіно та естетичного виховання, [34] соціокультурні і художні проблеми міста і архітектурної діяльності. [35] Музейна справа не розглядається Семашко О. як предмет дослідження, що підкреслює її окремішність у структурі соціології культури. Теоретичні здобутки Семашко О. є вагомим доробком теорії соціології культури і можуть бути використані при проведенні теоретичних досліджень у музеєзнавстві у контексті того, що це складові одного загального культурологічного процесу.

Разом з тим, слід зауважити, що Семашко О. не визначив самої структури соціології культури. Через те є полемічним його визначення місця соціології театру і соціології кіно, як і соціології архітектури в якості галузевих соціологій і як складової частини соціології мистецтва. Структура соціології культури, як галузева соціологія, включає в себе теорію соціології мистецтва, театру, кіно, архітектури і музеєзнавства.

Питання соціології культури були у полі зору багатьох дослідників. Дослідник Победа Н. у своїй монографії розвинула положення про взаємодію елементів культури у традиційному, стратифікованому та сучасному функціонально диференційованому суспільстві. [37]. Вчений Юрій М. у своєму навчальному посібнику висвітлює становлення і розвиток соціології культури, її основні концепції і поняття. [38]. У ґрунтовному навчальному посібнику колективу авторів Семашко О., Піча В., Погорілого О., Ніколаєнко Л., Гавриленко І., Голобуцького П., Жлудько Є., Цимбалюк Н., Садової Р. В вперше в українській історіографії соціології культури було систематизовано зміст соціокультурної сфери та її основних галузей – науки, освіти, етнокulturології. Вільного часу і дозвілля, книги і читання, музики, театру, художньої літератури та інше, окрім соціології музейної справи, як складової культурного процесу. [39]. Відсутність наукового аналізу соціології музейної справи спостерігається і у російських дослідників. [40; 41; 42].

Отже, музейна соціологія у науковому середовищі соціологів не досліджувалася та не бралася до уваги як соціальне явище взаємодії суспільства щодо його культурної спадщини у такій інституціональній формі як музей. Науковий інтерес до соціології музейної справи виявляють науковці, що займаються дослідженням музеологічного процесу.

Зокрема, Юренєва Т., у іншому своєму монографічному дослідженні, виділяє проблематику взаємодії суспільства та музею. [28, 445] Вона зазначає, що роль музею у сучасному суспільстві постала однією із ключових проблем. Слід зазначити, що дослідження Юренєвої Т. найбільш тісно підійшли до постановки проблеми теорії музейної соціології, хоча як напрям в музеології цей аспект дослідниця ще не розглядає.

Пошуки практичного місця соціології у музейній практиці в Україні були продовжені в рамках українсько-нідерландського проекту «МАТРА – музеї України» проведеного за підтримки Міністерства закордонних справ Нідерландів. Зокрема, розглядалися питання практичного вивчення відвідувачів, співпраця з публікою та цільові групи музею [36, 147, 197, 207]. Ці питання розглядалися у контексті їх застосування у музейному менеджменті та освітній діяльності музею і теоретичного обґрунтування не знайшли.

У авторитетного музеєзнавця Ф. Вайдахера музеологічне дослідження завершується презентацією на тлі простору і часу [19, 264], що співзвучно поняттю музейна соціологія. І хоча у прямому контексті проблематика музейної соціології у дослідника не звучить, однак вона присутня у багатьох контекстах. Назвемо деякі з них – використання зібрання та робота з громадськістю, інтерпретація, як мета музейної популяризації, орієнтація, інформаційна насиченість та спроможність сприйняття експозиції, впливи на поведінку відвідувачів, звертання до цільових груп і мотивація відвідувачів, вивчення публіки, вивчення відвідувачів, опитування відвідувачів, питання майбутнього та ін.. [19, 22-25, 30-34, 54, 126, 141, 174, 189, 225, 238-245, 262, 343, 357, 358, 369, 429, 441, 442, 445, 554] Власне, хоча праця Ф. Вайдахера не має конкретних викладів теорії музейної соціології, але вона наскрізь пронизана нею. Це є свідченням того, що соціологія стала основою музейної діяльності і настав час на здійснення теоретичних досліджень та наукових узагальнень і висновків у цій галузі.

Слушне у цьому випадку зауваження Сотникової С. про те, що російська наукова думка оформила процес формування самостійного напрямку діяльності музею як музейну соціологію, а європейська музеєзнавча школа цей процес визначає як вивчення відвідувача, що ми бачимо у Ф. Вайдахера, у чому вбачається їх відмінність. [26, 118].

Музейна проблематика знайшла своє відображення в роботах Т. Белофастової, М. Гнедовського,

В. Дукельського, А. Дьячкова, І. Іксанова, О. Караманова, Н. Макарова, Н. Пусепліної, Д. Равикович, С. Руденко, Т. Сидоренко, В. Снагощенко, І. Ткаченко, А. Фролова, І. Філоненко. Доктор історичних наук Кислий О. доводить, що теорія музеології пов'язана із концептуальним розумінням буття та соціальних трансформацій [33, 166]. Разом з тим, питання сутності, характерних особливостей трансформації музею як соціокультурного інституту, його роль і місце в контексті національних та глобалізаційних процесів, а також соціологія музейної справи досліджені недостатньо.

Науковці, розглядаючи різні аспекти музеології тим чи іншим чином торкаються питань соціальної функції музею, підкреслюючи її важливість та фундаментальне значення. Однак, узагальнюючого уявлення про реалізацію цієї функції за допомогою і використання методологічного інструментарію соціології, як і саме по собі питання соціології музейної сфери, не розглядають. Соціологія музейної справи на теоретичному рівні не знайшла свого визнання, а розглядається музеями як прикладний інструмент його діяльності. У європейських музеях вона постала основою музеологічних досліджень, що розвивають діяльність музеїв.

З точки зору теорії місце музейної соціології у структурі музеєзнавства визначається як окрема суміжна дисципліна теоретичного музеєзнавства у його загальній частині. Доктор історичних наук, знаний російський дослідник музеєзнавства Сотникова С. розглядає музейну соціологію як результат трансформації теорії комунікації [26, 120]. На її думку разом із музейною педагогікою вона сприяє трансформації музеєзнавства у музеологію – міждисциплінарне направлення в теорії пізнання [26, 123].

Як і інші структурні елементи музеєзнавства музейна соціологія тісно пов'язана і взаємодіє з прикладним музеєзнавством та виступає його теоретичною основою. Вона є основою музейного маркетингу та менеджменту. Музейні соціологи займаються багатоаспектним вивченням відвідувачів, прогнозуванням їх попиту на різноманітні види музейної інформації, визначенням їх очікувань, забезпеченням на цій основі результативності музейних програм.

Отже, соціологія музейної справи отримала практичне визнання у діяльності музеїв і, однак, не набула наукового обґрунтування теоретичних положень та визначення її місця у загальній структурі музеєзнавства та культури.

1. *Музеєзнавство: словник базових термінів / укладач-упорядник Л.М.Міненко; за заг. ред. к.і.н., полковника Карпова В.В. – Фенікс; Національний військово-історичний музей України, 2013. – 152 с.*

2. *Х'ю де Варін. Музей як соціальний фактор розвитку // Військовий музей (науково-методичний збірник). – К.: ЦМЗСУ. – 2008. – Вип. 9. – 136 с.*

3. *Гріффен Л. Музейний експонат і музейна експозиція // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи: Матер. 9-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 трав. 2013 р., м. Севастополь): відп. ред. Л.О.Гріффен: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK; Нац. військ-істор. муз. України; Ас-ція праців. музеїв тех. профілю; Акад. інж. наук України. – К.: 2013. – 268 с.*

4. *Роль музеїв у культурному просторі України і світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького). – Випуск 11. – Д.: АРТ-ПРОЕС, 2009. – 608 с.*

5. *Карпов В. Музейна справа у Збройних силах України (1996–2006) / В. Карпов. – К.: 2007. – С. 96., іл.*

6. *Мозолівський Б. Скіфський степ: Літературно-художнє видання – К.: Темпора, 2005 – 192 с., іл.*

7. *Чупрій Л. В. Стан та проблеми розвитку музейної сфери в умовах сучасних викликів // Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://museum-ukraine.org.ua/?p=3010>*

8. *Маиталір В. Військово-історичні споруди ХІХ – ХХ століть як об'єкти культурної спадщини / В. Маиталір // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ.: Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2014. – 20 с.*

9. *Гладун О. Д. Діяльність музею у контексті розвитку регіону // Охорона культурної спадщини: аспекти соціокультурної взаємодії: матеріали науково-практичної конференції / Гладун О. Д. – К.: НАКККіМ. – 2014. – с. 86.*

10. *Именная Л. С. Музей в социокультурной системе общества: миссия, тенденции, перспективы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора культурологии / Л. С. Именная. – М., 2011 // Електронний ресурс Режим доступа: http://files.msuc.org/avtoreferats/210.010.04_avtoreferat_ks_imennovoy.pdf*

11. *Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція: збірник наукових праць за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова. – К.: ТОВ «ХІК». – 2010. – С. 8*

12. *Денисюк Ж. Концептуалізація музейного простору в контексті формування нової меморіальної ідентичності / Ж. Денисюк // Музейна справа та освіта в Україні: матеріали науково-практичної конференції. – К.: НАКККіМ. – 2014. – С. 46*

13. Маньковська Р. Музеологія як наукова галузь: сучасний дискурс та проблема теоретичного інтегрування [Текст] / Р. Маньковська // *Красзнавство*. – 2009. – № 3–4. – С. 136–144.
14. Вербицька П. В. Соціокультурна роль музею в контексті проблем музейної комунікації [Текст] / П. В. Вербицька // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. – Випуск 5: На пошану професора М. Б. Петрова. – 2012. – С. 225–232.
15. Сошнікова О. М. Соціокультурний потенціал музейної комунікації [Текст] / О. М. Сошнікова // *Сімнадцять Сумцовських читання. Матеріали наукової конференції на тему «Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму»*, Харків, 18 квітня 2011 р. / *Харківський історичний музей*. – Х.: Майдан, 2011. – 268 с.: іл. – С. 3–8.
16. Курна О. Зміна ролі музею при переході від індустріального суспільства до суспільства споживання [Текст] / О. Курна // *Філософські обрії*. – 2013. – № 30. – С. 133–140.
17. Малікова І. В. Музей як візуально-комунікативна модель сучасного соціокультурного простору / І. В. Малікова // *Музейна справа та освіта в Україні: матеріали науково-практичної конференції*. – К.: НАКККіМ, 2014. – С. 46
18. Селівачов М. Музей як інструмент культури // *Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція: збірник наукових праць за ред. д-ра мист-ва М. Селівачова*. – К.: ТОВ «ХІК». – 2010. – с. 19
19. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянз, Х. Назаркевич. – Львів: «Літопис», 2005. – 632 с.
20. Шевченко В. В. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання / В. В. Шевченко, І. М. Ломачинська. – К.: Університет «Україна», 2007. – 288с.
21. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навч. посібник / В. К. Бабарицька, А. Я. Коротова, О. Ю. Малиновська. – К.: Альтпрес, 2007. – 464с.: іл.
22. Якубовський В. І. Музеєзнавство: Підручник / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2010. – 352с.
23. Рутинський М. Й. Музеєзнавство: Навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К.: Знання, 2008. – 428с.
24. Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. пр. (за мат. круглого столу). – К.: НАКККіМ, 2013. – 208 с.
25. *Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие для вузов по спец. «История»* / Под. ред. К. Г. Левыкина, В. Хербста. – М.: Высш. шк., – 1988. – 431с.
26. Сотникова С. И. Музеология: Пособие для вузов / С. И. Сотникова. – М.: Дрофа, 2004. – 192 с.
27. Юренева Т. Ю. Музееведение.: Учебник для высшей школы. – 3-е изд., испр. и доп – М.: Академический Проект, – 2006. – 560 с. – («Gaudeamus»).
28. Юренева Т. Ю. Музей в мировой культуре / Т. Ю. Юренева. – М.: «Русское слово – РС», 2003. – 536 с.; ил.
29. Сомов М. В. Современные проблемы музейной коммуникации / М. В. Сомов // *Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. пр. (за мат. круглого столу)*. – К.: НАКККіМ, 2013. – с. 69
30. Ключко Ю. М. Проблеми становлення та розвитку музеєзнавства // *Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. пр. (за мат. круглого столу)* / Ю. М. Ключко. – К.: НАКККіМ, 2013. – с. 59
31. Старикова Ю. А. Музееведение / Ю. А. Старикова. – М.: Приор-издат, 2006. – 128 с.
32. Смаглій К. В. Сучасні тенденції розвитку європейських музеїв: аналіз матеріалів Європейського музейного форуму / К. В. Смаглій // *Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. пр. (за мат. круглого столу)*. – К.: НАКККіМ, 2013. – с. 78
33. Кислий О. Є. Археологія, музеєзнавство та проблеми теоретичної музеології // *Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності: зб. наук. пр. (за мат. круглого столу)* / О. Є. Кислий. – К.: НАКККіМ, 2013. – С. 166
34. Семашко О. М. Соціологія мистецтва: Навчальний посібник / О. М. Семашко. – 2-ге вид., випр. і доповн. – Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 244 с.
35. Семашко О. М. Соціологія мистецтва: Навчальний посібник / О. М. Семашко.. – К.: Міленіум, 2004. – 300 с.
36. *Музей: менеджмент і освітня діяльність*. – Львів.: Літопис, 2009. – 224 с
37. Победа Н. А. Социология культуры / Н. А. Победа. – Одеса: Астропринт, 1997. – 224 с.
38. Юрій М. Ф. Соціологія культури: Навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2006. – 302 с.
39. *Соціологія культури: Навч. посібник.* // О. М. Семашко, В. М. Піча, О. І. Погорілий та ін.; за ред. О. М. Семашка, В. М. Пічі. – К.: «Каравела», Львів: «Новий світ – 2000», 2002. – 334 с.
40. Минюшев Ф. И. Социология культуры: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2004. – 272 с. – («Gaudeamus»).
41. Михайлова Л. И. Социология культуры: учебное пособие / Л. И. Михайлова. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 232 с.
42. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие: учебное пособие / Л. Г. Ионин. Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 432 с.

Леся Качковська,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри документознавства і
музейної справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м.Луцьк*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-РОЗПОРЯДЧА ДОКУМЕНТАЦІЯ (1910 - 1913 рр.) КИЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК СТАРОВИНИ І МИСТЕЦТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Багату культурну спадщину України уособлюють пам'ятки старовини і мистецтва, залишені творцями минулих епох. Вони, свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль у пізнанні історії, вихованні почуття відданості своїй землі, являються невід'ємною частиною світової культури.

Національна культурна спадщина своєю збереженістю зобов'язана представникам українського пам'яткознавчого руху багатьох поколінь. Їх кращі традиції, досвід і наукова спадщина не втратили свого значення і сьогодні. Справа в тім, що чимало пам'яткознавчих проблем, які потребували вирішення у ХІХ – ХХ ст., перегукуються з багатьма аналогічними проблемами у культурному та духовному житті сучасного українського суспільства [3, 7].

Вирішення питання вивчення та збереження матеріальної та духовної культури передбачає використання досвіду пам'яткознавчої роботи, що здійснювалася у всіх регіонах України в минулому, в тому числі протягом ХІХ – початку ХХ ст. в межах Правобережної України. Вагому роль у ній відігравали науково-громадські осередки історичного профілю. Одне з чільних місць тут посідало Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва (КТОПСІМ).

Його діяльність у пам'яткознавчій сфері на сьогодні є недостатньо вивченою: наявні праці С. Заремби, Л. Баженова, С. Гаврилюк, Л. Дідух, О. Нагірняка, Т. Григор'євої, Г. Денисенко та інших дослідників або лише у загальних рисах змальовують його роботу або торкаються тільки одного регіону (наприклад, Волині). Поза увагою науковців поки що залишаються питання дослідження Товариством інших теренів Правобережної України, методи його діяльності, внесок у формування законодавчої бази пам'яткоохоронної роботи Російської імперії, ін.

Враховуючи актуальність теми, мета нашого дослідження полягає у показі діяльності КТОПСІМ щодо пошуку і збереження культурної спадщини правобережних українських земель. Відповідно до поставленої мети виділено завдання охарактеризувати законодавчу базу функціонування Товариства, його зусилля щодо збереження культурних цінностей, окремі з яких були задокументовані, внесок окремих діячів Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва у цю благородну справу.

Ініціатором утворення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва як спеціальної пам'яткоохоронної організації вважається Історичне товариство Нестора-літописця. За дорученням Товариства його голова Ю. Кулаківський звернувся за допомогою до генерал-губернатора Київської, Подільської і Волинської губерній Ф. Трепова. Останній підтримав ініціативу вчених, організував і провів ряд засідань науковців Києва, які займалися дослідженням вітчизняної історії, та представників наукових товариств. На цих зібраннях було визнано за доцільне створити нове товариство, яке вело б пошук та охорону пам'яток старовини і мистецтва переважно на території, що входила до складу Київської Русі. [5, 6; 4].

Офіційною датою створення КТОПСІМ вважається 11 березня 1910 р., коли було затверджено Статут товариства. Означений науково-громадський осередок ставив собі за мету займатися пошуком та охороною різноманітних об'єктів культурної спадщини на обширній території. Це Київська, Подільська, Волинська, Полтавська, Херсонська, Катеринославська, Гродненська і Бессарабська губернії – територія не тільки України, а частково землі Білорусії, Молдавії, що входили на той час до складу Російської імперії.

Для досягнення цієї мети планувалось проводити наукові дослідження, археологічні розкопки, виявляти і реєструвати місцеві пам'ятки старовини, архівні документи тощо. Багато уваги передбачалося приділити науковій співпраці з товариствами та організаціями, відомими вченими, державними діячами, робота яких тією чи іншою мірою була пов'язана з цими проблемами. З метою поширення серед широкого загалу відомостей про пам'ятки планувалося проводити громадські читання та лекції, публікувати наукові

праці, доповіді; організувати виставки предметів старовини; створити музей та наукову бібліотеку [14, 4; 4].

Згідно Статуту передбачалося організувати філії товариства на території, де поширювалася його діяльність.

Документи товариства, зокрема його Статут і звіти, становлять значний інтерес для дослідників пам'яток історії та культури. На початку ХХ ст. Товариство ставило питання, що залишаються актуальними і в наші дні. На думку Григор'євої Т. та Денисюк Г., особливої уваги заслуговує параграф 49 Статуту Товариства [14, 16]. Відповідно до його положень Товариство залишало за собою право придбання нерухомого майна, будівель і землі з метою збереження пам'яток, котрі там знаходяться, а також для організації музеїв, виставок. Фінансові питання повинні були вирішуватися за рахунок внесків, добровільних пожертв, допомоги від громадських, державних установ та організацій, а також від лекцій, виставок і концертів.

Структурно організація складалася з почесних членів, дійсних членів та членів-співробітників. Головним органом вважались загальні збори, де обиралася Рада, яка здійснювала безпосереднє керівництво роботою Товариства. Перші керівні органи Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва було вибрано на установчих зборах, тобто 11 березня 1910 р. Почесним головою було обрано Ф. Трепова, головою – єпископа Чигиринського Павла, заступником голови – професора Київського університету В. Іконнікова, секретарем – надвірного радника К. Бахтіна, скарбником – Київського губернатора, камергера двору О. Гірса. Членами Ради стали професори Київського університету М. Довнар-Запольський та Ю. Кулаківський, професор Київської духовної академії В. Завитневич, секретар комісії з розбору старовинних актів при Управлінні генерал-губернатора, статський радник О. Левицький, протоієрей Ф. Тітов, секретар Київського відділу імператорського Російського воєнно-історичного товариства, підполковник Б. Стеллецький. До складу контрольної комісії увійшли управляючий канцелярією Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, дійсний статський радник О. Неверов, підполковник С. Крейтон, професори Київського університету А. Лобода та А. Прахов.

17 осіб було визнано засновниками Товариства. До їх числа увійшли, зокрема, зокрема визначні науковці-археологи – директор Київського міського художньо-промислового музею М. Біляшівський та співробітник цього ж музею В. Хвойко, професор Київської духовної академії М. Петров [14, 17].

Серед 187 осіб, що виявили бажання працювати у КТОПСІМ, були представники різних станів населення: представники ряду наукових товариств, викладачі вищих навчальних закладів, гімназій і шкіл, генерал-губернатори, міські голови, військові повітові справники, судові слідчі, мирові посередники, члени міських управ, настоятелі соборів, костелів, священники, повітові лікарі.

Через рік для ефективнішої роботи, оперативного ухвалення рішень при Раді товариства було створено виконавчий орган – Розпорядчий комітет, який очолив О. Мердер. У його функцій входило готувати і проводити засідання, на яких вирішувалися поточні питання діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, розглядалися пропозиції та проекти щодо подальшої роботи із збереження історико-культурної спадщини. Через певний час у складі товариства було створено комісію з охорони письмових пам'яток, котру очолив І. Каманін. У 1914 р. її було реформовано у Київську вчену архівну комісію та комісію з реставрації пам'яток (під керівництвом О. Мердера) [5, 4].

У 1913 р. при товаристві було створено філію. Приводом стало звернення групи дослідників з м. Умані. В листі вони наголошували, що з їхнім містом пов'язано багато подій вітчизняної історії, в ньому розташовано різноманітні пам'ятки, але їхнє дослідження проводиться приватно, без належного наукового аналізу. Внаслідок цього археологічні пам'ятки часто втрачаються, пам'ятки мистецтва без наукового нагляду гинуть. При цьому в місті є достатня кількість наукових сил для того, щоб охороняти пам'ятки старовини, збирати і вивчати писемні джерела [4].

Розглянувши пропозицію активістів-дослідників історії та старожитностей з м. Умані, КТОПСІМ 17 жовтня 1913 р. зареєструвало філію під назвою «Уманський відділ Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва». Головою філії став директор Уманського комерційного училища М. Бутирський, його заступником – професор Х. Ящуржинський, скарбником – П. Курінний, секретарем – І. Алексєєв [4].

Свою діяльність філія мала намір поширити на територію Уманського, Звенигородського, Липовецького і Тарашанського повітів Київської губернії та Гайсинського, Балтського і Брацлавського повітів Подільської губернії. Головною метою діяльності було досліджувати й описувати різноманітні пам'ятки старовини: кургани, культові споруди, стародавні будівлі; вивчати архіви; збирати народні пісні, перекази; передбачалось створити бібліотеку і музей.

Про свою діяльність Товариство планувало інформувати широкий загал через „Военно-исторический вестник”, котрий видавав Київський відділ Руського воєнно-історичного товариства, з яким було встановлено досить тісні і дружні стосунки.

У своїй діяльності товариство орієнтувалося на широку підтримку різних верств населення, яке спеціально проінформувало про його створення і завдання, що воно ставило перед собою. Було підготовлено і розіслано 3000 листів у різні державні та приватні установи, церкви, меценатам із запрошенням їх до співпраці. На жаль, на заклик КТОПСІМ відгукнулося лише 170 осіб, що свідчило про слабе поширення серед населення відомостей про пам'ятки, їхнє значення і вагомість збереження для майбутніх поколінь.

Вирішення практичних питань віднайдення, опису, охорони і реставрації пам'яток КТОПСІМ розпочало з визначення поняття „пам'ятка старовини і мистецтва”, пам'яток, що підлягають охороні, і в чому вона повинна полягати, встановлення кількості пам'яток, що знаходяться на території поширення його діяльності, стану їх збереження [14, 4–5]. Ці та інші питання розглядалися на засіданнях і зібраннях наукового товариства.

Інформацію про такого роду робот містить звіт Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва за 1912 рік [5]. Тут, зокрема, є повідомлення Розпорядчого комітету КТОПСІМ про надходження на його адресу письмового звернення Н. М. Фореггер фон Грейфентурна щодо стану музею Луцького Хрестовоздвиженського братства і колишнього костелу Бернардинського ордену (вже на той час православного кафедрального собору м. Луцька). Товариство надіслало лист до представника Луцького Хрестовоздвиженського братства Н. П. Петрової, настоятеля православного собору в м. Луцьку протоієрея Д. Ф. Кириловича, голови Луцького окружного суду А. Н. Петрова та до голови Луцько-Дубенського з'їзду мирових посередників В. С. Дубиненка з проханням посприяти в'яснити всі деталі, що містяться у письмовому зверненні і вжити заходів щодо збереження вказаних у листі пам'яток старовини. Голові Розпорядчого комітету КТОПСІМ було доручено в'яснити й перевірити характер надгробних плит на Святій Горі в м. Луцьку [5, 5].

При розгляді питання щодо ремонту давніх церковних і замкових споруд, а також вільної торгівлі та обміну рухомими культовими предметами було вирішено звернутися до Товариства дослідників Волині для визначення основних засад, якими керувалися урядовці губернії у проведенні ремонту церков, а також в оновленні рухомих церковних пам'яток [5, 8]. Розпорядчий комітет Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва вжив заходів та отримав свідчення щодо предметів культурної спадщини, які були перераховані у хронологічному порядку у звіті за 1912 рік. Так, в пункті 9-му зазначалась потреба охорони вирізьблених із дерева статуй Святих Євангелістів у Луцькому кафедральному соборі, які виявились практично знищеними. Пункт 10 інформував про отримання в червні 1912 року опису предметів музею Луцького Хрестовоздвиженського братства, який ще не публікувався. У 20-му пункті звіту була вміщена довідка про те, як 1 листопада цього ж року КТОПСІМ звернулося до Київського відділення Імператорського Військово-історичного Товариства з метою спостереження на місцях за станом пам'ятників російським героям, які загинули у 1812–1814 рр., а також стін і веж Луцького замку (тобто Верхнього Нижнього (Окольного) – К. Л.) [5, 10–11].

Слід зазначити, що Луцький замок як визначна оборонна споруда Волині був одним з об'єктів зацікавлення КТОПСІМ. Обстеження замку і прилеглої території зумовлювалися підготовкою та здійсненням тут ремонтно-реставраційних робіт, які проводилися аж до Першої світової війни. Помітним внеском Товариства можна вважати те, що на підставі використання ним результатів обстежень цієї пам'ятки старовини і власних клопотань перед державними органами протягом 1911–1912 років частково було впорядковано Верхній замок, а також Нижній (Окольний) замок [3, 319]. Але все-таки невирішеним у той час залишилося питання про ремонт веж цієї споруди. Тому така проблемна ситуація непокоїла членів Товариства. Впродовж 1912–1913 років вони проводили активне дослідження стану замку, шукали джерела фінансування для ремонту веж і недопущення їх подальшого руйнування, що було відмічено у звіті Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва за 1912 рік.

Для збору даних про пам'ятки КТОПСІМ підготувало опитувальний лист, який направили губернаторам з проханням надати допомогу місцевим установам та активістам у зборі необхідної інформації про пам'ятки старовини. До цієї інформації рекомендувалось включити стислу історичну довідку про культові споруди, колони, археологічні пам'ятки, про їхній стан, походження назв, відомості про архіви, окремі цікаві документи, наукові дослідження, археологічні розкопки [5].

Під час підготовки опитувального листа було проведено наукові розвідки про те, як вирішували цю проблему інші наукові товариства. На жаль, нестача кадрів і фінансів не дали змоги вирішити це питання якісно і з'ясувати кількість пам'яток, що знаходяться на території краю. Позитивним у вирішенні цієї

проблеми було те, що виявлення пам'яток старовини, складання списків стали одним із засобів їхнього збереження. В своїй практичній діяльності члени Товариства за допомогою опитувальних листів, листів-звернень збирали, хоч і неповні відомості про старожитності, цінні речі, що зберігались у ризницях церков і соборів. Ці заходи певною мірою носили і науково-просвітницьку місію, допомагали аматорам-дослідникам зорієнтуватись у пошуках, розширити своє уявлення про історико-культурну спадщину. На думку Т. Григор'євої та Г. Денисюк, виявлення пам'яток, складання списків і публікація їх були одним із засобів їхньої пропаганди і забезпечення охорони.

Використовуючи досвід інших наукових осередків, Товариство поєднувало різні форми вивчення і збереження пам'яток. Щодо писемних, то воно визнавало за доцільне створити спеціальну архівну комісію як окремий підрозділ у своєму складі. Вперше питання про заснування комісії підняв О. Мердер на засіданні Ради 7 грудня 1911 р., хоча доля архівів турбувала багатьох членів Товариства і раніше.

Це питання було підняте О. Мердером після огляду ним діловодства Подільського губернського управління і поліцейських управлінь. Виявилось, що описи архівних справ, призначених для знищення, відсилаються на розгляд до наукової архівної комісії однієї з губерній, що не входить до складу так званого Південно-Західного краю. Тим самим означена інформація не представляє для згаданої архівної комісії жодної цінності. Так сталося із знищеною справою XVIII ст. Подільського будівничого комітету, що являлася важливим документом для Товариства, оскільки містила відомості про спорудження доріг, мостів і будівель.

За клопотанням О. Мердера було прийнято рішення просити професорів В. Іконнікова, М. Довнар-Запольського та І. Каманіна організувати передачу давніх архівних справ, які представляють наукову цінність, до місцевого наукового закладу.

Помітну увагу Товариство звертало на розробку законодавчої бази пам'ятоохоронної роботи. Так, на засіданні Ради 27 грудня 1911 р. при обговоренні доповіді професора Г. Павлуцького про проект закону щодо охорони пам'яток старовини в Росії керівництво КТОПСІМ ухвалило рішення: звернутися з клопотанням до Київської комісії давніх актів, Історичного товариства Нестора-Літописця, Товариства любителів старовини і мистецтва, Київського відділу Імператорського військово-історичного товариства, Церковно-історичного і археологічного товариства щодо спільного обговорення вищезгаданого проекту закону [5, 4–5].

У своїй роботі Товариство поряд із вивченням пам'яток історії, архітектури і мистецтва приділяло увагу й археологічним дослідженням Правобережної України, в тому числі Києва. Це було зумовлено багатьма причинами: відсутністю державних коштів для ведення планових археологічних досліджень, зосередженням у місті спеціалістів і науковців, здатних вести систематичні наукові дослідження, швидкою забудовою стародавньої центральної частини міста, де було розташовано багато пам'яток, які потребували охорони.

У вирішенні питань збереження пам'яток, їхнього дослідження Товариство залежало від імператорської Археологічної комісії, яка з 1889 р. вела нагляд за пам'ятками старовини на всій території Російської імперії. З цієї причини воно не могло самостійно вирішувати цілої низки питань, оперативно проводити археологічні розвідки, а попередньо втягувалось у тривале листування з Археологічною комісією. Його зміст становили прохання про дозвіл на обстеження тієї чи іншої пам'ятки, одержання рекомендацій, інструкцій, питання відрядження членів Комісії чи фахівців-науковців для керівництва археологічними роботами безпосередньо на місцях. Однак, незважаючи на ці обставини, товариство зробило вагомий внесок в археологічне вивчення Києва, інших регіонів Правобережної України [4; 5].

Так, за підтримки М. Біляшівського КТОПСІМ стало активним учасником вивчення низки підземель Києва, зокрема на Звіринці. Робота з вивчення і дослідження Звіринського підземелля проходила у три етапи. На другий етап, тобто на початок XX століття припадає участь у цій справі Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва [6].

В жовтні 1888 р. в газетах «Киевлянин» та «Киевское слово» з'явилася інформація про відкриття загадкового підземелля на Звіринці. Мешканці цієї частини Києва брали на схилі гори глину. Одного разу лопата потрапила в якийсь провалля. Розчистивши це місце, робітники побачили вхід у підземелля, що вів у довгий з відгалуженнями коридор з нішами. Поруч знаходилося невелике приміщення, де лежало безліч людських кісток [6].

Повторне відкриття знахідки сталося у 1911 р. І знову воно було пов'язане з випадковістю. Під час зсувів Звіринської гори відкрилися два входи до печер. На цей раз пам'яткою зацікавився старший радник Київського губернського правління князь В. Д. Жевахов. Він уклав з інженерним управлінням орендний договір терміном на 6 років. Археологічні розкопки розпочалися у серпні 1912 р. під керівництвом

члена Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва О. Д. Ертеля. Відкритий лист на ці дослідження був наданий Імператорською Археологічною комісією на ім'я князя В. Д. Жевахова [13].

Під час робіт було розчищено три підземні галереї, знято з них розміри, а також розміри усіх підземних приміщень (церкви, келій, поховальні ініші). Були також зафіксовані на фото настінні написи-графіті, виконані план та креслення всього підземного комплексу. З'ясували, що печери, маючи загальну довжину 150 м і розташовуючись на глибині до 15 м, – це підземне кладовище домонгольського періоду.

Відомий український історик, архівіст, палеограф, член КТОПСІМ І. Каманін на основі зібраного та отриманого під час досліджень матеріалу уклав і у 1914 р. видав наукові праці. На думку І. Каманіна, в печерах похований ігумен Кловського монастиря Климент, який змінив на цій посаді Стефана, коли останній став ігуменом Києво-Печерського монастиря наприкінці XI століття [11, 167].

Дослідження тривали, а над печерами у 1913 р. будувалася церква і з'явився монастир. У 1915 р. відбулася канонізація всіх преподобних Звіринецьких. Святиною монастиря стає знайдена у печерах старовинна металева ікона Божої Матері Одигітрія. Вона була датована як реліквія домонгольського періоду. Відбувалися богослужіння, у печери звідусіль йшли прочани. Паралельно тут працювали дослідники київської старовини [13].

У Центральному державному історичному архіві України, що у м. Києві, збереглася книга «Записи впечатлений екскурсантов, посетивших Зверинецкие пещеры в Киеве», що велася з 1912 по 1926 рр. і стала безцінним джерелом інформації про стан пам'ятки, про проведені роботи тощо. А серед документів Державного архіву м. Києва зберігається постанова про закриття Звіринецьких печер у 1934 р. Така ж доля спіткала і церкву над печерами, яка згодом була зруйнована [13].

Отже, пам'яткознавча діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва щодо старожитностей Києва, Волині та Поділля, сприяла збереженню для нащадків певної кількості об'єктів національної культурної спадщини. Вона дає можливість глибше розкрити самовіддану працю шанувальників старовини початку ХХ століття, служить зразком нашим сучасникам для наслідування. І хоч окреслені хронологічні рамки діяльності КТОПСІМ були невеликими (1910–1917 рр.), але спектр і результати його пам'яткознавчої і пам'яткоохоронної роботи дивують своєю професійністю і скрупульозністю. Запорукою такого успіху слугували чіткі завдання, які Товариство ставило перед собою, (що було офіційно прописано у його Статуті), а також професіоналізм дійсних членів цієї спеціальної пам'яткоохоронної організації, які мали за плечима колосальний досвід і були шанованими діячами у сфері культури як України, так і за її межами.

1. Бухальська М. Документи про життя та діяльність академіка Миколи Петрова в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / М. Бухальська // Студії з архівної справи та документознавства. / Ред. колегія: Матяш І. Б., Христова Н. М., Бурак Г. В. та ін. / http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12_13.php#Buhalska.

2. Вольнъ. Историческіе судьбы Юго-Западного края. С высочайшего соизволения издано при Министерстве внутренних дел П. Н. Батюшковым. С 2-мя хромолитографиями и 69-ю гравюрами. – СПб.: Типография Товарищества „Общественная польза“, 1888. – 414 с / репринт.

3. Гаврилюк С. В. Историчне пам'яткознавство Волині, Холмицини і Підляшшя (XIX – початок ХХ ст.): Монографія / С. В. Гаврилюк. – Луцьк: Вежа, 2002. – 532 с.

4. Григор'єва Т. З історії збереження історико-культурної спадщини України: Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва / Т. Григор'єва, Г. Денисюк / w.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV3_1998_histiri/15_grigorieva_t.pdf

5. Деятельность Киевского общества охраны памятников старины и искусства. – К.: Типография Окружного Штаба, 1912. – 24 с.

6. Дідух Л. В. Академік М. Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. Дідух / Нац. ун-т „Києво-Могилянська акад.“ – К., 2005. – 17 с.

7. Жукова О. В. Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження / О. В. Жукова / <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/arox/2004/zhukova.html>

8. Кадомська М. З маленьких сюжетів великого Міста / М. Кадомська // Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища. – К.: АртЕк, 2003. – С. 80–88.

9. Новакович Р. Про що розповіли Звіринецькі печери / Р. Новакович / <http://kiev-orthodox.org/site/pilgrimage/560>.

10. Охорона та реставрація пам'яток містобудування та архітектури / <http://www.refineua.com.ru/pageid->

37-1.html

11. Панащенко В. В. Український історик-архівист І. М. Каманін / В. В. Панащенко // Укр. іст. журн. – 1971. – №5. – С. 161–169.

12. Сторчай О. Діяльність кийвських мистецтвознавців 1907–1920 рр. у справі збереження художніх колекцій та збірок старовини (за архівними документами та літературними матеріалами) / <http://mau-nau.org.ua/ukr/ukr.html>

13. Толочко П. Таємниці кийвських підземель: Китаєвські сховища / spelenesto.nn.ru/lib.php?book=kiev&ch=7.

14. Устав Киевского общества охраны памятников старины и искусства. – К.: Типография Окружного Штаба, 1910. – 17 с.

Наталія Кінд-Войтюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

XII З'ЇЗД РАДИ КОНСЕРВАТОРІВ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (20-24 ВЕРЕСНЯ 1927 РОКУ): ДОСЛІДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА КАТАЛОГІЗАЦІЯ ПАМ'ЯТОК НАРОДНО-ПОБУТОВОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ

Згідно з умовами Ризького мирного договору, укладеного 18 березня 1921 року між Другою Річчю Посполитою, з одного боку, та Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Українською Соціалістичною Радянською Республікою, з іншого, серед низки етнічних українських земель до Польщі відійшла й Західна Волинь [15, 61]. Ця подія лише закріпила реальне перебування регіону з середини 1919 року (за винятком короткого періоду літа 1920 року) під польським контролем і функціонування тут з 4 лютого 1921 року Волинського воєводства. [13, 14].

Початок організації збереження пам'яток старовини у Волинському воєводстві тісно пов'язаний з Міністерством віровизнань і народної освіти, яке безпосередньо керувало пам'яткоохоронною роботою у Другій Речі Посполитій [7, s. 5; 14, s. 310]. Воно постало з Департаменту віровизнань і народної освіти, утвореного 31 січня 1917 року [7, s. 5]. Функції щодо охорони пам'яток старовини Міністерство віровизнань і народної освіти отримало на підставі декрету Регентської ради від 31 жовтня 1918 року про опіку над пам'ятками культури і мистецтва [7, s. 42]. Для допомоги в організації пам'яткоохоронної роботи у 1920 році до складу воєводських управлінських структур було включено пам'яткоохоронні відділи, які за польською термінологією отримали назву консерваторських, а також реставраційні комісії. Вони відповідали за проведення інвентаризації, збереження та реставрацію пам'яток старовини [7, s. 84].

Усі вищезазначені рішення набули правової сили на Волині після утворення Волинського воєводства. Зокрема, за розпорядженням Ради міністрів Польщі від 26 вересня 1921 року тут набув чинності декрет від 31 жовтня 1918 року про опіку над пам'ятками культури і мистецтва [8, s. 168]. А 8 листопада 1921 року в Луцьку був створений воєводський відділ Міністерства культури і мистецтва Польщі [10]. Він розглядав справи надання дозволів на знищення, реконструкцію, оздоблення, перебудову нерухомих пам'яток старовини: костелів, церков, синагог, замків, палаців, ратуш, веж, дзвіниць, які знаходилися у державній чи приватній власності і мали історичну чи мистецьку цінність. Відділ здійснював нагляд над вивезенням пам'яток старовини, видавав дозволи на проведення археологічних розкопок, вписував пам'ятки старовини до державного інвентаря пам'яток Польщі. Волинський воєводський відділ Міністерства культури і мистецтва Польщі очолював реставратор З. Морвіц. Він був радником у волинського воєводи з питань культури, мистецтва і охорони пам'яток [1, арк. 218].

У своїй діяльності зі збереження архітектурних шедеврів загальнопольські і воєводські державні структури спиралися на підтримку Державного об'єднання реставраторів давніх пам'яток, яке призначало уповноважених у кожне з воєводств Другої Речі Посполитої. З 1924 року функції уповноваженого цього об'єднання у Волинському воєводстві виконував Я. Гоффман. З 1926 року уповноваженою під час проведення реставраційних робіт на теренах воєводства була призначена І. Савицька [10, 159].

Третя конференція окружних консерваторів, що проходила 24-25 червня 1922 року, прийняла рішення про поділ Польщі на 8 консерваторських округів. Одним з них став округ (за № 6) з центром у місті Любліні, який включав у себе Люблінське і Волинське воєводства. На чолі округу став консерватор М. Древіко. З 1923 року Люблінський округ включав у себе Люблінське, Волинське і Поліське воєводства,

тобто, на три воєводства призначався один реставратор [6, 159]. Наступною ланкою у пам'яткоохоронній роботі Польщі, яка знайшла безпосереднє втілення на Волині, стало розпорядження міністра віровизнань і народної освіти від 17 травня 1924 року про скликання з'їздів Ради реставраторів. Ці зібрання отримували повноваження вирішувати питання фінансування відновлення і збереження культурно-історичної спадщини Польщі. А фінансова ситуація в першому міжвоєнному десятиріччі склалася таким чином, що відчувалася нестача коштів насамперед на реставраційні роботи. Прикладом неповного фінансування збереження пам'яток 6-го консерваторського округу, може, в певному сенсі, слугувати зіставлення архітектурних реставраційних робіт у 1924-1926 роках. Так, у 1924 році проведено такі роботи у 13-ти населених пунктах Люблінського воєводства і 5-ти – Волинського (при середній кількості 10 населених пунктів для інших воєводств). У 1925 році цей показник склав 10 населених пунктів у Люблінському воєводстві і 12 – у Волинському (при середній кількості 20 населених пунктів по Польщі загалом). У 1926 році реставрувалися архітектурні об'єкти у 3-х населених пунктах Люблінського воєводства і 9-ти – Волинського (середній загальнодержавний показник – 14 населених пунктів) [6, 161].

Ця та інші проблеми пам'яткоохоронної роботи обговорювалися на XII загальнопольському з'їзді Ради реставраторів, що відбувся на Волині 20-24 вересня 1927 року [3, арк. 65]. На ньому були присутні волинський воєвода В. Мех, ксьондз-прелат А. Єловицький, начальник відділу мистецтва Міністерства віровизнань і народної освіти, архітектор Я. Войцехівський, радник міністра в департаменті мистецтва цього ж міністерства доктор А. Лаутербах, реставратор Люблінського, Поліського та Волинського воєводств архітектор Є. Сеніцький, реставратор Віленського і Новогрудського воєводств Й. Ремер, реставратор Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств доктор І. Пйотровський, реставратор Варшавського та Білостоцького воєводств З. Роковський, реставратор Познанського і Поморського воєводств доктор Н. Пайздерський, реставратор міста Варшави і Лодзького воєводства архітектор Т. Вишневський, реставратор Сілезького воєводства доктор Т. Добровольський і доктор З. Морвіц зі Львова [5, s. 397].

20 вересня 1927 року на засіданні з'їзду волинський воєвода В. Мех підняв питання про призначення окремого окружного реставратора для Волинського воєводства, а не єдиного реставратора на три воєводства з місцеперебуванням у Любліні [5, s. 398]. Розглядалися також питання про охорону пам'яток міста Луцька: замку Любарта, синагоги, руїн вірменської церкви [2, арк.191–192].

21 вересня 1927 року засідання з'їзду Ради реставраторів продовжилося в Острозі. На ньому було вирішено передати місцевому музеєві опіку над замком князів Острозьких, провести дрібний ремонт аттика вежі Галшки, замурувати Красногорську (Луцьку) браму для пішоходів, проводити археологічні розкопки та історичні дослідження замку лише з дозволу реставраційних служб [5, s. 390].

Після Острога делегати XII з'їзду Ради реставраторів переїхали до містечка Дубно, у якому, за висновками експертів, пам'яткоохоронна робота знаходилася в занедбаному стані. Під час аналізу стану збереження пам'яток міста особливе занепокоєння викликав місцевий замок. Реставратори зазначили, що він знаходиться у страшному запустінні. Було вирішено: замок та в'їзну вежу відновити за спеціальним проектом на основі проведених архітектурно-історичних досліджень; провести обміри у палаці Любомирських і сфотографувати його; вивчити і визначити кордони замку з метою припинення захоплення приватними власниками замкової території, усунути нову невідповідну в'їзду браму [5, s. 392].

Під час засідання реставраторів 23 вересня 1927 року у Кременці розглядалися питання реставраційних робіт у ліцеї, збереження пам'яток міста. Голова Товариства прихильників Кременця П. Залеський звернувся до делегатів з пропозицією призначити для Кременця реставратора, який би перебував на посаді заступника окружного реставратора. Реставраторська Рада вирішила, що Кременецький ліцей повинен взяти на себе утримання на літній час двох студентів для проведення фотографування пам'яток міста. Архітектурну інвентаризацію Кременця під керівництвом окружного реставратора мав здійснювати міський архітектор З. Целярський [5, s. 394].

У Кременці делегати з'їзду Ради реставраторів ухвалили низку інших рішень. Так, було погоджено у костелі при ліцеї розібрати прибудови, зведені за часів Російської імперії, що спотворювали архітектурне обличчя споруди. У храмі передбачалося відновити балюстради, дерев'яні двері замінити на старі залізні, образ св. Станіслава Костки зняти і замінити на Хрест Ісуса, костел перефарбувати в відповідно до тла лицейних споруд. Реставратори прийняли рішення звести у місті пам'ятник на честь польського письменника Ю. Словацького біля будинку, де він проживав, зберегти руїни замку на горі Бони та оточити увагою місцеву пам'ятку – кам'яну фігуру Божої Матері, створену у стилі рококо.

24 вересня 1927 року засідання з'їзду Ради реставраторів Польщі продовжилося у Вишнівці. Їх особливу увагу привернув костел кармелітів, перетворений за царату на православну церкву. До костелу

з місцевого парку повинні були бути повернені дві фігури святих, які стояли в нішах фасадної стіни [5, s. 398]. У цей же день делегати відвідали Почаївську Лавру, де ознайомилися з історією краю і станом церковних споруд. На цьому з'їзді завершив свою роботу.

Таким чином, XII з'їзд Ради реставраторів Другої Речі Посполитої звернув увагу на питання організації пам'яткоохоронної роботи у Волинському воєводстві. Його здобутком можна вважати аналіз стану збереження культурної спадщини Волині зокрема, виділення коштів на ремонтні та реставраційні роботи, необхідні для збереження архітектурних пам'яток або повернення первісного вигляду давнім спорудам, розробку конкретного плану реставрації пам'яток Волині. При цьому варто зазначити, що увагу делегатів з'їзду привернули насамперед архітектурні пам'ятки польської культури: споруди римокатолицької церкви, палаци, садиби (резиденції) польської знаті.

Рішення та рекомендації XII з'їзду Ради реставраторів Польщі, що проходив у Волинському воєводстві, були враховані при розробці і прийнятті розпорядження Президента Другої Речі Посполитої від 6 березня 1928 року про опіку над пам'ятками старовини [11, 101]. На підставі статті 9-ої цього документу створювалися окружні реставраційні комісії, до складу яких входили воєвода, реставратор і помічник реставратора. Членство в окружній реставраційній комісії становило 3 роки [4, s. 14]. У складі комісії запроваджувалася посада члена-кореспондента, в обов'язки якого входило інформувати окружну реставраційну комісію про справи щодо збереження пам'яток минулого у кожному з регіонів Польщі. Членів-кореспондентів призначав воєвода [4, s. 13]. Основне завдання окружних реставраційних комісій полягало в організації пам'яткоохоронної діяльності на підпорядкованій їм території. Комісія виконувала розпорядження міністра віровизнань і народної освіти безпосередньо на місцях.

Одним з найвагоміших правових актів Польщі в організації пам'яткоохоронної роботи стало розпорядження міністра віровизнань і народної освіти від 17 липня 1928 року про укладання реєстру пам'яток старовини [9, 265]. За цим розпорядженням пам'ятки поділялись на нерухомі (пам'ятки мистецтва, архітектурні споруди) та рухомі (пам'ятки мистецтва, археологічні пам'ятки, палеонтологічні знахідки, архівні та бібліотечні збірки). Взяття їх на облік проводилося у кожному воєводстві. Виняток становили твори мистецтва, рукописи, які перебували в католицьких костелах. При внесенні пам'яток до реєстру реставратор повинен був вказати такі дані: місце, де була знайдена пам'ятка (назва місцевості, повіт, гміна); дату чи століття її створення; опис пам'ятки; ім'я, прізвище і адресу власника пам'ятки. У хронологічному відношенні реєстрові підлягали пам'ятки X – першої половини XIX ст. [12, 379].

Контролюючим органом цієї всепольської акції стало Інвентаризаційне бюро, створене 1929 року у Варшаві. Сюди надходили описи і фотографії пам'яток старовини, укладався їх каталог. Найбільшими помічниками Інвентаризаційного бюро стали окружні реставратори і воєводські відділи мистецтв. Усі реставратори укладали спеціальні інвентаризаційні картки. У них спочатку подавались дані про територіальне розташування пам'ятки (місцевість, повіт воєводства), містився опис пам'ятки, час її створення (епоха), зазначався стиль, в якому ця пам'ятка збудована, номер її реєстрації. Далі у картках вміщувались джерела про пам'ятку (вимірювальні креслення, зображення, писемні джерела), історія споруди, інформація про її власників, вказувались техніка і матеріали, з яких була зроблена пам'ятка, найважливіші елементи об'єкта (надгробки, олтарі, ін.). Описові креслення пам'ятки виготовлялись у масштабі 1:500.

Кожна інвентаризаційна картка пронумеровувалась, зазначався місяць, рік, а іноді навіть і день її виготовлення. Це давало можливість прослідкувати хід та результати укладання реєстру пам'яток – вагомим складником пам'яткоохоронної роботи та історично-краєзнавчих досліджень на теренах Польщі, у тому числі й у Волинському воєводстві [12, 389].

Укладання реєстру пам'яток Другої Речі Посполитої, у якому визначальна увага зверталася на городища, замки, палаци, культові споруди та інші архітектурні об'єкти, давало змогу оцінити стан пам'яток і проводити ремонтні та реставраційні роботи.

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, можна зробити висновок, що впродовж 1920–1930-х років терени Західної Волині були об'єктом здійснення історико-краєзнавчих досліджень та пам'яткоохоронної роботи. Ця діяльність проводилася в умовах розвитку польської історичної науки у відродженій Другій Речі Посполитій та реалізації у Волинському воєводстві дискримінаційної щодо автохтонного населення політики польських державницьких сил. Певної видозміни така політика набула з кінця 1920-х років і знайшла своє втілення у відомому волинському експерименті воєводи Г. Юзевського. Саме на цей період припадає початок другого – вищого етапу – здійснення історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи у регіоні, що ознаменувався піднесенням вивчення минулого Волині і охорони пам'яток старовини. Помітну роль у цій справі відіграла організація і розгортання діяльності у

регіоні таких науково-громадських осередків як Волинського товариства красзнавців і опіки над пам'ятками старовини, Волинського музею – своєрідного наукового центру з дослідження історії краю і збереження його культурної спадщини, а також Волинського товариства приятелів науки.

1. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника Національної академії наук України, ф. 26, спр. УК-18.
2. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника Національної академії наук України, ф. 26, спр. УК-25.
3. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 1, спр. 3354.
4. Archiwum Akt Nowych, zesp. 14, syg. 7027.
5. Archiwum Akt Nowych, zesp. 14, syg. 7030.
6. Gurba J. Ochrona zabytków archeologicznych województw Lubelskiego i wołyńskiego – VI okręg konserwatorski lubelski w latach 1920–1928 // *Zamojszczyzna i wołyń w minionym tysiącleciu. Historia, kultura, sztuka. Konferencja naukowa. Zamość, 25-26 lutego 2000 r. – Zamość: Muzeum Zamojskie w zamościu, 2000. – s. 159–162.*
7. *Dziennik praw Państwa Polskiego. – 1918. – Warszawa: Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1919. – 182 s.*
8. *Dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Drukarnia Państwowa, tłoczono z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1921. – 264 s.*
9. *Dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: Drukarnia Państwowa, tłoczono z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1928. – 588 s.*
10. *Dziennik urzędowy województwa Wołyńskiego – 1922. – 28 kwietnia.*
11. Kowalczyk I. *Powołanie i działalność Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości z perspektywy siedemdziesięciu lat // Ochrona zabytków. – 1978. – № 2. – S. 99–103.*
12. Lewicki I. *Inwentaryzacja zabytków w okresie dwudziestolecia międzywojennego // Ochrona zabytków. – 1999. – № 1. – S. 375–390.*
13. Mędrzecki W. *Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych, politycznych. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 203 s.*
14. *Nauka Polska. – 1928. – T.IX. – S. 310.*
15. *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą. – Warszawa – Lwów: Drukarnia W. Gywińskiego w Warszawie, 1921. – 95 s.*

Андрій Климчук,
редактор порталу «Віртуальний Станіславів»,
м. Рівне

ГЕРБАРІЇ ВІЛЛІБАЛЬДА БЕССЕРА ТА АНТОНІЯ АНДЖЕЙОВСЬКОГО

Історичну Волинь можна, поруч із Львовом і Києвом назвати «колискою» колекціонування у широкому розумінні цього слова. Саме тут були сформовані визначні музейні і бібліотечні збірки. Велике значення у вивченні природи мають колекції висушених рослин – гербарії. Вони набагато краще за фотографію і малюнок передають усі ті чи інші особливості рослини. Гербарії не можна ототожнювати із музеями, хоча в багатьох із них гербарії присутні як окремі відділи.

Однією з основних функцій гербарію як наукової установи, на відміну від музею, є обмін гербарними зразками з метою забезпечення максимального представлення фіто- і мікорізноманітності в його фондах [2, 456]

Кременецький (Волинський) ліцей в часі свого існування був провідною науковою і навчальною установою. Спеціально для нього була придбана у Варшаві особиста бібліотека останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського. Надалі бібліотека постійно поповнювалася; до 1831 року в ній нараховувалося 34 378 томів. На пожертви меценатів придбано нумізматичний кабінет, колекцію мінералів, оснащення для астрономічної та фізичної лабораторій. При ліцеї існувала власна метеорологічна станція з мережею метеопунктів при повітових училищах. У 1806 році ірландський садівник Діонісій Макклер, приїхав на запрошення Тадеуша Чацького до колеґіуму, де за участю професора Віллібальда Бессера заклав парк та ботанічний сад. Тут було зібрано 8350 рослин різних видів, їх насіння та живці міг безкоштовно отримати будь-хто. Той таки Віллібальд Бессер заклав у Кременці один з перших гербаріїв в Україні.

Віллібальд Бессер народився в м. Інсбруку (Австрія) 8 липня 1784 р. Його батьки, Самюель Готліб Бессер та Юзефа фон Лансенгоффер, померли під час епідемії холери коли сину було 14 років. Спочатку він навчався в Швейцарії, після смерті батьків переїхав до свого дядька по матері – Шуберта Шиверека до м. Львова, який був професором хімії та ботаніки Львівського університету.

Не варто сумніватися, що саме під впливом свого дядька Віллібальд Бессер захопився ботанікою. У 1783 р. Шуберт Шиверек при Львівському університеті на кафедрі натуральної історії заклав найперший на теренах України гербарій. Слід сказати, що в джерелах здебільшого посилаються на Львівський університет, як місце зберігання його гербарію, але не треба відкидати й того, що значна частина гербарію Шуберта Шиверека (головним чином рослини Австрії, Тироля, Галичини та вцілому Європи) відійшла до Віллібальда Бессера. У складі гербарію останнього потрапила до Національного гербарію України. Про нього піде мова нижче.

У Львові Віллібальд Бессер закінчив гімназію і вступив до університету, але у 1805 році разом з дядьком переїхав до м. Кракова. Тут він працював в одній із клінік і поряд з лікарською практикою вивчав флору околиць цього міста. Саме звідси походять перші рослини з його гербарію.

У 1809 році він переїхав до Кременця, де широко розгорнув наукову діяльність. Разом зі своїм, не менш знаменитим, учнем – Антонієм Анджейовським здійснив низку наукових експедицій по всій Україні вивчаючи рослинний і тваринний світ. Бессер багатопраці і знань вклав в організацію й становлення Кременецького ботанічного саду, керуючи ним з 1809 по 1831 рік. За цей період він став одним із кращих ботаніків Європи. Розпочинаючи роботу в Кременці Віллібальд Бессер звернувся до всіх симпатиків ботанічної науки з відозвою, аби ті надсилали йому ботанічні взірці і налагоджували активний науковий обмін [5]. Пізніше ця відозва була переписана в окремий poradnik [4].

З 1834 року В. Бессер працює в м. Києві, де займає посаду професора ботаніки в щойно відкритому на базі Кременецького ліцею Університеті Св. Володимира. Не знаючи російської мови він викладав ботаніку латинською мовою. В 1837 році пішов на пенсію і залишив Університет Св. Володимира. До 1841 р. працював в різних ботанічних осередках, після чого знову повернувся до Кременця, де й прожив останні місяці свого життя. Помер Віллібальд Бессер 11 жовтня 1842 року і був похований на василіянському цвинтарі (сьогодні відомий, як монастирський) [1, 38-43].

Серед праць В. Бессера можна згадати наступні: «Zapisnauuczyciela Liceum Krzemienieckiego w przedmiotach Historii Naturalnej o Wolyniu, Podolu, Ukrainie i niektorzych blizszych okolicach», «Enumeratio plantarum hucusque in Volhynia, Podolia, gub. Kioviensi, Bessarabiensis Thyraicae circa Odessam collectarum simul cum observationibus in primitiis Florae Galiciae Austriacae», «Rzutokanageografijafizyczna Wolynia i Podola».

Також В. Бессер уклав методичні рекомендації для вчителів при збиранні гербарію. Ось деякі уривки з цих porad: «До гербарію збираються всі рослини, кущі, дерева, не лише ті, що ростуть по луках, лісах, горах й у воді, але й всі види злаків з їх сортами, фарбувальні й лікарські рослини, які вирощують на полях та на городах. Внесення таких рослин до флори дає більшу уяву про клімат і народне господарство, про розвиток освіти і управління, на уроках ботаніки служать для навчання.

Для гербарію відбираються найкращі рослини під час цвітіння і повного дозрівання плодів. Однак під час експедицій, коли неможливо повернутися на ті ж самі місця, потрібно збирати і нерозквітлі рослини. Менші рослини, мохи і трави повністю засушують з коренями, які перед тим очищають від землі і піску.

Рослини, які не перевищують в два рази довжину аркуша, згинають навпіл. З високих рослин беруть нижню частину з коренями, середню і верхню частину цілком, або лише листки – нижні, середні і верхівку рослини, а також гілки з квітками.

З дерев засушують гілки з квітками і насінням. А листки засушують до початку цвітіння, адже листки при квітках можуть відрізнятись від тих, що ростуть до цвітіння.

Насіння, що дозріває сухим в природі, зберігають без особливого приготування. Трави та інші рослини, не дуже соковиті, засушують в обгортковому папері. Маючи лише поодинокі примірники, трави або маленькі рослини, їх можна вложити в будь-яку книжку, що добре загортається або ж притиснути її, щоб рослини засушилися. Але якщо потрібна велика кількість рослин (1), тоді їх засушують в порядку. У складних суцвіттях, як наприклад, в соняшнику чи айстр, потрібно підкладати палір під язичкові квіти так, щоб вони зрівнялися з середовищем, інакше квітки скрутяться і їх буде неможливо визначити.

Дуже крихкі і соковиті рослини потрібно залишити на сонці поки не зав'януть. А соковиті можна навіть занурити у теплу воду, щоб їх уморити, а відтак вложити в обгортковий папір і засушувати звичайним способом.

Щоб запобігти тому, що листки деяких рослин під час повільного засушення опадають, їх обгортають

Віллібальд Бессер.

Антоній Анджейовський.

в гарячий папір, або занурюють лише коренями у теплу воду. Такий спосіб використовують при засушенні всіх м'ясистих рослин, що містять багато вологи».

Тут же зустрічаємо поради і щодо зберігання гібів для наукових цілей: «Гриби неможливо засушити в папері, тому їх поступово засипають чистим піском, який спочатку прогрівають в печі. Гриби, засипані піском, тримають в посудині у теплом місці доти, доки вони не висохнуть. Можна навчитися виготовляти гриби з воску, при цьому показуючи окрім зовнішньої й внутрішню будову.».

Далі в своїх порадах Віллібальд Бессер торкається деяких практичних моментів: «Кожного виду, особливо рідкісних рослин, потрібно засушувати по 2-3 примірники для детальнішого порівняння, а також різноманітні знайдені відміни.

Рослини деяких родів і родин потрібно збирати не лише у квітучому вигляді, але й після цвітіння із плодами, особливо троянди (Роза) та всі рослини з класу нерівно шести тичинкових (за системою Ліннея). Примірники під час цвітіння й під час плодоношення вкладають до одного аркуша.

Якщо чоловічі і жіночі квітки на різних екземплярах, їх теж вкладають до одного аркуша. Деякі, що цвітуть раною весною до розпускання листків, як наприклад, верби, потрібно, збираючи квітучі екземпляри позначити їх, а пізніше зібрати з них гілки з листками.».

Містять вказівки Віллібальд Бессер і поради щодо складання описів на кожен рослину, зберігання і формування громадських гербаріїв, пересилання екземплярів між збирачами і т. д. [4]

Порадник Віллібальда Бессера приніс практичні результати: протягом 1826-1830 рр. кожен з вчителів повітових шкіл надіслав до Кременця по 100-500 гербарних взірців. Деякі аркуші гербаріїв супроводжувалися описами і вказівками про місце збирання тієї чи іншої рослини. У відповідь В. Бесаер надсилав школам замовлені рослини.

На особливу увагу заслуговує його гербарна колекція, що зберігається у фондах Національного гербарію України (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного). Його іменний гербарій налічує понад 60 тисяч гербарних зразків. Загербаризовані рослини не змонтовані, а вільно лежать у обгортках із грубого сірого паперу (40x25 см). Ці обгортки зв'язані в пачки по 100 і більше примірників. Каталогів немає, але є зошит з переліком родин і родів та відміткою номерів відповідних пачок. Частина колекції опрацьована і перемонтована у новий папір та нові картонні пачки, але більша частина зберігається в первозданному вигляді. Вона ще чекає свого дослідника.

Гербарій Віллібальда Бессера є багатим зібранням, як за кількісними, так і за якісними

характеристиками його матеріалів. Свій гербарій він збирав, починаючи ще від краківських часів. Окрім зборів Шиверека (після його смерті) вчений нагромадив гербарії, які він отримував від ботаніків-аматорів із різних куточків Галичини. Він включає гербарні зразки рослин з території Правобережної України, Причорномор'я, колишньої Київської губернії (основа гербарію), а також збори інших колекторів із Західної Європи та середньої смуги Східної Європи, Кавказу, Сибіру, Індії, Африки, Австралії, Америки та інших країн. Шляхом обміну з більше, ніж 30-ма ботанічними садами світу вдалося створити унікальну за своєю повнотою колекцію.

Колекція багата автентичними гербарними зразками (у першу чергу голо-, лекто- та паратипами) низки таксонів, які описав сам В. Бессер. Серед них: *Allium volhynicum* Besser, *A. flavescens* Besser, *Carlina onopordifolia* Besser, *Euphorbia volhynica* Besser, *Genista tetragona* Besser, *Lotus ambiguus* Besser, *Myosotis nemorosa* Besser, *Polygaladecipiens* Besser, *Salvia cremenecensis* Besser, *Seseli peucedanifolia* Besser, *S. campestre* Besser, *Viola alba* Besser, *V. uliginosa* Besser, *Rosagorenkensis* Besser, *R. Klukii* Besser та інші. У колекції містяться унікальні матеріали з родів *Artemisia* L., *Rosa* L., *Veronica* L. та ін., систематиці яких В. Бессер приділив особливу увагу.

Загального каталогу колекції не існує. Перелік родин і родів, наявних у колекції та відмітки про номери папок, у яких, відповідно знаходяться матеріали, містяться в зошиті [2, 103-105].

Найпершим помічником Віллібальда Бессера у вивченні ботанічного світу України був волиняк Антоній Анджейовський. Пристрасть до ботаніки у нього з'явилася під час навчання у Вільно. Як науковець він сформувався після приїзду до Кременця і знайомства з Віллібальдом Бессером.

Географія ботанічних подорожей Антонія Анджейовського була значна: території між Бугом і Дністром; від Збруча до Чорного моря; Подільської губернії. З тих подорожей він привозив гербарії. І в результаті склав узагальнений гербарій з 10 тисяч рослин; описав біля 100 видів і різновидностей української флори; з них – біля 30 пріоритетних видів та форм [19-23].

Серед цих зборів знаходяться автентичні зразки таксонів описаних А. Анджейовським з території України, а саме: *Achillea mollis* Andr., *Camelinamicrocarpa* Andr., *Campanula farinosa* Andr., *Cirsium fischerianum* Andr., *Nepeta campestris* Andr., *Polygonum paniculatum* Andr., *P. daphnophyllum* Andr., *Sedum collinum* Andr., *Thesium diffusum* Andr. та ін. У бібліотеці Інституту ботаніки зберігається рукописний каталог колекції А. Анджейовського.

1. *Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира (1834-1884) / составлен и издан под ред. В.С. Иконникова. – Киев: В типогр. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – XXXVI, 816, II, [4] с.*

2. *Гербарії України. Index Herbarium Ucrainicum / Редактор-укладач Н.М. Шиян. – К.: Альтерпрес, 2010. – 442 с.*

3. *Шиян Н. М. Ексикати та їх місце в гербарному обміні // Український ботанічний журнал Науковий журнал. – 2008. – № 3. – С. 456-464.*

4. *Besser Wilibald Swibert. Prepis y doukladania zielnikow. – Wilno, 1826.*

5. *Besser Wilibald Swibert. Uwiadomieniedlamilošników Botaniki // Pamiętnik Farmaceutyczny Wilenskie – 1821. – t. 1. – S. 106-110.*

Євгенія Ковальчук,

кандидат історичних наук,

заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею,

доцент кафедри документознавства і музейної справи

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк

МУЗЕЙНІ КРУГЛІ СТОЛИ.

ДО 5-РІЧЧЯ СПІЛЬНОГО ПРОЕКТУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ТА КАФЕДРИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА І МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У травні 2010 року з нагоди Міжнародного дня музеїв Волинський краєзнавчий музей спільно з кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки започаткував тематичні музейні круглі столи. Формат круглого столу був вибраний не

випадково. Як відомо, круглий стіл – це форма публічного обговорення чи висвітлення певних питань, коли учасники висловлюються у визначеному порядку і обговорення проблем відбувається з рівними правами учасників. Така форма наукового зібрання дозволяє вільне спілкування, дискусію, ін. У музейних круглих столах беруть участь різні категорії науковців. Це – наукові співробітники музею, викладачі університету, студенти, відомі вчені і початкуючі науковці.

В організації музейних круглих столів виділяємо три етапи: підготовчий, дискусійний і завершальний. На підготовчому етапі вибираємо тему круглого столу (проблема має бути гострою і актуальною, що має різні шляхи вирішення, з виходом на практику музейної роботи), визначаємо методику проведення. Для досягнення позитивного результату і створення ділової атмосфери необхідно:

- а) передбачити оптимальну кількість учасників;
- б) встановити регламент виступів (учасників – до 10 хв., участь у дискусії – 3–5 хв);
- в) забезпечити відповідне оформлення аудиторії.

Тема Першого музейного круглого столу “Музей як науково-дослідний та культурно-освітній заклад” дозволила представити профільні і музеєзнавчі дослідження, які проводяться в музеї чи на базі фондів музею. Для обговорення на круглому столі була запропонована наступна тематика:

- історія розвитку музейної справи в Україні і на Волині. Видатні музейники;
- вивчення, збереження і популяризація рухомих і нерухомих пам’яток Музейного фонду України;
- культурно-освітня діяльність музеїв;
- актуальні теоретичні та методологічні проблеми сучасного музеєзнавства та пам’ятокознавства.

На першому круглому столі було представлено 12 тематичних виступів. Так, зокрема, на актуальних теоретичних питаннях сучасного музеєзнавства зупинилась у своєму виступі заступник директора з наукової роботи Євгенія Ковальчук. Становлення і перспективи розвитку кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки представила завідувач кафедри, доктор історичних наук, професор Світлана Гаврилюк. Розвитку музейної справи в Україні та на Волині були присвячені виступи директора Волинського краєзнавчого музею Анатолія Силюка («Становлення та розвиток музеїв міста Луцька»), кандидатів історичних наук Валентини Петровиц («Особливості функціонування Центрального державного архіву музею літератури та мистецтва»), Олени Огневої («Музейні предмети східного походження в приватних колекціях та державних установах України»), Алли Дмитренко («Музей етнографії Волині і Полісся ВНУ: побудова експозиції»), Наталії Кінд-Войтюк («Музейна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1920–1930 рр.»), завідувача Музею археології ВНУ імені Лесі Українки Тетяни Ячечко («Історія та сьогодення Музею археології»), головного хранителя Волинського краєзнавчого музею Наталії Пушкар («Віра Михайлівна Комзюк: нотатки до неупередженої біографії»). У програмі круглого столу відбулася презентація виставки «Холмщина зберегти від забуття», яку представила автор, завідувач відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею Тетяна Дудар.

Другий круглий стіл «Музей у сучасному світі відбувся» у 16 травня 2011 року. Для обговорення пропонувалась наступна тематика:

- музейна система України, мережа музейних закладів Волині (обласні, районні, народні, громадські музеї);
- історія музеїв, партнерські зв’язки з іншими музейними закладами України та Європи;
- роль музеїв у суспільстві та перспективи їх розвитку;
- благодійництво, меценатство і спонсорство в роботі музею;
- музейний менеджмент і маркетинг;
- інформаційна база музею.

На Другому круглому столі прозвучало 19 виступів.

Третій круглий стіл на тему “Музеї у дослідженні та збереженні пам’яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель” був присвячений 35-річчю з часу заснування Міжнародного дня музеїв та 125-річчя музейної справи на Волині. Відбувся 16 травня 2012 року на базі Волинського краєзнавчого музею. Для дискусії була запропонована різноманітна тематика:

- джерела до вивчення історії музеїв та їх діяльності по збереженню української культурної спадщини;
- історія та основні етапи розвитку музейної справи на Волині та Західній Україні;
- культурна спадщина західноукраїнських етнічних земель в музейному туристичному ресурсі;
- музеї Волині в розвитку українського музейництва та пам’ятоохоронної справи;
- основні теоретичні та практичні проблеми розвитку музейництва та пам’ятоохоронної справи на

сучасному етапі.

У Третньому круглому столу взяло участь 27 науковців.

15 травня 2013 року проходив Четвертий круглий стіл «Музейна комунікація: теорія і практика», на якому виступило 12 науковців.

П'ятий круглий стіл на тему «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика», який відбувся 15 травня 2015 року, був найбільш представницьким по кількості і складу учасників – більше 40 науковців. Це наукові співробітники обласних Рівненського, Тернопільського і Волинського краєзнавчих, Дніпропетровського історичного музеїв; науковці кафедр документознавства і музейної справи, археології, давньої та середньовічної історії та нової та новітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, студенти. У виступах була представлена найширша тематика, зокрема:

- теоретичні та методологічні проблеми сучасного музеєзнавства та пам'яткознавства;
- історія та сучасний стан музейної справи на Волині. Видатні музейники;
- Волинський краєзнавчий музей у контексті розвитку українського музейництва;
- музеї як центри наукових досліджень;
- музейний предмет: атрибуція, систематизація, каталогізація, евристичні можливості;
- комплектування, облік та збереження музейних зібрань;
- комплектування матеріалів і висвітлення подій сучасної історії;
- консервація та реставрація музейних предметів;
- експозиційна та виставкова діяльність музею в сучасних умовах;
- ресурси музею в розвитку туризму;
- сучасні технології в організації діяльності музею;
- діяльність музею в екстремальних ситуаціях;
- музеї Волині в соціокультурному просторі України.

Традиційно склалося так, що завершальним (постдискусійним) етапом музейних круглих столів стала презентація нових форм музейного продукту, зокрема, тематичних стаціонарних виставок.

П'ятий круглий стіл «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» завершився представленням виставки «Волинське Полісся» (за матеріалами спільних етнографічних експедицій Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки).

Музейні круглі столи підтверджують послідовність й ефективність співпраці Волинського краєзнавчого музею та кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у музеєзнавчих дослідженнях Волині.

Матеріали Музейних круглих столів опубліковані у збірниках Волинського музейного вісника № 2 [1], №3 [2], №4 [3], №6 [4].

1. Музей як науково-дослідний та культурно-освітній заклад. Матеріали Першого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 13 травня 2010 року // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. – Луцьк, 2010. – Вип. 2. – С. 3–58.

2. Музей у сучасному світі. Матеріали Другого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 16 травня 2011 року // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. – Луцьк, 2012. – Вип. 3. – С. 3–85.

3. Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Матеріали Третього круглого столу, присвяченого 125-річчю заснування першого музейного закладу на Волині та 35-річчю встановлення Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 13 травня 2012 року // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. – Луцьк, 2012. – Вип. 4. – С. 3–136.

4. Музейна комунікація: теорія і практика. Матеріали Четвертого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 15 травня 2013 року // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. – Луцьк, 2014. – Вип. 6. – С. 29–76.

Степан Костюк,
директор Тернопільського
обласного краєзнавчого музею,
м. Тернопіль

ІСТОРІЯ ВОЛИНИ У ФІЛОКАРТІЇ: ФОНДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Результатом тісної творчої співпраці впродовж останніх років дослідника минувшини-сьогодення Волині, лучанина Володимира Рожка та Тернопільського обласного краєзнавчого музею постало отримання філокартичних матеріалів.

Позиція перша. Картка поштова, кольорова, одинарна, вертикальна – “Митрополит Іларіон (у мирі проф. д-р Іван Огієнко)”. Духівника зафіксовано поколінно у належному санові одязі: біла митра, темно-вишнева “сорочка”, груди прикрашають хрест і два образки. Права рука звисає вниз, ліва – зігнута до пояса. Погляд правоплічний закадровий. Темна оправа окулярів, сиві вуса та клиноподібна борідка. Унизу (горизонтально) – заголовний текст (два рядки). Тло – зеленувато-сіре. На звороті (вгорі, горизонтально) читається: “Видано заходами і коштом Товариства “Волинь” (перший рядок) у Вінніпезі (другий рядок)”. У нижньому лівому куті – серія друкованої продукції: “92121 – С”. Розмір поштівки – 14x8,9 см. У збереженні.

Позиція друга. Картка поштова, кольорова, одинарна, вертикальна – портрет Лесі Українки. Погрудне зображення геніальної поетеси: правоплічний погляд, високе чоло, руде волосся зачесане назад; червона сукня покрита чорним розстібнутим плащем зі стоячим коміром. Тло – синє. У лівому нижньому куті – монограма авторська (червона фарба): “А. Шкрабалюк” та рік написання: “1963”. На звороті читається (візуальна горизонталь): “А. Шкрабалюк (перший рядок). Леся Українка (1871 – 1913)” – українською мовою. Псевдонім продубльовано також англійською мовою. У лівому нижньому куті прямокутною рамкою “окантовано” назву – “Наша Батьківщина” (українська-англійська мови). Нижче – нью-йоркська адреса (англійською мовою). Розмір поштівки – 13,9x10,4 см. У збереженні.

Позиція третя. Картка поштова, кольорова, одинарна, вертикальна – “У 100-ліття поселення українців в Канаді”: посередині – стилізований малюнок сім’ї в національній ноші – перед чоловіком жінка тримає на лівій руці дитину. Вгорі зліва – емблема (логотип) Інституту Дослідів Волині, вгорі справа – на стилізованому кленовому листку “контурний” тризуб. Поміж заставками – роки: “1891 – 1991” (фарба чорна). Довкола переселенців – стилізовані макети храмів (фарба біла). Зелене тло композиції обрамлено білими вузькими “полями”. Внизу – авторство: “Стефан Конаш-Конашевський” (зліва – українською, справа – англійською мовами). Нижче – заголовний текст (фарба голуба) та англійська версія (фарба чорна). На звороті (умовна горизонталь, навпіл розділена лінією чорною). Вгорі зліва читається: “1891 – 1991 (перший рядок). 100-ліття поселення Українців в Канаді” (другий рядок), нижче продубльовано текст англійською мовою (третій рядок). Внизу зліва надруковано: “Видання ІДВ і Т-ва “Волинь” (перший рядок). Оформив проф. С. Конаш-Конашевський” (другий рядок), авторство подано й англійською мовою (третій рядок). Розмір поштівки – 15,3x10,3 см. У збереженні.

Позиція четверта. Картка поштова, кольорова, одинарна, вертикальна – “Століття. 1865 – 1965. HUNDREDTH ANNIVERSARY”: духівника зафіксовано погрудно в головному уборі та священничому облаченні (синьо-зелена кольорова гама); правою рукою тримає хрест. Пишна сива борода. Тло композиції – жовто-синьо-салатове. Унизу нижче заголовного тексту – дві гілки стилізовані (горизонтально). На звороті візуальну горизонталь навпіл ділить текст: “С.П.-Кіндзерський. “Наша Батьківщина”. Ліве “поле” частково заповнено текстом: “о. Агапій Гончаренко – (перший рядок) борець за волю України – (другий рядок) перший у США український (третій рядок) політичний емігрант (четвертий рядок)” (українською, англійською мовами). Праву частину “оформлено” квадратом на марку, нижче текстом: “POST CARD”. Внизу (горизонтально) – видавничі серія: “S – 61859”. Віддруковано синьою фарбою. Розмір поштівки – 13,7x8,8 см. У збереженні.

Позиція п’ята. Картка поштова, кольорова, одинарна, горизонтальна – “1000-ліття Хрещення України”. Вгорі сферично скомпоновано стилізовану стрічку (фарба фіолетова), на якій нанесено заголовний текст (фарба біла). Внизу – графічний малюнок із підписом: “Почаївська лавра на Волині” (фіолетова стрічка, білий текст). Над спорудою (зліва) – “Чудотворний образ” (фіолетовий текст уточнює зображення ікони). Зліва – фігура святого: “Преподобний Іов” (фіолетова стрічка, білий текст), справа – стилізований малюнок: “Стопа Божої Матері” (фіолетова стрічка, білий текст). Завершує композицію стилізована рамка. Внизу зліва – координати: “Інститут Дослідів Волині і Товариство “Волинь” – Вінніпег – Канада”.

Кольорова гама – коричнево-фіолетова. Зворот розділяє навпіл вертикальна лінія. Ліве “поле” частково заповнене: вгорі текст: “988 – 1000-ліття Хрещення України – 1988 (перший рядок). Почаїв – Центр Слави Пречистої (другий рядок)”; внизу – “Ювілейне видання ІДВ і Т-ва “Волинь” (перший рядок). Оформив мистець Р. Глукко (другий рядок). Вінніпег, Канада, 1987 (третій рядок)”. Фіолетова фарба. Розмір поштівки – 9,8x14 см. У збереженні.

Позиція шоста. Картка поштова, кольорова, одинарна, вертикальна – “Президент суверенної Української держави Леонід Кравчук”: посередині поміж колонадами у видовженому вертикально овалі – мальовано-стилізований портрет глави держави; вгорі композиції – Великий Герб, архітектура святинь духовних; нижче – стилізована стрічка: “24. 8. Україна. 1991”. Обіч колон – снопи пшениці. Краями – білі “поля”. Зворот (тепер – горизонтальне сприйняття) ділить навпіл лінія. Вгорі зліва читається: “Леонід Кравчук (перший рядок). Перший народом вибраний (другий рядок) Президент Самостійної України (третій рядок). Син Волинської землі (четвертий рядок)”. Внизу зліва – “Видання ІДВ і Т-ва “Волинь” (перший рядок). Оформив проф. С. Конаш-Конашевський (другий рядок), авторство – англійською мовою (третій рядок), видрукування – англійською мовою (четвертий рядок)”. Фарба чорна. Розмір поштівки – 15,3x10,6 см. У збереженні.

Позиція сьома. Картка поштова, кольорова, подвійна (складна), вертикальна – “Христос Воскрес! Воскресла Україна!”: над куполами духовних святинь звивається національний прапор (до зереного дrevка, поданого скісно, зліва направо, знизу вверх, закріплено синьо-жовте полотнище, котре доповнює між лавровими гілками тризуб). Кольорова гама композиції – синьо-жовто-оранжево-зелена. На правому “полі” середини читається: “Сердечні побажання Вам (перший рядок) у цей (другий рядок) Великодний час (третій рядок). Христос Воскрес! (четвертий рядок)”. Чорна фарба. На останній зовнішній складовій – адреса (англійською мовою, перший рядок) та посилання: “ Видання ІДВ і Т-ва “Волинь” (перший рядок). Вінніпег, Канада (другий рядок). 1992 (третій рядок)”. Фарба чорна. Розмір поштівки – 15,9x11,5 (складена), 15,9x23 см (розгорнута). У збереженні.

Позиція восьма. Картка поштова, кольорова, подвійна (складна), вертикальна – “З Різдом Христовим і Щасливим Новим Роком”. Вгорі – картина поклоніння новонародженому Христові. Нижче – Оранта звишується над козаками, внизу – стилізована чаша “випускає” гілля, оздоблене гербами. Посередині читається: “Різдво Христове стало символом козацького стремління до державної незалежності України. Славім народжене Дитятко і Пречисту Діву Матку Покрову козацьку. Чаша Христової муки зродила вільну і щасливу Київську Русь-Україну”. Кольорова гама композиції – червоно-зелено-сіра. На правому “полі” середини надруковано: “З Різдом і (перший рядок) новим Роком! (другий рядок)”. Чорна фарба. На останній зовнішній складовій – посилання: “Видання ІДВ і Т-ва “Волинь” (перший рядок). Оформив проф. С. Конаш-Конашевський (другий рядок), авторство – англійською мовою (третій рядок), видрукування – англійською мовою (четвертий, п’ятий рядки)”. Фарба чорна. Розмір поштівки – 15,2x10 см (складена), 15,2x20 см (розгорнута). У збереженні.

Отримані матеріали проходять наукове опрацювання та фондовий облік [1].

Висновок. Тематична підбірка друкованої поштової продукції оправдано поповнила фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею, оскільки частина території теперішньої адміністративної Тернопільської області свого часу входила у склад “Волинських володінь”, принагідно подається історія Кременця, Почаєва. Матеріали матимуть пізнавальне та науково-експозиційне використання.

І. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею: “Плакати, листівки”.

Надія Кукса,
завідувач відділу „Суботівський історичний музей”
Національного історико-культурного заповідника „Чигирин”,
с.Суботів Черкаської області

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧИГИРИНЩИНИ: ЦЕРКВА СВЯТОГО ІЛЛІ В СУБОТОВІ

Чигиринський край багатий історичними пам’ятками.

Проте найбільш притягальною для численних відвідувачів є Свято-Іллінська церква в родинному мастку Хмельницьких Суботів – один з найбільш знаних не лише в Україні, а й за її межами шедеврів

кам'яної сакральної архітектури пізнього середньовіччя.

Споруджений коштом Богдана Хмельницького впродовж 1651- 1656 рр. в стилі українського бароко, храм поєднує в собі риси культової, громадської та оборонної споруди. Прослідковується схожість архітектури будівлі з замковою церквою в Меджибожі, що може бути темою подальших студій над історією побудови обох храмів.

За літописними джерелами, в серпні 1657 р. Іллінська церква стала усипальницею гетьмана [5, 40–47]. Однак, вказівок на точне місце поховання її фундатора в приміщенні храму відомі на цей час джерела, на жаль, не дають. Ця проблема хвилювала і продовжує хвилювати дослідників не одного покоління.

Відомостей з історії споруди періоду Руїни, та й подальших десятиліть поки що не виявлено.

Згідно клірових відомостей, станом на кінець ХУІІІ ст. приміщення храму потребувало ремонту. Населення села було малочисельним, і його духовні потреби могла цілком задовольнити новозбудована в 1796 р. Свято-Михайлівська церква. Обставини склалися таким чином, що в травні 1797 р. помер настоятель Михайлівської церкви. В Іллінській церкві на цей час було два священики – Прокопій Ботвиновський та його син Кирило. Громада села звернулася до Чигиринського духовного правління з проханням не присилати нового настоятеля храму, а об'єднати приходи обох храмів і причислити всіх мешканців села до Михайлівської церкви. Після належного розгляду прохання мирян було вирішено позитивно, і з того часу довгих сім десятиліть за усипальницею гетьмана зберігався статус цвинтарної приписної до Свято-Михайлівської церкви [3, 2–9].

Прикметно, що пролити світло на долю храму наступних десятиліть допомагають не стільки документальні джерела, як мистецькі твори П. Сплетссера, Т. Шевченка, Д. Де ля Фліза, К. Прижичиховського [13, 17–21].

Першим, хто привернув увагу громадськості до храму насамперед як до історичної пам'ятки, а не лише культової споруди, став суботівський священик Роман Орловський. Саме його подвижницька діяльність сприяла врятуванню церкви від зруйнування з наступною (першою за 200-літнє існування) реставрацією 1869 р. Показово, що о. Роман заручився підтримкою передових на той час представників історичної науки: зокрема, звертався за консультаціями до М. Максимовича [14, 507].

Реставраційні роботи здійснювалися під керівництвом відомого дослідника і знавця старожитностей професора Київської духовної академії Теофана Лебединцева з відома Археографічного товариства, яке попередньо провело дослідження в приміщенні храму, на прилеглий до нього території і на місці садиби Хмельницького [19, 6–81].

Першою спробою увічнення пам'яті гетьмана можна вважати мідну табличку з написом: “Здесьбылопогребенотело Богдана Хмельницкого», устанovelу справа на стіні біля входу до церкви з ініціативи отця Романа Орловського. Як констатував згодом відомий мистецтвознавець М. Біляшівський: “Отже, одну з найдорогоцінніших історичних пам'яток збережено ще на багато років” [15, 507].

Під час наступної реставрації кінця 80-х рр. ХІХ ст. табличку було залишено на місці.

З проголошенням радянської влади почався новий, далеко не найкращий період в історії усипальниці гетьмана.

Восени 1921 р. вченим-археологом Гнатом Стеллецьким у приміщенні церкви та на прилеглий до неї території було проведено розкопки з метою виявлення останків Б. Хмельницького. Тоді ж археолог наділив себе повноваженнями зняти табличку зі стіни храму “як таку, що не відповідає історичній справедливості”, - (дослідник помилково вважав місцем поховання гетьмана церкву Святого Архистратига Михаїла в Суботові) [5].

Низка архівних документів доносить до нас цікаві подробиці становлення пам'яткоохоронної роботи в краї.

1923 р. на Черкині створюються повітові та окружні комітети охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи (ОКРКОПИСИ).

Пам'яткоохоронні функції даних інституцій на початку 1925 р. перейшли до новоствореного Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАКу).

Завдяки подвижницькій праці уповноваженого ВУАКу на Черкащині О.М. Александрова за суттєвої допомоги членів і кореспондентів комітету було обстежено і поставлено на облік значну кількість пам'яток історії та культури Чигиринського краю.

Першою з шести пам'яток Чигиринського повіту, занесених до “Реєстру монументальних пам'ятників культури на Шевченківщині, які прийняті на облік і під охорону ВУАК від 26 червня 1926 р.”, стала “церква Богдана Хмельницького (Іллінська) в Суботові, збудована 1651 року, мурована, стиля “Барокко”, фортеційного типу з бійницями. Має історичне значення, як місце поховання гетьмана Богдана Хмельницького.

За свідченнями архівних документів, за сприяння О. Олександрова, влітку 1926 р. споруду було побілено, а восени цього ж року місцева релігійна громада за її клопотанням отримала фінансову допомогу на пофарбування даху [9, 159]. Неодноразово піднімалося питання про ремонт даху, який не могли відремонтувати „за відсутністю на Чигиринському ринку покрівельного заліза”. Окрім того, „правління релігійної громади зобов’язано про неприпущення реставрації”.

О. Олександров особисто переймався належною оцінкою ”археологічних дослідів” Г. Стеллецького, поверненням до храму вилученої ним таблички, до пошуків якої долучилися, за його клопотанням, і фахівці Археологічної комісії Академії наук УРСР [4, арк. 6].

Зі створенням 24 грудня 1926 р. Шевченківської окружної комісії з охорони пам’яток культури і природи при окрінспектурі народної освіти активізувалася робота з виявлення та взяття на облік старожитностей краю. Найбільш дієвим заходом виявилось розповсюдження анкет “ для обліку пам’ятників матеріальної культури Подніпряньського краю”, які були розповсюджені серед адміністративних. Наукових, культурно-освітніх установ і свідомого приватного громадянства. В районах було створено тимчасові комісії “по виявленню пам’яток та ознаків старовини” [9, 242–243].

Така комісія стала працювати і в Чигиринському районі.

У зв’язку з тим, що в районі були відсутні відомості про пам’ятки, робота з їх виявлення покладалася на вчителів, які проводили її шляхом опитування населення за спеціально розробленою анкетною. Шляхом практичного обстеження значної кількості монументальних пам’яток архітектурно-художнього, історичного, меморіального значення, окружною комісією було взято на облік 30 пам’ятників культури, серед яких і “Іллінська церква 1651 р.– місце поховання Б. Хмельницького в Суботіві” [10, 243].

Одним з вагомих результатів роботи Черкаського окружного комітету з охорони пам’яток старовини, мистецтва і природи краю є зародження організації і проведення туристсько-екскурсійних заходів.

У зв’язку з постійним зростанням інтересу до культурної спадщини краю, необхідності її популяризації за пропозицією інспектури народної освіти Шевченківського округу комісією з охорони пам’яток культури і природи з метою ознайомлення з культурно-історичними й природними багатствами Шевченківського краю, було розроблено два туристських маршрути. До складу одного з маршрутів введено і Суботів– «Версаль українських гетьманів. Суботівську Іллінську церкву стиля «барокко» – місце поховання Богдана Хмельницького. Краєвид з дзвіниці на Волчий шпиль, село, долину Тясьмина й кучугури за Тясьмином...» [11, 244] Як бачимо, під час проведення екскурсій використовувався різноплановий пізнавальний потенціал не лише усипальниці гетьмана, а навколишнього історичного ландшафту.

Принагідно зазначимо, що очолюючи протягом 1924–1930 рр. культурно-історичну комісію при УАН, Михайло Грушевський констатував: “Між завданнями і обов’язками цивілізованої держави звичайно рахується також і береження та роблення приступними – для досліду і вивчення, культурних вартостей, які служать або можуть послужити до пізнання краю та її людності, їх сучасного і минулого життя...”

Від старої держави сю спадщину приймає нова..., прикладаючи всі старання не тільки до того, щоб в цілості заховати перебрані збірки і пам’ятки, але й зробити їх приступнішими трудящаму народові, а з другого боку поширити їх круг і зміст відповідно розвиткові і поглибленню завдань соціального і історичного досвіду... Кожне десятиліття, кождий навіть рік робить тут жахливі спустошення, котрі нічим не можуть бути заступлені, ні огорожені.

Коли поруч Київської Софії, Михайлівського й Кирилівського монастира, Лаври... стануть моделі Чернігівського Спаса, П’ятниць, Іллі, Канівського Св. Юрія..., коло ренесансових і барочних будов Львівських Богданова церква Суботівська, чернігівський “Мазепин Дім”, і все інше монументальне багатство України, аж тоді знайде воно своє історичне освітлення, і разом проречисто засвідчить культурно-історичну єдність Української землі і її народу) [1]. Прикро, що місцеві можновладці вирішили по-іншому...

Впродовж 1929–1941 рр. приміщення храму використовувалося спочатку як сільський клуб, пізніше – як зерносховище.

За німецької окупації на прохання суботян в Іллінській церкві було поновлено службу.

Напередодні святкування 300-річчя Переяславської ради в 1953 р. експедиція Інституту історії і теорії архітектури Академії архітектури УРСР на чолі з Г. Логвином виконала перші історико-архітектурні дослідження в приміщенні храму. Науковці провели розвідкові розкопки. Г. Логвин опублікував свої архітектурні реконструкції і матеріали досліджень [7].

1954 р. в церкві встановлено символічний надгробок Б. Хмельницького, виконаний за проектом І. Шмольсона. Оскільки, згідно з затвердженими урядом заходами, роботи проводилися коштом місцевого колгоспу ім. Б. Хмельницького, місцерозташування надгробку було вказано без дотримання історичної

правди тодішнім головою колгоспу Григорієм Красотою. Зрештою, в літописних джерелах не вказується, в якому саме місці храму було поховано гетьмана.

Тоді ж Черкаським обласним управлінням культури було прийнято рішення про облаштування в приміщенні церкви та прибудові, що з'єднувала храм з дзвіницею, краєзнавчого музею.

За спогадами одного з перших директорів музею Вахника С.І., експозиція, що відображала минуле краю з прибудови хронологічно плавно переходила до споруди церкви, де висвітлювала основні віхивизвольних змагань 1648–1657рр. та життя і діяльності гетьмана, співіснуючи при цьому з елементами церковного начиння. Заідеологізована експозиція навіть не поділялася на окремі розділи. Основний акцент ставився на показі особи Б. Хмельницького як талановитого полководця, видатного державного діяча, основним результатом далекоглядної політики якого стало возз'єднання України з Росією. Наявністю раритетів експозиція не відзначалася.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 27 липня 1961 р. Іллінську церкву було взято на облік як пам'ятку архітектури і прийнято рішення про закриття храму як культурної установи.

Однак відібрати у громади церкву виявилось не так просто. Місцевій владі довелося прикласти максимум зусиль для виконання урядової постанови. Досвідом антирелігійної боротьби в краї секретар обкому партії О. Стешенко ділився в одному з чисел всесоюзного видання “Агитатор” за 1961 р., відзначаючи, що “найважливішим результатом проведеної роботи є відібрання знаменитої Іллінської церкви для організації музею і виступ у пресі священника цієї церкви, в якому він зрікся не тільки сану, а й релігії взагалі”.

Музей ще впродовж кількох років продовжував функціонувати.

Однак, в зв'язку з незадовільним фінансуванням, експозиція музею новими експонатами не поповнювалася. Постійно змінювалися керівники закладу, більшість з яких, очевидно, були випадковими людьми в даній справі, не вболівали за розбудову експозиції. З музейної документації інколи здійснювався лише облік відвідувачів, інвентарні книги не велися взагалі. В зв'язку з цим нерідко мало місце зникнення більш-менш цінних музейних речей. Зафіксовано випадки, коли з переходом на роботу в інші музейні установи співробітники закладу вилучали з експозиції і забирали з собою окремі музейні предмети. Поступово музей зовсім занепав.

Остаточній реорганізації структури сприяли наступні археологічні дослідження експедиції Інституту археології АН УРСР (1969–1973 рр.) [8].

Будівля потребувала негайної реставрації. Цикл реставраційно-відновлювальних робіт проводився за проектом С. Кілессо [18, 69–73]. Музей-усипальниця гетьмана став діяти лише в 1979 році.

З нагоди святкування 325-річчя Переяславської ради було прийнято рішення про поповнення експозиції музею-усипальниці раритетними експонатами з фондів музейних установ Києва, Переяслава-Хмельницького, Черкас.

Оновлена експозиція привертала увагу численних відвідувачів з різних регіонів країни та закордонних гостей.

Зі створенням 1989 р. Чигиринського державного історико-культурного заповідника церкву як видатну пам'ятку історії та культури взято на баланс установи з правом безоплатного використання місцевою релігійною громадою для проведення богослужінь.

Суттєві реставраційні роботи виконано в 1993–1995 рр. Зокрема, повністю замінено покрівлю храму, потиньковано й побілено стіни, встановлено іконостас. У 1998 р. завдяки спонсорській допомозі Укртелекому оздоблено іконостас, настелено дерев'яну підлогу в храмі.

Оскільки усипальниці гетьмана надано статус пам'ятки архітектури загальнонаціонального значення, всі витрати на реставрацію та опорядження храму покладено на державу.

Стосунки між релігійною громадою та заповідником регламентуються основними положеннями Охоронного договору на пам'ятку культурної спадщини, який щорічно поновлюється.

З боку адміністрації та працівників заповідника виконуються всі пункти договору з метою збереження пам'ятки, привернення до її проблем уваги громадськості, відвідувачів, прикладено чимало зусиль для співпраці з настоятелями храму та активом громади.

Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2002 р. за № 564-р “Про перспективний план невідкладних заходів щодо остаточного подолання негативних наслідків політики колишнього СРСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій” адміністрація та співробітники закладу прикладають максимум зусиль, щоб і віряни, які вбачають в церкві Святого Пророка Іллі насамперед храм Божий, і тисячі туристів, які прибувають сюди, щоб поклонитися пам'яті гетьмана, завжди почувалися комфортно, максимально могли задовольнити свої

моральні і духовні потреби.

Історію храму зберігали, досліджували, примножували кращі представники різних верств населення XIX–XX століть. Ми не маємо права нехтувати результатами їх часто подвижницької діяльності, повинні донести до кожного, хто переступить поріг храму, відомості про їх внесок у збереження пам'ятки.

У результаті багаторічної дослідницької роботи науковців закладу та співпраці з колегами інших музейних і наукових установ країни зібрано воедино скупі відомості щодо історії храму.

Останнім часом виявлено і введено до наукового обігу потужний пласт архівних матеріалів, що дозволили зробити суттєві доповнення і уточнення стосовно минулого усипальниці гетьмана.

Вагомі результати у встановленні історичної істини, безперечно, може дати залучення до з'ясування даних питань науковців інших закладів. Налагоджено співпрацю з Центром охорони і досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації, директором якої кандидатом історичних наук Супруненок О.Б. введено до наукового обігу кресленик Г. Стеллецького з досліджень церкви Св. Пророка Іллі в Суботіві.

Історичний ландшафт прилеглої до храму території потребує подальшого збереження. Згідно Генерального плану розвитку заповідника передбачено відновлення елементів фортифікаційних споруд замку Хмельницьких з подальшою консервацією археологічних об'єктів.

Концепція відтворення та музеєфікації пам'яток Суботова передбачає комплексні археологічні дослідження, подальше виявлення та опрацювання архівних і літературних джерел.

Відрядно, що останнім часом суттєво активізувалися реставраційно-археологічні студії навколо усипальниці гетьмана.

2005-2006 рр. розвідувальною експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом Н. Шевченко було відновлено археологічні дослідження храму. Результати досліджень, що проводилися з використанням сучасного пошукового обладнання, дозволили зробити цікаві висновки щодо архітектурно-конструкційних особливостей споруди [8].

Впродовж 2006-2009 рр. згідно Державної програми „Золота підкова Черкащини” проводився черговий цикл ремонтно-реставраційних робіт в приміщенні храму та на прилеглій території. Було налагоджено підігрів підлоги, установлений новий символічний надгробок, виготовлений з білого мармуру. Групою самбірських сніцарів під керівництвом Я. Шийки з липової деревини виготовлено і покрито сусальним золотом стилізований під барочний іконостас.

Залишається відкритим питання щодо обґрунтування точного місця розташування поховання гетьмана в Іллінській церкві та відновлення автентичного надгробка над могилою Б. Хмельницького. Роботи по виявленню і опрацюванню матеріалів, які б проливали світло на дані питання, потребує ретельних досліджень в архівах України, Росії, Польщі, Туреччини. 2 серпня

2003 р. церква в ім'я Святого Пророка Іллі відзначила свій 350-річний ювілей. Її історію зберігали і примножували люди прогресивних поглядів. І цю, ще не досить вичерпну інформацію, подану в даній роботі, нам вдалося відслідкувати лише завдяки їх напрацюванням.

Логічним підсумком святкувань стало проведення науково-практичної конференції “Свідок козацької слави б погляд крізь століття”, в роботі якої взяли участь науковці академічних та музейних установ України.

Матеріали конференції опубліковані в збірнику, який на сьогодні залишається найбільш повною збіркою статей, що висвітлюють історію усипальниці Богдана Хмельницького [17].

Відрядно констатувати, що Свято-Іллінська приваблює до себе досить велику кількість шанувальників минувшини, потік яких щорічно зростає, розширюється географія.

Безперечним доказом того, що усипальниця гетьмана стала візитівкою не лише Чигиринського краю, а й козацької України в цілому, може слугувати те, що її виділено з-поміж численних святинь вітчизняного зодчества для зображення на 5-гривневій купюрі національної грошової одиниці.

Чи не знаковою подією є обставини, що в процесі розробки ескізів майбутньої національної валюти першою було створено саме купюру номіналом в 5 гривень?!

Назвати це випадковістю не можна, адже саме Богдан Хмельницький є творцем першої незалежної Української держави, і саме це надихнуло талановитого художника Василя Лопату розпочати відповідальну місію зі створення моделі національної гривні з зображення гетьмана та Іллінської церкви.

Хоча задум художника було втілено в життя ще 1992 р., офіційним днем народження гривні вважається 2 вересня 1996 р., коли гривня була введена в обіг як єдиний платіжний засіб на території України.

За свій майже п'ятнадцятирічний вік 5-гривнева купюра, як і купюри інших номіналів, дещо змінила свій дизайн, проте первісну ідею її автора В. Лопати було збережено.

Дизайн найбільш поширеної серед населення краю банкноти став предметом особливої його гордості.

Приваблює і пошанувувачів історії з різних куточків України, близького та далекого зарубіжжя. Особливе захоплення викликає в гостей з загостреним почуттям патріотизму. Часто навіть знайомство із старожитностями Суботова з ініціативи самих екскурсантів розпочинається з розгляду 5-гривневої купюри та порівняння її з автентичною пам'яткою.

Однак, як уже зазначалося, зробити необхідно ще багато. В даному контексті першочерговими завданнями є:

- продовження роботи в вітчизняних і зарубіжних архівних установах по з'ясуванню автентичного вигляду надгробка гетьмана з подальшим його відновленням, позаяк, залишається відкритим питання про встановлення точного місця поховання Б. Хмельницького в Іллінській церкві;
- поглиблення студій з атрибуції поховань, виявлених в приміщенні храму;
- потребує ретельних розкопок і прилегла до храму територія, де впродовж кількох століть знаходився цвинтар;
- доцільно було б провести археологічні дослідження і на місці старовинного кладовища, що на Козацькому майдані;
- в музейних установах країни слід продовжити пошуки мідної таблички, знятої Гнатом Стеллецьким зі стіни церкви.

Принагідними в даній ситуації є ідеї Михайла Грушевського, що не втрачають своєї актуальності дотепер: "...Існують такі сфери, де всяке гайнування часу, відкладання на пізніше, збирання, дослідження та консервування форм старого життя, безсумнівно, є непростимою провиною перед майбутніми поколіннями, і вона всім тягарем своєї відповідальності лягає на державні установи, оскільки вони в своїх руках концентрують всяку культурну ініціативу, всі засоби і можливості дослідницької праці" [2].

1. Грушевський М. *Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання* / М. Грушевський. – К., 1924.

2. Там само.

3. *Державний архів Черкаської області*. – Ф. 660. – Оп. 1. – Т. 2. – Од.зб. 137. – Арк. 2-9.

4. Там само. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 6.

5. *Докладніше про історію храму див.: Кукса Н. З історії Богданових церков у Суботіві // Пам'ятки України: історія та культура*. – 2002- Ч.2- С.40-47.

6. *Докладніше про археологічні дослідження Г. Я.Стеллецького див.: Кукса Н. "Наукові" досліді Г. Я.Стеллецького, по з'ясуванню історичної тайни в Суботіві (20-ті рр. ХХ ст.) // Археологічний літопис Лівобережної України*. – Полтава, – 2002. – Ч 1.

7. *З результатами дослідження можна ознайомитись: Логвин Г. Чигирин.*

Суботів: (Архітектурно-історичний нарис). – К., 1954. – 72 с.

8. *З результатами досліджень можна ознайомитись: Горішній П.А. Звіт про археологічні дослідження Суботівської середньовічної експедиції ІА АН УРСР у 1971 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України в м.Києві.*

9. *Клименко Т. До історії розвитку туризму на Черкащині: погляд у минуле та сучасність. Чигиринщина: історія і сьогодення* / Т. Клименко // *Матеріали науково-практичної конференції, Черкаси, 2006*. – С. 242–243.

10. Там само. – С.243.

11. Там само. – С. 244.

12. *Кукса Н. Архітектурно-конструкційні особливості церкви Святого Пророка Іллі в Суботіві за результатами археологічних досліджень 2005–2006 рр. / Н. Кукса // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. – Львів, 2007.

13. *Кукса Н. Церква Святого Пророка Іллі в Суботіві в історико мистецьких студіях першої чверті ХІХ – початку ХХ ст. / Н. Кукса // Відлуння віків*. – 2004. – Ч. 1. – С. 17– 21.

14. *Н. Б. [Біляшівський М.] Суботовская церковь: (К рисунку) // Киевская старина*. – 1890.-Т. 30.-сент. – С. 507.

15. Там само.

16. *Новик М. Остання таємниця Богдана Хмельницького: обставини поховання і місцезнаходження могили / М. Новик // Народна творчість та етнографія*. – 2005 – Ч. 6. – С. 46– 49.

17. *Свідок козацької слави: поглядкрізь століття. До 350-ї річниці родового храму Б. Хмельницького в с. Суботіві – церкви Святого Пророка Іллі*. – Черкаси, 2003. – 219 с.

18. *Стосовно обсягу реставраційних робіт див.: Кілессо С. Суботів*. – // *Пам'ятки України: Історія та культура*. 1994. – Ч.3– 6. – С.69– 73.

19. *Черкаський краєзнавчий музей*. – ПП №11. – Арк. 6– 81.

Михайло Кучинко,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри археології, давньої і
середньовічної історії України Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

Зоряна Кучинко,
*завідувач Музею археології при кафедрі археології,
давньої і середньовічної історії України Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ АРХЕОЛОГІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Музей археології СНУ – це простір, що акумулює історичний досвід поколінь і є ідеальним середовищем для піднесення освітнього рівня підростаючого покоління. “Повніше усвідомлюючи минувшину, - писав Олександр Герцен, - з’ясуємо сучасне, глибше опускаючись у смисл минулого – розкриваємо смисл майбутнього; дивлячись назад – крокуємо вперед”.

Археологія і є саме тією наукою, яка допомагає зрозуміти нерозривний зв’язок поколінь, робить досвід одних надбанням інших. Вона повертає з небуття речі матеріальні. Одухотворені генієм невідомих майстрів, вони розкривають перед нами всю палітру життя людини – творця, її економічні та культурні досягнення її світогляд.

Тисячі давніх предметів зберігаються в університетському музеї, який був і залишається єдиним археологічним осередком серед музеїв навчальних закладів Волинської області [1].

Вже з моменту відкриття в березні 1977 р. він став помітним явищем у суспільному і культурному житті краю [2].

З самого початку функціонування визначились основні напрями його діяльності: зберігання пам’яток археології, формування наукових фондів і експозицій, а також лекційна та екскурсійна робота освітнього характеру.

Пріоритетною була екскурсійна робота. Як свідчать записи в Книзі відгуків з 1979 по 2014 рік в музеї побували понад 10 тисяч осіб, переважно школярі та студенти з бажанням пізнати давнє минуле Волині. Учні разом з своїми вчителями приходили в музей цілими класами мало не щодня. І не лише з шкіл Луцька, а й з інших міст і сіл області. А ось останнім часом доводиться констатувати, що на жаль, стан справ дещо погіршився. Якщо студенти(переважно історики) і на далі відвідують музей, то масові екскурсії школярів залишилися в далекому минулому. За цих умов завідувачу музею археології доводиться докладати чимало зусиль, щоб організувати похід учнів до такого цікавого, до того ж безплатного освітнього закладу. На нашу думку, такий стан справ мав би занепокоїти і як вчителів історії так і класних керівників, адже відвідування музею є вагомим стимулом для розвитку освітнього і культурного рівня дітей.

Що ж до наукового і методичного рівня екскурсій, то він забезпечується фахівцями високої кваліфікації, які працюють на кафедрі археології давньої та середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тут доречно наголосити, що роль Музею археології в аспекті освітньої діяльності на сучасному етапі пов’язана з переосмисленням змісту традиційних форм роботи і об’єднанням їх у рамках цілісного музейно-педагогічного процесу. І однією з умов продуктивності цієї програми є методично правильно підібрані матеріали експозиції та вміння подати їх відвідувачам різних вікових категорій.

З давніх-давен люди цікавились своєю історією, однак, не вміючи пояснювати справжній хід подій, вони овіювали їх міфами та легендами. І лише завдяки археології стало можливим висвітлення справжньої, а не міфічної історії наших далеких предків. Великий український поет Тарас Шевченко назвав археологію матір’ю історії. Даючи таке визначення, він, очевидно, виходив з того що, археологія дозволяє об’єктивно відтворити всю історію людства, тоді як писемні джерела висвітлюють тільки невеликий її відрізок, адже писемність існує лише близько шести тисяч років. Крім того, вона була привілеєм можновладців, а йому писемні джерела відображають головним чином історію панівних класів. Що ж до археології, то на основі знарядь праці, які є продуктом своєї епохи, предметів щоденного вжитку, прикрас, зразків зброї,

тощо, вона подає різнобічну інформацію про умови життя просто люду – справжнього творця історії. Ось на чому акцентується увага юних відвідувачів музею.

Що правда, історія археологічних відкриттів були випадки, коли писемні джерела сприяли археологам у виявленні пам'ятки, так, славнозвісна «Іліада» Гомера допомогла німецькому археологу Шліману знайти і розкопати залишки легендарної Трої. Здається, про це знають навіть учні, які вивчали історію стародавнього світу. Але можливо, молодим краєзнавцям цікаво будить дізнатися що подібний випадок хоч і не всесвітньовідомий, траплявся і на Волині. Якщо Генрі Шліман відшукав Трою завдяки аналізу «Іліади», то волинським археологам завдяки події, описаної Галицько–Волинському літописі під 1287 роком вдалося відкрити залишки замиської резиденції князя Мстислава Даниловича в с. Підгайці Луцького району [4].

Оскільки Музей археології СНУ має навчальний характер, його експозиція сформована за принципом вивчення історії, тобто в хронологічному порядку. В ній у відповідній послідовності виставленні сотні автентичних експонатів від стародавнього кам'яного віку – палеоліту(близько 40 – 50 тисяч років тому) до козацьких часів (16 – 18 століття). Щоправда, в одній вітрині, яка репрезентує давню фауну, виставлені два бивні, зуб і уламок бердової кістки мамонта з Луцька і Торчина, а також зуби дикого коня з с. Веселе Луцького району, яким близько 30 тисяч років.

Учням просто важко повірити, що знахідки могли дійти до нас через таку товщу часу і донести відлуння відшумілих епох. Проте факт залишається фактом, як і те, що вони стали експонатами нашого музею і незмінно викликають інтерес відвідувачів. Загалом те, можна без перебільшення сказати, що вперше в історії області археологічними матеріалами так всебічно висвітлено життя давніх волинян впродовж тисячоліть.

В ході екскурсій, що проводяться для школярів, наголошується, що виставленні матеріали не просто безсловесні експонати – це плоди праці рук людських: волинських мисливців, рибалок, пастухів, землеробів і ремісників. Мовою експонатів говорить сама історія.

Як свідчить практика, екскурсії найкраще проводити у формі доступних бесід. Причому для кожної вікової групи розповідь про археологічні знахідки має свою специфіку. Так, учні молодших класів з цікавістю сприймають оповіді про життя давніх мисливців. Вони з захопленням розглядають у вітрині бивні та зуби мамонта, а також крем'яні наконечники списів і дивуються, як з такою зброєю сміливці полювали на цих гігантів. Їх цікавить, як ці люди жили, як одягалися і навіть, яким був клімат у ті часи. Запитань десятки. А ще дітям дуже хочеться потримати руках старовинні предмети. Часто вони починають фантазувати, уявляючи себе на місці давніх людей. І цю цікаву гру екскурсовод вміло підтримує. Розпалює уяву дітей діорама «Стоянка первісних мисливців». Вона являє собою двометрову шафу, що складається з двох частин. Нижня, яка розташована на рівні очей людини – це зашклена ніша у вигляді півкола. На її задній і боковій стінці зображенні наметоподібні житла, накриті шкірами звірів. Перед житлами – поляна, на якій розміщені пластикові фігурки людей, що ілюструють уявний побут і заняття первісних мисливців. Ось біля вогнища сидить сивоголова жінка. Її обов'язок – підтримувати вогонь. До неї прямують діти з в'язанками хмизу. Поблизу на камені сидить молодичка з немовлям на колінах. В центрі – два мисливці несуть на жердині впольованого оленя. Тут же жінки, стоячи на колінах, розчищають крем'яними скреблами від жиру і решток м'яса розстелену на траві шкіру звіра. А на передньому плані під високим дубом сидять два майстри, які виготовляють крем'яні знаряддя. Біля них стоїть мисливець зі списом. Фігурки чоловіків і жінок розміром від 20 до 30 см. З розфарбованими обличчями, в перуках і шкіряному одязі, вогнище, підсвічене електролампю, відповідний пейзаж створюють ілюзію реальності. У верхній, незашкленій частині діорами зображено первісних художників, що при світлі смолоскипів малюють на стіні печери звірів, на яких полювали, а серед них і щурів. На верху шафи – діорами прикріпленні роги справжнього тура, знайдені волинськими археологами в Любомлі.

Використовуючи таку наочність, екскурсоводу набагато легше пояснювати дітям, як жили наші далекі предки. Після цього учням стає зрозуміліше, для чого використовувалися ті чи інші знаряддя, виставленні у вітринах: ручні рубила, скребки, ножі, свердла, наконечники списів з каменю, проколки та ножі з кісті тощо. На спеціальному пристрою та на малюнку на банері учні можуть познайомитися з процесом добування вогню. А демонструючи дітям модель лука і справжні крем'яні вістря стріл, екскурсовод говорить, що з винайденням лука і стріл, мисливець стало звичайною галуззю праці і врятувало людей від голоду. Велике зацікавлення в учнів викликають шліфовані і свердлині сокири. Вони розпитують, як давні люди шліфували і свердлили камінь і дуже дивуються, дізнавшись, що шліфування відбувалося за допомогою шматка шкіри з мокрим піском всього за кілька годин, а свердлили отвір у сокирі з використанням порожнистої кістки передньої ноги дикої кози з підсипанням мокрого піску за два

– три дні. Для підтвердження екскурсивод показує циліндричні камінці, що співпадають з отвором у обусі сокири. І це переконує. Далі бесіда ведеться з демонструванням залізних сокир, наральників, серпів, користуючись якими наші предки вирощували хліб, і зброї, якою вони захищали рідний край. З захопленням учні молодших класів розглядають козацькі шаблі, піку, пістоль, гарматні ядра, рушничні кулі, глиняні люльки, залізні кресала та інші раритети з пам'яток Волині. Вдало доповнюють речові знахідки кольорові ілюстрації діяльності козаків.

Так у доступній формі дітям подаються «ази» давньої історії краю. Загалом екскурсія для учнів молодших класів триває 30–40 хвилин, щоб вони не втомились. Як показує досвід, вона для них не лише цікава, а й корисна, бо закріплює знання історії, здобутті на уроках. Без перебільшення, в такий спосіб найкраще здійснюється принцип наочності.

Якщо для учнів молодших класів подаються лише загальні відомості про матеріальну культуру та заняття давніх людей, то для старшокласників – розповіді вже докладніші. При цьому, говорячи про удосконалення знарядь праці в період родового ладу, екскурсивод наголошує, що саме вони є мірилом прогресу. Чим досконаліші знаряддя праці, тим розвинутими були їх творці. Отже, засоби праці є показником рівня розвитку суспільства. На підтвердження сказаного екскурсивод порівнює ледь оббиті ручні рубила, гостроконечники і скребки людей раннього палеоліту і шліфовані та просвердлені сокири, ретушовані, тобто загострені наконечники списів, ножів та інші знаряддя людей неоліту. А говорячи про перехід суспільства від присвоювального до відтворювального способу господарства, тобто від збиральництва і мисливства до землеробства і скотарства, він наголошує, що це був переломний етап в історії людства. Ця подія була настільки важливою, що її навіть називають «неолітичною революцією». Як наочність школярам демонструються модерні для того часу знаряддя: рогову мотику для обробітку землі, крем'яні серпи для зрізання колосків, кам'яну зернотертку і розтирач для розмелювання зерна та глиняні горщики для приготування страв і зберігання молока. Перейшовши до землеробства і скотарства, люди назавжди позбулися страху смерті від голоду, який їх доти переслідував. У них з'явився час для свого культурного розвитку: мистецтва, музики тощо.

Нарешті, говорячи про зародження ремесла, яке забезпечувало людей знаряддями праці, предметами озброєння та повсякденного вжитку, музейний працівник ілюструє знахідки епохи міді – бронзи та раннього заліза (3–1 тис. до н. е.) мідну сокирку і долото, бронзовий вік кинджал, браслети, підвіски, глиняний орнаментований посуд, а також залізні наконечники списів та бронзові вістря стріл ранньозалізного часу. Щоправда, металеві знаряддя ще нечисленні: домінують і надалі кам'яні.

На конкретних знахідках в Музеї археології старшокласники переконуються, що знання матеріальної культури давніх людей допомагає з'ясувати її зв'язок з наступним часом. Йдеться про безперервність історичного процесу та зв'язку різних етапів розвитку людського суспільства. Учням старших класів варто знати, що хоча первісні люди і виготовляли свої знаряддя переважно з каменю, кістки і дерева, вони робили їх доцільними. В дуже зміненій формі, але по суті, ці знаряддя й досі функціонують. Юним відвідувачам музею варто нагадувати, що наприклад, далекими прототипами колишніх кам'яних молотків стали велетенські механічні молоти, молоти якими забивають у ґрунт залізобетонні палі під фундаменти висотних будинків. На зміну крем'яним серпам прийшли потужні зернозбиральні комбайни, а просто кам'яні зернотертки трансформувалися у механізовані млини тощо.

Здійснюючи освітню діяльність, працівники археологічного музею на прикладі речових знахідок та відповідних ілюстрацій доводять до відомої учнівської молоді, як багато зробили для нас предки. На світанку історії вони стали першовідкривачами культурних рослин та приручили й одомашнили диких тварин, без яких неможливо уявити собі сьогодення.

Наші пращури винайшли прядіння і ткацтво, завдяки чому з'явився одяг, що існує й досі, відкрили спосіб виготовлення керамічного посуду, який увійшов у побут сотень поколінь. Вони винайшли водний і сухопутний транспорт, який і сьогодні сприяє спілкуванню між людьми. Наші далекі предки виготовили і найдоцільніші форми металевих знарядь праці деяких побутових виробів, прикрас тощо, якими ми користуємося й нині. Словом, старшокласники мають знати, що саме наші попередники підготували ґрунт на якому розвивається сучасна цивілізація.

Лише усвідомлений історичний досвід дозволяє правильно розуміти сучасне і творити на його основі науково передбачене майбутнє.

Сказаним вище не вичерпується проблема освітнього виховання шкільної молоді. У вітринах і на банерах експонуються яскраві матеріали у вигляді знарядь праці, прикрас, зброї, слов'яно-руського та козацького періодів. Ці знахідки дозволяють виховувати учнів не лише в розширенні їхнього освітнього кругозору, а й прищепити їм любов до свого героїчного минулого. Пишатися славою предків не лише

можна, а й потрібно, не поважати її – ганебна малодушність. Учням потрібно усвідомлювати, що нашим ворогам дуже хочеться, аби українська молодь не знала своєї славної історії, щоб з неї було легше робити манкуртів, безбатченків, але цього допустити не можна.

Безперечно, екскурсії є першорядними у вирішенні освітньої програми Музею археології, проте не менш важливим елементом співпраці музею зі школою виступають музейні уроки. Здебільшого їх проводять студенти IV - V курсів історичного факультету, які проходять педагогічну практику в школах Луцька. Як відзначають музеєзнавці, мета таких уроків – це набуття учнями знань з окремих навчальних програм, або ж закріплення і поглиблення знань, отриманих на уроках у школі. При цьому музейні експонати є не лише ілюстраціями до набутих знань, а й безпосереднє джерело знань. Ефективність проведення уроку в музеї визначається специфічною для музею предметною інтерпретацією суспільних явищ і процесів, яка сприяє формуванню в школярів нових уявлень і понять, а також систематизації і розширення знань, які учні набули раніше.

Одним із пріоритетних напрямів просвітницької діяльності Музею археології університету, що охоплює широку аудиторію, є лекції. Вони організуються в експозиційних залах. Темі лекцій: «Наш край в давнину», «Археологічні пам'ятки Волині», «Старожитності Луцького району», «Волинь – край козацький» та інші. В ході читання лекцій демонструються відповідні до тексту предмети, а також ілюстрації у вигляді ксерокопій, фотографій або й відеоматеріалів. На відміну від екскурсій, зміст яких обмежений рамками експозиції, тематика лекцій може бути більш різноманітною.

Нарешті важливим аспектом співпраці музею зі школою в науково – освітній діяльності є залучення школярів міста Луцька до гурткової роботи. Як конкретне втілення цієї діяльності при музеї функціонує гурток юних археологів, керований знаним дослідником освіти України доцентом Григорієм Охріменком [6]. Під керівництвом досвідченого педагога учні вивчають археологічні пам'ятки області, проводять пошуки нових старожитностей та опрацьовують знахідки в лабораторії: миють, реставрують та шифрують їх і датують, вводячи в науковий обіг.

Інтеграція археологічного матеріалу в шкільні навчальні програми допомагає і вчителю загальноосвітньої школи. Тематика експозицій Музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки зорієнтована на шкільні навчальні програми, чимало з яких роблять відвідування музею частиною навчального процесу. Тому важливою складовою діяльності нашого закладу є музейно-педагогічні програми, які мають комплексний характер і спрямовані на систематичну роботу з дитячою аудиторією.

1. *Музеї навчальних закладів Волинської області – осередки освіти і виховання.* – Луцьк, 2005. – С. 4, 72–73.

2. Мельник В. *В гостях у матері – історії // «Молодий ленинець».* – 1977, 12 березня; Струмівський Я. *Крізь товищу тисячоліть // «Радянська Волинь».* – 1977, 12 березня.

3. Керем К. *Боги, гробниці, учене / К. Керем.* – М.: *Изд.иностр. лит-ры.* – С. 52–54.

4. Кучинко М. *Гай над річкою / М. Кучинко // «Радянська Волинь»* – 1977, 27 грудня.

5. Шлапак С. *Роль художнього музею в естетичному вихованні підростаючого покоління / С. Шлапак // Історія і сьогодення: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення.* – Чернівці: «Букрек», 2013. – С. 446.

6. Кучинко З. *Становлення та деякі аспекти діяльності Музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки / З. Кучинко // Волинський музей : історія і сучасність. Науковий збірник.* – Вип. 5. – Луцьк, 2014. – С. 103.

Віталій Кушнір,

завідувач Затурцівського меморіального музею

В'ячеслава Липинського,

с.Затурці Локачинського району

МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ – УНІКАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ТУРИСТИЧНОГО ПОКАЗУ

Успішний розвиток туристичної галузі, крім послідовної державної політики, належного фінансування та скоординованої діяльності органів місцевого самоврядування, великою мірою залежить від насиченості окремих маршрутів об'єктами, пов'язаними з життям та діяльністю видатних людей краю.

Досвід роботи в Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського дає підстави стверджувати, що такі об'єкти викликають особливе зацікавлення з боку великої кількості туристів, що

прибувають з-поза меж України. Та й наш вітчизняний турист нерідко надає перевагу культурно-пізнавальному напрямку над чисто відпочинковим. Враження, залишені у книзі відгуків, свідчать про потребу відвідувачів не лише поверхово ознайомитися з пам'ятними місцями, а й отримати якомога більше фактичної інформації з історії пам'яток матеріальної культури та біографій людей, що їх творили, їхніх родоводів, залишеної ними інтелектуальної спадщини.

Стосовно ж нашого музею, то він стає для багатьох відвідувачів своєрідною відправною точкою для ґрунтовнішого вивчення життєвого шляху представника давнього шляхетського гербового роду, його теоретичних висновків щодо засад побудови незалежної держави на принципах взаємоповаги всіх мешканців української землі, не залежно від національності, соціального стану та віросповідання. Доля поляка з походження і українця по духу, доля “пана, що хоче України”, доля римокатолика, що обстоював право на існування незалежної української православної церкви — не залишає байдужим нікого, хто побував у його родинному гнізді і зблизька доторкнувся до спадщини Великого Українця.

За неповні чотири роки функціонування музею в Затурцях відвідало понад 6 тисяч осіб. Значний відсоток від цього числа складають іноземці. Особливо цінними є їхня оцінка важливості існування такого об'єкта на туристичній мапі України. Висловлювана щоразу вдячність працівникам закладу за проведену екскурсію, за донесення корисної інформації з життєпису патрона музею додає натхнення і впевненості в роботі.

Наводимо окремі записи з книги відгуків:

“Zaglanuliśmy tutaj zupełnie przez przypadek. Fantastyczne miejsce...”

*Senok, Tarnów, Pszemyśl.
Sofia i Piotr.
15.10.2011r.*

“Нечаянної радостью можно назвать этот музей, которого так долго ждали и наконец дождались. Уровень мемориальности всех исторических невзгод — превосходит самые смелые...Спасибо всем, кто создал этот музей.”

*А.А.Пименов - ,
Москва,
28.10.2011*

“Дуже вдячна за те, що є такий дім Ліпінських, і я, як сама роду Ліпінських, рада за це. Зараз я живу в Естонії, але з радістю завітала до Вас. Дякую.”

*Галина Ліпінська
27.09.2011р.*

“Велика подяка всім, хто спричинився до влаштування такого цікавого музею.”

Василь Гуцко, мистецтвознавець.

*Калуга, Росія.
29.10.2011.*

“Вельмі радує, што в новий українскей дэсержаве с павагай адносяцца да памяці дзелачей культуры спольнай — польскай і украінскай. Цудовны музей, прылежна экспазіцыя нитленных постацей.”

*А.Ярашевич,
Надняманскі мастацкі музей Беларусіі.*

“Zwiedzenie muzeum sprawło nam przyjemność.”

Grupa z Chłtma – Polska. 11.11.2011r.

“W podziękowanie za ciekawe opowieści. Szczęśliwych ł ciekawych lat pracy.”

*Pracownicy Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławie
M.Bywalec i I. Zabara*

“Objekt załonczony został na konkurs o “Kryształową cagle”. Z wielką radością objechaliśmy

dwór po pracach budowlanych i po stworzeniu pi1rwszej ekspozycji. Niech muzeum świadczy o bogatej tradycji kulturalnej tych terenów i zamieszkających je ludzi. Życzymy twórcom muzeum wiele satysfakcji z włożonej pracy i mamy nadzieie, że obiekt znajduje uznanie w konkursie.”

Członkowie Kapituły Konkursu.

11.11.2011.

Kazimierz Wasylewicz

“Serdecznie dziękuje za udostupienie zwidania muzeum.”

St.Przybysz, Polska. Dnia 17.04.2012r.

“Piękny Dworek rodziny Lipińskich — utrzymana pamiątka po Rodzinie. Widać duch patriotyzmu rodziny Lipińskich, a jednocześnie uszanowanie ludność Wołyńska, kturaj w tym czasie żyli z poliakami jak Bracia. Tak i powinno być przykładem życia dwóch Narodów”. (Підпис нерозбірливий)

“Miło nam, że mieliśmy okazję zwiedzić muzeum. Cieszymy się że dzięki pracy cząstka polskości została zachowana na Ukrainie”.

Studenci WMCS, 07.05.2012r., (7 os/b)

“Історія своєї Батьківщини завжди дуже зворушує і дає сили для життя. Дуже вдячні всім, хто зберіг історію для нас і наших дітей”.

*З великою повагою до Вашої праці
сімя С.Марковської (Панфьорової),
Москва, 2012р.*

“Прошла по местам своего детства. Когда-то давно Дом-музей пана Липинского был местом наших детских игор. Теперь же — одна из страниц нашей истории. Это просто замечательно, что есть люди, которые чтят и возрождают культуру, прошлое. Очень понравился музей, где обо всем нам рассказали и очень тепло встретили.”

*С уважением, семья Трофимчук и Масловых.
г.Москва*

Не приховує позитивних емоцій і наш вітчизняний турист. Читаючи відгуки, щораз більше переконуєшся в потребі відвідувачів отримати із 45-хвилинної екскурсійної розповіді якомога повнішу інформацію про В.К.Липинського, його родину, умови життя та праці, внутрішні переживання через втрату української державності у 20-х роках минулого століття. Для удосконалення викладу, збагачення його додатковими яскравими фактами з біографії вченого, характеристики найближчого оточення ведеться постійний пошук відповідної літератури, зокрема, мемуаристики. Невичерпне джерело для цього знаходимо в спогадах та щоденниках таких видатних діячів як Євген Чикаленко, Сергій Єфремов, Ісаак Мазепа, Дмитро Дорошенко, Богдан Лепкий, Микола Аркас, Андрій Ніковський, Наталя Полонська-Василенко та ін.

Посилаючись на таких авторів, подається додаткова інформація про них, їхні контакти з В'ячеславом Липинським, що поглиблює зацікавлення відвідувачів, збагачує їх отриманим історичним матеріалом. Через те такі теплі і щирі відгуки, які, безперечно, заохочують до подальшого дослідження теми.

Наведемо окремі з них:

“Пророблено колосальну роботу!!! Дякуємо всім, хто причетний до відновлення музею-садиби, низький уклін всім, хто причетний до увіковічнення пам'яті Великої людини. Захоплююче. Все зроблено на відмінно.Нехай ваш музей віддає відвідувачам все, що в свій час віддавав українцям вчений-філософ і щирий українець В.Липинський.”

Житель смт.Маневичі Д.Бірук.

“ З великим задоволенням і користю для себе відвідав музей-садибу видатного українця (хоч за походженням поляка) В.Липинського. Якби таких постатей, як Липинський, було побільше, то й доля України була б значно кращою”.

31 травня 2012р.

*Кухаренко Володимир Дмитрович,
професор Національної академії внутрішніх справ, м.Київ.*

“Дуже тішимося, що ми в музеї В.Липинського — що є цей музей, що має прекрасних екскурсоводів. Постать Липинського для нас дуже поважна. Дякуємо”.

Галицькі лікарі: Гришина Оксана Романівна,
Гришин Микола Олексійович

“Щиро вдячні за створення музею. Цікаво, зворушливо. Пишаємося, що Україна має свою історію в особі великого патріота В'ячеслава Липинського”

З пошаною — група лікарів Волинської
обласної клінічної лікарні
26.04.2012р.

“Дякую за відновлення історичної правди і пам'яті”.

26.04.2012р. (Підпис нерозбірливий)

“Щиро вдячність працівникам музею від працівників Національної парламентської бібліотеки України (м.Київ) за цікаву експозицію та проведену екскурсію. Слава Україні!”

26.05.2012 р.

“З превеликим задоволенням ознайомились з історією сім'ї Липинських і села Затурці. Дуже вдячні за цікаву розповідь про нашу історію”.

Годзелевська В., м.Харків.
06.06.2012р.

“Щиро вдячні за екскурсію. Нам дуже сподобалося село Затурці та садиба В'ячеслава Липинського.”

З найліпшими побажаннями:
учасники Всеукраїнської елітної філологічної школи Малої академії Наук України

“Щиро вдячна за те, що відкрили для нас багато чого нового та дозволили зануритися в історичну спадщину нашої держави.”

З повагою, Міліцина Катерина, м.Кривий Ріг Дніпропетровської області.

Затишне місце розташування музейної будівлі в обрамленні старовинного парку притягає до себе стомлених мандрівників. У різні пори року ця місцина не втрачає своєї привабливості. Під впливом побаченого окремі відвідувачі свої позитивні емоції вихлюпують у віршовану форму:

“Глибоко вражені від проведеної екскурсії, Дякуємо всім працівникам, які оберігають садибу Липинських, а також директору музею, який любить свій край, цікавиться його історією... Дуже хочеться, щоб районна адміністрація теж внесла свій вклад у благоустрій садиби.

Які гарні й кремезні ясени
Шумлять у садибі Липинських.
Вони свідки не однієї весни
Нашого краю Волинського.”

З повагою Ледукевич,
Смелянecь О.С., Денисова Г.В. зі Львова
30.06.12.

Надзвичайно важливими для оцінки роботи працівників музею є записи, залишені у книзі відгуків державними посадовцями різного рівня.

“Надзвичайно важлива експозиція для процесу українсько-польського примирення і яскравий приклад того, як два братні народи можуть допомагати один одному. І це не лише в історичній перспективі.”

11.07.12р.
М.Ярмолюк, керівник сектора Польщі МЗС України

“Щира подяка всім тим, хто не тільки береже, але й показує і розказує про Україну Липинського. Слава Україні!”

Зам начальника упр. культури, нац. та релігій
Івано-франківської облдержадміністрації
В.Тимків, 15.07.2012р.

“Підняті з дна серця спогади про славного Великого Українця спонукають до увіковічення немеркнучої пам’яті про нього.”

15.07.12р., Марія Прокопович — Рябченко.

“Вражені дуже Вашою виставкою і роботою майстрині та книгою “Листи до братів-хліборобів”. Видатна людина України!”

Велика подяка від хлібороба Дніпропетровщини.

Кондрачука В.В., 20.07.2012

“Велика подяка від відвідувачів з Харкова за проведену екскурсію”.

(Підпис нерозбірливий)

“Щиро вдячні засновникам і працівникам музею за прекрасну екскурсію, за патріотизм і любов до своєї справи.”

Сім’я Лазуренко, м.Перевальськ Луганської області .
25.07.12р.

“Щира подяка працівникам музею за цікаву екскурсію. А головне — глибоке знайомство з життям справжнього патріота й істинного українця В’ячеслава Липинського. Хочеться вірити, що велика наукова спадщина В.Липинського буде втілена новими політиками в новій Україні, у нашій, не чужій землі.”

Група туристів з Києва, Гадяча, Запоріжжя, Харкова.
31.12.20912 р.

“Вдячний долі, що відвідав священне місце української державності, яке має давню історію і вміє об’єднувати різні народи, не руйнуючи їх суті та культури. Музей доводить, що Україна має щось велике, яке помітили високосвідомі представники інших народів. В’ячеслав Липинський вивів формулу поведінки всіх народів України заради її державності справжнього майбутнього. Спасибі директору музею Віталію Кушніру за високопатріотичну і академічну екскурсію, яка допомагає робити правильний крок у завтрашній день України.”

Випускник Київського університету 1976 року
Цимбалюк В.В.

“Дуже вдячний колективу музею В.Липинського за кваліфіковану екскурсію, фахову експозицію, чуйне ставлення. Окреме позитивне враження залишає виставка мистецьких робіт. Приємно вражені”.

Ігор Пасько, професор, дійсний член НТШ ім.Шевченка,
м.Донецьк, 08.08.2012р

“Большое спасибо за цкскурсию Наталье Григорьевне!!! Желаю всем, чтобы ваш музей развивался, был пополнен новыми цкспонатами, и чтобы больше людей интересовались историей, посещали музей.

Большое, огромное спасибо!!!”

Турист из Харькова, 27.07.12.

“Зачаровані, зачудовані, захоплені.”

Брати Капранови.

“Щиро дякуємо засновникам, працівникам та реставраторам цього прекрасного замку, який ніби переніс нас у час, коли він набирав розквіту! Це надихає та створює неймовірно приємну атмосферу! Дуже приємно вражені!

*Сім'я Загинайло, 17.08.2012р.
м.Дніпропетровськ*

“Вдячні персоналу музею за те, що він вневнено стає осередком культури і національного духу, даючи нам, сільським жителям ”віддушину” в сірій життєвій буденщині.”

*Вдячні відвідувачі:
Поплавська О.А., Семенюк І.А., Савицька О.О.*

Свідомо упускаючи значну кількість відгуків, залишених упродовж 2011–2013рр., подаємо частину з них за 2014–2015рр. Чи не зменшилось зацікавлення музеєм з боку туристів? Чи не втратився інтерес до нього у зв'язку з російською агресією? І чи, навпаки, не набуває більшої актуальності робота музею з виховання на прикладі життєвого шляху В'ячеслава Липинського чіткої громадянської позиції відвідувачів у цей час?

Нотатки, залишені у книзі відвідувачами, дають на це однозначно позитивну відповідь.

“Щиро дякуємо працівникам музею-садиби за цікаву екскурсію. Бажаємо успіхів у справі виховання справжніх патріотів України.”

*Сім'я Гринюків, смт.Локачі,
29 травня 2014р.*

“Дорогі подвижники української патріотичності! Щиро дякуємо Вам за те, що зберігаєте, примножуєте і пропагуєте справжнього Українця, патріота - інтелігента, свого земляка В'ячеслава Липинського!

Нехай щастить Вам. Чим більше в Україні буде імен такої ваги, як В.Липинський, тим міцнішою стане наша Держава!”

*З повагою від імені туристичної агенції Анга-Тревел (Київ)
Мирослава Мороз.*

“Велика подяка співробітникам музею. Доля Великого Українця надихає для подальших здобутків України.”

*12.06.2014р. З повагою, І.Романюк,
Вінницький педагогічний університет.*

“Дякую співробітникам музею за те, що даруєте можливість відвідати таке чудове місце! Ви робите чудову справу — розповідаєте нам те, що неможливо дізнатися просто у школі, або в Інтернеті... Бажаю Вам процвітання, максимального відтворення маєтку!”

*З найкращими побажаннями Басецька Аліна (Київ),
29 березня 2014 р.*

*“Збудуй лиш храм,
а люди в нього прийдуть.”*

(Ліна Костенко)

“Дякуємо, що допомагаєте нам, учням та вчителям, у цьому величому храмі краси і духовності доторкнутися красчком душі до таємниць історії.”

*З повагою учні та педагоги ЗОШ І-ІІ ст. с. Кисилін,
17.03.2014р.*

“Серце сповнюється гордістю за нашу державу, історію та самобутню культуру, коли відвідуєш такі місця, як цей музей. Велике спасибі тим, хто вклав свою душу у створення та розвиток цього чудового і дуже пізнавального музею.

Боць О.О.

“Цікавий музей із надзвичайною історією! Це місце є перлиною нашої історії. Вдячні усім працівникам за вагомий вклад цієї нелегкої музейної роботи. Хай Ваша освітньо-просвітницька робота дає свій результат.”

З повагою, Дмитро Зінько.

“Наукові працівники Рівненського обласного краєзнавчого музею з великим зацікавленням ознайомились з експозицією музею Великого Українця польської культури В'ячеслава Липинського. Професійна експозиція, прекрасна розповідь екскурсовода Віри Чопко.”

Л.Шлапак, Т.Пархоменко, А.В.Лисиця, Бачинська.

“Прекрасний, гостинний осередок культури! Дякую!”

05.0.2014р., (Підпис)

“Щиро дякуємо за самовідданість, турботу та шану пам'яті видатних синів України.

З побажаннями миру, добробуту та процвітання Незалежній Україні!

З повагою, Народний артист України І.Блажков,

Директор ЦДАМЛМ України О.Кульчий,

29.05.14р.

“Дякуємо за дуже цікаву екскурсію та історичне просвітлення.

Велика справа хранити історію рідного краю, а також пам'ять про постаті, що берегли його ідеї та прагли до його свободи та процвітання.

22.07.2014р.

Туристи з Харкова

“Дякуємо Локачам за теплу та зацікавлену зустріч у музеї-усадьбі В.Липинського.”

З повагою та братською любов'ю представники східної України — родина Брильових з Харкова.

07.08.2014р.

“Дуже цікаво було дізнатись про родину Липинських. Цікаво розповідали про дану сім'ю а також на прохання все пояснювали. Добре, що на Україні є люди, які поважають історію та намагаються її зберегти і донести до інших. Особисто мені було дуже цікаво у вас побувати. Бажаю успіхів, розвитку та всього найкращого. Як буду вдома на Херсонщині, то обов'язково розповім про таке гарне місце.”

З найкращими побажаннями від журналістів зі Східної України.

21.08.2014р., Всього Вам найкращого!

(Підписи)

“Делегація журналістів з південних та східних областей України висловлюють вдячність Кушніру В.Г. за проведену екскурсію та надану інформацію. Сподіваємось, що пророчі слова В.Липинського “Я хочу, щоб була Україна” справдяться, війна на Сході завершиться, а Україна нарешті отримає заслужені мир, спокій та благополуччя!

Слава Україні!”

Журналісти.

“!Здійснилася моя найбільша мрія побувати в родинному маєтку видатного українського державника В'ячеслава Липинського. Його подвижницьке життя надихає на захист і боротьбу проти сучасного агресора — російських окупантів.”

Іван Захарченко, голова Антрацитівського районного об'єднання “Просвіта” на Луганщині.

22 жовтня 2014р.

“Ми сестри-пенсіонери відвідали музей В'ячеслава Липинського. Доторкнулися до спадщини родини Липинських. Вдячні працівникам музею за збереження історії України, її видатних людей,

які мріяли про незалежну Україну. А ми живемо в незалежній Україні. Хай Бог береже Україну від всіх зазіхань на нашу незалежність.

Слава Україні!!!"

(Підписи)
сmt Любешів,
м.Дніпропетровськ

Працівники Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського завжди готові надавати необхідний обсяг послуг для відвідувачів, серед яких чималий відсоток складають любителі мандрувати, поєднуючи відпочинок з необхідністю отримати корисну інформацію з історії, побуту, традицій нашого краю.

Вважаємо, що саме меморіальні садиби відкривають для цього необмежені можливості, які необхідно якомога повніше використовувати для загального добра.

Оксана Ликова,
*науковий співробітник Відділу сучасної художньої кераміки
Національного музей-заповідника українського гончарства
в Опішному, молодший науковий співробітник Відділу
керамології новітнього часу Інституту керамології,
відділення Інституту народознавства НАН України,
сmt. Опішня Полтавської області*

ДО ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКУВАННЯ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ ВИДАВНИЦТВА «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДОЗНАВСТВО»

На сучасному етапі розвитку української керамології вкрай актуально систематизувати й проаналізувати спадщину попередників як основи подальшого наукового розвитку, зайнятися розробкою теоретичних проблем науки, вивченням умов становлення й розвитку керамології в Україні. Основою розвитку будь-якої наукової дисципліни є формування власної дослідницької джерельної бази. Вчені-керамологи у своїх дослідженнях використовують джерела, які можна поділити на три великі групи: керамологічні колекції, письмові документи й аудіовізуальні матеріали. Основним джерелом сучасних керамологічних студій виступають керамологічні колекції (глиняні вироби, гончарні інструменти й пристрої, банки глин, теплотехнічні споруди), які знаходяться як у державній, так і в приватній власності.

Перші колекції української кераміки почали формуватися ще наприкінці XVIII століття. Спершу це були приватні зібрання, які з другої чверті XIX століття зі створенням державних музейних закладів стали їх основою. Проте проблема музеєфікування гончарної спадщини України не набула поширення в наукових працях. Однією з причин такої ситуації є те, що ідеологічна система радянського тоталітарного режиму не була зацікавлена в дослідженні вузькоспеціалізованих тем, таких як керамологічні чи будь-які інші колекції України. Тому до початку XXI століття вони залишалися невивченими. Вирішальним етапом у дослідженні саме керамологічних колекцій став розвиток керамології наприкінці XX століття, який на початку XXI століття знаменувався створенням нової академічної установи – Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Керамолог Олесь Пошивайло констатував, що «найчисельнішою групою як археологічних пам'яток, так і етнографічних старожитностей є кераміка. Нині в музеях України зберігається більше 400 тисяч виробів з глини та їх фрагментів, які засвідчують неперевершені технічні й мистецькі досягнення наших пращурів у справі гончаротворення» [1, 7]. Такий масив речових пам'яток має свою історію формування й потребує певних умов для довготривалого збереження.

Питання збереження глиняних виробів і їх акумуляції у музейних колекціях порушувалися науковцями фрагментарно, переважно, у працях про збереження народного мистецтва загалом. 1986 року в Опішні створено Музей гончарства, який дуже швидко став всеукраїнським центром дослідження, збереження й популяризації вітчизняного гончарства, аналогів якому донині немає в жодній державі світу. Уже 1992 року при музеї засновано видавництво «Українське Народознавство». Його унікальність, перш за все в тому, що це практично єдине видавництво, яке розташоване не в місті, а в сільській місцевості. Окрім того, за словами голови Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України Івана Драча, «його самотність і в тому, що воно стало на обороні одного з найдревніших ремесел

нашого народу – гончарства, самовіддано сповідує вірність традиціям народної культури» [2, 95]. У видавництві вже наступного року започатковано видання збірника наукових матеріалів, присвячених виключно гончарству – «Українське Гончарство». Це перше подібне видання, зорієнтоване на всебічне висвітлення гончарної культури, про що зазначають і самі видавці: «В люди вирушає перший на терені України збірник оригінальних матеріалів, цілком присвячених одному з наших найдревніших і найвтаємниченіших ремесел. Його мета – через розмаїтість просторових і часових особливостей гончарських центрів створити цілісний образ самобутнього явища народної культури і в такий спосіб явити світові наші духовні надбання. Адже довгий час радянська ідеологія культивувала «українську національну меншину». Фальшиві пророки, прагнучи підрубати глибинні корені Українства, переконували нас у власній неповноцінності...» [3, 8–9]. Одним із напрямків наукових студій нового часопису стали проблеми музеєфікування гончарної спадщини України. У даному дослідженні простежу ключові моменти окресленої проблеми, на які звертають увагу автори опублікованих у виданні праць. Основна напрям опублікованих статей – створення в Україні музеїв з керамологічними колекціями.

У першій книзі щорічника розміщені доповіді учасників Першої республіканської науково-практичної конференції «Гончарство України: минуле й сьогодні», яка проходила в Опішному 8-10 червня 1989 року на базі Музею гончарства. Ключовою у питанні збереження гончарної спадщини України стала стаття керамолога Олесь Пошивайла «Зберегти надбання українського гончарства». Автор окреслює історію поступового планомірного знищення українського гончарства протягом 1920-х–1980-х років, що призвело до того, що «більшість осередків народного мистецтва остаточно й назавжди припинила своє існування» [4, 84]. Пам'ять про них і їхнє ремесло можна зберегти шляхом музеєфікування гончарної спадщини. У статті Олесь Пошивайла окреслено історію протистояння прогресивної громадськості й уряду республіки у процесі створення Музею гончарства в Опішні. Фактично створення музею у 1986 році стало третьою (наразі, вдалою!) спробою заснування гончарської скарбниці в осередку. Вперше музей старовинних гончарних виробів в Опішні був створений ще 1904 року завдяки клопотанням Василя Кричевського і Петра Вауліна. Музей проіснував два роки, після чого всю збірку було продано полтавському Природничо-історичному музею. Майже через десять років, 1917, Полтавським губернським земством прийняте фактично перше в Україні рішення про створення спеціалізованого музею гончарства: «Доручити Педагогічному бюро губернського земства спільно з кустарним відділом розробити... план і кошторис для організації місцевого музею старовинних зразків і бібліотеки при ньому» [5, 7]. На жаль, у зв'язку з тогочасними історичними подіями, ці плани так і залишилися на папері.

До питання створення музею в Опішні науковці повернулися аж наприкінці 1960-х років. Відомий український учений, філософ Леонід Смерж один із перших у публікаціях наголосив на необхідності створення в Опішному «заповідника народної творчості – і не лише кераміки, але й вишивки і килимарства» [6, 52]. Його праці стали поштовхом для створення 1986 року Музею гончарства в Опішному, який нині володіє найбільшою керамологічною колекцією в Україні.

У статті Олесь Пошивайла наголошено на тому, що «основним у діяльності музеїв повинна стати не економічна функція, а культурна місія, не заробляння грошей, а кваліфіковані, на рівні сучасних досягнень науки, збереження й пропаганда культурних цінностей. Оце збереження уже само по собі є суспільно необхідною діяльністю. І держава, яка дбає про свою могутність і майбутнє, не повинна шкодувати засобів на охорону духовних надбань народу» [7, 84]. На жаль, навіть з отриманням незалежності в Україні питання збереження культурної спадщини не стало пріоритетним питанням. І на діяльність музеїв, на поповнення їхніх фондів, не кажучи уже про створення нових музейних комплексів, кошти не виділяються й нині. Це одна з причин відносної сталості музейних колекцій і їх непоповнюваності на сучасному етапі розвитку.

Ще одна вкрай актуальна проблема збереження гончарної спадщини України, на яку звертає увагу Олесь Пошивайло – заснування музеїв-садиб видатних українських гончарів. Такі музейні комплекси можуть бути центрами пропаганди народного гончарства, осередками відродження традиційного ремесла, місцями наукового студіювання гончарної минушини України. Автор відзначає заснування громадського музею-садиби гончарів братів Якима і Якова Герасименків у селі Новоселівці Гайсинського р-ну Вінницької області й акцентує увагу на потребі створення подібних музеїв у садибах відомих українських гончарів Олексі Бахматюка, Павлини Цвілик, Остапа Ночовника, Петра Калашника, Олександра Ганжі, Федора Гнідого тощо.

Загалом, тема створення музеїв у гончарних осередках пройшла червоною ниткою крізь усі книги часопису «Українське Гончарство». До неї зверталися дослідники різних профілів. Зокрема, у другій книзі збірника надруковано статтю співробітника Харківського обласного науково-методичного центру

народної творчості та культурно-освітньої роботи Тамари Лисенко «Сучасний стан Валківського гончарства» [8, 315], автор якої також наголошує на потребі створення у Валках Музею народного мистецтва. На жаль, цей «крик душі» так і залишився на папері. Музею немає й донині.

У четвертій книзі «Українського Гончарства» розміщено кілька статей, приурочених до 80-річчя від дня народження Олександри Селюченко (1921-1987). З огляду порушення проблеми збереження гончарної спадщини України серед праць провідних дослідників життя й творчості відомої опішненської гончарівни привертає увагу стаття наукового співробітника Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішні Наталі Олійник «Феномен доби: Олександра Селюченко». Молода дослідниця, згадуючи про створення Меморіального музею-садиби славетної Гончарівни Олександри Селюченко в Опішні, зазначає, що «це унікальний випадок, коли після смерті визначного Художника в недоторканому вигляді зберігся інтер'єр житла, предмети побуту та творчі роботи, у тому числі, величезна колекція кераміки, декоративних розписів, фотоматеріалів, епістолярної спадщини» [9, 313]. Це дуже важливий момент, оскільки в експозиції меморіальних музеїв гончарів експонуються не лише гончарні вироби, а й інші речі, сукупність яких розкриває поняття меморіальної керамологічної колекції – глиняні вироби, гончарні інструменти й пристрої, фотографії, архівні матеріали тощо. Проте, меморіальний характер музеїв вносить певні корективи у створення їх експозицій. Вони формуються переважно навколо однієї особи або родини й відтворюють їх побут. Це основне завдання подібних музеїв, тому кераміка в них, виступаючи ключовим елементом, доповнюється іншими зацікавленнями колишнього власника. І чим більше предметів, які належали господарю, представлено у колекції, тим глибше можна вивчити й проаналізувати творчі зацікавлення майстра, чинники, які впливали на його діяльність, окреслити коло його знайомств тощо.

У цій же книзі розміщено повідомлення про відкриття Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів, яке у часі співпало з виходом у світ четвертої книги часопису (1999). У повідомленні відзначено ключові моменти створення домашнього музею родини Пошивайлів, який дуже швидко почав відігравати в провінційному містечку таку ж україностверджуючу роль, як і знаменитий столичний музей Івана Гончара в Києві. Автори зазначають, що «родинний музей гончарства Пошивайлів ще за часів радянського тоталітаризму став осередком уславлення народного мистецтва, своєрідним форпостом українського духу» [10, 475]. У статті вперше згадано, що саме домашній музей гончарської родини Пошивайлів став зародком, з якого визріла ідея створення музею гончарства в Опішному і втілилася в життя у розбудові Національного музею-заповідника українського гончарства: «Саме тут, на вулиці Заливчого, 63, народжувалися основні ідеї, пов'язані із заснуванням, розбудовою і утвердженням гончарської скарбниці України... А напутніми словами для усіх подвижників, ратаїв гончарської ниви були схвальні слова Явдохи Данилівни: Історія вам ніколи не простить, якщо ви не зробите в Опішному музей...Ц» [11, 476]. Настанова Явдохи Пошивайло стала пророчою. В Опішні і Національний музей гончарства функціонує, і її привітна оселя стала меморіальним музеєм, двері якого постійно відкриті як для давніх знайомих, так і для нових відвідувачів. Під час відкриття музею-садиби відомий художник-кераміст із Василькова, заслужений діяч мистецтв України Михайло Денисенко відзначив: «Відродження народних храмів – це чудово, геніально! Цей двір – наша святиня, наша культура... Земля страждає, що немає таких людей. Ступаючи на цей двір, відчуваєш спілкування з цими людьми, з родом, і набираєшся духовної сили. Саме сьогодні велика робота – відродження всього того святого!» [12, 477]. Нині майстер уже покійний, і його садиба також могла б стати унікальним меморіальним музеєм цілої родини, яка налічує до дев'яти поколінь гончарів. І не лише його. Україна славиться багатьма майстерними гончарями й цілими гончарськими родинами, однак держава не зацікавлена збереженням їхньої спадщини. Так і зникають невідомо куди цілі колекції, які могли б стати основою унікальних меморіальних комплексів, за допомогою яких можна вивчати й популяризувати гончарство не лише окремо взятого роду, а цілого регіону. У такій ситуації справа збереження пам'яті й розповсюдження відомостей про гончарство цілком переходить на сторінки таких тематичних видань як Національний культурологічний щорічник «Українське Гончарство».

Наприкінці зверну увагу, ще на один момент музеєфікування гончарної спадщини, на якому наголошують автори часопису. Ще у першій книзі збірника Олесь Пошивайло, відзначав, що на Полтавщині чи не найбільше робилося для відродження художнього гончарства, зокрема, і шляхом створення музеїв гончарства. Збереглася ця тенденція і в наш час. Уже в останній книзі часопису керамолог наголошує, що створення усіх музейних комплексів в Опішному починаючи з 1986 року (заснування Музею гончарства, з якого постали інші структурні частини) стало можливим лише за вирішальної підтримки Управління культури Полтавської облдержадміністрації в особі його керівника, Заслуженого працівника культури України Петра Бондаревського. До речі, Управління культури в Полтавській області єдине в

Україні, де діяв на той час спеціалізований відділ відродження духовності та національної культури. Якби ініціативи громадськості частіше підтримувалися на рівні обласного й державного керівництва, то, можливо, було б створено не одну садибу славетних українських гончарів і збережено не одну керамологічну колекцію.

1. Пошивайло Олесь. Консервація і реставрація гончарських раритетів в Україні / Олесь Пошивайло // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.94-95.
2. Драч Іван. Видавництво «Українське Народознавство» – феномен екології гончарської культури України / Іван Драч // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2–3. – С.7–22.
3. Пошивайло Олесь. Таїна правічного мовчання / Олесь Пошивайло // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник: Науковий збірник за минулі літа / упоряд. Олеся Пошивайла. – Київ: Опішне: Молодь "Українське Народознавство, 1993. – Кн. 1. – С.8-23.
4. Пошивайло Олесь. Зберегти надбання українського гончарства / Олесь Пошивайло // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник: Науковий збірник за минулі літа / упоряд. Олеся Пошивайла. – Київ: Опішне: Молодь "Українське Народознавство, 1993. – Кн. 1. – С.82-93.
5. Пошивайло Олесь. Музейний ландшафт гончарської України / Олесь Пошивайло // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.5-24.
6. Сморгж Леонід. Завтрашній день опішнянської кераміки / Леонід Сморгж // Народна творчість та етнографія. – 1968. – №4. – С.47-53.
7. Пошивайло Олесь. Зберегти надбання українського гончарства / Олесь Пошивайло // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник: Науковий збірник за минулі літа / упоряд. Олеся Пошивайла. – Київ: Опішне: Молодь "Українське Народознавство, 1993. – Кн. 1. – С.82-93.
8. Лисенко Тамара. Сучасний стан Валківського гончарства / Тамара Лисенко // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн. 2. – С.313-315.
9. Олійник Наталя. Феномен доби: Олександра Селюченко / Наталя Олійник // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996"1999 / за ред. Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн. 4. – С.306-313.
10. [Пошивайло Олесь]. Відкриття Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів / [Олесь Пошивайло, Світлана Пошивайло] // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996"1999 / за ред. д-ра іст. н. Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С. 474-509.
11. Там само. – С. 474–509.
12. Там само. – С. 474–509.

Сергій Лис,
старший науковий співробітник
відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

БОФОНИ ОУН – УПА З ФОНДІВ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ ПІЛА ХАСЕВИЧА

Національно-визвольна боротьба українських націоналістів у 1930-х – 1950-х роках була не просто рухом опору проти польських, німецьких і радянських (російських) окупантів. Це була й спроба повноцінного державотворення, боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу. В зв'язку з чим Організація Українських Націоналістів і пройшла складний шлях – від ідеї встановлення своєї однопартійної влади до створення всенародної Української Повстанської Армії та Української Головної Визвольної Ради, як підпільного загальноукраїнського парламенту й уряду водночас.

Однією з ознак суверенітету держави є й власна фінансово-грошова система. Тому ОУН, особливо її революційне (бандерівське) крило, і намагалася випускати якщо не повноцінні гроші, то принаймні грошові квитанції. Ці грошові знаки отримали назву бофони (від скорочення слів «бойовий фонд»). Це були однобічні (рідше двобічні) грошові документи (квитанції) з національною символікою та символікою ОУН і УПА й відповідними написами (або тільки із символікою, без написів), із фіксованими номіналами чи без номіналів. Уповноважені особи від імені ОУН чи УПА видавали їх населенню за добровільно

внесені, стягнуті як контингент, реквізовані кошти, у вигляді готівки, іноді продуктів харчування, одягу тощо. Крім суто фінансової ролі бофони також виконували агітаційну функцію, тому їх використовували в повстанській пропагандистській роботі [3, 7].

У 1939 – 1952 роках українське національне підпілля випустило для своїх потреб близько 500 одиниць найменувань бофонів, які перебували в частковому обігу на українських етнічних землях в УРСР, БРСР (в сукупності щонайменше у 12 областях), Польщі і Чехословаччині. Деякі з бофонів авторства Ніла Хасевича (1905 – 1952 рр.) зберігаються і у Волинському краєзнавчому музеї. Так, у липні 1992 року бофони номіналом 20, 50, 100 та 500 карбованців разом з іншими роботами цього видатного волинського митця і повстанця, члена ОУН(б) та УГВР були передані Волинському краєзнавчому музею із колишніх архівів радянського КДБ УРСР щойно створеною Службою Безпеки України [6, 3]. У квітні 1999 року СБУ у Волинській області передало в музей бофон номіналом у 200 крб., авторства того ж таки Ніла Хасевича. В жовтні 2009 року фонди Волинського краєзнавчого музею, завдяки СБУ, поповнилися ще одним бофоном – із зображенням тризуба, але без зазначення номіналу.

Звичайно, не лише у Волинському краєзнавчому музеї, але й у інших музейних і приватних колекціях також є примірники вищезазначених бофонів. Крім того, Ніл Хасевич був автором дизайну й інших, крім уже зазначених, номіналів бофонів ОУН(б) – УПА. Та в даній роботі буде проаналізовано лише ті грошові знаки українських повстанців, які зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї, оригінали яких безпосередньо досліджував автор цієї статті.

1992 року вперше зображення цих бофонів (без пізніше переданих до музею примірників номіналом у 200 крб. і з тризубом без зазначення номіналу) разом з іншими графічними роботами повстанського митця були опубліковані Волинським краєзнавчим музеєм у виданні «Ніл Хасевич. Графіка» [6, 2]. У 2010 році в Луцьку побачила світ книжка «Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда», яку упорядкували письменник Андрій Криштальський, завідувач відділу «Інституту дослідів Волині» Рівненського обласного краєзнавчого музею Ігор Марчук, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею Наталія Пушкар і старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею Ілона Нестерук [5, 100]. До неї також увійшли бофони з фондів музею, щоправда, знову ж таки без бофона з тризубом без зазначення номіналу

Першу ж статтю на дану тему під назвою «Бофони з фондів Волинського краєзнавчого музею» у 2004 році опублікувала тодішня завідувачка відділу новітньої історії музею Тетяна Дудар [2, 61]. Та дослідниця обмежилася лише коротким викладенням загальної історії бофонів ОУН(б) – УПА, зазначенням їх кількості (станом, звісно, на тодішній рік) у фондах Волинського краєзнавчого музею та зауваженнями щодо історичної цінності цих грошових квитанцій. Наприкінці статті Тетяна Дудар наголосила на необхідності «додаткового дослідження» цих оригінальних примірників бофонів [2, 63]. У даній роботі автор і буде намагатися це зробити, зацентрувавши увагу на аналізі політико-пропагандистського змісту зображень даних повстанських грошових квитанцій. Звичайно, загальні праці про бофони та творчість Ніла Хасевича при написанні цієї статті також було враховано.

Отож, найперше – про бофон номіналом у 20 крб. Станом на 2015 рік у Волинському краєзнавчому музеї зберігається лише один примірник цього грошового знака [14]. Зображення зроблене чорною фарбою на білому папері. Він вважається одним з перших волинських бофонів ОУН(б) – УПА авторства Ніла Хасевича і датується 1943 роком. На зображенні центральною постаттю є козак на коні, з шаблею в правій руці та двоколірним прапором у лівій. За аналогією з іншими бофонами і листівками Ніла Хасевича (зокрема, на бофоні номіналом у 100 крб., подібним чином графічно зображено прапор з тризубом) тут мається на увазі синьо-жовтий, а не червоно-чорний прапор, як, наприклад, на бофоні Ніла Хасевича номіналом у 25 крб. [7, 313]. Позаду головного козака на віддалі вершник веде за собою стрій піхотинців з рушницями та навіть зображено два танки. Тож очевидно, що це або образ козацтва часів автора, або звернення до періоду Української революції 1917 – 1921 років, коли існувало козацтво в лавах армії УНР. Вгорі зображено організаційний знак (герб) ОУН(б).

Окрім того, на бофоні є написи «20 крб. на бойовий фонд» та віршовані слова «Покинь мій синочку ридати / Хай сліз твоїх ворог не п'є/ Почуєм ми рідні гармати/ Угледим ми військо своє». Останні слова – це уривок вірша Олександра Олеся (Кандиби), видатного українського письменника, який в роки Української революції присвятив цю поезію Головному Отаману військ УНР Симонові Петлюрі.

Висловлювалася думка, що козацька символіка цього бофона пов'язана із використанням його ОУН(б) – УПА на тих Волинських теренах, які перед тим частково контролювалися УПА – Поліською Січчю отамана Тараса Бульби-Боровця (заявляв про свою вірність уряду Української Народної Республіки в екзилі) та загонами ОУН мельниківського крила [4, 59]. І справді, в 1943 році на Волині ОУН(б) – УПА

Бофон без номіналу.

Бофон на 20 крб.

Бофон на 50 крб.

Бофон на 100 крб.

з однієї сторони та УПА – Поліська Січ з ОУН(м) з іншої намагалися домовитися про об'єднання своїх збройних формувань в єдину армію. Але домовитися не змогли, в липні-серпні 1943 року між ними відбулися жорстокі зіткнення, які закінчилися перемогою ОУН(б) – УПА та підпорядкуванням на Волині більшості підрозділів УПА – Поліської Січі (з липня вона прийняла назву Українська Народна-Революційна Армія) та загонів ОУН(м) бандерівському керівництву [1, 56].

Дозволю собі, однак, припустити, що Ніл Хасевич хотів на цьому бофоні висловити своє особисте переконання: порозуміння і єднання всіх національних українських сил у боротьбі за незалежність конче необхідне. Адже перед Другою світовою війною він мав дружні стосунки не лише, скажімо, з тодішнім Крайовим Провідником ОУН на західноукраїнських землях Степаном Бандерою, а й, наприклад, з Президентом УНР в екзилі Андрієм Лівичем, якому він навіть зробив екслібрис [8]. Звернімо увагу й на таке: Олександр Олесь (Кандиба), чий віршовані слова наведені на бофоні у 20 крб., – батько українського поета та археолога Олега Ольжича (Кандиби), який у 1942 – 1944 роках був Головою ОУН(м) на українських землях.

Цей доволі завуальований натяк на керівника ОУН(м) в Україні, вочевидь, міг бути зрозумілий політично заангажованим членам ОУН, але навряд чи звичайним волинським селянам або й рядовим повстанцям, які користувалися бофонами. Тож цілком імовірно, що головна ідея зображення на бофоні номіналом у 20 крб. – це примирення між двома напрямками ОУН, УНРА та УНР, якого, на жаль, не відбулося. А через внутрішнє протистояння загинуло чимало українців. Думається, талановитий волинський митець усвідомлював і дуже болісно це сприймав.

Простішим є зображення бофона авторства Ніла Хасевича номіналом у 50 крб. Зараз у Волинському краєзнавчому музеї зберігається два примірники цього бофона [10]. На обох зображення зроблене зеленою фарбою на білому папері. Випускати такі бофони почали з 1944 року. Однак з цих двох музейних екземплярів точно датується лише один – 1946 роком. Композиція малюнка цього бофона дуже проста. На ньому зображено організаційний знак (герб) ОУН(б) – рівнораменний трикутник підставкою догори, на ньому хрестомеч, а на хрестомечі – тризуб. Над підставкою літера «О», по лівій стороні трикутника літера «У», а по правій – «Н». Вся ця композиція розміщена всередині кола. Також на бофоні зроблено напис «На бойовий фонд ОУН. 50-крб.-50». Можливо, саме простота дизайну п'ятдесятикарбованцевого бофону зумовила його «ходовість», бо передруковували його принаймні до 1950 року. Щоправда, після грошової реформи в СРСР його наприкінці 1940-х років стали випускати як бофон номіналом не у 50 крб., а у 5 крб. та ще й з трішки зміненим дизайном [4, 111].

Зазначу, що ОУН(б) з 1941 року почала використовувати вміщений на даному бофоні символ, замість попереднього – тризуба з центральним зубцем у вигляді меча (емблема Роберта Лісовського), який з цього часу залишився організаційним знаком лише в ОУН(м). Свій партійний знак ОУН(б) використовувала на багатьох бофонах і листівках поруч зі звичайним тризубом, як загальнонаціональним державним гербом України. Цим вона підкреслювала свою керівну роль в українському національному русі опору. Емблему ж Лісовського на свої бофони наносила ОУН(м), вочевидь, намагаючись заявити свої претензії на провідну роль в національно-визвольному русі.

Бофон Ніла Хасевича номіналом у 100 крб. зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею в чотирьох екземплярах. На двох із них зображення зроблене чорною фарбою на білому папері [18]. На інших – синьою фарбою, але при цьому на одному зображення нанесене на білий папір [12], а на іншому – на помаранчевий [9]. Випускати такі бофони почали, вочевидь, з 1945 року, проте точні роки випусків саме цих чотирьох бофонів невідомі. Зображений на них воїн УПА, який тримає в правій руці рушницю, а в лівій – двоколірний прапор з тризубом, а значить – це синьо-жовте знамено. Воїн топче два прапори. На полотнищі верхнього зображено серп і молот, полотнища ж нижнього на малюнку не видно. Розміщено на бофоні також напис «На бойовий фонд УПА. крб.100» та короткий клич «Воля».

Дивно, але навіть у низці дуже ґрунтовних видань зазначається, що на цьому бофоні повстанець топче лише імперський прапор СРСР [4, 110] або знамена (у множині, а отже – обидва) СРСР [7, 33]. Виходить, що зображення на цьому бофоні має суто антирадянське спрямування, закликає до боротьби з комунізмом. Але придивімося уважніше: хоча полотнище нижнього прапора не видно, але на малюнку зображене наверх на його древку. І це – повернутий вправо німецький орел, який використовувався на наверх партійних прапорів німецької націонал-соціалістичної партії. А отже – цей бофон закликає українців до боротьби як проти російського комунізму, так і проти німецького націонал-соціалізму.

До речі, воїн з цього бофона композиційно повторений і на відомій листівці Ніла Хасевича «Слава Україні! Героям Слава!», один оригінальний примірник якого зберігається і у Волинському краєзнавчому музеї [16]. Прапорів він тут топче вже три: радянський, з зіркою та серпом і молотом на полотнищі,

Бофон на 200 крб.

Бофон на 500 крб.

польський, як це можна зрозуміти лише по навершю з повернутим вліво польським орлом, та нацистський, що тут зрозуміло не лише по навершю з повернутим вправо німецьким орлом, а й із зображення свастики на полотнищі, яке частково проглядається. Є на цій листівці, як і на бофоні, клич «Воля», але в контексті більшої фрази «За Україну. За волю. За народ», про походження якої ми поговоримо трохи пізніше.

Бофон номіналом у 200 крб., що був доволі «ходовим» у повстанців, у фондах Волинського краєзнавчого музею представлений у двох екземплярах [15]. Обидва вони виконані чорною фарбою на білому папері. Випускати такі бофони почали з 1944 року, проте точні роки випусків саме цих двох бофонів також невідомі. Зображені на бофоні чотири повстанці, які йдуть в атаку. В центрі композиції – вояк, який правою рукою замахнувся гранатою для кидка, а в лівій тримає автомат. Ще два повстанці зображені з автоматами. На задньому фоні воїн, який на зображенні повернув обличчя назад, несе прапор з символом ОУН(б). Вгорі – тризуб в овалному медальйоні, неначе у формі офіційного українського герба.

На бофоні є і напис «На бойовий фонд УПА. 200 крб. крб. 200» та вже згадуваний клич «За Україну. За волю. За народ». Зауважу, що останні слова взяті з вірша «За Україну!» відомого письменника, громадсько-політичного діяча, одного з засновників Української Центральної Ради Миколи Вороного, якого він написав навесні 1917 року. В роки Української революції вірш було покладено на музику і пісня «За Україну!» набула широкої популярності як серед вояків армії УНР, так і серед стрільців Української Галицької Армії. Повністю закличні слова з оригінального приспіву цієї поезії звучать так: «За Україну, за її долю, / За честь і волю, за народ».

Як бачимо, цей бофон поєднує символи й асоціативні образи як ОУН(б) – УПА, так і УНР. На думку автора статті, це пов'язано з тим, що зображення даного бофона не є цілком оригінальним і вже зустрічалося в творчості Ніла Хасевича. У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається примірник його графічної роботи «До зброї» [13], яка була одним з двох варіантів оформлення однойменного повстанського часопису, що виходив з липня 1943 року. Звичайно, це не буквально повторення, а лише композиційне. В атаку йде три вояки. На передньому фоні вояк правою рукою замахується гранатою для кидка, а в лівій тримає автомат. За ним зображено повстанця з кулеметом. На задньому фоні – воїн, який повернув обличчя назад, тримає, неначе древко прапора, рушницю. Вгорі – тризуб, причому в овалі з рослинного орнаменту, а отже це –

офіційний Малий герб УНР авторства Василя Кричевського від 1918 року.

В єдиному екземплярі зберігається на сьогодні у Волинському краєзнавчому музеї бофон номіналом у 500 крб [11]. Виконаний він зеленою фарбою на білому папері. Випускати подібні бофони почали з 1945 року. Точний рік виходу музейного примірника невідомий. На бофоні в овалному медальйоні зображено повстанця з автоматом у руках. Стоїть він неначе на п'єдесталі, що виростає з літери «П», яка є частиною напису «УПА», від якого ніби виростає вліво і вправо по два прапори. Два прапори позаду не можна розгледіти. На двох же передніх видно, що графічно верхні смуги на них зображено як цілком темні, а нижні – як світлі. Тому, мабуть, це синьо-жовті, а не червоно-чорні прапори, хоч вони відрізняються від графічного зображення українського державного прапора на бофонах номіналами у 20 крб. і 100 крб. На бофоні є також напис «На бойовий фонд. крб. 500. крб. 500».

Вважається, що повстанець на бофоні у 500 крб. – це організатор і, фактично, перший керівник УПА Дмитро Клячківський. Бо це зображення стилістично нагадує відомий графічний портрет полковника Дмитра Клячківського авторства того ж таки Ніла Хасевича [4, 110]. Три оригінальні примірники цього портрета керівника УПА є і у фондах Волинського краєзнавчого музею [17]. Композиційна схожість бофона і портрета, попри різниці в деталях, справді легко вгадується.

Останніми з грошових знаків УПА у фондах Волинського краєзнавчого музею є два примірники бофона із зображенням тризуба та без зазначення номіналу [19] [20]. Зображення та опис його подаються вперше. Обидва примірники виконані чорною фарбою на білому папері. В які роки випускалися повстанцями ці бофони – невідомо. Зображення вкрай просте: в прямокутник розміром 36X46 мм вписано два ромби – менший всередині більшого. У центрі меншого – тризуб, навколо якого простий штриховий орнамент. У просторі більшого ромба, а отже, навколо меншого – напис «На національний фонд», який розміщено внизу, та клич «Слава не поляже», розміщений вгорі. Останні слова, вочевидь, наведені з вірша Тараса Шевченка «До Основ'яненка» (1839 р.) і в смисловому контексті повнішого уривку цієї поезії звучать так: «Слава не поляже;/ Не поляже, а розкаже;/ Що діялось в світі./ Чия правда, чия кривда/ І чиї ми діти./ Наша дума, наша пісня/ Не вмре, не загине.../ От де, люде, наша слава./ Слава України!»

Треба зазначити, що авторство дизайну Ніла Хасевича на цьому бофоні є спірним. Бофон дуже простий у виконанні і простежити у ньому стиль школи талановитого художника-графіка складно. Хоча треба мати на увазі, що передані примірники цього бофона у фонди Волинського краєзнавчого музею були в 2009 році разом з блоком волинських матеріалів УПА: листівок, графічних робіт, інших бофонів дизайну саме Ніла Хасевича. Тож авторство волинського митця або когось з його учнів здавалося б логічним. Окрім того, зображення тризуба у ромбовому щиті, яке візуально подібне на композицію розглядуваного бофона, можна побачити на печатці головного командування УПА авторства Ніла Хасевича [7, 369].

Разом з тим, два примірники цього бофона з тризубом і без номіналу могли бути хоч і вилученими у повстанців на Волині, але походити, наприклад, з іншого регіону України. На звороті одного з них [20] є рукописний напис: «Изъято у меня при обыске. Бенешук», але що це був за чоловік – невідомо. До речі, на Галичині було випущено кілька дещо схожих за простотою дизайну бофонів з тризубом у центрі і невибагливим оформленням його по краях. А ще ж були волинські бофони авторства інших повстанських митців, не пов'язаних зі школою Ніла Хасевича [4, 112]. Тож питання авторства зображення даного бофона все ж треба вважати до кінця нез'ясованим.

Підсумовуючи, можна зазначити, що зображення на бофонах авторства Ніла Хасевича відзначалися, окрім високого чисто художнього рівня, великим ідеологічним навантаженням, направленістю на пропаганду ідеї національно-визвольної боротьби за незалежність України. Очевидним є взаємозв'язок зображень на бофонах і на інших повстанських графічних роботах Ніла Хасевича. Отже, для грошових знаків ОУН(б) – УПА волинський митець не став створювати якоїсь цілком оригінальної серії зображень. Але, враховуючи, що бофони все ж не були повноцінними грошима, це, мабуть, було й правильно. Повтори варіацій тих самих тем повстанського життя, визвольних змагань українців ХХ сторіччя сприяли кращому запам'ятовуванню, сильніше закарбовувались у свідомості людей. І це було важливо в умовах прогистояння українських націоналістів надпотужним пропагандистським машинам націонал-соціалістичної Німеччини і комуністичного СРСР.

Зазначу, що пізніше зображення бофонів і листівок авторства Ніла Хасевича використовували для створення нових грошових документів українські політичні організації в еміграції, вже навіть у 1960-х – 1980-х роках [3, 164-168]. Продовжилася ця традиція і вже у незалежній Україні. Так, наприклад, у 2014 році луцькі студенти Волинського професійного училища будівництва і архітектури розробили дизайн і випустили «у фонд воїнів АТО» грошові благодійні квитанції із зображеннями бофонів ОУН(б) – УПА

авторства Ніла Хасевича. Залишається сподіватися, що колись волинського митця вшанує і Національний банк України та використає принаймні фрагменти з його графічних робіт на зображеннях сучасних українських гривень.

1. Антонюк Я. Діяльність СБ ОУН на Волині / Я. Антонюк. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 176 с.
2. Дудар Т. Бофони з фондів Волинського краєзнавчого музею / Т. Дудар // Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 3. / Упор. А. Силіук. – Луцьк: МП «Пульс», 2004 – С. 61 – 63.
3. Клименко О. Бофони: грошові документи ОУН і УПА / За ред. В. Даниленка. – Київ: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 192 с.
4. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939 – 1952 років / О. Клименко. – Тернопіль: Державне книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1999. – 308 с.
5. Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда / Упор. А. Криштальський, І. Марчук, І. Несторук, Н. Пушкар. – Луцьк: ВМА «Терен», 2010. – 100 с.
6. Ніл Хасевич. Графіка / Упор. Волинський краєзнавчий музей. – Луцьк – Lublin: Laser – Graf, 1992. – 31 с.
7. Іщук О., Марчук І. Життя і творчість Ніла Хасевича / Вступ. стаття Д. Даревич. – Toronto – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 432 с.
8. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 609.
9. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 610.
10. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 611, № Г – 634.
11. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 614.
12. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 619.
13. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 620.
14. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 627.
15. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 731, № Г – 949.
16. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 732.
17. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 729, № Г – 960, № Г – 966.
18. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 956, № Г 970.
19. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 957.
20. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. № Г – 958.

Юрій Мазурик,

головний спеціаліст відділу охорони культурної спадщини
управління культури Луцької міської ради,
м.Луцьк

Сергій Панишко,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м.Луцьк

**КОЛЕКЦІЯ ЗНАХІДОК У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
З РЯТІВНИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ РОЗКОПОК ГРУНТОВОГО ПОХОВАННЯ
КУЛЬТУРИ КУЛЯСТИХ АМФОР У с. ОЗДІВ
(до 20-річчя відкриття пам'ятки)**

Під час проведення земляних робіт, копання траншеї для газопроводу, у с. Оздів Луцького району восени 1995 року робітниками Луцького РТП було випадково виявлено людські кістки, а біля них кремeneву пласку, шліфовану сокиру. Про цей випадок терміново повідомив у Волинський краєзнавчий музей майстер Андрій Турковець. На момент прибуття, на місце знахідки авторів, тоді співробітників сектору археології відділу охорони пам'яток історії та культури при Волинському краєзнавчому музеї, поховання було дуже пошкоджене, в первісному стані залишилося тільки кілька кісток. Однак інвентар та свідчення очевидців дозволяють фрагментарно відтворити первісний вигляд пам'ятки – ґрунтове поховання культури кулястих амфор.[3]

Об'єкт розміщувався на мисі першої надзаплавної тераси правого берега р. Черногузки, висота мису в цьому місці 3м над рівнем заплави, на захід від поховання починається схил видолинку, відстань

звідси до заплави на північний- схід становить 0,2км.

На час обстеження людські кістки знаходилися на глибині 0,3-0,4м від рівня денної поверхні. Однак очевидно, що первісна глибина поховання була більшою, оскільки з цієї ділянки знятий верхній шар ґрунту при спорудженні дороги.

Контури поховальної ями не простежувались. За повідомленнями очевидців та положенням окремих кісток ми припускаємо, що поховання займало загальну площу не більше 2,0 кв.м. Також створилося враження, що кістки у ньому лежали не анатомічно. Зокрема вдалося зафіксувати *in situ* лише один череп, який лежав на тьмяній частині, тобто атлантом доверху. По відношенню до скупчення кісток, череп знаходився в північній частині.

У земляному відвалі було виявлено близько 70 фрагментів людських кісток, 43 фрагменти стінок, донець та одну цілу посудину ліпної кераміки. Детальний опис інвентарю подаємо нижче.

Кременева пласка сокира, трапецієподібної форми з доброю шліфовкою усієї поверхні, має злегка закруглене лезо (рис.1). В перетині чотирикутної форми. Розміри виробу – 12,0 x 2,2-4,0 x 0,7-1,5 см. Кременеві сокири з повністю зашліфованою поверхнею є своєрідним “паспортом” у археологічному визначенні носіїв культури кулястих амфор. Такі сокири були основним, відомим на сьогодні, видом зброї цих племен.

Ціла ліпна посудина з вертикальним вінчиком, кулястим тулубом та округлим дном (рис.2). Висота посудини – 8,7 см, діаметр вінчика – 6,6 см, тулуба – 10,1 см., має два вушка, що прикріплені до тулуба під шийкою. Одне вушко пошкоджене, а напроти цього вушка у вінчику просвердлений конусоподібний отвір діаметром 0,2-0,7 см. Верхня частина посудини орнаментована рядами коротких вертикальних ліній. Кераміка має чорний колір, заглажена, тісто містить домішки жорстви. В літературі такий тип посудини відомий, як куляста амфора.

До такого ж типу посудин відносяться розвал, як мінімум, двох великих амфор, оскільки виявлено два фрагменти плоских донець. Поверхня кераміки темно-сірого (місцями коричневого) кольору, заглажена, тісто містить домішки піску та жорстви (рис.3). На деяких фрагментах стінок, верхніх частин посудин, нанесений орнамент у вигляді рядів округлих, вертикальних та похилих ліній. Заглиблення орнаменту заповнені білою пастою (рис.4).

Характер поховального інвентарю дозволяє віднести виявлене поховання до культури кулястих амфор.

При первинному огляді фрагментів людських кісток, судово-медичним експертом Савченко М. М., було висловлено думку, що вони належать двом особам. Спираючись на цей висновок в перших публікаціях була поміщена ця інформація. Однак при більш детальному дослідженні було визначено, що поховання містило рештки трьох кістяків (див. Додаток А). Потім антропологічні матеріали з поховання були передані у відділ антропології Інституту археології НАН України, де було проведено статеві-вікове визначення та зроблені виміри черепа та довгих кінцівок (додаток 2). Таким чином, це було групове захоронення: кістяк № 1 – чоловік віком 35–40 років (рис.5); кістяк № 2— чоловік віком 25-30 років; кістяк № 3 дитина віком 4–5 років.

Непересічність цього групового захоронення у тому, що кістяк № 1 має сліди двох травм черепної коробки. Перша на правій стороні чола, ушкодження являє собою протикаючу заглибину у формі овалу. Травма нанесена важким рублячим предметом (або списом). Після поранення людина жила ще деякий час, про що вказують сліди загоєння (рис.6). Друга на правій тім'яній кістці в області тім'яного горба, має вигляд овальної заглибини у губчатий шар кістки, слідів загоєння немає. Ймовірно, це слід поранення гострим рублячим знаряддям. Виходячи з вищесказаного можна припустити, що ця особа отримала поранення під час бою (рис.7).

На нашу думку, це була своєрідна братська могила тих, хто помер під час мігрування за стадами худоби, і тих хто загинув у сутичці з представниками інших тогочасних племен.

Культура кулястих амфор є однією з головних культурних спільностей, що існували на зламі двох епох енеоліту і бронзи, територія зайнята населенням охоплювала басейн Ельби на заході і Дніпра на сході, сягаючи до побережжя Балтики на півночі і басейну Дуная на півдні. Таким чином, у добу енеоліту на територію Західної України був потужний етнічний потік скотарсько-землеробських племен цієї культури, що прийшли з північно-західної Європи. На цих теренах вона представлена, як східна територіальна група. Загальний період функціонування населення цієї групи документований радіовуглицевим датуванням . належить до 2930 –2380 рр. до н.е.

Свідчення про агресивний характер представників цієї спільноти може бути поховання одного з понівечених її представників з Оздова. Археологічні дослідження пам'ятки допомагає відтворенню етнокультурної ситуації на Волині в добу енеоліту. Хоча не можна виключати якісь періоди мирних

Рис.1. Кременева сокира.

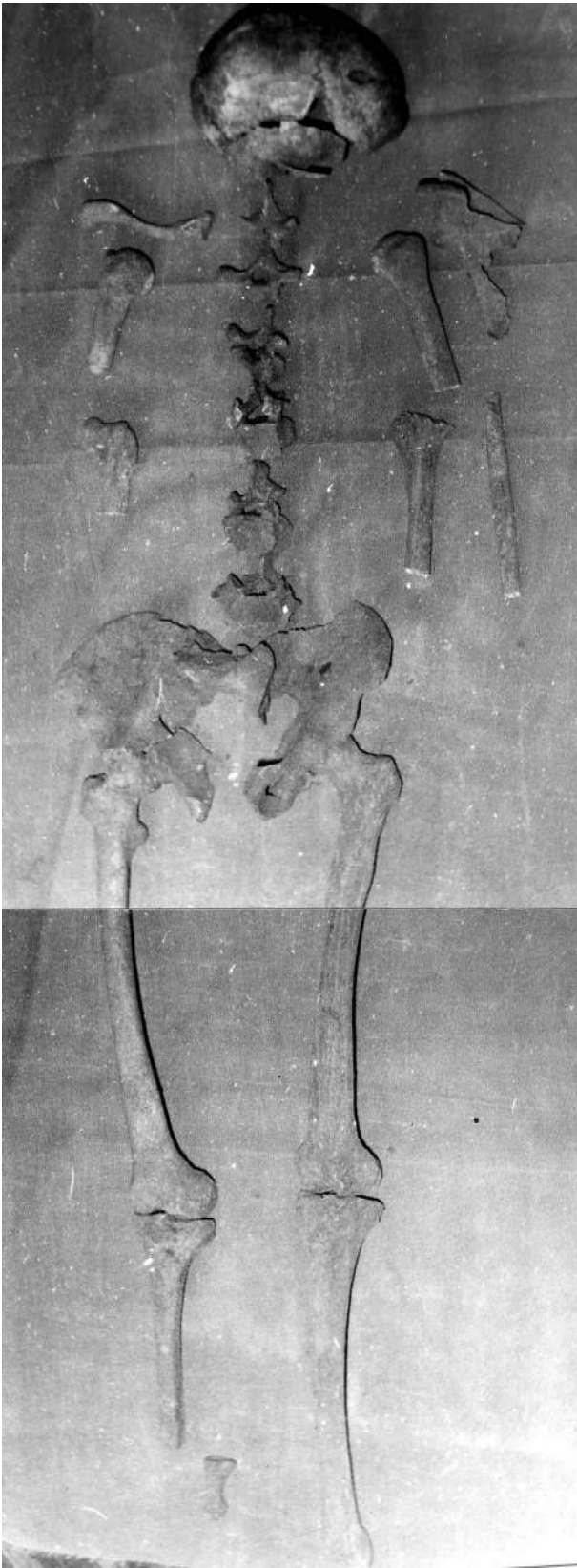
Рис.2. Ліпна посудина з округлим дном.

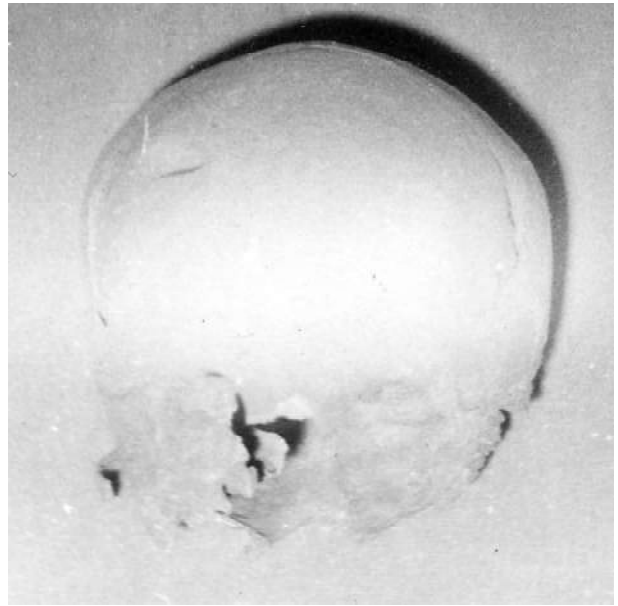
Рис.3. Розвал ліпної посудини.

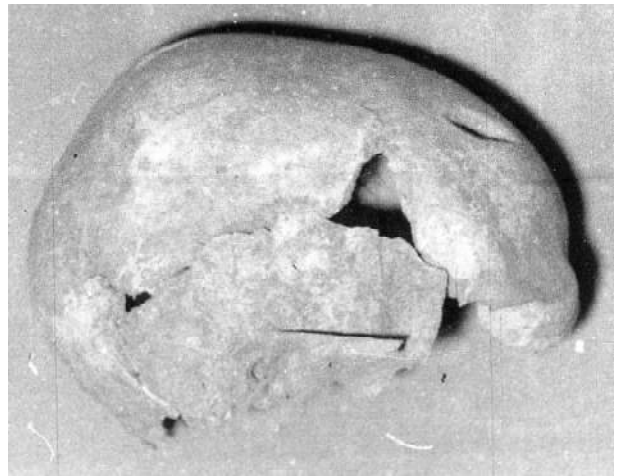
Рис.4. Розвал ліпної посудини, фрагменти стінок з орнаментом, який заповнений білою пастою.

Рис.5. Кістяк № 1, чоловік віком 35-40 років. (Фото Савченка М.М.)

Рис.6. Черепна коробка кістяка № 1, лицева частина. (Фото Савченка М.М.)

Рис.7. Черепна коробка кістяка № 1, права сторона. (Фото Савченка М.М.)

(взаємовигідних) відносин між прийшлим і автохтоним населенням.

Для популяризації археологічного відкриття в с. Оздів Луцького р-ну у 1996 році був наданий краєзнавчий матеріал до ряду газетних редакцій [4; 5]. Про унікальну пам'ятку нашого краю була виголошена доповідь на IV Міжнародній археологічній конференції студентів і молодих вчених (м. Київ) [6, 124]. Також результати досліджень авторів було опубліковано в збірнику наукових праць «Волино-Подільські археологічні студії», присвячені пам'яті Ігора Кириловича Свешнікова – видатного дослідника культури кулястих амфор на теренах України [7, 129–130].

Оздівська знахідка зразу ж викликала великий інтерес у фахівців. (див. Додаток Б). Особливу активність у її популяризації проявляв відомий дослідник давньої історії Прикарпаття Ю. М. Малєєв (1941–2006 рр.) [1, 32]. Практично кожна зустріч у Києві із одним із співавторів цієї публікації починалась і закінчувалась обговоренням унікальної знахідки культури кулястих амфор у Оздові. Навіть після 10 років після знахідки ця чудова людина і науковець не втратив до неї інтересу. Знаємо, що останній період свого життя Юрій Миколаєвич працював над каталогом всіх місцезнаходжень культури кулястих амфор на території України. Нажаль, предчасна смерть не дозволила йому завершити цю роботу.

На даний час пам'ятка широко введена в науковий обіг [8, 140–142; 9, 88; 10, 47–49]. Зокрема треба відзначити, що за визначенням Віктора Івановича Клочка (Інститут археології НАН України) фахівця з озброєння та військової справи давнього населення України, оздівська сокира може вважатись класичною для культури кулястих амфор [2, 42, 55 рис. 16:7.]

Треба згадати, що в часи відкриття оздівської пам'ятки, пам'яткоохоронне законодавство було не досконалим, тому випадки руйнування щойно виявлених пам'яток археології на теренах України були не поодинокі. Співробітники сектору археології проаналізувавши ситуацію, яка склалася поставили завдання виробити механізм узгодження між різними обласними управліннями виконавчої влади з цілю: а) щоб до початку будь-яких земляних робіт сектор археології був проінформований про них; б) при необхідності під час земляних робіт був присутній археолог; в) в разі виявлення пам'ятки археології, якій загрожує руйнування, провести археологічні дослідження.

Для узгодження і спільних дій між управліннями земельних ресурсів, містобудування та архітектури з управлінням культури у здійсненні контролю за дотриманням законодавства України про пам'ятки та з метою узгодження ведення земляних робіт і уникнення можливості випадкового руйнування будівельними організаціями археологічних пам'яток, співробітниками сектору археології, було підготовлено проект розпорядження облдержадміністрації «Про поліпшення пам'яткоохоронної діяльності та збереження археологічних пам'яток області».

Довгий час проект розпорядження, під різними приводами не підписувався і лише 29 грудня 1997 року його було затверджено. Одним із аргументів переконання можновладців підписати розпорядження був наведений приклад про випадок руйнування ґрунтового поховання епохи неоліту у с. Оздів [11].

Оздівські знахідки зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї в групі фондів «Археологія» (інв.№№ А-13267; А-13268; А-13269/1-10; А-13270/1-33.). Антропологічні матеріали зберігаються у фондах Інституту археології НАН України.

1. Кадров С. Східна група кулястих амфор за даними радіовуглицевого датування / С. Кадров, Ю. Малєєв, М. Шмідт // *Археологія*. – 2000. – №1.

2. Клочко В. І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000 – 900 рр. до Р.Х.) / В. І. Клочко. – Київ: АртЕк, 2006. – 337 с.

3. Мазурик Ю. М. Звіт про результати рятівних археологічних робіт в с. Оздів Луцького району за 1995 рік. — Луцьк, 1996. -7с.,іл.

4. Мазурик Ю. М. Цікаво знати. Знахідка в селі Оздів / Ю. М. Мазурик // *Волинь*. — 1996. — 6 січня.

5. Мазурик Ю. М. Знахідки. Голос племені культури кулястих амфор / Ю. М. Мазурик // *Віче*. — 1996. — 3 травня.

6. Мазурик Ю. М. Парне поховання культури кулястих амфор у с. Оздів Волинської області / Ю. М. Мазурик, С. Д. Панишко // *Матеріали IV Міжнародної археологічної конференції студентів і молодих вчених*. – К. : Соборна Україна, 1996. – 247с.

7. Мазурик Ю. М. Нова поховальна пам'ятка культури кулястих амфор на Волині / Ю. М. Мазурик, С. Д. Панишко // *Волино-Подільські археологічні студії (пам'яті І.К. Свешнікова)*. – Львів, 1998. – 299 с.

8. Охріменко Г. Нові знахідки культури кулястих амфор на Волині та Поліссі / Г. Охріменко, В. Бучак, Ю. Мазурик // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: край на межі тисячоліть: Матеріали Х наукової історико-краєзнавчої конференції, яка відбулася у Старому Чорториську, Маневичах, Четвертні та Нововолинську в 2000-2002 рр.*

Збірник наукових праць / Упорядник Г.В.Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 2002. – 292 с.

9. Охріменко Г. Розвиток керамічного виробництва на Волині / Г. Охріменко, М. Кучинко, Н. Кубицька. – Луцьк. – 2003. – 246 с.

10. Охріменко Г. Нові знахідки культури кулястих амфор на Волині / Г. Охріменко, О. Златогорський, В. Бучак // Археологічні відкриття в Україні 2002-2003р.р.: Збірка наукових праць. – К., 2004. – Вип. 6. – 412 с.

11. Розпорядження облдержадміністрації від 29.12.1997р., №782 «Про поліпшення пам'яткоохоронної діяльності та збереження археологічних пам'яток області» // Архів відділу охорони культурної спадщини управління культури Луцької міської ради.

Додаток А

МНЕНИЕ СПЕЦИАЛИСТА

В бюро доставлены фрагменты скелетов. Анатомо-морфологические признаки которые не вызывают сомнения, что они принадлежат человеку.

Среди общего количества (70 фрагментов) выявлены части скелетов, по крайней мере, 3-х человек (двух взрослых и одного ребенка) о чем свидетельствует наличие фрагментов трех черепов, (два взрослых и один детский), трех плечевых костей взрослых, трех бедренных костей взрослых.

Более детально исследуя фрагмент одного из взрослых черепов (свод и частично основание) установлено, что он принадлежал особе в возрасте до 30 лет (применительно к такому возрасту современного человека выражена степень зарастания швов свода). Другой фрагмент взрослого черепа (часть верхней челюсти с двумя коренными зубами). По степени стертости жевательной поверхности зубов (применительно к современному человеку) возраст данного субъекта свыше 50 лет:

Антропометрические данные, полученные при исследовании бедренных и плечевых костей позволяют высказать предположение, что принадлежали они мужчинам, рост одного из которых был 166 ± 3 см. Наиболее сохранившийся фрагмент черепа по особенностям строения (слабо выражены бугристости и шероховатости, выраженность лобных темных бугров, слабо развитый сосцевидный отросток) можно рассматривать как женский, но размеры соответствуют мужскому черепу.

В лобной кости этого фрагмента на расстоянии 2,5 см. от венечного шва, 2,5 см. от срединной линии и 5,2 см. от верхнего края правой орбиты имеется дефект овальной формы, нижняя стенка которого пологая (почти горизонтально расположенная) верхняя кабы нависает, вершина в виде линейной щели с относительно ровными краями размерами 0,1 на 0,6 см., длина нижней стенки 2,3 см., верхней 1,0 см. поверхность стенок вдавления сглажена, покрыта компактной пластиной. С внутренней стороны имеется шатровидное выбухание размерами 2,4 x 3,5 см. и высотой до 0,6 см.

В полость черепа повреждение не проникает. Тот факт, что наружная поверхность дефекта сглажена и полностью покрыта компактным веществом может свидетельствовать о том, что после травмы человек мог жить свыше 6 месяцев.

По внешнему виду кости весьма сходны с современными захоронениями. Компактный слой имеет незначительный светло-желтоватый оттенок с коричневатыми участками, зоны выветривания незначительные, но на свежих изломах (возникших при раскопке) костная ткань без различимой структуры, костной ткани в виде аморфной крошковидной маски, и хрупкой как у костей давних захоронений.

Для составления выводов о давности захоронения, половой и возрастной принадлежности, роста и других вопросов в данном случае фрагменты должны быть подвергнуты комплексному исследованию с использованием археологических, палеонтологических, антропометрических и т.д. методик.

Джерело:

24.02.1999р.

Савченко Николай Михайлович, судебно-медицинский эксперт высшего классификационного класса, 5 ранга, высшей категории

АНТРОПОЛОГІЧНІ МАТЕРІАЛИ З ПОХОВАННЯ КУЛЬТУРИ КУЛЯСТИХ АМФОР У с. ОЗДІВ

Наприкінці 1998 р. у наше розпорядження надійшли антропологічні матеріали з розкопок Ю. Мазурика і С. Панишка біля с. Оздів Луцького району. Поховання, яке авторами віднесено до культури кулястих амфор, містило рештки трьох кістяків (двох дорослих людей і дитини). Після реставрації було проведене статево-вікове визначення та зроблені виміри черепа та довгих кінцівок. Детальний опис матеріалів наводимо нижче.

КІСТЯК № 1. Представлений черепною коробкою, фрагментом верхньої щелепи та кістками пост краніального скелету.

Мозкова коробка має великий повздовжній (188 мм.) та малий поперечний (136 мм.) діаметри, що зумовлює її доліхокранну форму. Черепний індекс становить 72,3. Рельєф надорбітальної області чола виражений дуже сильно, ступінь розвитку надперенісся та надбрівних дуг значні (відповідно 4 бали і 2 бали за шкалою). На чолі помітний сагітальний валик, лобні пагорби невеликі. Потилична кістка має також досить виражений рельєф у місцях прикріплення м'язів, хоча ступінь розвитку зовнішнього потиличного горба невеликий (1 бал). Сосковидний відросток (правий) дуже великий (3 бали), ліва скронева кістка не збереглася. Кістки склепіння черепа дуже товсті. Описані особливості характеризують череп як чоловічий.

Вінцевий шов ззовні відкритий, з середини почав заростати. Сагітальний має облітеровану ділянку в обл. obelion, погилічний заріс зліва у середній частині. Стертість молярів, що збереглися, становить III-IV бали. Виходячи із стану облітерації швів та стертості зубів, можна визначити, що чоловік помер у віці 35-40 років.

Обличчя на жаль, не збереглося, але, оскільки повністю збереглася права частина виличної дуги (виличний відросток скроневої кістки), ми зробили спробу реконструювати розмір ширини вилиць за правою стороною. Реконструйована ширина вилиць становить 134 мм, що вказує на помірну ширину обличчя.

Через погану збереженість лицьової частини важко провести точну расову діагностику цього черепа. Такі важливі расово-діагностичні ознаки, як ширина вилиць та черепний показник дозволяє визначити, що череп належав до одного з доліхокранних варіантів європеїдів. Найбільш ймовірно, його можна віднести до мезосередземноморського варіанту (за класифікацією Ю.Л. Беневоленської) раси південних європеїдів.

За комплексом краніологічних ознак цей череп дуже схожий на черепи чоловічої серії культури воронковидних кубків, уопубліковану Wiercinski (1973) з території Польщі, а також він подібний до чоловічих черепів культури кулястих амфор (Wiercinski, 1973) тієї ж території.

Чоловічі черепи з території України, вивчені Т.С. Кондукторовою (1979), дещо відрізняються більш високим черепним індексом, а виличний діаметр у них майже однаковий. Менше подібності у досліджуваного черепа з серії цієї ж культури з території Румунії (Nekrasov, Cristescu, 1967).

ТРАВМИ. Слід відзначити сліди двох травм черепної коробки:

1-а) на правій стороні чола, на 12 мм вище від лобного горба. Це ушкодження являє собою проникаючу заглибину (8 мм. глибиною і розмірами 31x15 мм.) у формі овалу. Краї і дно свідчать на процес загноєння. Травма нанесена важким рублячим предметом або списом. Можливо, вона викликала запалення мозкових оболонок (менінгіт) і була причиною смерті, але після поранення людина жила ще якийсь час, про що вказують сліди загноєння.

2-а) знаходиться на правій тим'яній кістці в обл. тим'яного горба. Вона має вигляд овальної заглибини у губчастий шар кістки (глибина 2 мм.), розмірами 27x12 мм. Слідів загноєння немає. Ймовірно, це слід поранення гострим рублячим знаряддям (мечем).

ПОСТКРАНІАЛЬНИЙ СКЕЛЕТ представлений стегновими, правою великою гомілковою, фрагментами малих гомілкових, лівою плечовою, фрагментами кісток передпліччя, тазом, фалангами та уламками ребер, ключиць і лопаток. Кістки мають досить великі розміри та добре розвинений рельєф.

На лівому стегні та правій гомілці – патологічні розростання (остеомієліт?), можливо, травматичного походження.

КІСТЯК №2. представлений лише окремими фрагментами плечових, стегнових та кісток гомілки і передпліччя. На променевої кістці – слід перелому, що загоївся. Скелет належав чоловіку приблизно

25-30 років.

КІСТЯК №3. Збереглися: ліві стегнова, велика гомілкорова (без дистальної частини) та плечорова (без проксимального епіфізу). Довжина стегнової кістки становить 22,15 см., плечорової – приблизно 16,5. Такі розміри цих кісток вказують, що кістяк належав дитині 4-5 років.

Джерело:

20.07.1999р. К.іст.наук І.Л. Потєхіна

Мілада Мартинюк,
кандидат педагогічних наук,
м. Бердичев

МУЗЕЙНА КІМНАТА ПРОФЕСІЙНО-ПОЖЕЖНОГО ПОСТУ МНС № 39 м. БЕРДИЧЕВА

Мистецтвом поєднувати професійну та краєзнавчо-пошукову діяльність в достатній мірі володіє начальник 56-ї професійної пожежної частини, а нині - професійно-пожежного посту МНС № 39 м. Бердичева (далі - ППП) Іван Петрович Осіпчук. У 2003 році у нього виникла ідея створення музейної кімнати, де б зберігалася інформація про нелегку працю представників пожежно-пошукової служби, пам'ятки духовної та матеріальної культури, що для старшого покоління було б свідомством його молодості, а для нових поколінь – зразком мужності та сміливості, прикладом для наслідування. «Цю ідею підтримало районне управління і ми зробили музей в центральній пожежній частині, - розповідає начальник 39-го ППП. - Чимало цікавих експонатів увійшло і до нього» [5].

Кожен музей має на меті зберегти частину історії не тільки для прийдешніх поколінь, але й для наступних. Тому командою ППП МНС №39 було зібрано в одній кімнаті багато пожежно-технічного обладнання, спорядження, одягу, яким у своїй роботі довелося користуватися. Першим експонатом, який власне і поклав початок музейній колекції, став ствол для гасіння вогню 1924 року випуску.

Начальник ППП № 39 Іван Осіпчук, спеціаліст з 30-річним стажем пожежного, душею вболіваючи за справу свого життя, по краплині збирав усе, що їй стосується. А в даний час це не дуже просто. Він зауважував: «Усе те, що стосується пожежної справи, мене дуже цікавить. Проте я б хотів, аби всі зібрані предмети були цікавими і для людей, які б відвідували музей. Тому я усюди відшукую, збираю чи викупляю старовинні речі у мешканців міста й навколишніх сіл» [5]. Пройшовши усі тяжкі випробування, які випали на його професійну долю (а це Чорнобиль, жадливі аварії, великі пожежі та інші природоохоронні проекти), він з великою любов'ю в серці до обраної професії намагається передати цю любов та захоплення історією пожежної справи молодим колегам й усім, хто цікавиться історією.

Проблема із приміщенням, в якому можна було б розмістити музейні експонати, виникла одразу, адже всі кімнати потребували ґрунтового ремонту, протікав дах, не працювало опалення. Власними силами працівників пожежного посту ці та інші недоліки було усунено: бригада самостійно збрала кошти, зробила всі розрахунки і, невдовзі, досі «проблемна» кімната, почала набувати справді музейного вигляду [5].

У цій кімнаті зібрано багато експонатів. Це тепловідбивний костюм, у якому людина може деякий час працювати безпосередньо у вогні; пожежні колонки вітчизняного та швейцарського виробництва; засоби цивільної оборони, освітлення і зв'язку; піротехніка, що її знешкоджують вогнеборці; пожежна форма різних періодів і країн-виробників; англійські, польські, російські, прибалтійські гудзики, що прикрашали колись і нинішній одяг пожежних; вирізки з газет і журналів, котрі стосуються подій у нашому місті, книги, тематичні фото тощо

У музейній кімнаті пожежної справи зібрана ціла колекція пожежних інструментів, старих документів, фотографій. Викликає великий інтерес у відвідувачів музею колекція пожежних касок. До речі, саме каска, яку широко використовувалася майже до 1960-х років в свій час була встановлена на пам'ятнику «лихому брандмейстеру» Бердичівської пожежної команди Івану Львовичу Змієвському», який у 1899 працював помічником начальника бердичівських мисливців вільних пожежних [4]. На жаль, залізна, а потім і кілька разів встановлена гіпсова пожежна каска неодноразово знищувалася вандалами. Тому сьогодні пам'ятник зберігся лише у вигляді колони з фото мужнього борця з вогненною стихією І. Змієвського без каски.

Викликає захоплення у глядачів модель пожежного танку, який має водосмість у 5 тон води та 1 тони піноутворювача. Саме такий діючий танк нині перебуває на балансі Бердичівської 26-ї артилерійської дивізії і при потребі використовується за призначенням.

Зібрані експонати мають досить великий часовий розмах. Так, відвідувачі музею мають змогу бачити штик на трьохлінійку 1898 та 1914 років випуску, штик–ніж на автомат, який використовувався під час Великої Вітчизняної війни.

Багато експонатів тут – просто унікальні. В доброму стані зберігається у музейній кімнаті бронзово-мідний пожежний ствол для гасіння пожежі, яким користувалися бердичівські вільні пожежні ще до Жовтневої революції 1917 року. Декілька унікальних зразків пожежних рукавів представлено у експозиції. Цікаво, що пожежні рукави шилися зі шматків звичайного одягу, звідси й виникла назва.

Окрім пожежних предметів у музейній кімнаті можна побачити і побутові предмети, які на певному етапі розвитку людства у певній мірі створювали пожежну небезпеку в місті. На полиці в ряд стоять примус, керогаз, які використовувалися у радянський час, електроплити, а ще старовинні праски, які наші бабусі розігрівали вугіллям та на відкритому вогні тощо.

Є у музейній експозиції і двоциліндровий ручний пожежний насос ПН-100 (використовувався у 1920-1960-х рр. ХХ ст.), продуктивність якого – 3 л води на секунду. Проте для закачування води наймалися декілька осіб, яких постійно треба було змінювати, а це викликало певні незручності у використанні. Згодом ручний насос змінив паровий. Це ще не пожежна машина, бо він також був на кінній тязі, проте продуктивність зросла до 1000 л води на хвилину. Проте такий насос все ж таки мав один недолік – на його розігрівання потребувалося 15-20 хвилин. Тому за допомогою такого насоса тушили лише великі пожежі. Такі насоси проіснували приблизно до 1920-х років ХХ століття.

На засіданні Президії Бердичівського окрвиконкому 29.07.1921 було прийнято рішення ввести платні наряди пожежних в міські театри за рахунок останніх [1]. У 1922 році бердичівська пожежна команда нараховувала 38 робітників, двоє з яких були прикріплені для несення караулу в Бердичівському драматичному театрі. Технічний стан команди був добрий, але недостатній. На тринадцять коней малося лише чотири бочки для води, не було механічних машин з насосами, проте пожежні мали два ручних насоса та три рукава [2]. Крім цього, по Бердичеву використовувалося ще дванадцять бочок для води, які могли лише підвозити воду до місця пожежі, проте без насоса, що уповільнювало тушіння пожежного лиха.

Згодом становище змінилося на краще. Вже за 1929 рік було придбано 24 респіратора, гідропульт «Костинь», французька драбина та 35 протигазів. Проте пожежна картина у Бердичева на той час була невтішною 3 1.10.1928 по 1.10.1929 у місті було заіксовано 74 пожежі, з яких 17 відкритих та 57 внутрішніх. За статистикою більшість пожеж відбувалося переважно в січні-лютому-березні місяцях. За 1929 рік було пожежні виїздили 210 разів, з них 146 – по тривозі. Збиток від пожеж складав понад 29000 крб. Пожежні працювали в дві зміни. За останні п'ять років чисельність команди збільшилась майже удвічі – до 55 працівників, зросла і кількість коней – їх стало вже 28. Проте існували певні потреби: вкрай необхідними були автоцистерна та автополив [3], які у пожежної команди були відсутніми.

Слід відзначити, що окрім експонатів, стіни музейної кімнати вкриті нагородами, якими Іван Осіпчук дуже пишається, адже це здобутки його колективу. Під його керівництвом пожежна команда щороку посідає призові місця у різних конкурсах та оглядах. Серед яких:

- 1 місце в номінації «Кращі професійні підрозділи» (2013 р.);
- 2 місце в номінації «Кращі професійні підрозділи» (2014 р.);
- 2 місце за результатами службової діяльності серед професійних пожежних частин (2009 р.);
- 2 місце за результатами проведення огляд-конкурсу на кращий стан охоронної праці в підрозділі (2014 р.);

1 місце серед професійних пожежних частин за результатами службової діяльності підрозділів оперативної служби (2010 р.) та інші.

Одним із завдань, яке перед собою ставлять працівники ППП МНС № 39 на чолі з начальником І.П. Осіпчуком, є створення музейної кімнати пожежної справи у міському музеї історії м. Бердичева. Робота по збору нових експонатів продовжується і надалі. Втішно, що у цьому ентузіаста пожежної справи Івана Осіпчука розуміють і підтримують не лише члени його бригади, але й жителі Бердичева, Бердичівського району та Житомирської області.

Експозиція музейної кімнати професійно-пожежного посту МНС № 39 м. Бердичева буде й надалі поповнюватися новими експонатами, фото, документами, інструментами та іншими пожежними атрибутами, а ще планується відкриття нових кімнат і поповнення колекції новими експонатами.

1. Бердичівській архівній відділ (далі - БАВ). - Р. 158. - оп.1. - спр. № 888. - С. 87, 90.

2. БАВ. - Р. 158. - оп.1. - Спр. №182. - С. 129.

3. БАВ. - Р. 158. - оп. 1. Спр. №45. - С. 257.
4. Газета «Волинь», 1898. – 15 июля.
5. Сискова Д. У Бердичеві є «музейна» професійна пожежна частина//Бердичівські новини, 2013. - №12 (395). – 21-27 березня.

Валентина Машлай,
завідувач відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ТЕМА РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ ТА УЧАСТІ ВОЛИНЯН В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ У РІЗНИХ ФОРМАХ РОБОТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Події, що переживає Україна, починаючи із зими 2013 року, стали початком кардинально нового етапу в новітній історії України. Майдан став найгероїчнішою, і водночас найтрагічнішою, сторінкою сучасної української історії. Тема Революції Гідності та проведення АТО є найактуальнішими на сьогодні. Вперше за часи незалежності в Україні пролилася кров за її територіальну цілісність.

Імена Героїв Небесної Сотні назавжди залишаться в пам'яті українців як людей, що загинули за Свободу та Гідність. [2, 58]

Завданням істориків, педагогів, музейників та просто свідомих людей є збереження пам'яті про Майдан, Небесну Сотню та Героїв АТО для наступних поколінь. Те, що ми зберемо та збережемо сьогодні, вже завтра стане потрібне всім, хто вивчатиме історію.

Головним є зробити правильні висновки з цього жорстокого уроку історії. Тобто, кардинально змінити політичний курс, застарілий устрій нашого життя і зрозуміти, які саме дії призвели до страшних наслідків.

Країна, що жила в корупції, створила неможливі умови для нормального розвитку суспільства. Влада нехтувала народом, його прагненням до цивілізованого життя, а роки тісної, «братської» співпраці з Росією призвели до зради держаних інтересів, анексії частини української території та породженню сепаратизму на сході України. Історія перекручувалася на угоду проросійськи налаштованим лідерам країни, забувалися та навмисне нівелювалися споконвічне прагнення українців до свободи.

Як наслідок – Україна втягнута у воєнний конфлікт. Щодня гинуть українські захисники, а економіка переживає чергову кризу.

Виховуючи молодь, на уроках історії, рідної мови, літератури, культури, створюючи музейні експозиції, важливо робити аналогії з подіями, що задовго передували цьому. А саме звертатися до важливих тем, коли українці боролися за свою незалежність: українська революція 1917–1921 рр. голодомор 1932–1933 рр., боротьба ОУН-УПА, дисиденти, студентська голодівка на граніті на поч. 1990-х рр., помаранчева революція, Майдан та АТО. Важливо акцентувати увагу на перемогах українців та їх незламному дусі. Сьогоднішні солдати є послідовниками славних військових традицій українського народу.

З метою вшанування Героїв Небесної Сотні працівниками відділу новітньої історії було створено експозицію та пересувну фотодокументальну виставку «Герої не вмирають!». Виставка містить кілька розділів, що висвітлюють події осінь 2013 – зима 2014 р. :

1. Початок Євромайдану, мирні протести;
2. Силовий розгін Майдану, перші побиття студентів в грудні 2014 р.;
3. Події на Грушевського, закони 16 січня, Кривавий День Соборності, перші загиблі на Майдані 22 січня;
4. Розстріл снайперами Небесної Сотні 18-20 лютого;
5. Загиблі волиняни, 35 сотня Самооборони Майдану, карти-схеми Майдану;
6. Завершення трагічних подій, анексія Криму та вшанування пам'яті загиблих, встановлення меморіальних дощок.

На виставці використані експонати, що збиралися від самого початку подій на Майдані. Це речі, плакати, банери, листівки. Пізніше було зібрано комплекс матеріалів з Києва (щити, протигази, кулі, прапори). Також є колекція захисних касок. Наступним поповненням стали особисті речі майданівців, учасників подій, в тому числі і загиблих героїв.

На базі виставки проводяться різні форми масово-освітньої роботи – екскурсії, зустрічі з родинами загиблих, зустрічі молоді з активістами Майдану, заходи по вшануванню річниці з часу розстрілів, до Дня

Соборності, до 14 жовтня та ін.

Пересувна фотодокументальна виставка «Герої не вмирають!» дублює матеріали експозиції і призначена для проведення екскурсій у навчальних закладах та установах Волинської області.

У музеї також створена виставка «Неоголошена війна. Волинський рахунок», експозиція якої присвячена подіям АТО. На виставці розміщені фото загиблих волинян та інші матеріали присвячені подіям війни на сході України. У музеї організуються зустрічі із військовими, що були на сході.

Музей проводить постійну дослідницьку роботу, щоб жодне ім'я Героя не було забуто. Підтримуються зв'язки із родинами загиблих та організовується подальший збір інформації [1, 4].

Музей також активно проводить заходи з метою допомоги нашим військовим на сході (проводився збір коштів та речей, писали з дітьми листи підтримки, ін.).

Таким чином, у Волинському краєзнавчому музеї розроблено і впроваджується в життя комплекс заходів присвячених темі Революції Гідності та участі волинян в Антитерористичній операції. Важливо не забувати про ці події, навіть після їх завершення, тому що саме байдужість призводить до страшних наслідків. Усі виховні заходи проводяться за новим підходом до вивчення тем про Майдан та війну. На молоде покоління українців покладається важлива місія – будувати кардинально нову країну, без застарілих штампів меншовартості перед «старшим братом», що всі ці роки був ворогом.

Молоді українці повинні ідентифікувати себе як частину великого українського народу, що має славу історію боротьби за власну волю. Але це виховання не повинно обмежуватися розмовами на уроках-мужності. Це кропітка щоденна праця, яка повинна проводитися не з примусу і для «галочки», а для виховання у дітей бажання бути захисниками своєї держави.

Кожен молодий українець повинен розуміти що від того, як сумлінно він буде вчитись, працювати, будувати нове суспільство залежить його майбутнє. В минулому повинні лишитися такі звички українців як комплекс меншовартості, толерантність до тих, хто не поважає країну, в якій живе та головне – байдужість.

Волинський краєзнавчий музей готовий надавати методичну та інформаційну допомогу у створенні куточків пам'яті, проведенні заходів та інших акціях.

Волинський краєзнавчий музей пропонує увазі відвідувачів:

- стаціонарну виставку про події на Майдані «Герої не вмирають!»;
- пересувну фотодокументальну виставку «Герої не вмирають!»;
- стаціонарну виставку про АТО «Неоголошена війна. Волинський рахунок»;
- пішохідну екскурсію по Меморіалу Вічної слави у Луцьку (з відвідуванням могили Героя Небесної Сотні Василя Мойсея);

- лекції на тему «Майдан. Герої не вмирають!»;
- акцію «Лист солдату».

1. *Волинський пантеон: Схід – 2014. Луцьк, 2015. – 59 с.*

2. *Стеценко С. Майдан: погляд учасника подій (грудень 2013 – лютий 2014) / С. Стеценко // Воєнна історія. - №1-2 (73-74) – Львів: ЛА «Піраміда», 2014.*

3. *94 дні. Євромайдан очима ТСН. Київ: В-во «Основи», 2014. – 165 с.*

Марія Мельничук,

студентка історичного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,

м. Нововолинськ

МУЗЕЙ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ (на прикладі Нововолинського історичного музею)

Туризм в сучасному світі є основою економічного розвитку держави, дієвим засобом економічного зростання. Питання про розвиток туристичного сектору широко обговорюється в наукових публікаціях і також знайшло своє відображення в новітньому вітчизняному законодавстві. Проте не менш обговорюваною є проблема організації та ефективності культурного туризму, розробки туристичного продукту.

Піднімаючи питання розвитку культурного туризму в Україні, дослідники сходяться та тому, що тандем туристичної сфери та музею може вибудувати міцну систему, позитивно впливаючи при цьому на економіку країни.

Культурний туризм є способом не лише фінансового забезпечення, але й популяризації історії народу, сприяє розвитку патріотичних почуттів.

Музеї в цьому плані посідають одне з центральних місць. Ці заклади культури є скарбницею духовного та матеріального буття народу, які зберігають, досліджують та популяризують різноманітні аспекти його життєдіяльності.

Варто відзначити зростання уваги до музею як до туристичного об'єкта не лише з боку туристичного сектору, а насамперед з боку споживача – туриста. Актуальність відродження інтересу до відвідування музеїв у туристів полягає в зміні їх екстер'єру та внутрішнього простору, який притягує до себе відвідувачів. Тому музеї не стоять на місці, а змінюються згідно вимог часу [3]. В сучасних умовах експозиція музею, сама екскурсія набувають певної театральності, що сприяє зростанню уваги туриста. Однак, як відзначають окремі дослідники, музеї такими, якими вони є зараз, не можуть вважатися для туризму повноцінним продуктом [2]. Тим більше, що звертаючись до вимог часу, музей стає надзвичайно потрібною інституцією, адже в ньому зафіксовані події минулого та сьогодення, те що пережив кожен з нас, а людину ніколи так нічого не турбувало й не хвилювало, як вона сама.

Реагуючи на потреби часу та на ті зміни, які відбуваються навколо нас, музей стає генератором ідей та епіцентром подій. Й саме звертаючи увагу на те, що в ньому живе спільне минуле і сучасне, й кожен так чи інакше був задіяний у цьому процесі, можна розширювати рамки звичної діяльності музею.

Якщо великому музею зробити це простіше, то з провінційним виникають певні проблеми.

Нововолинський музей є порівняно молодим закладом, однак його матеріальна база дає можливість виходити за рамки традиційних напрямів діяльності та вивчати перспективи розвитку культурного туризму, а саме музейного, а надалі вдало їх реалізовувати.

Існує безліч питань та проблем, що постають перед музеєм, пов'язаних саме з розвитком музейного туризму. Виконуючи специфічну діяльність у сфері культурного туризму щодо виробництва та реалізації різних туристичних продуктів музейного характеру, музей повинен бути готовим змінюватися та адаптуватися до вимог відвідувачів [3].

В умовах сучасного економічного розвитку діяльність музеїв формується під впливом нових факторів розвитку. Поступово керівники музеїв усвідомили, що для підвищення матеріального стану, ефективного конкурування на ринку дозвілля, успішної боротьби за увагу туристів, створення додаткових можливостей для розвитку культури та освіти, їм необхідно перейняти деякі з методів та інструментів, що практикуються комерційним сектором [4].

Музеям необхідно пережити ті кардинальні зміни, які відбулися у сфері культури в цілому, навчитися проявляти підприємливість і самостійність у диференціації джерел фінансування.

Відвідуючи те чи інше місто, турист прагне заглянути в його історію, сформувані загальне враження про населений пункт, створити певну асоціацію. Нововолинськ – шахтарське місто. Беручи до уваги саме цей фактор, музейна експозиція представляє історію розвитку міста, вибудовує певний ланцюжок розуміння процесів його становлення і розвитку.

Перші кроки на шляху розвитку туризму в місті вже були покладені. У рамках реалізації освітнього проекту «Школа підтримки культури та туризму» 13 серпня 2014 р. з метою обговорення ідеї розвитку галузі культури та туризму в історичному музеї Нововолинська відбулася зустріч на тему «Відкрий для себе Волинь туристичну». Ініціатором зустрічі виступив Нововолинський міський центр зайнятості. У ній взяли участь заступник міського голови Едуард Савік, представники міського відділу культури, відділу з питань внутрішньої політики, взаємодії із ЗМІ та зв'язків з громадськістю, управління економічної політики та інвестицій Василь Мигас, приватного підприємства «Готельно-розважальний комплекс «СІС», Нововолинського міського центру зайнятості [2]. В основному піднімалися й обговорювалися питання, пов'язані з взаємодією туризму та підприємницької діяльності. Проте важливо, що сама зустріч відбулася в музеї, а по її закінченні була проведена екскурсія.

Нововолинський історичний музей має значний потенціал у розвитку музейного туризму. Може стати як окремим об'єктом в туристичному маршруті, так і одним із його пунктів. Наприклад, Нововолинський історичний музей може бути вписаний у туристичний маршрут при вивченні ролі громадських діячів Волині, адже саме тут зберігається архів Арсена Річинського.

Враховуючи всі останні події, що відбулися в Україні, та те, як на це реагує музей, меморіальні дошки героям України та матеріали про них привертатимуть значну увагу суспільства. А це дасть не лише поштовх до зростання зацікавленості музеєм, а також сприятиме зростанню патріотичних почуттів. Будучи все таки шахтарським містом, музей стає об'єктом для вивчення людьми вузької проблематики.

Велика етнографічна збірка рушників, сорочок та хатнього начиння, яка зберігається в музеї, дає

можливість розкрити та показати етнографічні особливості власне цього регіону. Тому музей може стати одним із пунктів туристичних маршрутів, спрямованих на вивчення побуту та традицій волинян та поліщуків.

Якщо говорити про розвиток музейного туризму на прикладі Нововолинського історичного музею, то шлях варто починати з малого – з мешканців навколишніх сіл, міст. Саме залучення для початку такої аудиторії дасть поштовх та можливості розширення у подальшому географічного представництва відвідувачів.

Таким чином, музейний туризм є пріоритетним напрямком розвитку туризму й повинен розвиватися на всіх рівнях. Нововолинський історичний музей має увесь необхідний потенціал задля розвитку його як туристичного об'єкта. Щоправда у цьому контексті постає безліч питань, пов'язаних не так з фінансовими надходженнями до музею, скільки з незнанням ринку, тобто маркетингу. Музей повинен чітко знати, що він може запропонувати туристу, оскільки останній попит вже створив, проте пропозиції так і немає.

1. Музей запрошує до Нововолинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.at.ua/news/muzej_zaproshue_do_novovolinska/2014-08-13-1368.

2. Мазурик З. Туризм як виклик для музеїв [Електронний ресурс] / З. Мазурик. – Режим доступу.: http://tourlib.net/statti_ukr/mazuryk2.htm.

3. Петрова Д. Роль музею в сучасній туристичній діяльності [Електронний ресурс] / Д. Петрова. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_tourism/petrova2.htm.

4. Руденко М. Сутність музейного маркетингу як складової туристичної галузі [Електронний ресурс] / М. Руденко // ЧТЕІ КНТЕУ. – 2011. – Травень. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/rudenko.htm.

Дмитро Мурадов,
учений секретар Дніпропетровського національного
історичного музею ім. Д.І. Яворницького,
м. Дніпропетровськ

САЙТ ДНІМ: 5 РОКІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТУ (аналіз, статистика та порівняння)

Мета: в даній статті на основі аналізу (час береться з 2008 по 2013 рр.) я спробую підбити підсумок роботи адміністраторів музейного сайту.

Робота над структурою та інформаційним наповненням (контентом) сайту розпочалися ще у 2007 р. співробітниками відділу науково-просвітницької роботи. Хочу відразу наголосити на тому, що участь у розробці сайту взяли співробітники музею, котрі мали гуманітарну освіту (історики за фахом) і не мали жодного уявлення про те, як «верстається» сайт.

Співробітниками відділу науково-просвітницької роботи була запропонована концепція завдяки якій сайт повинен був висвітлювати усі сторінки музейного життя. Відразу ж адміністрацію музею поставили перед фактом, що складовою концепцією сайту буде повна відкритість ресурсу, яка передбачає можливість безперешкодного ознайомлення потенційними відвідувачам віртуального музею з інформацією і про музей, і про його фонди і все це повинно супроводжуватися фото та відео матеріалом. Головна мета такої концепції – за допомогою сайту зацікавити людей віком від 15 до 25 років відвідувати музей не за «наказом з гори», а за власним бажанням.

При створенні структури сайту головну увагу приділяли «інтерактивності», так як в 21 ст. Інтернет з'явився майже у кожній оселі і став невід'ємною частиною життя людей молодого покоління. Саме завдяки форумам, гостьовим книгам, чатам та блогам багато користувачів Інтернету перетворюються з пасивного «спостерігача» в активного учасника великої інформаційної гри [1, с. 574].

На 2007 р. лише деякі музеї України мали свій власний сайт але їх головна проблема полягала в тому, що він не оновлювався і лежав таким собі «мертвим» вантажем в мережі Інтернету. Ми ж вирішили робити головну ставку в нашому сайті саме на рубрику «новини» оскільки вони формують імідж музею, як інституції, що знаходиться у постійному розвитку [1, с. 575].

В якості програмного забезпечення ми зупинилися на безкоштовній системі CMS Joomla [1, с. 575].

Роботи над сайтом розпочалися 19 лютого 2008 р., коли був доданий перший матеріал. На першому етапі в розробці сайту взяло участь всього 4 людини: три працівника історичного музею (історики за фахом) та програміст, котрий безкоштовно займався навчанням музейників азам адміністрування сайту.

За період з лютого по вересень 2008 р. було додано близько 750 унікальних матеріалів, серед яких

– інформаційні довідки та повідомлення, наукові та науково-популярні статті співробітників музею, тези конференцій, бібліографічні списки, описи музейної експозиції та колекцій, інформація про музейні послуги, анотації музейних видань, презентації музейних заходів та майбутніх проєктів, прес-релізи виставок тощо [1, с. 576].

Створюючи сайт ми розуміли, що окрім цікавого і унікального контенту користувачів Інтернету буде дуже цікавити як фото, так і відео матеріал. Серед безкоштовних і найбільших online відео хостингів є YouTube.

Використовуючи YouTube, музеї не тільки створюють профілі і зберігають там відео, пов'язане з поточною діяльністю, а й придумують цілі відео-проєкти і навіть онлайн-фестивалі [6]. Саме завдяки цим показникам ми і зупинилися на даному відео-сайті і у вересні 2008 р. створили свій профіль.

На листопад 2013 р. кількість матеріалів, розміщених на музейному сайті, наближається до 2300 одиниць, кількість фотоматеріалу перевищує 2000 одиниць, активно залучаються відеоматеріали [3].

Повернемося до статистики: з кожним роком збільшувався не лише контент на сайті, але й кількість його відвідувачів. Завдяки Google Analytics можна сказати, що у 2010 р. кількість відвідувачів сайту сягала позначки в 24672 чоловіки. Більше всього нас відвідало мешканців Києва – 24,69%, Дніпропетровська – 20,53% та Харкова – 11,03%. На музейний сайт люди заходили через наступні пошукові системи та сайти: Google, Yandex та gorod.dp.ua. Самими популярними сторінками (якщо не брати до уваги головну сторінку сайту), які було переглянуто 2010 р. стали – матеріал виставки «Ялинкових прикрас та новорічних листівок», друге місце посів розділ «Новини», а замикає трійку розділ «Галерея» [2].

У 2010 р. вдалося зареєструватися та створити профіль сайту історичного музею на ресурсі Google Analytics. Тому даних по сайту за 2008-2009 рр. або просто нема, або ж вони дуже скудні. Щодо YouTube то було завантажено всього три відеоролика: про виставку новорічних іграшок, про розкопки музею на територію с. Китайгород та про захід «Гончарне коло» [3].

З 2009 р. розробники музейного сайту вирішили рекламувати історичний музей та усі його події через соціальні мережі (саме в цей час соціальні мережі тільки-но з'явилися і почали набирати обертів). На той час самими популярними мережами були Однокласники та ВКонтакте. Вибір пав саме на останню соціальну мережу і у січні була створена група ДНІМ, яка нараховувала всього декілька учасників. Вже через рік, у вересні 2010 р., група ДНІМ з'явилася ще в одній популярній соціальній мережі на теренах Європи – Facebook.

Ще однією складовою обслуговування сайту є SEO – комплекс заходів з пошукової оптимізації, який передбачає, перш за все, створення семантичної матриці сайту [1]. Адміністратори музейного сайту займалися і цим. На сьогоднішній день можна вважати великим успіхом, що, наприклад, за запитом «музей», або «музеї України» у пошуковій системі Google сайт історичного музею стабільно тримається в першій десятці [2].

В цей же час широкої популярності серед Інтернет-користувачів набували блогові сайти і спеціально для них програмістами був розроблений «двійжок», який отримав назву WordPress [5].

Вже маючи навик роботи в адміністративній панелі Joomla ми з легкістю освоїли панель WordPress. Цього разу над створенням «нового» музейного сайту працювали виключно співробітники історичного музею. Адреса музейного сайту в Інтернеті залишилася «старою» – museum.dp.ua.

Створюючи «новий» сайт, ми приділили велику увагу захисній системі і на адміністративну панель поставили складну систему паролів. Щоб сильно не навантажувати сторінки сайту було прийнято рішення увесь фотоматеріал завантажувати на сторінку програми для роботи з цифровими фотографіями – Picasa. Відеоматеріал ми продовжували завантажувати на YouTube.

Знову повернемося до статистики. У 2011 р. музейний сайт відвідало 54656 чоловік: 25,31% з Дніпропетровська, 21,63% – з Києва та 10,04% – з Харкова. Як і рік тому на сайт виходили саме через: Google, Yandex та gorod.dp.ua. Популярні сторінки за переглядом вишуквалися так: розділ «Анонс виставок та заходів», «Новини» та «Контактна інформація» [2]. Як і рік тому знову одним з найпопулярніших розділів стали «Новини».

На YouTube було завантажено 17 відеосюжетів, найпопулярніші за переглядом: про нічну екскурсію-спектакль та про окупацію Дніпропетровщини 1941-1944 рр. [3].

У 2012 р. були продовжені роботи щодо удосконалення сайту. Так, було розроблено нове меню та встановлені на сайт плагіни «соціальні мережі».

Найпопулярнішими соціальними мережами серед українців сьогодні є «ВКонтакте» (67%), «Однокласники» (58%) та Facebook (43%) [8]. Щоб повернути «старих» друзів і знайти нових потенційних відвідувачів на сайті історичного музею були встановлені соціальні блоки: «Шукайте нас на Facebook» та «Ми ВКонтакте» [9].

Тепер звернемося до статистики: так у 2012 р. сайт відвідало 74508 інтернет-користувачів, що на 20000 більше ніж у 2011 р. Трійка лідерів міст з яких відвідували музейний сайт не змінилася: 25,73% – Дніпропетровськ, 23,14% – Київ та 6,69% – Харків. Незмінним залишилося і джерело трафіку: на сайт музею користувачі заходили через – Google, Yandex та gorod.dp.ua. Але відбулася одна зміна, до 10-ки увійшла соціальна мережа «ВКонтакте», а 5-ту та 7-му сходинку трафіку посіла усім відома електронна енциклопедія – Wikipedia (російська та українська версії відповідно) [2]. Якщо поява в 10-ці трафіку соцмережі «ВКонтакте» не викликало здивування в адміністраторів сайту, то от поява Wikipedia була неочікуваною. Не довго думаючи було прийнято рішення серйозно зайнятися матеріалами, які були розміщені у Wikipedia і котрі стосувалися як Дніпропетровського історичного музею, так і історії міста та історичних подій, котрі були пов'язані з Дніпропетровщиною.

В кінці 2012 р. був відновлений профіль історичного музею на сайті Wikipedia та проведено редагування статей, котрі торкалися Дніпропетровського історичного музею, його філіалів та експонатів [7].

Знову щодо статистики, самими популярними сторінками за переглядом стали: «Екскурсії по історичному музею», гра-квест «Дніпропетровщина крізь століття» та статті «Видатні діячі Дніпропетровської області» і «80 років області» [2]. Щодо YouTube то у 2012 р. було завантажено усього три сюжети: про виставку «Хід за ходом», про електронного екскурсовода, який з'явився у стінах музею та про зйомки передачі «Два берега» (розповідь про події 1941-1945 рр.) [3].

2013 р. – минуло 5 років з того моменту, коли в мережі Інтернету з'явився сайт історичного музею. Із запланованого не вдалося лише зробити: віртуальну екскурсію по залах музею та запустити англійську версію сайту.

Тож протягом 5 років була проведена велика робота над створенням сайту для історичного музею. Пройшли шлях від становлення і хакерських атак, до відновлення і створення нового шаблону сайту. Навчилися працювати з Інтернет-користувачами не лише через офіційний сайт музею, але й стали активно їх залучати до груп історичного музею, котрі були створені в соціальних мережах. Кожного року музейний сайт відвідують близько 75.000 Інтернет-користувачів. Серед тематичних сайтів ми входимо в 10-ку популярних. Попереду ще багато роботи головна з яких, зробити англійську версію сайту.

1. Усенко П. С. Сайт Дніпропетровського історичного музею : аналіз інформаційної присутності в мережі Інтернет / П. С. Усенко // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького) Вип. 11. — Д.: АРТПРЕС. 2009. 608 с.

2. Аналітичні дані сайту ДНІМ // <https://www.google.com/analytics/web/>

3. Група ДНІМ на YouTube. Аналітика // <http://www.youtube.com/user/museum18494>

4. Про Google Analytics // http://ru.wikipedia.org/wiki/Google_Analytics

5. Про WordPress // <http://uk.wikipedia.org/wiki/WordPress>

6. Про YouTube // <http://ru.wikipedia.org/wiki/YouTube>

7. Профіль ДНІМ у Wikipedia // <http://ru.wikipedia.org/wiki/Museum1849>

8. Соцсетями пользуются 17% украинцев // http://zn.ua/TECHNOLOGIES/polzovanie_sotsialnymi_setyami_v_ukraine_za_tri_goda_vozroslo_pochti_v_shest_raz.html

9. Устанавливаем кнопки социальных сетей на сайт/блог // <http://dmitryovchinnikov.com/socialnye-knopki-dlya-sajta-socialnye-knopki-wordpress.html>

Валентина Надольська,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри документознавства і музейної

справи Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ СИСТЕМИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У музейній справі Волинської області сталися значні зміни, які активізували творчий пошук музейних працівників у науковому і культурному житті регіону, в розбудові незалежної України, поглибили історико-краєзнавчі дослідження, посилили процес переосмислення експозиційного показу історичного минулого і

сучасного краю, дали поштовх до створення експериментальних виставок, побудованих на нововиявлених документах і матеріалах, раніше неекспонованих музейних предметах, присвячених малодослідженим і дискусійним питанням.

Однією з важливих тенденцій розвитку музейництва краю в останні десятиріччя стало удосконалення музейної мережі, зумовлене переосмисленням концепції музею, активізацією його соціокультурного впливу. На формування музейної мережі впливає низка факторів. Головні з них – зміна суспільних потреб, розвиток науки і мистецтва, нові технології в сфері реставрації і консервації, нові підходи в теорії і практиці музейної роботи, а саме, розширення поняття «музейний предмет», розвиток знань про те, що зберігати і експонувати слід не тільки пам'ятки, але й їхні функціональні зв'язки з іншими об'єктами.

Процес якісних змін мережі музейних закладів області співпав з періодом зростання національної самосвідомості й патріотично-культурного відродження, що тривав в Україні з кінця 1980-х – у першій половині 1990-х рр. На Волині ряд відділів обласного краєзнавчого музею стали самостійними установами. У 1991 р. відокремилися і перейшли в районне підпорядкування Лобненський музей партизанської Слави [1, с. 23] і Володимир-Волинський історичний музей [13, с. 228], в 1992 р. – Маневецький краєзнавчий і Ковельський історичний музеї [7, с. 5].

Згідно з рішенням Любомльської районної ради у 1993 р. на базі діючого народного було створено самостійний державний Любомльський краєзнавчий музей [10, с. 73]. У цьому ж році ліквідовано Музей атеїзму і створено відділ Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ) – Музей Волинської ікони. У 1994 р. повернуто на територію Луцького замку в Шляхетський будинок XVII ст. експозицію Картинної галереї (художній відділ ВКМ). Згідно наказу управління культури обласної держадміністрації від 29 травня 1995 р. розпочато організацію меморіального музею-садиби В'ячеслава Липинського в колишній садибі Липинських в с. Затурці Локачинського району з правами відділу ВКМ. З 2001 р. згідно Постанови Кабінету Міністрів України цей музей визнано пам'яткою історії національного значення. У цьому ж році Кортеліський історичний музей отримав статус самостійного комунального музею районного підпорядкування [11, арк. 18].

Урочисте відкриття меморіального музею В'ячеслава Липинського відбулося 22 серпня 2011 р. У родинному будинку садиби Липинських сьогодні функціонує єдиний в Україні і світі музей відомого історика, політолога і державного діяча початку XX століття, уродженця Волині В'ячеслава Липинського. 27 вересня 2011 р. в приміщенні колишнього братського Хрестовоздвиженського монастиря в Луцьку було відкрито Музей історії Луцького братства, який став першим в Україні закладом, присвяченим окремії братській асоціації.

У результаті зазначених змін Волинський краєзнавчий музей, як головний музейний осередок області, нині має в своєму складі п'ять діючих музеїв. Це філія – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (1949 р.), чотири відділи: Художній музей (1973 р.) і Музей волинської ікони (1993 р.) у Луцьку, Музей історії Луцького братства (2011 р.) у Луцьку та меморіальний музей В'ячеслава Липинського у с. Затурці Локачинського району (2011 р.).

Продовжують розвиватися музеї, створені ще за часів УРСР: перший на Волині народний музей – Торчинський історичний (1957 р.), Іванічівський народний історичний музей (1975 р.), Рокинівський музей історії сільського господарства Волині (де з 1990 р. діє перший на Волині скансен – експозиція музею просто неба) та ін.

Нові історичні реалії, бурхливий розвиток краєзнавства спричинили зміни в розбудові на Волині громадського музейництва, засвідчивши посилення інтересу широкого загалу громадськості до історичного минулого, традицій і побуту свого краю.

Для висвітлення особливостей функціонування громадських музеїв Волині доцільно поділити їх на три групи: музеї, що працюють під керівництвом органів культури (обласні, районні, міські, сільські); музеї при закладах освіти, діяльність яких регламентується спеціальним Положенням; музеї колективів підприємств та закладів.

Зміни в суспільно-політичному житті країни у 1990-х рр. суттєво вплинули на стан громадських музеїв, зокрема звузилась їх мережа, змінилися профілі. Припинилась негативна політика створення громадських музеїв у кожному населеному пункті, що за відсутності краєзнавчих кадрів та матеріально-технічної бази на місцях вела до розпорощення, знищення і безконтрольного розкрадання музейних цінностей. Багато із них не пройшли витримки часом і були ліквідовані. Із 133 в 1990 р. до сьогодні їх залишилось всього 51 [8].

Враховуючи потреби суспільного розвитку та нові тенденції музейного будівництва в 1990-х рр. на Волині було створено ряд нових музеїв, серед них: Устилузький музей Ігоря Стравінського (1990 р.),

Старовижівський народний краєзнавчий (1992 р.), Нововолинський історичний (1998 р.), Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (1999 р.), Ківерцівський районний краєзнавчий музей (2009 р.) [5, с. 1; 9, с. 7].

У вересні 2005 року у м. Луцьку в будинку, що стоїть на замковому дворі, який первісно був повітовим казначейством (скарбницею) відбулося відкриття Музею книги. Його основу склала книгозбірня – дар владики Варфоломія, архієпископа Рівненського і Острозького УПЦ. Основна її частина – стародруки, найстарішому з яких 366 років [4].

В області нагромаджено позитивний досвід роботи музеїв при навчальних закладах. Аналіз їх діяльності підтверджує, що вони позитивно впливають на підвищення освітнього і культурного рівня учнівської та студентської молоді, сприяють залученню її до суспільно-корисної діяльності, формують глибокі почуття поваги до ратної (військової), трудової, культурної спадщини старших поколінь, заохочують до вивчення та збереження історико-культурних пам'яток народу, природи рідного краю, військово-патріотичних традицій.

Стабільною є динаміка розширення мережі такого виду музеїв: у 1998 р. на обліку перебувало 32 музеї, у 2001 – 47, у 2004 – 102, у 2007 – 137, у 2009 – 141 [3, с. 234]. З метою впорядкування мережі проводяться огляди музеїв на підтвердження статусу музею при навчальному закладі.

З метою вдосконалення роботи музеїв, підвищення їх ролі як осередків освіти і виховання учнівської і студентської молоді раз на 3 роки проводиться огляд музеїв при навчальних закладах Волинської області на підставі наказу Міністерства освіти і науки України «Про проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» та наказу управління освіти і науки облдержадміністрації.

За значні успіхи в підвищенні ефективності навчально-виховного процесу засобами пошукової, туристично-краєзнавчої, науково-дослідницької роботи, у формуванні та збереженні Музейного фонду України, пропаганді пам'яток історії, культури, природи серед учнівської і студентської молоді та інших верств населення музеям при закладах освіти присвоюють звання «Зразковий музей» згідно «Положення про звання «Зразковий музей» від 20 травня 1997 р.».

Станом на 1 березня 2009 р. на обліку у Волинській області перебував 141 музей при навчальних закладах, з них 16 отримало звання «Зразкового» [3, с. 236].

Важливим центром діяльності музеїв у луцьких вищих навчальних закладах є Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. При ньому функціонує 6 музеїв: Музей археології (збірка з 1977 р.), Музей Лесі Українки (1985 р.), Музей спортивної слави (1994 р.), Геологічний музей (1998 р.), Музей історії СНУ ім. Лесі Українки (2002 р.), Музей етнографії Волині і Полісся (2010 р.).

Також з 2000 р. у Луцьку працює музей освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти [6, с. 60].

З метою збереження і розширення мережі музеїв, удосконалення їх роботи, підвищення ролі як важливих осередків освіти і виховання учнівської та студентської молоді затверджено «Заходи з розвитку музейної справи у навчальних закладах Волинської області» (наказ управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації від 15 серпня 2008 р. № 516) [3, с. 237].

У Волинській області опікою розвитку музейної справи в закладах освіти займається Центр туризму, спорту та екскурсій управління освіти і науки Волинської ОДА. У 2005 р. ця установа видала путівник «Музеї – осередки освіти і виховання», який містив інформацію про всі зареєстровані на Волині музеї при навчальних закладах. У 2008 р. Центром туризму, спорту та екскурсій підготовлено і видано методичні рекомендації на допомогу керівникам музеїв «Музей при навчальному закладі». Відповідно до нормативних документів у них подано рекомендації щодо створення та основних напрямів діяльності музеїв при навчальних закладах системи освіти і науки України [3, с. 236].

З'явився у Волинській області і ряд музеїв, створення яких засвідчило потяг краян до збереження та популяризації речей, пов'язаних з їхньою професійною діяльністю. Такими є: Аптека-музей (2002 р.), Музей історії волинської бази «Укроптбакалія», СП «Волиньпак» та Корпорації ПАККО (2005 р.), Музей історії органів внутрішніх справ Волині (2005 р.), Музей історії кінематографії і фотомистецтва (триває збір експонатів).

З метою забезпечення збереження Музейного фонду України Кабінет Міністрів України у 2000 р. затвердив перелік у Волинській області музеїв та перелік музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. Станом на 6 липня 2010 р. у музеях районної та міської комунальної власності зберігалось понад 52,7 тис. експонатів основного фонду,

а в музеях на громадських засадах – 53,7 тис. [2].

Мережа державних музеїв в області станом на 2011 р. налічувала 20 комунальних (державних) музеїв, 75 музейний заклад на громадських засадах, з яких 4 – носять звання «Народний музей» (Горохівський історичний музей, Берестечківський історичний музей, Музей історії органів внутрішніх справ Волині, Устилузький музей Ігоря Стравінського), 149 музейних закладів системи освіти, з яких 18 – носять почесне звання «Зразковий», де зберігається понад 260 тис. пам'яток матеріальної та духовної культури волинського краю основного фонду. В попередньому 2010 р. музеї Волині відвідали більше 300 тис. осіб [12, арк. 21–24].

Для порівняння – у 2010 р. налічувалося 13 комунальних музеїв, 51 музейний заклад на громадських засадах, з яких 10 – носили звання «Народний музей», 148 музейних закладів системи освіти, з яких 18 – носили почесне звання «Зразковий», де зберігалось понад 200 тис. пам'яток матеріальної та духовної культури волинського краю основного фонду. У 2010 р. музеї відвідало 250 тис. осіб [2].

Доробок музеїв Волині в науково-дослідницькій, експозиційній, виставковій, збиральницькій, реставраційній, науково-освітній, методичній роботі знаходить своє відображення в наукових виданнях, експозиціях, різноманітних творчих музейних проектах, що робить доступними музейні колекції для широкого загалу. Музеї Волині є визнаними джерелами духовності, науковими і культурними осередками, які дбайливо зберігають і популяризують пам'ятки минулого. Завдяки зусиллям музейних працівників зібрання музеїв Волині не тільки примножуються, але й активно служать справі розвитку української культури та науки.

З метою ознайомлення всіх зацікавлених з тим, що відбувається у музейному житті Волині, ВКМ було започатковано Інтернет-ресурс „Музейний простір Волині” [8]. У структурі ресурсу передбачені розділи з суто професійною інформацією, а також загальні відомості, що можуть зацікавити туристів, будь-кого, хто небайдужий до культурної спадщини краю. Меню сайту містить розділ «Галерея музеїв», в якому подано коротку інформацію про 45 музейних закладів області. Тут висвітлюються новини музейного життя, розміщуються наукові публікації про історію, діяльність музеїв Волині, видатних музейних працівників регіону.

За допомогою інформаційних технологій здійснюється популяризація експозицій та виставок волинських музеїв. Публікації про волинські музеї можна знайти в мережі Internet, на Web-сайтах: «Історична Волинь», «VIP», «Волинські новини», «Музеї України» та ін.

Проведення фестивалів, виставок та конкурсів, поліпшення умов функціонування, підвищення музеями рівня збереження пам'яток національної культурної спадщини сприяють туристичній промоції Волинської області та залученню як іноземних, так і вітчизняних туристів та екскурсантів.

Проблемою музейної мережі області є відсутність районних музеїв у Турійську, Локачах, Любешові, Шацьку та Ратному. Досі ще не створений музей етнографії у Луцьку, хоча такі наміри були задекларовані ще у 1990-х рр.. У зв'язку із втратою приміщення та ряду експонатів у 2004 р. за рішенням колегії Волинського обласного управління культури з Олицького історичного музею знято звання «Народний» [14, с. 3].

Таким чином, за роки незалежності на Волині відбулися істотні зміни в музейній мережі, зумовлені об'єктивними чинниками. Постійна робота над удосконаленням музейної мережі області покликана сприяти розвитку музейництва, ефективному використанню фондів збірок для популяризації української культурної спадщини.

1. Бишевич П. К. Музей відтворює героїчне минуле / П. К. Бишевич, І. С. Журавлюк, П. А. Клубук // Любешівщина: з глибин століть – у майбуття: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – С. 22–23.

2. В обласній раді відбулися громадські слухання про стан музейної справи [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Волинської обласної ради. – Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/news/v-oblasnii-radi-vidbulisya-gromadskislukhannya-pro-stan-muzeinoi-spravi>.

3. Грабинська Л. Розвиток музейної справи в закладах освіти Волинської області / Л. Грабинська, Л. Хмельярська // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. Матеріали до відзначення 20-річчя від часу створення. Спеціальний випуск. – Луцьк, 2009. – С. 234–237.

4. Мандзюк Ф. Музей старовинної книги у замку / Ф. Мандзюк // Луцький замок. – 2005. – 27 жовтня. – С. 12.

5. Манько А. Музею Ківерцівщини – бути! / А. Манько // Вільним шляхом. – 2009. – 25 квітня. – С. 1, 5.

6. Маслай Г. С. Про створення волинського музею освіти / Г. Маслай // Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи. – Луцьк, 1992. – С. 60–62.

7. Матвійчук М. Тут «живе» історія краю / М. Матвійчук // Вісті Ковельщини. – 2010. – 30 листопада. – С. 5.

8. *Музейний простір Волині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volyn-museum.at.ua/>.*
9. *Оліщук Л. Без минулого немає майбутнього / Л. Оліщук // Вільним шляхом. – 2010. – 11 лютого. – С. 7.*
10. *Остапюк О. Про створення і діяльність Любомльського краєзнавчого музею / О. Остапюк // Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 2. – Луцьк, 1999. – С. 72–74.*
11. *Поточний архів ВКМ. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2001 році, 23 арк.*
12. *Поточний архів ВКМ. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2010 році (порівняльно-довідковий матеріал), 27 арк.*
13. *Стемковський В. Історія музейної справи на Володимирщині / В. Стемковський // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. – Луцьк, 2009. – С. 227–229.*
14. *Філатенко А. Як занепастили і розікрали народний музей / А. Філатенко // Волинь. – 2004. – 16 листопада. – С. 3.*

Олена Огнєва,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

БУРЯТСЬКИЙ САКРАЛЬНИЙ СПАДОК В ЗІБРАННІ ЦАМУ ПРИ КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

Перші контакти українських священиків з бурятським населенням датуються XVII - XVIII ст. Їх діяльність, спрямована на поширення християнства в Сибіру і Забайкаллі, не викликала активного протистояння місцевого населення. Православні священики, «дякуючи своїй упертості, а ще тому, що це були високоосвічені по тих часах люди», «з повагою ставились до інших релігій, усвідомлюючи високу моральну відповідальність за тих, кому вони проповідували християнське вчення» [7 2006, 197]. І хоча так визначається загалом діяльність православних місій, але в першу чергу це стосується саме українців. За визначенням Івана Власовського з початку XVIII ст. і до середини 70-х рр. того ж сторіччя всі 13 ієрархів на кафедрах Тобольської і Іркутської єпархій були українці, випускники Києво-Могилянської, Київської Духовної Академії, Харківського Колегіуму [1, 2010]. Вони сприяли встановленню доброзичливих контактів з місцевим населенням і залишили після себе добру пам'ять, як от єпископ Інокентій (Кульницький, ?- 1731). Чутки про його проповіді поширювалися в буддійському бурятському середовищі, «він був возведений в статус «батька бурятської церкви» [7 2006, 198]. На жаль, нині поки не вдалося віднайти в Україні речового і документального підтвердження їх діяльності на теренах Бурятії. Українські священики продовжували свою службу і в наступному XIX сторіччі, прикладаючи чимало зусиль для поширення православ'я в далеких краях. Свідомством їх перебування на мало знайомих землях, є культові предмети, які вони дарували в церковно-археологічні музеї, що існували на той час.

Відомості про наявність джерел бурятського духовного спадку у Києві пов'язані з діяльністю Церковно-археологічного музею, створеного 1872 р. при Київській Духовній Академії. Вони визначені як «ламайські і шаманські приналежності культу» [4 2003], виділивши таким чином два віросповідання властивих бурятам, і представлені у Показчику Церковно-археологічного музею (ЦАМ) при Київській духовній Академії – наступниці Києво-Могилянської в якості експонатів, презентуючи музейні предмети, що їх складають. Автором і упорядником Показчика був Микола Іванович Петров [14 1897, 23 – 26]. Як відомо Церковно-археологічний музей проіснував практично 50 років. Його очолював саме М. І. Петров, виступаючи в ролі і завідувача, і головного хранителя. Видатний історик і академік, Микола Петров активно турбувався про регулярне поповнення музейних фондів, збагачення музейних колекцій. На підставі його пропозицій затверджується, з деякими змінами, музейна експозиція. Поповнення музейних фондів здійснювалося за принципом повноти зібрання, тобто «бралися до уваги наявність і кількість певного виду музейних предметів на даний момент, співвідношення різного роду пам'яток, можливість їх розміщення у приміщенні музею [4 2003]. Систематизація музейних предметів, умови їх зберігання весь час знаходилися в полі зору директора і головного хранителя ЦАМу. Дякуючи його знанням і вмінням, регулярним знайомством з новими публікаціями по тих чи інших джерелах, надходження до музейного зібрання достатньо грамотно визначалися і здійснювався їх опис.

Унікальним християнським пам'яткам з музейних колекцій, а серед них дари і священнослужителів, як от єпископа Порфирія (Костянтин Олександрович Успенський, 1804-1885), засновника духовної місії в Єрусалимі, архімандрита Антоніна (Андрій Іванович Капустін, 1817 – 1884), так і світських осіб, зокрема

О. М. Муравйова, М. О. Леопардова, княгині О. П. Демідової-Сан-Донато, Микола Петров присвячував окремі видання. Колекція ікон єпископа Порфирія надійшла до музею в 1885 році, а 1886 року в «Трудах Киевской духовной Академии» М. Петров друкує матеріал, їй присвячений [13 1886]. Так відбувалося і з надходженнями від О. П. Демідової (1888, 1889), М. О. Леопардова (1893, 1895). Петрову вдалося зробити неймовірно: протягом 1912-1915 рр. світ побачили п'ять випусків «Альбомов достопримечательностей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии». І перший випуск Альбому містив колекцію єпископа Порфирія [15 1912].

Не залишалися по за увагою дослідника й інші унікальні за змістом колекції. У цьому ж Показчику, окрім згаданих вище бурятських речей, представлені матеріали, що розповідають про духовні скарби калмиків, китайців і японців. Останній колекції, яка надійшла від архімандрита Анатолія (Олександр Дмитрович Тихай, 1838 - 1893), уродженця Хотина і випускника Київської духовної Академії, М. І Петров присвячує окрему публікацію, що побачила світ у Київських Єпархіальних відомостях [12 1881], де він розподіляє під час опису матеріали буддійського походження і релігії сінто. Всі ці матеріали, окрім того, що вони презентують буддизм в його північній традиції, об'єднані шляхом надходження – вони є добровільними внесками у фонди ЦАМу. Перше видання Показчика з'являється 1873 року, друге видання, розширене і доповнене коментарями з використанням новітньої на той час літератури, побачило світ 1897 року [11 1873; 14 1897].

У виданні згадані матеріали, які надійшли до музею від схіархімандрита Мойсея (Путилов, 1772-1862) з Площанської Пустині, єпископа Мелетія Селенгінського (Михайло Кузьмович Якимов, 1835 – 1900), архієпископа Модеста Волинського (Данило Костянтинович Стрельбицький, 1823-1902), а також Карла Васильовича Болсуновського (1838 – 1924), історика, нумізмата, музейного діяча. В Показчику показано місце розміщення матеріалів в експозиції і, по можливості, також наводиться ім'я дарителя і звідки предмет походить. Старець Мойсей передав до Церковно-археологічного музею «дві бронзові статуетки» з Сибіру: зображення «будди і Цаган-еке чи Дара-еке» [14 1897, 23 – 26]. Ім'я будди, чи пробудженого, лишається не відомим, оскільки відсутні будь-які характеристики. Проте ім'я іншого персонажу можна встановити. Йдеться про Цаган Дара Еке (бур. *sagan dara eke*), або Білу Визволительку. Статуетка презентує зображення одної із явлень головного жіночого персонажу в традиції північного буддизму відомого як – Тара (бур, монг. дара від скр. *tara*, тиб. *sgrol-ma*). Характерною іконографічною ознакою богині в цієї іпостасі є наявність семи очей. Два традиційних ока, до яких додається третє око на лобі і по два на долонях та стопах. Тара Біла на побутовому рівні виступає як покровителька і захисниця жінок, подателька здоров'я. Оскільки Сибір вказана як місце походження цих двох скульптур, то без сумніву можна стверджувати про їх приналежність до бурятської буддійської традиції.

У Показчику серед дарителів музею згаданий єпископ Мелетій Селенгінський, який об'їздив майже усе Забайкалля, служив на кордоні з Монголією. Він передав «коллекцию богов в рисунках, в роде ламайских святцев, на бумаге, подобная коллекция «Гусун-тук-дынъ», визначений як «хранитель для тела, усть и мыслей», листок с изображением буддйских богов, три листа гравированных буддйских оракулов» [14 1897, 23 – 26]. Матеріали, передані єпископом Мелетієм уявляють собою джерела з буддійської іконографії. Суттєвим є співставлення із святцями. Без сумніву йдеться про лицьові святці в православній традиції, що містять зображення святих із зазначенням днів шанування. І таким чином встановлюється паралель з буддійськими прорисями персонажів пантеону, що існували і в рукописному, і в ксилографічному вигляді. Вони були обов'язковими для буддійських майстрів, які зображали персонажів пантеону. Від лицьових святців, окрім приналежності до іншої конфесії (персонажі, їх імена, графіка чи то монгольська, або тибетська), вони вирізнялись відсутністю днів шанування зображених персонажів. До найвідоміших і найпоширених таких збірок іконографічних зображень належало «Древо зібрання трьохсот зображень» або «Збірник зображень трьохсот бурханів» (бурхн монгольською мовою – зображення персонажу буддійського пантеону), яке було в ужитку усіх майстрів на велетенському просторі, включаючи всі народи, що опинилися в зоні впливу тибетської цивілізації. І цілком ймовірно, вказані рисунки походили з такої офіційної збірки. Оскільки книги в тибетській традиції, що вплинула і на монгольську, і на бурятську, існували у формі потхі, а відтак аркуші не скріплювалися палітурками, то окремі з них дуже легко вилучалися.

Серед переданого єпископом Мелетієм згадується писемний твір «Гусун-тук-дынъ», визначений як «хранитель для тела, усть и мыслей» [14, 1897, 23 – 26]. Назва наведена в монголізованій формі і є похідною від тибетської «Ку сунг тхуг тен» (тиб. *sku gsung thugs rten*), або «Тілу, Слово і Думці - опора». Під такою скороченою назвою відомі твори, де описані обряди освячення сакральних зображень; показчики освячених предметів, що закладаються у пустотілу скульптуру чи субурган; описи

іконометричних пропорцій буддійських персонажів пантеону; альбоми прорисів персонажів. Найвідоміший і найпоширеніший твір – «Настанова про основу пропорцій, що спирається на тіло, слово, думку» [тиб. *sku gsung thugs rten-gyi thig-tsa mtshan-'grel*], автором якого є Сумпа кхенпо Єшейпалчжор (1704-1788), релігійний діяч, видатний історик і філософ. В творі наводиться детальний опис з кресленнями і малюнками ступ, храмів, архітектурного оформлення, креслення і малюнки атрибутів, правила малювання багаторуких персонажів, зокрема Махакалі і Самвари [2 1960, 53-54]. Перелік речей, подарованих єпископом Мелетієм Селенгінським вказує на його зацікавленість буддійським мистецтвом, із яким йому довелося стикатися під час пересувань Бурятією з відвідуванням дацанів – буддійських храмів. В якості характерних музейних речей обиралися такі писемні джерела, і образотворчий матеріал, що відбивали певний паралелізм між двома такими не однозначними релігійними світами.

У тому ж Показчику згадані дари архієпископа Модеста Волинського [14 1897, 23–26], який був ректором Іркутської духовної семінарії (з 1868 р.) і редактором Іркутських єпархіальних відомостей. За часів його редакторства друкувалися не тільки матеріали, присвячені православ'ю, але й публікації, що відбивали бурятську і буддійську, і шаманську обрядовість, привертала увагу до подібності зовнішнього обліку окремих персонажів. Йдеться, наприклад, про святого Миколая і Цаган Убугена, або Білого Старця – покровителя природи, скотарства, життя [16 1872]. Надруковані матеріали могли розповідати про Житіє Цонкапи – засновника школи гелук [10 1872], чи описувати релігійний синкретизм, властивий культурі обо – визначеному сакральному місцю конкретної бурятської громади [3 1871].

1875 року Модест був обраний дійсним членом Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії (1875 р.), а 1876 роком датуються надходження його колекцій до ЦАМу. Деякі особи – дарителі вважали за необхідне надавати власні описи пожертвувань і передавали колекції із науковим супроводом, як от це робив, наприклад, А. М. Муравйов, який не тільки заповів своє зібрання ЦАМу, але й надрукував відповідний опис. Така ж риса була властива й архімандриту (згодом єпископу) Модесту Волинському: він «супроводжував свої пожертви, записані у «Листі для жертв членів Товариства», своєрідними «текст-довідками», наприклад, роз'яснював призначення предметів буддистського культу, яке було невідомим широкому загалу [4 2003]. На жаль, при написанні статті цей «лист для жертв членів Товариства» виявився недоступним і тому важко з'ясувати особливості подарованого Модестом музею.

Матеріали, що передані до ЦАМу Модестом Волинським досить різноманітні за складом і презентували різні аспекти сакрального життя бурятів. За часом свого надходження до музею - 1876 р. – його колекція шаманських і ламських предметів культу була однією з «ранніх». Колекцію склали «дорі-дал (дзвіночок буддистського жреця), 25 зображень буддистського божества, цани (музичний інструмент), ламська мідна корона з зображенням молитви, барабанчик, котрий вживався під час релігійних церемоній, шаманський одяг, бубон, буддистські книги, всього близько 60 предметів [4 2003]. В Показчику представлені буддійські тексти, зокрема, визначено як «четыре буддийские книги на тибетскомъ языке, три рисунка и две рукописи», рукописна «первая молитва тибетских ламъ въ такъ называемомъ Данжур-Ганжур» [14 1897, 23–26]. Важливо, що визначений корпус тибетського буддійського Канону – «Данжур-Ганжур», але жоден текст не має назви. І те, що названо «первая молитва тибетских ламъ въ такъ называемомъ Данжур-Ганжур», то можна тільки припустити, що скоріше за все йдеться про якийсь текст з Вінаї, першого розділу Канг'юра (першого розділу тибетського Канону, в читанні Модеста – Ганжур), до якого входять тексти, що описують дисциплінарні правила та обітници для чернецтва і вірян.

25 зображень буддійських божеств лишаються не ототожненими, оскільки, навіть не вказаний вид зображень: чи то скульптура, чи то живопис (авторський або ксилографічний на тканинній основі), або графіка ксилографічна (на папері чи на тканині). Невстановленими лишаються й «бронзові статуетки» персонажів пантеону. Проте, в Показчику показано, що від єпископа Модеста до музею надійшло «тринадцять гравированных на полотне буддийских священних зображений и в их числе изображения: Будды (№№ 1901-02), Браммы (№ 1903), по-видиму брамина (№ 1904), седьмое превращение Рамы (№№ 1905-6), адского бога (№№ 1907–8), то же (№ 1909), и проч» [14 1897, 23 – 26]. Цифри у дужках – інвентарні музейні номери. На підставі наведеного номеру і опису вдалося ідентифікувати в зібранні Музею мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенків одне із тринадцяти зображень, вказаного як «адский бог (№ 1907» [6 2002]. Це дереворит, або парма (тиб. *drag-ma*) - відбиток на полотні з гравійованого на дереві зображення, що надійшов до Музею Ханенків з Музейного містечка у 1936 році (490 ЖВ; 1907, 692, №12, 7682, 306 ВК). На зворотному боці деревориту показаний інвентарний номер «1907». Зображено Ямантаку югоннадху (скр. *yamantaka yugonnaddha*; тиб. *gshin-rje-gshed yab-yum*) - тантричного персонажу, покровителя буддійської школи гелук, домінуючої в Бурятії за часів перебування в Іркутську Модеста

Волинського. Визначення «адський бог» виникло скоріше за все на підставі тлумачення перекладу імені персонажу, що дослівно перекладається як «Подолавший володаря смерті», тобто Той, хто подолав Яму – володаря пекла.

Серед інших переданих речей згадується корона, що представлена наступним чином: «ламська мідна корона з зображенням молитви». Йдеться про обрядову корону з п'яти пелюсток, де на лицевому боці кожної з них відтворено перші літери (на санскриті) імен п'яти будд – персонажів тантричного буддизму. Схожі чи такі самі корони використовувалися під час цаму – театралізованої сакральної вистави [8 2014]. Такий тип корони визначав так звану дхармакаю – ідеальну свідомість, яка з'єдналась із Світовою Свідомістю.

До обрядових речей належить і дзвоник, або «дордил», як це наведено у Показчику разом із описом його зовнішнього вигляду: «жреческий колокольчик с дугами очира вверх». Дорділ – скорочене від тиб. дордже дрїлбу (тиб. rdo-rje gril-bu), або дзвоник з ручкою у вигляді напів-ваджри. Дзвоник в буддизмі – жіночий символ, так само як лотос. Звук дзвоника символізує пустоту як природу усіх явищ, і інтуїтивну мудрість. Використовується під час тантричних ритуалів разом із ваджрою. Дзвоник тримають у лівій руці, а ваджру — в правій. Ваджра також представлена в ЦАМі, а в Показчику вона визначається як «очир – медный скипетр имеющий в ламаизме то же значение, что в христианстве крестъ» [14 1897, 23 – 26]. Ваджра (монг. очір, тиб. дордже, санскр. ваджра) – головний символ тантричного буддизму, чи ваджраяни. В буддизмі ваджра презентує незламну силу і символізує незмінну і непорушну природу Просвітленого розуму, чисту істину Дхарми - Вчення. Ваджра – чоловічий символ, аспект спів страждання і вправні засоби на шляху до Просвітлення. В якості ритуальної речі відомо кілька видів ваджри, але які самі було подаровано єпископом Модестом, встановити не вдалося. Цан – музичний інструмент, так звані мідні тарілки, що могли використовуватися як під час цаму, так і літургійних дій.

Обрядову практику вірян презентують кюрде (тиб. кхорло) – молитовне колесо і чотки. Кюрде уявляє собою полий циліндр (барабан), дерев'яний чи металевий, що кріпиться на осі. В середину кюрде вкладаються аркуші паперу з текстами заклинан-мантр, а зовні, на поверхні, їх також доволі часто пишуть чи вирізають. Вважається, що при кожному повороті кюрде віряни накопичують «благие заслуги», поліпшуючи таким чином власну карму. Один поворот дорівнюється багаторазовому промовлянню заклинання в тій кількості, в якій воно написано на вкладених в середину текстах. І таким чином реалізується принцип багаторазового їх читання. Буддійські чотки зазвичай містять 108 бусинок, або їх кількість має бути кратної цьому числу, оскільки воно вважається священним: 108 томів складає Канг'юг – тибетський Канон священних текстів, відомо також 108 втілень Авалокітешвари, бодхісатви Милосердя. Здійснюючи паломництво, чи коло навколо сакрального місця вірянин може тримати кюрде правицею, рахуючи лівою рукою кожен бусинку на чотках.

До складу подарованої ЦАМу Модестом Волинським колекції входили рукописи, тибетомовні ксилографи, тобто друковані книги, друковані прориси, а також «ксилографическая дощечка для печатанія тибетских молитвъ», представлені в Показчику [14 1897, 23–26]. І таким чином, зібрані і представлені в експозиції речі надавали уявлення про писемну і книжкову традиції в духовному спадку бурятів. Йдеться про існування усталеної видавничої практики, свідомо чому – так званий «бар» (від тиб. paṅ), визначений як «ксилографическая дощечка для печатанія тибетских молитвъ». Переписування текстів, епіграфічні написи, друкарська діяльність – це прояв і втілення Дхарми, тобто Вчення, однієї з «Трьох коштовностей» – ще Будда - Просвітлений та Сангха – громада, що складають символ віри буддистів. Тому сприяння поширенню книжок, тобто фінансування їх видань, купівля, читання, переписування є добродійною справою, що сприяє накопиченню благочестивих діянь. Станом на 1884 р. друкарні були у 29 з 34 дацанів, що діяли в Бурятії. Найвідоміші – друкарні Агінського, Ацагатського, Цугольського, Цонгольського, інших дацанів [9 2000, 76-82].

Шаманізм в матеріалах Модеста Селенгінського, згідно Показчику [14 1897, 23 – 26], презентують «махаябчи», що в сучасному фонетичному читанні відповідає «майхабші» - терміну, яким визначається шапка шамана; «оргой» - шуба, що шиться з шовкової чи парусинової тканини з пришитими до неї металевими фігурками людини, коня, птаха; бубон, чорні чотки. Шамани можуть бути білими і чорними, в залежності від того, де мешкають духи, яких вони призивають, у верхньому світі чи в нижньому. У бурятів «білий» шаман контактує з богами, «чорний» - з духами, що живуть внизу, але це зовсім не означає, що він злий чи спілкується виключно із злими духами. Нині ці речі зберігаються в одному з київських музеїв [6 2002].

Окрім дарів священнослужителів в Показчику вказано і дарунки світських осіб. Зокрема йдеться про Карла Васильовича Болсуновського (1838 – 1924), історика, нумізмата, музейного діяча, який

подарував ЦАМу фотографії бурятського лами (від тиб. bla-ma, лама, вчитель) і кяхтинського губернатора – китайця із дружиною [14 1897, 23 – 26].

Виокремлений, переважно за Показчиком, духовний спадок бурятського народу, що дістався до України завдяки самовідданій праці українських священнослужителів, презентував в Церковно-археологічному музеї розвинену систему вірувань як запозиченої буддійської традиції, так і власної шаманській. Представлені матеріали створювали уявлення про писемність, книжкову спадщину, видавничу практику, іконографію іншого віросповідання. Зібрання свідчило і про різні підходи при його комплектуванні. Увагу єпископа Мелетія Селенгінського привертала іконографічний аспект, оскільки за цим стояло, мабуть місіонерське спрямування: схожі елементи в різних конфесіях допомагали під час проповіді. Єпископ Модест Волинський, як викладач намагався своєю колекцією охопити усі прояви і особливості іншого віросповідання: через зображення, книжкову традицію, представлення двох систем вірувань тощо.

У 1919–1923 роках припиняється діяльність Церковно-Археологічного музею при КДА. Починається процес розпорошення всього зібраного впродовж багатьох років. Частина музейних предметів потрапляє до Лаврського музею культур та побуту Київської губполітпросвіти, а рукописи і книги — до Всенародної Бібліотеки України. Чимало речей під час різних переміщень пропало. Доля бурятського буддійського спадку з ЦАМу залишається й досі невідомою. Але можна продовжити пошуку експонатів Церковно-археологічного музею, що зникли, шляхом ототожнення матеріалів буддійського походження з Музейного містечка з тими, що нині знаходяться в Ханенківському музеї

1. Власовський Іван. Український церковно-культурний потенціал, його роль і праця на службі по культурному піднесенню Московщини у XVIII ст (частина друга). Розділ 3. / Нарис історії Української Православної Церкви / archive.org.ua/archive/2010-12-12/ivan-vlasovskij12 зруд. 2010.

2. Дандарон Б.Д. Описание тибетских рукописей и ксилографів бурятського комплексного научно-исследовательского института. Выпуск I. Москва. – Восточная литература. – 1960. – № 87, С. 53–54/ Abhidharma.ru abhidharma.ru/A/Guru%20Mahasiddhi/Content/Dandaron/.../0001.pdf

3. Иеромонах Мелетий. Приложение №10 от 04.03.1872 Что такое бурятский «обо» и от чего нередко бывает зараза в степях и окрестностях? (Прибавления к Иркутским Епархиальным Ведомостям. – 1871. – № 10 (4 марта))

4. Карсім І. Церковно-археологічний музей при Київській духовній ...pravoslavnye.org.ua/.../_karsim_tserkovno-arheologchniy_muzeu_pri_kiivsky_duhovny_akademi_1872-1923/1 січ. 2003

5. Карсім І. Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії (1872-1923) / 01.01.2003 archive, Вестник №16, Тема номера . ДО ІЗО-РІЧЧЯ ЗНИКЛОГО ЦЕРКОВНОГО МУЗЕЮ / Церковно-Археологічний музей при Київській Духовній Академії (1872-1923) /

6. Каталог збереження пам'яток Київського Церковно-археологічного музею 1872–1922 рр.Київ, 2002.

7. Митыпова Г. С. История становления и развития православной традиции в Бурятии: XVII–XXI вв. — Улан-Удэ, 2006. – С. 197.

8. Найдакова В.Ц. Буддийская мистерия Цам в Бурятии. Мистерия Цам www.gnozis.info/?q=book/export/html/3518 2014/

9. Огнева Е.Д. Тибетоязычные письменные источники в Украине // Цирендоржиевські читання. Збірник наукових статей. Київ, 2000. С.76–82.

10. Основатель буддийской секты желтого закона Дзонкова (Прибавления к Иркутским Епархиальным Ведомостям. – 1872. – № 44 (4 нояб.) Иркутские Епархиальные ведомости №11, 11.03 1872.

11. Петров Николай. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской Духовной академии. Киев, 1873.

12. Петров Николай. Японская коллекция в Церковно-археологическом музее // КЕВ. 1881. № 12.

13. Петров Николай. Коллекции древних восточных икон и образчиков древней книжной живописи, завещанные преосвященным Порфирием Успенским Церковно-археологическому музею при Киевской духовной академии // ТКДА. 1886. № 9, 10

14. Петров Н. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной Академии. Составлен Петровым. Изд. Второе. Киев, 1897. – С. 23–26.// www.archive.perm.ru/.../02872_Петров%20Н.%20И.%20Указатель%

15. Петров Николай. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии: Коллекции синайских и афонских икон преосвященного Порфирия Успенского. Киев, 1912. – Вып. I.

16. Почитание бурятами Святителя и Чудотворца Николая (Прибавления к Иркутским Епархиальным Ведомостям. – 1871. – № 11 (11 марта Иркутские Епархиальные ведомости №11, 11.03.1872 г.

Олександр Пестриков,
старший науковий співробітник
відділу фондів Дніпропетровського національного
історичного музею ім. Д.І.Яворницького,
м. Дніпропетровськ

**АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ У МУЗЕЙНИХ ЗІБРАННЯХ:
ЗМІНА СТАТУСУ ТА ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ**
(на прикладі архівного фонду Дніпропетровського національного історичного музею
ім. Д.І. Яворницького)

Серед професійних архівознавців, музеологів та музеєзнавців все частіше обговорюється питання про співвідношення місця і ролі таких закладів історичної пам'яті як архів, музей та бібліотека у справі збереження і вивчення документальних джерел та різноманітних пам'яток писемності. Річ у тім, що і за історичною традицією, і за чинним законодавством, документи та пам'ятки писемності можуть відноситися одночасно як до Національного архівного, так і Національного музейного фонду, а отже зберігатись і в музеях, і в архівах. В цих установах діють різні принципи комплектації та зберігання документів, часто дуже не схожі між собою, що сильно ускладнює роботу з їх обліку та дослідження. І, якщо, з історією та складом фондів основних архівних установ більшість дослідників добре знайомі, то документальні зібрання та колекції музеїв залишаються маловідомими та маловивченими.

Дана стаття присвячена власне одному з таких зібрань – Архівному фонду Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького (далі – АФ ДНІМ), конкретніше, в ній робиться спроба здійснити певну періодизацію історії його вивчення, зміни статусу документів, що у ньому зберігались та зберігаються.

Попре те, що документи, які зберігаються у АФ ДНІМ неодноразово привертали до себе увагу вчених-істориків (варто назвати лише праці М. Нікульченка [10], С. Абросимової [1-3], О. Піцик [12], О. Журби [7], Ю. Мицика [3; 9], В. Сацути [15], А. Журби [6], Н. Степаненко [16]), сам фонд, його історія, формування та рух документів у ньому так і не став об'єктом окремого зацікавлення.

Проте, це звісно, не означає, що документальне зібрання дніпропетровського музею як певна цілісність не привертало до себе уваги. Інша річ, що зі зміною статусу документів, досить кардинально мінялись підходи до вивчення і найголовніше використання АФ ДНІМ.

Можна виділити три періоди у зміні ставлення дослідників до документації, що зберігалась у музеї:

1. Період панування археографічного підходу (накопичення виявлених документальних матеріалів, з метою їх подальшого залучення до наукового обігу).
2. Період панування архівного підходу (відбувається відбір, архівна експертиза цінності, структурування збірки).
3. Період панування власне музейного підходу (документи активно використовуються у виставковій, просвітницькій та науковій діяльності музею)

Перший етап вивчення АФ ДНІМ охоплює період 1902-1924 рр. і може бути умовно названим – «вивчення фонду до появи фонду». Річ у тім, що хоча музей і був заснований у 1902 р., а формування його збірок почалось ще раніше, з впевненістю можна говорити про АФ ДНІМ лише з 1950 р. В надрукованих каталогах 1905 р. та 1910 р., у рукописному каталозі 1918 р., а також у звіті 1929 р. – архівна частина нараховує лише 181 одиницю зберігання – це документи, що належали безпосередньо музею. До революції музей взагалі не мав архівного відділу – архівні документи, рукописні книги та стародруки, що з тих чи інших причин не було віднесено до церковного відділу, були частиною бібліотеки музею. Перша згадка у діловодному архіві музею про окремий архівний відділ (а не частину бібліотеки музею) відноситься до 1924 р., а у звіті від 1929 р. він має назву – археографічний.

Одночасно з цим, у споруді музею, за особистою пропозицією Д. Яворницького, було розміщено документи зібрані Катеринославською вченою архівною комісією. Вони зберігались там у якості так званого депозитарію, тобто були на тимчасовому зберіганні. Пошук та зберігання архівних матеріалів, за статутом музею, не були його основними завданнями, не наполягали на цьому і авторитетні спеціалісти у музейній галузі того часу Н. Романов [14, 15], Ф.Шміт [17], скоріше стверджувалося зворотне – зберігати лише ті пам'ятки писемності, що можна безпосередньо використати в експозиції.

Хоча архівні матеріали і знаходились лише у депозитарії музею, вони активно використовувались в науковій роботі, знаходились у тому самому приміщенні, що інші музейні предмети, а найголовніше, у

1924-1927 рр. були передані до місцевого архіву не в повному обсязі. За твердженням багатьох дослідників саме документи Катеринославської вченої архівної комісії склали основу АФ ДНІМ, це ж саме підтверджує і акт огляду від 1950 р. Зрозуміло, що для сучасників такі тонкощі юридичного статусу документів навряд чи відігравали якусь важливу роль, проте для сучасного дослідника постає низка питань: чи коректно говорити про залишене на депозитарії, після припинення діяльності Катеринославської вченої архівної комісії, як про частину колекції музею? Чи вважати в такому випадку передані місцевому архіву документи втратами АФ ДНІМ? Чи слід говорити про археографічні публікації, джерелознавче дослідження або використання у наукових працях документів, які вже не зберігаються у музеї або фізично втрачені як про студіювання КАФ ДНІМ?

Другий етап охоплює період 1924-1950 рр. – і може бути охарактеризований як період «архівознавчого вивчення». Після архівної реформи 1918 р. на сторінках професійної преси розгорнулись дебати щодо доцільності зберігання у музеях архівних матеріалів, логічним завершенням яких стало рішення Наркомату освіти та Центрального архівного управління «Про передачу архівних матеріалів з музеїв та бібліотек до архівних органів» від 4 грудня 1926 р. За цим рішенням мали б бути передані всі архівні матеріали, окрім тих, що відомі вченому загалу за місцем їх перебування, таких, що мають художню цінність і є унікальними зразками матеріальної культури [11]. На місцях створювались паритетні комісії, одна з яких завершила свою працю у дніпропетровському музеї у 1927 р., коли остаточно було затверджено протоколи її роботи (як і більшість подібних комісій вона завершила свою роботу безконфліктно) [13]. Поки що достеменно не відомо, які саме документи було передано до Дніпропетровського окружного архіву, проте можна приблизно розрахувати їх кількість. У звіті музею за 1929 р. йдеться про 250 пудів переданих документів [8, 30]. Судячи з усього це були документи XVII – XIX ст., враховуючи середню щільність паперу «верже» – це складало в середньому 250-350 м. лінійного розміру або близько 1/3-1/4 документів, що зберігались у дореволюційному відділі Дніпропетровського історичного крайового архіву на 1929 р. Встановити якісний склад переданих матеріалів складніше: для цього можна використати порівняння назв фондів, що зберігались на той час у архіві з описом Ф. 1684 «Катеринославська вчена архівна комісія» у ДАДО, а також назви умовних фондів, що є частиною КАФ ДНІМ. Таке порівняння вказує на дуже цікаву ситуацію – збірки і фонди передавались не повністю, за поки що невідомими критеріями (і ці критерії далеко не співпадали з формальними критеріями вище названої постанови) відбувалась вибірка, а вибірка (експертиза архівної цінності) – це форма наукового вивчення. На жаль, поки що не вдалось встановити ані складу паритетної комісії, ані критеріїв її роботи, більш менш впевнено можна стверджувати лише про кількість залишених у музеї документів – не більше 3%¹.

Долею цих 3% (а також інших документів радянської добу накопичених музеєм протягом 1920-1940 рр.) обласний архів зацікавився ще раз у 1950 р., коли головним зберігачем Н. Ханіас-Нібо і інспектором місцевого архіву В. Кішкіною було складено акт обстеження архівної групи музею з метою підготовки її передачі на архівне зберігання [4]. Ймовірно у наслідок інвентаризації 1948 р. архів було розібрано, справи прошито і за наполяганням архівної служби впорядковано за фондовим принципом. Саме тоді у АФ ДНІМ з'являються номери і назви фондів відомі вченому загалу і до сьогодні. Безперечно, що фондування, як і експертиза цінності є важливим формами архівного вивчення, тобто можна сміливо стверджувати, що фазою найактивнішого дослідження АФ ДНІМ був період 1924-1950 рр. (щоправда, не слід його сприймати як суцільний - йдеться про два окремі «піки» 1924-27 рр. та 1948-50 рр.), на жаль саме його вивчено найменше.

Третій етап триває з середини 1950-х і до сьогодні, його, і далі використовуючи метафори, можна назвати – добою «джерелознавчого і музейного вивчення» – і пов'язаний він першою чергою з особистістю С. Абросимової, яка працюючи на посаді зберігача АФ ДНІМ протягом 1977-2011 рр., здійснила титанічні зусилля у напрямку наукового, історичного опрацювання документальних і книжкових колекцій музею. Певну можливу альтернативу такому розвитку можемо бачити у статті «Архів Дніпропетровського державного історичного музею», яка вийшла у «Науково-інформаційному бюлетені Архівного управління УРСР» у 1961 р. і належала головному зберігачу фондів Б. Аляб'єву (на сьогодні це найбільш розлогий опис колекції музею) [5]. Якщо дослідницьку лінію С. Абросимової можна впевнено назвати – «джерелознавчою», то презентація вченому загалу архіву музею Б. Аляб'єва – яскраво «музейна». Всі фонди і колекції архіву та книжного характеризуються з точки зору їх ілюстративних можливостей у

¹Для розрахунків бралась середня густина паперу «верже» у 175 кг/м³ і середні параметри документа 340x225x0,5 мм. Насправді реальна густина коливається в межах 100-250 кг/м³, тобто реальні цифри можуть бути іншими, що проте, не змінює найголовніше – їх співвідношення.

розкритті тих чи інших тем – зокрема окрасою колекції названо лист запорожців турецькому султану (хоча вже тоді було відомо, що факт такого листування – легенда), рукописні копії документів XVI-XVII ст. зроблені В. Бідновим і опубліковані ним пізніше, якісь невідомі польські документи XVI ст., так і не виявлені пізніше (можливо помилка атрибуції). Зрозуміло, що «музейний підхід» не був гіршим, він був іншим. Професійний історик схильний бачити в документі перш за все інформацію, музейний працівник – предмет (так різниця і підходах призводить до непорозумінь і зараз).

Підсумовуючи все сказане раніше, можна з певністю стверджувати, що унікальністю АФ ДНІМ є те, що за часи свого існування він, майже ніколи, не був об'єктом саме музеєзнавчого вивчення. На початку століття, документи, що зберігаються зараз у ньому взагалі не вважались частиною його колекції, у середині століття він стає об'єктом архівного вивчення, а в останній чверті XX ст. – знову запановує підхід до АФ ДНІМ як, перш за все, унікальної збірки історичних джерел.

1. Абросимова С. В. Колекція спеціальних геометричних планів XVIII–XIX ст. в зібранні Дніпропетровського історичного музею / С. В. Абросимова // Південна Україна XVIII–XIX століття. – Запоріжжя, 2001. – Вип. 6. – С. 52–67.
2. Абросимова С. В. Фонди Дніпропетровського історичного музею як джерельна база історичного краєзнавства / С. В. Абросимова // Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії і культури. – К., 1991. – С. 147–155.
3. Абросимова С. В. Документи з історії українського козацтва в збірці Дніпропетровського історичного музею / С. В. Абросимова, Ю. А. Мицик // Південна Україна XVIII–XIX століття. – Запоріжжя, 1998. – Вип. 3. – С. 7–29.
4. Акт обследования состояния и работы экспозиционных фондов Днепрпетровского исторического музея от 8 декабря 1950 года. – Архів фондів ДНІМ – Оп. 1. – Спр. 8.
5. Аляб'єв Б. Архів Дніпропетровського державного історичного музею / Б. Аляб'єв // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1961. – №4. – С. 44–55.
6. Журба А. С. Документи з архіву Коша Війська Запорозького низово-го. Проїжджі листи, рапорти, атестати [у Дніпропетр. іст. музеї] / А. С. Журба // Козацька спадщина : альманах Нікопольського регіон. від-ня Наук.-до-слід. ін-ту козацтва Ін-ту історії України НАН України. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 3. – С. 250–253.
7. Журба О. І. До історії архівної справи та колекціонерства на Катеринославщині кінця XVIII – першої половини XIX століття / О. І. Журба // Спадщина. Зб. ст. – Д., 1999. – С. 9–20.
8. Матвієвський П. 25-річчя Дніпропетровського краєвого історично-археологічного музею / П. Матвієвський // Збірник Дніпропетровського краєвого історично-археологічного музею. – Дніпропетровське, 1929. – Т. I. – С. 5–43.
9. Мицик Ю. А. Документи Дніпропетровського історичного музею як джерело до вивчення історії Росії та України XVII–XVIII ст. / Ю. А. Мицик // Архіви України. – 1985. – № 5. – С. 58–61.
10. Нікульченко М. І. Особистий фонд старих більшовиків Дніпропетровщини / М. І. Нікульченко // Наш край. – Дніпропетровськ, 1971. – С. 87–92.
11. Обіжник Наркомосвіти УСРР «Про передачу архівних матеріалів з музеїв та бібліотек до архівних органів» // Архівна справа. – 1927. – Кн. 4. – С. 97–98.
12. Піцик О. В. Архівні документи Д. І. Яворницького в експозиції ме-моріального будинку-музею академіка Д. І. Яворницького / О. В. Піцик // Скарбниця рідного краю: зб. матеріалів наук.-практ. конф. з музейної справи і краєзнавства. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 34–39.
13. Протокол засідання Центральної паритетної комісії в справі передачі архівних матеріалів з музеїв та бібліотек до архівних органів від 17 травня 1928 року. – Діловодний архів ДНІМ. – Оп. 1 – Спр. 21 – арк.. 66.
14. Романов Н. И. Как устраивать местные музеи / Н. И. Романов. – М.: Комитет по охране художественных сокровищ, 1919. – 112 с.
15. Сацута В. М. Листівки Великої Вітчизняної та Другої світової війни у зібранні Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького / В. М. Сацута // Грані. – Дніпропетровськ, 2005. – № 5 (43). – С. 151–154.
16. Степаненко Н. О. Архів діловодства Дніпропетровського історичного музею як джерело з історії музейної справи / Н. О. Степаненко // Спадщина: ювіл. зб. до 75-річчя Держархіву Дніпропетр. області. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 69–72.
17. Шмит Ф. И. Музейное дело. Вопросы экспозиции / Ф. И. Шмит. – Л.: Academia, 1929. – 245 с.

Наталія Поліщук,
*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК)
Волинського ІППО,
м. Луцьк*

РОЛЬ МУЗЕЮ ПРИРОДИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ

Формування у підростаючого покоління нової культури ставлення до природного середовища – одне з найважливіших завдань сьогодення. Природа – це не тільки джерело здоров'я, радості, краси. Природа є основним фактором існування людини. Проте, людство не лише вивчає природу, а й використовує природні скарби. Утворюється замкнене коло: людина залежить від природи, але, прагнучи поліпшити своє буття, вона цю природу і нищить. Тому зараз у нашому суспільстві так стрімко зростає інтерес до екологічних питань, гостро постає проблема екологічного захисту природного довкілля. І важливим аспектом у її вирішенні є освіта людей в галузі навколишнього середовища, формування екологічної свідомості усіх верств населення, у тому числі й підростаючого покоління.

Екологічна свідомість – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не порушуючи зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Екологічна свідомість – це глибоке розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівняної незмінності їхнього середовища проживання. Це найвищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біо-сфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки і технологій.

Екологічно свідомі люди додержуються правил раціонального природокористування, піклуються про поліпшення стану довкілля, бо-реться проти його забруднення й руйнування.

Важливим засобом формування екологічної свідомості учнів є музей, спрямований на актуалізацію особистої причетності, емоційної сфери, формування мотивів екологічного змісту, що забезпечує систематизацію світоглядних установок учнів.

Ряд авторів (Венгерова, Іксанова, 1984; Клюкіна, 2000; Введенський, 2002) вважають, що музеї здатні задовольняти сучасні екологічні освітньо-виховні концепції, змінюючи свідомість людей і, в кінцевому рахунку, гуманізувати суспільство. К. Андерсен вважає, що формування екологічної культури особистості музейними засобами має на увазі виховання нової етики, ціннісних орієнтацій, вироблення нових стереотипів поведінки суспільства і кожної окремої людини у стосунках з різними природними об'єктами та спільнотами. Освітнє середовище природничого музею створює сприятливі умови для розвитку творчої активності особистості, сприяє вихованню гуманізму, формуванню уявлень про моральні норми поведінки в суспільстві і природі.

Однак існує й інша точка зору, згідно з якою музеї, в яких представлені численні опудала тварин, несуть певний негативний заряд (М. Пупінш (1999)). В. Борейко (1998) дорікає музеям в надмірному захопленні експонуванням різноманітності видового складу місцевої фауни і флори, що, на його думку, нічого не дає, а «... лише часто викликає у людей нездорове бажання збагатити інтер'єр своїх квартир такими ж експонатами» [1].

Ми не можемо погодитися з такою думкою, оскільки вважаємо, що природничий музей – один з небагатьох способів отримання необхідних комплексних, реальних знань і уявлень про рослинний і тваринний світ, а емоційне забарвлення таких знань – завдання співробітників музею.

Музей природи – це відкритий тематичний музей, що має форму розподіленої в певному регіоні мережі об'єктів, які становлять «живі» колекції, що репрезентують природну та культурну спадщину регіону. Унікальність області розглядається як неповторна інтегральна ознака пов'язаних між собою природних умов та людської діяльності, історичної та етнічної пам'яті. Природничий музей у цій єдності здатний виконувати детермінуючу роль, оскільки просторова організація довкілля спирається у більшості випадків на еволюційно сформовану мережу ядрових екосистем та буферні або коридорні сполучення, у тому числі й антропогенні.

Музей природи реально впроваджує діалог культури із середовищем у повсякденному житті та

конкретних ситуаціях для досягнення бажаних змін. Маючи інноваційний характер своєї діяльності, він, як правило, має глибоке коріння у традиціях і спадщині класичної музеології.

Музей природи, з поміж інших притаманних природничим музеям функцій, виконує роботу, спрямовану на пропагування екологічних знань та екологічної культури його відвідувачів.

Основою формою діяльності музею природи є музейна екскурсія. Будучи формою прямого спілкування, екскурсія передбачає взаємозв'язок і взаємодію суб'єктів (екскурсовода і екскурсантів) на основі їхньої спільної діяльності, дає можливість відвідувачам отримати значний обсяг інформації. Спілкуючись з іншими учасниками, екскурсант за допомогою наслідування і запозичення, співпереживання та ідентифікації засвоює людські емоції, почуття, форми поведінки. У процесі спілкування досягається необхідна організація та єдність дій індивідів, що входять до групи, здійснюється їх емоційне взаєморозуміння, формується спільність відчуттів, настроїв, думок, поглядів.

Спілкування людей на екскурсії слід віднести до духовно-інформаційного типу спілкування. Комунікативний компонент – важлива складова професійної майстерності екскурсовода. Ефективність екскурсії визначається не тільки знаннями екскурсовода з теми, умінням використовувати методику трансформації цих знань аудиторії, але і здібностями до спілкування.

Особистість екскурсовода, його освіченість і культура спілкування, здатність швидко встановлювати контакт зі слухачами, уміння захопити їх цікавою розповіддю і зосередити увагу на головному – все це багато в чому визначає успіх екскурсії. Екскурсовод повинен володіти і деякою артистичністю, мімікою, жестами, виразними засобами мови (образністю, емоційністю). Монотонність мови, скупість інтонації, багатослівність ускладнюють сприйняття, збіднюють екскурсію. Велику роль мають особистісні риси: привітність, люб'язність, доброзичливість, вміння володіти собою тощо.

Важливу роль в екологічному вихованні учнів, на нашу думку, відіграє така форма співпраці як допомога фахівців музею під час написання учнівських наукових та інших конкурсних робіт (на зразок – Всеукраїнського конкурсу «Мій рідний край — моя Земля», різного переліку робіт в рамках Малої академії наук України та ін.). Консультативна допомога учням загальноосвітніх шкіл під час підготовки та написання таких конкурсних робіт актуалізує вже набуті теоретичні здобутки учнів з їхнім практичним застосуванням під час виконання дослідницьких робіт в природі.

Окремо варто зауважити про рецензування вже написаних наукових робіт: конкурсних робіт учнів шкіл, студентських курсових та дипломних робіт біологічного спрямування.

Окрім того, музей природи популяризує екологічні свята, серед яких День землі, День води, День водно-болотних угідь, День птахів, День охорони тварин тощо й, таким чином, допомагає підвищити рівень екологічної культури, донести до свідомості слухачів інформацію про різноманітність та вразливість світу живої природи та необхідність його збереження, ще раз нагадати, що порушення рівноваги в системі «суспільство – природа» може призвести до неможливості задоволення головної потреби людини – потреби у сприятливому навколишньому середовищі.

Невід'ємною складовою частиною екологічного виховання молоді є проведення тематичних вечорів, екологічних годин, читання лекцій, організація виставок.

Використання музейної педагогіки як засобу екологічного школярів буде значно ефективнішим за умови використання методів екологічного навчання учнів, які ще не отримали широкого визнання в школі: екологічних асоціацій; екологічної емпатії; екологічної рефлексії; екологічної турботи; художньої репрезентації природних об'єктів; створення і підтримування екологічно необхідних умов для живих істот, які знаходяться у просторі життєдіяльності дитини.

Екологічна асоціація (ідентифікація) полягає в активізації у дітей найбільш значущих для них асоціативних зв'язків між різними психічними образами (ланцюги живлення, маскувальне забарвлення, екологічна піраміда, «поверхи» лісу), ототожнення себе з чимось (кимось) – або в природі, або в житті. Наприклад, дітям пропонується завмерти на 10 секунд біля вітрини із зображенням оленяти, яке ховається. Після цього повідомляється, що оленятко може, зачавшись, нерухомо пролежати до 3-х годин.

Екологічна лабілізація – цілеспрямований корекційний вплив на певні моделі поведінки, які сформовані у дітей, і тому в певних ситуаціях у них виникає психологічний дискомфорт, обумовлений розумінням неправильності у виборі поведінки. Типовим прикладом використання екологічної лабілізації є приклад з прудкою ящіркою. У вітрини з плазунами і земноводними кожній дитині пропонується показати, що вона робитиме в ситуації, коли ящірка повисне у неї на пальці. Діти, дізнавшись, що, просто струсивши ящірку з пальця, вони часто її цим фактично вбивають, опиняються у край незручному становищі, і саме це призводить до того, що дана ситуація ними осмислюється

і запам'ятовується.

Метод екологічної емпатії, тобто здатність дитини відгукуватися на переживання іншої живої істоти, використовується під час обговорення долі взятих з лісу дитинчат тварин, проблеми бродячих собак і кішок; розмірковування, з якої причини загинули тварини, опудала яких експонуються в музеї; з'ясування, чому не змогли жити в природі тварини, що є в експозиційних вольєрах; розгляду зображення як зчепилися роги оленів.

Основна мета методу екологічної рефлексії спрямована на те, щоб діти навчилися розуміти і аналізувати свої дії у ставленні до природи з точки зору екологічної доцільності. Одним із прикладів використання цього методу під час екскурсій або музейних занять є придумування коротких оповідань-прохань від імені тварин, що знаходяться в певній ситуації, представлений в якій-небудь вітрині музею.

Такі, та інші форми і методи еколого-просвітньої роботи сприяють покращенню розуміння складних взаємодій між живими організмами в природі. Також через набуті практичні знання та вміння відбувається розуміння зв'язків теоретичних аспектів навчання і виховання з практичними здобутками. Саме таку важливу роль у набутті зв'язку теоретичних аспектів навчання і виховання з практичними здобутками можуть надавати природничі музеї.

Спираючись на думку В. Борейка (1998), на досвід музейної роботи в області, вважаємо за доцільне під час проведення екскурсій або музейних занять з дітьми використовувати наступні принципи подачі екологічної інформації.

1. Принцип наочності мотивації. Музейна інформація повинна подаватися дітям у значному наочному вигляді, зручному для огляду і емоційно зверненому до них.

2. Принцип стислої, зрозумілої подачі інформації. Подавати потрібно суттєве, обсяг інформації повинен бути невеликим, але змістовноємним.

3. Принцип звернення до різних каналів органів чуття. Діти мають отримувати інформацію за допомогою слуху, зору, дотику. Через різні органи чуття відбувається емоційне збудження дитини.

4. Принцип активного пізнання. Активність дитини необхідно збудити: вона має не тільки пасивно сприймати інформацію, а й отримувати задоволення від того, що відкриває для себе.

5. Принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей.

Для цього у природничих музеях необхідно:

- розробляти тематичні екскурсії, що спрямовані на формування екологічної свідомості;
- наближатися до сучасних стандартів в інтер'єрі приміщень, що підвищує емоційне сприйняття експозиції відвідувачами;
- створювати нові вітрини із системами аудіосупроводу та індивідуального освітлення, виготовляти ландшафтні діорами, використовувати відеодемонстрації;
- урізноманітнити рекламні заходи для збільшення кількості відвідувачів;
- розробити програму щодо підвищення професійного рівня екскурсоводів;
- організувати тематичні виставки;
- залучати молодь до реальних екологічних акцій;
- налагоджувати зв'язки з органами влади, екологічними організаціями та виступати єдиним фронтом у вирішенні екологічних проблем.

1. Борейко В. Е. Святинища дикой природы. наброски к идеологии заповедного дела /В. Е. Борейко. – Киев : Киев. экол.-культ. центр, 1998. – 112 с. (Серия: Охрана дикой природы; вып. 8).

2. Концепція екологічної освіти України // Екологія і ресурси: Зб. наук. праць. – Укр. ін-т дослідж. навколиш. середовища і ресурсів. – К.: Вид-во «Сталь». – 2002. – № 4. – С. 5–25

3. Музеї при навчальних закладах – центри патріотичного виховання учнівської молоді (Міжнародний центр дитячо-юнацького туризму) / «Позашкілля», 2011, № 1

4. Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького). – Вип. 11. – Д. : АРТРЕС, 2009. – 608 с.

Фаїна Рябчикова,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної
справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МУЗЕЙ І МІСЦЕВА ГРОМАДА: ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ

Умови, в яких перебувають сучасні музеї, надзвичайно складні і, подекуди, суперечливі. З одного боку, на розвитку музейного сектору негативно позначаються економічна криза, недофінансування галузі, відсутність цілісної національної музейної політики. З іншого боку, у всьому світі, як і в Україні, ми спостерігаємо стрімке зростання чисельності музейних установ. Зокрема, всупереч економічній логіці кожні п'ять років кількість музеїв збільшується на 10 % [2, с. 22].

В Україні офіційна статистика з цього питання є також досить оптимістичною. За роки незалежності кількість державних та комунальних музеїв зростає майже у 3 рази: від 214 [8, с. 477] у 1990 р. – до 608 [4, с. 60]¹ у 2013 р. При цьому варто зауважити, що кількісні показники усєї вітчизняної музейної мережі точно з'ясувати не можливо, оскільки на державному рівні відсутній централізований облік громадських та приватних музейних установ. (Така ситуація теж красномовно демонструє ставлення держави до музейної справи). У пресі можна зустріти дані про приблизні підрахунки на рівні 5 тисяч музеїв.

Серед нових музеїв чимало таких, які цілком змінюють уявлення про музейний простір. Це, до прикладу, Київський музей історії туалету, Одеський музей звуку, Харківський музей сексуальних культур світу, Львівський музей пивоваріння та багато інших.

Таким чином, сьогодні музеї (особливо традиційні) опиняються в ситуації, коли при старій матеріально-технічній базі, низькому фінансуванні збільшується конкуренція як всередині музейного сектору, так і з іншими закладами культури та сфери послуг.

Разом з тим, автор переконана, що діяльність музеїв повинна оцінюватися не за кількістю відвідувачів чи кількістю проданих квитків, а за соціальним ефектом, своєрідним внеском музею у розвиток громади, суспільства загалом. Очевидно, що оцінити музей за таким критерієм надзвичайно складно. Як виміряти, чи вплинув музей (і в якій мірі) на розвиток творчих здібностей населення чи його загальнокультурний рівень?

Один із можливих способів був запропонований на конференції Європейського музейного форуму в м. Тампері (Фінляндія, 2010 р.) професором музеології Йанне Вілкуна (Janne Vilkuuna). На питання: «Як можна виміряти вплив музею на суспільство?» – він відповів, що знає один-єдиний критерій – економічний. У двох містах провели опитування про те, яку суму грошей від податків жителі спрямували б на розвиток музею. Там, де був хороший музей, сума була б вдвічі більшою [1, с. 57].

На думку професора Й. Вілкуна, хороший музей повинен працювати з місцевою спільнотою, бути до неї дуже прив'язаним і впливати на неї. Зазначимо, що тісний зв'язок музею з місцевою громадою є характерною тенденцією розвитку музейного світу і лежить в основі таких сучасних концептуальних типів музею, як екомузей, інтегрований музей чи сусідський музей. Дослідники образно говорять про «стирання меж між музеєм та соціумом», «руйнування музейних стін», коли місцеві жителі «відіграють ролі» не тільки відвідувачів, але й беруть участь у створенні виставок, розробці музейних проєктів, плану роботи тощо.

Цікавий приклад такого музею наводять у своїй книзі американські дослідники Ніл, Філіп і Венді Котлери.

«Наприкінці 1990-х рр. Мистецький центр Вокерів у Міннеаполісі, штат Міннесота, став прикладом значних змін, що відбувалися в музейному світі. Відвідувач при вході міг побачити молодших школярів, які сидять за столами і щось творять чи працюють з предметами колекціонування. Старшокласники проводили екскурсії по фотовиставці. У галереях на вищих поверхах виставлено картини Віллема де Коонінга. Величезні полотна у постельних тонах з текстами віршів складаються в безперервну кольорову стрічку, яка плине яскраво освітленими

¹ За даними Держкомстату кількість музеїв, створених у складі підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, у 2013 році – 3 507.

галереями. У глядацькому залі саме закінчується концерт. У сусідньому залі відбувається семінар з оповідного мистецтва, там використовують предмети з колекції Мистецького центру. У студії школярі середніх класів проводять репетицію вистави.

Так виглядала «Безкоштовна перша субота» – щомісячний захід, коли протягом дня відбувалися заняття для сімей із дітьми, присвячені творчому самовираженню» [5, с. 12].

Так чи інакше, вітчизняні музеї, особливо в умовах відсутності розвиненої туристичної інфраструктури, не зможуть ефективно функціонувати без звернення до місцевої громади, без чіткої продуманої стратегії розвитку. В іншому випадку, вони, за влучним висловом австрійського музеолога Фрідріха Вайдахера, «намагатимуться відповідати вимогам світу, що минув уже кілька поколінь тому» [2, с. 27].

Відтак питання «виживання» музеїв лежить у площині активізації зв'язків з місцевою спільнотою, вивчення її запитів, створення актуальних адресних музейних продуктів, відмови від формального підходу до справи та ін. Тут можна чимало розмірковувати щодо кожного з перелічених напрямів (і не тільки). Не претендуючи на всеосяжність висвітлення проблеми, звернемося до окремих аспектів діяльності музеїв в сучасних умовах.

У першу чергу, «прив'язаність» до місцевої спільноти передбачає чітке розуміння того, яка ця спільнота, які її потреби, зацікавлення. Безумовно, наявність соціологічної служби, чи хоча б штатного музейного соціолога, це розкіш для українських музеїв, проте ігнорування необхідності вивчення музейної аудиторії призводить до диспропорції між зусиллями музейних працівників та очікуваннями відвідувачів. Численні дослідження доводять, що музеї задовольняють потреби лише незначної частини своїх відвідувачів [2, с. 442]. Якщо ця ситуація не буде змінена, годі говорити про вплив музею на суспільство.

Для обласних музеїв одним із можливих варіантів вирішення означеної проблеми, на наш погляд, може стати налагодження співпраці з вищими навчальними закладами шляхом залучення студентів спеціальності «Соціологія» до проведення музейних соціологічних досліджень чи то у формі практичних, чи індивідуальних занять. У такий спосіб ВНЗ отримає стабільну базу прикладних досліджень, а музей можливість постійного моніторингу своєї аудиторії.

У будь-якому випадку такі дослідження мають охоплювати не лише реальну аудиторію музею (тих, хто прийшов), але й потенційну. Важливо чітко знати, що заважає людям прийти до музею, чому вони не бачать сенсу у таких відвідинах, за яких обставин вони б змінили свою думку та ін. Російська дослідниця Марина Юхневіч вважає, що якби кожен музей зміг відповісти на питання, «чому вони не прийшли», то його реальна аудиторія значно б зросла [10].

Крім того, створення музейного продукту (виставки, лекції, екскурсії тощо) має бути адресним, орієнтованим на конкретну категорію відвідувачів. Для прикладу наведемо досвід Історичного музею Амстердаму, який у 2003 р. організував виставку, присвячену міській моді 1950–2000-х рр. Музей ставив перед собою завдання розробити виставку, яка крім традиційної публіки старшого віку привабила б також і молодь віком 20–30 років.

Члени проектної групи розробили два профілі:

1. *Молода жінка віком 25 років. Любить стежити за останньою модою Парижа та Лондона, читає журнали про моду, любить музику й танці, їй подобається відвідувати магазини, а в музеї її приваблює особлива атмосфера. Вона не дуже любить читати.*

2. *Жінка віком 55 років. Звикла ходити до музею і любить експозиції з хронологічним порядком. Вона сама шиє собі одяг і цікавиться, як пошити окремі представлені на виставці моделі. Вона зовсім не любить відвідувати магазини, не надто цікавиться останньою модою і багато читає.*

Дві зовсім різні людини. Для кого ж готувати виставку?

Музей свідомо зробив свій вибір: більше уваги звернув на створення атмосфери, гарне освітлення, музичний супровід, а всі текстові коментарі до виставки розмістив у брошурі. Виявилося, що справді молодих відвідувачів прийшло більше, аніж зазвичай [6, с. 224].

Фрідріх Вайдахер справедливо зазначає, що кожна категорія відвідувачів (діти, поодинокі відвідувачі, японські туристи та ін.) поводить себе специфічно та відповідно потребує різних послуг і різних інтерпретаційних підходів [2, с. 442]. Тому музейним працівникам при розробці кожного музейного продукту варто більше керуватися інтересами і навіть «баченням» відвідувача, а не власними уявленнями.

Інший аспект теми стосується того, що в музейній аудиторії залежно від частоти відвідин виділяють постійну і нестабільну (разові відвідувачі) частини. Так-от, наявність кістяку постійних відвідувачів – це суттєвий якісний показник діяльності музею, вияв його місця в суспільстві, свідчення того соціального ефекту в місцевій громаді, на який вказувалося вище.

Нарощування постійної аудиторії – це величезна складна щоденна праця і результат чіткої продуманої

концепції музею. У цій роботі, на наш погляд, можна виділити дві складові: змістову та технічну.

Перша зосереджена на тому, що музей пропонує місцевій спільноті. Не секрет, що більшість постійних експозицій обласних та й районних краєзнавчих музеїв побудовані ще у радянський час. Вони застаріли як фізично, так і морально (концептуально). Звісно, фінансове становище українських музеїв не дозволяє навіть думати про реекспозицію. З іншого боку, 30-річний місцевий житель, який за своє життя уже тричі був у музеї (чи то з класом, чи з гостем з іншого міста) навряд чи захоче прийти оглянути ту ж експозицію в четверте. І справді, на пропозицію піти до музею здебільшого чуємо від наших друзів: «Ми вже все бачили».

За таких обставин музейні працівники змушені вдаватися до розширення «асортименту» музейних продуктів та послуг, організації різних форм культурно-освітньої діяльності. У цьому контексті вважаємо за необхідне зробити застереження щодо можливих перегинів. Інколи музеї в «гонитві за відвідувачем» можуть втратити свою «музейність», іншими словами кажучи, перетворитися на розважальні центри. Автор переконана, що в основі музейної діяльності має лежати музейний предмет – оригінал, частина культурного та природного надбання, яка володіє величезним освітнім потенціалом.

Найбільш традиційною формою оновлення «обличчя музею» є виставки. Наведемо, кілька цифр з офіційної статистики, які, на наш погляд, є надзвичайно важливими. У музеях України станом на 2013 р. зберігається 12 689 762 предметів основного фонду (з них – 96,2 % у його державній частині) [4, с. 42]. Це, власне, частинка тієї культурної та природної спадщини, яка може й повинна використовуватися з метою консолідації нації, виховання підростаючого покоління, формування у нього дбайливого ставлення до оточуючого середовища, толерантності та поваги до історії і культури інших народів і т. д. При цьому протягом року із зазначеної кількості експонувалось лише 11,7 % музейних предметів (1 490 537) [4, с. 50].

І ці показники ще не найгірші. Як зазначає директор Одеського музею Західного і Східного мистецтва Людмила Сауленко, в окремих музеях такі цифри є просто гнітючими. Зокрема, Національний художній музей України налічує близько 300 тис. од. зб., з них місце в експозиції знайшлося лише трохи більше 1 %. Українські музеї, говорить дослідниця, – не виняток. Для великих музеїв світу таке співвідношення складає 5 %. Таким чином, сьогодні в цих музеях поповнення збірки фактично прирікає предмети на «довічне ув'язнення» у фондосховищах [7, с. 51]. Саме виставки дозволяють актуалізувати ту спадщину, яка подекуди десятиліттями схована в музейних запасниках.

Зрозуміло, що в означених вище умовах «боротьби» за відвідувача, а також з огляду на усвідомлення місії музею у сучасному світі, музейники стоять перед необхідністю урізноманітнення як виставкової, так й екскурсійної роботи, і не лише тематично. Інтерактивні, «живі», динамічні виставки, а також їх поєднання з іншими формами (виставка-майстер-клас, виставка-концерт тощо.), театралізовані, ігрові екскурсії повинні стати неодмінними елементами діяльності музею.

Аналіз інтернет-матеріалів показує, що українські музеї справді вдаються до розробки та проведення досить складних форм культурно-освітньої роботи. Уже звичними для нас стали «Ніч у музеї», «Вечір пам'яті», «Концерт у музеї» тощо. Проте слід зауважити, що подекуди такі акції є, *по перше*, разовими (навіть якщо відбуваються 1 раз на рік), а, *по друге*, – «для небагатьох» (тобто коли на них запрошується конкретне коло осіб, зазвичай «потрібних»). У таких випадках, незважаючи на очевидне новаторство, соціальний ефект, вплив на місцеву спільноту залишається низьким.

У зв'язку з цим, на наше переконання, більшу ефективність у збільшенні постійної аудиторії, у формуванні тісного, постійного зв'язку з місцевими жителями матимуть циклові форми роботи. Їх можна будувати на основі одного типу заходів. Це, зокрема, екскурсійний абонемент – коли розробляється програма екскурсій, об'єднаних певною ідеєю. Тоді придбавши такий абонемент, відвідувач буде зорієнтований, що, до прикладу, кожну суботу протягом наступного місяця йому забезпечений цікавий захід у музеї. А бо ж лекторії, які дозволяють згуртувати навколо музею доросле населення. Зокрема, цікаві лекторії у формі «Народних читань» проводяться у Музей історії Луцького братства, на яких відвідувачі мають виняткову можливість поспілкуватися з археологами, колекціонерами, потримати у руках унікальні музейні предмети.

Циклові форми культурно-освітньої діяльності можуть будуватися й на основі різнотипних заходів, тобто об'єднувати екскурсію, концерт, майстер-клас, зустріч з художником тощо. Зокрема, на сьогодні дієвими є такі програми, як «Недільний день у музеї» (розроблена як для дитячої, так і дорослої аудиторії), «Дні школяра», «Сімейні абонементи» та ін.

Ще однією ефективною формою, орієнтованою на постійного місцевого відвідувача, є музейні клуби, гуртки, студії. Вони дозволяють згуртувати навколо музею як підростаюче покоління, так і дорослі групи

населення, зокрема пенсіонерів, любителів старовини тощо. Крім того, уміла організація музейних клубів сприяє перетворенню музею на місце зібрання місцевої громади, місце інтелектуального відпочинку, місце спілкування та зустрічей, а отже дієвий елемент впливу на суспільство. У будь-якому випадку культурно-освітня робота музею має носити системний характер і охоплювати різні категорії аудиторії.

Технічна складова збільшення постійної аудиторії складає певний інструментарій, який дозволяє поширити інформацію про музей та музейні заходи і, відповідно, залучити відвідувачів.

У першу чергу, відомості про музей, графік роботи, вартість квитків та екскурсій, контактна інформація мають бути представлені в мережі Інтернет. Наявність власного сайту для музеїв сьогодні важко переоцінити.

Крім того, значний ефект, на наш погляд, матиме подання інформації про музей до безкоштовного картографічного сервісу Google Maps. Зазначимо, що сервіс безкоштовний, до того ж тут не обов'язково мати власний сайт. Якщо музейні працівники скористаються ним, то:

- музей бачитимуть усі користувачі Google Maps, котрі переглядають карту населеного пункту, а користувачі мобільних пристроїв зможуть швидше знайти інформацію про музей (особливо це важливо для залучення туристів з інших міст);
- інформація про заклад буде показуватися на першій сторінці пошукового запиту Google;
- відвідувачі зможуть залишати відгуки про музей, які будуть доступні в профілі музею і відображені поруч з адресою (що, власне, може стати дієвим елементом реклами закладу).

Таким чином, кілька нескладних і абсолютно безкоштовних дій забезпечать ефективне просування музейних послуг та поширення інформації про музей.

Досить часто музейні працівники опиняються в ситуації, коли добре організовані культурно-освітні заходи мають низьку відвідуваність. І тут постає проблема інформування, реклами музейних продуктів. Вирішення її, безперечно, залежить і від фінансових можливостей музею, але не тільки. Величезне значення мають винахідливість, наполегливість, а конкретніше – апробація нових, а також моніторинг і використання існуючих на ринку маркетингових технологій.

Запорукою успіху, і навіть своєрідним фундаментом ефективності просування музейних послуг є системність, регулярність культурно-освітньої роботи. Якщо музей постійно проводить різноманітні освітні акції, готує довгострокові програми, у спільноті формується уявлення про нього, як про привабливе, насичене враженнями місце, де можна цікаво і з користю провести час. Поодинокі і разові заходи, акції «для небагатьох» – навпаки, роблять музей непомітним для громади.

Дієвим прийомом у цьому контексті може стати організація щомісячних заходів на зразок процитованої вище «Безкоштовної першої суботи» Мистецького центру Вокерів в Міннеаполісі. Знання того, що кожної першої суботи місцевий музей перетворюється на місце цікавих освітніх програм для різних категорій мешканців міста, без сумніву, забезпечить розширення його постійної аудиторії.

Не слід із застереженням ставитись до того, що такий захід є безкоштовним. Вміло його використавши, музей отримає величезні «девіденти». *По-перше*, на таких заходах (і не тільки) відвідувачів можна проінформувати про музейні події місяця – виставки, майстер-класи, лекції тощо. При чому ефект безпосереднього спілкування дозволяє розказати про них із захопленням і таким чином забезпечити їх відвідуваність. Цікавий прийом був озвучений Людмилою Савченко, директором Самарського літературного музею імені М. Горького (Російська Федерація), на відкритій лекції в Національному художньому музеї України [3]. Музейник зауважила, що усім відвідувачам на виході з музею обов'язково дають флайери-програмки з інформацією про найближчі музейні події. Видається, що друк таких листівок не надто дорогий (у крайньому випадку його можна здійснити і за допомогою офісної техніки), а їх дієвість – підтверджена.

По-друге, ефективним інструментом просування музейних продуктів є створення бази електронних адрес відвідувачів і, відповідно, розсилка інформації на e-mail. Напевно, сьогодні переважна більшість користувачів електронних скриньок отримують листи від торгових мереж, аптек тощо з інформацією про різноманітні акції, знижки та ін. Такий прийом уже підтвердив свою дієвість, і музеї можуть скористатися цим досвідом. Варто лише запропонувати відвідувачам (і не лише учасникам безкоштовних заходів) заповнити невелику анкету зі згодою отримувати на e-mail повідомлення про музейні події. За рік у такий спосіб можна сформувати солідну базу даних і, не витрачаючи коштів, розповсюджувати інформацію, розсилати запрошення.

Не варто забувати і про можливості сучасних численних соціальних мереж, які, на наш погляд, будуть не менш ефективними у просуванні музейних продуктів. Слід лише створити профіль музею і примножувати коло його друзів.

По-третє, на наш погляд, музеї можуть скористатися ще одним апробованим у дозвіллевій сфері маркетинговим прийомом – дарувати учасникам акцій (та й просто відвідувачам) безкоштовні квитки-купони на музейні заходи, які дійсні при купівлі ще одного квитка (т. зв. «1+1»). Особливо продуктивне розповсюдження таких квитків серед дитячої аудиторії. Зокрема, подібні купони на циркові вистави роздають дітям у садочках та школах. Справді, частина батьків, отримавши від дітей своєрідне запрошення на інтерактивну екскурсію чи музейне свято, радо скористається можливістю пізнавально провести час з малечею у музеї. Дозволимо собі зауважити, що дуже часто батьки постають перед проблемою: «Куди піти з дитиною у вихідний день?». Саме музеї можуть і повинні стати бажаним місцем проведення вільного часу для сімейних відвідувачів.

Можна запропонувати аудиторії й інші варіанти, зокрема такі, як: «Кожне 5 відвідування музею – безкоштовне», «При купівлі 4 квитків п'ятий – у подарунок». Крім того, усвідомлення соціальної місії музею робить необхідним запровадження акційних квитків для пенсіонерів, інвалідів, дітей позбавлених батьківського піклування тощо.

Аналіз інтернет-матеріалів показує, що українські музеї сьогодні активно запроваджують акційні квитки у різних варіаціях, наприклад, «3+1», «4+2» тощо, які орієнтовані на відвідувачів з дітьми. Ми вбачаємо в цьому величезну перспективу. І ось чому. Марина Юхневич справедливо зазначає, що сприйняття людиною будь-якого феномену культури залежить від того, наскільки рано сформувалися її естетичні запити, навички сприйняття. Це положення, на її думку, цілком може бути застосоване до сфери музейного впливу: чим раніше розпочнеться залучення дітей до музею, то, ймовірно, більш високим буде рівень їх музейної культури в майбутньому [10]. Музейна культура – це інтегративна якість особистості, що характеризується певними властивостями, такими як розвиненість інтересу до музею, дбайливе ставлення до пам'яток культури, нетерпимість до вандалізму, усвідомлення предмета в його зв'язках з минулим і теперішнім, розуміння мінливості не тільки матеріальних цінностей, а й ідеалів, здатність витягувати інформацію з першоджерела [9, с. 73]. Тому активне раннє залучення дітей до музею є своєрідним довгостроковим внеском у формування майбутньої постійної музейної аудиторії. Інакше кажучи, – це вироблення норми, «звички» відвідувати музей. Напевне, не варто пояснювати, що існування в суспільстві такої норми є сьогодні життєво важливим для і для музеїв і для соціуму.

Перетворення музею на центр суспільного життя передбачає і певне перетворення його внутрішньої структури. І мова йде не лише про реорганізацію кадрового складу, виділення хоча б одного працівника, відповідального за зв'язки з громадськістю, рекламу музею тощо. Доцільним вбачається удосконалення системи обслуговування (гардероб, читальний зал та ін.), створення повноцінної рекреаційної зони. Великою популярністю користуються сьогодні музейні кав'ярні, які у музейному середовищі набувають особливого шарму і дозволяють привабити відвідувачів. Музейні крамнички, місця відпочинку з безкоштовним Wi-Fi, музейний кінозал, дитячі кімнати для гуртків – усе це елементи нового іміджу музею, що відповідає сучасному світу. Зрозуміло, що матеріально-технічна ситуація змушує музейних працівників демонструвати дива винахідливості при створенні таких рекреаційних зон, проте і віддача від них є суттєвою.

Варто вказати на ще один аспект досліджуваної теми. Маємо чітке розуміння того, що усе вищезначене для українського музейного працівника несе лише значне збільшення обсягу роботи при збереженні тієї ж мінімальної заробітної плати. Тому реалізація місії музею лежить на плечах ентузіастів, матеріально невмотивованих, але свідомих вагомості своєї справи.

1. Артемова Н. Названы лучшие европейские музеи 2010 г. / Н. Артемова, В. Лобанова // *Музей*. – 2010. – № 8. – С. 57–65.

2. Вайдакер Ф. Загальна музеологія : Посібник / Фр. Вайдакер [пер. з нім. В. Лозинський]. – Л. : Літопис, 2005. – 632 с.

3. Відеозапис лекції Людмили Савченко „Літературний музей у сучасному контексті” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/board/muzejnikam/promuseum_vidnozapis_lekciji_ljudmili_savchenko_literaturnij_muzej_u_suchasnomu_konteksti/2-1-0-191

4. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році : Статистичний бюлетень / [відп. за вип. І. В. Калачова]. – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 94 с.

5. Котлер Н. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів / Котлер Н., Котлер Ф., Котлер В. [Пер. з англ. Т. Олійник, Т. Пирогова, С. Рябчук, Р. Свято]. – К. : ВД «Стилос», 2010. – 528 с.

6. *Музей: менеджмент і освітня діяльність* : пер. с нидерл. / Упоряд. Герман Аарте, Зеновій Мазурик; Пер.

Маріон Ковальчук; Передм. Василь Вовкун. – Львів : Літопис, 2009. – 224 с.

7. Сауленко Л. Л. *Ее Сиятельство Коллекция. Его Величество Музей* : [очерк] / Л. Л. Сауленко. – Одесса : Астропринт, 2012. – 120 с.

8. *Статистичний щорічник України за 2010 рік* / [уклад. О. Г. Осауленко; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.

9. Харитонова А.А. *Формирование музейной культуры у старших дошкольников* / А.А. Харитонова // *Начальная школа плюс до и после*. – 2011. – № 3. – С. 73–77.

10. Юхневич М.Ю. *Я поведу тебя в музей. Учебное пособие по музейной педагогике* [Электронный ресурс] / М. Ю. Юхневич; Рос. ин-т культурологии. – М., 2001. – 223 с. – Режим доступа : <http://www.future.museum.ru/lmp/books/child2.htm>

Василь Черняк,
вчитель історії Білянської ЗОШ І-ІІІ ст.,
с.Біляни Вінницької області

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ НА СТОРІНКАХ ПОЛЬСЬКОГО ЧАСОПISУ «ZIEMIA» (1929–1930 pp.)

Історія Волинського краєзнавчого музею, особливо міжвоєнного періоду, продовжує викликати зацікавленість краєзнавців та музеєзнавців Волині. Важливим джерелом вивчення даного питання є матеріали тогочасної періодичної преси – як регіональної, так і загальнопольської. Окремі аспекти висвітлення історії Волинського музею на сторінках міжвоєнної періодики зроблено у працях Д.Зінька [1], Н. Кінд-Войтюк [2; 3], І.Ярмошика [4; 5, 138–139] та інших.

Метою даного дослідження є аналіз та залучення до наукового обігу публікацій польського часопису «Ziemia» («Земля»), що стосуються заснування та діяльності Волинського музею у початковий період діяльності (1929-1930 pp.).

Часопис «Ziemia» як ілюстрований краєзнавчий тижневик почав виходити з 1 січня 1910 року у Варшаві. 27 лютого 1910 року на засіданні членів Польського Товариства Краєзнавчого було прийнято рішення про визнання часопису офіційним органом товариства [6, 174]. Протягом періоду, що досліджується, «Ziemia» виходила двічі на місяць.

Ще у 1928 році Людвик Савицький (1893-1972) опублікував у часописі статтю «У справі утворення природничо-краєзнавчого музею на Волині» [7]. Автор – відомий у Польщі краєзнавець, археолог, геолог. У 1914 році разом з Маєвським проводив археологічні дослідження на Волині (в околицях міста Шепетівки). З 1922 року займав посаду реставратора давніх пам'яток у східних воєводствах Міністерства віровизнань і народної освіти [8, 569–570]. Стаття була написана на прохання волинського воєводського уряду. У ній Савицький коротко згадує про діяльність «Товариства дослідників Волині», музею Теодора Штайнгеля в Городку, відзначаючи їхні здобутки у науковому дослідженні краю. Автор стурбований відсутністю на таких великих обшарах, як Волинь, будь-якої наукової установи, яка б займалася збереженням пам'яток історії, археології та культури, що руйнуються внаслідок господарської діяльності людини. Він переконаний, що «в умовах провінційного життя, поза університетськими центрами, відповідною установою є регіональний музей з чітко окресленою програмою діяльності, який повинен бути творчою лабораторією наукової дослідницької праці» [7, 73]. Вчений пропонує джерело грошових надходжень для утримання музею – спеціальний податок (10 чи навіть 5 грошей) за видачу різних документів або встановлення націнки на квитки, що дало б змогу щорічно залучати на потреби музею близько 100 тисяч злотих. Не повинна залишатися поза увагою і співпраця з громадськими та державними установами. Савицький вважає, що «Волинський музей, належно організований і справно діючий, за короткий час став би осередком, що об'єднає місцеві сили, які, знаходячись поза університетськими центрами, позбавлені можливості продовжувати свою діяльність, а також осіб, що прагнуть поглибити свої знання» [7, 75]. Крім того, на думку автора статті, заснування музею позитивно вплинуло б на розвиток туристично-краєзнавчого руху.

Дискусію щодо розвитку регіональних музеїв на Волині, започатковану Л. Савицьким, продовжили Я. Гоффман та К. Пшемиський [4, 39]. Так, відповідаючи на анкету часопису щодо потреб і перешкод на шляху розвитку та найближчих завдань регіонального музейництва в Польщі, Я. Гоффман пропонував фінансування волинського музею повністю покласти на державу. У Волинському воєводстві, за його словами, даний музей повинен стати науковим центром, що гідно репрезентуватиме польську науку. На думку Я. Гоффмана, у воєводстві музеї повинні діяти, окрім Луцька, також у Дубні, Володимирі, рівному [9, 311].

Незважаючи на таку увагу до регіональних музеїв серед польських науковців, перше повідомлення у «Землі» про Волинський музей з'явилося лише через сім місяців після його відкриття. Це була не оригінальна стаття, а переказ публікації «Новий музей регіональний», опублікованої у газеті «Кур'єр Познанський» від 6 серпня 1929 року і підписаної криптонімом «oz» [10, 59]. У ньому відмічається, що небагата музейна збірка розміщена у кількох залах, де експонуються книги, документи, герби, генеалогічні дерева давніх волинських родів. Відділ давньої історії містить пам'ятки кам'яної доби та слов'янські старожитності. Промислове виробництво Волині представляють порцелянові вироби, волинські кахлі, вишивки, писанки, гончарні вироби. Та у своїй діяльності музей зустрічається не тільки з матеріальними труднощами, а й з байдужістю місцевої громадськості, яка не поспішає відвідувати музей [10, 59].

Лише 1 березня 1930 року на сторінках часопису з'явилася перша публікація, яка більш детально розповіла про заснування музею у Луцьку та про його експозицію [11]. Її автором був Казимир Пшемиський – в подальшому – відомий польський археолог, педагог, палеонтолог [12, 3]. Він повідомляє про «подвійне» відкриття Волинського музею. Першого разу – під час візиту Президента Речі Посполитої І. Мосьціцького 16 червня 1929 року, вдруге – 28 червня, коли відбулося освячення музею. Пшемиський відзначає, що музей розташувався у орендованому будинку, який знаходиться на місці давніх «Валів», неподалік від православного собору. У музеї діють відділи: історико-археологічний, етнографічний, народних промислів та природничий [11, 97]. Музейну експозицію складають предмети, передані на зберігання (насамперед першим директором музею О. Прусевичем), а також дарунки та речі, куплені за фінансової допомоги урядових та самоврядних установ. К. Пшемиський коротко згадує про найбільш цінні експонати – стародруки та рукописи XVI-XVIII ст. релігійного змісту, колекція вишивок з різних місцевостей Волині тощо. Для бажаючих відвідати музей вказує, що він працює щоденно, плата становить від 50 грошей до 1 злотого. Автор підтверджує байдужість місцевого населення до новоствореної установи, про що йшлося в попередній публікації. Так, за словами Пшемиського, від вересня 1929 року до січня 1930 року музей відвідали 250 осіб і декілька шкільних екскурсій. Серед відвідувачів більшість становили державні службовці, що приїжджали до Луцька у справах [11, 97]. Знайомить автор читачів «Землі» і з планами музею на 1930 рік, серед яких на першому місці – пропагандистсько-організаційна діяльність, а також створення експозиції, присвяченій 100-річчю повстання 1830 року [11, 98].

У квітні 1930 року Волинський музей відвідав вже згадуваний Людвик Савицький. На основі власних спостережень він опублікував у часопису обширну статтю «Музей Волинський у Луцьку» [13], де охарактеризував музейну збірку та висловив деякі критичні зауваження щодо роботи музею. Так, за словами Савицького, музей займає велике приміщення на першому поверсі кам'яного будинку і складається з двох частин, розділених коридором. З однієї сторони – велика кімната, зала і мала кімната, з іншої – три кімнати в анфіладі. У великій кімнаті міститься канцелярія музею та бібліотека. У великій залі – етнографічна колекція, яка включає в себе народну викопну кераміку, народну вишивку, весільний одяг, килими тощо. Експонати розміщені у 14 вітринах та одній шафі. Археологічна колекція розміщена у малій кімнаті і в основному складається з неолітичних пам'яток, що походять з Коршева, Луцька, Волиці-Стублово, Кобилина, Городка. Крім того, тут міститься колекція кремінних виробів зі стоянки, відкритої біля Вижви – пара сокир, два серпа тощо. В одній із вітрин містяться геологічні зразки, що походять із колодязя глибиною 62 метри, викопаного у Луцьку [13, 342–344].

Ще в одній кімнаті міститься дві вітрини, що містять колекцію відбитків дереворитів та мідноритів. На стінах кімнати розміщена виставка акварельних робіт учнівської молоді, які, на думку Савицького, дуже примітивні і не мають ніякої художньої цінності. У наступній кімнаті представлені зразки фарфорового та фаянсового посуду з Корця, Баранівки, Городниці, а також з Нюрнберга, Гданська, Берліна, Відня і Севра. Більшість з них – у вигляді уламків. Крім того, одна з вітрин містить колекцію глиняних люльок. В останній, шостій кімнаті, зберігаються київські та почаївські стародруки XVI-XVIII ст., що є власністю Острозького музею. Окрім того, тут містяться зразки польських та іноземних тканин, а також кілька старих ікон, що мають відношення до Волині. Варто зазначити, що значна частина музейної експозиції, за словами Савицького, є депозитом кустоша музею Олександра Прусевича, який, на жаль, під час відвідин музею був відсутнім [13, 344–345].

Підсумовуючи побачене, Людвик Савицький робить декілька зауважень. На його думку, потреби музею у приміщенні повністю забезпечені, як і в музейних меблях. Але у виставковій діяльності відчувається відсутність фахового керівництва. Савицький підкреслює помилку, яка притаманна всім провінційним музеям – виставляти все, що є. Подібна практика відчутно знижує якісний склад музейної експозиції. На думку автора, слід більш дбайливо ставитися до стародруків та рукописів, які потребують спеціального температурного та світлового режиму [13, 345].

У цьому ж номері часопису цікава інформація про музей міститься у «Звіті про діяльність музею Товариства Краєзнавчого та опіки над пам'ятками минулого у Луцьку» [14]. Автори звіту подають інформацію про кількість експонатів у кожному з трьох існуючих на той час відділів. Так, відділ давньої історії нараховує 986 експонатів, етнографічний відділ – 1067, історичний – 250 експонатів. Крім того, бібліотека музею налічує 270 праць у 400 томах та зошитах. Згідно із звітом, музей з 16 червня 1929 року по 1 лютого 1930 року відвідало близько тисячі осіб, а також кільканадцять екскурсій шкільної молоді та військових [14, 383].

Автори звіту повідомляють про тимчасові виставки, які мали місце протягом 1929 року. Серед них: польської графіки (лютий – березень), художніх ремесел (червень – серпень), народного декоративного мистецтва (вересень – грудень). Крім того, музей брав участь у Загальній Виставці в Познані, в результаті чого частина етнографічних експонатів потрапила до фондів Етнографічного музею у Варшаві [14, 383].

Протягом звітнього періоду музеєм велася активна наукова діяльність, яка полягала у збиранні матеріалів, що стосуються збереження історичних пам'яток на теренах Волині. З цією метою було зроблено 300 фотографічних знімків. Також йшла робота щодо укладання бібліографії історії Волині (1500 карток), бібліографії етнографії Волині (у друці 300 карток), Волинського біографічного словника (3000 карток), реєстру повстанців-волиняків 1831 року (підготовлено до друку 400 карток), бібліографії Листопадового повстання на Волині (підготовлено до друку 200 карток) [14, 383].

Олександр Прусевич опублікував у скороченому вигляді працю «Народна вишивка Волині» («Dziennik Urzędowy Okręgu Szkolnego Wołyńskiego», 1929, № 11, s. 366-373). Також підготовлено до друку окремий альбом, присвячений волинській народній вишивці [14, 383].

В зв'язку із 100-річчя Листопадового повстання було видано відозву до громадськості, у якій закликалися передавати у музей пам'ятки, що стосуються цієї події, а також відомості про учасників повстання. Працівниками музею була опрацьована карта військових дій і сутичок 1830 та 1863 років на Волині [14, 383].

У звіті також відзначалося, що музей надавав відомості та матеріали про народні ремесла та кустарні промисли «Комітетові Вистави Кустарних Промислів» у Варшаві та очолив акцію підтримки народних промислів Волині. Діяльність музею здійснювалася відповідно до рекомендацій експертів: панів Бялковського, Якимовича, Мошинського і Савицького [14, 383].

Таким чином, публікації польського часопису «Ziemia» є важливим і цікавим джерелом до вивчення початкового періоду діяльності Волинського краєзнавчого музею.

1. Зінько Д. Віхи історії музейної справи на Волині та основні засади відкриття Волинського краєзнавчого музею (1917–1939 рр.) / Дмитро Зінько // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Науковий збірник. – Луцьк, 2012. – Вип. 4. – С. 167–170.

2. Кінд-Войтюк Н. В. Історія Волинського музею (1929–1930 рр.) / Н. В. Кінд-Войтюк // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету / Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – Вип. 14. – С. 138–143.

3. Кінд-Войтюк Н. В. Польська історіографія з вивчення історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Волині у 1920–1930-х рр. / Н. В. Кінд-Войтюк // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – Вип. 1. – С. 83–88.

4. Ярмошик Іван. Основні напрями історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках / Іван Ярмошик // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Полісся, 2010. – Т. 4. – С. 37–46.

5. Ярмошик І. Польська історіографія 1800–1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині / І. Ярмошик. – Житомир: Видавництво «Волинь», 2010. – 512 с.

6. Ziemia. – 1910. – Rok I. – № 11.

7. Sawicki Ludwik. W sprawie utworzenia «Muzeum Przyrodniczo-Krajoznawczego» na Wołyniu / Ludwik Sawicki // Ziemia. – 1928. – R. XIII. – № 5. – S. 71–75.

8. 1972) / Edward. Rühle // Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego. – 1973. – Tom XLIII. – Zeszyt 4. – S. 569–577.

9. Hoffman Jakób. Odpowiedzi na ankietę «Ziemi» w sprawie potrzeb, przeszkód na drodze rozwoju i najbliższych zadań muzealnictwa regionalnego w Polsce / Jakób Hoffman // Ziemia. – 1930. – Tom XV. – № 15-18. – S. 311–312.

10. Zborowski Juljusz. Kronika Muzealna / Juljusz Zborowski // Ziemia. – 1930. – Tom XV. – № 3. – S. 58–59.

11. Przemyski K. Muzeum Wołyńskie w Łucku / K. Przemyski // Ziemia. – 1930. – Tom XV. – № 5. – S. 97–98.

12. Пшемиський Казимир (1882–1941?): Біобібліографічний нарис до 130-річчя від дня народження / Укладач Л. Дейнека. – Луцьк, 2021. – (Дослідники Волині. Дати і долі; вип. 1). – 12 с.

13. Sawicki Ludwik. Muzeum Wołyńskie w Łucku / Ludwik Sawicki // Ziemia. – 1930. – Tom XV. – № 15-18. – S. 342–345.

14. Sprawozdanie z działalności Muzeum Wołyńskiego T-wa Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Łucku // Ziemia. – 1930. – Tom XV. – № 15-18. – S. 383–384.

Світлана Чибирак,

кандидат історичних наук, завідувач Музею етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Людмила Мірошніченко-Гусак,

завідувач відділу етнографії і народних промислів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

СПІВПРАЦЯ МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ВОЛИНИ ТА ПОЛІСНЯ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ І ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У 2010 році було створено Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському (тепер – Східноєвропейському) національному університеті імені Лесі Українки (далі – МЕВП). Від початку формування колекції, а саме з 1995 р., МЕВП активно співпрацює і з Волинським краєзнавчим музеєм (далі – ВКМ), працівники якого надали методичну допомогу при побудові експозиції, сприяють в підготовці та побудові виставок тощо. Безперечно, що найтісніший контакт МЕВП налагодив з відділом етнографії ВКМ.

Основними видами співпраці МЕВП та відділу етнографії ВКМ є спільні виставки, круглі столи, експедиції, майстер-класи, конкурси та ін. Так, у квітні 2011 р. у МЕВП відбулася етнографічна виставка, яка складалася із трьох частин: „Пізнай горнятко по голосу”, „Живе дерево”, „Вишню сорочку кольору кохання”. Підготовка текстів екскурсій, побудова виставки та її представлення було практичною стороною дипломних проектів студентів 5 курсу спеціальності „Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури”. Матеріали для виставки студенти відібрали у фондах МЕВП. Майбутні музейники розповідали не лише сухі дані, а й зуміли викликати інтерес в аудиторії тим, що включили до екскурсій різноманітні легенди, розповіли про вірування українців, пов’язані із гончарними виробами, одягом та „живими” виробами з дерева. А щоб ще більш зацікавити публіку на захід було запрошено наукових співробітників відділу етнографії ВКМ, які доповнили розповіді студентів віруваннями та звичаями характерними для Волинського Полісся.

17 листопада 2011 р. відбулося відкриття виставки МЕВП „Етнографічне літо 2011” у рамках тижня історичного факультету, на якій було виставлено велику кількість раритетних предметів. На її презентації були присутні студенти та викладачі Волинського національного університету імені Лесі Українки, працівники відділу етнографії ВКМ.

МЕВП долучився до створення етнографічної виставки „Віконце в дитинство”, організованої відділом етнографії ВКМ у грудні 2011 р. Було надано дитячий одяг (здебільшого представлений сорочечками), ілюстративний матеріал (дитячі фото). Завдяки музейним засобам відділ етнографії розкривав такі питання як родинна обрядовість, виховання дітей, збереження народних звичаїв і традицій, дитячі ігри та іграшки тощо. Познайомитись з матеріальними та духовними аспектами „світу дитинства” прийшли студенти кафедри документознавства і музейної справи.

Інтерес проблеми родини та дитинства після відвідування виставки не згас, тому на базі МЕВП було вирішено провести майстер-клас з розмальовування іграшок. Його провели Андрій Бондарук та Ірина Сардак, вироби яких також були представлені на виставці „Віконце в дитинство”. Майстри розповіли студентам та викладачам історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки про те, як відбувався ігровий процес, показали різноманітні дерев’яні іграшки, а також допомогли усім бажаючим створити власну оригінальну забавку.

Щоб активізувати співпрацю між МЕВП, відділом етнографії ВКМ та студентсько-викладацьким середовищем Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки було вирішено провести

27 лютого 2012 р. круглий стіл „Жива душа народу”. Він був присвячений ролі танцю та пісні в українській культурі. На круглому столі були присутні студенти спеціальностей „Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури” і „Хореографія”, а також етнограф та фольклорист, лауреат премії імені М. Куделі, почесний краєзнавець України О. П. Кондратович, доценти – Л. П. Косаковська та А. А. Дмитренко, заввідділом етнографії ВКМ Л. А. Мірошніченко-Гусак, завідувач МЄВП С. В. Чибирак. На круглому столі було обговорено такі питання: „Місце обрядового танцю у звичаєво-обрядовій культурі українців Волині”; „Поєднання пісенної традиції і танцю в етнокультурі Волині”; „Народний костюм у творенні образу танцю”; „Обрядовий танець та костюм”. Студентам було продемонстровано відео з відспівування короваю на Ратнівщині. Присутні також побачили традиційні костюми волинян і поліщуків під час дефіле, яке включало і елементами традиційних танців українців.

16 квітня 2013 р. у ВКМ під час роботи Четвертої Всеукраїнської науково-етнографічної конференції „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї” відбулося відкриття виставки „Традиційне вбрання волинян та поліщуків” та презентація каталогу „Традиційні жіночі сорочки кінця XIX – XX ст. Збірка Волинського краєзнавчого музею”. Збірка Волинського краєзнавчого музею склала основу етнографічної виставки „Традиційне вбрання волинян та поліщуків”, проте окремі її частини було отримано від МЄВП. Тематично виставка складалася з кількох розділів, в яких висвітлено: матеріал виготовлення та крій волинських сорочок, колорит і орнаментику, їх функціональне призначення тощо. Регіональні особливості традиційного вбрання Волині й Західного Полісся на виставці показано за допомогою сформованих комплексів жіночого та чоловічого одягу. Представлено жіночі сорочки, які були виготовлені в різних населених пунктах нашого краю.

Долучився МЄВП і до спільним проекту працівників відділів етнографії та природи ВКМ, а саме етнографічно-екологічної виставки „Нелегка ноша або Все своє ношу з собою”, відкриття якої відбулося 6 листопада 2014 р. Метою цього проекту було привернути увагу громадськості до проблем забруднення навколишнього середовища поліетиленовою продукцією; демонстрація альтернативної продукції (екосумок) для щоденної екології життя; ознайомлення з ретроспективою народної ноші XX ст. та музейними пам’ятками. Під час представлення виставки Л. А. Мірошніченко-Гусак про різні аспекти побутування народної ноші розповіли присутнім: С. Чибирак – завідувач МЄВП, Н. Градиська – член Спільки дизайнерів України, викладач Луцького центру професійно-технічної освіти. Говорили про сумку, як елемент матеріальної культури історичної епохи, як реквізит найрізноманітніших професій і занять, як невід’ємну річ гардеробу, виразник соціального становища та мистецьких вподобань людини.

У ВКМ 27 березня 2015 р. була відкрита виставка-презентація серпанку „Таємниці одягу Мавки”. У майстерні ручного ткацтва „Легенди Волині”, що в м. Радивиліві Рівненської області, відродили давно забуту техніку виготовлення серпанку. Майстрам вдалося реконструювати ряд унікальних серпанкових костюмів з музейних та приватних колекцій. Прозоре і легке, ніжне на дотик і неперевершене за структурою, не перенасичене оздобленням, елегантне, привабливе і натуральне – ось те, що було еталоном святкового одягу волинських дівчат і жінок у минулих століттях. Поряд з відтвореними костюмами виставлено і оригінальні предмети з фондів ВКМ, МЄВП та Рівненського обласного краєзнавчого музею. Серед яких – намітки, спідниці, фартушки, сорочки з напівпрозорого полотна.

Важливим напрямком роботи будь-якого музею є збір експонатів. Поповненню музейних фондів МЄВП та ВКМ сприяють польові етнографічні експедиції. За період з 2008 по 2014 рр. за участі студентів історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доцента кафедри документознавства і музейної справи А. А. Дмитренко, завідувача МЄВП С. В. Чибирак, заввідділу етнографії ВКМ Л. А. Мірошніченко-Гусак відбувалось дослідження Волинського Полісся. За цей період було обстежено такі села: Голядин, Світязькі Смоляри, Омеляне, Шацьк, Пульмо, Світязь, Грабове, Пулимець, Самійличі, Хомичі, Підманево, Ростань, Острів’я Шацького, Столенські Смоляри Любомльського, Стобихва, Великий Обзир, Піщане, Полиці, Бузаки, Фаринки, Соснівка, Брониця, Підбороччя, Пнівне, Кримне, Волиця, Рудки, Ворокомле, Залазько, Черче, Мельники-Мостище, Мостище Камінь-Каширського, Межисить, Денисів, Голики, Заприп’яття, Самари, Підгір’я, Окачове, Щедрогір, Залисиця Ратнівського районів Волинської області. У різний час у експедиціях брали участь науковий співробітник відділу етнографії ВКМ О. М. Березко, аспірантка Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка Ю. С. Буйських, аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського С. В. Сіренко, а також викладачі історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – професор Г. В. Бондаренко, доцент С. Д. Панишко та старший викладач О. Є. Златогорський.

Під час етнографічних експедицій здійснювався збір польових матеріалів з різних аспектів традиційно-

побутової культури українців, а також проводилась робота з пошуку предметів матеріальної культури поліщуків. Наприклад, під час Ратнівської експедиції 2011 р. фонди ВКМ та МЕВП поповнилися „сернегами” – традиційним верхнім зимовим одягом. Колекція МЕВП була доповнена такими унікальними речами, як соха з залізним наконечником, якою ще до середини ХХ ст. на Ратнівщині обробляли ґрунт, жлукто (діжка для замочування білизни), хлібна діжка (яку українці наділяли також магічними властивостями – щоб зупинити грозу її виносили на вулицю), гарнець (мірка для сипучих речовин). Під час інших поїздок МЕВП та ВКМ отримали в подарунок різноманітні предмети щоденного вжитку, керамічні та дерев’яні вироби, декоративні тканини (картини, рушники), одяг. Загалом за рахунок збору матеріалів у „полі” фонди обох музеїв отримали близько ста одиниць предметів матеріальної культури.

У Волинському краєзнавчому музеї щорічно відбуваються обласний конкурс на кращу писанку „Волинська писанка третього тисячоліття” та різдвяно-новорічної атрибутики „Святвечір”. Роботи конкурсантів оцінюють не лише фахівці ВКМ, а й у журі запрошують народних майстрів, викладачів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та завідувача МЕВП. Варто зауважити, що позитивним аспектом конкурсу є те, що майстри, розписуючи писанки, використали здебільшого традиційні волинські візерунки, а під час створення традиційних різдвяних атрибутів використовують нові техніки і матеріали.

Варто зазначити, що відділ етнографії ВКМ щороку організовує школу писанкарства, де кожен може навчитись декорувати пасхальні яйця. Участь у такій школі цього року взяли студенти 3 курсу „Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури” та завідувач МЕВП С. В. Чибирак. Адже однією із основних функцій МЕВП є вивчення та пропаганда етнокультури українців. А особливу увагу в даному напрямку потрібно звертати і на підростаюче покоління, тому МЕВП активно залучає студентство до відвідування різноманітних заходів відділу етнографії ВКМ та створює спільні з ним проекти.

13 травня 2015 р. в МЕВП відбудеться майстер-клас „Жіночий головний убір у традиційному і сучасному костюмі”, на якому дослідниця народної культури Л. А. Мірошніченко-Гусак покаже як колись жінка зав’язувала намітку. Крім того, відвідувачі побачать сучасні способи декорування костюму, за допомогою шалі, хустки, паладина.

Спільним проектом відділу етнографії ВКМ, МЕВП та кафедри документознавства і музейної справи є організація виставки „Волинське Полісся”, на якій будуть представлені: автентичні речі, зібрані під час етнографічних експедицій, фотоматеріали (поліські краєвиди, поліщуки і поліщучки, робота з респондентами, предмети побуту та ін.), лунатимуть аудіозаписи, які зафіксували мовні особливості цього краю та народну мудрість.

Оскільки МЕВП є відносно невеликим музеєм, хоч його фонди сьогодні і нараховують більше 2000 експонатів, він прагне репрезентувати власний доробок широкому загалу, а не концентруватися лише на викладацько-студенському середовищі. У той же час працівники ВКМ прагнуть залучати до систематичного відвідування молодь. Тому спільні проекти, які здійснюють ці дві музейні установи допоможуть їм реалізувати власну мету, а також накопичити інформацію про традиційно-побутову культуру українців та популяризувати її. Крім того, фонди музеїв завдяки спільним етнографічним експедиціям отримують нові надходження.

Олена Янюк,
*студентка Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
спеціальність „Музейна справа та охорона
пам’яток історії та культури”,
м. Луцьк*

МУЗИКА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ФЕСТИВАЛЮ «ІГОР СТРАВІНСЬКИЙ ТА УКРАЇНА»

Дякуючи зусиллям Володимира Терещука (директора музичної школи в Устилузі) та співробітникам Волинського краєзнавчого музею (Олені Огневій, Олексію Ошуркевичу), у 1990 році відкривається перший у світі музей відомого композитора Ігоря Стравінського у його, побудованому за власним проектом, будинку у смт Устилузі поблизу Володимира-Волинського. З дня його відкриття розпочинається клопітка праця для того, щоб повернути музику Ігоря Стравінського на батьківщину і увіковічити її. Під час створення музею в Устилузі співробітники Волинського краєзнавчого музею познайомились із людьми,

завдяки яким музика Стравінського починає звучати у Луцьку та Устилузі [5].

Для того, щоб музика Ігоря Федоровича більше не переставала звучати на волинській землі вирішується проводити фестиваль присвячений його пам'яті. З 1992 року, з нагоди дня народження композитора, починають проводитись святкові вечори, які були першо-кроками до здійснення задуму про проведення фестивалю в дійсність.

Після перерви знову музика Стравінського в Устилузі зазвучала на святкуванні 110-ої річниці від дня народження композитора. У цей день в музичній школі, яка знаходиться в тому ж приміщенні що і музей, відбувся концерт, на якому викладачі та студенти Львівської консерваторії ім. Лисенка виконували музику Ігоря Стравінського [7].

1994 року у Луцьку відбулася перша конференція під назвою «Стравінський і Україна», де вперше розглядалося питання про духовний зв'язок композитора з українською культурою. Після конференції проводиться перший однойменний музичний фестиваль, який розпочинається в Києві і продовжений в Луцьку та Устилузі, на якому звучить музика композитора. В Устилузі під час проведення фестивалю, у будинку Стравінських, відбулося «повернення Стравінського додому». Поруч з будинком відкривається бюст Стравінського, що увіковічує ім'я композитора у пам'яті не тільки устилужан, а всіх, хто хоча б раз відвідає будинок-музей Ігоря Стравінського [4].

Хоча перший музичний фестиваль мав великий успіх, все ж через деякі перешкоди, насамперед фінансові, наступний такий захід вдалося провести аж 2005 році. Повернув фестиваль «до життя» Сергій Ефіменко, директор Волинської обласної філармонії при активному сприянні Василя Ворона, представника обласної адміністрації і пристрасного шанувальника музики і музики Стравінського. У рамках фестивалю 18 червня, безпосередньо на сам день народження композитора, в Устилузі відбувся концерт за участі камерного оркестру обласної філармонії «Кантабіле». У вересні 2005 року відбувся перший Міжнародний фестиваль «Пограниччя» імені Ігоря Стравінського, відкриття якого відбулося в Устилузі, а концерти продовжились в Острозі, Луцьку, Рівному (Україна) і Красноставі (Польща) [5].

Тобто, починаючи з 2005 року музичний фестиваль «Стравінський і Україна» набуває статусу міжнародного фестивалю. Він не тільки починає проводитись за межами України, а й участь у ньому беруть представники інших держав.

Наступний третій фестиваль відбувся у 2006 році, в рамках якого в Устилузі проходить концерт струнного ансамблю «Кантабіле» обласної філармонії (солістка Ірина Малашевська), який виконує твори І. Стравінського, М. Скоріка, Л. Дичко, а також волинських композиторів В. Герасимчука, Ю. Максименка, В. Тиможинського. IV Міжнародний музичний фестиваль «Стравінський і Україна, відбувся 9-16 червня 2007 року. У стінах музею Ігоря Стравінського фестиваль розпочався концертом Вікторії Геренчар (цимбали, Угорщина), яка виконала твори І. Стравінського, Ш. Соколаї, у тому числі й свої [7].

У червні 2008 року відбувся V фестиваль. Як і кожного року фестиваль проходив в Устилузі, де виступили 4 оркестри, 1 хор і 5 сольних виконавців, що приїхали з різних регіонів України і сусідніх держав. Зі своїми виступами на сцену устилузької частини фестивалю вийшли фольклорні колективи волинських сіл, у тому числі Троїсті музики Локачинського будинку культури (керівник Л. Пилипюк), фольклорні ансамблі с. Жашковичи Іваничівського району, включаючи дитячий фольклорний колектив с. Ледніче Володимир Волинського для району (худрук Людмила Кендес), народний фольклорний ансамбль «Родина» Волинського училища культури і мистецтв, інші фольклорні колективи, що виконували веснянки, гайвки, петрівки, шедрівки, обжинкові і весільні пісні, голосіння [5]. Також виступали камерний оркестр Волинської філармонії «Кантабіле» під управлінням заслуженого на діяча мистецтв Товія Рівця, солісток Ірини Малашевської і Зої Комарук, музиканти зі Львова - Остап Шутко, Наталія Витюк, Олена Мацелюх, Людмила Маньковська (Росія), дует Яна Калиновського та Марека Шлезера з Кракова (Республіка Польща). Звучала музика творів композитора («Мавра», «Апполон Мусaget», дитячий альбом «Тілібом», Пісня для віолончели і фортепіано), музика інших авторів (С. Рахманінова, Л. Деліба, М. Скорика, Дж. Россіні, Гулака-Артемовського).

2009 року – VI музичний фестиваль «Стравінський і Україна». Концертна частина в Устилузі відбулася 17 червня, де спочатку відбулася екскурсія по музею Ігоря Стравінського, а потім, в Актівому залі музичної школи відбулася розмова про композитора, його творчість. Ігор Блажков прочитав лекцію «Стравінський і Україна» зупинившись, зокрема, на своїх відвідинах Устилуга в 1962 році. Єжи Станкевича, голова Союзу композиторів в Кракові, представив польських музикантів Анджея Годєка (кларнет) та Яніну Вернер (фортепіано), які виконали твори І. Стравінського, польських композиторів С. Лютославського, К. Пендерецького, та інших.

У червні 2010 року як зазвичай в Устилузі відбулася одна з концертних частин міжнародного

фестивалю присвяченого імені Ігоря Стравінського. Тут, в Устилузі, перед музеєм Ігоря Стравінського відбулися концерти камерних ансамблів «Кантабіле» (Луцьк) і «Quattro corde» [8]. VIII фестиваль «Стравінський і Україна» відбувся у 2011 році. У садибі композитора в Устилузі виступали фольклорні колективи, майстри мистецтв України, Росії, Польщі. Концерт відкрили самодіяльні колективи Володимир-Волинського району, оскільки саме таку музику автентичного фольклору чув композитор під час перебування в Устилузі. Участь у виступі взяли Томаш і Барбара Собанець, молоде подружжя з Кракова, які в дуеті віолончелі і маримби виконували твори Стравінського. Слухачі отримали чудову можливість бути присутніми на концерті професора Московської консерваторії ім. Петра Чайковського Світлани Савенко та Юрія Полубелова, старшого викладача, Етели Чуприк, доцента Львівської Національної музичної академії і заслуженої артистки України у програмі котрих звучала музика Стравінського і Ліста, камерного оркестру «Кантабіле», який виконав музику Стравінського, Г. Персела, М. Скоріка. Завершив концерт студентський хор училища культури імені Стравінського (художній керівник і диригент В. Гаврилюк). В актовому залі музичної школи демонструвалися кінофільми «Винахідник музики Ігор Стравінський» і «Париж Сергія Дягилева» [8]. З доповіддю «Петрушка»: до 100-ліття з дня постановки» виступила Світлана Савенко, професор Московської консерваторії, доктор мистецтвознавства. Віктор Давидюк (Луцьк), доктор філологічних наук, познайомив присутніх з особливостями волинського музичного фольклору. Олена Огнева (Луцьк) розповіла про зв'язки Ігоря Стравінського з Волинню. Цьогоріч концертна частина фестивалю, яка відбувалася в садибі композитора, була дуже насиченою.

Наступний IX фестиваль відбувся у 2012 році і був наймасштабнішим по кількості виконавців, які взяли участь у концертній частині. На сцені фестивалю виступала Академічна хорова капела «Орея» Житомирської обласної філармонії. Відбувся концерт симфонічного оркестру, а закінчився фестиваль виступом симфонічного оркестру Люблінської філармонії виконанням 13 симфонії Дмитра Шостаковича «Бабин Яр» [2].

Фестиваль 2013 року відбувся за підтримку «Фонду Ігоря Палиці – Новий Луцьк» і проходив, в основному, в обласному центрі нашої області – місті Луцьку.

2014 рік також не був винятком у проведенні фестивалю на честь дня народження Ігоря Стравінського. Протягом трьох тижнів по Воїнській області лунала класична музика, музика відомих композиторів. В самому Устилузі, місці, де жив і творив Стравінський, в його день народження відбувся гала-концерт під відкритим небом біля музею-садиби [3].

Отже, музичний фестиваль на честь композитора Ігоря Стравінського «Стравінський і Україна» на сьогодні є міжнародним фестивалем, який проходить як на території України так і за її межами. У ньому бере участь велика кількість відомих талановитих виконавців. Не останнє місце серед засновників фестивалю посідає музей-садиба Ігоря Стравінського в Устилузі та музична школа, які знаходяться в одному приміщенні. Під час концертних днів у рамках музичного фестивалю, які відбуваються кожного року в один той самий час: в кінці травня на початку червня, з нагоди дня народження композитора, районні центри Волинської області поринають в чудову музику, не тільки творчості Стравінського, а й багатьох інших композиторів минулого та сучасності.

1. Ворон В. Завершили дев'ятий, готуємося до десятого / В. Ворон // Волинський монітор. – 2012. – 28 червня. – С. 6.

2. Ворон В. Стравінський, Шостакович, Тансман... [Електронний ресурс] / Богдан Ворон – Режим доступу: <http://dyvensvit.org/articles/8124.html>

3. На Волині стартував фестиваль «Стравінський та Україна» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://voltv.com.ua/29762/>

4. Огнева О. Будинок серед алей : Музей Ігоря Стравінського в Устилузі / Олена Огнева. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 56 с.

5. Огнева О. З поверненням, маестро! (Музичний фестиваль «Ігор Стравінський і Україна»: історія і здобутки. До 130 річниці від дня народження Ігоря Стравінського) / Олена Огнева // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; / упоряд. А. Силюк, С. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 129–136.

6. Огнева О. Напрями збиральницької роботи під час створення музею Ігоря Стравінського в Устилузі / Олена Огнева // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 15 грудня 2011 року). – Чернівці: «Букрек», 2011. – С. 206–212.

7. Огнева Е. Устилуз фестивальний / Елена Огнева // Музыкальная Академия. – Москва, 2012.

8. Огнєва О. Сьомий міжнародний музичний фестиваль імені Ігоря Стравінського “Стравінський та Україна” [Електронний ресурс] / Олена Огнєва – Режим доступу: <http://www.volynconcert.net/фестиваль-стравінський-та-україна/7/> – Назва з екрану.

9. Філатенко А. Ігор Стравінський повертається на Волинь / А. Філатенко // Волинь. – 2005. – 23 червня. – С. 3.

Тетяна Яцечко-Блаженко,
старший викладач кафедри документознавства і
музейної справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Іван Рудянин,
кандидат історичних наук, старший викладач кафедри
археології, давньої та середньовічної історії України, Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МІСЦЕ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Сучасні музеї повинні постійно боротися за відвідувача, оживляти експозицію, шукати нові креативні ідеї і втілювати їх. Використання нових створення засобів масової інформації на основі нових технологій посилює нову філософію виставки та музею як об'єкту.

ХХІ століття – це епоха нових інформаційних технологій, таких як мобільні додатки на смартфонах, web-сайти, ТВ-передачі з тривимірною візуалізацією, дані у вигляді інфографіки, динамічні інформативні відеоролики та інтерактивні ігри. Американські та європейські куратори музеїв розробили нові типи музеїв – інтерактивні музеї, які є втіленнями музеїв ХХІ ст. Інтерактивний музей – це музей розташований в реальному просторі, зокрема в будівлі музею. Він представляє свої експонати за допомогою новітніх мультимедійних технологій. Інтерактивний музей орієнтований на глядача, на активізацію органів чуття відвідувача і викликати взаємодію між ним і експонатом [1, 20].

У засобах масової інформації та в музейних колах інтерактивним музеєм зазвичай називають технічно і технологічно оснащений музей, робота якого в першу чергу спрямована на діалог з публікою. Мається на увазі, що в арсеналі технологій такого музею наявні відеошоу, панорамні проєкції, віртуальна реальність і багато іншого. Однак «інтерактивність» далеко не завжди пов'язана з технічними засобами. Все більш актуальними стають інтерактивні екскурсії, що включають діалоги з публікою, майстер-класи, вікторини, концерти та інші прояви інтерактивності, які не потребують нових технологій. Музейні сайти також набувають все більш інтерактивний характер та популярність серед вітчизняних музеїв [4, 316].

Інтерактивний музей сьогодні часто називають музеєм майбутнього, не замислюючись про те, що з повною підставою такий музей можна назвати і музеєм минулого і просто музеєм. Адже згадаймо, що музей з самого початку своєї історії народжувався як інтерактивний інститут. Поняття «інтерактивності» прийшло в музей зі світу інформаційних технологій. Інтерактивність – це така взаємодія користувача з системою, при якому система відповідає на дії користувача і між ними з'являється зв'язок. У музеї під інтерактивністю прийнято розуміти діалогічності відношення відвідувача з експозицією і створення особливого середовища, з якого відвідувач може вступати в взаємодію [3, 7].

Прийнято вважати, що інтерактивні методи найбільш ефективні для дитячої аудиторії. Однак класична експозиція «дорослого» музею найчастіше складна для дитячого сприйняття і вимагає інтерпретації і посередника. В даний час стрімко розширюється підхід до музейної та культурної інтерпретації, а відповідно, і методи, використовувані культурними інституціями для трансляції інформації, цінностей і показу своїх скарбів [2, 44]. Інтерактивні музеї – це не похмурі місця для зберігання артефактів, які не можуть бути зрушені або там, де монотонно, екскурсії там організовані саме для вас. Інтерактивний музей повноцінно використовує аудіювання і читання, наші рухові навички, критичний аналіз, фізичні навички, цим самим підвищуючи потужність мозку в розумінні та інтерпретації нової інформації.

Для популяризації наукового знання і залучення дітей та молоді до самостійного наукового пошуку і експерименту сучасні музеї повинні наважився взяти на озброєння і ефективно застосовувати навіть не музейні форми роботи з аудиторією, такі як демонстрації дослідів і наукові шоу, наукові бої і гуртки, лицарські турніри, майстер-класи, предметні олімпіади, мобільні наукові лабораторії. При цьому вся

сукупність музейно-педагогічних форм музею володіє підвищеним освітнім потенціалом [1, 21].

Сьогодні більшість музеїв, у всьому світі, використовують інтерактивний підхід в побудові експозиції. Інтерактивність в музеї дозволяє більш «персоналізувати» візит до музею. Такі прийоми дозволяють краще дослідити артефакти історії та мистецтва самим відвідувачам. Інтерактивні музеї можна знайти в самих різних країнах світу. У міру розвитку технології, все більше і більше музеїв будуть включати практичну діяльність, або інтерактивне дослідження. Розглянемо найвідоміші інтерактивні музеї світу нижче.

Музей природознавства і техніки (нім. *Deutsches Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik*) знаходиться в баварському Мюнхені, є на сьогодні найбільших інтерактивних не тільки в Німеччині чи Європі, але і у всьому світі. Основною визначною пам'яткою музею є Центр нових технологій, де представлені кілька прогресивних експозицій і лабораторій. Відвідувачі експозиції, присвяченої нано-і біотехнологій, можуть побачити там панорамні види «нано-космосу», а лабораторія ДНК дає можливість взяти участь в експериментах в області генетики та генної інженерії. Найцікавіше, що ці лабораторії розташовуються в макеті літаючої тарілки НЛО, яка знаходиться над виставковим залом. Відвідувачі, які бажають дізнатися побільше про робототехніку, а також про астрономію, можуть пройти спеціальні курси в лабораторії Мюнхенського технічного університету [8]. (Додаток 1).

Другим із найбільш неординарних і високотехнологічних музеїв світу є Музей новин (англ. *Newseum*) у Вашингтоні, США. Експозиції в *Newseum* присвячені в першу чергу новинній журналістиці та її історії. На стінах однієї з галерей відвідувачі можуть побачити перші шпальти газет усього світу, вони також з'являються на будівлі самого музею, тому навіть звичайний перехожий, який випадково опинився на Пенсільванія авеню, завжди буде в курсі того, що відбувається у світі. У музеї також є так званий *newsroom*: тут відвідувачі можуть спробувати поринуть у світ тележурналістики: необхідно лише взяти мікрофон, встати перед камерою і впевнено зачитати текст новини. «Гарячий стілець» дає можливість відвідувачеві дізнатися, що таке *deadline*, і, крім того, пройти тест на профпридатність. В інтерактивних кіосках Центру етики відвідувачеві пропонують відповісти на питання, з якими багато журналістів стикаються щодня. Відвідувач повинен спробувати відповісти на них правильно. При бажанні можна позмагатися з друзями у знаннях у сфері журналістської етики [11]. (Додаток 2).

Музей *CosmoCaixa* існує в Барселоні (Іспанія) вже більше 30 років. Щоб крокувати в ногу з часом, в 2004 р. його перебудували і оснастили його експозицію останніми досягненнями науки. Під дахом музею знаходиться експозиція на 1000 кв. м., яка відтворює клімат тропічних лісів русла Амазонки. Вона знаходиться під плоским дахом, зробленої зі скла, яке не пропускає ультрафіолет - таким чином, рослини продовжують цвісти прямо на очах у відвідувачів. Крім того, відвідувачам доступна особлива експозиція, яка називається «Доторкнися! Доторкнися!». Відвідувачам пропонує познайомитися відразу з трьома кліматичними зонами нашої планети: пустелею, джунглями і субтропіками. Ще однією «родзинкою» музею є планетарій, де за допомогою системи 3D-моделювання відтворюються космічні об'єкти. Найменші відвідувачі можуть отримати уявлення про космос у планетарії повітряних куль - там планети і зірки представлені у вигляді скупчень куль [7]. (Додаток 3).

У Фінляндії, недалеко від Гельсінкі, в місті Вантаа, знаходиться музейний центр Еврика (фін. *Heureka*). Більшою мірою, «Еврика» відходить від звичної концепції музею, тому вся його експозиція є інтерактивною: можна самому налаштувати телескоп і подивитися куди бажаєш, можна також спробувати визначити температуру зірок, діти, екіпувавшись в скафандри, можуть вільно прогулятися по поверхні Місяця. Планетарій «Еврики» визнає одним з найбільш технічно просунутих в світі. Тут, в неймовірно величезному сферичному кінотеатрі, який забезпечує ефект присутності, можна побачити програму «Подорож до зірок», в якій показує момент появи перших зірок, спалахи наднової, а також поява Сонця [10]. (Додаток 4).

Музей Експлораторіум (англ. *Exploratorium*) в Сан-Франциско, США. Експозиція *Exploratorium* зосереджена на демонстрації досягнень науки, мистецтва, людського сприйняття. Творці музею переконані в тому, що науку можна вивчати за допомогою гри і сучасних технологій. Тут розташовується цікава інтерактивна виставка, присвячена першого побачення: тут відвідувачі можуть торкнутися один одного за особливою «грубці», щоб з'ясувати, хто з них гаряче; крім того, можна випробувати партнера на детекторі брехні, а також дізнатися риси майбутньої дитини. Інша програма, яка називається «Прогулянка гіку» пропонує відвідувачі приземлити супутник на геостационарну орбіту. Крім цього, в музеї є безліч моніторів, які пишуть саундтрек для музею і багато іншого [9]. (Додаток 5).

Музей людського тіла з назвою Корпус (англ. *Corpus*) знаходиться в Нідерландах, недалеко від університетського міста Лейден. Музей пропонує здійснити подорож всередині людського тіла. Унікальний

Рис.1. Музей природознавства і техніки (Мюнхен, Німеччина).

Рис.2. Музей новин (Вашингтон, США).

Рис.3. CosmoCaixa (Барселона, Іспанія).

Рис.4. Неурека (Гельсінкі, Фінляндія).

Рис.5. Музей Експлораторіум (Сан-Франциско, США).

Рис.6. Корпус (Лейден, Нідерланди).

Рис.7. Музей Коперника (Варшава, Польща).

музей представляє собою фігуру сидячої людини, конструкція заввишки в 35 метрів вбудована в семиповерхову будівлю. Музей дуже цікавий і пізнавальний, екскурсія триває 55 хвилин, протягом цього часу імітуються звуки організму там, де перебуває група. У музеї людського тіла представлені копії органів людини, змодельовані процеси відбуваються в організмі. Потрапити в музей людського тіла можна через коліно велетня, піднявшись по ескалатору. Усередині відвідувачі переміщуються повз внутрішніх органів, бачать м'язи, кістки, серце, нирки, травні органи, легені, вуха, очі і мозок. На екранах показують роботу органів, показуються їхні функції і все це зі звуками. Показується що відбувається в організмі, коли людина отримує травму того чи іншого органу, як відбувається розмноження. Закінчується екскурсія на верхньому поверсі в голові «гігантського людини». А в будівлі, яка вбудована в музей людського тіла, можна отримати додаткову інформацію про людському організмі. Призначений Музей людського тіла *Corpus* для людей віком від 6 років. Музей добре видно з автодороги Амстердам - Гаага. Створення такого цікавого музею обійшлося в 27 мільйонів доларів [6]. (Додаток 6).

Музей Коперника (пол. *Centrum Nauki Kopernik*) (Варшава, Польща) - польський музей, який просто вражає уяву і який на сьогоднішній момент можна сміливо назвати одним з найбільш сучасних та інтерактивним музеїв, скромно розташовується на березі Вісли у Варшаві. До речі сказати, музей зовсім свіжий і остаточно дообладнаний був в 2011 р., але він вже значиться як обов'язкова туристична точка у всіх путівниках, а на вході завжди буде чергу години на два або три. Всього в музеї налічується близько 400 інтерактивних експонатів. Музей являє собою кілька наукових станцій, в яких відвідувачі самостійно можуть знайомитися з науками і проводити експерименти. Наприклад в зоні фізики можна на собі відчувати п'ятибальний землетрус або самостійно викликати торнадо або блискавку. У зоні, що розповідає про людину і людському тілі, можна провести справжнісіньку медичну операцію і відрізати що-небудь непотрібне. У зоні руху – побігати у величезному колесі, в якому зазвичай бігає ваш домашній хом'ячок або випробувати на собі дію повітряної подушки. Якщо ви хотіли бути археологом, тоді вирушайте в зону «Коріння цивілізації», озбройтесь пензликом і відкопуйте кістки мамонтів скільки душі завгодно, прямо, що називається, не сходячи з місця. До речі, цікаво, що в музеї представлена експозиція, присвячена і людській психіці. Тобто всякі ілюзії, тести, а також описи та ілюстрації всіх відомих психологічних експериментів можна знайти в одному місці. Також музей також славиться своїм театром роботів і прекрасно обладнаним планетарієм, в якому можна поспостерігати сузір'я, комети і всякі небесні явища [5]. (Додаток 7).

Отже, як бачимо, сучасний відвідувач музеїв хоче не просто бачити і слухати, він мріє здивуватися, він не готовий відмовлятися від комп'ютерних технологій, в своїх експозиціях активно використовують сучасні технології. Тому що ці музеї розуміють – краще і надовго запам'ятовується те, що викликає емоції. Адже сьогодні інтерактивна частина музейного життя стає все більш органічною, і у музейників з'явилося розуміння, як цю інтерактивність застосувати.

1. Виноградов П. Н. Рекомендации по составлению детских интерактивных путеводителей для индивидуальных посетителей / П. Н. Виноградов, Н. Ю. Жвитаишвили, Л. Я. Лившиц, М. Ю. Юхневич // Сборник статей «Игра-путешествие «Я иду искать» – партнерский проект петербургских музеев». СПб., 2007. – С. 16–23.

2. Музей как пространство образования: игра, диалог, культура участия. / Отв. ред. А. Щербакова. Сост. Н. Копелянская., М. 2012. – 176 с.

3. Семья в музее: современные подходы // Музей. 2012. № 3. – С. 4–13.

4. Трошина Т. М. Интерактивный музей в современном медиaprостранстве / Т. М. Трошина // Медиакультура новой России. Материалы Международной научной конференции. Том II/ Под ред. Н.Б. Кирилловой и др. – Екатеринбург–Москва. 2007. с. 306–318.

5. *Centrum Nauki Kopernik*. – Режим доступу: <http://www.kopernik.org.pl>.

6. *Corpus* – Режим доступу: <http://www.corpusexperience.nl/nl/>.

7. *CosmoCaixa*. – Режим доступу: http://www.fundacionbancarialacaixa.org/nuestroscentros/cosmocaixabarcelona/cosmocaixabarcelona_ca.

8. *Deutsches Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik*. – Режим доступу: <http://www.deutsches-museum.de/>.

9. *Exploratorium*. – Режим доступу: <http://www.exploratorium.edu/>.

10. *Heureka* – Режим доступу: <http://www.heureka.fi/fi/>.

11. *Newseum*. – Режим доступу: <http://www.newseum.org/>.

Тетяна Яцечко-Блаженко,
*старший викладач кафедри документознавства і
музейної справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА МУЗЕЇВ

Музейні установи є унікальним інформаційним ресурсом, який об'єднує в собі сучасну гуманітарну складову з історичними передумовами. Саме музеї дозволяють знайти причинно-наслідкові зв'язки між теперішнім і минулим. Музеї України – це унікальні механізми інформаційного обміну та національні інформаційні ресурси.

Питання організації інформаційної безпеки музеїв знайшли відображення у публікаціях таких науковців як Алієвої М.Ф., Астахова Л.В., Ноль Л.Я., Хітарової І.Ю. та ін. [1; 2; 7; 8; 12; 13; 14]. Ступінь наукової розробленості проблеми свідчить про те, що сьогодні інформаційна безпека музеїв є досить не дослідженою, але водночас актуальною темою в світлі політичних подій та процесів, які відбуваються в нашій державі

Проблему інформаційної безпеки визнано актуальною на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. В документі ЮНЕСКО, який стосується інформаційної політики, зокрема, в програмі «Інформація для всіх» інформаційна безпека розглядається як: а) захист конфіденційної інформації (у тому числі від несанкціонованого доступу); б) захист інформації від навмисних і ненавмисних дій з метою забезпечення зберігання світової інформаційної спадщини; в) захист від інформації негативного характеру; г) безпека даних особистого характеру; д) сумлінне використання інформації та захист прав інтелектуальної власності [8, 197].

Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 рр.» від 09.01.2007 № 537—V подає таке тлумачення терміну «інформаційна безпека» – «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [10].

Основними загрозами інформаційній безпеці України є: обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; руйнування системи суспільних цінностей, негативні зміни їх цільових настанов, шкідливий вплив інформації на духовне і фізичне здоров'я особи; маніпулювання громадською думкою; порушення штатного режиму функціонування (руйнування) критично важливих інформаційних мереж, систем управління; несанкціонований витік таємної, конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом; спотворення (знищення) інформаційних ресурсів, програмного забезпечення; низький рівень інтегрованості України у світовий інформаційний простір; діяльність іноземних політичних, економічних, військових, розвідувальних та інших структур, спрямована проти інтересів України в інформаційній сфері; прагнення деяких країн і транснаціональних об'єднань до домінування у світовому інформаційному просторі, що призводить до обмеження національних інтересів України, витіснення її із зовнішнього та внутрішнього інформаційного ринку; збільшення технологічного відриву ряду держав світу і нарощування їх можливостей у протидії створенню конкурентоспроможних вітчизняних інформаційних технологій; невідповідність нормативно-правової бази, що регулює відносини в інформаційній сфері, вимогам часу; активне просування на внутрішній ринок програмно-апаратних засобів захисту інформації зарубіжного виробництва, включаючи і засоби криптографічного захисту, які не забезпечують відповідного рівня захисту; відставання України від провідних держав світу за рівнем інформатизації органів державної влади і органів місцевого самоврядування, кредитно-фінансової сфери, промисловості, сільського господарства, освіти, охорони здоров'я, сфери обслуговування [10].

Дослідниця інформаційної безпеки Алієва М.Ф. подає свою класифікацію і виділяє три великі групи проблем інформаційної безпеки з якими можуть зіткнутись музеї чи їх працівники: 1) проблеми гуманітарного характеру – проблеми інформаційної безпеки, виникають у зв'язку з безконтрольним використанням та поширенням персональних даних громадян, вторгненнями в приватне життя, наклепом і крадіжками особистості; б) проблеми економічного та юридичного характеру - проблеми інформаційної, що виникають в результаті витоку, спотворення і втрати комерційної та фінансової інформації, крадіжок брендів та інтелектуальної власності, розкриття інформації про матеріальне становище громадян,

промислового шпигунства і поширення матеріалів, що завдають шкоди репутації компаній; в) проблеми політичного характеру - проблеми інформаційної безпеки, що виникають через інформаційних війн, кібервійни та електронної розвідки в інтересах політичних груп, компрометації державної таємниці, атак на інформаційні системи важливих оборонних, транспортних і промислових об'єктів, неповного інформування та дезінформації керівників великих установ [1, 100].

Україна дбає про розвиток своєї держави як національної єдності та спирається на національний ресурсний потенціал, що зберігається в бібліотеках, архівах та музеях як на а джерело не лише історичного минулого, а й на інтелектуальну базу сучасного розвитку незалежної держави. Ресурси, що зберігаються в архівах, бібліотеках і музеях є нашим національним надбанням, оскільки вони уже відібрані на засадах експертизи цінності документів в інтересах розвитку суспільства і представляють комплекс першоджерел світового або національного значення. Створення загальнодержавного електронного інформаційного масиву та інформаційне представлення його у локальних та міжнародних мережах є важливою подією для кожної незалежної держави.

З розвитком сучасних інформаційних і комунікаційних технологій та їх застосуванням в усіх сферах життя, а також зі збільшенням кількості та якості інформації, засвоєння якої не можливе без відповідного впровадження інформаційних технологій, постає питання формування державної політики розвитку інформаційного суспільства та забезпечення інформаційної безпеки музеїв. Сьогодні в Україні здійснюються заходи, спрямовані на захист інформації та забезпечення інформаційної безпеки в умовах застосування комп'ютерної техніки, а також розвивається міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки.

Сьогодні дуже потрібні усвідомлені цілеспрямовані дії по збереженню тієї інформації, яка вже накопичується музеями та іншими інститутами пам'яті. Музейні установи є унікальним інформаційним ресурсом, який об'єднує в собі сучасну гуманітарну складову з історичними передумовами. Саме музеї дозволяють знайти причинно-наслідкові зв'язки між теперішнім і минулим [3, 140].

Музей – це соціальний інститут, який являє собою сформовані стійкі форми організації спільної діяльності людей, що виконують соціально-значущі функції. В даному випадку соціальний інститут постає як сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної соціальної потреби суспільства, і сприяє вихованню цінностей, смаків, освіти, діяльності та ін. Музей – це місце впливу один на одного носіїв різних систем знань, ідеалів, цінностей, устремлень і, як наслідок, – набуття почуття спільності з собі подібними, усвідомлення своєї індивідуальності і несхожості на інших [14].

Наші сьогоднішні уявлення про систему забезпечення інформаційної безпеки музею не повинні обмежуватися загальноприйнятими формально-юридичними стандартами, а повинні бути орієнтовані на майбутнє та загрози, які можуть виникнути. У сучасному суспільстві, як ніколи раніше, актуалізована потреба у достовірній культурно-історичній інформації, і відповідно зростає значення соціальних інститутів, які в силу своєї природи будуються на первинній інформації. Музеї володіють значним потенціалом впливу на інформаційну ситуацію в суспільстві, можуть прийняти на себе функцію забезпечення інформаційної безпеки в сфері культури.

Отже, для того, щоб забезпечити інформаційну безпеку музеїв влада повинна дотримуватись в своїй політиці кількох напрямів. По-перше, сприяти розвитку правового забезпечення інформаційної безпеки та вдосконаленню правоохоронної діяльності у цій сфері. Розробляти і впроваджувати ефективні програмні і програмно-апаратні засоби захисту інформаційних ресурсів, інформаційних і телекомунікаційних систем. Збільшити набір до вищих навчальних закладів на спеціальності в області галузі захисту інформації та створити систему підвищення кваліфікації в цій галузі.

---

1. Алиева М. Ф. Информационная безопасность как элемент информационной культуры / М. Ф. Алиева // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. - 2012. - Вып. 4. - С. 96-101.

2. Астахова Л. В. Сущность понятия «Культура информационной безопасности» и ее формирование у студентов вуза / Л. В. Астахова // Экономика. Информатика. Безопасность: сб. науч. тр. Меж-дунар. науч.-практ. конф., 2007 / науч. ред. В. А. Киселева, Л. В. Астахова. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2007. С. 93-99.

3. Європа на шляху до інформаційного суспільства: мат. Європейської Комісії 1994-1995 рр. / Держ. комтзв'язку та інформатизації України / за заг. ред. Олега Миколайовича Гальченка; уклад. Валентин Миколайович Павлович, Анатолій Васильович Цвігун. – К., 2000. – 176 с.

4. Інформаційне законодавство України : наук.-практ. коментар / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Держ. ком. телебачення і радіомовлення України; Володимир Олексійович Горобцов, Тетяна

Анатоліївна Костецька, Ірина Олексіївна Кресіна [та ін.]; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 230 с.

5. Інформаційне законодавство: зб. законодав. актів : у 6 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа. – Т. 1 : Інформаційне законодавство України. – К. : Юрид. думка, 2005. – 416 с.

6. Лорд Б. Менеджмент в музейном деле / Б. Лорд., Г. Д. Лорд М.: Логос, 2002. – 254 с.

7. Киреенко А. Е. Современные проблемы в области информационной безопасности: классические угрозы, методы и средства их предотвращения [Текст] / А. Е. Киреенко // Молодой ученый. – 2012. – №3. – С. 40–46.

8. Ноль Л. Я. Информационная политика ЮНЕСКО / Л. Я. Ноль // Музей будущего: информационный менеджмент / сост. А. В. Ле-бедев. – М., 2001. – С. 196–201.

9. Петров В. П. Информационная безопасность человека и общества: учебное пособие / В. П. Петров, С. В. Петров. – М.: ЭНАС, 2007. – 334 с.

10. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537–V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.

11. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 194 с.

12. Хитарова И. Ю. Методика включения музея в систему информационной безопасности социально-культурной сферы // Этносоциум и межнациональная культура. -№5. -2008. – С.66–77.

13. Хитарова И. Ю. Музей как субъект информационной безопасности в сфере культуры / И. Ю. Хитарова // Этносоциум и межнациональная культура. -№4. -2008. - С.72-85.

14. Хитарова И. Ю. Методика включения музея в систему информационной безопасности социально-культурной сферы / И. Ю. Хитарова // Этносоциум. URL: <http://ethnosocium.ru/khitarova-i-yu-metodika-vklyucheniya-muzeya-v-sistemu-informatsionnoi-bezopasnosti> (дата обращения: 15.11.2013).

Розділ II. Музейна педагогіка. Теорія і практика.
Матеріали III Волинської науково-практичної конференції,
м. Луцьк, 26 листопада 2014 року

Людмила Абашіна,
старший науковий співробітник
Національного історико-культурного заповідника “Чигирин”,
м. Чигирин

**ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПІДПІЛЬНОГО І ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХІВ,
 МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО
 ЗАПОВІДНИКА “ЧИГИРИН” У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ
 ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ**

“Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни” – одна з наукових тем, що досліджується в Національному історико-культурному заповіднику “Чигирин”.

Вивчаючи дане питання, маючи цікаві експонати, хочемо донести наявний матеріал дітям. На жаль, краєзнавчий музей, в якому могла б розміститися експозиція присвячена подіям Великої Вітчизняної війни, на даний час відсутній, тому задля контакту з школярами, було розроблено змістовні тематичні заняття. Ми не завжди проводимо їх у музейних стінах, часто зустрічаємося у класних кімнатах шкіл.

Підрастаюче покоління сприймає події Великої Вітчизняної війни як щось далеке, мало не фантастичне дійство, що ніколи не повториться уже в реаліях. Може тому діти й не сприймають це всерйоз?

Часом доведено, що робота, яку започаткували, не марна, ми маємо спілкуватися з дітьми, матеріали запам'ятовуються, а ще спонукають слухачів до самостійного вивчення та пошуку відповідей на питання, що зацікавили або залишилися не розкритими.

Для прикладу, хочеться зупинитися на деяких заняттях про діяльність підпільників та партизанів Чигиринського району.

Заняття “Діти воєнної пори” [1] для учнів молодших класів. Розповідаємо, що на боротьбу з ворогом піднімалися всі – і дорослі і малі. Діти йшли в ліси, самостійно шукали загони і виконували посильну роботу: були зв'язковими, розвідниками, займалися виготовленням листівок. Слухачі дізнаються про недитячі життєві ситуації, які довелося пережити дітям 11-15 років: Галині Гненній, Колі Печененку, Васі Хільченку, Миколі Негоді. Говорячи про Негоду, обов'язково розповідаємо про його захоплення, сенс життя – поезію. А ще слухаємо всім відому пісню “Степом, степом”. Це спільна робота поета Миколи Негоди та композитора Анатолія Пашкевича. Неперевершене виконання твору Ольгою Павловською у супроводі Черкаського народного хору доповнює розповідь, передає трагізм воєнного лихоліття.

“Листи з фронту” [2] – заняття, яке однаково добре сприймається всіма віковими категоріями. Воно побудоване на фронтових листах чигиринців, які є фондовій збірці НІКЗ “Чигирин”. Сьогодні діти не пишуть, не надсилають і не отримують поштових листів.

Ми розповідаємо про історію фронтового листування, особливості надходження листів на окуповану територію, військову цензуру, розглядаємо спеціальні позначки та маркування фронтових трикутників. 45 хвилин діти проживають життям чигиринців-фронтовиків: ідуть військовими дорогами, відпочивають, отримують нагороди, радіють кожній перемозі і сумують за вбитими товаришами, а ще безмежно вірять, що зовсім скоро вони повернуться додому, навіть, якщо знаходяться “на волосину від смерті”.

Чигирин був окупований вже 7 серпня 1941 року. Одразу виникає рух опору, створюються підпільні організації. З метою висвітлення життя окупованого міста, було розроблено такі заняття: “Забуттю не підлягає” (до дня визволення України від німецько-фашистських загарбників)[3], “Чигирин в період окупації з 7 серпня 1941 року по 12 грудня 1943 р.” [4], “Діяльність підпільно-диверсійних груп в Чигирині в роки Великої Вітчизняної війни” [5], “Не схиливши голови” (про остарбайтерів та в'язнів концтаборів) [6]. Вони орієнтовані на учнів середніх та старших класів і побудовані на спогадах колишніх підпільників, фронтовиків, остарбайтерів, розповіді підкріплені архівними матеріалами, документами та світлинами. Особливе емоційне навантаження несе демонстрація документальної хроніки відзнятої в місті 14 грудня 1943 р. Цей матеріал знайдено в кінофотофоноархіві ім.Г.Пшеничного у Києві. 2,5 хвилини фільму “В стародавньому Чигирині” режисера Є.Єфімова пройняті патріотизмом, болем, стражданням, бажанням якомога швидше здобути перемогу. Поєднання розповіді і перегляду хроніки дає бажаний результат –

байдужими не залишається ніхто.

Допомогу фронту надавали партизани. В 1943 р. в Холодному Яру (лісовий масив, що займає площу 7 тис.га) сформувалось 8 партизанських загонів. Партизанське життя добре висвітлене в документальних, автобіографічних повістях Григорія Гончара, Миколи Тимка, Федора Людного, Тамари Горб-Дубової та ін.. Заняття “Партизани Холодного Яру” [7] створене з метою заохотити дітей прочитати книги про партизанів, поговорити про ці події вдома з рідними.

Люди, яким довелося відстоювати країну, йти до Перемоги, відходять у вічність та пам’ять про них має бути нетлінною. Вважаємо, що в якійсь мірі нам можуть допомогти в цьому інформаційні технології.

Як приклад – електронний фотоальбом “Пам’ятаємо” [8], створений завідуючою відділом “Музей Б.Хмельницького” Ольгою Пискун та старшим науковим співробітником Людмилою Абашіною.

У фондах НКЗ “Чигирин” було відібрано фотографії фронтників, партизанів, підпільників – уродженців Чигиринського району, які загинули та тих, хто пройшов війну і повернувся додому живим. Показ світлин супроводжується фронтними мелодіями.

Після демонстрації альбому пропонуємо дітям співпрацю, вважаємо, що цей альбом може і повинен доповнюватися новими сімейними реліквіями.

Патріотичне виховання є однією з головних складових гармонійного розвитку підростаючого покоління. Завдання вчителів, батьків, музейних працівників – допомогти сформуватися дитині справжнім патріотом. Розроблені заняття дають можливість дітям вивчати історію рідного краю. Коли виникає зацікавленість, інтерес до запропонованого, тоді втілюється в життя вислів В.Сухомлинського: “Любов до Вітчизни стає силою духу тільки тоді, коли у людини відображені у свідомості образи, пов’язані з рідним краєм, мовою, коли з’являється почуття гордості від того, що все це – твоя Батьківщина”.

1. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Діти воєнної пори”. – 2002 р.

2. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Листи з фронту”. – 2002 р.

3. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Забуттю не підлягає” (До дня визволення України від німецько-фашистських загарбників). – 2001 р.

4. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Чигирин в період окупації з 7 серпня 1941 р. по 12 грудня 1943 р.”. – 2006 р.

5. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Діяльність підпільно-диверсійних груп в Чигирині в роки Великої Вітчизняної війни”. – 2006 р.

6. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Не схиливши голови” (про остарбайтерів та в’язнів концтаборів). – 2002 р.

7. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Тематичне заняття “Партизани Холодного Яру”. – 2003 р.

8. Науковий архів НКЗ “Чигирин”. Електронний фотоальбом “Пам’ятаємо”. – 2011 р.

Геннадій Баюк,

*учитель історії та правознавства,
член Національної спілки краєзнавців України,
с. Забороль, Волинської області*

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА - ОСНОВА КРАЄЗНАВЧОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ (на матеріалах Волинської області)

У виховній роботі важливою ланкою формування національно свідомого патріота і громадянина є краєзнавча освіта школярів, знання про свій край і долю його людей. Освітня Волині завжди приділяла і сьогодні приділяють увагу цій важливій справі. У доповіді висвітлено результати краєзнавчої роботи шкіл та позашкільних закладів Волинської області, Управління освіти і науки та обласного Центру туризму, спорту та екскурсій, про що свідчать проведені краєзнавчі конференції, семінари, наради тощо, створені музейні заклади в установах освіти, науки і вищої школи, запроваджені спецкурси, факультативи, гуртки тощо.

Annotation

Bringing up of a real patriot and citizen is an important part of education. So giving knowledge about native region or town, life of local people is the main task of schooling. Teachers of Volyn region always pay attention to the regional ethnography. The results of scientific cooperation of educational institutions of Volyn region, Administration of education and science, Regional Centre of tourism sports and excursions are written in this

report. Different country-study meetings, conferences and seminars prove it.

Museums of regional ethnography are available in many educational institutions: secondary schools, collages, universities. There are classes, sections and after-classes activities which are connected with regional ethnography.

Ключові слова: краєзнавча освіта, волинезнавство, пошукова робота, історична пам'ять, музей, родовід, народознавство, дослідження, національна самосвідомість.

Проблематика публікації:

- проблеми шкільного краєзнавства в матеріалах обласних науково-практичних конференцій;
- робота у краєзнавчих гуртках, походи місцями революційної, бойової і трудової слави;
- створення краєзнавчих музеїв та куточків у населених пунктах Волинської області, ініціатори їх створення, результати роботи;
- краєзнавча освіта школярів – формування активної громадянської позиції, основа патріотичного виховання учнів.

Опубліковані дотепер матеріали зауваженої тематики:

Ця тема впродовж багатьох років є об'єктом уваги науковців. Найбільше уваги їй приділяє П. Тронько – голова Національної спілки краєзнавців України, а також О. Савченко, В. Смолій та інші. У Волинській області питання краєзнавства і краєзнавчої освіти неодноразово розглядали на конференціях, зокрема «Минуле і сучасне Волині та Полісся», кілька публікацій представили Г. Гуртовий – про шкільні музеї і пошукову роботу учнів, Г. Бондаренко – про викладання курсу «Волинезнавство», М. Кучинко – про археологію в школі, С. Гаврилук – про значення пам'яткознавства і пам'яткоохоронної роботи в закладах освіти та іншими.

Виклад матеріалу. З питань краєзнавчої освіти і пошукової роботи шкіл та позашкільних закладів Управління освіти і науки та обласний Центр туризму, спорту та екскурсій постійно щороку підбивають підсумки роботи шкільних краєзнавців на краєзнавчих конференціях, семінарах і нарадах. Зокрема, 23–24 березня 1993 р. було проведено обласну науково-практичну конференцію «Основні напрями вдосконалення шкільної історичної освіти як важливої складової частини відродження національної школи», яка стала певною віхою в розвитку історичного краєзнавства.

На конференції постали питання викладання історії у вищі і школі в умовах національно-культурного відродження України і краю та проблеми методологічних підходів в історичній науці, про що зазначали професори В. Колесник і О. Михайлюк, учителі О. Бренчук і В. Краглик.

Науковці, краєзнавці, вчителі та учні представили свої краєзнавчі доробки, обмінялись досвідом роботи та накреслили шляхи подальшого розвитку історичного краєзнавства і його ролі у формуванні історичного мислення. Підсумком роботи конференції став збірник матеріалів [9, 81]

В основі краєзнавчої діяльності учнів була робота у краєзнавчих гуртках, походи місцями революційної, бойової і трудової слави. Походи ці були звичним явищем у часи канікул, коли діти досить часто знаходили імена тих, хто загинув у різних війнах. Знаходили їхніх рідних і близьких, турбувались про встановлення пам'ятників і пам'ятних знаків.

Прикладів краєзнавчої роботи школярів можна наводити дуже багато, тим більше, що наставниками у них були вчителі, досить часто відомі краєзнавці, серед яких слід згадати Г. Гуртового (під його керівництвом діти повернули із забуття для родин і вітчизни понад 300 імен), О. Бренчука, З. Євницького, І. Майданець, Г. Охріменка, Я. Димнича, Х. Сегейду, В. Кмецинського, З. Ярмолюка. Окремих з них уже немає, але краєзнавчу справу продовжують їхні вихованці.

Саме Г. Гуртовий був одним з ініціаторів створення музеїв у селах і сільських школах. У 1968 р. в обласній газеті «Радянська Волинь» було надруковано його статтю «Чи є у вашому селі музей?», яка і стала поштовхом до поширення музейного шкільного будівництва на Волині [2, 15]

Копіткою була робота шкільних краєзнавчих гуртків та осередків, туристсько-краєзнавчих груп щодо виявлення у безіменних могилах імен полеглих, коли створювали братські могили, ставили пам'ятники і пам'ятні знаки, споруджувались Меморіальні комплекси Слави. Ця копітка учнівська робота формувала не тільки пошуковця історика, краєзнавця, а вчила дбайливо ставитись до свого минулого, виробляла культуру поведіння з історичними матеріалами, експонатами, з історичною пам'яттю.

Потрібно віддати належне шкільній історичній освіті й шкільному краєзнавству в тому розумінні, що саме у школах учні і вчителі вивчали історію воєнної пори, збирали документи, матеріали, спогади,

Додаток А.

Додаток В.

Додаток С.

світлини тощо, оформляли музеї і музейні кімнати для збереження історичної пам'яті в межах малої батьківщини: району, міста, села.

Немає на Волині такого села, де б не поставили пам'ятника землякам-односельцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. І всюди вкладено у таку святу справу збереження історичної пам'яті копітку працю волинських учителів та учнів. Їхня пошукова робота часто завершується створенням музеїв, музейних кімнат і куточків, перетворюється на справу кількох поколінь дослідників рідної землі.

Прикладом є створення музею видатного українського математика академіка Михайла Кравчука, який починався у 1987 р. з невеликої кімнати-музею в сільській школі села Човниці Ківерцівського району, в чому велика заслуга колишнього директора школи, тепер пенсіонера, Степана Федоровича Лукашука. Щороку в цьому музеї буває понад 200 відвідувачів, зокрема з різних країн світу. Куточок математика М. Кравчука є також у Луцькій ЗОШ № 22, його створили учні під керівництвом учительки математики Надії Гулиги.

У 1997 р. в Затурцях Локачинського району започатковано музей відомого політика, політолога, історика В'ячеслава Липинського. Тут уже кілька років триває підготовча робота до створення Музею-садиби національного значення. У цій справі чільне місце належить місцевій владі та школі.

Музей історії Великої Вітчизняної війни з великою кількістю експонатів, документів, матеріалів, фотодокументів, спогадів учасників бойових дій і подій періоду окупації створено у школі № 4 міста Ківерці під керівництвом колишнього директора Зиновія Марковича Євницького. У цьому музеї сконцентровано відомості про Волинську область і, зокрема, Ківерцівський район, що свідчать про часи війни і події, про людей, які брали в них участь. У Рожищенській середній школі № 1 з 1978 р. почала діяти кімната бойової слави.

За ініціативи і участі вчителів створено музей історії села Скриголого Горохівського району. Його незмінним громадським директором є вчителька місцевої школи Євгенія Харків.

Серед сільських шкільних кімнат-музеїв більшість розповідає про історію свого села, зокрема: у

Новосілках Турійського району її створили 1969 р., а також Черченська Камінь-Каширського (1987), Литовезька Іваничівського (1989), Доросинівська Рожищенського (1989), Линівська Локачинського (1996), Колківська Маневицького (1997), Лаврівська Луцького (1997), Мильська кімнати-музеї Ковельського районів. Працюють такі кімнати і в інших районах області.

Історичні шкільні музеї створено в селах Старому Чорторийську і Прилісному Маневицького, Заболотцях Іваничівського районів та в інших. У Старому Чорторийську всю експозицію присвячено подіям Другої світової війни, долі села і його людей. Понад 150 шкільних музеїв у Волинській області пройшли реєстрацію і одержали сертифікати [8, 76]

Цікавою була робота дослідницького клубу юних краєзнавців у селі Соловичях Турійського району, яким керував Зіновій Павлович Ярмолюк. Учні вивчали історію рідного краю, збирали матеріали і відомості про свій район, навколишні села, відомих людей. А вчитель залишив після себе кілька ґрунтовних публікацій про свій район [10, 136]

Пошукові групи, туристичні і краєзнавчі гуртки, спортивні секції, участь у конкурсах наукових робіт, навчання в Малій академії наук тощо дають можливість побачити певну систему роботи, яка складалась роками і має вихід на практичні речі, а саме: встановлення пам'ятників, впорядкування могил тих, що загинули у війнах і репресіях, створення музеїв, музейних кімнат, залів бойової і трудової слави. Сьогодні стоїть питання про створення генеалогії – родоводу своєї родини, про місцеву символіку, про ті речі, що мають сприяти формуванню національної самосвідомості та національної самоідентифікації. І це роблять не тільки вчителі у середніх і старших класах, а й учителі початкових класів і навіть у системі дошкільного виховання, коли дітей знайомлять з державними і національними символами, історичними постатями.

У початковій школі в області запроваджували зошити для вивчення генеалогії, родоводу сім'ї. Для учнів середнього і старшого шкільного віку на початку 1992–1993 роках проводили вікторину «Від роду до народу» і огляд-конкурс під назвою «Роде наш красний, роде наш прекрасний», оголошений управлінням освіти, управлінням культури, обласним відділенням Українського фонду культури. У конкурсі взяло участь понад 200 авторів родоводів, які представляли школи різних районів Волинської області. Деякі родоводи було представлено до сьомого коліна, а також відтворено герби та їх трактування. Частина родоводів ілюстровано фотографіями і документами. Виставку родоводів було організовано в обласній бібліотеці імені Олени Пчілки. На адресу обласного журі надійшло 48 родоводів, з яких 29 було відзначено дипломами і призами. Активними учасниками стали Луцька школа-гімназія № 14 та учні Ківерцівського і Рожищенського районів [5, 75]

Кінець 80-х і початок 90-х років ХХ ст. були перехідними у становленні новітньої української історичної наукової школи і освіти та історичного краєзнавства в контексті національно-культурного відродження і зміцнення Української держави.

У Волинській області на другому етапі конкурсу до 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні на найкращий музей бойової слави управління освіти, обласна рада ветеранів і Товариство краєзнавців визнали переможцями і нагородили колективи і керівників військово-історичних музеїв ЗОШ № 1 м. Рожища М. А. Бойко, ЗОШ 5 м. Луцька З.І. Полякову і Л. Ф. Тищенко, керівника залу бойової слави ЗОШ № 2 м. Нововолинська О. П. Ненька та керівника військово-історичної кімнати ЗОШ с. Любитова Ковельського району М. В. Яговця. З них дві школи - Рожищенська і Луцька було відзначено грамотами Міністерства освіти і науки України. На Волині акцію проводили з розумінням того, що частина волинян і край були втягнуті у події Другої світової війни з вересня 1939 р.

На щорічних виставках «Творчі сходинок педагогів Волині» завжди представлено досягнення у краєзнавчій роботі. Крім шкільного краєзнавства, представлено також краєзнавство Волині у технікумах, де викладачі і студенти пишуть наукові роботи, збирають експонати і різні матеріали для музеїв і музейних кімнат тощо.

Народознавчу світлицю у 1998 р. створили з експонатів, зібраних студентами різних районів Волинської області, у Володимир-Волинському сільськогосподарському технікумі, де плідно і професійно на ниві краєзнавства багато років працює викладач Анатолій Пісоцький. З 1954 р. краєзнавці-гуртківці збрали понад 200 легенд і переказів про населені пункти області і дві тисячі експонатів. Краєзнавчий гурток під його керівництвом залучає студентів до набуття знань про свій край, проводить краєзнавчі конференції.

Серед конференцій варто відзначити III студентську науково- краєзнавчу конференцію «Правда історії – наша сила», присвячену 10-й річниці незалежності України, яка відбулась у 2000 р. і на якій було представлено 10 виступів викладачів і студентів. Гуртківці і А. Пісоцький збрали багато матеріалів про діяльність «Просвіти» у 20–30-х роках ХХ ст. і підготували до друку монографію «Просвіта Волині», яку

незабаром буде надруковано. Вона торкається життя і діяльності відомих просвітян на Володимирщині А. Річинського і М. Тележинського.

У Горохівському сільськогосподарському технікумі створено музей «Берегиня», яким керує Марія Зиндюк. У 2001 р. експозиція музею мала такі розділи: 1. Державні символи. 2. Господарські заняття. 3. Житло. 4. Народне мистецтво. 5. Народний календар. 6. Мій рідний край – історія жива. 7. Визначні люди Волині. Частина матеріалів стосується відомих в історії Волині жінок: Громислави з Перемиля, яка у 1211 р. стала дружиною польського короля Лешка Білого; Марухи – дочки князя Фрідріха Пронського, відомої з XVI ст. за назвою кургану її імені біля Берестечка.

Володимир-Волинське педагогічне училище представило матеріали до писанкарства у молодших класах, чим займається викладач Оксана Потурай. О. Кумецький представив матеріали життя і творчості місцевого художника-монументаліста і педагога Миколи Рокицького (1901 — 1944). Н. Говда звернула увагу на просвітницьку діяльність видатних жінок України, серед яких імена волинянок Лисавети Гулевичівни і Олени Пчілки. Матеріали до 130-ї річниці з дня народження Лесі Українки, розроблені колективом викладачів, представило й училище мистецтв, зокрема матеріали О. Кучинко про виховання у родині Косачів.

У 2003 р. «Творчі сходинок педагогів» представили кілька краєзнавчих матеріалів з різних регіонів Волинської області. Аналіз їх подано у «Педагогічному пошуку». Втім на особливу увагу заслуговує упорядкована викладачем Луцького педучилища Мілою Хомич книжка «Уроки рідного слова. Письменники Волині — дітям», до якої увійшли твори 28-ми поетів і прозаїків.

Історичне краєзнавство тісно поєднується з туристичною й екскурсійно-відпочинковою діяльністю Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації. З 2001 р. Центр пропонує учнівській і студентській молоді відвідати Луцький, Олицький і Одеський замки, Зимнівський, Почаївський, Межирицький і Корецький монастирі, давні міста – Володимир-Волинський, Устилуг, Берестечко, Кременець, Дубно, Острог та інші з їх історико-культурними пам'ятками, Колодязненський музей-садибу Лесі Українки, Музей історії сільського господарства Волині у с. Рокинях, розташований просто неба. Такі подорожі, екскурсії та активний відпочинок сприяють вихованню у молоді любові до рідного краю, до його історії.

З 2005 р. управління освіти і науки запровадило у Волинській області факультативний курс «Волинезнавство» [1, 2060], розрахований на весь період навчання дітей у загальноосвітній школі. Для викладання цього курсу підготовлено електронний посібник, де вміщено програму, загальні відомості про область, сторінки історії, історичні постаті, населені пункти, пам'ятки історії, культури та природи краю. Цю програму й окремі теми забезпечують видання відомих краєзнавців, дослідників Г. Гуртового [3, 352], М. Киричука [4, 507], М. Кучинка [6, 202] та інших.

У середній школі села Забороль відбулась презентація книжки “Волинь – край козацький», яку написав відомий дослідник історії Волині і Луцького району зокрема, організатор та багаторічний директор краєзнавчого музею в селищі Торчин Луцького району Григорій Олександрович Гуртовий.

Оскільки в цьому році минає 585 років від першої літописної згадки про с. Забороль, місцеві школярі проводять пошуки краєзнавчих матеріалів, зустрічаються з місцевими жителями для того, щоб якнайповніше дослідити та вберегти розповіді, що стосуються рідного села. Учні цієї школи беруть участь у краєзнавчих конференціях і конкурсах, що досліджують історію Волині: «Краса і біль Волині», «Міста і села краю», «Пам'ять», «Дивовижна Волинь» та інші. Заборольські школярі регулярно відвідують Музей-садибу В. Липинського у с. Затурці (додаток А), Краєзнавчий музей у м. Торчин (Додаток В, Г), історичні пам'ятки Старого Луцька.

Важливе місце у краєзнавстві та краєзнавчому русі має наступність: зустрічі з відомими дослідниками, авторами книжок, учасниками важливих подій.

Ось приклад: 17 лютого 2011 року відбулася зустріч археологів ДП «Волинські старожитності» з педагогічним колективом та учнями Заборольської школи Луцького району. Приводом для зустрічі став не лише вихід книжки М. Кучинка і О. Златогорського про пам'ятки археології Луцького району [7, 280], а й майбутня перспектива археологічних досліджень у селі.

Олексій Златогорський розповів про археологічні дослідження на Волині у 2009–2010 роках. У своїй розповіді керівник ДП «Волинські старожитності» наголосив і на важливості збереження історичної спадщини, яку в останні роки зухвало нищать забудовники і «чорні» археологи. Зокрема, Віктор Баюк показав слухачам цікаві знахідки з розкопів. Зустріч завершилась передачею до бібліотеки школи нового видання ДП «Волинські старожитності».

Висновки. Багато завдань ще треба виконати для того, щоб дослідити своє місто або село, його

вулиці, кутки, урочища, долю його людей, у якій часто віддзеркалюється доля всього краю і України, про що свідчать постаті Йова Кондзелевича, Галшки Гулевичівни, Лесі Українки і родини Косачів, Агатангела Кримського, В'ячеслава Липинського та інших.

У багатьох школах Волинської області створено не тільки музеї, а й етнографічні світлиці, де зібрано вишиванки, писанки, предмети побутової культури і декоративно-прикладного мистецтва, які свідчать про високий рівень естетичних смаків односельців, їх уміння працювати, а пісні, легенди, перекази, приказки тощо – про уміння відпочивати.

Шкільне краєзнавство активне там, де працювали і працюють зацікавлені ним вчителі. У такому випадку діти теж будуть зацікавлені своєю роботою, збиратимуть і створюватимуть альбоми зі світлинами, документи, книжки і статті з історії краю або біографії відомих людей, чие життя пов'язувалося з населеним пунктом, вивчатимуть свій родовід, допомагатимуть створенню музейних фондів та експозицій. Тому саме краєзнавча освіта уможливило активне генетичне, демографічне і патріотичне виховання.

1. *Волинезнавство - матеріали з історії культури та природи краю. (Експериментальний варіант електронної версії). Упорядники: Бондаренко Г. В., Прокопчук В. Є., та ін. - Луцьк: [Б.в.], 2009. — 2060 с.*
2. *Гуртовий Г. Питання організації музеїв та музейних кімнат на Волині / Г. Гуртовий / Рад. Волинь. — 1968. — 10 березня.*
3. *Гуртовий Г. Волинь – край козацький / Г. Гуртовий. — Луцьк : Надстир'я, 2000. — 352 с., іл.*
4. *Киричук М. Волинь – земля українська / М. Киричук. 3-є вид. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. — 507 с.*
5. *Краєзнавство // Педагогічний пошук. — 2000. — № 1. — С. 75*
6. *Кучинко М. Археологія Волині / М. Кучинко. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. — 202 с.*
7. *Кучинко М. М. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області: [навчальний посібник] / М. М. Кучинко, О. Є. Златогорський. — Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 2010. — 280 с.*
8. *Музеї навчальних закладів Волинської області – осередки освіти і виховання. — Луцьк: Центр туризму, спорту та екскурсій, 2005. — 76 с.*
9. *Основні напрями вдосконалення шкільної історичної освіти як важливої складової частини відродження національної школи. Збірник матеріалів. — Луцьк : Б.в., 1993. — 81 с.*
10. *Ярмолюк З. Від витоків річки Неретва до озера Сомино. Історико- краєзнавчі нариси / З. Ярмолюк. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2002. — 136 с.*

Геннадій Бондаренко,
кандидат історичних наук, професор кафедри археології,
давньої і середньовічної історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА І ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

Що і в якій формі виникло раніше, музеї чи бібліотеки? Зібрання писемних джерел чи артефактів? Незаперечним є те, що ці обидві галузі знання зіграли видатну роль у розвитку людської цивілізації. Тому музеї і бібліотеки були не лише об'єктом накопичення знань, а й об'єктом історичної пам'яті, яку завжди намагались зберегти і яку намагались завжди знищити або викрасти завойовники. Наприклад, бібліотеки і музеї Києва неодноразово грабували і вивозили до Литви, Польщі, Росії, починаючи з пограбування Софії Київської, Печерської Лаври. Грабували церковні храми і давньохрамища у тому числі Володимир-Волинського, Луцька, Олики та інших населених пунктів і храмів Волині.

Зберігання і поширення інформації про свій досвід для майбутніх поколінь є важливим чинником у вдосконаленні людського суспільства. Втім, не менш важливим є спосіб передачі цієї інформації.

Саме тому і варто говорити про музейну педагогіку, яка формує історичне наукове мислення. Підготовка до лекцій, екскурсій, відкриття різних виставок та інші заходи навіть якщо вони мають інформативний характер, повинні бути проведені на належному рівні використання сучасних педагогічних методик і технологій.

Рівень культури і освіти кожної нації і держави залежить від тих традицій, які засвідчують їх у

часі та просторі. А ці традиції, у першу чергу, збережені і представлені людьми, які є фахівцями з великим обсягом не тільки знань, а й можливостей їх передачі наступним поколінням. Представництво унікальних артефактів завжди свідчить про певні риси виникнення та розвитку суспільства, держави, нації. Але ще більше про це свідчать традиційні, повсякденні побутові речі, на які інколи увага привертається надто пізно, щоб їх можна було представити на належному рівні і у достатній кількості збережених.

Прикладом може бути історія вогню, яка свідчить про різні способи його добування людьми від часу появи на Землі, але всі способи можливо і невідомі, хоча залишилися кресала, палички, сірники і запальнички, за допомогою, яких вогонь здобувався. Окрім того мали бути матеріали за допомогою яких він підтримувався, жеврів або ставав багаттям.

Тільки історія вогню та філософія його використання дають стільки для формування наукового мислення, що важко собі уявити історичне значення таких артефактів.

Звичайно, що формування наукового мислення має підкріплюватись глибокими знаннями і власним розумінням того, що несе людям музейний працівник.

Формування виставок, експозицій завжди має свою внутрішню філософію досягнення мети, використовуючи різні способи подачі – від інформаційних до емоційних, що вміють робити екскурсоводи з великим стажем. Сьогодні їм також допомагають нові технології матеріали виробничого характеру для оформлення і представлення колекцій та експозицій, зокрема, це можна сказати про музеї історичних постатей Лесі Українки, Ігоря Стравинського, Вячеслава Липинського, про Музей Волинської ікони та інші.

Прикладом може бути і просто сформована виставка з картин С. Реріха. Екскурсовод може розповідати про кожну з них досить багато, але коли частина картин насичена фіолетово-синіми кольорами, де зображення людини проявляється на тлі плями світла і представляє космічну далечінь або далечінь неосяжного всесвіту, то варто зрозуміти філософську ідею таких творів, яку якими митець намагається довести, що майбутнє людини у Космосі. Незважаючи на тривалість життя цивілізації, воно теж може бути не вічним і можливість космічних катастроф та її вичерпність ресурсів для життя людства на планеті Земля заставить його освоювати інші світи, планети і космічні тіла.

Педагогічна майстерність музейного працівника повинна бути спрямована на те, щоб кожний захід і кожний артефакт як найбільше «працювали» віддаючи інформацію і формуючи знання необхідні для наукового мислення.

Не випадково кожна школа намагається мати музей, музейну кімнату або світлицю. Можливо настане й такий час, коли навчання у школах буде відбуватися не лише при наявності бібліотеки й кабінетів, але й при наявності музеїв.

Одним з цікавих музейних заходів є проект «Музей школі», коли для потреб навчання і оволодіння певними знаннями долучаються музейні працівники, використовуючи багатство музейних колекцій, власних знань і вміння їх передати. Багато років такі проекти пропонує Волинський краєзнавчий музей.

Програма «Волинезнавства» також не може обійтись без використання музейних зібрань і можливостей краєзнавчої педагогіки і майстерності музейних працівників. Поєднання таланту і майстерності вчителя з талантом і майстерністю музейного працівника сприятиме формуванню потреби у знаннях про край, про свій населений пункт і своїх пращурів. Ці знання не лише на візуальному і графічному, а й на нейронному рівні сприятимуть вихованню патріотизму і любові до рідного краю, формуватимуть менталітет, духовно-генетичну основу поведінки в суспільстві не лише молоді, а й дорослих.

Семінари, які проводяться з питань музейної педагогіки є важливими для музеїв всіх рівнів та відомств і їхні матеріали та ідеї мають бути доведені до працівників освіти і культури, до вищих навчальних закладів як важливий напрям навчальної, виховної та освітньої діяльності, що спрямована на формування патріота, представника української нації і держави.

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ, ЛІТЕРАТУРИ, ПРИРОДИ, БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ, ВОЛИНЕЗНАВСТВА, ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

„Світлиця” як колыска духовності молодших школярів.

Кожний край, кожне місто і село, кожна окрема родина має свою історію. Минали роки і століття. Народжувались діти, переймали від батьків досвід поколінь і згодом передавали його своїм нащадкам. Так з’явився ланцюг поколінь. У даний час ця ланка ланцюга міцна, в невдовзі його продовжать і наші діти. У наших силах зробити так, щоб сучасна ланка була і надалі міцною, щоб не перервався зв’язок поколінь.

Україна... Вона в усьому, що нас оточує: в місяці, зорях, стежині, яке веде до школи, у кожному камінчику, деревинці. Все це рідне і близьке кожному з нас. З метою ознайомлення і відродження культурної спадщини рідного краю у 1989 році в СШ №4 була відкрита Світлиця. У кабінеті був обладнаний куточок селянської хати з традиційним селянським інтер’єром, куточок селянського двору з криницею, тином та глечиками на ньому.

Панно на стіні біля хати написав відомий на Волині художник Володимир Григорович Жупанюк. Першою господинею Світлиці була, вчителька гімназії, Валентина Веніамінівна Зимовіна.

З 2001 року господинею світлиці стала Леся Антонівна Возняк.

З 05.03.2009 року на базі гімназії діє музей народознавчого профілю “Світлиця”.

Кожна річ в музеї є живим віддзеркаленням родинного, громадського і суспільного життя наших предків. Тут – інтер’єр селянської хати з одягом, зразки гончарних виробів, старовинні меблі, знаряддя праці, колекція рушників і писанок. Біля хати – криниця зі старовинним зрубом, на її дні джерело хлюпоче (дзеркальна ілюзія), тин, де експозиція постійно оновлюється і поповнюється в залежності від пори року.

У музеї є і оригінальні експонати. Зокрема, сім’я Ореста Патлякевича, випускника гімназії 2010 року, зберегли до наших днів і віддали до музею прабабусину весільну вишиванку сорочку і запаску (1950р.). Родина Федоруків – Бердоусів передали до музею вишиті жіночі блузи і чоловічі вишиті сорочки, яким майже 100 років.

Найціннішою (із власної колекції Л. Возняк) є дитяча сорочка, вишита кісткою риби у 1949 році на Колими Василичин Ганною Іванівною, уродженою села Сабанівка Радехівського району Львівської області, засудженою за участь у національно-визвольних змаганнях кінця 1940-х років.

Музей є необхідною умовою для успішної роботи. Робота шкільного музею здійснюється за перспективним, річним і поточним планами і професійних нахилів, організовуючи суспільно-корисну працю учнів.

Освітньо-виховний напрям значною мірою зорієнтований на розв’язання загальноосвітніх завдань. З одного боку, краєзнавці в музеї мають можливість прийомами самостійної пізнавальної діяльності, розширювати свій кругозір, поглиблювати оволодівати знання, а з другого – сприймання експозиції потребує – значних інтелектуальних зусиль, творчого піднесення, що сприяє формуванню особистої активності учнів, патріотизму.

Освітньо-виховний вплив музею значною мірою базується на використанні специфічних особливостей експозиції — можливості викликати у відвідувачів конкретні чуттєві враження, наочно-образне мислення і на цій основі створювати умови для пізнавального процесу і передачі знань.

Специфіка пізнавального процесу в музеї виявляється в тому, що вже відомі події і явища підкріплюються задокументованими музейними предметами. Наочність не тільки стимулює спостережливість, а й сприяє формуванню навичок предметного сприймання коли спираються на вивчення конкретного експоната, реліквії.

Слід пам’ятати, що у дітей більше розвинуте конкретне мислення, в той час як у дорослих переважає абстрактне. Тому і здатність до зорового переживання у дітей розвинута більше, ніж у дорослих. Школярі дають роботу очам і вчаться бачити, сприяючи активізації, поглиблюючи запам’ятовування, розвиваючи уявлення.

Безпосередній контакт з музейною реліквією викликає у школярів почуття особистої причетності, і в результаті емоційної реакції, що виникає, підсилюється образне уявлення про ці події і явища.

Викликаючи різноманітні емоції у школярів, музей одночасно створює основу для виховного впливу, адже пізнання через емоції — найефективніший шлях у вихованні переконань, моральних цінностей і норм, естетичних ідеалів.

Ефективність освітньо-виховного впливу музею в цілому багато в чому буде залежати від того, наскільки учні підготовлені до сприймання музейної інформації. Мова йде про певний рівень «музейної культури», тобто здатності орієнтуватися в музейному середовищі і, користуючись музейною мовою, бачити експозицію. Під цим розуміють уміння людини оцінювати музейні предмети не тільки як пам'ятки матеріальної культури, а й із суспільно-історичних позицій, к частину історії, багатогранність зв'язків якої поєднує минуле з сьогоденням.

Навчально-програмний напрям передбачає безпосереднє використання музейної експозиції і музейних фондів зібрань для навчання учнів. Воно здійснюється як з допомогою організованих форм, так і шляхом самостійної роботи школярів за навчальною програмою.

У шкільній практиці склалися різноманітні форми використання музейної експозиції і фондів матеріалів на уроках: 1) розробка, організація і проведення в музеї уроків, навчальних екскурсій; 2) використання вчителем музейних предметів і експонатів як наочних посібників на уроці; 3) організація бесід, рольових ігор; 4) підготовка доповідей і повідомлень учнів з матеріалів екскурсії на уроці; 5) написання творів, пов'язаних з одержаними враженнями і здобутими знаннями в музеї; 6) організація шкільних факультативів.

Напрямок роботи, який пов'язаний з організацією вільного часу школярів. У даному випадку музей повинен стати ініціатором змістовного і пізнавально-емоційного спілкування (музейні, позамузейні, пересувні форми роботи тощо).

Шкільний музей «Світлиця» є однією із форм розвитку творчої самодіяльності і громадської активності школярів. Діяльність музею спрямовується таким чином, щоб кожне нове покоління учнів, критично оцінивши роботу своїх попередників, продовжувало її. При такій цілеспрямованій праці зберігається наступність музейно-краєзнавчої роботи. Важливо, щоб до праці в шкільному музеї школярі прилучались під впливом батьків.

Участь батьків у розвитку шкільної музейної справи сприяє зростанню їхнього авторитету серед дітей, що в сімейному вихованні дуже важливо. В наш час здійснення принципу співпраці школи, сім'ї і громадськості в роботі шкільного музею стане однією із важливих ланок відродження національної свідомості і культури.

Двері Світлиці гостинно відчинені і в будні дні, і в свята, для дітей і дорослих, для лучан і гостей міста. Протягом 2011 р. у Світлиці було проведено 28 екскурсій (загальна кількість відвідувачів – 506). Зокрема для учасників міських і обласних, міжнародних семінарів:

- для вчителів початкових класів – вчителів майбутніх дітей першокласників;
- для учасників Міжнародної науково - практичної конференції;
- для учасників обласного науково – практичного семінару керівників шкіл нового типу;
- для слухачів курсів із зарубіжної літератури при ВІППО,
- для слухачів обласних курсів учителів початкових класів,
- для учасників семінару – практикуму педагогів – організаторів м. Луцька;
- для заступників з виховної роботи міста Луцька;
- для учасників семінару – практикуму з морального і превентивного виховання.

Протягом 2012 року Світлицю відвідало 34 екскурсії (загальна кількість відвідувачів – 450). Зокрема для учасників міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських семінарів:

- для учасників конкурсу – захисту наукових робіт;
- учасники семінару – практикуму учителів інформатики;
- для учасників обласного науково – практичного семінару вчителів та керівників шкіл нового типу;
- для заступників з виховної роботи міста Луцька;
- для учасників круглого столу, зокрема Кароліни Голубевської, консула РП в місті Луцьку, письменника Бруно Шульца;
- для учасників всеукраїнського семінару психологів;
- для вчителів початкових класів, які брали участь в Опорній школі Оксани Бакунець;
- учасники семінару – практикуму учителів міста Луцька з економіки,
- для вчителів початкових класів, які брали участь в Авторській школі Лесі Возняк;
- для методистів позашкільних еколого-натуралістичних навчальних закладів;

- для учасників обласного семінару вчителі німецької мови;
- для дошкільнят ДНК№2,
- для керівників Євро-клубів міста Луцька.

Протягом 2013 року Світлицю відвідало 26 екскурсій (загальна кількість відвідувачів – 427). Зокрема для учасників міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських семінарів:

- для учасників міського семінару вчителів світової літератури;
- для вчителі початкових класів, які брали участь в Опорній школі Оксани Бакунець (березень);
- для учасників семінару – практикуму по викладанні польської мови учителів міста Луцька(березень);
- для вчителі початкових класів, які брали участь в Авторській школі Лесі Возняк(березень);
- для учасників семінару по викладанні французької мови;
- для вчителів історії міста Луцька;
- для учасників курсів, які вивчають польську мову за межами Польщі;
- для дошкільнят з ДНЗ№2;
- для учасників міського семінару класних керівників;
- для учасників міського семінару вчителів основ здоров'я;
- для учасників I Всесвітнього САМІТУ; для вчителі початкових класів, які брали участь в Опорній школі Оксани Бакунець (жовтень);
- для учасників Опорної школи із світової літератури;
- для учасників семінару – практикуму вчителів християнської етики;
- для учасників Опорної школи методики викладання німецької мови;
- для вчителі початкових класів, які брали участь в Авторській школі Лесі Возняк(грудень).

Відвідувачами музею були і зарубіжні гості. Це гості з міста Бартошице, Республіка Польща. Також гостями були учні та вчителі школи Фріденсталь міста Херфорд з Німеччини та директор школи міста Горі з Грузії.

На етапі демократизації та гуманізації суспільства актуальним є виховання учня, істинного патріота України. „Любов до великої Батьківщини, України починається з любові, поваги до місця, де ти народився, де вимовив перші слова, де почув мамину колискову, татусеву казку, де навчився пізнавати навколишній світ, з любові до рідної домівки...” Тому саме у Світлиці працювала Авторська школа Лесі Возняк по темі «Музей „Світлиця” як колиска духовності молодших школярів.»

Основними завданнями є: залучення школярів до пошукової, краєзнавчої, науково – дослідницької, художньо – естетичної та природоохоронної роботи. Формування в учнів соціально – громадського досвіду на прикладах історичного минулого України. Розширення і поглиблення загальноосвітньої та професійної підготовки школярів засобами позакласної роботи.

Залучення учнів до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України. Вивчення, охорона і пропаганда пам'яток історії, культури і природи рідного краю.

Отже, шкільний музей “Світлиця”, покликаний сприяти ідейному, моральному, трудовому та естетичному вихованню підростаючого покоління.

Тетяна Василенко,

*заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель початкових класів, керівник музею
Устилузької загальноосвітньої школи I-III ступеня,
м. Устилуз*

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОГО МУЗЕЙНИЦТВА В УСТИЛУЗЬКІЙ ШКОЛІ

«Там, де річка Луга упадає в Буг, є маленьке місто, зветься – Устилуз». – писав М. В.Рекунович. Місто із славною історією та знаменитими людьми. Географічне розташування на «шляху Собеського» – на Київ» говорить про його стратегічне значення. Саме біля валів городища зазнали краху татаро-монгольські війська хана Батия, володіли Устилугом волинський шляхтич Іроним Крупський, князі Степан Збаражський, Олександр Вишневецький та князі Любомирські, поміщики Григорій Белянкін і Гаврило Носенко. У другій половині XVII ст. місто відбудовується на Магдебурзькому праві. За часів Першої світової війни воно майже щороку переходило з рук в руки воюючих сторін: австрійців, поляків, «перших советів», знову поляків. 17 вересня 1939 року в Устилуз прийшли «другі совети». З січня 1940 року місто стає районним центром.

В Устилузі народилась заслужений діяч науки, член-кореспондент Академії медичних наук СРСР Олена Хохол, український актор, народний артист УРСР Олексій Омельчук та український художник Петро Бромірський. Мало хто знає, що натурою для каменяра у бронзі, який «лупає сю скалу» на могилі Івана Франка, була реальна людина – Микола Сагайдаківський, котрий познайомився та одружився на дівчині із родини устилузького священника Михайла Бонецького. «Райським куточком для творчості» став Устилуг для композитора І.Стравінського. Особливим героїзмом відзначилось прикордонне містечко у перші дні Великої Вітчизняної війни.

Усе, що відбувалося віками на цій землі, – це наша історія, і ми повинні знати її такою, якою вона була. Як корінна устилужанка, завжди цікавилась історією свого роду і народу, захоплювалась місцевими краєзнавцями-ентузіастами: Рекунович Марією Василівною, Воробей Галиною Михайлівною, Терещуком Володимиром Васильовичем, які були ініціаторами створення Музею прикордонної слави та музею композитора І.Ф.Стравінського. Ще дитиною, разом з однолітками, бігала по окопах; дивувалась моноліту ДОТів, які світять амбразурами вздовж західного кордону; заслуховувалась оповідями ветеранів та старожилів; була екскурсоводом Музею прикордонної слави, який розташовувався на території теперішнього митного переходу; обурювалась та протестувала, коли в 1995 році було видано розпорядження Володимир-Волинської районної ради про його реорганізацію; раділа, коли невеличка частина експонатів була передана нашій школі у 2000 році з нагоди святкування 850 - річчя Устилуга; стала ініціатором реконструкції та розширення шкільного музею прикордонної слави з нагоди відзначення сорокаріччя школи (20 жовтня 2013 року). Музей став частинкою мого життя, духовною потребою, адже час невблаганний і хочеться залишити слід на землі.

Експозиція оновленого музею складається із трьох розділів «Із глибини віків», «Музей прикордонної слави» та «Історія шкільництва в Устилузі». Юні екскурсоводи знайомлять відвідувачів з історією міста з 1150 по 1940 роки та панорамою, виготовленою за планом містобудування 1826 року. Експонати власне Музею прикордонної слави приваблюють відвідувачів, як свідки буремних часів і подвигів воїнів у «зелених кашкетах». Найціннішими експонатами музею є особова справа рядового Якова Попова, листи – трикутники та фотографії прикордонників, зразки боєприпасів та зброї, матеріали про бійців 2-ого Володимир-Волинського укріпрайону, системи ДОТів вздовж річки Західний Буг, які називали на початку 1940 року «Лінією Молотова». Зокрема, про Лоскутова Володимира, батька Лариси Володимирівни Боритюк, який будував ДОТи поблизу Устилуга. Героя Радянського Союзу Сергія Гуденка. Його гарнізон (8-10 бійців) кілька днів стримував наступ фашистів і боронився до останнього захисника. Руїни ДОТу в тростянецькому лісі досі вражають своїм монолітом і величчю подвигу. Дорадним є те, що у казахстанській школі, де навчався С.Гуденко, проводиться баскетбольний турнір його імені. Ми листуємося із цією школою.

Давно поросли травною окопи, відходять у вічність ветерани та пам'ять про подвиг передається із покоління в покоління. В землі досі лежать свідчення буремних років. І наш пошук продовжується. Ми дякуємо всім, хто приносить до нашого музею знайдені залишки зброї та боєприпасів, осколки, спогади очевидців.

Архівні матеріали, спогади учителів та випускників школи, дали можливість оформити стенди та вітрини про історію шкільництва в Устилузі, яка розпочинається на початку XVIII століття, коли при костелі капуцинів відкрили міське училище з польською мовою викладання. Перед Першою світовою війною маленькі міщани навчалися у церковноприходській школі, якою опікувався «добрий пан» Григорій Белянкін. Він же побудував школу для дітей поденних працівників.

Архівні матеріали свідчать про те, що «У 1917-1918 роках в Устилузі була організована Січова школа, яка носила ім'я І.Франка.» «За Польщі» в місті було дві школи: семикласна з польською мовою викладання та приватна єврейська початкова школа. З приходом «других советів» відкрили школу з українською мовою навчання, яка розташувалась біля «змієвих валів» старого городища. У часи окупації в приміщенні школи фашисти зробили конюшню. Проте діти навчалися в будинку Стравінських. 1 вересня 1944 року прозвучав перший дзвінок у школі визволеного міста. Монастирський Олексій Михайлович очолив педагогічний колектив у складі 7 учителів, яких радо зустрічали 204 учні.

У «сорокових» школа займала одне приміщення, в якому було 8 кімнат з 230 партами. Для шкільних потреб використовувалась 1 га землі, була дослідна ділянка розміром 15 соток. В школі було піаніно, працював буфет, функціонувало 4 гуртки, у бібліотеці налічувалось 415 книг, з них 310 для позакласного читання. У 1949 році при школі відкрили інтернат на 20 чоловік.

Працював в Устилузі дитячий будинок, який свого часу очолював Лунчук Іван Іванович. Вихованка дитбудинку Раїса Хохлова співає у хорі П. Вірського.

У 1962 році директором призначили Кота Богдана Михайловича. Саме під його керівництвом було розпочато будівництво нової школи, яка 20 жовтня 1973 року відчинила двері для 450 учнів та 35 учителів.

За 40 років Устилузьку школу закінчили 1306 учнів, з них 49 із Золотою медаллю та 27 із Срібною.

Історія кожної школи – це не лише історія вчителів, що працювали і працюють у ній, а й історія багатьох поколінь, що вийшли зі стін рідної альма-матер і множили її славу своїми досягненнями, звершеннями.

Значне місце в діяльності музею займає пошукова робота. Рада музею ініціювала створення «Родовідного дерева школи», на листочках якого написані прізвища всіх учителів, які працювали в школі з 1973 року. Розпочато збір матеріалів про ветеранів педагогічної праці (фотографії, спогади); започатковано базу даних про випускників школи, які стали відомими людьми, учасників АТО; зібрано матеріал про вчителів школи, її випускників.

Матеріали музею широко використовуються на уроках з навчальних курсів «Я і Україна» та «Я у світі», історії, української мови та літератури, художньої культури, образотворчого мистецтва, в позакласній та виховній роботі. Учитель образотворчого мистецтва Стрельчук Н. А. проводить уроки в музеї під час вивчення тем: «Що таке скульптура? Види скульптури» (5 клас), «Історичний і батальний жанри. Створення композиції на історичну тематику» (6 клас), «Архітектура як вид мистецтва. «Архітектурний образ». Пам'ятки архітектури. «Погляду минуле»; «Створення композиції за уявою «Вулиця рідного міста» (7 клас). На уроках історії учні 5–6 класів малюють можливість ознайомитись із сімейною колекцією археологічних знахідок місцевих краєзнавців, батьків Саса Андрія. На уроках історії рідного краю щоразу використовуються матеріали музею, зокрема спогади очевидців, альбоми історико-краєзнавчих акцій та експедицій, переписка воїнів-прикордонників, пошуково-дослідницькі роботи «Видатні постаті Устилуга» та «Праведники світу». На уроках української мови для реалізації культурологічної змістової лінії використовується збірник текстів «Мала Батьківщина – історії краплина». На уроках української літератури та музичного мистецтва неocenними є матеріали «Українські народні пісні нашої місцевості». Матеріали екологічних дослідницьких проєктів «Комплексна оцінка стану навколишнього середовища» використовуються на уроках екології, географії, фізики, хімії, біології.

На базі музею неодноразово проводилися окружні та районні семінари педагогів та учнів; зустрічі з сином заступника начальника 4 прикордонної застави А. Лівенцова; військовим істориком, дослідником 90-го прикордонного загону П. Яровенком; ветеранами Великої Вітчизняної війни та педагогічної праці; учасниками україно-польського пленеру; керівниками польських молодіжних організацій, учасниками зльотів юних прикордонників.

Фонди музею постійно поновлюються експонатами родинних колекцій сімей Юлії Тишко, Ангеліни Гусевої, Дарини Гладчук, Дмитра Василенка.

О. Цинкаловський писав: «Збирайте все, що можна зібрати – археологію, нумізматику, речі побуту, навчальні посібники. Здається воно не потрібне сьогодні, але обов'язково буде потрібне завтра.» [1, 89]

1. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся / Олександр Цинкаловський. – Вінніпег, 1984 – Т 1.

Поліна Вербицька,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри історії України та
етнокомунікації Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного Університету «Львівська Політехніка»,
м. Львів

НОВІ ПІДХОДИ МУЗЕЙНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Важливим завданням музейної освіти у сучасних соціокультурних умовах є навчання молоді застосовувати загальноприйняті соціально-моральні норми і принципи відповідно до конкретної ситуації, забезпечивши їх інструментарієм, що працює в різних проблемних ситуаціях і в різних культурах. Сучасний музей прагне сформулювати відповіді на суспільні виклики, пропонуючи засоби для розуміння та усвідомлення молодими людьми складних взаємозв'язків історичного минулого, формування бачення їх майбутнього та ролі, яку вони можуть відіграти у суспільному поступі. У процесі пізнання та формування

ціннісного ставлення особистості до збереження історико-культурної спадщини молоді люди мають змогу отримати стале відчуття приналежності до спільноти, навчаються приймати самостійні рішення, здійснювати зважений вибір, прогнозувати розвиток суспільства у майбутньому.

Вагомий внесок в обґрунтування актуальних проблем формування й охорони історико-культурної спадщини вносять праці В.Акуленка, Г.Андрес, Н.Бондаренка, Т.Катаргіної, Р.Нагнибіди, О.Онищенко, О.Присяжнюка, Л.Проценка, В.Піскуна, О.Савчук, Г.Скрипник, О.Титової, О.Хлівнюка, І.Чернікової та ін. Однак проблема дослідження потенціалу музейної освіти у вихованні молоді є недостатньо досліджуваним. Відтак метою статті є з'ясування можливостей музейної освіти у формуванні ціннісного ставлення особистості до пізнання та збереження багатокультурної спадщини.

В умовах пробудження національної свідомості актуальною проблемою в Україні є ставлення особистості до історико-культурної спадщини, збереження та популяризація історико-культурного надбання та традицій різних етноконфесійних спільнот. Важливим аспектом сучасних поглядів на культурні пам'ятки є усвідомлення їх цінності як об'єктів, що представляють певне історичне середовище з його історично сформованими культурними взаємовпливами та зв'язками.

Багатоманітність культурної спадщини України сформована з надбань різних народів та етносів, які живуть на її території та здійснили свій вагомий внесок у розвиток її історичного, культурного та суспільного розвитку. На українській землі віднайшли свою батьківщину представники інших держав, утворюючи значні етноконфесійні спільноти. Геополітичне становище України між Сходом і Заходом сприяло активним економічним, політичним і культурним зв'язкам українського народу з народами інших країн. За цей час виникли і розвинулися політичні, економічні і соціокультурні зв'язки між цими країнами та їх населенням.

Відтак постала діалогічність української культури, що визначає її відкритий характер, спрямованість на творчу взаємодію з іншими культурами та забезпечує взаємовплив та взаємозбагачення у процесі культурного розвитку.

У результаті взаємовпливу специфічних особливостей різних культур впродовж тривалого історичного розвитку утворилося неповторне історико-культурне середовище місцевої спільноти. Різноманітна історико-культурна спадщина, втілюючи досвід, норми, цінності, життєві та культурні цінності різних поколінь, відтворює багатовікову історію розвитку суспільства загалом і місцевої громади зокрема. Значна частина багатокультурного надбання була втрачена внаслідок війн, цілеспрямованого винищення в часи імперської політики, тоталітарного режиму, в умовах занепаду культури під тиском ідеології і політичних репресій.

Як зазначає Т.Катаргіна, «взагалі спостерігається деяка закономірність у проявах відношення до пам'яток історії та культури в періоди кризових явищ у суспільно-політичному житті країни. Чим вище політизація громадянського суспільства, тим частіше здійснюється наруга над об'єктами культурної спадщини. Так було за часів УНР – знесення пам'ятників царям та їх прибічникам, в період більшовицького терору – руйнування всього, що не вписувалося в рамки пролетарської доктрини, в період хрущовської «відлиги» – знесення пам'ятників Сталіна та його пособників, а також пам'яток сакральної архітектури; горбачовської перебудови – так звана «війна пам'яток» із знесенням символів тоталітарної доби. Так відбувається і в сучасній Україні період гіперполітизації суспільства. Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та необхідність збереження культурного доробку кожного етносу характеризує сучасний рівень поцінування пам'яток в Україні, де в основу покладено принцип поважного ставлення до етнокультурних традицій та реліквій етносів, які мешкають на її теренах» [2, 173].

Важливим завданням музейної освіти є формування в молоді здатностей до життя у багатокультурному суспільстві, не відмовляючись при цьому від коренів, що визначають її ідентичність. У цьому контексті важливим є ознайомлення із досвідом успішної взаємодії із різними національними культурами, спільнотами, національними громадами, які формують спільну культурну спадщину українського суспільства.

Відповідно в сучасних соціокультурних умовах при формуванні змісту музейної освіти важливим є застосування інтеркультурного виміру до розуміння сутності явищ соціокультурного розвитку, що передбачає орієнтацію особистості на засвоєння цінностей і досягнень багатокультурної спадщини України та світу, позитивне сприйняття та відтворення загальноприйнятних соціокультурних норм, формування на цій основі соціально-комунікативної здатності особистості конструктивного розв'язання конфліктів, відтворення на практиці ненасильницьких моделей поведінки. Інтеркультурний підхід у вихованні розвиває педагогіку гуманних та толерантних людських відносин, прагнучи навчити особистість пізнавати різні культури, позитивно та толерантно сприймати відмінності інших, зберігаючи при цьому власну ідентичність.

Багатоманітність українського суспільства, з одного боку, передбачає позитивне сприйняття самобутності культур, національно-культурних відмінностей, а з іншого – пошук спільних ціннісних

координат, які стимулюють конструктивний суспільний діалог, співпрацю представників різних етноконфесійних спільнот у багатокультурному середовищі. Такою об'єднавчою справою є збереження та відтворення історичного та культурного середовища місцевої громади, яка об'єднує людей, незалежно від їхньої етноконфесійної приналежності.

Важливою функцією музейної освіти є створення у сприйнятті молодого покоління цілісного образу історичного минулого національної спільноти, формування історичної пам'яті суспільства. Виховання у молоді позитивних установок і навичок соціальної комунікації та взаємодії у багатонаціональному та поліконфесійному суспільстві – одне із завдань музейної освіти, яке є особливо актуальним в сучасних умовах. Відповідно сучасний процес навчання повинен спрямовуватися на вироблення уявлення про багатоманітність інтерпретацій подій історії та сучасності; формування здатностей критичного аналізу явищ, фактів, альтернатив суспільного розвитку та різноманітних джерел інформації; формування ціннісних орієнтацій на основі особистісного осмислення соціального, духовного, морального досвіду минулого і сучасного, поваги фундаментальних прав людини, толерантного ставлення до культури та історичного досвіду різних народів.

Культурна спадщина історичного середовища є одним із найважливіших чинників становлення особистості, її духовного розвитку, виокремлення ідентичності як важливої складової історичної пам'яті. Молоді громадяни повинні усвідомити, що стан їхнього докільля, культурної історичної спадщини, що формує його неповторний соціокультурний образ, є важливим обов'язком кожного, а не лише органів влади.

Сучасним підходом до організації експозиційної та екскурсійної діяльності музею є відхід від однобокого традиційного тлумачення історичних джерел й експонатів, що містять оцінки історичних подій і процесів. Оцінка історичного факту завжди має різні інтерпретації. Як зазначає Роберт Страдлінг, «багатоперспективність [...] спрямована на досягнення декількох цілей: для отримання більш повного та широкого розуміння історичних подій із урахуванням подібностей та розбіжностей точок зору усіх зацікавлених сторін; для глибшого розуміння історичних зв'язків між народами, транскордонними сусідами або більшістю й меншиною у межах національних кордонів; для отримання чіткого уявлення динаміки стосунків між народами та суспільними групами, що перебувають у взаємній залежності та взаємозв'язках» [4, 141–142].

На думку Г.М. Хінца, у глобалізованому світі потрібно переосмислювати сприйняття музейних об'єктів та виставок, щоб створити можливості пояснювати людям світ з різних кутів зору. Це дає змогу не лише краще пізнати своє власне минуле й культуру, але й також зрозуміти іншого. Переосмислення експозиції завжди потребує роздумів про роль музеїв в служінні суспільству. Не об'єкти інформують про себе, а людське сприйняття надає предметам цінності, як пізнавальної, так і емоційної [3].

У процесі освіти молоді у музеї необхідно сприяти розвитку в особистості таких громадянських якостей, як толерантність, що передбачає позитивне сприйняття різноманітності та поваги до ідентичності та соціокультурного вибору інших людей і громадянськості, що виявляється у здатності до конструктивної комунікації та взаємодії із представниками полікультурної спільноти. У ракурсі критичного та творчого мислення уміння та навички, вироблені засобами проблемного підходу до роботи з суперечливими вразливими питаннями минулого, є важливими життєвими здатностями для успішної взаємодії молоді людини в суспільстві. Водночас детальне дослідження історичних подій, виявлення позитивного взаємовпливу різних культур, критичний аналіз та відкрита дискусія вразливих і суперечливих питань сприяє подоланню соціальних упереджень та стереотипів.

Важливий потенціал музейної освіти для інтеграції місцевої громади містить дослідницька діяльність молоді. Слід відзначити, що дослідження місцевого історичного і культурного середовища може бути ініційоване працівниками краєзнавчих музеїв, які є у кожному населеному пункті. Алгоритм роботи із історичною пам'яткою передбачає здійснення таких основних кроків: відшукати у місцевості історичну пам'ятку; охарактеризувати час, обставини, події чи осіб, про які нагадує пам'ятка; описати її загальний вигляд (символіку, форму, розміри, місце, на якому стоїть, матеріал, з якого зроблений, а також певні його особливості та враження, котрі він справляє на спостерігача); з'ясувати, коли і за яких обставин була встановлена (причину, залучені особи та кошти, чії ідеї та інтереси представляв, вигляд у минулому і сьогоденні, її минулі і сучасні оцінки тощо); дослідити подальшу історію пам'ятки; охарактеризувати її сучасний стан.

Молоді люди можуть досліджувати і обговорювати також проблеми, пов'язані із збереженням історико-архітектурних пам'яток. Адже історичне середовище населених пунктів не є статичним і незмінним. З часом певні райони місцевості адаптуються і розвиваються відповідно до сфери їх

використання і потреб людей. Деякі будівлі з багатьох причин перестають використовуватись за призначенням або стають непотрібними. Зміни в економічному розвитку, міграції, наслідки військових подій, інші чинники можуть сприяти їх занепаду. Історичні будівлі можуть також з часом руйнуватися, якщо не запобігати цьому процесу.

Музейна освіта покликана забезпечувати можливості для молоді досліджувати шляхи, яким чином минуле допомагало формувати різні ідентичності, спільні культури, цінності і формувати толерантне ставлення особистості до різноманітності. Відповідно молоді люди мають не лише отримувати знання про історичні події, але й бути готовими до конструктивного діалогу з представниками різних культур, що презентують місцеве історичне середовище, носіями різної історичної пам'яті, виробити толерантне ставлення до них, повагу до їх поглядів та уподобань. Розвиток толерантності, навичок конструктивного діалогу мають бути об'єктом історичної освіти молодого покоління в умовах сучасного багатоманітного суспільства. Водночас детальне дослідження історичних подій, виявлення позитивного взаємовпливу різних культур, критичний аналіз та відкрита дискусія вразливих і суперечливих питань сприяє подоланню соціальних упереджень та стереотипів.

Навчання культурній багатоманітності у процесі реалізації діалогічного підходу засобами музейної освіти має на меті формування, збереження, трансляцію і розвиток культурних норм, цінностей, знань і смислів, сприяючи інтеграції, соціальній консолідації, що є важливим суспільним запитом навчальному закладу на підготовку особистості до ефективної життєдіяльності. Водночас діалогічність як концептуальний підхід розглядає знання не як самоціль, а гнучкий та творчий продукт, що виникає у процесі діалогової взаємодії її учасників, та перебуває у стані постійної зміни та перегляду [1, 37].

Водночас історичне середовище місцевої громади не є статичним, незмінним. З часом райони адаптуються і розвиваються відповідно до сфери їх використання і потреб людей, що живуть і працюють у них. Деякі будівлі перестають використовуватись або стають непотрібними з багатьох причин. Зміни в промисловому виробництві і пріоритетах, рух населення, різні можливості працевлаштування можуть сприяти їх занепаду. Багато міст і містечок мають цінні культурні пам'ятки, окремі з яких внесені в реєстр історико-архітектурних пам'яток завдяки своєму особливому архітектурному чи історичному значенню. Деякі райони чи групи будівель є визначені як охоронні зони, оскільки їхній характер і вигляд вважаються вартими для збереження. Хоча іноді історичні будівлі, можуть руйнуватися, якщо не запобігти цьому.

Історичні пам'ятки місцевої спільноти є цінним ресурсом історичного дослідження. Аспекти минулого формують характерні риси місцевої громади. З'ясування поточного стану історичної пам'ятки, можливостей його покращення та відновлення сприяє залученню молоді до життя громади та може стати об'єктом історичного дослідження. Досліджуючи історію пам'яток, зосереджених у місцевій громаді, їх функції у минулому, молодь навчається розуміти їхню історичну вартість, їх роль у майбутньому, необхідність їх збереження чи відновлення. Така діяльність надає можливість ознайомлюватися з роботою місцевих та центральних органів влади, зокрема відділів культури та охорони історичних пам'яток; допомагає розвивати відчуття власного місця в минулому, теперішньому і майбутньому місцевої громади, висловлювати власну думку, поважаючи думки та цінності інших.

У процесі дослідження історичного довкілля молоді люди отримують стале відчуття приналежності до історії своєї місцевої громади, вчать приймати самостійні рішення, прогнозувати, яким вони хочуть бачити своє місцеве середовище у майбутньому. Залучаючись до розгляду проблем збереження історичного довкілля, молоді люди збирають свідчення з різних джерел інформації думки різних представників громади стосовно реальних питань, що впливають на місцеву громаду, а також до прийняття та обґрунтування рішень. Вони отримують можливість звертатися до реальних питань, що стосуються їх щоденного життя і брати участь у представленні/донесенні думки їхньої громади стосовно певної історичної пам'ятки.

Розглядаючи можливості збереження та захисту історичної спадщини, молоді люди ознайомлюються з демократичними процесами та процедурами прийняття рішення, що дає їм можливість впливати на позитивні зміни місцевої громади, зокрема, зміни призначення споруди та збереження її історичної вартості.

Історичне дослідження пам'яток місцевої громади забезпечує механізми усвідомлення молоддю безпосереднього зв'язку зі своєю історичною та культурною спадщиною. Це дає можливість зрозуміти, які є зв'язки між діями людей у різних періодах історичного розвитку краю, інформує про бачення молодими людьми його майбутнього та ролі, яку вони можуть відіграти у його поступі. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції молодого покоління.

Історичне дослідження історичного середовища місцевої спільноти забезпечує механізми

усвідомлення молоддю безпосереднього зв'язку зі своєю історичною та культурною спадщиною. Це дає можливість зрозуміти, які є зв'язки між діями людей у різних періодах історичного розвитку краю, інформує про бачення молодими людьми його майбутнього та ролі, яку вони можуть відіграти у його поступі. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції молодого покоління.

Таким чином, історико-культурна спадщина, втілюючи досвід, норми, цінності, життєві та культурні цінності різних поколінь місцевої громади, відтворює багатовікову історію розвитку історичного середовища. Збереження пам'яток історії та культури є умовою забезпечення її сталого культурного розвитку. Музейна освіта, організовуючи процес дослідження історичного довкілля молоді, мпряє формуванню у молоді людини сталого відчуття приналежності до історії та культури місцевої громади, досвіду прийняття рішень, прогнозуванню майбутнього розвитку власного соціокультурного середовища.

1. Ганаба С. О. *Історична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктивності: монографія* / Світлана Ганаба. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 152 с.

2. Катаргіна Т. І. *Історико-культурна спадщина національних меншин у Києві* / Т. І. Катаргіна // *Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва* / В. О. Горбик (відповідальний редактор), Даниленко В. М., Денисенко Г. Г., Катаргіна Т. І., Кубальський О. Н., Федорова Л. Д. (науковий редактор) – К.: Інститут історії України, 2009. – С. 173–174.

3. *Hinze Hans Martin Challenges and Possibilities. Museums in Globalized World. Available from: <http://www.museums.org.ua/lection>*

4. *Strudling Robert. Teaching 20th-century European History. – Council of Europe Publishing. -© Council of Europe, January 2001. Printed in Germany. P.141–142*

Ольга Галан,

Луцький педагогічний коледж,

м. Луцьк

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЛУЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Сучасний світ має величезний потенціал культури. Однак, унаслідок нерозвиненості соціальних механізмів залучення людей до світу прекрасного, браку ефективних методик формування вмій і навичок життя за законами краси, значна кількість людей немає відповідних морально-естетичних орієнтацій та потреб слідувати культурним традиціям [3].

У процесі виховання естетичної культури студента на допомогу приходять музейна педагогіка. Формуючи естетичні якості майбутнього педагога, виховуємо не тільки й не стільки ерудита чи грамотного споживача мистецтва, але, передусім, людину творчу, активність якої проявиться як у майбутній педагогічній діяльності, так і у сфері дозвілля, у спілкуванні з іншими людьми. Сутність естетичного виховання полягає у формуванні в студентів системи естетичних поглядів, відношень та якостей, необхідних як для сприйняття естетичних цінностей суспільства, так і для діяльності за законами краси в усіх видах і галузях людської діяльності. Формування естетичних поглядів здійснюється на основі впливу на естетичні якості студентів, зокрема і засобами мистецтва та музейної педагогіки.

Музейна педагогіка – це інноваційна педагогічна технологія, яка базується на інтеграції суспільних дисциплін: історії, етики, естетики, філософії, політології, культурології, історії мистецтв. Музейна педагогіка відображає новий етап у реалізації освітньо-виховного потенціалу музею та розглядається вітчизняними вченими як нова галузь педагогічної науки, що має міждисциплінарний характер.

Значення музейної педагогіки як наукової дисципліни полягає в тому, що вона дає необхідний методологічний інструментарій, який дозволяє осмислити всі види музейної діяльності в педагогічному аспекті і тим самим підвищити рівень впливу музею на аудиторію, його соціальний статус. На сучасному етапі методологія музейної педагогіки знаходиться на стадії формування, є актуальним розроблення її концептуальних засад.

Мета музейної педагогіки – сприяння розвитку творчих здібностей студентів. Музейна педагогічна система передбачає саме таку організацію навчально-виховного процесу, за якої студент – один із головних суб'єктів творчої діяльності. Вона визначає модель становлення творчої особистості як піраміду, в основі якої – гуманна людина з усією сукупністю творчих задатків, здібностей, мотивів.

З огляду на це, особливої актуальності набуває уміле використання викладачем в своїй роботі музейного матеріалу, застосування різноманітних форм і методів організації навчально-виховного процесу. Пріоритетна роль при цьому має належати таким активним, ґрунтованим на демократичних засадах методам, які б спрямовували студентів на самостійний пошук істини, сприяли формуванню у них критичного мислення, ініціативи і творчості.

Закономірне звернення до освітньої функції музею здійснює справжню «міждисциплінарну революцію», даючи змогу проектувати, розробляти та втілювати у життя найсміливіші музейно-педагогічні програми та проекти, які мають не лише інтегруючий характер, а й по-справжньому дозволяють реалізувати нові навчальні та виховні стратегії, виходячи з відомого гасла «освіта через діяльність». Це гасло відомого американського філософа та педагога Дж. Дьюї стало характерною ознакою нашого часу, залучаючи до активної співпраці викладачів та студентів. Очевидно, що така співпраця можлива й у просторі музею, який створює умови для вияву особистісного «я» людини, що пізнає світ, здобуває знання, намагається осягнути багато нових речей, цікавої й потрібної інформації [2].

У змісті виховної функції музею провідну роль відіграє формування моральних якостей особистості, естетичних переконань, соціально значимих відносин, мотивів і правил поведінки. Більш конкретно це можна визначити як формування високих ідеалів, виховання доброти, чуттєвості, бережливого відношення, сприйняття художніх цінностей [7].

У позааудиторій роботі з естетичного виховання студентів Луцького педагогічного коледжу провідною ланкою діяльності є відвідування музеїв. Краєзнавча практика, тематичні виставки, майстер-класи, зустрічі з видатними постатями, перегляд експозицій – неповний перелік напрямів естетичного виховання студентів. Зокрема, під час проходження літньої краєзнавчої практики було відвідано такі музеї: Волинський краєзнавчий музей, Музей Волинської ікони, Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, Луцький художній музей, історико культурний заповідник «Старий Луцьк», Музей книги, Музей дзвонів.

Викладачі суспільних дисциплін доволі часто проводять тематичні заняття в музейних закладах міста. Скажімо, вивчити художню культуру краю неможливо без експозиції сакрального малярства, що презентує Музей Волинської ікони чи Художній музей. Адже засобом естетичного виховання у музейній педагогіці є власне мистецтво, його оригінальні, автентичні твори. Відомий учений В. Ванслов у праці «Що таке мистецтво» зазначив: «Мистецтво розвиває як мислення, емоції, фантазію глядача, так і сприймання, формує око, що відчуває красу кольору та форми, об'єму та композиційних відношень. Воно вчить дивитися не тільки на світ, але й бачити естетичну значимість та внутрішній сенс його явищ. Розвиває чуттєві здібності людини, воно підіймає їх на найвищий рівень культури свого часу» [1, 22].

Під час відвідування музею пам'ятки матеріальної і духовної культури емоційно впливають на студентів. Вони є засобами пізнання, творчого перетворення дійсності й ціннісного осмислення. Інакше кажучи, саме оригінал, музейний предмет, стає основою для сучасного переосмислення історичного минулого.

Основою виховного впливу музейної педагогіки є процес сприймання творів мистецтва. Художнє сприймання трактується передусім як психічний процес, який протікає під безпосереднім впливом творів мистецтва. Отримане в умовах спілкування із творами мистецтва, воно породжує очікування.

Головною особливістю художнього сприймання творів образотворчого мистецтва є його надзвичайно складна структура. Провідна роль у ньому належить інтелектуальному осягненню значень виразно-сміслових елементів твору, в яких закладено основний зміст художніх образів.

Отже, художнє сприймання протікає складно (за П. Якобсоном) [8]. У ньому розрізняють, зазвичай, декілька фаз (стадій):

- передкомунікативну, тобто ту, що передує контакту студента із твором мистецтва й готує його до цього процесу;
- комунікативну, що відбувається під час цього контакту;
- посткомунікативну, коли контакт вже перерваний, а безпосередній вплив твору ще продовжується, цю стадію можна назвати художньою післядією, головне в ній – підготовка психіки до активного й глибокого художнього осягнення твору мистецтва, тобто психологічне налаштування на художнє сприймання.

Дослідницею Р. Ягудіною запропоновано науково обґрунтовані й експериментально перевірені педагогічні умови формування естетичного сприймання, художнього інтересу, творчої активності юнацтва як критерію естетичного розвитку. Провідними з них є такі:

- художня й естетична цінність твору;
- оригінальність музейного експоната;

- створення експозиції як поліхудожнього твору, здатного викликати емоційно-ціннісні переживання;
- занурення в «музейне середовище» на основі виставкової режисури;
- застосування дидактичних прийомів під час виставки;
- варіативність виставок, реалізація художньо-краєзнавчої спрямованості змісту;
- диференційований підхід, урахування вікових особливостей;
- моделювання проблемної ситуації;
- інтегровані форми занять в експозиції [7].

Художня потреба особистості, незважаючи на всю свою неоднозначність, виявляється передусім як жага художньої насолоди, радості від нових зустрічей з мистецтвом, що, у свою чергу, викликає тяжіння до мистецтва, активну готовність до його сприймання, концентрацію душевних сил для подальшої зустрічі з ним.

Необхідно зазначити, що процес художнього сприймання студентів в умовах музею має бути певним чином скерований для його максимальної ефективності. Так, кожна стадія потребує інструкцій та завдань:

- передкомунікативна фаза передбачає інформаційне та емоційне налаштування на конкретну експозицію, виставку, музей тощо;
- комунікативна фаза може бути скерована за допомогою попередніх завдань-налаштувань;
- посткомунікативна фаза повинна бути представлена у вигляді певних творчих звітів із узагальненнями вражень, усвідомленням художніх образів, художнім аналізом тощо [6].

Розглянемо одну із провідних форм роботи музею – екскурсійну. Це специфічна форма освітньої діяльності, змістом якої є комплексне (візуальне, вербальне, емоційне) сприймання об'єктів, представлених на екскурсійному маршруті, з метою здобуття знань та набуття вражень. Екскурсії можуть проводитися у приміщенні музею – за експозицією, виставками, відкритим зберіганням фондів, а також за межами музейного приміщення – за пам'ятками та пам'ятними місцями. Практикуються також комплексні екскурсії, які об'єднують єдиною темою показ музейної експозиції та пам'ятників, які знаходяться у природних умовах.

За змістом екскурсії бувають тематичні й оглядові. Найпоширенішими є оглядові екскурсії, які охоплюють великий хронологічний період, ознайомлюють із пам'ятками різних епох. Тематичні екскурсії є цілеспрямованим ознайомленням (за допомогою розповіді) з певною музейною темою. Вони бувають історичні, літературні, мистецтвознавчі тощо. Теми таких екскурсій можуть бути широкими (охоплювати весь розділ експозиції) і вузькими (щодо окремого експозиційного комплексу), а їх спрямування – поглиблене і різностороннє ознайомлення з музейними матеріалами.

Зауважимо, що добре продумана екскурсія сприяє глибокому розкриттю теми, оскільки екскурсовод зосереджує увагу на всіх важливих пам'ятках, розкриває їх внутрішній зміст, розповідає не лише про виставлений матеріал, а й про те, що його об'єднує з іншими. Екскурсійна робота є творчою, такою, що потребує ґрунтовних загальних і спеціальних знань. Важливою ознакою професійності екскурсовода є вільне володіння темою (проблемою).

Друге місце після екскурсій серед форм масової роботи в музеях належить лекціям. Лекція є давньою і традиційною формою культурно-освітньої діяльності. У той час, як в екскурсії пріоритетне місце належить зоровому сприйманню, в лекції воно відіграє другорядну роль, а велике значення має раціональне сприймання. Головне завдання лекції – донести до слухачів теоретичний матеріал, супроводжуючи його матеріалами музейних колекцій (досить часто це копії чи дублікати музейних предметів, ілюстрації, фотографії, слайди.) Музейні предмети якщо і не демонструються, то під час лекцій присутні «незримо», їх опис і характеристика включаються у зміст лекції.

Визначне місце у технології створення музейно-педагогічних програм належить експозиції. На думку дослідників, музейна експозиція – це своєрідний засіб популяризації знань за допомогою науково-обґрунтованої, цілеспрямованої, анотованої та естетично оформленої демонстрації музейних предметів. Експозиція є своєрідною базою для музейно-педагогічного процесу. Її зміст і характер визначають необхідність тих чи інших організаційних заходів.

Музезнавці-вчені відзначають комунікативну природу процесу естетичного виховання в музеї. Освітньо-виховна діяльність музею тісно пов'язана з проблемою музейної комунікації, яку можна визначити як процес передавання інформації невербальними засобами за допомогою «спілкування» з музейними експонатами, творами мистецтва (за Д. Камероном) [6].

Освітньо-виховна функція музею може здійснюватись за умови поєднання науковості й образності експозиції. Експозиції та виставки як результат наукової роботи колективу закладу створюються на основі музейних фондів. Музейний експонат, що володіє інформаційними, експресивними функціями, в умовах

музейного середовища має унікальні можливості впливати на інтелектуальні та емоційні процеси особистості відвідувача одночасно, а кожна експозиція є своєрідною програмою передавання через експонати знань, навичок, суджень, оцінок та почуттів.

Цікавою формою роботи музеїв є творчі зустрічі з відомими діячами або цікавими особистостями.

Необхідно відзначити, що естетичне виховання студентства засобами музейної педагогіки можна здійснювати й поза межами музеїв. Для цього достатнім є використання комп'ютерної техніки та мережі Інтернет. Віртуальні мандрівки дають можливість познайомитись з колекціями провідних світових музеїв за допомогою 3D-експозицій, що доповнюються цікавою інформацією, цікавими тестами, якісними репродукціями з можливістю збільшувати зображення в десятки разів для більш детального вивчення тощо. Інтернет дає невичерпні можливості для цікавих дослідницьких робіт, як групових, так й індивідуальних. Цінним і цікавим у цьому плані є проект Google «Віртуальні тури музеями світу», створений за підтримки 17 провідних музеїв світу, включаючи Третьяковську галерею та Ермітаж [6].

Підсумовуючи, можна зазначити, що повноцінне естетичне виховання студентства Луцького педагогічного коледжу неможливе без залучення засобів музейної педагогіки, що сприяє вихованню і розвитку естетичного ставлення до дійсності, естетичного сприймання, естетичного оцінювання, естетичних почуттів, суджень, переживань та інших елементів естетичної свідомості особистості.

Розвивальна сила мистецтва формує потребу в самоосвіті, що сприяє появі бажання монографічного вивчення творчості художника, читання книг, роботи з Інтернет-ресурсами, а також зумовлює необхідність консультування з викладачем на новому, самостійному дослідницькому рівні.

Водночас особистісний аспект естетичного виховання (розвиток особистісних якостей) повинен знаходити своє логічне продовження в діяльній аспект естетичного виховання (спонукання до розвитку естетичної діяльності), які взаємопов'язані.

Представлені можливості музейної педагогіки намагаємося максимально реалізовувати в естетичному вихованні студентів коледжу. Викладачі кафедри суспільних дисциплін тісно співпрацюють із музеями міста, які постійно вдосконалюють свою просвітницьку роботу.

1. Ванслов, В. *Что такое искусство* / В.В. Ванслов. – М. : Изобразительное искусство, 1989. – 328 с.

2. Караманов О. В. *Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні* / О. В. Караманов // *Матеріали науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи»* (Київ, 24-25 вересня 2013 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: НКПІКЗ, 2013. – С. 35–37.

3. Нагорский Н. В. *Музейная педагогика и музейно-педагогическое пространство* / Н. В. Нагорский // *Педагогика*. – 2005. – № 5. – С. 3-12.

4. Нестеренко Л. *Історія та реалії діяльності музеїв України [Електронний ресурс]* / Л. Нестеренко // *Україна в III тисячолітті. Традиції. Інновації. Інвестиції*. – Режим доступу: http://who-is-who.com.ua/book/maket/ukinvest_2007/35/237/2.htm.

5. Сапанжа О. С. *Развитие представлений о музейной коммуникации* / О. С. Сапанжа // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. – 2009. – № 3. – С. 245-252.

6. Силко Р. М. *Особливості естетичного виховання студентів засобами музейної педагогіки [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://narodnaosvita.kiev.ua/narodnaosvita/library/13v1-19/13srmzmp.htm>

7. Ягудина Р. И. *Эстетическое воспитание учащихся средствами музейной педагогики* / Р. И. Ягудина // *Молодой ученый*. – 2012. – № 4. – С. 484-486.

8. Якобсон П. М. *Психология художественного восприятия* / П. М. Якобсон. – М. : Искусство, 1964. – 87 с.

Наталія Гатальська,

провідний науковий співробітник

Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського,

відділу Волинського краєзнавчого музею,

с. Затурці Локачинського району

МИСТЕЦЬКІ ЗАХОДИ В МЕМОРІАЛЬНІЙ САДИБІ ІСТОРИКА – ДІАЛОГ МУЗЕЮ І ШКОЛИ

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського у своїй постійній експозиції містить переважно матеріали стосовно особи історика та членів його родини [3, 72–86]. Стаціонарні виставки розширюють коло інформації про видатного земляка: його життєвий шлях, наукову та громадсько-політичну

діяльність. Проте відносно обмежений контингент екскурсантів сільського музею потребує частішої зміни стаціонарних виставок, оригінальних масових заходів. Та й, ідучи в ногу з сьогоднішніми вимогами щодо нових форм діяльності [4, 148], невеликий музейний колектив науковців не замикається на традиційній екскурсійно-лекційній роботі, не обмежується рамками специфіки музею.

Особливе зацікавлення дітей і шкільної молоді викликають заходи мистецького змісту: презентації виставок творчих робіт майстрів народного мистецтва, художників, вечори-зустрічі з письменниками, кіномитцями, журналістами, конкурси на краще читання поезії, на кращий малюнок за творами українських класиків, пісенні вечори, свята і фестивалі.

Серед найбільш резонансних заходів назвемо свято з нагоди відкриття персональної виставки “Золоте перевесло Марії Кравчук” [1] і майстер-клас знаменитої майстрині. Учні місцевих шкіл вперше доторкнулись у переносному і прямому значенні до витворів рук мисткині, самі спробували виконати найпростіші операції з дивовижним матеріалом – житньою соломою. Не менш хвилюючою була зустріч з талановитою майстринею-вишивальницею Галиною Махонюк під час відкриття виставки “Рушниками змережені долі”. Презентація серії рушників, створених сестрами Світланою і Галиною Махонюк, зворушила не лише дорослих, а й стала прикладом для дітей цілеспрямованого життя майстринь, наповнення його змістом навіть у складних умовах. Особливо вразили юних відвідувачів музею життєрадісність та оптимізм художниці Валентини Михальської під час відкриття виставки “Та, що прикликає світло”. На зустріч з талановитою художницею прибули прихильники її таланту з Луцька, Локач, Затарець та навколишніх сіл. Серії пейзажних робіт, портретів, натюрмортів довго тримали біля себе захоплених глядачів. Не менш успішними були презентації виставок соломoplastики Валентини Галкіної з Луцька “Краса, опромінена сонцем”, “Новорічна витинанка Олесі Іщук”, “Барвистий світ народного мистецтва”. На останній були представлені дерев’яні вироби з петриківським розписом Оксани Деревич (селище Локачі) та вишивані рослинним орнаментом в техніці “гладь художня” елементи вбрання: жіночі і чоловічі сорочки, шорти, сукні і халати жіночі, сукеночки і штанці для дівчаток, жіночі сумочки, косметички Світлани Тихоліз (м. Володимир-Волинський). За стилем орнаментування роботи обох майстринь були надзвичайно співзвучні, що дало виставці особливої краси і злагоженості. Перед закриттям виставок майстри витинанки, художнього розпису та вишивки провели майстер-класи для учнів місцевих шкіл і дорослих. Хороше враження залишили урочистості з нагоди відкриття виставок “Штрихи історії України у вишиваному портреті” Юрія Савки і “Чарівна голка Віри Роїк” [2].

Крім естетичної насолоди від огляду виставки, знайомства з митцем, діти отримують справжній заряд позитивної енергії від кожного з названих гостей. Багато школярів намагаються засвоїти ази творчості, перейняти найпростіші навички роботи з певним матеріалом, знайти своє захоплення для занять у вільний час. Діти жваво і несковано спілкуються з майстрами, охоче позують перед фотооб’єктивом зі своїми першими виробами, розповідають батькам про майстрів, заохочуючи відвідувати музейні виставки.

Доброю традицією в музеї стали вечори-зустрічі з письменниками. Вони приурочуються Дню української писемності та мови (9 листопада), Міжнародному дню рідної мови (21 лютого), ювілейним і пам’ятним датам відомих українських письменників. Зустріч з Олесею Ковальчук, заслуженим вчителем України, лауреатом премії імені Бориса Грінченка та професором Східноєвропейського університету Миколою Кучерепою залишила приємний спогад учнів та вчителів української мови і літератури шкіл Локачинського району. Учительське методоб’єднання, за відгуками педагогів, було одним з найцікавіших у їх пам’яті, а через кілька днів ці вчителі почали привозити до музею своїх вихованців. Особливий інтерес викликала у затурцівських школярів зустріч з журналісткою і письменницею, нашою землячкою Валентиною Штинько. Спогади про дитячі і юнацькі роки, рідну школу, улюблених учителів зворушили юні серця, змусили задуматись про свої вчинки, викликали багато запитань. А подарований автограф на збірочці віршів поетеси залишиться пам’яткою на все життя.

Ще одним цікавим елементом роботи музею є музичні вечори. Вони проходять при заповнених залах, в абсолютній тиші. Дітей і дорослих покорила молода скрипалька з Володимира-Волинського Іванна Ворошелюк. На музичних годинах звучать і сопілка, і баян, і бандура. А ще до музею на зустрічі з дітьми неодноразово приїжджали гурти народної пісні зі Старого Загорова Локачинського і Рокинь Луцького районів, хорової капели “Посвіт” і жіноче вокальне тріо “Віра, Надія, Любов” з Луцька, керівник і соліст гурту “Чорні черешні” Юрій Поліщук. Якісний спів, відповідний тематиці заходу репертуар торкаються найтонших струн дитячих душ і викликають позитивні емоції. І щоразу — це значима подія у житті не лише музею, а й шкіл.

Особливе враження на дітей справляють заходи виразно патріотичного змісту. Вечір “Голгофа

1. Відкриття виставки художниці
Валентини Михальської.

2. Зустріч з журналісткою і письменницею
Валентиною Штинько.

3. Майстер-клас з соломоплетіння
Марії Кравчук.

4. Майстер-клас з художньої витинанки
Олесі Іщук.

5. Учасники конкурсу читців поезії
Т. Г. Шевченка.

Василя Стуса”, День пам’яті Героїв Крут, перший районний пісенний фестиваль “Материнська пісня”, присвячений героям “Небесної сотні”, усний журнал “Неопалима купина Галшки Гулевичівни”, вечір-портрет “В обороні рідного слова” (про земляка-дисидента Ананія Рябченюка), виховна година “Притягальна сила українського слова”, літературно-мистецький вечір “Навік соборна і непоборна” та інші були, за висловом учителя-пенсіонера, як “ковток чистої води з криниці духовності”.

Зустріч з керівником дитячої кіностудії “Боривітер” Марією Лукашевич та презентація короткометражного фільму “Наша Леся” викликали в учнів середніх класів Затурцівської ЗОШ І-ІІІ ст. імені В. К.Липинського зацікавлення аматорським кіномистецтвом. Тож на творчий вечір відомого українського режисера, лауреата Національної премії імені Т. Г.Шевченка Михайла Ткачука прибули не лише місцеві школярі з педагогами, а й жителі сусідніх сіл та райцентру. Перегляд кінострічок “Пані сенаторка” (про Олену Левчанівську), “Здобути або не бути” (про Ніла Хасевича), “Щаслива Настуня” з циклу “Загадка Норильського повстання”, зустріч з донькою героїні фільму Насті Гарнавської Наталкою Беловою та розповідь митця про свою працю викликали цілу бурю емоцій у присутніх, а місцева старшокласниця Вікторія Ковальчук зняла власний фільм про Затурці.

Виховання дітей художнім словом, музикою, народними ремеслами сприяє розкриттю власних здібностей школярів, спонукає їх до творчості, занять цікавими і корисними справами, виховує високодуховних особистостей, патріотів рідної землі. І не другорядну роль у цьому відіграє наш музей.

1. Гатальська Н. *Золоте перевесло Марії Кравчук / Наталія Гатальська*. – Слово Просвіти. – 9–15 серпня. – 2012.

2. Гатальська Н. *Шматочок сонячного Криму на Волині / Наталія Гатальська*. – Сім’я і дім. – 12–18 грудня. – 2013.

3. Кушнір В. *Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського: Етапи становлення / В. Кушнір, Н. Гатальська // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика*. – Вип. 6. – Київ, 2012.

4. Рутинський М. *Музеєзнавство. Навчальний посібник / М. Рутинський, О. Стецюк*. – Київ, 2008.

Любов Грабинська,

*методист Центру туризму, спорту та екскурсій
управління освіти і науки
Волинської облдержадміністрації,
м. Луцьк*

МУЗЕЇ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВОЛИНИ – ОСЕРЕДКИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Україна переживає доленосний період своєї новітньої історії. Тому такої великої ваги набуває національно-патріотичне виховання підростаючого покоління.

Саме музеї навчальних закладів є дієвими осередками освіти і виховання учнівської та студентської молоді, формування у неї національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу. Саме вони забезпечують духовну єдність поколінь, є скарбницею народної пам’яті, народного духу.

Станом на 1 травня 2015 року у навчальних закладах Волині взято на облік 188 музеїв, з них: 2 – у дошкільних, 169 – у загальноосвітніх, 3 – у позашкільних, 6 – у професійно – технічних, 8 – у вищих навчальних закладах.

У музеях навчальних закладів зберігаються понад 49 тисяч експонатів основного фонду – пам’яток матеріальної і духовної культури, які є частиною Музейного фонду України.

За профілями музеї розподілені таким чином: історичні: 123 (з них широкого історичного профілю – 61, військово-історичні – 29, історії освіти(навчального закладу) – 26, історії особи – 7), археологічні – 1, краєзнавчі – 5, природничі – 4, літературні – 4, етнографічні – 48, мистецькі – 3.

За вагомих внесок у справу виховання учнівської молоді, відродження і примноження культурних надбань, історичної спадщини українського народу, пропаганду пам’яток історії, культури і природи, формування і збереження Музейного фонду України високого звання «Зразковий музей» удостоєно 33 музеї при навчальних закладах області.

Звання «Народний музей» за високий рівень дослідницької, культурно-виховної роботи, наявність унікальних музейних предметів присвоєно Зразковому музею Лесі Українки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Зразковому етнографічному музею Луцького навчально-

виховного комплексу «Гімназія № 14».

Управління, відділи освіти, навчальні заклади області творчо і плідно співпрацюють з державними та комунальними музеями з питань організації навчально-виховної роботи та розвитку музейної справи.

Керівники музеїв навчальних закладів, педагоги Волині беруть активну участь в науково-практичних конференціях, організаторами яких є Волинський краєзнавчий музей, кафедра документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. Зокрема, це конференції – «Волинський музей: історія і сучасність», «Минуле і сучасне Волині та Полісся», Волинські обласні науково-етнографічні конференції.

Особливої уваги заслуговує проведення трьох Волинських обласних науково-практичних конференцій «Музейна педагогіка. Теорія і практика» (12 грудня 2012 року, 12 лютого 2014 року, 26 листопада 2014 року).

На конференціях працювали секції: «Співпраця музею з освітніми закладами», «Розвиток шкільного музейництва», у яких взяли участь науковці, педагоги-практики, педагоги-керівники музеїв.

Діяльність музеїв навчальних закладів популяризується у путівниках з досвіду роботи, у збірниках наукових конференцій, під час тематичних екскурсій, на сайті «Музейний простір Волині», інших джерелах масової інформації.

З метою покращення методичного і наукового супроводу музейної справи відповідно до існуючої нормативно-правової бази працівниками Центру туризму, спорту та екскурсій підготовлені методичні рекомендації «Музей при навчальному закладі», методичні поради «На допомогу організаторам роботи музеїв при навчальних закладах». Рецензентами даних методичних розробок стали наукові працівники Волинського краєзнавчого музею. Центром туризму, спорту та екскурсій розроблені тематичні екскурсії з відвідуванням музеїв навчальних закладів області.

У ході Всеукраїнської історико-краєзнавчої акції «А ми тую славу збережемо» організовано та проведено з учнівською та студентською молоддю екскурсії, подорожі за тематичними маршрутами «Шляхами подвигу і слави», які пролягають через музеї навчальних закладів.

Чимало музеїв навчальних закладів Волині плідно здійснюють пошукову і збиральницьку роботу, проводять масові заходи на базі діючих експозицій, мають високий виховний потенціал.

Особливої уваги заслуговує діяльність Зразкового музею академіка Михайла Кравчука при загальноосвітній школі I-II ступеня с. Човниця Ківерцівського району (керівник Лукашук Євгенія Семенівна). 47 років у школі села Човниця продовжується робота з дослідження життєвого шляху, наукової і педагогічної спадщини уродженця села, видатного українського математика світового рівня, академіка Академії наук України Михайла Кравчука, якого безпідставно репресовано у 1938 році.

З ініціативи родини Лукашуків у червні 1987 року у Човницькій школі було відкрито перший у світі музей славного сина України Михайла Кравчука. За період діяльності музей відвідали понад 10 тис. чоловік. Актив музею постійно у творчому пошуку. Завдяки мудрому використанню зібраних матеріалів з метою національно-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді музей став переможцем Всеукраїнського конкурсу на кращий громадський музей України у номінації «Видатний земляк», дипломантом Національної академії педагогічних наук України за успішну участь у Всеукраїнській виставці «Шкільний музей: ретроспектива та сьогодення».

Саме завдяки таким музеям і їх невтомним працівникам повертаються із забуття імена наших геніальних українців, щоб ствердити, що ми належимо до величної нації. Саме такі музеї служать благородній справі – вихованню громадян України.

Змістовну цілеспрямовану діяльність з національно-патріотичного виховання підростаючого покоління проводить Зразковий етнографічний музей «Світлиця» при Луцькому НВК «Гімназія №14» (керівник Свереда Богдан Антонович). Оберегом світлиці є ікона Божої Матері. У складі музейної збірки – 1972 музейні предмети, серед яких – 60 унікальних експонатів трипільської культури. У музеї зберігаються оригінальні зразки українського одягу кінця XIX – початку XX століття: чоловічі й жіночі сорочки (понад 40 експонатів). Колекція тканих і вишитих рушників нараховує понад 100 одиниць.

У музеї відбуваються міські, обласні, всеукраїнські семінари, конференції, зустрічі з відомими людьми, народними умільцями, конкурси, уроки. Тут щорічно організовуються пересувні виставки рушників, народного одягу, нумізматики. На базі музею діють народний фольклорний колектив «Дивоцвіт», гуртки писанкарства і народної вишивки. Учні гімназії залучені до науково-дослідницької роботи, беруть участь у науково-практичних конференціях, конкурсах-захистах наукових робіт. На базі музею діють секції історії, краєзнавства та археології наукового товариства «Інтелект».

Музей здійснює значну просвітницьку роботу. Він є центром виховної роботи гімназії з формування

національного світогляду та самосвідомості учнів, батьків, громадськості засобами етнопедагогіки, в основі якої лежить вивчення родоводу кожного учня, формування символічної «клас-родини».

У музеї проводяться екскурсії для учнів, батьків, учителів гімназії, шкіл міста, області, гостей гімназії; родинні свята народознавчого, морально-етичного, екологічного, профорієнтаційного характеру; конкурси української вишиванки, родовідних дерев і літописів роду; засідання постійно діючого родинного університету «Батьківська світлиця»; зустрічі з відомими людьми.

Центром патріотичного виховання молоді став Зразковий музей історії селища Колки при навчально-виховному комплексі «Колківська загальноосвітня школа I-III ступенів-ліцей» (керівник Літвінчук Юрій Леонідович). В музеї систематично проводяться уроки, лекції, семінари, диспути, круглі столи, тематичні вечори.

Щороку до дня створення УПА в музеї організуються виставки «Колківська повстанська республіка», зустрічі з вояками УПА.

Велика пошукова робота проведена про нескорену колківчанку Наталію Каразію – учасницю дисидентського руху 60-х років ХХ ст. Активом музею зібрано матеріали листування з видатними письменниками-шестидесятниками, книги з автографами видатних людей.

19 вересня 2014 року у Колківській загальноосвітній школі I-III ступенів –ліцеї відкрито меморіальну дошку на честь земляка, комбата 51-ї Володимир-Волинської механізованої бригади майора Леоніда Полінкевича, який загинув у бою на Донеччині.

У зв'язку з сучасною ситуацією в Україні в музеях навчальних закладів Волині створено нові експозиції «Волиняни – герої Небесної Сотні», «Неоголошена війна. Волинський рахунок», оформлено тематичні виставки, проводяться масові заходи, щоб донести до молоді дух патріотизму, виховувати українців – патріотів, готових боронити рідну землю від окупантів і терористів, відстоювати незалежність і цілісність держави.

В освітніх закладах, де навчались Герої Небесної Сотні і учасники АТО, які віддали своє життя за Україну, відкрито меморіальні дошки на честь Героїв України.

Волинським красназничим музеєм спільно з Центром туризму, спорту та екскурсій підготовлено і надіслано міським управлінням, районним відділам освіти Інструктивно-методичний лист «Про висвітлення в музейних закладах Волині подій революції Гідності та участі волинян в антитерористичній операції».

Очолюють музеї навчальних закладів невтомні дослідники рідного краю, палкі патріоти України, які самовіддано зберігають для прийдешніх поколінь безцінні музейні скарби. Свої знання і вміння, тепло душі вони віддають дітям, наповнюючи їх серця любов'ю до України.

---

1. *Методичні рекомендації з організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у 2014-2015 навчальному році. Лист Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти від 28.11.2014 №715/02-09.*

2. *Музейна педагогіка. Теорія і практика. Матеріали II Волинської науково-практичної конференції, м. Луцьк, 12 лютого 2014 року // Волинський музейний вісник: Наук. зб. : Вип. 6 / Упоряд. А.Силук. – Луцьк. – 2014. – С. 77-222.*

3. *Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.10. 2014 № 1232 «Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді».*

4. *Наказ управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації від 27.02.2015 № 96 «Про затвердження плану заходів щодо об'єктивного висвітлення боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність України».*

5. *Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 №1195.*

6. *Положення про присвоєння звання «Зразковий музей». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 №1195.*

Лариса Гриб,
*провідний науковий співробітник
відділу науково-освітньої роботи
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

Лариса Пальоха,
*завідувач відділу науково-освітньої роботи
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк*

ПОЗАМУЗЕЙНІ ФОРМИ РОБОТИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Поглиблений інтерес до історії, турбота про збереження історичної і культурної спадщини – одна із характерних примет нашого часу. Важливу роль у цьому відіграють музеї. Музейні експозиції допомагають поглибити знання, зустрітися з минулим, побачити сьогодення. У музейній діяльності тісно пов'язані науково-дослідницька і освітньо-виховна функції. Метою такої співпраці є популяризація експозицій і фондкових колекцій відділу природи, історії, етнографії, мистецтва. Форми роботи з музейною аудиторією, способи реалізації культурно-освітньої діяльності музею можуть бути як сталими, так і змінними. До основних форм відносяться екскурсія, лекція, консультація. В сучасній музейній практиці широко використовуються також наукові читання (конференція, сесія, засідання), клубна робота (гурток, студія), конкурси (олімпіада, вікторина), концерти (літературний вечір, театралізована вистава), музейне свято, історична гра. Їхній синтез і поєднання з формами, запозиченими з інших практик, стають основою для появи нових форм (екскурсія-урок, театралізована екскурсія), що стимулює розширення музейної аудиторії.

Ефективними в роботі Волинського краєзнавчого музею є проведення науково-освітніх заходів, презентацій, експонування фотодокументальних пересувних виставок за межами музею (позамузейні форми роботи – лекції, пересувні виставки тощо, у ході яких науковці-працівники використовують музейні матеріали, зазвичай у вигляді копій або дублікатів музейних предметів).

Однією із найбільш дієвих форм у роботі Волинського краєзнавчого музею є експонування пересувних фотодокументальних виставок. Перші такі виставки почали готувати у 70-ті роки минулого століття. В той період характерною була тематика – «Від з'їзду до з'їзду», «Ленінським курсом», «Ленін і партія єдині» тощо). Експонувались виставки в актових залах, «червоних куточках» на підприємствах. Екскурсиводи Волинського краєзнавчого музею проводили екскурсії. Поширеними також були такі форми роботи як лекції, бесіди з використанням експонатів, дотичних до тієї чи іншої теми.

Дуже популярною у 1980-ті роки була робота вагону-музею. У вагоні працівники музею влаштовували пересувні фотодокументальні виставки і протягом місяців у різних населених пунктах проводили екскурсії, читали лекції. Таким чином обслуговувались такі віддалені райони як Камінь-Каширський, Ратнівський, Любомльський, Ковельський. Під час експонування виставки «Волинь у роки війни» місцеві ветерани розповідали про свій життєвий та бойовий шлях у роки Другої світової війни. Виставки експонувались також під час музейних заходів у сільських клубах і районних будинках культури. Такі заходи проводились у співпраці з місцевими школами та сільськими радами, працівниками культури. Так, наприклад, тематичний вечір «Леся Українка і Волинь» у с. Брани Горохівського району (1981 рік) зібрав повен зал селян і учнів місцевої школи. На сцені ведучі – Л. Грицина і Л. Гриб у вишиваних сорочках. Учні виконують пісні про Волинь, читають вірші Лесі Українки. На завершення учні показують «акробатичну піраміду» (більше 30 дітей у вишиванках представляли акробатичні етюди, модні в той час). Такі вечори були проведені в селах Галичани, Сенкевичівка, Колодежі, Терешківці та інших населених пунктах області.

Під час відкриття Музейної історичної кімнати при Лінівській середній школі Локачинського району (лютий 1996 року) був проведений вечір «Пані сенаторка» за участю Ірини Левчанівської, доньки Олени Левчанівської, Валентина Штинько – журналіст газети «Радянська Волинь». Ведучими були О. Нагорна та І. Петрухіна. Спогадами про родину Гродзінських, про Олену Левчанівську ділилися односельчани. Після заходу селяни могли оглянути виставку, поспілкуватися з екскурсиводами.

До кінця 80-х років ХХ століття науково-освітня робота музею мала проводитись згідно з «ленінськими принципами комуністичної пропаганди». Разом із «перебудовою» та зміною ідеологічних парадигм із музейної лексики науково-освітнього спрямування поступово зникли такі терміни, як «пропаганда», «масовість», «ідейне виховання». Стала завойовувати міцні позиції нова концепція освітньої

діяльності, згідно з якою завдання музею не зводиться лише до передачі інформації про те чи інше явище чи процес. Музей звертається до внутрішнього світу відвідувача, впливає на його чуттєво-емоційну сферу.[6, 227]

Актуальним у наш час є виховання молоді музейними засобами. Пізнаючи оточуючий світ, кожна людина набуває певного життєвого досвіду. Вдало представлені експонати в музеї допомагають відтворити минуле. Завдання музею – створити своєрідну доріжку від минулого до сьогодення і до майбутнього. Щоб музей був ближчим та зрозумілішим для відвідувачів проводяться цікаві заходи, творчі зустрічі тощо. Оскільки основними відвідувачами музею є учні, постає питання про співпрацю музею і школи. [4, 485]

Однією із форм такої взаємодії є експонування фотодокументальних пересувних виставок у навчальних закладах міста. Така форма роботи Волинського краєзнавчого музею є досить популярною та необхідною в сучасних умовах, оскільки дозволяє наблизити історію до школярів без відриву від основного місця навчання. Ця проблема є актуальною у зв'язку із сучасними складними умовами в українському суспільстві, надмірним навантаженням школярів через неймовірно складні навчальні програми та гострою необхідністю підвищення уваги до патріотичного виховання сучасної молоді. Зупинимось на виставках, які були найбільш популярними протягом останніх років. Експонування таких виставок у навчальних закладах відбувається у зв'язку з певними датами (життєвими або творчими). Традиційно музей організовує експонування виставки «Леся Українка і Волинь» до річниці від дня народження Лесі Українки (протягом лютого), у серпні – до річниці від дня смерті. Життя і творчість нашої відомої землячки вражають вже не одне покоління. І щоразу можна по іншому подивитись на ту чи іншу сторінку життя, по іншому прочитати та зрозуміти для себе той чи інший твір поетеси.

Щороку в Шевченківські дні (лютий-березень) школярі відвідують виставки, присвячені Кобзареві. З нагоди 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка відділом давньої історії Волинського краєзнавчого музею була створена фотодокументальна пересувна виставка «Тарас Шевченко і Волинь», матеріали якої розповідають не лише про життя та творчість Тараса Григоровича, але і пов'язують ім'я великого генія українського народу з Волинню, розповідають про місця його перебування на території нашого краю. Тарас Шевченко у складі Київської археографічної комісії перебував на території історичної Волині, де мав збирати відомості етнографічного, археологічного та історичного характеру. Достовірно відомо, що робочий маршрут Кобзаря проліг через Дубно, Острог, Кременець, Корець. Т. Шевченко міг побувати в селах Вербка, що поблизу Ковеля і Секунь Старовижівського району. Вважається, що Кобзар змалював місцеві церкви, зображення яких можна бачити на одному із стендів виставки. Шевченку приписують також авторство ікони із села Секунь. Деякі дослідники схиляються до думки, що Шевченко побував і на місці битви під Берестечком, якій присвятив вірш «Ой чого ти почорніло, зеленее поле?». Презентація виставки була проведена у ЗОШ № 24 міста Луцька.

Незмінно затребуваною серед навчальних закладів є виставка «Волинь в роки Другої світової війни». 22 червня – День скорботи, 9 травня – День Перемоги, 2 лютого – визволення міста Луцька, 21 липня – Волинської області – це ті дати, які назавжди залишаться у пам'яті нашої та прийдешніх поколінь. Можна по-різному трактувати історію, але не можна нехтувати людським життям, проявом героїзму та відваги, пам'яттю про загиблих, тому щороку в ці дні виставка експонується у школах, таборах літнього відпочинку для дітей, Луцькому слідчому ізоляторі, Луцькій міській територіальній первинній організації українського товариства сліпих.

Останніми роками до шкільних навчальних програм повернулася тема голодомору. Ще одна трагічна сторінка нашої історії, людські втрати, біль, тривога... «Ми звинувачуємо! Голодомор 1932–1933 років – геноцид українського народу» – виставка, яка береже пам'ять про жахливу сторінку нашої історії, безглузду жертву, в яку принесли наш народ – невинних дітей, жінок, стариків. Історія має дивну властивість повторюватися, тому ми повинні пам'ятати про біль втрат, щоб не повторилась найстрашніша, найжахливіша її сторінка – жорстоке, навмисне винищення народу.

26 квітня 1996 року – аварія на Чорнобильській АЕС. Це – чорна дата, що позначає одну з найбільших трагедій в історії українського народу і всього людства. Вона провела у людській свідомості болісну межу, яка розділила наше буття на до- і післячорнобильське. Ця техногенна катастрофа привела до величезних людських втрат, до величезних економічних витрат, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії. Катастрофа на ЧАЕС за своїми довготривалими наслідками стала на той час найжахливішим техногенним катаклізмом у світі, до якого суспільство виявилось не готовим. Показати всю масштабність небезпеки, застерегти від нових катастроф, бути більш обачними – ось мета, з якою створена виставка «Чорнобильський слід на Волині». На основі виставки проводяться масові науково-освітні заходи, зустрічі

з учасниками ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, людьми, які пройшли через горнило Чорнобиля.

Із здобуттям Україною Незалежності почалась переоцінка ідеалів, цінностей, погляду на історію. Про зміни, які відбулись на території Волині в період становлення самостійної держави розповідає фотодокументальна виставка «Волинь в Незалежній Україні». Матеріали вставки присвячені розвитку агропромислового комплексу, медичної галузі, освіти, науки та культури.

Однією з давніх і традиційних форм культурно-освітньої діяльності є лекція. Її тематика пов'язана з профілем музею або з використанням музейних матеріалів. Головна мета лекції – донести до слухачів теоретичну інформацію, супроводжуючи її матеріалами музейних колекцій. Часто ними виступають копії або дублікати музейних предметів, ілюстрацій, фотографії, слайди. У музейній практиці поширені такі форми лекційної роботи, як тематичні цикли лекцій, виїзні лекції для різних груп населення тощо. [6, 232]

У Волинському краєзнавчому музеї практикується читання лекцій для різних аудиторій. Зокрема, в УТОС, військкоматах, бібліотеках, таборах літнього відпочинку для дітей, СІЗО. Найбільш популярними є теми: «Волинь в роки Другої світової війни», «З історії УПА на Волині», «Історія становлення української Конституції», «Волинське народне вбрання», «Літньо-осіння обрядовість», «Різдвяно-новорічна обрядовість волинян», «Весняна обрядовість на Волині і Західному Поліссі», «Тарас Шевченко і Волинь», «Волинь в житті і творчості Лесі Українки», «Мужність і біль Чорнобиля», «Екологічні проблеми Волинської області» та інші.

Ще однією із позамузейних форм роботи Волинського краєзнавчого музею є організація Днів музею в таборах літнього відпочинку для дітей. Щороку в літній період працівники музею організують лекторії, експонування пересувних фотодокументальних виставок, виставок з фондів колекцій музею (одяг, рушники, монети) в цих закладах. У програмі таких заходів лекції («Олена Пчілка – берегиня роду Косачів», «Українська народна іграшка», «Символіка волинських рушників», «Цікава нумізматика», «Місячники тиші. Період розмноження у тварин. Фактор турбування», «З історії давньої Волині», «Волинь в роки другої світової війни», «Тваринний світ Волині», «Традиційне волинське вбрання», «Історія становлення української Конституції», «Революція гідності» та ін.), експонування фотодокументальних пересувних виставок («Леся Українка і Волинь», «Волинь в роки Другої світової війни» тощо).

Загалом діяльність Волинського краєзнавчого музею спрямована на виховання любові до рідного краю, пізнання культурних надбань нашого народу. Музейні матеріали допомагають вчителям розкрити маловідомі сторінки історії України, біографії ряду визначних постатей краю, провідних науковців, роль України в світовій історії. Співпраця музею і навчальних закладів значною мірою долучає молодь до вивчення, дослідження історії свого краю, сприяє гармонійному розвитку сучасної особистості, вихованню справжніх патріотів нашої держави.

1. *Музеєзнавство: словник базових термінів / укладач-упорядник Л.М. Міненко; за заг. ред. к.і.н., полковника Карпова В. В. — К.: Фенікс; Національний військово-історичний музей України, 2013. — 152 с.*

2. *Програма «Музей – школі». На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2014–2015 рр.)*

3. *Роль краєзнавства в духовному збагаченні особи: Матеріали науково-практичної конференції // Відп. редактор М. Ю. Костриця. — Житомир, 1998 — 272 с.*

4. *Роль музеїв у культурному просторі України і світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчя заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького). — Д. : АРТ-ПРЕС, 2009. — Випуск 11. 608 с.*

5. *Словник-довідник термінології музейництва / Роман Микульчик, Петро Слободян, Єлизавета Діденко, Тарас Рак. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. — 128 с.*

6. *Шевченко В. В. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання / В. В. Шевченко, І.М. Ломачинська. — К.: Університет «Україна», 2007. — 288 с.*

Олександр Дем'янюк,
*доктор історичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та
суспільних відносин Луцького інституту
розвитку людини Університету „Україна”,
м.Луцьк*

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНИХ МАТЕРІАЛІВ У ВИВЧЕННІ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ З УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Взаємодія вищого навчального закладу і музею набуває нового змісту, якщо її розглядати через призму музейної педагогіки. Адже вона поєднує музеєзнавство, педагогіку й психологію, чим вигідно відрізняється на тлі наочного сприйняття теоретичних істин різних начальних дисциплін інститутського чи університетського курсів. Що немало важливо, що зараз в Україні роблять спроби повернутися до музейної педагогіки, про яку успішно забули в часи радянської перебудови.

Діяльність музеїв у педагогічній царині має забезпечувати кілька напрямків – інформування, навчання, розвиток творчого початку, спілкування, відпочинок [1, 34]. Навчання має забезпечити засвоєння музейної інформації через передачу і засвоєння знань, а також здобуття вмінь та навичок під час музейної комунікації.

Вочевидь співробітництво музею і вишу повинне бути рівноправним. Музейна педагогіка передбачає, що освіта й виховання повинні здійснюватися на музейному матеріалі, який складає загальнолюдські цінності. З іншого боку, музейна педагогіка має важливе значення в системі освіти і розвитку студентів, вона сприяє всебічному розвитку особистості, активному пізнанню навколишнього світу [2, 26].

Особливість набуття освітніх знань в музеї, на відміну від вишу полягає в тому, що тут вони здійснюються в умовах особливої естетичного і предметного (наочного) середовища, яке має свій інформаційний простір [3]. При цьому небайдужий студент відчуває свою належність до культури. На відміну від аудиторних занять, музей пропонує інші умови, які йому притаманні, зокрема – це музейний етикет, переміщення у просторі [4, 88], предметна наочність.

На сьогоднішній день вітчизняний відвідувач не завжди поважає культурну спадщину та розуміє її значення і цінність. Задача музейного педагога – сформувані ціннісне ставлення до культурного надбання, прищепити бажання до спілкування з музейними цінностями [5]. Необхідними умовами для цього є створення в музеї умов для ефективної роботи з аудиторією. Експозиція музею має стати засобом виховання у сьогоднішнього відвідувача емоцій, уяви, фантазії та творчої активності.

Останнім часом усе більше музеїв впроваджують програму «Торкатись руками». Пояснюється це тим, що у всіх людей, в незалежності від віку, виникає бажання торкнутись руками предметів, в тому числі і музейних. Таким чином людина отримує цілий букет відчуттів, може на дотик оцінити предмет, його фактуру, температуру, матеріал, форму, відчути неабияку емоційну віддачу [6].

Усі ці компоненти надзвичайно важливі для засвоєння навчального матеріалу з дисциплін гуманітарного циклу, які ставлять своїм завданням вивчення складових національного державотворення – «Історія держави і права України», «Історія українського державотворення», «Історія української державності» і т. ін.

Щодо практичного впровадження співпраці у зазначеному контексті, то повстає кілька проблем, які має розв'язати викладач, який зацікавлений у використанні надбань місцевих музеїв і застосуванні елементів музейної педагогіки задля якісного засвоєння знань студентами вишу. Насамперед, відповідність музейної експозиції (постійно діючої, тимчасової) змісту навчальної дисципліни. Для цього викладач має бути ознайомленим з матеріалами постійних експозицій та терміном дії й наповненням тимчасово діючих експозицій. Отож співпадання в часі вивчення певного державотворчого періоду і музейних матеріалів, виставлених на експонування, є важливим чинником для озвученої вище співпраці.

Ще одним чинником, який потребує вирішення, є безпосереднє відвідання музею – під час проведення аудиторних занять, у позанавчальний період. Тут необхідно розглянути різні варіанти. Так, у позаурочний час можна провести оглядову екскурсію. Під час її проведення студенти знайомляться з експозиціями музею, формами його роботи, наповненням матеріалами. Похід до музею під час занять доцільно здійснювати для закріплення вивченого матеріалу. Тобто, лекцію проводити в навчальній аудиторії, а семінарське заняття в музеї. Від того наскільки студенти оволоділи навчальним матеріалом залежить ефективність роботи екскурсовода: доручні запитання, намагання доповнити розповідь екскурсовода,

спираючись на власні знання, отримані на лекції. Цим визначається рівень знань – що вони розуміють і знають про що йдеться в розповіді екскурсовода.

Ще одним варіантом музейної екскурсії може стати спільне її проведення екскурсоводом і викладачем. Звісно, що для цього необхідна спільна підготовка до «музейних занять» викладачів і працівників музею. Цілком зрозумілим є те, що такі заняття не можуть бути частими. Існує проблема їх сумісності з розкладом занять вищого навчального закладу, віддаленості від музею, часових меж.

Щодо співпраці луцьких вишів і музеїв, то перспективною (у розрізі назви статті) вона видається з Волинським краєзнавчим музеєм, який територіально розміщений на віддалі 20-30 хв. доїзду студентів більшості місцевих навчальних закладів. Щодо тематичних екскурсій, які пропонують працівники музею, то фактично з більшості тем наведених вище навчальних курсів вони розроблені на базі потужного пласту краєзнавчого матеріалу і побутових речей.

Спробуємо узгодити тематичне планування дисципліни «Історія держави і права України» з тематичними екскурсіями, запропонованими своїм відвідувачам Волинським краєзнавчим музеєм:

- до теми «Держава і право часів княжої доби» екскурсії: «Слов'яни на Волині» й «Галицько-Волинське князівство»;
- до теми «Українські землі в складі сусідніх держав» – «Волинь в складі Великого князівства Литовського», «Волинь в складі Речі Посполитої»;
- до теми «Державність і право періоду козаччини» – «Волинь в добу козацтва», «Битва під Берестечком 1651 р.», «Волинь у XVIII ст.»;
- до теми «Суспільно-політичний лад і право України в складі імперій» – «Наш край у першій половині XIX ст.», «Наш край в другій половині XIX ст. – початку XX ст.»;
- до теми «Відродження української державності в XX ст.» – «Перша світова війна (1914–1918 рр.)», «Волинь в роки Української національної революції (1917–1921 рр.)», «Волинь у 1939–1941 роках»;
- до теми «Радянська державність в Україні» – «Волинь в роки Другої світової війни», «Окупаційний режим на Волині в роки Другої світової війни», «Визволення Волинської області від німецько-фашистських загарбників», «Рух опору на Волині в роки Другої світової війни», «Волинь у 1945–1991 роках».

Окрім того, Волинський краєзнавчий музей пропонує пересувні виставки, які можна експонувати безпосередньо у навчальних закладах. До таких відносяться: «Луцьк. Вік за віком», «Галицько-Волинське князівство», «Луцький з'їзд 1429 р.», «Пам'ятаймо тую славу (з історії українського козацтва)», «Перша світова війна на Волині», «Я хочу, щоб була Україна...» В. Липинський, «Ми звинувачуємо! Голодомор в Україні 1932–1933 рр. – геноцид українського народу», «Волинь в роки Другої світової війни», «УПА. Історія нескорених», «Забуттю не підлягає. Хроніка комуністичної інквізиції в Україні 1917–1991 рр.», «Волинь в незалежній Україні».

Показовим у наближенні музею до громадськості, студентства, пересічних громадян краю є підготовка тематичних лекцій. На сьогодні у Волинському краєзнавчому музеї розроблені й пропонуються відвідувачам лекції на тему: «Слов'яни на Волині», «Галицько-Волинське князівство», «Феодалні міста Волині», «Волинь у період Литовської держави», «Європейський з'їзд монархів 1429 р. в Луцьку», «Волинь в козацьку добу», «Волинь у складі Речі Посполитої», «Волинь в складі Російської імперії», «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.», «Волинь в складі Другої Речі Посполитої в 1921–1939 рр.», «Волинь у 1939–1941 рр.», «Волинь в роки Другої світової війни», «З історії УПА на Волині», «Історія становлення національної символіки: герби, прапори України та Волинського краю», «Історія становлення української Конституції», «Боротьба української повстанської армії проти радянської влади на Волині у 1945–1954 рр.», «Політична боротьба на Волині в роки перебудови (1985–1991 рр.)» та ін. Як видно з тематики, запропоновані лекції практично повністю відображають тематичне планування навчальних курсів, пов'язаних з проблемами українського державотворення.

Не залишаються осторонь уваги волинських музейних працівників історичні постаті, відомі своєю державницькою позицією, своїм вкладом у боротьбу і розвиток української державності. До таких віднесемо лекції: «Луцькі братчики – видатні постаті української історії (Галшка Гулевичівна, Іван Виговський, Данило Братковський, Петро Косач, Микола Терещенко)», «Відомі жінки Волині», «Тарас Шевченко і Волинь», «Жінка з роду Драгоманових (Олена Пчілка)», «В'ячеслав Липинський – український історик, громадський та політичний діяч». Згадаємо й про те, що з перелічених вище історичних діячів більшість фігурує у відповідних експозиціях музею.

Таким чином, співпраця Волинського краєзнавчого музею з вищим навчальним закладом можлива. Використання експозицій музею, його матеріалів і розробок для викладання навчального курсу з українського державотворення є ефективним. Поряд із щоденною роботою з відвідувачами музею

вдається змінювати характер музейної комунікації, враховуючи новітні досягнення науки, забезпечувати процес візуалізації, залучаючи технологічні розробки й вимоги постіндустріального інформаційного суспільства.

1. Столяров Б. А. *Музейная педагогика. История, теория, практика : учебное пособ.* / Б. А. Столяров. – М. : Высшая школа, 2004. – 216 с.
2. Юхневич М. Ю. *Я поведу тебя в музей : Учебн. пособ. по музейной педагогике* / М. Ю. Юхневич. – М. : Российский ин-т культурологии, 2001. – 224 с.
3. Кімнатний А. Д. Використання відвідувачами музейного продукту [Електронний ресурс] / А. Д. Кімнатний // Режим доступу : www.artmuseum.kr.ua/artm144-08_u.html.
4. Коссова И. М. *Музей. Образование. Культура. Процессы интеграции* / И. М. Коссова // Сборник трудов творческой лаборатории «Музейная педагогика» кафедры музейного дела Института переподготовки работников искусства, культуры и туризма Российской Федерации.. – Выпуск 2. – 1999. – С. 87–95.
5. *Музейная педагогика: истоки, настоящее и перспективы* [Електронний ресурс] // Режим доступу : edu.rin.ru/cgi-bin/article.pl?ids=1&id=1077.
6. *Британский музей – руками трогать!* [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.museum.ru/N32338.
7. Сергеева И. Ю. *Музейная педагогика в практике современной школы* [Електронний ресурс] / И. Ю. Сергеева // Режим доступу : abit.ru/researcher/practice/practice_org/practice_gum/a_5q5ko.html.

Наталія Дзюба,
завідувач відділу з наукової роботи
Ржищівського археолого-краєзнавчого музею,
м. Ржищів Київської області

СПІВПРАЦЯ РЖИЩІВСЬКОГО АРХЕОЛОГО-КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ З НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ: НАПРЯМКИ І РЕАЛІЗАЦІЯ

Ржищів – мальовниче містечко на правому березі Дніпра, майже 80 км від Києва.

«... Тут дихає вічність. Це дихання передається фізично. В цій оповитій аурую древній місцевості закладена якась вища притягальна сила. Її обрано і осяяно Божою благодаттю...» Так записав Сергій Комісаренко, побувавши в нашому місті в 1980-х рр.

Права притока Дніпра – Леглич розділяє Ржищів навпіл. Річечка, яка відіграла в історії нашого міста неабияку роль. Саме з правого берега Леглича почало відроджуватись наше місто після монголо – татарського нашествия. Леглич - відігравав роль головної водної артерії, яка зв'язувала всі навколишні повіти з Дніпром і найпотужнішою, між Києвом і селом Прохорівкою, на Дніпрі, пристанню Ржищів, товарообіг якої за сезон у другій половині ХІХ століття складав 600 – 800 загрузених берлин з 1 млн пудів зерна, цукру з навколишніх цукрових заводів, солі з Акерманських і Кримських озер, меду, патоки, дьогтю та інших товарів, доставлених чумаками. Адже через Ржищів проходило два Чумацьких шляхи, які закінчувались у Каневі.

В 2014 році нашому місту сповнилося 863 роки. Перша згадка про місто, історичне городище Іван, зафіксована в Іпатіївському літопису під роком 1151 – в час боротьби за київський престол князя Ізяслава Мстиславовича та його дядька Юрія Долгорукого.

Інтригуюча назва міста – Ржищів, викликає інтерес у багатьох науковців. Існує кілька версій щодо походження. Можливо, назва походить від старослов'янського слова «*ржище*» - жито, саме в цьому місці було скупчення жита для відвантаження на торгові шляхи, чи від слова «*вжище*», яке також є старослов'янським і означає «*торговище*». А можливо від польського слова «*ржечча*» - натовп, проте за поляків, перші згадки про Ржищів ми знаходимо в 1506 році.

22 березня 2003 року з метою збереження археологічних пам'яток, віднайдених у Ржищеві і його околицях, було відкрито Ржищівський археолого – краєзнавчий музей. Він знаходиться в історичній будівлі, якій понад 100 років і складається з трьох залів: «Археологічна», «Краєзнавча» та «Виставкова». У залі археології висвітлюється історія Ржищівщини періодів Трипільської, Черняхівської, Зарубинецької культур та періоду Київської Русі. Розповідаючи про історію археологічних досліджень у Ржищеві ми згадуємо науковців, які тут працювали: Вікентій Хвойка, який відкрив Трипільську культуру і його ученицю і послідовницю Валерію Козловську. 10 років досліджував Київське поселення городище Іван Володимир Гончаров, а завершував ці розкопки Петро Толочко нині –академік, директор Інституту археології НАН

України. В 2000 – 2005 р.р., к. і. н. Сергій Ришов на чолі загону Інституту археології розкопав кілька помешкань Трипільської культури і ці роботи ще не завершені. А доктор історичних наук Борис Магомедов досліджував поселення Черняхівської культури.

Друга зала – присвячена історії XVI - XX ст.: це - Ржищівський замок (XVI – XVIII ст.) , який і зараз досліджує наш музей разом з ІА НАН України (керівник, відомий археолог, к. і. н. Петраускас Андрій), це і Ржищівський Спасо-Преображенський монастир, заснування якого вчені відводять до Антонія і Феодосія, це Ржищівський костюль (на жаль збереглися тільки келії), це і церква Троїцька, цегляне приміщення якої зведено в 1860 році. Висвітлено господарсько – економічний розвиток Ржищєва у XVIII – XX ст., матеріали про науково – освітні заклади та видатних людей, що народились та працювали у нашому місті: Паїсій Величковський, Шолом Алейхем, Михайло Грушевський, Олена Ган (як відомо - це мати Олени Блавацької). У нашому місті народилося два лауреати Шевченківської премії: знаний художник Іван – Валентин Задорожній. Доречі, як і заповідав, він похований у нашому місті.

Ржищів є батьківщиною найвизначнішої поетеси сучасності Ліни Костенко.

Третя зала – виставкова. Тут експонуються виставки фондів музею та роботи митців, народних майстрів і умільців із Ржищєва, Київської області та цілої України.

А отже, це дає можливість музеєві працювати у різних напрямках суспільного життя.

Основним з напрямків роботи Ржищівського археолого – краєзнавчого музею є робота з навчально-освітніми закладами, яких у нашому невеличкому містечку (7800 населення) аж 8:

- Ржищівський Будівельний технікум;
- Ржищівський індустріально – педагогічний технікум;
- Ржищівський гуманітарний коледж;
- Ржищівський професійний ліцей;
- Ржищівська ЗОШ I-II ступенів;
- Ржищівська ЗОШ I-III ступенів.
- Ржищівський ДНЗ «Сонечко»
- Ржищівський ДНЗ «Калинка»

А також дві міські бібліотеки для дітей та дорослих, які з нами теж співпрацюють.

Чимало людей вважає, що музей – це пережиток минулого. І як би ми не намагалися повернути дітей до відвідування музею, він ніколи не буде асоціюватись в них не те що з дозвіллям, а й навіть з освітнім процесом. Сьогодні, у XXI столітті, музейні працівники вже зрозуміли, що за відвідувача треба боротися, пропонуючи йому цікавий і якісний музейний продукт. І особливо – коли відвідувач юний.

Питання музейної педагогіки надзвичайно актуальні, оскільки практичне застосування новітніх методів і форм роботи у освітніх закладах дає відчутні результати в процесі формування знань і вмінь школярів та студентів, у їхньому патріотичному та естетичному вихованні та забезпеченню кількості відвідувачів музею.

На жаль, на сьогоднішній день відвідувач музею далеко не завжди поважає культурну спадщину та розуміє її значення і цінність. Тому завдання музейного працівника – сформувати ціннісне ставлення до культурного надбання минушини, прищепити бажання спілкуватися з музейними цінностями. Необхідними умовами для цього є створення в музеї умов для найбільш ефективної роботи з аудиторією. Незамінним у цьому випадку є використання новітніх інтерактивних технологій, популяризація музейного виховання.

Освітні заклади і музеї в своїй діяльності традиційно мають багато спільного: вони прагнуть виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до надбань рідної культури; розвивати мислення, творчі здібності тощо. Освіта і музейна справа, перебуваючи під впливом постійних змін у суспільному житті, й самі зазнають певних перетворень. І освітяни, і працівники музеїв мають відповідати тим вимогам, які сучасне суспільство ставить перед системою навчання і виховання підростаючого покоління.

А тому, наш музей активно співпрацює із освітніми закладами нашого міста і, насамперед, з викладачами. Ми намагаємося організувати навчання і вдосконалення фахового рівня вчителів, створюючи атмосферу, яка сприяє пізнанню нових досліджень з історії міста, накопичує їхні знання з найрізноманітніших аспектів минулого і сучасного краєзнавства. Для цього ми використовуємо різноманітні, в тому числі й інтерактивні, напрямки викладу матеріалу:

- семінари для викладачів та вчителів;
- лекції;
- тематичні уроки в музеї;
- відкриті уроки в музеї;

За межами музею беремо участь у студентських конференціях, а також у проведенні загальноміських

заходів на історико – краєзнавчу та культурно – освітню тематику.

У тих навчальних закладах, які я вам назвала, працює майже 50 освітян – викладачів української мови та літератури, світової літератури, історії, краєзнавства, образотворчого мистецтва, бібліотекарів. Ми знаємо їх усіх поіменно (маємо списки, які щороку поновлюємо) та працюємо особисто з кожним. Наприклад, ми запрошуємо їх на проведення міських науково – освітніх семінарів персональними запрошеннями , особисто кожному вручаємо, таким чином забезпечуючи присутність на семінарах.

Семінарів ми проводимо 4 – 5 на рік на найрізноманітнішу тематику. Попередньо виносимо питання проведення на науково – методичну раду, складаємо програми семінарів, в яких висвітлюємо теми виступів, запрошуємо учасників, визначаємо регламент роботи, теми.

Організуючи семінар, ми маємо на меті активно залучити до вивчення тієї чи іншої теми викладачів та вчителів наших навчальних закладів [1, 138]. Теми викладаються розширено, використовуючи наукові дослідження працівників нашого музею з історії міста. Важливим інструментом стримання уваги служать різноманітні способи передачі інформації. Складаючи зміст семінару ми збираємо інформацію про обрану тему, цікаві факти; визначаємо умови: кількість учасників, скільки часу потрібно, яке потрібне обладнання, з якими проблемами можемо зіткнутися; обдумуємо відповідні методи: презентація, дискусія, інтерактивна дошка. А часто використовуємо класичні методи: розповідь, бесіда, наочні посібники, графіки, карти, схеми і т. п.

Ці семінари проводять не лише співробітники нашого музею, готуючи спеціальні повідомлення, а й інші науковці. В 2014 році, приміром, з п'яти міських семінарів для вчителів - три були присвячені Тарасу Григоровичу Шевченку. Розповідали про Кобзаря співробітники Шевченківського національного заповідника м. Канів, з яким ми маємо договір про співпрацю та заступник директора з наукової та видавничої діяльності, завідувач відділу видань літературно – наукової спадщини Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Гальченко Сергій Анастасійович. Він розповів про одну з найцікавіших сторінок в історії шевченкознавства - повернення шевченківських раритетів, а саме: оригіналів гравюр, рукописів, світлин, листів, унікальних видань, зокрема, першого «Кобзаря» 1840 року, а також інших матеріалів, що були вивезені з України в 1943 році. Процес їх повернення завершився в 2006 році, коли Українська Вільна Академія Наук у США передала найцінніші матеріали, які достойно поповнили рукописну і книжково – документальну шевченкіану Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Для забезпечення додаткових знань викладачів навчальних закладів з історії подій на Ржищівщині періоду Великої Вітчизняної війни (1941-1944 р.р.) протягом 2010 – 2014 р. р ми провели такі семінари:

- «Спогади колишніх «Остарбайтерів» як джерело висвітлення в експозиції музею подій Вітчизняної війни на Ржищівщині».

- «Ржищів. 1941».[3, 4]

- «Це гірке слово «Остарбайтер». [4, 4]

- «1943. Букринський плацдарм. Ржищів. Визволення. 1944».[3, 4]

Крім того, за цей період один із семінарів був висвітлював наслідки аварії на ЧАЕС: « Ніхто не вірив в атом – зло,

Що з раю попадем в пекельне лихо...»[5, 2] та організований як зустріч з переселенцями з чорнобильської зони, котрі проживають у нашому місті з 1986 року.

Одна з цікавих і дуже популярних форм роботи музею зі школами є відкриті та тематичні уроки. Значна частина їх присвячена художникам, письменникам, які народилися в Ржищеві, або й зараз мешкають у нашому місті. Наприклад, для студентів гуманітарного коледжу, для учнів ЗОШ І-ІІ ст. та для школярів 9 – 10 класу ЗОШ І – ІІІ ст. проведено відкриті уроки з основ мистецтвознавства, створення картин, манери написання з художником - імпресіоністом членом Спілки художників України Сергієм Дуплієм, (який мешкає в Ржищеві) під час експонування його виставки в музеї в 2013 році.

Для студентів І курсу Ржищівського Будівельного технікуму відкритий урок « Поезія воєнних років» з поетом - аматором Борисом Дегтярьовим та для студентів ІІ курсу цього ж навчального закладу - відкритий урок в музеї «Література рідного краю» (2012 р.)

Читання лекцій в навчальних закладах міста, як і всіх інших музеях, також один з найцікавіших напрямків роботи нашого музею. Кожен науковий працівник на рік має прочитати, як ми знаємо за нормами, 11 планових лекцій, які висвітлюють наш музей і історію міста в найрізноманітніших аспектах. На сьогодні науковими співробітниками (а у нас їх всього шестеро) розроблено 23 лекції, знову ж таки на основі наукових досліджень. Кожна лекція, як і потрібно, затверджена на науково – методичній раді. Перелік лекцій перед початком навчального року подається до кожного навчального закладу, що дає змогу персональних замовлень від викладачів та вчителів. У Ржищівському гуманітарному коледжі та

Професійному ліцеї працює постійний «Музейний лекторій». Лекції за темами уроків, лекції на виховних годинах, позаурочні лекції в бібліотеках навчальних закладів – ось короткий перелік участі наукових співробітників музею у навчальному процесі. Намагаємося працювати з невеликою кількістю учнів: один клас чи одна група. Бо, як відомо, читання лекції для більш широкої аудиторії в актовій залі зменшує ефективність викладеного матеріалу. В учнів часто виникають питання на які докладніше можна дати відповідь, коли слухачів менше. Використовуємо найрізноманітніші педагогічні методи. Наочність намагаємося використовувати з фондів музею: книги, кераміку, етнографічний матеріал, фотографії і т. ін. Крім всього іншого, це дає можливість популяризації наших фондів; показати те, що не виставлено в основній експозиції музею (всього в музеї -12 тис. музейних предметів, експонується тільки коло тисячі).

Найбільшою популярністю користуються теми лекцій:

- «Трипільська культура на Ржищівщині»
- «Магія трипільського орнаменту»
- «Гончарство – найдревніше ремесло»
- «Життя і творчість Т. Г. Шевченка»
- «Ліна Костенко – видатна українська поетеса, наша землячка»
- «Букринський плацдарм. 1943 р.»
- «Орнаментация жіночої української сорочки»
- «Ржищів від минулого до сучасності»

Крім проведення різноманітних педагогічних заходів в музеї, наукові співробітники беруть участь в організації та проведенні заходів і в навчальних закладах та бібліотеках міста. Це і зустрічі з видатними людьми нашої країни, проведення відкритих уроків за участю наших наукових співробітників, святкових вечорів до тієї чи іншої події чи дати, загальноміських свят за старовинними обрядами і традиціями, етнографічних учнівських фестивалів, літературних конкурсів, брейн – рингів для школярів та студентів, зокрема, готуємо програми, сценарії, питання та відповіді.

Ось так співпрацює Ржищівський археолого – краєзнавчий музей з навчальними закладами міста, досвід роботи ще малий, але організовуючи всі ці заходи ми самі вчимося тому, як краще представити наш музей, як докладніше розкрити сторінки історії Ржищева, цього невеликого, але такого знаного на перехрестях історичних доріг міста.

Тисячолітню історію міста, пам'ять про його жителів, неосяжну красу дніпровських берегів, квітучих садів, безмежних полів ми намагаємося зберегти для своїх нащадків.

1. Аартс. Г. Музей: менеджмент і освітня діяльність / Г. Аартс, З. Мазурик // Львів., 2009. – С. 223.

2. Звіт про роботу КЗ КОР «РАКМ» за 2010 р. // Архів КЗ КОР «РАКМ»: – Ф. 1. – ст. 7.

3. Звіт про роботу КЗ КОР «РАКМ» за 2011 р. // Архів КЗ КОР «РАКМ»: – Ф. 1. – ст. 8.

4. Звіт про роботу КЗ КОР «РАКМ» за 2012 р. // Архів КЗ КОР «РАКМ»: – Ф. 1. – ст. 9.

5. Звіт про роботу КЗ КОР «РАКМ» за 2013 р. // Архів КЗ КОР «РАКМ»: – Ф. 1. – ст. 10.

6. Програми міських науково-освітніх семінарів для вчителів за 2010–2014 р. р. // Архів КЗ КОР «РАКМ».

Олена Дубень,
молодший науковий співробітник
відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею
м. Луцьк

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПОКОЛІНЬ: ХРОНОЛОГІЯ ЗУСТРІЧЕЙ З УЧАСНИКАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

Тема Другої світової війни в контексті новітньої історії України присутня в роботі Волинського краєзнавчого музею протягом багатьох років. Відвідувачі можуть ознайомитися із постійнодіючою експозицією музею, котра висвітлює події періоду Другої світової війни на Волині 1939–1944 років. Також, доброю традицією Волинського краєзнавчого музею є проведення уроків-зустрічей з ветеранами війни, читання лекцій по даній темі. Широкою популярністю серед студентів користуються пішохідні екскурсії по Меморіальному комплексу «Вічна Слава» у Луцьку, які традиційно проводяться працівниками відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею.

Протягом 2013–2014 років у Волинському краєзнавчому музеї відбулися такі вагомні заходи по вшануванню пам'яті полеглих у Другій світовій війні: з нагоди Міжнародного дня громадян похилого віку і Дня ветерана 1 жовтня у музеї відбулася зустріч з ветераном Великої Вітчизняної війни, учасником битви під Кенігсбергом, битв поблизу Японії Мельничуком Василем Тихоновичем (1922 р. н.). Під час зустрічі відвідувачі музею змогли оглянути фотовиставку «В об'єктиві ветерани», створену волинським фотохудожником Владленом Івановичем Дроботьком. Фотосвітлина створені в останні тридцять років. На фото хронологічно зафіксовані місця бойової слави Волині, ветерани котрих вже немає серед живих, сучасне життя Луцької міської організації ветеранів України. Виставка В. Дроботька експонувалась у Києві та Львові.

19 вересня 2013 року у конференц-залі Волинського краєзнавчого музею відбувся тематичний вечір приурочений Дню партизанської слави. День партизанської слави – 22 вересня відзначається в Україні з 2001 року. Під час німецької окупації Волині на території області діяло 32 партизанські загони та з'єднання, 71 підпільна група. Була розгорнута виставка «Партизанський рух на Волині на поштівках, конвертах та листівках», на якій були представлені матеріали з приватної колекції волинського колекціонера Ігоря Семеновича Гнатюка та фондів музею. Перед присутніми виступив голова Волинської обласної спілки ветеранів партизанського руху Іван Маркович Глушук, котрий розповів про свою діяльність у партизанському загоні С. Шковороди на Волині. Учасники ветеранського ансамблю педагогічної праці «Вишенька» при Луцькому будинку вчителя (керівник – Микола Якимчук) виконали пісні на військову тематику.

24 жовтня 2013 року у Волинському краєзнавчому музеї відбувся тематичний вечір «Пісні воєнних літ. Співають ветерани», проведений до Дня визволення України. Під час вечора відбулася зустріч учнів Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою з ветераном Другої світової війни Михайлом Тимофійовичем Єрліним, котрий брав участь у визволенні України, Волині, учасником Берлінської операції. У конференц-залі музею була створена виставка «Фотоісторія Михайла Єрліна», де були представлені його військові та сучасні фотографії. На окремому стенді подано пісні воєнних літ, зібрані у різні роки М. Єрліним (усього більше 170 пісень).

Викликає неабиякий інтерес у молоді історія Української Повстанської Армії на Волині. Щороку музей пропонує тематичні екскурсії з цієї теми. 10 жовтня у Волинському краєзнавчому музеї відбулася історична година «Вони боролися за волю України», присвячена 71 річниці УПА, 70 річниці Колківської республіки та 70 річниці бою в с. Новий Загорів (9 вересня).

З 1947 року Українська Головна Визвольна Рада обрала свято Покрови – 14 жовтня – днем утворення військових частин УПА.

На музейному заході було представлено фотодокументальну виставку про діяльність Української Повстанської Армії на Волині в різні роки. Цікаві матеріали висвітлюють етапи створення армії, керівників, вишкіл та буденне життя вояків. На виставці були представлені роботи українського художника, графіка Ніла Хасевича. Про життя митця, котрий мав виставки у Львові, Празі, Берліні, Чикаго, Лос-Анжелесі можна було дізнаватися через його роботи котрі зараз зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею [1, 2]. Голова братства вояків УПА Василь Кушнір та письменниця Тетяна Байда поділилися спогадами про участь у повстанській боротьбі. Учасники Братства ветеранів ОУН-УПА Волинського краю ім. полковника Кліма Савури виконали повстанські пісні, збережені ними протягом усього життя.

24 січня 2014 року у Волинському краєзнавчому музеї відбулась історична година «Від історії до живого свідка: розповідь очевидців Голокосту». На заході була розгорнута фотодокументальна виставка «Голокост на Волині. Історичний огляд». Виставку створено із матеріалів фондів Волинського краєзнавчого музею та матеріалів наданих Волинською релігійною громадою прогресивного іудаїзму. Учасники заходу змогли оглянути матеріали волинян рятівників євреїв під час Другої світової війни, а саме: Віри Каспрук, Ядвіги Скубікіної, Миколи та Марії Ваврисевичів та ін. Всього встановлено 2363 прізвища рятівників-українців, які одержали звання «Праведник народів Світу».

2 лютого – День визволення міста Луцька від німецько-фашистських загарбників. У 2014 році 70 річниця цієї події, то ж у музеї відбувся урок пам'яті «Щоб пам'ять вічною була». Була розгорнута фотодокументальна виставка «Так визволяли Луцьк». Особливу увагу привертати колекції експонатів із фондів музею про визволений Луцьк, карта-схема наступальних боїв, мемуари першого коменданта Луцька М. Калініченка. Учні мали змогу поспілкуватися у формі діалогу з ветераном Луцької міської організації ветеранів України Анатолієм Івановичем Ольховичем

Волинський краєзнавчий музей протягом багатьох років співпрацює з Волинським товариством «Афганський синдром». 11 лютого 2014 року у Волинському краєзнавчому музеї відкрилася виставка

«Дорогами Афганістану», присвячена 25-річчю виведення радянських військ з Афганістану. На виставці експонувалися матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею та матеріали з приватної колекції колекціонера, ветерана війни в Афганістані Анатолія Серкова, та Спілки ветеранів спецпідрозділу «Альфа». Відвідувачі виставки мали можливість оглянути особисті речі, фото, нагороди воїнів-афганців вихідців з Волині. Окремий розділ виставки було присвячено Герою Радянського Союзу Віктору Карпуніну, уродженцю міста Луцька. 73 воїни не повернулись на Волинь, їх імена закарбовано на Меморіальному комплексі «Вічна Слава».

11 квітня 2014 року весь світ відзначає Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів. Покласти квіти до стели «Жертвам нацизму», що знаходиться на Меморіальному комплексі «Вічна Слава» прийшли представники влади, ветерани. У Волинському краєзнавчому музеї у цей день відбулась зустріч ветеранів з представниками обласної та міської влади. Відділом новітньої історії було створено виставку «Історія трагедії в житті колишніх в'язнів». На виставці використано матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею та надані ветеранською організацією «Спілка в'язнів-жертв нацизму» (голова Маргарита Парфенюк). На фотодокументальній виставці було представлено карту окупованої Європи з позначеннями таборів смерті, матеріали про злочини фашистів у таборах Бельзен, Бухенвальд, Дахау (Німеччина), Майданек, Собібор, Трєблінка (Польща), відомості про трудові табори та волинян, котрі під час окупації працювали там [2, 4]. Були представлені фото волинян, котрі перебували у концтаборах: Антона Бакулевича, Петра Клінкевича, Михайла Мазура, Кирила Зінчука та ін., фото колишніх волинян-остарбайтерів, котрі проживають на Волині. Списки волинян остарбайтерів.

Музейні заходи сприяють формуванню в учнів та студентів історичної пам'яті, поваги до людей похилого віку, ветеранів війни, почуття відповідальності за свою державу.

1. Берекета Б. Дюксин пам'ятає Ніла Хасевича / Богдан Берекета // *Голос України*. – Київ. – 1992. – 15 вересня.

2. Бондаренко Г. В. Визволення Волинської області від фашистських загарбників / Г. В. Бондаренко // *Волинь у Другій світовій війні та перші повоєнні роки*. – Луцьк, 1995. – С. 40.

Людмила Завада,
молодший науковий співробітник
відділу науково-освітньої роботи
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ І НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ. ПРОЕКТИ МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАПРЯМКУ

Нині вітчизняна музейна педагогіка активно шукає нові форми організації навчальної діяльності. Одним із важливих завдань зближення музейної педагогіки та шкільної практики, на думку дослідника Юрія Беззуба (м. Київ), «є впровадження нових принципів, методів, прийомів роботи музеїв зі школярами, що в кінцевому наслідку має вилитися в інноваційні методичні розробки проведення нестандартних уроків із різних предметів – історії, українознавства, природознавства, біології, фізики, музики, художньої культури тощо в приміщенні музею чи з використанням музейних експонатів на базі школи» [1, 10].

Так, представник львівської школи дослідників музейної педагогіки О. Караванов до таких спеціальних прийомів роботи зі школярами відносить такі: «занурення» в історичну епоху, рольове «переживання» історичних та культурних подій, інформаційний, продуктивний, репродуктивний, асоціативний, дослідницький, методи реконструкції, порівняльних аналогій, моделювання, порівняльного аналізу, випереджувального заохочення [2, 32]. Останній полягає в тому, що музейний педагог буде діалог із відвідувачем на заохоченні та стимулюванні будь-якої активності, намагаючись викликати позитивні емоції.

Обираючи конкретний прийом музейного навчання, слід брати до уваги вікові та індивідуальні особливості школярської аудиторії. Зокрема, учні молодшого шкільного віку здебільшого наділені конкретно-образним мисленням, їм властиве безпосереднє сприйняття, нестійка увага. Отож найбільш ефективними методами роботи з ними будуть переважно словесні й практичні: сюжетні ігри, проживання епохи чи події, бесіди, театралізація. В учнів середніх класів абстрактне мислення лише формується, раціональний

підхід поступово долучається до емоційного, тому в роботі з ними доречно застосовувати практичні та проблемно-пошукові методи: порівняльний аналіз, пошукову діяльність. У старшокласників маємо сформоване абстрактне мислення, інтелектуальний підхід, відтак у спілкуванні з ними доречно використовувати проблемно-пошукові й дослідницькі методи – конференції, доповіді, підготовка та проведення екскурсій [3, 32-33].

Музей і школа в меті своєї діяльності традиційно мають багато спільного: ефективне засвоєння учнями знань, збагачення їх чуттєвого досвіду, вироблення стійкого естетичного смаку, розвиток особистісної та пізнавальної сфер учнів, розширення світогляду, формування абстрактного та аналітичного мислення, стимулювання творчої активності особистості тощо. Музей є унікальним засобом навчання і виховання: експонати надають можливість своєрідного «транслявання» інформації, яка зосереджена в них.

Аналізуючи науково-освітню діяльність Волинського краєзнавчого музею протягом останніх років, можна зробити висновок про певний досвід успішної реалізації проектів, здійснених у тісній співпраці з навчальними закладами.

Недостатній рівень підготовленості школярів до сприймання музейних експонатів покликав до життя програму «Музей школі», котра впродовж багатьох років вдосконалюється і адаптується до навчально-освітніх програм. Її багатопрофільна діяльність відповідає вимогам кожної чверті одинадцяти років навчання в школі, тобто направлена не на разове, а на систематичне відвідування музею школярами. Ця програма має на меті підвищити рівень «музейної культури» та проаналізувати динаміку накопичення знань учнів [4, 28-36]. Окрім персональних, тематичних, виставок-конкурсів і заходів (школа писанкарства, конкурс «Різдяно-новорічні обереги», майстер-класи різних мистецьких напрямків) нині існує й ряд проектів музейно-педагогічного напрямку. Серед них: «Експонати розповідають», «Музика в просторі і часі», «Відомі жінки Волині», «Чарівні пори року», «Музейні зустрічі», «Шевченкіана Миколи Куделі», «Читаємо Шевченка разом», «Вулицями древнього Лучеська» тощо.

Для того, щоб музейні заходи були успішними, вони мають бути відкритими на взаємне спілкування. Адже в музеї увага відвідувача спрямована не лише на експонати, а й на загальнолюдські цінності, непідвладні жодним перипетіям історії. Вдала реалізація заходу дає змогу відчутти поєднання трьох часів: минулого, теперішнього і майбутнього.

Показовою в цьому відношенні стала науково-мистецька акція «І оживає музика...», приурочена до Всесвітнього дня працівників культури та аматорів народного мистецтва. Акція проходила в рамках проекту «Музика в просторі і часі», започаткованого науковцями Волинського краєзнавчого музею спільно з учнівським колективом Волинського державного училища культури і мистецтв імені І. Стравінського під керівництвом заслуженого діяча мистецтв України, викладача культурології І. С. Хмільовської. Головна тема заходу – виставка музичних інструментів із фондів музею, куди увійшли зразки народного інструментарію XIX – поч. XX ст.: цитра, бандура, гармоніка, скрипка, гітара, кларнет, а також окремі аматорські зразки із приватних колекцій: колісна ліра, флейта Пана, сопілка і бубен. Окрім історичних та культурологічних відомостей гості музею мали можливість познайомитись із кожним інструментом у його головному, виконавському застосуванні: учні училища культури і мистецтв представили музичні твори-ілюстрації в академічній та автентичній манері виконання.

Варто пригадати і вечір-зустріч «Час і досі не загоїв рани» із циклу «Музейні зустрічі», присвячений Дню вшанування учасників бойових дій на території інших держав. Присутні на зустрічі учні Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою почули спогади про нелегку долю наших військових на території Афганістану від запрошених ветеранів, членів Волинської обласної спілки ветеранів Афганістану М. Оніщука та М. Пугача. З нагоди урочистості співробітниками музею були створені виставки книг та фотодокументальних матеріалів. На вечорі звучали пісні, поезії воїнів-афганців, демонструвались фільми про їх солдатські будні.

У рамках музейного проекту «Відомі жінки Волині» у музеї було проведено вечір-портрет польської актриси, письменниці й драматурга, волинянки за походженням Габрієлі Запольської «Її душа жила на Волині», приурочений до 155-ої річниці від дня народження. Спеціально до урочистості музей презентував фотодокументальну виставку зі своїх колекцій. Учні Волинського державного училища культури і мистецтв імені Ігоря Стравінського мали змогу поспілкуватись із дослідницею життя і творчості видатної землячки, колишнім педагогом Прилуцької загальноосвітньої школи Ольгою Рудник. Вона стала однією з перших, хто відроджував ім'я письменниці на її малій батьківщині, у селі Прилуцькому, де й досі існують руїни батьківського маєтку. Цікавою була і розповідь волинського журналіста, в минулому – співробітника ВКМ Олександра Ващука, котрий особисто займався перекладом творів Габрієлі Запольської. Зі словами

подяки і надії на подальшу співпрацю в справі дослідження невідомих фактів біографії польської актриси виступив представник Генерального консульства республіки Польща у Луцьку Томаш Адамський. Для присутніх прозвучали музичні твори у виконанні учасників польського товариства імені Тадеуша Костюшка, а також фрагменти з книги Габрієлі Запольської «Сезонне кохання», прочитані мовою оригіналу учнями Луцької спеціалізованої школи №1.

В рамках проекту «Музичні зустрічі в музеї» відбувся концерт камерної музики. Перед гостями, шанувальниками музичної класики, виступили наші молоді земляки, а нині ще й лауреати міжнародних конкурсів: Петро Тітяєв (скрипка), Роман Левчук (скрипка) та Анна Колотиліна (альт). Усі троє музикантів – колишні випускники Луцької дитячої музичної школи №1. Ідея концертного тріо – своєрідний творчий експромт, котрим музиканти відзначили своє спільне перебування на рідній волинській землі. До уваги музейних відвідувачів було представлено короткі екскурси з історії музичних інструментів. На продовження зустрічі пролунали твори В. А. Моцарта, Й. С. Баха та ін.

Для студентської молоді міста були проведені тематичні заняття до Дня української писемності та мови з циклу «Експонати розповідають». В експозиційній залі було розгорнуто виставку письмових знарядь (від найдавніших до сучасних), оригінальних документів про освіту, світлин навчально-освітніх закладів Волині різних історичних періодів. Особливо було представлено фототипічне видання першого друкованого твору Луцького Хрестовоздвиженського братства «Лямент...» (1628 р.). Гости мали можливість побувати на уроці в братській школі, розгадати зашифроване в одній із стародавніх поезій ім'я її автора, послухати цікаві спогади колишніх луцьких гімназистів, мовою живої історії дізнатись більше про представників волинської інтелектуальної еліти, котрі змагались із фальсифікацією національної культури.

У березні 2013 року у конференц-залі Волинського краєзнавчого музею для учнівської та студентської молоді міста був проведений усний журнал «Читаємо Шевченка разом», присвячений Дню пам'яті Т.Г. Шевченка. Тема заходу – текстологічний аналіз вірша «Ой чого ти почорніло...» і поеми «Гайдамаки» з метою подальшого поглибленого дослідження їх історичного аспекту. В устах великого поета славні сторінки козацької минувшини набувають нового змісту, котрий ставить ряд запитань до сучасних краєзнавців, дослідників історії Волині. Несподівані відкриття, версії подій, котрі мають безпосереднє відношення до життєвої дороги Т. Г. Шевченка, стали цікавими пунктами обговорення в ході музейного заходу. Відвідувачі ознайомились із новоствореною фотодокументальною виставкою «Тарас Шевченко і Волинь», експонати якої на пряму стосуються заявлених тем усного журналу. Так, на ній представлені фото і документи, що висвітлюють хронологію життя і творчості Т. Г. Шевченка, карта з позначеними місцями перебування Кобзаря на історичній Волині (у складі Київської археографічної комісії), портрети відомих людей, які відіграли важливу роль у житті поета. Серед них – З.Сераковський та П.Куліш, імена яких пов'язані з Волинню. Особливе місце на виставці займають матеріали сучасних волинян-дослідників шевченківської спадщини – Є. Шабліовського, О. Ошуркевича та М. Куделі, а також світлини лауреатів Шевченківської премії. Усний журнал відкриває цикл заходів «Читаємо Шевченка разом», запланованих музейними співробітниками на відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

5 лютого 2014 року у меморіальній експозиції «Шевченківська світлиця Миколи Куделі», що є сектором Волинського краєзнавчого музею, відбулось тематичне заняття «Образ жінки в житті й творчості Т.Г. Шевченка», присвячене 200-й річниці від дня народження відомого українського поета.

Відвідувачі мали можливість оглянути рідкісні видання «Кобзарів», документів і речей із унікальної шевченкіани ветерана просвітницького руху Миколи Куделі, альбоми художньої спадщини Тараса Шевченка. Спираючись на поетичні твори, листи і щоденникові записи Т.Г. Шевченка, спогади його сучасників, праці відомих шевченкознавців, науковці музею висвітлювали найбільш драматичні моменти особистого життя генія українського народу, його уявлення про жінку, кохання, сім'ю. Розповідь проілюстрована репродукціями портретів жінок, які залишили помітний слід у житті і творчості поета й художника. Запрошені на музейний захід студенти Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна» взяли участь в обговоренні вічних питань, пов'язаних із долею жінки в різні історичні епохи.

Працівники музею відкриті до співпраці з учителями і методистами. З цією метою у нас проводяться методичні семінари, круглі столи, конференції тощо. За висловом методиста навчально-методичного центру освіти м. Львова, «навчання в музеї, на відміну від школи, відбувається в особливому, естетично вагомому та інформаційно насиченому предметному середовищі, де людина відчуває свою дотичність до культури і має можливість комунікувати з нею» [5, 38].

Нині Волинський краєзнавчий музей пропонує широкий спектр діяльності, яка звернена до різних сегментів відвідувачів та відображає різноманітні потреби публіки. Ми прагнемо змінити усталену думку про музей як про щось застигле, далеке, чуже. Важливу роль у творенні іміджу музейного бренду відіграють

проекти музейно-педагогічного напрямку, покликані реформувати традиційне консервативне музейне середовище, сприяти розвитку навчально-виховних програм для наших основних відвідувачів – школярів і студентів. Завдяки цілеспрямованій співпраці науковців і педагогів музей отримає небайдужого і підготовленого юного відвідувача, здатного сприймати себе громадянином, патріотом своєї держави, краю, міста.

1. Беззуб Ю. В. *Методи та прийоми музейної педагогіки в шкільному навчально-виховному процесі* / Ю. В. Беззуб // *Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи»*, 24–25 вересня 2013р. – Київ, 2013. – С. 10.

2. *Основи музейної педагогіки: метод. вказівки і текст лекцій до спецкурсу* / Уклад. О. В. Караванов. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 66 с.

3. Протопопов Ю. *Художественный музей: работа со школьниками* / Ю. Протопопов // *Эстетическое воспитание*. – 2002. – № 5–6. – С. 28–35.

4. Капустіна Н. І. *Психолого-соціологічні дослідження музейних програм і занять для школярів* / Н. І. Капустіна, Л. О. Гайда // *Музей і майбутнє: Мат-ли обл. наук. конф.* – Дніпропетровськ, 1998. – С. 28–36.

5. Гурин О. *Взаємозв'язок школи і музею як чинник розвитку пізнавальної активності школярів: досвід співпраці педагогів м. Львова з працівниками Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької* / О. Гурин // *Матеріальні пам'ятки музичної культури України: аспекти дослідження, збереження і популяризації: Матеріали Наукових читань до Дня пам'яті Соломії Крушельницької, Львів, 15 листоп. 2010 р. / Упоряд. Р. Пасічник.* – Львів, 2010. – С. 37–39 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://salomeamuseum.lviv.ua/info/articles/>

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

Музей сьогодні – це універсальний простір, в якому кожен відвідувач, незважаючи від віку та статі прагне почуватися комфортно і віднайти для себе щось цікаве та зрозуміле. Однак діти і юнацтво все частіше відмовляються від класичної музейної форми подачі мистецтва. Тому слід віднаходити нові способи представлення творів мистецтва, залучати інноваційні технології і пропонувати власне бачення музейного простору для того, аби приваблювати молодше покоління відвідувачів, зосереджене на технологіях та віртуальному просторі.

Так можливість підійти, доторкнутися, роздивитися з близька та прослухати аудіо коментар, а потім ще й скласти розвиваючий пазл, розроблений на основі картини, робить музей цікавим місцем, до якого хочеться завітати знову. І від тепер Волинський краєзнавчий музей стає таким привабливим для відвідування місцем, установою, в якій кожен знайде мистецтво у тому форматі, в якому він здатен його сприймати. Так діти з особливими потребами матимуть змогу мистецької та соціальної адаптації, а здорові діти зрозуміють, що існують ті, хто сприймає світ по-іншому і їх слід поважати та намагатися зрозуміти.

Творчий задум полягав у тому, аби максимально точно та повноцінно відтворити зображене на полотні у дереві та допомогти відвідувачеві відчути на дотик найдрібніші елементи картини. Таким чином дотик мав би замінити зір. Однак численні перевірки та експерименти продемонстрували, що незрячі та слабозорі люди потребують додаткового пояснення та тлумачення зображень. Тобто, традиційні описи, що розташовуються поряд з полотнами у музеях, повинні також бути адаптовані для людей з особливими потребами. Так виникли аудіокоментарі – оптимальний спосіб подачі вербальної інформації людині з вадами зору.

У такому форматі образотворче мистецтво не лише стало максимально доступним незрячим людям, а й зайняло свою нішу у музейному середовищі, оскільки воно набуло чіткої форми подачі, зберігши простоту та доступність для сприйняття. Завдяки чому образотворче мистецтво стає доступним не лише незрячим, але й людям з ментальними особливостями, що особливо важливо для адаптації діток хворих на аутизм, церебральний параліч та синдром Дауна. А відтак музей стане осередком інклюзивної освіти, розвиваючих ігор та вправ з живопису спільно для дітей з особливими потребами та для здорових дітей.

А численні виставки та майстер-класи міцно зафіксували поняття «образотворче мистецтво на

дотик» у лексиконі працівників та відвідувачів музеїв у найбільших містах України. Тож прийшов час не лише проводити тимчасові виставки, але й інтегрувати новий вид мистецтва у мистецьке середовище України. Адже це та форма живопису, до якої належить адаптуватися не тільки відвідувачам з особливими потребами, а й пересічним глядачам. Подібні твори сприяють розумінню особливостей світовідчуття інших, розкривають нові можливості та демонструють потенційну безмежність пізнавальної діяльності людини.

Сьогодні Волинський краєзнавчий музей став другим в Україні, після Національного музею Тараса Шевченка, де можна ознайомитися з картинами Сергія Поноченюка та їх об'ємними дерев'яними копіями, оснащеними аудіокоментарем. Подаровані роботи покликані привернути увагу громадськості до потреб людей з фізичними особливостями і стати поштовхом для розвитку нового напрямку у сучасному українському мистецтві.

Галина Єрко,
викладач-методист
Луцького педагогічного коледжу,
м. Луцьк

МУЗЕЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ГЕНЕАЛОГІЇ

Генеалогічні дослідження моделюють різноплановий культурний образ в історичному контексті. Наша загальна історія буде настільки об'єктивніша та правдивіше, чим більше буде схожа на різноманітну яскраву мозаїку, складену з багаточисельних родоводів наших земляків. Чим більше ми знаємо сімейних історій, тим глибше розуміємо долю нашого народу. Чим глибше кожен з нас аналізує своє походження, події сімейної хроніки, родинні зв'язки, тим чіткіше видно подальший шлях.

Актуальність виявлення родовідних джерел особливо вимальовується на фоні складних соціально-моралістичних проблем сучасного життя: розпаду сімей, катастрофічної ситуації у демографічних процесах, зниженні чисельності населення, падінні рівня народжуваності, погіршення стану здоров'я людей, особливо молодого покоління.

Родинний архів пам'яті – це джерело пізнання цікавих сторінок з історії міста, з історії нашого регіону та й України загалом. Вивчення цих джерел надають можливість пролити світ на деякі непізнані сторінки історії.

Генеалогічні дослідження – це інтеграційна методика роботи як з писемними, так і з речовими пам'ятками. Одним із напрямів цих досліджень є досвід з виявлення старовинних погостів, культурно-історичних або природних джерел та пам'яток на теренах нашого міста та області. Як відомо, старовинні поховання можна спостерігати в місцях, де колись оселились першопоселенці міста.

Одним із перших дослідників українського родоvodu був Яків Маркевич, який залишив «Генеалогіческіе замстки». Найбільше питань української генеалогії у своїх працях дослідили Олександр Лазаревський, Григорій Милорадович, Вадим Модзалевський. Зверталися в своїх дослідках до питань української генеалогії історики Осип Бодянський, Микола Костомаров, Петро Єфименко, В'ячеслав Липинський, Михайло Грушевський, Дмитро Багалій, Іван Крип'якевич, Олександр Оглоблін.

У наш час зміст поняття «музей» змінився і розширився. Закон України «Про музеї і музейну справу» від 29.06.1995 р. за № 249/95-ВР регулює суспільні відносини в галузі музейної справи.

«Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини» [1].

Мета статті – з'ясувати, яким чином за допомогою музейних фондів можна здійснити генеалогічні дослідження з метою встановлення генеалогії роду.

Генеалогіи вирізняють два основні види генеалогічних досліджень: горове (висхідне) і низове (низхідне).

Горове дослідження передбачає збір відомостей про предків тієї чи іншої людини. Саме з цієї людини починають «підніматися сходінками» до більш віддалених колін.

Низове дослідження починається з найбільш віддаленого з відомих предків і поступово переходять до його нащадків. Такий спосіб дозволяє отримати загальну картину роду, оскільки відображає не тільки зв'язок «предок-нащадок», а й встановлює родинні відносини між теперішніми поколіннями роду (двоюродні, троюрідні брати й сестри). Обидва типи досліджень можуть бути чоловічими і змішаними [2].

Чому люди шукають власне коріння? Чи змінює це їхнє уявлення про історію? З чого розпочати дослідження власного родоводу аж до сьомого коліна? – це питання, на які ми хочемо отримати відповіді, досліджуючи не лише власний родовід, але й історію краю, в якому живемо, спираючись на джерельну базу, яку можемо отримати при відвідуванні музеїв та цікавлячись їхньою науковою діяльністю.

На Волині у багатьох сільських хатах нам доводиться бачити великі рами і під склом десятки фотографій – від старих чорно-білих вже збляклих від часу і до кольорових. Це одна із можливостей відтворення свого походження у вигляді геометричних форм і цими геометричними формами є світлини. Досить цікавим би було спостерігати при відвідуванні Волинського краєзнавчого музею таких родовідних сімейних фотографій наших відомих земляків, як Галшки Гулевичівни, Авраама Фірковича, Модеста Левицького, Агатангела Кримського, Олени Левчаниської, Євгена Шаблювського, Наталії Ужвій тощо і це не повний перелік видатних земляків, про яких варто було б дізнаватись і учням, і студентам, і гостям нашого міста, відвідуючи та знайомлячись з експозиціями музею. Волинь багата історією, і це не лише Леся Україна, Олена Пчілка.

Назагал у минулі століття генеалогічні дослідження не були популярні в Україні, бо своїм походженням цікавились переважно інтелектуали, еліта, аристократія, ті, хто пишався своїми давніми предками, які були заслуженими людьми. Власне коріння досліджували українські культурні діячі і священники, тобто освічене населення.

Радянська влада робила все, щоб люди забули свій рід, зневажали минуле і своїх предків, щоб слідували, як у тій пісні «мій адрес не дім і не вулиця, мій адрес – Радянський Союз». Чимало українців боялись визнавати своє походження, радше воліли забути минуле, часто змінювали прізвища, щоб залишитись живими чи зробити кар'єру. Донині десь на підсвідомому рівні в українців залишився той страх.

«Генеалогічне дослідження стало модним у роки розпаду Радянського Союзу, коли відновився інтерес до власної історії, до історії своєї країни», – зауважує Іван Сварник [5].

Першим кроком у дослідженні родоводу є опитування родичів, а потім і старожилів, які могли б пам'ятати про деякі деталі, яких не вистачає для відображення повної картини родоводу. Народна пам'ять добре фіксує лише останні 100 років, тобто свідчення про три покоління, тому варто продовжувати дослідження в архівах. Великий внесок у справу дослідження родоводу мають старі документи, які стосуються предків родини. Також не можна залишати без уваги край, звідки походять родичі, історію окремих сіл, місцеву пресу. Люди, які вирішили дослідити своє генеалогічне дерево, звертаються за інформацією і до музеїв. Вивчати власний родовід надзвичайно цікаво, і труднощі, що виникають, лише спонукають глибше досліджувати своє коріння.

Вивчаючи архівні матеріали, відвідуючи музеї, а також спілкуючись із старшими представниками роду ми краще розуміємо уроки історії, осмислюємо події та їх вплив на долю людей [4].

Меморіальні музеї є окремим видом музеїв історичного профілю, але поряд із цим вони доносять нам не лише інформацію про конкретну людину, а про її предків, її минувшину.

В Україні є меморіальні музеї, присвячені пам'яті видатних політичних, державних і військових діячів, учених, письменників, композиторів, художників та ін. Вони створюються на базі пам'ятних комплексів, які охороняються державою: садиб, будинків, квартир, пов'язаних з життям і діяльністю видатних осіб. Це музеї видатних діячів України – академіка Д. Яворницького (м. Дніпропетровськ), педагога В. Сухомлинського (с. Павлиш Кіровоградської області), художників В. Касіяна (м. Снятин Івано-Франківської області), і Ф. Манайла (м. Ужгород), архітектора В. Заболотного (м. Переяслав-Хмельницький), письменника І. Франка (с. Нагуєвичі Львівської області) тощо. Перший меморіальний музей в Україні створено 1928 року – Будинок-музей Т. Шевченка в м. Києві.

Привертає увагу Музей родини Бандерів – відділ краєзнавчого музею «Верховина». Перша зала музею висвітлює тему «Гілки родоводу Степана Бандери». Тут представлено два старовинні родинні дерева: Бандерів та Білецьких (діда та бабусі Степана Бандери) [3].

Не можемо оминати увагою і музеї, які є на Волині – це Відділ ВКМ «Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського» (Локачинський район), Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (Ковельського району), Устилузький музей Ігоря Стравінського (Володимир-Волинський район), а також кімнати-музеї, створені при школах: Човницька кімната М. Кравчука (Ківерцівський район), Затурцівська кімната В. Липинського.

Розвиток культурно-освітньої роботи музеїв України сприяв виникненню її різноманітних форм і видів. Екскурсійна робота – це основний вид культурно-освітньої діяльності музеїв. Найбільш поширеними є оглядові екскурсії.

Поряд з цим найбільш поширеними формами роботи музеїв є: лекції, систематичні зустрічі з відвідувачами, тематичні вечори й конференції, робота пересувних музеїв, зустрічі з видатними людьми, тематичні виставки, дні відкритих дверей тощо.

До музейної установи люди приходять у пошуках життєвих цінностей та орієнтирів, духовного здоров'я, відчуття спадковості в часі. Тому вважаємо, що діяльність музею як репрезентанта родинних цінностей, родинної пам'яті, повністю відповідає цим завданням. Невід'ємною складовою роботи зі студентами Луцького педагогічного коледжу, з приводу їх залучення до генеалогічних розвідок, стало анкетування як засіб отримання історико-генеалогічних відомостей серед молоді. Результати анкетування серед студентів такі: про глибину знань родового коріння опитуваних свідчить той факт, що з 95 написаних родоводів, п'ятеро студентів знає про своїх прашурів до XIX ст., 5 – до середини XIX ст., 8 – до кінця XIX ст., 26 – початок XX ст., 51 – середини XX ст. Можна зробити такий висновок – більше половини опитаних нічого не знають про свій рід з дореволюційних років (поч. XX ст.), тобто обривається коріння родоводу.

Тому доречним, на нашу думку, є включення в програму практики «Основи краєзнавства» теми «Мій родовід. Походження прізвища та імені», мета якої – розкрити значення генеалогії для майбутніх поколінь, розповісти історію походження і значення прізвища та імені; охарактеризувати перші згадки в історичних джерелах, географію поширення та інші складові; розвивати навички створення родовідного дерева та проаналізувати історичну складову походження власних імен та прізвищ.

Можна запропонувати рекомендації можливо бесіди, лекторії або зустрічі щодо вивчення історії родоводу на такі теми:

Мої батьки, їхнє походження, національність.

Мої предки: дідуся, бабусі, прадіди, прабаби. Їхнє походження, заняття. Про які важливі факти з життя краю Ви дізналися від них?

Що мені відомо про життя інших родичів?

Чи знають вони український фольклор?

Які з народних пісень їм найбільше до вподоби?

За що Ви любите і поважаєте своїх родичів?

Як Ви доглядаєте за могилами померлих? Запишіть до свого родоводу пісні, легенди, приказки, колядки і гаївки, які знають Ваші рідні.

Яким є походження Вашого прізвища?

У процесі збору й аналізу інформації, обговорення проблем, підготовки виступу про сімейний родовід кожен студент може не лише побачити, але й відчути, «пропустити через себе» закономірності історичного розвитку різних поколінь у масштабах країни, знайти загальне й виокремити особливе, довести нерозривність існування і діяльності кожної особистості від процесів у країні, виховувати повагу до життєвого шляху своїх предків і гордість за свою Батьківщину.

З метою поглиблення цієї роботи можна організувати і провести спільно з Волинським краєзнавчим музеєм цикл бесід на тему: «Пам'ять родоводу», «Історія роду – історія нашого народу»; експедицію «Визначні діячі краю та їхні родичі».

Музеєзнавство, генеалогія, джерелознавство – ці три допоміжні історичні дисципліни взаємопов'язані і на сучасному етапі формують концепцію наближення до конкретної людини з її проблемами, її життям, інтересами. Ці наукові об'єкти як ніщо формують мікроісторію, яка у центрі уваги становлення особистості й стає своєрідним універсальним масштабом і смисловим центром історії. А музейний науковий центр та експозиційний майданчик видаються перспективними у подальшому розвитку міждисциплінарних досліджень у межах соціальних наук і наближенні елітарного культурного закладу до широких мас народу.

1. Закон України «Про музеї та музейну справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>. – Назва з екрана.

2. Методики дослідження родоводу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shev.gov.ua/index.php?option=com_content. – Назва з екрана.

3. Музей родини Бандерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/st/stryj/museums/banderiv/>. – Назва з екрана.

4. Наконечна Т. Для чого потрібно вивчати родовід? / Т. Наконечна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prashhur.com/blog/dlja-chogo-potribno-vivchatu-rodovid>. – Назва з екрана.

5. Терещук Г. Вивчення власного родоводу стало популярним в Україні / Г. Терещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24983214.html>. – Назва з екрана.

Лілія Клемба,
викладач філологічних дисциплін
Горохівського коледжу
Львівського національного аграрного університету,
м. Горохів

МУЗЕЙ «БЕРЕГІНЯ» – ОСЕРЕДОК ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Сьогодні професійна освіта в Україні набуває нового функціонального спрямування й перетворюється на глобальний чинник розвитку суспільства: в нових умовах готує кваліфікованих конкурентоспроможних працівників із соціально адаптованою життєвою позицією. Але про справжнього спеціаліста можна говорити тоді, коли він не лише має хорошу підготовку, а і є духовно багатим, творчим особистістю. Один із чинників формування особистості є націонале виховання в усій системі освіти. Формування національної свідомості повинно здійснюватися на основі наукового аналізу історичного минулого, історичної культурної спадщини, національних традицій. Духовним стрижнем української освіти завжди була і є українська культурно – історична традиція, а народне життя, його мова, історія, культура, народознавство, етнографія завжди були поштовхом для розвитку особистості. Ідея української державності, патріотизму полягає не лише в ілюструванні життя нашого народу в історії України, а й проведенні великої історико – краєзнавчої та пошукової роботи. З цією метою в 1997 році в Горохівському коледжі ЛНАУ був створений етнографічний музей «Берегиня». Роботу якого очолила рада музею, до якої увійшли директор коледжу Верещак А. Г, заступник директора з виховної роботи Корнієвич М. Г., завідувач музею Здинюк М. О.

Одне з основних завдань музею – сформувати свідомість українського громадянства, патріота, плекати любов до рідного краю, його талановитих людей, знати звичаї та традиції свого народу, допомогти пізнати його минуле й засвоїти безцінні культурні надбання. Відтак збагачення цими знаннями стане максимально сприятливим підґрунтям для виховання патріотизму та національної гідності студентів. Усі ці принципи успішно втілює в життя у виховному процесі педагогічний колектив коледжу. Сьогодні важко уявити навчально – виховний процес у коледжі без використання матеріалів музею «Берегиня». В його експозиціях – найдорожчі скарби, пам'ять про наш родовід. В музеї зібрано 453 експонати. Експозиційна площа 105 кв. м. Вищим керівним органом музею є рада, яка складається із 10 екскурсоводів, які відповідають за пошукову, експозиційну, фондову роботу.

Протягом 1997–2014 років добиралися і систематизувалися матеріали, створювався інтер'єр музею. План оформлення було схвалено дирекцією коледжу. Згідно з ним були виготовлені стенди, намальована картина українського села. Активну участь у проведенні цих робіт взяли студенти, їхні батьки, викладачі, художники – аматори. Завдяки розгорнутій роботі накопичувались матеріали, які вимагали постійного показу, а тому під стендами з'явилися вітрини з експонатами. Так виникло 5 експозиційних розділів: традиційний одяг українців, народне мистецтво, житло, народний календар, господарські заняття населення. Дослідницька робота не обмежується наявними матеріалами, а постійно триває. Рада музею щорічно планує та здійснює цілий ряд заходів. Це зокрема: проведення екскурсій, тематичних вечорів, проведення конкурсу читців – декламаторів поезії Т.Шевченка та інших поетів, конкурс малюнків на шевченківську тематику, народознавчі заходи, конкурси знавців рідної мови, проведення конференцій. Крім того на базі музею періодично проводяться заняття з літератури рідного краю. У процесі підготовки до всіх названих заходів студентами і викладачами проводиться пошукова робота, яка має виховне і пізнавальне значення.

Адже кожен експонат – це яскравий історичний свідок минулого. Тут дбайливо зібрані предмети з давнього народного побуту: вишивані рушники та одяг, гребені та пряжки, рубель і ступа, глечики, рогачі, чесальні щітки, дерев'яні ночви, скриня, дитяча колиска, самовари, вироби з дерева. Свідки минувшини ніби заговорили на повний голос... Мало хто сьогодні знає, що в ступі товкли просо, на прядці пряли, мололи на жорнові, качали рушники рублем і качалкою, в дерев'яних ночвах прали домоткані сорочки, рядна. З рогачами поралися біля печі, а іноді українські жінки з перцем жахали ними непутящих чоловіків.

Усі експозиції розміщуються у відповідних вітринах, виконаних у народному стилі.

Експозиція «Традиційний одяг українців» постійно оновлюється жіночим, чоловічим та дитячим вбранням. Тут представлені сорочки з домотканого лляного полотна, оздоблені вишивкою, яка розміщувалась на рукавах, манжетах, пазусі, а також, верхній жіночий одяг – це плахти та юпки, які застібались на гудзики, оздоблювались чорною тасьмою. Тут можна побачити старовинне взуття, головні

В експозиції музею «Берегиня».

убори, предмети догляду за одягом і взуттям. Найбільше експонатів представлено з Любомського, Турійського та Маневицького районів.

Друга експозиція «Народна вишивка» містить понад шістдесят старовинних рушників, вишитих хрестиком та гладдю, а також тканих на верстаті. Орнамент рушників відрізняється не тільки в різних регіонах України, а й в різних куточках Волині. Тут є представлені і вишиті картини на яких вишиті різні орнаменти. Тут представлені експонати з Горохівського, Ратнівського, Камінь-Каширського районів.

Окрасою експозиції «Житло» є інтер'єр української хати, заповнений предметами побуту. Тут є розмальована піч, на припічку стоїть пічна діжа, казаночки, горнятка, рогач, кочерга. Біля печі на миснику, старовинна кераміка: миски, чашки, глечики. Дерев'яні ложки, розмальовані казковими квітами. На стіні висять образи, прикрашені рушниками, а під ними стоїть невеличка розфарбована скриня. На покуті, перев'язаний стрічкою, красується сніп пшениці – символ добра і достатку. Біля печі стоїть прядка. Підлога застелена домотканою доріжкою.

Експозиція «Народний календар» ознайомлює студентів із системою історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які в певній послідовності відзначають протягом року.

Необхідною в музеї є експозиція «Господарські заняття населення». Вона ознайомлює з народними промислами та ремеслами, житлом українців та їхнім господарством. На полицях зібрано вироби з глини, дерева, соломи та лози.

Фонди музею поповнюються експонатами, зібраними студентами та викладачами. З часу створення музею при ньому постійно працює гурток «Пошук», основною метою якого є збагачення знань про рідний край, побут, культуру свого народу, а також оволодіння знаннями, які необхідні юному екскурсоводу, прийомами проведення екскурсійної розповіді, вміння використати експонати. Крім того проводяться екскурсії для першокурсників, для гостей навчального закладу та за заявками шкіл. Гуртківці беруть участь у зміні окремих розділів експозиції музею, у зборі матеріалів до нових екскурсій і роботі над їхнім змістом, у відборі об'єктів екскурсійного показу.

В активі роботи гуртка щорічні творчі звіти перед студентами і викладачами, дослідження історії міст і сіл району, дослідження творчості письменників – земляків, проведення народознавчих заходів. Екскурсійні розповіді своєю тематикою і змістом є цікавим і пізнавальним матеріалом, який збагачує знання студентів, сприяє розвитку їхніх естетичних смаків, виховує стійку патріотичну позицію. Заняття літератури рідного краю були різними за тематикою і формою проведення: екскурсії, читацькі конференції, диспути, презентації. Таким чином, подорож літературними маршрутами, дослідження творчості письменників рідного краю дають змогу прилучитися студентам до літературного краєзнавства, спробувати свої сили у дослідницькій діяльності, сприяють вихованню у студентів високих патріотичних почуттів.

Одним із своїх першочергових завдань викладачі коледжу вважають залучення молоді до духовного життя через знання звичаїв, традицій, побуту українського народу, його мови, культури, підпорядковуючи їх діяльність морально – ціннісним орієнтирам національного менталітету. Викладачами гуманітарних дисциплін було проведено в музеї відкрите засідання гуртка на тему: «Світ говорить різними мовами», де студенти вивчили історію та культуру не лише України, а й Великобританії. Традиційно на базі музею в листопаді відзначається День української писемності і мови, тож відбулась виховна година під назвою «Мова – основа життя». У грудні проводиться конкурс знавців народних звичаїв та обрядів, на який студенти готують дійство до дня Святого Миколая, а також відтворюють українські звичаї святкування Різдва Христового. Щороку в музеї розробляються заходи, що сприяють формуванню національної гордості за свій народ, за його велич, красу, втілення у звичаях і традиціях. Так цього року, було проведено відкриту виховну годину на тему: «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття», присвячену 200 – річчю з дня народження Тараса Шевченка, а також конференцію «Шевченко і Волинь». Важливим для виховання молоді є заходи, що проходять до Великодніх свят, те що вони проводяться в музеї сприяє усвідомленню молодим поколінням причетності до збереження духовних надбань рідного народу, до їх передачі наступним поколінням.

А ще музей «Берегиня» став місцем проведення обласних методичних об'єднань керівників ВНЗ І-ІІ рівня акредитації та конференцій, які проводяться на базі коледжу.

За період існування музею на зустрічах побували десятки іноземних гостей із Польщі, громадських діячів, письменників рідного краю, випускників коледжу, які є відомими людьми Волині та народними депутатами України. Цьому передували велика підготовча робота, пов'язана із пошуком, особистими зустрічами і запросинами на гостину. Такі відвідини завжди неповторні, вони мають глибокий пізнавальний

зміст і високий емоційний заряд. Окрім яскравих виступів, які надовго запам'ятовуються слухачам, особистого прикладу в досягненні високої життєвої мети, почесні гості завжди залишають у музеї власні твори з автографами, записи у книзі відвідувачів музею, що є неоціненним внеском у його фонди. Палітра заходів за участю названих гостей надзвичайно широка і різноманітна: дні поезії, літературно – мистецькі свята, конкурси юних поетів і читців – декламаторів, читацькі конференції, семінари та інше.

Отже, музей «Берегиня» є не тільки храмом духовності у коледжі, а й місцем зустрічей із відомими людьми, проведенням літературно – мистецьких свят, презентацій книг. Усі ці заходи мають велике пізнавальне значення, високий емоційний і виховний вплив на студентів. Він став справжнім центром моральності й патріотизму. Багаторічна робота музею, засвідчує спільну результативну роботу дирекції коледжу, педагогічного й студентського колективів, батьківської громадськості у розвитку виховання молоді.

У 2007 році музей «Берегиня» зайняв перше місце в регіональному етапі огляду-конкурсу «Кращий музей навчального закладу».

Досвід роботи музею, гуртка, екскурсів, проведення найрізноманітніших заходів і свят може бути використаний іншими навчальними закладами, ентузіастами літературного краєзнавства і музейної справи.

1. Андрущенко В. *Українські освітні пріоритети* / В. Андрущенко. – К., 2009.

2. Кравець О. М. *Сімейний побут і традиції українського народу* / О. М. Кравець. – К., 2006.

3. Павлюк С. П. *Народознавство: Навчальний посібник* / С. П. Павлюк. – Львів: 2004.

4. Рутковська О. В. *Народознавчі нариси* / О. В. Рутковська. – К.: 2007.

5. Павлюк С. П. *Українське народознавство: Навчальний посібник* / С. П. Павлюк. – Львів: 2008.

6. Супруненко В. П. *Витоки нації; символи, вірування, звичаї та побут українців* / В. П. Супруненко. – Запоріжжя: 2009.

Анатолій Кравець,

Луцький педагогічний коледж,

м. Луцьк

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ДОСЛІДЖЕННІ МУЗЕЙНОЇ АУДИТОРІЇ

Важливою функцією сучасного музею є культурно-освітня діяльність. Максимальна відкритість і доступність музею для всіх соціальних і вікових груп суспільства, потужний інформаційний і ціннісно-орієнтований потенціал здатні долучити людей до різних форм інтелектуальної й соціально-культурної творчості, надати музею особливої значимості в освітньому процесі. Підхід до музею як до багатовимірного освітнього простору значно посилює роль музейної педагогіки, яка аналізує багатий педагогічний потенціал музею, розробляє механізми ефективного його використання в системі освіти. Усе це актуалізує аналіз проблем музейної педагогіки в контексті культурно-освітньої діяльності музею.

Нині музейна педагогіка є галуззю знання, яка ще тільки формується. Багато її питань, зокрема, пов'язаних із культурно-освітніми аспектами, дотепер перебувають у режимі активного обговорення, достатньо часто – дискусійного [5; 6; 11]. Об'єктом пильної уваги стали питання про форми й методи організації культурно-освітньої діяльності музею, можливості використання новітніх педагогічних технологій у музейному середовищі [1; 2; 8; 9], розроблення й механізми реалізації освітніх програм у просторі музею [3, 4, 10].

Аналіз історіографії свідчить, що більшість дослідників цілком справедливо визнають музейну педагогіку і як галузь наукового знання, і як сферу практичної культурно-освітньої діяльності музею [5; 11]. Водночас, між теорією та практикою вирішення проблем, пов'язаних з організацією освітнього процесу в музейному середовищі, існують помітні суперечності, насамперед, між: активним розвитком музейної педагогіки як науки й недостатньо ефективним упровадженням її ідей у практику освітньої діяльності музею; визнанням музейно-педагогічною наукою необхідності введення музею до системи освіти й фрагментарним характером здійснення цього процесу; теоретично обґрунтованим новим підходом до культурно-освітньої діяльності музеїв і переважаючою на практиці реалізацією старого змісту й алгоритму освітньої функції музею; нагальною необхідністю глибокої професійної музейно-педагогічної підготовки працівників музеїв і реаліями її фрагментарного характеру в системі ВНЗ і повної відсутності такої

підготовки в умовах післядипломної освіти в Україні. Нині практично немає музеїв, де б названі протиріччя тією чи іншою мірою не виявилися. Наприклад у багатьох музеях робота з відвідувачами досі має переважно просвітницьку, інформаційну спрямованість, музейна педагогіка залишається для працівників музею незатребуваною галуззю знання. У більшості вітчизняних музеїв культурно-освітня діяльність здійснюється стихійно, без достатнього наукового обґрунтування, за повної відсутності будь-якої системи; не завжди береться до уваги передовий досвід теоретичної й методичної роботи музеїв у світовій освітній практиці; дається взнаки відсутність комплексних програм, що долучають музейне середовище до системи загальноосвітнього процесу.

Неефективними виявляються й методи освітньої діяльності в музейному середовищі. Дотепер переважає давно усталений функціонально-інформаційний, нормативно-освітній підхід, який передбачає пасивне механічне засвоєння «готової» інформації й практично не використовує творчого й інтелектуального потенціалу аудиторії. Працівник музею найчастіше виконує роль популяризатора, транслятора знань і досвіду, набутих людством і відображених в експонатах музею. Вирішення проблем і протиріч, що виникли, потребують у рамках музейної педагогіки розроблення й упровадження нової стратегії, яка покликана докорінно змінити напрям, характер і методи організації освітнього процесу в музейному середовищі. До її основи закладені найважливіші принципи: інтеграції освітнього й музейного контекстів; наступності в освоєнні музейного простору; індивідуально-особистісної орієнтації змісту музейно-педагогічної роботи; нарешті, інтерактивності та діалогової форми спілкування, що визначають гуманітарну природу взаємодії відвідувача з культурою музею [5, 7].

Успішна реалізація нових стратегічних музейно-педагогічних настанов потребує, насамперед, організації максимально ефективного використання освітніх можливостей музейного середовища, переосмислення її ролі в освітній складовій діяльності музею. Музейне середовище сприймається сьогодні не як «споглядальний простір», де людина – простий спостерігач минулих епох, а як «живий» простір, що розвивається, має значний, інформаційний та емоційний вплив [7, 51]. Практично всі елементи музейного середовища є носіями соціальної та природничо-наукової інформації, автентичними джерелами знань. Вони мають унікальну особливість – здатність впливати на інтелект, емоційну й моральну сфери особистості, активізуючи чуттєве сприйняття, актуалізуючи особистий досвід і стимулюючи ціннісне ставлення людини до навколишньої дійсності [8, 16]. У зв'язку із цим, зважаючи на сучасну парадигму освіти й виховання, пріоритетним для працівників музею є завдання ефективного використання унікальних предметів музейного середовища не тільки для ілюстрації інформації, що пропонується, а насамперед для стимулювання процесів пізнання й осмисленого навчання, розвитку здатності самостійно добувати інформацію з першоджерела.

Особливо важливим є навчання дітей мови музейних предметів, яка стає інструментом самостійного, творчого освоєння, адекватного емоційного сприйняття й інтерпретації історико-культурної спадщини. Це потребує певної «готовності» як відвідувача, так і працівника музею. Відвідувачу, щонайменше, слід мати бажання й мотиви для опосередкованого музейним простором спілкування, вміти чути й відчувати те, про що безмовно розповідають експонати, і те, що фактично тільки озвучує екскурсовод. У свою чергу, музейний працівник повинен здобути знань й набути навичок, які дозволять йому здійснювати своєрідний супровід відвідувача на тому або іншому етапі його освітнього шляху. Так, залежно від ситуації, він має бути здатним виконувати роль радника, наставника, консультанта; бути посередником у діалозі між минулим і сьогоденням, пам'яткою і відвідувачем; виконувати функцію аніматора, що поживляє картини минулого, стаючи своєрідним пусковим механізмом утілення просвітницьких або освітніх ідей і задумів. Дуже цікавою нині є позиція музейного працівника – проблематора, «інтелектуального провокатора». У процесі навчальної взаємодії він забезпечує народження в співрозмовників власних інформаційних запитів, формує «вчене незнання», допомагає у формулюванні пізнавальних проблем і запитань [4, 165–166].

Ефективне використання розвиваючих можливостей музейного середовища посилюється, як свідчить практика, в багато разів із розробкою й застосуванням довгочасних, комплексних музейно-освітніх програм. Музейна педагогіка розглядає їх як реальний механізм, здатний забезпечити перехід від одиничних, епізодичних культурно-освітніх заходів до створення багатоступінчастої, поетапної освітньої розвиваючої моделі в музейному просторі на базі найтіснішої інтеграції з різними навчальними структурами – від дошкільних установ до вищих навчальних закладів [1, 34].

Музейно-освітні програми мають складатися з урахуванням робочих програм різних навчальних організацій, профілю музею й освітніх можливостей музейного середовища. Важливо, щоб провідними в цих програмах залишалися змістовний і розвиваючий аспекти, однак при цьому необхідно, щоб вони

розглядалися не тільки як мета, але і як засіб розвитку особистості. Під час розроблення музейно-освітніх програм, наприклад, для шкіл особливо важливим є дотримання певних психолого-педагогічних вимог відповідно до специфіки кожного щабля шкільної освіти, спрямованої на розвиток особистості. Так, програми для початкових класів (I щабель) мають бути зорієнтовані на розвиток знань, умінь, навичок, а також сфери розумової діяльності за допомогою гри з музейним предметом в освітній ситуації «знайомство» та «проба». Програми для 5–9 класів (II щабель) необхідно зосередити на розвиткові асоціативно-рефлекторних і пошукових функцій інтелекту, опануванні формальної й ідеологічної логіки, гармонічній комбінації сприйняття музейного предмета творчою й дослідницькою практикою. Програми для 10–11 класів (III щабель) повинні вирішувати завдання, спрямовані на формування емоційно-моральної сфери особистості за допомогою інтеграції уявлень про культурно-історичні феномени в цілісне сприйняття історико-культурної спадщини, на розвиток духовних потреб, ціннісної орієнтації особистості. Складання освітніх проектів, які зважають на всі названі параметри, сприятиме не тільки здобуттю й поглибленню базових знань, але й багато в чому формуванню творчо розвиненої особистості. На жаль, слід зазначити, що розроблення й застосування комплексних освітніх програм ще не стали масовим явищем у практичній діяльності музеїв. Проте певний вітчизняний і зарубіжний досвід у цьому напрямі є і він, безумовно, гідний уваги [1, 34–35; 3, 29–39; 10, 30; 11, 1–67].

Важливою умовою виконання програм, про які йдеться, є впровадження в музейне середовище інноваційних педагогічних технологій, які дозволять розробити й адаптувати в музейному просторі певні правила й відповідні до них педагогічні прийоми та способи впливу на ефективність культурно-освітнього процесу. Значне місце серед них посідають активні й інтерактивні методи спілкування з аудиторією. Активні методи будуються на: практичній спрямованості, ігровому дійстві й творчій спрямованості навчання, різноманітних комунікаціях і діалозі, використанні знань та досвіду аудиторії, що навчається, груповій формі організації її роботи, залученні до процесу цього спілкування всіх органів чуття, на такому підході до навчання, який передбачає власну діяльність відвідувачів, пов'язану з реконструкцією минулого.

Інтерактивність, як спосіб пізнання, передбачає взаємодію всіх учасників освітнього процесу один з одним, під час якої вони обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку. При цьому здійснюється постійна зміна режимів діяльності: гра, дискусія, робота в малих групах, невеликий теоретичний блок (міні-екскурсія, міні-лекція). Ґрунтується інтерактивне навчання на прямій взаємодії з музейно-навчальним середовищем і є реальністю, в якій учасники процесу знаходять для себе власну сферу досвіду, якого набувають. При цьому музейний працівник виконує функцію помічника в роботі, одного із джерел інформації. Центральне місце в його діяльності посідає не окремий відвідувач як індивід, а група взаємодіючих відвідувачів, котрі стимулюють і активізують один одного.

У музеї можливості застосування такої технології достатньо широкі: під час побудови експозиції, в роботі з аудиторією, в музейних інформаційних технологіях. Музейний простір, оснований на принципах інтерактивності, будується таким чином, щоб дозволити відвідувачеві виявити більшу свободу, набути досвіду особистого контакту з реальністю історії й культури через предметний світ, поставити відвідувача перед вибором, викликати в нього бажання навчатися й експериментувати. Традиційне уявлення про те, що в музеї можна тільки дивитися та слухати, змінюється прагненням впливати й на інші людські аналізатори [2, 33].

Сьогодні музеї в тому чи іншому варіанті застосовують нетрадиційні або інноваційні методики й технології, зокрема інтерактивність. Водночас, вони, здебільшого, стосуються проведення окремих заходів і практично не впливають на сталі, традиційні форми та методи культурно-освітньої діяльності в музеї, наприклад, екскурсії. У їх проведенні досі переважають відтворюючий, інформаційний методи подання матеріалу й принципи навчальної дидактики, коли екскурсивод виступає не як співрозмовник, а як ментор. За таких обставин відвідувач починає сприймати екскурсію як захід, позбавлений для нього інтересу й смислу. Вихід із ситуації, що склалася, вбачається в корінній видозміні традиційних і активному впровадженні інноваційних методів та форм освітньої діяльності в музейному просторі. Наприклад, методика проведення традиційної екскурсії суттєво збагачується за допомогою використання елементів дискусії, діалогу, міркувань і пояснень. Для емоційного сприйняття важливо застосовувати особливі образно-емоційні прийоми: занурення в минуле, театралізацію, драматургію, персоніфікацію, рольові ігри [10, 30–31].

У культурно-освітній роботі музею рольова гра й інші форми креативної діяльності розглядаються як найефективніші навчальні методики, які допомагають установити невербальний контакт аудиторії з

музейним предметом. Як засіб заміни прямого педагогічного впливу, гра, наприклад, полегшує освітній процес і слугує методом стимулювання активності всіх її учасників. Однак гра має безпосередньо стосуватися теми заняття або конкретного музейного предмета, а не бути випадковою. Достатньо часто в роботі музею застосовується театралізація. Дуже цікавою й ефективною музейно-освітньою методикою є створення ситуації «занурення» – у минуле або ж завдяки нетрадиційному використанню музейних предметів і середовища в ситуації сьогодення. Цього ефекту, наприклад, можна досягти за допомогою перевдягання в костюми певної історичної епохи, відтворення музейними відвідувачами різних видів трудової й навчальної діяльності минулих століть. У разі організації роботи подібним чином учасники освітнього процесу набувають можливості бути не пасивним споглядальником і споживачем інформації, не об'єктом виховного впливу, а рівноправним співрозмовником, активним учасником діалогу, під час якого відбуваються його самонавчання й саморозвиток, стимулюються механізми внутрішньої творчої активності.

Питання про застосування й поєднання традиційних та інноваційних методик і форм роботи музею серед теоретиків і практиків музейної сфери дотепер не має однозначного вирішення. Одні розглядають виникнення нових форм як симптоми знищення специфіки музею, пониження науково-дослідної й освітньої складової, перетворення його на суто розважальну установу. Інші, зважаючи на концепцію гуманітаризації знання, наголошують на тому, що застарілою й непотрібною є саме ідея «музею-підручника», вважають пріоритетною рекреаційну функцію музею і надають перевагу новим методикам [2, 34]. Однак ці розбіжності ми вважаємо необґрунтованими, оскільки між інноваційним і традиційним підходами немає непримиренного розриву, вони не унеможливають, а доповнюють і збагачують один одного.

Сучасний рівень організації культурно-освітньої діяльності в музейному просторі дозволяє створення відповідного педагогічного інструментарію: наприклад, творчих, дослідницьких завдань, маршрутів освітніх екскурсій, подорожей та інших дидактичних матеріалів, що забезпечують подібну роботу в музеї, зважаючи на вікові й пізнавальні можливості різних категорій учнів, а також особливості музейного середовища. Так, цікавим є створення спеціальних «робочих зошитів» для дітей різного віку із завданнями для роботи на експозиції музеїв історичного профілю за темами, пов'язаними з навчальною програмою. Зазвичай, такий «робочий зошит» створюється музейними співробітниками на основі консультацій з педагогами. Він містить і стислу інформацію про музейні експонати, які використовуються на заняттях, і завдання, орієнтовані на спільну роботу вчителя й учня, яка спрямована на опанування мови музейної експозиції й оцінку музейних оригіналів стосовно їхньої історичної та культурної значимості, що дуже важливо для формування музейної культури школяра [12, 179].

Значну допомогу педагогу в самостійному освоєнні музейного простору може надати розроблення музеями так званих «учительських пакетів», які містять методичні рекомендації музейних співробітників для роботи з музейними предметами, різні схеми і таблиці, відео, аудіо матеріали, слайди, що дозволяють ефективно використовувати освітній потенціал музейного середовища [12, 182].

До дуже важливих заходів належить і розробка завдань, спрямованих на розвиток рефлексії всіх учасників освітнього процесу, формування системи діагностики результативності розвитку особистості в музейному середовищі, що дозволяє контролювати освітній процес у музейному просторі, вчасно вносити в нього необхідні корективи. Цікавим у цьому сенсі є досвід Британського музею, в якому були розроблені індикатори успішності й ефективності освітнього процесу за такими категоріями: знання й розуміння; навички, настанови та цінності; задоволення, натхнення і творчість; діяльність; поведінка й прогресування [3, 35].

Таким чином, музейна педагогіка – важлива ланка в здійсненні культурно-освітньої функції музею. Досліджуючи специфіку освітнього процесу в музейному середовищі, акумулюючи багатий вітчизняний і зарубіжний досвід, вона визначає пріоритетні напрями освітньої діяльності музею, місце музейного компонента й способи його ефективного використання в системі безперервної освіти; озброює музейного працівника методикою й педагогічними технологіями, адаптованими в музейному просторі відповідно до нової освітньої парадигми. Проведене дослідження визначило проблеми, вивчення яких потребує продовження. Доцільними, наприклад, є аналіз досвіду складання й реалізації багатоступінчастих освітніх програм; адаптація інтерактивних та інших інноваційних технологій у музейному середовищі, визначення індикаторів їх успішності в музеях різних типів; дослідження різних аспектів андрогогіки, механізмів опанування й ефективного використання педагогічного потенціалу музею.

2. Борисова М. Культурно-освітня діяльність музеїв / М. Борисова // *Музей*. – 2009. – № 5. – С. 33–34.
3. Гафар Т. Освіта в сучасному музеї: типи програм та напрями розвитку / Т. Гафар // *Музей як простір освіти: гра, діалог, культура участі* / Відп. ред. А. Щербакова. Упоряд. Н. Копелянская. - М., 2012 – С. 29–39.
4. Колесникова І. Основи андрогогіки: Нав. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / І. Колесникова, А. Марон. – М. : Академія, 2003. – 177 с.
5. Колесникова І. Про феномен музейної педагогіки / І. Колесникова // *Художній музей в освітньому процесі* : СПб.: Спец. Літ, 1998. – С. 6–15.
6. Колосова І. Про значення терміна «музейна педагогіка» в теорії та практиці сучасної діяльності російських музеїв / І. Колосова // *Музей. Освіта. Культура. Процеси інтеграції*. - М., 1999. – С. 14–21.
7. Мастеніца Е. Музейне оточення в формуванні людини її культури / Є. Мастеніца // *Естетичний розвиток дитини в музейному середовищі і сучасні освітні технології*. – СПб. : Вид. Держ. Ермітажу, 2000. – С. 51–53.
8. Мастеніца Е. Музей і відвідувач / Е. Мастеніца, Л. Шляхтина // *Михайлівська пушкініана. Зб.ст.* – М. : Держ. музей-заповідник «Михайлівське», 2001. – Вип. 19. – С. 5–16.
9. *Музей як простір освіти: гра, діалог, культура* / Відп. ред. А. Щербакова. Упоряд. Н. Копелянская. – М., 2012. – 176 с.
10. Приставкіна Т. Педагогічні умови формування у школярів дослідницької культури засобами музейної комунікації / Т. Приставкіна // *XXVIII Всеросійський семінар «Музей і підростаюче покоління»*. Зб. матеріалів. – М., 2006. – 72 с.
11. Столяров Б. Художній музей і система освіти: концепція педагогічної взаємодії / Б. Столяров, А. Бойко, Н. Рева. – СПб: Вид. Держ. Рос. Музей, 1995. – 67 с.
12. Столяров Б. Вчитель і музей: досвід співробітництва в Німеччині та США / Б. Столяров // *Музейна педагогіка. Історія, теорія, практика*. – М. : Вища школа, 2004. – 216 с.

Ігор Красицький,

*вчитель історії та правознавства, керівник історичного музею
Любомльської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3,
м. Любомль*

ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ – ОДНА ІЗ ФОРМ РОБОТИ ШКІЛЬНОГО МУЗЕЮ (з досвіду роботи шкільного музею Любомльської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №3)

Серед численних інститутів, що виникли як засіб збереження, пропаганди минулого і сьогодення, особливе місце посідають музеї при навчальних закладах. Їх діяльність різнобічна та широкомасштабна. У шкільному музеї не тільки зберігаються різноманітні колекції, а й за допомогою них через «експозиції, виставки, екскурсії, лекції, та інші види наукової та освітньо-виховної роботи поширюють... знання...»[2, б] й проводять виховну роботу серед школярів.

Як відомо, історія музею завжди починається із зібрання колекцій. Такою колекцією для музею стали світліни Любомля 20 – 30-х років ХХ століття місцевого красзнавця Дзея Миколи Сергійовича. Пізніше його колекція стала основою фільму «Любомль: моє серце пам'ятає», авторами і режисерами є Алін Дуглас і Рон Стейман та увійшли в книгу «Волинь у поштових листівках». Доповненням цієї експозиції стали знаряддя праці, одягу та реманент жителів міста в довоєнний та післявоєнний період, зібраний та принесений вчителем історії школи Гром Валентиною Федорівною. Вона і стала першим керівником музею.

Уперше музей відкрив свої двері для відвідувачів 1994 року.

У 2002 році керівником музею призначено Красицького Ігоря Миколайовича – вчителя історії та правознавства. Завдання, яке було покладено на нього, – по-новому оформити експозицію та доповнити її стендами про діяльність УПА в Любомлі та з історії школи. Робота була з нелегких, тому що фінансування для оновлення музею (на той час це мав бути «Музей історії міста Любомля») не було. Полиці для експонатів різних ярусів робили самотужки. Після закінчення монтажних робіт залучили учнів школи до проведення екскурсій. Головна особливість навчального музею полягає в тому, що створювати його і працювати в ньому мають діти. Це і є його унікальність у порівнянні з іншими подібними кабінетами. Шкільний музей служить своїм творцям. Ті, хто створюють музей, є і його основними «споживачами» або «користувачами». Це і відрізняє його від багатьох інших музеїв. Невиконання цих умов призводить до низької ефективності шкільного музею. Вчитель не повинен робити те, що мають виконувати в музеї учні під його керівництвом.

У 2004 році шкільний музей Любомльської ЗОШ І-ІІІ ступенів №3 отримав «Свідоцтво про відомчу реєстрацію музею при закладах освіти системи Міністерства освіти та науки України». На той час в

музеї вже нараховувалось близько 300 експонатів, не рахуючи фотокопій.

Також створено гурток. Робота гуртка перетворює учнів на активних помічників педагога в музеї. Гурток надає можливість залучити все більше учнів до роботи та працювати з його активом.

Учні з ентузіазмом включилися в пошуки та збір експонатів для музею. Розробляли та створювали експозиції. Самі планували та складали екскурсії, які проводили для гостей музею. Крім цього залучилися до пошуково-дослідницької роботи. Результат не забарився. В 2004-2005 навчальному році робота члена гуртка «Діяльність Посольського клубу» стала призером в III етапі Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченого Шевченківським дням «Об'єднаймо ж, брати мої» у номінації «Історія України та державотворення». Дослідження цієї теми розпочалося з замітки Дзєя М.С. «Український Посольський клуб» в районній газеті «Наше життя».

Інтерес учнів до цього конкурсу був особливий, тому що при виконанні цієї роботи не було ніяких обмежень – ні до об'єму, ні до особливостей написання.

Інші роботи учнів «Любомль у віршах» (2010 р.) та «Погляд у минуле. З історії вулиць міста Любомль» (2012 р.) стали призерами III етапу цього ж конкурсу в номінації «Історія України та державотворення».

В основу роботи «Любомль у віршах» використано вірші, які учнями було знайдено в збірках поетів району та районній газеті «Наше життя». Цікавою стала знахідка та, що деякі поезії були підписані в різний час різними авторами. Досліджуючи цю тему, учні запропонували місцевим поетам Юрію Герасимчуку та Світлані Вітер написати вірші про місто. Члени гуртка також зробили свій внесок до цієї роботи. Ці вірші зберігаються в фондах музею. В основу роботи використано вірш Григорія Старкевича (який трагічно загинув) «Поема про Любомль». Повну версію принесла його внучка, яка на той момент навчалася в початкових класах.

Ідея роботи «Погляд у минуле. З історії вулиць міста Любомль» була взята з телепередачі каналу «Аверс» – «Чи знаєш ти історію своєї вулиці?». Учні активно включилися в пошукову роботу. Проводилися зустрічі з директором краєзнавчого музею Остапуком Олександром Дмитровичем. Переглядалися підшивки районної газети, які знаходяться в краєзнавчому музеї. Залучилися учні всієї школи до пошуку старих фотографій з видами міста. Члени гуртка дослідили сучасний стан основних вулиць старого міста.

Робота «Погляд у минуле. З історії вулиць міста Любомль» була спрямована для участі в IV етапі цього конкурсу.

У 2012 році в Любомлі відзначалася 725 річниця першої його літописної згадки. Гуртківцям запропоновано було створити туристичний путівник. Робота над його створенням тривала майже рік. У цей час учні за власною ініціативою створюють ще й фільм про заснування та історію костелу Святої Трійці в Любомлі. Робота членів гуртка «Любомль. Туристичний путівник» була учасником цього ж конкурсу та стала призером обласного етапу. В основу роботи лягли фотографії сучасного міста.

Зібрані учнями краєзнавчі матеріали систематизуються і при появі нових фактів доповнюються. Так роботи «Діяльність Українського Посольського клубу (1922-1927 рр.)» та «УНАКОР на Любомльщині» були доповнені новими матеріалами керівником музею Красицьким І.М. та представлені на XXV Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині», яка проходила в 2007 році в нашому місті.

Індивідуальними обличчями музею є експозиція. Музейна експозиція – це виставлені на огляд в певній системі музейні предмети. Результатом експозиції має стати досягнення максимальної інформованості в поєднанні з образністю та емоційністю. Створення виставки – складний творчий процес, який вимагає новаторського підходу цілого колективу. Нерідко тимчасові тематичні експозиції стають постійними виставками музею. Так експонати виставки присвячені 60-річчю перемоги в Великій Вітчизняній війні (2005 р.) та 20-річчю з відкриття школи (2008 р.) стали в основну експозицію шкільного музею. Остання зайняла центральне місце в основній експозиції «Історія школи», яка була оформлена до 25-річчя школи.

Проводячи екскурсію в музеї слід врахувати увагу школярів, яка слабшає при огляді одноманітних експонатів. Тому через певний час потрібно підвести учнів до об'єкта незвичайного, що викликає новий інтерес. При можливості дати гостям музею доторкнутися до цього експонату. У нашому музеї представлені такі експонати: частина зуба мамонта (інша зберігається в краєзнавчому музеї); зображення оленя на камені; свищики; жіночі помади 50-х років; етикетки від пляшок з горілки, яка випускалася в місті в кінці 20-х років; залишки зброї часів другої світової війни; фотографія підлітка в нацистській формі; ікони та натільні медальйони кінця XVIII – початку XX століть. При завершенні огляду експозиції потрібно ще раз зацікавити дитину, щоб у неї виникло бажання відвідувати експозицію ще кілька разів,

Археологічні знахідки.

Експерсія містом. Костел Св.Трійці.

Зображення оленя на камені.

Диплом зразкового музею.

Навчання майбутніх екскурсодів.

включитися в роботу музею.

Музей нараховує на 01.2014 року 956 експонатів, з них 50 унікальних. Частина з них знаходиться в фондах музею. Так як прагнення помістити їх всі в експозицію призводить до її перенасичення і ослаблення емоційного впливу.

Відомий український методист М. М. Лисенко стверджував, що учні більш ґрунтовно і свідомо засвоюють історичний матеріал тоді, коли вони безпосередньо його споглядають.[1, 19] Найкращим засобом пізнання історичних та культурних пам'яток міста є саме їх огляд.

Діяльність шкільного музею дозволяє використовувати музейні експонати на уроках історії. Демонстрація музейних експонатів сприяє кращому сприйняттю і засвоєнню матеріалу.

Зацікавленість учнів до навчального матеріалу викликає самостійна робота над експонатами, їх опис, порівняння, використання, музейну цінність.

За роки роботи музею змінилось декілька поколінь екскурсиводів. Його відвідало тисячі учнів та гостей. За роботу з громадськістю, висвітлення життя та історії краю нашому шкільному історичному музею було присвоєно в 2011 році звання «Зразковий музей».

Учні школи активно співпрацюють з районним краєзнавчим музеєм. Екскурсиводи в 2011 році одні з перших почали проводити для бажаючих екскурсії історичними місцями міста Любомль, а керівник музею Красицький І.М. – вчитель історії школи – екскурсії по знаменитих місцях району.

Для того, щоб дізнатися наскільки поширеним є шкільний музей, члени гуртка «Юний музеєзнавець» провели соціопитування серед учнів. Статистика опитування показала, що більшість учнів є його частими гостями. А кожний п'ятий – зробив посильний внесок у поновлення його колекції.

Сьогоднішній день вимагає від музеїв формування нового підходу до своєї роботи і інтерактивної експозиції, активна співпраця з різними мас-медіа, громадськими організаціями. Найбільше часу сучасна молодь проводить у соціальних мережах, тому слід заохочувати учнів через мережу «Інтернет» створювати спільноти, у яких буде більше інформації про музеї та їхню історію. Завдяки цьому ми можемо нагадати нашому суспільству про історичне минуле нашого народу.

1. Лисенко М. М. *Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР* / М. М. Лисенко. - К.: Радянська школа, 1961.

2. Мезенцева Г.Г. *Музеєзнавство. (На матеріалах музеїв Української РСР)* / Г. Г. Мезенцева. – К.: Вища школа, 1980.

Надія Кукса,

завідувач відділу «Суботівський історичний музей»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»,
м. Чигирин Черкаської області

ФОРМИ І МЕТОДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ПОХІД ПАМ'ЯТІ ДО ВДОВИЧИНОГО ХУТОРА

(З ДОСВІДУ РОБОТИ ВІДДІЛУ «СУБОТІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ» НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЧИГИРИН»)

Провідним центром історико-краєзнавчих досліджень на Черкащині став Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» – заклад, що об'єднує людей, небайдужих до збереження славної історичної минувшини краю, що мала суттєвий вплив на подальший розвиток історичних подій українського народу.

Одним з пріоритетних напрямків діяльності закладу є науково-просвітницька діяльність, різноманітні форми і методи якої сприяють популяризації численних історичних пам'яток краю, всебічному дослідженню та збереженню культурної спадщини. Про підвищення інтересу до старожитностей краю свідчить невідповідність кількості відвідувачів та розширення їх географії. У травні цього року заклад зустрів свого мільйонного відвідувача.

Особлива увага приділяється роботі з учнівською та студентською молоддю – зісторичними пам'ятками краю минулого року ознайомилося 40813 представників цього контингенту відвідувачів, за три квартали 2014 р. – 30738 осіб.

Окрім екскурсійного обслуговування, співробітники п'ятих музейних установ, що входять до складу

заповідника, практикують різноманітні форми залучення школярів до краєзнавчих пошуків. Адже саме в шкільному віці закладаються основи світогляду людини, формуються її моральні цінності почуття патріотизму, громадянська позиція. У даному напрямку роботи широко використовується потужний потенціал музейних установ закладу [1, 28].

Проте найбільш системною, а тому і найбільш результативною можна вважати краєзнавчу роботу з учнівською молоддю середньої та старшої шкільної ланки Чигиринського регіону. Мета історичного краєзнавства тісно переплітається із загальними цілями історичної освіти школярів. Одним з головних напрямів, визначених Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») та Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. концепції шкільної історичної освіти є оновлення її змісту – досягнення якісно нового рівня у вивченні історії України.

Науковцями відділу «Суботівський історичний музей» НПКЗ «Чигирин» розроблено дієву систему історико-краєзнавчої роботи патріотичного спрямування з учнями місцевої школи, яка включає в себе низку шкільних і позашкільних заходів. Складено програми факультативного курсу «Історія Чигиринщини» для учнів У-ХІ кл., гуртка історичного краєзнавства, який носить ім'я фундатора історичного краєзнавства Михайла Максимовича.

Одним з найважливіших завдань гуртка є збір місцевих краєзнавчих матеріалів для подальшого використання їх в навчально-виховній роботі у школі. Члени гуртка із захопленням займаються збором матеріалу, пошуками історичних документів, фактів і відомостей. В процесі збору матеріалів по історії району організуються зустрічі і бесіди з учасниками історичних подій. Освітнє і виховне значення цих зустрічей і бесід важко переоцінити. Відомості, отримані з розповідей учасників історичних подій, є цінними історичними джерелами. Збір краєзнавчих матеріалів є важливим, але тільки початковим етапом дослідницької роботи краєзнавців. Накопичення необхідних для висновків і узагальнень відомостей і фактів є підготовкою до власного дослідження. Всі записи розповідей і очевидців історичних подій, відомості, отримані з листування, а також архівні і музейні документи, спостереження, зібрані в походах, вивчаються, групуються за темами, систематизуються, обробляються і використовуються для підготовки учнівських доповідей і повідомлень, нарисів і збірок, альбомів і виставок.

Основними формами і видами діяльності гуртка є:

- пошуково-краєзнавча робота (збирання матеріалів, фотографій, документів, предметів домашнього вжитку для музею краєзнавства);
- участь в організації і проведенні масових групових форм роботи;
- участь в екскурсіях, прогулянках, походах, експедиціях;
- наукова і пошуково-дослідницька колективна та індивідуальна робота з архівними і музейними матеріалами [1, 13].

Показово, що окремі види гурткової роботи стали традиційними. Особливої уваги заслуговують щорічні походи Пам'яті на місце трагедії 19 жовтня 1943 р. на Вдовичиному хуторі, мешканці якого розділили долю українських сіл Корюківки, Пісок, французького Орадуру, чеського Лідіце, білоруської Хатині. Обов'язковою умовою даного походу є участь у мітингу-Реквіємі та поминальній панахиді. Із спілкуванням з місцевими жителями не можуть зрівнятися ніякі виховні заходи, що проводяться цього дня чи не в кожній школі Чигиринського району. Учасники походу записали спогади вдовичан, вірші, написані хуторянами, де показано жахливу розправу нацистських карателів над мирним населенням.

Слід зазначити, що даний похід, який став традиційним, набув позитивного резонансу серед громадськості краю. Якщо в перші роки його проведення місцеві мешканці дещо здивовано сприймали появу групи учнів на мітингу, то тепер чекають нашого приходу. Показово, що участь у поході беруть не лише школярі, а й їх батьки.

Сподіваємось, що надалі цю естафету приймуть і учні інших шкіл Чигиринського району, які знаходяться на відстані, доступній для проведення одноденного походу.

Досить об'ємні матеріали, зібрані під час походу, всебічно застосовуються як в навчальному процесі, так і в ході підготовки виховних заходів – зокрема, на уроках історії України під час вивчення теми «Україна у Другій світовій війні» в V класі та «Україна під час Другої світової війни (1939–1945 рр.)» в XI класі, під час проведення Тижнів історії в школі та заходах з нагоди роковин визволення Чигиринщини, Черкащини та України від німецько-фашистських загарбників, Дня Перемоги тощо.

Гуртківці використовують накопичені матеріали в проведенні занять з учнями початкових класів.

Відомості про трагедію на хуторі вміщені в окремому розділі експозиції кімнати Пам'яті Суботівської школи.

На основі зібраних польових матеріалів та вражень безпосередніми учасниками походу учнями

Суботівської школи було підготовлено повідомлення, заслухані під час роботи Другої учнівської історико-краєзнавчої конференції «Чигиринщина в історії України. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» та опубліковані у збірнику матеріалів конференції [3].

Вважаємо, що сама ідея організації і проведення даного походу може бути рекомендована для використання станціями юних туристів області. Не виключена можливість виходу даної акції і за межі Черкаської області – насамперед частини Кіровоградщини, суміжної з Чигиринським районом.

Варто зазначити, що паспорт туристичного походу Пам'яті відзначено серед переможців обласного конкурсу «На кращий паспорт туристичного походу» в номінації «Похід вихідного дня» в 2006 р.

1. Кукса Н. Основні напрямки науково-просвітницької роботи Національного історико-культурного заповідника „Чигирин”: учнівські історико-краєзнавчі конференції / Н. Кукса // Музейний менеджмент і маркетинг. Використання інформаційних технологій в музеї. Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Шепетівка, 2011. – С. 13–15.

2. Мартинова Г. Деякі аспекти діяльності Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» / Г. Мартинова // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 17–18 травня 2006 р. – Черкаси, 2006. – С. 28.

3. Чигиринщина в історії України. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – Черкаси, 2008. – 191 с.

Любов Лесик,
вчитель історії ЗОШ I-III ст.,
с. Велика Глуша Любешівського району

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ У НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

“Знання про рідний край, - писав К. Ушинський, – так само необхідні для духовного розвитку дитини, як уміння читати й писати”.

Шкільний музей-один з важливих засобів виховання, джерело поглиблення та розширення знань учнів. Він сприяє формуванню у підростаючого покоління творчого ставлення до праці, естетичному зростанню і духовному збагаченню. Краєзнавчий музей у школі є ефективною формою організації і подачі навчального матеріалу.

Головне завдання музею полягає у тому, щоб на конкретному місцевому матеріалі знайомити учнів з історією і природою краю, його громадським життям, основами господарського виробництва, прищеплювати дітям почуття патріотизму, виробляти навички пошукової роботи.

Використання специфічних музейних засобів у процесі освіти і виховання дає можливість домогтися більш глибоких знань, дає змогу виробляти у дітей ряд необхідних навичок, вміння планувати свою діяльність, самостійно працювати з різноманітними джерелами.

Знання історичних та культурних надбань предків необхідне не лише для використання кращих традицій у практиці сьогодення, а й для піднесення національної гідності.

Залучення дітей до вивчення спадщини минулого через музейну справу

Хто ми? Яких батьків? Чиї діти? Не кожен правильно відповість на вічні запитання, бо не багато сучасників можуть похвалитися глибокими знаннями історії рідного краю. А знати повинні, щоб не виростати безбатченками без роду-племени.

“Кожен чоловік повинен любити свій рідний край. Коли ж він хоче полюбити його щиро – він мусить не тільки знати свій край таким, яким він є тепер, але повинен знати його минувшину, тобто знати: хто, коли та як жив на нашій землі, хто були наші предки, як вони жили, кого любили, з ким воювали, хто допомагав їм, які серед них були кращі люди, хто в свій час з-поміж них був найрозумнішим, хто був найдобрішим, хто працював на користь рідного краю, а хто, може, й зрадив його”, - писав П. Антонович у “Коротенькій історії Волині”.

Сучасний стан нашого суспільства характеризується посиленням інтересу до історії рідного краю та культури.

Щоб поглибити знання учнів з історії рідного краю, спільними зусиллями учнів, вчителів-ентузіастів, працівників школи та жителів села у нашій школі створений шкільний музей „Історії села Велика Глуша”. Речі наших пращурів – священні реліквії для нащадків, тому потребують охорони, збереження, вивчення.

Учасники виставки „ Від зернини до хлібини” у вбранні з експозиції музею „ Історії села Велика Глуша”. Київ. 2013р.

Перший урок „В своїй хаті своя правда”. 2012р.

Як створювали музей ?

Ідея створення музею виникла у кінці 80-х років ХХ ст. Перший етап (мабуть найважчий) був етап збору і накопичення експонатів. Не всі бабусі і дідусі хотіли розлучитися з предметами побуту, старим одягом, який давно перестав їм слугувати і просто лежав на горищі або вже довгі роки зберігався у скрині (кухрові, як говорять великоглушанці). Неохоче вони віддавали сімейні реліквії: старі фотографії і документи, які, напевно, були для них найкращим спогадом про минуле.

Справжньою сенсацією стала знахідка Плясуна Миколи Михайловича в урочищі “Садовка”. Кам’яні знаряддя праці (їх принесла його дочка Таня) дали змогу зробити припущення, що в цьому урочищі було поселення людей періоду кам’яного віку. А розповідь про те, як ведуться розкопки, стала поштовхом для найдопитливіших учнів зробити археологічну розвідку в урочищі (про що пізніше і розповіли).

Цікаву і захоплюючу історію має майже кожен музейний експонат.

Згодом жителі села самі почали передавати різні речі, предмети побуту до шкільного музею. Так Осійчук Ганна Федорівна подарувала ткацький верстат, Смаль Зінаїда Максимівна – ковурток, Кобак Степан Арсентійович – мисник, Невірець Віктор Михайлович – жорна і зольницю, а Якусик Лідія Улянівна – сімейні реліквії – посвідчення про бойові нагороди батька, ветерана Великої Вітчизняної війни Мартинця Уляна Степановича.

У 2006 році був виданий наказ про створення краєзнавчого музею у школі. 2007 рік – музей зареєстрований як музей „Історії села Велика Глуша”(наказ облупо від 7. 12. 2007 р. №783). У 2012 р. музею присвоєно звання „Зразковий музей” (Наказ № 213 від 22. 02. 2012р.)

Кількість експонатів постійно розширюється, збагачуються форми пошукової роботи, удосконалюється структура експозицій. Робота із поповненням і вдосконаленням музею не повинна припинятися, скільки б музей не існував і яким би прекрасним він не був, бо немає межі вдосконалення.

Краєзнавчий музей існує як зібрання оригінальних і цінних експонатів, пам’ятних і дорогих серцю кожної людини матеріалів. Колекція музею є цінним джерелом, яке дає можливість вивчати життя, побут, культуру та релігійні уявлення наших предків.

Експонати шкільного краєзнавчого музею використовує педагогічний колектив як у навчальній, так і у виховній роботі та у роботі з громадськістю.

Використання краєзнавчого матеріалу у навчальному процесі. Значну роль у набутті учнями систематичних знань з історії рідного краю відіграють уроки історії України. Навчальні програми потребують вивчення історії країни з стародавнього часу до наших днів. Це надає можливість широко досліджувати місцеву історію, використовувати її факти у навчальному і виховному процесі.

Застосування краєзнавчого матеріалу на уроках історії дозволяє збагатити учнів знаннями про рідний край, виховувати любов до нього, показати зв’язок своєї вітчизни з великою Батьківщиною, підкреслити єдність історії кожного села з історією і життям усієї країни, відчутти причетність до неї кожної сім’ї й визнати своїм обов’язком стати гідним спадкоємцем краших традицій рідного краю.

Важливого значення в умовах модернізації шкільної освіти набуває проблема активізації пізнавальної

діяльності учнів, що пояснюється високими темпами розвитку та удосконалення науки і техніки, потребами суспільства мати людей самостійних, ініціативних, вільних від стереотипів.

І саме використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та інших предметів є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів.

Краєзнавчий музей надає великі можливості для проведення різноманітної масової роботи, активізації навчально-виховного процесу.

В нашій школі уже склалися певні форми використання музейного матеріалу в процесі навчання і виховання. Це екскурсії по музею, уроки – екскурсії, використання експонатів на уроках, самостійна робота учнів з музейними експонатами під час підготовки рефератів, повідомлень на уроках, тематичних вечорах, заняттях гуртків. Зібрані у музеї експонати стають засобами конкретизації навчального і виховного матеріалу, розширюють знання учнів про рідний край. А той факт, що у зборі експонатів, розміщені експозицій у музеї взяли активну участь самі учні, ще більш посилює інтерес до вивчення історії своєї батьківщини.

Для активної роботи краєзнавчого музею потрібна участь як учнівського колективу, так і всіх педагогічних працівників, оскільки необхідно, щоб музейні експонати використовувались при викладанні практично всіх дисциплін шкільного курсу, а також у виховній та позакласній роботі.

Найбільший педагогічний ефект досягається за умови цілеспрямованої і систематичної роботи.

Уроки з використанням музейних експонатів, завдяки їх пізнавальному, емоційному впливу, сприяють вирішенню навчально-виховних завдань. Кожний такий урок, кожне заняття вимагає копійки попередньої підготовки, яка полягає у конкретизації завдань до певної теми, підборі експонатів, підготовці необхідного обладнання і технічних засобів.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії посилює інтерес до історії рідного краю, робить їх більш цікавими та змістовними.

На уроці історії, коли вивчаємо тему „Виникнення людини”, „Господарство первісної людини” маємо можливість продемонструвати кам'яні знаряддя праці, які знайшов в урочищі “Садовка” Плясун Микола 1960 р. н., житель села Велика Глуша. Цікавою є також знахідка кам'яного знаряддя праці учня місцевої школи Лесика Володимира в урочищі “Княже”. Чи жили тут люди в період кам'яного віку? Загадка історії, яка дає поштовх детальніше вивчати минуле рідного краю, історія якого є складовою частиною історії України. Якщо урок проходить у музеї, діти бачать, як змінювались і удосконалювались знаряддя праці, порівнюють їх із сучасними.

Вивчаючи тему “Знайомство з історією” у краєзнавчому музеї учні дізнаються, як працюють археологи, що таке речові і писемні пам'ятки, що таке музей. А відтворення інтер'єру селянської хати початку ХХ століття допомагає учням уявити життя і побут тогочасного селянства, коли вивчаємо тему “Наш край наприкінці ХІХ – початку ХХ століття”.

Уроки, які проходять у краєзнавчому музеї, проходять наочно, емоційно, насичено. Краєзнавчий матеріал допомагає осмислити історичні явища, факти, збуджує інтерес до самостійної дослідницько-пошукової діяльності.

Поглибити знання учнів про матеріальну і духовну культуру народу, прилучити підрастаюче покоління до її скарбниці, виховувати патріотичні почуття допомагають не тільки уроки історії, а й також уроки української літератури. Краєзнавчий матеріал широко використовують на уроках української літератури під час вивчення тем: “Календарно-обрядові пісні”, “Усна народна творчість”. Вже традиційним стало проведення годин спілкування “Із бабусиною скрині”, які проходять у музеї. На уроках літератури, уроках розвитку зв'язного мовлення (усний вибіркового переказ тексту з елементами опису пам'яток історії та культури) та під час проведення виховних заходів, присвячених темі хліба, землеробству, старовинні знаряддя праці, предмети побуту, одяг є особливо цінним ілюстративним матеріалом. При цьому використовують і українські рушники, так як хліб і вишитий рушник нерозривно пов'язані в багатьох народних обрядах. На уроках української літератури у краєзнавчому музеї при вивченні літератури рідного краю цікаво і захоплююче проходила презентація книги П. Бишевича “Любешівщина”.

Цікаво проходить в музеї урок з географії, коли вивчають тему „Особливості культури і побуту місцевого населення” та інші теми.

На уроках з курсів “Я і Україна”, вчителі молодших класів використовують матеріали краєзнавчого музею при вивченні таких тем: “Культурна спадщина України. Правила поведінки в громадських місцях”, “Культура рідного краю”, “Пам'ятки історії та культури області, населеного пункту”.

Народ завжди тягнувся до краси, оздоблював свій одяг, побутові предмети, прикрашав житло. На уроках трудового навчання і образотворчого мистецтва учні знайомляться з мистецтвом вишивки,

ткацтва, різьблення, гончарного виробництва у нашому краї, діти під керівництвом учителів допомагають реставрувати старовинні зразки.

Екскурсія як форма навчально - виховної роботи.

Як форма навчально-виховної роботи поруч з уроками використовуються і екскурсії. Метою музейних екскурсій є огляд зібраних й експонованих історичних документів, пам'яток матеріальної і духовної культури. Екскурсія не лише розкриває зміст речей, що експонуються, а й дає уявлення про їх взаємозв'язок, через який висвітлює ті чи інші історичні події, явища, їх хід та наслідки.

Підготовка до екскурсії та її проведення вимагають від екскурсіводів сумлінного ставлення, мобілізації знань, умінь та навичок, творчого підходу. Під час підготовки екскурсії важливо дотримуватися загально-дидактичних принципів: науковості, систематичності, доступності, достовірності, наочності.

Екскурсії проводимо не тільки для учнів, а й для гостей школи, батьків, учасників методичних семінарів, жителів села.

Частим гостем нашого краєзнавчого музею був Альберт Теппер, зараз житель Німеччини, в минулому мешканець с. Велика Глуша.

Він часто бував в Україні і завжди відвідував село, в якому виріс. А екскурсія в краєзнавчому музеї допомагала йому згадати дитячі роки і юність. Альберт Теппер із задоволенням відгукнувся на наше прохання надати до краєзнавчого музею матеріали про своє життя і діяльність. Пройшли роки, але Альберт Теппер пам'ятає й досі рідну землю, село, у якому народився і виріс, де пройшла його юність, де поховані батьки. Не забув своїх друзів – великоглушанців, не забув і мову, якою розмовляв у дитинстві. Під час зустрічі з односельчанами, учнями і вчителями Альберт Теппер вільно спілкувався українською мовою (навіть співав пісню про чарівну дівчину Марусю).

Однією із пам'яток історії нашого села міг би бути панський маєток, який свого часу прикрашав центральну вулицю, але, на жаль, був зруйнований в роки радянської влади. Про нього у нас є деякі дані і фотографія. У січні 2007 року у школі проходила зустріч поколінь (випускників 1977 року і майбутніх випускників 2007 року). Під час екскурсії по музею, коли звучала розповідь про панський маєток, до розмови приєднався учасник зустрічі Фурдик Микола Миколайович, сільський голова. Він повідомив, що у Польщі є спадкоємці панського маєтку.

Весною 2006 року Ірена Лубенська – Возняковська із Кракова написала листа до сільської ради, в якому повідомила, що вона шукає інформацію про своїх предків, останніх власників маєтку у В. Глуші, свого діда Вінценти і його сина, а її батька – Зигмунта Лубенського. Також пані Ірена хотіла більше дізнатися про своє місце народження та сестри – Марії Лубенської, яке вони покинули, будучи маленькими дівчатками. Ще Ірена Лубенська розшукувала могилу своєї матері Марії Ромер – Лубенської, яка похована в урочищі “ДубЧє” на католицькому цвинтарі у с. В. Глуша.

М. М. Фурдик передав ксерокопії листів пані Ірени до шкільного краєзнавчого музею. Згодом музей відвідала пані Ірена разом з дочкою і зятем.

Із задоволенням відвідують музей не лише учні, а й батьки, жителі села. В ході екскурсії, оглядаючи експонати, пригадують, що у них збереглося із старовинних речей і передають у музей .

А скільки гордості в дитячих очах, коли під час екскурсії розповідають про експонати, які принесли вони чи їхні близькі! Це спонукає і інших учнів до прагнення теж поповнити краєзнавчий музей різними експонатами.

Коли проходить екскурсія, учні завжди розповідають про різні речі, предмети побуту, що збереглися у сім'ї, цікаві історії, які почули від батьків чи старожилів села. І з яким розпачем приходять до школи, якщо батьки не дозволили їм принести ту чи іншу річ. У такому випадку учням пропонуємо принести експонат на урок, продемонструвати і розповісти, що вони про нього знають. Практикуємо також розміщення експонатів, які дають у тимчасове користування, з майбутнім поверненням його власнику.

На мою думку, саме такі екскурсії, де є тісний зв'язок і співпраця з відвідувачами, приносить хороші результати як у навчально-виховному процесі, так і у процесі розширення і зміцнення зв'язків школи із громадськістю, а також служать ще й джерелом поповнення експонатами та новою інформацією краєзнавчого музею.

Використання краєзнавчого матеріалу в позакласній і виховній роботі

Експонати краєзнавчого музею широко використовуємо також у позакласній і виховній роботі – це гурткова робота, факультативи, фольклорні свята, різноманітні виховні заходи.

Гурток є найбільш гнучкою формою, яка частіше всього стає організаційним центром цілого ряду виховних заходів.

Основне завдання, що вирішують краєзнавчі гуртки, пов'язане з поглибленням і розширенням знань

учнів про минуле краю, народні традиції, побут, культуру, економічний і соціальний розвиток. Робота у гуртках розвиває творчі здібності школярів, вміння самостійно набувати знання, підвищує їхню активність.

У грудні 2010 року члени краєзнавчого гуртка провели тиждень історії “Мій край, моя історія жива”. До участі у заходах були залучені учні, батьки, жителі села, вчителі. Під час конкурсів, організованих виставок, а саме: малюнки і вірші, де описали красу рідного краю, його минуле і сучасність; стінгазети і конкурсні роботи учнів, в яких розповіли про важливі історичні події села; вироби членів гуртка “Умілі руки” та народних умільців села; виставка літератури про наш край, учасники продемонстрували свій талант, уміння, творчість, фантазію, ерудицію. І щоб підкреслити, що талант великоглушанців має глибоке коріння, були представлені окремі експонати краєзнавчого музею: виткані та вишиті сорочки і рушники, скатертини, постолі, ковурток, навісток (корзинка плетена з лика), предмети побуту тощо.

Розміщені експозиції викликали інтерес і захоплення учнів і вчителів. Із задоволенням розглядали виставку і батьки, і жителі села, що приходили до школи.

Це було справжнє свято школи, на якому панували піднесений настрій і почуття гордості за талановитих односельчан.

Виставка творів гуртківців – яскраве свідчення продовження традицій рукодільного мистецтва, різьби по дереву у наші дні, прилучення дітей до народних художніх традицій.

Тиждень історії “Мій край, моя історія жива” – це результат спільної творчої праці учнів, батьків, вчителів, жителів села, сплеск фантазії і таланту, самоутвердження як дорослих так і дітей.

Тематичний тиждень “Ми пам’ятаємо подвиг ваш, односельчани” щороку проводимо напередодні Дня Перемоги. Учні і вчителі беруть активну участь у трудовому десанті – прибирають територію і садять квіти біля обеліску і братської могили, допомагають ветеранам війни; юні художники і поети організовують виставки малюнків і віршів про Велику Вітчизняну війну; у музеї на виховних годинах проводять зустрічі з ветеранами війни і т.д. Проведення таких заходів сприяє військово-патріотичному вихованню і прагненню берегти і шанувати пам’ять про подвиги односельчан в роки Великої Вітчизняної війни.

Музейні експонати широко використовуються під час проведення фольклорних свят, фестивалів які проходять не тільки у стінах нашої школи, а й на районній та обласній сценах. Учасники цих заходів використовують різноманітний одяг, взуття, предмети побуту. У 2013 році експонати музею були використані на виставці „ Від зернини до хлібини” у Києві, яку представляв Обласний еколого – натуралістичний центр. Надавав допомогу краєзнавчий музей і учасникам гурту “Косарики”, який у вересні 2006 року виступав на міжнародному фестивалі косарів у Польщі. “Великий інтерес, – розповідає Марія Іванівна Видерко, керівник гурту, – викликали у поляків полотняні вишиті сорочки, крайки, постолі, в яких були одягнені учасники виступу”. Одяг і предмети побуту музей надав у березні 2014 року гурту “Косарики”, який був учасником Всеукраїнського фестивалю „ Символ щастя і достатку – паляниця золота”, що проходив у Києві.

У пригоді експонати краєзнавчого музею стають і учасникам шкільного драматичного гуртка, який виступає на районній та обласній сценах.

Використовують музейні експонати вчителі-предметники, класні керівники під час підготовки та проведення тематичних вечорів, годин класного керівника, при вивченні народних традицій, побуту українського народу, історії села Велика Глуша.

Таким чином, різноманітність форм навчальної та виховної роботи у краєзнавчому музеї допомагає учням конкретизувати знання основ наук, вчить застосовувати їх на практиці, спонукає до самостійної роботи у бібліотеках, архівах, прищеплює навички орієнтування у науковій і політичній інформації, створює умова для індивідуальної та колективної творчої діяльності, сприяє вихованню у молоді патріотичних почуттів.

Кожний вчитель повинен прагнути до того, щоб у результаті систематичного включення краєзнавчого матеріалу у навчальний і виховний процес в учнів сформувалася національна самосвідомість, дбайливе ставлення до історичної спадщини, певна система знань про рідний край, його природу, головні етапи історичного, економічного та соціального розвитку. При цьому важливо, щоб краєзнавчий матеріал відігравав не лише ілюстративну роль, а й забезпечував поглиблене розуміння найбільш яскравих сторінок історії та культури народу рідного краю, основних етапів розвитку його державності.

1. Антонович П. Коротенька історія Волині / П. Антонович. – Луцьк, “НадстирЧя” – 1992.

2. Мочкіна Л. І. Позакласна робота з історії України / Л. І. Мочкіна. – Т.: “Мальва – ОСО”, 2001.

3. Наумко В. І. *Культура і побут населення України* / В. І. Наумко. – К.: Либідь, 1993.
5. Струнка М. П. *Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях* / М. П. Струнка. – К., 1989.
6. Ушинський К. Д. *Педагогічні твори* / К. Д. Ушинський. – М.: Педагогіка, 1988. – Т. 2.

Марина Лой,
завідувач науково-освітнього відділу
Національного історико-етнографічного
заповідника «Переяслав»
м. Переяслав-Хмельницький

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВІДЗНАЧЕННЯ 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ПЕРЕЯСЛАВ»

У березні 2014 року вся світова громадськість відзначала 200-річчя від дня народження геніального поета України – Тараса Григоровича Шевченка.

На честь знаменної дати 2014 рік було названо роком Великого Кобзаря.

Протягом двох століть твори Шевченка активно друкувалися як в Україні так і поза її межами. З'явилася величезна кількість літератури, яка досліджувала різноманітні аспекти многогранної Шевченкової творчості. Вітчизняні та зарубіжні шевченкознавці наводять різні думки та інтерпретації спадщини письменника, але майже всі, шукаючи ключ до його творчості, знаходять його в українській народній поезії.

Відзначення дня народження Великого Кобзаря на національному та світовому рівнях об'єднали багато культурних і навчальних закладів, музеїв та громадських організацій. Так, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав») розробив «План заходів з відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка», частина заходів якого включена до загального плану роботи Міністерства культури України. До таких заходів відноситься Конкурс читців творів Тараса Шевченка, написаних на Переяславщині «Невмируще Тарасове слово», театралізоване відтворення подій першого візиту Т.Г. Шевченка до будинку лікаря А.О.Козачковського (Переяслав, 1845 р.) та літературний вечір присвячений 169-річчю з дня написання «Заповіту» Т.Г. Шевченка.

Організацією та проведенням урочистих заходів з відзначення 200-річчя Т.Г. Шевченка в НІЕЗ «Переяслав» займається науково-освітній відділу екскурсійно-масової роботи та науково-дослідний відділ Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка. Використовуючи інноваційні підходи в організації культурно-масової та культурно-освітньої роботи у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» за останні 3 роки значно збільшилася кількість масових заходів, які не лише популяризують Заповідник, але й сприяють розширенню партнерських стосунків з туристичними операторами, культурними та освітніми закладами.

Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка розташовано у приміщенні будинку лікаря А. О. Козачковського. Садиба лікаря А. О. Козачковського (1812 – 20.08.1889) розташована у центральній частині міста Переяслава-Хмельницького біля Троїцької церкви (1804 р.).

Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка було відкрито 18 квітня 2008 року. Саме в цьому будинку в ніч на 25 грудня 1845 року Т. Г. Шевченком був написаний безсмертний «Заповіт».

Експозиція музею в хронологічній послідовності розкриває історію нашого краю козацького періоду через призму її розуміння Т. Шевченком, розповідає про перебування поета на Переяславщині. Переяслав і Переяславщина займали визначне місце в житті і творчості геніального поета. На запрошення А. О. Козачковського Т.Г. Шевченко приїздив у Переяслав чотири рази: влітку і восени 1845 року і двічі в 1859 році. Знайомство А.О. Козачковського і Т.Г. Шевченка відбулося у Петербурзі в 1841 році і переросло у щире дружбу на все життя [3, 20].

У Петербурзі в кінці 30-х на початку 40-х рр. ХІХ ст. зусиллями українських патріотів Василя Зеленського, Федора Плисова, Василя Штернберга, Йосипа Бодяньського, Михайла Максимовича, Євгена Гребінки було створене і діяло Переяславське земляцтво, куди входив і молодий лікар з Переяслава А.О. Козачковський. Ядром переяславського земляцтва в Петербурзі були випускники Переяславської семінарії. До цього зібрання охоче ввійшов Т.Г. Шевченко. Члени Переяславського земляцтва створили театральний гурток і гуртківці ставили вистави під режисурою Т.Г.Шевченка. В 1838 році у Петербурзі Т.Г. Шевченко пише поему «Тарасова ніч», в якій описує події 1630 року, а саме, перемогу під Переяславом козаків та селян Тараса Федоровича (Трясила) над військом коронного гетьмана Речі Посполитої

Станіслава Концепольського [4].

9 серпня 1845 року А.О. Козачковський влаштував у своєму будинку на честь приїзду Т.Г. Шевченка урочистий вечір. Гості зібралися у вітальні. На вечорі Т.Г. Шевченко читав свої поезії, співав пісні і всі були в захопленні від поета. Переяславський лікар М. Г. Штерн захоплено вигукнув: «Батько! Оце батько!» З цього вечора, як згадує у своїх спогадах А.О. Козачковський, Тараса Шевченка всі стали називати «батьком» [4].

У жовтні того ж 1845 року Т.Г. Шевченко знову у Переяславі. Переяславська осінь - пора найвищого творчого піднесення поета. У цей час він пише в Переяславі поеми: «Наймичка» – 13 листопада, «Кавказ» – 18 листопада, присвята до поеми «Єретик» – 22 листопада; у В'юнищах: «І мертвим і живим...» – 14 грудня, «Холодний яр» – 17 грудня, «Давидові псалми» – 19 грудня, «Маленькій Мар'яні» – 20 грудня, «Минають дні, минають ночі...» – 21 грудня, «Три літа» – 22 грудня, в ніч з 24 на 25 грудня в Переяславі – вірш «Як умру, то поховайте» («Заповіт») [3, 20].

Усвідомлюючи той факт, що перебування Шевченка на Переяславщині має досить яскравий відбиток у його творчій спадщині Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» з гідністю постає до числа провідних закладів культури, які займаються збереженням, вивченням і популяризацією творчої спадщини Тараса Шевченка.

На офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» створено окремий розділ «Шевченко 200», який складається з наступних підрозділів:

- Шевченко на Переяславщині;
- План заходів;
- Анонс;
- Новини;
- Документи. [1]

В рамках Переяславської осені Кобзаря у 2013 році в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» було започатковано мистецький конкурс «Усі ми діти твої, Тарасе». Відповідно до положення метою мистецького конкурсу стало стимулювання дитячої художньої творчості, підтримка дітей та підлітків, які проявляють творчі здібності в галузі образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва. Завдання мистецького конкурсу:

- розвиток естетичних смаків, здатності до творчої самореалізації, стимулювання мистецького потенціалу обдарованих дітей і підлітків;
- надання імпульсу до поглибленого вивчення та осмислення художньої та інтелектуальної спадщини поета та художника Т. Г. Шевченка;
- формування у підростаючого покоління активної громадянської позиції на прикладі життєвого та творчого шляху Т. Г. Шевченка;
- популяризація творчості генія України в контексті українського та світового історико-культурного процесу.
- актуалізація доробку Т. Г. Шевченка шляхом залучення ширшого кола відвідувачів до тематичних експозицій Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Конкурс проводився у двох номінаціях: образотворче та декоративно-прикладне мистецтво. Участь в ньому брали діти двох вікових категорій – 10-13 та 14-17 років.

За підсумками конкурс набув статусу міжобласного, що суттєво розширило співпрацю Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» з освітніми та закладами Київщини, і Черкащини.

А вже на всеукраїнському рівні відбувся Конкурс читців творів Тараса Шевченка, написаних на Переяславщині «Невмируще Тарасове слово» організований заповідником у лютому 2014 року. Цей конкурс був покликаний популяризувати творчість Кобзаря, зокрема, цикл поетичних творів «Переяславська осінь», а також залучити якомога більше учнівської та студентської молоді до мистецько-культурних заходів, які проводить Заповідник з метою активізації естетичного та патріотичного виховання підростаючого покоління [6].

Спеціально для кожного конкурсу було розроблено макет для диплому переможця, подяка учасникам, зображення на сувенірну тарілку та подарунковий записник із зображенням малюнка Т.Г.Шевченка «Вознесенський собор» (м. Переяслав-Хмельницький).

У макетах використовувався логотип з відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Логотип представляє собою стилізований автопортрет молодого Тараса Шевченка, авторський підпис Тараса Шевченка, а також дату – 200 років. Кольори логотипу: темно синій, бронзовий (або темно-оранжевий). Фон білий (допускається блідо-жовтий у випадку роздруківки на банерній тканині).

Співвідношення сторін по крайніх точках зображення: 1.35(висота) до 1.00(ширина).

Розміри емблеми – у залежності від застосування. Зображенням даного логотипу виконано у форматах:

- jpg (растрове);
- cdr (векторне), для програми CorelDRAW (не нижче версії X4) [5].

25 грудня 2013 року Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» започаткував проведення літературного вечору присвяченого річниці з дня написання «Заповіту» Т.Г. Шевченка. Не випадково літературний захід відбувся в Музеї «Заповіту» Т.Г. Шевченка, оскільки саме там і було написано невмирущий «Заповіт». Основна ідея заходу полягала у відтворенні акторами подій осені 1845 року, коли Тарас Шевченко занедужав, але творчі ідеї не полишали його голову: «... Приїхавши вдруге до Переяслава в кінці жовтня 1845 р., Т. Шевченко був дуже хворим. Наприкінці листопада поет переїхав до В'юнища у зв'язку з ремонтом будинку Козачковського. Майже місяць жив поет у Степана Никифоровича Самойлова. А наприкінці грудня стан здоров'я хворого різко погіршився. Недуга прикувала його до ліжка. В'юнище осиротіло без його гострого мудрого слова. Люди раз по раз приходили запитати про здоров'я поета, але господар скрушно хитав головою і просив не тривожити хворого [2].

З кожною годиною йому ставало все гірше. Піднялася дуже висока температура і поет почав марити...

Шевченко марив далі... Наляканий господар Самойлов закутав поета в кожух і повіз у Переяслав до Козачковського... По дорозі Тарас раз по раз бачив видіння... Тарас не переставав марити. Коні швидко бігли найждженим шляхом. Вони вже забралися на найвище місце – біля Виблої могили, звідки все як на долоні, – і Дніпро, і кручі. Хворий раптом звівся і жагучими очима глянув вдалину.

Як умру, то поховайте... на оцій могилі... – і, похитнувшись, упав у товаришеві обійми.

Коли приїхали, смеркло. Козачковський уже занепокоєно очікував коло воріт. Тарас ледве міг іти. Підтримували під руки. Довели, роззули, роздягли.

Козачковський зразу ж взявся обстежувати. Температура до сорока. Сухий кашель. Дихав Тарас натужно, часто. Сумніву не було: запалення легенів, пневмонія.

Козачковський дав випити хворому прованської олії з чайною ложкою лимонного соку. Наклав на голову змочену в сироватці пов'язку. Щоб зменшити прилив крові до голови, поклав гірчичне тісто до ніг.

Тарас довго не міг заснути. Він знову залишився сам, точніше – на самоті з думками... Він знову почав марити...

Йому зробилось холодно. Укрився краще ковдрою... прислухався... Вдарили урочисто дзвони, кличучи святковий люд на вечорову службу. Дзвонили у всіх церквах, і той перегук, на диво, лиш підсилював небесний поклик, створював високодумний настрій в його душі. Сльози йому заслали очі. Намацав рукою ковдру, стягнув її і сів на ліжку. Потім став на підлогу, дійшов до столу, взяв папір, змахнув сльозу, затис в ослаблених пальцях олівець і доторкнувся ним до паперу. Тепер належало записати те настирливе, що пекучим залізям впилось в довірливо оголений мозок: як умру!...» [2].

Вперше працівники Заповідника виступили в ролі акторів і мали можливість власне на собі відчувати енергетику глядача в поєднанні з силою духу Кобзаря.

Використовуючи попередній досвід, театралізоване відтворення подій першого візиту Т. Г. Шевченка до будинку лікаря А. О. Козачковського (Переяслав, 1845 р.) планується провести в грудні 2014 року в такому ж театральном-музичному форматі.

Варто зазначити, що завдяки впровадженню інноваційних методів роботи в організації культурно-освітніх та культурно-масових заходів в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» за останні три роки було налагоджено тісну співпрацю з позашкільними навчально-виховними закладами освіти, а також студентською молоддю. Зараз НІЕЗ «Переяслав» вважається важливим осередком пізнання та популяризації творчої спадщини Т. Шевченка в місті Переяславі-Хмельницькому, що підтверджується значною кількістю проведених масових заходів, конкурсів, літературних та музичних вечорів.

У майбутньому науково-освітній відділ екскурсійно-масової роботи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» прагне розробити цикл театралізованих відтворень подій, які проходитимуть в Музеї «Заповіту» Т. Г. Шевченка, пов'язаних з написанням Т. Г. Шевченком своїх безсмертних творів на нашій переяславській землі.

1. До 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка на Офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niez-pereyaslav.com.ua/ua/reviews>.

2. Кухарева Н. М. Проект сценарію «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття», до 168-ї річниці написання «Заповіту» Т.Г.Шевченка. – 2014.
3. Кухарева Н. М. Музей Заповіту Т.Г.Шевченка / Н. М.Кухарева // Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Путівник. – 2010. – С. 20 – 23.
4. Музей Заповіту Т.Г.Шевченка на Офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niez-pereyaslav.com.ua/m-6/27>.
5. Опис логотипа з відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка на Офіційному сайті Міністерства культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://195.78.68.75/mincult/uk/publish/article/333459;jsessionid=7ADFC888ABBD1EE793BFD264015F2D6E.app2>.
6. Підбито підсумки конкурсу читців творів Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnik-press.com.ua/?p=12122>.
7. Поет живе в серцях свого народу // Переяславська Рада. – 2014. – № 6. – С. 4.
8. «Усі ми діти твої, Тарасе» підсумки мистецького конкурсу // Переяславська Рада. – 2013. – № 46 – 47. – С. 6.

Юлія Луцук,

Луцький педагогічний коледж,
м. Луцьк

СПІВПРАЦЯ МУЗЕЮ ТА ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У ВИВЧЕННІ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

Головним завданням освіти у XXI столітті є виховання культуротворчої відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміти творчо розв'язувати проблеми, змінювати на краще своє життя і життя своєї країни.

Система освіти приділяє велику увагу історичній освіченості студентської молоді. Той, хто не знає національної історії, ніколи не зможе зрозуміти свого народу й діяти на його благо. Знання історії та етнографії рідного краю є важливим чинником формування національно свідомої фізично та духовно здорової особистості. Любов до Батьківщини, перш за все, розпочинається з любові до рідного краю, до звичаїв, традицій.

Як культурно-виховна установа, музей, використовуючи пізнавально-культурне значення музейних пам'яток, популяризує знання і задовольняє запити суспільства в пізнавальному, пропагандистському, морально-виховному, естетичному аспектах.

Освітньо-виховний вплив музею значною мірою базується на використанні специфічних особливостей експозиції – можливості викликати у відвідувачів конкретні чуттєві враження, наочно-образне мислення і на цій основі створювати умови для пізнавального процесу і передачі знань.

У Законі України «Про музеї та музейну справу», прийнятому 29 червня 1995 р., сказано, що «музеї як культурно-освітні та науково-дослідні заклади призначені не тільки для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури, але й для прилучення громадян до надбань національної і світової культурної спадщини» [1]. Це перегукується із завданнями, які покладаються Державним стандартом базової й повної загальної середньої освіти на суспільствознавство як освітню галузь.

Ефективність освітньо-виховного впливу музею в цілому багато в чому буде залежати від того, наскільки студенти підготовлені до сприймання музейної інформації. Мова йде про певний рівень «музейної культури», тобто здатності орієнтуватися в музейному середовищі і, користуючись музейною мовою, бачити експозицію. Під цим розуміють уміння людини оцінювати музейні предмети не тільки як пам'ятки матеріальної культури, а й із суспільно-історичних позицій, частину історії, багатогранність зв'язків якої поєднує минуле з сьогоденням.

Важливе значення в процесі національного усвідомлення, яке неможливе без знання історичного минулого, відкривають історико-краєзнавчі дослідження, які охоплюють вивчення окремої території, її історію, культуру, і в яких присутній не лише пізнавальний, але й емоційний компонент.

Специфіка пізнавального процесу в музеї виявляється в тому, що вже відомі події і явища підкріплюються задокументованими музейними предметами. Наочність не тільки стимулює спостережливість, а й сприяє формуванню навичок предметного сприймання, коли спираються на вивчення конкретного експоната, реліквії.

Безпосередній контакт з музейною реліквією викликає у студентів почуття особистої причетності,

і в результаті емоційної реакції, що виникає, підсилюється образне уявлення про ці події і явища.

Основною формою масової науково-освітньої діяльності будь-якого музею є музейна екскурсія – це цілеспрямований, завчасно запрограмований процес. Організуючи екскурсію, потрібно мати чітке уявлення про те, що студенти будуть бачити, чути, відчувати і до яких висновків вони можуть прийти. Основою екскурсії є наявність двох основних елементів – показу і розповіді. Правильне поєднання показу і розповіді дає можливість досягти високої ефективності екскурсії.

Через зміст музейних експозицій, де поєднуються науковість і образність, висвітлюється з допомогою різноманітних методів експозиційний матеріал, відбувається прилучення відвідувачів музею до першоджерел знань і створюються умови для здійснення на основі експозиції, освітньо-виховної функції. Музейна експозиція – це науково-обґрунтована, системно впорядкована, архітектурно-художньо оформлена демонстрація музейних предметів, які були попередньо виявлені і зібрані, вивчені і систематизовані, підготовлені до музейного експонування.

Надзвичайно важливим є введення в сучасний навчально-педагогічний процес інноваційних методів викладання. Нові методики викладання історичних та культурологічних дисциплін у ВНЗ повинні спиратися на активні методи та форми навчання, які поширюються на різноманітні прийоми та способи проведення теоретичних і практичних занять. Пізнання студентами суті національної державності починається з розуміння змісту буття близького оточення.

Питання про співпрацю музею та освітніх закладів є одним з головних у сучасній системі освіти. Традиційно таку взаємодію розуміють як організацію екскурсійних заходів, спрямованих на вивчення нових й цікавих фактів або розширення меж програмного матеріалу. Пошук нових можливостей взаємодії між музеями та освітніми закладами привів до розуміння того, що музей повинен бути місцем добровільного відвідування з максимальним урахуванням найрізноманітніших інтересів аудиторії, а музейний педагог має поставати організатором і посередником.

Діяльність музеїв та навчальних закладах різнобічна та широкомасштабна. Особливе значення має науково-просвітницька діяльність, у якій реалізуються важливі функції музею – освіта, виховання та організація вільного часу студентів.

Відвідування музею студентами є однією з нестандартних форм проведення лекційного заняття. Відвідування музею може розкривати одну з тем заняття, бути складовою вивчення нового матеріалу. Вивчаючи на заняттях з культурології шедеври світового та вітчизняного мистецтва, необхідно бачити живописні твори, ходити експозиційними залами музеїв, де вони зберігаються. Нестандартна форма проведення занять є цікавою для студентів та допомагає краще засвоїти навчальний матеріал. Відвідування музею уможливорює поєднання дидактичної та виховної мети заняття, при цьому відбувається формування високих естетичних смаків, розвиток загальної культури молоді тощо. Також студенти за браком часу та фінансів можуть здійснити віртуальну екскурсію. За своєю дидактичною метою ці заняття можуть бути віднесені, як правило, до занять засвоєння нових знань, коли викладач, перетворюючись на екскурсовода, «проводить» студентів-туристів по визначних місцях чи запрошує завітати до уявного музею. «Уявна екскурсія», як, власне, і будь-який нестандартне заняття, може поєднувати в собі елементи різних моделей і технологій навчання [3]. Зокрема можна здійснити віртуальну подорож Луцьким замком у 3D форматі. Нова рубрика «Віртуальний Луцьк» створена на офіційному сайті Луцької міської ради перейти на сторінку віртуальної екскурсії Луцьким замком можна за адресою: <http://www.lutsk.ua/VE/index.html>.

Ще одним видом співпраці музейних закладів та освітніх закладів є музейна та краєзнавча практика, яка використовується у вищих навчальних закладах. Завданням практики є усвідомлення студентами важливої ролі музею у науковому і культурному житті суспільства. Практика передбачає оволодіння студентами сучасними методами і формами організації праці у музеї, здобуття студентами знань про музей як заклад, що сприяє розвитку суспільства, як середовище, де людина знаходиться у специфічних відносинах з культурними цінностями. Викликаючи різноманітні емоції під час ознайомлення з музейними експозиціями у студентів, музей одночасно створює основу для виховного впливу, оскільки пізнання через емоції – це найефективніший шлях у вихованні переконань, моральних цінностей і норм, естетичних ідеалів.

Під час ознайомлення студентів з пам'ятками волинського краю слід, перш за все, вирішувати наступні завдання: визначення географічного розташування Волині та вивчення міст, сіл та населених пунктів, які входять до Волинської області; визначення культурно-історичних пам'яток кожного населеного пункту (виділити де, що знаходиться); спершу студенти прослуховують матеріал на виховних годинах, або під час проходження краєзнавчої практики стосовно даного питання та знайомляться з наочністю (розглядають фотографії, слайди, буклети...); закріплення матеріалу: студенти самостійно шукають цікаву

інформацію з певного питання і розповідають її своїм однокурсникам; найцікавіший етап, коли молодь разом з куратором або керівником практики їдуть на екскурсію на власні очі побачити те, про що вони розмовляли; повертаючись з екскурсії, діти діляться своїми враженнями.

Кожен куточок нашої України славиться визначними пам'ятками культури. Саме завдяки їм ми можемо дізнатись історію становлення своєї держави, народу, рідного краю, від найдавніших часів до сучасності. Цим ми завдячуємо нашим попереднім поколінням, які збагатили та примножили культурну спадщину краю. Обов'язок кожного громадянина: бути патріотом своєї держави, знати історію своєї країни, та перш за все, історію свого рідного краю (місця, де ти народився і виріс). За допомогою культурно-історичних пам'яток ми можемо це здійснити. Вивчення пам'яток рідного краю має на меті не лише вивчення історії становлення міста, а також ознайомлення з розвитком різних видів мистецтв. В залежності, що ми розглядаємо, це може бути: архітектура, скульптура, графіка, літературна творчість, музична, художня. Також студенти поступово можуть ознайомлюватись з відомими постатями краю, розглядати і аналізувати їх внесок у збагаченні культурної спадщини Волині.

На Волині функціонує широка мережа музеїв, діяльність яких спрямована на відображення особливостей розвитку рідного краю, тому доцільне їх використання з навчально-виховною метою. Під час ознайомлення з музейними експозиціями у молоді формується загальна музейна культура, яка передбачає не тільки навички сприйняття і засвоєння музейної інформації, а й свідоме і дбайливе ставлення до пам'яток історії та культури рідного краю.

Під час проходження красназавчої практики, студентам можна запропонувати певний маршрут: Історико-культурний заповідник «Старий Луцьк». Художній музей у Луцьку. Волинський красназавчий музей. Музей Волинської ікони в Луцьку. Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки. Рокинівський музей історії сільського господарства Волині.

1. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Урядовий кур'єр. – 1995. – 17 серпня. – С. 8.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Історія в школах України. – 2004. – № 2. – С. 3.

3. Музеи Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prostir.museum/pages/ua/about>. – Назва з екрана.

4. Вайдакер Ф. Загальна музеологія : посібник / Ф. Вайдакер ; пер. з нім. В. Лозинського та ін. – Л. : Літопис, 2005. – 632 с.

5. Караманов О. В. «Школа і музей: працюємо разом»: львівський досвід інтегрованих уроків з музейної педагогіки / О. Караманов, І. Ласкій // Історія України. – Червень 2010. – № 21 (661). – С. 13 – 16.

6. Михайлів Т.В. Нестандартні форми уроків / Т. В. Михайлів, Л. В. Туріщева та ін. – Х., 2006. – С. 17.

Броніслав Марковський,

кандидат філософських наук,

викладач Бердичівського коледжу промисловості,

економіки та права

м. Бердичів

Олександр Сірик,

військовослужбовець,

керівник клубу 26-ї артилерійської бригади,

м. Бердичів

МУЗЕЙ БОЙОВОЇ СЛАВИ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ МІСТА БЕРДИЧЕВА НА ЧЕРВОНІЙ ГОРІ

Ознайомившись із експозицією Музею бойової слави військової частини м. Бердичева на Червоній (Лисій) Горі, один із авторів цієї статті був вражений наскільки влучно засновниками музею було реалізовано дві основні засади, щодо створення музеїв, сформовані загальноновизнаним теоретиком музейної справи російським мислителем Миколою Федоровим:

1. Музей – це форма кристалізації пам'яті, в котрій поєднані три здатності душі людини: розум, почуття і справа.

2. Музей є не збирання речей, а собор особистостей.

Саме ці критерії і надали музею тієї своєрідної духовної енергетики, що сприяє формуванню патріотизму та активної громадянської позиції його відвідувачів.

Хто ж ці засновники музею? Музей було засновано у жовтні 1968 року до 25-ї річниці утворення військової частини ініціативною групою до якої входили: гвардії полковник Лучніков В. Г., старший лейтенант Лелюк А. Л., майор Солодишев Л. А., майор Келейніков Б. А., сержанти Матчук Н., Петров Г., Федак Н. та рядовий Гаркунов О. Право перерізати стрічку нового музею було надано колишньому командирі дивізії Волковичу Т.І., який у званні полковника командував 117 гвардійською Бердичівською стрілецькою дивізією в період з 15 січня 1944 року по 11 травня 1945 року та 20 квітня 1945 року отримав звання генерал-майора. Командиром військової частини, який підтримав ініціативу створення музею, на той час був гвардії генерал-майор Городецький М.В.

В період з 1 березня по 1 жовтня 1988 року до 45-ї річниці утворення військової частини було проведено реконструкцію Музею бойової слави, в якій взяли участь підполковник Усольцев В.І., підполковник Сологуб В. М., майор Попов В. А., майор Солодишев Л. А., старший прапорщик Романчук М. В., старший прапорщик Беца, І. В., прапорщик Огневюк П. П., старший сержант Бушта В. І., сержант Лук'янинков Є.В., сержант Салахов О. М. та рядові Григороаш В. П., Бокай В. В., Козак І. І., Нікітін Д. М., Воробець І. І., Вельган І. Д., Лейбюк І. П., Новосад А. І., Недзельський В. А.

Музей розташований на першому поверсі триповерхової споруди побудованої на початку ХХ ст. На той час там були казарми армії Російської імперії. При вході в музей невеличке фойє з макетом вічного вогню, над яким зображення Ордену Перемоги. З двох сторін надпис «Ніхто не забутий, ніщо не забуто». Тут солдати-контрактники приймають присягу. Ліворуч і праворуч розташовані дві просторі зали з експозиціями музею. Слід зазначити доцільне й продумане поєднання в них панорам, стендів з текстами та музейних предметів: макетів, фотографій, карт-схем бойових дій, науково-допоміжної літератури, рукописів, нагород тощо.

Перша зала присвячена історії формування та бойових дій 117-ї гвардійської Бердичівської мотострілецької ордену Богдана Хмельницького II ступеня дивізії до її повернення у місто Бердичів у 1945 році, а друга презентує життя військових частин, які були створені на базі 117-ї стрілецької дивізії у повоєнні роки. Зокрема, це матеріали про 26-у артилерійську бригаду та 62-у окрему механізовану бригаду.

У першій залі, рухаючись за стрілкою годинника ми бачимо наступні смислові блоки двох експозицій:

– експозиція про початок Великої Вітчизняної війни, організацію руху ворогу та бойові дії 1941–1944 рр. Матеріали експозиції (тексти, карти-схеми, фотографії та малюнки) мають загальноісторичний зміст, який допомагає відвідувачам уявити загальний контекст епохи війни.

– експозиція щодо формування та бойового шляху 117-ї дивізії, яка висвітлює основні етапи бойових дій військової частини від початку її формування в жовтні 1943 року, в складі Північно-Кавказького фронту на Таманському півострові, до боїв за Берлін і Прагу, зокрема це: Керченсько-Ельтігенська десантна операція (в ході якої загинув перший командир військової частини генерал-майор Косоногов Л. В.), Житомирсько-Бердичівська, Львівсько-Сандомирська, Сандомирсько-Сілезька, Нижньо-Сілезька, Берлінська та Празька операції. Окремий стенд цієї експозиції присвячено подіям війни в місті Бердичеві.

Серед матеріалів експозиції варто виділити: рукопис про бойові дії гвардії майора Кабанова А. Д. «Рождение «Гвардейской», опис бойового шляху 8 окремої стрілецької бригади невідомого автора «От Терека до Тамани», спогади підполковника Д. А. Куреня «Левифланговые фронта: Воспоминания десантника», книгу «Бойовий шлях 117-ї гвардійської Бердичівської мотострілецької ордену Богдана Хмельницького II ступеня дивізії» за авторством гвардії капітана Кулікова, гвардії капітана Шиханова, гвардії майора Логвінова, гвардії старшого лейтенанта Хлебнова та майора Дихне (вказано про усіх без ініціалів), опис короткої історії 107 окремої стрілецької бригади, матеріали про бойові дії 254 танкової бригади в період з 1 березня 1942 року по 2 лютого 1943 року, альбом присвячений Герою Радянського Союзу Семаку М. П., два альбоми з інформацією та фотографіями з історії 117 дивізії, фото та тільняшка розвідниці Софії Мурадової, матеріали про Героїв Радянського Союзу полковника Якова Олексійовича Бабенко та капітана Івана Захаровича Безноскова, інформація про подвиги старшого лейтенанта Аспідова та рядового Тюлюбаєва, набір хірургічних інструментів часів війни, дві кобури для пістолетів, польова офіцерська сумка, картотека обліку бойового Червоного прапору.

Рухаючись далі по периметру ми бачимо велику електронну карту-схему, що зображує бойовий шлях 117 стрілецької дивізії від Тамані до Праги у 1943 – 1945 рр. Окремо позначено маршрут руху військової частини з Бердичева в Угорщину у 1956 р.

Наступна по ходу експозиція містить матеріали на стендах з описами подвигів бійців дивізії, які отримали звання Героїв Радянського Союзу, а саме: капітан Плотянский Петро Трофимович, капітан

Масленников Петро Володимирович, полковник Сухачький Тихон Кондратійович, капітан Безносков Іван Захарович, капітан Андрюхін Ілля Прохорович, полковник Бабенко Яків Олексійович, генерал-майор Косоногов Лев Васильович та старший лейтенант Семак Микола Павлович. Поряд зі стендами розміщено покриті бронзовою фарбою гіпсові бюсти героїв.

При виході з зали в скляних шафах зберігається священна земля з міст-героїв Великої Вітчизняної війни, шинель та фуражка вже згадуваного генерал-майора Волковича Т. І.

По центру зали представлені наступні артефакти: патефон з платівками, німецький трофейний телефон зразку 1938 року, зразки боеприпасів, дозиметр, танковий приціл, макети протитанкової зброї, макет бійця у маскхалаті та макет оборони осередку з частиною кулемету «Максим» та телефоном, дві радіостанції, міни, уламки зброї.

У другій залі, рухаючись за годинниковою стрілкою, представлено пам'ятні таблички з прізвищами засновників музею, далі стенд з фотографіями командирів військового з'єднання, а саме: полковник Косоногов Л. В., генерал-майор Волкович Т. І., генерал-майор Воєйков Н. І., генерал-майор Моїсєєвський А. Г., генерал-майор Савченко В. С., генерал-майор Луговцев М. В., полковник Костін А. І., генерал-майор Городецький Г. Д., генерал-майор Радзевський С. І., генерал-майор Свирський В. Ф., генерал-майор Петров Ю. В., полковник Шаповалов А. П., генерал-майор Некрасов (ініціали не зазначено), полковник Харадін А. І., генерал-майор Котовський М. П., генерал-майор Андрєєв Г. Н., генерал-майор Чікал А. В., генерал-майор Баталюк В. І., генерал-майор Савченко С. П., полковник Мірошніков М. А., полковник Бондарчук В. І., полковник Клочко А. О., полковник Горбильов В. Ю.

Наступний стенд презентує зображення Бойового прапору 26 артилерійської бригади та Грамоту Президента Віктора Ющенка від 5-го липня 2007 р. Також стенд містить низку фотографій подій вручення Бойового прапору.

Коротка історія формування 26 бригади наступна. 10-го лютого 1965 року 41 гвардійська навчальна танкова дивізія була перейменована в 117 гвардійську Бердичівську ордену Богдана Хмельницького навчальну танкову дивізію. 1-го грудня 1987 року навчальна танкова дивізія була виведена зі складу 8 Танкової армії і реформована в 119 гвардійський навчальний центр Прикарпатського військового округу. 1-го грудня 2000-го року на базі 119 навчального центру була сформована 62 окрема механізована бригада. Наступницею 62-й бригади і стала 26-а артилерійська бригада. В ході створення бригади своїх кращих фахівців в частину направили розформовані 961 реактивний артилерійський полк з міста Фастова, який сформував реактивний артилерійський дивізіон (в 2008-му році був переозброєний і переформований у 2-й гаубичний самохідно-артилерійський дивізіон), 188 артилерійська бригада великої потужності з смт. Ємільчине, яка сформувала 3 гарматний самохідно-артилерійський дивізіон, 761 розвідувальний артилерійський полк з міста Сміла, який сформував дивізіон артилерійської розвідки, і бригадна артилерійська група 62 окремої механізованої бригади, яка сформувала 1 гаубичний самохідно-артилерійський і протитанковий артилерійський дивізіони. Першим командиром сформованої 26-й Бердичівській артилерійській бригади в серпні 2004-го року став полковник Клочко А. О. У серпні 2005-го року командиром бригади був призначений полковник Горбильов В. Ю. У липні 2011-го року бригаду очолив полковник Малиновський В. А.

Далі на стендах представлено фотографії кращих фахівців військової частини (підполковник Мужук М. В., підполковник Геворгян Р. Г., майор Пугач В. Г., майор Швець В. М.) та фотографії фахівців виховної роботи (підполковники Кабанов В. В., Завороткін С. П., Іваненко М. Н., Косов І. Ф., Лучніков В., Лисенков В. М., Сутаєв Є. М., Доманський А. І., Іванєєв Б. А., Брушлинський А. І., Усольцев В. І., Івасюк В. М., Юсипець А. Г., Євдоченко С. М., Телегей Ю. І., Риштун Ю. П., Крсек О. В.

Наступні стенди з фотографіями інформують про роботу над формуванням бойового мистецтва: тактичне навчання, тренування, збори, шиккування тощо. У поєднанні з художньо виконаними панорамами вони добре відображають повсякденне життя бійців частини в мирний час. По всьому периметру зали викладено різноманітні грамоти, подяки, відзнаки, вимпели, пам'ятні сувеніри. Окремий стенд з фотографіями та емблемами розповідає про діяльність 1032 окремого розвідувального батальйону під командуванням полковника Івлєєва С. М.

Рухаючись далі ми бачимо експозицію присвячену бойовим діям в Афганістані. Представлено фотографії бійців частини: старшого прапорщика Калінічева В. В., старшини Ніколаєвої А. Г., майора Новікова Г. М., підполковника Рескаленка І. В., старшого прапорщика Подзірея М. Ф., старшого прапорщика Карповича В. М., підполковника Назаренка А. А., підполковника Левченка М. С. Також представлено фото і баклажку пробиту осколком кавалера 2-х орденів Червоної зірки старшого лейтенанта Стасюка В. Д.

Далі в музеї представлено:

- зразки військової форми солдатського складу 1920–1940-х та 1950–1980-х рр.;
- стенд, що інформує про Червонопрапорний Прикарпатський військовий округ, до складу якого входили військова частина;
- стенд присвячений історії Житомирської області (фотографії воєначальників періоду громадянської війни, які були на Житомирщині, інформація про створення Житомирської обл., фотографія С.П. Корольова разом з Ю. О. Гагаріним);
- стенд із списком воїнів-визволителів міста Бердичева: Ковальчук І. М., Бреславець Г. І., Удовиченко В. І., Іванов А. Ф., Павленко І. Ф., Худяков В. А., Іванюк В. В., Беренгольц М. В., Євстюфейкин К. П.;
- герб СРСР виготовлений з цукру й подарований військовій частині Бердичівським рафінадним заводом.

Окреме місце займає фотографія розвідниці С. Муратової з інформацією про її участь в бою 10 березня 1944 року біля села Курдильовка та фотографія Героя Радянського Союзу М. Семака.

Поряд стенд з фотографіями сучасного Бердичева та ключ переможців, який виборола військова частина у грі «Ключі від міста» у 2013 році.

Окремий стенд присвячений утворенню Збройних сил України. Низка фотографій відображає прийняття військової присяги військовослужбовцями в січні 1992 року та різноманітні події в житті 62 окремої механізованої бригади та 26-й артилерійської бригади (навчання, нагороди, інспекції, святкові заходи, зустрічі з ветеранами тощо). Тут же зберігаються Книги пошани, до яких, відповідно до наказів по військовій частині, записували подяки воїнам.

Наступний стенд приурочений пам'яті Чорнобильської трагедії. Він містить фотографії подій аварії та список військовослужбовців частини, які брали участь в ліквідації її наслідків (підполковник Ковальчук П. Т., підполковник Гика В. А., підполковник Патенко А. И., майор Рокша В. М., майор Удовиченко А. А., майор Рубішев П. Б., майор Гатальский П. П., майор Швенк Г. А., майор Востров В. Н., прапорщик Охмат Н.М., прапорщик Окрушко А. Г., прапорщик Сидлак А. А., прапорщик Думанский В. С., прапорщик Зозуля В. В., прапорщик Островский В. В.

Стенд під назвою «У складі миротворчих сил» містить фотографії, що відображають участь військовослужбовців частини в подіях у Югославії в 1994–1995 рр. Представлено список військовослужбовців: полковник Тележенко Г. В., підполковник Хоменець, Б. І., підполковник Афонський Л. І., підполковник Блізніченко Є. І., майор Супроненко Ю. Д., майор Горбань Ф. І., майор Булгаков І. Т., майор Сурдій Ю. В., майор Федоренко О. І., майор Черчель (без ініціалів), майор Калима В. Т.

По центру зали представлено різні види мін, протитанкова керована ракета, гільза першого навчального пострілу 26 бригади, зробленого о 10 год. 55 хв., 6 жовтня 2005 р., три види протигазів, зразки боєприпасів, макет солдата в інженерному маскхалаті та макет розвідника військ радіаційно-хімічно-бактеріологічного захисту в захисному одязі з дозиметром.

Тематично з музеєм пов'язані:

- алея Героїв Радянського Союзу розміщена напроти входу в музей. По її центру пам'ятник воїну визволителю, а вздовж алеї бюсти восьми героїв (відповідно стендів у першій залі музею);
- праворуч від входу розміщено: важку самохідну артилерійську установку, зразка 1943 р.; дві протитанкові гармати ЗІС-3, зразка 1942 р.; протитанкова гармата (модифікація не зазначена);
- навпроти контрольно-пропускного пункту частини — п'єдестал, на якому БМП-1– монумент присвячений воїнам-афганцям, відкритий 15 лютого 1996 року. Праворуч стіна з вмурованими гранітними плитами, на яких нанесено імена 30-и військовослужбовців, що загинули в Афганістані, виконуючи свій службовий обов'язок:
- Гончаренко Михайло Федорович. 20.06.1961 - 18.07.1980. Рядовий.
- Гордійчук Юрій Васильович. 12.04.1961 - 27.09.1980. Рядовий.
- Димченко Євген Матвійович. 09.05.1953 - 04.04.1981. Прапорщик.
- Малишев Олександр Іванович. 27.02.1955 - 08.08.1981. Старший лейтенант.
- Головченко Валерій Вікторович. 26.03.1962 - 15.03.1982. Рядовий.
- Грошиков Ігор Олексійович. 05.04.1957 - 20.09.1982. Старший лейтенант.
- Літкович Анатолій Володимирович. 14.07.1953 - 15.11.1982. Прапорщик.
- Шоколов Володимир Васильович. 25.01.1954 - 28.05.1983. Капітан.
- Власов Іван Якович. 11.07.1942 - 08.08.1983. Майор.
- Чумак Петро Миколайович. 28.02.1964 - 13.08.1983. Молодший сержант.
- Істратов Андрій Миколайович, 23.12.1952 - 21.12.1983. Капітан.

- Патраков Андрій Геннадійович. 06.10.1960 - 08.10.1983. Лейтенант.
- Савчук Анатолій Валентинович, 10.08.1963 - 01.03.1984. Рядовий.
- Лабур Микола Георгійович. 12.05.1959 - 01.05.1984. Старший лейтенант.
- Рибак Віктор Васильович. 29.05.1965 - 11.05.1984. Рядовий.
- Комар Сергій Олександрович, 22.07.1950 - 22.05.1984. Прапорщик.
- Белецький Юрій Анатолійович. 16.02.1964 - 16.02.1984. Рядовий.
- Філіпов Сергій Олексійович. 06.08.1961 - 22.05.1984. Старший лейтенант.
- Канаєв Григорій Васильович. 18.02.1952 - 06.07.1984. Капітан.
- Живун Сергій Олександрович. 28.07.1966 - 13.08.1985. Рядовий.
- Кузьмін Олександр Михайлович. 01.01.1951 - 06.08.1985. Капітан.
- Патей Анатолій Іванович. 21.01.1966 - 12.11.1985. Рядовий.
- Власенко Володимир Тимофійович, 11.09.1953 - 23.06.1986. Прапорщик.
- Басов Володимир Миколайович. 19.07.1958 - 01.02.1986. Капітан.
- Чукарєв Анатолій Євгенович. 12.01.1956 - 12.07.1987. Старший лейтенант.
- Лещенко Олександр Михайлович. 12.12.1959 - 12.07.1987. Прапорщик.
- Козачук Юрій Павлович. 03.04.1968 - 09.11.1987. Рядовий.
- Беляєв Олександр Євгенійович, 17.03.1956 - 16.02.1988. Капітан.
- Борисюк Михайло Васильович. 11.03.1964 - 21.10.1989. Рядовий.
- Бондарчук Микола Миколайович. 16.02.1956 - 04.03.1995. Старший прапорщик.

На сьогодні командування частини планує продовжити роботу над розвитком музею та поповнення його новими матеріалами, що відображають сучасне життя військової частини, зокрема участь в АТО на сході України. На нашу думку, у перспективі, варто було б розробити туристичний маршрут по пам'ятним місцях Червоної Гори і околиць, серед яких: пам'ятне місце розташування концтабору радянських військовополонених, кладовище іноземних військовополонених, пам'ятне місце єврейського гетто.

Окремо про відображені в музеї бойової слави події та описані в даній статті експозиції музею можна отримати додаткову інформацію з таких джерел:

1. Кабанов В. В. 117-я гвардейская / В. В. Кабанов. – Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство, 1982. – 184 с.
2. Горобчук А. П. Музей бойової слави 117-ї гвардійської Бердичівської стрілецької дивізії [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://my.berdychiv.in.ua/muzeu_berdychyvshyny
3. 117-я гвардейская стрелковая дивизия [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. 26-я Бердичевская артиллерийская бригада [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://ak-inzt.net/ak-info/313-26abr>

Мілада Мартинюк,

кандидат педагогічних наук,

вчитель-методист Бердичівської міської гуманітарної гімназії №2,

м. Бердичів

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ м. БЕРДИЧЕВА

Історія бердичівського краю – це життя й діяльність багатьох поколінь його мешканців. Саме тому, щоб дати вічність минулому, щоб зберегти передану нам віками історичну спадщину, діють музейні заклади. В їх фондах та експозиціях знаходяться та зберігаються пам'ятки матеріальної та духовної культури.

Для збереження історичної пам'яті й традицій у Бердичеві був створений музей історії пожежної охорони, який урочисто відкрили 17 вересня 2010 року під час відзначення Дня рятувальника у приміщенні Бердичівського районного управління ГУ МНС України в Житомирській області. Експозиція музею містить багато експонатів, пожежних атрибутів, документів, фото, які розповідають про історію становлення пожежної справи у Бердичеві.

Відомості про пожежну частину Бердичева сягають сивої давнини. З утворенням професійної пожежної охорони для розміщення пожежних частин стали потрібні спеціальні будівлі, які з часом отримали

назву пожежні депо. Спочатку під цією назвою розуміли майстерні по виготовленню та ремонту пожежного обладнання, а пізніше приміщення для розміщення пожежної команди та обозу.

З архівних документів ми дізнаємося, що у 1845 році у Бердичеві діяло три пожежні частини: по вул. Житомирській (в районі БМЛ №15), по вул. Білопільській (навпроти колишнього готелю «Дружба»), по вул. Мостовій (нині вул. Красіна), а також – добровільна пожежна дружина (за греблею). Після того, як у 1847 році для фінансування розвитку професійної пожежної охорони в Російській імперії було введено страховий збір у розмірі 75 копійок із 1000 карбованців страхової суми майна, яке страхувалося в акціонерних товариствах, пожежні частини міста утримувалися за рахунок цих зборів. Таким же чином утримувалися і пожежні частини у Києві, Кам'янець-Подільському та інших містах Південно-Західного краю [4].

Відкриває експозиції музею картина міського художника, Почесного громадянина міста, директора міської художньої школи Миколи Яцюка, яка сюжетно відтворила подію 2003 року, коли у Бердичеві у житловому триповерховому будинку по вул. Шевченка, 18, сталася пожежа.

На музейних стендах перечитуємо прізвища брандмейстерів (колишніх начальників міської пожежної команди), це Іван Львович Змієвський (у 1899 працював помічником начальника бердичівських мисливців вільних пожежних [6]) та Є.М. Айзенштайн (1926). На жаль, детальної інформації про цих людей ми не маємо, лише знайдена та відновлена могила І. Змієвського на старому кладовищі по вул. О. Пушкіна, що є німим свідком життєвого та професійного шляху цього сміливого вогнеборця.

Документи музею пожежної охорони м. Бердичева зберігають доклад № 747 від 26 жовтня 1926 року голові Окрвиконкому від начальника бердичівської пожежної команди Є.М. Айзенштайна, з якого ми маємо змогу представити тогочасний стан бердичівських пожежних. Три частини команди, що складалася з 76 осіб, працювали щоденно без вихідних та свят. За 1925 рік по Бердичеві було зафіксовано 44 пожежі з маленькими збитками, «ибо это только благодаря нам, что мы успели их скоро локализовать, все большие пожары начинаются с маленьких, если несвоевременно прибывает пожарная команда» - зазначав у своєму докладі Є. Айзенштайн [7].

Стенд «Пожежна охорона міста» містить багато світлин, які зафіксували доблесних вогнеборців міста Бердичева та їх керівного складу, а також газетні статті про їхній подвиг та найжахливіші пожежі міста і героїчна робота пожежної команди по їх ліквідації.

На іншому старому фото – колишня відома башта, яка була збудована у 1900 році на території площі Соборної і використовувалася як водонапірна. Насосами накачували воду у великий бак, який знаходився на горищі, а звідти вона розтікалася по трубам по всьому місту [8, 12]. А ще вона була найвищою точкою міста і на той час, коли не було телефонів, вогнеборці з неї видивлялися міські пожежі. Раніше, у 1897 році, пожежною каланчею слугувала дзвіниця кармелітського монастиря, яка на той час була зайнята Бердичівською міською управою, а у 1903 році у конфіскованих приміщеннях було розміщено 3-ю частину бердичівської пожежної команди.

У музеї пожежної справи зібрана ціла колекція пожежних інструментів, старих фото та документів; багато експонатів – просто унікальні. Серед можна назвати мотопомпу МП-800А 1975 року випуску, двоциліндровий ручний пожежний насос ПН-100, який випускався з 1956 по 1960 роки, крім цього відвідувачі музею мають змогу ознайомитися зі зразками спеціального одягу, пожежними касками, вогнегасниками та різними спеціальними обладнаннями.

Тема окремої експозиції – герої-чорнобильці, котрі сонячним травневим днем 1986 року, не шкодуючи свого життя, своїми грудьми закрили палаюче жерло атомного реактора. У центрі розташовані фотографії бійців, які першими вступили у двобій із невидимим ворогом: В. Кібенок, В. Правик, В. Тишура, М. Титенок, М. Ващук, В. Ігнатенко. Поруч – Книга мужності і болю «Вогонь Чорнобиллю», у якій вміщено імена двадцяти шести бердичівлян. Ще на одному стенді у музеї – фотографії і прізвища наших пожежних-ліквідаторів, це: М.В. Іськов, П.Ф. Когут, Д.С. Регета, Т.А. Духніцький, М.В. Олійник та інші. Вони передали свої особисті фотоматеріали, які відображають епізоди тих жахливих подій. Деяких - О.Б. Войтова, С.М. Мазура, В.О. Колесника – вже немає з нами, проте пам'ять про них буде довго жити. Сучасні же світлини розповідають про вшанування померлих героїв. На музейних столиках – прилади, що використовувалися під час ліквідації аварії на ЧАЕС. Збереглася і табличка з попереджувальним написом: «Заражено» [9].

Часто у буденному житті ми не помічаємо людей, які творять славу нашого міста, тих, кого держава відзначила за самовіддану працю, за мужність і героїзм. На почесних місцях у музейній залі – портрети та історії героїв пожежної охорони, котрі захищали світ від Чорнобильського лиха, гасили різні пожежі і зупиняли небезпеку у надзвичайних ситуаціях, рятуючи людські життя. Дбайливо зберігаються документи і відзнаки героїв: медалі «За відвагу на пожежі» Якова Беззубця, Миколи Келдиша; «Кращому працівнику

пожежної охорони МВС СРСР» Івана Осіпчука, Адама Татарчука, Петра Нестерчука, Анатолія Новіцького; «Кращому працівнику пожежної охорони України» Петра Когута; «За відвагу у надзвичайних ситуаціях» Олега Яновича, Руслана Гаврилюка; орден «За мужність» (посмертно) Олега Сича. Фото різних років фіксують кадри життя, синоніми якого – подвиг, мужність та самовідданість [9].

У фотогалереї музею – портрети міністрів із часу створення МНС України, а також ректорів вищих навчальних закладів Львова, Харкова та Черкас, із якими Бердичівське районне управління підтримує тісні зв'язки. Експозиція під назвою «Керівники підрозділу» містить прізвища очільників структурного підрозділу: Якова Беззубця, Володимира Тихонюка, Сергія Колесникова, Станіслава Нановського, Володимира Янчука, Ігоря Шевчука.

Серед експонатів відвідувачі музею можуть побачити ручний водяний стовбур доби царизму, колишній пульт для отримання екстрених повідомлень, колишні телефонні апарати, різні вогнегасники і каски, а також двоциліндровий ручний насос ПН-100 радянської доби, якого знайшли на території КЕЧ (по вул. Вінницькій). Такі застосовувалися до 1960 року для боротьби із пожежами у сільській місцевості. Поруч знаходиться мотопомпа МП-800А 1975 року випуску, а крім цього - вибухонебезпечні предмети, які знешкоджують навесні, під час земляних робіт, моделі пожежних машин; тут можна побачити зразки погонів – від курсанта і до полковника, різні шеврони; багато друкованої продукції просвітницького характеру.

Важка монументальна вивіска пожежної частини радянських часів нагадує про кожний день її трудової діяльності до 1984 року. У 1982 році виникла необхідність збудувати нове приміщення, яке з'явилося через два роки по вул. Петровського, 17. А стара дошка з колишньою назвою стала вже музейним експонатом. Оберегом Музею історії пожежної охорони м. Бердичева стала ікона Божої Матері «Неопалима купина», яка є заступницею пожежних та рятувальників і надає допомогу всім, хто потрапив у біду.

Як зазначила провідний фахівець з персоналу ДПРЧ №9 Ольга Смірнова, продовжується робота по розширенню музею, планується відкрити ще одну музейну кімнату. Крім того, вже почали оформляти коридор-галерею з фотографіями різних знакових подій у житті оперативно-рятувальної служби міста Бердичева.

Бердичівський рятувальний підрозділ є прикладом для інших міст, самостійну державну пожежну частину №9 по праву вважають однією з кращих на Житомирщині. Тож, приходячи до музейної кімнати, ветерани пожежної справи згадують свою службу, колег, друзів, а молодь, пізнаючи багато повчального з минувшини, вчиться на прикладі своїх попередників мужності, сміливості, звитяги, готовності захистити та рятувати людей від пожежного лиха.

1. Бердичівській архівний відділ (далі – БАВ). – Р. 158. – оп.1. – спр. № 888. – С. 87, 90.

2. БАВ. – Р. 158. – оп.1. – Спр. №182. – С. 129.

3. БАВ. – Р. 158. – оп.1. Спр. №45. – С. 257.

4. Лекція «роль пожежної безпеки в історії людства». – Режим доступу: http://kyrator.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1259:leksiya-qrol-pozhezhoji-bezpeki-v-istoriji-lyudstva-q-rozvitok-pozhezhoji-spravi-v-ukrajini-khv—khvii-stolit&catid=10&Itemid=119.

5. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://vgo-kraina.org/catalog/layer/muzeyi-ta-pamyatki125>.

6. Газета «Вольнь», 1898. – 15 люля.

7. Доклад начальника бердичівської пожежної команди Е. М. Айзеништайна, 1926. – 26 жовтня.

8. Коржук В. *Восьмое чудо света*//Рассказы по-бердичевски. Рассказы / В. Коржук. – Житомир: Видавець Пасічник М., 2008. – 344 с.

9. Матеріали Музею історії пожежної охорони м. Бердичева.

Лариса Мельник,

викладач Луцького педагогічного коледжу,

м. Луцьк

МУЗЕЙНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ЯК СКЛADOVA СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Виклики, породжені сучасною добою стрімких суспільно-економічних трансформацій, змушують критично переглянути характер взаємовідносин між музейним закладом та відвідувачами, роль музеїв у

неформальній і додатковій освіті, вихованні молоді, розвитку галузі рекреації та дозвілля, формуванні культурної політики держави та й самого суспільства. Нині музеї постають не лише зберігачами минулого, а й відправною точкою нового бачення і мислення, активними чинниками творення майбутнього. Сучасні музеї є тим багатоглибким простором, який у добу «економіки знань» та «суспільства, що вивчає» дає імпульс для творчості й інновацій, що визначає перспективи урбаністичного та сільського середовищ.

Термін «музейна педагогіка» вперше з'явився в Німеччині у 1934 р., і на сьогодні музейна педагогіка – це комплексна наукова дисципліна, яка формується на поєднанні музеєзнавства, педагогіки та психології.

Початком формування цього напрямку музейної діяльності стало створення спеціального відомства з музейної педагогіки в Нюрнберзі, Центрів музейної педагогіки в Мюнхені. За ініціативою Йохіма Аве при ІКОМі (Міжнародна рада музеїв, створена 1946 року й об'єднує музеї понад 70 країн) була організована спеціальна секція. Пізніше, у 1969 році, американська асоціація музеїв у «Доповіді Бельмонта» заснувала свою музейну програму за цією ж темою. Згодом було затверджено Державну програму «Музей і освіта», яка розвиває ідею американських музеологів щодо комунікативної моделі музею.

Англійська школа znana іменами та ідеями Ч. Гіббса-Смітта, А. Вітліна, Г. Осборна. В її основу покладено необхідність естетичного виховання дітей у музеях (т. зв. «галерейна освіта»).

Позааудиторні заняття зі студентами можуть проходити в музеях, де зберігаються унікальні пам'ятки матеріальної і духовної культури народу. Музейна педагогіка пропонує систему освітніх програм та технологій, спрямованих на поглиблення освіти, інкультуризацію особистості, виховання патріотичних почуттів. На початку ХХІ ст. чітко утвердилась пізнавально-освітня функція музею, який став провідним культурним центром, багатофункціональним осередком. Концепцію «живого музею», «дослідної лабораторії» розвивали на початку ХХ ст. Ф. Шмідт, В. Дубровський, Ф. Ернст та ін.

Сьогодні музеї України мають розширювати свої звичні «закриті» функції установ збереження, стаючи багатоцільовими осередками культури, науки, освіти та виховання відповідно до світової тенденції музейної справи: відкритий музей у відкритому суспільстві.

Сьогодні не всі розуміють актуальності культурно-естетичного виховання молоді і ролі музеїв у цьому вихованні. У сучасному суспільстві склалась така ситуація, за якої молодь втрачає соціальні ідеали, знижується загальний культурно-освітній рівень населення і саме зараз, зважаючи на ці обставини, ми повинні підвищувати роль освіти і культури у вихованні підростаючого покоління. Але як би ми не намагалися робити вигляд, що нічого не відбувається, ситуацію не можна не помітити: саме юний відвідувач – школяр та студент – сьогодні рідко заходить до музею.

Мета статті – привернути увагу викладачів і студентів та показати можливості використання у навчально-виховному процесі культурно-історичної музейної спадщини України на прикладах музеїв, присвячених видатним українським композиторам як минулого, так і сучасного.

Найголовніша проблема, яка в останній час все більше загострюється – це проблема залучення до музею відвідувача, глядача. Тому одними з найголовніших аспектів діяльності музеїв сьогодення є науково-освітній і виховний аспекти.

В контексті згаданих аспектів хочемо закцентувати увагу на композиторській музейній спадщині м. Києва. Зокрема, заслуговує уваги музей Миколи Лисенка – один із музеїв Українського Парнасу (жили недалеко один від одного Леся Українка, Михайло Старицький, Микола Лисенко, Панас Саксаганський), розташований у колишньому будинку вчителя-природника Миколи Гвоздика, де український композитор Микола Віталійович Лисенко винаймав 2-й поверх із серпня 1894 року до листопада 1912 року. Він знаходиться за адресою: м. Київ, вул. Саксаганського, 95-б.

Музей Миколи Лисенка складається з двох частин. На першому поверсі знаходиться експозиція, присвячена творчому шляху знаменитого композитора. У залах музею представлені унікальні експонати з творчого архіву Лисенка, фотографії, меморіальні речі, передані музею нащадками композитора. На другому поверсі розташована меморіальна квартира. У ній композитор працював над своїми операми «Тарас Бульба», «Енеїда», «Ноктюрн». На стінах робочого кабінету розміщена частина унікальної колекції українських народних музичних інструментів, зібраних композитором [10].

Подорожуючи зі студентами древнім Києвом, варто заглянути до меморіальної квартири Віктора Косенка (1896-1938) – українського композитора, піаніста, педагога, музично-громадського діяча, яка знаходиться на першому поверсі «академічного» будинку по вулиці М. Коцюбинського. Тут функціонує музей та центр творчих зустрічей, що пропагує не лише твори В. Косенка, але й організовує концерти, вечори камерної музики і веде просвітницьку роботу. Музей знаходиться під опікою Спільки композиторів України. Твори В. Косенка належать до інструментального, вокального, вокально-інструментального, хорового та симфонічного жанрів. Музичний стиль композитора базується на поєднанні українського

національної мелодики з досягненнями європейської музики. Його «11 етюдів у формі старовинних танців», «24 дитячі п'єси», цикли романсів, «Класичне тріо» для скрипки, віолончелі та фортепіано, віолончельні сонати, «Героїчна увертюра» і «Молдавська поема» для симфонічного оркестру увійшли до класичного надбання української музики.

Музей, що зберіг обстановку 1930-х років, дуже пізнавальний для тих, хто цікавиться музичною культурою України, і особливо періодом 1920–1930-х років [12].

Унікальним є музей культурної спадщини за адресою: м. Київ, вул. Московська, 40-б, який був відкритий 29 травня 1999 року. Тут можна познайомитись з творчістю видатних представників української діаспори. Експозиція розміщується у восьми залах старовинного купецького будинку, зведеного понад 200 років тому в стилі класицизму. Колекція музею дає уявлення про життя і творчість композиторів, хормейстерів, письменників, поетів, хореографів і співаків, які народилися в Києві, отримали тут освіту, деякий час працювали, а потім вимушено покинули рідне місто. Серед них: окремі експозиції, присвячені творчості великого танцюриста і балетмейстера Сержа Лифаря та піаніста В. Горовиця. У музеї також є стенд, присвячений капелі знаменитого диригента, композитора і етнографа Олександра Кошиця (1875–1944). Цікавим є той факт, що на концерті хору під керівництвом В. Кошиця в Мехіко 26 грудня 1922 року був зафіксований світовий рекорд присутніх – 32 тисячі осіб [11].

Унікальним є Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України (м. Київ, вул. І. Мазепи, 21, корп. 24/26), який входить до комплексу музеїв, розташованих на території Києво-Печерської лаври. Колекція музею почала створюватися в 1923 році художньою групою легендарного театру «Березіль», який очолював режисер Лесь Курбас. Починався він як музей при театрі, та з першого дня мав яскраво виражений національний характер. За кілька десятків років була зібрана неперевершена колекція, що налічує нині 600 інструментів, у тому числі таких екзотичних, як колісна ліра, козобас, сімфоніон. Найдавніший музейний музичний раритет виготовлений ще в XVIII ст. У музеї, зокрема, зберігається унікальна скрипка «українського Страдиварі» – Луки Мар'яненка, виготовлена 1910 року [9].

Відвідуючи Львів, корисним та пізнавальним буде знайомство з Меморіальним музеєм Станіслава Людкевича (1879–1979) – українського композитора, музикознавця, фольклориста, педагога, музично-громадського діяча. Він є філіалом музично-меморіального музею Соломії Крушельницької. Особливість його в тому, що вдалося повністю зберегти інтер'єр помешкання.

У творчості С. Людкевича поєднуються риси національного музичного стилю з особливостями пізньоромантичного стилю європейської музики. Композитор віддавав перевагу суспільно-національним темам, вибираючи для музичної інтерпретації передусім тексти двох найбільших національних поетів – Т. Шевченка й І. Франка [7].

Подорожуючи сходом України, приваблює своїми музеями, присвячених музичному мистецтву, Харків. В університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків, в'їзд Трінклера, 5-а) функціонує музей «Обереги музичної Харківщини», де зберігаються особисті речі, наукові праці видатних композиторів, диригентів, співаків, чия доля пов'язана з Харковом. Експонати музею розповідають про історію харківської музики, починаючи з XVIII століття і до сьогодні [1].

На Донеччині у 1991 році на честь 100-річчя з дня народження відкрито музей Сергія Прокоф'єва (Донецька область, Красноармійський район, село Красне). У трьох залах музею розміщені матеріали, які розповідають про життя і творчість С. Прокоф'єва. Особисті речі композитора, книжки, прижиттєві видання автора, журнали, газети, фото друзів розташовані в скляній вітрині й займають центральне місце у експозиції музею. Саме тут, на батьківщині музиканта, народилися найулюбленіші твори театральної публіки: «Ромео і Джульєтта», «Попелюшка», «Кам'яна квітка», «Війна і мир». Щорічно в Донецьку у квітні проходить фестиваль музичного мистецтва «Прокоф'євська весна», а також фестиваль-конкурс «Молода Україна Прокоф'єву» [8].

У Житомирі створено єдиний в Україні музей Бориса Лятошинського. Його розташували в приміщенні відновленої музичної школи №1 м. Житомира, яка носить ім'я видатного земляка. У кімнаті-музеї представлено документи з різних етапів життя Бориса Миколайовича, твори, світлини, а також особисті речі, передані в музей його нащадками. Окремий стенд експозиції присвячений польському корінню Лятошинського, та його роботі з польськими колегами [13].

У Кіровограді діє Народний меморіальний музей Юлія Мейтуса (1903–1997), який створено у 1985 році за ініціативи педагогічного колективу Кіровоградської дитячої музичної школи № 2. Ю. Мейтус – знаний у світі композитор, автор п'ятнадцяти опер, серед яких найвідоміші – «Гайдамаки», «Ярослав Мудрий», «Украдене щастя», «Молода гвардія», «Вітрова донька», «Ріхард Зорге». Музей має вигляд камерної зали на 55 слухачів, в якій є рояль, аудіо, відеоприлади та допоміжної кімнати для зберігання

експонатів. За останні роки зросла зацікавленість до вивчення та збереження музичної спадщини композитора. Так, було розроблено і видано збірку «Методичні рекомендації для викладачів початкових мистецьких навчальних закладів України. Ю. С. Мейтус 12 дитячих п'єс для фортепіано» (автори – В. Л. Кологрєєва та В. Г. Ревенко) [4].

Меморіальний музей Кирила Стеценка знаходиться у с. Квітки Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, а державний музей – у с. Веприк, що на Фастівщині. Перший створений 1959 року відповідно до рішення виконавчого комітету сільської ради населеного пункту. Він знаходиться у реконструйованому приміщенні земської школи, в якій навчався К. Стеценко. Експозиція музею розповідає про життя і творчу діяльність українського композитора та увічнення його пам'яті, тут експонуються особисті речі митця, речі його епохи та етнографічний матеріал.

Лише у сімдесяті роки звернули увагу на хату композитора у с. Веприк і 1982 року в ній відкрили музей-садибу. Збереглося чимало оригінальних речей митця, предметів побуту. Композитор створив у с. Веприк два народних хори. Активно гастролював, писав. За часів перебування видатного українського композитора, протоієрея УАПЦ К. Стеценка на Фастівщині, селище Веприк дійсно стало своєрідним духовно-релігійним центром не лише Фастівського, а й сусідніх районів [14].

Музей-квартира Миколи Леонтовича знаходиться за адресою: Вінницька обл., м. Тульчин, вул. Леонтовича, 6. У затишних кімнатах музею-квартири диригентська паличка та інші особисті речі Леонтовича, диван, робочий стіл, ноти незакінченої опери «На русалчин Великдень». На стендах за склом вітрин чимало документів та фотографій, котрі відтворюють життєвий і творчий шлях композитора. Тульчин став основним місцем життя і творчості Миколи Дмитровича, тому що композитор пробув тут з 1900 року до 1921 року, дати своєї смерті [15].

У 1969 р. жителі сіл Марківки та Степанівки Теплицького району Вінницької області на загальних зборах ухвалили створити меморіальний комплекс садиби батька видатного українського композитора Миколи Дмитровича Леонтовича. Надзвичайно цінним придбанням музею є рідкісні матеріали. Найперше – це оригінальний рукопис партитури Леонтовича «Козака несуть», рукопис обробки «Ой сів – поїхав», факсимільні відбитки рукописів всесвітньо відомих «Щедрика», «Дударика», титульних обкладинок Першої та Другої збірки пісень з Поділля, оригінальні збірки «Десятків» пісень Леонтовича, які видавалися у 1920-х роках [3].

За постановою ЮНЕСКО 15 липня 1989 року в с. Іржавці Ічнянського району Чернігівської області відкрито музей-садибу Левка Ревуцького. У фондах музею налічується більше 1000 експонатів. Це особисті речі сім'ї Ревуцьких: музичні інструменти, оригінали і копії документів, світлини, музичні записи, книги, меблі, подарункові речі, рукописи нот, посуд та ін. У робочому кабінеті на стіні – портрет великого Кобзаря (художника Ф. С. Красицького, 1906). Портрет надихав Левка Миколайовича на творчість у далекому 1923 році, коли той писав симфонічну поему «Хустина» на вірші Т. Г. Шевченка «У неділю не гуляла» [5].

Візитівкою Городищини на Черкащині є музей Степана Гулака-Артемівського – видатного українського композитора, співака й актора, засновника українського оперного мистецтва, автора першої національної опери «Запорожець за Дунаєм», відомої пісні «Стоїть явір над водою» та інших творів. Раніше музей Степана Гулака-Артемівського існував у Городище (з 1968 року) і навіть носив звання народного, не дивлячись на те, що останні роки тулився у пристосованій невеличкій кімнатці районного центру культури та дозвілля. У середині 1990-х років музей пережив фактичну ліквідацію. Через занепад культурно-просвітницького життя, відсутність коштів на його утримання, музей було закрито. Відродження культурного закладу Гулака-Артемівського почалося у 2000-х роках. На 23 січня 2013 року у музеї Гулака-Артемівського налічується основного фонду – 208 експонатів, науково-допоміжного – 90 [6].

Устилуг – одне із старовинних містечок на Волині, відоме ще з літописних часів (1150 р.). Устилуг став притулком для трьох поколінь родини Стравінських – знаменитого співака Маріїнського театру в Петербурзі Федора Стравінського, його сина – всесвітньовідомого композитора Ігоря Стравінського та сина останнього – Федора, визнаного в світі швейцарського художника. Музика Стравінського, що була створена в Устилузі – одна з блискучих сторінок світової культури. Завдяки композитору музичний фольклор Волині через балети «Жар птиця», «Петрушка», «Весна священна», «Весіллячко» назавжди залишиться в історії світової музики.

Нині в будинку композитора «Стара Миза», побудованому у 1907 році за його власним проектом, знаходиться музична школа, де на першому поверсі у лівому крилі розміщується музей композитора. У чотирьох експозиційних залах за тематично-хронологічним принципом подані матеріали, які розповідають про життя та творчий шлях композитора, його перебування в Устилузі, останній приїзд до Радянського

Союзу [16].

Колишній будинок графині Н. Ф. Уварової завжди був справжньою окрасою Ворзеля. Побудував його у перші роки існування селища київський фабрикант Септер, а потім продав графині Наталії Федорівні Уваровій, доньці відомого київського цукрозаводчика та мецената Ф. А. Терещенка. У 1990-х ця історична будівля залишилася бездоглядною, поступово руйнувалася. У 2007 році Ворзельська селищна рада віднайшла кошти, провела ремонт будівлі, взяла її на свій баланс. На День селища 18 вересня 2007 року після реконструкції у колишньому будинку графині Н. Ф. Уварової (Терещенко) було відкрито Ворзельський музей історії і культури «Уваровський дім».

Натепер у будівлі колишньої дачі графині Н. Ф. Уварової крім музею, який займає чотири зали на першому поверсі та одну на другому, містяться центр культури «Уваровський дім» та деякі підрозділи Ворзельської селищної ради. У музеї є і меморіальна експозиція, присвячена Борису Лятошинському (експонуються його власні речі – олівці, автографи, стілець).

Для залучення відвідувачів і формування цікавої та змістовної експозиції у музеї обрано так звану схему «живого» музею, яка успішно апробована у різних країнах. Її суть полягає в тому, що крім постійних експозицій краєзнавчого характеру (історія селища, цікаві люди, різноманітні заклади тощо) у музеї систематично проводяться мистецькі виставки, семінари, круглі столи, конференції, навчання, тренінги, концерти, творчі вечори, селищні заходи.

Специфіка Ворзельського музею історії та культури «Уваровський дім» полягає в тому, що він має широкий діапазон експозицій, поєднуючи риси музеїв історичного (меморіального) та природничо-наукового профілю [2].

Це лише окремі приклади із багатого музейного фонду України, який необхідно активно включати до мистецької освіти. Краєзнавчий аспект вивчення музичного мистецтва сприятиме поглибленню змістовності навчального процесу духовному зростанню молоді. Варто було б в навчальні програми для всіх спеціальностей ввести культурологічну практику в музеях, залучати студентів до участі в етнографічних екскурсіях, дослідження історико-культурних пам'яток, що дозволить розвивати загальну культуру і творчий потенціал студентів.

Перед музеями України постає завдання адаптуватися до вимог ХХІ століття, створити відкриту систему єдиного простору, комунікації та взаємообміну. Успішність вирішення цих проблем залежить і від експериментів, здатності музею генерувати і втілювати нові ідеї. Лише змінивши традиційну логіку свого існування та внутрішнього мислення, віднайшовши нові стратегії партнерства та розвитку, орієнтуючи свою діяльність на відвідувачів, застосовуючи на практиці нові управлінські та комунікаційні технології, стаючи привабливими для інвесторів і благодійників, музеї здатні перейти на нову життєздатну модель.

1. «Обереги музичної Харківщини» в університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hups.mil.gov.ua/?p=4626>. – Назва з екрана.

2. Ворзельський музей історії та культури «Уваровський дім» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivarovsky.wordpress.com>. – Назва з екрана.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblviintour.com.ua/review/pamyatni-mistsya-m-d-leontovycha/>. – Назва з екрана.

4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.shymanovskymuseum.region.in.ua/meytm01_u.html. – Назва з екрана.

5. Іржавецький музей-садиба Л. М. Ревуцького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.cult.gov.ua/irzhavetskyj-muzej-sadyba-l-m-revutskoho/>. – Назва з екрана.

6. Історія створення музею Гулака-Артемовського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gulak.org.ua/istoriya-stvorennya-muzeyu-hulaka-artemovskoho/>. – Назва з екрана.

7. Меморіальний музей Станіслава Людкевича Філія музично-меморіального музею Соломії Крушельницької [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpaty.info/ua/uk/lv/lw/lviv/museums/lyudkevych/>. – Назва з екрана.

8. Музей С. С. Прокоф'єва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.dn.ua/branches/prokofiev/>. – Назва з екрана.

9. Музеї Києва. Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Gosudarstvenniy-muzey-teatralnogo-muzyikalnogo-i-kinoiskusstva-Ukrainyi.html>. – Назва з екрана.

10. Музеї Києва. Музей видатних діячів української культури – Лесі Українки, Михайла Старицького, Миколи Лисенка, Панаса Сакаганського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzej-vyidayuschih-sya-deyateley-ukrainskoy-kulturyi-Lesi-Ukrainki-Mihaila-Staritskogo-Nikolaya>

Lyisenka—Panasa-Saksaganskogo-.html //. Назва з екрана.

11. Музеї Києва. Музей культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzej-kulturnogo-nasledi-ya.html>. – Назва з екрана.

12. Музеї Києва. Музей-квартира композитора В. Косенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.primetour.ua/uk/excursions/museum/Muzej-kvartira-kompozitora-V-Kosenko.html>. – Назва з екрана.

13. Репортер Житомира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reporter.zt.ua/news/10682-zhytomyrskiy-khudozhnyk-yurii-dubinin-rozproviv-pro-riaty-tu-zei-v-yoho-zhytti-foto>. – Назва з екрана.

14. Село Венрик. Музей К. Стеценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://h.ua/story/53399/news_897020.html#ixzz3FlxWeOSf. – Назва з екрана.

15. Тульчин. Музеї міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tulchin.ucoz.ua/index/0-22>. – Назва з екрана.

16. Устилузький народний музей Ігоря Стравінського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.at.ua/index/ustiluzkij_narodnij_muzej_igorja_stravinskogo/0-35. – Назва з екрана.

Любов Мерзвинська,
провідний науковий співробітник
Колодяжненського літературно-меморіального
музею Лесі Українки,
с. Колодяжне

ПОЄДНАННЯ ВИСТАВКОВОЇ ТА МАСОВО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ У ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА ПРИКЛАДІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ВИСТАВКИ «ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА ТАРАС ШЕВЧЕНКО. ДІАЛОГ ПОЕТІВ»

У рік відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у музеї було оформлено виставку «Леся Українка та Тарас Шевченко. Діалог поетів». Експонатами її стали більше десятка видань творів поета (літературних та художніх). Особливу цінність становив 3-томний «Кобзар», виданий Науковим товариством ім. Шевченка у Львові у 1893 - 1895 рр. На виставці були представлені твори живопису з фондів музею: автопортрет «Т. Шевченко» (копія, невідомий художник), автолітографія «Тарас Шевченко» (худож. В. Перевальський), картина «Шевченко і Куліш» волинського художника к. XIX – поч. XX ст., Андроника Лазарчука, знайомого родини Косачів. Старовинна фотолистівка поч. XX р. «Види могили Шевченка», придбана у колекціонера М. Забоченя, знайомила відвідувачів з зовнішнім виглядом хати, у якій пролунав перший крик майбутнього поета і мислителя, і з останнім його пристанищем – могилою у Каневі. Десь тут, у світлиці біля могили, є рушник, який вишили Леся Українка і Маргарита Комарова. Копія рушника та картина «Леся у Тарасовій світлиці в Каневі» (худож. П. Басанець) – експонати виставки. Серія поштових конвертів із зображенням Кобзаря зі спецпогашенням представляли відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку у Луцьку 1995 року. Фотолистівка з автопортретом Шевченка вийшла до 75-річчя його смерті. Ці предмети становлять шевченкіану музею. У родині Косачів, відзначення роковин Шевченка проводилося щороку. Олена Пчілка з передовою інтелігенцією того часу, у колі рідних не упускала нагоди зробити світлину біля портрета Кобзаря, про що свідчать фотографії з приміщень Київського товариства «Просвіта», редакції видавництва «Рідний край», представлені на виставці.. Тарасові Шевченку Леся Українка присвятила чотири твори: «Жалібний марш» (1888 р.), «На роковини Шевченка» (1889 р.), «Легенда» (1906 р.), «На роковини» (написаний на 50-і роковини смерті). Два з них представлені на виставці. Колекція «Кобзарів» Шевченка перегукувалася з виданнями творів Лесі Українки, поезіями на спільну тему, серед яких найголовніші – біль за уярмлену, знедолену Україну і віра у її волю і благополуччя. Це були поети такої величини, що мислили в одному напрямку, одними образами, одними категоріями. Зореве сприйняття виставки вимагало словесного доповнення. Воно знайшло відображення у 16-ти найголовніших позиціях, які озвучили ведучий і читці

1. Традиція святкування Шевченківських роковин у родині Косачів.

У родині Драгоманових-Косачів шанували творчість Великого Кобзаря. У поглядах Олени Пчілки на суспільно-політичне життя України і в її творчості явно прослідковується вплив Шевченка. Відомо, що П. А. Косач був присутній на перепохованні поета на Чернечій горі. Зрозуміло, що і діти косачівські продовжили батьківську традицію. Почали з того, що щороку відзначали роковини Шевченка. 12-літня Леся писала бабусі Єлизаветі Драгомановій 11 березня 1883 року: «На празники я нікуди не ходила, бо ще слаба, а тепер позавчора ранком справляли Шевченкові роковини, то я ходила, Миша і Ліля, і ми там

читали стихи» (4, 13). Одне свято в Колодяжному, що його організувала 17-літня Леся, описувала Олена Пчілка в журналі «Зоря»: «Діти метушилися з самого ранку, потім зачинили двері в свій покоїк і нікого туди не пускали: щось там моторили. Коли кликнули нас, то об'явилось, що вони пристроювали портрет Шевченка: при стіні стояв столик, а на столику стояв зовсім простий, малярської роботи портрет Шевченка, убраний стьожками, барвінком і колосками збіжжя (діялося, бачите, на селі). Наївно, але досить гоже! Отож, зійшлися всі, діячі й слухачі, і посідали поблизу другого столика, накритого білим обрусом... Почалася сама оруда. Малі декламатори виголошували вірші Кобзареві сміло і твердо, очка їх поблискували декламаторським одушевленням. Проказано було початок «Тополі», половину «Гамалії», уривок з «Єсть на світі доля» і багато інших... Після виголошування співали, отак собі без музики, в скілька голосів «Садок вишневий коло хати» на звісний мотив Лисенка, потім «Перебендю» на голос якоїсь невідомої пісні... Після учти діти читали дещо з «Кобзаря» таки вже з книжки, “ просили жінки. Прочитали «Катерину» (уже не раз їм читану, але завсіди їм милу), потім «Наймичку» та ще щось. Розійшлися пізенько з тієї тихої хати, сповненої тихого славлення імені Шевченка» (1, 26-27). Селянка з Колодяжного Варвара Дмитрук, що добре знала Лесю Українку, згадувала, що у Лесиному «Білому» будиночку «...щороку святкували Шевченкові роковини. Леся і брат Михайло часто розказували нам про Тараса Григоровича, читали про дівчину Катерину, обдурену москалями, про сліпого кобзаря. До Шевченківських свят готувалися за кілька днів: прибирали, на кухні пекли пиріжки, Петро Антонович привозив з Ковеля цукерки. Увечері, як сходилися люди, всіх розсаджували у великій кімнаті, частували. На столі в рушниках стояв портрет Шевченка, де Тарас Григорович був у великій смушковій шапці, в пальті і з козацькими вусами. Перед портретом запалювали свічку. Господарі й діти сідали з селянами, а коли хто був із Києва, то тоже. Леся вмошувалася коло столу. Пам'ятаю один такий вечір. Всі порозідалися на своїх місцях, і Леся почала. Читала про гайдамаків, та так, що аж за серце щипало. Гарно вміла вона читати... Як дійшла до того місця, де Гонта вбиває своїх синів, “ не витримала, схилилася голівкою на книжку й заплакала. Батьки кинулися до неї, почали заспокоювати...» (3, 98).

На товариській вечері після Шевченківського вечора у Київському літературно-артистичному товаристві Леся Українка відзначила Шевченка як того, «хто перший звернув увагу нашого людства на дівочі сльози [...], хто своїм талантом показав у безсмертних творах трагедію жіночої та дівочої долі» (3,299).

1889 року Леся Українка і її приятелька Маргарита Комарова вишили рушник, щоб прикрасити ним портрет Шевченка в хаті на території його могили. Лесина сестра Ольга у своїх «Споминах і увагах до 1889 року» пише: «Маргарита Комарова, поїхавши того літа до когось у гості на Канівщину, одвезла в хату на могилі Шевченка того рушника, що вони вдвох з Лесею мережали-вишивали для цього. Як ми (мати, Леся, я) літом 1891 року були на могилі Шевченка, то бачили того рушника, як він висів на чільному місці в хаті» (2, 105).

З Ялти 23 вересня (5 жовтня) 1897 року Леся пише матері: «Пришли в тутешню народну читальню «Кобзаря», люди просять дуже... Се справді слід зробити» (2, 401).

У кінці лютого 1900 року Леся Українка відвідала брата Михайла Косача в естонському місті Дерпт і потрапила на студентську вечірку по вшануванню пам'яті Т. Шевченка. Прочитала там свої вірші «Як Ізраїль діставсь ворогам у полон», «Єреміє, залізний пророче в залізнім ярмі», «Fiat pax!» та ін. Павло Горянський у спогадах про Лесю Українку писав: «Л[ариса] П[етрівна] рішуче запротестувала проти властивого старому поколінню звичаю скаржитися на незалежні обставини і згортати руки, гаряче доводила, що час нам, молоді, облишити марні жалі і скарги та братись до праці, робити своє діло, незважаючи ні на які перепони. Найкращим прикладом для нас хай буде Тарас Шевченко, що й на засланні не зважав на заборони, а робив тихо своє діло, складав пісні та мережав захаяльні книжечки» (3, 176).

Коли 1909 року у Києві відбулася вистава п'єси Лесі Українки «Блакитна троянда», то збір від неї призначено на спорудження пам'ятника Шевченкові у Києві.

У листі до сестри Ольги 23 квітня 1907 року Леся запитує: «Цікаво теж, який там вечір Шевченка вийшов» (5, 207).

2. Твори Лесі Українки, присвячені Т. Шевченку.

У своїй творчості письменниця уславила ім'я Шевченка. 1888 року Микола Лисенко написав «Жалібний марш» до 27 роковин від дня смерті Шевченка. На готову музику потрібно було написати слова. Леся Українка з честю з цим упоралася. Поезію «Вмер батько наш» написано в стилі народних голосінь.

1. Т. Г. Шевченко. Копія рукою невідомого художника. Полотно, олія, ХІХ ст. З фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

2. Леся Українка у Тарасовій світлиці. Худож. П. Басанець. Полотно, олія, 1992 р. З фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

3. Великий дім Косачів у Колодяжному, у якому відзначали Роковини Шевченка.

4. «Білий» Лесин дім у Колодяжному.

5. Вітальня «Білого» будинку, у якому відбувалися Роковини Шевченка.

6. «Сірий» будинок Косачів у Колодяжному.

Жалібний марш

Вмер батько наш!
 Та й покинув нас!
 Ох, і смутний настав час!
 Сиротою наша мати зосталась!
 Звідки ж тебе виглядати?
 Чи по степах, чи по лугах шукати?
 Чи сокола послати?
 Батечку ж наш!
 Та вернись до нас!
 Та порадь же ти, батьку, нас,
 Як без тебе в світі жити Україні
 При лихій годині?
 Вирядили ми свого батенька в далеку дорогу,
 А за його Україна-ненька помолиться богу.
 Наш Кобзар в могилі буде тихо спочивати,
 Ми ж по йому будем плакати-ридати!

Гей! браття милі!
 Батько наш в могилі,
 Та на Україні
 Слава його не загине!
 Бо zostались вічні
 Думки ті величні,
 Думки його праві
 На сторожі його слави!
 Слава його, браття,
 Наче те багаття,
 Сіятиме ясне,
 Повік не загасне.
 Пісня не вмирає,
 На весь мир лунає,
 Щиро та правдиво,
 Ворогам на диво!

Наступного року Леся Українка написала другу посвяту під заголовком «**На роковини Шевченка**».

Колись нашу рідну хату
 Темрява вкривала,
 А чужа сусідська хата
 Світлами сіяла.

Та минав ти, наш Кобзарю,
 Чужії пороги,
 Орав свою вбогу ниву,
 Рідні перелоги.

Гомоніла твоя кобза
 Гучною струною,
 В кожному серці одбивалась
 Чистою луною.

Спочиваєш ти, наш батьку,
 Тихо в домовині,

Та збудила твоя пісня
 Думки на Україні.

Хай же промінь твоїх думок
 Поміж нами сяє,
 «Огню іскра великого»
 Повік не згасає!

Щоб між нами не вгасало
 Проміння величне,
 Ти поставив «на сторожі»
 Слово твоє вічне.

Ми, як ти, минати будем
 Чужії пороги,
 Орать будем свої ниви,
 Рідні перелоги.

Третя поезія «**Легенда**» написана 1906 року і присвячена 45-річчю від дня смерті Т. Шевченка. Вона була спрямована проти спотворення цензурою, друком творів поета.

Було колись в одній країні:
 сумний поет в сумній хатині
 рядами думи шиковав;
 вони й «рівнялись», мов піхота,
 аж тут співця взяла охота “
 і він їм крила подавав.
 Крилами думоньки тріпочуть,
 порядку слухати не хочуть,
 розбили всі шеренги вмить!
 І врозсип те крилате військо
 на життєвеє бойовисько

з тісної хати в світ летить.
 Одна полинула високо,
 друга поринула глибоко,
 а третя вже гніздечко в'є;
 та – мов орлиця славу кличе,
 а друга чайкою кигиче
 або зозулею кує.
 Буйна шукає сходу сонця,
 лагідна в'ється край віконця.
 мов ластівка все припада,
 закохана – співа дівчині,

7. Відзначення Шевченкових Роковин у Київському літературно-артистичному товаристві. 1900 р.

8. Редакція журналу «Рідний край». Полтава, 1905 р.

9. У Київському помешканні Олени Пчілки. 1909 р.

10. Правління «Просвіти» у Києві. Крайня справа Ольга Косач-Кривинюк. 1910 р.

11. Олена Пчілка серед членів художньо-етнографічної комісії українського клубу «Родина». Київ, 1912 р.

12. Могила Т. Шевченка. 1903 р.

мов соловейко на калині
 сльозами-співами рида...
 Тим часом люди працьовиті
 розкинули майстерні сіті,
 сильця поставили, пастки,
 по кущиках позасідали,
 принадоньки понакладали
 та й ну ловить думки-пташки.
 Так люди, думок наловивши,
 по кліточках розсадовивши,
 їх заходились чепурить:
 всіх чорнокрилих побілили,
 а білих трошки почорнили
 і всіх дали позолотить.
 А щоб котра не полетіла,
 приборкали усім їм крила –
 тепер буянню їх кінець! –
 Ніжки докупи пов'язавши,
 у кошик гарно повкладавши,

несуть співцеві на ралець.
 Співець тоді вже не в хатині
 і навіть вже не в домовині,
 а в Вічній Славі пробував
 (се є така країна гарна,
 хоч дехто каже – легендарна),
 то ж там поет гостей приймав.
 Бо то ж якраз тієї днини
 були співцеві роковини –
 рождення й смерті заразом.
 Віншують гості, подарунки
 виймають, розв'язавши клунки:
 «Твоїм добром – тобі ж чолом!»
 Пташки тоненько щось пищали
 та позолотою бряжчали...
 Поет звернувся до гостей:
 «Громадонько моя поштива,
 де ти набрала сього дива?..»
 Він не пізнав своїх дітей!

На 50-і роковини смерті Шевченка, 1911 року, була написана поезія «**На роковини**».

Не він один її любив,
 віддавна Україну
 поети славили в піснях,
 немов «красу-дівчину».

Від неї переймали сміх,
 і жарти, і таночки,
 її байки, немов квітки,
 сплітали у віночки.

Той в ній давнину покохав,
 той мрію молоденьку.
 Він перший полюбив її,
 як син кохає неньку.

Хоч би була вона стара,
 сумна, змарніла, бідна,
 для сина вірного вона
 єдина, люба, рідна;

хоч би була вона сліпа,
 каліка-недоріка, –

мов рана ятриться в ньому,
 любов його велика.

Вкраїна бачила не раз,
 як тії закоханці
 надвечір забували все,
 про що співали вранці,

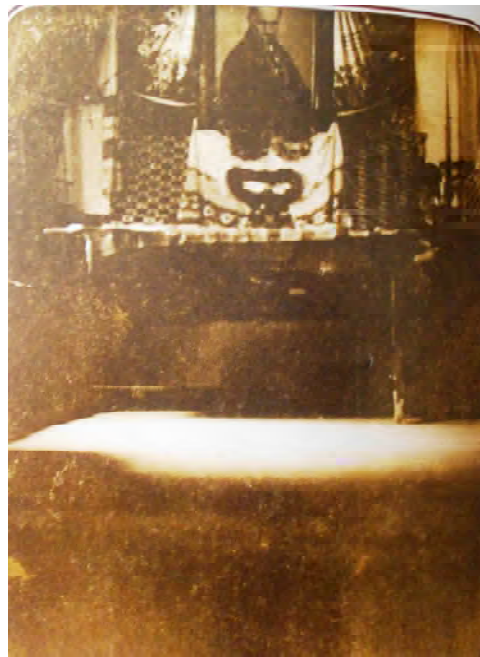
і, взявши дар від неї,
 йшли до іншої в гостину;
 вони не знали, що то є
 любити до загину.

Він перший за свою любов
 тяжкі дістав кайдани,
 але до скону їй служив
 без зради, без омани.

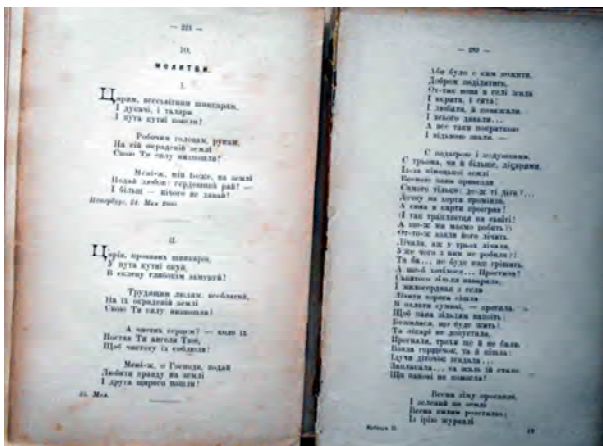
Усе знесла й перемогла
 його любові сила.
 Того великого вогню
 і смерть не погасила.

3. Вплив Шевченка на ранню творчість Лесі Українки.

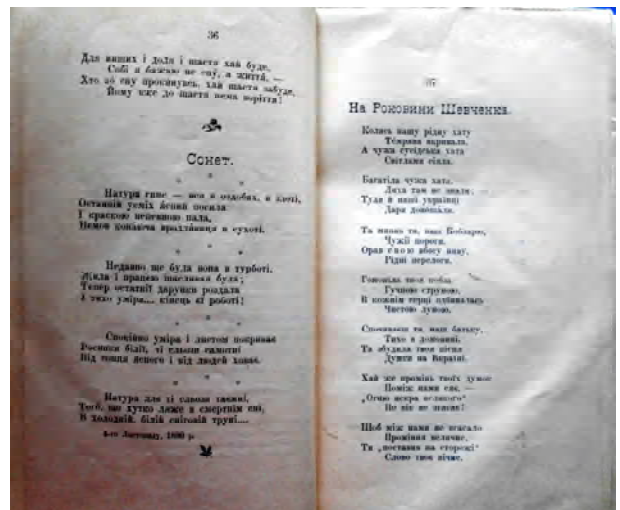
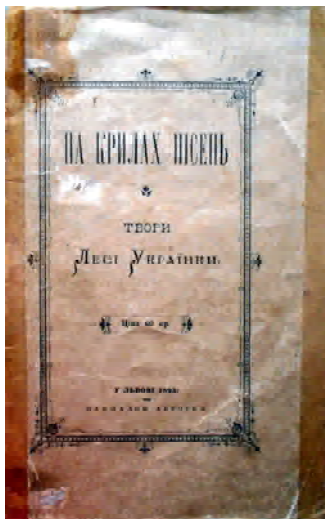
У ранній період літературної діяльності Лесі Українки вплив творчості Т. Г. Шевченка був відчутний. У темах, ідеях, образах, мові... «Русалка» Т. Шевченка – про матір, яка втопила дочку, народжену від пана, і була покарана русалками. Русалка Лесі Українки – дівчина, яка позбавила себе життя через зраду коханого. Його ж залоскотали русалки. В обох випадках зло покаране, нехай навіть таким міфічним способом. Молодша посестра Шевченка, як і він, скористалася народно-поетичним стилем – лексикою, метрикою, ритмікою.

13. Музейна кімната у хаті І. Ядловського.
1903 р.

14, 15. Т. Шевченко. «Кобзар» у трьох томах. Видання товариства ім. Шевченка у Львові.
1895 р. З фондів Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

16, 17. Леся Українка. «На крилах пісень». Перша поетична збірка. 1893 р.

І незчулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата –
Та до неї, ухопили
Та й ну з нею гратись.
Радісінькі, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали...
Та й зареготались.

Т. Шевченко « Русалка».

Біжить милий до русалки,
Та й не добігає,
Бо із річки – русалочок
Юрба впливає;
Обступили козаченька,
В гаю залунало, –
Наче крик, неначе регіт, –
Далі тихо стало...

Леся Українка « Русалка».

Дніпро, як у Тараса Шевченка, так і у Лесі Українки, є уособленням України. У Шевченка цей образ зустрічається часто.

Дасш ти, Господи єдиний,
Сади панам в твоїм раю,
Дасш високій палати.
Пани ж неситіі, пузаті,
На рай твій, Господи, плюють
І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
Хоч на малесенькій горі.

Т. Шевченко « Не молилася за мене».

8–9-річна Леся, яка з маленького Новограда-Волинського приїхала до невеликого Луцька, крім Случі та Стиру не бачила великої води, могутність Дніпра, може, відчула у Шевченка.

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянути ще раз на рідну країну,

Поглянути ще раз на синій Дніпро, –
Там жити чи вмерти, мені все одно;

Поглянути ще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкї гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

Леся Українка « Надія».

4. Описи рідної природи у творчості Шевченка та Лесі Українки.

Вірші-пейзажі у обох поетів є символами залюбленості у рідний край.

«Реве та стогне Дніпр широкий», «По діброві вітер вис, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу», «Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть», «Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє, радіють люде, що одпочинуть» “ рядки з віршів Т. Шевченка.

У Лесі Українки любов до України через її природу проявляється не менш блискуче:

Уже скотилось із неба сонце,

Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,

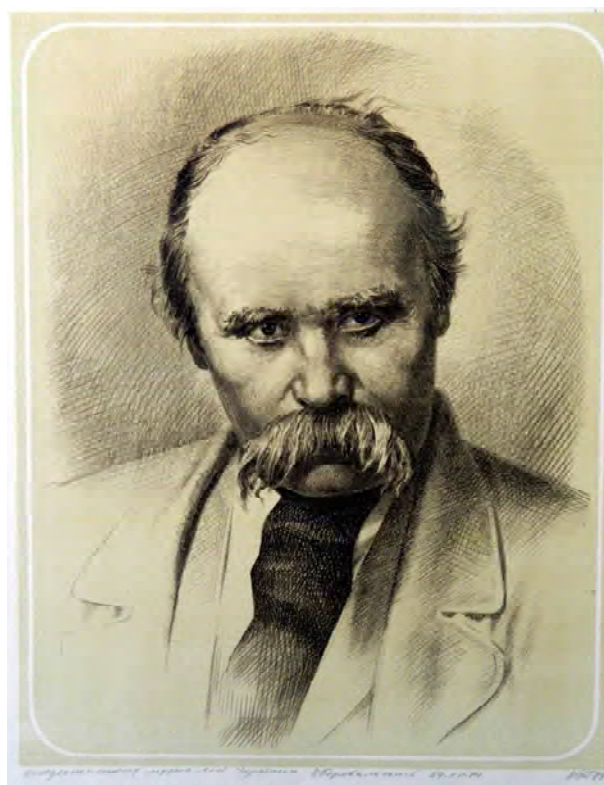
Усе заснуло, заснуло й горе.

«Вечірня година».

Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину – то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гушавини лісу, впадає в озеро, потім, по другім боці озера, знов витікає і губиться в хащах. Саме озеро –

18. Леся Українка. 1891 р.

19. Т. Шевченко. Худож. В. Перевальський.
Автолітографія, 1984 р.

20. Михайло Косач, Лариса та Ольга Косачі.
1896 р.

тиховоде, вкриті ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині.

Містина вся дика, таємнича, але не понура, – повна ніжної задумливої поліської краси.

Провесна. По узліссі і на галяві зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава. Деревя ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись. На озері туман то лежить пеленою, то хвилює од вітру, то розривається, odkриваючи блідо-блакитну воду.

«Лісова пісня».

5. Тарас Шевченко і Леся Українка – люди різних соціальних станів, і по-різному йшли до літератури.

У Шевченка це було сирітство, тяжка фізична праця, побої та знущання:

Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,

Гарненько вкраду п'ятака –
Бо я було трохи не голе.
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками

Кругом листочки обведу
Та й списую Сквороду.

Т. Шевченко « А.О. Козачковському».

Леся Українка походила з дворянської родини,

яка не мала великих матеріальних нестатків. Ось лист 5-річної дівчинки з Новограда- Волинського до родини Драгоманових:

Мене перезвали на Лесю. Миша колись нарисував на стіні чорта та ще на дверях написав козячі різьки і якесь лице. Ми все сидимо дома, а то, було, попросимо сала та й підшкваримо собі. Ми приїдемо до Вас. Уже повісили гімнастику, мама купить мікроскоп.

У Косачів всіляко дбали про освіту дітей, а Лесі, яка не могла відвідувати школу, мудро підбирали книги, сприяли навчанню вдома, ненав'язливо керували літературним процесом.

6. Історичне минуле у творах Шевченка і Лесі Українки.

Хоч Леся Українка і Тарас Шевченко належали до різних соціальних станів, та їм обом однаково боліла Україна: її минуле, сучасне і майбутнє. Так розлого і гордо у невеликих віршах звучать, наприклад, часи козаччини!

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
“ Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,

Товариства лягло!
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.

Т. Шевченко « За байраком байрак».

Ой високо сонце в яснім небі стало,
Гаряче проміння та й порозсипало,
По хвилях блакитних пливе човен прудко.
От і берег видно! прибули ми хутко

Сі круглі вежі й високі мури –
Страшні та суворі, непевні, понурі,
І скрізь у тих мурах стрільниці-бійниці,
При вежах тих сумні «темні темниці».

Ой вже сонечко яснеє та стало на межі,
Освітило акерманські турецькі вежі.

В сих темницях колись наші та приймали горе,
Слали думки крилаті через синє море...

У темних темницях нема ні віконця,

Не видко з них світла ні ясного сонця!
А світ такий красний, хороший, розкішний!
Під ясным промінням лиман такий пишній.

Його хвиля край берега ясно так синіє,
А дедалі ледве-ледве, мов туман, леліє...
Глянуть на лиман той, – втішається око!
Колись його хвилі вкривались широко
Тими байдаками, легкими чайками,
Що плили на сей бік та за козаками:

Швидко рідних визволяти козаки летіли...
За мурами високими вороги тремтіли...

Славо, наша згубо! славо, наша мати!
Тяжко зажуритись, як тебе згадати!
Кров'ю обкипіла вся наша давнина!
Кров'ю затопила долю Україна.

Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна!
Де поділась наша воля, слава наша смутна?

Все мина!.. Від слави давньої давнини
Лиш zostались вежі та німії стіни!
Де ходили люті турки-яничари,
Там пасуться мирні овечок отари...

Де полягла козацька голова думлива,
Виріс там будяк колнучий та глуха кропива.

Виросла там квітка у темниці, в ямі,
Ми її зірвали, – нехай буде з нами!
Квітка тая, може, виросла з якого
Козацького серця, щирого, палкого?..

Леся Українка « Подорож до моря».

7. Погляди Т. Шевченка і Лесі Українки на національне поневолення України.

Як Т. Шевченко, так і Леся Українка своїми творами виступали проти всякого поневолення України зовнішніми ворогами.

Заступила чорна хмара

Та білу хмару.
Виступили з-за лиману
З турками татари.
Із Полісся шляхта лізе,
А гетьман-попович
Із-за Дніпра напірає –
Дурний Самойлович
З Ромоданом. Мов та галич,
Вкрили Україну,
Та й клюють елико мога...

Степан

Цар пустить. Вже ж тепера на Вкраїні
утихомирилося.

Оксана

(гостро)

Як ти кажеш?
Утихомирилося? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по-твоему – ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.

Степан

Ти одживешся на Вкраїні.
Москва ж не може заступити сонця,
зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.

А ти, Чигирине!

А ти, старий Дорошенку,
Запорозький брате!
Нездужаєш чи боїшся
На ворога стати?

Т. Шевченко « Заступила чорна хмара».

Оксана

(понуру, уперто)
Годі, не кажи.
Нікуди я тепера не поїду.

Степан

Чому ж?
Оксана
Не хочу.

Степан

Що се ти, Оксано?
Мені аж дивно! Що се ти говориш?

Оксана

(розпалившись, підводиться)
А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,

поки лилася кров, поки змагання
велосся за життя там на Україні, –
тепер, як «втихомирилось», ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуші,
та гаєм недопаленим втішатись.

По різному трактували поети рішення Богдана Хмельницького приєднатися до Москви, щоб визволитися від інших загарбників. Російський цар не виконав домовленості, і Україна на кілька століть потрапила під вплив Москви. Шевченко однозначно звинувачував Хмельницького:

Ой Богдане!

Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.

На пожарині хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?..

Леся Українка «Бояриня».

Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала.

Т. Шевченко «Розрита могила».

Леся Українка вважала, що перемогу

Хмельницькому забезпечила єдність українських сил, а пізніше роз'єднання знову привело до «єгипетського полону»:

І ти колись боролась, мов Ізраїль,
Україно моя! Сам бог поставив
супроти тебе силу неблаганну
сліпої долі. Оточив тебе
народами, що, мов леви в пустині,
рикали, прагнучи твоєї крові,
послав на тебе тьму таку, що в ній
брати братів не пізнавали рідних,
і в темі з'явився хтось непоборимий,
якийсь дух часу, що волав ворожо:
«Смерть Україні!»
– Та знялась високо
Богданова правиця, і народи

розбіглися, немов шакали ниці,
брати братів пізнали і з'єднались.
І дух сказав: «Ти переміг, Богдане!
Тепер твоя земля обітована».
І вже Богдан пройшов по тій землі
від краю і до краю. Свято згоди
між ним і духом гучно відбулося
в золотоверхім місті. Але раптом
дух зрадив. Знову тьма, і жах, і розбрат.
І знов настав єгипетський полон,
та не в чужій землі, а в нашій власній.

8. Біль за соціальне поневолення України.

У Т. Шевченка і Лесі Українки ще одна спільна тема – викриття політики визискування панамі селян, цього абсолютно безправного класу суспільства. Як приклад, у Шевченка:

На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповіла. Нагодувала,
Попестила; і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий.
Не одинокий, а жонатий

На вольній, бачиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
Та на своїм веселім полі
Свою-таки пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
І усміхнулася небога,
Проснулася – нема нічого...
На сина глянула, взяла
Його тихенько сповила
Та, щоб дожать до ланового,
Ще копу дожинать пішла.

У невеликому уривку з комедії Т. Шевченка «Сон» - розлога картина людської біди:

Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обути
Княжат недорослих; а он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,

Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! В військо оддають!
Бо його, бач, трохи! А онде під тином
Опухла дитина, голоднеє мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

У Лесі Українки ця тема звучить у сатиричному вірші «Граф фон Ейнзідель».

Чого в пишнім замку ні в однім вікні
Всю ніч аж до ранку не гаснуть огні?
Чи граф фон Ейнзідель гуляє?
Так чом же ні співів не чути, ні музик,
А зрідка чувати приглушений крик?
Чи граф фон Ейнзідель вмирає?

Ні, граф фон Ейнзідель і жив, і здоров,
Йому тільки в жилах бентежитьсь кров,
Думки не дають йому спати.
І вдень він даремно розваги шука,
А потім по ночах марою блука,
Обходять всі зали й кімнати.

Що гляне в вікно, то зустріне пільму
І марища в вічі заглянуть йому;
Він мусить заплющити очі,
Та з думки не гинуть обличчя бліді
І постаті згорблені, тонкі, худі,
Старечі, дитячі, жіночі...

Ті самі, що бачить він вдень навспражки:
Усе то піддані його й двораки,
Все слуги «від бога надані».
Чого ж вони хочуть? Що винен він їм?
Що він заподіяв підданам своїм?
За що його мучать піддані?

Він з божої волі, не з власної, пан
І катом ніколи не був для селян,
І панщина в нього лагідна,
Малії відбутки і легкі чинші,
Він з світу не звів нічисі душі, –
За що ж сая кара негідна?

Чому ж як він ступить на замковий двір,
У кождих очах зустрічає докір,
Мов Каїн, що вбив свого брата?
Як піде на лан, де женці його жнуть,
Здається, женці його мовчки кленуть:
«Бодай тобі наглая страта!

Ми тут, мов у пеклі, за душу твою,
А ти розкошуєш, неначе в раю!

За що тобі тії розкоші?
Така хіба воля небесна була,
Щоб кмет їв свій хліб тільки в поті чола,
А ти їв і дарма й за гроші?..»

Бринять день і ніч ті мовчазні слова,
Болить від них серце, болить голова,
Немає потіхи нізвідки.
Граф пити покинув червоне вино –
Підданською кров'ю відгонить воно –
Не милі напитки й наїдки.

І ворогом стала графиня-жона,
Турбот свого пана не тямить вона, –
Для неї то марні розмови,
Спокійно живе серед панських вигод,
Її тільки на думці пишнота клейнод,
Забави, турніри та влови.

У неї працюють в покоях дівки,
Все шати гаптують, мережать хустки,
Нанизують перли дрібненькі.
А графові страшно тих гарних речей:
«Жона бере світло дівочих очей,
Щоб з нього робить витребеньки...»

Був син-одиночок, мале пахоля,
Тепер він за пажа в дворі в короля,
Бо так забажалось графині.
Відколи в столицю подався його син,
Зостався Ейнзідель, як палець, один
У замку свому, як в пустині.

З кімнати в кімнату, з палат до палат
Як тіль сновигає нещасний магнат.
За ним мов слідкують очима
Суворі портрети з золочених рам,
Аж граф затремтить і зупиниться сам,
Бо холод пройде за плечима,

І руки тремтячі до їх простяга,
І так серед тиші уголос блага:
«Скажіть мені, предки велебні,
Хто дав мені панства непрошений дар?»

І як мені скинуть сей прикрий тягар,
Сі пуга, для духу ганебні?»

Мальовані очі, мов справді живі,
Йому відмовляють: «Ми всі вартові
Твого предковичного права,
Ми лицарі всі без догани й страху,
Ми в серці ховали не марну пиху,
А цноти, що зрощує слава.

Глянь, всі ми – закуті в залізо борці,
Або посивілі в науках ченці,
Ми світочі свого народу.
За нами спокійно жили орачі,
Бо ми боронили і вдень і вночі
Плоху гречкосійську породу.

Лицарські повинності – гірше ярма,
Ти скинуть їх прагнеш тепер, та дарма!
У кров переходить лицарство!
Поглянь у свічадо, чий погляд зорить
З очей твоїх чорних та гострих в сю мить?
Чи є ж проти спадку лікарство?

Якби ж ти той спадок в собі поборов, –
На тебе повстане вся предківська кров
І буде змагатись запекло.
З твоїх пориваннів не буде пугтя:
Хто так на розпутті прожив все життя,
Не піде ні в рай, ані в пекло...»

9. «Хай гине цар!» « побажання обох поетів.

Однаково з несамовитою силою обидва поети висміювали царів - владарів, які створювали нестерпні умови життя українцям.

Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає; обок його
Цариця-небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще, на лихо, сердешне
Хита головою.

Т. Шевченко « Сон».

У Лесі Українки:
Міцний, як дуб кремезний, слов'янин
Покірно руки склав в кайданах паперових
Та раз у раз поклони низькі б'є
Перед стовпом, короною вінчанним,
Порфірою укритим; стовп той є
По праву спадщини царем названий.

«Slavus-sclavus».

У публіцистичній статті «Голос однієї російської ув'язненої» Леся Українка розкриває справжнє обличчя російського царя французьким поетам, які радо вітали його у Парижі.

« Чи ви знаєте, славетні побратими, що таке убожество? Убожество країни, яку ви називаєте такою великою? Це ж ваше улюблене слово, це бідне слово «велич», смак до величного природжений французам. Так, Росія величезна, росіянина можна заслати аж на край світу, не викидаючи поза державні межі. Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія без кінця, і всі ці великі нещастя величезні, колосальні, грандіозні. Наші царі перевищили царів єгипетських своєю схильністю до масивного, їхні піраміди високі й дуже міцні. Ваша Бастілія була ніщо в порівнянні з ними. Приходьте ж, великі поети, великі артисти, подивитися на велич наших бастільських фортець, зійдіть з естрад, зійміть ваші котурни й огляньте нашу прекрасну в'язницю. Не бійтесь, побратими, в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора й її славне ім'я – Росія».

І висновок у поетів однаковий:
Бодай кати їх постинали
отих царів, катів людських...»,
Т. Шевченко

«Чи буде кара царям, царятам на землі?»
Т. Шевченко

« Співці! не марте, вчені! не шукайте,
Хто був той цар і як йому наймення:
З його могили утворила доля
Народу пам'ятник, – хай гине цар!»
Леся Українка

10. Т. Шевченко і Леся Українка за національну свідомість українців.

Шевченку і Лесі Українці однаково боляче за здатність до зради, рабську психологію своїх земляків.

Штовхаюсь я; аж землячок,
Спасибі, признався,
З циновими гудзиками:
«Де ты здесь узялся?»
«З України». – «Так як же ты
Й говоришь не вмієш
По-здешньому?» – «Ба ні, -кажу,-
Говорить умію,
Та не хочу». – «Экой чудак!
Я всі входи знаю,
Я тут служу; коли хочеш,
В дворце попитаюсь
Ввести тебе. Только, знаєш,
Мы, брат, просвищенны,-
Не поскупись полтинкою...»

І кожний весь в крові, в сльозах його лице,
Троїстая нагайка тіло крає,
А він, ховаючись, плете сильце
І братові під ноги простирає.
Колись, бувало, сильний чуженин
Слов'ян-рабів виводив на майдани, –
Тепер, куди не глянь, усюди слов'янин
На себе самохить кладе кайдани,
І кажуть всі: варт віл свого ярма,
Дивіться, як покірно тягне рало!
Ні, ймення слов'янина не дарма
Синонімом **раба** між людьми стало !

Леся Українка «Slavus-sclavus».

Т. Шевченко «Сон».

11. Головна зброя – слово.

Своє покликання Тарас Шевченко і Леся Українка бачили в боротьбі словом.

«Слово правди і любові», «Слово живе», «Слово нове», «Святе слово», «Пророче слово» – такими епітетами означав Шевченко силу слова і його дійовість у визвольній боротьбі.

...Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх поставлю слово.

Т. Шевченко.

В такій же великій вазі слова була впевнена і Леся Українка:

Я не на те, слова, ховала вас
і напоїла крив'ю свого серця,
щоб ви лилися, мов отрута млява,
і посідали душі, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними,
прудкими іскрами, летючими зірками,
палкими блискавицями, мечами
хотіла б я вас виховати, слова!

Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
щоб краяли, та не труїли серце,
щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
не будьте тільки дощиком осіннім,
палайте чи паліть, та не в'яліть!

З циклу «Ритми».

12. Прометей – спільний образ нескореності України.

До одного спільного образу – героїчної постаті борця за світло, розум, свободу, права людей, символу нескореності України – міфічного Прометея зверталися два великі поети України.

Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день Божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові –

Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша, не вмирає воля.

Т. Шевченко « Кавказ».

Брати мої, нащадки Прометея!
Вам не орел розшарпав груди горді, –
Бридкі гадюки в серце уп'ялись.
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що здалека сіяє сніжним чолом,
Про в'язня звістку людям даючи!
Ні, ви поховані в землянках, звідки навіть
Не чутно брязкоту кайданів, ні стогнання,
Ні непокірних слів...

Гей, царю тьми!

Наш лютий вороже! Недарма ти боїшся
Кайданів тих залізної музики!

Боїшся ти, що грізні, смутні гуки
Пройняти можуть і камінне серце.
А чим же ти заглушиш дикий голос
Хаосу темного, крик голоду й біди
І розпачливого гукання «світла, світла»?
На нього завжди, як луна у горах,
Одважні, вільні голоси озвуться.
«Хай буде тьма!» – сказав ти, – сього мало,
Щоб заглушить хаос і Прометея вбить.
Коли твоя така безмірна сила,
Останній вирок дай: «Хай буде смерть!»

Леся Українка «Fiat pox».

13. Образи «волі», «правди», «рідної хати» “ символи щастя рідного народу.

Шевченко у поемі «Кавказ» густо пересипає текст словами «воля», «правда». Він просить Бога подарувати волю і правду Україні:

Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?
І нам дасиш жити!
Ми віруєм твоїй силі

І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кроваві ріки!

Поет розуміє, що за здобуття волі проллється багато крові:

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
Отам-то милостиві ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло костями
Людей муштрованих чимало.

А сльоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки “ море розлилось...

Т. Шевченко впевнений, що воля і правда переможуть:

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся “ поборете,

Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас сила
І воля святая!

Леся Українка слова «воля» і «правда» вкладає в уста Неофіта- раба у драматичній поемі «В катакомбах».

А я піду за волю проти рабства,
я виступлю за правду проти вас

Правду вважає найвищою чеснотою, і слова вірша «За правду, браття...» могли б стати достойним Гімном України:

За правду, браття, єднаймошъ широко,
Єдиний маєм правий шлях,
Єдину, браття, всі маєм віру,
Єдине серце у грудях.

Нема в нас, браття, ні зради лихої,
Ні кривди ми не боїмошъ,

Знамена держімо правди святої,
На зраду ми не піддамошъ.

До нас ходіте усі, хто за правду
Не жалує життя оддати,
Ми прийемо того, мов брата рідного,
Хто правду любить, той наш брат.

Невільний рідний край Т. Шевченко асоціює з образом рідної хати:

Світе ясний! Світе тихий!
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано...

А символ вільної України “ у сильній і короткій фразі: «В своїй хаті “ своя правда, і сила, і воля».

Цей же образ маємо і у Лесі Українки:
Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарам.
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордес: «Мій дом – мій храм!»

«Товарищі на спомин».

14. Освідчення в любові Україні.

Для Шевченка і Лесі Українки найвища святість – це Україна. Виразом цієї палкої самовідданої любові Шевченка до України є всім відомі рядки:

Я так її люблю мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю.

15-літня Леся Українка у циклі «Сім струн» звертається до України:

До тебе, Україно, наша бездольная мати
Струна моя перша озветься.

У драматичній сцені «Іфігенія в Тавриді» висловлюється:

А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю...
У циклі «Невільничі пісні» пише:
І все-таки до тебе думка лине.
Мій занашений, нещасний краю.

15. Чужина у долі поетів.

У обох поетів любов до України помножувалася від того, що обоє довгий час змушені проживати на чужині.

Мені однаково, чи буду
 Я жить в Україні, чи ні.
 Чи хто згадає, чи забуде
 Мене в снігу на чужині –
 Однаковісінко мені.
 В неволі виріс меж чужими,
 І, неоплаканий своїми,
 В неволі, плачучи, умру.
 І все з собою заберу,
 Малою сліду не покину
 На нашій славній Україні,
 На нашій – не своїй землі.
 І не пом'яне батько з сином,
 Не скаже синові: - Молись.
 Молися, сину, за Україну
 Його замучили колись. –
 Мені однаково, чи буде
 Той син молитися, чи ні...
 Та не однаково мені,
 Як Україну злії люде
 Присплять, лукаві, і в огні
 Її, окраденую, збудять...
 Ох, не однаково мені.

Т. Шевченко

Тепло та ясно... Чи се Єгипет?
 Так, се Єгипет... синій намет
 неба високого міниться сявом...
 Ох, та й високе ж! Як вільно, як радісно,
 Так, се Єгипет...

Тихо та любо... чи се Вкраїна?
 Так, се Вкраїна... Он і садок,
 батьківська хата і луки зелені,
 темні вільхи, ставочок із ряскою.
 Так, се Вкраїна...

Можна спинитись... годі блукання...
 Все буде добре... Рідний мій край
 вкупі зі мною одужав від злигоднів,
 небо не хворе, не плаче, не хмуриться,
 люди веселі і я... не будить...
 Все буде добре...

Леся Українка « Сон».

16. Віра у світле майбутнє.

Т. Шевченко і Леся Українка “ письменники, які твердо вірили у життєстверджуючу силу своєї нації і мали ясний погляд на майбутнє країни.

Шевченко в поезії «Подражаніє Ісаїї» малює відродження і визволення поневоленого народу:

Радуйся, ниво неполитая!
 Радуйся, земле, не повитая
 Квітчастим злаком! Розпустися,
 Рожевим **крином** процвіти!
 І процвітеш, позеленієш,
 Мов Йорданові святис
 Луги зелені, береги!
 І честь Кармілова, і слава
 Ліванова, а не лукава,
 Тебе укриє дорогим,
 Золототканим, хитро шитим,
 Добром та волею підбитим,
 Святим омофором своїм.
 І люде темні, незрячі.
 Дива Господні побачать.

І спочинуть невольничі
 Утомлені руки,
 І коліна одпочинуть,
 Кайданами куті!
 Радуйтеся, вбогодухі,
 Не лякайтесь дива, -

Се Бог судить, визволяє
 Довготерпеливих
 Вас, убогих. І воздає
 Злодіям за злая!

Тойді, як, Господи, святая
 На землю правда прилетить
 Хоч на годиночку спочить,
 Незрячі прозрять, а кривие
 Мов сарна з гаю, помайнують.
 Німим отверзуться уста;
 Прорветься слово, як вода,
 І дебрь-пустиня неполита,
 Зцілющою водою вмиа
 Прокинеться; і потечуть
 Веселі ріки, а озера
 Кругом гаями поростуть,
 Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
 І не верстовії,
 А вольнії. Широкії

Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без гвалту і крику

Позіходяться докупи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села.

Звернімо увагу на рідкісне слово «**крин**»? Є воно у Т. Шевченка, є і у Лесі Українки. Але не тому, що поетеса просто взяла його у Тараса Григоровича. Це були поети такої величини, що мислили в одному напрямку, одними образами, одними категоріями. Коли ми замість слів «Ізраїль», «Сіон» у драматичній поемі Лесі Українки «На руїнах» поставимо слово «Україна» – отримаємо модель нової країни, описаної Шевченком у попередньому вірші..

І встане люд, мов хвилі серед моря,
і божий дух ті хвилі оживить.
І зацвіте Сіон весняним **крином**,
і знов поллється молоком і медом
земля обітована, ся земля,
де ми тепер блукаєм, мов вигнанці,
мов стадо згублене на бездоріжжі.
Чого блукати нам? Чого шукати?
Чи се ж не та земля, що здобували
для нас батьки своєю крив'ю й потом?
Стовп огняний не поведе нікуди,
не скаже хмарний стовп: іди за мною.
Не спустить бог нові скрижалі з неба –
ще ж не сповнився й давній заповіт.
Устань, Ізраїлю! Зори плугами
се бойовисько, не давай ні кроку
землі обітованої. Посій

понад границями пшеницю добру,
відгородись житами від пустині.
Склади каміння все у підмурівки,
щоб не казали люди: тут руїна;
щоб мовили: колись тут стане дім.
Пройдуть роки, з полону бранець верне,
знов оживе тоді сіонська пісня,
високий підмурівок одгукнеться
ще голосніш на співи відродження,
ніж ся руїна смутная лунала
від погребових плачів Єремії.
І бранець руку братові подасть,
і підуть поруч будувати мури
на тім гучнім, високім підмурівку.
Душа моя вже бачить ту будову,
і знає серце, як її назвати:
в новім Єрусалимі храм новий!

Леся Українка «На руїнах».

За силою і енергією, тематикою й ідейним змістом творів, природженим талантом літераторів ці два поети стоять поруч, що і відмітив Іван Франко у статті «Леся Українка»: «Від часу Шевченківського «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої хворої дівчини. Правда, українські епігони Шевченка не раз «зривали кайдани», віщували волю, але це, звичайно, були фрази, було пережовування не так думок думок, як поетичних зворотів і образів великого Кобзаря... Ще раз повторюю: читаючи м'які та рознервовані писання сучасних молодих українців-мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та смілими, при тім такими простими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хора, слабосила дівчина трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну» (6, XVIII).

1. Бабишкін О. Леся Українка. Життя і творчість / О. Бабишкін, В. Курашова. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955. – 480 с.

2. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук, 1970. – 928 с.

3. Спогади про Лесю Українку “ Упор. Костенко А. “ К. : Дніпро, 1971. “ 484 с.

4. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. “ К. : Наукова думка, 1978. – Т. 10. – 544 с.

5. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. “ К. : Наукова думка, 1979. “ Т. 12. – 696 с.

6. Якубський Б. Творчий шлях Лесі Українки. “ Українка Леся. Твори / Б. Якубський. “ К. : Книгоспілка, 1927. – Том I.

Світлана Микитченко,
*старший науковий співробітник науково-освітнього
відділу екскурсійно-масової роботи
Національний історико-етнографічний
заповідник «Переяслав»,
м.Переяслав-Хмельницький*

МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ» ТА ЇХ РОЛЬ В ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Музей в сучасному світі є не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури. Сьогодні музей – це культурно-освітній заклад, який ставить перед собою, окрім специфічних професійних завдань, також широкі наукові, просвітницькі, науково-освітні, естетичні та виховні завдання. Можна стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури майбутнього.

Процеси музейної культури, а саме: необхідність по новому осмислити та оцінити величезну культурну спадщину багатьох поколінь, сформувані необхідності у спілкуванні молоді, підрастаючого покоління з цією спадщиною, її осягненні і примноженні успішно реалізуються а рамках нового педагогічного напрямку – музейної педагогіки [4]. Термін «музейна педагогіка» вперше з'явився в Німеччині у 1934 році. На сьогодні музейна педагогіка вивчає психологію сприйняття і характер впливу на відвідувачів самих музеїв та масових заходів у музейній роботі. Не буде перебільшенням, якщо сказати, що практично кожен музейник рано чи пізно звертається до елементів музейної педагогіки. М.Ю. Юхневич, провідний російський спеціаліст в цій галузі, влучно відзначає: “музейний педагог не повинен починати “з нуля” і тим паче вважати, що до нього нічого не було. Знання про досвід попередників і колег, вдячна пам'ять - основа оволодіння професією і одночасно імпульс для пошуку власних рішень”[5].

Багатогранна палітра музейних експозицій Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») являється унікальним явищем в науково-освітньому, просвітницькому, естетичному, виховному процесі не лише Переяславщини, Київщини, України, але і у світі в цілому. Їх багатопрофільне різноманіття розкриває перед людиною, що вперше знайомиться з музеями, історію даної території на планеті Земля від найдавніших часів і до сьогодення.

Музеї не лише документують людську працю, виробничі та творчі процеси, вони являються однією з систем паралельного навчання. Де музейні експозиції засобом спілкування, а експонати – як пам'ятки культури і природні зразки покликані передавати певні ідеї й поняття [4].

Особливо відрізняються музеї від інших науково-культурних інституцій тим, що володіють неоціненними скарбами культурної спадщини та предметного світу, які оточують людину. Це дає безпосередню можливість бути не лише пасивним споглядачем, але й співучасником того чи іншого періоду життя народу.

Так, саме для пізнання культури, звичаїв, традицій та побуту українського народу, 29 травня 2014 року працівники науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи НІЕЗ «Переяслав» уперше презентували музейний квест «Українська хата», який відбувся на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

Квест (від англ. quest – пошук, пошуки пригод) — аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями.

Учасниками гри були учні місцевої ЗОШ №7. Діти були поділені на дві команди, які самостійно обрали собі назви: «Мамина сорочка» і «Справжні українці». Гравці розпочали свої змагання з виконання державного гімну України, що надало учасникам бадьорості й завзятості перед стартом.

Виконуючи завдання гри, учасники ходили по території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, і таким чином глибше ознайомились із традиційними ремеслами, звичаєм та побутом українського народу. У кінці квесту учасники створили та презентували макет української хати [7].

Переможці квесту отримали диплом, солодкі подарунки та друковану продукцію від НІЕЗ «Переяслав», а після церемонії нагородження організатори гри-квесту частували учасників смачними пиріжками.

Те, що у діяльності музеїв освітньо-виховний процес займає одне з перших і основних місць, музейні працівники доводять постійною щоденною працею. Тому, включення музеїв у цю систему це справа

надзвичайно складна, знову ж таки через відсутність музейної культури. Якщо педагоги усвідомлюють багатогранність впливу музейних предметів на почуття людини (їх можна відчутися по різному: торкнутися експоната, потримати його в руках, послухати, і навіть попрацювати з ним), то діти – часто нудьгують у музеї, не завжди засвоюють об'ємну інформацію. Тобто, справа тут в ступені підготовленості дитини до сприйняття культури предметної мови. Стереотипне навчання часто-густо приводить до того, що більшість дітей дивиться і не бачить, слухає і не чує, торкається – а не осягає, переміщується і не відчуває, говорить – і не думає [5].

Музейна педагогіка, яка нині активно прийшла в школу, відкриває нові перспективи. Завдяки їй вчитель формує у дитини цілісне уявлення про оточуючий світ у процесі спілкування з пам'ятками історії та культури.

Питання музейної педагогіки надзвичайно актуальні, оскільки практичне застосування новітніх методів і форм роботи у форматі «Музей – школа» дає відчутні результати в процесі формування знань та вмінь школярів, у їхньому патріотичному та естетичному вихованні.

Особливо тісний і плідний контакт по програмі «Музей-школа» відбувався ще з 1964 року, протягом всього часу існування рукотворного українського села кінця XIX ст. – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав». Причетним до його розбудови, створення, було багато людей Переяславського краю, в тому числі і активними були школи міста. Школярі приймали участь у насадженні дерев, прибиранні та зачищенні території виділеної під музей.

У 60–70 роки XX ст. в Україні ще не існувало терміну «музейна педагогіка», але в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав» вона вже з перших років його діяльності практично здійснювалася. Це відбувалося різними формами, це і трудове виховання підростаючого покоління, творче мислення, виховання почуття патріотизму, свідомого ставлення до надбань вітчизняної культури.

Натурна панорама Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини заохочує кінорежисерів до використання її у зйомках художніх фільмів. Учні шкіл міста запрошувалися та активно приймали участь у знімальному процесі масових сцен художніх фільмів: «Хліб і сіль», «Веселі жабокричі», «Сорочинський ярмарок», «Острів кохання», «Дорога на Січ» та ін.

У 1990-х роках, у Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, було відкрито ряд стаціонарних, документально-речових експозицій, а це: українського рушника, сухопутного транспорту, Української Православної Церкви, пошти, українських звичаїв та обрядів і саме тоді з'явилася унікальна можливість для педагогів шкіл міста проводити наочно-показові уроки, тематичні екскурсії. Це формувало здатність до відтворення образу певної епохи і своєї причетності до іншого часу, через спілкування з пам'ятками історії та культури [4].

Вже стало доброю традицією у Музеї народної архітектури та побуту відроджувати давні українські звичаї та народні свята, які не проходять без участі учнів шкіл міста та району, адже саме вони є невід'ємними учасниками обрядових дій, народних свят.

Перше свято, яке було відроджене у музеї, а згодом стало його візитною карткою – це Трійця, Зелена неділя. З кожним роком приваблює все більше відвідувачів. Звичайно, це пов'язано із святковістю події, її художньою привабливістю, обрядовими діями, символізмом, виступами вокальних, танцювальних та фольклорних колективів [1].

З року в рік, працівники музею, виставляють на базарній площі Віху, завивають її травною, уквітчують квітами, зверху приладнують колесо – символ сонця, гімн безперервності життя. У цьому святі тісно переплетені християнські звичаї та відгуки язичницьких часів.

Активними учасниками у проведенні свята постають учні місцевих шкіл, які водять весняні хороводи, приймають участь в іграх, конкурсах, розвагах, використовуючи атрибут свята – трав'яні мотузки, а також змістовно відпочивають у колі сім'ї на території музею. Таким чином, у них формується постійна необхідність та вміння спілкування з музеєм, з тими пам'ятками народної культури, які їх оточують. Розвивається також здатність до естетичного споглядання, співпереживання.

У січні 2014 року Національним історико-етнографічним заповідником «Переяслав» було започатковано проведення колоритного Різдвяного Переяславського ярмарку у кращих традиціях відзначення Різдвяних свят українським народом. Відбулося святкування у Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини.

На передодні ярмарку НІЕЗ «Переяслав» оголосив конкурси «Найкращий різдвяний вертеп Переяславщини 2014 року» та «Різдвяна атрибутика».

Метою конкурсів організатори вбачали на сам перед залучення дітей до вивчення і розуміння кращих

зразків традиційного народного мистецтва, а також відродження та збереження традицій, звичаїв та обрядів святкування Різдва Христового, популяризація автентичних зразків української обрядової культури.

Саме на сучасному етапі розвитку суспільства, покликання музеїв, як осередків, це збереження матеріальних та духовних цінностей, виховання у відвідувачів, а надто у наймолодших християнської моралі [6].

Варто відзначити, що святкування дат з дня народження українського філософа, просвітителя Г. С. Сковороди у Меморіальному музеї, колегіумі, наразі стали традиційними та актуальними у теперішньому сьогодні. Адже в Переяславі певний час жила і творила така неординарна особистість, тому не дивно, що збереглися і вдячні його духовні нащадки.

Саме у стінах музею, де викладав Г. Сковорода і була проведена учнівська конференція на тему: «Григорій Сковорода – філософ, вчитель, музикант»[3]. Учні у своїх доповідях розповідали і про дитинство Сковороди, і про стан музичного мистецтва в Україні в XVII – XIXст., і про викладацьку діяльність філософа у стінах колегіуму. Всі доповіді були ґрунтовно підготовленими, попри юний вік доповідачів. Просторий клас поезики не вмщував творчу спадщину великого гуманіста [8].

Новинкою у роботі науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи НІЕЗ «Переяслав» стало знайомство школярів місцевої школи з національною культурою, ремеслами, звичаями та обрядами своїх предків.

Так, НІЕЗ «Переяслав» вирішив започаткувати свято ремісничої вулиці Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни «У всякому подвір'ї своє повір'я», яке мало свій початок 24 жовтня 2014 року.

Організатори свята, запропонували учасникам взяти участь в цікавих народних забавах, змаганнях на логіку та силу, що супроводжувалися розповідями про ремісників, їхні ремесла та промисли [2]. У кожному ремісничому дворі учасники мали все нові завдання, а саме:

- «Згода дім будує, а незгода руйнує» (народні ігри на подвір'ї столяра);
- «Краса української хати» (відгадування народних загадок та творчі завдання на подвір'ї бондаря);
- «Діло майстра величає» (проведення майстер-класів на подвір'ї ткача);
- «Не взявшись за сокиру, хати не зробиш» (логічні завдання на подвір'ї гребінника) [9], які діти виконали без надмірних зусиль.

Саме тому важливо залучати сучасну молодь до пізнання культурної спадщини і розвивати бажання вивчати її, нести через усе своє життя та передавати наступним поколінням. Без народних ремесел та художніх промислів неможлива матеріальна культура України. А без матеріальної культури не може існувати і духовна, оскільки вони взаємопов'язані [2].

Патріотичне виховання підростаючого покоління відбувається в музеї-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року». Наукові співробітники вже традиційно проводять уроки мужності, пам'яті, учнівські міні-конференції.

Так, до 65-ої річниці Великої Перемоги над гітлерівським фашизмом був організований і проведений круглий стіл. В його роботі взяли участь учні міських шкіл, остарбайтери, наукові співробітники. А також у музеї був проведений урок мужності «Герої Букринського плацдарму».

До 70-ої річниці визволення України від фашистських загарбників, 29 жовтня 2014 року у Музеї-діорама «Битва за Дніпро...» відбувся урок пам'яті «Нам не забути жаків війни» з учнями 10-11 класів місцевої школи та остарбайтерами. Своїми розповідями остарбайтери донесли до підростаючого покоління цінність життя, розповіді про жакливі часи які вони зазнали у своєму житті.

Музейна практика наукових співробітників НІЕЗ «Переяслав» за більш ніж піввіковий стаж експозиційної діяльності виробила комплекс форм культурно-освітньої роботи. Це і організація лекторію «Музей-школі», проведення тематичних учнівських конференцій, уроків мужності, тематичних екскурсій, лекцій, проведення різноманітних масових заходів та свят.

Формування музейної культури у дітей, підлітків та молоді різноманітними засобами, формами і методами, які запроваджені у культурно-освітній діяльності НІЕЗ «Переяслав» є специфічним завданням музейної педагогіки, що являється головним у нелегкій дорозі до пізнання навколишнього світу та формування національної свідомості підростаючого покоління.

1. Зеленосвятські дійства в Музеї просто неба на Офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niez-pereyaslav.com.ua/ua/2013/419-2014-06-11-14-02-53>.

2. Знайомство з ремісничою вулицею на інтернет-ресурсі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/club66766600?w=wall-66766600_166. <http://prostir.museum.ua/post/33645>.
3. Костюк Н. «Про Сквороду учні знають багато» / Н. Костюк // Вісник Переяславицини. – 2007. – № 28. – С. 4.
4. Микитченко С. Музейні експозиції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» в системі культури творчого, освітнього та виховного процесу підростаючого покоління / С. Микитченко // Переяславіка. Наукові записки. Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 6(8). – 336 с.
5. Гурець М. Роль музейної педагогіки у формуванні музейної культури молоді / М. Гурець // Могілянські читання. Доля музейних зібрань. Збірник наукових праць. – Київ, 2007. – Ч. 2. – 380 с.
6. Чеба Т. Музейна педагогіка. Сучасні тенденції розвитку / Т. Чеба // Могілянські читання. Доля музейних зібрань. Збірник наукових праць. – Київ, 2007. – Ч. 2. – 380 с.
7. Музейний квест відбувся на Офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niez-pereyaslav.com.ua/ua/2013/416-2014-05-30-13-40-16>.
8. Набок В. «Творчість великого філософа актуальна і нині» / В. Набок // Вісник Переяславицини. – 2008. – № 24. – С. 6.
9. Свято ремісничої вулиці на музеї просто неба на Офіційному сайті Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niez-pereyaslav.com.ua/ua/2012/424>—24.

Віктор Михалевич,

*вчитель історії НВК «ЗОШ І-ІІІ ступеня №1-гімназія
ім. Героя Радянського Союзу В. Газіна»,
сmt. Ратне*

МУЗЕЙ БОЙОВОЇ СЛАВИ ПРИ НВК «ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНЯ №1-ГІМНАЗІЯ ім. ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В.ГАЗІНА» сmt. РАТНЕ

Останнім часом широкого обговорення серед громадськості набула проблема формування громадянського суспільства в Україні. Ми стаємо свідками пошквалювання процесів структуризації громадськості, появи нових форм і методів діяльності, відновлення роботи громадських товариств, об'єднань, осередків. Згуртування певної частини суспільства за політичними, світоглядними, культурними чи іншими уподобаннями і дієве відстоювання ними своїх позицій, яскраво свідчить про позитивні зрушення в українській громаді. Не заглиблюючись в характеристику умов, стану, тенденцій розвитку громадянського суспільства, виділимо одну із його складових – осередки, які організують подвижників збереження національної історико - культурної спадщини – шкільні музеї. Зупинимось на їх ролі в сучасному житті країни по відродженню історичної пам'яті народу, духовності, формуванню національної свідомості без яких неможлива розбудова демократичного суспільства.

Положення про шкільний музей визначає такі форми роботи, спрямованої на розвиток творчої самодіяльності, громадської активності учнів. Це реалізується в процесі збирання, вивчення, обробки, збереження, оформлення та пропаганди матеріалів-першоджерел історичних досліджень, що мають виховну та науково-пізнавальну цінність.[1, 24]

У роботі музею широко застосовуються різноманітні форми і методи навчально-виховної роботи (екскурсії, виставки, колекціонування тощо). Шкільний музей, використовуючи їх комплексно, робить більш ефективними, діловими. Це, звичайно, не означає, що музей може замінити всі форми навчально-виховної роботи. Кожна з них розв'язує свої завдання і відрізняється від шкільного музею. Їй властиві інші методи обробки та експонування матеріалів.

Нарешті, неодмінна ознака шкільного музею – наявність фонду, оригінальних матеріалів, що відповідають його профілю.

Тут проводяться уроки, факультативні заняття, гурткова робота з учнями. Разом з тим шкільний музей, сприяє роботі, що виявляється у збиранні, вивченні та популяризації пам'яток матеріальної і духовної культури, джерел знань з історії нашої країни, які мають велике пізнавально-виховне значення, зумовлені їхньою метою і завданнями.

Розглядаючи шкільний музей як центр музейно-педагогічної та краснзнавчої роботи в школі, фахівці констатують, що він є унікальною точкою заломлення культури та освіти. Тому «музейність» набуває тут нової якості. Передача соціальної пам'яті здійснюється як нескінченний акт творчої реалізації та культурної творчості, до яких відносяться керівник музею, шкільний актив, а також, у тій чи іншій мірі, учні школи, педагоги-соратники і добровільні помічники [2, 46].

Шкільний музей інтегрований у навчально-виховний процес через свої зібрання і форми діяльності, він пов'язаний з викладанням конкретних дисциплін та з додатковою освітою. Подібний зв'язок існує між школою і музеями інших типів, Шкільний музей більш ніж який-небудь інший, включений в життя місцевої громади, а "якість життя" його самого безпосереднім чином пов'язано зі ставленням до нього з боку місцевої адміністрації, прилеглих підприємств і установ.

Тисячами шляхів ідуть юні слідопити, розшукуючи учасників подій Великої Вітчизняної війни. Пошуки учні ведуть під девізом: "Ніхто не забутий, ніщо не забуте!". Матеріали, зібрані під час таких пошуків, стають важливим джерелом нових знань з історії Батьківщини, ефективним засобом виховання підростаючого покоління.

У центрі уваги нашого музею – героїчне життя, діяльність, подвиги окремих осіб, героїв війни нерозривно пов'язані з історією боротьби за незалежність нашої Батьківщини. Основу фонду таких музеїв становлять історичні пам'ятки.

Музеї бойової слави відтворює героїчні сторінки історії окремих військових підрозділів, подвиги солдат і офіцерів, партизанів, підпільників – простих людей, які відстояли незалежність своєї країни.

Значну навчальну цінність мають матеріали листування, військово спорядження, нагороди тощо. Все це можна побачити у дослідженні роботи Музею Бойової слави.

Мета діяльності музею полягає в залученні учнівської молоді до вивчення та збереження історико-культурної спадщини рідного краю, вихованні патріотизму, шанобливого ставлення до історії народу, який проживає на території України.

Головні завдання музею:

- розширення знань учнів про найтрагічніші сторінки нашої історії з погляду загальнолюдських гуманістичних цінностей;
- патріотичне та моральне виховання учнівської молоді;
- стимулювання розвитку творчих інтересів учнів до пошукової роботи;
- залучення учнів до проведення просвітницької роботи серед школярів та мешканців селища, району.

Основними напрямками діяльності музею є:

- навчально-виховна робота;
- пошукова та науково-дослідницька діяльність;
- інформаційно-методична робота;

Дослідження, які здійснюються в музеї мають практичне значення під час виховання молодого покоління. Це лише маленька часточка пам'яті та великої данини учнів нашої школи пам'яті полеглим героям і ветеранам війни.

Музей Бойової слави при НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступеня №1 – гімназія ім. Героя Радянського Союзу В.Газіна» смт Ратне. І наш музей нагадує учням, що сьогодні ми живемо в мирний час. Завдячуємо тим, хто врятував нашу землю, зберіг життя мільйонів людей, приніс жадану перемогу. Вічна слава героям, що загинули в боях за свободу і незалежність нашої Вітчизни».

І на останок хотілось би сказати . Час відділяє нас від буремних воєнних часів. Для історії – це небагато, а для людини – це майже все життя. А роки ідуть, ідуть... Швидко збігають, мов весняні струмки роки, квітнуть дерева, приходять у світ нові люди. Але не старіє, не зникає пам'ять про ті роки. Вона живе у спогадах бійця, у гранітному монументі. Згадайте тих людей, які не дійшли лише кілька кроків до межі, що розділяла війну і мир, впали на землю й назавжди залишилися лежати в ній. Історія тих буремних літ. Її надійно оберігає народ, передаючи, як святиню, у спадщину поколінням.

І наш музей нагадує учням, що сьогодні ми живемо в мирний час. Завдячуємо тим, хто врятував нашу землю, зберіг життя мільйонів людей, приніс жадану перемогу. Вічна слава героям, що загинули в боях за свободу і незалежність нашої Вітчизни».

І на останок хотілось би сказати . Час відділяє нас від буремних воєнних часів. Для історії – це небагато, а для людини – це майже все життя. А роки ідуть, ідуть... Швидко збігають, мов весняні струмки роки, квітнуть дерева, приходять у світ нові люди. Але не старіє, не зникає пам'ять про ті роки. Вона живе у спогадах бійця, у гранітному монументі. Згадайте тих людей, які не дійшли лише кілька кроків до межі, що розділяла війну і мир, впали на землю й назавжди залишилися лежати в ній. Історія тих буремних літ. Її надійно оберігає народ, передаючи, як святиню, у спадщину поколінням.

Музей було відкрито у 1973 році. Відкриттю музею передувала велика і багаторічна праця по збиранню експонатів, документів, спогадів про історичні події нашого краю. До цієї праці долучалися

учні, батьки, жителі селища.

Під керівництвом директора Подлевського С. І., за сприяння вчителів Ребрової О. І., Хуторної Л. І., Кульбачинської К. М. та активної участі піонерів вдалося відкрити у приміщенні школи Музей Бойової слави. Значну допомогу при створенні експозиційної частини музею надав ветеран Великої Вітчизняної війни – Володимир Миколайович Чернявський.

Відповідно до нормативно-правової бази здійснюється облік матеріалів у фонді музею («Про музей при навчальному закладі»). У музеї знаходиться – 20 подарунків ветеранів ВВв, 540 експонатів, зібраних червоними слідопитами, 71 фотокопія, ілюстрації та фотоколажі – 98 шт. Матеріали зібрані у 1967–1986 рр.

Сьогодні експозиція музею налічує такі стендові розділи:

- План „Барбаросса”.
- Брестська фортеця.
- План битви під Москвою.
- Кортеліська трагедія
- План битви під Сталінградом.
- Курська дуга.
- 38 стрілецька дивізія.
- Інформація про В.П. Газіна.
- Взяття Рейхстагу.
- Книга побажань - спадщина для нащадків
- Наше сьогодні.

Важливим питанням у роботі музею є дослідження національно- визвольного руху. Варто наголосити, що УПА постала на Поліссі й Волині, передусім, як для оборони населення перед німецьким терором і для оборони перед радянськими партизанами, які взимку 1942–1943 наступали з білоруських лісів, грабували населення – та своїми акціями провокували ще сильніші німецькі репресії. Творці УПА розглядали її як можливий зародок регулярної української армії. Безперечно, силою УПА було те, що вона спиралася на розгалужену мережу Організації Українських Націоналістів, яка користувалася підтримкою населення: у її створенні брали участь старшини попередніх українських військових формацій та до неї вступали люди різних політичних переконань, як, наприклад, члени ОУН А. Мельника, так і непартійні, – і вона могла виступати як загальнонаціональна сила.[3, 18]

З її ініціативи створено УГВР як верховний політичний центр, якому підпорядкувалася УПА. Силою УПА була також і політична платформа: вона включала гасло самостійності України та боротьбу за основні громадські права, за демократію, за рівні права меншин і за співпрацю з іншими поневоленими народами проти нацизму і більшовизму. До УПА перейшла частина української поліції замість неї німці створили польську поліцію, яка разом з німцями, вела каральні акції проти українського населення за підтримку УПА. Це привело до виступів українських боївків проти ворожо наставлених до українців польських колоністів та проти польських елементів.

За період з 2002 по 2014 р. р. члени гуртка «Гід-екскурсовод» значної уваги приділили діяльності УПА. Великої уваги в роботі музею приділялось національно-визвольному руху. Зокрема, у 2005 році учасники пошукової експедиції провели значну роботу по збору матеріалів, що підтвердили існування УПА на території Ратнівського району. За результатами досліджень ОУН-УПА було встановлено факти діяльності УПА на території таких сіл: Щедрогір, Оріхове, Велимче, Гірники, Замшани. Під час збору документів в селі Оріхове підтвердився факт існування «диких груп» УПА, які не підкорялися вищому керівництву.

Досліджуючи вище згаданий матеріал, учні толерантно ставилися до різних думок, надавали повну, відкриту і правдиву інформацію про нашу історичну дійсність.

Учням також вдалося дослідити діяльність польської Армії Крайової на Волині.

Із окупацією Польщі радянськими та німецькими військами, виникла Армія Крайова (АК), що поставила собі за мету відновлення Польщі в її довоєнних кордонах. На теренах Волині та Галичини були розміщені частини АК. Більшість загонів АК, що діяли в Україні, були розташовані на Волині, де на той час була велика кількість польських сіл. Волинські загони АК пізніше були перегруповані у 27-у піхотну дивізію Армії Крайової.[4, 21]

Матеріали музею слугують просвітницькій та виховній роботі серед учнівської молоді та жителів селища. Великих зусиль докладають сьогодні вчителі-екскурсоводи. Слід відзначити працю ветерана музейної справи, вчительки-пенсіонерки Лідії Іларіонівни Лукаш.

Це наша історія, наша гордість і слава. Важливо навчити дітей любити свою державу, землю. Ми не маємо права забувати уроки війни. Молодь не повинна бути байдужою до минулого.

1. *Музеєзнавство. Музей історичного профілю.* – М., 1988. – 221 с.

2. *Прутченков А. Музейна педагогіка / А. Прутченков // Виховання школярів.* – 2002. – № 5.

3. *Киричук Ю. Історія УПА / Юрій Киричук.* – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 55 с.

4. *Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана.* – 2-ге вид. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1974–1985. – 443 с.

Тетяна Міненко,
магістр культурології,
науковий співробітник відділу історії
Рівненського обласного краєзнавчого музею,
м. Рівне

ВИЅНІ МУЗЕЙНІ УРОКИ В ШКОЛАХ (на прикладі Рівненського обласного краєзнавчого музею)

В умовах сьогодення дуже важливо особливу увагу приділяти патріотичному вихованню дітей. В цьому процесі школі можуть ефективно допомогти музейні працівники. Вони мають змогу проводити музейні уроки в школі з використанням музейних експонатів, доступу до яких немає у вчителя. Поряд із застосуванням аудіо супроводу та слайд-показу демонстрація цікавих експонатів відіграє в таких уроках домінуючу роль, підсилюючи ефект сприйняття учнями теми. Так як не завжди вчитель має змогу привести учнів до музею, то такі виїзні уроки саме той вихід із ситуації, який потрібно використовувати співробітникам музеїв.

Одним із таких музейних уроків, які проводяться співробітниками Рівненського обласного краєзнавчого музею, є урок: «Козацькому роду нема переводу», який розрахований на учнів початкової школи. Мова на уроці йде про козаків, їх появу на історичній арені, спосіб життя, ведення військових дій. Вся розповідь супроводжується демонстрацією оригінальних козацьких речей, які зберігаються у фондах музею.

Враховуючи вік школярів, потрібно пам'ятати про використання під час оповіді віршів, загадок, прислів'їв для кращої взаємодії зі слухачами. Ефективність запам'ятовування теми досягається подачею маловідомих цікавих фактів про певні предмети - як їх виготовляли та використовували. Варто наголосити на тому, що під час військових походів козаки власноруч виготовляли собі потрібні речі, користуючись власними ремісничими інструментами. До експонатів, які використовуються під час цього уроку відносяться: підкова для чобота, чохла для ножа та ложки, ладівниця, порохівниця, уламок шаблі, свинцеві кулі, шкіряний козацький гаманець, цвяхи для кінських підков, муляж булави.

Те, що не можна принести до школи використовується для розповіді у вигляді фотографій, які демонструються на екрані. Це козацькі мушкети, кулелійки, шаблі, бойові сокири, бойова селянська зброя – коса, ціп, колотушка, металеві обладунки польських гусарів, гусарські крила. Але, для якісного розкриття теми потрібно також використати загальні зображення Січі, зовнішнього вигляду козаків, татар, польських воїнів, портрети відомих українських гетьманів.

Розповідь починається з інформації про походження козацтва, устрій життя на Січі, розпорядок дня козаків, дружні відносини між ними, харчування, зовнішній вигляд та одяг [3, 16–18], додаючи до оповіді прислів'я, загадки та примовки. Окремо варто зупинитися на козацьких чоботах, які шилися «на одну ногу», тобто не розрізняли при пошитті правий та лівий чобіт. Згодом, під час носіння, чоботи приминалися та ставали правим та лівим. Це завжди цікаво дітям. (Рис. 1)

Потім потрібно описати ворогів, з якими боролися козаки, зупинившись на обладунках польських гусарів. Відомо, що вага таких обладунків була близько 50 кг, зверху вони прикрашалися шкірами екзотичних тварин, таких як тигри, леопарди, рисі та інші. В таких обладунках гусари були менш повороткими ніж козаки, тому козаки, які не користувалися захисними обладунками, часто вигравали двобої. Дуже цікавить школярів вигляд і застосування крил [1, 46–49], тому що в сучасній військовій формі такі крила ніде не використовуються. (Рис. 2)

Рис. 1. Зовнішній вигляд козаків.

Рис. 2. Польський крилатий гусар.

Рис. 3. Вогнепальна козацька зброя.

Рис. 4. Ладівниця.

Про козаків – вправних воїнів потрібно розповідати, використовуючи демонстрацію зброї, виокремивши холодну та вогнепальну. (Рис. 3) Зацікавить дітей опис чекана, яким козаки стягували поляків-вершників з коней. Розповідаючи про мушкети, варто описати процес стрільби і відмітити влучність козаків-стрільців, про яку писали закордонні мандрівники. При цьому треба продемонструвати ладівницю, порохівницю і кулі, розповівши про процес їх виготовлення та застосування. (Рис. 4)

Окремо варто виділити зброю повсталих селян, які під час війни допомагали козацькому війську. До такої зброї належали знаряддя праці землеробів, адаптовані до бою – це бойові коси, бойові ціпи, саморобні булави-колотушки. Їх можна показати на екрані.

Не зайвою для дітей буде розповідь про те. Що козаки під час походів виготовляли для себе різні особисті речі, такі як дерев'яні ложки, чохла для ножів, чохла для ложок, показуючи ці речі. При цьому необхідно наголосити на дотриманні козаками особистої гігієни, чому свідченням є виготовлення саме таких чохла, які оберігали ножі та ложки від забруднення, тому що носилися на поясі [2, 180–186].

Відомо, що найвірнішим другом козака вважався кінь. Розповідаючи про вміння козаків вправлятися на конях, потрібно показати дітям як виглядають цвяшки до кінських підков. Цікавинка полягає у формі цвяшків, які виготовляли пласкими, схожими на букву «т».

Проводячи такий урок, екскурсовод повинен постійно підтримувати контакт із аудиторією, запитуючи учнів, загадувати загадки про предмети, які демонструються, читаючи вірші про них.

На останок – звучить розповідь про відомих гетьманів України, при цьому на екрані показано їх портрети, а в руках оповідач тримає муляж булави. Булава, як відомо, є символом влади гетьмана, але за потреби, вона могла слугувати ударною зброєю.

В кінці уроку для закріплення матеріалу проводиться міні-вікторина у формі кросворду, який малюється на дошці. Відповіді на задані питання екскурсовод вписує у горизонталі кросворду. А потім у середній вертикалі, яка виділена заздалегідь, діти читають слово, яке утворилося – «козаки».

Подякувавши за гарну працю дітям, екскурсовод роздає їм невеличкі розмальовки, на яких зображено сцени з мультфільму про козаків. Це відбувається під супровід «Козацького маршу».

Варто відзначити, що ефект від такого уроку завжди позитивний, і виграють від цього і діти, і вчитель, і музей.

1. Сікора Р. З історії польських крилатих гусарів / Радослав Сікора. – Дух і літера, 2012. – 93с.

2. Свєшніков І. К. Битва під Берестечком / І. К. Свєшніков. – Львів: Слово, 1993. – 298с.

3. Шаменков С. Піхота українських гетьманів в XVII – поч. XVIII ст. Одяг, спорядження, зброя та клейноди / Сергій Шаменков. – Київ: Темпора, 2010. – 145 с.

Руслана Мотовільська,

*методист Луцького центру професійно-технічної освіти,
м. Луцьк*

ЕЛЕМЕНТИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЛУЦЬКОГО ЦЕНТРУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Серед інноваційних підходів до організації і змісту навчальної діяльності сучасних закладах освіти важливе місце посідає музейна педагогіка. За визначенням педагогічного словника музейна педагогіка це область науки, яка вивчає історію, особливості культурної освітньої діяльності музеїв, методи впливу музеїв на різні категорії відвідувачів, взаємодію музеїв з освітніми закладами. Музейна педагогіка дозволяє органічно поєднати минуле й майбутнє через сучасне, розвивати в учнів художню культуру, відчуття приналежності до історії свого краю.

У Луцькому центрі професійно-технічної освіти однією із сучасних форм організації навчально-виховного процесу в є дієва співпраця з Волинським краєзнавчим музеєм.

Учніський контингент в навчальному закладі основному іногородній і перше їх знайомство з Луцьком починається з пішохідної екскурсії «Гортаючи сторінки історії» у історико-культурному заповіднику. Особливе місце у пізнанні історії рідного краю відводиться краєзнавчим дням, які систематично проводяться класними керівниками, кураторами навчальних груп на теми: «Шляхами рідного міста», «Історія давнього Луцька», «Волинь: з минулого в майбутнє», «Відомі жінки Волині». Цікавою інформацією на таких заходах діляться наукові працівники музею Садовнік Т.Є., Лис С.В., Гриб Л.В.

*Музейно-мистецька акція
«Українська мода: традиція і сучасність».*

«Музейний туристичний ресурс - 2012».

Виставка «Луцькому центру ПТО - 40».

Музейна кімната Луцького центру ПТО.

Як узагальнена система позаурочної роботи в Луцькому центрі ПТО працює вечірня гімназія для дівчат «Берегиня». В рамках роботи «Берегині» працюють клуби за інтересами. Матеріали для виступів зазвичай готують учні. Для проведення лекційних занять запрошуються педагогічні працівники, а також науковці музею.

Педагоги навчального закладу активно впроваджують у практику роботи інноваційні форми і методи навчання. Позитивним є досвід, коли в експозиції Художнього музею проводяться уроки з історії костюма для учнів груп кравецького профілю. Характеризуючи твори мистецтва XVII – XX ст., прагнемо поринути в тогочасну атмосферу, визначити стильові особливості вбрання.

Вивчити український стрій, виділити регіональні особливості костюма допомагає постійно діюча етнографічна виставка «Духовна культура Волині». З цікавістю учні слухають лекцію «Волинське народне вбрання». Неодноразово на уроках використовувалися ілюстрації із збірки «Поетика Волинського вбрання». В цій науково-художній реконструкції детально зафіксовані матеріали фондової колекції народного вбрання Волинського краєзнавчого музею, демонстрація яких допомагає учням краще зрозуміти і оцінити автентичний костюм.

Вивчення народного вбрання - цілющого джерела народної творчості, не залишає байдужих, допомагає учням створювати свої власні роботи, які презентуються на різних масових заходах, зокрема в музейно-мистецькій акції «Українська мода: традиція і сучасність», у першому Волинському обласному музейному фестивалі «Музейний туристичний ресурс - 2012» де з успіхом демонструвалися колекції творчих робіт учнів та їх наставників «Застигла музика Волинського літа», «Фольклорні фантазії», «Волинські Візерунки». Колекції сформовані із виробів, виготовлених із льону, декорованих мережками і вишивкою, виконаною технікою «занизування» та доповнені моделями із сучасних тканин, які імітують натуральний льон, оздоблений тканим узором. Важливо, що прадавня волинська вишивка була використана і для оздоблення святкових шовкових суконь. Завершували образ сучасні зачіски з елементами плетіння. Під час акцій учні Луцького центру ПТО допомагали демонструвати комплекси вбрання регіону з фондів музею.

Велике значення в організації навчально-виховного процесу прищеплення учням любові до глибоких народних традицій є створення музейної кімнати «Волинська дома», де експонуються світлини, кравецькі знаряддя праці, швейні машинки, колекція сорочок, комплекси вбрання кінця XIX – поч. XX ст. Існування музейної кімнати допомагає молоді глибше вивчати культуру рідного краю, виховувати в них повагу і гордість за національні традиції, залучати до проведення дослідницької роботи, адже всі експонати зібрані силами учнів з регіонів, де проживають їх родини.

Важливим аспектом у виховній роботі з молоддю є відвідування тематичних екскурсій «Культура Волині XIX – поч. XX ст.», «Народні промисли Волині», «Історичний портрет в колекції Художнього музею» тощо. Неодноразово педагоги та учні Луцького центру ПТО були учасниками тематичних вечорів, усних журналів.

Системному виховній роботі є відвідування постійно діючих і змінних виставок. Найбільш запам'яталися «Шевченківська світлиця Миколи Куделі», «Волинська рукописна спадщина», «Вишивка в інтер'єрі українського житла», «Найдавніші ікони Волині XII – XVI ст.» та ін.

В рамках співпраці, з нагоди 40-річчя створення Луцького центру професійної освіти в актовому залі музею було організовано виставку, яка стала втіленням результатів дослідження педагогів та учнів історії виникнення та становлення навчального закладу. На 8 стендах демонструвалися документи, що засвідчували його створення, світлини перших директорів, колективу різних років. Особлива увага була звернена на сучасні успіхи випускників та педагогічного колективу. Доповнювала виставку колекція сучасного одягу, виготовлена учнями в навчальних майстернях, яка демонструвалася на манекенах та творчі роботи учнів з професії фотограф. У підготовці матеріалів та оформленні стендів велику допомогу надала Гриб Л.В., завідувач відділу науково-освітньої роботи музею.

На урочисте відкриття виставки були запрошені ветерани праці, представники управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації, навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Волинській області, преса. Дійство пройшло в урочистій, доброзичливій атмосфері. Ряд експонатів з виставки в рамках акції «Подаруй музею експонат» було передано до фондів музею.

Виставка відбулася за сприяння і при активній допомозі директора Волинського краєзнавчого музею Силюка А.М.

Отже, аналізуючи форми співпраці Луцького центру ПТО та Волинського краєзнавчого музею можна зробити висновок про певний досвід успішної реалізації проектів з музейної педагогіки. Значення і корисність музейної педагогіки як для освітян, так і для самих працівників музеїв є очевидною. Педагоги отримують

молодь, яка цінує надбання національної та світової культури, залучення учнів до навчально-дослідницької роботи, музейні працівники - активізацію та популяризацію своєї діяльності, нові форми співпраці.

1. Ганна Маслай, Наталія Ясінська. *Роль музейної педагогіки в освітньому процесі.* [Електронний ресурс]. - <http://volyn-museum.at.ua/>.

2. *Основи музейної педагогіки : метод.вказівки і текст лекцій до спецкурсу / уклад. О. В. Караманов – Л. : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 66 с.*

Валентина Надольська,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри документознавства і музейної
справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м.Луцьк

ІНТЕРАКТИВНІ МУЗЕЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: «НІЧ МУЗЕЇВ»

Рубіж XX і XXI ст. став часом зростання ролі музеїв у соціокультурних процесах, що зумовило необхідність переосмислення концепції музею, удосконалення національних музейних мереж з метою активізації їх соціального впливу, розширення міжнародної співпраці в музейній сфері. Більш активно почала виявлятися унікальна роль музеїв в інтеграційних процесах розвитку суспільства. Вони отримують все більший розвиток у різних країнах і в світі, створюючи нові організаційні структури, які розробляють спектр культурно-освітніх програм для найширшої музейної аудиторії.

Однією з цікавих форм роботи музеїв з відвідувачами стала міжнародна акція «Ніч музеїв», до якої з кожним роком долучається все ширше коло музейних закладів України. Сама акція є досить «молодою» – вона нерозривно пов'язана з Міжнародним днем музеїв, який відзначають у всьому світі 18 травня. Цей день був заснований в 1977 році на XI Генеральній конференції Міжнародної ради музеїв за пропозицією радянської делегації. Напередодні цього дня в багатьох країнах світу і проходить акція «Музейна ніч» або «Ніч музеїв».

Вперше «Ніч музеїв» була проведена в Берліні в 1997 році, яка увійшла в історію як «Довга ніч музеїв» (Lange Nacht der Museen). Організатори ставили за мету продемонструвати можливості сучасних музеїв, які можуть не тільки представляти стандартні експозиції, а й організувати оригінальні, цікаві заходи. Перша «ніч» мала великий успіх і наступного року до акції приєдналося ще 20 міст Німеччини.

Її продовженням стала акція, проведена в 1999 році з ініціативи міністерства культури і комунікацій Франції під назвою «Весна музеїв». Згодом до неї приєдналися Австрія, Франція, Голландія, Чехія, Швейцарія, США. Щоб об'єднати і структурувати акцію, для неї почали давати теми – «П'ять почуттів», «Таємні одкровення» або «Історія та історії». У 2001 році в цій акції вже брало участь 39 країн Європи та Америки. У 2005 році музеї Франції виступили із закликом проводити акцію щорічно. «Весна музеїв» переросла у «Ніч музеїв» і в акції взяли участь вже 750 музеїв Франції і 500 музеїв Європи. З 2005 року ця міжнародна акція проводиться щорічно у всьому світі під егідою Ради Європи та Міжнародної ради музеїв, а з 2009 – Організації ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) [5].

З кожним роком в акції беруть участь все більше музеїв з десятків країн Америки та Європи. У більшості світових столиць цей захід вже став очікуваною подією, однією з найбільш яскравих і цікавих традицій У 2009 році в акції брали участь вже 2300 музеїв із сорока двох країн Європи. Щорічно в цей день у Парижі спалахує карта, на якій відзначені міста-учасники акції. Щороку статисти підраховують кількість осіб, які відвідали той чи інший музей і розміщують цю інформацію на офіційних сайтах ночі музеїв (такий сайт є в кожній зарубіжній країні і великих міст). Так, за даними статистики, у 2003 р. велику зацікавленість викликала колекція князя Ліхтенштейну Ганса Адама II, представлена в Австрії, на якій були виставлені полотна Рубенса, зокрема і його відома картина «Венера перед дзеркалом». У 2004 р. найбільш відвідуваним і популярним у Німеччині став Берлінський кафедральний собор, до якого завітало більше 22 тисяч осіб. У 2005 році в «Довгу ніч музеїв» протягом вечора і ночі за одним квитком можна було обійти більше сотні берлінських музеїв. У вартість квитка входив і проїзд на автобусі, який перевозив публіку від музею до музею. Одним із знаменитих атракціонів тоді стало «Місто мистецтва» французького скульптора Армеля Рео: скульптури встановили вздовж алеї Унтер-ден-Лінден від Бранденбурзьких воріт

до Двірцевої площі.

Зазвичай «Ніч музею» супроводжується багатьма цікавими заходами, що безпосередньо стосуються культури й мистецтва – фотосемінарами, тематичними вечірками, різноманітними шоу і перформансами. Найбільш яскравими заходами акції, яка пройшла у 2012 році у різних країнах, були дискотека 1980-х у музеї Порі у Фінляндії; піратська вечірка в музеї моря в Ризі; фотосемінар у паризькому Пті Пале; шоу в Національному музеї Шотландії в Единбурзі; перформанси у Московському музеї сучасного мистецтва, джазові імпровізації, натхненні фотографіями, у Національному музеї Каподімонте (Неаполь). У Римі в 2014 р. до опівночі для бажаючих були відчинені двері знаменитого Римського форуму та Форуму Августа, де відбулися три світлові спектаклі, котрі допомогли поринути в епоху першого римського імператора, засновника римської імперії Октавіана Августа.

Головна мета міжнародної акції – показати ресурс, можливості, потенціал сучасних музеїв, зацікавити відвідувачів яскравими, неординарними програмами, присвяченими культурній та історичній спадщині, залучити в музеї молодь. Відкритість для глядачів – основне гасло «музейної ночі» всього світу. Участь музеїв у цій акції забезпечується не тільки продовженням часу роботи, але й унікальними заходами, підготовкою спеціальних свят. Все, що відбувається в рамках цього дійства: огляд музейних раритетів, презентація нових експозицій, аукціони, концерти, театральні вистави, карнавали – все має на меті представити сучасникові новий формат проведення дозвілля, наповнити його незабутніми враженнями і знаннями. Варто відзначити, що це єдина ніч, коли музеї відкривають свої двері для огляду експозиції після 18-ої години, у настільки незвичний для відвідувачів час. Лише один раз у рік відвідувачі музеїв можуть побачити знайомі архітектурні споруди, музейні експонати у новому інформаційному контексті. Виняткові ефекти, властиві нічному освітленню, надають постійним і відомим колекціям музеїв новий вигляд, перетворюючи їх огляд в захоплююче і цікаве дійство.

Міжнародна акція знайшла своє поширення й на пострадянському просторі. У Російській Федерації першим послідовником міжнародної акції став Красноярський музейний центр, у 2002 році він вперше запропонував відвідати музей вночі. У 2007 році до європейських країн вперше приєдналися Московські музеї: в акції «Ніч в музеї» взяли участь кілька міських музеїв, продовживши свою роботу до 21:00 год. Сьогодні організатор акції в Москві визначається за результатами конкурсу, який оголошується департаментом культури столиці.

У 2010 р. в акції «Ніч в музеї» взяло участь вже більше 100 російських арт-організацій – федеральних, міських і приватних музеїв та галерей. Організовані заходи розрізнялися за масштабом: деякі з них були масовими, а окремі призначалися для 20–30 осіб, і записуватися на них потрібно було заздалегідь. У рамках програми увазі відвідувачів були представлені дитячі, театральні та концертні програми, спеціальні нічні екскурсії, майстер-класи та кінопокази, кіноопера на відкритому повітрі, зарубіжна і вітчизняна анімація, ярмарок Ad Marginem, пішохідні та автобусні маршрути між головними точками «Ночі в музеї». Учасники акції змогли оглянути найкращі твори мистецтва в незвичайний час і у незвичних обставинах, музейні предмети, для знайомства з якими не вистачало часу вдень, стати учасником справжньої пригоди.

У Санкт-Петербурзі «Ніч музеїв» 2009 року об'єднала 47 музеїв, галерей, виставкових залів, центрів сучасного мистецтва і бібліотек. Частина музеїв підготувала вечірню програму (з 18.00 до 23.00), а частина – нічну програму (з 21.00 до 06.00). За 12 годин в акції взяли участь 42 136 осіб. Петербурзькі музеї підготували спеціальну програму: виставки одного дня, концерти, спектаклі, авторські екскурсії, майстер-класи, історичні реконструкції. У 2012 році 74 майданчики міста відвідали 96 596 осіб [6].

У 2012 році в Москві у ході акції працювало більше 180 арт-майданчиків. Так, у Державному музеї мистецтв народів Сходу відвідувачі взяли участь у майстер-класах з йоги, індійських танців, могли відвідати східний базар. Там були представлені індійські товари, продукти харчування, а поруч, у дворіку, встановлена сцена, де виступали музичні колективи. У музеї також показували фільми про Індію.

У Політехнічному музеї до опівночі проходив книжковий ярмарок. Тут трансливалося німе кіно, звучала жива музика. А у Великій аудиторії з аншлагом проходив перформанс «Поетичний музей». Це виступ відомих режисерів, акторів, поетів, які читали свої улюблені вірші.

Державний центральний музей сучасної історії Росії запросив відвідувачів на «Італійську ніч». Тут проходила виставка «Золоті століття італійського мережива», на якій гості знайомилися з історією європейського мережива – від епохи Відродження до бароко. Організатори також підготували концерт барокової італійської музики XVIII століття. Тут було відкрито експозицію радянської агітаційної порцеляни 1917–1991 рр. і пройшла екскурсія «Таємниці Московського Англійського клубу», у колишній будівлі якого розташовується музей [2].

Більше 250 найпопулярніших міських і федеральних музеїв та галерей Москви (понад 1,3 млн. осіб)

взяли участь в акції у 2014 році під гаслом «Ніч світла і кольору».

Білорусь приєдналася до «Ночі музеїв» у 2004 році. До її проведення у 2012 р. у республіці долучилися 108 музеїв, зокрема не лише центральні й обласні, але й музейні заклади районних центрів. При підготовці проекту музейні працівники звертають увагу на потреби аудиторії різного віку. Тому у програми заходів зазвичай включають історичні ігри для дітей, романтичні розваги для молоді, а також роботу інтелектуальних клубів. Наприклад, у 2012 р. у рамках акції відвідувачі Національного художнього музею Республіки Білорусь могли взяти участь у виставках «Трансформація в ...» і «Життя планети», подивитися відеоінсталяцію «Точка повернення» і взяти участь в акції з актуальною назвою «Апокаліпсис. Скасовується ...» (таку назву було обрано не випадково, так співробітники музею намагалися розвінчати чутки про кінець світу). Також в музеї можна було послухати концерт джаз-співачки Шейли Купер [1].

З 2006 року акцію «Ніч у музеї» проводить центральний державний музей Республіки Казахстан. Метою даного заходу у республіці визначено формування у відвідувачів уявлення про музеї не тільки як наукові, культурно-освітні інституції, але й привабливе та популярне місце вечірнього та нічного дозвілля для всіх вікових категорій населення [4].

Перші українські музеї взяли участь в акції в 2008 році. Сьогодні в ній офіційно беруть участь музеї, галереї, арт-центри Києва, Харкова і Одеси та багатьох інших міст України. У 2012 році в акції взяли участь Музей сучасного образотворчого мистецтва, Національний художній музей, Національний музей Т. Шевченка, Муніципальна галерея, Художній та Літературний музеї Харкова та інші культурні заклади найбільших міст країни. У рамках акції українці змогли ознайомитися з виставками, інсталяціями, відвідати концерти джазової, фолк-і рок-музики, побачити фотовиставки та театральні вистави [7].

У 2014 році у Києві для проведення акції було обрано девіз – «Музеї (пам'ять + креативність) = соціальний поступ». Двері київських музеїв були відкриті для відвідувачів з 20:00 до 23:00 год. У програмі взяли участь Національний художній музей України, Музей сучасного образотворчого мистецтва, Національний музей Тараса Шевченка, Київський літературно-меморіальний музей ім. Максима Рильського, Мистецький Арсенал, галерея мистецтв «Лавра» та ін. Відкривши меморіальний простір і запропонувавши відвідувачам відчувати себе гостями поета, вперше до акції долучився Музей-квартира Павла Тичини.

Національний художній музей, Музей мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенко та Музей Івана Гончара провели у цьому році спільний міжмузейний квест «Героїчне і буденне» з метою переосмислення сучасних подій крізь призму культурної пам'яті.

Цікавий досвід за роки участі в акції накопичили музейні працівники Харкова. Харківська муніципальна галерея надала можливість відвідувачам переглянути сеанс німого кіно open air в супроводі тапера. Тих глядачів, які подбали про відповідний дрес-код і прийшли на сеанс в одязі стилю кінця ХІХ століття, чекали бонуси. Харківський планетарій організував проект «Тротуарна астрономія», у рамках якого на алеї парку Шевченка, поруч зі знаком «50 паралель» астрономи показували Місяць і Сатурн. У Харківському історичному музеї крім безкоштовних екскурсій та майстер-класа з вишивки було проведено квест «Таємниці експонатів», а поруч з галереєю «Мистецтво Слобожанщини», розташованою в Держпромі на площі Свободи в центрі Харкова, було показано фajer-шоу, а також організовано танцювальний майстер-клас і представлено інтерактивні відеоінсталяції. У рамках «Ночі музеїв» пройшли також концерти джазу, рок-і фолк-музики, літературні вечори, театральні вистави та фотовиставки. Між музеями та галереями, які взяли участь у проекті, курсували фестивальні автобуси, щоб люди могли відвідати якомога більше акцій.

Певний досвід підготовки і проведення такого заходу має й Волинський краєзнавчий музей, зокрема його відділ – Художній музей у Луцьку – відомий культурно-мистецький осередок художнього життя області.

17–18 травня 2009 р. Художній музей у Луцьку вперше, одним із небагатьох в Україні, долучився до традиційної загальноєвропейської програми з нагоди Міжнародного дня музеїв, підготувавши власний проект.

Від заходу сонця 17 травня і до світанку 18-го Луцький Художній музей гостинно відчинив свої двері для усіх справжніх шанувальників мистецтва. У святковій програмі взяла участь Вокальна майстерня «Лучано», виконавши оперу-хвилинку Миколи Лисенка «Ноктюрн». Унікальну програму української музики бароко відвідувачам представив колектив «A capella Leopoldis» зі Львова.

Впродовж всіх років традиційним символом свята є князь Василь Костянтин Острозький, український шляхтич, меценат, патріот, взірцева постать для наслідування нащадкам.

«Ніч музеїв» у Луцьку – це не просто концерт, вистава або ж інтелектуальна бесіда вночі. Кожна

акція від 2009 року – це складний концептуальний проект, всі розділи якого пов'язані поміж собою гуманістичним звучанням єдиної теми [3].

Ціла низка цікавих заходів в рамках акції «Ніч музеїв» була організована у Луцьку в 2013 р. У Музеї історії Луцького братства відбулося урочисте посвячення у братчики, у Музеї-аптеці – дивовижні експерименти, вогняне шоу, дегустація мінеральної води зі скважини Злоцьких, у Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки – рицарський турнір, козацькі забави від Козацького Стрілецького Братства.

За результатами першого досвіду проведення акції «Ніч музею» у Луцьку можна констатувати, що подібний захід є необхідним місту, де спостерігається певний дефіцит великих культурних проектів. Завдяки музейним працівниками обласного центру цей проект з кожним роком стає все цікавішим, залучаючи всіх зацікавлених городян і гостей міста.

Таким чином, зарубіжна ініціатива презентації широкому загалу у новій формі діяльності музейних закладів знаходить все більше послідовників. Досвід проведення міжнародної акції «Ніч музею» вимагає ґрунтовного дослідження та використання з врахуванням особливостей діяльності кожного з вітчизняних музеїв.

1. *Жаркая ночь в музеях: заснуть не удастся никому!* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prof-press.by/belarus/news/society/5870.html>.

2. *Культурная акция «Ночь в музее» в Москве* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ria.ru/infografika/20120518/651899002.html>.

3. *Музейний простір Волині* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.at.ua/news/u_khudozhnoti_muzeji_u_lucki_vidbulasja_atrakcijna_evropejska_aksija_nich_muzejiv/2012-05-18-344.

4. *«Ночь в музее» пройдет в Алматы 18 мая* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zonakz.net/articles/48173>.

5. *Ночь музеев* / Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%87%D1%8C_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B5%D0%B2.

6. *Ночь музеев. Сайт г. Санкт-Петербург* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.artnight.ru/>

7. *Україна приєднується до акції Ніч музеїв* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.bigmir.net/entertainment/278192>.

Марина Панчук,

*заступник директора з виховної роботи
спеціалізованої загальноосвітньої школі*

*I-III ступенів № 1 ім. Т.Г.Шевченка м. Бердичева,
м. Бердичів,*

Людмила Самойленко,

*вчитель навчально-виховного комплексу
«Школа-ліцей-гімназія» № 10 м. Бердичева,
м. Бердичів,*

Ангеліна Цветкова,

*голова Бердичівського міського комітету
профспілки працівників освіти і науки,
м. Бердичів*

КІМНАТА-МУЗЕЙ БЕРДИЧІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФСПІЛКИ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Профспілка працівників освіти та науки м. Бердичева, як уповноважений громадський орган усіх учасників навчального, виховного, наукового процесу, має унікальну, складну і разом з тим прекрасну історію свого становлення і розвитку. У 2001 році створено та затверджено Гімн Профспілки (слова Мариняк Н. В., музика Олійник Л. І.), у 2002 році прапор спілки (автори Рибак Н. І., Самойленко Л. І.). З метою показати нинішньому молодому поколінню через історію років і десятиліть людину-освітянина, відданого своєму фаху, своєму вибору було започатковано Кімнату історії профспілки працівників освіти

і науки м. Бердичева.

Музейну кімнату засновано у 2009 році за ініціативи начальника управління освіти і науки Адаменко Валентини Василівни та першого хранителя – голови міської профспілки Цветкової Ангеліни Микитівни. Протягом чотирьох років через пошуково-дослідницьку роботу зібрано, систематизовано значну кількість цінних матеріалів. Приміщення для кімнати історії профспілки в стінах свого навчального закладу надала директор навчально-виховного комплексу «Школа-ліцей-гімназія» № 10 Рибак Наталія Іванівна. Облаштовану музейну кімнату урочисто було відкрито в жовтні 2013 року.

Створенню музейної кімнати передувала велика і багаторічна копітка робота по збиранню експонатів, документів, фотографій, спогадів про історичні події, дослідження і узагальнення історії розвитку міських первинних освітянських профспілкових організацій. До цієї роботи долучилися профспілкові лідери навчальних закладів, вчителі, педагоги-ветерани. З тих пір музейна експозиція поповнюється все новими експонатами. У фондах музею нараховується близько сотні одиниць різноманітних експонатів.

Експозиція кімнати історії складається з кількох розділів. Перший розділ має назву «Сторінками історії». Бердичівська міська організація профспілки працівників освіти і науки розпочала свою діяльність з 1937 року. Першим головою профспілки педагогів був Шестопалов Сергій Федорович. У червні 1941 року у зв'язку із тимчасовою окупацією міста німецько-фашистськими загарбниками, діяльність комітету профспілки була призупинена і відновлена у 1944 році. Але, на превеликий жаль, в архівах не збереглися документи за період від 1937 по 1944 року.

Освітянська профспілка завжди виховувала учнів шкіл і своїх спілчан у дусі палкого патріотизму, і це знайшло яскраве підтвердження у роки воєнного лихоліття. Іван Петрович Дробишев, вчитель малювання Бердичівської школи, до війни був головою первинної профспілкової організації. На фронті, між боями випускав полкову газету. Солдати і командири жартома називали молодого лейтенанта «профсоюз». Дробишев І. П. був дуже скромною людиною, не любив говорити про власні ратні подвиги, а більше розповідав про товаришів.

Вчителі-спілчани захищали рідну землю мужньо і героїчно, а після війни повернулися до мирної професії. Серед них Тетерів Федір Прокопович — директор школи № 10, Ніборський Аркадій Якович, який понад 30 років очолював педагогічний колектив школи № 1, Рибак Анатолій Адамович - вчитель історії, Громенко Іван Єлісейович – педагог, науковець та багато інших.

Спілка свято шанує і пам'ятає тих, хто загинув на фронтах Великої Вітчизняної війни, хто пішов із життя після війни. Всіляко допомагає ветеранам, пенсіонерам, людям похилого віку.

Особливо велика увага приділялася вчителям, які повернулися з евакуації і знаходилися у складному матеріальному становищі. Їм надавалася грошова і товарна допомога. Йшла війна, але це не могло завадити відновленню профспілкового руху.

Освітянська профспілка запрацювала з ентузіазмом і натхненням. Війна ще тривала і відроджена професійна організація одностайно вирішила внести і свій вклад у перемогу. Спілчани підтримали патріотичний почин працівників Бердичівського заводу ім. Ілліча зібрати кошти на будівництво танкової колони «Трудівник Бердичівщини». На цю благодійну справу кожен член освітянської профспілки добровільно віддав місячну зарплату. Голодна і холодна, без житла і світла, але сповнена патріотизму, бажання прискорити кінець війни, відродити школи, відбудувати зруйноване – такою почала свою діяльність у 1944 році вчительська профспілка.

Було надзвичайно важко і скрутно. І у цей нелегкий час профспілка об'єднувала людей, допомагала в усьому, надавала сил. Спілчани їздили на лісозаготівлі, розбирали завали, ремонтували, фарбували й відроджували школи.

На початку 1950-х років в місті проводилась послідовна і наполеглива робота по відновленню та розширенню мережі шкіл. З цією метою було передбачено подальше зміцнення загальноосвітньої школи як центральної ланки у системі народної освіти, а також розгорнуто мережу шкіл робітничої і сільської молоді для навчання юнаків і дівчат без відриву від виробництва.

У 1960–1980-ті роки широко поширюється організація змагання, яке стає одним із найважливіших завдань професійних спілок СРСР. Провідним напрямком змагання в установах освіти стає боротьба за своєчасну і якісну підготовку шкіл та інших дитячих установ до нового навчального року, створення необхідних умов для правильної організації навчально-виховного процесу. У Всесоюзному конкурсі на кращу організацію умов праці, побуту і відпочинку студентів за 1975 рік присуджено II місце Бердичівському педагогічному училищу.

Випробуванням нового часу для Профспілки стали 1996–2000-й роки, які ознаменувалися активізацією боротьби за права освітян. 6 лютого 1997 року чисельна делегація від області бере участь у масовому

мітингу працівників освіти в Києві. Такі дії сприяли погашенню боргів по зарплаті. 50 освітян Бердичівщини у складі галузевої обласної Профспілки стали учасниками Всеукраїнського мітингу протесту у Києві 26 травня 2000 року. Учасниками мітингу було прийнято резолюцію та надіслано свої вимоги до Кабінету Міністрів, Міністерству освіти і науки України, у яких заявлено рішучий протест проти соціальної несправедливості.

За майже 75-річний період існування міськом профспілки очолювали Сергій Федорович Шестопал, Марія Юхимівна Побережник, Тамара Анатоліївна Турченко, Жанна Вячеславівна Ружинська, а з 1986 року – Ангеліна Микитівна Цветкова. Любов і повага до людей, компетентність, організаторські здібності, відданість справі керівників профспілки здобули довіру в освітян. Основним у роботі профспілки освітян міста був, є і буде соціальний захист працівників галузі. Спільно з управлінням освіти організація намагається працювати так, щоб кожен співчанин переконався: сьогодні українське суспільство, крім профспілки, не має іншої організації, яка б так активно захищала і відстоювала соціально-економічні, трудові та професійні інтереси людини праці.

В експозиції цього розділу центральне місце займають особисті речі профспілкових лідерів, зразки нормативних документів, членські квитки та облікові картки різних років, канцелярське приладдя, технічні засоби (рахівниці, радіола, арифмометр, друкарська машинка, програвач, магнітофон, баян, платівки, касети). На стендах цікаві фотоматеріали.

Другий розділ під назвою «Обличчям до людей» висвітлює взаємодію профспілки з різними ланками виконавчої влади. Профспілка, як і держава, переживає новий етап демократичного розвитку. У сучасних соціально-економічних умовах міська організація спланувала свою роботу таким чином, що саме профспілковий рух сприяв створенню в кожному педагогічному колективі атмосфери творчості та доброзичливості, тісної конструктивної співпраці з владою, таких взаємостосунків із адміністрацією навчальних закладів, які будуються на основі принципів партнерства та засадах колективних договорів й угод. Першочерговим завданням організації є вирішення нагальних проблем педагогів, удосконалення умов праці, покращення відпочинку та оздоровлення.

Сьогодні міська профспілка освітян нараховує 2426 членів у 40 первинних організаціях. Найбільші — у спецшколі-інтернат (182 члени профспілки), навчально-виховному комплексі «Школа-ліцей-гімназія» № 10 (147), школі-інтернат (136), загальноосвітній школі I-III ступенів № 12 (115), Бердичівському міському ліцеї № 15 (108), навчально-виховному комплексі № 4 (92), спеціалізованій загальноосвітній школі I-III ступенів № 1 ім. Т.Г.Шевченка (89), Центрі позашкільної освіти ім. О. Разумкова (87), дошкільному навчальному закладі № 7 (85), дошкільному навчальному закладі № 4 (82), дошкільному навчальному закладі № 22 (80), дошкільному навчальному закладі № 28 (78), дошкільному навчальному закладі № 16 (50).

У різні часи профспілка освітян Бердичева тісно співпрацювала і продовжує взаємодіяти з органами місцевого самоврядування та спирається на підтримку представників депутатського корпусу від освіти: В. В. Адаменко — начальника управління освіти і науки, В. І. Толочка — секретаря міської ради, Н. І. Рибак — директора навчально-виховного комплексу «Школа-ліцей-гімназія» № 10, О. І. Підгорчука — директора дитячо-юнацької спортивної школи, Л.В. Фешук — завідувача дошкільним навчальним закладом № 15, Л.О. Янковенко — директора навчального-виховного комплексу № 3, Ж. В. Ружинську — директора навчально-виховного комплексу № 4, Г. Є. Пінчук — заступника директора навчально-виховного комплексу «Школа-ліцей-гімназія» № 10, Л. І. Огороднійчук — заступника директора спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 ім. Т. Г.Шевченка та Л. І. Станкевич — заступника директора Бердичівської міської гуманітарної гімназії №2. Профспілка працівників освіти і науки постійно відчуває увагу міської ради та виконавчого комітету (міський голова Бердичева В.К. Мазур). За їх сприяння та завдяки допомозі в усіх навчальних закладах міста оновлено матеріально-технічну базу: замінено вікна й двері, відремонтовано дахи, придбано сучасні меблі, навчальні дошки, посуд та інший інвентар, школи та садки поповнились комп'ютерною технікою, підключені до мережі Інтернет та забезпечені всім необхідним для належної організації навчально-виховного процесу. Міська влада та організація профспілки завжди цікавляться життям освітян, розуміють їх нагальні проблеми і допомагають в їх успішному вирішенні.

Міська профспілка плідно контактує з інформаційно-методичним центром (далі ІМЦ) управління освіти і науки (завідувач Н. А. Гриченко). Жодна справа, яку запроваджують фахівці ІМЦ (методисти І. І. Катинська, Н. І. Запольська, О. П. Грубенська, С. В. Басюк), не обходиться без активної участі, творчої наснаги та оптимізму членів профактиву, Президії міської профспілки Вакарюк Ф. В., Адамко В. Б. та Миколук Р. С.

Завдяки профспілковому активу освітян і підтримці начальника управління освіти і науки В. В.

Адаменко не припинено роботу жодного навчального закладу. Навпаки, відкрито дошкільний навчальний заклад № 2, підліткові клуби міського центру «Юність», оновлено дитячий оздоровчий табір «Сокіл», який ефективно діє і щороку гостинно відчиняє двері для юних бердичівлян, особливо для дітей-сиріт зі шкіл-інтернатів області.

Активна позиція практично всіх профспілок Бердичева сприяє вирішенню проблем сучасної освіти міста. Потужна і згуртована організація дбає про професійне зростання своїх працівників. Члени профкомів навчальних закладів включені в атестаційні комісії освітніх установ. Усі педагоги вчасно проходять курси підвищення кваліфікації і, як правило, атестуються на більш високу кваліфікаційну категорію.

Серед важливих питань – щорічне оздоровлення освітян-профспілчан. На постійному контролі профспілки тижневе навантаження та атестація працівників, охорона праці на кожному робочому місці і покращення умов та безпека проведення навчально-виховного процесу. Міська профспілка постійно й активно співпрацює з виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування (далі ФСС) з тимчасової втрати працездатності: М. В. Деглісом — директором Житомирського обласного відділення ФСС та Т. О. Павлович — директором Бердичівського міського ФСС. З їх допомогою щороку оздоровлюється близько 400 педагогічних працівників, членів профспілки.

Велику допомогу в роботі міської профспілки надає обласна профспілка працівників освіти і науки на чолі з головою Когутом В. І., заступником Краськом М. О., завідуючим відділом оргмасової роботи Любімовою Л. І., юристом Коробчинським А. В. та головним бухгалтером Данильчук І. А.

Фотоматеріали третього розділу музею під назвою «Надійна опора і захист» розповідають про організацію культурно-масової і фізкультурно-спортивної роботи, всебічний духовний розвиток педагогів. В навчальних закладах створені належні умови для залучення вчителів та вихователів до надбань національної та світової культури, всебічного розкриття їх здібностей і талантів.

Всебічний духовний розвиток особистості, організація культурно-масової і фізкультурно-спортивної роботи — одні з головних напрямків діяльності міської профспілки освітян. Створені належні умови для залучення педагогів до надбань національної та світової культури, всебічного розкриття їх здібностей і талантів. Вокальний ансамбль «Мальви» і танцювальний колектив «Полісянка» (спецшкола-інтернат для дітей-сиріт), драматичні колективи «Слов'яни» та «Пектораль» (навчально-виховний комплекс № 10), інструментальний ансамбль (Будинок дітей і юнацтва ім. О. Разумкова) і драматичний колектив «Елегія» (загальноосвітня школа I-III ступенів № 5) носять звання «Народний». Колективи навчальних закладів щорічно демонструють свою творчість на оглядах, фестивалях і конкурсах художньої самодіяльності «Заспівай, учительська родинно!», «Наш навчальний заклад — найкращий», «Охорона праці — очима дітей». Всі освітні заклади за допомогою міської профспілки отримують газети «Профспілкові вісті», «Освіта», «Житомирщина», «Земля Бердичівська» та «Бердичівські новини».

Одне з першочергових завдань і пріоритетів діяльності профспілки та управління освіти і науки — гармонійне поєднання співпраці досвідчених та молодих працівників, усіляка підтримка людей поважного віку, інвалідів різних категорій і дієва допомога педагогам-початківцям. Щиру турботу відчувають ветерани педагогічної праці, традиційними стали зустрічі з вчителями-пенсіонерами та святкові програми для них. Із року в рік профспілка дбає про змістовне дозвілля освітян, організацію екскурсій духовними й історичними місцями України: до Києва, Канева, Моринців, Кам'янця-Подільського, Коростеня, Почаєва, Зарваниці, Тернополя, а також — до міст Білорусі та Польщі.

Бердичівська регіональна організація Національної спілки краєзнавців України, яку очолює вчитель географії, директор Музею історії міста Бердичева П. С. Скавронський найчисельніша на Житомирщині. До її складу входять і педагоги нашого міста — М. В. Мартинюк, А. М. Цветкова, М. В. Панчук, В. М. Кучерява, А. В. Калінська. Краєзнавці-педагоги виступають з доповідями, які відображають дослідження з історії, культури, етнографії та економіки Бердичева та його околиць на конференціях у Києві, Санкт-Петербурзі, Сімферополі, Сумах, Рівному, Житомирі. Результати досліджень опубліковані в наукових збірниках краєзнавчих праць та наукових журналах, авторських виданнях.

У музейній вітрині відвідувачі можуть побачити видання та наукові збірники в яких надруковані статті педагогів-краєзнавців, добірку туристичних буклетів, фото з екскурсійних маршрутів.

Вітрина «Творчість спілчан» красномовно засвідчує, що бердичівські освітяни не тільки високопрофесійні фахівці, а й талановиті майстрині. На виставці представлені роботи з бісеру, витинанки, ляльки-мотанки, вишивки, аплікації зі шкіри, вироби з природного матеріалу, петриківський розпис, м'які іграшки. Прапор Бердичівської міської профспілки працівників освіти і науки також виготовлений руками вчителів.

Особливої уваги заслуговують матеріали присвячені вшануванню пам'яті померлих профспілкових

лідерів. Під контролем профспілки допомога рідним покійного, упорядкування могил.

У 2010 році в Бердичеві відкрито музей освіти міста. Організаторами та упорядниками його експозиції стали вчитель-методист Бердичівської міської гуманітарної гімназії № 2 М. В. Мартинюк та вчитель навчально-виховного комплексу «Школа-ліцей-гімназія» № 10 Л. І. Самойленко.

Численні грамоти та нагороди на стінах музейної кімнати свідчать про високу оцінку діяльності голів профспілкових організацій. Міський голова В. К. Мазур першим в Україні отримав високу нагороду — відзнаку ЦК Профспілки працівників освіти і науки України «За соціальне партнерство», перший заступник міського голови І. О. Демусь та секретар міської ради В.І. Толочко нагороджені Почесними грамотами ЦК Профспілки працівників освіти і науки України.

Кімната-музей історії міської профспілкової організації працівників освіти і науки це не мертва виставка фотографій та документів, а жива дієва сила, де через пошукову роботу зібрано і систематизовано значну кількість цінних пам'яток. Робота триває, вже започатковано нову експозицію під назвою «І на тім рушничкові». Бердичів став містом долі для вчителів з різних куточків України. Виставка вишитих рушників як свідчення єдності всіх регіонів нашої мальовничої країни.

Історія профспілки освітян незаперечно доводить, що зроблено чимало добрих справ, а попереду — нові задуми, діяльність із створення усіх умов для захисту професійної та людської гідності кожного члена профспілки. Для спілчан завжди залишається актуальним гасло: «Педагог — людина, в якій не згасає вогонь бажання робити іншим добро, працювати задля щастя і добробуту власної родини і нашої держави України». Організатори музейної кімнати сподіваються, що кожний вчитель, ознайомившись із сторінками історії профспілки, побачить і частину самого себе, свого життя, своєї прекрасної долі на освітянсько-профспілковій ниві.

Ірина Переходько,

*магістрант спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури»,
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м.Луцьк*

ДО ПОБУДОВИ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ВОЛИНСЬКОГО БДЖІЛЬНИЦТВА: ТЕМАТИЧНИЙ РОЗДІЛ «ІСТОРІЯ БДЖІЛЬНИЦТВА»

Бджільництво належить до найдавніших занять українців. Існує чимало як археологічних, так і писемних свідчень про розвиток бджільництва в Україні загалом і на Волині зокрема. Сьогодні безслідно зникають народні знання, які акумулювали виробничий досвід поколінь. Відходять у минуле способи господарювання, звичаї та обряди. Залишається все менше знавців старовинних способів господарювання. Разом із людьми зникає і багатий етнографічний матеріал. Це зумовлює потребу якнайшвидшого вивчення та дослідження української культури, зокрема, історії бджільництва.

Тематико-структурний план побудови експозиції Музею Волинського бджільництва запропонований А. Дмитренко, яка виділяє 10 основних тематичних розділів, один з яких присвячений історії бджільництва [3, 225].

У створенні експозиції музею активну участь беруть студенти спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Було розроблено основні тематичні блоки, що можуть бути представлені у Музеї Волинського бджільництва, зроблено ескізи.

У тематичному блоці, присвяченому історії бджільництва, в ілюстраціях представлений наскальний малюнок, що датується V тисячоліттям до н. е., котрий був знайдений в Аранській печері в Іспанії. На ньому відображено сцену видалення меду з гнізда диких бджіл. На стендах зазначено, що Давньому Єгипту фараони носили титул «Повелитель бджіл». Символічне зображення цієї комахи за життя фараона прикрашало царську емблему, а після смерті — його гробницю [5]. Саме такі зображення на гробницях єгипетських фараонів представлено і на стенді. Як ілюстрацію про давнє бджільництво також використано зображення бджоли — символу Великої матері на давньогрецькій монеті (V ст. до н. е.); наскельне зображення бджолиних щільників з Південної Анатолії (VII–VI ст. до н. е.).

У східних слов'ян бджільництво, як галузь сільського господарства, виникла у формі бортництва, ще до початку нашої ери. Існує припущення, що бортництво виникло до початку переходу наших предків до землеробства. Про це свідчить знайдена на території Польщі борть, котру відносять, приблизно, до I ст. н.е. [2, 3–5].

Перші писемні свідчення про заняття бджільництвом на теренах України належать Геродоту, який ще IV ст. до н. е. писав, що з території сучасної України до Греції прибували судна з воском і медом. У «Руській Правді», яка відобразила звичаєве право VIII–X ст., про бортництво говориться як про давнє заняття. Цей документ визначив правові норми та конкретну кримінальну відповідальність за бортні злочини. Особливу увагу на розвиток бортницького промислу у документах приділено у період Великого князівства Литовського. Окремі статті Литовських статутів передбачали навіть смертну кару за крадіжку меду. Бортники також користувалися певними привілеями.

Візантія майже виключно жила з баришів, які мала з Наддніпров'я через свої кримські колонії. У «Повісті врем'яних літ» відомого літописця Нестора також знаходимо підтвердження високого рівня розвитку бджільництва в Київській Русі [1, 102–105].

Існує чимало як археологічних, так і писемних свідчень про розвиток бджільництва в Україні загалом, і на Волині зокрема. На території Волині бджоли водилися з давніх часів і набули певного розвитку щонайменше 2–2,5 тисяч років тому. Початковою формою бджільництва у цьому регіоні було бортництво у природних та штучних дуплах дерев. При цьому обов'язковим було збереження дерева до його природного руйнування. На кожному бортному дереві господар ставив свій знак (тавро, знаменно), яке являло собою набір крапок, кружків, рисок, тварин тощо.

Якщо говорити про сучасний стан бджільництва на Волині, то потрібно підкреслити той факт, що в останні роки відроджується інтерес до традиційного бджільництва, як невід'ємної частини трудової діяльності наших предків. З намірами відновити бджільництво за ініціативи Віталія Івановича Приймака та початківців-аматорів Миколи Івановича Іщука, Володимира Антоновича Дмитрика у лютому 2004 року відбулося організаційне зібрання (15–20 пасічників) громадської організації «Ройовий стан». Її очолив В. І. Приймак [4].

Отже, етапи розвитку бджільництва були пов'язані, як зі зміною суспільних відносин, так і залежали від вдосконалення технологій одержання продукції та методів розведення й утримання бджіл. При цьому вплив держави на процес розвитку бджільництва був адекватний існуючим економічним потребам в продукції бджільництва.

1. Биляш Г. Д. *Селекція пчел* / Г. Д. Биляш, Н. И. Кривцов. – М. : Агропромиздат, 1991. – 304 с.

2. Дмитренко А. *Бджільництво на Волині і Західному Поліссі в другій половині XIX – на початку XX століття* / А. Дмитренко // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. – Луцьк, 2001. – № 5. – С. 114–118.

3. Дмитренко А. *Тематико-структурний план побудови експозиції Музею волинського бджільництва* // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. – Вип. 6*. – Луцьк, 2014. – С. 225–229.

4. *Сучасний стан бджільництва на Волині* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medovabrata.com.ua/page/suchasnii-stan-bdzhilnictva-na-volini>. – Назва з екрану.

5. *Цікаве – про бджіл і мед* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znyva.org.ua/cikave-pro-bdzhil-i-med.html>. – Назва з екрану.

Ірина Петрова,

кандидат філософських наук,

викладач суспільних дисциплін Луцького педагогічного коледжу,

м. Луцьк

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ МУЗЕЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ПЕРІОДСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Всебічний і ґрунтовний аналіз музейного середовища як чинника соціалізації особи зумовлений низкою причин історично-світоглядного, духовно-культурного, соціального та науково-теоретичного характеру. Порушення проблеми музейної соціалізації особи обумовлено змінами соціального та культурного середовища, особливо під час входження України до світової соціокультурної спільноти.

Суперечливості процесу державотворення, зокрема руйнація культурної моделі в 90-ті роки ХХ століття та її системи цінностей, що спричинили екзистенційну кризу різних верств населення, потребують кардинального вирішення проблем соціокультурної адаптації людини, а особливо молоді. В наш час середовище й особа виступають як контравертні явища, де особа є похідною, такою, що підлягає змінам відповідно до трансформацій нею ж таки штучно створених систем: держави, культури, мистецтва.

Музейницька сфера України перебуває у глибокій кризі, пристосовуючись до щоденних викликів часу. Це відбувається здебільшого через застарілі методи діяльності й стереотипи мислення. Поміж тим, актуальними є питання культурологічного осмислення музейної соціалізації в умовах динаміки розвитку систем музейної комунікації.

З огляду на це, особливої уваги потребує визначення перспектив процесу музейної соціалізації людини, що в свою чергу зумовлює потребу в зверненні до проблем культурного надбання. Це зумовлює потребу поглибленого теоретичного осмислення чинників існування й розвитку музейного середовища.

Теоретичні підстави даного дослідження містять культурологічні, філософські аспекти вивчення феномена культури, її соціальних, комунікативних функцій, творення і споживання культури. У науковій літературі існує досить великий масив досліджень, присвячений вивченню як зовнішніх чинників інтеграції культури, так і внутрішніх традиційних умов буття (М. Каган, Х. Ортега-і-Гассет, П. Сорокін, О. Шпенглер); пошуку суспільством моделі нового середовища, виявленню сенсу життя та стану духовного здоров'я, що залежать як від середовища, в якому перебуває особа (М. Бердяєв, О. Леонтьєв, С. Франк), так і від якості використання вільного часу (І. Бех, М. Вебер, Е. Дюргер, М. Мосс);

Тема діалогу стосовно культури розвивалась у роботах К. Ясперса, О. Шпенглера, М. Бубера, М. Бахтіна. Пізніше проблема «діалогу культур» піднімалася в працях Л. Баткіна, М. Кагана, на межі 80-90-их років – в працях П. Гайдено, В. Біблера та інших.

Проблемам визначення вирішальної ролі фактора музею як соціокультурного середовища та безпосередньої ролі музеїв в системі освітніх закладів присвячені праці Т. Ю. Белофастова, С. М. Зоніна, Е. Ю. Лаврова, Б. А. Столярова, М. Ю. Юхневич та ін. В дослідженнях вчених піднімається питання специфіки освітньо-виховного впливу в музейній комунікації, пошуку контактів музею з аудиторією в нових соціокультурних умовах.

Аналіз наукової літератури виявив недостатній рівень розробленості даної проблеми. З огляду на це, сформульовано наукову проблему необхідності осмислення та теоретичної інтерпретації музейного середовища в міждисциплінарному полі, через виокремлення його значення у процесі музейної соціалізації особи.

Мета дослідження полягає у визначенні та конкретизації сутності соціалізації особи в музейному середовищі в контексті соціокультурної трансформації. Відповідно до мети, поставлено такі завдання:

- проаналізувати вплив трансформаційних процесів на розвиток сучасного музею як фактора соціалізації особистості;
- уточнити категоріальний апарат із розкриттям змісту понять: «музейне середовище», «музейна соціалізація»;
- розглянути музейне середовище як складову соціокультурного середовища в контексті теорії «діалогу культур»;
- дослідити теоретичні аспекти музейної соціалізації як механізму адаптації особи в музейному середовищі.

Предметом дослідження є вплив соціокультурної трансформації на музейне середовище та соціалізацію особи.

Поняття музейного середовища як соціокультурного явища і чинника соціалізації особи розглянуто в міждисциплінарному аспекті та в культурологічному вимірі. Із метою розв'язання поставлених завдань застосовано культурно-соціологічний та філософський підходи.

Виклики, породжені сучасною добою стрімких суспільно-економічних трансформацій, змушують критично переглянути характер відносин між музейним закладом та відвідувачами, роль музеїв у неформальній і додатковій освіті, вихованні молоді, розвитку галузі рекреації та дозвілля, формуванні культурної політики держави та й самого суспільства. Нині музеї постають не лише зберігачами минулого, а й відправною точкою нового бачення і мислення, активними чинниками творення майбутнього. Сучасні музеї є тим багатовимірним простором, який у добу «економіки знань» та «суспільства, що вивчає» дає імпульс для творчості й інновацій, що визначає перспективи цього середовища та можливості успішно конкурувати із зростаючими індустріями розваг та дозвілля, нових технологій.

У відповідності з прийнятими уявленнями про соціальний інститут як тими зразками, які управляють поведінкою індивідів і соціальними відносинами [6, 364-365], можна вважати, що музей є соціальним інститутом, який виконує соціокультурні функції. В умовах зростання соціальної ролі музеїв культурно-освітню функцію можемо розглядати як одну із основних соціальних функцій музею.

Комунікаційний підхід розглядає музей як соціокультурну інституцію (суб'єкт-музейний працівник, інші суб'єкти-відвідувачі). Тобто, почався перехід від науковості музею до акценту на емоційний фактор

сприйняття його експонатів. Це означало не тільки зміну технологій, але й зміну ролі музею в суспільстві.

На початку 90-х років ХХ ст. в нашому суспільстві відбулися кардинальні зміни, що не могли не відбитися на стані музеїв і розвиткові музейної справи в Україні взагалі. В сучасному музеезнавстві став обґрунтовуватися термін «культурно-освітня діяльність», що вело до зміни ролі музею в суспільстві, переорієнтації музею на виконання функції додаткового освітнього центру з дозвілево-розважальними завданнями. Музей став трактуватися як соціально-культурне явище, коли в ролі суб'єкта, виступає музейний працівник, в ролі другого суб'єкта – музейна аудиторія. Самомому музею як зібранню експонатів відводиться роль посередника. Здійснився поворот від моделі музею як закладу, що задовольняє суспільні потреби у збереженні та використанні предметів реального світу до моделі соціально-культурного явища. Поширювалося уявлення, що справжні історичні предмети вивчаються і експонуються як первинні джерела культурного споживання у відриві від призначення музею та його ролі в суспільстві. На це впливає техногенність нашої цивілізації, яка призводить до перетворення окремої особистості в предмет споживання [1]. Разом з тим, західні фахівці вже наприкінці 1980-х років застерігали від зайвого захоплення теорією комунікацій, бачачи справжню мету музеїв в поширенні знання про культурну спадщину.

Важливою є проблема музею і культурної спадщини, оскільки «Культурна спадщина є ключовим фактором утримання соціальної рівноваги у світі»(XXI Генеральна конференція ІКОМ, Шанхай, 2010). Соціокультурний підхід дозволяє розглянути музей як складову частину культури, як інтеграцію соціального і культурного. Розроблений Т. Парсонсом підхід до культури дозволяє зробити висновок, що саме через музей передаються знання про культурну спадщину. Оскільки засвоєння елементів культури відбувається в певному соціальному середовищі, можна вважати, що музей вписаний в соціокультурне середовище. За останні сто років відбулася еволюція місії музею – від збереження культурної спадщини до відкриття культурної спадщини для сучасників та формування у відвідувача розуміння і критичного осмислення подій, явищ, культури.

Щоб не перетворитися на архаїзм, музей мусить сфокусуватися на суспільстві, а не на предметі, зокрема, відмовлятися від такої форми подачі, яка дістала назву «товарна естетика», коли експонати виставляють немов на продаж. Вони представлені без контексту і відвідувач бачить їх поза звичним середовищем. Традиційно музеї просто презентують об'єкти, використовуючи односторонню форму спілкування.

Сучасний музей – це концентрований вираз духовного пошуку культури минулого і сьогодення. Сучасні музеї стають місцями взаємодій культур. Він допомагає вирішувати проблеми адаптації людини до умов нового тисячоліття. Діалогічність – це особлива якість культури, прагнучої до цілісності. Цю якість забезпечує механізм самозбереження і саморозвитку культури, допомагає уникнути її стагнації, окам'яніння і ритуалізації. Діалогічність дозволяє прийняти чужі аргументи, перейняти чужий досвід, завжди шукає балансу, компромісу. Діалог, що являється фундаментальним принципом життєдіяльності культур, вказує на істотну потребу однієї культури в іншій. У музейному середовищі відвідувач вступає в діалог культур, по-своєму сприймає музейні цінності, занурується у світ культури. Занурення в самотній світ музею вимагає від людини подолання стереотипів і внутрішніх бар'єрів.

Найголовнішим методологічним підходом по дослідженню проблематики міжкультурного діалогу в музейному середовищі є пріоритет якомога повнішого розкриття гуманітарно-екзистенційного потенціалу кожного репрезентанта певної культури (людини, соціальної групи чи великого культурного масиву). Ця методологічна засада базується на іншому методологічному принципі, сенс якого полягає у визнанні, що відвідувач музею виступає як суб'єкт взаємодії культур – особливої соціальної дії, яка лежить в основі процесу соціалізації.

Однією з найяскравіших рис сучасної культури є поширення так званих соціокультурних запозичень. Будучи відкритою та динамічною системою, сучасна культура набуває ознак масовості, що сприяє розмиттю культурних кордонів, зниженню цінності національної культури в протизвагу підкреслено високій оцінці інших світових культур. Такий стан справ викликає інтерес багатьох дослідників, які, звертаючи увагу, на цей феномен, по різному його оцінюють: як небезпеку впливу іноземних культур на цінності, які суперечать традиційним цінностям, прийнятими в культурі народу, як злам національної гідності та самодостатності [7, 7-8], як репресивну культуру, яка заблоковує етнічне підсвідоме народу [4].

Та все ж такі думки розділяють не всі дослідники, наприклад, В.Н. Томалінцев говорить, що культурна експансія нездатна торкнутися глибинні пласти та архетипи, які, попри все, залишаються незмінними [8]. Г.М. Гогіберідзе послідовно відстоює ідею необхідності і навіть корисності міжетнічного діалогу культур [1]. Такого діалогу культур неможливо уникнути в результаті існування різних конфесій, ідеологій, світоглядних та ціннісних настанов. В результаті такого діалогу відбувається філіація ідей, їх

взаємопроникнення та взаємовплив[2]. Визнаючи аргументованість подібних думок, все ж варто зазначити, що більшість науковців вважають такі позитивні сторони культурного діалогу лише ідеалом, досягнення якого часто не представляється можливим [9]. Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що методологічною основою нашого дослідження може стати думка, що у музейному середовищі відвідувач вступає у діалог культур.

Особлива роль музею в сучасному напруженому ритмі життя, інтенсивному потоці інформації полягає в тому, що музей занурює відвідувача в специфічне середовище, що дає можливість розкриття внутрішніх творчих ресурсів людини. Таким чином, необхідно встановити специфіку даного середовища, зрозуміти суть поняття «музейне середовище» в контексті соціокультурних реалій сучасного українського суспільства.

У дослідженні аналізується музейне середовище як частини соціокультурного середовища та чинник творчої соціалізації особи. Результати дослідження дали можливість сформулювати такі висновки: Музейне середовище – це цілісне і водночас складно організоване соціокультурне явище. Середовище не може існувати само по собі. Воно може існувати лише по відношенню до суб'єкта, тому при розгляді соціокультурного середовища ми спираємось на антропоцентричний підхід, який ставить людину у центр середовища. Отже, спираючись на тлумачення середовища як системи внутрішніх та зовнішніх факторів, що мають безпосередній вплив на спосіб існування індивіда і з яким індивід може взаємодіяти, визначено, що музейне середовище є сукупністю умов для утворення і споживання матеріальних та духовних продуктів історії людської життєдіяльності, де взаємодіє певний суб'єкт – одночасно творець і споживач культурно-мистецького продукту. Під сукупністю умов розуміється відповідна система соціально-культурних координат із характерними чинниками, які зумовлюють створення певної моделі музейної соціалізації особи.

Трансформаційні процеси соціокультурної реальності зумовлюють зміни в моделях та технологіях діяльності сучасного музею як традиційного закладу культури, його ролі і місця, яке він посідають в оновлених умовах суспільства та життєдіяльності кожної людини. Ці тенденції утворюють новий соціум – музейне середовище з особливими відносинами між його суб'єктами і соціальними та культурними інституціями. Визначені положення є матеріалом для теоретико-методологічної та науково-практичної розробки універсальної моделі музейної соціалізації особи.

Розуміючи соціалізацію як процес засвоєння особистістю соціально-культурних сенсів та цінностей стає очевидним необхідність дослідження впливу всієї атрибутики культурного середовища на процес соціалізації.

На сьогодні в музеєзнавстві формується новий підхід, коли в епіцентрі музейної діяльності вбачають не музейний предмет, а людину (музейну аудиторію). Музейна аудиторія – це сукупність людей, включених у сферу культурно-освітньої діяльності музею. Музейна соціалізація відноситься до категорії ціннісної системи, за відповідних умов вона стає культурним явищем і її можна розглядати як унікальний процес перетворення людської істоти на антропогенний, гармонійно-розвинутий суспільний індивід.

Сутність музею в значній мірі складає процес людського спілкування (комунікації). Культурно-освітня діяльність – це один із видів музейної діяльності, який здійснюється в процесі безпосереднього контакту із музейною аудиторією як в самому музеї, так і поза його межами.

Музейна комунікація – різновид культурної комунікації, що відбувається в музеї: процес спілкування, передачі інформації, знань тощо. Разом з тим, музейна комунікація – це процес спілкування, який відбувається не лише в музеї, але й поза музеєм музейними засобами, з використанням музейних предметів[3].

Соціологічне дослідження «Музей і суспільство» [5] дало Є. Ковальчук дійти висновків, що соціологічні дослідження є одним із шляхів музейної комунікації (спілкування музею з відвідувачем)[3]. Чинниками для залучення відвідувачів (в першу чергу молоді) є реклама музею через Інтернет, телебачення, радіо, впровадження нових технологій. Звідси необхідним є створення у музеї спеціального наукового підрозділу, який би займався вивченням музейної аудиторії, музейним менеджментом і маркетингом.

Процес музейної соціалізації молоді особи віддзеркалюється в позитивно-негативних характеристиках, серед яких: кризовий стан духовних цінностей та відчуження молоді від культури, потреба в інкультурних зразках та переорієнтація творчості на споживання. Позитивною перспективою є те, що музейна соціалізація завдяки застосуванню високих інформаційних технологій, зростання потреби у пізнанні національно-культурної спадщини, і, разом з тим, діалогічності культур, творчого використання вільного часу засобами музейного середовища сприяє трансформації свідомості та перетворення

особистості з відвідувача музею на суб'єкт цього процесу. Соціалізація має бути орієнтованою на принципи творчої діяльності особи в музейному середовищі з інтеграцією різних видів комунікації, музейної та освітньої діяльності.

Наше суспільство переживає складний етап розвитку, криза супроводжує майже всі сфери суспільного життя та неминуче позначається на особистості. В такий період розвитку надзвичайно актуальним стає питання впливу сучасних соціокультурних процесів на особистість, її соціалізацію. Відповідь на це питання представляє собою великий практичний інтерес, особливо коли мова йде про молодь, яка найбільш вразлива перед дією негативних процесів кризи. Говорячи про необхідність дослідження соціалізації, варто зробити наголос на її зв'язку з музейним середовищем, як соціокультурним феноменом. Соціалізація особистості в музейному середовищі відбувається через засвоєння цінностей, продуктів історії людської життєдіяльності, де взаємодіє не тільки певний суб'єкт як творець і споживач культурно-мистецького продукту, а як суб'єкт діалогу культур. Особистість, будучи соціальною істотою, не може уникнути суспільних впливів, які позначаються на її духовному та соціальному житті. Звідси виходить необхідність дослідження музейного середовища як важливого чинника соціалізації особистості в контексті трансформацій сучасної культури.

1. Гогіберидзе Г. М. *Диалог культур в системе литературного образования* / Г. М. Гогіберидзе. – М. : Наука, 2003. – 183 с.

2. Грановская Р. М. *Психология веры* / Р. М. Грановская. – СПб. : Издательство «Речь», 2004. – 567 с.

3. Ковальчук Є. *Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень)*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : volyn-kray-mus.at.ua/publ/kulturno_osvitnja_dijalnist_muzejnykh_zakladiv

4. Куєвда В. *Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект* : монографія / В. Куєвда. – Донецьк: Український культурний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. – 264 с.

5. *Науковий архів Волинського краєзнавчого музею. Матеріали соціологічних досліджень «Музей і суспільство»*. – Луцьк, 2011. – 83 арк.

6. Парсонс Т. *Общий обзор* / Т. Парсонс // *Американская социология. Перспективы, проблемы, методы*. – М., 1972. – 420 с.

7. Романенко Ю. В. *Проблеми соціально-психологічного впливу американізму на українську психокультуру* : навч. посіб. / Ю. В. Романенко. – К. : інститут післядипл. освіти КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – 127 с.

8. Томалинцев В. Н. *Человек на рубеже тысячелетий: Парадоксы духовного развития: Опыт исследования феномена изоцирченности в культуре и творчестве* / В. Н. Томалинцев. – СПб: Изд-во С-Петербургского университета, 2001. – 112 с.

9. Хренов Н. А. *Культура в эпоху социального хаоса* / Н. А. Хренов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.

Валентина Петрович,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РОЛЬ МУЗЕЮ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЙОГО КОМУНІКАЦІЙНА ФУНКЦІЯ

Сучасний стан суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного розвитку країни потребує нового змістовного наповнення діяльності традиційних музеїв. У контексті трансформаційних соціокультурних процесів, що відбуваються у вітчизняній культурі, формується новий тип музею, основні функції якого – акумулювання, збереження, популяризація національної та світової історико-культурної спадщини.

Музеї, як скарбниці духовної спадщини, центри культурно-духовного відродження, відіграють значну роль у відновленні традицій і духовних цінностей української нації, як самостійної одиниці світової спільноти. Можна стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури майбутнього. Таке розуміння ролі і місця музею в останні десятиліття зробило актуальним сприйняття музею як цілісного соціального інституту з його багаточисленними функціями, напрямками, формами в їх органічній взаємодії.

Музеї організують свою діяльність на засадах комунікації, діалогу з відвідувачами. У процесі діалогу або дискусії між різними людьми виявляється взаємодія різних ціннісних установок, наявних у суспільстві. Традиційними формами музейної комунікації є експозиційно-виставкова, просвітницько-освітня, видавнича. Поряд із ними, в умовах інформаційно-технологічного розвитку, з'являються сучасні способи взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу закладів культури серед громадськості.

Специфічною формою музейної комунікації виступає музейна експозиція, за допомогою якої відвідувач спілкується із музейним предметом. Музейні експозиції можуть успішно використовуватись у сучасних педагогічних технологіях, сприяти створенню ефективного навчального середовища.

Відвідувач вступає в контакт з музеєм, коли оглядає експозицію, спілкується із співробітниками, цікавиться музейними виданнями і бере участь у заходах музею, вбираючи інформацію для пізнавального, естетичного, освітньо-виховного розвитку тощо. У свою чергу зворотній шлях інформації простежується через вивчення мотивації звернення до музею, інформаційного та емоційного впливу музейної збірки на відвідувача, спостереження за кількістю та частотою його відвідувань тощо.

Щоб глядачі всебічно опанували музейні збірки, а експозиційна робота була ефективною, музейним працівникам необхідно глибоко досліджувати свою аудиторію, її базові знання, навички, вікові особливості, уподобання тощо. Виділяють три категорії відвідувачів: дослідники, які у своїй роботі використовують музейні фонди та бібліотеку; навчально-освітня аудиторія, зацікавлена специфічною інформацією для пізнавально-освітніх цілей; а також відвідувачі, для яких музей є формою відпочинку [3, 75–76].

Результативність музейної комунікації залежить від фахового діалогу з відвідувачами. Методи та засоби впливу музеїв на різні категорії відвідувачів, взаємодія музейних установ із іншими суспільними інституціями відносяться до актуальної галузі знань – музейної педагогіки, що включає інноваційні педагогічні технології для інтеграції музейництва в процес творчого розвитку та виховання особистості [8].

Актуальні проблеми розвитку музейної педагогіки вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники – Т. Белофастова, Є. Ванслова, Ю. Ключко, І. Коссова, Є. Медведєва, Б. Столяров, С. Фокін, З. Шинчук, М. Юхневич та інші. У своїх дослідженнях вони порушують різноманітні питання організації навчального середовища в музеї.

Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації і спрямована на взаємодію музею та суспільства, залучення до вивчення музейних збірок широких верств населення.

Особливо важливим, з огляду на вищесказане, є занурення особистості в певну історичну епоху, в спеціально створене предметно-просторове музейне середовище, що включає твори мистецтва, пам'ятки природи, історії тощо. При цьому відвідувач має змогу не лише візуально відчути епоху, а й задіяти майже всі органи відчуття. У ході музейно-педагогічного діалогу з'являється можливість продемонструвати, як саме триває процес пошуку та інтерпретації інформації про кожний музейний експонат, як впливають на його розуміння індивідуальні особливості та властивості пам'ятки історії, як слід організувати роботу з музейним експонатом з метою збільшення його емоційного впливу [4].

Важливим фактором розуміння, творчого осмислення та інтерпретації музейної експозиції є результати біографічних досліджень, адаптовані до застосування у музейно-педагогічній діяльності. Власне, сама музейно-педагогічна діяльність спонукає до творчого осмислення, інтерпретації та застосування найрізноманітнішої інформації у ході створення музейної експозиції про людину, яка мешкала у певному соціумі, у певну епоху. Наявність біографічних свідчень у музеї, відображених в експозиції, дозволяє втілювати у життя різноманітні форми музейної комунікації, що уможливають розгортання діалогу з усе більшою кількістю відвідувачів.

Фактично репрезентація «фрагментів життя» особистості у просторі музею може вказувати на характер її діяльності, соціальну активність, рівень інтелекту, комунікації з іншими людьми, особливості поведінки у різних ситуаціях тощо. Саме у такий спосіб музей уможливорює розуміння актуальної ситуації для кожної особистості з позицій її світогляду, культури, віку, життєвого досвіду та професійних умінь і навичок [1; 2].

Щодо різних аспектів вивчення особистості людини через відображення та проекцію її досвіду у просторі музею, можна виокремити діяльність Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України (ЦДАМЛМ). Тут існує музейний фонд, створений на основі особистих меморіальних речей діячів літератури і мистецтва України. Він налічує понад 20 тис. предметів. Фактично експозиція представляє собою комплекс 11 меморіальних кабінетів діячів української культури ХХ ст.: письменників О. Головка, А. Малишка, І. Микитенка, П. Панча, Л. Первомайського, Н. Рибак, Ю. Смолича, М. Стельмаха, Ю. Яновського, кінорежисера О. Довженка, композитора П. Майбороди, художника

М. Глушенка. В кабінетах – меморіальні речі, твори образотворчого мистецтва XIX–XX ст., унікальні друковані видання, меблі, письмове приладдя, побутові речі тощо.

Окремим структурним підрозділом ЦДАМЛМ України є відділ «Літературно-мистецькі Плюти», що знаходиться в с. Плюти Обухівського району Київської області, до якого входить літературно-меморіальний будинок-музей українського драматурга О. Корнійчука та його дружини, письменниці В. Василевської. Нині відділ здійснює широке коло діяльності, зберігаючи і використовуючи матеріали діячів літератури і мистецтва, які жили і творили в Плютах. Серед найвідоміших заходів відділу – організація щорічного літературно-мистецького свята «Весна в Плютах», яке збирає численних шанувальників творчості О. Корнійчука, письменників, акторів, професійні та самодіяльні колективи [7].

Виставкові зали архіву-музею прикрашають полотна М. Глушенка, Г. Дядченка, Т. Жаспар, Д. Жудіна, І. Їжакевича, Ф. Красицького, В. Масляникова, М. Мурашка, В. Овчинникова, К. Трохименка, серія портретів діячів культури роботи І. Тартаковського. Вони неодноразово експонувалися в багатьох виставкових залах України та за її межами.

Окрасою музейного надбання є скульптурні погруддя діячів української культури Г. Сковороди (скульптор І. Кавалерідзе), О. Довженка (скульптор В. Мухіна), Ф. Баклана (скульптор С. Британ). Експонується також скульптурне погруддя видатного українського історика, археолога, архівіста В. Антоновича. У 1890 р. цей високомистецький твір за ініціативою одеського відділення «Громади» коштом мецената В. Тарновського виготовив італійський професор різьбярства Луїджі Йоріні. За радянських часів погруддя В. Антоновича було понівечене й облите фарбою. Працівникам архіву-музею вдалося відшукати твір Л. Йоріні на території «Софії Київської», згодом він був відреставрований скульптором Б. Микитенком.

На вернісажах у ЦДАМЛМ України експонуються скульптури малої форми роботи П. Капшученка, Ф. Коцюбинського. Витворами мистецтва скульптури є посмертні маски діячів української культури О. Білецького, І. Врони, А. Петрицького, Р. Глієра, В. Заболотної та інших.

Значну наукову і мистецьку цінність становить альбом із зразками автентичних вишивок, які прикрашали сорочки корифеїв українського театру XIX–XX ст. Карпенка-Карого, М. Заньковецької, М. Садовського, П. Саксаганського, зібраних актрисою театру, фольклористом і письменницею С. Тобілевич.

На музичних вечорах в архіві-музеї звучать гітара В. Сосюри, а також баян А. Малишка і фортепіано П. Майбороди – свідки творчої співдружності композитора і поета, авторів багатьох популярних пісень, зокрема «Пісні про рушник» [5, 55].

У квітні 2012 р. було започатковано літературно-музичний проект «Мистецькі зустрічі в архіві-музеї». Протягом 2012–2014 рр. у ньому взяли участь майстер художнього слова Анатолій Паламаренко, композитори Леонід Грабовський, Олександр Щетинський, баяніст Роман Юсипей, піаністи Олег Безбородько, Євген Громов, Вікторія Ільченко, Єлизавета Плужко, Ігор Савчук, скрипалька Катерина Суглобіна, музикознавець Ірина Тукова, етномузиколог Наталія Сербіна, співачки Вікторія Заблоцька, Інна Галатенко, Оксана Казанцева-Кабка, Тамара Ходакова, бард Олеся Найдюк, дует «Брати Че» (Василь та Віктор Чернявські), драматург Тетяна Киценко, філософи Андрій Нікітін та президент фестивалю «Сходи до неба» Володимир Сімонов; ансамбль солістів «Sonog continuus» (художній керівник – Павло Колпаков), «Luna Ensemble» (художній керівник – Максим Коломієць), дитячий народний хор «Зірниця», київський театр «Відкритий погляд» та інші митці. Зустрічі супроводжувалися виставками архівних документів, раритетних видань та музейних предметів ЦДАМЛМ України («Баян в українській музиці», «Неофіційні обличчя класиків: шаржі та карикатури з фондів ЦДАМЛМ України»), тематичними оглядами («Особові фонди фольклористів у ЦДАМЛМ України») та інші.

До 23-ї річниці Незалежності України Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України започаткував довготривалий віртуальний проект «АРХІВажлива СПРАВА», покликаний познайомити широке коло дослідників та шанувальників вітчизняної культури з унікальними документами, книжковими виданнями та музейними предметами, що зберігаються в установі [6].

Перед музеями, зокрема й Центральним державним архівом-музеєм літератури та мистецтва України, стоять непрості завдання пошуку креативних форм музейної комунікації. І щоб заохотити сучасного відвідувача прийти до музею, з'являються проекти новаторського характеру, що дають змогу не тільки вивчати життя та творчість видатних особистостей літератури і мистецтва, освіти та науки України, але й висвітлюють різні періоди літературно-мистецького, суспільного, громадського, науково-освітнього процесу в Україні протягом XX століття.

Оптимально побудований процес музейної комунікації з використанням автобіографічних даних дає змогу відвідувачам не лише ознайомитись із загальною інформацією про людину, характером її діяльності,

різноманітними досягненнями, а й реконструювати історію окремих соціальних інститутів. Головне у даному випадку – організувати не лише ефективне середовище комунікації, а й відчуття настроїв відвідувачів.

Отже, результати розвитку музейної комунікації засобами музейної педагогіки підтверджують, що музейні колекції виступають не лише невичерпним джерелом для дослідницької діяльності, але є важливим засобом духовного розвитку суспільства.

1. Караманов О. В. «Фрагменти життя» особистості як об'єкт психолого-педагогічних досліджень у музейному просторі / О. В. Караманов // Четверті Зарембівські читання : Матеріали Четвертих Всеукраїнських Зарембівських наукових читань «Українське пам'яткознавство : сучасні проблеми та тенденції», присвячених 150-річчю від дня народження акад. В. І. Вернадського (м. Київ, 17 квітня 2013 р.) : 3б. наук. пр. : Титова О. М. (гол. ред. кол.), Бєсов Л. М., Гріффен Л. О. [та ін.] : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2013. – С. 157–160.

2. Караманов О. В. Застосування біографічних досліджень у музейно-педагогічній діяльності / О. В. Караманов // Треті Зарембівські читання : Матеріали Третіх Всеукраїнських Зарембівських наукових читань «Українське пам'яткознавство : сучасні проблеми та тенденції», присвячених 20-річчю Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (м. Київ, 23 травня 2011 р.) : 3б. наук. пр. : Титова О. М. (гол. ред. кол.), Гріффен Л. О., Посохов С. І. [та ін.] : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. – С. 183–187.

3. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку / Р. Маньковська // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 75–84.

4. Терещенко М. Є. Упровадження у навчально-виховний процес засобів музейної педагогіки / М. Є. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ipro.org.ua/files/новини/останні_новини/2009/131209/2... – Назва з екрану.

5. Ходоровський М. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: історія, джерельна база, сьогоденні реалії / М. Ходоровський // Архіви України. – 2008. – № 1/2. – С. 50–58.

6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України [Електронний ресурс] / Державна архівна служба України. Архівні установи. – Режим доступу : csat.archives.gov.ua. – Назва з екрану.

7. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. До 45-річчя заснування [Електронний ресурс] / Державна архівна служба України. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/News/2011_05_31_Booklet.pdf. – Назва з екрану.

8. Щербак Д. Становлення і розвиток музейної педагогіки в Україні / Д. Щербак // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи : збірник наукових праць. – К. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2009. – Випуск 1. – 231 с.

Лілія Подворна,
провідний науковий співробітник
Донецького обласного художнього музею,
м. Донецьк

РОБОТА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОНЕЦЬКОМУ ОБЛАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ МУЗЕЇ

23 вересня 2014 року Донецький обласний художній музей відзначив своє 75-ти річчя. Робота закладу на різних етапах існування мала певні притаманні лише йому особливості, але освітньо-виховна діяльність музею завжди вважалась однією з провідних. На основі зібрання, в яке входить близько п'ятнадцяти тисяч творів вітчизняного та світового образотворчого мистецтва XVI – поч. XXI століття, а також невелика за обсягом колекція античного прикладного мистецтва, вирішувались педагогічні завдання для різних вікових груп відвідувачів. Існували традиційні форми роботи з дітьми дошкільного віку, серед яких найчастіше застосовували короткі оглядові екскурсії-знайомства з музеєм, зустрічі з художниками, заняття за жанрами по окремо взятій картині та за авторськими монографічними експозиційними блоками.

До середини 1980-х років минулого століття відносяться перші спроби проведення занять із дошкільнятами у вигляді окремих ігрових екскурсій. У 1987 розпочав існування, створений науковим співробітником музею Развенковою Н. М., гурток “Абетка мистецтва”, в якому за допомогою музейних засобів отримували початкові знання про мистецтво й культуру діти з дитячих садків. Робота гуртка була орієнтована на три вікові групи: молодший дошкільний вік (3–4 роки), середній дошкільний вік (4–5 років) та старший дошкільний вік (5–6 років). На практиці досліджено специфіку подачі матеріалу для дошкільнят. Враховано такі їх психологічні та вікові особливості, як підвищена імпульсивність, слабкість

довільної уваги, швидка втомлюваність. Визначено, що термін заняття не повинен перевищувати 30–40 хвилин. Специфіка роботи музейного вихователя з наймолодшою категорією відвідувачів не тільки в тому, щоб за цей час дати інформацію, але й у тому, щоб створити максимум можливостей для емоційних переживань. Таке виховання повинно розпочатись ще у ранньому дошкільному віці, формуватись на принципах індивідуального та вікового підходу, носити систематичний, поетапний і, водночас, активний характер.

Особливо важлива перша зустріч малюків з художнім музеєм [1, 29]. Не тільки музейні предмети, а й саме музейне середовище (будівля, експозиція), постає перед малими відвідувачами як простір краси й гармонії. Головне на цьому етапі – викликати у дітей зацікавленість, емоційний відгук на впізнані в зображенні предмети, бажання з увагою розглядати художні твори [2, 187]. Маленькі відвідувачі повинні отримати загальні знання про те, як художник створює картину чи скульптуру. Треба зробити наголос на цілях мистецької роботи – акцентування уваги на красі навколишнього світу й радості для глядачів. Наявність спеціально обладнаного приміщення та широкого спектра творів образотворчого мистецтва, які пов'язані з певною темою, надають можливість дитині вільно оперувати об'єктами, здійснювати вибір, будувати художні образи у відповідності зі своєю індивідуальністю та конкретною ситуацією. Для того, щоб викликати естетичну реакцію, глядацьку активність, а також зберегти їх у наступних етапах виховання, необхідно використовувати систему розвиваючих вправ: переказ події від імені персонажа композиції, діалог у процесі обговорення мистецького об'єкту, доповнення зорового враження слуховим та тактильним, відтворення ситуацій, які спонукають малюка ставити себе на місце автора твору [2, 184]. При застосуванні будь-яких із вищезгаданих вправ в основі процесу художнього виховання дітей дошкільного віку повинен лежати принцип гри. Але специфіка середовищ більшості художніх музеїв, як консервативних установ із історично сформованою етикою поведінки, що будується на низці заборон (голосно не розмовляти, не торкатись експонатів, не бігати тощо), вступає в протиріччя з особливостями дитячої природи. Дошкільнятам при знайомстві з об'єктом їх зацікавлення обов'язково необхідна дія. Дитина прагне не тільки торкатись, але й грати. Тому заняття з малечею повинні проходити за різним кшталтом і несхожими умовами. Ігрові екскурсії можуть чергуватись із переглядом слайдів, майструванням чи малюванням.

Малюки дошкільного віку сповнені інтересу до навколишнього світу й бажанням “експериментувати” в ньому. У ранній період розвитку в дитині, яка тільки-но починає відокремлювати себе від оточення, розкривається яскраво виражений зв'язок, свого роду спорідненість із предметним світом, рослинами, тваринами, персонажами казок. Здатність до одухотворення оточуючого простору робить її чутливою до таких видів образотворчого мистецтва, які щонайбільш пов'язані з природою та предметним середовищем. Світ постає в уяві дитини в яскравих образах, і це дає можливість педагогу спрямовувати розвиток образності на художній об'єкт. Найбільш доцільними для сприйняття дошкільнят виявились предмети декоративно-ужиткового характеру, народні іграшки, скульптури великих та малих форм. Згідно спостережень, малюкам краще надавати для ознайомлення обмежену кількість узагальнено-реалістичних, декоративних творів одного виду. Предмети зображення на них повинні бути знайомі дітям та розповсюджені в повсякденному житті, носити контрастний характер.

Розвиток художнього виховання у ранньому віці обов'язково необхідно пов'язувати з особистою творчістю дітей, бо вони більш орієнтовані на власне образотворче вміння, ніж на сприйняття чужого мистецтва. Зображальна діяльність малюка стає одним із методів пізнання оточуючого світу.

Враховуючи результати багаторічних досліджень науковців нашого музею, на цей час вирішено зосередитись на роботі зі старшою та підготовчою групами трьох дитсадків. Основною формою роботи з дошкільнятами у ДОХМ є ігрова екскурсія [3, 99]. Цей вид виховання та надання знань дав можливість використовувати образотворчий, літературний, музичний, дидактичний матеріали, а також наочне приладдя. Надзвичайно дієвим виявився засіб включення у перебіг етапів заняття театралізованих вистав за сценаріями казок, легенд, авторських творів. Вдало підібраний сценічний та літературний матеріал справляє незабутнє враження на малюків, що виразно проявляється в яскравому вияві емоцій.

Виразити своє розуміння побаченого та почутого малі відвідувачі можуть як словом так і творчістю: колективною або індивідуальною. Це можуть бути уроки малювання, виготовлення аплікацій, участь у тематичних театральних міні-виставах, постановка композицій для створення художніх творів, різноманітні сенсорні й художньо-розвиваючі ігри.

Важливою складовою успішно проведеного заняття є звернення музейного вихователя до методу живої бесіди, що дозволяє створити позитивну емоційну атмосферу вільного обґрунтування і висловлення індивідуальних вражень. Специфіка психології вихованців юного віку вимагає від педагога ретельно

продуманої послідовності обговорюваних питань. Їх конкретність та ясність дозволяє створити проблемну ситуацію, яка активізує увагу й пам'ять дітлахів, спонукає їх до спостережень, досліджень, порівнянь. Набутий досвід дозволив старшому науковому співробітнику, музейному педагогу Развенковій Н. М. підготувати для дошкільнят два послідовні цикли ігрових екскурсій, розраховані на дворічний період. Творчу допомогу в розробленні сценаріїв занять надав їй провідний науковий співробітник Близнюк О. П., складаючи образні жартівливі вірші згідно тематики.

Доктор педагогічних наук Столяров Б. А. у своєму навчальному посібнику з музейної педагогіки, формулюючи основні методологічні принципи роботи з дітьми дошкільного віку в художньому музеї, наголошує на тому, що відвідування музею для них не повинно бути частіше 3–4 разів на рік [4, 151]. Але солідний досвід практичної роботи з дошкільнятами у ДОХМ свідчить про можливість більш частих візитів малюків до музею з отриманням позитивних результатів від занять. У Донецькому музеї пропонують 8 занять на рік для старшої групи й 7 занять для підготовчої групи дитсадка.

Перший цикл занять із дошкільнятами присвячений знайомству з музеєм. У його процесі активізується сприйняття дитини “її розуміння існування не тільки фізичних якостей предмету, але і його образу-зображення. Відбувається знайомство з оригінальними виробами широковідомих українських центрів народної творчості. На матеріалі колекції українського декоративно-ужиткового мистецтва музейний педагог розповідає про художні вироби з різних матеріалів і засоби їх створення. Колективно виконуються вправи з дослідження форм, фактури. Наочно демонструються окремі способи виготовлення та декорування творів. Формується вміння розміщення композиційних елементів; почуття ритму та симетрії. Розвивається художньо-естетичне сприйняття, творча уява, комунікативні навички. Діти вчаться через міміку, пластику, мовну інтонацію виражати характери художніх образів. Виховується інтерес до предметів мистецтва, любов до національної культури і повага до традицій свого народу. Загалом цикл складається з восьми занять:

1. “Де живуть твори мистецтва?”. Знайомство з музеєм (театралізоване ігрове заняття із застосуванням макету давньогрецького храму та ляльок-маріонеток за мотивами античної легенди про муз).

2. Твори декоративно-прикладного мистецтва. Кераміка (театралізоване ігрове заняття із використанням гончарного круга й ляльок-маріонеток за мотивами казок Є. Мара “Про трьох силачів”, “Про глиняний горщечок”, “Про п'ять пальців” по авторському сценарію; гра “Розпізнай, що в мішечку?”).

3. Твори декоративно-прикладного мистецтва. Дерево (театралізоване заняття з уживанням авторських ляльок із природних матеріалів, ляльок-маріонеток за авторською казкою “Про день народження дерев”, за мотивами казки Є. Перм'яка “Про некрасиву ялинку” та казки М. Осипова “Про жадібний дуб”; рухлива гра “Дерева, що ростуть”).

4. Художній розпис (театралізоване заняття із використанням зображення екстер'єрів та інтер'єрів українських старовинних міських та сільських будівель, предметів українського народного костюма, ляльок-маріонеток, пальцевих ляльок, саморобних іграшок із картону за авторською казкою “Про орнамент”; складання декоративних композицій із аплікаційного матеріалу).

5. Візерункове ткацтво (театралізоване заняття із застосуванням моделі храму давньогрецької архітектури, ляльок-маріонеток, пальцевих ляльок, імітації великого ткацького верстату й десятка макетів маленьких верстатів за мотивами античного міфу про Афіну Паладу й Арахну, авторської казки “Про бабусю Справницю та допитливу Марічку”; гра “Плетіння павутиння”).

6. Твори декоративно-прикладного мистецтва. Рушник (театралізоване заняття із застосуванням ляльок-маріонеток, нитяних ляльок, саморобних плоских іграшок із картону та прозорої плівки, іграшкових музичних інструментів за авторською казкою “Про рушник”; колективне складання орнаменту весільного рушника із аплікаційного матеріалу за зразком-основою).

7. Писанка (театралізоване заняття із застосуванням макету церкви, авторських об'ємних плетених ляльок, ляльок із гіпсу, ляльок-маріонеток, саморобних плоских іграшок із картону за авторськими казками “Про курочку Рябу, Писанку, Шкрябанку та Крашанку”, “Сон допитливої Марічки” й старовинної легенди “Звідки взяли писанки”; демонстрація технік прикрашанняєць на Великдень; забавки у “битки”, “ярки”, “яйце під шапкою”).

8. Узагальнення засвоєного матеріалу (театралізоване заняття із застосуванням моделі музею, ляльок-маріонеток, пальцевої ляльки, іграшок-імітацій за авторською казкою “Про допитливу дівчинку Марічку та майстрів-чарівників”).

На другому етапі музейного виховання дошкільнят у Донецькому художньому музеї пропонують цикл занять, під час якого діти знайомляться із жанрами живопису та видами мистецтва. Малюм

Ігрове заняття Пейзаж.

відвідувачам демонструють оригінальні твори з експозиції. Вчать визначати жанрову приналежність картин. Доступними засобами підводять до розуміння настрою робіт. Дітей вчать у межах їх невеликого життєвого досвіду давати емоційну оцінку зображеній події чи персонажу. У простій формі розкривають значення таких понять, як композиція, колорит, симетрія. Розповідають про матеріали, за допомогою яких виготовляють твори різних видів мистецтва. Наочно демонструють різноманітні процеси створення художніх виробів. Організують специфічний мовний запас. Формують ставлення до книжної ілюстрації, як до синтезу слова та зображення. Виховують любов, повагу та розуміння значущості творів образотворчого мистецтва у житті людини. Діти отримують навички малювання, виконують творчі завдання, розвиваючі вправи. Під час тривання циклу проводяться сім ігрових екскурсій:

1. Живопис (театралізоване заняття із застосуванням пальцевих ляльок, ляльок-маріонеток, театральних масок, контурних зображень архітектурних споруд, іграшок-імітацій за авторською казкою “Про фарби”, казкою Л. Григор’євої “Якого кольору небо”; гра “Помічники художника”).

2. Пейзаж (театралізоване заняття з використанням ляльок-маріонеток, авторських іграшок-розкладачок, репродукції пейзажу З. Шолтеса “Осінній багрянець”, що вирізана на кшталт витинанки, іграшок-імітацій за авторською казкою “Про художника”, казкою С. Скребицького “Чотири художника”).

3. Натюрморт (заняття-гра із застосуванням авторських іграшок-розкладачок, кольорових масок, репродукцій творів З. Серебрякової “Натюрморт із яблуками та круглим хлібом”, М. Барсамова “Осінній букет”; ігри “Вгадай натюрморт за натурою”, “Досліди, запам’ятай, назви”; постанови творчих етюдів).

4. Портрет (заняття з використанням картонних макетів фігур та облич з рухливими деталями; ігри “Впізнай портрет за натурником”, “Розглянь, запам’ятай, назви”; читання казки “Про імператрицю Катерину II” з елементами театралізації).

5. Графіка. Ілюстрація дитячої книги (заняття з використанням великоформатних книжних ксерокопій портретів Йоганна Гуттенберга, Франциска Скорини, Івана Федорова, ксерокопій сторінок рукописних книжок, дерев’яних, металевих, кам’яних матриць, матриць з лінолеуму та відбитків з них, пальцевої ляльки, глиняних іграшок; читання авторської казки “Про забуту книгу” з елементами театралізації; наочне відтворення процесу виготовлення ілюстрації в техніці ліногравюри).

6. Скульптура (заняття із застосуванням графічних зображень скульптур із колекції музею, ляльки-маріонетки, форм для відливки виробів малої пластики з алебастру, алебастрових відливок-копій, зразків природних матеріалів: мармуру, дерева, алебастру, металу; акторська імітація процесу створення скульптури за мотивами античного міфу про Пігмаліона; гра “Впізнай скульптуру за моделлю”; театралізоване відтворення ходу тиражування творів малої пластики з алебастру за давньогрецькою легендою про богиню Ебасту).

7. Підсумок набутих знань. Гра “Поле чудес” (ігрове заняття з традиційним для однойменного телевізійного шоу обергальним барабаном, репродукціями творів мистецтва із зібрання ДОХМ та призами).

Наприкінці кожної зустрічі музейний педагог презентує всім малим відвідувачам саморобні іграшкові книжечки-розкладачки з картинками, де тиражовано художні терміни з ілюстраціями у відповідності до теми заняття. Подарунки стають для дітлахів одночасно приємною згадкою про отримані враження й знання, а також є опосередкованим зв’язком із родинами малечі. Показ батькам яскравої книжечки, а

також оповідь про похід до музею та події, що його супроводжували, за задумом музейного педагога з ДОХМ, має спонукати членів родини до подальших відвідин музею разом.

На жаль, юні відвідувачі у музеях є малочисельною категорією. Це обумовлено невеликою кількістю музейних педагогів, конкретних методичних програм та специфікою експозиційного матеріалу традиційного художнього музею. Робота з відвідувачами дошкільного віку є водночас цікавою як для дітей так і для фахівців з музейного виховання. Працівники дитячих садків, центрів із раннього розвитку, шкіл художнього виховання, намагаючись урізноманітнити прийоми естетичного розвою дітей, охоче організують систематичні відвідування музею. Популяризації музейного виховання сприяє ряд спеціальних організаційних заходів: сімейний музейний абонемент, спільні екскурсії для батьків з дітьми, укладання договорів із закладами виховання, рекламне висвітлення роботи засобами масової інформації.

Робота з дошкільнятами вимагає від музейного педагога не тільки наявності знань із мистецтвознавства, історії, літератури, дитячої психології, але й потребує артистичного хисту, навичок фантазійного майстрування, певної матеріальної бази. У ДОХМ охоче діляться сценаріями, макетами та лекалами для бажаючих самостійно художньо виховувати маленьких дітей. Під час проведення практичних занять для студентів, відвідувачів із курсів підвищення кваліфікації вчителів, учасників науково-практичних семінарів традиційно проводяться показові ігрові екскурсії для дітей дошкільного віку у художньому музею. У 2005 році за цю форму виховної діяльності музейний педагог, старший науковий співробітник Развенкова Н. М. отримала першу премію за підсумками обласного конкурсу на кращий музейний проект. Найближчим часом у ДОХМ заплановано видати ґрунтовний методичний збірник текстів ігрових занять для дітей дошкільного віку за її авторством.

1. Капустина Н. И. Психолого-социологические исследования эффективности музейных программ и занятий для школьников / Н. И. Капустина, Л. А. Гайда ; Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького // Музей і відвідувач: методичні розробки, сценарії, концепції. Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ : Б. в., 2005. – С. 27–34.

2. Вайдакер Ф. Загальна музеєлогія: посібник / Ф. Вайдакер / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів : “Літопис”, 2005. – С. 182–190.

3. Развенкова Н. Музей и духовное развитие маленького ребенка / Нина Развенкова // Музейний альманах : наукові статті та матеріали. ДОХМ. – Донецьк : ВД “Кальміус”, 2006. – С. 99–101.

4. Столяров Б. А. Психолого-педагогическая специфика работы на музейной экспозиции с разновозрастной аудиторией / Б. А. Столяров // Музейная педагогика. История, теория, практика: учеб. пособие. – Москва : Высш. шк., 2004. – С. 149–152.

Світлана Пригонюк,

завідувач науково-дослідного сектору

„Музей козацької слави. Роботи В. Завгороднього”,

Національного історико-етнографічного заповідника „Переяслав”,

м. Переяслав-Хмельницький

СЛАВА КОЗАЦЬКА У ТВОРЧОСТІ НАРОДНОГО МИТЦЯ ВАСИЛЯ ЗАВГОРОДНЬОГО

День українського козацтва для України – свято особливе. Адже свого часу саме запорозьке козацтво було стрижнем українського етносу, скарбницею його культури, традицій та звичаїв. До того ж саме козаки узяли на себе одну з основних державних функцій – захист рідної землі, ставши, таким чином, збройними силами українського народу. Європейці називали українців «козацькою нацією», а Україну – «країною козаків». Звідси і нероздільність таких понять як «Козацтво» та «Україна».

Будучи унікальним історичним явищем, своєрідним лицарським орденом «лицарів-плебеїв», козацтво і на сьогодні залишається цікавою темою, до якої постійно звертаються історики, етнографи, краєзнавці, письменники, поети, скульптори та інші. Адже козаки – це душа, гордість, символ, врешті-решт – бренд України. Тому й не дивно, що патріотично налаштовані майстри пензля також не обходять увагою козацьку тематику, намагаючись художніми засобами відобразити психологію, культуру та побут цієї найбільш героїчної частини українського народу.

До таких майстрів належить і Василь Леонтійович Завгородній – людина легенда української культури, прекрасний художник, талановитий різьбяр, відомий співак, поет-пісняр, лауреат мистецької премії ім.

Катерини Білокур (1995 р.), член Національної спілки майстрів народного мистецтва України з 1991 року, ветеран Великої Вітчизняної війни.

Народився Василь Леонтійович 26 жовтня 1925 року в с. Водяне Компаніївського району на Єлисаветградщині (нині Кіровоградська обл.) у великій селянській родині. З дитинства мав дві великі пристрасті – до малювання і до співів – їм і присвятив все своє життя. У 1950–1955 роках навчався у Київській консерваторії, клас Івана Паторжинського. Працював у різних колективах і філармоніях. Як соліст славнозвісного Українського народного хору ім. Григорія Верьовки отримав звання Заслуженого артиста України (1967 р.). Пів- світу об'їздив він у гастролях і майже ніколи не розлучався з фарбами.

Повна реалізація Василя Завгороднього, як багатогранного митця відбулася у зрілому віці, коли він отримав можливість повністю присвятити себе образотворчому мистецтву, поезії. Творчість майстра є дуже різноплановою. Це графічні роботи (акварель, ліногравюра, пастель), різьблення по дереву (рельєф та об'ємна скульптура), декоративний живопис.

Його мистецький доробок вражаючий: романтичні пейзажі, психологічні портрети, роботи на обрядову тематику, символіко-декоративні полотна. Василь Завгородній створив образи козаків-запорожців, князів і гетьманів, музик і кобзарів, провидців і подвижників, незабутні персонажі літературних творів, портрети українських світочів минулого та сучасників. І всі ці його мистецькі одкровення неодноразово мандрували світами: Україною, Канадою, Чехословаччиною, Японією.

Василь Завгородній учасник мистецьких виставок з 1959 року, автор багатьох персональних виставок (1972–2010 рр.). Малярські, різьбярські, скульптурні роботи Василя Завгороднього зберігаються у багатьох музеях України та за її межами, зокрема, у Музеї українського народного декоративного мистецтва, Національному музеї Тараса Шевченка, Історичному музеї в Києві, Музеї Лесі Українки в Києві, Музеї О. Довженко в Сосниці, Національній спілці майстрів народного мистецтва України, Кіровоградському художньому музеї, у музеях Батурина і Полтави, Музеї Лесі Українки в Грузії. На рідній Кіровоградщині земляки вшанували пам'ять митця відкриттям постійно діючої експозиції його творів (в селі Нечаївка в приміщенні музею письменника Юрія Яновського) [4, 3–6].

У 2003 році його твори збагатили скарбницю Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», покликавши до життя «Музей козацької слави. Роботи В. Завгороднього». Його було створено у будівлі XIX ст. у мальовничому куточку старого Переяслава поряд з будинком А. Й. Козачковського, у якому в свій час перебував Т. Г. Шевченко. Василь Завгородній в одному з інтерв'ю відгукнувся на це так: «Це справжнє щастя для будь-якого художника. Мої роботи розміщені поряд з музеєм Тараса Шевченка, на землі, де великий Кобзар писав свій «Заповіт». Про що ще можна мріяти?» [7, 5–6]. Оригінальність задуму, втіленому в новій музейній експозиції, полягала в комплексному підході, в результаті якого представлена творчість талановитого митця у поєднанні з висвітленням мистецькими засобами історії, життя та побуту українського козацтва.

Основна мета створення музею – розповісти про глибоко національного художника Василя Леонтійовича Завгороднього, показати його творчість, яка зображує козацьку сторінку історії народу, любов до України і її духовних пророків і героїв. Портрети гетьманів та полковників, образи козаків, жанрові сцени військового побуту, втілені в полотно та дерев'яну скульптуру відзначаються самобутністю, не втрачаючи при цьому давніх традицій народного мистецтва [1, 26–29].

У трьох залах музею представлено більше двохсот робіт художника, створених в різні періоди творчості. В них проглядає справжній дух народу, глибинний зміст українства. Головне у Завгороднього В. Л. – дія, рух, порив. Автор прагнув зобразити героїв у стані внутрішньої напруги думок, духовних і фізичних сил, або в критичну мить найвищого прояву їх почуттів, емоцій у визначальний героїчний та трагічний момент людського життя. Цим завданням підпорядкований принцип побудови сюжетних сцен та епізодів [10, 17].

Уособленням козацтва в народі був козак Мамай. В XVII–XIX ст. ця картина набула значного поширення в Україні і освячувала мало не кожну українську хату. Зображення козака на народних картинах, в час коли Запорізького Війська вже не існувало, сприймалось як своєрідний пам'ятник минулому українського народу. Малювали козака Мамай на полотнах і на стінах хат, на дверях і на віконницях, на скринях. Він був як оберіг, охоронець житла, господи селянства. Козак Мамай це такий поборець темних сил, що своєю звитягою виборював щастя і добробут людей. На картині «Козак Мамай» (1995 р.) ми бачимо образ козака – бандуриста: молоде обличчя, широко відкриті очі, довгі вуса й оселедець, багатий одяг. Промовисті аксесуари - бойовий кінь, зелений дуб, козацька зброя, шапка, і люлька – доповнюють образ. Народний герой козак-воїн зображений не в запеклій сутичці з ворогом, а в мить перепочинку, уже чимало років він не розлучається зі своєю шаблею, боронячи батьківський край від заклятих ворогів.

Коли ж випадає вільна хвилина сідає під дубом, кладе осторонь зброю і одній лише бандурі, подрузі вірній, довіряє тужливі думи. Висока міра узагальнення переводить образ на рівень символу, що зберігає історичну пам'ять народу і утверджує народні ідеали [9, 40–41].

У деякій мірі риси вигаданого опоетизованого героя ми віднаходимо в реальних історичних постатях козацької доби. В славних козацьких лицарях, котрих народ вважав своїми заступниками, складав про їхні славні діла пісні.

Виникнення першої великої фортеці на острові Хортиця (Хортицької Січі) тісно пов'язане з історією і подвигами знаменитого вождя запорозьких козаків князя Д. І. Вишневецького, відомого в козацьких народних думках під іменем Байди – особи історичної і легендарної, нащадка знатного князівського роду. Портрет Д. І. Вишневецького (1986 р.). В особі князя Дмитра Вишневецького постав визначний козацький полководець, який своє життя присвятив тому, щоб Дикий Степ був українським.

Поряд з портретом Д. Вишневецького портрет видатного історичного діяча козацької доби Петра Дорошенка (1990 р.). На Переяславській Раді він був обраний гетьманом Правобережної України. Своє життя та діяльність гетьман Петро Дорошенко підпорядкував боротьбі за її незалежність. Державний діяч і дипломат, він пройнявся метою вивести свою Вітчизну з руїни, об'єднати її розірвані частини, відновити самостійну Українську державу. На обох сторонах Дніпра він зустрічав визнання, довіру й пошану українського народу [2, 148–153].

Однією з найвидатніших постатей історії всіх часів є Богдан Хмельницький. Діяльність гетьмана Хмельницького мала надзвичайно важливе значення для історичної долі українського народу. Досвідчений воїн і дипломат, визначний державний діяч, один з найосвіченіших людей свого часу. Хмельницький належить до найвидатніших постатей історії не тільки української, але й світової. Це вже добре розуміли сучасники гетьмана, вважаючи його національним героєм. Саме з Богданом Хмельницьким пов'язане становлення української держави, формування української нації. У XVII–XVIII ст. Хмельницького шанували як національного героя, батька Хмеля. Василь Завгородній створив декілька портретів Б. Хмельницького, виконаних в різних техніках. Портрет «Богдан Хмельницький» (1990 р.) виконаний олійними фарбами – поясний, овальний. На ньому зображено спокійну, впевнену в собі людину середніх літ. Гетьман одягнений в урочисто-червоний парчевий жупан та чорну накидку з красивими дорогими застілками. Руки міцно стискають оздоблену коштовним камінням булаву, символ гетьманської влади. Чорна парчева шапка, прикрашена двома страусовими пір'їнами, покриває голову гетьмана. Зовнішність Б. Хмельницького схожа з описами сучасників: «Обличчя видовжене, худорляве, ніс доволі довгий, вузький, вуса тонкі і довгі, «козацькі» [5, 38–39].

Скульптурний різьблений портрет «Гетьман» (1998 р.) виконаний у техніці кругла різьба. Привертають увагу різьблені декоративні панно «Зіркова мить Богдана» (1986 р.), «Трагічна доля Івана» (1986 р.), де гетьмани зображені верхи на конях.

Різьблений портрет Петра Івановича Калнишевського (1993 р.). Видатний державник і політик, талановитий полководець і господарник останній Кошовий отаман Запорозької Січі Петро Іванович Калнишевський прожив довге (112 років), наповнене небезпекою і беззастережним служінням козацькій державі життя. Вперше Кошовим отаманом Запорозької Січі його було обрано у 1762 р. (був військовим осавулом, згодом суддею Війська Запорозького низового, один рік проголошував Кошовим, того ж року після зустрічі в Москві з царицею Катериною II усунутий з посади). У січні 1765 року всупереч царській волі козацька старшина знову обрала його Кошовим.

За час керівництва Січчю він створив на її землях потужну сільськогосподарську економіку, розбудував сотні нових сіл і тисячі хуторів, зберіг для України вихід до Чорного моря, сприяючи поширенню української економічної присутності у запорозьких степах та перешкоджаючи реалізації колонізаційних планів Росії. За запровадження незалежної економічної політики, за обстоювання засад української автономії цариця Катерина II ліквідувала Запорозьку Січ у червні 1775 року. Наприкінці липня 1776 року 86-річного Петра Калнишевського було ув'язнено у Соловецькому монастирі (Біле море), де він, у нелюдських умовах, відстраждав ще понад чверть століття. Помер у 1803 році [8, 137–151].

На полотнах сцени козацьких походів, від моменту прощання і тихої материнської молитви, зображеної на картині «Остання ніч» (1990 р.), до епізодів із власне життя на Понизов'ї. На картині «Приїзд запорожця» (1995 р.) автор зображує козака як певного носія новин, що відбувається на Україні та за межами рідної землі.

У тяжкі часи неспокою і боротьби культ Богородиці в Україні набув особливого змісту. У козаччину Божа Матір перестає бути абстрактною покровителькою. Вона набуває вигляду земної української жінки в багато гаптованому національному вбранні. Козацькі перекази розповідають: явилася їм з неба ікона

Божої Матері і сказала: «Як будете цю ікону знати, то не буде ніякий огонь брати». Відтоді, мовляв, свято Покрови на Січі стало храмовим, а покровительською громади вважалась Діва Марія, «Їй довіряли себе й долю». На картині «Козацька Покрова» (1991 р.) зображено Богоматір, яка прикриває плащем (омофором) козаків, що купають коней [3, 95–101].

Багато часу в житті козаків відводилось походам. Походи були морські та сухопутні. Сухопутні походи здійснювали козаки переважно навесні. Мальовниче виглядала маса запорозьких вершників, що рухалася степовою рівниною. Попереду всіх їхав на коні військовий хорунжий з червоним стягом чи хоругвою у руці. За хорунжим на чолі війська – кошовий отаман. За кошовим виступала піхота, кіннота й артилерія. Разом із військом йшов цілий стан людей – ковалів, слюсарів, кашоварів, саперів, що вразі потреби швидко споруджували різноманітні укріплення. Запорожці завжди йшли табором, в середині якого рухалась піхота, а ззовні кіннота. Для спостереження за неприятелем висилали козаків-розвідників [15, 272]. Автор створив чудове декоративне панно: «За світ встали козаченьки» (1991 р.), де ми бачимо похід запорозьких козаків на суходолі.

Для морських походів вибирали переважно осінній час, особливо хмарні дні й темні ночі перед молодиком. Вирушали козаки в дорогу на великих човнах, що звалися чайками. Спосіб будівництва морських човнів у запорожців був не надто складним. Дно виготовляли зі стовбура великого дерева – липи чи верби. До цієї основи з обох боків знизу вгору прибивали дубові дошки. Виходив великий човен завдовжки приблизно 20 метрів, завширшки 3–4 метри, висотою 2,5 метри. В середині робили перегородки. Човен просмолювали, ставили два стерна й 10–15 пар весел, до бортів прикріплювали товсті в'язки очерету, щоб навіть заповнений водою човен зберігав плавучість. На човні ставили щогли для вітрил.

Чайку могли збудувати 60 козаків за два тижні. У човен вміщувалося 50–70 озброєних рушницями й шаблями козаків. Такі козацькі чайки зображені на картинах «Чайки у поході» (1995 р.) та «Повернення чайок» (1990 р.).

Цікаву композицію складають картини, що розповідають про мистецтво бою та охорону кордонів Січі. У бою з неприятелем козаки виявляли дивовижну стійкість і мужність. На картині «Битва» (1991 р.) показано безстрашний бій з ворогом. Біля кордонів запорозькі козаки завжди тримали особливі загони, які спостерігали за рухом ворога. В разі небезпеки, наближення ворога, на пагорбах, підвищеннях запалювався вогонь, який темним димом оповіщав наступний козацький пост, що ворог наближається. Сигнальна система була досить дієвою, а козаки, відповідальні за це, досить часто втрачали життя, але обов'язок перед своїми товаришами виконували. Кілька таких епізодів зображено на картинах «Ворог наближається» (1995 р.), та «Козацький роз'їзд» (1992 р.).

Серед запорозьких козаків були так звані козаки-характерники, котрих ні вогонь, ні вода, ні куля, ні шабля не брали. Автор відобразив такого козака на картині «Козак-характерник» (1990 р.). Характерники могли впливати на психіку ворога, «заворожувати», «зачаровувати» його, вивідувати в нього військові таємниці. Такі козаки могли проникнути у ворожий табір, наробити там лиха і неушкодженими повернутися до своїх. Вони спеціальними вправами досягали такого стану, коли бойові удари супротивника не відчувались. Вміли миттєво концентрувати внутрішню енергію у ту частину свого тіла, куди спрямовувався удар нападника. Такі здібності мали справжні велетні духу і тіла [12, 31–48].

У вільний від походів час запорозькі козаки любили посидіти, потеревенити, послухати розповіді інших, тримаючи при цьому в зубах коротенькі люлечки, так звані носогрійки й попахуючи з них димом. Люлька для козака – рідна сестра, люба подруга. Будучи високими цілувальниками пісень, дум і рідної музики, запорожці любили послухати своїх боянів, сліпців – кобзарів, нерідко самі складали пісні та думи, самі бралися за кобзи. Ось такого кобзаря ми бачимо на картині «Козак бандурист» (1991 р.). Кобзар завжди був у них бажаним гостем, бо він всюди вештається і долю співає. Кобзарі були не тільки творцями, виконавцями дум та пісень. Вони закликали і запалювали народ на боротьбу, самі брали участь у битвах.

В експозиції представлено ряд портретів типових виразників широких народних кіл, простих, уже не молодих козаків, відданих минулим часам бойової слави, які з гідністю, мужньо дивляться у вічі прийдешності. Обличчя худорляві, обвітрені, написані кольором і світлотінню.

Козацькі типи у митця просто прекрасні. Ці типажі колоритні, характерні й осяяні тонким українським гумором. В центральному залі скульптурна композиція «Козацькі розваги» (70-ті рр. ХХ ст.), що встигла побувати на виставці в Монреалі. На ній вирізьблено козаків, які регочуть, спостерігаючи боротьбу двох побратимів, що щепилися у дружньому поєдинку. Цікава історія появи цих образів на світ. Відпочиваючи у Вінницькій області, побачив майстер при дорозі на Тульчин повалені липи. З тих самих лип, що князь Григорій Потьомкін саджав для Катерини II перед її подорожжю по Україні. Набрив цілу валізу липових обрізків. Усі козацькі образи поробив перебуваючи в санаторії [13, 34–37].

Ось козаки танцюють, – картина «Чи танцювати, та й ушкварити» (1982 р.) Могутні рамена, важкі, м'язисті руки врозліт. Розбурхана стихія бойового гопака. А ось – висока козацька могила з хрестом, обперезана густим рядом осідланих коней без вершників, і великий гурт козаків молиться, ставши на коліна, вшановують полеглих («Козацька могила», 1992 р.) [6, 73].

Привертає увагу скульптура «Монумент козакам» (2000 р.), який слугує постаментом для нашого малого державного гербу – тризубу. Ніби чуємо заклик художника Василя Завгороднього згадати тих, хто не дожив до часів незалежності України.

Обираючи образи та сюжети різьблення, майстер використовував інтуїцію та глибинні знання українського фольклору. При всій самобутності він залишився митцем народним і за духом, і за образом мислення, і за світовідчуттям. На думку багатьох дослідників майстер В. Завгородній найбільш виразний у дереві. Але й художні роботи митця привертають увагу своєю монументальністю, особливою, лише йому притаманною колористикою та внутрішньою силою. Твори Василя Завгороднього лаконічні, надзвичайно емоційні, іноді гумористичні але завжди щирі й просто красиві [14, 29].

Відомий вислів «Талановита людина – талановита в усьому» можна цілком віднести до В. Л. Завгороднього. Крім таланту художника й співака Господь наділив його поетичними та композиторськими здібностями:

*...Рідна земле свята, Україно моя,
Ти пробач мені цюю погорду,
Що співаю тебе і малюю твою
Незнищенну і вічну вроду.*

*Мої фарби бліді, мої пензлі малі,
Моя пісня така слабокрила,
Та малюю тебе і співаю тебе,
Бо любити й мочати несила!*

На жаль світ втратив великого митця. Він мав велику жагу до життя, але тяжка хвороба виявилась сильнішою. 5 квітня 2009 року на 84-му році життя В. Л. Завгороднього не стало. Справа його, як і він сам, житиме в наших думках, помислах, у творчих доробках, які Василь Леонтійович залишив на згадку про себе нам і майбутнім поколінням.

У Музеї козацької слави Роботи В. Завгороднього проводяться тематичні екскурсії, тематичні уроки, зустрічі з художниками, народними майстрами, що виховують у молодого покоління національну свідомість, любов до рідного краю, спонукають до вивчення історії запорозького козацтва. Створюються тематичні виставки з історії козацтва на базі фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

1. Академія мистецтв України. Український літопис ХХІ ст. (визначні імена та підприємства держави України). – К.; ВЦ «Метр», 2008. – 248 с.

2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. Апанович. – К.; Либідь, 1993. – 288 с.

3. Білецький П. Українське мистецтво другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст. / П. Білецький – К.; 1981. – 325 с.

4. Завгородній В. Альбом / Василь Завгородній. – К.; Народні джерела, 2005. – 72 с.

5. Васьківська О. Державотворча політика Богдана Хмельницького / О. Васьківська // Вісник книжкової палати. – К.; 2007. – № 3.

6. Губко О. Музей козацької слави / О. Губко // Літературна Україна. – К.; 2003.

7. Завгородній В. Мій хутір. Вибрані твори / В. Завгородній. – К.; Світогляд, 2007. – 386 с.

8. Кулиняк Данило. Соловецький в'язень, або Останній гетьман України // Дніпро. – 1990. № 7.

9. Лиша Р. Сторони всесвіту // Образотворче мистецтво. - № 1. – 1996.

10. Пошивайло І. Співець лицарської звитяги // Народна творчість та етнографія. - № 2. – К.; Наукова думка, 1989. – 17 с.

11. Пригонюк С. Музей козацької слави. Роботи В. Завгороднього // Путівник НІЕЗ «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 99 с.

12. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства. – К.; Вид. дім «Стилос», 2004. – 308 с.

13. Чорна І. Дерево, різець, душа // Рідна природа. – К.; 1998.

14. Шевченко Є. Народне мистецтво Київщини. – К.; Народні джерела, 2005. – 91 с.

15. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. – Львів; Світ, 1990. – Т. 2. - 319 с.

Наталія Ревега,
*молодший науковий співробітник
науково-освітнього відділу
екскурсійно-масової роботи
Національного історико-етнографічного
заповідника «Переяслав»,
м. Переяслав-Хмельницький*

ВИКОРИСТАННЯ ЛЯЛЬКИ-МОТАНКИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЛЬНОГО ЧАСУ ДІТЕЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «ПЕРЕЯСЛАВ»

Сьогодні стало поширеним проводити майстер-класи у музеях. Одні відвідувачі розглядають музей як місце відпочинку, інші – відвідують заради цікавості. Також є відвідувачі, які відвідують музеї, щоб навчитися улюбленому ремеслу, через участь у майстер-класах.

У наші дні все більш і більш популярними стають ляльки-мотанки, а особливо майстер-класи з їх виготовлення. З лялькою-мотанкою пов'язано багато обрядів та традицій. Ляльки робили зовсім маленькими і дуже великими, їх як спалювали (інколи топили), так і все життя берегли. Це величезна частина побутової культури.

Одним із найдавніших символів української культури є лялька-мотанка, яка виконувала важливу функцію оберега. Назва походить від технології її виготовлення, а саме мотанні або намотуванні клаптиків тканини використовуючи лише нитки. До вміння робити мотанку відносились дуже серйозно та відповідально. Саме тому, цьому ремеслу навчали із раннього дитинства.

Досить часто, люди створювали ляльки, для того, щоб відвести біду або хворобу від людини або родини. У зв'язку з цим, робити ляльки безликими для того, щоб насправді оберігали. Не дозволялось надавати лялькам людських рис обличчя, оскільки вони не повинна бути ні на кого схожими, для того, щоб не заподіяти шкоди.

Особливу увагу приділяли весільним лялькам-мотанкам. Вони були одягнені відповідно до всіх весільних традицій та обов'язково повинні бути в парі. Весільна мотанка (Нерозлучники) відігравали роль не лише оберегу молодій родині, але й вважались символом продовження роду. Молодій дівчині дозволялось грати з ляльками, до тих пір, доки в родині не з'являться свої власні діти. Коли немовля народжувалось, звичайно ляльки-мотанки передавались їм.

Коли людина хворіла, їй давали особливу виготовлену ляльку-мотанку. Після того, як хвороба проходила, ляльку спалювали, вважаючи, що вона перейняла на себе всю негативну енергію.

Бажано, щоб лялька-мотанка була одягнена у вишиванку, спідницю, запуску та головний убір. Кожний з предметів одягу також виконує роль оберега. Так наприклад, спідниця є символом землі, сорочка позначає три життєві часи - минуле, теперішнє та майбутнє. Обов'язковими вважались також такі атрибути, як різні барвисті та кольорові намиста або вишиванки, які несли у собі благополуччя та достаток. І звичайно, невід'ємним елементом одягу був головний убір. Це могла бути шапка, хустка або що не будь інше, але головний убір обов'язково повинен був бути присутнім на ляльці, тому що він символізує зв'язок з небом.

Здавалось, звичайна ганчірна лялька. Що можна розповісти використовуючи мотанку? Лялька-мотанка – це унікальне явище, яке містить безліч інформації.

Розповідаючи про ляльку-мотанку, можна використати такі теми: «Українська родина: традиції, побут», «Національні методи виховання», «Різновиди української народної іграшки», «Український народний одяг», «Образи та символи у тканині та оздобленні», «Національні обереги», «Іграшки моїх бабусь та дідусів».

Завдяки ляльці-мотанці діти пізнають звичаї, традиції українського народу формується любов та потяг до праці. Можна використовувати такі теми: «Символіка української вишивки», «Технологія роботи з тканиною» та інші. Дитина набуває навиків поведінки з ниткою та тканиною. Створюючи ляльку-мотанку, дитина виховує у собі морально-етичні норми, дізнається про: «Шлюб та сім'ю як природний осередок виховання», «Основні елементи національного костюма», «Роль матері в українській родині», «Національний етикет» та інші.

У наш час тема моральності та етичності виховання дітей дуже актуальна. Звичайно, лялька-мотанка не залишає поза увагою таких тем: «Таємниці природи (все про дерево)», «Лікарські трави»,

Фото 1.

Фото 2.

«Хліб всьому голова» та інші.

На даному етапі дуже важливим є запровадження нових форм та методів роботи для організації вільного часу з відвідувачів, особливо з дітьми та молоддю. Надзвичайно актуальним в наш час є завдання відновлення народних звичаїв та традицій українського народу.

Тому, працівники науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи НІЕЗ «Переяслав», впроваджують у роботу з відвідувачами (особливо дітьми) ляльку-мотанку.

Вже стало традицією під час проведення масових заходів на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці організувати майстер-класи. Працівники НІЕЗ «Переяслав» теж на таких заходах проводять майстер-класи, у яких відвідувачі можуть безкоштовно взяти участь. Особливо користуються попитом на Різдво майстер-клас з виготовлення янгола, на Масляну-створення Колодія, а особливо багато бажаючих взяти участь у майстер-класі на Зелену неділю. Учасників майстер-класу особливо дітей завжди цікавить: чому мотанка не має очей і навіщо у неї на обличчі хрест (Фото 1.).

Працівники науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» на заходах (День міста, День молоді, відкриття туристичного сезону), які організує відділ культури міста Переяслав-Хмельницького теж проводять майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки. Жителі та гості міста виявляють бажання не лише взяти участь у майстер-класі, а й сфотографуватись (особливо діти) на згадку з лялькою-мотанкою висота якої понад один метр та зроблена працівником науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». (Фото 2.).

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» організував благодійний проект «Діти - наше майбутнє» на підтримку дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування – вихованців «Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів». Мета проекту-підтримати талановитих та творчих дітей, стимулювання інтересу до культурної спадщини свого народу через майстерність (Фото 3.) [4, 4].

У рамках благодійного проекту «Діти – наше майбутнє» НІЕЗ «Переяслав» долучився до проекту «Не талановитих дітей не буває», організованого виставковим центром Handmade-Expo. Працівниця заповідника Наталія Ревега – майстриня з виготовлення ляльки-мотанки, провела майстер-клас для дітей, які навчаються у КЗКОР ««Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів». Завершивши урок, мисткиня пригостила всіх учасників групи солодкими подарунками НІЕЗ «Переяслав», а одна з учениць отримала сертифікат на безкоштовні заняття з виготовлення ляльки-мотанки. На цей час майстриня готує вихованку до конкурсу на найкращу традиційну народну ляльку [4, 4].

Завдяки ініціативі працівників науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» розпочала роботу «Творча майстерня». Відтепер бажаючі можуть взяти участь у бажаних майстер-класах. Першим майстер-класом, який відкрив роботу творчої майстерні був майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки «Зерновушки», який провів працівник науково-освітнього відділу екскурсійно-масової роботи Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». В Зерновушці зберігатиметься зерно цього річного урожаю, а саме останнього снопа. За народним повір'ям, ця лялька приносить в оселю достаток, допомагає досягти успіхів у роботі. Цілу

Фото 3.

Фото 4.

зиму діти граються Зерновушкою, а на весні висипають зерно до зерна, яке приготовлене для посіву. Якщо ж у родині не було дітей, лялечку ставили в кухні на почесному місці. Основу лялечки становить мішечок з зерном, до якого причіплюють голову та руки. Одягають лялечку ошатно, обов'язково повинен бути передник, на голову зав'язують хустину. Даний майстер-клас відвідало багато дітей. Майстер-клас супроводжувався цікавою бесідою про ляльку (Фото 4). Кожен майстер-клас планується супроводжувати тематичною програмою з відповідними реквізитами, дрес-кодом та дегустацією традиційних українських страв [5, 10].

НІЕЗ «Переяслав» не лише зберігає культурну спадщину України, але проводить змістовні заходи для організації вільного часу дітей. Одним із невід'ємних атрибутів таких заходів є лялька-мотанка. Ляльку-мотанку може зробити кожен. Для цього потрібно: трішки часу та бажання. І пам'ятайте, лялька, зроблена власними руками, значно тепліша та добріша, адже вона є не лише іграшка, а й оберіг.

1. Воронай. О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воронай. – Харків: Фоліо, 2005. – 508 с.
2. Крип'якевич І. Історія української культури / І. Крип'якевич. – Львів: Видавництво І.Тиктора, 1937. – 718 с.
3. Культура та побут населення України / [В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]; гол. ред.: С. В. Головка. – К.: Либідь, 1993. – 285 с.
4. Лой М. З любов'ю до дітей / М. Лой // Культура і життя. – 2014. – № 8-9. – С. 4.
5. Лой М. Знайомство з ремісничою вулицею / М. Лой // Переяславська Рада. – 2014. – №38. – С. 10.
6. Найден О. С. Українська народна лялька / О. С. Найден. – К.: ВД «Стилос», 2007. – 240 с.
7. Склярєнко О. Українське вбрання для ляльки / О. Склярєнко. – Київ: Видавництво «Київ», 2007. – 72 с.
8. Тарасова О. О. Ляльки-мотанки. Обереги для вашої оселі, що дарують успіх, багатство, щастя / О. Тарасова – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 126 с.
9. Шушкевич А. Ф. Народна лялька. Технологія виготовлення: навчально-методичний посібник / А. Ф. Шушкевич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 200 с.

Лариса Савчак,

*учитель української мови та літератури, керівник
Зразкового етнографічного музею «Берегиня» ЗОШ № 7 м. Нововолинська,
м. Нововолинськ*

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА Й МУЗЕЙНА СОЦІОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ МУЗЕЙНОЇ АУДИТОРІЇ

Упродовж віків створювалася і шліфувалася національна система освіти з урахуванням надбань минулого й особливостей сучасної епохи.

Національна культура за період свого існування завжди уособлювала світогляд і систему цінностей, унікальний образ будь-якої країни та її народу в різноманітній мозаїці вселюдської цивілізації. Це той духовний і моральний фундамент, на якому виростала особистість зі своїми індивідуальністю та ідентичністю [2, 5].

У часи інтенсивного відродження української культури одним із основних завдань музейної педагогіки має бути формування духовності як провідної якості особистості. Тому важливим фактором розвитку творчих здібностей музейної аудиторії є усвідомлення особливого значення потенціалу національної традиційної культури, яка становить головний чинник відродження нації, прояв її ментальності.

Кожне покоління тісно пов'язане з історією свого народу, звичаями, традиціями і несе той набутий у тисячоліттях життєвий досвід протягом свого існування, вносячи щось своє, неповторне, постійно підтримуючи генотип нації [4, 497].

Із метою залучення учнівської молоді до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої, творчої, розвиненої особистості при закладах освіти створені музеї як складові системи навчально-виховної роботи.

Історико-культурний аналіз діяльності таких музеїв виявив значний потенціал їх освітньої функції, практичні переваги, ефективність навчання і комунікації, перспективність на майбутнє. Позитивна динаміка діяльності музеїв при закладах освіти створила сприятливі умови для формування нової освітньої моделі, функція якої розширюється до провідного виду діяльності – музейно-педагогічного.

Музейно-педагогічна діяльність спрямована на виконання педагогічних завдань засобами музею. Інтенсивний розвиток цього напрямку стимулює до створення музейно-комунікативної концепції.

Комунікативний підхід в організації музейно-педагогічної діяльності дозволяє по-новому побачити свою аудиторію, оцінити її відмінність, виробити систему стосунків із кожною з її категорій, ставитися до відвідувачів як до активних учасників музейної комунікації.

Для реалізації музейно-педагогічної діяльності застосовується ряд форм, методів і засобів залучення відвідувачів до активного пізнання предметного світу. Основною категорією, на яку зорієнтована музейно-педагогічна діяльність, є дитяча аудиторія: учні школи (початкова, середня і старша ланки) та вихованці дошкільних навчальних закладів.

Протягом багатьох років робився акцент на музейну аудиторію дошкільного та шкільного віку, розроблялися музейно-педагогічні проекти. Широке застосування та накопичений досвід у музейно-педагогічній діяльності з дитячою аудиторією стимулювали виникнення терміну «музейна педагогіка». Цим терміном розкривається зміст діяльності музею, спрямований на навчання та виховання підростаючого покоління.

Музейна педагогіка – це комплексна наукова дисципліна, що знаходиться на межі музеєзнавства, педагогіки, психології і вивчає освітні аспекти музейної комунікації [8, 16].

Предметом вивчення музейної педагогіки є закономірності і принципи, методи роботи музею з різною віковою аудиторією. Основним об'єктом вивчення є визначені культурно-освітні аспекти музейної комунікації, спрямовані на формування вільної, творчої, ініціативної особистості, здатної стати активним учасником діалогу.

Головним суб'єктом музейної діяльності є відвідувач, у колі інтересів якого є організована вся робота музею. Фонди, експозиції, різноманітні аспекти діяльності – умови для вирішення єдиної мети – навчання та виховання.

До основних категорій музейної педагогіки, як наукової дисципліни, належать поняття, якими оперують музеєзнавці, педагоги і психологи. Серед них найважливішими є «музейний предмет», «музейна освіта», «музейна культура», «музейна комунікація».

Музейний предмет – це елемент безпосереднього контакту, об'єкт музейно-комунікативної діяльності.

Музейна освіта – одна з основних понять музейної педагогіки, яка має найважливіші складові педагогічні категорії:

- а) виховання – формування естетичного сприйняття, музейної культури, художнього смаку;
- б) розвиток – творче удосконалення особистості й формування її ціннісних орієнтацій;
- в) навчання – формування досвіду, спілкування з музейними пам'ятками й накопичення навичок творчої діяльності.

Музейна культура – важлива категорія музейної педагогіки. Дане поняття висвітлює рівень підготовки відвідувача до сприйняття музейної інформації, вміння орієнтуватися у музейному середовищі, розуміти мову музейної експозиції.

Музейна комунікація – одна із центральних категорій музейної педагогіки, яка розвиває основні тенденції розвитку музею як соціальної інституції, забезпечує продуктивну взаємодію музею з відвідувачем.

Таким чином, сутність музею в значній мірі складає процес людського спілкування.

Що ж ми розуміємо під культурно-освітньою діяльністю музейних закладів як складової музейної комунікації? Звернемося до понять «культурно-освітня діяльність музею», «комунікація», «музейна аудиторія», «соціологічні дослідження», «анкетне опитування» [1, 77].

В умовах зростання соціальної ролі музеїв культурно-освітню функцію можна розглядати як одну із основних соціальних функцій музею. Культурно-освітня діяльність – це один із видів музейної діяльності, який здійснюється в процесі безпосереднього контакту із музейною аудиторією як в самому музеї, так і за його межами. У процесі такої діяльності реалізуються такі соціальні функції музею, як освіта, виховання, організація вільного часу.

Звідси, музейна комунікація – різновид культурної комунікації, що відбувається в музеї: процес спілкування, передача інформації, знань за допомогою знаків чи систем усіх видів, які потребують адресата [6, 528].

На сьогодні в музеєзнавстві формується новий підхід, коли в епіцентрі музейної діяльності вбачають не музейний предмет, а людину (музейну аудиторію).

Музейна аудиторія – це сукупність людей, включених у сферу культурно-освітньої діяльності музею; вона може бути нестабільною і постійною, реальною і потенційною [3, 630].

У сучасній музейній практиці вивчення музейної аудиторії проводиться за різними параметрами: виявляються вікові і соціальні характеристики, вплив музею на формування світогляду, накопичення знань. Тому дослідження в галузі музейної комунікації слід проводити в різних аспектах: музеєзнавчому, педагогічному, соціологічному, психологічному.

Звернемо увагу на те, наскільки різні форми музейної роботи – музейні експозиції, виставки, свята – є важливими для музейної аудиторії. На подібне запитання можна дати відповідь, використовуючи музейну соціологію.

Музейна соціологія - це наукова дисципліна на стику соціології культури і музеєзнавства, що вивчає функціонування музею як соціального інституту. В поле її зору потрапляє коло проблем, пов'язаних із вивченням через діяльність музею суспільних потреб, впливу музею на суспільство, специфіки функціонування пам'яток історії та культури в музейному середовищі, відношення різних вікових груп до музею, його потреб і ціннісних орієнтирів [9, 104].

Для отримання відповідних даних, які з різних боків характеризують музейну аудиторію, слід застосовувати соціологічні дослідження.

Соціологічні дослідження – це один із важливих шляхів вивчення музейної аудиторії. Вони проводяться на основі спеціально розроблених методів, що вибираються залежно від поставлених цілей і завдань [7, 232].

Вирізняють анкетування (анкетне опитування), інтерв'ю, візуальне спостереження за оглядом експозиції, опитування експертів та ін..

Звернемося до анкетування, яке допоможе зібрати матеріали у тематичних дослідженнях за допомогою відповідей на поставлені запитання, дасть змогу отримати об'єктивну інформацію про ставлення до запропонованих проблем, узагальнить зібраний матеріал та зробить певні висновки у даному ракурсі.

Соціально-психологічна служба Нововолинської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 7 неодноразово проводила дослідження музейної аудиторії Зразкового етнографічного музею «Берегиня». Головна мета – вивчення потреби музейного продукту (екскурсії, експозицій, виставок, лекцій, масово-освітніх заходів). Службою було вибрано соціологічне дослідження способом анкетного опитування.

Анкетне опитування дозволяє зібрати значний об'єм достовірної інформації. На основі узагальнення результатів запропоновані конкретні заходи щодо удосконалення роботи з музейною аудиторією. Цікавим є не лише вивчення респондентів, але й самих дослідників (вибір теми досліджуваної аудиторії, формування питань анкети).

Завжди цікаво отримати відповіді на загальні питання, довідатися про таке: що таке музей, яка його роль для соціуму, які завдання покладені на шкільний музей та ін.

Соціально-психологічна служба школи провела анкетне опитування серед учнів 8-9 класів, щоб дати відповіді на ці запитання та дослідити музейну аудиторію школи. Нижче подано перелік запитань анкети та результати соціологічного дослідження.

1. Як ви розумієте поняття «музей»?

2. Які першочергові функції виконує музей?

- а) вивчення і збереження історико-культурної спадщини народу;
 б) залучення молоді до формування, збереження та раціонального використання музейного фонду України;

в) місце зберігання пам'яток;

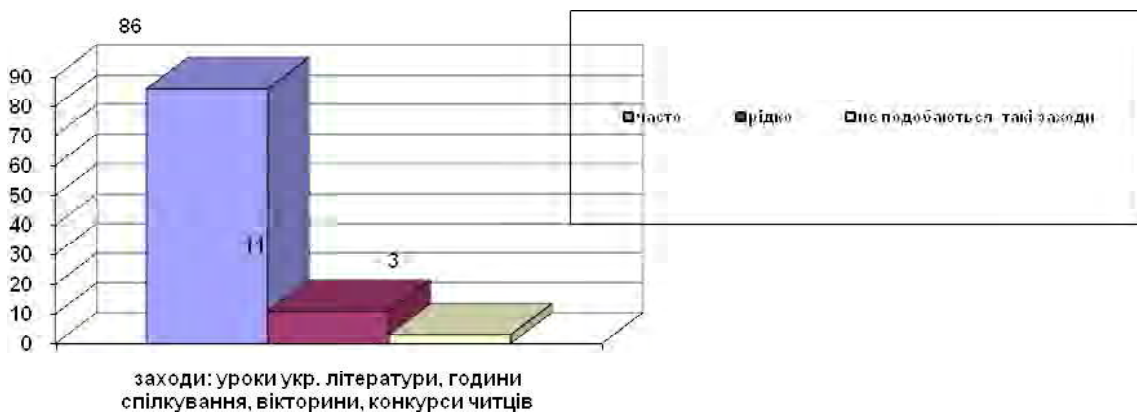
г) складова загальноосвітньої установи;

г) центр національного та патріотичного виховання в школі;

д) місце проведення вільного часу.

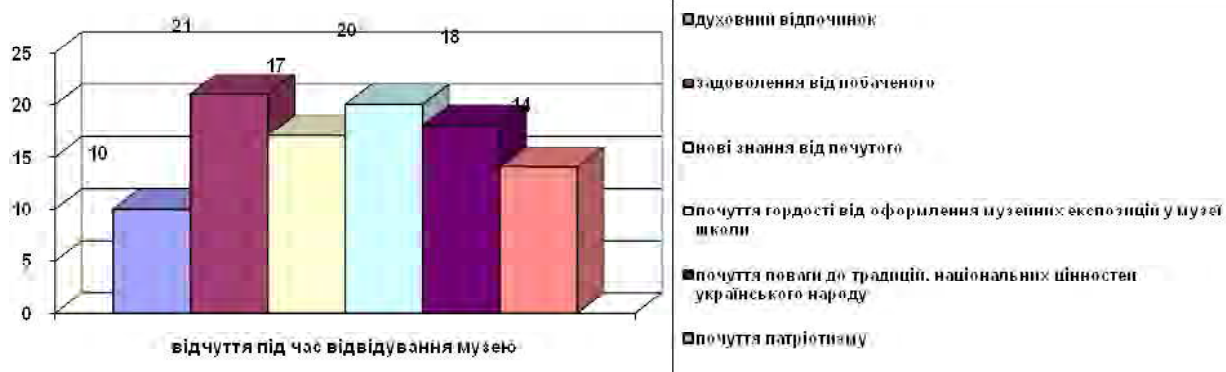

3. Як часто ви відвідуєте музей? На яких заходах?

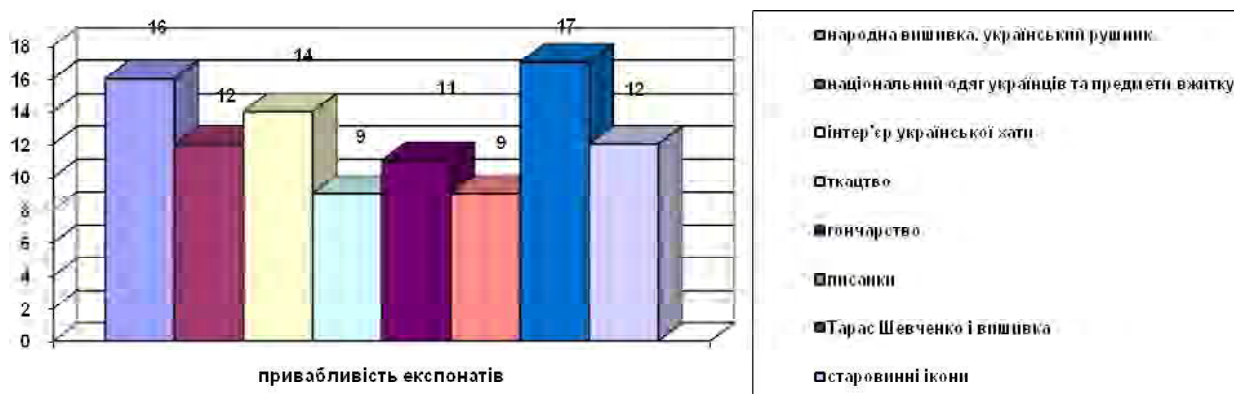

4. Які відчуття викликає відвідування музею?

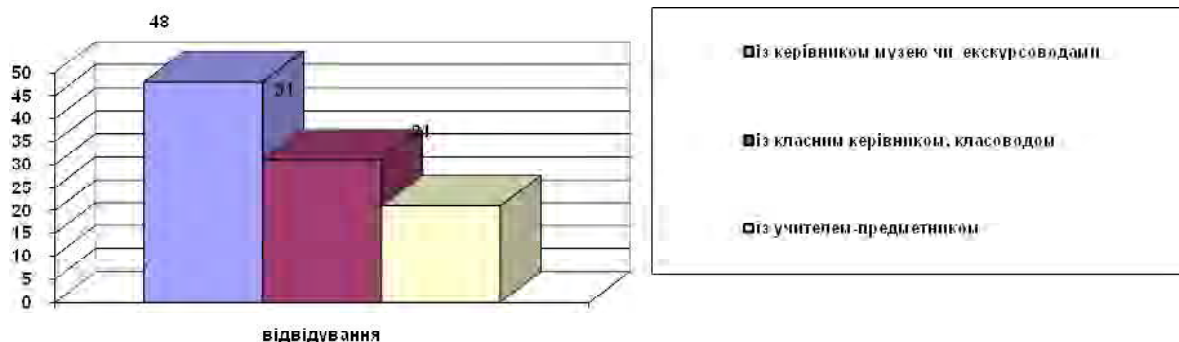

5. Що найбільше зацікавило в нашому музеї, які розділи, експонати?

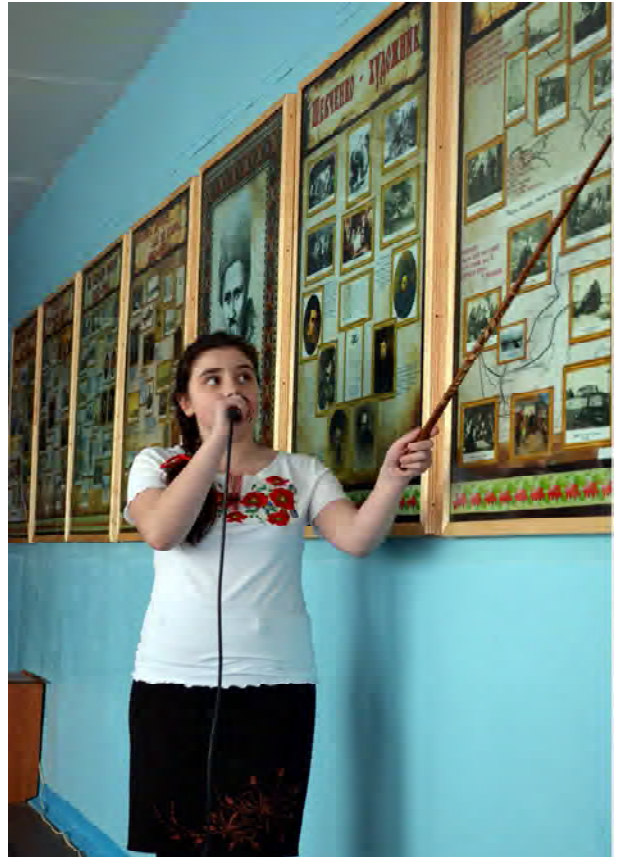
6. Яке відвідування цікавіше:

- із екскурсоводом;
- із класним керівником, класоводом;
- із учителем-предметником.

Більшість респондентів змогли правильно дати визначення поняття «музей». Вони мають уявлення про його діяльність, відзначають необхідність існування музею для духовного та культурного розвитку суспільства, для знання історії свого краю, звичаїв і традицій рідного народу. 16% опитаних назвали музей духовною спадщиною; 14% учнів вважають музей місцем зберігання старовинних речей; 31% респондентів розуміють поняття «музей» як експонати історії, культури і природи, які зберігаються для нащадків; для 20% анкетованих музей – це місце зберігання експозицій: археологічних пам'яток, предметів побуту та вжитку; для 17% - поняття «музей» асоціюється із збереженням пам'яток, що мають історичну, художню чи культурну цінність; 2% учнів не змогли дати відповідь на поставлене запитання.

Щодо першочерговості функцій музею, то тут думки розділилися, а саме: 23% анкетованих вважають музей місцем вивчення і збереження історико-культурної спадщини народу; 32% відвідувачів дотримуються

думки, що основна мета музею - залучення молоді до формування, збереження та раціонального використання музейного фонду України; 14% опитаних вважають музей місцем зберігання пам'яток; 11% учнів розглядають його як складову загальноосвітньої установи; 18% опитаних вважають музей центром національного та патріотичного виховання у школі; 2% респондентів визначили музей як місце проведення вільного часу.

Вважається, що системність відвідування впливає на освітній рівень аудиторії. Наше дослідження показало: 86% учнів часто із задоволенням відвідують музей під час різноманітних заходів (уроки української мови та літератури, години спілкування, вікторини, тематичні вечори, конкурси читців, презентації, екскурсії, тощо), 11% опитаних рідко бувають у музеї, 3% - не цікавляться такими заходами.

Отже, вивчення музейної аудиторії також слід проводити, враховуючи направленість її інтересів на певні форми культурно-освітньої діяльності музею.

Щодо відношення до музею, сприйняття його експозицій, більшості опитаних (21%) відвідування музею приносить задоволення від побаченого, (17%) - нові знання від почутого, для 10% учнів – духовний відпочинок; у 20% респондентів виникає почуття гордості від оформлення музейних експозицій у музеї школи; у 18% підлітків відвідування музею викликає почуття поваги до традицій, національних цінностей українського народу; для 14% - піднесення почуття патріотизму.

Під час дослідження привабливості експонатів, експозицій інтереси музейної аудиторії розділилися: 16% опитаних віддали перевагу народній вишивці, українському рушнику; 12% - національному одягу українців та предметам вжитку; 14% учнів зацікавилися інтер'єром української хати; ткацтвом – 9% анкетованих, гончарством – 11%; серед усіх експонатів 9% учнів надали перевагу писанкам; 17% учнів подобається споглядати образ Великого Кобзаря на вишитих рушниках, серветках, картинах; збережені у нашому музеї старовинні ікони вражають 12% відвідувачів.

Респонденти однозначно визначилися у своєму інтересі до екскурсії. Більшість (48%) опитаних заявили про своє бажання оглядати музей саме з керівником музею чи екскурсоводами; частині учнів (31%) подобаються заходи в музеї, проведені класоводом чи класним керівником; для 21% цікавими є уроки, проведені учителями-предметниками із використанням матеріалів музею.

Екскурсія є основною традиційною формою культурно-освітньої діяльності музею. Проводиться екскурсоводами на певну тему, має організований характер і передбачає колективність огляду. Створення психологічної атмосфери в групі сприяє більш ефективному сприйняттю і засвоєнню інформації.

Щодо тривалості екскурсії, то більшість висловила думку: для дошкільнят – 10, початкова ланка – 20, середня – 30-40, старша – 45-60 хвилин.

В екскурсії задіяні паралельно візуальний огляд і слово.

Щоб екскурсія була цікавою, слід використовувати театралізовані елементи, дійства та інші форми культурно-освітньої діяльності, зокрема лекції з використанням музейних предметів, консультації, гуртки, клуби, масові заходи (музейні свята, тематичні вечори, ранки, фестивалі).

Ефективність музейної діяльності часто залежить від впливу музейної експозиції та різних форм культурно-освітньої роботи на певні категорії відвідувачів. Найбільша частина опитуваних зазначає, що під час перебування у музеї дізнається багато нового, цікавого, збагачує свої знання корисною інформацією, тобто розглядає музей у першу чергу як освітній заклад.

Таким чином, при вивченні музейної аудиторії було визначено її ставлення до музею, рівень готовності до сприйняття музейної експозиції, направленість її інтересів на певні форми культурно-освітньої роботи, адже процес музейної комунікації здійснюється в першу чергу через культурно-освітню діяльність музею.

Використавши результати анкетного опитування, можна зробити певні висновки: по-перше, соціологічні дослідження є одним із шляхів музейної комунікації (спілкування музею з відвідувачем); по-друге, використання результатів проведених досліджень дозволяє удосконалити методику музейної роботи, виробити рекомендації щодо планування й управління діяльністю музею; по-третє, можна вивчити фактори, які впливають на рівень відвідування музею (інтерес до певних експозиційних тем і окремих експонатів, ефективність конкретних експозиційних рішень і форм культурно-освітньої діяльності); по-четверте, чинниками для залучення відвідувачів є реклама музею через інтернет, телебачення, радіо; видання друкованої продукції (буклети, музейні газети, журнали); по-п'яте, необхідним є створення у музеї відділу, який би займався вивченням музейної аудиторії.

Безперечно, найталановитішим, найгеніальнішим, найвищим методом музейної педагогіки є народна. Вона увічнена, збережена й пронесена людством крізь століття.

Народ – це те саме, що золотошукач, він вибирає, зберігає, несе, шліфуючи протягом багатьох десятиріч тільки найцінніше, найгеніальніше [5, 228].

Кожен народ є володарем створених ним духовних цінностей, які з плином часу набувають усе більшої ваги і становлять його національні святині, має свої звичаї, обряди, що вироблялися протягом багатьох століть і освячені віками. Це не відокремлене явище в житті народу, а втілені в рухи і дію світовідчуття та взаємини між окремими людьми, що безпосередньо впливають на духовну культуру народу, на процес становлення народної творчості.

Таким чином, кожне покоління тісно пов'язане з історією та культурою свого народу і несе той набутий у тисячоліттях життєвий досвід протягом свого існування, додаючи щось нове, постійно підтримуючи генотип нації.

Безперечно, музейна педагогіка, а саме етнопедагогіка, – незмінний помічник у вихованні молоді. Це енциклопедія життя народу, свідчення його духовної сили і краси. Вона формує моральний світ поколінь.

Отже, музейна етнопедагогіка – важливий чинник оновлення і зміцнення національної системи освіти, що забезпечує етнізацію покоління, яке підростає, формує гідність, почуття поваги до інших народів, сприяє залученню молоді до загальнолюдських цінностей, становить надійний захист бездуховності.

1. Ахметова Л. Фактори впливу на музейну аудиторію / Л. Ахметова // *Музей*. – 2008, №2. – С. 77.

2. Березовський І. П. Українська народна творчість / І. П. Березовський. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 5.

3. Вайдакер Ф. Загальна музеологія: Посіб. / Ф. Вайдакер. – К.: Літопис, 2005. – 630с.

4. Воронай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воронай. – Харків: Фоліо – 2004. – С. 497.

5. Грицай С. Й. Фольклор у просторі та часі: Вибрані статті / С. Й. Грицай. – Т.: Астон. – 2000 – С. 228.

6. Котлер Н. В. Музейний маркетинг і стратегія: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів / С. Й. Грицай. – К. : ВР «Стилос», 2010. – 328с.

7. Маслова О. М. ? – М. : Наука, 1990. – 232с.

8. Медведєва Є. Б. Про значення терміну «музейна педагогіка» в теорії і практиці. М. : Наука, 2008. – С. 16.

9. Прищеп О. П. Основи музеєзнавства: навч.-метод. посібн. – Рівне : Б.в., 2006. – 104с.

Руслан Самостян,

учитель історії ЗОШ №23 м. Луцька,

керівник шкільної кімнати-музею «Бойова Слава»,

м. Луцьк

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Музей – походить від грецького «museon» - храм, місце, присвячене наукам чи мистецтву.

«Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної та світової історико-культурної спадщини.» (Закон України «Про музей»).

Патріотизм є не що інше, як бажання трудитися на користь своєї країни». – М. А. Добролюбов.

Створення багатой, сильної і демократичної держави потребують виховання у підростаючих покоління її громадян патріотичної свідомості, високої моральності, громадянської активності, поваги до історії свого народу.

Формування цих високих якостей у наших учнів має спиратися насамперед на добре знання рідного краю, його людей, їхніх звершень, адже велика Батьківщина, шляхетні громадянські чесноти починаються від рідного порога, своєї вулиці, школи, міста, краю.

Якраз вивчення історії рідного краю, «малої Батьківщини» є тією духовною стежиною, яка веде до справжнього дієвого патріотизму, здатного принести суспільству порозуміння, злагоду і консолідацію, відродження і процвітання.

У наш складний час, коли трапляються випадки «переписування», спотворення недавньої історії нашої держави та всього світу, важко переоцінити значення патріотичного виховання молоді, зміцнення зв'язків поколінь.

Тому одним з найважливіших завдань сучасної школи є виховання в учнів високого почуття громадянина та патріота своєї Вітчизни.

Красзнавство та шкільні музеї, як центри красназавчої роботи допомагають в вирішенні питань виховання громадянської позиції та патріотизму у учнів. Шкільний музей стає міцним стержнем всієї навчально-виховної роботи, широким полем творчості учнів та вчителів.

Покликання вчителів – формувати в учнів національну свідомість, почуття власної гідності, гордості

за свою державу, бажання збагатити її своєю творчою працею, виховувати любов до рідного краю, бажання бути причетним до всього, що відбувається на рідній землі.

Завдання педагогів - постійно підтримувати інтерес та зацікавленість учнів, використовувати нетрадиційні методи в роботі з дітьми. Одним із яких є робота шкільного музею бойової слави патріотичного напрямку.

Положення про шкільний музей визначає його як одну з форм роботи, спрямованої на розвиток творчої самодіяльності, громадської активності учнів. Воно реалізується в процесі збирання, вивчення, обробки, збереження, оформлення та пропаганди матеріалів-першоджерел історії природи і суспільства, що мають виховну та науково-пізнавальну цінність.

У роботі музею широко застосовуються різноманітні форми і методи навчально-виховної роботи (екскурсії, виставки, колекціонування тощо). Шкільний музей, використовуючи їх комплексно, робить більш ефективними, діловими. Це, звичайно, не означає, що музей може замінити всі форми навчально-виховної роботи. Кожна з них розв'язує свої завдання і відрізняється від шкільного музею. Так, виставочна робота має багато спільного з музейною, але не передбачає постійного збереження матеріалів. Їй властиві інші методи обробки та експонування матеріалів.

Нарешті, неодмінна ознака шкільного музею – наявність фонду, оригінальних матеріалів, що відповідають його профілю. Ця ознака дає змогу відрізнити шкільний музей від будь-якого іншого шкільного зібрання.

Шкільні музеї не слід змішувати з предметними кабінетами, які, згідно з положенням про них, є навчальними підрозділами школи, укомплектованими чітко визначеним набором навчальних посібників, технічних засобів навчання, спеціальними меблями. Тут проводяться уроки, факультативні заняття, гурткова робота з учнями. Разом з тим шкільний музей і навчальні кабінети повинні доповнювати один одного.

Поряд із загальними для всіх музеїв рисами, що виявляються у збиранні, вивченні та популяризації пам'яток матеріальної і духовної культури, природничо-історичних колекцій, джерел знань з історії природи та суспільства, які мають велике пізнавально-виховне значення, для шкільних музеїв властиві деякі особливості, зумовлені їхньою метою і завданнями.

Загальна мета шкільних музеїв як однієї з форм освітньо-виховної школи – сприяння успішному виконанню завдань по вихованню молоді, підготовці всебічно і гармонійно розвинених членів суспільства.

Виходячи із загальних і специфічних виховних можливостей шкільних музеїв різних профілів, можна визначити такі їхні основні завдання:

- формувати в учнів науково-матеріалістичний світогляд;
- розвивати творчу самодіяльність і громадську активність учнів, формувати активну життєву позицію;
- сприяти загальному розвитку і розширенню кругозору учнів, вихованню в них пізнавальних інтересів, творчих здібностей, дослідницьких нахилів; прищеплювати вміння
- самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися у стрімкому потоці політичної та наукової інформації;
- розширювати зміст навчально-виховного процесу,
- забезпечувати тісний зв'язок його з життям; сприяти профорієнтації учнів, залучати учнів до активної участі у збереженні і популяризації серед населення пам'яток матеріальної та духовної культури нашого народу, охороні природи, вивчення ресурсів країни. [1, 1–2]

Музей – це скарбниця дорогоцінних знань про історію нашої країни, того куточка, де ми народилися і живемо. Музей бойової слави знаходиться при Луцькій загальноосвітній школі I-III ступенів №23. В музеї ми маємо змогу перегорнути сторінки історії років Великої Вітчизняної війни, пройти стежками, скропленими кров'ю солдатів Радянської армії та сльозами їх рідних.

Тисячами шляхів ідуть юні слідопити, розшукуючи учасників подій громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Пошуки учні ведуть під девізом: “Ніхто не забутий, ніщо не забуте!”. Матеріали, зібрані під час таких пошуків, стають важливим джерелом нових знань з історії Батьківщини, ефективним засобом виховання підрастаючого покоління.

У центрі уваги шкільних музеїв бойової слави – героїчне життя, діяльність, подвиги окремих осіб, колективів, нерозривно пов'язаних з історією боротьби за незалежність нашої Батьківщини. Основу фонду таких музеїв становлять історичні пам'ятки, меморіальні речі. Нерідко музеї цього профілю переростають в історичні, історико-краєзнавчі.

Музеї бойової слави відтворюють героїчні сторінки історії окремих військових підрозділів, подвиги

солдат і офіцерів, партизанів, підпільників – простих людей, які відстояли незалежність своєї країни. Значну навчальну цінність мають матеріали листування, військово спорядження, нагороди тощо.

Робота шкільного музею «Бойова Слава» є частиною військово-патріотичного виховання підростаючого покоління. Музей створений в школі з метою вивчення однієї з трагічних сторінок в історії Волині ХХ століття: це війна з фашистською Німеччиною. Показати трагізм і героїзм в період війни, виховувати серед учнів патріотизм – такі основні завдання музею.

Музей бойової слави при Луцькій загальноосвітній школі I – III ступенів № 23 засновано згідно наказу управління освіти і науки від 5.03.2010 року. У роботі щодо пошуку інформації, надання матеріалів з достовірними фактами та документами брали участь Волинський державний краєзнавчий музей міста Луцька та кафедра вчителів історії школи № 23.

У роботу створення музею залучалися також учні школи, які здійснювали пошукові заходи, використовували різні сфери інформації. Війна- це трагічна сторінка історії нашої держави. Молоді та старі ставали на захист нашої Батьківщини. Вони проливали кров заради нас та нашого світлого майбутнього. Тому, ми просто зобов'язані пам'ятати цих людей та вшанувати їхню пам'ять. Саме тому, з ініціативи дирекції та вчителів загальноосвітньої школи № 23 м. Луцька, був створений музей Бойової Слави. У роботі щодо створення цього музею та щодо пошуку інформації активну участь брали учні школи, а також вся кафедра вчителів історії школи №23. Окрім того, значну допомогу надав краєзнавчий музей м. Луцька у наданні матеріалів із достовірними фактами та документами. Учні здійснювали пошукові заходи, використовували сфери інформації. Задля складання усної історії людського виміру війни шляхом документальних спогадів учасників бойових дій було організовано зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни Міньком М.М. та Лавренчук О.П. З метою вивчення бойового шляху військових частин, які обороняли та визволяли міста та села нашого краю, дій партизанських загонів і підпільних груп, які сприяли армії в боротьбі за звільнення Волині від загарбників були проведені учнівські конференції, зокрема учнівська наукова конференція, присвячена річниці утворення УПА.

Результатом цих заходів та діяльності засновників музею є цікаві експонати, такі, як солдатська каска часів Великої Вітчизняної війни, гільза мінометного снаряду, гільзи патронів від автоматів і рушниць Другої Світової війни та ін...

Недовга історія шкільного музею має вже свої традиції. Так на базі музею «Бойова Слава» проводяться тематичні вечори, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни 1941-1945рр. Проводяться науково-теоретичні відео-конференції, лекції, екскурсії, дискусії. Під час однієї з таких зустрічей нашу школу відвідали Мінько М.М. та О.П. Лавренчук.

Микола Миколайович Мінько-учасник Великої Вітчизняної війни, увінчаний за подвиги на фронтах багатьма нагородами. За плечима у нього непростий довгий життєвий шлях, це шлях, у якому переплелися і мужність, і цілеспрямованість, і любов, і доброта. Усе своє життя Микола Миколайович був і лишається громадським активістом. Микола Мінько виніс всю війну на своїх плечах, від першого до останнього дня, пережив блокаду Ленінграда і ми пишаємося тим, що можемо багато чого дізнатися і навчитися у такої людини як Микола Миколайович.

Ольга Лавренчук розказала свою історію життя під час війни учням нашої школи: «У війну, будучи ще зовсім юною дівчиною, я стала працювати зв'язковою і не раз носила таємні послання-грипси із села до лісу, і з лісу до Володимира-Волинського. В липні 1944 року я влаштувалась на пошту і там сортувала листи і продовжувала носити грипси. Бачила, як одного за одним забирали односельчан, кожного разу боялася, несучи чергове послання, проте вже ніщо не могло мене спинити. Так продовжувалося декілька місяців. І ось одного осіннього дня до мене прийшов односельчанин, теж підпільник, і віддав мені 5 запечатаних папірців, а через кілька годин на пошту прийшли люди в цивільному одязі і заарештували мене. Проте найбільше мене непокоїла думка про те, що в неї у кишені грипси та ще й не один, а цілих п'ять. Якщо не обшукали при арешті, то неодмінно обшукають при допиті. Ця думка не покидала мене.

І ось я вже тут. Мене ведуть, по коридорах цієї страшної будівлі. Та раптом охоронець заштовхнув мене до якоїсь кімнати. Я не знала навіщо, проте скористалась цією миттю і захвала грипси в купу пшениці, що лежала на підлозі. Згодом виявилось, що у той самий час по коридору вели ще одну заарештовану, з якою мені не дозволяли бачитись, тож охоронець, сам того не бажаючи, практично врятував мені життя. На допиті мене обшукували кілька разів, проте нічого не знайшли. Мене били, вимагаючи зізнатися, але мій дух незламний.

Все-таки я «отримала» 10 років в'язниці і відбула свій строк «від дзвінка до дзвінка».

У експозиції знаходяться мемуари, спогади учасників Великої Вітчизняної війни, портрети, фотографії, фотодокументи ветеранів, стенди інформаційного напрямку і т.д.

Перший стенд – присвячений початку війни.

22 червня 1941 року фашистська Німеччина напала на Радянський Союз. На Волині перші удари фашистських військ прийняли прикордонники 98-го Любомльського та 90-го Володимир-Волинського прикордонних загонів. Готувались до блискавичного прориву через Волинь до Києва гітлерівці почали ще у Франції Там вони ретельно вивчали район південніше річки Прип'яті, укомплектували 22 з'єднання генералами і офіцерами, які мали досвід боїв на українському Поліссі під час Першої світової і громадянської воєн. Колишній генерал німецько-фашистської армії А.Філіппі у своїх спогадах пише, що в лютому 1941 року в Сен-Жермені (Франція) під керівництвом начальника генерального штабу Ф.Гальдера і начальника штабу групи армій «Південь» Зоденштерна (обидва - співавтори плану «Барбаросса») відбулось велике штабне навчання з метою відпрацювання організаційних і тактичних питань оперативного прориву ударного угруповання армій «Південь» через Луцьк на Рівне-Житомир-Київ.

Кордони Волинської і частини Львівської областей від Влодави до Кристинополя (Червоноград) протяжністю 174 км захищала 5-а армія. Вона була сформована у вересні 1939 року на базі частин Червоної Армії, які дислокувалися на віддалі від 12 до 180 км від державного кордону, головним чином на території Волинської і Рівненської областей.

Другий стенд- «Луцька тюрма»

22 червня 1941 близько 14:00 годин в'язниця №1 міста Луцька була піддана бомбардуванню ворожими літаками. Було скинуто 11 бомб , при цьому було вбито наглядача Дідика, Нач. госп. тюрми Бондаренка і його дружину, поранено 2 людини .

По закінченню бомбардування ув'язненими, близько 2000 чоловік, було піднято бунт, під час якого ними були зламані двері камер, склади в'язниці, де перебували сокири, бритви та ін. Ріжучі предмети.

По закінченню бомбардування ув'язненими, близько 2000 чоловік, було піднято бунт, під час якого ними були зламані двері камер, склади в'язниці, де перебували сокири, бритви та ін. ріжучі предмети. Озброївшись цими предметами, ув'язнені зруйнували в прогулянковому дворі вишку, частина з них намагалась втікати. Підрозділом конвойної частини ув'язнені були зупинені і попереджені, що у разі спроби бігти вони будуть розстріляні. Незважаючи на це попередження, окремі ув'язнені намагалися втекти і тут же були розстріляні.

До 9.00 годин 23.06.41 р ув'язнені пробули в прогулянковому дворі і потім були відправлені назад в корпус в'язниці. Вирок на 73 ув'язнених засуджених був приведений у виконання.

О 12.00 годин 23.06 ув'язнені були виведені назад на прогулянковий двір і з усіх ув'язнених були відібрані 14 осіб, засуджених за Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26.06.40 р, 30 осіб, засуджених за побутовими статтями КК і 40 осіб малоліток. Указники і побутовці в кількості 44 чоловік були звільнені, а малолітки оселені назад в камери.

Після відбору 84 зазначених ув'язнених начальником 2-го відділу УНКДБ тов. Гончаровим, співробітником УНКДБ Дворкіним, Начальником Тюремного відділення УНКВД тов. Станом за участю інших співробітників НКГБ і НКВД, що залишилися на прогулянковому дворі близько 2000 ув'язнених були розстріляні. Весь обліковий матеріал і особисті справи ув'язнених спалені. Цінності, фінансові документи, штампи, печатки, журнали обліку ув'язнених та інші документи Зам. Нач. тюрми тов. Лескіним перевезені до Києва . [2, 5-6]

Третій стенд- «Окупація»

На стенді представлена інформація про роки окупації території Волині німецько-фашистськими загарбниками. На Волині зруйнували всі промислові підприємства, 39 залізничних станції, 30 МТС, 378 колгоспів, спалили 422 населених пункти.

Гітлерівці знищили 165300 чоловік цивільного населення , вивезли в рабство у Німеччину понад 30000 юнаків та дівчат.

Ця інформація підтверджена низкою документів , наказів та фотографій.

Четвертий стенд- « Партизанський рух»

Цей радянський рух опору не діяв би тривалий час, якби не мав підтримки населення окупованої території, адже відомо, що в складі партизанських загонів було чимало цивільного населення, яке в ході воєнних операцій набувало практичних навичок ведення підпільної роботи. Тому цей рух відчутно впливав на хід подій на фронтах та прямо був пов'язаний з успіхами масштабних військових операцій. Це ті чинники, які переконливо засвідчують всенародний характер війни, її визвольну спрямованість.

Як вказує, спираючись на архівні документи, у статті «Партизанська боротьба на Волині як складова народного опору у Великій Вітчизняній війні» директор Державного архіву Волинської області В.М.Гика, яскравим підтвердженням цих слів може служити національний склад партизанського з'єднання О.Ф.Федорова: українців – 1976, росіян – 1655, білорусів – 974, грузинів – 40, азербайджанців – 3, вірменів – 10, казахів – 9, латишів – 3, таджиків – 3, естонців – 1, татар – 25, башкирців – 4, марійців – 2, словаків – 3; і загону ім. Ванди Василевської: українців – 1, євреїв – 247, осетинів – 4, каратаїв – 4, комизирів – 4, чувашів – 3, мордвинців – 5, лезгинів – 3, калмиків – 2, кабардинців – 1, циганів – 2, поляків – 258, греків – 2, угорців – 12. У період тимчасової окупації Волині на її території діяли 32 партизанські загони та з'єднання і 71 підпільна група. Найбільш ефективні визвольні дії з'єднання припали на липень-серпень 1943 року. За цей час знищено 4 тисячі ворожих ешелонів з бойовою технікою і живою силою ворога. В ході бойових дій знищено та поранено 32 тис. німецьких солдатів при порівняно невеликих втратах партизан (до 1000 вбитих і поранених). Понад 1000 партизанів цього з'єднання нагороджено орденами і медалями, 19-м – присвоєно звання Героя Радянського Союзу. На стенді розміщені фото організаторів антифашистського підпілля та діячів часів Великої Вітчизняної війни.

П'ятий стенд – «Рух опору УПА»

Перші формулювання у волинських та поліських селах виникли ще у 1941 році під назвами УПА «Поліська Січ», якою командував Тарас Бульба Боровець. Перші відділи сформував у жовтні 1942 році на Поліссі Сергій Качинський («Остап»). Українська Повстанська Армія- велике військове об'єднання, що очолив Р. Шухевич. На Волині активно діяла УПА – Північ, яка складалася з військових округів «Турів», «Заграва», «Тютюнник», «Богун». Велика кількість фотоматеріалів на цьому стенді допомагають краще уявити діяльність УПА, а документи та статті, наприклад, «Присяга вояка УПА» (газета «Повстанець», листопад 1944 року) роблять можливим пересвідчитись у достовірності фактів та дозволяють прослідкувати хід подій.

Шостий стенд – «Визволення»

Стенд присвячений визволенню Волинської області від німецько-фашистських загарбників, що розпочалося військами першого Українського фронту під командуванням М. Ватутіна Рівно-Луцькою наступальною операцією (27 січня-11 лютого 1944 року). Повне визволення області було завершено в результаті Білоруської та Львівсько-Сандомирської операції.

На фоторепортажі можна побачити основні операції, їх керівників.

Сьомий стенд «Вшанування»

Український народ зробив величезний крок визволення від «коричневої чуми». Ми, нащадки, повинні бути вдячними людям, які полягли кистями за визволення, за людей, за землі.

На цьому стенді вшановується пам'ять загиблих під час Великої Вітчизняної війни.

Тепер вже, здається, ні в кого не виникає сумніву, що Друга світова війна на Волинь прийшла не в червні 1941, а у вересні 1939 року з нападом гітлерівської Німеччини на Польщу. Вже в перші дні тієї «вересневої війни» до Війська Польського було мобілізовано понад 5,5 тисячі жителів тих повітів Волинського воєводства, які тепер належать до нашої області. Якщо додати до них тих, що вже служили у війську та службовців «другого ешелону», то вийде цифра в понад десять тисяч.

Кожен десятий волинян загинув, ще близько півтори тисячі потрапили у полон. Більшість учасників вересневої війни вдруге стали солдатами, тепер уже Червоної Армії у 1944-му. Протягом перших двох тижнів війни у 1939 році німецька авіація зробила до десятка нальотів на Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський.

Уперше чобіт німецьких загарбників вступив на волинську землю, за свідченнями волинян-старожилів, вже 16 вересня 1939 року. Досить потужна німецька колона форсувала Буг в районі Ягодина, а також північніше і південніше й посунула в напрямку Ковеля. Через два дні вона досягла його околиць. А дехто твердить, що бачив солдатів вермахту і на ковельських вулицях. Хоча навряд, зважаючи на доволі потужний польський гарнізон.

Тут же, біля Ковеля 21 вересня відбулася зустріч представників радянського і німецького командування, після чого колона розвернулася на захід. Протягом 22-23 вересня німецькі війська, які вклинилися на волинську територію тут, а також на південному заході нинішньої області, були відведені за Буг. Більше того, на Холмщині протягом двох тижнів перебували підрозділи Червоної Армії. Є дані, що

в німецькій колонії, яка «завітала» на Волинь, перебував і майбутній генерал-фельдмаршал фон Кляйст.

Що до війни з Німеччиною «перші совети» готуються, стало зрозуміло, коли вже 1940 року почали відселяти жителів прикордонних сіл і хуторів. Всього повністю або частково було відселено мешканців 48 сіл і понад ста хуторів Шацького, Головнянського, Любомльського, Устилузького, Володимир-Волинського і Порицького районів.

У прикордонній зоні глибиною до тридцяти кілометрів спорудили понад 170 дотів, дзотів і окремих вогневих точок. У перші дні війни багато з них стали колективними братськими могилами.

Протягом квітня-червня 1941 року лише над територією Волині було зафіксовано понад півсотні порушень повітряного простору, а вісім літаків посадили на військових аеродромах. Лютчиків «дружньої Німеччини» звісно ж відпустили разом з технікою. Водночас за ці місяці було заарештовано понад 200 волинян за «розповсюдження чуток» про близьку війну з Німеччиною. Гірка іронія долі - більшість з них розстріляли вже після початку війни 22–24 червня у в'язницях Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського.

Уже першого дня війни потужний броньований кулак, який вторгся у велику п'ятдесятикілометрову «дірку» між позиціями п'ятої (Волинь) і шостої (Львівщина) радянських армій, здійснив кидок, гідний Книги рекордів Гіннеса, якби вона тоді існувала, – під вечір 22 червня ворожі війська, подолавши майже без опору 65 кілометрів, вийшли до Горохова. Про стан оборони в перші дні війни свідчить хоча б такий факт: Луцьк і Любомль, розташований лише за двадцять кілометрів від кордону, німці взяли в один день – 25 червня. Бої на захід від Луцька тривали до 27 червня.

26 червня розпочалася чи не найбільша танкова битва Великої Вітчизняної війни, яка за кількістю бронетехніки, задіяної в ній, перевищує навіть знамениту Орловсько-Курську. Але, як засвідчує у своїх мемуарах маршал Костянтин Рокоссовський, який тоді командував дев'ятим механізованим корпусом, у військ, які підійшли в трикутник Рівне-Луцьк-Броди, не було навіть карт цієї місцевості, а були лише карти земель, розташованих за Бугом – до Любліна і далі. Отже, такі збиралися воювати на чужій території.

Під час цього танкового побоїща, яке закінчилося поразкою радянських військ, був встановлений ще один сумний рекорд, абсурдний за своєю безглуздістю: екіпажі півтори тисячі радянських танків, в тому числі майже шести сотень новеньких «тридцятичетвірок», підбитих або заглухлих на полі бою, були розстріляні своїми ж на виконання горезвісного таємного наказу колишнього наркома оборони, «першого червоного офіцера» Кліма Ворошилова.

Німецькі війська повністю окупували область 8 липня, коли за наказом командарма 5-ої армії Потапова її підрозділи залишили селище Колки та ще близько тридцяти населених пунктів Колківського, Маневицького, Цуманського та Олицького районів. Для порівняння скажемо, що цього ж дня німецькі війська взяли Житомир і вийшли на підступи до Києва, оборона якого почалася 10 липня 1941 року.

Відразу після окупації в область ЦК КП(б)У направив або залишив для підпільної роботи і організації партизанських загонів в окупованій області майже дві з половиною сотні партійних і комсомольських працівників. Більшість із них або не дійшли до місця призначення, або вже в своїх містах і селах були розстріляні німцями. Вдалося організувати кілька підпільних груп і чотири загони, з яких ефективно почав діяти, по суті, лише один - Степана Шковороди в Шацькому районі.

У квітні 1942 року на хуторі поблизу села Рудка-Козинська Рожищенського району відбувається нарада керівників ОУН з участю Романа Шухевича, Дмитра Клячківського, Миколи Лебеда та інших провідників, на якій приймають рішення про створення Української повстанської армії. Перший зафіксований бій повстанців з німцями – у серпні 1942 року сотні Остапа (Сергія Качинського) біля села Піддубці Луцького району. Восени 1942 року на Волинь приходять відомий партизанський чекістський загін Дмитра Медведєва і з'єднання Антона Бринського. Наступного року - з'єднання Олексія Федорова, який одночасно очолює підпільний обком КП(б)У.

Із березня по листопад 1943 року на території восьми районів діє повстанська Колківська республіка, яка за цей час зазнає вісімнадцяти нападів з боку німців і півтора десятка - з боку червоних партизанів Медведєва, Федорова та інших. Всього за воєнні роки на Волині діяло або рейдувало сім з'єднань і майже два десятки окремих загонів і груп червоних партизан загальною численністю трохи більше 30 тисяч чоловік, з яких жителями області було близько шести тисяч. У серпні 1943 року підрозділи УПА на короткий час здобули місто Камінь-Каширський, на початку наступного року зробили спробу оволодіти Гороховом. У Турійському районі діє Волинська Січ.

Визволення області військами Червоної Армії, як відомо, почалося 29 січня 1944 року. Тепла зима і відлига, яка привела до розливу річок і боліт, дозволили сповна використати кавалерію, що несподівано прорвалася до Луцька і оволоділа містом. Сталін не повірив у те, що Луцьк визволено, і на честь цієї події

у Москві салютували лише 5 лютого. Саме це число довго, аж до середини 1960-х років, вважалося офіційною датою визволення нашого обласного центру. Для порівняння скажемо, що Вінницю, розташовану значно східніше, визволили від німців лише на початку квітня, а весь Крим - 12 травня 1944 року.

Тоді ж, навесні сорок четвертого, на Волині з приходом радянської влади відновилися масові репресії. Перші арешти були проведені вже у лютому-березні, а 18 травня 1944 року на території восьми східних районів області була проведена масова облава, під час якої було заарештовано понад тисячу українських патріотів. Через кілька днів на схід помчали перші три ешелони, а всього до кінця року з Волині у Сибір, Казахстан, в Архангельську область було відправлено п'ятнадцять поїздів із майбутніми в'язнями ГУЛАГу.

Війна у 1944 році, на відміну від 1941-ого, застрягла на Волині надовго. Але всі рекорди побила битва під Ковелем. Це єдине українське місто, яке війська Червоної Армії не могли взяти більш ніж чотири місяці. Звичайно, посилена оборона його німцями була ще й тому, що Ковель як великий залізничний вузол стояв на перехресті кількох важливих стратегічних напрямків.

Першу, доволі нахабну спробу захопити Ковель ще до підходу частин регулярної армії зробили загони партизанського генерала Олексія Федорова в першій половині лютого. Ця авантюра закінчилася доволі печально. З'єднання під час бою на підступах до міста втратило більше половини свого складу, а самого Федорова від покарання врятувало лише його партизанське минуле.

Коли стало зрозуміло, що оволодіти Ковелем із ходу не вдасться, наказом Сталіна був спеціально створений Четвертий Білоруський фронт. Це єдиний з фронтів, які діяли під час Великої Вітчизняної, який проіснував менш як два місяці. Про цей фронт воліли не згадувати, коротка розповідь про нього є лише у багатотомній «Истории Великой Отечественной войны 1941-1945 г.г.» До складу фронту було віддано чотири загальновійськові, дві танкові і дві повітряні армії. Сила! Але вона довго нічого не могла подіяти з іншою силою.

Під Ковель тричі приїжджав заступник Верховного головнокомандуючого маршал Георгій Жуков. Після другого його візиту були зроблені оргвисновки, яких, здається, не було з сорок другого року. Було понижено у званні і позбавлено посад аж 28 осіб вищого офіцерського складу, в тому числі й другого командуючого фронтом генерала Павла Курочкина, а сам фронт розформовано. Ковель змогли взяти лише 6 липня.

Офіційною датою остаточного визволення області вважається 21 липня. Але спогади волинян старшого віку та й архівні документи засвідчують, що, наприклад, моє рідне село Згорани, а також Шацьк, Пішу, Пулемець було визволено 22 липня, а крайні населені пункти північного заходу області Хрипськ і Красний Бір – 23 липня. Отож, як часто велося, очевидно поспішили відрпортувати завчасно про повне визволення з випередженням на два дні. Більше того, певний час датою визволення Волині від фашистських загарбників вважалося навіть 20 липня.

Після визволення області понад півтори сотні тисяч волинян воювали на фронтах в Польщі, Німеччині, Східній Пруссії і Прибалтиці, служили у військах в тилу, наближали Перемогу на трудовому фронті. Майже кожен третій не повернувся до рідних домівок. А ще близько п'яти тисяч молодих шістнадцятирічних-сімнадцятирічних юнаків, яких називаємо солдатами останнього воєнного призову, чекали страждання і багатьох мученицька смерть у далеких саратовських степах.

Нині серед близько шести тисяч фронтовиків, учасників бойових дій, які є в області, більше половини - це оті колись молоді хлопці, мобілізовані у сорок четвертому, а нині люди похилого віку, які живуть переважно у наших селах і селищах, і є найбільш незахищеними ветеранами, про яких не завжди згадують на 9 Травня. Згадаймо їх і віддаймо належну шану.

Друга світова війна у вересні 1939 року на волинській землі тривала 14 днів: розпочалася з приходом 16 вересня німецьких, а 19 вересня - радянських військ. Останній бій між Червоною і польською арміями відбувся в районі Шацька 28-29 вересня 1939 року. У 1941 році бої між частинами Червоної Армії і німецького вермахту тривали сімнадцять днів - з 22 червня по 8 липня. А ось в 1944 році війна на Волині продовжувалася цілих 177 днів - з 28 січня (на крайньому рубежі області) і до 23 липня, коли були визволені останні населені пункти Волині.

За три роки окупації німці знищили понад 165 тисяч мирних волинян у наших селах і містах. Досі вважається, що при визволенні Волині загинули майже 26 тисяч радянських солдатів і офіцерів. Хоча ця цифра насправді є більшою щонайменше у два з половиною рази.

У Володимирі-Волинському наприкінці 1939 – на початку 1940 року діяла Німецько-радянська комісія з обміну населенням. Велика кількість людей з'їхалася до міста аби потрапити за Буг. 5 вересня у Володимирі відбулася демонстрація місцевої німецької громади на підтримку Гітлера. [3, 7-11]-

Шкільний музей відіграє значущу роль у роботі загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

Що таке музей? Музей – важливий фактор формування суспільної активності школярів, він дає можливість багато бачити власними очима і це робить його могутнім засобом переконання, агітації і пропаганди.

Це лабораторія, і саме тому, у цих закладах створюються сприятливі умови для індивідуальної і колективної творчості учнів, які допомагають прививати дітям уміння самостійно орієнтуватися у потоці наукової і політичної інформації.

Створені музеї, як правило, багатопрофільні, це: історико-етнографічні, історико-краєзнавчі, народознавчі, побутові та інші. Переважна більшість з них мають розділи, які носять напрямок бойової та трудової слави. Правильно сказано “не знаючи минулого, не можна будувати майбутнього”.

Як показав досвід, на базі музеїв педагоги проводять значну роботу щодо виховання підростаючого покоління в душі любові до Батьківщини, до свого краю, до свого народу. Вони розуміють, що з дитячих років, зі шкільної лави формується у молоді любов до прекрасної природи нашого краю, почуття відповідальності перед собою, перед майбутнім поколінням.

Практика роботи музею викликає у дітей велику зацікавленість до тієї інформації, яка в них закладена. Експозиція, фонди музею залучають їх до роботи не тільки у час позакласних занять, але й на уроках з різних предметів. Це дозволяє підтримувати в учнів інтерес до пошукової роботи. Шкільний музей став важливим виховним центром по залученню юних до вивчення життя і подвигу попередніх поколінь.

З наймолодшого віку в дитини формується любов до прекрасного, до природи нашого краю, почуття відповідальності за розумне використання її багатств, устремління до активної участі в охороні навколишнього середовища.

Позитивною тенденцією в роботі музеїв освітніх закладів на сучасному етапі є ріст питомої ваги самостійної пізнавальної роботи з джерелами, в тому числі з матеріалами, які ще не повністю розкриті.

Що дають музеї учням? Працюючи в них, вони одержують навички творчого мислення, самостійного пошуку необхідної історичної інформації, вчать застосовувати історичні матеріали до аналізу конкретних явищ природи фактів історичного життя. Шкільний музей. Музей допомагає пізнати свою історію, дізнатись більше про Велику Вітчизняну війну на Волині.

1. «Положення про музей та музейну справу» відповідно до Закону України “Про музеї та музейну справу”, 1995 рік.

2. “О положенни в тюрмах Вольнской, Ровенской, Тернопольской, Львовской и Черновицкой областей” Начальник тюремного управління НКВД УССР, капітан держбезпеки Філіппов, 28 червня 1941 р., м. Київ.

3. «Волинь-нова». – 2011.

Богдан Свереда,

завідувач народним етнографічним музеєм «Світлиця»
Луцького НВК «Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського»
м. Луцьк

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ І ПРОБЛЕМИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ЇЇ НАСЕЛЕННЯ

Хто ми? Звідкіля ми? Якими ми були? Чому ми такими стали? Ось ці непрості запитання, що стоять перед національно свідомими українцями багато віків. Нарешті ми встаємо із колін після багатовікового приниження і відчуття меншовартості та втрати сотні мільйонів живих і ненароджених українців за майже 400-літнє московське поневолення, яке було значно страшнішим за литовсько-польське.

Найбільшою брехнею є найперша відповідь про походження українців і москвинів (росіян) із однієї колиски, годованих однією матір'ю – Руссю. Багато приклали зусиль російські історики, так званих, дворянських, буржуазних та радянських часів, щоб хоча трохи правдоподібно оформити і прикрасити байку про «спільну коліску», але коли приглянутись, то можна побачити, що з неї виглядають монголо-татарські вуха. Власне, це буде не коліска, а азійська двоколісна кибитка.

Більшість громадян України і немало росіян задумуються, як так сталося, що два братні народи, які виростили з одного слов'янського коріння, виховувалися в одній колісці, в XXI столітті почали воювати і вбивати один одного. Власне, та коліска виявилася кублом із зозулиними яйцями, де старший «вилупок»

старається знищити свого меншого брата.

За багато віків, після так званого братнього «возз'єднання», український народ терпів утиски від «старшого «брата» не лише економічні, але найбільш чутливі, національні, бо, навіть не заглиблюючись в походження «брата» (за висловом М.Грушевського, що «росіяни – це зовсім інший нарід»), який в усьому показував свою зверхність, підступність, нетерпимість до інакodomства, жорстокість, бажання скористатися чужим.

Особливо жорстоко розправлялися із українцями, які відстоювали національну ідею. Північ, Сибір, Далекий Схід, Зауралля Росії засіяні кістками українців, починаючи із сімнадцятого століття. Росіяни (москвини, москалі, московіти, московитяни, кацапи) – так називали підкорені народи своїх «освободителів».

На тогочасних картах держави «Росія» не було, була Московія, пізніше Московське царство. Лише за царя Петра I була введена назва «Росія», щоб знівелювати назву «Русь», яка співзвучна з Київською Руссю – давньою українською державою.

Щоб було зрозуміло, чому Росія розпочала війну проти України, автор статті використав доступні історичні джерела (переважно російських і радянських істориків 17-20 століть) і в концентрованому викладі розкрив монголо-татарське походження «старшого брата», його природу і загарбницьку суть російської держави, якою б ідеологією її не прикривали.

Нинішній президент (цар) Росії розпад імперії – Радянського Союзу – назвав найбільшою помилкою ХХ століття і докладає всіх зусиль, щоб повернути країни, які здобули державну незалежність, у «новий» союз або зробити їх слухняними васалами. Розпочав з України, виконуючи настанови В.І. Леніна, що «без України нема Росії». Спочатку анексував Крим «как исконно русскую землю», а потім розв'язав війну на сході України, викормивши «п'яту колону», щоб світовій спільноті «пустити пил в очі», що ніби це внутрішньоукраїнська боротьба за самостійність регіонів. Але ніхто в ту казочку не вірить, а тому чимало держав надають моральну і матеріальну підтримку Україні.

Ознайомившись із матеріалами статті, читач прийде до висновку про походження росіян і витоки агресивності їхньої держави.

ХХ століття внесло значні зміни в склад населення сучасної Росії: монголо-татарські вихрести, змішання крові, а також оволодіння старослов'янською мовою причислило росіян до спільноти слов'янських народів, але це не змінило їхнього внутрішнього світу, агресивного характеру і бажання жити за чужий рахунок.

На східних межах Китаю і Монголії є невелике озеро Буїр-Нур, тепер біля нього китайське місто Гайляр. На берегах озера кочує скотарське плем'я, очолене ханом Езукаєм Багадуром. У його складі біля 35 тисяч родин. Члени племені так подібні, що створюється враження, що ніби їх усіх народила одна мати.

Сусідне (також кочівне, скотарське) плем'я очолює хан Темуджин. Має сім тисяч родин. Китайці називають ці племена «тутан», а ми кажемо «татари».

Хан Езукай Багадур убив хана Темуджина і його плем'я приєднав до свого. І своєму синові, який народився 1155 року, дав ім'я убитого хана Темуджина.

Коли хан Езукай Багадур помер, Тамуджин мав 13 років. Жив під опікою своєї матері.

Курултаї (воєначальники – власники стад) не хотіли підпорядковуватись наказам молодого хана. Темуджин наказав ув'язнити десятьох збунтованих курултаїв. Триста воїнів стали на сторону ув'язнених. Хан наказав зварити усіх у сімдесятьох чанах.

Мати учила: «Темуджине, сину мій, ворогів жахай помстою, приятелів ласкай дарами, ти більше, ніж людина».

Коли між сусідніми племенами поширилася звістка, що хан Темуджин має 30 тисяч воїнів і тих, що йому не підкоряються, живцем варить у чанах, то всі сусідні племена приєдналися добровільно.

У палаці хана Темуджина висить череп, покритий сріблом. Це череп хана Кероїдського, який не захотів приєднатися добровільно. Татари знають, що цей череп є втіленням гніву Темуджинового. Курултаї звуть його Царем Царів! «Сила, честь, ваші перемоги – у вашій покорі Темуджинові. Чингіс-хан Темуджин – втілення неба і землі».

Після завоювання Китаю ординці вивчають систему управління державою і запроваджують її у себе, залучаючи китайських чиновників, знайомляться з високими на той час технічними досягненнями у військовій справі, забирають кращих китайських майстрів і вирушають на захід. Завойовують Бухару, Північний Кавказ і виходять на європейські рівнини. Орда несе із собою смерть, грабежі, гвалтування і полон.

1223 рік. Руські князі вирішили зустріти орду на річці Калці (тепер Капець) біля Маріуполя. Хоч

війська було достатньо для перемоги, у результаті неузгодженості дій руські війська були розгромлені. «Якби князі Русі в згоді були і спільно бились, то татари не перемогли б їх.[20,218]. Через 10 років монголо-татари ввійшли на територію Київської Русі, яка була ослаблена міжусобною боротьбою.

За 20 років монголо-татари під проводом хана Бату (онука Темуджина) дійшли до Будапешта.

У Володимирі на Клязьмі князь Ярослав Всеволодович (потомок з роду князя Андрія Суздальського (Боголюбського) першим погодився бути рабом хана Батия. Прибувши з дарами у Сарай, став на коліна перед ханом. У шатрі поклонився святій іконі Чингіс хана Темуджина. І за монгольським звичаєм сів на найнижчому місці. Хан Батий дає князю Ярославу Всеволодовичу право бути великим князем. Князі Суздаль, Рязані, Москви, Твері зобов'язані особисто прибути до хана просити «ярлики на улуси» (князівства). З часом ця функція була передана Володимиро-Суздальським князям як вияв великої довіри з боку Великого хана. Найпершим особливу запопадливість у служінні ханам проявив Олександр Невський (потомок з роду князя Андрія Суздальського-Боголюбського). Жив жадобою вбивств, не жалів навіть рідних братів. Вислужуючись перед ханом Сартаком, повідомив, що його брат, князь Андрій, не покався: «тямги хану платит не сполна» (монгольське «тямги» означає «скарби»). Хан Сартак передав йому права Великого князя. Тепер йому будуть підлеглі князі у Володимирі, Ростові, Твері, Суздалі. Він збирає данину для орди і значну частину залишає собі. Москва стає місцем збору данини.

Князі Московії завдяки Орді виростають у могутню силу. Вони починають зріднюватися (кровно змішуватися) з ханами Орди. Князь Гліб Васильович одружується з ханською донькою. Буває з нею у Карокорумі, складає доземний поклін Чингіз ханові.

Російські історики, виправдовуючи таку поведінку, пишуть: «Він надіявся цим шлюбним союзом зробити деякі вигоди своїй гнобленій вітчизні» [5,48]. Він, князь Гліб Васильович, одружився в Орді... прибув від хана з великою честю» [21,42]. Кирило (єпископ Ростовський) здійснює хрещення ханської доньки. І дає їй ім'я Феодора. Хрещення приймають усі її слуги. В історію Московії ханська донька входить як княжна Феодора. Пізніше, коли «злиття крові» стало масовим явищем, російські історики тільки трактували факти.

Московський князь Григорій здобув таку велику ласку в хана Узбека, що дав старшинство між князями російськими і одружив його з улюбленою сестрою Кончакою, яка названа в хрещенні Агафією. [5,114]. Хан Узбек і московський князь Григорій стали не тільки родичами, а й спільниками: вони разом грабували північні землі, «возз'єднуючи» їх із Москвою. Хан Узбек знав, що чим могутнішою буде Москва, тим успішніше Орда гнобитиме Київ та інші гради України.

У Москві ханша Кончака, ставши православною московською княгинею під ім'ям Агафія, зберегла у княжому палаці аристократичні татарські звичаї. Оточила себе численними слугами. Їдучи на прогулянку, сідала в закриту кибитку. За нею їхали численні вершники, слуги, трубачі. На вулиці москвини, ставши навколішки, били поклони. І це не окремий випадок, що монголо-татари запроваджували свої порядки, норми поведінки, звичаї, а навпаки, в історичній літературі не трапляється жодного випадку, щоб вони приймали норми поведінки місцевого населення, яке за рівнем культури було вищим за цих зайд.

1318 рік. Московський князь Григорій Данилович з жінкою (сестрою хана Узбека) і з татарським баскаком Ковгадесм прибув до Сараю – дари ханові привіз і донос, що князь Михайло Ярославович (Тверський) зібрав данину і збирається тікати до німців. Через деякий час князь Михайло Ярославович був схоплений вночі в Твері і привезений у Сарай. Московський князь здер з Тверського одяг, на Ярмарковій площі прив'язав до стовпа і почав бити його і колоти. Порізаного князя повісили вниз головою і 22 листопада 1319 року убили ударом меча. Після цього привезли в Москву і поховали в церкві святого Преображення, виправдовуючи цим свою вину в смерті Тверського князя Михайла Ярославовича.

Радянські історики приховують хижачку мораль московських князів, вирізування мирних жителів, грабування і славлять їх за те, що вони «правильно розуміли свої завдання і вміли використовувати Орду» [4,152].

Москва міцніла, ідучи по коліна в крові невинних людей. І в цьому «Московське князівство виявилось найбільш сильним, воно зуміло успішно завершити процес політичного об'єднання Руських земель». [4,151].

Ще більшим низькопоклонником, жорстоким ханським слугою був Іван Данилович Калита. Вивчаючи історію варварської Росії, Карл Маркс писав: «Іван Данилович (Калита) об'єднував в собі риси татарського ката, низькопоклонника і головного раба». Радянські історики відійшли від основоположника-класика пишучи, що «Калита був тонким і дбайливим політиком». Особливо «дбайливо» він придушував антитатарське повстання у Твері, вирізуючи малих і старих, а здорових в'язав і відправляв на будівництво Москви. У нагороду хан Узбек Іванові Калиті присвоїв титул «Білого князя». Тепер він може грабувати

сусідські князівства, угро-фінські племена і «возз'єднувати» їх з Москвою, стверджуючи, що «така воля Орди».

Іван Калита, щоб ханові подякувати за довір'я, їде в Орду і обдаровує ханових жінок і дітей такими золотими і діамантовими прикрасами, яких у ханському шатрі ще не бачили. Головна ханша, побачивши чарівні скарби (діадеми київських княгинь), вигукнула: «Каліта! Каліта!». (Татарське слово «каліта» означає «торба із золотом»). В орді татари почали називати московського князя – Іван Калита.

Хан Узбек, прийнявши скарби Івана Калити, на гостині назвав його рідним братом. Дав йому татарське військо, очолене баскаком Туралаком, і татар-радників, які з родинами житимуть у Москві. Іван Калита, обласканий ордою, став жажіттям для власного народу. «Він узяв місто Твер і Кашин, інші міста тверські володіння, і людей в полон узяв, і торжок, і володіння перетворив у пустиню» [21,83]. Убив князя Рязанського. Він ображав те, що людину робить людиною. Примушував сина убити батька, дозволяв своїм воякам на очах родичів гвалтувати малолітніх доньок. Тверців і рязанців запрягав у вози разом із кінями – везли до Москви свої скарби.

Хан Узбек так був задоволений грабіжництвом Івана Калити, що вже не радив своїм баскакам йти туди, де побував Калита. І «перестала татарва воевать Руськую землю» [21,83].

С.М.Соловйов пише: «Від часу Василя Ярославовича до Івана Калити наша батьківщина подібна була більше на темний ліс, ніж на державу: сила вважалася правом; хто міг, грабував не тільки чужих, а й своїх, не було безпеки ні в дорозі, ні в дома».[19, 617].

Соловйов продовжує: «У таких людей вдача вольова, жорстока, улеслива, підступна». І вона їм допоможе у майбутньому грабувати українців, у яких вдача хліборобська (милосердна, сентиментальна, примирлива, невибаглива, у яких хати незамкнені, вдень і вночі відкриті для своїх і чужих людей. «Заходьте, гостям раді. Гість у хату – Бог у хату, сідайте на покуті, вгощайтеся, ви ж чужі люди, зголодніли й утомлені»).

Розпочинаючи з 1328 року, литовський князь Гедимін захоплює і скуповує землі Північної Наддніпрянщини. Карамзін пише, що Україна-Русь вже «з половини 13 століття стала «чуждою» для нашого северного Отечества»[5,131].

Константинопольський патріарх Ісайя, отримавши дарунки від Івана Калити, посилає мудрого і відданого грека Геогноста «на престол Київського митрополита всея Руси» і дає йому наказ жити в Москві і посилати накази Києву, Чернігову, Переяславу, Галичу та іншим містам християнської України-Руси. За вказівкою митрополита Геогноста, який має титул «Київський митрополит», у церквах звеличували Івана Калиту – князя московського. Князів, які не визнають Івана Калиту «Великим князем Всея Руси», переслідують і знищують за допомогою попів і монахів. Зокрема, тверського князя Олександра Михайловича, який насмівився сказати, що грецькі ереї принижують Київ і не визнають митрополита Геогноста, бо він живе в Москві, спочатку оголосили антихристом, потім відлучили від церкви. Він змушений був утікати спочатку в Псков, а потім - у Литву.

Через деякий час тверський князь Олександр Михайлович повернувся додому в Твер. Іван Калита доповів про це хану Узбеку, який наказав князеві Олександру прибути разом із сином Федором на поклон до хана. Де їм хан Узбек «отсекоше голови їх» [21,92].

Під керівництвом Івана Калити татари розорили тверське князівство. «Того же лета Іван Данілович Каліта взяв із Твері колокол от церкви Святого Спаса на Москву» [21,93]. Запряжені у вози тверці везли в Москву дзвін, а полонені тверські дівчата ішли за дзвоном: їм було наказано співати церковні пісні і хвалити Івана Калиту.

Як пише В.О.Ключевський, Московське князівство за півтора століття проявило великі зусилля «по собиранію чужих земель»[12,19].

Москва має стиль життя ординський, тільки та різниця, що в Орді стоять шатра, а в Москві – татарські військові казарми. У Москву їдуть (під охороною) вози за возами. На них хутра білих ведмедів із Пермі, хутра куниць з Муроми, Казані, хутра білок з Новограда, шкури лосів і оленів з Ростова, жир тюленів з Чуді Заволоцької, сіль з Пермї, слюда з Карелії, Двіни, хліб з Рязані. Іван Калита разом з баскаками «навчив» брати по праву старшого брата не лише в русичів, але й в угро-фінських народів.

Москва стає осердям майбутньої імперії. Живе за рахунок грабежів і розділенням ординської данини.

Після смерті (в 1340 р.) хана Узбека на ханський престол сів хан Чанібек. Він перебуває у постійних походах – грабує кавказькі народи. Підступна ханша Тайдула сидить на престолі і думає, як усунути Чанібєка. Улюблений син Тайдули – Бердабек разом із спільниками задушив свого батька-хана і, щоб не залишати претендентів на престол, повбивав дванадцять своїх братів.

Тайдула проголосила сина Бердибека ханом, а молодших своїх синів – Кулпу і Наруса – заступниками.

Тепер вона позбулася не тільки суперниць по гарему, а й їхніх синів. Вона могутня і багата, недалеко від Москви має татарське селище, де живе її сильний рід. Селище назвала своїм іменем «Тайдули». (Тепер місто Тула).

Недовго раділа ханша, відкривши «скриньку Пандори». Великоханське шатеро стало місцем убивства восьми ханів за чотири роки. Син убивав батька, батько брата, брат різав брата або втраплявав. В Орді настала смута.

Татари (переважно турки), бачачи неспокій в орді, починають селитися в Тайдули, інші їдуть до Саїнової юрти (в Казань), оселяються в Москві та її околицях.

На гористих берегах верхньої Волги оселяються татари: земля Московитії їм нагадує їхню прибайкальську батьківщину. І стиль життя московинський не дуже відрізняється від татарського. У московинів так, як і в татар, на першому місці стоїть полювання, вирощування худоби. І, звичайно, військові походи і грабунки. Татаро-монгольська Велика Орда починає розпадатися на малі Орди. Хан Булгак із своєю Ордою осідає на Північній Волзі, там, де була Булгарська держава. Хан Багай оселяється із Ордою на землях Мордовії, хоче мирно жити з Московською Ордою (татарським військом). Орда хана Батия поділилась на малі Орди, які воюють між собою, втягуючи у ці війни підлеглих князів. На стороні хана Мамаєва стоїть князь Олег Рязанський і боярин Епіфаній. На стороні хана Тохтамиша стоїть князь Дмитрій Московський (Донський). Біля Дону хан Мамай був розбитий. Зраділа Москва, прозвала Дмитрія «Донським». Історики Московитії, а за ними радянські, плекаючи своїх князів і царів, підносячи Москву, голосять про «всемирно-историческое значение Куликовской битвы». Свідчить такий факт про те, що в серпні 1382 року ординці вдерлися в Москву, пограбували і повбивали тих, хто траплявся на їх шляху. Усе награвоване було забрано і значно більше данини. Так що говорити про велику перемогу 1380 року на Куликовому полі більш, ніж сумнівно. Сучасні дослідження на так званому Куликовому полі не знаходять найменшого підтвердження, що там відбувалася битва. Це черговий міф, придуманий російськими фальсифікаторами для звеличення московських князів.

В кінці 14 ст. хрещення татар стало масовим явищем. У Москві ходять татарські гроші на яких написано «Алкаб Саїн-хан, царство якого продовжить милість Божа».

Татарські аристократи Бахти-ходзя, Мамет-ходзя та їх родини, приятелі і слуги, прийнявши хрещення, стали руськими православними. Митрополит Кипріяні їх «сам хресті і нарече ім імяна в святом крещенії Ананія, Азарія, Місіал» [21,179]. Татарські аристократи ставали московськими боярами, не змінюючи свого характеру і способу життя. Бахти (Бахтеєв – «постільничий») хана Тохтамиша, один із найвпливовіших діячів Орди. Татари, наслідуючи його, перекочувували в Москву, ставали «русскими православной вери».

Хрещення татар у Москві відбувалося завжди особливо урочисто. «І позво- ніша во все колоколи і собрался мало не весь град, і снідаша на реку Москву, ... і ту на реце Москве сам метрополіт кресті. І татари новохрещені хожашу вкупе, акі союзом любве связаемі» [6,90].

Після смерті Дмитра Донського, Московським князем у 1389 році став його син Василій (був лакеєм у хана). Карамзін далі пише: «І бил возведен на престол во Владимире (на Клязьме) послом царським (ханським) Шахматом» [6,76]. В ту пору московини звали царем хана «наш цар Узбек», «наш цар Тохтамиш».

Князь Юрій Дмитрович (син князя Донського) і князь Василій Васильович – син померлого князя Василя Дмитровича – ведуть боротьбу за престол князя Московського. У Москві живуть татарські баскаки Айдар і Булат, а також впливовий мурза Тегін («ханське око»). Від них залежить, хто стане князем московським. Князь Юрій підкупив мурзу Тегіна, а князь Василь – Айдара і Булата. «Вельможі ханські, в особенності Булат і Айдар, усердно почали ходатайствовать у царя (хана) за Василія і черніть Тегіну». Щоб справу князів Юрія і Василя залагодити, поїхали московські бояри до хана-царя. Боярин московський Іоан став перед Махметом і сказав: «Царю верховний! Молю тебе, дозвожь мені, покірному холопові, говорити за мого юного князя. Юрій шукає великого княжіння за древніми правами Російськими, а государ наш по твоїй милості, знаючи, що воно є твій Улус: віддаєш його, кому хочеш. Один вимагає, а другий молить. Що значать літописи і мертві грамоти, коли все залежить від волі царської? Хіба не вона утвердила заповіт Василя Дмитровича, який віддав синові Московське царство? Шість років Василь Васильович на престолі. Ти не скинув його, значить сам визнав його законним государем» [6,158]. Ця дійсно хитра промова мала успіх. Хан Махмет оголосив Василя Великим князем і велів Юрію вести його коня (старий обряд азійський, що означає владу государя верховного над його підручними чи залежними князями) [6,76].

Карамзін пише, що хан Махмет не вимагав від князя московського данини, але він йому данину платив, щоб мати підтримку Орди.

Московія успішно копіює закони і характер Орди і сама стає Ордою. «Татари були дуже досвідченими практичними політиками». [16,179]. Хани, названі московитянами-царями, були добрими учителями, вони навчили московитян законів державного управління і порядку, суворої дисципліни і мистецтва обману. Москва, щоб мати історію, прагне при допомозі митрополитів присвоїти собі ім'я Русь і в цей же час каже ханові, що не визнає законів «княжіння по древнім правам Русі». Хто шукав правди в Орді, той пропадав. Хани не любили тих правдолюбців, які до них приїжджали без коштовних дарів. Князя, який грабує мирних жителів, зриває з їхніх ший золоті хрестики, виливає золоті чаші і везе ханові, вважають справедливим.

З легкої руки хана Узбека в першій половині 14 століття звання Старшого Великого князя утвердилося за московськими князями від батька до сина, за ханським затвердженням, «Права за московськими князями не було ніякого, крім ханського свавілля, і вони тим і здобували прихильність ханів, що не шукали великого княжіння на основі прав і переказів, а просили тільки ханської милості, і крім цієї верховної милості вони ніякого права не хотіли знати». [13,54-55].

Костомаров далі пише, що московські князі після падіння Орди «замінили собою ханів», «наш цар в Царицине на Волге» казали московитяни, називаючи хана царем. Царицин упав і царський престол буде перенесений у Москву».

Москва живе із грабежів. У 1474 році москвинське військо грабує і убиває жителів Пермії, готуючи їх до «воссоединения». Москва утримує татарське військо, що обороняє її від несподіваних нападів. Татарський баскак Карачак зі своїми синами очолює державне правління Москви. Карамзін пише: «У Москві живе 3200 татар-торгівців і 600 ханських знатних людей [7,58]. Татари навчили москвичів складати клятви ханові – «Царю Большой Орды».

Жителі Москви (бояри, купці і сам князь московський) вийшли зустрічати ханського посла-баскака. Усі стали на коліна. Лежать розстелені хутра соболеві. Московитянки тримають баняки з кобилячим молоком. Стоїть на соболях гордий ханський посол. Біля нього два татарини тримають «басму» - ікону, образ хана – московитяни клянуться бути вірними ханськими підданими. Болван (образ хана) завжди стоїть на площі. Московитяни тут завжди відзначають свята. «Це місце в Москві відоме під назвою Болванка. На цьому місці стоїть церква, яка має назву Спас на Болванці» [7,58].

1475 рік. Жінка князя Івана Московського Софія (Зоя) повісила в своїй кремлівській світлиці герб свого роду: зображення двоголового орла. Ще в 870 році цей герб красувався на жезлах деяких візантійських архистратигів. Палеологи, прийшовши до влади у Візантії, проголосили свій родинний герб гербом Візантії.

У 1494 році князь Московський почне використовувати герб Візантії. Візантійський принц Андрій (справжній спадкоємець герба Візантії) у заповіті заборонив Московському князеві користуватись його гербом і передав право на престол Візантії цареві Костилі Фердинанду і його дружині Єлисаветі. Але татарська Москва привикла брати, що кому захочеться.

«Маючи герб Візантії, ректимо, що центр православ'я перейшов з Константинополя в Москву. Маючи ім'я Русь, підемо в Україну-Русь, і ректимо, що «Русь воссоединяється, щоб спасти і сохраниць себя» (Карамзін, Т.6, стор. 58)

Москва, ставши головним пунктом збору данини Орді, зробилася найбагатшою і найвпливовішою силою на півночі. Її князі тепер привозять з Італії майстрів, щоб «зделать Москву красивою». Майстер Арістотель ставить кам'яні церкви, виливає дзвони, гармати, він «хитр вельми» [22,46].

«Веди государ, добич хочем», - кажуть бояри. Карамзін пише, що московини, щоб «мати добич» 1 лютого 1474 року зненацька знову вторгаються в Новгород. Пов'язані найбільш відомі діячі, їх везуть у Москву на катування – це Марка Памфілія, Василя Федоріва, Григорія Кипріяна, Івана Кузьміна, Акіфа з сином Романом, Юрія Репехіна. (Назад вони не повернуться). Награбоване «навантажили 300 возів сріблом, золотом, дорогоцінним камінням, безмежну кількість шовкових тканин, сукна, хутра». [7,83]

У психологію москвинів вже укорінилось татарське «зачем тяжело рабо- тать». Приставляй ніж мирному господареві і бери усе; те, що він за все життя придбав, ти здобуваєш за годину. Такі підбадьорливі слова на устах московського государя. «Кто проти нас, той розбійник, бунтовщик», ворог державної влади. Радянські історики грабіжницьке вторгнення в чужі землі називають «укреплением Российской централизованого государства, успехами России, развитием производительных сил».

Посол хана Ахмета мурза Боіюк радить московському цареві носити титул «Государь всея Руси». Маючи такий титул, можна думати про вигнання литовців з України-Руси і поставити її в залежність ханові Ахметові.

1480 рік. Чергове хрещення татар у Москві. Вихрещені татари, які вміють розмовляти

церковнослов'янською мовою, стараються, щоб Москва (уперше в своїй історії) стала самостійною, незалежною від тієї чи іншої Орди.

Хан Мердоулат і хан Айдар з родинами, знатними мурзами і беями, із дітьми хана Анчі-гірея, з військовими загонами, вирішили поселитись у Москві, прийняти хрещення і стати братами московського князя Івана Васильовича.

Вихрещені татари звали князя Івана-ханом, тобто государем вищим за князя. Хан значить цар.

Він почав підписуватися, як «Иоан, Божиєю милостью государ всея Руси и Великий князь Владимирской, и Московсїй, и Новгородскїй, и Псковскїй, и Тверской, и Пермскїй, и Югорскїй». І грізно зазначає, що він «Богом бережений і наставлений». [12,127], під підписом ставить печать з Візантійським гербом-двоголовим орлом.

Інші держави не визнають «Божого помазаника» Івана III «царем всея Руси». Прибулі польсько-литовські послы кажуть: «Цар всея Русі живе в Москві й не бачив Русі». Польський король Сигзмунт Август стверджує, що Москва не є Руссю, не є Візантією. Московію не визнають європейські правителі, заявляючи, що вона Орда, а не Русь.

Маючи незліченні награбовані багатства, монголо-татарська знать розуміла: щоб бути ближчою до Європи і отримати визнання, потрібно мати такі будівлі, як у Європі, а тому запрошує з Європи архітекторів та майстрів-будівничих, підштовхуючи до цього царя-хана. Архітектор Алевіз з Медіолана будує в Москві кам'яний «Палац теремний». Архітектор Маркус з Італії розробив план забудови цілої вулиці, де буде жити татаро-монгольська аристократія. Вулицю назвали «Беклемішевська». Князь Беклемішов (вихрещений татарин) багатий, його рід великий.

З Франції привезли майстрів французької «фрезії» Алевіза і Петра. Вони будують у Москві «палати каменные и кирпичные». Італійські майстри зводять Архангельський собор, де в гробницях будуть лежати князі московські.

Московський князь Іван Васильович «выписывал изъ Италии мастеровъ пушечных и серебрянников» [7,50]. Італійські срібники почали в Москві чеканити гроші, які по татарському називаються «деньгами».

Італійські художники розмальовують у Москві церкви і княжий палац у Кремлі. Іноземцям платили за роботу золотом, простим робітникам нічого не платили – працювали за те, що їм «государ» помилював життя, возз'єднуючи Новгород, Твер, Перм з Москвою.

1506 рік. Чергове хрещення татар в Москві. «Ніконський літопис» пише, що московський князь Василій Іванович і Московський митрополит Симон та Архієпископ Афоній оповістили, що на річці Москва відбуватиметься хрещення братнього татарського народу. У Москву прибув хан Кадакул з усім своїм родом і військовим загonom. Охрещеному Кадакулові митрополит Симон дав ім'я Петро, який став московським царевичем.

У неділю, 25 січня його обвінчали із московською княжною Євдокією. Євдокія - сестра Василя Івановича – московського князя (хана). Літописці такі хрещення татар ознаменовують словами «Смесь кровей в Москве».

Навіть стосунки у великокнязівській сім'ї ординські. Одружився Василь Іванович – князь Московський з Соломією – дочкою татаро-монгольського боярина Сабурова Юрія Константиновича (вихреста). Соломія протягом трьох років не має дітей.

Митрополит Даниїл (переплутав дерево із жінкою) родинні клопоти князя вирішив за допомогою Євангелії. «Неплодную смоковицу посекают, на ея месце сядят иную». Княгиню Соломію, як «неплодную смоковицу» взяли «под караул». Посадили її в кибитку кочевую (критий віз). І повезли у Суздаль в Покровський монастир. Іван IIIгон (вихрест), який її проводжав від імені князя почав її бити, щоб не кричала, а потім згвалтував.

Через шість тижнів Василь Іванович одружується з молодою дівчиною Єленою (з роду Глинських – вихрещених татар).

У моралі нинішніх кремлівських правителів небагато змінилося на краще. Російський президент Путін В.В. свою дружину, яка народила двох дочок (живуть в Англії), вирішив замінити на молоду гімнастку Кабаєву. А жінку зробив психічно хворою і відправив у монастир чи то в психлікарню. (Повідомлення засобів масової інформації).

Пройшов рік. Соломія в монастирі народила сина, якого назвала Григорієм. Нова дружина – княгиня Єлена, після трьохрічного подружнього життя, не маючи дітей, злякалася, що митрополит може і її проголосити «неплодную смоковицею», 25 серпня 1530 року народила сина і дала йому ім'я Іван. Дуже радів Василь Іванович, та радість була коротка. Він помер 25 вересня 1533 р.

Біля княгині Єлени, як завжди, «друг сім'ї», який любить трьохлітнього царевича Івана, як сина

рідного. «З смутком дивлячись на нескромну слабість Єлени до князя Івана Телепєєва, який володів її серцем і хотів управляти Думою і Державою. Дядько – Михайло Глинський, як пишуть, сміло і твердо говорив племінниці Єлені про сором розпусти завжди мерзотний» [8,71]. Можна ганити її і її коханця-князя Івана Телепєєва, їхню любов осуджуючи, але вони подарували Московії великого сина: царевич Іван виросте і стане Грозним. Утілить в собі владолубство чингісханське, відізветься в його серці кров великих монголів і їхня агресивна мудрість.

Москва живе за законами військового часу, усюди сувора дисципліна. Будинки огорожені високими парканами. Ні вдень ні вночі не можна побачити жінки на вулиці. Виходять лише в супроводі чоловіків. Усе як в Орді, суворе, жорстоке, спрагле до завоювання, «воссоєдинения нових земель». Татари дають московській мові татарську вимову, як-от самавар, галодний, глух, промативать. Замість слова «приятель» у них «знаком», «єсть» - кушать – ашать – шамать. Татарські слова і вимова стають в Москві модними.

Від хрещення татарської знаті перейшли до хрещення простих татар. Попи їздять по Московії – хрестять татар, які постійно прибувають з Астрахані, Уралу, Казані. У Ростові, біля Суздаля, одночасно охрещено 43 татарки і їх 36 дітей. У Пскові охрещено 55 татарок, Орешке – 12. (Це що зафіксовані в історичних джерелах).

Хан Осан, охрестившись, отримує ім'я Михаїл. Став відомим князем Михайлом Осановим. 1538 року, 3 квітня, померла княгиня Єлена Глинська, залишивши восьмилітнього царевича Івана. Князь Василь Шуйський, брат померлого князя Василя III, опікується Іваном.

1549 рік. Московський митрополит Макарій в Успенському соборі проголошує 16-літнього князя Івана царем (ханом). Щоб підкреслити «славне минуле» царського роду, придумали казку про шапку Мономаха, яка фактично подарована ханом Узбеком. Цією видумкою хочуть переконати європейців, що династія київських князів перейшла жити в нове мешкання, в Москву. Москвини, вірячи, що на їхніх головах красується «Мономахова шапка», стають гордими, зарозумілими і пихатими. Цю байку поширюють в Москві і по сьогодні.

Спірідонов у «Всемирной истории московской» стверджує, що з роду Александра Македонського походить Клеопатра. Її королівський вінець привезли до Рима.. після убивства Юлія Цезаря, Август був вінчаний вінцем римського імператора, а одягнений був в одяг єгипетського фараона Рамзеса, і вручили йому ще митру царя індійського, яку в Індії взяв Александр Македонський. Римляни, наділивши свого імператора Августа регаліями імператорів світу, гукали: «Радуйся, Августе, царю Римський і всея Вселенної!»

«Август почав робити порядок у світі. Він зробив Патрикія царем Єгипту, а царя Пруса посадив на березі ріки Вісла. Від Пруса постала Прусія, з роду Пруса походить рід Рюрика, а Прус походить від Августа. Від Рюрика походить князь Мономах, якому шапку передав імператор Візантії, і ця шапка з волі Христової є на голові князя Московського, тому що Московський князь походить з роду Александра Македонського, і він є царем Третього Риму, він має візантійський герб – орел двоголовий» (так і хочеться сказати: «Гарна моя казочка чи ні?»)

Начитавшись «Всемирной истории Московской» монах Філофей проголошує з амвона: «Внімай тому благочестивий цар! Два Рима пали, третій – Москва – стоить, а четвертому не бивать».

Московські попи, монахи, єпископи і митрополити удосконалюють культ царя і держави, навівають москвинам, вихрещеним татарам, почуття національної вищості, винятковості, і в них постає прагнення своєму «Я» підпорядкувати чуже «Я», чим вони займаються по сьогоднішній день. Коли український народ проголосив свою суверенну державу, хоче розмовляти українською мовою і бути в Європі, то москалі, профінансувавши свою «п'яту колону» в Україні, розпочали агресію, хочуть її розділити на шматки, а потім зовсім знищити і показати багатьом народам Росії, що буде так, як в Ічкерії і в Україні, якщо вони піднімуть голови і захочуть стати суверенними.

1553 рік. Чергове хрещення татарської знаті. Татарські хани Утемиш-герей і Едигер, їх жінки, сини, дочки, старшини і воїни, прийнявши хрещення, стали «руськими православної віри». Утемеш-герей став Олександром Утемишовим, Едигер – Семеном Едигеровим, «який став великим князем, жив у Кремлі, у дуже великому будинку, мав боярина, чиновників, багато слуг, женився на дочці знатного сановника Андрія Кутузова, Марії» [8,126].

Іван Грозний жорстоко, по-садистськи, розправлявся з тими, хто висловлювався проти засилля управління державою татар, а також фіно-урало-алтайців, витісняючи київську слов'янську знать.

26 липня 1570 року на торговій площі було поставлено 18 шибениць. Розпалили вогнище (костюр), повісили великий чан (котел) і налили в нього води. Москвини – народ догадливий, кинули на прилавках все і розбіглися. Цар наказав зігнати народ на Красну площу.

Іван Грозний їде на коні, перед ним несуть ікону святого Юрія – герб Грозного. Опричники женуть зв'язаних 300 інакодумців з поламаними ребрами, вибитими зубами, виколотими очима, закривавленими вухами і головами.

Піп-батьошка Афанасій розгорнув папір і почав читати прізвища приречених на смерть, вдаряючи цїпком по голові кожного «ізмєнника». Приречений на смерть «ішов, щоб класти голову під сокиру. Ідучи, він кланявся царю Грозному і казав: «Се кланяюся тебе в послїдній раз на землє». [9,101]. За чотири години умертвили біля 200-сот людей. Коли печатник (носій царської печатки) почав виправдовуватися, що він не винен, його четвертували, а Малюта Скуратов, злізши з коня, обрізав вуха страждальцеві. Карамзін в примітках пише: «Замовчую деякі огидні деталі»[9,62].

Були вбиті Юрій Кашин, Дмитро Курлатов – член Думи і вся його родина, князь Михайло Воротинський з жінкою, князі Олександр Борисович Горбатий, Іван Сухий, Горєнський – усі вихідці з київських князівських родин. Представників Києва на царський престол не залишилося.

У Москві на Земському соборі цар Іван Грозний оголосив, що охрещений татарський хан Семеон Бекбулатов стає «великим князем всея Русі», правою рукою царя. У Москві високо цїнуються люди ханської крові не тому, що вони багаті, а тому, що в їх жилах тече ханська кров.

Бояри і воєводи дають великі гроші монахам-літописцям, щоб вони їм давали грамоти «родословця», пов'язуючи їх то з родом візантійського імператора Константина, то з родом римського імператора Августа, то з родом Володимира Христителя чи князя Володимира Мономаха.

«У Москві пізніше вивчалися родословні, щоб тїнями дійсних і видуманих предків, таких як Август Цезар оправдати свої політичні задуми чи претензії» [12,331].

У 1584 році помер цар Іван Грозний.

Царські і радянські історики звеличують варварські (ханські) діяння Івана Грозного. Карамзін є не тільки великим істориком Московитії, але й ідеологом її державності. Він пише: «Грозний «жон і девиц осквернил», невестку свою «осквернил» (був таким, як хани). Та стогін замовк, жертви зотліли, «докази жажливих справ у книгосховищах», «дівчата-підлітки, яких любив Грозний, стали бабусями, усе це для поважних людей дрібнички. Головне великі справи, довершені Грозним на славу Московитії. Казань, Астрахань, Сибір – живі монументи царя-завойовника» [9,294].

«Опричина носила прогресивний характер, ... з нею укрїпла царська влада і централізована система управління» [4,217].

Більшовики, які прийшли до влади, були знайомі з діяннями Івана Грозного і його опричини, яка породила Чека, НКВС, МДБ. Вони не набагато гуманніше зміцнювали Радянський Союз, поклавши мільйони людей в сиру землю.

17 березня 1584 р. царем у Москві був проголошений Федір – син Івана Грозного. За свідченнями істориків, він хворобливий, не здатний розважливо думати, сонливий. У літописі читаємо, що цар Федір має татарські вилиці, малий зріст, ходить повільно, має тонкі ноги. У Москві всім відомо, що цар Федір «слабий умом і телом». Московський патріарх Діонісій проголошує: «Цар Федір Богом вибраний і Богом на престол возведений! Воля царя – закон! Богу воля – царю влада!» Але фактично влада належала Борису Годунову. Сила Годунова була не тільки в тому, що він татарин, а в тому, що престол князів Московитії перебував у руках татар. Вихрещені татари розмовляють слов'янською мовою з домішкою татарських слів, вважають себе «настоящими рускіми». Справді крім характеру, в них нічого татарського нема: віра православна, одягнені вони в довгий візантійський одяг, в Москві їх сила і слава.

Борису Годунову потрібен свій слухняний патріарх. Він використав приїзд у Москву Константинопольського патріарха Єремії в липні 1588 р. Головний казначей царя Федора Іван Васильович Треханов (вихрест) підніс патріархові Єремії 80 соболів, 300 золотих монет і великий срібний кубок.

Борис Годунов пообіцяв патріарху Єремії 3000 золотих монет, якщо він висвятить на Московського митрополита Ростовського архієпископа Іову – приятеля Годунова. Коли той відмовив, його взяли під варту. Через деякий час Борис Годунов запропонував йому сісти на московське патріаршество. Просидівши кілька місяців «под караулом», Константинопольський патріарх Єремія дає згоду висвятити патріархом Іову.[24,268].

«22 січня 1589 р. у храмі Успіння патріарх Єремія грецькою мовою висвятив Іову патріархом Владімірским і всея Русі» [10,71].

Патріарх Єремія і патріарх Іова утвердили, що має бути чотири митрополії: Новгородська, Ростовська, Казанська і Крутицька. І шість архієпископів: у Вологді, Суздалі, Нижнім Новгороді, Смоленську, Рязані і Твері.

Патріарх Єремія після майже річного перебування «под караулом» просить у Бориса Годунова

дозволу повернутися у Константинополь. Йому було сказано, що він буде вільним тоді, коли підпише грамоту (ярлик) про те, що Патріарх Московський незалежний від Патріарха Константинопольського і може сам призначати митрополитів. Патріарх Єремія і такий ярлик підписав, за що йому була подарована торба з 2000 золотих монет. Як бачимо, і церковні справи вирішувались Москвою у великоханському стилі.

У 1590 р. Патріарх Єремія скликає у Константинополі Вселенський Собор. Тут мають проголосити, що Московський Патріарх по значимості є третім патріархом. Однак Вселенський Собор поставив його на п'яте місце. У Москві велике незадоволення: значить Москва – П'ятий Рим. У церквах проголошено, що Москва – Третій Рим, а Четвертому не бути. На порядку денному стоїть ідеологія універсального месіанізму. Її обґрунтування таке: «Старий Рим упав, новий Рим захоплений безбожним плем'ям Агарянським, а Третій Рим у Москві». Москва прагне бути світовою столицею Християнського світу. Тому з Москви до Константинополя їдуть посли із торбами золота, щоб купити третє місце. З часом їм це вдається.

Борис Годунов прибирає можливих претендентів на престол слов'янського походження.

7 січня 1598 року цар Федір помирає. 18 лютого Московський Патріарх Іова проголосив Бориса Годунова царем. Борис Годунов походить із роду мурзи Чети, який після хрещення став руским православної віри, отримав ім'я боярина Захарія.

Як пише Карамзін, «мисль положити Мономахів вінець на голову татарина не всім росіянам казалась неправильною».

Московський Патріарх Іова, поклавши шапку Мономахову (фактично хана Узбека) на голову Бориса Годунова, проголошує з амвона: «Здрастуй о Господі, цар, любимий небу і народу! Від радості плачемо і тобі кланяємося» [11,11].

Ставши царем, Борис Годунов наказує висилати із Москви «слов'янствующих», які говорили, що їх царем не може бути татарин. Татарська фракція у Москві повністю перемогла. Родина славних Лопухіних вивезена на далеку Північ. Інші, знаючи татарські жорна, «прикусили язика». Вихрещені татари з ханських родів Куракіни, Булгакови, Юсупови, Годунови, Бердяєви, Тургенєви, Татіщєви, Голіцини, Аракчєєви, Бутурліни стали славними московськими боярами, воєводами, дворянами. Татіщєв пише, що сорок родів Анічкових творили основу Московського дворянства (хан Берке після хрещення отримав ім'я Анікей).

У 1605 р. помирає Борис Годунов. Карамзін звеличує Годунова як «одного з найрозумніших володарів у світі, який усі православні єпископства почав підпорядковувати державним справам Московитії. Московським головнокомандувачем стає мудрий і гордий татарин Іван Басманов. Родини Годунових-Сабурових, Басманових-Плещєєвих утворюють боярство і воєводів Московитії.

21 лютого 1613 р. 16-літній Михайло Романов проголошений царем Московитії. І не тому, що відзначався талантом провідника, а тому, що «от него никакой опасности нету, понеже человек молодой» [7,368]. З нього починається історія деспотичної династії Романових. Придворні царські історики доклали чимало зусиль, щоб заплутати походження Романових і показати їх істинно російськими царедворцями. І їх твердження таке правдиве, як те, що Москва – Третій Рим. Кажуть, що шила в мішку не сховаєш. Так і в походженні династії Романових виглядають татарські вуха.

Прізвище Романов придбане. Прадід царя Михайла мав ім'я Роман, але ні він, ні його нащадки не мали прізвища Романов. Ключєвський пише, що в часи Івана Калити приїхав чоловік, якого в Москві називали Андрієм Івановичем Кобилюю. Насправді Кобила – це татарський ханчук з Астрахані – Кайбула (Кайбулатов). Він бував у Литві, Пруссії, Москві, зрештою оселився на Суздальщині. У 1556 р. Астраханське ханство було окуповане військами Московитії. І як пише Татіщєв, «ханський рід Кайбули (ханчуки, мурзи) переселився у Московитію.

Цар Іван Грозний ханському роду Хайбулатів «подарував город Юрієв» на Суздальщині. Кайбула (Кайбулатов), ставши православним, почав писатися як Кобила.

У Івана Грозного першою жінкою була Анастасія. Татіщєв пише, що її рід мав прізвище Юр'єв, бо походив з «города Юр'єва», де осівся рід хана Кайбули (Кобили). В Анастасії був брат Нікіта, у нього – син Федір, який тепер став митрополитом Філаретом в Ростово-Суздальщині.

Митрополит Філарет має сина Михайла, якого народила йому монахиня Марфа Іванівна. (Жила вона з сином у монастирі в Костромі).

Князі, бояри, купці, особливо духовенство з подачі митрополита Філарета наполягли на тому, щоб мати царя з роду Кобиліних. А ще митрополит Філарет порадив синкові називати Івана Грозного своїм дідом.

Історія СРСР стверджує, що цар Михайло був пов'язаний із знаттю, його підтримувало духовенство.

Татіщев пише, що династія Романових зріднена з родом астраханського ханчука Кайбулатова. Так татаро-монгольська знать, захопивши керівництво Московською державою, врешті-решт привела свого ставленика на царський трон і триста років «собирала землі», рясно поливаючи кров'ю народів, що жили на своїй землі. У 1917 році передала ці функції під ідеологію диктатури пролетаріату і «всемирной революції» Володимирі Ульянову (Леніну) з вихрестів, які натравлювали народи один на одного і з ординською дикістю розправлялися з патріотами, які хотіли жити самостійно на своїй землі. Та в 1991 році ленінсько-сталінська імперія під назвою Радянський Союз розпалася, але знайшовся новий ханчук, на прізвище Путін В.В., який силою зброї і сепаратизму хоче відновити імперію під назвою Росія. І розпочав він із України, бо, за словами Леніна, «Росія без України не можлива».

Українці (русичі) і москалі (руськіє) – дві різні людські вдачі. Академік імперської академії наук, професор Московської духовної академії Е. Голубинський, будучи сам москвином (великоросом), після глибоких досліджень визначив, що «Великоросія за своїм географічним місцезнаходженням – частина Русі, дуже віддалена від Західної Європи. Вона почала відокремлюватися з часів Андрія Боголюбського, від якого починається її історія. І навпаки, нинішня Малоросія не тільки ніколи не розривала зв'язків із Західною Європою, але й від тієї самої хвилини, як для Великоросії почалося абсолютне роз'єднання із Західною Європою (нашестья монголів), Малоросія тісніше, як перед тим, зблизилася із Західною Європою». І далі «два племені – великоруське і малоруське – суттєво неоднакові між собою характером своїх духовних природ. Малороси дуже відмінні від Великоросів. Малороси являють собою продукт своєї особливої історії, відмінної від історії Великоросії» [1,882].

Татарська орда привела до роз'єднання Суздальської Русі з Київською Руссю. Суздальщина була заселена племенами урало-алтайської раси. Колоністи, прибулі на Суздальщину з України (Руси), кровно змішавшись з місцевим населенням (автохтонами), утратили типові властивості слов'янської вдачі. Слов'янську мову зберегли, тому що вона була мовою «православ'я» і її приймали башкіри, мордвини, перм'яни. Про це пишуть історики Бестужев-Рюмін, Карамзін, Татіщев, Костомаров.

«Нинішній характер росіян ще показує відбиток, накладений на них варварством монголів» [6,229]. До речі, термін «великороси» любив уживати В.І.Ленін і широко ним користувався для підкреслення москвинської великості, особливо у статті «Про національну гордість великоросів».

У варварів-татаро-монголів, характер і натура мисливців. Вони повинні бути дисциплінованими, організованими в команду, вміло їздити верхи на конях, користуватися зброєю, відчувати лікоть сусіда. Їхня увага звернена на наказ провідника. Їм віче не потрібне, їм потрібна чітка команда.

В українців (русичів) вдача хліборобів. Їм притаманні самостійність, терплячість, спостережливість і дотримання циклічності при виконанні землеробських робіт, у вирощуванні врожаю. На віче вирішувались питання перерозподілу землі, угідь, лісів.

У Московитії (країна Моксель), починаючи від Андрія Боголюбського, творився тип неслов'янської людини, яка виявилася особливо здібною у творенні централізованої деспотичної держави. «Москвини з татарською кров'ю почали домінувати над слов'янами Новгородського і Псковського князівств, де були поширені віча. Татари поселялись на Півночі (після падіння Орди хана Батия), приймали хрещення і ставали «руськіми православної віри». При татарах віча стали анахронізмом» [17,34].

На землях України-Руси татари не селилися. Старости в українських селищах перед приходом Батия в часи монголо-татар вибирались на віче і мали обмежені повноваження.

Як відомо, на формування характеру, способу мислення і життя, рід занять людей має вплив природне середовище, в якому вони живуть із покоління в покоління.

Коли провести лінію від Пскова до Царицина (Волгограда), ми побачимо чітку природну географічну межу двох світів: на Південному Заході (на землях України-Русі) течуть десятки рік, які є притоками Дніпра. Їхні назви українські – Рось, Тетерів, Случ, Горинь, Стир, Прип'ять, Десна, Остер, Трубез та інші. Тільки двадцять невеликих річок басейну Дніпра мають назву Річиця, тринадцять – Річище.

На берегах Дніпра і його приток стоять міста, що мають українські назви: Київ, Чернігів, Переяслав, Радомисль, Новгород-Сіверський, Турів, Пінськ, Любеч, Смоленськ та інші.

На Північному Сході (в Московії), течуть десятки рік, які є притоками Волги. Їхні назви не слов'янські, а угро-фінські: Шексна, Мера, Нерль, Москва, Яуза, Кама, Клязьма, Угра, Ока, Нурма, Ветлуга, Іргиз. На берегах цих рік і сьогодні стоять міста, назви яких татарські й угро-фінські: Коломна, Муром, Москва, Кострома, Перм, Тула, Саратов, Пенза та інші.

На основі літописів російський історик В.Н.Татіщев Північний Схід угро-фінських племен назвав Білою Руссю, а Південний Захід слов'янської землі – Малою Руссю. І не безпідставно стверджує, що від 1147 р. історія України-Руси мала свій шлях, а Володимиро-Суздальщина (Московія) – свій. Тобто,

від 1147 р. Україна-Русь почала втрачати свої Північні колонії і повністю їх втратила в 1238 році. З того часу при підтримці татаро-монгольської орди до 1450 р. оформилась тиранська держава – Московське князівство. В.Н.Татішев вважає, що Біла Русь у літописах значить Вільна Русь. Тобто така, яка звільнилася від колоніальної залежності України-Руси і перестала платити данину.

Великороси є народом змішаним. Цю істину гордо звеличують у своїх працях Татішев, Карамзін, Бестужев-Рюмін, Соловйов, Голубинський і радянські історики, маючи на увазі слов'яно-урало-алтайські фізіопсихічні особливості великороса.

Московини опинилися у вигідних обставинах. Вони стали людьми двох рас: слов'янська мова їм, як і болгарам, дала право належати до слов'янської раси. Характер, духовні особливості дає право належати до урало-алтайської раси, що відома войовничістю, загартованістю в суворому житті холодного клімату. Зріднення з татаро-монгольською ордою дало москвинам право заволодіти не лише скарбами орди і мати претензії до її території. У них втілювався розум і характер ханських родів, відомих твердістю характеру, обманом, підступністю, жорстокістю.

Якщо урало-алтаєць на вигляд русявий і синьоокий чи смаглявий і кароокий, прийняв православ'я і став слов'янином, знає слов'янську мову, то це не значить, що він має слов'янський склад психіки. Те, що передається по спадковості на генетичному рівні, залишається на все життя і передається нащадкам.

Відомі українці Наливайко, Дорошенко, Хмельницький, Мазепа, Сковорода, Котляревський, Шевченко, Франко, Леся Українка і росіяни Годунов, Петро I, Тургенєв, Жуковський, Бердяєв, Ахматова – дві різні вдачі, бо різні раси.

Термін «Велика Русь» придумали греки-митрополити для вигіднішого залагодження політичних комбінацій Константинопольської патріархії в зв'язку з переміщення Київського патріархату в Московію. Князі в щоденному житті користувалися такими назвами: рязанці, новгородці, суздальці, псковці і т.д. До 17 ст. такої держави, як Великоросія, не існувало ні в політичному, ні в національному розумінні. Про це твердить А.Соловйов у книзі «Велика, Мала і Біла Русь» [19,36] і В. Мавродін у книзі «Основные станы» [14,65].

Для татарщини спочатку така назва, як Русь, не мала значення. Хани творили сильну Москву, даючи їй привілеї і військову допомогу не тільки тому, що їх доньки були одружені з Московськими князями, а й тому, щоб з їх допомогою тримати в покорі Тверь, Новгород, Рязань, Псков.

Московські князі, наслідуючи стиль життя ханів, з жодним князем не говорили, як із рівним. Вимагали від князів покорі, а непокірних убивали в Москві або в Орді.

У Московії монголо-татарська аристократія, ставши православною, втілювала в життя ханські деспотичні методи катування. Хоча такою себе не вважала. «Ні, вона московська напівтатарська деспотична аристократія не вважала себе деспотичною. Вона вірила, що її деспотичність є законною, корисною для справ оборони «православної віри, царя й отчєства». Вона гордилася тим, що є півмонгольською, бачила в цьому свою велич, чингісханську спадщину, духовний динамізм, «панмонголізм» [15,9].

Татари були дуже досвідченими і практичними політиками. Вони не надавали жодного значення клятвам, обіцянкам, домовленостям. І коли зустрічали людей, які цим поняттям вірили, то вони радо їм все обіцяли. Для них клятви, умови, домовленості, обіцянки – засіб обману легковірних ворогів або партнерів.

Історію Московії звеличили і збагатили такі представники неслов'янських родів: Чебишев, Армазов, Годунов, Чаадаєв, Куракін, Бестужев, Нарішкін, Булгакін, Кутузов, Тютчев, Татішев, Кіров, Трубецької, Сусанін, Батурлін, Ульянов, Адашев, Басманов, Куйбишев, Бакламішев, Челішев, Кадишев, Хабаров, Аліханов, Шереметєв, Сабуров, Бекетов, Чулков, Бірюков, Бахматьєв, Боткін, Тушін, Барішов, Романдовській, Ногаєв, Арбатов, Мурманін, Урусов, Аракчєєв, Кікін, Бутрімов, Галахов, Анкундінов, Бармов, Ордін-Нащокін [18,834]

Отатарення Московії було не лише в захопленні татарською знаттю найвищих державних посад, а й в назвах населених пунктів, вулиць. Після розвалу Орди татари селилися в Московитії, князів московських не питаючи. Місто Тула було засноване жінкою хана Чанібєка Тайдулою, спочатку називалося Тайдула, потім Тула. А.Н.Насонов у книзі «Монголи і Русь» пише про розміщення татарських поселень у Московській області по гжатському поштовому тракту. В Ярославській області маємо цілу низку татарських поселень: десять з назвами Баскаково і Баскачево. Є селище Баскаково біля Калуги, Баскак в Ростово-Суздалі, Баскаково біля Твері, на Угрі, на Костромщині, і ще багато населених пунктів з назвою Баскакове.

Значна частина населених пунктів ослов'янчилися після ослов'янення татар. Наприклад, Тунєз тепер Дуб'язи, Вєрезя – Берези, Чолди – Чолни. Сучасні татари, що живуть в Чолнах, не здогадуються,

що татарське слово «чалди» означає «сивий» і човни тут ні до чого.

Монголо-татари, заселяючи Москву, заснували в ній головні вулиці, відомі під назвами Велика Ординка, Басманная, Арбатская, Бутырская. Славна вулиця Таганка заснована татарами. Слово «таган» означає триніжка з обручів для горщиків, чанів. Під ними розкладалися дрова, готувалася їжа. В Москві є відома вулиця Бутирка. З монгольської «бутир» означає дім, поселення. Не менш відома Арбатська площа. У татар слово «арба» - двоколісний віз. На цьому місці селилися бідніші татари, ті, що йшли позаду (тилові). По-татарськи їх звали «арт-іл», що значить гірші люди. Звідси походить слово артіль. Слово «белбес» - людина, яка не знає церковної мови.

Монголо-татари творили велику і могутню російську мову, в основі якої була старослов'янська (болгарська) церковна мова та угро-фінські слова. Російська мова, якою сьогодні говорить Москва, виникла із курського діалекту. Курщина до виникнення Москви належала київським князям. І. Іоненко в праці «Об исторических условиях превращения курско-орловского диалекта в основу русского национального языка», І.Р. Аванесов у праці «К вопросам образования русского национального языка» довели, що руська національна мова виникла із курського діалекту в 14-16 ст. в Ростово-Суздальщині.

Великоруська національна мова, отатарившись, поставила себе осторонь від слов'янських мов: української, білоруської, польської, чеської, словацької. «Татарские элементы русского словаря являются одним из факторов, ограничивающих русский язык от других славянских» [2,504].

Якщо з московської російської мови вилучити татаро-угро-фінські слова, то така мова була б неспроможною сьогодні для спілкування. Ось деякі слова, які входять до щоденної мови сучасних москвичів: бумага, деньги, тетрадь, карандаш, казна, караул, глаза, кутерьма, тюрьма, таможня, ямщик, бирюза, баклага, кочевать, очаг, башка, кацап, палач, пурга, табун, шамать, халат, бакалейная, балик, кабак, кафтан, калітка, вор, бірюк, кандали, кумач, курган, кушак, кутіть, алтин, алий, балда, кабала, чулан, тюфяк, буланий, упир, лапша, туша, колиба, лафа, чувал, чучело, ермолка, кубур, буча, кінжал та інші [18,837]

Лінгвісти, досліджуючи ці слова, встановили, що вони повністю угро-фінського та урало-алтайського походження з домішками монгольського. Ніяких слов'янських, тим більше українських, елементів у будові слів немає, хоч ми користуємося ними.

Археологи встановили, що в Московщині українських могил Х століття немає (А. Спіцин. Владимирские курганы). Іншими словами, українці нічого не мають спільного з москвинами.

Разючу відмінність між москвинами і українцями засвідчує промовистий факт, що в суміжній між Московщиною і Україною смузі цілком немає перехідних мішаних говірок і діалектів. Таке явище є винятковим в етнографії, бо, як правило, всюди в суміжних територіях між двома народами є перехідні говірки. Наприклад, ми, українці, маємо перехідні говірки на пограниччі польському, білоруському, словенському, а на московському ані натяку на будь-яке змішання.

У мові угро-фінів ніяких слідів індоєвропейської мови. Значить, предки москвичів - угро-фіни – примандрували на простори Володимиро-Суздальщини (Московщини) з Азії, як і татари. На азійське походження москвинів вказує також археологія, що довів у своїх працях В. Мавродін. Підтверджує це і антропологія, і генетика. Наприклад, фіни і мордвини є брахіцефали (українці – доліхоцефали), зріст їх 165,7 см (українців – 168,5 см), довжина рук – 46,06 см (українців – 45,63 см), довжина ніг – 50,6 см (українців – 53,6 см), обсяг грудей у відсотках до висоти 50,34 (в українців – 55,04), волосся – 52% рудих (українці – 85 % темних), очі малі, скісні, ніс кирпатий, вилиці випинаються. Короткі ноги і довгі руки є антропологічною ознакою фізичної недосконалої.

Сучасна генетика дослідила кров людей різних рас і встановила, що азійські народи мають в своїй крові переважно кровну групу «В», а індоєвропейці групу «А». з історії відомо, що народи переселялися і змішувалися кровно. Встановлено в крові європейців мішані кровні групи «АВ» в різних пропорціях. Аналіз крові сучасних москвичів показує, що вони мають переважно групу «В», українці переважно групу «А» і зовсім не мають групи «В», хоч мають частково групу «АВ» (Р. Марсел) [25,26-27].

Як же так сталося, що археологічні, антропологічні, гідронімічні, географічні, генетичні, топонімічні, етнографічні, навіть церковно-духовні і психологічні чинники доводять, що росіяни й українці зовсім різні народи і раси. Усім відомо, що українці належать до індоєвропейської групи народів, а угро-фіни і монголо-татари – до азійської. Іншими словами, угро-фіни і татари не мають нічого спільного із українцями ні фізично, ні духовно.

Історія, написана російськими і радянськими істориками, переконувала нас, що ми – єдиний народ, який виріс і сформувався в одній колиці, назва якої – Київська Русь.

Розпочав формувати так звану «колиску» ще цар Петро І, сфальсифікувавши Кенінгсберський літопис,

а закінчила «вистеляти» і оформила Катерина II. Вона була головною особою, яка поставила стратегічне завдання «написати і упорядкувати» історію імперії і заодно взяла безпосередню участь у цій великій містифікації.

Катерина II, європейськи освічена людина, ставши царицею і отримавши доступ до архівних джерел, жахнулася, що вся історія держави тримається на словесній билинній міфології і зовсім відсутня доказова база і логіка.

Хіба можна було вважати належність Київської землі до Московії на тій підставі, що московський князь належить до династії Рюриковичів? На той час у Європі була не одна династія, представники якої сповідували одну віру, правили в різних державах, однак не зазіхали тільки на цій підставі на чужі країни.

Треба зауважити, що на той час, тобто до другої половини XVIII століття, у руках правителів Російської імперії опинилися матеріали, необхідні для цього, і виконавці здатні на велику містифікацію. Ще Петро I запросив німецького вченого Герарда Фрідріха Міллера, щоб трудився над російською історією, а також наказав зібрати всі архіви з європейської частини імперії. З усіх монастирів, церков, державних установ і приватних колекцій були вилучені стародавні літописи та інші писемні джерела і звезені до Петербурга. Пізніше (із 1733 року) він же десять років їздив по містах Сибіру, розбираючи тамтешні архіви, вилучаючи потрібні матеріали і в 1743 році привіз у Петербург безліч документів. У першу чергу забиралися матеріали, що стосувалися татаро-монгольського минулого. Катерина II з належною їй наполегливістю взялася за справу. Не варто думати, що робили це зі звичайної безкорисливості. Вона прагнула зайняти одне із найпочесніших місць серед царедворців Росії. Катерина II й думки не допускала, що вона в царському роду може опинитися серед татаро-монгольської знаті. Це її, європейськи освічену людину, жахало, і вона розпочала діяти.

Цариця 4 грудня 1783 року своїм указом повеліла створити «Комісію для складання записок про древню історію, переважно Росії, під керівництвом і доглядом графа А.П.Шувалова». [1,89].

До складу комісії увійшло 10 осіб, яким було поставлено завдання сукупними працями скласти корисні записки про древню історію, що переважно стосується Росії, роблячи корисні виписки із древніх російських літописів та творів іноземних письменників. Записки вичитував Шувалов А.П., відбирав необхідне і подавав імператриці, яка відбирала найбільш потрібне. Із членів комісії було відібрано тричотири особи (в залежності від навантаження), які писали тексти. Першоджерела правились, підчищались, переписувалися, знищувалися. Відібрані і правлені першоджерела склалися у так звані «літописні зводи» як оригінали. Хто ж ці довірені особи?

1. Шувалов Андрій Петрович – граф, син фельдмаршала П.І.Шувалова – начальник комісії.
2. Болтін Іван Микитович – історик, державний діяч, генерал-майор.
3. Палас Петро Симон – член Петербурзької Академії наук, очолював експедицію, яка збирала першоджерела від Нижнього Новгорода до Забайкалля.
4. Мусін-Пушкін Олексій Іванович – граф, державний діяч, історик. «Великий збирач» раритетів старовини.
5. Храповицький Олександр Васильович – державний діяч, письменник, стас-секретар імператриці Катерини II.
6. Бантиш-Каменський – державний діяч, історик, археограф, керуючий Московським архівом колегії іноземних справ (1783-1814).
7. Герард Фрідріх Міллер (запрошений Петром I) – член Петербурзької Академії наук, професор історії (10 років їздив по Сибіру, розбирав тамтешні архіви, вилучаючи потрібні матеріали).

Та інші менш значні члени комісії, залучені до збору історичних матеріалів.

Це саме ті люди, які причетні до «складання записок», які лягли на стіл Катерини II для остаточного редагування. У 1792 році «Катерининська історія» побачила світ. Відтоді вносити що-небудь інше в каркас історії Російської імперії категорично заборонялося.

Про те, що Катерина II особисто редагувала історію Росії, свідчать щоденники стас-секретаря імператриці Храповицького О.В., який приносив їй матеріали для «вправляння» у продовженні історії Російської з 1786 по 1791 роки.

Богдан Хмельницький не міг знати тих наукових тонкощів, але знав, що російський цар Олексій – ненадійний союзник. Він, як і його попередники, ніколи не дотримував слова, бо сам цар і все його оточення ординської крові. Хмельницький думав, що йому вдасться схилити Бутурліна – царського посла – скласти присягу і хоч на деякий час Україна отримає перепочинок. Але він глибоко помилявся.

Понад три з половиною століття московсько-татарський зашморг висів на шії українського народу і заспокоював його пропагандистськими гаслами, як-от тези ЦК КПРС «Про 300-річчя возз'єднання

України з Росією», у яких проголошується, що «Хмельницький, виражаючи споконвічні сподівання і прагнення українського народу до тісного союзу з російським народом і очолюючи процес складання української державності, правильно розумів її завдання і перспективи, бачив неможливість врятування українського народу без його об'єднання з великим російським народом, наполегливо добивався воз'єднання України з Росією» [23,4].

Історія СРСР, фальшуючи, пише, що «одностайно народні маси Росії виражали бажання воз'єднатись з братським українським народом». Відомо, що ці два народи нічого братського в своїй історії не мали. Була зверхність, ханська пихатість, здирство і нелюдська жорстокість при найменшому вільнодумстві. Тарас Шевченко, знаючи про отатарення Московитії, в «Єретикові» пише: «Розбійники, кати в тіарах все потоптали, все взяли, мов у Московії татари».

Під словами «воз'єднання України з Росією» Москва розуміє грабування, гноблення, деморалізацію українського народу, катування його кращих синів і дочок. Про це свідчать історичні факти, а також архіви, розкриті в наш час.

24 роки Україна вважається суверенною і незалежною державою. Основні символи держави гімн, прапор, герб є, а процвітаючого життя немає. Сусідні європейські держави, які стали незалежними в результаті розпаду Радянського Союзу, стали членами Європейського Союзу, їх безпеку охороняє НАТО. Рівень життя зріс до європейських стандартів. В Україні жорстка боротьба між різними політичними силами. «П'ята колона» виявилася настільки потужною і відданою Москві, що руйнує всі потуги зміцнити державні інститути. Особливо дивуватися не доводиться. На Сході і Півдні України, особливо на Донбасі, переважає російське населення з московинсько-татарською психологією і мораллю, яке було сюди переміщене з Росії на місце українського населення, що було виморене голодомором 1932-1933 рр.

Очільники держави до цього часу виявилися неспроможними об'єднати патріотичні сили і з їх допомогою навести в країні лад, подолати корупцію і розчистити шлях до економічного зростання. Крім паперових реформ для обдурювання Міжнародного валютного фонду, реальні реформи не проводились. Міжнародна допомога проїдалась і розкрадалась. Заборгованість перед міжнародними фінансовими установами наближається до половини річного ВВП. Уряд Януковича-Азарова роками пускав туман в очі власному народові і світовій громадськості, що готує Україну до вступу в Європейський Союз, але за кілька днів до підписання документа про Асоціацію дав задній хід. Український народ укотре не витримав наруги і вийшов на майдани з лозунгами за європейське майбутнє України. Влада натравила псів-спецназівців і жорстоко розправилася з демонстрантами, що привело до революційного вибуху, який увійшов в історію України, як «Революція Гідності». Більше сотні найкращих синів і дочок полягло на майданах Києва. «Небесну сотню» український народ буде пам'ятати вічно і оплакувати. Янукович утік в Росію, забравши із собою третину бюджету (а це майже 80 мільярдів гривень).

Тепер путінська Москва зірвала із себе маску «братнього народу» і показала свій татарський оскал, захопивши Крим, і розпочавши війну, прикриваючись сепаратизмом. «П'ятій колоні» була дана команда «ФАС». Так розпочала Росія війну проти України.

Виявилось, що операція із захвату і розчленування України готувалася Путіним багато років. Москалі – спадкоємці монголо-татар – не можуть жити без нових захоплень територій і так званих «воссоединений».

Президент-зек Янукович В.Ф. віддавав на поталу москалям українську армію, призначав московських генералів міністрами оборони. Промосковськи налаштовані генерали отримували підвищення по службі за планомірний розвал української армії.

Але народ, (за словами відомого класика), який відчув свободу в своїй більшості, не можна перемогти. Він заново створив армію, озброїв її і відновив боєздатність, одягає і годує. Вона дає рішучу відсіч Москві і її найманцям.

Український народ переможе. Оновлена влада очиститься від промосковських елементів і назавжди відгородиться від ханських нащадків.

Віриться, що новообрані Президент і Верховна Рада, у якій переважають національно зорієнтовані депутати, будуть працювати на народ і українську державу.

1. Белінський В.Б. Країна Моксель або Московія / В.Б. Белінський. – Київ, 2010. – Т.1.

2. Голубинський Е. Історія російської церкви / Е. Голубинський. – Москва, 1904. – Т.1.

3. Дмитриев Н. Строй русских языков / Н. Дмитриев. – Москва, 1962.

4. Історія Росії. – Москва, 1963. – Кн.2.

5. Історія СРСР. – Київ, 1966.

6. Карамзин Н. *История государства российского* / Н. Карамзин – Москва: Книга.–1988.–Т.4.
7. Карамзин Н. *История государства российского* / Н. Карамзин. – Москва: Книга. – 1988. – Т.5.
8. Карамзин Н. *История государства российского* / Н. Карамзин. – Москва: Книга. – 1988. – Т.6.
9. Карамзин Н. *История государства российского*. / Н. Карамзин – Москва: Книга. – 1988. – Т.8.
10. Карамзин Н. *История государства российского*. / Н. Карамзин – Москва: Книга. – 1988. – Т.9.
11. Карамзин Н. *История государства российского*. / Н. Карамзин – Москва: Книга.–1988. – Т.10.
12. Карамзин Н. *История государства российского*. / Н. Карамзин – Москва: Книга.–1988. – Т.11.
13. Ключевский В. *Курс русской истории* / В. Ключевский. – Москва, 1957. – Т.2.
14. Костомаров Н. *Социальная история России* / Н. Костомаров. – С.-Петербург, 1888. – Т. 12. – Кн. 5.
15. Мавродин В. *Основные станы* / В. Мавродин. – Ленинград, 1945.
16. Пипин А. *История русской этнографии* / А. Пипин.– Москва, 1890.
17. Покровский М. *История России* / М. Покровский.– Т. 1. – Кн. 1.– Москва. –1929.
18. Сергеевич В. *Русские юридические древности* / В. Сергеевич. – М, 1900.
19. Силенко Л. *Мага Віра* / Л. Силенко. – Львів, 2013.
20. Соловйов С. *Велика, Мала і Біла Русь* / С. Соловйов. – Москва, 1959.
21. Татищев В. *Історія російська*.–Т.3.–Москва, 1964.
22. Татищев В. *Історія російська* / В. Татищев. –Т. 5. – Москва, 1964.
23. Татищев В. *Історія російська* / В. Татищев.–Т. 6. – Москва, 1964.
24. Тези ЦК КПРС «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією». – Радянська Україна. – 1954. – 16 грудня.
25. Шпаков А. *Государство и церковь в Московском государстве* / А. Шпаков. – Одесса, 1912.
26. Штепа П. *Українець і москвин* / П. Штепа. – Дрогобич: Відродження. – 2010.

Лариса Свистунова,
заступник директора з виховної роботи
ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Рожище,
м.Рожище

**МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ,
РОЗВИТОК ШКІЛЬНОГО МУЗЕЙНИЦТВА
(із досвіду роботи музею Бойової Слави ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Рожище)**

Шкільний музей – це уречевлений виклад історії, який має відтворити реальність через її матеріальні прояви, із орієнтуванням на авторитет слухача й основний контекст.

Ф. Мєро [7, 42]

Музейно-педагогічна діяльність відображає новий етап реалізації освітньо-виховного потенціалу музею, який вітчизняні вчені розглядають як нову галузь педагогічної науки, яка виникла на стику педагогіки, психології, музеєзнавства, мистецтва (як частини загальної культури) та краєзнавства. Вона досліджує музейні форми, комунікації, характер використання музейних засобів для передання та сприйняття інформації з точки зору педагогіки, які можуть успішно використовуватись у сучасних педагогічних технологіях, сприяти створенню ефективного навчального середовища, формуванню в учнів емоційно-ціннісного ставлення до знань.

Об'єктом музейно-педагогічної діяльності є культурно-освітні аспекти музейної комунікації, тобто особливий підхід до діалогового процесу, що відбувається в музеї. Цей підхід ставить завдання участі музею у формуванні вільної, творчої, ініціативної особистості, здатної стати активним учасником такого діалогу.

Важливим етапом є впровадження музейної педагогіки в навчально-виховний процес. Одна справа – провести екскурсію у класі й зовсім інше – в музеї, та ще коли учні пробують себе в ролі екскурсоводів і науковців, які добирають матеріали для екскурсії. [1, 25]

Музейні експонати, пам'ятки історії чудово допомагають пов'язати минуле та сучасність. Саме музейна педагогіка, тобто система пізнання, яка передбачає використання в навчально-виховному процесі автентичних пам'яток, надає можливість пов'язати програмовий матеріал із конкретними матеріальними пам'ятками минулого. Музейні предмети є свідками реальності минулих років. Водночас вони є опорними сигналами, які пов'язують певну інформацію таким чином, що розповідь вчителя або екскурсовода не є абстрактною. Програмовий матеріал стає конкретнішим, зрозумілішим, ближчим і, що цінно, значно

цікавішим для учнів.

Сьогодні педагогічний колектив має широкий спектр форм, методів, прийомів для реалізації ідеї музейно-педагогічної діяльності з питань вирішення освітньо-виховних завдань.

Україна, як незалежна держава, має значний культурний потенціал, проте розпорядитися ним ще не вміє. Цінність цього потенціалу в його культурному різноманітті, а величезна його частина – власне в наших музеях. Я вважаю, більші можливості та шанси для музеїв може дати широка дискусія про культурну спадщину і про зміну фокусу музейної практики, тобто, історію народу в контексті історії культури Європи показати музейними засобами через призму людини, родини, дати змогу пережити історію інакше, ніж це нам пропонують історики. [5, 7]

Шкільний музей Бойової Слави – важлива ланка в навчально-виховному процесі, забезпечує в основному поширення красназвочної освіти в школі, краї, збереження історичної пам'яті та відтворення минулого.

Знання про край відіграють важливу роль в системі навчально-виховної роботи. Духовне обличчя особистості, її внутрішня культура формується на тлі малої батьківщини. Виховання патріота і громадянина вимагає конкретних знань і розуміння свого місця в історії краю, України і світу.

Події років минувших вимальовують картину сучасності. Землями Рожищенського району прокотилися вогняним вихором Перша та Друга світові війни, забравши життя невинних людей.

Багато наших земляків воювали у складі регулярної Червоної Армії, партизанили, ішли в загони ОУН-УПА, щоб відстояти Україну захистити своїх односельців, свою родину.

Сьогодні ми вивчаємо події минувшини, щоб зрозуміти, якою тяжкою була доля нашої держави, зберегти героїчні здобутки наших предків, любити свою «малу Батьківщину», свій Рожищенський край, Україну. [6, 4]

Шкільний музей Бойової слави став своєрідним центром патріотичного загартування молодих людей. Оглядаючи експонати, матеріали музею, ми перегортаємо сторінки історії... [4, 3]

Музей Бойової слави при школі відкрито 16 лютого 1985 року на честь 40-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Ініціаторами створення музею були: Кучеренко Л.А., Давидюк Л.І., Чабанчук М.П., Кучер П.С., Іваницька С.М., Свистунова Л.О., вчителі, учні школи.

Музей створений на підставі документів, зібраних учнями і вчителями школи при допомозі ветерана Великої Вітчизняної війни Березіна Володимира Олександровича, офіцера запасу, гвардії старшого лейтенанта, який визволяв наше місто Рожище від фашистів у складі 58-го окремого танкового Катовіцького ордена Богдана Хмельницького II-го ступеня полку в березні 1944 року. Сім'я проживає у м. Ярославлі (Росія).

Керівник музею призначений згідно наказу №84-2 від 02.09.1985 року по Рожищенській сш. №2. По сьогоднішній день його функції виконує заступник директора з виховної роботи Свистунова Л. О.

Звання «Шкільний музей» присвоєно 21 листопада 1988 року рішенням обласної комісії по роботі шкільних музеїв №10 посвідчення №43.

Назву «Військово-історичний» отримав після відомчої реєстрації музею при закладі освіти системи МОН України. Свідоцтво видане управлінням освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації, про що зроблено запис в реєстраційному журналі обліку №02-07 від 12.11.2001 року.

Назву музей Бойової Слави отримав після відомчої реєстрації музею при закладі освіти системи МОН України. Свідоцтво видане управлінням освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації, про що зроблено запис у реєстраційному журналі обліку за №02-57 від 26.11.2004 року № 632.

Згідно наказу МОН України від 25.07.2008 року №687 присвоєно звання «Зразковий музей» із врученням диплома за вагомий внесок у справу виховання учнівської та студентської молоді, примноження надбань національної культури, збереження історичної спадщини українського народу та Музейного фонду України, пропаганди пам'яток історії, культури і природи.

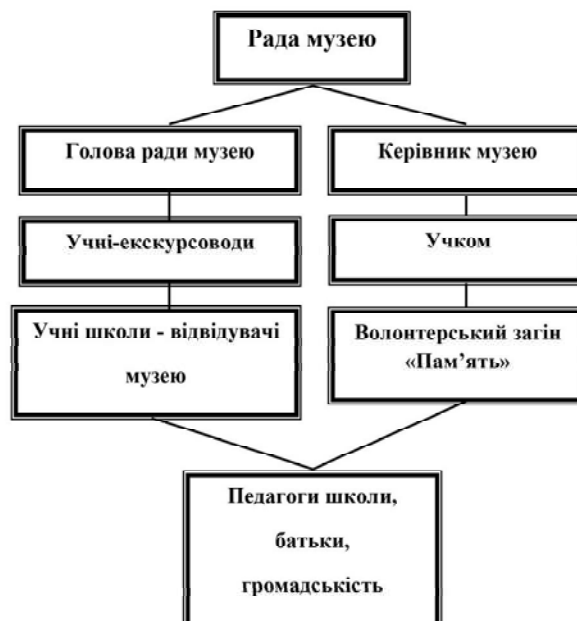
Мета діяльності музею полягає в залученні учнівської молоді до вивчення та збереження історико-культурної спадщини рідного краю, військово-патріотичних традицій старших поколінь, вихованні патріотизму.

Головні завдання музею:

- розширювати знання учнів про історію рідного краю, бо ми – Українці, Волиняни, мешканці Рожищенського краю, в якому села – це ціла епоха, їхні вулички – легенди, жителі – історичні особи;
- формувати історичне мислення, будити історичну пам'ять;
- враховувати потреби держави і нації в історико-культурній спадщині;
- залучати учнів до пошукової красназвочної роботи.

Роботу музею організовує рада музею, в яку входять педагоги, учні, керівники громадських організацій, керівник районного краєзнавчого музею.

СТРУКТУРНА СХЕМА організації роботи шкільного музею Бойової Слави

Рада музею:

- складає і затверджує план роботи на навчальний рік;
- організовує роботу екскурсиводів;
- вирішує питання включення до фондів музею нових експонатів;
- проводить культурно-просвітницьку та агітаційну роботу серед учнів та мешканців міста;
- звітує про свою роботу.

Основними напрямками діяльності музею є:

- навчально-виховна робота;
- масова робота з краєзнавства та туризму;
- пошукова та дослідницька діяльність;
- інформаційно-методична робота.

Музей займає дві кімнати, 26 кв. метрів.

В експозиції музею 4 розділи. Перший розділ розповідає про визвольну боротьбу нашого краю у 1917-1939 рр. «Наш край у 1917-1939 рр.». В нього входять стенди:

- Революційні події 1917-1920 рр.
- Волинь у 1921-1927 рр.
- Район у 1939 р.

Другий розділ присвячений борцям за Незалежність України «Вони боролись за Незалежність України», подіям Революції Гідності.

Третій розділ охоплює події визвольної боротьби у нашому краї в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1944 рр. «Наш край у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1944 рр.». У нього входять стенди:

- Волинь у вогні.
- Бойовий шлях 58 окремого Катовіцького ордена Богдана Хмельницького II ступеня танкового полку.

- В боях за Рожище.
- Слава визволителям.
- Військово-патріотичне виховання.

Четвертий розділ присвячений воїнам-інтернаціоналістам нашого району, які виконували інтернаціональний обов'язок в Афганістані «Афганський хрест – забути не дано». В нього входять стенди:

- Обірване життя.

- Жити і пам'ятати.
- Війна до воїна сувора.
- Пам'ять житиме вічно.

Тема кожного розділу висвітлена глибоко, доповнена альбомами і буклетами, записами спогадів ветеранів Великої Вітчизняної війни.

У музеї знаходиться більше 285 оригінальних експонатів, серед яких фотографії учасників війни (довоснні, днів війни, сучасні), подяки командування за участь в боях, книги, підписані ветеранами війни, які брали участь у визволенні нашого краю від фашистів, листи від ветеранів війни, військові раритети, знайдені під час проведення земляних робіт на території району.

Велику цінність мають розповіді-мемуари, авторами яких є безпосередні учасники визволення Волині від гітлерівської навали.

У музеї зберігається історія бойового шляху 58-го окремого Катовіцького ордену Богдана Хмельницького II-го ступеня танкового полку, передана у березні 1984 року учасником війни, гвардії старшим лейтенантом, ветераном полку Березиним В. О., який брав участь у визволенні Рожища та був ініціатором створення музею, а також документи бойового шляху I Гвардійського Червонопрапорного Кавалерійського корпусу імені Раднаркому УРСР.

Використання матеріалів і документів зібраних у музеї активно поєднуються з пропагандистською роботою – організацією конференцій, тематичних виставок, присвячених подіям Великої Вітчизняної війни, читанням лекцій, написанням рефератів. Одним з головних елементів роботи музею є збір і запис спогадів фронтовиків, в'язнів концтаборів. Зібрано родинні літописи про бойовий шлях сімей Білоконь і Штиюків, ветеранів Великої Вітчизняної війни. Проведено зустріч із мешканкою міста Рожище Парфенюк М.С., яка народилася у концтаборі в Польщі і є головою обласної спілки малолітніх в'язнів концтаборів.

Щороку музей проводить більше 60 навчальних екскурсій для учнів школи та інших шкіл міста і району за темами державних програм з історії й народознавства, готує учнів-екскурсоводів.

Рада музею постійно організовує туристсько-краєзнавчі подорожі та екскурсії «Рожище-Остріг-Рівне» (5-6 класи), «Рожище-Львів» (6-7 класи), «Рожище-Кам'янець-Подільський» (8, 10-11 класи), «Рожище-Мукачєво-Ужгород-Карпати» (8-9-10 класи), «Рожище-Одесько-Підгірці-Золочів» (6-7 класи), «Рожище-Берестечко-Пляшева» (6 класи), «Рожище-Дубно-Кременець-Почаїв» (7-9 класи) і інші.

Двічі на рік (вересень, травень) проводяться одноденні туристичні походи слідами I та II Світових воєн на території району.

При музеї створено волонтерський загін «Пам'ять», активними учасниками якого є учні 7-11-х класів. Члени загону допомагають ветеранам війни і праці, доглядають пам'ятник «Воїнам-інтернаціоналістам», обеліск О.Степанюка, організують походи по місцях бойових дій на території району, області, проводять патріотичні акції «Голуб миру», організують збір коштів на підтримку воїнів АТО, допомогу родинам поранених бійців. Керівник волонтерського загону Рудчук Андрій зустрічався із друзями-волонтерами м. Миколаєва та м. Донецька, обмінювався досвідом робіт та пошуковими матеріалами.

Активісти музею брали участь у Всеукраїнських історико-краєзнавчих акціях «Збережемо пам'ять про подвиг», «Доля родини в долі України», «Волинь від краю і до краю», «Моя земля – земля моїх батьків», «Краса і біль Волині», «Моя Батьківщина – Україна» та інших.

Матеріали музею використовуються учнями та вчителями при підготовці до уроків історії, виховних годин, написанні рефератів.

Великим плюсом музею є те, що експонати не «замуровані» у вітринах. Їх можна торкатися, фотографувати і навіть уявляти себе грозою ворогів у боротьбі за свободу та державність. Також у музеї проводять практичні заняття зі школярами з вивчення зброї та боєприпасів і інших раритетів, які знаходять активісти музею під час походів та місцеві жителі при проведенні земляних робіт.

Матеріали музею публікуються на сторінках газети «Наш край»:

На базі музею пройшов обласний семінар вчителів волинезнавства (травень 2008 року) та керівників методичних об'єднань вчителів історії Волинського інституту післядипломної підготовки (травень 2011 року).

Традиційно відзначаються пам'ятні дати, проводяться зустрічі з ветеранами.

22.09 – День Партизанської Слави.

29.09 – День жертв Бабиного Яру.

14.10 – День козацької слави, народження УПА, День захисника України.

Жовтень – День визволення в'язнів із фашистських концтаборів.

1. Відкриття музею 16.02.1985 р.

4. Засідання ради музею 2007 р.

5. Вшанування пам'яті воїнів-інтернаціоналістів 2010 р.

2. Підготовка до уроку історії
вчитель Яручик С.Р. 1999 р.

3. Зустріч з ветеранами ВВ війни
Островим П.С. Іволгою П.В. 2002 р.

6. Обласний семінар вчителів історії
травень 2012 р.

7. Зустріч з воїном-інтернаціоналістом Стадніком Р.Р. і головою РРДА Масаловим В.М., лютий 2014 р.

8. Вшанування пам'яті Героїв Небесної сотні, березень 2014 р.

27.11 – День Пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр.

06.12 – День Збройних Сил України.

15.02 – День пам'яті воїна-інтернаціоналіста.

23.02 – День захисника Вітчизни.

9.05 – День Перемоги. Зустрічі і вшанування ветеранів Великої Вітчизняної війни.

Матеріали музею неодноразово експонувались на районних виставках, які проходили у будинку «Просвіта», районному краєзнавчому музеї.

У м. Рожище нині проживає 13 ветеранів-учасників бойових дій (у мкр. школи – 6). Учні школи підтримують тісні контакти із ними, надають посильну шефську допомогу.

Музей занесений у путівник музеїв навчальних закладів Волинської області, нагороджений дипломами, грамотами, подяками Управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації за пошукову та дослідницьку роботу.

Духовний стан нашого суспільства, його моральний потенціал багато в чому залежать від педагога. У вирішенні важливих навчально-виховних завдань помітну роль вчителю надає музей. Він відіграє значну роль в ефективності навчально-виховного процесу засобами пошукової, туристсько-краєзнавчої, дослідницької роботи; в пропаганді пам'яток історії серед учнівської молоді і громадськості. Музей дає можливість особливо гостро відчувати свою роль спадкоємців історії, є з'єднуючою ланкою з майбутніми поколіннями. [2, 73]

Отже, шкільний музей є однією із форм додаткової освіти, що розвиває співтворчість, активність, самодіяльність учнів у процесі збору, дослідження, обробки, оформлення й пропаганди матеріалів – джерел з історії суспільства, що має виховну й науково – пізнавальну цінність. [3, 4]

Значення музеїв у житті суспільства визначається тим, що музеї виконують функції інституту національної пам'яті, ідентифікації України у світовому співтоваристві, зберігають історію і культуру народу як частину світового історико – культурного надбання, слугують джерелом інформації і знань, мають величезний виховний і туристичний потенціал. Музеї відіграють важливу роль у формуванні і популяризації національної ідеї та загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Сьогодні сотні музеїв в Україні мають унікальні й багаті колекції, але їм бракує ентузіазму і натхнення у переході на новий рівень віднайдення свого справжнього обличчя і перетворення на суспільно значимі заклади.

Ми вбачаємо своїм завданням виховати людину-патріота, якій притаманні почуття власної національної гідності, гордості за свою країну та рідний край.

У Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Національній доктрині розвитку освіти» як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України.

Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості.

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство: [навч. посібн.] / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2007. – 264 с.
2. Бондаренко Г. Краєзнавча освіта – важливий аспект виховання патріота і громадянина / Г. Бондаренко // Педагогічний пошук. – 2003 – №4 (40). – с. 73–76.
3. Вайдакхер Ф. Загальна музеологія: посібник / Ф. Вайдакхер; пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. – Л.: літопис, 2005. – 632 с.
4. Свистунова Л. Тут минуле не розминулося з майбутнім / Л. Свистунова. – «Наш край». 2012. – 17 травня. – № 20.
5. Корнелюк Д. П. Наша віра, наша правда. Презентаційний альманах / Д. П. Корнелюк. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 240 с.
6. Науковий збірник «Минуле і сучасне Волині та полісся. Рожичице і рожичищенці в історії Волині та України: проблеми волинєзнавства». – Випуск 23. – м. Луцьк, 2007.
7. Мєро Ф. Музеї та суспільство / Ф. Мєро // Народна творчість та етнографія. – 2006. – №6. – С. 40–48.

Ірина Сідельова,

завідувач відділу науково-популяризаторської роботи
Харківського художнього музею,
м. Харків

МИСТЕЦЬКІ ПРОГРАМИ ТА АРТ-ПРОЕКТИ ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ У ХАРКІВСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МУЗЕЇ

Харківський художній музей сьогодні - популярний культурно-освітній центр північного сходу України. Щороку нас відвідують близько 170 тисяч людей, більшу частину яких становлять діти, підлітки, студенти. Протягом багатьох років наші співробітники здійснюють роботу по естетичному вихованню, формуванню гармонійно розвиненої особистості, виховання підростаючого покоління. Ці завдання музей вирішує, інтегруючи дані педагогіки, психології, соціології та інших наук. Накопичений значний практичний досвід роботи, розроблені цикли тематичних екскурсій по музею, освітні програми, арт-проекти для обдарованих дітей, які реалізуються паралельно зі шкільними програмами з історії, літератури, художньої культури. У 80-90 рр. минулого століття ми відчували інші потреби. Вчителі приводили дітей в музей, експонати якого сприймалися як ілюстрації до шкільних підручників: від екскурсовода була потрібна соціально орієнтована інформація. Такий підхід нас не влаштовував, оскільки у художнього музею своя специфіка: ми вчимо, перш за все, бачити прекрасне, відчувати своєрідність образотворчого мистецтва, враховуючи обізнаність юного відвідувача про характер епохи, історичні події і т.д. Реалії сьогодення підтверджують, що сучасний музей перетворився на серйозний соціальний інститут, в якому відвідувач не пасивний слухач, і не той, кого ведуть. У свою чергу і музейному працівникові цікаво звернутися до внутрішнього світу свого глядача, викликати його емоції, включити його уяву й асоціативне сприйняття. Тобто сучасний відвідувач - це рівноправний співрозмовник, з яким ведеться діалог. Ми поступово зсували акценти екскурсій, прагнучи якомога більше уваги приділити особливостям живописної мови в різний час, у різних художників; красі колористичних рішень, виразності форм, ритмів, композиції, тобто специфічним особливостям образотворчого мистецтва. Ми прагнули навчати дітей дивитися картину, відчувати радість від спілкування зі справжнім мистецтвом і розуміли, що починати таку виховну роботу з дітьми необхідно як можна раніше. 1986 року в музеї відкрився сімейний лекторій, на заняттях якого маленьких дітей (6-7 років) супроводжували дорослі члени сім'ї та брали активну участь у наших зустрічах. Ці просвітницькі програми були комплексними і повинні були зацікавити як дітей, так і батьків. Вони будувалися на можливостях дитячого сприйняття, особливості дитячої психології, емоційності, були динамічними. 10-15 хвилин ми присвячували музиці: педагог музичної школи коротко розповідав про який-небудь музичний інструмент, а учень цієї школи виконував музичну п'єсу. Потім ми йшли в експозицію і обирали 2-3 експоната, наприклад, два різних за характером портрета, знайомство з якими мало інтерактивний характер. Відповідаючи на задалегідь підготовлені питання екскурсовода, діти самі порівнювали портрети, звертаючи увагу на характер зображених персонажів, їх настрій, на колористичне рішення і т.д. Якщо

діти були не здатні впоратися з питаннями, на допомогу їм залучалися батьки, дідусі та бабусі. А потім вся сім'я отримувала домашнє завдання: намалювати автопортрет або портрет своєї сім'ї. Ці домашні завдання демонстрували всім учасникам лекторію на наступному занятті. В кінці навчального року ми влаштовували виставку цих робіт, проводили вікторину. З часом до програм сімейного лекторію, який отримав назву «Абетка мистецтва», стали залучатися фахівці з дитячої психології, педіатри, які проводили окремі бесіди з батьками. Всі ці заходи музейні працівники і запрошені фахівці проводили безкоштовно.

За останні 20 років у музеї з'явилися нові - клубні форми роботи. Так, з 1995 року в музеї працює міський музичний клуб «Фермата», організований за ініціативою Н. Деменкової – завідуючої фортепіанним відділенням ДМШ № 12 ім. К.І. Шульженко і підтриманий обласним методичним центром навчальних закладів мистецтва і культури. Назва клубу «Фермата» походить від терміна, що означає зупинку музичного руху, паузу, і є своєрідним запрошенням зупинитися на мить в потоці повсякденності, озирнутися навколо, побачити красу життя, природи і мистецтва. Засідання клубу проводяться щоквартально прямо в експозиції музею серед живописних полотен, поруч з якими звучать музичні і поетичні твори. У роботі клубу беруть участь співробітники музею, артисти обласної філармонії, викладачі Університету мистецтв ім. І.Когляревського, художники, поети, композитори, завдяки чому діяльність клубу має професійний рівень і користується популярністю. Кілька зустрічей було присвячено творчості харків'ян: дореволюційного художника С.І. Васильківського, заслуженого діяча мистецтв України, художника Й.І. Карася, композиторів М. Кармінського, В. Птушкіна, І. Гойденко, поетів Р. Левіна і Б. Чічібабіна. Цікавими були зустрічі членів клубу «Фермата» з харківськими композиторами, які пишуть музику для дітей: безпосереднє спілкування з авторами, їх натхненне виконання своїх творів завжди залишають яскраві враження. На засіданнях клубу практикується знайомство з музичними інструментами, історією їх побутування, звучать розповіді про композиторів, які писали музику для цих інструментів. Одне із засідань було присвячено бандурі. Органічною складовою цієї зустрічі була художня сторінка, присвячена народному мистецтву Слобожанщини, вивченню народних традицій та обрядів.

Багато років музей здійснює благодійну програму «Краса врятує світ», спрямовану на допомогу соціально-незахищеним верствам населення, в т.ч. і дітям. Один із напрямів цієї програми - спільні заходи музейників та вихованців Ліцею мистецтв № 133. Для учнів шкіл-інтернатів №12 і № 13 ми з нашими друзями-ліцеїстами проводимо заняття циклу «Філармонія школяра». Ідеологія цієї спільної роботи заснована, так би мовити, на подвійному виховному ефекті. Ліцеїсти - діти з благополучних сімей навчаються милосердя, вмінню співпереживати чужу біду, а вихованці інтернатів отримують можливість знайомитися з мистецтвом, залучатися до радості пізнання краси. Програма занять «Філармонія школяра» також поєднує два напрямки: художнє і музичнє. Тематика концертів завжди пов'язана з тематикою екскурсій. Так, наприклад, знайомство з виставкою «Харків і харків'яни» супроводжується концертом «Харківські композитори - дітям», а тематичну екскурсію, присвячену пейзажу, продовжує концерт «Пори року». Програма розрахована на поетапну підготовку дітей до сприйняття живопису, введення в світ музичної культури. Мистецтвознавці, викладачі музики та юні виконавці розкривають як таємницю творчого процесу, так і культуру сприйняття творів мистецтва на заняттях «Художник-модель-глядач», «Композитор-виконавець-глядач». Як правило, програми «Філармонія школяра» проходять у піднесеній, святковій атмосфері.

Особливий розділ музейної роботи з дітьми - виставки дитячої творчості. 15 років у нас працює програма «Митці майбутнього», вона орієнтована на підтримку юних талантів, які навчаються у спеціалізованих школах, Харківському художньому училищі чи Харківській державній академії дизайну і мистецтв. Щорічно в рамках цього проекту проходить 12-14 виставок, в приміщенні лекторію музею. Постійними нашими експонентами є вихованці Ліцею мистецтв № 133, які багато років співпрацюють з музеєм у різних напрямках. Рівень підготовки ліцеїстів у галузі образотворчого мистецтва досить високий. У цьому, без сумніву, велика заслуга наших однодумців - педагогів відділення образотворчого мистецтва. Кожна виставка для них - це ретельна підготовка, принциповий відбір дитячих робіт, побудова та монтаж експозиції. На виставках ліцеїстів звучить музика, причому не тільки на презентації - на протязі всього терміну роботи в експозиції виставки проводяться дитячі ранки, тематичні концерти, благодійні акції. Особливо насиченими програмами запам'яталися виставки «Слобожанський уклін Кобзареві», «Харків. З минулого в майбутнє», «Ми діти твої, Україна!» та ін. В рамках цієї програми ми приймаємо виставки дитячої творчості всеукраїнського та міжнародного статусів. Яскравими та незабутніми були проекти з національно вираженим звучанням «Для Бога я створюю найкраще», «Гоголь і наш час» (Україна-Росія), «Українські різдвяні колядки та китайські новорічні пісні» (Україна-Китай), «Прислів'я та приказки» (Україна-Польща). Музейні співробітники, які реалізують програму «Митці майбутнього» пишуться

тим, що більшість дітей і підлітків, які презентували свої роботи в цій програмі, активно продовжили свій творчий шлях, перемагаючи у численних міжнародних конкурсах.

Активну участь наш музей бере в організації дитячих конкурсів і фестивалів: «Бієнале від 5 до 10», «Барви Слобожанщини», «Харківські дворики». Одним з найбільш різноманітних і цікавих є фестиваль дитячої творчості «Харків - місто добрих надій», який вже понад 10 років проходить у таких номінаціях: образотворче мистецтво, художнє слово, хорове, вокальне, інструментальне виконання. Головна мета фестивалю - популяризація творчості харківських художників, поетів, композиторів, виховання у юних харків'ян почуття патріотизму та національної самосвідомості. Кожен фестиваль присвячений певній знаменній даті: 355-річчю Харкова, 100-річчю від дня народження нашої землячки К.І. Шульженко, ЄВРО-2012, 200-річчя Т.Г. Шевченка, 170-річчя І.Ю. Рєпіна та ін. Завдання виконати творчу роботу на певну тему вимагає від дитини необхідних знань, вражень і підготовки. Пережиті емоції і фантазії народжують в дитячій уяві образи, які зовсім непросто перенести на папір так, щоб вийшло все, що задумано. Тема «Я малюю музику В. Птушкіна», запропонована на конкурс 2014 року, спонукала юних художників трансформувати музичні образи в художні, що ще більше ускладнило поставлене перед конкурсантами завдання. Традиційно виставки учасників фестивалю проходять на базі нашого музею, а нагородження переможців - завжди велике свято всіх видів дитячої творчості.

У 2005 році наш музей відзначив 200-річчя своєї колекції. Це значна подія не могла обійти стороною наших юних відвідувачів Ми оголосили відкритий конкурс дитячого малюнка під назвою «Я люблю наш музей». У першому конкурсі взяли участь понад 200 осіб. Тепер цей конкурс проводиться кожні два роки, і ми відчуваємо, що діти справді люблять музей, присвячують свої творіння харківській художній колекції. Своє сприйняття музею діти висловлюють різноманітно: малюють будівля музею та інтер'єри експозицій, портрети співробітників, сюжетні композиції повсякденного музейного життя та музейні свята, створюють безліч фантазійних робіт за мотивами своїх улюблених творів. Учні Ліцею при Харківському технічному університеті будівництва та архітектури розробили серію архітектурних проектів «Музей майбутнього». Цей конкурс ми розглядаємо як інтерактивну акцію, яка спонукає юних друзів музею вдумливо вдивлятися у експонати, уважно слухати розповідь екскурсовода, творчо переробляти побачене і почуте в музеї.

Крім презентацій виставок в музеї звичними заходами стали презентації книг і альбомів з мистецтва. Вже багато років музей дружить з художником-графіком Т. Зеленченко, ілюстратором численних дитячих книжок. Казки братів Грім, Шарля Перо, російські народні казки, книжки-розмальовки - це далеко не повний перелік тієї літератури, яку представляла художниця в музеї. На зустрічах з автором діти дізналися, яку складну роботу виконує видавництво, перш ніж книжка вийде у світ, скільки часу проводить художник в бібліотеці, за комп'ютером у пошуках потрібної інформації для створення ілюстрацій до тексту. Такі зустрічі сприяють розвитку шанобливого ставлення дітей до книги. Харківська поетеса Елеонора Булгакова для наших маленьких відвідувачів влаштувала концерт-презентацію своєї книги «Де живе Бабай?». Одну частину віршів вона прочитала, а іншу - проспівала під гітару, залучаючи до співу дітей-глядачів, чим викликала захват і бурю оплесків. Діти, налаштовані на добро, з задоволенням дарують радість іншим. Так сталося і під час презентації поетичної збірки Олі Стріляної «Оліна казка». Однокласники автора під керівництвом педагога ДМШ № 8 В. Должанскої і музейних співробітників придумали сценарій музичного спектаклю по цій книжці, таємно підготували його і під час презентації піднесли дванадцятирічній поетесі (з обмеженими фізичними можливостями) приємний сюрприз.

Вже 15 років у музеї успішно працює цикл мистецьких заходів під назвою «Педагоги та учні». В основному він пов'язаний з діяльністю яскравих творчих особистостей - педагогів Харківського університету мистецтв ім. І. Котляревського (професор Т. Веркіна), Харківської академії культури (доцент В. Осадча), Харківського педагогічного університету ім. Г. Сковороди (професор О. Кузнєцова), Харківського музичного училища ім. Б. Лятошинського (викладач І. Ліхачова), які разом зі своїми учнями презентують в музейних залах лекції-концерти класичної музики і вокалу для молоді. А художники - викладачі Харківської державної академії дизайну і мистецтв, художнього училища, дитячої художньої школи ім. І.Ю. Рєпіна неодноразово експонували свої роботи та роботи своїх учнів, наочно демонструючи рівень і своєрідність своїх шкіл.

Крім визнаних титулованих педагогів художніх і музичних шкіл, слід особливо відзначити нашу спільну роботу з педагогами за покликанням. Це насамперед учитель малювання СШ № 151 І.В. Чекмарьова і пенсіонерка А.П. Овчаренко, які відродили і розвивають у Харкові мистецтво створення великодньої писанки. Вони неодноразово експонували в музеї виставки зразків цього виду народного мистецтва, створені власноруч, або з їх учнями - послідовниками, долучаючи до творчості в цій галузі

юних відвідувачів музею, розкриваючи таємниці майстерності на своїх майстер-класах.

Цікава форма роботи з дітьми була запропонована музею у 2008 році ЗАТ «Галичина», яке проводить в музеях України акцію «Живе мистецтво». Дітям пропонується по листівці з графічним зображенням картини з нашої колекції знайти оригінал, розглянути його і вдома по пам'яті розфарбувати. Ми заохочуємо дітей вносити в роботу власні додаткові деталі. Таке виконання завдання розглядається як співтворчість маленького художника і відомого майстра

2004 року стартував спільний проект Харківського художнього музею та обласного генетичного центру «Арт-терапія», розроблений директором центру професором Є. Гречаніною. Це робота з вагітними жінками, які стоять на обліку в Центрі. Музей виконує свою частину цього унікального проекту. Ми організуємо для майбутніх мам знайомство з кращими творами образотворчого мистецтва в музеї і художніх галереях Харкова, читаємо лекції, залучаємо наших слухачок до творчості, у тому числі - виготовлення сувенірів з паперу, осягнення японського мистецтва оригамі. Мета цих заходів орієнтована на створення позитивних емоцій, гарного настрою. За результатами досліджень Є. Гречаніною позитивні емоції оздоровлюють людину, знижують ризик виникнення генетичних хвороб на 70%. І ми сподіваємося, що така форма роботи корисна для майбутніх громадян нашої країни. На жаль, з січня 2014 року ця робота тимчасово припинена.

Співробітники музею прагнуть залучати в музейне життя не лише мешканців Харкова, але й області, і в цьому плані цікава програма «Культура без провінції не існує». В рамках програми була проведена акція на батьківщині художника Г. Семирадського в с. Печеніги, яка стала важливою подією в місцевому культурному житті. Жителі селища прагнули побувати на виставці однієї картини «Ісаврійські пірати продають свою здобич» з колекції музею, своїми очима побачити оригінальне полотно великого земляка. Для учнів середніх шкіл Печеніг, с. Артемовки і с. Нова Водолага співробітники музею за три дні провели 25 тематичних бесід у картини і прочитали 28 лекцій з образотворчого мистецтва. Подібну культурну акцію ми провели навесні 2008р. у селі Чернещина Борівського району.

Протягом багатьох років музейні працівники, працюючи на базі унікальної художньої колекції з різними віковими категоріями відвідувачів, накопичили величезний практичний досвід музейної педагогіки. При цьому зазначу, що починаючи з 1960-х років, на кожному етапі цієї діяльності за ініціативою співробітників з'являлися і з'являються все нові і нові форми освітньої роботи. Ми намагаємося максимально використовувати потужний творчий і науковий потенціал Харкова, фахівці різних професій готові надавати безкоштовну допомогу музею, який за роки незалежності України став справжнім центром естетичного виховання, центром культури міста та області.

1. Амонашвили Ш. А. *Как любить детей (опыт самоанализа)* / – Ш. А. Амонашвили. – Артёмовск, 2010. – 128 с.

2. *Музей і відвідувач. Методичні розробки, сценарії, концепції.* Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ: Б. в., 2005. – 148 с.

3. *Музейная педагогика в школе. Вып. II.* – СПб. : СпецЛит, 2000. – 208 с.

4. *Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учебное пособие* / Б. А. Столяров. – М.: Высшая школа, 2004. – 216 с.

Тетяна Тищенко,
завідувач відділу природи
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ЕКОЛОГІЧНІ ГОДИНИ В ЕКСПОЗИЦІЇ ВІДДІЛУ ПРИРОДИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Однією із традиційних форм роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею є проведення екологічних годин, приурочених до екологічних днів та природоохоронних операцій, які проводяться в Україні.

Український екологічний календар містить десятки таких дат: День заповідників (11 січня), Всесвітній день водно-болотних угідь (2 лютого), Всесвітній день лісів (21 березня), Міжнародний день води (22 березня), Міжнародний день птахів (1 квітня), Міжнародний день Землі (22 квітня), Міжнародний день біологічного різноманіття (22 травня), Всесвітній день навколишнього природного середовища (5 червня),

Всесвітній день захисту тварин (4 жовтня) та багато інших.

Розпочинається музейний щорічний екологічний цикл в експозиції відділу природи з 22 березня «Всесвітнього дня води (відмічається з 1993 року).

Вода – основа життя на Землі, найбільше багатство кожної держави. Близько мільярда людей не має доступу до якісної питної води. 51 відсоток країн світу живе в умовах низької або дуже низької водозабезпеченості. У світі йде боротьба за енергоресурси, землю, воду.

В програмі екологічної години – експонування фотовиставки до Міжнародного дня води, показ документального фільму «Вода», демонстрація слайдів із зображенням води у різних формах, вручення присутнім заходу пам'яток про те, як економити воду.

Головна мета заходу – виховання бережливого ставлення до цього безцінного природного багатства, вміння його економити, привернути увагу до проблем нестачі питної води.

Першого квітня у відділі природи Волинського краєзнавчого музею щорічно проводиться дитячий ранок «Перше квітня – День зустрічі птахів» до Міжнародного дня птахів та Всеукраїнської операції «Птахи прилетіли!».

Птахи – окраса природи, невтомні крилаті захисники полів, лісів, луків, садів! Вони вражають нас дивовижним оперенням, неперевершеним співом, надзвичайно далекими перельотами, своєю відданістю рідному краю. Науці відомо понад 9000 видів птахів. Їх на Землі 100 мільярдів! Але чисельність і різноманітність пернатих друзів людини непинно скорочується. Майже 50 відсотків птахів Європи знаходиться під загрозою зникнення. Першого квітня у багатьох країнах світу проводяться заходи, спрямовані на захист орнітофауни планети, а також екологічну освіту підростаючих поколінь, виготовлення штучних гніздівель, охорону місць гніздування та харчування птахів.

Учасники дитячого ранку знайомляться із перелітними птахами Волинської області, вчать розрізняти їх голоси та форми пташиних зграй, беруть участь у народних обрядах зустрічі птахів, слухають волинські казки, легенди та повір'я про улюблених пернатих українського народу – лелеку, журавля, лебедя, ластівку та зозулю.

На заході традиційно представляється виставка «Перше квітня – День птахів» та демонструється мультиплікаційний фільм «Про кога, Васю та мисливську катавасію» (Кіностудія «Білорусь-фільм», 1981). На згадку про відвідування музею маленькі екскурсанти отримують подарунки – паперових журавликів та смачне медове печиво у вигляді пташок – солодких «жайворонків», яке вдавнину матері випікали на свято Сорока Святих Великомучеників (як символ вильоту жайворонків із вирію) та роздавали своїм дітям.

У 2009 році Генеральна асамблея ООН оголосила Міжнародний день Матері-Землі, постановивши відмічати його 22 квітня.

День Землі відмічається у понад 140 країнах світу з метою об'єднати зусилля людей для захисту довкілля на планеті Земля, а отже і збереження життя. У цей день у різних країнах світу звучить Дзвін миру, відлитий із монет, зібраних дітьми всіх континентів, проходять різноманітні заходи на екологічну тематику: виставки, конкурси, прибирання території, насадження дерев тощо.

Традиційно наукові співробітники відділу природи відзначають День Матінки-Землі із студентською і учнівською молоддю.

У програмі заходу – експонування фотовиставки, виступи наукових співробітників музею та природоохоронних установ, демонстрація фільму Оксани Гаврилюк, старшого наукового співробітника відділу природи, присвяченого Дню Землі «Щоб Земля дихала».

В Україні Всесвітній день охорони навколишнього природного середовища відмічається з 1973 року – понад 40 років.

Щорічно 5 червня відділ природи Волинського краєзнавчого музею запрошує найменших своїх відвідувачів – вихованців дитячих садочків на екологічну годину «Люби, бережи і знай свій рідний край». Учасники заходу під керівництвом працівників відділу природи прокладають екологічну стежку по експозиційних залах музею. Діти знайомляться із природоохоронними операціями, що проводяться в Україні впродовж календарного року, зокрема, по охороні новорічних ялинок, підгодівлі птахів і звірів у зимовий період, зустріч птахів навесні, проведення місячників тиші у травні і червні, розчищення джерел та ін. Малята вивчають правила відпочинку на природі та безпечного поводження із вогнем. Дошкільнята користуються нагодою перегорнути сторінки Червоної книги України, зустрітися з її « мешканцями» в експозиції відділу природи, з'ясувати причини зменшення кількості багатьох представників волинської флори і фауни. У програмі екологічного свята – віршовані вікторини, розвиваючі екологічні ігри, декламування віршів на природоохоронну тематику.

Мета музейної екологічної години – виховання бережливого ставлення до природи рідного краю, поваги до людей, які займаються захистом довкілля.

Третього жовтня наукові співробітники відділу природи проводять екологічну годину «Бережіть нас, добрі люди!» до Всесвітнього дня захисту тварин – одного із найдавніших екологічних свят. Рішення про його щорічне відзначення прийняв Міжнародний конгрес прибічників руху захисту природи у Флоренції ще у далекому 1931 році.

Четверте жовтня – день пам'яті святого Франциска Ассізьського – засновника католицького чернецького ордену францисканців. Згідно легенд, що дійшли до нашого часу, Франциск володів неймовірною здатністю спілкуватися з тваринами, які не тільки не завдавали йому шкоди, а й слухалися, розуміли та захищали його. У зверненнях до віруючих святой чернець просив не завдавати тваринам болю, берегти, любити та захищати їх. Франциск Ассізьський був одним із перших захисників дикої природи.

Екологічна година до Всесвітнього дня захисту тварин знайомить дітей із рідкісними і зникаючими тваринами Волині, з історією створення Червоної книги України і тваринами, яким загрожує зникнення. У ході пізнавальної екскурсії по залах відділу природи діти дізнаються про заходи по охороні тварин, які проводяться у нашій області впродовж року: підгодівля птахів і звірів узимку, влаштування штучних гніздівель для птахів навесні, сезони тиші у травні і червні, охорона лісів, водойм, луків, як середовища існування «братів наших менших», боротьба із браконьєрством, допомога бездомним свійським тваринам.

Традиційним символом екологічних заходів до Дня захисту тварин у відділі природи Волинського краєзнавчого музею є дикий європейський лісовий кіт як звір, що відноситься до категорії зниклих у недалекому минулому представників фауни Волині. Сумна історія цієї кішки показує вразливість дикої природи рідного краю. На пам'ять про відвідування музею кожному учаснику заходу вручається подарунок – маленький рудий паперовий котик, предок якого вимирає.

В Україні щорічно проводяться природоохоронні операції, до яких залучаються широкі верстви населення різних вікових категорій: «Птахи прилетіли», «Первоцвіти», «Зелена аптека», «Чисте повітря», «Зустріч зимуючих птахів», «Ялинка» та інші. Відділ природи ВКМ проводить роботу серед дітей із популяризації цих важливих загальнодержавних екологічних заходів.

Так операції «Первоцвіти» та «Птахи прилетіли» співробітники відділу природи щорічно пропагують на тематичній екскурсії-казці «Ой, Весна-красна, що ти нам, Веснонько, принесла?». Про перші весняні квіти та їх охорону розповідає нетрадиційний екскурсовод – «Весна».

12 листопада у відділі природи Волинського краєзнавчого музею проводиться дитячий ранок «День Синички» та екологічна акція «Зустріч зимуючих птахів» – облаштування місць для підгодівлі осілих та зимуючих пернатих. У цей день відмічається день пам'яті святого Зіновія, якого в народі називають Синичником. Саме у цю пору синички збираються у зграї і прилітають із лісів до осель людини. По їх прильоту наші предки прогнозували прихід холодів. Про корисність цих веселих пташечок говорить народна приказка «Буде більше синиць – буде менше гусениць».

Учасники заходу, мандрують по відділу природи Волинського краєзнавчого музею, слухають цікаві історії та казки про зимуючих птахів: горобчиків, синичок, дятла, сойку, грака, ворону, крука, сороку, щиглика, короляка, сову, тетерука, рябчика та ін. Під керівництвом працівників музею діти вивчають правила підгодівлі наших пернатих друзів, знайомляться з їх гастрономічними уподобаннями, а також вішають годівнички у музейному садку. На пам'ять про природоохоронну акцію кожний юний еколог отримує барвисту пташечку-орігамі та пам'ятку «Чим годувати птахів узимку».

До всеукраїнської операції «Ялинка» напередодні різдвяно-новорічних свят відділ природи проводить цикл екологічних дитячих годин із ведучими Зимою і Святим Миколаєм (Дідом Морозом) «Ой, ялинко зелененька».

Сценарій екологічної години

ЗАЛ №2 експозиції Волинського краєзнавчого музею «Клімат і фенологія Волині». Діорама «Зима». Оформлення залу: штучні сніжинки, орігамі снігура і синички, штучна ялинка із сріблястими прикрасами, горішки у фользі, опудало білочки.

ВЕДУЧИЙ:

Срібні дерева,
срібне гілля,
сріблом пухнастим
вкрита земля.

Срібні
у синьому небі
хмарки,
в срібних заметах
срібні стежки.
Срібний-пресрібний
ліс приберіг
білочці срібній,
срібний горіх.

Леонід Первомайський

ВЕДУЧИЙ Лісова галявина вкрита білим пухнастим снігом. Зараз на ній тихо і пусто, не те що влітку. Здається, взимку на галявинці ніхто не живе. Але це тільки так здається. Біля куща з-під снігу стирчить старий, трухлявий пень. Це не просто пеньок, а спражній терем-теремок. Немало в ньому затишних зимових квартир для різних лісових мешканців.

Під корою сховались від холоду дрібні комашки, поряд влаштувався зимувати стомлений жук-дровосік. А в норі між корінням, згорнувшись тугим кільцем, вмостилася метка ящірка. Усі залізли в старий пень, кожен зайняв у ньому крихітну спаленьку та й заснув у ній на довгу зиму.

На самому краю галявинки, під товстою ковдрою, сплять жаби. Сплять і не знають, що тут неподалечку, під купою хмизу, згорнувшись клубком, заснув їх найлютіший ворог – їжак.

Тихо й пусто взимку на лісовій галявині. Тільки зрідка пролетить над нею зграйка щиглів чи синиць або дятел, всівшись на пеньок, почне видзьобувати з кори посушлих комах.

ВЕДУЧИЙ: Ось така зима у волинському лісі. Дітки, давайте підберемо прикметники до слова зима. Зима яка? Зима холодна, морозна, довга, люта, голодна, сувора, сніжна...

Входить ЗИМА: Ось як ви мене любите! Я не люта і не сувора. Я різна. Ось послушайте казку:

Спитали якось у слона:

“ Якою буває зима?

“ А що це таке? Не знаю такого слова, – відповів слон.

Спитали у північного оленя:

“ Оленю, може ти знаєш, якою буває зима?

“ Зима буває дуже довгою. На моїй батьківщині вона тягнеться 9 місяців.

Спитали червоногрудого снігура:

“ Снігурчику, якою є зима для тебе?

“ Зима буває важкою і голодною.

Спитали у рудого песика Дружка:

“ Ти знаєш, якою буває зима?

“ Бр-р-р! Холодною! – прогавкав Дружок. – Добре, що у мене будка є і господарі хороші.

Спитали у ведмедя:

“ А що ти думаєш про зиму, ведмідь?

“ Що про неї говорити? Вона тягнеться лише одну ніч. Заснеш, коли випаде сніг, а прокидаєшся – вже весна прийшла.

Спитали у Максимка:

“ Скажи, якою буває зима?

“ Зима буває веселою! – засміявся Максимко. – Взимку можна кататись на ковзанах, на санчатах, на лижах. А ще погратися у сніжки, зліпити снігову бабу або фортецю. Також узимку багато веселих свят.

ЗИМА: Ось такою я є. А щоб вам не було холодно і голодно, треба готуватись ще з літа. Не лінитись, працювати, зробити запаси продуктів і палива.

ЗИМА: А тепер пограємо в гру «Що є у дерева завжди?» Я буду називати орган дерева, а ви будете казати «так», якщо він є завжди, і «ні», якщо він є у певну пору року. Починаємо!

У дерева завжди є корінь. Так.

У дерева завжди є квітка. Ні.

У дерева завжди є гілка. Так.
 У дерева завжди є кора. Так.
 У дерева завжди є листок. Ні.
 У дерева завжди є стовбур. Так.
 У дерева завжди є брунька. Так.
 У дерева завжди є плід. Ні.
 У дерева завжди є насіння. Ні.

ЗИМА: Молодці! Такі розумні, начитані й уважні дітки заслуговують на свято. А яке ваше улюблене свято? А з чим ми зустрічаємо це свято? Звичайно! Із новорічною красунею ялинкою! А чому саме це дерево стало символом Різдва і Нового року? Послухайте українську легенду: (ЗИМА розповідає легенду і веде дітей по експозиції відділу природи, зупиняючись біля тих об'єктів, де є дерева, про які йдеться у тексті оповіді).

Було це дуже-дуже давно. У маленькому містечку Віфлеємі, у древній країні Іудеї народився маленький хлопчик Ісус. Був він Сином Божим і Спасителем всього людства. У мить його народження засяяла над світом яскрава зірка, яку ми називаємо тепер віфлеємською або різдвяною, і вказала людям шлях поклоніння Царю небесному. Дізнався злий цар Ірод про появу на світ божественного немовляти, злякався за свою владу і наказав стражникам знищити усіх хлопчиків до двох років.

Матір Ісусова Марія схопила сина і побігла шукати схованку.

Перехід у ЗАЛ № 8 «Тваринний світ Волині», діорама «Зубри у Цуманській пуші».

А воїни Іродові уже близько. Бачить жінка так дуб столітній стоїть у гущавині лісу із великим дуплом:

“Захочай мене, дубочку, від вірної смерті!

“Відійди, жінко, прискачуть стражники і сплять мене через тебе!

“За твою байдужість до людського горя буде у тебе блискавка вдаряти під час кожної грози, горіти тобі часто і гаряче.

Біжить Марія далі. (Перехід у ЗАЛ № 3 «Водойми Волинської області», діорама «Озеро Світязь»). Стоїть верба, гілки до води опустила.

“Врятуй мого сина, вербичко, захисти! “ просить втікачка.

“Не проси і не благай – не допоможу. Воїни Іродові ламають моє пишне гілля.

“Станеться те, чого ти найбільше боїшся. Навесні, коли тільки ти зацвієш, прийдуть люди і обламують твої віти, щоб вітати мого сина.

Втікає Матір Божа далі. (Перехід до ЗАЛУ № 5 «Рослинний світ лісів краю», діорама «Лісостеп»). Край гаю береза красується – гілля до самої землі густе-густе стелеться, стовбур білий під місячним світлом сяє.

“Захисти, берізко, моє дитячко, положу у твої білі гілочки сповиточок, сама притулюсь до твого стовбура – не помітять вбивці.

“І не проси! Приїде стража порубає моє біле тіло випустить всю мою кров, і пропаду я!

“Кожен рік ти будеш ділитися своєю кров'ю з людьми, різати вони будуть тебе нещадно і пити солодкий напій із твоєї крові.

Побігла Марія далі. Зустріла ще одне дерево на шляху – осику. (Вітрина № 3, гербарій осики сірої). Але і вона у допомозі відмовила, все примовляла: «Ой, боюсь! Боюсь, боюсь, боюсь!».

“Будеш тремтіти ти, боягузко, завжди, нечистим деревом будеш!

Забігла Марія у дивні краї і побачила дерева дивовижні, незнайомі.

Перехід у ЗАЛ № 6 «Рослинний світ луків. Охорона флори Волині», діорама «Полісся». Оформлення залу: штучна ялинка, засипана штучними сніжинками, дідухи, іграшкові Дід Мороз, Снігурочка, Санта-Клаус, корзина з новорічними іграшками).

Високі, стрункі, замість листків голочки, і так вони щільно на гілочках туляться, що утворюють щити непроникні.

“Дерево невідоме, дерево чужоземне, сховай мене. На тебе одна надія.

Доганяють воїни ворога мого лютого, погублять Божу Дитину!

“Ховайся, втікачко, ніхто у мої колочі віти без мого дозволу не залізе. Ніхто тебе не знайде!

Підняло дерево гілля, пропустило втікачів, закрило їх зеленим щитом.

Не змогла стража проїхати через колючий, темний, невиданий ліс. Вирішили вони пошукати у другому місті, поїхали геть.

“ Як зовуть тебе, Добре дерево! – Спитала Діва Марія.

“ Ялинка.

“ За доброту твою люди будуть любити і шанувати тебе, прикрашатимуть, як королівну у день народження сина мого Ісуса. Пісні співатимуть і хороводи водитимуть навкруг тебе. Не буде більш шанованого дерева!

Але ж люди все переплутали. У ліс їм ліньки ходити, то вони ялинку з лісу принесуть, вберуть пишно і святкують.

Це легенда, видумка. А хто ж насправді зробив ялину різдвяним деревом?

ЗИМА: Послухаємо історію новорічної ялинки. Давні книги розповідають, що більше 1000 років тому у західних землях Європи, які уже стали християнськими, у грудні люди згадували сумну подію з Біблійної історії. За те, що перша жінка зірвала яблуко із дерева пізнання, Адама і Єву Бог вигнав із раю. Люди мусили тепер переживати зиму. Єдине дерево, що залишилось зеленим була ялинка. Саме її і прикрашали яблуками. Але проти цієї традиції виступила церква – перші люди були першими грішниками. Не годилося їх прославляти.

Кажуть, що першу ялинку прикрасив німецький священик Мартін Лютер. Напередодні Різдва 1500 року він приніс зелену красуню в дім і запалив на ній свічки – символ Віфлємської зірки. Пізніше на верхівці деревця прилаштували зірку, а свічок запалювали рівно 12. Зачин Лютера сподобався людям – різдвяна ялинка прикрашала їх нелегке життя. У XVII прикраси на ялинці були істівними: яблука, горіхи, печиво, гірлянди із родзинок і кренделів, цукерки. На гілках вїшали також ляльки, янголят, пастушків. Більшість прикрас служили новорічними подарунками дітям. Наприкінці XVIII ст. у Німеччині почали робити скляні іграшки – символічні яблучка.

Давайте прикрасимо і нашу ялинку. (Діти із Зимою прикрашають різдв'яну ялинку).

Слов'яни Новий рік святкували навесні. А на Різдво оселю прикрашали Дідухом – символом родючості і багатства. (Демонструються дідухи із колекції ВКМ). Ялинка в оселі українців увійшла тільки у 18 ст. за царя Петра I, і тільки до палаців. Послухайте оповідання Олени Пчілки «Сосонка», яку для вас розповість наша шановна ВЕДУЧА. (Скорочений переказ оповідання Олени Пчілки «Сосонка»).

ЗИМА: Ось таку сумну і повчальну історію-казку написала наша славетна землячка, українська письменниця і мама Лесі Українки – Олена Пчілка.

У державі, в якій жили ваші бабусі і дідусі – Радянському Союзу – Різдво не святкували. Про ялинку забули. І тільки 1936 Новий рік Україна святкувала із новорічним деревцем і новими новорічними героями, карнавалами, хороводами – тихе, сімейне свято стало масовим, колективним. Його почали називати просто – «Новорічна ялинка».

ВЕДУЧИЙ: Надходить новий рік, і мільйони дітей у всьому світі чекають на подарунки. Комусь їх принесе Дід Мороз, комусь – Санта Клаус, а іншим діткам – святий Миколай. А чи знаєш ти, хто вони, чи віриш, що вони справді існують?

Колись дуже давно, 1600 років тому, у стародавній країні Лівії на березі Егейського моря жив священик Миколай. Він був дуже доброю, лагідною людиною, допомагав бідним. Особливо від любив дітей і завжди робив їм подарунки.

Коли єпископ помер, люди у пам'ять про нього почали робити дітям подарунки в день його народження і казали, що їх передав Святий Миколай. День народження святого припадає на зиму, саме перед Різдвом, і подарунки стали готувати до свята. Святий Миколай відтоді став улюбленим різдвяним дідусем. А хто ж такий Санта Клаус? Це і є у перекладі Святий Миколай: «Санта» означає святий, а «Клаус» – від «Миколаус». Святий Миколай, за легендою, врятував Луцьк від монголо-татар у XIII столітті. Тому він покровитель нашого міста.

Давні слов'яни вірили, що насилає мороз і холод, а також сковує взимку водойми кригою Дід Мороз – могутній дідуган з довгою сивою бородою.

Наші Діди Морози теж приготували вам солодкі подарунки.

ВЕДУЧИЙ: Ось і завершилась наша зимова казка. До побачення, діти. Веселих вам свят і цікавих канікул.

Олена Трощинська,
*молодший науковий співробітник Національного
історико-культурного заповідника “Чигирин”,
м. Чигирин*

Яніна Діденко,
*учений секретар
Національного історико-культурного
заповідника “Чигирин”,
м. Чигирин*

ОСВІТНЬО-ТВОРЧИЙ ДІАЛОГ “ЧИГИРИНСЬКИЙ КРАЙ ОЧИМА ДІТЕЙ” (з досвіду створення музейно-освітніх проектів НІКЗ “Чигирин”)

Однією з основних функцій музею є культурно-освітня діяльність. Сьогодні, в умовах постійних соціальних та культурних перетворень, ця сфера зазнає суттєвих змін. Потрібна постійна модифікація видів музейної діяльності, підвищення їх стандартів. Крім традиційних форм роботи (екскурсії, виставки, заняття, лекції), просвітницька діяльність реалізується сьогодні в освітніх програмах, культурно-освітніх проектах, творчих майстернях.

Завдяки участі в освітній програмі “Створення та промоція музейного продукту: практичний досвід та навички тренера” в межах проекту розвитку музейної галузі “ProMuseum”, Національний історико-культурний заповідник “Чигирин” реалізував проект “Освітньо-творчий діалог “Чигиринський край очима дітей”. В межах програми учасники дістали можливість подати заявки на здобуття невеликих грантів для реалізації проектів у своїх музейних закладах. Під час обговорення було вирішено, що це буде проект для дитячої аудиторії, адже в сучасних умовах – умовах змін – увага музею до дитячої аудиторії є особливо актуальною.

Проект “Освітньо-творчий діалог “Чигиринський край очима дітей” потрапив до числа переможців грантового конкурсу та був реалізований протягом січня-березня 2014 року завдяки підтримці ГО «Український центр розвитку музейної справи», МФ «Відродження», МБФ «Україна 3000».

Метою проекту було створення умов для постійного діалогу дітей із заповідником за рахунок залучення їх до спільної творчої діяльності. Проект був налаштований на приваблення уваги підростаючого покоління, яке через 7-10 років стане постійними відвідувачами музею. Учасниками стали учні навчальних закладів Чигиринського району віком від 7 до 15 років. Для того, щоб заохотити дітей до участі в проекті, звернутися до кожного, у школах були організовані прес-конференції, на яких організатори розповіли про проект, його заходи, розповсюджували флайєри.

Проект мав кілька складових, які сприяли налагодженню взаємної комунікації: заповідник-дитяча аудиторія:

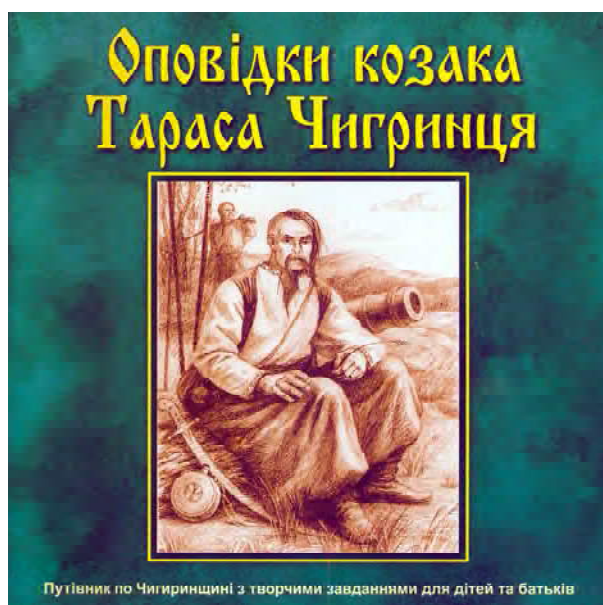
- проведення конкурсу дитячої творчості “Чигиринський край очима дітей”, присвяченого історико-культурній спадщині Чигиринщини;
- підготовка за участі школярів книги-розмальовки “Речі з музею” та путівника по Чигиринщині для дітей “Оповідки козака Тараса Чигринця”;
- початок роботи “Творчої музейної майстерні”.

В рамках роботи “Творчої музейної майстерні” учасники проекту знайомилися з різними видами традиційного та сучасного мистецтва: вчилися декоративному розпису, крапковому розпису (point to point), соломоплетінню, ліпленню з солоного тіста, виготовленню ляльки-мотанки, традиційного українського віночка, мистецтву витинанки. Аналіз роботи “Творчої музейної майстерні” дає можливість зробити висновок, що така форма роботи є цікавою для дітей. Зазвичай, діти приходять до музею з примусу дорослих (батьків, вчителів), а в даному випадку приходили самостійно, з бажанням.

Проведенням конкурсу дитячої творчості “Чигиринський край очима дітей” ми хотіли заохотити дитячу творчість, підтримати талановитих дітей та привернути їхню увагу до історико-культурної спадщини нашого краю.

Всі роботи учасників конкурсу (а їх було подано більше 200) були представлені на підсумковій виставці в музеї Б.Хмельницького, адже для кожної дитини важливо знати, що її творчість не даремна та потрібна.

Ще однією складовою проекту є друк видань для дитячої аудиторії. На творчому занятті

“Проілюструй розмальовку” школярі створювали ескізи для майбутньої книги-розмальовки “Речі з музею”. Спочатку юні художники більш детально оглянули експонати в експозиції музею, послушали розповіді екскурсоводів про них, а потім малювали ці предмети. Розмальовуючи предмети, вміщені в книзі, діти будуть знайомитися з музейними експонатами, історією своєї землі, адже музейні колекції є важливим засобом виховання дітей, формування національно-свідомої, творчої особистості.

Ще одним друкованим виданням для дітей став путівник по Чигиринщині “Оповідки козака Тараса Чигринця”. Дохідливою для дітей мовою розповідається про історію Чигиринщини, її пам’ятки. Розповідь ведеться від імені вигаданого героя козака Тараса Чигринця, рід якого з давніх-давен проживав на Чигиринщині. Розповідь супроводжується цікавими завданнями. Особливість путівника в тому, що всі ілюстрації, вміщені в книзі, виконані учасниками конкурсу дитячої творчості “Чигиринський край очима дітей”. Крім того, до книги вміщені окремі поезії переможців літературної номінації конкурсу.

В рамках реалізації проекту для наших юних відвідувачів співробітниками заповідника була розроблена екскурсія-гра по музею Б.Хмельницького “Читаємо-шукаємо-пізнаємо” (Scavenger hunt). Scavenger hunt - це вид музейної гри, який цікавий тим, що дає можливість не лише залучити відвідувачів, що добре орієнтуються в експозиції, але й внести елемент гри і, навіть, змагання в знайомство із музеєм для тих, хто вперше потрапив до музею. Умова гри – уважно читати завдання та виконувати його, шукаючи предмет та вписуючи його назву, місце знахідки та ін. до тестового бланка. В ході підготовки до проекту було проведено тестування гри “Читаємо-шукаємо-пізнаємо” для того, щоб виявити, наскільки для дітей це цікаво та врахувати їхні пропозиції. Послухавши враження дітей (загалом позитивні) та їхні зауваження, були внесені деякі поправки до музейної карти. Тож сьогодні ми вже можемо запропонувати нашим маленьким відвідувачам взяти участь у цій цікавій грі.

Реалізований проект є одним з кроків для налагодження подальшого діалогу з дитячою аудиторією та формування команди друзів музею, адже дуже важливо виховувати у дітей потребу відвідування музеїв з раннього віку.

У сучасних умовах заклад стає впливовим фактором розвитку громади в цілому і підростаючого покоління також, зокрема, творчо обдарованої молоді, яка за допомогою музейних проектів має можливість реалізуватися та безпечно провести своє дозвілля.

Фактично через півроку після реалізації проекту варто зазначити, що деякі із запропонованих ним заходів і новацій стали постійними. Так, “Творча музейна майстерня” продовжила свою роботу на весняних та літніх шкільних канікулах. Учасники проекту, яких ми вже можемо назвати нашими друзями, взяли участь у акції “Стежка до музею”: малювали фарбою вказівники на алеї, що веде до музею Б.Хмельницького. Деякі з ідей, що виникли в ході реалізації проекту, стали основою для написання нових проектів, а деякі мають бути реалізовані як частина нової концепції закладу по роботі з молоддю.

Микола Фазан,
*здобувач Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
завідувач музею історії освіти Волині
Волинського інституту післядипломної
педагогічної освіти (ВІППО),
м. Луцьк*

РОЗВИТОК ОСВІТИ ВОЛИНИ (1944–1953 рр.) В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Освіта є важливою складовою функціонування суспільства, способом передачі досвіду наступним поколінням. Водночас, вона сама не є статичною і змінюється, вдосконалюється й модернізується на потребу часу. Одним із важливих чинників успішності цих процесів є вивчення та врахування досвіду попередників. Цьому сприяє функціонування музеїв освіти та освітніх закладів, перші з яких з'явилися в Україні наприкінці XVIII – на початку XIX ст. [Енциклопедія освіти, с.529]. Варто зауважити, що від початку, окрім класичних для музеїв завдань збору, накопичення та синтезування джерельних матеріалів, одним із першочергових завдань музеїв освіти був розвиток активності учнів у процесі краєзнавчої, екскурсійної, пам'яткоохоронної роботи. Це вповні стосується й музею історії освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти.

Перш за все згадки потребує історія самого музею. Офіційним початком функціонування цієї установи є наказ управління освіти і науки Волинської обласної держадміністрації від 7 грудня 2000 р. № 459 «Про створення Музею освіти Волині». Однак, слід вважати, що біля витоків цієї музейної інституції стояли ще завідувач Волинського обласного відділу народної освіти Станіслав Омелянович Яблончук, директор обласної Станції юних туристів Юрій Костянтинівч Горобець та директор Волинського інституту вдосконалення кваліфікації вчителів Михайло Андрійович Падалко. А вже формування фондів майбутнього музею почалося ще у 80-х рр. XX ст. Ще у 1983 р. було організовано збір документів та матеріалів у рамках оголошеної операції «Вчительська слава» (наказ обласного відділу народної освіти № 832 від 24 листопада 1983 р.), у якій взяли участь педагогічні та учнівські колективи області. А 1986 р. була розроблена «Пам'ятка збору матеріалів для музею освіти Волині» [10, 2]. У фонди майбутнього музею почала надходити інформація про педагогів та шкільні колективи, альбоми, планшети, які висвітлюють різні напрямки діяльності та історію навчальних закладів. Матеріали «Вчительської слави» дають нам інформацію про минулі часи, розкривають умови життя, праці та навчання тогочасного населення. Так, чимало авторів вказують на відсутність зошитів та підручників, відсутність одягу та взуття [6, 7 ; 4, 4]. Детально описується післявоєнна відбудова та забезпечення шкільними приміщеннями. Важливо, що в цих матеріалах вказуються прізвища та імена людей, які надавали свої будівлі для навчання учнів. Так, наприклад, у с. Лудин Володимир-Волинського р-ну семирічна школа містилася в будинку священика [5; 1]; у с. Хмелів Володимир-Волинського р-ну школа – спочатку початкова (з вересня 1944 р.), потім семирічна (з 1946 р.) – функціонувала у добудованому приміщенні єврея Гутмана Мотя [7, 1]; у с. Журавлини Ковельського р-ну 1945 р. навчання велося у трьох хатах: Ланця Степана, Томащука Петра, Яцини Степана [3, 3], а вже в 1947 році було збудоване за державні кошти [3, 3].

Важливими для наповнення експозиції майбутнього музею освіти є детальні характеристики педагогічних кадрів (коли і звідки прислали, подальша трудова діяльність). Так, у матеріалах про Теклівську школу Старовижівську р-ну вказано двох учителів Сапренюк Ганну Олександрівну і Клімашевську Ядвігу Іпполитівну (полька), перша директорка – Філонову Євгенію Федорівну, директорів у 1950 – 1951 рр. Білітюк Емілію Мойсеївну та 1951 – 1963 рр. – Чабана Михайла Федоровича, вчителів української мови і літератури Комісарик-Чабан Надію Антонівну, російської мови і літератури Даниленка Івана Михайловича, фізичного виховання Харлана Михайла Нечипоровича [6, 7]. Відображають представлені матеріали й практику радянського періоду присилання педагогічних кадрів із східних та центральних областей на Західну Україну. Так, зокрема, в Хмелівківській школі Володимир-Волинського р-ну працювали Шутьєва Ганна Несторівна, Король Ганна Несторівна, Ліщук Олена Антонівна, Ляшенко Марія Михайлівна (з Чернігівської обл.) [7,4-5] ; у Журавлинській школі Ковельського району – Лазарук Марія Миколаївна (з Сумської обл.) [3, 3].

Варто відзначити, що подібні нариси історії шкільних закладів надходили впродовж усього часу функціонування музею. До таких належать, наприклад, історія Великососницької школи Маневицького р-

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

ну 2001 р. [1], школи с. Мизово Старовижівського р-ну 2001 р. [2].

Усе це громадилося в одному місці – Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти, де матеріали зберігалися та систематизувалися. Врешті постало завдання формувати експозицію музею, до роботи над якою чимало зусиль доклали голова обласної організації Національної спілки краєзнавців проф. Геннадій Бондаренко та колективи Волинського краєзнавчого музею (директор – Анатолій Силюк) й держархіву області (директор Володимир Гика). Результатом праці багатьох ентузіастів стало відкриття у 2003 р. музею освіти Волині, на стендах якого за тематично-хронологічним принципом відображено розвиток освіти та педагогічної думки в краї від найдавніших часів до сьогодення. Період 1944–1953 рр., який є предметом розгляду в цій статті, представлено у трьох тематичних розділах :

1. «Освіта у післявоєнні роки». Розділ розкриває відбудову навчальних закладів, організаційні та науково-методичні заходи з навчання та підвищення кваліфікації учительських кадрів. Експонуються світлина учасників серпневої наради вчителів (м. Луцьк, 1945 р.) та обласної наради вчителів-передовиків (м. Луцьк, 1947 р.), оригінал посвідчення Першої науково-практичної конференції вчителів, учителя математики Маневицької середньої школи Уткіної О. Г. (1948 р.) тощо. Тут розміщено фото Катерини Дмитрівни Шевченко, яка першою на Волині у 1949 р. отримала звання «Заслужений вчитель школи Української РСР»

2. «Учасники Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Важливим розділом у музейній експозиції є галерея портретів педагогів Волині – ветеранів війни. Серед них світлина В. Дубовика – вчителя ЗОШ І–ІІІ ст. № 8 м. Луцька, М. Карпачова – вчителя Ковельської школи ЗОШ І–ІІІ ст. № 7, Д. Антонюка – директора, та І. Павленка – заступника директора Тростянецької середньої школи Ківерцівського району, О. Петренка – директора Ковельської школи ЗОШ І–ІІІ ст. № 3, заслуженого вчителя УРСР.

3. «Освіта у 1950–1980 роках». Головним завданням школи того періоду була боротьба за глибокі та міцні знання учнів, створення належної матеріально-технічної бази освіти. На стенді експонується грамота Міністерства освіти Української РСР, яку отримала Капуста Віра Денисівна «за самовіддану роботу та видатні успіхи в справі навчання і комуністичного виховання молодого покоління» післявоєнна десятирічка представлена на цьому стенді такими світлинами: слухачі курсів завідувачів районного відділу народної освіти при Міністерства освіти УРСР у 1951 р., група вчителів Волині перед поїздкою на екскурсію в Берестечко (у центрі І. Хорунжий, директор інституту), педагогічний колектив Пузівської школи з учнями (по середині – Віра Денисівна Капуста), вчителів Пісочанської школи (в центрі – М. Лаврінченко, директор, 1952 р.) та фото місячних курсів учителів очно-заочного навчання (м. Рожище, 1950–1951 н.р.).

Саме цей період представлено значним книжковим фондом, який дозволяє сформувати уявлення про рівень освіти та педагогічних кадрів у цей час. Наприклад, шкільні підручники гуманітарного спрямування заідеологізовані, тенденційні, збіднені жанрово. Виховна тематика повоєнних : перемога у Великій вітчизняній війні, військова могутність Радянського Союзу, відображення радянської дійсності й свят, прославляння революції і державних свят. Наприклад, у читанці К. Корнієнка 1951 року подається інформація про Івана Мічуріна, Миколу Щорса, Олексія Горького, Олександра Пушкіна, Марка Озерного, Миколу Ватутіна, а також вірші про Леніна і Сталіна. Цікавим текстом є розповідь про Нью-Йорк : «На березі стоять двадцять поверхові будинки, мовчазні й темні «скребниці неба». Квадратні, позбавлені бажання бути гарними, тупі, важкі споруди здіймаються догори похмуро й нудно»[9, 62]. Таке висловлювання було зумовлене із погіршенням зовнішньополітичних відносин Радянського Союзу зі США. А у підручнику з «української літератури для 10-го класу С. М. Шаховського вміщено інформацію про літературу «епохи імперіалізму і пролетарської революції» та «радянську літературу». Звичайно автори, йменовані «буржуазними націоналістами» та «вороги народу» у книзі представлені не були. Тут містяться дані тільки про Михайла Коцюбинського, Лесю Українку, Василя Стефаника, Архипа Тесленка, Павла Тичину, Володимира Сосюру, Андрія Головка, Миколу Бажана, Олександра Корнійчука [11].

В музеї експонуються і підручники з фізико-математичних дисциплін, а саме Курс фізики для VII класу І. Соколова 1953 року, який написаний доступно для учнів, Методи розв'язування задач з фізики В. Франковського 1947 року, Збірник конкурсних задач по математиці П. Моденова, підручник з «алгебри для VII–X класів» А. Кисельова, збірник статей з методики викладання математики в середній школі, Збірник конкурсних задач з математики (Москва, 1951) та підручник Хотинського з хімії за 1948 рік.

Сформувати цілісне уявлення про стан освіти післявоєнного часу у всіх бажаючих та вигідно доповнюють музейну експозицію краєзнавчі дослідження. Так, інформацію про заснування та функціонування освітніх закладів у кожному конкретному населеному пункті містить «Історія міст і сіл. Волинська область». Серед інших варто згадати таке видання, як «Нариси історії освіти Ківерцівського району», авторами якого є Ганна Артесюк і Олександр Дем'янюк. Важливим є, що автори зосереджують

І.Я. Хорунжий, 1944 р.

*Гурток худ. самодіяльності
м. Локачі. 1946 р.*

*Мілова Наталія Іванівна прибула у
Зимно в 1945 р.*

Наказ про призначення на посаду директора.

*Наталія Іванівна із своїми вихованцями
Дубчуком Василем і Матвіюком Василем.*

*Приміщення інституту по
вул. Шевченка, збудоване в 1949 р.*

*Свято Першого дзвоника,
1949р. с. Мизово Старовиж. р-н.*

*Стенди післявоєнного періоду музею історії
освіти Волині.*

*У першому ряду другий зліва І.Я.Хорунжий,
перший справа М.Я.Лейкін.*

*Учні 3 класу Затурцівської середньої школи
1944 рік Локачинський р-н.*

*Шкільні підручники видавництва
1944-1953 рр.*

свою увагу як на зародженні освітянської справи та заснуванні перших шкіл на території району, так і на сучасному стані розвитку освіти Ківерцівщини. Не менш цінними є дослідження, присвячені історії окремих освітянських установ (таких як, наприклад, Луцький педагогічний коледж.

В музеї формуються особисті фонди педагогічних працівників. Зокрема, матеріали про Маршука Миколу Леонтійовича (Інвент. № 276), які зібрано у 1987 році учнями 9-Б класу СШ № 16 під керівництвом вчителя Сташук Г. М. Він зазнав жахи воєнного лихоліття, бо 24 травня 1941 р. був мобілізований до лав радянської армії. У вересні 1946 р. направлений учителем у Волинську обл. Працював завідуючим початковою школою в с. Тростянка тодішнього Луцького р-н. (тепер Рожищенський р-н) і брав участь у ліквідації неписьменності. У 1946 р. Микола Леонтійович був переведений на посаду завідуючого Баївської початкової школи Луцького р-н, а в 1948-му зав. школою в с. Баківці, а в липні 1950 р. призначений директором Ратнівської семирічної школи, де працював до 1955 р. У музеї експонуються й інші подібні матеріали про вчителів області, наприклад, «Нарис про вчительку історії та суспільствознавства середньої школи № 3 м. Ковеля Чабан Ніну Пилипівну. – Ковель. 1984», Капусту Віру Денисівну (Інвент. № 738), Абрамайтис Антоніну Феліксівну (Інвент. № 752), яка була директором Луцької середньої школи № 8 з 1952 р., Куницького Анатолія Йосиповича – зав. Камінь-Каширським райвно (Інвент. № 354-356) та ін..

Широко, багатогранно представлений різноманітними документами фонд директора тогочасного Волинського інституту удосконалення кваліфікації вчителів Хорунжого Іллі Яковича, який очолював колектив цього інституту із 1944 по 1962 рр.

У фонді грамоти, атестати, особисті документи, а саме наказ про призначення Хорунжого Іллі Яковича на посаду директора інституту удосконалення вчителів Волинської області, довідка про проходження кваліфікації директорів інститутів удосконалення кваліфікації учителів 1948 р., військовий квиток, трудова книжка, довідка про підтвердження посади директора інституту, а також значний фотоархів. Це, зокрема знімок слухачів курсів підвищення кваліфікації, колективу інституту, його фотографії під час в різних заходів.

Більш широко, багатогранно представлений різноманітними документами фонд директора, який очолював колектив цього інституту із 1944 по 1962 рр.

Таким чином, у контексті історії освіти на Волині період 1944–1953 рр. досить широко представлений у експозиції музею освіти Волині. Це дозволяє ствердити репрезентованість як позитивних, так і негативних сторін досвіду того періоду. Водночас, це не означає завершеність збору матеріалів і ставлення крапки у вивченні цього періоду.

1. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Історія Великососницької школи Маневицького району Волинської області». Інвент. № 1176. – 26.*

2. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Історія школи с. Мизово Старовижівського р-ну Волинської області». Інвент. № 1194. – 9 с.*

3. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Вчительська слава» Журавлинської школи» Інвент № 1241 – 7 с.*

4. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Операція «Вчительська слава». Зимнівська восьмирічна школа». Інвент. № 1178. – 6 с.*

5. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Операція «Вчительська слава». Лудинська середня школа Володимир-Волинського району Волинської області. Інвент. № 1180. – 18 с. : іл..*

6. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Матеріали пошукової операції «Вчительська слава» Теклівської восьмирічної школи (Старовижівський район)». Інвент. № 19, 1984. – 11 с.*

7. *Архів музею «Історія освіти Волині» Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Вчительська слава» Хмельівської школи Володимир-Волинського р-ну». Інвент. № 1241. – 17 с. : іл..*

8. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України; головний ред. В. Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.*

9. *Корнієнко К. К. Читанка для шкіл малописьменних / К. К. Корнієнко, О. Я. Сарнацька. – К. : Рад. шк., 1951. – 215 с.*

10. *Пам'ятка збору матеріалів для музею освіти Волині. – Луцьк, 1986. – 11с.*

11. *Шаховський С. М. Українська література : підручник для 10 класу середньої школи / С. М. Шаховський. – К., 1948. – 250 с.*

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ У ВИВЧЕННІ СПЕЦКУРСУ «ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ»

Головними завданнями вивчення історії є розвиток у студентів історичного мислення, формування позитивної історичної самоідентифікації; відпрацювання навичок творчої діяльності та здатності використовувати отримані знання й навички у повсякденному житті, виховання в молодого покоління особистісних рис громадянина України, загальнолюдських духовних цінностей, підготовка студентів до свідомої активної участі в суспільному житті. «Без знання минулого неможливе точне поняття про сучасне», – справедливо наголошував видатний український історик М.С. Грушевський. Також М.С. Грушевський писав: «Уся надія в нас, вся сила в народі», – маючи на увазі українську еліту, яка кермує народом у його визвольних змаганнях за кращу долю. Народ є рушійною силою історичного процесу, але на чолі його стоять провідники – князі, церковні ієрархи, земельні володарі, козацька старшина, вчені, письменники, представники інтелігенції. Ознайомившись з думками й помислами тих осіб, які визначали українську політику в різні епохи, можна краще збагнути й досягнути перебіг історичних подій, причини наших перемог і поразок [1, 42].

Курс «Видатні постаті України» покликаний донести до свідомості студентів розуміння того, що український народ сформувався історично, має свою самобутню культуру, державність, пройшов складний трагічний і героїчний шлях боротьби за рідну землю. У процесі отримання знань про свою Батьківщину, її минуле, про визначних людей, народні традиції та ідеали формуються історична пам'ять, патріотизм і громадянська позиція студентів. Іноді важко об'єктивно охарактеризувати певного історичного діяча, визначити його місце в історичному процесі, зробити висновки, розглянути історичні явища в конкретно-історичних умовах. Тому дуже важливо у вивченні спецкурсу «Видатні постаті України» звертатися до джерел (документів, кіно- і фотоматеріалів), а також біографій тих людей, котрі творили історію. Завдяки новим, порівняно з «паперовим» підручником чи посібником, засобам подачі й перевірки засвоєння матеріалу (відео, зокрема, кадри кінохроніки, посилання на Інтернет, тощо) можна здійснити захоплюючу подорож сторінками історії. Посилання на персоналії, словник, карти, документи, відео та фотоматеріали дають змогу зробити викладання спецкурсу цікавим і корисним, якнайповніше реалізувати інтерес до історії України.

Провідне місце в контексті вивчення історії України займає історія рідного краю. Особливе місце займає організація роботи студентів із візуальними джерелами історичної інформації.

Сьогодні Україна диктує необхідність інтегрування діяльності навчальних, культурних закладів з метою виховання молоді у дусі патріотизму, громадянської свідомості, любові до своєї країни, її історичного минулого. На даному етапі одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є формування високоморальної особистості, свідомого громадянина своєї держави. У цьому контексті особливої актуальності набуває саме громадянознавчий, патріотичний аспект у системі роботи вищих навчальних закладів, який реалізується, перш за все, засобами викладання навчальних дисциплін, засобами гурткової чи факультативної роботи, музейних технологій тощо

До одного із засобів підвищення виховного, науково-теоретичного та методичного рівня навчального процесу належить вивчення історії України в музеях. Матеріали історичних музеїв – документи, рукописи, книги, фотографії, зброя, прапори, одяг, меморіальні речі, картини та інше – це важливі наочні приладдя, які у поєднанні з іншими чинниками підвищують інтерес студентів до занять, дозволяють викладачу глибше та доступніше роз'яснювати матеріал курсу «Історія України», спецкурсу «Видатні постаті України» та інших. Виконуючи функції засобів наочності, експонати розширюють пізнавальні можливості студентів, позитивно впливають на формування властивостей, що сприяють закріпленню знань, таких, як увага, зацікавленість, пам'ять та інші. Музеї допомагають тісніше поєднати вивчення теоретичного матеріалу з життям, роблять знання, одержані студентами, більш переконливими.

Музей у сучасному світі є не лише місцем збереження, дослідження та популяризації матеріальних свідчень про людину та середовище її проживання. Сьогодні музей – це соціокультурний інститут, котрий ставить перед собою, окрім специфічних професійних завдань, ще й завдання просвітницькі, естетичні та виховні. Можна навіть стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури майбутнього.

Музей і навчальний заклад в меті своєї діяльності традиційно мають багато спільного: виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до надбань світової та вітчизняної науки і культури, розвивати мислення, творчі здібності та певні практичні навички, стимулювати творчу активність особистості тощо. Музей є унікальним засобом навчання і виховання: експонати надають можливість своєрідного «транслявання» інформації, яка зосереджена в них.

На сучасному етапі функціонування музею беззаперечним є той факт, що у реалізації освітньо-виховної функції музей співпрацює із молоддю, яка навчається у коледжах, професійно-освітніх закладах освіти, ліцеях, вищих навчальних закладах різного рівня акредитації. На цю взаємодію спрямована перш за все діяльність відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею. В ході розробки науково-дослідницьких тем, співробітники відділу готують матеріали як для внутрішнього користування та для звітності про виконану роботу, так і для більш ширшого представлення у формі виставок, доповнень до різних розділів експозиції (в межах хронологічних рамок від 1917 року і до сьогодення), презентації нових віднайдених матеріалів, або представлення нових надходжень.

Саме музеї України мають великі потенційні можливості щодо виховання юного покоління на основі зразків матеріальної історичної спадщини. Перед усім це стосується музеїв історичного та краєзнавчого профілів.

Нинішні музеї – це вже не просто колекції та виставки. Дедалі більшу популярність здобувають міждисциплінарні програми (екскурсії «за лаштунками», культурні та навчальні заходи, фестивалі). Найуспішніші музеї пропонують широкий спектр діяльності, яка звернена до різних сегментів відвідувачів та відображає різноманітні потреби публіки. Щоб привабити цільову аудиторію, музей мусить позиціонувати себе у сприйнятті споживача та створити імідж бренду, що підсилить бажання відвідувача прийти до музею.

Презентація експонатів у їх історичному та культурному контексті стає дедалі популярнішою. Деякі мистецькі виставки пропонують інформацію про митців – їх творче коріння, наміри, виклики.

Нині музеї розробляють велику кількість соціальних та розважальних програм, що їх ще донедавна вважали другорядними. Проте такі програми мають історичне коріння. Найпопулярнішими видами такої діяльності були лекції, фільми, концерти, мистецькі фестивалі, навчальні клуби, розважальні семінари, театральні заняття, танцювальні вечори.

Однією з багаточисленних форм музейної роботи є виставкова. Виставки (тимчасові експозиції), будучи самостійними суб'єктами, часто доповнюють музейні експозиції.

Саме музеї є скарбницею історичної та культурної спадщини, а музейні експонати – носіями безцінної інформації про історію та культуру краю.

Культурна спадщина є найпотужнішою складовою формування української ідентичності поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі, що може стати чинником національної консолідації, посприяти суспільному розвитку. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти музеї шляхом здійснення своєї соціальної функції документування процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві і природі. Функція документування передбачає цілеспрямоване відображення у музейній збірці за допомогою музейних предметів тих процесів і явищ, що їх музей вивчає відповідно до свого профілю і місця в музейній мережі. Музей, як соціальний продукт, є результатом цілеспрямованої, систематичної, творчої пошуково-дослідницької, збиральницької, фондової, експозиційної роботи.

Волинський краєзнавчий музей – головний музей Волинської області, найбільший і найдавніший з нині діючих музеїв Волині. Відкритий 16 червня 1929 року у м. Луцьку як Волинський музей. На базі закладу 1940 року було організовано обласний історико-краєзнавчий музей.

Нині Волинський краєзнавчий музей має в своєму складі ще чотири діючих музеї. Це філія – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, створений 1949 року, чотири відділи: Художній музей (1973 р.), Музей волинської ікони (1993 р.) і Музей історії Луцького братства (2011 р.) у Луцьку, та меморіальний музей В'ячеслава Липинського (2011 р.) у с. Затурці Локачинського району. Створюється Музей етнографії та народних промислів Волині у Луцьку.

На сьогодні у фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається понад 140 тисяч експонатів основного фонду, які репрезентують природу, історію, етнографію, мистецтво волинського краю.

Останніми роками у музеї створено особові фонди видатних діячів історії та культури волинського краю, зокрема, митрополитів УАПЦ Анатолія Дублянського та Полікарпа Сікорського, історика і політолога В'ячеслава Липинського, художника-вояка УПА Ніла Хасевича та інших [2].

Засобами розв'язання проблеми залучення студентів до джерел історичної спадщини є різноманіття форм і методів роботи, пошук нових шляхів вдосконалення освітньо-виховного і патріотичного напрямку

роботи музеїв. Зокрема, працівниками Волинського краєзнавчого музею використовуються такі форми роботи з аудиторією: лекції, бесіди, виставки, науково-освітні заходи, а саме – уроки миру і уроки мужності, та краєзнавчі тематичні вечори, історичні години, зустрічі з ветеранами, тощо. У музеї розроблено цілий ряд масових науково-освітніх заходів, присвячених різноманітній тематиці з історії краю, таких як «Народознавство», «Видатні люди Волині», «Сторінки історії Волині», «Наші земляки», які вже стали традиційними.

Плідною є співпраця відділу новітньої історії з відділом масової та науково-освітньої роботи. При плануванні роботи обох відділів обов'язково враховуються можливі спільні проекти, які як правило, в переважній більшості випадків втілюються в життя. Саме до таких спільних проектів слід віднести цикл заходів «Ім'я в історії Волині», який здійснювався впродовж 2012 року.

Аналізуючи науково-освітню діяльність Волинського краєзнавчого музею протягом останніх років, можна зробити висновок про певний досвід успішної реалізації проектів, здійснених у тісній співпраці з навчальними закладами.

Музей української поетеси Лесі Українки у с. Колодяжному Ковельського району відкритий 10 липня 1949 року в садибі, придбаній її батьком П.А. Косачем у 1868 році. З 1882 по 1907 рік тут з деякими перервами жила Леся Українка. У Колодяжному вона написала багато поетичних творів, які увійшли до скарбниці української та світової літератури.

У музеї діє повноцінна, науково-обґрунтована експозиція, яка розкриває життєвий і творчий шлях Лесі Українки. Експозиція музею складається з двох частин – меморіальної і літературної і розміщена у трьох приміщеннях. Меморіальна експозиція представлена у двох будинках: Лесиному будиночку – «Білому», побудованому у 1890 році для старших дітей як літературне шале-флігель, і батьківському будинку – «Сірому», спорудженому Петром Косачем, батьком поетеси у 1896 році. Меморіальні будинки є пам'ятками історії, в них відтворено обстановку, яка була при житті Лесі Українки. Літературна експозиція розміщена в спеціальному приміщенні, побудованому у 1980 році. У літературному музеї в чотирьох експозиційних залах зібрані документальні матеріали та експонати, які розповідають про життя і творчість Лесі Українки. Остання реекспозиція була проведена у 1991 році [2].

Музей волинської ікони репрезентує самобутню регіональну волинську школу іконопису XVI – XVIII ст.

У збірці музею – ікони, предмети церковної декоративної різьби, металопластики та скульптура. Більше 100 пам'яток іконопису представляють різноманітність стилів і творчих манер професійних і народних майстрів, діяльність іконописних осередків Волині, характеризують розвиток волинського малярства XVI – XVIII ст. У музеї експонуються твори видатного українського іконописця Йова Кондзелевича (1667 – після 1740 р.р.). В залах музею можна побачити оригінальні зразки декоративної різьби і скульптура.

З 2000 року Музей волинської ікони став місцем паломництва до Холмської Чудотворної ікони Богородиці – унікальної пам'ятки константинопольського письма XI ст., найдавнішої ікони в Україні.

У музеї можна оглянути різноманітні виставки, які представляють експонати власної збірки, музеїв України та приватних колекцій. У музеї проводяться тематичні вечори, презентації, зустрічі, концерти камерної музики та духовного співу.

Серед міст України Луцьк привертає увагу своєю особливою минувиною. Відправною ж топографічною точкою буття нашого міста в просторі і часі є найстаріша його дільниця, що охоплює історико-культурний заповідник «Старий Луцьк».

Площа заповідника відносно невелика – близько 40 га. Але тут можна побачити і оцінити багато древніх пам'яток матеріальної культури. І перш за все, це Верхній замок – реліктове творіння часів середньовіччя. Замок зараз – не тільки музеї, виставки, діючі моделі старовинної зброї і устаткування. Він також є своєрідною культурною сценою нашого міста, де проходять різноманітні фестивалі, шоу, конкурси, концерти і, звичайно, рицарські турніри.

Історико-культурний заповідник – не тільки Верхній замок. Його територія – це і видимі кроки історії міста: величний кафедральний костюл XVII ст., що ніби панує над старівкою, оборонна синагога XVII ст. найстаріші православні церкви міста стіни яких пам'ятають визначних діячів України: Івана Виговського, Данила Братковського, Петра Могилу, Іова Кондзелевича. Поруч – зовсім «юна» німецька лютеранська кірха, якій «всього» 103 роки. Можна також побачити вежу і рештки мурів Окольного замку XVI ст., Музей книги, музей-аптеку, меморіальну «Лесину вітальню», присвячену пам'яті Лесі Українки.

На свято Воздвиження Чесного Хреста 27 вересня 2011 року в приміщенні колишнього братського Хрестовоздвиженського монастиря в Луцьку відкрито музей історії Луцького братства. Через горнило

братства в Луцьку в різний час пройшли видатні постаті української історії: чернець з Афону Ісакій Борискович, архімандрит козацького Терехтемирівського монастиря Іоан Курцевич, законодатель театральної драматургії Іван-Іоанікій Волкович, козацький писар і гетьман Іван Виговський, луцько-острозькі єпископи Афанасій Пузина і Гедеон Святополк-Четвертинський, київський митрополит Дионісій Балабан, волинський парламентар Лаврентій Древинський, київська фундаторка Галшка Гулевичівна, поет-сатирик Данило Братковський, іконописець Іов Кондзелевич, юрист Петро Косач, історики Орест Левицький та Іван Власовський та багато інших. Почесними членами Луцького братства вважали себе київський митрополит св. Петро Могила, молдовський господар Васіле Лупу, митрополит Іларіон Огієнко.

Раритетами новоствореного музею є стародруки XVII – XIX ст. з бібліотеки Луцького братства, документи з фінансової діяльності луцьких братчиків, метричні книги Хрестовоздвиженської братської церкви XX ст.

Патріотичне виховання громадян є запорукою самого існування держави. На всіх етапах суспільного розвитку йому надавалося першочергове значення. Розуміння важливості такого виховання в умовах становлення української державності – необхідна вихідна позиція функціонування державних культурних та освітніх закладів, громадських організацій і сім'ї. Найбільшого ефекту в цьому напрямку можна досягти при тісній взаємодії названих інституцій та їх конструктивній, скоординованій співпраці. Долучитись до виховання патріота, громадянина незалежної України – почесна місія кожного свідомого члена нашої спільноти.

Сьогоднішня ситуація в суспільстві вимагає кардинального переосмислення поняття патріотизму та націоналізму для виховання студентів. Особливу роль у цьому відіграє інформація про життєвий шлях та наукову спадщину В.К. Липинського. Будучи поляком за походженням, наш крайнин став палким патріотом України. За те, що він бачив і послідовно відстоював перспективу існування і повноцінного розвитку української нації винятково у власній незалежній державі, В'ячеслава Липинського ще сто років тому було названо «найбільшим українським націоналістом».

Метою його життя, ідеалом та покликком долі була Незалежна Соборна Українська Держава, побудову якої В. Липинський вважав завданням «хоч безмірно важким, але разом з тим і безмірно великим» [3, 370].

22 серпня 2011 року в селі Затурці Локачинського району відкрито меморіальний музей В'ячеслава Липинського, відомого історика, політолога і державного діяча початку XX століття, уродженця Волині.

Окрім екскурсійного обслуговування, науковими співробітниками читаються лекції про складний і жертвний життєвий шлях нашого земляка, його наукову та громадсько-політичну діяльність. У стінах музею організуються різні тематичні заходи патріотичного спрямування (творчі вечори письменників, митців, відзначення державних свят, ювілейних і пам'ятних дат, посвята в студенти, перший урок та ін.). У кожному заході присутній наголос на філософському трактуванні В.К. Липинським синівського обов'язку громадянина перед Україною.

Таким чином, здійснення музейно-педагогічної діяльності як компонента виховання базується на загально-педагогічних принципах, зокрема, педагогічної підтримки соціалізації культурної ідентифікації особистості, забезпечення єдності загальнонародського та національного і сприяє творчій активності студентів, умінню самостійно мислити, формуванню пізнавальної сфери, мотивації до навчання, самовиховання та самоосвіти.

1. Гирич І. Б. *Визначні постаті України* / І. Б. Гирич // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. – 2011. – липень (№7). – С.38–49.

2. *Офіційний сайт Волинського краєзнавчого музею [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: volyn-kraj-tus.at.ua.

3. *Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму* / В. Липинський. – К. : Філадельфія, 1995. – 470 с.

Віра Чопко,

*молодший науковий співробітник Затурцівського
меморіального музею В'ячеслава Липинського,
м. Затурці*

ПАРКОВА ЗОНА ЗАТУРЦІВСЬКОГО МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО* – ОСЕРЕДОК ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Екологічне виховання дітей має бути основою виховання людини. Саме це допомагає дітям зрозуміти взаємозв'язки між різними живими істотами, вплив людини на оточуюче середовище та його наслідки. Загалом – знання елементарних правил поведінки забезпечують мирне співіснування між людиною та природою. Наше ставлення до живих організмів визначає те, наскільки ми є людьми.

Гарний парк завжди був окрасою шляхетської садиби. В цьому плані працівникам ЗМЛ пощастило – до нашої музейної території відноситься старовинний парк площею близько 4 га. За відомими даними, парк посаджений у ХІХ столітті і є одним з найкраще збережених дворянських парків нашої області [4, 102]. Рішенням обласної ради № 17/19 від 17.03.1994 року парку надано статус пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Ці насадження пережили дві світові війни. Проте і зараз можна побачити залишки живоплоту із граба звичайного, горіхової алеї. Господарі дбали і про відвідувачів садиби: всі насадження тополі білої складаються із чоловічих особин, які не утворюють насіння, адже пух тополі у багатьох людей викликає алергічні реакції, як зауважила Тищенко Т. М. Після завершення І світової війни, власники, повернувшись додому, застали повну руїну, не вцілів жоден будинок і, звичайно, парк теж дуже постраждав. Проте Станіслав Липинський зумів підняти своє господарство з руїн, налагодити виробництво пиломатеріалів, цегли, спирту, відновити паркові насадження. Він також займався селекцією зернових і картоплі, виведенням нових порід худоби. У 1938 році господарство було відзначене як одне з 50 найкращих на теренах тодішньої Польщі [2, 263].

У 1930-их роках територію перед будинком прикрашали квітники з півоніями і трояндами, низенький живопліт, а в парку росла конвалія, яку дуже любила дружина Станіслава Липинського — Марія. Парк був обсаджений живоплотом з граба звичайного, розбиті алеї для прогулянок, споруджені альтанки для відпочинку, тенісний корт. Предметом особливої гордості власників маєтку була “кругла річка” – штучно створена водойма з островом. На ньому посадили вербу білу, рідкісну в нашій місцевості. Старожили розповідали, що саме під цією вербою любив відпочивати В'ячеслав Казимирович Липинський під час своїх приїздів у батьківський маєток [1, 50]. Парк був ідеальним місцем для прийому гостей в літній період, майданчиком для дитячих ігор та дозвілля дорослих. Про це свідчить велика кількість фото із фондів ЗМЛ, переданих нащадками відомої дворянської родини.

За роки незалежності цією територією особливо ніхто не цікавився. Сільська рада, за якою числиться парк, мало сприяла його відновленню. Місцеві жителі користувалися цією територією як лісом для заготівлі дров, пасовищем для худоби, сінокосом, але найганебніше те, що парк перетворили на смітник. Із відкриттям музею в серпні 2011 року працівники ЗМЛ стали прибирати і вивозити сміття, загірбати опале листя, викошувати галявини, почистили “круглу річку”. Хочеться, щоб гарний, чистий парк став улюбленим місцем відпочинку дорослих та дітей. Вкладаючи в цю справу багато праці і часу, чекаємо розуміння від наших гостей. Адже як говорить народна мудрість: “Чисто не там, де прибирають, а там, де не сміять”.

Саме тому до прибирання цієї території навесні запрошуємо вчителів та учнів обох затурцівських шкіл. У цьому році нам допомагали вчителі та вихователі Затурцівської загальноосвітньої спеціальної школи-інтернат та вчителі й учні Затурцівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. імені В.К.Липинського. Надіємося, що учасники наших “суботників” будуть берегти неповторну красу навколишньої природи.

* Далі – ЗМЛ.

Наші юні помічники

Завдяки активній співпраці з дирекціями двох місцевих шкіл, організовуємо спільні виставки, заходи. Учні охоче беруть участь у підготовці музейних свят. Разом із вчителями приходять на оглядові, тематичні та природознавчі екскурсії у парку.

Про успіхи екологічного виховання у Затурцівській загальноосвітній школі I-III ступенів імені В.К.Липинського яскраво свідчить перемога агітбригади “Паросток” на XIII Всеукраїнському конкурсі колективів екологічної просвіти загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів “Земля – наш спільний дім” 13–15 травня 2014 року, відповідно до наказу №41 від 16.05.2014 р. директора НЕНЦ В.В. Вербицького. Тема конкурсу звучала так: “Охорона первоцвітів. Збереження ранньоквітучих рослин”. Учасниками цих змагань були 17 команд із 16 областей України. Юні затурчани вибороли право для Волинської області приймати наступний XIV Всеукраїнський конкурс на тему: “Збереження водних ресурсів України”. Звичайно, надіємося, що волинські школярі візьмуть активну участь у ньому. Адже територія нашого регіону має 130 річок довжиною понад 10 км, які належать до басейнів Чорного та Балтійського морів [3;59], 220 озер, серед яких найбільше карстова озеро України – Світязь [3;69]. А в Затурцях бере початок одна з найбільших рік Волині – Турія, неподалік русла якої (якраз навпроти колишньої садиби Липинських) пульсує джерело “Безодня”.

Екскурсія у парковій зоні ЗМЛ викликає особливе зацікавлення школярів. У старших учнів є знання з природничих наук, тому вони уважно слухають і дають багато запитань. Менших школярів цікавить все навкруги, але, напевно, найбільше їм подобаються пухнасті білочки, що не бояться людей. Під час екскурсій парком розповідаємо про історію його створення, цікаві форми насаджень, особливі куточки у ньому, рослин, що зростають на цій території та тварин, які населяють парк.

Квітне пшінка весняна

Звичайно, ця велика територія вимагає ще впорядкування та постійного догляду. В автохтонних насадженнях переважають ясен звичайний, тополя біла, граб звичайний, клен гостролистий, гіркокаштан звичайний. Видова різноманітність – близько 20 видів дерев. Дуже багато рослин насіваються самі, постійно доводиться видаляти бузину та бересклет. Вже облаштована центральна алея, яка веде від

будинку до “ круглої річки”. Саме там була в Липинських була горіхова алея, від якої залишилося лише одне дерево. Працівники музею висадили молоді деревця, щоб відновити насадження. Біля центральної алеї посадили виткі троянди, білу гортензію, спірею. Галявину обсадили бузком та жасмином. Недалеко від будинку облаштували дитячий майданчик, висадили квіти. Плануємо розбити алеї для прогулянок.

На основі гербарію, зібраного у парковій зоні та переданого до фондів музею, фото плануємо організувати виставку флори ЗМЛ. Саме завдяки такій виставці відвідувачі зможуть ознайомитися з рослинним світом нашого парку в будь-яку пору року.

*далі – ЗМЛ

1. Гатальська Н. Г. Садиба родини Липинських у Затурицях / Наталія Гатальська // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Локачинський район і Затуриці в історії України та Волині. Науковий збірник. Матеріали XLVI Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Упоряд. А. Силук. – Луцьк: “Волинські старожитності”, 2013. – Випуск 46. – 202 с.*

2. Кушнір В.Г. До питання розвитку сільського господарства на Волині у 1920-1930-х рр. / Віталій Кушнір / *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 1998 року. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 297 с.*

3. *Природа Волинської області / за ред. К. І. Гринчука, вид. Львівського університету: Вища школа, 1975. – 147 с.*

4. Харів О. Садиба Липинського як пам'ятка садово-паркового мистецтва на Волині / Ольга Харів // *Перші та другі читання пам'яті В'ячеслава Липинського. – Луцьк-Затуриці, 21 – 23 квітня 1994 та 27-28 квітня 1995 рр. – Луцьк-Львів, 1996. – 112 с.*

Ольга Шевченко,

заступник директора з наукової роботи

КЗ «Художньо-меморіальний музей І. Ю. Репіна»

Харківської обласної ради,

м. Чугуїв

ЦИКЛ МУЗЕЙНИХ ЗАНЯТЬ «І ОЖИВАЮТЬ РЕЧІ» ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КОЛЕКЦІЇ ТА МУЗЕЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Сьогодні а багатьох українських музеях спостерігається значний спад кількості відвідувачів. Цьому сприяють і складна ситуація в країні, й захоплення (іноді надмірне) мережею Інтернет та різноманітними гаджетами. В таких умовах музеї повинні вводити нові форми роботи, щоб «відірвати» людей від телевізору та Інтернету й залучити їх до музею.

У частині науково-дослідних організацій і в деяких музеях накопичений великий досвід проведення соціологічних і психологічних досліджень відвідувачів [4, с.23-37]. «У дослідженнях виявляється динаміка відвідуваності, встановлюються її «піки» і «спади», фактори, що впливають на приплив різних груп відвідувачів. Є дослідження, предметом яких стають конкретні умови сприйняття експозиції, вони дозволяють визначити оптимальний час огляду експозиції, оптимальну кількість експонатів і т. ін. Нарешті, є дослідження, в яких виявляється інтерес відвідувачів до тематики експозиції, до окремих музейних предметів.

Соціологічні дослідження показали недостатню підготовленість аудиторії до сприйняття музейної інформації» [1].

З огляду на результати цих досліджень, особливої актуальності набуває виховання музейного відвідувача таким чином, щоб він прийшовши в музей один раз, отримав бажання відвідувати його якомога частіше. Проте розпочинати таке виховання з дорослих відвідувачів, чи старшокласників, на наш погляд, майже нереально. Навпаки, якщо вибрати для цього дошкільнят чи учнів молодших класів, то це дійсно допоможе привчити їх до думки, що музеї це цікаво і сучасно. І тоді сміливо можна розробляти програму музейної освіти розраховану на всі 11 років навчання в школі, поступово переходячи до більш складних завдань з урахуванням віку потенціальних відвідувачів.

Сьогодні практично всі знають, що таке музей, всім добре відомі загальноприйняті правила його відвідування. У цьому храмі мистецтв або історії не можна голосно розмовляти, бігати, чіпати руками експонати. Зазвичай діти прослуховують типову екскурсію і вже через п'ять хвилин забувають все раніше почуте. Їм не цікаво. Вони втомлюються. З ранніх років вони починають сприймати музей як щось

нудне, втомливе та примусове. Досвід роботи з молодшими школярами та дошкільниками доводить, що діти, потрапляючи в музейні зали, часто не сприймають експозицію як єдине ціле, а оглядають її виділяючи найбільш цікаві, на їх погляд речі. Зважаючи на це прийшло розуміння, що не потрібно під час екскурсії намагатися надати дітям всю інформацію, а краще почати знайомити їх з музейними предметами, підібраними за певними темами. Для дітей дуже важливо, коли в музеї можна помацати предмети своїми руками. А тим більше, коли вони зможуть своїми ж руками створити аналогічний тому, який знаходиться у вітрині і ... забрати його з собою.

Будь-який музейний предмет володіє певними властивостями і якостями. Основними з них такі: автентичність, інформативність, атрактивність, експресивність. До того ж, «соціологи відзначають, що багато дітей до відвідування музею ніколи не мали досвіду вивчення старовинних предметів, ніколи не стикалися з речами, що належали їхнім предкам. В сучасних сім'ях зберігається мало речей, які б втілювали зв'язок поколінь» [3, 161].

Щоб вирішити дану проблему, в 2005 році науковими співробітниками Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна була введена нова форма роботи з молодшими школярами - музейні заняття.

Як стверджує Караманов О.В., «технологія створення музейно-педагогічних програм базується на трьох змістовних структурних компонентах: «організаційному», «методичному» і психологічному», єдність яких надає програмі цілісності і завершеності. Зокрема серед головних методичних принципів створення музейно-педагогічних програм можна виділити такі:

- Необхідність врахування особливостей музейного середовища (експозиції і всіх типів музейної комунікації);
- Використання музейних предметів як джерела знань і засобу виховного впливу;
- Структурна цілісність (послідовність у підготовці і реалізації програм від задуму до втілення);
- Активний підхід до учасників програми (активізація музейної аудиторії шляхом застосування відповідних методів впливу на особистість);
- Принцип діалогічності (забезпечує «перевтілення» відвідувачів з об'єкта музейно-педагогічної програми на суб'єкт – активного «споживача» музейних цінностей);
- Поступове ускладнення видів діяльності учасників [2, 39].

Базуючись на цих принципах ми розпочали створення нової (на той час) форми подання матеріалу. В якості цільової аудиторії були обрані дошкільники старшої вікової категорії та школярі молодших класів.

Спочатку довелося провести досить складну підготовчу роботу. По-перше, було необхідно детально вивчити та описати музейні предмети, провести їх фотофіксацію, підібрати ті музейні предмети, які зможуть бути використані для показу, підібрати та обробити мультиплікаційні та науково-популярні фільми, картинки та інше.

Перше з розроблених занять, під назвою «Про що розповіла скіпка» проходить в незвичній обстановці без електрики, в напівтемряві. На занятті діти знайомляться з різними освітлювальними приладами: скіпкою, свічкою, канделябром, газовою лампою, електричною лампочкою та ін. Юні відвідувачі дізнаються, чим освітлювалося житло стародавньої людини, а чим селянські хати; з чого робили перші свічки, якими способами раніше люди добували вогонь, а також спробують добути його самі. Заняття викликало велику зацікавленість не тільки у вчителів та школярів шкіл міста, а й у дошкільників та їх батьків. Цей успіх надихнув нас на створення нових музейних занять. Так виникли заняття «Історія праски», «Як поживаєш, Самоваре Самоваровичу?» та «Застигла мить» (з історії фотографії), які в подальшому були об'єднані в цикл «І ОЖИВАЮТЬ РЕЧІ».

Всі заняття включають в себе елементи гри і змагальності, супроводжуються мультимедійними презентаціями, складеними з фрагментів мультфільмів, науково-популярних фільмів та малюнків, а також доповнюються показом автентичних предметів.

Найцікавіші в цьому саме ігрові моменти, бо як вважають російські педагоги Панкратова Т. Н. та Чумалова Т. В. [6, 8], основним методом в роботі з молодшими школярами є гра. Саме під час гри дитина моделює різноманітні ситуації, знайомиться з навколишнім світом та отримує необхідні навички і власний досвід.

Мета розроблених занять:

- залучення дітей до історії життя наших предків;
- знайомство з матеріальною культурою, що створювалася століттями;
- виховання почуття поваги до духовної спадщини нашого народу;
- розвиток творчого потенціалу школярів.

Назви музейних занять говорять самі за себе, тому детально описувати їх не будемо. Проте при

подібних між собою методах подачі матеріалу, в кожному з цих занять є свої особливості. Так на занятті «Історія праски» діти зможуть потримати в руках справжні старовинні праски, показані в ході заняття, а також спробувати попросувати за допомогою рубеля і качалки.

Під час заняття «Як поживаєш, Самоварт Самоваровиче?» слухачі зможуть помилюватися своїм відображенням у самоварних «дзеркалах», погратися та відгадати загадки. А поки самовар буде закипати, діти також ознайомляться, які ще предмети використовувалися при чаюванні і навчаться сервірувати стіл. Закінчується заняття чаюванням запашним чаєм з бубликами.

На занятті «Застигла мить» (з історії фотографії) юні відвідувачі ознайомляться з історією фотографії та зроблять свої відкриття в цій галузі; побачать музейну колекцію фотоапаратів; познайомляться з винахідниками фотографії та першими фотознімками; побачать фотографії чугуєвців різних років; зіграють в «Фотоательє» і познайомляться з традиціями та особливостями фотозйомки на початку ХХ століття. У ході заняття діти власноручно виготовлять у техніці оригамі маленький фотоапарат.

Заняття користуються постійним попитом у шкіл міста та району, багато вчителів воліють придбати абонемент на всі 4 заняття, тим більше, що музей встановив на цей абонемент скидку. Проте постійні відвідувачі, опрацювавши всі наявні заняття, бажають продовжувати ознайомлення з музейними предметами. Тому було прийняте рішення продовжити роботу в цьому напрямі. Так з'явилися заняття «Хранителі часу» (з історії годинників), «Подорож монетки», «Від стилоса до авторучки» (історія письмових приладів) та «Казка про меблі». Таким чином набрався ще один абонемент на заняття циклу «Оживають речі». Для кожного з цих занять були вигадані певні цікавинки. Так на занятті «Хранителі часу» діти не тільки познайомляться з різними видами годинників, а й послухають цокання механічних годинників, бій Біг Бена - найбільшого годинника в Лондоні. Разом з розповідачем виготовлять та продемонструють роботу вогнювального годинника, та спробують визначити час за допомогою пісочного годинника.

Під час заняття «Подорож монетки» за допомогою «машини часу» відправляється разом з мультиплікаційними героями в захоплюючу подорож, діти дізнаються про історію появи грошей, про незвичайні монети і банкноти і про те, якими грошима користувалися люди в далекому минулому в різних країнах.

На занятті «Від стилоса до авторучки» діти, що народилися в вік цифрових технологій, мають можливість власноруч виготовити глиняну табличку, в якості писала використати кісточку тварини, котрій більше 2 тисяч років, спробувати писати гусячим пером, перевірити чи справді не витікає чорнило з «непроливайки» і багато чого іншого!

І, нарешті, під час заняття «Казка про меблі», що проходить в оточенні старовинних меблів з фондів музею, юні відвідувачі мають можливість познайомитися з такими «пращурами» сучасних меблів, як скрині, лавки та ін., спробувати розгадати таємницю старовинного дзеркала, послухати звучання старовинного грамофону.

Враховуючи те, що крім описаних занять, в музеї розроблені ще два цикли «Абетка мистецтв» та «Найдавніше минуле краю», то дошкільнята та школярі молодших класів мають можливість досить тривалий час проводити в стінах музею, поступово отримуючи нову інформацію з різних музейних напрямів, адаптовану для їх віку. Маємо надію, що діти поступово зрозуміють, що в музеї дійсно цікаво, відчують тягу до отримання нових знань і в майбутньому будуть приходити в музей без примусу дорослих, можливо навіть долучатся до цього й своїх друзів та навіть батьків.

На жаль, деякі вчителі не досить чітко розуміють специфіку освітніх можливостей музею та важливість систематичного відвідання музейних занять, вважаючи достатнім організувати одноразову оглядову екскурсію. Причиною цього є й небажання збирати гроші на покупку музейного абонементу, й велика зайнятість педагогічною діяльністю, та врешті й інертність та відсутність мотивації у вчителів. Щоб виправити ситуацію, музейні співробітники розробили низку заходів, що покликані донести до педагогів важливість системного підходу в відвіданні музейних занять для формування світогляду дітей, творчої активації та заохочення їх до опанування історичного матеріалу. Для цього розроблені буклети з коротким описом музейних занять, ця ж інформація розміщена на сайті музею, під час методичних засідань педагогічних працівників проводиться ознайомча бесіда, на котрій працівники музею не лише розповідають вчителям про заняття, але і демонструють їх фрагменти, розповідають про цінову політику і таке інше. І це дійсно принесло свої плоди, значно збільшилась кількість організованих груп, які замовляють абонементи на заняття, задіяні навіть більш старші учні - 5 по 7 класи. Але музейні співробітники поставили перед собою мету вийти за рамки міста та залучити до цих занять і широкий круг школярів шкіл Чугуївського району. Для цього в рамках проекту «Вітаємо! Ми - ваш музей!», розробленого за підтримки Українського

центру розвитку музейної справи та Міжнародного благодійного фонду «Відродження», були передбачені поїздки до освітніх закладів Чугуївського району з проведенням одночасно в декількох класах по одному заняттю з різних музейних циклів. Презентація занять супроводжувалась роздачею флаєрів з контактами музею та запрошенням його відвідати, а вчителям були вручені буклети з описом музейних занять.

Ця акція була досить широко освітлена в соціальних мережах, на сайті музею та в ЗМІ і викликала неочікуваний результат. Музейні заняття почали замовляти не тільки школи району, а й туристичні агенції міста Харкова, що організовують екскурсії для школярів Харківської області. І це не дивлячись на те, що в місті Харкові наявні досить великі музеї, такі як Харківський художній та Харківський історичний музеї.

Таким чином, можемо зробити висновок, що введення музейних занять до науково-освітньої роботи Художньо-меморіального музею І.Ю. Рєпіна виявилось оправданим та повинно бути продовженим, поступово ускладнюючись та орієнтуючись на школярів – старшокласників, тим більше що в музейних фондах існує велика кількість музейних предметів, які можуть бути підібрані за темами та презентовані в нових музейних заняттях.

1. Гайда Л. О. Психолого-соціологічні дослідження ефективності музейних програм і занять для школярів / Л. О. Гайда, Н. І. Капустіна // *Музей і відвідувач: методичні розробки, сценарії, концепції*. — Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. — 148 с. Інтернет-ресурси: режим доступу <http://ru.museum.dp.ua/article0182.html>

2. Караманов О. В. Методичні аспекти розробки й упровадження музейно-педагогічних програм і проєктів освітньому-просторі України / О. В. Караманов // *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Другої науково-практичної конференції (25-26 вересня 2014 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник*. — К., 2014. — 104с.

3. Лебедева П. Г. Специфика работы с музейным предметом в Детском историческом музее / П. Г. Лебедева // *Музей XXI века: мечта и реальность* — С.П., 1999. — С. 161.

4. Ломунова А. К. К вопросу об изучении восприятия музейных экспозиций социологическими методами / А. К. Ломунова // *Теоретические вопросы научно-просветительной работы музеев. Сб. научн. Трудов*. — № 133. — М., 1984. — С. 26–37;

5. *Музейная педагогика: Из опыта методической работы / Под ред. А. Н. Морозовой, О. В. Мельникова*. — М.: ТЦ Сфера, 2006. — 416 с.

6. Панкратова Т. Н. Элементы и сценарии с элементами музейной педагогики для младших школьников. Первые шаги в мир культуры / Т. Н. Панкратова, Т. В. Чумалова. — М.: Гуманит. Издательский изд. центр «ВЛАДОС», 2002. — 160 с.

Віра Ярова,
завідувач сектору маркетингу
Харківського художнього музею,
м. Харків

МУЗЕЙ ДЛЯ ДІТЕЙ. ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ В РОБОТІ ХАРКІВСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ З ДИТЯЧОЮ АУДИТОРІЄЮ

Однією з найважливіших та найвідповідальніших ланок музейної комунікації традиційно вважається з дітьми. Протягом багатьох років співробітниками Харківського художнього музею було накопичено значний досвід в цій галузі. Враховуючи вікові особливості і специфіку пропонованих для розгляду тем, були вироблені певні форми роботи з кожною групою слухачів, починаючи з традиційних екскурсій, бесід на шкільних уроках і завершуючи лекторієм для дітей та батьків «Абетка мистецтва», що з'явився ще за радянських часів, проте аж ніяк не втратив своєї актуальності і сьогодні, звичайно значно трансформувавшись. В той же час інтенсивний розвиток музезнавчих дисциплін (насамперед музейної педагогіки) в останні десятиліття як за кордоном, так і у вітчизняній науці, масова переорієнтація української музейної спільноти так би мовити «обличчям до відвідувача», становлення маркетингових технологій в культурній сфері – все це спонукало нас докорінно змінити підходи та методи спілкування з дитячою аудиторією, при цьому зберігши існуючі надбання. Певним поштовхом до реформування означеної царини музейного простору для нашого закладу став спільний нідерландсько-український проєкт «Матра/музеї України» та подальші різноманітні тренінги, організовані українськими та зарубіжними фахівцями.

Переорієнтація роботи ґрунтувалася на чіткому розумінні необхідності змінити інформаційно-візуальний характер викладу матеріалу на інтерактивний, тобто максимально залучити відвідувачів до ходу бесіди, екскурсії тощо. Загалом активна участь слухачів в ході заняття є пріоритетним напрямком розвитку музейної педагогіки останніх років, що відбилась у низці видань та публікацій [1, 2, 3, 4]. В результаті переосмислення досвіду колег та власних напрацювань виник цикл занять для школярів молодшого та середнього віку, що й увібрав в себе всі нововведення, та міг застосовуватися як в експозиційних залах, так і в школах. Основна мета занять, що проводяться не в музеї, а в дитячих навчальних закладах, викликати інтерес до образотворчого мистецтва загалом і до відвідування Харківського художнього музею зокрема, не випадково ілюстративний ряд складається з творів, представлених у нашій постійній експозиції. Необхідно відзначити, що пропоновані музеєм заняття принципово відрізняються від уроків образотворчого мистецтва, передбачених загальноосвітньою програмою. Зміст шкільних уроків ґрунтується в основному на навчанні малювати, в той час як у музейного співробітника немає такого завдання. Розуміючи, що, як правило, за рамками навчального процесу залишаються теми, присвячені історії образотворчого мистецтва, творчості видатних художників, зусилля музейників були спрямовані саме в цьому напрямку. Адже не викликає сумнівів, що такі знання необхідні для формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Часто брак навчальних годин, суворий регламент методичних рекомендацій, спрямованість власне на навчання художньої грамоти призводять до того, що поза шкільних уроків залишається сам твір образотворчого мистецтва, як джерело глибоких і різноманітних емоцій і переживань. Метою музейного співробітника в даній ситуації є спроба навчити бачити й розуміти образи, створені художником, відчувати і переживати настрої, враження, які хотів висловити майстер, «зчитувати інформацію», одягнути в яскраву художню форму. Пропонована програма включає розповіді про різні види і жанри образотворчого мистецтва, дає загальні уявлення про такі поняття як колорит, композиція, знайомить з творчістю окремих художників.

Пріоритетне значення в методиці роботи зі школярами молодших та середніх класів набуває інтерактивний елемент. Покладаючись на думку психологів і педагогів про те, що бесіди не повинні бути інформативно перенасичені, велика увага приділяється ігровим та творчим завданням. Перш за все, це допомагає дітям краще зрозуміти та засвоїти матеріал, оскільки всі інтерактивні елементи органічно пов'язані з темою того чи іншого заняття. Відомий вислів Конфуція свідчить: «Розкажи мені – і я забуду, покажи мені – і я, може бути, запам'ятаю. Залучи мене – і я зрозумію»[5]. Керуючись цим, головну роль грає співучасть дітей у ході бесіди. Однією з форм такої співучасті є залучення слухачів до діалогу, що у випадку вказаної вікової категорії знаходить дуже активний відгук, діти залюбки діляться особистими враженнями, історіями з життя родини, знайомих, відомостями, отриманими з книг, кіно, навіть мультфільмів. Така, здавалось б проста та звична у буденному спілкуванні річ, дуже часто не використовується музейними лекторами або екскурсводами, а іноді навіть забороняється, скажімо педагогами, як прояв невихованості та поганої поведінки. Проте досвід показує, що ініціювання діалогу дає дуже важливі «плоди»: музейник отримує нагоду оцінити загальний рівень знань аудиторії, визначити особливості сприйняття того чи іншого матеріалу, налагодити неформальний контакт з дітьми, що в результаті вкрай позитивно відбивається на проведенні заняття.

Під час тематичних бесід широко використовуються різноманітні допоміжні матеріали від цілком традиційних до досить нових, що раніше не застосовувалися в практиці нашого музею. Кожна розповідь обов'язково супроводжується значним ілюстративним рядом. Іноді, якщо мова йде про скульптуру або декоративно-ужиткове мистецтво, використовуються невеликі за розміром предмети, що дають уявлення про ці види художньої творчості. Складніше видається проілюструвати розповідь про живопис або графіку. Наразі в шкільних кабінетах, оснащених сучасною технікою, найпростішим способом показу репродукцій є електронна форма. Проте найчастіше, ми все ж таки використовуємо великоформатні роздруковані ілюстрації, виконані на високому поліграфічному рівні, що в більшій мірі, ніж електронні аналоги, передають колористичний лад, формально-пластичні особливості художнього твору. Цікаво, що іноді школярі сприймають репродукції як справжні полотна і доводиться пояснювати різницю між ними. Одночасно така ситуація показала, що велика кількість дітей не має уявлення про те, як насправді виглядає картина, мало хто з них бував в музеях, а ще менше мають твори мистецтва вдома. Очевидна неможливість привозити музейні речі в школу, спонукала нас до пошуку оптимальних варіантів. Так було замовлено сучасному харківському майстру О. Коцареву картину, але специфічну: на наше прохання художник залишив частину твору незавершеною, що дало змогу показати дітям всі етапи роботи над живописним полотном (ґрунт, підмальовок, начерк, олійні фарби і т.д.). Безпосередній контакт з художнім твором, викликає в дітей неабияку зацікавленість, коли його можна відчутти на

дотик, добре розгледіти, навіть понюхати. Цей «посібник» активно використовується і під час екскурсій. Відома усім найголовніша музейна вимога до відвідувачів: «Нічого не торкатися!!!», а в даному випадку ми навпаки пропонували доторкнутися, роздивитися з усіх боків, побачити зворотній бік картини, який зазвичай скритий від глядача.

Можна констатувати, що з великим успіхом використовується й така цікава ігрова форма, як пазли, однак знову ж таки незвичайні, особливі. Кожен комплект представляє собою певну репродукцію картини з музейного зібрання та те ж саме зображення «розрізане» на пазли. В даному випадку поєднується ширший інтерес школярів до добре їм відомої гри та важлива для нас необхідність в процесі роботи уважно, декілька разів роздивитися зображення картини, і як наслідок запам'ятати дійових осіб, композицію, назву та автора твору. Подібні до цієї форми ігрові завдання, побудовані за принципом «Частина і ціла». Одним з варіантів, що також може застосовуватися і в експозиційних залах, і під час шкільних уроків, є набір фрагментів, з яких дитина або кілька гравців збирають цілісну композицію.

Наступну групу інтерактивних завдань, які практикуються нашим музеєм, становлять ігри, широко розповсюджені під умовною назвою «Методу», тобто такі, що насамперед тренують пам'ять (найперше зорову), допомагають навчитися концентрувати увагу, виділяти головне та другорядне. Важливим для нас було пов'язати доволі популярні вправи на запам'ятовування з образотворчим мистецтвом, приміром запропонувати школярам схематично відтворити натюрморт або портретну композицію з чисельним антуражем, які вони попередньо роздивлялися. Наголосимо, що під час подібних завдань мова не йде про рисувальну майстерність учасників. Разом з цим для дітей молодшого шкільного віку і навіть для дошкільнят дуже часто використовуються різноманітні розмальовки. В залежності від теми бесіди музейник може інтерпретувати таку зовсім просту форму по різному: вживання та символіка кольорів в народному костюмі, колорит як засіб передати емоції, настрої в портретах та пейзажах і тому подібне. Наприклад, розмовляючи з вихованцями дитячого садка про портрети, ми запропонували їм розфарбувати контурні зображення веселої та сумної дівчинки, підбравши відповідні емоціям кольори. Ідея такого завдання була запозичена у харківського педагога, викладача образотворчого мистецтва, автора чисельних методичних розробок Н.А. Грошко[6]. Крім того, з 2008 року в Харківському художньому музеї триває акція «Живе мистецтво», організована з ініціативи виробничої марки «Галичина». В межах цього проекту були виготовлені листівки для розфарбовування зі схематичним зображенням картин, що знаходяться в постійній експозиції музею. Ці аркуші ми широко використовуємо і в екскурсійній роботі, і поза музеєм. Особливо приємним для дітей є те, що виконане завдання передбачає невеличкий сувенір, значок з промовистою назвою: «Я вмю малювати!»

Значна увага також приділяється завданням, пов'язаним з описом та аналізом творів образотворчого мистецтва. Зрозуміло, що такі вправи більш прийнятні для школярів середнього або старшого віку, потребують певного інтелектуального та освітнього рівня. Водночас ігри у «Юного мистецтвознавця» зазвичай жваво підтримуються слухачами або екскурсантами, до того ж вони сприяють розвитку мовлення, вмінню формулювати свої думки та спостереження. Важливим видається рекомендувати доповідачам використовувати мистецтвознавчу термінологію (модель, портретист, композиція, колорит тощо), кількість та склад якої залежить від ступеня підготовки респондентів. З практичного досвіду зауважимо, що нові та, як нам здається складні, поняття та визначення діти запам'ятовують досить легко та з великим задоволенням, і навіть гордістю, використовують їх у власних доповідях.

Прагнення урізноманітнити перебіг занять з дитячою аудиторією обумовило й застосування звукового супроводу. З цією метою автором були підібрані різні аудіо-фрагменти, що мають відношення до тієї чи іншої теми запропонованого циклу. Скажімо, після розповіді про розмаїття пейзажного жанру, учні прослухали звуки моря, лісу, міста та ідентифікували кожен фрагмент з відповідним краєвидом. При очевидній нескладності такого завдання, воно значно допомагає створити легку, емоційно ненапружену атмосферу, дає можливість дітям відпочити та розважитись.

Таким чином, інтерактивний характер занять перш за все дозволяє зробити їх цікавими та бажаними для дітей. Між тим вельми важливим вважаємо й те, що саме такий підхід забезпечує високий рівень ефективності з точки зору навчання, засвоєння нової інформації. Залучення школярів до освітнього процесу в ігровій формі дозволяє уникнути певних небажаних проблем, пов'язаних зі швидкою стомлюваністю, послабленням уваги, викликаних монотонністю інформативної подачі, відсутністю мотивації слухати та сприймати інформацію.

Розроблена методика має практичне застосування та використовується співробітниками Харківського художнього музею в екскурсійній практиці та поза музейних лекторіях в ряді загальноосвітніх шкіл нашого міста. Одним з основних досягнень даної програми, на переконання автора, є руйнація

існуючого стереотипу, що музей – це скучно, та формування у дітей сприйняття образотворчого мистецтва як цікавого та захоплюючого світу.

1. *Музей і відвідувач. Методичні розробки, сценарії, концепції. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького.* – Дніпропетровськ: б.в., 2005. – 148 с.
2. *Музейная педагогика в школе. Вып. II.* – СПб.: СпецЛит, 2000. – 208 с.
3. *Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учебное пособие / Б. А. Столяров – М.: Высшая школа, 2004. – 216 с.*
4. *Щербак Д. Становлення і розвиток музейної педагогіки в Україні // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук.праць / Д. Щербак. – К. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – Вып. I. – 231 с.*
5. *Афоризмы великих людей // электронный ресурс: <http://socratify.ru/konfutsii.c34/14444>*
6. *Горошко Н. А. Усі уроки образотворчого мистецтва. 1 клас (за новою програмою) / Н. А. Горошко. – Харків : Вид. група «Основа», 2012. – 255 с.[1]: іл.*

Світлана Яцечко,
кандидат історичних наук,
викладач Коледжу технологій, бізнесу та права
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РОЛЬ МУЗЕЮ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В ХХІ ст.

Робота музеїв займає важливе місце в освітньому процесі. Саме музеї мають не тільки великі можливості для виховання громадянськості й патріотизму, розуміння про красу і добро, а й відкривають нове поле діяльності для педагогів у питаннях професійного становлення та розвитку особистості учнів та студентів, сприяють формуванню у молоді громадської активності, виховання почуття гордості та поваги до історичного минулого своєї країни.

У традиції Коледжу технологій, бізнесу та права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – зустрічі з ветеранами війни та праці; участь студентів у роботі наукових конференцій, літературних вечорах, проведення уроків, що присвячені історії та культурі міста Луцька та Волинської області, організація оглядових і тематичних екскурсій. У цих заходах використовуються багаті матеріали луцьких музеїв, які з кожним роком поповнюються цінними експонатами з історії нашого краю.

Освіта є одним з основних видів діяльності волинських музеїв поряд із зберіганням, вивченням і експонуванням музейних предметів. Сьогодні, в умовах постійно зростаючого інформаційного потоку, постає потреба суспільства в отриманні конкретної, вивіреної, структурованої інформації та подання її в доступній формі. Музеї, що століттями акумулюють цивілізаційний досвід людства, поряд з університетами і науково-дослідними інститутами, є безцінним джерелом такої інформації. На відміну від академічних установ, музеї відкриті більш широким колам суспільства. Музей виступає як унікальний посередника між об'єктом історико-культурної спадщини та суспільством [2, 20].

Найважливішою з установ, що формує культурно історичні цінності, є музей, з його величезним освітнім і виховним потенціалом. «Музей - це установа з постійним місцем розташування, яка служить на благо розвитку суспільства, будучи відкритим для публіки. «Музеї набувають, зберігають, вивчають експонати, проводять виставки і презентації з метою навчання, розваги, духовного і матеріального насичення людини», - так звучить визначення зі статуту Міжнародної ради музеїв (International Council of Museums - ICOM). Асоціація музеїв говорить про це дещо по-іншому - музеї представляють для людей свої колекції, з метою викликати натхнення і захоплення, а також навчити. Це установи, які збирають, охороняють і роблять доступними предмети і зразки, які вони зберігають для суспільства [4, 135].

На відміну від освітньої діяльності, що грає незмінно значиму, хоча і не завжди пріоритетну роль, серед напрямів роботи музеїв різного профілю в варіативних формах присутній культурно-освітній туризм, тісно пов'язаний з освітніми функціями [6, 44]. Якщо художні, історичні та краєзнавчі музеї традиційно являються привабливими як для внутрішніх, так і для іноземних туристів, то серед музеїв природничо-наукового і технічного профілю більшість орієнтовані на жителів країни, а також учнівську молодь (шкільні та університетські музеї). Та сама тенденція характерна і для різних літературних, музичних музеїв. Більшість з яких, за виключенням музеїв, пов'язаних з всесвітньо відомими діячами, цікаві переважно

місцевим жителям і внутрішнім туристам [3, 25].

Музеї - це надійні зберігачі історичної пам'яті та спадщини минулих епох. Фонди багатьох музеїв краю наповнені безцінними реліквіями, мають об'єкти туристично-екскурсійного показу і активно використовуються в туристичному бізнесі. Статистика двадцятирічної давності стверджувала: більша частина населення жодного разу протягом року не бувають у музеях, і навіть серед школярів великих міст чимало таких, що, довчившись до 8 класу, не відвідали жоден музей [1, 49]. Часи змінюються. Сьогодні на Волині особлива увага приділяється збереженню духовності та вихованню моральності. Саме тому розвиток культури і мистецтва - в числі пріоритетних завдань, що стоять перед владою.

Нове гасло: «Замість уроків - в музей!» Стало актуальне в наші дні. Ми замислюємося над тим, як відкрити студенту світ речей: повсякденних і унікальних, давніх і тих, що ще вчора були потрібні, а сьогодні забуті, речей-свідочств, речей-спогадів, епічних, поетичних, іноді непоказних, але добрих, рідних?

Майже кожна річ зберігає в собі духовність людини, її думку і красу, майстерність. Але є речі, долі яких склалися особливо щасливо. Вони належать усім - всьому народу, всьому людству. Вони - наша пам'ять, культура, історія. І тому ми зберігаємо і вивчаємо їх в музеях. Тут річ перетворюється на музейний предмет, пам'ятник і знаходить свій голос в музейній експозиції [5, 91].

Музей - це цілий світ! І якщо тільки ми зуміє допомогти дитині розгадати, одухотворити і полюбити його, музей здатний стати розумним наставником людини. Але чи часто ми ходимо в музей самі? Чи часто водимо туди своїх студентів.

Розвиток України в XXI столітті не може відбуватися без соціокультурних перетворень в кожному конкретному регіоні. Різноманіття форм і змісту регіональних культур, що складають єдність української культури, стає по-справжньому затребуваним у розвитку ідеї національного відродження, збереження і оновлення культури.

Формуванню у дітей таких якостей, як соціальна активність, висока відповідальність за долю Вітчизни, моральність, гуманістичне ставлення до людини, духовність - соціокультурна музейна технологія сприяє повною мірою.

В системі виховної роботи місія музею - бути активно діючою ланкою в справі формування особистості. Благодійна, соціально-значуща діяльність музею згуртовує і дітей, і дорослих, надаючи освітньому та виховному процесу абсолютно нові якості [3, 25]. Музей формує почуття причетності і поваги до минулого. Ця повага починається з сімейних реліквій, з малих сімейних колекцій.

Виховна функція музею в тому, що він створює особливе освітнє середовище для формування в учнів цілісного ставлення до культурно-історичної спадщини. Музей являє собою культурно-історичний феномен, ціннісно-орієнтує дитини в історичній дійсності.

Музей в силу своїх специфічних можливостей здатний дати знання про культурно-історичне минуле, перетворивши їх в систему ціннісних відносин. Освіта в музеї, на відміну від навчальних закладів, відбувається в особливому, естетичному, інформаційно-насиченому, предметно-просторовому середовищі, де дитина відчуває свою приналежність до минулого [4, 67].

Освітня функція музею набуває особливого значення та цінність, нову динаміку в XXI столітті, підтвержуючи високу затребуваність суспільством ціннісного та інформаційного потенціалу. Крім того, сьогодні музей стає засобом адаптації людини до культурного середовища і виступає антиподом світу комп'ютерних технологій і аудіовізуальних засобів. Продовжуючи залишатися місцем зберігання реліквій, раритетів, музей стає більш ефективною базою для спілкування, культурно-освітнім середовищем, місцем підвищення культурно-освітнього процесу. Культурно - освітня діяльність музеїв в останні роки набуває великого значення не тільки для успішної роботи самих музеїв, а й для історичного і культурного розвитку суспільства, так як музей – це, перш за все, місце вивчення та збереження культурно-історичних традицій і цінностей [1, 59].

Хочеться відзначити активну співпрацю луцьких музеїв з навчальними закладами м. Луцька. Музейні працівники організують тематичні екскурсії та лекції з історії рідного міста, старовинних ремесел, народної творчості. У музеї проходять невеликі змінні виставки, які складають як фондові предмети, так і предмети, що не входять до фонду. Екскурсії будуються не на монолозі, як це прийнято в традиційних формах роботи, а на діалозі, в результаті чого студенти стають не пасивними слухачами, а активними учасниками. Студенти часто беруть участь в організації та проведенні музейних занять та екскурсій.

Кожна екскурсія - це наочний приклад громадянськості, школа патріотичного виховання, це нові відкриття та зустрічі з цікавими людьми, пізнання істоти нових професій і професійна орієнтація. Це розширення кругозору студентів, формування і розвиток їх переконань.

Поряд з тим, що екскурсія має величезну виховну цінність, вона вельми приваблива форма

повідомлення знань, тому що найвищою мірою конкретна. Тут студенти бачать перед собою не малюнки або таблиці, що не світлові картини або кінокадри, а справжню предметну наочність, тому їх знання набувають конкретності.

Екскурсія - це одна з дуже трудомістких форм навчання, що вимагає активної і злагодженої діяльності студента та викладача. Педагог витрачає багато часу на підготовку, організацію, проведення екскурсії і підведення її підсумків.

Таким чином, музей сьогодні розглядається як один з найважливіших засобів освіти, виконує функції додаткової освіти і здійснює їх у специфічній формі - символічному акті зустрічі минулого і сьогодення, в діалозі музею і учня, який володіє правом вибору та інтерпретації побаченого і почутого.

1. Дерябина, Ю. Г. Роль музея колледжа в воспитании студентов / Ю. Г. Дерябина // Патриотическое воспитание в образовательных учреждениях: Материалы межрегиональной научно-практической конференции (26 февраля 2008г.). – Мичуринск-Наукоград РФ: ФГОУ СПО «Мичуринский колледж пищевой промышленности», 2008. – С. 45–59.

2. Коссова, И. М. Музейная педагогика: еще один год / И. М. Коссова // Мир музея. 2004. – №4. – С. 20–21.

3. Кудина, О. Н. Формирование духовно–нравственной культуры будущего учителя / О. Н. Кудина // Идеи, гипотезы, поиск : сб. ст. по матер. XI науч. конф. аспирантов и молодых исследователей. – Магадан : СМУ, 2004. – С. 23–26.

4. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие. / Под. ред. К.Г. Левыкина, В. Хербста. - М.: Высш.шк. – 1996. – 431 с.

5. Музееведение: На пути к музею XXI века: Сб. науч. трудов. – М., 2004. – 209 с.

6. Музей. Образование. Культура. Процессы интеграции. – М., 2008. – 423 с.

Тетяна Яцечко-Блаженко,
старший викладач кафедри документознавства
та музейної справи Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МУЗЕЙ ДЛЯ ДІТЕЙ У ВАРШАВСЬКОМУ ЕТНОГРАФІЧНОМУ МУЗЕЇ

При слові “музей” у більшості людей, як правило, в першу чергу виникають асоціації з мистецтвом, історією, археологією, відомими особистостями. Погодьтеся досить довгий час так і було. І на жаль не всі діти, та й інколи дорослі теж, вважають, що відвідування музею – приємне проведення часу. Однак із впевненістю можу сказати, що вони в цьому є неправі! Більшість музеїв Волині й України намагаються «йти в ногу з часом» і давно звичний стиль, такий як самостійний огляд або «сухі» на думку деяких відвідувачів, екскурсії, замінюють на нові костюмовані та театралізовані, інтерактивні програми, цікаві майстер-класи. Останнім часом музеї відкривають для себе все нові і нові види роботи з відвідувачами, особливо якщо ці відвідувачі діти.

За останні роки в багатьох європейських країнах при державних музеях з'являються так звані проекти під назвою «Музей для дітей». Майже усі вони мають свої Інтернет сторінки [1; 2; 3; 4]. Сьогодні, ми спробуємо розглянути досвід впровадження подібного проекту на прикладі Варшавського етнографічного музею [6]. Цей музей має цікаву і давню історію. В 2018 р. він буде святкувати 130-річний ювілей від дня його заснування. Це найстаріший у Польщі й один з найбільших етнографічних музеїв в Європі, був заснований в 1888 р. Нині музей очолює доктор наук, антрополог Адам Чижевський.

У рік свого 125-річчя Державний етнографічний музей у Варшаві відкрив для дітей та молоді новий проект з сучасним плануванням, з новими освітніми пропозиціями. Відтак з січня 2013 р. було започатковано проект «Музей для дітей». В програму заходів музею входить проведення виставок і семінарів, етнографічних уроків, зустрічей з сім'єю.

Місія музею знаходиться на різних рівнях – самостійно і в партнерстві створити культурні та освітні проекти, підвищити інтерес до етнографії. Музей проводить зустрічі дітей і народних артистів, художників, дизайнерів, мандрівників.

Якщо зайти на сторінку музею, яка знаходиться за адресою <http://www.muzeumdladzieci.pl/>, то можна побачити такі розділи: 1) актуальне, 2) освітні групи, 3) запланувати візит, 3) дні народження, 4) семінари для дітей і родин, 5) блог музею, 6) «поділися Польщею» [5].

Варто розповісти про заходи, які заплановані в музеї на вересень 2014 р. Першим заходом є «Етнотиждень: Азія – Індія. Пригоди Бога Ганеша». В ході заходу діти ознайомляться з історією Індії, походженням Бога-слона Ганеша, і спробують прикрасити його фігурку, згідно індійських традицій. Наступним заходом є Фестиваль Науки, який триватиме з 22–25 вересня і буде мати кілька етапів. Кожен день фестивалю буде відведений для певної вікової категорії дітей. Під час фестивалю буде відбуватись перегляд етнографічних фільмів, зйомка фільму, пошиття етнографічного одягу, виготовлення прикрас і ознайомлення і музичними інструментами різних частин світу.

Кожної суботи восени для польських родин буде відбуватись осінній захід «Супер Колберг» – полювання за скарбами в Державному етнографічному музеї. «Супер Колберг» – це програма для сімей, під час якої діти зможуть краще ознайомитись з безцінними експонатами музею. Наприклад, на одну суботу буде заплановане знайомство з старими іграшками, інструменти, прикрасами із кераміки. Під час занять учасники матимуть можливість спробувати свої сили в роботі на гончарному крузі. На іншу суботу відвідувачі дізнаються про таємниці весільних обрядів, спробують разом із працівниками музею організувати театралізоване весілля з усіма його атрибутами.

Одним із напрямів роботи музею є заохочення дітей до читання польського національного надбання, а саме казок, байок і гуморесок. Для цього музеї проводиться безкоштовний захід «Галерея казкових чарівних предметів» в рамках «Фестивалю Книги для дітей та юнацтва». Під час заходу діти будуть читати найцікавіші казки з різних регіонів польською мовою, а також створять свою власну галерею магічних предметів і стануть учасниками театралізованих історій.

Цікавою сторінкою в роботі музею є організація тематичних дитячих днів народження. Імениннику і його гостям буде запропоновано активні ігри, розповіді з різних культур і регіонів світу, вирішування головоломок, гра в театралізовані сцени, пов'язані з обраною тематикою заходу. Також діти будуть мати змогу зайнятись творчістю, роблячи свої власні твори мистецтва в студії майстерні «My Book». Також від музею пропонується виготовлення декоративних запрошень на вечірку для всіх гостей і привабливий подарунок імениннику.

На сайті подана орієнтовна тематика святкувань із детальним описом дійства. До прикладу пропонуються такі теми святкового заходу:

1) «Там-тарарам – африканські пригоди». Під час іменин діти дізнаються про слід поляків на Африканському континенті, історію та сучасність вчителів, лікарів місіонерів в Африці. Свято буде відбуватись під звуки африканських музичних інструментів. Розваги: малювання візерунків, ігри, забави, конкурси, створення власного племені.

2) «Коли прокидаються привиди». Свято в стилі фантастики. Дітей чекають розповіді про привидів в середньовічних замках, казкові історії про фантастичних істот в міфології Польщі. Розваги: створення ляльок-привидів із глини, кераміки, гра в театр-тіней, фізична гра – відстеження привидів.

3) «День народження дракона». Дітей чекають розповіді про драконів у традиціях Польщі та світу. Розваги: створення танців і костюмів драконів, головоломки, ігри.

4) «Індійські історії». Іменинника чекають історія індійської культури, індійські легенди й казки про тварин, королів і принцес. Семинар: Створення слона прикрашений індійськими конструкцій. Розваги: живопис, навчання зав'язування тюрбану, виготовлення прикрас.

Якщо говорити про працівників музею, то велику його частину складають волонтери різного віку, які працюють безкоштовно. Це можуть бути студенти, які проходять музейну чи педагогічну практику, науковці-етнографи чи етнологи під час наукового стажування. Інформація для волонтерів розміщена в розділі практики.

Отже, як бачимо діяльність Музею для дітей в м. Варшава є новаторською і цікавою. Завдяки своїй багатій колекції експонатів, яка включає 80000 унікальних об'єктів з усього світу, працівникам музею вдається залучити самих молодших відвідувачів до своїх експозиційних зал. В Музеї для дітей діють як постійні та тимчасові виставки, під час яких культуру випробовують за допомогою різноманітних ідей, образів, звуків, кольорів, форм і смаків.

Ідея для Дитячого музею від початку була така, щоб створити місце відкрите, сучасне, в якому дитина буде почувати себе рівноправним партнером серед дорослих. Адже, як стверджує Януш Корчак, покровитель Музей для дітей, «немає дітей, є люди».

1. Музей для дітей в Лондоні (Англія). – Режим доступу: <http://www.museumofchildhood.org.uk/>.

2. Музей Гаррі Поттера (Англія). – Режим доступу: <http://www.wbstudiotour.co.uk/>.

3. Музей казок Астрід Ліндгрен Юнібакен в Стокгольмі (Швеція). - Режим доступу: <http://www.junibacken.se/>
  4. Музей для дітей в Мілані (Італія). – Режим доступу: <http://www.miba.it/>.
  5. Музей для дітей в Варшаві (Польща). – Режим доступу: <http://www.muzeumdladzieci.pl/>.
  6. Державний етнографічний музей у Варшаві – Режим доступу: <http://www.ethnomuseum.pl/>.
-

Розділ III. Дослідження та матеріали з історії та практики пам'яткоохоронної та музейної роботи

Інна Березіна,
кандидат архітектури,
доцент кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський

АРХІТЕКТУРНІ ПЕЙЗАЖІ НАПОЛЕОНА ОРДИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОЇ НАУКИ, ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ТА РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

Наполеон Орда – майстер архітектурного пейзажу, яскравий представник плеяди митців, які свідомо присвятили своє життя документальній фіксації пам'яток давнини і через власні твори донесли архітектурні образи старовини до сучасності. Рисунки та літографії Наполеона Орди стали своєрідними документами, важливими іконографічними джерелами, що дійшли до нас з XIX ст. та зафіксували ще недоторкані руйнацією або частково збережені пам'ятки європейської архітектури. Митець створив більше 1000 оригінальних творчих композицій, працюючи олівцем, крейдою, сепією та аквареллю, старанно обираючи найбільш органічну техніку для втілення власних ідей. Частина рисунків була переведена у літографічні аркуші. Літографії за дорученням Орди виконував гравер по камінню Алоїз Місерович у літографському цеху М. Фаянса у Варшаві.

Окремо Наполеон Орда дослідив губернії, які до третього розподілу Польщі були воєводствами у складі Речі Посполитої, окремо – території європейських держав. У 1880 році в Кракові митець видає альбом історичних місць королівства Познанського та Західної Пруссії («Album widoków, przedstawiających miejsca historyczne księstwa Poznańskiego i Prus zachodnińh»). А з 1873 по 1883 роки власним коштом видає альбом видів губерній Гродненської, Віленської, Мінської, Ковенської, Волинської, Подільської, Київської, Вітебської та Могилівської («Album widoków gubernji Grodzieńskiej, Wileńskiej, Mińskiej, Kowieńskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Kijowskiej, Witebskiej i Mochilowskiej»). Наполеон Орда видає 8 випусків гравюр загальною кількістю 260 штук. Перша серія нараховує 50 літографій, всі інші – по 30. Подільська губернія представлена в різних серіях. Наприклад, Вінниця – в першій; Зіньків, Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Жванець, Чернокозинці, Михайлівка – в другій; Панівці, Бар – в третій і т.д. Кожна літографія має пояснювальний надпис. Першу серію видання розпочинає титульна сторінка з видом батьківщини художника – Вороцевичів – та заголовком: «Альбом історичних видів Польщі, присвячений співвітчизникам, змальований з натури Н. Ордою». Збір та акварельні замальовки на теренах Галичини у 1875–1883 рр. дозволили художнику видати власні творчі композиції в літографічному виконанні «Album widoków przedstawiających miejsca historyczne Królestwa Galicji i ziem Krakowskich zrysowane z natury».

Серйозною спробою синтетичного дослідження життєвого шляху та творчого доробку художника є монографічна стаття польського науковця М. Качановської. Питанням висвітлення загальних особливостей або окремих аспектів творчості Наполеона Орди присвячені нариси та статті М. Вавжевського, Р. Желіховського, М. Костиці, В. Кучеренка, С. Швець-Машкари, С. Юрченка, В. Глінника, В. Кіркевича, Т. Хржановського, Т. Добровольського, Н. Урсу, Г. Осетрової, А. Задорожнюка тощо. Крім безпосереднього дослідження життєвого шляху та художньої спадщини Орди творчість митця так чи інакше проявилася крізь призму вторинних джерел. У своїх наукових дослідженнях до творчого доробку Н. Орди неодноразово зверталися архітектори, мистецтво-знавці, дослідники різних напрямків історії, культури, архітектури та образотворчого мистецтва при вивченні широкого спектра питань. Це В. Ве-черський, Д. Малаков, Н. Урсу, В. Прокопчук, Р. Афтаназі, А. Ролле, Л. Рідель та ін. Згадані автори досліджували локальні прояви творчості Н. Орди.

У межах даної статті необхідно з'ясувати, яке місце може бути відведене іконографічним творам Наполеона Орди в загальній методиці та практиці реставрації пам'яток архітектури на українських теренах

і визначити принципи використання оригінальних творчих композицій митця, а також літографічних аркушів в історико-архітектурній науці, пам'яткоохоронній та реставраційній сферах.

Головні ознаки оригінального творчого методу художника – зображення з природи при безпосередньому контакті з об'єктом зодчества й автентичним ландшафтом; докладна документально-топографічна фіксація архітектурних об'єктів; супровід зафіксованих пам'яток зодчества історичними довідками щодо їх історії в контексті історії краю; циклічність роботи, сформована відповідно до кліматичних умов. Роботи Н. Орди містять пластичні, стильові, середовищні особливості архітектурних об'єктів, індивідуалізованих у краєвидах художника. Вагомим аспектом творчості Наполеона Орди є достовірна фіксація не тільки окремих об'єктів зодчества та їх ансамблів, а й ландшафтно-архітектурного середовища, що є необхідним для глибокого розуміння сутності архітектурних забудов. В діапазоні мистецьких уподобань Наполеона Орди (стосовно українських теренів) найкраще представлене маєткове та палацове зодчество; широко віддзеркалена сакральна архітектура; художник приділяв увагу зображенню загального вигляду відвіданих ним населених пунктів; особливе місце в творчому доробку майстра посідає зображення руїн; специфічною особливістю є окремо змальовані подвір'я; важливу нішу в мистецькій спадщині Орди займає оборонне зодчество; спостерігаються нечисленні зразки зображень садово-паркових ансамблів; крім вище зазначених у поле зору художника інколи потрапляли промислові та інші архітектурні об'єкти. І оригінальні рисунки художника, і літографічні аркуші є носіями достовірної інформації про стильове й типологічне забарвлення зодчества краю і являють собою цінне іконографічне джерело для історико-архітектурної науки, пам'яткоохоронної та реставраційної справи.

Своєрідною специфікою архітектурно-художнього доробку Наполеона Орди є факт паралельного існування автентичних рисунків майстра та створених з них літографічних аркушів, причому літографії, будучи вторинним матеріалом, не тільки не поступаються рисункам і акварелям в якості виконання, а й часто перевершують останні, що зайвий раз доводить цінність творчого доробку Орди не стільки для мистецтвознавства, скільки для архітектури та демонструє особистість Орди не стільки як художника-професіонала, скільки як фіксатора, інформатора в галузі архітектурних досліджень. Крім того, більшість рисунків не має відповідних літографій, а частина існуючих гравюр не має відповідних оригіналів. Це доводить цінність обох видів ведуть та виводить і рисунки, і літографії в ряд повноцінних, рівноправних іконографічних джерел. У тому випадку, коли зафіксований художником архітектурний об'єкт існує як в рисунковому, так і в літографічному варіантах, достовірність інформації посилюється, оскільки високий професіоналізм виконання літографій полегшує іконографічні дослідження. Враховуючи вище сказане, а також той факт, що численні роботи Наполеона Орди вже були використані під час складання проєктів реставраційних робіт таких визначних архітектурних пам'яток, як Андріївська церква в Києві, костіол Івана Предтечі в Білій Церкві, фортеця в Кам'янці-Подільському, замки у Луцьку, Дубні та Острозі, відомий пейзажний парк "Олександрія" тощо [4, с. 34], можна стверджувати, що доцільно розглядати художньо-архітектурну спадщину митця як цінне іконографічне джерело, здатне прислужитися пам'яткоохоронній та реставраційній справі в Україні.

Для сучасних теоретичних концепцій реставрації характерне уявлення про дискретність реставраційного процесу, про розпаданя його на різноманітні, інколи рівноправні види реставрації та уявлення про реставраційний метод, який відповідає кожному з цих видів реставрації. Реставраційна практика, яка супроводжується чітко визначеними реставраційними методами (консервація, фрагментарна реставрація (аналітичний метод), цілісна реставрація (синтетичний метод)), передбачає використання попередньо здійснених досліджень по реставраційному об'єкту: історико-бібліографічні й архівні дослідження; попереднє натурне дослідження пам'ятки, що реставрується; передпроектне натурне дослідження; комплекс археологічних досліджень; натурне дослідження декоративних розписів (у випадку існування таких); фіксація та обміри пам'ятки архітектури; фотограметрична фіксація [6, 46–77]. Вивчення іконографічних джерел, до яких і відносяться оригінальні твори Наполеона Орди та виконані літографічні відповідники, відноситься до історико-бібліографічних та архівних досліджень. З одного боку, іконографічні матеріали являють собою необхідне підґрунтя для вдалого проведення реставраційних робіт, з іншого – рівноправну ланку в комплексі інших характеристик забудови. Для якісної реставрації необхідно вивчити не тільки художньо-архітектурні характеристики об'єкта зодчества, а й дослідити розвиток пам'ятки в часі, опанувати матеріал з історії архітектури відповідного періоду та стилю. Документальна інформація з вищезазначених позицій міститься у краєвидах Орди, проливаючи світло як на архітектурні стильові течії, так і на історію об'єкта в контексті історії краю. Це, в свою чергу, значно полегшує роботу істориків архітектури та реставраторів. Необхідно зауважити, що знімається питання атрибутування робіт митця, оскільки всі без виключення ведуть датовані, підписані, описані самим автором (оригінальні рисунки)

архітектурні краєвиди підписні Н. Ордою безпосередньо, літографії підписані друкованим шрифтом майстром-літографом польською та французькою мовою). Єдину складність становить той факт, що записані Ордою власні назви (особливо назви населених пунктів) містять неточності, які посилились із змінами економічного, політичного, соціального характеру на теренах сучасної України. Проте, картографічний та історичний пошук відкрив можливість привести регіональні виміри творчого доробку художника у відповідність географічного розташування населених пунктів і локалізації архітектурних об'єктів XIX ст. в рамках Подільської, Київської, Волинської губерній і Галичини до сучасного адміністративного розподілу українських земель.

Безумовно, рисунки й акварелі Наполеона Орди, а також виконані літографії необхідно розглядати як цінне іконографічне джерело, яке виступає додатковим у комплексі інших досліджень по реставраційному об'єкту. Саме так і були використані архітектурні краєвиди художника під час реставрації вищезгаданих об'єктів. Проте комплексне, системне вивчення творчої спадщини Н. Орди в контексті сучасної історико-архітектурної науки, пам'яткоохоронної та реставраційної сфери в Україні продемонструвало широкі можливості використання робіт художника в залежності від наявності чи відсутності інших характеристик пам'ятки зодчества (натурні дослідження, археологічні дослідження; фотограметрична фіксація тощо). Зафіксовані Ордою об'єкти зодчества, розташовані на сучасних українських теренах, перебувають у різному стані збереженості:

- зруйновані архітектурні пам'ятки;
- напівзруйновані об'єкти зодчества;
- збережені пам'ятки архітектури (перебудовані чи збережені в автентичному вигляді).

Враховуючи, що художньо-архітектурна діяльність Наполеона Орди припала на другу половину XIX століття, коли мистецтво фотографії тільки зароджувалось і не обслуговувало в повній мірі такі галузі науки, як історія архітектури, реставрація, пам'яткоохоронна практика, археологія, можна стверджувати, що більшість зафіксованих Ордою об'єктів українського зодчества, зруйнованих пізніше, зображено виключно у ведутах майстра. Відсутність таких об'єктів ускладнює реставрацію останніх через неможливість здійснення таких досліджень по реставраційному об'єкту, як попереднє натурне дослідження пам'ятки; передпроектне натурне дослідження; археологічні дослідження; фіксація та обміри пам'ятки архітектури, фотограметрична фіксація. Серед можливих досліджень доступними у даному випадку є лише історико-бібліографічні й архівні, а саме – вивчення іконографічних творів Наполеона Орди. В окремих випадках рисунки та літографії художника доповнені старими фотографіями (різної якості), а також рисунками чи живописними творами інших майстрів (більше образотворчими, ніж інформативними з точки зору історії архітектури). Науковий аналіз рисунків Н. Орди та існуючих літографій в комплексі з історико-архітектурною інформацією відкриють перспективи створення графічних реконструкцій, здатних суттєво поповнити візуальний та теоретичний ряд історії українського зодчества (з обов'язковим урахуванням того, що Орда зафіксував пам'ятки вітчизняної архітектури станом на другу половину XIX століття).

Окрему нішу займають архітектурні краєвиди Наполеона Орди із зафіксованими об'єктами зодчества, що перебувають на даний момент у напівзруйнованому, частково пошкодженому стані. По таких об'єктах при необхідності може бути проведений повний комплекс реставраційних досліджень, в контексті якого іконографічні джерела будуть виконувати не первинну, а додаткову функцію, виступаючи в комплексі з іншими реставраційними дослідженнями. І якщо натурні дослідження пам'ятки, її обміри та фотограметрична фіксація проводяться на основі стану споруди на момент початку реставраційних робіт, то іконографічні джерела, в даному випадку ведуть художника, здатні пролити світло на стилістику, типологію та інші характеристики об'єкта на момент його фіксації (друга половина XIX століття). Мова може йти про відновлення середовищних особливостей забудови, відтворення оригінального ландшафту, встановлення історично вірних співвідношень великих і малих архітектурних форм (при умові фіксації співіснування останніх). Саме такими, вторинними, і виступили іконографічні твори Орди у вже проведених реставраційних роботах.

Існує досить обмежена кількість об'єктів зодчества, зображених Наполеоном Ордою, що зберегли свій первинний вигляд або зазнали мінімальних перебудов. Такі споруди були відтворені в графічному й живописному варіантах не тільки Ордою, а й іншими художниками, фотографами протягом наступних століть. Крім того, задовільний стан їх збереження дозволяє проводити дослідження по реставраційному об'єкту в повному обсязі. Іконографія, в даному випадку, набуває вторинного значення, але є необхідною з точки зору висвітлення окремих специфічних особливостей споруди чи комплексу з неодмінним урахуванням того факту, що Н. Орда відтворив образ архітектурного об'єкту в конкретний часовий

відрізок. А це, в свою чергу, надасть більш повну інформацію про можливі стилістичні чи пластичні нашарування.

Таким чином, принципи використання іконографічних творів Наполеона Орди в історико-архітектурній науці, пам'яткоохоронній та реставраційній практиці різняться в залежності від стану збереженості об'єкту зодчества, зафіксованого художником на території сучасної України:

- аналіз архітектурних краєвидів Орди (оригінальних рисунків і літографічних аркушів), в яких зафіксовано втрачені об'єкти українського зодчества, виводить ведути митця в ряд важливих (інколи єдиних) компонентів реставраційного дослідження, цінних іконографічних джерел, здатних суттєво поповнити історико-архітектурну науку й забезпечити створення якісних графічних реконструкцій;

- аналіз творчих композицій майстра із зафіксованими об'єктами зодчества, що перебувають у напівзруйнованому, пошкодженому стані, продемонстрував можливість використання рисунків і літографій Орди в якості допоміжного іконографічного джерела, що містить інформацію про стилістику й типологію архітектурного об'єкта в конкретний проміжок часу (друга половина XIX століття, інколи художником вказані роки написання краєвиду);

- дослідження робіт Орди із зафіксованими пам'ятками архітектури, які зберегли свій первинний вигляд або зазнали мінімальних змін, надає іконографічним творам художника виключно вторинне значення в процесі проведення досліджень по об'єкту зодчества, який реставрується, надаючи можливість порівняльного аналізу його історичного та сучасного стану.

Крім того, банк іконографічних матеріалів, створений митцем, може бути використаний у різних напрямках, в залежності від сутності науково-практичної галузі впровадження.

В історико-архітектурній науці архітектурні краєвиди Н. Орди можуть бути використаними в наступних напрямках:

- відтворення автентичного вигляду пам'ятки на конкретний історичний період;
- отримання додаткової інформації про стилістичні та типологічні особливості об'єкту;
- отримання інформації про втрачені пам'ятки;
- складання максимально повної інформації про архітектурний об'єкт з метою популяризації пам'яток українського зодчества.

У пам'яткоохоронній та реставраційній практиці ведути Н. Орди можуть бути використані в наступних напрямках:

- використання рисунків та літографій як цінного іконографічного джерела з метою якісного проведення історико-бібліографічних й архівних досліджень по реставраційному об'єкту і, як наслідок, відбудови (реставраційної реконструкції);

- отримання інформації про стилістичні нашарування архітектурного об'єкта;
- створення графічних реконструкцій втрачених пам'яток архітектури.

Підсумовуючи проведені дослідження, необхідно зауважити наступне:

- творчий доробок Наполеона Орди є достовірною візуальною інформацією про зодчество минулого, а його ведути важливим іконографічним джерелом, оскільки на відміну від багатьох творів живопису та графіки, де в першу чергу вирішуються художні завдання, роботи Орди містять найдрібніші пластичні, тектонічні, стильові та художньо-композиційні особливості архітектури зображуваних споруд; вивчення мистецької спадщини художника дає можливість на початковому етапі дослідження об'єктів зодчества на теренах сучасної України створювати узагальнюючі студії з типології та формології зображених ним пам'яток архітектури; краєвиди художника із зображенням втрачених об'єктів українського зодчества становлять невід'ємну частину вітчизняної історико-архітектурної науки та дозволяють графічно й теоретично відтворювати архітектурну картину давнини;

- роботи художника – це документально-топографічний ілюстративний матеріал до хронологічних описів та історичних довідок про архітектурну пам'ятку; твори митця демонструють шляхи розвитку українського маєткового й садово-паркового мистецтва, що дає можливість планування та відродження історичних ландшафтів;

- принципи використання іконографічних творів Наполеона Орди в історико-архітектурній науці, пам'яткоохоронній та реставраційній практиці різняться в залежності від стану збереженості об'єкту зодчества, зафіксованого художником на території сучасної України, та полягають у використанні оригінальних рисунків і акварелей митця, а також літографічних аркушів як цінних іконографічних джерел (первинних у випадку досліджень втрачених об'єктів українського зодчества, зафіксованих Ордою; вторинних, допоміжних у випадку досліджень поруйнованих або збережених архітектурних пам'яток, зафіксованих художником) з неодмінним урахуванням того, що ведути Наполеона Орди містять інформацію

про стилістику й типологію архітектурного об'єкта в конкретний проміжок часу (друга половина XIX століття, інколи художником вказані роки написання краєвиду).

1. Водзинський Є. Питання охорони містобудівної спадщини / Є. Водзинський // *Архітектурна спадщина України. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування* / За ред. В. Тимофієнка. – К., 1994. – Вип. 1. – С. 209-214.
2. Водзинський Є. Питання охорони своєрідності історичних міст України / Є. Водзинський // *Архітектурна спадщина України. Національні особливості архітектури народу України* / За ред. В. Тимофієнка. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 242-254.
3. Коломієць М. Про національні і регіональні особливості архітектури України / М. Коломієць // *Архітектурна спадщина України. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування* / За ред. В. Тимофієнка. – К., 1994. – Вип. 1. – С. 209-214.
4. Кучеренко В. Наполеон Орда – майстер вєдути / В. Кучеренко, С. Швець-Машкара, С. Юрченко // *Український культурологічний альманах. Хроніка XIX ст.* – К., 2000. – С. 30-35.
5. Левандаускас Витаутас. Иконографические особенности творчества Наполеона Орды / Витаутас Левандаускас // *Вєсник Беларускага дзьяржаўнага унїверситета культуры.* – ISBN 985-6579-61-9. – Минск, 2004. – Т. 3. – С. 51-57.
6. Методика реставрації пам'ятників архітектури / Под общ. ред. Е. В. Михайловского. – М. : Стройиздат, 1977. – 168 с.
7. Прибега Л. Українська архітектурно-реставраційна школа: історія і сьогодення Л. Прибега // *Українська академія мистецтва : дослідницькі та науково-методичні праці.* – К., 2003. – Вип. 10. – С. 7-8.
8. Товстенко Т. Д. Реконструкція исторической застройки городов / Т. Д. Товстенко. – К. : Будівельник, 1984. – 72 с.
9. Цитович В. Реставрація: між парадигмою і теорією / В. Цитович // *Пам'ятки України: історія та культура : науковий часопис.* – К., 2004. – № 2. – С. 30-58.

Андрій Боярчук,
молодший науковий співробітник
Музею історії Луцького братства,
відділу Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У 40-Х РОКАХ XIX СТОЛІТТЯ (на матеріалах Володимир-Волинського, Ковельського та Луцького повітів)

Довгий час основний дохід волинське православне духовенство отримувало від обробітку церковної землі. У генеральних візитаціях Київської митрополії кінця XVII – початку XVIII ст, до якої входили і волинські парафії, ревізори вписували дані про церковні фондуші та земельні посілости, виділяючи відомості про ґрунти, сіножаті, городи та зазначаючи їхній юридичний статус, наявність фундаційних грамот на ці землі, іноді їхні розміри [2, LXXXI]. Земельні фондуші найчастіше надавалися священикам дідичними власниками сіл в яких знаходилися храми. Площа церковної землі могла бути різною, наприклад, у парафії с. Паридуби, що відносилось до Ковельської протопопії, священик у 1696 р. посідав поле за тодішніми мірками «на три руки по 2 волоки» і сіножаттями на 15 косарів, а в с. Угринів Торчинської протопопії ієрей мав оброблюваної землі «на три руки на 3 волоки», сіножатей на 6 косарів, 2 городи [2, 185; 123].

Після поділів Речі Посполитої і приєднання Волині до складу Російської імперії церковна земля продовжувала залишатися важливим джерелом доходу священнослужителів. У Ковельському повіті в 1807 р. найбільшим земельним фондушем користувався парафіяльний священик містечка Турійська: він мав поля «на всі три руки на 137 днів оранки» і сіножатей «на 90 косарів», натомість у парафії Миколаївської церкви с. Паридуби землі було всього «на всі три руки на 9 днів оранки» [5]. У Володимир-Волинському повіті з-поміж інших вирізнялася парафія церкви св. євангелиста Луки с. Городне, де священик мав землі аж «на всі три руки на 106 днів оранки» і сіножатей «на 48 косарів» [6].

Крім обробітку фондушової землі, важливими джерелами доходу православного духовенства залишалися плата за здійснення духовних треб (1801 р. на Правобережну Україну поширено загальнодержавну норму: за шлюб священик отримував 20 коп., хрещення – 6 коп. тощо) [34], пожертви парафіян та роковщина – щорічний збір коштів (продуктів харчування) з кожного двору парафії на утримання священика або членів причту. До прикладу, в 1818 р. роковщина збиралася всього в 20 парафіях Луцького

повіту; пересічно 40 коп. сріблом на рік [7].

У 30-х рр. XIX ст. духовні особи волинських парафій звітували консисторії, що основним джерелом їхнього доходу було власне господарство та плата за здійснення треб. Так, священник Хрестовоздвиженської церкви містечка Колки у 1831 р. так писав про свої доходи: «На утримання священно- і церковнослужителів жалування немає, а таке є тільки з польових засівів при обробітку церковних земель та з отриманої від парафіян [платні] за давнім звичаєм за надання їм християнських треб. Сума доходів посередня» [8]. Таку ж оцінку своїм доходам дали священники Грузятина та Старосілля Луцького повіту, зауваживши, що вони дуже малі [9].

Церковний фондуш не міг забезпечити парафіяльним священникам належного рівня добробуту. Крім того, вони самі займались польовими роботами, що негативно впливало на їхню пастирську роботу. Ще 11 січня 1798 р. був опублікований указ про те, що обробіток церковної землі покладається на парафіян, але через опір землевласників у 1801 р. його відмінили [38, 367]. Єпархіальне правління було зацікавлене у доброму матеріальному забезпеченні православного кліру, адже від цього залежали суми надходжень до каси консисторії. Перед урядом Російської імперії поступово поставала потреба реформування матеріального забезпечення православного духовенства.

Владою розглядалися різні варіанти: підняти плату за здійснення священниками духовних треб; відмінити її, замінивши постійними внесками парафіян на утримання священнослужителів; перевести духовенство на державне фінансування [39, 361].

Проект забезпечення православного кліру державними виплатами у Російській імперії почав розроблятися ще на початку XIX ст. Комісією духовних училищ у 1808 р. було запропоновано поділити близько 25 тисяч церковних парафій на 7 класів і визначити суму коштів для них залежно від рівня освіти священників. Цей проект затвердив імператор Олександр I, однак через помилки у підрахунках і витрати на військову кампанію 1812 р. він не був реалізований [40, 363].

Регулярне державне фінансування православного духовенства у Волинській губернії почало впроваджуватися тільки на початку 40-х років XIX ст., одночасно із активним проведенням царським урядом секуляризації церковних земель католицьких храмів у регіоні. Кошти отримані від проведення цієї акції йшли на покращення матеріального становища православних священників [2, 496].

4 квітня 1842 р. вийшов синодальний указ «Про штати для причтів сільських церков в єпархіях: Литовській, Мигильовській, Мінській і Полоцькій і двох повітів Волинської». Двома повітами Волинської губернії, на які поширювалися норми указу, були Ковельський та Овруцький. Усі сільські парафії ділилися на 7 класів залежно від кількості священно- і церковнослужителів, що їх обслуговували; відповідно до штатів призначалося державне грошове забезпечення [36].

Через рік, 1 квітня 1843 р., вийшов новий указ «Про поліпшення утримання православного духовенства Західного краю», на підставі якого виділялося кошти на забезпечення штатів сільських парафіяльних церков Київської, Подільської та 10 повітів Волинської губернії; Ковельський та Овруцький повіти до уваги не бралися в цьому указі. Всі парафії також поділялися на 7 класів, але за основу поділу бралася не тільки кількість духовенства у парафії, а й кількість парафіян. Парафії I-го класу з відповідним штатом налічували 2-3 тис. парафіян, II-го класу – 1 500-2 000, III-го – 1 000-1 500, IV-го – 700-1 000, V-го – 400-700, VI-го – 300-400, VII-го – 100-300 [37]. За указом 1843 р. грошове утримання священників і причетників сільських парафіяльних церков Володимир-Волинського, Дубенського, Житомирського, Заславського, Кременецького, Луцького, Новоград-Волинського, Острозького, Рівненського та Старокостянтинівського повітів було дещо меншим, ніж Ковельського та Овруцького, визначене указом 1842 р. (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Грошове забезпечення священників і причетників Волинської губернії у відповідності до поділу парафіяльних церков на класи за указами 1842 і 1843 рр. [36]

Класи парафіяльних церков	Штат	Кількість священників і причетників	Розмір грошового забезпечення (руб. сріблом)			
			1 842р.		1 843р.	
			кожному	всього	кожному	всього
I	священик	2	180	360	160	320
	диякон	1	80	80	70	70
	дяк	2	40	80	36	72
	пономар	1	32	32	30	30
	проскурник	1	24	24	16	16
	Всього:	7	356	576	312	508
II	священик	2	180	360	160	320
	диякон	1	80	80	70	70
	дяк	2	40	80	36	72
	проскурник	1	24	24	16	16
	Всього:	6	324	544	282	478
III	священик	1	180	180	150	150
	диякон	1	80	80	70	70
	дяк	1	40	40	36	36
	проскурник	1	24	24	16	16
	Всього:	4	324	324	272	272
IV	священик	1	160	160	140	140
	дяк	1	40	40	36	36
	пономар	1	32	32	30	30
	проскурник	1	24	24	16	16
	Всього:	4	256	256	222	222
V	священик	1	140	140	120	120
	дяк	1	40	40	36	36
	пономар	1	32	32	30	30
	проскурник	1	24	24	16	16
	Всього:	4	236	236	202	202
VI	священик	1	120	120	100	100
	дяк	1	40	40	36	36
	Всього:	2	160	160	136	136
VII	священик	1	100	100	80	80
	дяк	1	40	40	36	36
	Всього:	2	140	140	116	116

В указах 1842-1843 рр. не вказувалося, що при визначенні грошового утримання священникам і причетникам мала враховуватися кількість церковної землі, якою вони користувалися. На підставі аналізу опрацьованих джерел встановлено, що кошти, визначені законодавством на утримання волинських священно і церковнослужителів виплачувалися у встановленому обсязі лише в тих парафіях, в яких площа земельного фонду церкви наближалася до 30 десятин. Там, де кількість землі була значно більшою, державне забезпечення духовенства зменшувалося.

Складним залишається питання, чи користувалися церковною землею причетники. У клірових

відомостях парафіяльних церков Луцького повіту за 1797 р. із 129 парафій лише у двох (с. Колодежі та с. Жабче), крім священиків, землею з церковного фондушу були наділені й дяки [9]. Можна припустити, що й пізніше лише парахи вели своє господарство на церковній землі.

У Володимир-Волинському повіті в 1844 р. було 109 сільських церков III, V, VI та VII класів. До III класу належало тільки парафії у селах Кримне та Шацьк [10]. Оскільки ієрей Михайлівської церкви у Кримному мав аж 181 десятину землі, то на цю парафію виділялось всього 136 руб. сріблом на рік (як на парафію VI-го класу). До V класу відносилось 36 сільських парафій [11]. Священно- та церковнослужителі 34 із них отримували визначену законодавством суму 202 руб. сріблом щороку. Клір парафій у Звинячому та Грушові одержував по 134 руб. сріблом на рік [12], бо священики користувалися більшою кількістю землі. У повіті було також 18 сільських церков, у яких духовні треби мирянам надавали священик, дяк та пономар, хоча такий штат за указом 1 квітня 1843 р. не встановлювався; 17 із цих храмів належали до V-го класу з відповідним грошовим забезпеченням духовенства [13]. У парафії с. Мислині священику та дяку Троїцької церкви із державної казни виплачувалося тільки 91 руб. сріблом кожного року, пономарю ніяких коштів не виділялося. Причина була у тому, що тамтешній священнослужитель мав 33 десятини й хутір із пасікою [14]. 7 сільських храмів Володимир-Волинського повіту у 1844 р. відносилися до VI класу; священики та дяки отримували по 136 руб. сріблом щороку. Найбільше (46) було сільських парафіяльних церков VII-го класу із грошовим забезпеченням священно- та церковнослужителів по 116 руб. сріблом на рік [15].

На утримання священнослужителя та дяка Введенської церкви Володимира-Волинського в 1844 р. із державної скарбниці виділялося 116 руб. сріблом річних [16]. Протоієрей, два священики, диякон, дяк та пономар соборної Миколаївської церкви Володимира отримували 708 руб. сріблом [17].

У Луцькому повіті в 1846 р. нараховувалося 95 сільських храмів II, V, VI, та VII класів. До II класу належала тільки парафія у Стрельську. Священик, диякон, дяк та прокурник отримували лише 286 руб. сріблом щороку через значний земельний фондуш церкви (110 десятин) [18]. 39 парафій відносилися до V класу, але фінансування духовенства залежало від кількості та якості церковної землі [19]. Наприклад, у Городку була велика парафія (1 016 парафіян) і багато землі (80 десятин), але малородючої, тому духовенство отримувало 236 руб. сріблом щороку [20]. У Луцькому повіті було також 13 парафій V класу. Клір Хрестовоздвиженської церкви с. Коршів одержував тільки 91 руб. сріблом, маючи 40 десятин поля, але парафія нараховувала 832 парафіяни; така кількість перевищувала норму п'ятикласної парафії, що також збільшувало дохід церковного штату [21]. До VI класу належало 16 парафіяльних церков повіту із грошовим забезпеченням священно- та церковнослужителів по 136 руб. сріблом на рік; до VII – 24 храми (штати отримували по 116 руб. сріблом на рік) [22]. У Полонці священик і дяк Воскресенського храму одержували лише 91 руб. сріблом, маючи 38 десятин у Полонці та 47 десятин від приписної церкви Різдва Богородиці в с. Оздів) [23].

Покровська церква Луцька у 1846 р. офіційно вважалася не парафіяльною, а приписною до соборного Хрестовоздвиженського храму. Однак головна церква міста після пожежі 1803 р. була непридатною для проведення богослужінь, тому тамтешній штат (протоієрей, священик, диякон, дяк, пономар та прокурник) надавав духовні треби мирянам у Покровській святині. На забезпечення священно- та церковнослужителів держава щорічно виділяла 702 руб. сріблом [24].

У Ковельському повіті в 1848 р. було 72 сільські святині IV–VII класів [25]. До четвертого класу відносилися церкви у Нуйні та Миляновичах з відповідним до законодавства державним забезпеченням штатів 256 руб. сріблом [26]. На фінансування священиків та причетників 19 храмів виділялося грошове забезпечення парафіяльних церков V класу, визначене указом 4 квітня 1842 р.; у 14 церквах воно було меншим, оскільки священнослужителі мали велику кількість землі. Так, на фінансування штату Хрестовоздвиженської церкви с. Смідин виділялося 171 руб. сріблом, бо священик користувався 90 десятинами поля [27]. 12 церков у Ковельському повіті зі штатом священика та дяка належали до VI класу; 14 – до VII класу із відповідним до законодавства державним забезпеченням штатів [28].

Державне грошове забезпечення священика, дяка та пономаря Благовіщенського храму у Ковелі складало в 1848 р. 306 руб. сріблом [29]. Протоієрей, священик, диякон, дяк, пономар і прокурник соборної Воскресенської церкви Ковеля одержували 702 руб. сріблом щорічно [30].

Після призначення державного грошового забезпечення волинські священики по-різному характеризували своє матеріальне становище. До прикладу, ієрей с. Баїв Луцького повіту, який мав 36 десятин землі і отримував разом із дяком 116 руб. сріблом на рік (парафія VII-го класу) в 1846 р. писав, що їхні «доходи посередні» [31]. Матеріальне становище штату соборної Миколаївської церкви м. Володимира-Волинського (протоієрей, два священики, диякон, дяк, пономар) в 1844 р. характеризувалося як «бідне» «зчерез неврожайність земель» [32]. Значить, після отримання державного фінансування

добробут священнослужителів продовжував залежати від кількості і якості церковної землі.

Висновки. Отже, до 40-х років XIX ст. основними джерелами доходу православного духовенства Волинської губернії були доходи від обробітку церковної землі, оплата за здійснення духовних треб, роковщина та пожертви парафіян. Заможність священників залежала в першу чергу від кількості і якості церковного поля. Запровадження постійного державного фінансування духовенства парафіяльних церков дещо покращило ситуацію: волинські православні священно- та церковнослужителі почали стабільно отримувати визначену законодавством певну суму грошей.

1. Бовуа Д. *Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914)* / Д. Бовуа, Авторизованный перевод с французского Марии Крисань. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.

2. Гіль А., Сkochиляс І. *Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: Книга протоколів та окремі описи* / А. Гіль, І. Сkochиляс. – Львів; Люблін, 2012. – Львів; Люблін, 2012. – СXXXVIII + 282 с.

3. Там само, с. 185, 123.

4. Державний архів Волинської області (далі ДАВО), ф. 35, оп. 5, спр. 99, арк. 46, 44.

5. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 10, арк. 43.

6. Підраховано за: ДАВО, Ф., 35, оп. 5, спр. 267.

7. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 279, арк. 1 зв.

8. Там само, спр. 279, арк. 16 зв., 25.

9. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 251, арк. 13, 14.

10. Там само, спр. 30, арк. 183; 198.

11. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30.

12. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30, арк. 270; 231.

13. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30.

14. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30, арк. 292.

15. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30.

16. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 30, арк. 9.

17. Там само, арк. 2.

18. Там само, спр. 284, арк. 266.

19. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 284.

20. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 284, арк. 132.

21. Там само, арк. 42.

22. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 284.

23. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 284, арк. 266.

24. Там само, арк. 275–277.

25. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 129–132.

26. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 130, арк. 33; спр. 129, арк. 32.

27. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 129, арк. 51 зв.

28. Підраховано за: ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 129–132.

29. ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 129, арк. 6.

30. Там само, арк. 2.

31. Там само, спр. 284, арк. 1.

32. Там само, спр. 30, арк. 5.

33. Коптюх Ю. В. *Реформування матеріального забезпечення православного кліру у Правобережній Україні (наприкінці XVIII – на початку XIX століття)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.septury_the_first_half_of_the_19_th_century 15894.pdf.

34. *О улучшении содержания православного духовенства Западного края. Именной [указ], данный Синоду. 1843. Апреля 1 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе. – СПб.: тип. 2 Отделения Собственной е. и. в. канцелярии, 1844. – Т. XVIII. – Ч. 1. - № 16 678. – С. 191.*

35. *О штатах для причтов сельских церквей в епархиях: Литовской, Могилевской, Минской и Полоцкой и в двух уездах Вольнской Именной [указ], данный Синоду. 1842. Апреля 4 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание Второе. – СПб.: тип. 2 Отделения Собственной е. и. в. канцелярии, 1843. – Т. XVII. – Ч. 1. - № 15 470. – С. 264.*

36. Підраховано за: [34], [35].

37. Смолич И. К. *История Росской Церкви 1700–1917. / И. К. Смолич. Часть первая. Книга восьмая. – М.: Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – С. 367.*

38. Там само, с. 361.

39. Там само, с. 363.

Ростислав Вацеба,

*бакалавр історії, студент V курсу історичного факультету
Львівського національного університету ім. Івана Франка,
м. Львів*

Богдан Мисюга,

*кандидат мистецтвознавства,
завідувач відділом експозиції та науково-освітньої роботи
Національного музею у Львові ім. А. Шептицького,
м. Львів*

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МУЗЕЙНИЦТВО

На початку ХХ століття ідеї збереження пам'яті про минуле, захисту культурних надбань (творів мистецтва, історичних, археологічних та етнографічних пам'яток) поширювались Галичиною. На поч. ХХ ст. та в міжвоєнний період на західноукраїнських землях проводилась активна пам'яткоохоронна діяльність, створювались музеї та колекції. Чи не найважливішу роль у такому успішному розвитку музейної справи відіграв митрополит УГКЦ Андрей Шептицький, котрий протягом усього часу свого перебування на митрополичій кафедрі (1901–1944 рр.) спонсорував розвиток музейної діяльності, створив Національний музей у Львові, неодноразово наповнював його фонди, як і фонди інших музеїв, власними колекціями, зробивши таким чином неоціненний внесок у збереження культурних надбань попередніх поколінь.

Впродовж багатьох років у радянській історіографії замовчувалась навіть сама участь митрополита у створенні Національного музею, а меценатська діяльність Андрея Шептицького зовсім не досліджувалась. З огляду на це, а також, у зв'язку з тим, що музейна діяльність митрополита Андрея Шептицького докорінно змінила стан музейної справи на західноукраїнських землях, вивчення її впливу на життя української громадськості є надзвичайно актуальним для комплексного розуміння духовного середовища Галичини на початку ХХ століття та у міжвоєнний період.

Наше дослідження мало на меті з'ясувати особисте ставлення митрополита до творів мистецтва та пам'яток минулого, визначити та охарактеризувати основні напрямки його музейницької діяльності, дослідити вплив митрополита Андрея на західноукраїнське музейництво першої половини ХХ століття.

Джерельну базу роботи складає промова митрополита Андрея Шептицького “З історії і проблем нашої штуки”, виголошена на святі створення Національного музею 13 грудня 1913 року і опублікована в газеті “Діло” 14 грудня 1913 року, стаття Владика “Мої спомини про предмет музейних збірок” (вищезгадані праці увійшли до збірника творів Андрея Шептицького “Не хочемо чужої культури, хочемо жити своєю!” [1]), а також, спогади мами митрополита Андрея – графині Софії Шептицької [2]. Окремі аспекти обраної нами теми були досліджені Лонгином Цегельським [3], Миколою Батогом [4], о. Євгеном Небесняком [5], В. М. Парацієм [6] та О. Н. Гаврилюком [7]. Постаті Андрея Шептицького присвячена також низка ін. монографій та збірників [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Андрей (Роман) Шептицький народився 29 липня 1965 р. у с. Прилбичі на Яворівщині [11, 8; 12, 12]. Майбутній митрополит УГКЦ виховувався у висококультурному середовищі серед старовинних речей і чудових творів мистецтва. Його батьки належали до давнього українського роду, що зазнав полонізації у ХІХ столітті [12, 12]. Мати Андрея Шептицького – Софія, була дочкою відомого польського комедіографа Фредра, цікавилася мистецтвом і малювала картини [11, 6].

Ще змалку Андрей Шептицький відчував красу ікон. Як згадує митрополит, він був ще «дуже малим хлопчиком, коли в старенькій деревляній церкві в Прилбичах, стоячи перед іконостасом, відчував якусь непоняту емоцію, що нині назвав артистичною емоцією» [1, 30]. Відомий також і інший випадок з дитячих років А. Шептицького. Одного разу вдома у родичів йому сподобалися дві дуже знищені старенькі ікони. А коли через багато років митрополит Андрей знову тримав ці ікони в руках, виявилось, що вони справді мають велику цінність і є чудовим витвором народного мистецтва [1, 31].

Про мистецькі захоплення Шептицького у роки юності, його зацікавлення музейними збірками згадує мати майбутнього митрополита, описуючи час їхнього перебування в Італії 1883 року [6]. А про один дуже цікавий випадок з цього часу розповів сам владика Андрей: «Пам'ятаю, в 1883 р. я з хорошою матір'ю був у Венеції у Падві. Одної днини, чи то задля моїх внутрішніх переживань ... я чув у собі сум і самотність. У цій настрою духа зайшов я до церкви святого Спасителя на Джудечі. В захристі є дві чудові мадонни,

приписувані Белліньому. Коли паламар відсунув занавіску перед образом, дрощі пройняли мене і я в одну мить був вилічений від усякого “спліну” і песимізму ... Мій ентузіазм, що його рідко відчував я у такій мірі, відразу уділився був і моїй бідній коханій матері, що була справжньою маляркою і ентузіасткою до всего прекрасного» [1, 33].

Юнацьке захоплення іконами, мистецтвом, тонке відчуття прекрасного не залишили Андрея Шептицького в подальшому житті. З його руки в якості ченця вийшли картини “Пейзаж Лаврівського монастиря”, “Перегінний Бойко” та “Христос” [5, 8]. Вже будучи митрополитом, Андрей Шептицький всіляко підтримував мистецтво і шанував митців. Зокрема, за свідченнями українського композитора і диригента з Відня Андрія Гнатишака, владика “постійно купував картини українського художника Новаківського ... тоді, коли він ще був на своїх початках і мало відомий, даючи йому можливість продовжувати малювати” [5, 9].

Очевидно, одним з важливих завдань, які ставив перед собою митрополит УГКЦ на початку ХХ століття, була організація в Галичині висококультурного середовища, в якому активно розвивалося б мистецтво, шанувалися ікони і рідна культура українського народу. Тому митрополит запрошував до Львова талановитих митців, діячів культури і вчених. Про один з таких випадків пізніше згадував В. Щербаківський: у квітні 1917 року, коли митрополит Андрей прибув до Києва, відбулася зустріч з Василем Кричевським, під час якої останній показував митрополиту свій музей, а також плани і малюнки Полтавського губернського земства. Захоплений всім тим митрополит Андрей казав, що як тільки обставини дозволять, то він запрошує Кричевського приїхати до Львова і дасть йому всі можливості працювати так, як Кричевський вважатиме для себе потрібним і приємним [6].

Тепер спробуємо зрозуміти ставлення митрополита Андрея Шептицького до ідеї музею. Впродовж усього свого життя владика цікавився і глибоко осмислював мистецтво, шанував надбання минулого, а отже, був колекціонером і музейником за почуттями і переконаннями. Музейницька діяльність митрополита виходила із його власних захоплень, пов'язаних з колекціонуванням мистецьких і книжкових шедеврів, які збиралися повсюдно [6].

На думку митрополита Андрея, суспільство, в якому пам'ятки мистецтва і культури бережуться і цінуються як святині, що передані предками і мають бути збережені для майбутніх поколінь, не потребує музеїв. У такому суспільстві кожна церква, кожна хата є музеєм, а консерватором є кожна письменна людина [1, 17]. Звичайно, владика Андрей розумів, що такого суспільства ще не існує, а тому всіма своїми силами і можливостями намагався врятувати для майбутніх поколінь спадщину попередніх часів. Митрополит Андрей ніколи не брав до свого музею церковних предметів, які ще використовувались. Його колекції складались із сотень пам'яток мистецтва й історії, які були вже непотрібними суспільству і легко могли стати назавжди втраченими. Не раз митрополит і його однодумці рятували ікони, які ось-ось мали спалюватися. Таким чином, саме завдяки діяльності Андрея Шептицького ми можемо вивчати і захоплюватися тисячами музейних предметів, що входили до його колекцій і збірок. Але за словами владика Андрея «Рятувати від знищення – се далеко ще не та задача, яку самі собі ставляємо за мету в праці. Не хочемо бути сторожами гробів, хочемо радше бути свідками відродження» [1, 21]. Отож, на думку митрополита, основним завданням музею було відродження національної культури. Андрей Шептицький був переконаний, “що фонди, віддані на піднесення культурного життя й науки, є не видатками, а радше інвестиціями, які приносять велику користь” [7]. Владика вірив у майбутнє українського народу і був переконаний, що музеї і предмети давніх часів, що в них зберігаються, стануть дороговказом для майбутніх поколінь.

Особливим було сприйняття митрополитом Андреем візантійського образу. Ікона візантійського стилю була для нього беззаперечним естетичним, духовним та моральним символом християнської іконографії і християнського світогляду [6]. Тому важливою метою музейницької діяльності Андрея Шептицького було зберегти унікальні твори візантійського стилю – ікони, що створювались українськими майстрами впродовж багатьох століть.

Для здійснення музейницької діяльності митрополит Андрей використовував власні кошти та прибутки з маєтків митрополії. Останні владика через аскетичний спосіб життя майже не витрачав на себе, а тому всі ці кошти йшли на церковні, народні і добродійні потреби, серед яких і на пошук, дослідження і порятунок культурних цінностей [7].

Вершиною музейної діяльності митрополита Андрея Шептицького стало створення Церковного, а згодом Національного музею у Львові. Основу експозиції музею становили зібрані Андреем Шептицьким у старих дерев'яних церквах пам'ятки сакрального мистецтва, а зокрема рукописи, стародруки, предмети декоративно-ужиткового мистецтва та зразки стародавнього українського малярства минулих століть –

ікони [4, 5]. Колекціонувати ці предмети майбутній митрополит розпочав у 90-х роках XIX століття. Ще будучи монахом, він відвідав с. Поляну біля Добромилія і звернув увагу на ікони старенької дерев'яної церковці, яку громада вирішила розібрати, а ікони, як священні речі, згідно з релігійним звичаєм – спалити [4, 6]. Як згадував митрополит Андрей: «І так ікони давньої церкви села Поляни набув я і вони стали одним з перших зав'язків Музею» [1, 34]. Восени 1904 року Андрей Шептицький розпочав безпосередню підготовку до створення Церковного музею, який спершу розташовувався у п'яти кімнатах митрополичої резиденції св. Юра. Для опрацювання зібраного матеріалу та збирання нових експонатів митрополит запросив молодого вченого, доктора філології та археолога Іларіона Свенціцького. Водночас при музеї утворено дорадчий орган – кураторію, до складу якої увійшли представники духовенства та громадськості, відомі вчені та культурні діячі [4, 7]. У 1905 році відбулось офіційне відкриття Церковного музею, до якого митрополит Андрей передав частину своєї колекції та ряд пам'яток із архіву греко-католицької курії, а також єпископського палацу та з кафедри св. Юра [6]. За ініціативи і фінансування Андрея Шептицького І.Свенціцький здійснив подорож Галичиною, Бойківщиною і Лемківщиною з метою придбання стародруків, ікон та інших предметів музейної вартості. Фонди музею, що постійно поповнювались, потребували більшого приміщення. А тому в 1907 році на кошти митрополита для потреб музею було закуплено будинок художника Яна Стики по вул. Міцкевича (нині Листопадового Чину, 11) [4, 7]. Церковний музей розвивався, поповнювався все новими й новими експонатами. Врешті з'явилася потреба змінити його назву, адже до фондів музею входили вже не тільки предмети церковного характеру. У 1909 році кураторія музею запропонувала перейменувати його на «Музей імені митрополита Андрея графа на Шептицях – Шептицького», але владика погодився на назву «Національний музей». Уже в 1911 році Галицьке Намісництво підтвердило законність існування фундації галицького митрополита під назвою «Національний музей» [6]. Для нового приміщення музею на кошти митрополита Андрея Шептицького було викуплено необарокову віллу Дуніковських на вул. Мохнацького (тепер Драгоманова, 42). Владика Андрей призначив на потреби Національного музею річне фінансове забезпечення в сумі 18 тисяч корон (3600 доларів) на 10 років [4, 7]. 13 грудня 1913 року урочистим актом митрополит Андрей Шептицький передав Національний музей українському народові. Того ж дня експозиції були відкриті для відвідувачів. На той час до фондів музею входили тисячі старовинних ікон, образів, різьб, іконостасів, дорогоцінних металевих виробів, златоглавів, тканин, строїв, килимів, вишивок, книг, грамот та зброї (разом 15 тисяч предметів) [3, 39]. Серед експонатів були також реліквії та цінні історичні документи. Зокрема, як розповідав митрополит Андрей, «В збірках нашого Музея маємо мітри і хрест ручний сьв. Йосафата, мученика за сьв. Унію, в архіві є збірка власноручних листів митрополита Йосифа Рутського» [1, 23].

Успішну працю Національного музею перервала Перша світова війна, під час якої директора музею Іларіона Свенціцького, як і митрополита Андрея Шептицького, було вивезено до Росії. Велику частину фондів Національного музею, а зокрема ікони, малюнки і стародруки під час відступу російських військ також перевезли до Росії. Однак, після повернення до Львова, митрополит Андрей продовжує свою музейницьку діяльність, активно розбудовує Національний музей. Протягом всього міжвоєнного періоду митрополит надавав постійну фінансову підтримку музею, виділяв кошти на експозиційні, господарські, адміністративні та інші потреби. З 1922 року владика визначив нову квоту щорічних виплат на розвиток музею – 6 тисяч злотих [6]. Окрім цього, митрополит Андрей часто поповнював фонди Національного музею власними колекціями та предметами, зокрема у 1927 році він передав 10 старовинних ікон, а лише за 1928 рік внесок митрополита до музейних фондів становив 9880 предметів [6].

Протягом 1930-х років національний музей переживав період свого розквіту. Завдяки щедрій допомозі митрополита Андрея, невтомній праці директора музею Іларіона Свенціцького і працівників музею, підтримці громадськості, його фонди у цей час налічували близько 80 тисяч експонатів. У 1930-х роках Національний музей складався з 10 відділів: археологічного, народного мистецтва, церковної старовини, історичних пам'яток культури, нумізматики і сфрагістики, архіву, книгозбірні, стародруків, українських, а також слов'янських рукописів [7].

Музейницька діяльність митрополита Андрея Шептицького була спрямована не тільки на створення і розвиток Церковного, а згодом Національного музею. Ще будучи архієпископом у 1900 році, він подарував українцям Станіслава велику збірку музейних експонатів, зокрема картин, ікон і стародруків [6].

Після вступу на митрополичу кафедру Андрей Шептицький своїми закликами та розпорядженнями сприяє збереженню творів мистецтва та пам'яток архітектури. У 1901 році владика видав розпорядження про створення й утримання церковних парафіяльних архівів, що мали займатися збереженням пам'яток минулого. З цього часу були визначені умови зберігання старих церковних книг, актів, ікон і ризів, а якщо необхідних умов не було, то митрополит просив відсилати такі предмети до музею [7]. Окремо митрополит

закликав до фотофіксації старих (особливо дерев'яних) храмів, щоб зберегти пам'ять про їх автентичний вигляд у випадку руйнації чи перебудови [6].

Впродовж багатьох наступних років митрополит Андрей продовжував боротися за збереження якомога більшої кількості творів мистецтва, історичних документів та пам'яток минулого. Після завершення Першої світової війни він сприяв поверненню до Львова експонатів, що були вивезені під час військових дій, а на початок 1930-х років придбав архів В.Липинського та вирішив питання про передачу Українській греко-католицькій церкві архіву уряду ЗУНР. Андрей Шептицький розумів, що для подальшого розвитку музейної справи необхідно організувати широкомасштабний системний пошук цінних в культурному чи історичному плані предметів. Тому в 1930-х роках митрополит ініціює також створення єпархіальних консерваторських комісій з представників духовенства, завданням яких є здійснення постійної пам'яткоохоронної діяльності в окремих регіонах (єпархіях) Східної Галичини [6].

Важливим напрямком музейницької діяльності митрополита Андрея Шептицького була співпраця з НТШ. У 30-х роках ХХ століття двома найбільшими музеями Галицького краю були Національний музей та Музей Наукового Товариства ім. Шевченка, основу фондів якого склали археологічні та етнографічні матеріали. Митрополит Андрей надавав усебічну меценатську підтримку пам'яткоохоронній діяльності НТШ, дійсним членом якого у 1925 році був обраний [7]. У 1934 році директор музею НТШ Ярослав Пастернак за підтримки УГКЦ розпочав розкопки княжого Галича, які впродовж шести наступних років фінансував митрополит Андрей. Під час розкопок було знайдено фундамент княжого Успенського собору та поховання з останками князя Ярослава Осмомисла. Ці відкриття мали велике історичне значення, адже були віднайдені неспростовні свідчення української державності в Галичині, а до місця проведення розкопок розпочалося масове паломництво [7].

Діяльність Андрея Шептицького мала великий вплив на формування свідомості західноукраїнського суспільства. Ідея пошуку та збереження культурних та історичних цінностей, яку поширював владика Андрей, знайшла підтримку як серед вчених, громадських діячів і духовенства, так і серед широких кіл громадськості. Завдяки митрополиту Андрею суспільство усвідомило важливість музейної діяльності. Старовинні ікони вже не спалювали, як це було ще наприкінці ХІХ століття, а духовенство сприяло праці музейників. Так, наприклад, під час зустрічі представників Товариства "Бойківщина" проф. І.Филипчака та Г.Мартинця з єпископом Перемишльським, Самбірським і Сяноцьким преосв. Йосафатом Коциловським, останній висловив зацікавлення збірками музею Товариства "Бойківщина", пообіцяв сприяти заходам Товариства і навіть вказав церкви, експонати з яких потрібно би було взяти до музею задля їх зберігання [6].

За прикладом заснованого митрополитом Андреем Національного музею у Львові було створено кілька інших українських музеїв – музей Товариства імені Шевченка, музей Просвіти у Львові та інші [3, 39]. Очевидно, ідеї владика Андрея мали великий вплив на діяльність о. д-ра Йосифа Сліпого, котрий у 1928 – 1944 роках був ректором Греко-Католицької Богословської Академії у Львові. З благословення митрополита Андрея Йосиф Сліпий заснував музей у навчальному закладі, ініціював акцію збору старовинних речей серед студентів ЛБА. На середину 30-х років у музеї, що розміщувався у п'яти залах, нараховувалось 1321 одиниця збереження. Його директором став Михайло Драган [7].

* * *

Отже, Андрей Шептицький виховувався у висококультурному середовищі, серед старовинних речей і чудових творів мистецтва. Ще в дитячі роки в ньому пробудилася любов до мистецтва, що не згасала впродовж усього життя. Митрополит по-новому розумів і переосмислив музейну ідею, а його погляди випереджали час. Розуміння і глибоке сприйняття мистецтва, відчуття потреби збереження культурних здобутків минулого привели владика Андрея до ідеї створення музею, головним завданням якого є відродження національної культури. Вважаючи найважливішим завданням музею саме виховну функцію, митрополит Андрей розглядав музей не як просте зібрання цінних предметів, але як суспільну інституцію, що взаємодіє з громадськістю і впливає на формування культурного середовища.

Митрополит Андрей активно займався пам'яткоохоронною діяльністю, до якої залучив всю УГКЦ. За розпорядженнями владика були створені парафіяльні архіви та єпархіальні консерваторські комісії, що мали забезпечити пошук та збереження церковних предметів, культурних та історичних цінностей. Важливим напрямком музейної діяльності Андрея Шептицького була співпраця з НТШ. Владика підтримував музей НТШ, фінансував розкопки Я.Пастернака у княжому Галичі. Музейницька діяльність Андрея Шептицького принесла вагомі наукові результати: було врятовано від знищення велику кількість предметів старовини, поповнено експозиції українських музеїв, віднайдено поховання Ярослава Осмомисла. Національний музей у Львові став першим в історії музеєм, в якому були всесторонньо

відображені культура та історичне минуле українського народу, а його створення і розбудова стали найважливішим напрямком музейницької діяльності митрополита Андрея Шептицького. 13 грудня 1913 р. митрополит Андрей передав музей українському народу, однак продовжував надавати йому постійну фінансову підтримку, поповнювати фонди музею власними колекціями.

Музейницька діяльність митрополита Андрея Шептицького мала визначальний вплив на розвиток західноукраїнського музейництва першої половини ХХ століття. Музейна справа у цей час проходила етап становлення, а митрополит Андрей, як духовний лідер українців Галичини, поширював серед громадськості ідеї пошани до культурних та історичних цінностей. Створення Національного музею, сприяння та фінансова допомога організаціям, що займалися музейною справою, робить владику Андрея центральною постаттю, провідником, погляди якого стали ідейною основою музейництва на західноукраїнських землях на початку ХХ століття та у міжвоєнний період.

1. Шептицький А. *Не хочемо чужої культури, хочемо жити своєю!* / Андрей Шептицький / Упоряд. і передмова М. Косіва. – Львів, 2005. – 72 с.

2. Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького* / Софія з Фредрів Шептицька. – Львів: Свічадо, 1994. – 160 с.

3. Цегельський Л. *Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності* / Лонгин Цегельський. – Львів, 1995. – С. 38–39.

4. Батіг М. *Білі сторінки в історії Національного музею у Львові* / Микола Батіг // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 1 (6). – С. 5–30.

5. Небесняк С. *Митрополит Андрей Шептицький – меценат українського духа та культури* / Євген Небесняк // Арт клас. – 2005. – № 4. – С. 8–11.

6. Парацій В. *Музейницький зміст життя та діяльності митрополита Андрія Шептицького* [Електронний ресурс] / В. М. Парацій – Режим доступу до ресурсу: <http://museum.dp.ua/article0143.html>.

7. Гаврилюк О. *Підтримка митрополитом Андреем Шептицьким пам'яткоохоронної діяльності на західноукраїнських землях у 1920–1930-х роках* [Електронний ресурс] / Гаврилюк О. Н. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/lans/2010_5/5_6_9.pdf

8. Бусганг Ю. *Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність* / Юліан Бусганг, [перекл. з англ. Роман Скакун]. – Львів: Друкарські куншти, 2009. – 52 с.

9. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії* / Міхал Вавжонек // Записки чина св. Василя Великого. – Серія II. – Секція I. – Рим: PP. Basiliani, 2006. – 230 с.

10. Гриньох І. *Слуга Божий Андрей – благовісник єдності* / о. Іван Гриньох. – Мюнхен: Biblos, 222 с.

11. Заборовський Я. *Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865–1944 рр.)* / Я. Ю. Заборовський. – Івано-Франківськ, 1995. – 64 с.

12. Ленцик В. *Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий* / Василь Ленцик. – Львів: Свічадо, 2004. – 608 с.

13. Назарко І. *Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590–1960)* / о. Іриней Назарко. – Торонто: Видавництво отців Василіян, 1962. – 271 с.

14. *Про великого митрополита Андрея* // Бібліотека Логосу. – Том XXIII. – Йорктон, 1961. – 116 с.

15. *Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України* / за ред. В. Кононенка, В. Грабовецького, М. Кузутяка, С. Мудрого. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 159 с.

Степан Войчик,

директор Ківерцівського краєзнавчого музею,
с.мт. Ківерці

СУРОГАТНІ ГРОШІ НА ВОЛИНІ

До введення національної валюти – гривні, українці користувалися іншими грошима. Це були радянські рублі, купуно-карбованці й так звані сурогатні гроші, або бони, котрі стали рідкісними музейними експонатами. Стаття 1 Закону України “Про Національний банк України” так визначає це поняття: “Грошовий сурогат – будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей” [2].

В більшості, це регіональні, відомчі грошові одиниці, які впроваджувалися на підприємствах у часи становлення ринкової економіки. Будучи приватними зобов'язаннями, в тій чи іншій мірі виконували функції

Черченські розрахункові талони.

грошей, офіційно оберталися, їх обсяг випуску на даному етапі не потрапляв під контроль держави. В умовах загальної кризи поширювалися воєнні гроші, або окупаційна валюта. До грошових сурогатів можна віднести боргові розписки, жетони метро, талони на отримання продуктів та ін. Наприклад, у 1915-1916 роках через нестачу грошей в період Першої світової війни в Росії були випущені поштові марки-гроші номіналами 1, 2, 3, 10, 15, і 20 коп. У Якутії в радянський час з'явилися гроші-етикетки для пляшок вина номіналом: “Мадера” – 1 руб., “Кагор” – 3 руб., “Портвейн” – 10 руб., “Херес” – 25 руб. [1].

Яка роль грошових сурогатів в економіці? Чи є вона позитивною або негативною?

Емісія (лат. *emissio* – випуск) бонів по-різному оцінюється. За допомогою грошей здійснюється планування господарства й контроль за виконанням планів, вимірюються і враховуються затрати праці, проводиться оплата її, здійснюється контроль за мірою праці й мірою споживання. Гроші є знаряддям господарського розрахунку [6, 186]. При недотриманні умов виконання грошима функції засобу обігу та похідної від неї функції платежу в економіці з'являються їх замітники – сурогати. Їх наявність, з точки зору держави, – явище негативне. Разом з тим, в умовах перехідної економіки, вони можуть бути ефективними платіжними засобами.

Госпрозрахункові “гроші” вводилися в обіг у господарський процес підприємств, колгоспів, радгоспів за пропозицією місцевої адміністративної влади з метою стимулювання виробництва і широко застосовувалися в 20-ті роки 20-го століття, у так званий період відбудови народного господарства після революції.

На Волині місцеві гроші з'явилися в 1918 році. У Луцьку міська управа випустила російськомовні знаки номіналом 1 та 3 рублі. Упродовж 1919-1920 років тут вийшли купюри в гривнях із зображенням замку Любарта. Значна кількість місцевих та приватних бон друкувалися у повітових містах Волині – Рівному та Дубно. На переважній більшості з них написи зроблені російською мовою з позначенням номіналу в рублях[7].

Наприкінці 80-х років минулого століття практикувалося застосування госпрозрахункових грошей в колгоспах і радгоспах у період впровадження орендного підряду з метою зацікавити селян у кінцевому результаті роботи.

Так, наприклад, у Камінь-Каширському районі 1989 року першими впровадили свої грошові знаки в селі Видерта. За ними – колгоспники сіл Черче, Тоболи.

Черченські розрахункові талони номіналами 1, 3, 5, 10, 25, 50 та 100 одиниць, що прирівнювалися до відповідних номіналів рубля, були виготовлені в районній друкарні. Вважалися документами суворої звітності, хоча не мали номерних знаків. Не відзначалися вони й естетичністю дизайну: на купюрах, тонованих жовтим, зеленим та рожевим кольорами, зображені колоски зернових, шини сільськогосподарської техніки, серп та молот.

Створеним госпрозрахунковим бригадам (рільничим, тваринницьким та тракторній) встановлювалися ліміти витрат, під які економіст колгоспу по відомості видавав талони. Бригадири цими грошима закуповували матеріали, розраховувалися за послуги з членами інших бригад. Якщо трактористи їхали в рільничі бригади – ті оплачували роботу талонами. За заправку техніки паливно-мастильними матеріалами гроші, відповідно, отримували працівники АЗС. Якщо вдавалося заощадити, то керівник бригади одержував премію. Бригадири були зацікавлені в обліку надання своїх послуг. Продукція не йшла “наліво”. Економія і премії давали можливість мати високі заробітки.

Оплата праці рублями не відмінялася. Талони були тільки внутрігосподарськими розрахунковими одиницями. Районні обслуговуючі організації (наприклад, РТП) отримували з колгоспу розрахункові талони, які повертали назад в господарство, і це вже зараховувалося для роботодавця як економія, яка переводилася в преміальні для працівників.

Однак, черченський “сурогатний експеримент” довго жити не заповів. Щоденний жорсткий контрольований економістом облік і звіти бригад за одержані купони бригадири не змогли поєднати з важкою, напруженою, часто безсонною працею землероба. Практично паперова бюрократія через кілька місяців звела нанівець почату справу. Це був 1989-й рік.

В окремих господарствах бони діяли до 1992 року [5].

Узагалі, в незалежній Україні власні паперові гроші випускали 1742 різні організації в 515 населених пунктах. Власних найменувань грошових знаків відомо більше 320 - від абонементів до ювілейної банкноти [3].

Сурогатні гроші, які глибоко проникли в усі пори фінансової системи, називають спусковим гачком світової кризи [8]. Підтвердженням цього можна назвати події 2015 року на Донбасі. В так званий ДНР створена робоча група, яка займається питаннями виходу із соціальної і економічної кризи, спричиненої сучасною війною. Пропонується ввести сурогатні гроші – розрахункові знаки. Зрозуміло, що ніякими

реальними золотими запасами вони забезпечуватися не будуть [4].

А сьогоднішній світ в системі грошових сурогатів поповнився інноваційними електронними платіжними системами (ЕПС).

1. Андреева Л.Ю., Шевчик О.В. Гроші, кредит, банки: навчальний посібник. – Краснодар: Вид-во НДІЕІМ ЮФО, 2009. – 205 с.
2. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-ХІУ.
3. Пилипенко Н.П. Грошові сурогати і їх використання в різних економіках. Курсова робота. – Набережні Челни: КДІЕА, 2008.
4. Сергей Данилов преодолении кризиса в Новороссии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istochnik-rassveta.dn.ua/sergej-danilov-o-preodolenii-krizisa-v-novorossii>. – Назва з екрану. – 07.12.2014.
5. Тольчик О., Дацюк Л., Писарчук І. Передвісники гривні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aukro.ua/show_item.php?item=1739501838. – Назва з екрану.
6. Українська радянська енциклопедія. Том 3. Видання друге. К.: Гол.ред УРЕ, 1979. – 552 с.
7. Шуст Р. Нумізматика: Історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навчальний посібник / Р.М.Шуст // К.: Знання, 2007. – 371 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/151103355_finansinuzmatika_shust_pm.html. – Назва з екрану.
8. Юргенс І. Сурогатні гроші – одна з причин світової фін кризи / Ігор Юргенс // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/9329/>. – Назва з екрану.

Василь Ворон,

магістр державного управління,
м. Луцьк

СКАРБ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ - БІБЛІОТЕКА І АРХІВ МИКОЛИ ВОРОНА – РІДНЕ СЛОВО СЕРЕД ЧУЖОРІДНОГО СЕРЕДОВИЩА

У довіднику «Архівна україніка в Канаді» можна знайти детальну інформацію про бібліотеку і архів св. Володимира при Українському православному осередку Св. Володимира, що у місті Калгарі. (St.Vladimir's Ukrainian Orthodox Congregation of Calgary, Alberta). Але нещодавно інституція змінила свою назву: з нагоди 90-річчя від народження Миколи Ворона вона носитиме ім'я свого засновника і архівіста (Mikola Woron library and archives), повідомив своїх читачів місцевий “Церковний бюлетень” (1). Сьогодні бібліотека нараховує понад 15 тисяч книг. Не беручи до уваги бандеролі, Микола Ворон надіслав в Україну за роки незалежності сотні пакунків з книгами загальною вагою 1479 кілограмів, зазначала канадська газета «Український голос» від 12 листопада 2012 року. Внесок Миколи Ворона і невеликої української громади у багатокультурну спадщину Канади заслуговує на особливу увагу з багатьох причин.

Микола Ворон народився 10 грудня 1924 року у селі Жолобок, що на Холмщині у родині Данила Ворона та Зіновії Федорук. У родинній хроніці «Волею долі» Олександр Ворон зазначав, що його старший брат Микола – постать особлива. Навчаючись у польській школі, він читав журнал „Урожай” і мріяв про власний фруктовий сад. Батько замовив для старшого сина два десятки саджанців яблунь та груш і невдовзі Микола мав удома шкілку, де проводив свої досліді...

Ще підлітком його вабили далекі краї, якими він «подорожував» під час читання. Брати любили грати «у бібліотеку»: Микола „позичав” книжки з особистої книгозбірні, які написали Марія Конопнічка, Генрик Сенкевіч, Болеслав Прус... Їх твори викликали жагу до літератури, що, як виявилось, лишилася у Миколи Ворона на все життя.

Коли Польщу окупували німці, у селі Жолобок загарбники скликали сход селян, переглянули списки незаможних і призначили їх дітей до праці в Німеччині. Так неповнолітній Микола опинився у селі Кляйн Аусгайм, у родині німця Карла Багера. Його син завойовував для Райху „життєвий простір”, а невідьник з Генерального губернаторства допомагав господарювати батькові. На щастя, той виявився порядною людиною: вже наприкінці першого року надав Миколі місячну відпустку!

«В Німеччині я отримував газети з Кракова - «Холмську землю» і «Українські вісті», в 1941 належав до Українського національного об'єднання», розповідав у листах до брата Микола. Там він запізнався із полтавчанкою Параскою Керекелицею. У жовтні 45-го у таборі в Офенбах в Українській Автокефальній Церкві вони взяли шлюб, а невдовзі Паша отримала повідомлення: приготуватися до повернення «на

Родіну». Чоловік не віддав її на поталу «людоловів», які нищпорили в американській зоні окупації. Молодята подалися до табору в Ганау. «Коли італійці виїхали додому, у табір для переміщених осіб прибули українці, естонці, латиші і литовці: на брамі вивісили наші національні прапори», пригадував Микола Ворон.

Його діяльну поставу (розповсюджував українську пресу, обраний членом ради табору, почав створювати українську бібліотеку) засвідчують дві тогочасні посвідки. Перша від 2.06.48 з печаткою табірної адміністрації Ганау і підписом коменданта наступного змісту:

«На основі рішення Комітету українського табору ВП. Панове Мельник Д. і Ворон М. уповноважені започаткувати організацію бібліотеки у нашому таборі.

Просимо всіх громадян допомогти Названим у їхній праці».

У посвідці за номером 1246/49 від керівника адміністрації українського видання «Неділя» читаємо:

«Вельмишановний пане, з правдивою приємністю стверджуємо, що протягом 1948 року і в початках 1949 на терені українського «ДіПі» табору в Ганау нашим постійним представником і кольпортером був п. Микола Ворон, який свої обов'язки виконував чесно, безсторонньо і взагалі взірцево. За цю Вашу скромну, але також відповідальну працю виражаємо Вам, вельмишановний пане Микола, окрему вдячність і бажаємо у новій країні життєвих особистих успіхів, а ще більших – в праці для добра українського народу».

У таборі для переміщених осіб Паша народила сина Володю, а коли Канада дозволила українцям залишити Німеччину, вони приїхали вирощувати цукрові буряки за контрактом на два роки, а згодом переїхали до міста Калгарі. Працював на залізниці, брав участь у громадській роботі, а 1957 році вирішив організувати бібліотеку. Звернувся до членів тутешньої православної громади: хто має прочитані книжки, нехай подарує або позичить. Набралося чимало! Хто хотів стати постійним читачем, вносив щороку один долар.

Професор Олександр Малицький порадив створити каталог і оформив кілька взірцевих карток, а член Української Стрілецької Громади с. п. пан Купчик, запропонував свої послуги. «Я возив йому додому книги, він друкував картки доки не захворів... Наш дяк с.п. Іван Сеньків намагався допомогти, але йому не виходило так, як треба... Отож, взяв додому друкарську машинку, книжки, картки... Змарнував десяток-другий, наступного вечора зіпсував менше... Картотеку створив власноручно».

Листи і знімки, Різдвяні та Великодні картки від Миколи Ворона надходили до родини на Волинь у спеціальних конвертах з портретами українських письменників. У середині 60-х ворожка на Зміїнці запевнила його матір Зінаїду: невдовзі вона побачить свого сина, якого рідний брат Олександр розшукував багато років після депортації родини в УРСР.

Коли навесні 1968 року я вирушив на географічну олімпіаду до Ялти, Микола Ворон переступив поріг батьківської оселі у Милушах. На його портативну японську камеру «Canon» я знімав свій перший кінорепортаж і наступний - про гостину 1973 року з молодшою донькою Зіною.

Від Миколи Ворона надходили нотні збірники з творами «Бітлз» для нашої студентської біт-групи, «Школа гри на ударних інструментах», платівки... «Фірмовий» галстук із жовтою і блакитною діагональними смужками, що так пасував до жовтої мохерової сорочки, у редакції луцької районної газети «Слава праці» одразу насторожив секретаря парторганізації, але редактор Юрій Гнатович Ольшевський погасив ажіотаж у зародку.

З дитинства я мріяв побувати у Канаді і праця у редакції газети «Молодий ленінець» допомогла здійснити подорож на край світу влітку 1979 року. Мене привітали під час ранкового богослужіння українською мовою у православній церкві св.Володимира і Микола Ворон з гордістю показав свою бібліотеку у долішньому приміщенні їхнього нового українського культурно-релігійного осередку. Книгозбірня уже налічувала кілька тисяч творів українських авторів та сотні періодичних видань українською з цілого світу! У репортажі для газети я зазначав, що видання не лежали «мертвим капіталом» - ними користуються науковці місцевого університету, котрі вивчають проблеми етнічних груп країни. У пошті був лист наукової співробітниці із університету у Ватерлоо: «Щиро вдячна за поміч у підготовці дисертації про розвиток українського театрального мистецтва в Канаді» (2)

Тут уперше я відчув «дух українства» як незнищенну сутність невеличкої спільноти, що не почувалася загубленою серед безмежних просторів Канади! «Свої серед чужих і чужі серед своїх» вони нарікали на «глибокі межі нами межі» (Олена Теліга) і розсилали десятки листів на підтримку Івана Дем'янюка, якого судили і виправдали в Ізраїлі. Навіть без знання англійської, люди в літах давали собі раду в колі невеликої громади, перебуваючи десятиліттями в поділеному між комуністами, «бандерівцями» та «мельниківцями» українському середовищі.

Один місяць серед книг бібліотеки Миколи Ворона «актуалізував» чотири роки навчання на

історичному факультеті педінституту. Повною несподіванкою стали наукові видання Інституту дослідів Волині та товариства «Волинь», спомини Уласа Самчука «На білому коні» і «На коні вороному», двотомник «Волинь і стародавнє Полісся» Олександра Цинкаловського, «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» професора Степана Килимника...

Я подивився на Волинь, Україну під іншим кутом зору і згодом переконався, що Ліна Костенко таки мала рацію: усе залежить від людських зиниць: в широких відіб'ється вся епоха, у звужених – збіговисько дрібниць...

Пан Микола не відхилив жодного запрошення і, гостюючи у затишних оселях, я слухав історії про страхітливе минуле з репресіями, депортаціями, Голодомором. Трагедія Голодомору знайшла відображення у численних друкованих виданнях, які Микола Ворон показав на книжковій виставці в університеті Альберти, де його сфотографували з молодим істориком Джеймсом Мейсом. 1982 року дослідник Голодомору в Україні виступить в Ізраїлі на Міжнародній конференції про Голокост і геноцид із заявою, що «голод 1932-33 рр. був актом геноциду проти народу України, він був частиною координаційної атаки проти української самодіяльності, атаки, навмисність якої продемонстрована знищенням політики українізації, знищенням української інтелігенції та культури. А політика денаціоналізації перейшла до геноциду, тобто до штучного створення таких обставин, які спрямовані на знищення національної групи...» Матеріали його досліджень видруковані у книзі «Свічка у вікні» (Київ. ПрАТ «Українська прес-група», 2013). До 80-ліття Голодомору витяги публікувала газета «Наша віра».(3)

У бібліотеці Миколи Ворона я довідався про «народну дипломатію» Агапія Гончаренка, котрий у 19 столітті запропонував американському уряду створити новий штат - «Тихоокеанську Україну». Автор монографії Василь Луців залишив під палітуркою дарчий напис наступного змісту:

«Вельмишановному Добродієві М.Ворону за зрозуміння потреби ширити слово правди в Вільному світі про панотця Агапія Гончаренка Першого свідомого українця, Першого українського православного панотця і Першого благовісника Шевченка в Вільному світі – Америці - з глибокою вдячністю свою працю вручає В.Луців Стенфорд. 1.111.64» (4)

Однак набагато значнішим виявився вплив українських інтелектуалів на формування політики мультикультуралізму для Канади на початку сімдесятих років минулого століття. Отримавши право голосу, у демократичний спосіб українці боролися проти асиміляції: наші батьки приїхали до Канади у пошуках землі і волі. Але чи не занадто велика плата за цю землю і волю, якщо доводиться зректися своєї віри, мови, традицій? І чи варто спонукати людей до «самогубства» у двадцятому столітті?

Свою доповідь «За розвиток багатокультурності» на конференції у Торонто у серпні 1970 року Богдан Кравченко, тогочасний президент Українсько-канадської спілки університетських студентів закінчив словами:

«Допомога меншостям у виробленні багатокультурної свідомості – це іспит майбутньої Канади... багато культурність забезпечує достатню силу для канадської єдності». Коли ж було поставлене питання щодо інтеграції, під якою дехто розумів асиміляцію в системі багатокультурності, тоді Богдан Кравченко рішуче відповів:

«Під інтеграцією я розумію українство як канадський факт, що вже існує і творення таких конструктивних нагод, за яких я міг би брати участь у канадському житті без відречення від українства».

«Не зважаючи на опір консервативних елементів, почалася нова доба, що розкидала рятівні кола усім тим, хто не хотів тонути в бурхливому океані англійської мови», констатував Яр Славутич. (5)

Один із найактивніших молодих провідників ідеї «багатокультурності», доктор Богдан Кравченко, згодом директор Канадського інституту українських студій, від 1993 року був проректором Інституту державного управління і місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України: це він допоміг видати друком «Командор» і вже у першому числі журналу Асоціації випускників ІДУС, що став частиною моєї магістерської праці, я розмістив статтю про Агапія Гончаренка під заголовком «Киянин, що мріяв про «Тихоокеанську Україну» - на підставі матеріалів бібліотеки Миколи Ворон (6) Урок мультикультуралізму окрилював, спонукав прислужитися великій місії українства на волинській землі...

У валізку до Канади я поклав десяток платівок Мареничів, а повертався з платівками для дискотеки молодіжного кафе-клубу, який ми відкрили за кілька тижнів у Луцьку. Незабутні враження про «херітидж парк» - «парк історичної спадщини» на околиці Калгарі спонукали підготувати серію публікації до 1000-ліття літописного Володимира і розпочати 1983 року операцію «Старе місто», яка увінчається створенням історико-культурного заповідника республіканського значення у місті Луцьку 1985 року. Наступного року спільно з Ольгою Куліш та Юрієм Вегерою створюємо першу в системі Держтелерадіо України інформаційно-музичну програму «Студія 3» як наріжний камінь системи пошуку і промоції молодих

талантів (7).

На час другої подорожі до Канади на Різдво 1988 року громада при церкві св. Володимира спромоглася викінчити модерний культурний осередок із актовим залом на кілька сотень осіб, бібліотекою Миколи Ворона, приміщеннями для клубів за інтересами. Коли зал винаймали для своїх заходів інші національні меншини міста, я допомагав жіночкам готувати наші національні страви, а панові Миколі - повертати до супермаркету порожні пляшки: кошти від них призначалися на потреби бібліотеки (8).

Українці Калгарі готувалися до Зимової Олімпіади: брат Володя з дружиною Джойс відвідували репетиції, а вдома приміряли новенькі атласні костюми для церемонії відкриття. Я ж продовжував знайомитися з надбаннями пана Миколи і виданнями про композитора Ігоря Стравінського із публічної бібліотеки міста Калгарі: на запит пана Миколи ми отримали більше десяти книг, а фото із Устилугу знайшов в альбомі «Ігор та Віра Стравінські».

За тисячі кілометрів від України самоцвітами зблиснули перлини українського слова: «Тигролови» Івана Багряного, повісті «Селянська санаторія» Олени Звичайної та «Чудасій» Ольги Мак, «Щебетун» Федора Одрача, «Посидинок з дияволом» та «Смертельною дорогою» Олекси Гай-Головка...

Прочитав українською «Колгосп тварин» Джорджа Оруелла. (переклад з англійської Івана Чернятинського). У передмові до українського видання Д.Оруелл зазначає, що йому особливо залежить на тому, «щоб люди на заході Європи побачили советський режим таким, яким він є. Більш - менш від 1930 р. я не бачу жадної ознаки, що ССРСР дійсно поступає в напрямку чогось, що можна б обосновано назвати соціалізмом...» (9).

Через 70 років після виходу у світ ця книга набуває особливого значення, як один із перших яскравих і винахідливих прикладів боротьби західних інтелектуалів із брехливою кремлівською пропагандою.

«Оаза української духовності» не залишилася поза увагою у незалежній Україні: у довіднику Державного комітету архівів України (9) представлені «Бібліотека і архів св. Володимира». Окрім архіву бібліотеки, тут описані матеріали архіву Союзу української молоді Канади, Українського національного об'єднання (УНО), а серед фондів особового походження – архів Івана Коляски.

Упорядники звернули увагу на «фінансові документи» - (38 папок), де знаходяться квитанції про поштові відправлення книг в Україну. На них зупинюся детальніше, скориставшись надісланими Миколою Вороном ксерокопіями.

Перший «фінансовий звіт» за січень 1959 року засвідчує: з грудня попереднього року у касі бібліотекаря Миколи Ворона залишилося 12.89 центів. Членські вкладки склали 17.04 доларів, витрати 4.15.

Минуло півстоліття. За результатами 2009 року готівки на банківському рахунку накопичилося 7.052.54 доларів, витрати протягом року склали 3.588.07.

До centa враховані витрати на придбання книг, відеокасет, платівок і газет, вартість книг подарованих з України, Німеччини та Канади (1.460.07) і «допомога Україні». Багато років тривало листування з краєзнавцем Г.О.Гуртовим. Із листа Григорія Олександровича Гуртового від 29 червня 1989 року:

Щиро радий повідомити про одержання вчора і Вашого листа, і книги Олександра Михайловича Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся». Найщиріша Вам вдячність. Бо мені давно хотілося хоч у руках потримати те видання, про яке писав мені неодноразово сам автор.

Прочитав я кілька десятків сторінок цієї книги. Зміст радує. Багато є цікавих відомостей. І все ж, коли б зв'язок еміграції з нашою Україною був тісніший і доступ до різних джерел ширший, цю книгу можна було б зробити значно кращою, глибшою, з багатшими відомостями...».

Коли Україна проголосила незалежність, бібліотекар Микола Ворон почав збірку коштів на книжки для України. На початку 1991 і 1992 років вислав 6 пакунків, плівки для лазерного принтера, книги, фільми «Жорстокі світанки» і «Україна у Другій світовій війні» тощо на суму 2.193.80.

Натомість я інформував про успіхи волинян у відродженні забутих і народження нових традицій, нашу з філателістом В.К. Гаврилюком ініціативу пустити в обіг марки пошти СРСР з волинськими наддруківками, нові тенденції національно-культурного відродження на наших теренах, ідею пам'ятника борцям за незалежність України, яку Микола Кумановський втілював в образі «Стріляючого лісу». Під враженням від переглянутого у Калгарі документального фільму про рок-фестиваль у Вудстоку, у червні 1988 року у Луцькому міському будинку культури організовую перший західноукраїнський фестиваль музики молоді генерации «Рок-культура 88», який переростає у всеукраїнський фестиваль співаної поезії «Оберіг 89».

Захопившись краєзнавчими матеріалами Інституту дослідів Волині, готую додаток «Літопис Волині» до газети «Молодий ленинець». Розуміючи колосальне значення української спільноти за Бугом для

розвитку українсько-польських стосунків, допомагаю Підляському відділенню Об'єднання українців у Польщі створити радіопрограму «Думка українська» на «Радіо Білосток»; разом з Віктором Давидюком, Володимиром Мазуром та Євгеном Рижиком проводимо у давньоруському містечку Мельник «Музичні діалоги над Бугом» 29-31 серпня 1991 року: так починається традиційний фестиваль української культури «Підляська осінь»...

«Інтелектуальні» інвестиції у розбудову духовного суверенітету українців в Україні від бібліотекаря Миколи Ворона не припинялися і протягом наступного десятиліття.

Допомога Україні 2005 року склала понад півтисячі книг (10 пакунків вагою 150 кілограмів). Наступного року адресати в Україні отримали 14 пакунків з літературою (понад 200 кілограмів), а вартість пересилки становила 1.100.83 доларів. М.Ворон спонсорував видання книг «Рівненська семінарія» В.Рожка в Луцьку та «Некрополь України» І.Шишова у Москві, підтримував видавництво «Смолоскип».

2007 року Микола Ворон надіслав в Україну 402 книги, а кошти пересилки склали 616 доларів 14 центів.

2008 року в Україні отримали 10 пакунків з книгами вартістю 873 долари 97 центів.

Інвентаризація показала наступний стан книгозбірні: 17855 книг за винятком факсимільного видання «Пересопницького євангелія», 1077 назв періодики. Пресу вільної України представляють 334 назви. Тут зберігається 357 відеокасет, 1771 листівка, два мікрофільми, архіви Івана Коляски, УНО і Стрілецької громади. Того року цими архівами скористалася доктор історичних наук професор Ірина Борисівна Матяш (представник Державного комітету архівів України). Знають про бібліотеку в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства.

Коли ж бібліотека отримала приватні книгозбірні, а з архіву Канади ще 32 пакунки різних дублікатів, щось залишав для бібліотеки, решту вислав в Україну.

Загалом від 1993-го до 2008 року в Україну надіслано 140 пакунків (не враховуючи бандеролі) на суму 8.986.33 долари.

2009 і 2010 року бібліотеки в Україні отримали від Миколи Ворона з Калгарі 8 пакунків з літературою та 24 бандеролі на загальну суму понад 700 доларів.

І у листуванні з родиною на першому місці була література. Ось короткий витяг із листа від 28 травня 2010 року: «З листа довідався, що Богдан досліджує іконостаси ХІХ століття. Це важка тема... Я переглянув картотеку видань проф. Огієнка і знайшов тільки «Іконоборство»... Є книжка про «Іконостас» нашої церкви у Калгарі, маю декілька кольорових карток із іконостасами, можу вислати... Що стосується архіву митрополита Іларіона, можеш запитати в колегії св. Андрея, адреса і конверт у прилозі. Також маю видання «Кривава книга» Частина друга. Українська Галичина під окупацією Польщі в рр.. 1919-1920 видана у Празі 1921 року.

Я діставав нові українські видання почерез фірму «Байда букс» з Австралії, власник відкрив філію в Києві, але замовлення дуже довго йде. Я отримую зі Львова книжки, які видає «Літопис Української Повстанської Армії» і інші, котрі висилає мені Ігор Гомзьяк, а рахунок за книжки надсилаю до Торонта. Останньо отримав «Голодомор» в англійській мові, видано у Польщі з польських архівів... З преси довідався, що вийшла книжка бувшого президента України Ющенка «До нації», а в Луцьку – «Поєднання Волинню» про «Пересопницьку Євангелію». У Канаді є три примірники і один із них власність нашої бібліотеки.

9 червня Ірина Матяш (керівник проекту і упорядник – В.В.) презентуватиме для нашої громади довідник «Архівна україніка Канади». Два роки тому вона брала у нас матеріали про Івана Коляску: колишній комуніст після повернення з України став справжнім патріотом».

Отримавши каталог виставки «Назад до Європи» мистецького об'єднання «Куля», у листі від 9 квітня 2011 року Микола Ворон звернувся до членів об'єднання з листом: «Мені було приємно бачити Вашу мистецьки оформлену брошуру, яку прислав для бібліотеки св.Володимира В.Ворон. Дякую Вам і щиро захоплююся тим, як об'єднання працює для Української Культури... Бажаю Вам успіху у Вашій благородній праці, Щастя Вам Боже!»

На річних зборах громади св. Володимира Микола Ворон виголосив фінансовий звіт за 2011 рік. Обігові кошти склали 11.525.62 долари, витрати становили 3.637.15 доларів: на 2.761 доларів закуплені книги. Інвентаризація книжок проведена до номера 16.060, хоча усіх налічується 20363. А ще понад тисячу періодичних видань, 340 назв складає преса вільної України, майже 2000 листівок, сотні нотних записів та відеокасет, дисків, мікрофільми... З України, Франції, Канади отримано книг на 1.429 доларів, а в Україну протягом року вислано 4 пакунки на 299 доларів...

У бібліотеки широке коло друзів: Є і О. Галів, А.Чумак, М.Топольницький, М.Кокорудз, І.Горик, А. і О. Скібінські, О.Курчаба, С.Гуменюк, А.Дунан, Ф.Малюта, Л.Гавриляк, А.Колдвел, Д.Микитяк,

В.Лебедович, М.Большем, Д.Аббат - разом 19 членів.

Серед постійних жертводавців - Союз Українців Самостійників, жіноча організація Союзу українок Канади, Клуб українських бізнесменів та професіоналів... Внески організацій складають щороку 10.000 доларів, але він знаходив і доволі нетрадиційні способи залучення коштів.

У результаті вартість книжкового фонду (не враховуючи меблів і архівних матеріалів) складає 146.741.72 центи.

Звіти про фінансовий рік засвідчують активну громадську діяльність бібліотекаря Миколи Ворона протягом 57 років. Чимало книг від Миколи Ворона поповнили бібліотеку новоствореного Волинського державного університету імені Лесі Українки, адже організація наукової бібліотеки стала одним з пріоритетів першого ректора Анатолія Вадимовича Свідзинського та членів робочої групи, що готувала реорганізацію педінституту і яку випало очолити мені, як заступнику Представника Президента України у Волинській області з гуманітарних питань. Найперші англомовні наукові видання ми отримали ще 1992 року з Каліфорнії, від пані Ірини Шведе-Федоренко, колишньої учениці української гімназії у місті Луцьку.

Громадська діяльність Миколи Ворона надзвичайно багатогранна, вона не обмежується простором бібліотеки.

«Коли Україна проголосила незалежність, Комітет Українців Канади оголосив збірку коштів на придбання дому для Української амбасади в Оттаві. Я відразу вислав 100 доларів. На другий день приєдналися інші, а разом з моїми набралось 700 доларів. За короткий час зібрали поверх мільйона доларів».

Не забували і потерпілих від Чорнобильської трагедії, допомагали коштами.

Коли Іван Коляска збирав кошти на вільну пресу України, бібліотека дала 100 доларів, Шевченківській школі мистецтв передали 142.92 долари. На видавничу діяльність «Смолоскипу» за 20 років спонсоровано 875 доларів, Фундації імені Петра Яцика на конкурси української мови 500 доларів, Фундації імені митрополита Іларіона 300 доларів на перевидання творів Івана Огієнка. Без участі бібліотекаря Миколи Ворона не обійшлося видання книг «Я, син «ворога народу...», «Бій за Буковину», «Некролог України»...

2005 року професор Альбертського університету Олександр Малицький і Микола Ворон видрукували унікальний довідник «Українські словники видані за межами України». Першим у цьому списку Памва Беринда та його «Лексикон славенороскій...» 1653 року.

«Мета цього списку, - зазначили складачі, унаочнити де, коли та з якою інтенсивністю щодо охоплення мов і щодо місць видання появлялися за межами України українські словники... Під Україною розуміється тут не тільки територія теперішньої Держави Україна, а й безпосередньо до неї прилягаючі, тепер чи колись суцільно українцями заселені території, які поки що окуповані чужосторонніми державами» (11).

1 грудня 2008 року у Парламенті Канади відбулася презентація факсимільного видання «Пересопницького Євангелія» – визначної пам'ятки українського письменства та мистецтва 16 століття за участю спікера палати громад, членів парламенту, представників дипломатичного корпусу та української громади Канади.

У бібліотеці Миколи Ворона це - «найцінніша книга», яку він намагався отримати протягом 20 років. У видавництві «Наукова думка» Миколи Ворону порадили звернутися до директора Національної бібліотеки імені Вернадського пана Онищенка. А коли за дорученням Миколи Ворона пані Олександра Смит привезла за вказаною адресою 200 доларів, завідувач відділом комплектування іноземною літературою Б.П.Янушко повідомив пана Миколу: «Надіслану Вам книжку «Пересопницька Євангелія» слід вважати дарунком від нас».

Прочитавши в газеті «Український голос» за 7 червня 2010 року статтю про відзначення в парламенті Канади 300-ліття української конституції Пилипа Орлика, пан Микола звернувся до Амбасади України в Канаді. У відповіді Олени Захарової, першого секретаря з питань преси, культури та зв'язків з діаспорою Посольства України в Канаді читаємо:

«Шановний пане Ворон!

Від імені Посольства України в Канаді висилаю Вам примірник «Конституції Пилипа Орлика».

Як виявилось, станом на сьогодні Конституція Пилипа Орлика не перевидавалася в Україні.

Тому Посольство України в Канаді спеціально виготовило кілька копій для урочистого відзначення 300-ї річниці української конституції в Парламенті Канади, що відбулося 11 травня 2010 року.

Книга, яку ми вам надсилаємо, містить текст Конституції Пилипа Орлика латинською мовою, а також її переклади англійською, французькою та сучасною українською мовою. Такий же примірник книги було передано до Бібліотеки Парламенту Канади, а також подаровано від імені Посольства України в Канаді особисто спікеру Палати громад Парламенту Канади Пітеру Міллікену та спікеру Сенату Парламенту Канади Ноелю Кінселі.

Нам дуже приємно, що тепер ще один примірник цього видання міститиметься в Бібліотеці

і архіві Св.Володимира в Калгарі.

Користуючись нагодою, висловлюємо Вам глибоку подяку на Вашу наполегливу роботу на ниві збереження української культурної спадщини в Канаді»

10 грудня 2014 року Миколі Ворону виповнилося 90. Шкодує, що не отримує більше листів від рідного брата Олександра, що були «написані українською літературною мовою, які дружина Паша любила читати першою...». Але ще до інсульту Олександр Ворон написав родинну хроніку «Волею долі», що стала надбанням бібліотеки Миколи Ворона, і, можливо, найбільшою винагородою за 57 років захоплення друкованим словом. Його благородні поривання увесь цей час підтримувала вірна супутниця його життя Параскевія Ворон (28.08.1923 – 8.12.2013). Подією у житті подружжя стала публікація в канадській пресі мого нарису про Миколу Ворона: газета «Український голос» повністю передрукувала матеріал із волинської газети «Віче-інформ» (№ 5 2-8 лютого 2012 року) під заголовком «Серед степу широкого у Канаді милій живе дивовижний «посланець із Гутенбергової галактики» (12).

Ювілей бібліотекаря Миколи Ворона став подією для української спільноти міста Калгарі. У вітальній адресі, яку він отримав під час урочистості, читаємо наступне:

« На честь самовідданої праці пана Миколи Ворона, який заснував і протягом 57 років розбудував одну з найбільших українських бібліотек в Канаді. Академічні установи і люди з усього світу, особливо в Україні, отримали користь від пристрасної праці пана Ворона спрямованої на збереження української літератури, історії та культури» (13).

...Колись у дитинстві Микола Ворон мріяв про власний фруктовий сад, але його відлучили від рідної землі, вирвали з корінням. «Серед степу широкого» у Країні кленового листа невтомний сіяч і садівник розумного, доброго та вічного виплекав дивовижний сад українського слова і витворив оазис української духовності, де панує «одна мова, одна вимова, один правопис». Архів і бібліотека св. Володимира, ніби джерело води живлющої для спраглих в Україні. «Шкілка» Миколи Ворона з Калгарі посилає в Україну саджанці рідного слова різних гатунків...

1. Церковний бюлетень. – 26.04. 2015. – С. 9 – 10.

2. Цінності і ціни // Молодий ленінець. –1979. – 24 листопада.

3. Джеймс Мейс. Зачаровані кола ідола, або Тоталітаризм і геноцид в історії України // Наша віра. – № 11(309).

4. Luciv V. – Th. Luciv. Anapius Honcharenko. «Alaska man». – Toronto, 1963.

5. Славутич Яр. У вирі багатокультурності. – «Славута», 1988. – С. 162 – 163.

6. Ворон В. Киянин, що мріяв про «Тихоокеанську Україну» // Командор: Видання Асоціації випускників Інституту державного управління і місцевого самоврядування. – Число 1. – Січень 1995. – С. 16 –17.

7. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині. 2012. – Луцьк : Твердиня, 2011. – С. 39.

8. « Калгарі 88» // Молодий ленінець. – 1988. – 2 квітня.

9. Оруелл Джордж. Колгосп тварин. – 3 англійської переклав Іван Чернятинський. – В-во «Прометей», 1947. – С. 9 – 10.

10. Архівна україніка в Канаді. – Київ, 2010. – С. 358 – 359.

11. Українські словники видані за межами України. Склали Олександр Малицький і Микола Ворон. – Калгарі, 2005. – С. 1.

12. Український голос /Ukrainian voice/. – 2012. – 12 листопада.

13. Церковний бюлетень. – 26.04. 2015. – С. 9 – 10.

Сергій Лис,
старший науковий співробітник
відділу новітньої історії
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ПРИЧИНИ РЕПРЕСІЙ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ ЕСПЕРАНТИСТІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПРИЄДНАННЯ ЇЇ ДО УРСР У 1939 РОЦІ

В результаті підписання 23 серпня 1939 року сумнозвісного пакту Молотова – Ріббентропа Волинь і Галичина опинилися у «сфері впливу СРСР» [8, 173]. Після оформлення цього таємного союзу армії Німеччини і Радянського Союзу розв'язали Другу світову війну, напавши, відповідно, 1 та 17 вересня на

Польщу. Вже 28 вересня вони проводили спільний військовий парад Вермахту і Червоної армії у Бресті, на честь перемоги над Другою Річчю Посполитою і розподілом між собою її земель. Західна Україна ввійшла до складу СРСР та УРСР.

Розпочалися масштабні арешти, що їх провадив сталінський режим. До червня 1941 року радянська влада репресувала майже 10% населення Західної України, тобто, близько 1,1 млн. жителів. Як зазначає у своїй ґрунтовній праці «Історія Волині: 1939 – 1941 рр.» професор Михайло Кучерепа, постанови НКВС у 1940 році налічували чотирнадцять категорій населення, що підлягали репресіям. У списки неблагонадійних включали навіть тих, хто колись їздив за кордон або мав «контакти з представниками іноземних держав». Потрапили до них, як не дивно, і есперантисти та філателісти [8, 121].

Остання теза, щодо «контактів», підкреслює параноїдальний, на межі якогось страхітливого абсурду, характер сталінського тоталітаризму. Але це була далеко не єдина та навіть не головна причина арештів західноукраїнських есперантистів.

Есперанто (Esperanto) – штучна, чи точніше, планова мова, створена у 1887 році поляком за місцем народження і проживання, євреєм за національною приналежністю та лікарем і лінгвістом за фахом, Людовиком Лазарем Заменгофом на основі найбільш уживаної лексики індоєвропейських мов [12]. Її призначення – бути мовою міжнаціонального спілкування, яка б не асоціювалася з шовіністичним нав'язуванням мови якогось конкретного народу іншим. Граматика цієї планової мови складається лише з 16 правил без жодного винятку. Милозвучна, із закінченнями, зведеними до єдиної системи, есперанто потребує мінімум зусиль для її опанування.

Есперанто почала неймовірно швидко поширюватися серед інтелігенції Європи, в тому числі у Наддніпрянській та Західній Україні. Вже у 1889 році постало товариство есперантистів в Одесі, а в 1906 році – у Львові. Причому в західноукраїнському місті Лева воно було зорганізоване саме як українсько-есперантське. У 1907 році в Тернополі вийшов перший український підручник з есперанто авторства Михайла Юрківа [1]. Незабаром, у 1911 році, відбувся уже й перший конгрес західноукраїнських есперантистів. Прикметно, що в наступному році західноукраїнські есперантисти делегували на всесвітній конгрес есперанто секретаря коломийської організації Ореста Кузьму – як представника саме від українських есперантистів. І це в той час, як есперантський рух у Наддніпрянській Україні вважався складовою частиною всеросійського. В 1913 році у Коломиї той же Орест Кузьма почав видавати журнал «Україна stelo» («Зоря України»), що був найвідомішим на Західній Україні есперантським періодичним виданням [5].

У 1914 році в світі вже було 2 тисячі есперантських організацій. Та саме після завершення Першої світової війни есперанто стає дійсно широко знаним мовним феноменом, який набув, як не дивно, політичного підтексту. Так, у 1920-х роках у демократичних колах Європи з'являється ідея про об'єднання її країн у єдині Європейські Штати (Євросоюз). Одним з перших відомих політиків, який висловився за це, був тодішній член британського уряду Уїнстон Черчилль. Водночас, деякі представники демократичної інтелігенції почали розглядати есперанто, як можливу мову міжнаціонального спілкування у цій новій об'єднаній Європі.

Та ще більше зацікавлення цією плановою мовою проявили російські більшовики. Адже їхня доктрина класового інтернаціоналізму закликала до єдності пролетарів усіх країн світу та подолання національних розбіжностей між ними. Тому частина комуністичних лідерів СРСР розглядала есперанто як можливу мову міжнаціонального порозуміння. Зокрема, за ініціативи одного з лідерів більшовицької революції Лева Троцького, есперанто вчили у багатьох підрозділах Червоної армії [11, 113]. В 1920-х роках в СРСР постає багато нових товариств з її вивчення, на цій плановій мові виходить періодика та навіть випускають поштові листівки і марки. За введення есперанто як мови міжнаціонального спілкування замість російської, виступив відомий український письменник Володимир Сосюра. Підтримували есперанто й інші письменники УРСР, зокрема, вихідці із Західної України волинянин Валер'ян Поліщук та галичанин Володимир Гжицький [12].

Разом з тим, у комуністичному середовищі сформувалося й інше крило, яке орієнтувалося, попри формальну риторіку, не на марксистський інтернаціоналізм, а на російський націонал-комунізм. Його головним виразником був Йосип Сталін, який ще при створенні СРСР виступав за включення до нього України, Білорусі і Закавказзя як звичайних автономій Росії, навіть без суто формальних ознак державності [6, 222]. Але тоді, у 1922 році, більшість комуністичного керівництва на чолі з Володимиром Леніним відкинули пропозицію Йосипа Сталіна й СРСР все ж постав на папері, як конфедерація державних утворень рівноправних народів.

Після смерті Володимира Леніна у 1924 році між Левом Троцьким і Йосипом Сталіним розпочалася

запекла боротьба за владу [10, 177]. Обое проповідували диктатуру пролетаріату, мілітаризм, існування в СРСР однопартійної політичної системи та репресії проти всіх, хто не сповідує марксизм-ленінізм. Але Лев Троцький виступав, принаймні, за збереження внутріпартійної демократії, право на існування різних фракцій всередині самого більшовизму та дотримання ідей інтернаціоналістичної світової революції. В той час як Йосип Сталін відстоював абсолютний тоталітаризм, в якому єдина комуністична партія беззастережно має підкорятися її лідеру, а російський народ і його мова ототожнюватися з найпрогресивнішою частиною пролетаріату.

Переміг Йосип Сталін, який почав втілювати ідею побудови комунізму в окремо взятій державі. У 1927 році Лева Троцького виключили з компартії [16, 21], а за кілька років узагалі вислали з СРСР. Встановлення одноосібної диктатури Йосипа Сталіна мало страшні наслідки для культурного розвитку республік Радянського Союзу. В УРСР було згорнуто українізацію, її ініціаторів знищили. Московське керівництво негласно ставиться до української мови, другої за кількістю носіїв у Радянському Союзі, як до мови політично неблагонадійних і класово неповноцінних людей. У 1932 – 1933 роках в результаті організованого Йосипом Сталіним Голодомору загинуло близько 7 мільйонів українців [16, 29]. Водночас в освіті і культурі розпочалася насильницька русифікація.

Але новітній російський імперіалізм нищив не лише мови і культури інших народів. Есперанто, як нагадування про формально декларовану рівність всіх мов і народів, а не перевагу російської мови і культури, теж стає ідейно неприйнятною. Перші репресії проти есперантистів відбулися зразу після утвердження Йосипа Сталіна на чолі СРСР. Та повний погром знавців цієї планової мови в СРСР і УРСР відбувся у 1937 – 1938 роках, коли було репресовано близько 30 тисяч есперантистів. Одним з перших заарештовували і засудили до страти провідного есперантського поета України (видав п'ять збірок віршів на есперанто, які отримали міжнародне визнання), уродженця Поділля, а на той час голову Донецької обласної організації есперантистів Євгена Михальського [9, 29].

За два роки майже усіх лідерів есперанто розстріляли, багатьох есперантистів ув'язнили на довгі терміни. Як правило, їх звинувачували у троцькізмі (як того ж таки Євгена Михальського) та шпигунстві. Есперанто була оголошена мовою дрібнобуржуазії і безрідних космополітів. У 1937 році Всеукраїнський комітет есперанто, як складова частина Союзу есперантистів Радянських Республік, припинив своє існування.

Характерно, що не менш активно і з тих же міркувань громив есперантський рух і Адольф Гітлер у нацистській Німеччині, а потім і в інших, окупованих його армією країнах [7, 124]. Він прагнув створити німецьку всеєвропейську імперію, Третій Рейх, з єдиною німецькою мовою. А тому есперантську мову було названо проектом всесвітньої єврейської змови, а її знавців відправляли в табори. Навіть цей окремий факт переконливо засвідчує, що німецький націонал-соціалізм і російський націонал-комунізм – дуже близькі за суттю тоталітарні ідеології. Головна ж різниця полягає в тому, що Адольф Гітлер відверто пропагував свої німецькі імперські прагнення та втілював їх у життя, а Йосип Сталін, впроваджуючи на практиці російський імперіалізм, формально користувався інтернаціоналістичною риторикою. Відомий англійський письменник і публіцист Джордж Оруелл влучно назвав цей дивовижний феномен сталінського тоталітаризму «двоємисленням» – здатністю одночасно триматися двох протилежних переконань, коли можна свідомо говорити брехню і одночасно вірити в неї, забувати будь-який факт, який став незручним, і знову згадувати про нього, коли він стає потрібним, заперечувати очевидну дійсність і, водночас, враховувати її [14, 148].

Тепер стає зрозумілим, чому радянська влада після захоплення західноукраїнських земель взялася і тут переслідувати есперантистів, чия міжнародна діяльність становила загрозу ідеям російського націонал-комунізму. Окрім того, в 1920-х – 1930-х роках есперантисти Західної України ще й намагалися, завдяки перекладам з української на есперанто творів українських письменників (зокрема, Тараса Шевченка), активно пропагувати українську культуру в середовищі європейської інтелігенції. Варто також зазначити, що західноукраїнські товариства есперантистів були незалежними від польських товариств та видавали саме українсько-есперантські словники і підручники [5].

Один з таких словників, а також підручник з есперанто для українців написав і волинський есперантист Авенір Коломиєць. Народився він у містечку Бережниця Луцького повіту Волинської губернії у 1905 році [4, 57]. За Польщі закінчив Волинську духовну семінарію у Крем'янці та Варшавський інститут театрального мистецтва. Був відомим на той час театральним режисером, письменником і журналістом, який писав під творчим псевдонімом Марко Крилатий. У 1930-х роках проживав якийсь час у Луцьку, потім – у Дубно. Куди б його не закидала доля, вочевидь, крім усього іншого, намагався поширювати і рух по вивченню есперанто. Хоча насамперед він все ж був відомий як послідовний борець за право

українців вживати і розвивати свою рідну мову.

Після приєднання Галичини і Волині до УРСР усі західноукраїнські товариства есперантистів припинили свою діяльність. Скільки точно їх членів було репресовано – ми й досі не знаємо. Відомо тільки, що до початку радяно-німецької війни у 1941 році та вже під час нацистської окупації 1941 – 1944 років усе ж не всіх есперантистів Західної України було розстріляно. Одні з них уникли арештів, інші зуміли вижити в нацистських місцях ув'язнення. Наприкінці Другої світової війни дехто з есперантистів емігрував на Захід і, зрештою, опинився в таборах для переміщених осіб. В одному з таких таборів у Авгсбурзі (Баварія) західноукраїнські есперантисти в 1946 – 1947 роках навіть налагодили видавництво часопису «Український есперантист» [12]. В іншому подібному таборі, у Зальцбурзі (Австрія), помер у 1946 році вже згадуваний Авенір Коломиєць. Трагічною була й доля фактичного лідера есперантистів Західної України Ореста Кузьми, який залишився в рідній Коломиї. В 1947 році його заарештували радянські карателі. Щоправда, не тільки за участь в есперантському русі, а й за переховування у своєму будинку зв'язкових УПА. Повернувся він із Сибіру на рідну землю аж у 1956 році.

Після завершення Другої світової війни міжнародний есперантський рух в Європі перебував у важкому стані. Структурно він зберігся в основному лише у Великобританії, Швеції і Швейцарії. З кінця 1940-х років він повільно почав відроджуватися у континентальній Європі і лише з середини 1950-х років – у СРСР. У Радянському Союзі це було пов'язано зі смертю Йосипа Сталіна та початком хрущовської відлиги. До того ж, у 1956 році чимало есперантистів повернулося з таборів. Згодом в УРСР знову утворилося, як складова частина відродженого радянського есперантського руху, українське есперантське товариство. Але це був, на початках, вже не той розмах. Бо ж благородна ідея мови міжнародного спілкування, яка була б легкою у вивченні та не асоціювалась би з імперськими амбіціями якоїсь конкретної нації, в умовах холодної війни вже не мала підтримки провідних політичних кіл ні на Заході, ні на Сході. У світі постали дві наддержави – США та СРСР [10, 401]. І, відповідно, англійська та російська мови чинили культурний наступ на решту світу.

Однак зараз ситуація дещо змінилася. Есперанто є однією з шанованих мов у створеному в 1992 році Євросоюзі, в багатьох країнах якого на ній видається періодична преса і навіть існують есперантомовні радіостанції. Загалом же, у більш ніж 120 країнах світу поширені товариства з її вивчення. Нині кількість людей, які хоча б у якійсь мірі володіють цією найуспішнішою з планових мов, вимірюється вже навіть не сотнями тисяч, а мільйонами. Є вже навіть близько двох тисяч людей, які виростили у есперантомовних сім'ях та які вважають цю планову мову, як би це не здавалося дивним, рідною. До таких людей, наприклад, належить і всесвітньо відомий фінансист Джордж Сорос.

Нині в Європі ряд провідних політиків та політичних партій знову виступають за офіційне визнання есперанто «допоміжною мовою Євросоюзу». Прихильники такого рішення вважають, що це зробить міжмовне спілкування в Європі більш ефективним і рівноправним. Адже зараз в Європейському Союзі офіційними є 24 мови її країн-членів, але при цьому як робочі частіше всього використовуються лише англійська, французька і німецька.

Насамкінець зазначу, що ще у 1989 році, попри опір агонізуючої радянської влади, постала незалежна Українська Есперанто Асоціація [13]. Активно діє вона і нині, уже в незалежній Україні. Має УкрЕА своє представництво й у Луцьку. Засновник есперантського клубу «Arbara kanto» («Лісова пісня») у волинському обласному центрі – відомий волинський видавець, дизайнер і громадський діяч Микола Волошин [2]. Свого часу він самотужки налагодив видавництво інформаційного бюлетеня «Helianto», а також до 100-річчя виходу першого українського підручника з есперанто авторства Михайла Юрківа здійснив фотокопійне перевидання цієї книги [3]. У 2014 році саме у Луцьку, в рамках святкування 25-річчя УкрЕА та пошанування 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря, відбулася презентація книги «Думи мої, думи мої...» (Тарас Шевченко у перекладах мовою есперанто). Художнє оформлення, дизайн і верстку цього ґрунтового видання зробив саме Микола Волошин [15]. Великим пропагандистом есперанто у Луцьку є також доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Ніна Данилюк. Вона, зокрема, розробила для студентів даного вищого навчального закладу програму спецкурсу з есперанто в аспекті інтерлінгвістики та лінгвокультурології [3].

Підсумовуючи, зазначу, що переслідування есперантистів сталінським режимом став черговим доказом злочинного характеру російського комунізму. Це факт, що підтверджує русифікаторську політику Йосипа Сталіна, його зневажливе ставлення до інших мов у СРСР, як нижчих в культурному плані за російську. В світлі цього стає зрозумілим, що ідея впровадження штучної (планової) мови, для міжнародного порозуміння народів СРСР означала б визнання рівності прав української мови та усіх

інших мов у Країні Рад з російською. Зрозуміло, що цього Йосип Сталін, який творив нову, комуністичну за ідеологією Російську імперію допустити не міг. Звідси і репресії проти есперантистів, в тому числі, починаючи з 1939 року, і в Західній Україні.

1. Вільшаненко М. Джерело есперанто для українців задзвеніло в Тернополі / М. Вільшаненко // *Медицина Академія*. – Тернопіль, 2008. – 29 лютого. – №4 (213).
2. Гуменюк Н. З есперанто в світ підеш – до Волошина потрапиш / Н. Гуменюк // *Віче*. – Луцьк, 2004. – 30 вересня. – №40.
3. Данилюк Н. Есперанто в XXI столітті: стан і перспективи розвитку / Н. Данилюк // *Наш Університет*. – Луцьк, 2007. – 20 вересня. – №7 (18).
4. Дем'янчук Г. Авенір Коломиєць: «І Уїтман – міщук, і бортник древлянський» / Г. Дем'янчук // Дем'янчук Г. *Воскреслі для життя: літературні силуети*. – Рівне: *Оріана*, 1998. – С. 57 – 75.
5. К. І. Помер основоположник українського есперанто Орест Кузьма / І. К. // *Свобода. Український щоденник*. – Джерзі ситі і Нью Йорк, 1969. – 28 січня. – ч. 18.
6. Коваль М., Кульчицький С., Курносів Ю. *Історія України* / М. Коваль та ін. – Київ: «Райдуга», 1992. – 512 с.
7. Королевич А. *Книга об есперанто* / А. Королевич. – Київ: *Наукова думка*, 1989. – 254 с.
8. Кучерепи М. *Історія Волині: 1939 – 1941 рр.* / М. Кучерепи. – Луцьк: *Волинська обласна друкарня*, 2006. – 456 с.
9. Лохолобова З. «Великий терор» 1937 – 1938 років у Донбасі: втрати інтелігенції / З. Лохолобова // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. – №16, Ч. 1. – Київ: *Інститут історії України*, 2007. – С. 466 – 480.
10. Маля М. *Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917 – 1991* / М. Маля. – Київ: *Видавництво «Мегатайн»*, 2000. – 608 с.
11. Мечковська Н. *Соціальна лінгвістика* / Н. Мечковская. – Москва: *Аспект Пресс*, 2000. – 207 с.
12. Пацюрко В. Від укладача / В. Пацюрко // *Великий есперантсько-український словник*. – Київ, 2007. – 200 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vortaro.ukrainio.org.ua/>.
13. Сасюк Т. Українська культура у дзеркалі есперанто / Т. Сасюк // *Лісовий вісник*. – Луцьк, 2014. – 14.V – 14.VI. – №6 (3).
14. Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет / Дж. Оруэлл. – Москва: «Прогресс», 1989. – 384 с.
15. Цюриць С. Країна «Есперантия» / С. Цюриць // *Волинська газета*. – Луцьк, 2014. – 4 грудня. – №22 (966).
16. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30 – 50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект) / Б. Ярош. – Луцьк: *Надстир'я*, 1995. – 176 с.

Антоніна Литовченко,

завідувач відділу документально-речових фондів Національного музею історії України,
заслужений працівник культури України,
м. Київ

ПОРТРЕТ ПІДВОЄВОДИ ВІЛЕНСЬКОГО ГАСПАРА ЧИЖА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Збірка образотворчого мистецтва Національного музею історії України протягом багатьох років формується насамперед як іконографічна. Адже портрет людини – це, до певної міри, портрет епохи. Джерела, що наповнюють колекцію музею, різні: тематичні експедиції, дарунки, передачі з різних установ, зокрема музеїв. Так, у 1925 р. до інвентарної книги Всеукраїнського музею Тараса Шевченка (нині - НМІУ) був записаний портрет Гаспара Чижа (І. 10992), переданий з Вищого інституту народної освіти (нині - Національний університет ім. Т.Г. Шевченка). При дослідженні підрамника на нижній планці виявлена наклейка білого паперу з синьою каймою та написом: “4796”. Такі наклейки були на експонатах Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії. В “Указателе Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии” за 1897 р., у рубриці “Галерея” під № 4796 зазначено: “портрет поляка Гаспара Чижа, второй половины XVIII века, на холосте, из г. Вильны, от бывшего ректора литовской дух. семинарии архимандрита Иосифа”¹.

На портреті на оливково-коричневому тлі - поясне на с вліво зображення шляхтича, одягненого в червоний жупан і чорний кунтуш. Через праве плече перекинута червона з білою каймою стрічка ордену святого Станіслава, а на грудях - зірка того ж ордену. Акуратно зачесане над високим чолом темне волосся, випещені вуса, гордовита постава і неначе заглиблений у себе погляд – все вказує на важливість

моменту, який переживає портретований. Це наштовхує на думку, що портрет був написаний з нагоди урочистої події, можливо, вручення ордена святого Станіслава.

Сьогодні вже ніхто не заперечує ролі особи в історії. Це постаті різного рангу: лідери, ситуаційні яскраві особистості, сподвижники. Саме сподвижники – ті, що поділяють цілі і погляди лідера, забезпечують торжество ідеї чи її поразку. Який же слід в історії залишив портретований Гаспар Чиж (родинний герб Годземба)? В електронному ресурсі є відомості про те, що він народився у 1747 році і, проживши 78 років, помер у 1825 р. у Воронні. Одружившись у 1770 р., він мав трьох дітей: Михала, Матеуша і Терезу. У 1805 – 1809 рр. Чиж був маршалком віленським. І, мабуть, ми більше нічого не знали б про портретованого, якби не розлогий напис польською мовою на звороті портрета. У верхній частині – у 8 рядків під назвою “PAMIETNIK” (Щоденник, Мемуари) вміщено вірш:

Narod, KROL, wraz z Stanami, zwiedzeni w pomocu;
 Uledz musieli chytrey zdradzie i przemocu.
 Co Zgoda zbudowala dla Polaka Chluby,
 Moc zdraycza w Mocu Obcey schylila dŕ zguby.
 Nie o Rząd, Prawa, Ludnosz, Plod Ziemi, i trzody
 Dbac ma Polak; az zdraycow niech wytei wprzody.
 Tak czuie prawe serce, tak glos Duszy wola,
 Czego ten niemy Obraz wymowic nie zdola.

(Народ, король, разом зі станами, об'єднані у взаємній допомозі, / мусили скоритись хитрій зраді і примусу./ Те, що згода зробила поляків гордими, / злодійська чужинська сила згубила. / Не про уряд, права, населення, плоди землі і череди / має дбати поляк, а спочатку як знищити зрадників. / Так відчуває вірне серце, так голос душі волає, / про що цей німий образ вимовити не може). Кому належить цей сповнений патріотизму і суму вірш - невідомо. Про які події у ньому йде мова, спробуємо дослідити, об'єднуючи відомості про портретованого, вміщені у нижній частині полотна, та історичні факти.

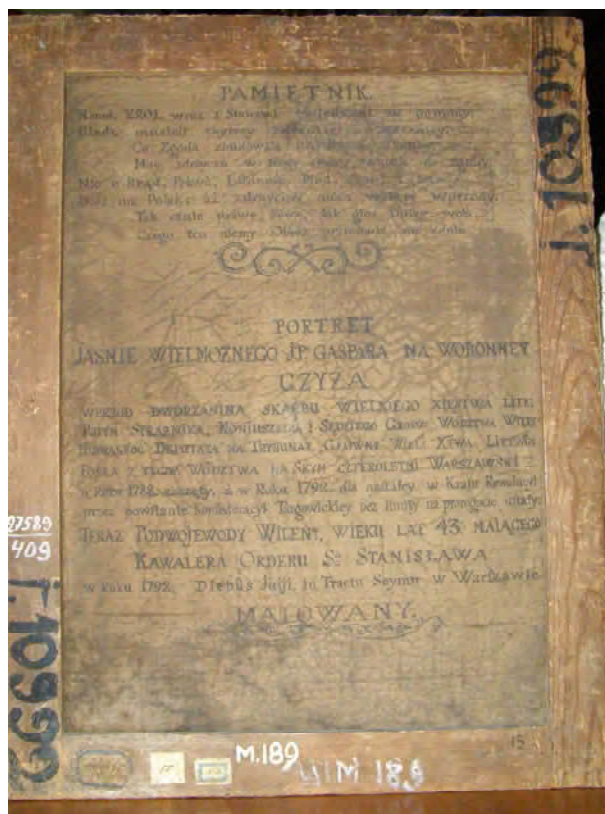
PORTRET / JASNIE WIELMOZNEGO J.P. GASPARA NA WORONNEY / CZYZA / wprzod dworzanina skarbu wielkiego xiestwa lite Potym Straznika, Koniuszego, i Sedziego Grodz. Wodztwa Wile / Podwakroc Deputata na Trybunal Glowny Wiel Xtwa Litewg / Posla z tegoz Wodztwa na Seym czteroletni Warszawski / w Roku 1788. zaczety, a w Roku 1792. dla nastaley w Rraju Rewolucyi /przez powstanie Konfederacyi Targowickiey bez limity na prorogacie ustalyl: / Teraz Podwojewody Wilen, wieku lat 43 maiacego / Kawalera Orderu S. Stanislawca: / w Roku 1792. Diebus Julji, in Tractu Seymu w Warszawie. / MALOWANY. (Портрет ясновельможного ясного пана Гаспара з Воронні Чижа / пізніше придворного скарбника Великого Князівства Литовського, потім стражника, конюшого і гродненського судді Віленського воєводства. Двічі депутат Головного Віленського трибуналу Князівства Литовського. Депутат Варшавського Сейму того ж воєводства, вибраного на чотирирічний строк в 1788 році, а в 1792 році, через настання революції в країні у зв'язку з повстанням Тарговицької конфедерації, завершилось без продовження. Нині підвоєводи Віленського у віці 43 років, кавалера ордена св. Станіслава: в 1792 р. Дібус Юлію під час Сейму у Варшаві намальований).

Наприкінці 80-х - на початку 90-х років XVIII ст. доля величезних територій українських земель Правобережної України, що входила до складу Речі Посполитої, вирішувалась у боротьбі між сусідніми державами – Польщею і Росією. Політика зверхності Росії щодо Польщі, яка визріла протягом двох десятиліть Північної війни, була закріплена у 1717 р. так званім “німим” сеймом. Ця політика, а також дуалістичний характер влади в країні і неререформований державний устрій, призвели до трьох поділів Речі Посполитої та ліквідації її на карті Європи як держави.

В історичний період, про який йде мова, під впливом ідей Великої французької революції на теренах Речі Посполитої почався широкий рух за реформи. Магнатсько-кріпосницька “дворянська республіка” стояла на заваді розвою капіталістичних відносин у країні. Восени 1788 р., користуючись тим, що Росія перебувала у війні з Туреччиною і послабила свою увагу до Польщі, а також сподіваючись на союз з Пруссією, у Варшаві зібрався сейм, названий нащадками Великим. Він став ареною суперництва ворогуючих політичних таборів. Патріотична партія вимагала реформ в уряді і незалежності від Росії. Прибічники короля прагнули укріпити владу короля і уряду, не порушуючи зв'язків з Росією. Гетьмансько-магнатський табір вимагав збереження давніх привілеїв, ліквідації Постійної ради, яка вважалась символом залежності від Росії, і послаблення центральної влади². Учасниками засідань сейму були переважно молоді люди. Майже 40% з них стали депутатами вперше в житті. Гаспар Чиж, зображений на портреті, про який мова, брав участь у засіданнях сейму як депутат від Віленського воєводства. Восени 1791 р. були прийняті найважливіші постанови, а 3 травня 1792 р. - урядовий закон, який докорінно змінював

Іл. 1.

Іл. 2.

державний устрій Речі Посполитої. Прийнята конституція скасовувала виборність королів і вводила спадкову монархію, дозволяла містам посилати своїх депутатів до сейму, а городянам - отримувати у власність землю, встановлювала державну опіку над селянами³. Відразу після прийняття конституції магнатська опозиція почала переговори з російськими урядовцями. Весною 1792 р. в Петербурзі Станіслав Щенсний-Потоцький, Ксаверій Браницький, Северин Жевуський, два брати Косаківські, синхронізувавши свої дії з російськими покровителями, 27 квітня 1792 р. підписали акт конфедерації, що мала покласти край польському сеймові і конституції. Вони приховали існування акту, повернулись на польську територію в містечко Тарговицю Брацлавського воєводства (нині - село Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.), проголосили акт і звернулись по допомогу до Росії. Конфедеранти 14 травня 1792 р. підняли свою корогву, а всього через чотири дні до них приєдналась російська армія⁴. Наступ здійснювався у двох напрямках: Великого Князівства Литовського і України. Найбільші бойові дії велись на території південно-східної Волині. У м. Полонному 7 квітня 1793 р. генерал-губернатор Кречетников від імені імператриці Катерини II обнародував указ про приєднання до Росії територій, які належали Польщі. У Лабуні 9 квітня відбувся з'їзд шляхти і духовенства, на якому було складено присягу вірності Катерині II⁵. Патріотична партія зазнала поразки, а Польський сейм, що зібрався у Гродно, був змушений дати згоду на другий поділ Речі Посполитої. У 1793 р. до Росії була приєднана центральна частина Білорусії з містом Мінськом і майже вся Правобережна Україна з містами Біла Церква, Фастів, Житомир, Умань, Бердичів, Вінниця та ін. Таким чином, вся територія України, за винятком її західних областей, була об'єднана у складі Російської імперії⁶.

Щоб офіційно скасувати законодавство попередніх п'яти років і Конституцію 3 травня, з червня по жовтень 1793 р. у Гродно був скликаний останній сейм в історії Речі Посполитої. Договір про передачу територій був підписаний з Росією 22 липня, а з Прусією - 25 вересня 1793 р.⁷

Польські патріоти, не змирившись з рішенням сейму, 24 березня 1794 р. оголосили в Кракові про початок повстання проти іноземних військ. Це була, по суті, природна кульмінація реформістського руху. На чолі повстання став Тадеуш Костюшко, при якому була створена Головна національна рада. У першій великій битві під Рацлавицями – повстанська армія отримала перемогу над російськими військами. У квітні перемогли повстання у Варшаві та Вільно. В ході повстання у Вільно був проголошений акт про повстання із закликом до народу. У Вільно були вибрані депутації кримінального суду, нагляду, загальної

безпеки, публічної казни. Гаспар Чиж, біографія і портрет якого досліджується у даному повідомленні, як воєвода віленський був обраний до Кримінального суду. Суд, на засіданнях якого мало бути щонайменше сім осіб, мав судити зрадників Батьківщини⁸.

Протягом короткого літнього періоду обидві частини Речі Посполитої – Корона і Велике князівство Литовське об'єдналися в єдиному патріотичному пориві. Головнокомандуючий російськими військами М.В. Репнін стосовно характеру війни 1794 р. 29 липня писав канцлеру Олександрю Безбородьку: «Сия война не есть то что были прежние конфедерации, где земля была между собой разделена. Теперь общий бунт. Мы ходим как в муравейнике, где сколько их не бьют, они все и везде ползут»⁹.

Проте у червні пруські війська вступили до Кракова, а росіяни – у серпні зайняли Вільно. У листопаді, не витримавши натиску армії О.В. Суворова, здалася Варшава. Поразка повстання привела до повної ліквідації Речі Посполитої. 3 січня 1795 р. була підписана конвенція про третій поділ Польщі між Росією та Австрією, а 24 жовтня подібна конвенція була укладена між Прусією та Росією. До Росії відійшли Литва, Курляндія, Західна Білорусь та Західна Волинь. Австрія отримала малопольські землі з містами Люблін та Краків, Прусія – частину Підляшшя і Мазовецьких земель з Варшавою, а також частину Жемайтії¹⁰.

Таким чином, співставляючи дати і події, ми дійшли до розгадки слів, викладених в Меморії. Мова йде про те, що щирий намір короля Станіслава Августа укласти рівноправний союз з Росією призвів до Чотирилітнього сейму і Конституції 3 травня. Конституція стала причиною створення Тарговицької конфедерації і Російсько-польської війни 1792 р., в результаті якої відбувся другий поділ Речі Посполитої у 1793 р. Останній привів до народного повстання під проводом Костюшка у 1794 р., а повстання – до третього поділу і ліквідації держави. Свідком цих подій, а подеколи і їх учасником, був зображений на портреті віленський підвоєвода Гаспар Чиж.

1. Петров Н.И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. - К., 1897. - С.166. Кат. 4796.

2. Дібковская Алиця, Жарьен Малгожата, Жарьен Ян. История Польши с древнейших времен до наших дней. – Варшава, 1995. - С. 155.

3. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. – К., 2008. - С.320.

4. Там само. С.443.

5. Павлюк В.В. Другий поділ Польщі і Південно-Східна Волинь. [Електронний ресурс] / - Режим доступу до ресурсу: http://ua_pl.livejournal.com/23201.html. - С.1 – 2.

6. Гарін В.Б. Історія України. Навчальний посібник. - К., 2012. - С. 320.

7. Дейвіс Норман. Боже ігрище. Історія Польщі. – К., 2008. - С.444.

8. 25 красавіка. Унівесал у ваяводствы, паветы і вольныя грады літоускай правінцыі. [Електронний ресурс] / - Режим доступу до ресурсу: <http://pravo.by/print.aspx?guid=5021>. - С.2.

9. Восстание и война 1794 года в Литовской провинции (по документам Москвы и Минска. [Електронний ресурс] / - Режим доступу до ресурсу: http://spadchyna.net/index.php?option=at_caient. - № 121.

10. Павлюк В.В. Другий поділ Польщі і Південно-Східна Волинь. [Електронний ресурс] / - Режим доступу до ресурсу: http://ua_pl.livejournal.com/23201.html. - С.4.

Лариса Обухович,
художник-реставратор
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

Глона Несторук,
старший науковий співробітник
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ТВОРЧИЙ ФОНД СКУЛЬПТОРА СЕРГІЯ НАУМОВА У ЗБІРЦІ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Про автора

В останній третині ХХ століття духовне життя України переживало глибоку кризу. У середовищі художників панував депресивний застій. Прогресивні митці або мовчали, або були в підпіллі, деякі

використовували езопову мову. Хоча комуністична ідеологія збанкрутувала, та все ж імперська машина придушувала найменший прояв прогресивної суспільної свідомості. Радянська колоніальна дійсність пригнічувала усе національне, прогресивне, тому інтелігенція особливо гостро переживала питання про майбутнє української культури. В таких умовах пробивався до життя самотній творчий геній Сергія Кириловича Наумова (01.01.1941 – 20.02.2009).

Дитина війни з обпаленою душею, він шукав шляхів до самостійного життя. Народився на землі Кармелюка, – в селі Горбасів на Хмельниччині, ввібрав бунтарський дух, прагнення до свободи і справедливості. Читати вивчився по Шевченкових “Гайдамаках”. Прагнення до народної творчості і культури, любов до яких прищепила перша вчителька, було у нього з дитинства. Навчився майстерно вишивати. У результаті першою виставкою в його житті став показ майстерно вишитих власноруч рушників. Вишивка супроводжувала його упродовж усієї творчої діяльності: майстерно, зі смаком, оформляв вишитими рушниками всі свої наступні виставки. Наумов мріяв долучитися до фантастичного світу казки, бо його торкнулися її чари. У тридцятилітньому віці цілеспрямовано зайнявся різьбою по дереву. Згодом полишив здобуту у Київській сільськогосподарській академії спеціальність і поринув у світ мистецтва. Самостійно і наполегливо осягав закони образотворення в пластиці. Щоб досягти мети, самотужки долав невдачі і проблеми професійного росту. Керуючись високими стремліннями, невідступно йшов по шляху самоосвіти та самовдосконалення. Чималу роль грала власна бібліотека, що постійно поповнювалася новими книгами, здебільшого мистецької та історичної тематики. Дерево як матеріал для творчості він відчував з дитинства, любив його запах, бо дідуньо Ананій, що його виростив, був сільським теслею та досконало знав природу, особливості і секрети кожного дерева.

Волинський край став йому рідною домівкою. Захоплювався славною історією Волині, її чарівною природою і особливо творчістю Лесі Українки. Цьому сприяло знайомство з відомим волинським істориком-етнографом Олексою Ошуркевичем, яке переросло в дружбу. Їх єднали спільні дослідження життя і творчості Лесі Українки, які надихнули Сергія Наумова на створення скульптурної композиції на тему “Лісової пісні”. Вони подорожували по Лесиних місцях – Колодяжне, Білин, Скулин, Любитів, віднаходили фольклор, перекази та легенди, джерела народних уявлень про тих фантастичних персонажів драми-феєрії “Лісова пісня”, що походять з язичницької сивої давнини і якими захоплювалася велика письменниця.

У 1976 році під час експедиції в села Нечимне і Колодяжне Ковельського р-ну Сергій Наумов познайомився з головним хранителем Волинського краєзнавчого музею Наталією Пушкар – науковцем, справжнім фахівцем своєї справи (фото 1). Її любов до творчості великої поетеси Лесі Українки та глибокі знання про життя родини Косачів викликали захоплення і повагу. Творчі особистості потребують сторонньої підтримки і сприяння, бо від цього залежить здійснення їх задумів. Наталія Пушкар стала «доброю феєю» у творчій біографії Сергія Наумова, бо зіграла непересічну і вирішальну роль у створенні на початку 1980-х рр. другого розширеного варіанту скульптурної композиції «Музика весни» за мотивами драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки для Волинського краєзнавчого музею (перший з 12-ти фігур виготовлений у 1976 р., зберігається у Колодяженському Літературно-меморіальному музеї Лесі Українки, АП № 110 від 03.03.1981р.). У 1989 р. стараннями Наталії Пушкар у художньому відділі Волинського краєзнавчого музею була відкрита перша персональна виставка митця.

“Лісову пісню” Лесі Українки художник вивчав надзвичайно прискіпливо і знав її напам’ять. Корисну інформацію віднаходив в архівних документах Київського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

Створення образів твору

“Лісову пісню” – цю казку, чарівну і неповторну, художник по своєму образно побачив і “вирішив покласти на музику ліній і пластики”, – як сказав про нього волинський журналіст Леонід Лагановський (часопис “Радянська Волинь”, 23 серпня 1985 р., “Різьбяр”, ст. 4). Це не проста ілюстрація до твору Лесі Українки. Герої скульптурної композиції, за словами автора, “повинні розмовляти з глядачем”. Він шукав ключ до оригінального вирішення кожного образу.

Композиція “Музика весни”, яка нині зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею, складається з 39 дерев’яних фігурок висотою від 4,7 до 22 сантиметрів, виготовлених з дерева груші, яке має дуже щільну структуру, а це дозволяє успішно проробляти щонайменші деталі, досягати якісного полірування поверхні виробів. Автор кваліфікував свої витвори як скульптуру малих форм. Перші вісім фігурок Сергій Наумов запропонував придбати Волинському краєзнавчому музею 18 грудня 1981 року, що було оформлено актом прийому № 2374. Ця група включала таких персонажів: Лукаш, Мавка, Русалка

Озерна, Русалка Польова, дядько Лев, Куць, двоє Потерчат. До серпня 1982 року автор виготовив ще чотири фігурки: Перелесника, “Того, що греблю рве”, Лісовика і Водяника (акт № 2692 від 26 серпня 1982 р.). Двадцять два персонажі завершили всю композицію і були передані у фонди музею в кінці 1982 року (акт № 2778 від 24 листопада 1982 р.; акти №№ – 2779, 2872, 2873, 2874 від 24 грудня 1982 року). До цієї групи увійшли “Той, що в скалі сидить”, Чортиця, Пропасниця, Килина, Відьма, Доля, Мати, Хлопчик з сопілкою, Кишинин син, Кишинина дочка, Злидні (два), Літавиці (три), Гірська Метелиця, Змія-Цариця, Упириця, Чаклунка, Вовкулака, Морський царенко, Лісовичка. 2 серпня 1983 року Волинський краєзнавчий музей прийняв від автора ще п’ять фігурок Злиднів (акт № 3230), так що їх стало семеро.

Усі скульптурні персонажі зображені у повний зріст на невеликій шестигранній підставці-постаменті, на правій стороні якої вирізьблено монограму-вензель з першими літерами імені автора: Н, С, К. Підставка успішно вирішила проблему рівноваги, стійкості фігурок, особливо високих і тендітних. Вирізна вона разом із постаттю з цільного шматка дерева. За словами автора, всі фігурки відцентровані.

Різьбяр використав особливу техніку покриття готового виробу, близьку до енкаустики. Це був його авторський винахід із застосуванням бджолиного воску. Секрет ховався в способі нанесення його на дерево, в результаті чого вироби ставали надійно захищеними від негативних впливів зовнішнього середовища і ось уже більше тридцяти років не міняють свого вигляду.

Композиційне рішення

Об’єднуючим фактором твору є музика весни, яка лине від Лукашевої сопілки. Усі персонажі композиції, навіть негативні герої, охоплені звуками весняного пробудження, зачаровано посміхаються. Кожен персонаж індивідуалізований, зі своїм яскравим характером.

Осердям скульптурної композиції, як і літературного твору, є Мавка і Лукаш. Їх постаті найвищі (h-21 см., h-22 см.). Ставив їх автор у центрі композиції обличчями один до одного, на певній відстані (фото 2). Тоненька, тендітна фігурка Мавки нагадує вербову гілку. На голові у неї корона. Рішення, прийняте художником, “коронувати” Мавку як лісову царівну ґрунтується на словах літературного персонажа Перелесника, звернених до неї: “Линьмо, линьмо в гори! ... Щоб тобі здобути золоту корону, ми Змію-Царицю скинемо із трону...”. Плавні, граційні, вертикальні лінії постаті переходять вгору до ідеально заокруглених форм обличчя, волосся і завершуються трикутними зубцями корони. Саме в цій постаті поєднання з підставкою вирішено ідеально – сукня внизу, плавно розширюючись, переходить у постамент, який своєю масою пропорційно зрівноважує верхню частину фігури. Співзвучно Мавці виконана фігура Лукаша, яка завершується круглою формою бриля. Видовжена форма постаті має поперечний поділ елементами одягу, доповнюється формою рук із сопілкою. Ритміка цього поділу продумана і прорахована скульптором. Знайдені гармонійні співвідношення наче відтворюють музику Лукашевої сопілки.

Герої композиції, мешканці польського села, за словами твору: “люди з-під стріх солом’яних” – передані в приземлених пропорціях. Килина має пишні форми молодого тіла, фігура Лукашевої матері – ознаки огрядної жінки старшого віку. Лице дядька Лева відображає слова драми – “дуже добрий з виду”. Скульптор прискіпливо шукав розгадку шапки-рогатки дядька Лева, доки щасливий випадок допоміг з’ясувати, що так називали в народі польський військовий головний убір – конфедератку. Одяг, зачіски, головні убори персонажів достовірно відтворюють традиції волинян – поліщуків.

Герої народного фольклору, породжені людською фантазією, уособлюють сили природи – лісу, води і гір. Для їх відтворення скульптор знайшов надзвичайно виразні пластичні засоби – вони інколи загострено специфічні, як зграя Злиднів (фото 5), інколи – метафоричні, як “Той, що в скалі сидить”, Змія-Цариця, Гірська Метелиця, “Той, що греблі рве”, Пропасниця. Надзвичайно колоритною є пластика такого персонажу як Куць. Так на Поліссі називають чорта, а свиню називають – “куця”, тому автор зробив цьому персонажеві свиняче рильце. Хвіст у нього коров’ячий, борода і ратиці козячі, а тіло – собаче. Під стать Куцеві – Чортиця, його жінка, із рисами хтивості та демонічності (фото 4).

Розставляються фігурки певними групами, які поєднуються за логікою сюжету драми. В центрі – Лукаш і Мавка, за Лукашем – Доля, на значній відстані – Вовкулака та інші негативні герої: Куць із Чортицею, Упириця, Відьма, “Той, що в скалі сидить”. Окрему групу складають близькі Лукаша: мати, дядько Лев, Килина з трьома дітьми, а за ними – зграя Злиднів. За Мавкою розміщувалася група з лісових, польових, болотяних і водяних мешканців – Лісовика, Лісовички, Водяника, Морського царенка, Русалок Озерної та Польової, “Того, що греблі рве”, Перелесника, Потерчат. Образи з міфології карпатського регіону, запозичені Лесею Українкою в гірській місцевості під час гостювання у Ольги Кобилянської, це – Гірська Метелиця, три Літавиці в довгих намітках, Змія-Цариця, “Той, що в скалі сидить” (фото 3).

1. Поїздка в урочище Нечимне, 1976 рік. Зліва направо: О. Огнєва, Л. Федорук, невідомий, С. Наумов, М. Головань, Н. Пушкар, О. Ошуркевич, І. Єфименко, Р. Кашевська, С. Дмитрук.

2. Мавка і Лукаш.

3. Літавиця, Той, що в скалі сидить, Гірська Метелиця.

4. Куць і Чортиця.

5. Злидні.

Скульптор відтворив 28 діючих осіб драми, до них належать пара Потерчат і семеро Злиднів. Дев'ять персонажів скульптурної композиції лише згадуються у тексті твору; образ Чортиці та Лісовички автор додав від себе.

Проблема стилю

Сергій Наумов вирішив для себе проблему взаємозв'язку народних культурних традицій зі світобаченням сучасного художника. У скульптурній композиції “Музика весни” його талант розгорнувся потужно, в усій силі своїх можливостей. Майстер був вільний у виборі образної мови і сам визначив досить вдалу пропорцію поєднання професійності та народності. Його композиція ввібрала здобутки професійної пластики і піднялася над дещо неоковирною відвертістю народного світобачення. Скульптор дотримувався самоізоляції, і це підсилило його індивідуальність.

Співпереживання героям геніального твору великої Лесі Українки “Лісова пісня” надихало скульптора. Тридцять дев'ять фігур діляться на людських персонажів драми-феєрії і фантастичних героїв – “дітей природи”, що походять із давніх язичницьких вірувань наших предків. Більша частина героїв української демонології подана художником у народнопоетичних і ліричних образах. Кожного персонажа композиції при зовнішньо – спокійній поставі охарактеризовано пластично чітко і виразно. Життєвої динаміки надає S-подібна композиція деяких фігур – Пропасниці, Гірської Метелиці, Чортиці, Куця. Та все ж у творах Наумова відчувається внутрішнє тяжіння до самотньої природи готики, завжди загострено специфічної. У його скульптурних творах програмно утверджується статика, що нагадує готичну скульптуру середньовічних європейських базилік і костелів. Водночас він припадав до бездонних джерел української народної творчості – мистецтва невідомих українських майстрів дерев'яної пластики – сницарів.

Скульптор не сприймав і відкидав абстракціонізм, вважав цю модну течію XX століття профанацією гуманістичної місії, яка притаманна мистецтву від початків цивілізації. Однак у його творчості проявилися символічні узагальнення, потяг до трансцендентності, загостреність образно-художньої мови, які походили від експресіоністичного сприйняття дійсності, невід'ємного від нашого часу. Сергій Наумов уболівав за долю українського національного мистецтва і зумів втілити ідейно-художню програму народності в сучасній українській дерев'яній скульптурі. В його доробку скульптурні композиції: із серії “Леся Українка і діти” – “Веснянки” та “Мрії ясні” (за мотивами вірша Лесі Українки “Тішся, дитино, поки ще маленька”), “Кирило-кожум'яка” (за мотивами української народної казки), “А-а-а, котки два!”, “Українські кобзарі”, “Україна на Голгофі” (в пам'ять жертв Голодомору), “До тебе, Україно!”, “На сьомому небі” (щаслива пара), “Народження яйця”, “Білосніжка та семеро гномів” (за мотивами німецької народної казки), із серії “Ковінькі жартують” – “Дивна казка”; окремі роботи: декоративні вази – “Полум'яна квітка” та “Сон” (за мотивами казки Лесі Українки “Лелія”), портрет Ніколо Паганіні; шарж-портрет на Володимира Винничука, алегорія “Черешня”, іконка Праведної Анни з Ісусом, портрет Данила Братковського, “Русалочка” (за твором Г. Х. Андерсена), “Підземок-оптиміст” (за мотивами казки-повісті “Про гномів та сирітку Марисю” польської письменниці Марії Конопницької). Любов до України, її самотньої культури і міфології надихнули майстра на створення кількох портретних робіт, таких як “Волхв”, “Козак-Мамай”, “Великдень”, “Матір-слава”, “Желя” (у слов'янській міфології Богиня печалі), “На сьомому небі”. Багато своїх чудових робіт дарував друзям.

На початку 1990-их років у творчості Сергія Наумова особливо гостро зазвучала патріотична тема. Він задумав створити образи кобзарів в пам'ять закатованих у 1930-их роках після Харківського кобзарського з'їзду. В процесі роботи йшов пошук форми, з кожним образом віднаходила нову відповідність. Спочатку постаті були приземисті, міцного складу, підкреслено мужніми рисами обличчя. З часом скульптор витягує пропорції, робить їх більш досконаліми, образи стають статечно вишуканими, ідеалізованими. Кожна постать кобзаря монументальна, символізує незламність українського духу. Розійшлися скульптури по людях на всі континенти світу.

Пошук свого стилю Сергій Наумов, як і кожен великий майстер, зводив до самотнього прочитання класичної пластики, традиційного українського ремесла – сницарства. Близькою для нього була творчість модерністів початку XX століття. Ці художники належно оцінили народну пластику і вчилися на творах невідомих майстрів лаконічно та безпосередньо, з певним гротеском, який надає додаткової виразності, будувати промовисті художні образи. Слід відзначити, що “Лісова пісня” створена в період українського модерну в літературі, коли авторами використовувались народні фольклорні мотиви.

Значно вплинув на формування волинського майстра Сергія Наумова великий німецький скульптор поч. XX ст. Ернст Барлах, який став захисником людяності в найтрагічнішу для його країни епоху озвірілого нацизму. Барлах вважав себе послідовником геніальних середньовічних скульпторів анонімів XII-XIII

століть, бо вони творили мистецтво руками і серцем простих ремісників і не мислили існування поза обширом високих і вічних ідей та істин, закладених у християнських храмах Західної Європи.

На жаль, широке побутування народної дерев'яної пластики історично завершене. Відходять покоління людей, для яких дерев'яні фігури уособлювали святість рідної домівки. Скульптура Сергія Наумова залишиться унікальним та рідкісним мистецьким явищем української культури на зламі ХХ – ХХІ століть, а його “Музика весни” – достойним втіленням образів шедевр Лесі Українки драми-феєрії “Лісова пісня” в скульптурі та вершинним досягненням у творчій біографії майстра.

Виставки

При житті майстра його скульптурні твори були представлені на кількох персональних виставках: у Художньому відділі Волинського краєзнавчого музею (1989 р.), у Львівському етнографічному музеї Інституту народознавства Академії Наук України (1994 р.), у Луцькому арт-салоні “Крайня хата”, у Волинському краєзнавчому музеї (2001 р. спільно з виставкою писанок І. Р. Щеглюк-Наумової). З 1999 по 2007 рр. періодично експонував свої роботи у виставковому залі Співки художників м. Луцька. Скульптурну композицію “Музику весни” художник активно презентував на багаточисельних творчих зустрічах, приурочених до днів вшанування Лесі Українки.

Каталог робіт

скульптурної композиції «Музика весни»
за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». 1980–1983 рр.
Дерево (груша), різьба, тонування.

1. МАВКА. Вис. 21,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 320
2. ЛУКАШ. Вис. 22 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 319
3. ДОЛЯ ЛУКАШЕВА. 21,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 361
4. ПОТЕРЧА 1. Вис. 10 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 325
5. ПОТЕРЧА 2. Вис. 10 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 326
6. РУСАЛКА ОЗЕРНА. Вис. 20 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 321
7. ТОЙ, ЩО ГРЕБЛЮ РВЕ. Вис. 22 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 345
8. ВОДЯНИК. Вис. 19 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 348
9. ПРОПАСНИЦЯ. Вис. 18 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 355
10. МОРСЬКИЙ ЦАРЕНКО. Вис. 20 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 373
11. ПЕРЕЛЕСНИК. Вис. 23 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 346
12. РУСАЛКА ПОЛЬОВА. Вис. 19 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 322
13. КУЦЬ. Вис. 19 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 324
14. ЛІСОВИК. Вис. 18 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 347
15. ЛІСОВИЧКА. Вис. 17 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 376
16. ЧАКЛУНКА. Вис. 18,2 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 377
17. ВОВКУЛАКА. Вис. 19 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 372
18. ДЯДЬКО ЛЕВ. Вис. 20 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 323
19. КИЛИНА. Вис. 18,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 356
20. ДІВЧИНКА. Вис. 9,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 365
21. ХЛОПЧИК 1. Вис. 15 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 363
22. ХЛОПЧИК 2. Вис. 12,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 364
23. МАТИ ЛУКАШЕВА. Вис. 18,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 362
24. ВІДЬМА. Вис. 16,5 см. ВКМ. Інв. № ЛУ – 357
25. ЧОРТИЦЯ. Вис. 17,5 см. ВКМ. Інв. № ЛУ – 354
26. ЗЛИДЕНЬ 1. Вис. 12 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 366
27. ЗЛИДЕНЬ 2. Вис. 7,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 402
28. ЗЛИДЕНЬ 3. Вис. 7,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 403
29. ЗЛИДЕНЬ 4. Вис. 6 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 404
30. ЗЛИДЕНЬ 5. Вис. 5,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 400
31. ЗЛИДЕНЬ 6. Вис. 5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 401
32. ЗЛИДЕНЬ 7. Вис. 4,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 367
33. ЗМІЯ-ЦАРИЦЯ. Вис. 20 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 374

34. ГІРСЬКА МЕТЕЛИЦЯ. Вис, 18 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 371
35. ЛІТАВИЦЯ 1. Вис. 21,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 370
36. ЛІТАВИЦЯ 2. Вис. 20,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 369
37. ЛІТАВИЦЯ 3. Вис. 20 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 368
38. ТОЙ, ЩО В СКАЛІ СИДИТЬ. Вис. 20,5 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 353
39. УПИРИЦЯ. Вис. 21 см; ВКМ. Інв. № ЛУ – 375

Олена Огнєва,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
документознавства і музейної справи СНУ Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ІГОР СТРАВІНСЬКИЙ ОЧИМА ХУДОЖНИКІВ (Стравінський в творчому спадку іноземних художників ХХ ст.)

При зверненні до творчого спадку родини Стравінських визначена тема не викликає подиву. Федір Гнатович Стравінський (1843 - 1902) – батько композитора Ігоря Федоровича Стравінського (1882 - 1971) і дід художника Федора Ігоревича Стравінського (1907 - 1989) - коливався при виборі свого майбутнього фаху: бути художником чи співаком, вступати до Петербурзької консерваторії чи Академії мистецтв і надає перевагу музиці, але хист художника не пропав. Зберігся альбом з замальовками мешканців різних містечок України, у тому числі й Устилугу, пов'язаних з перебуванням родини (Театральний музей, СПб, Росія). В листуванні Ігоря Стравінського з батьками згадуються його спільні походи на етюди з Катериною, майбутньою дружиною: від того часу збереглося і кілька юнацьких малюнків композитора. Пізніше він створює і малюнки друзів, серед яких П. Пікассо (1920, 1960), С. Дягілев (1921), Л. Бакст (1921), Р. Крафт (1946), О. Тансман. Даром художника був наділений Федір, первісток Ігоря, який не тільки любив малювати, але й став професійним художником.

Проте не тільки Ігор Стравінський виявляв увагу до своїх колег, друзів, знайомих, родичів. Так само і вони звертали увагу на композитора, чоловіка, батька. Залишилися низка портретів, малюнків, дружніх шаржів, карикатур, що відбивають різне і не однозначне сприйняття його постаті. Відомі зображення, побачені очима Катерини – дружини композитора на малюнках 1912 року. Не менш цікавою є динаміка портретів батька, перший з яких створений Федором Стравінським, старшим сином, 1925 року у Парижі і до останнього, датованого 1971 роком.

До теми сприйняття художниками постаті Ігоря Стравінського зверталась Ірина Вершиніна – авторка «Ранніх балетів» (1965) Ігоря Стравінського і редактор першого та другого видань його «Хроніки мого життя» (1963, 2005). Причому в другому виданні наведено підборку рисунків, що зображають композитора, і його власні малюнки своїх друзів, автопортрет. Світлана Савенко присвячує свою статтю сприйняттю особистості композитора Пабло Пікассом, художником і сценографом «Пульчинели» – спільної виставі в антрепризі Дягілева (1920). Можливо існують й інші праці такого спрямування, але на жаль вони залишилися невідомими автору наведених нижче рядків.

Ігор Стравінський сприймався своїми сучасниками по різному. На вигляд його характеризували як людину невисоку на зріст, худу, обличчя з довгим носом. Зовні, як стверджували, дуже схожий на француза. Він з дитинства вільно розмовляв німецькою мовою: у десятирічному віці допомагав батькові спілкуватися з лікарями у німецькому курорті Хофбург. Щодо французької мови, то Стравінський слугував перекладачем Володимиру Маяковському під час бесіди останнього з Роменом Ролланом (1923). Правда поет залишився не задоволеним рівнем перекладу. Проте знання цих двох мов значно полегшувало життя композитора і під час європейських гастролей Дягілевського балету, і потім – під час життя на еміграції у Швейцарії та Франції. Коли Стравінський отримував свій перший закордонний паспорт, то в графі професія вимагав написати «винахідник музики». Себе особисто Ігор Стравінський визначав як *homo faber*, тобто людина – творець (іл. 1).

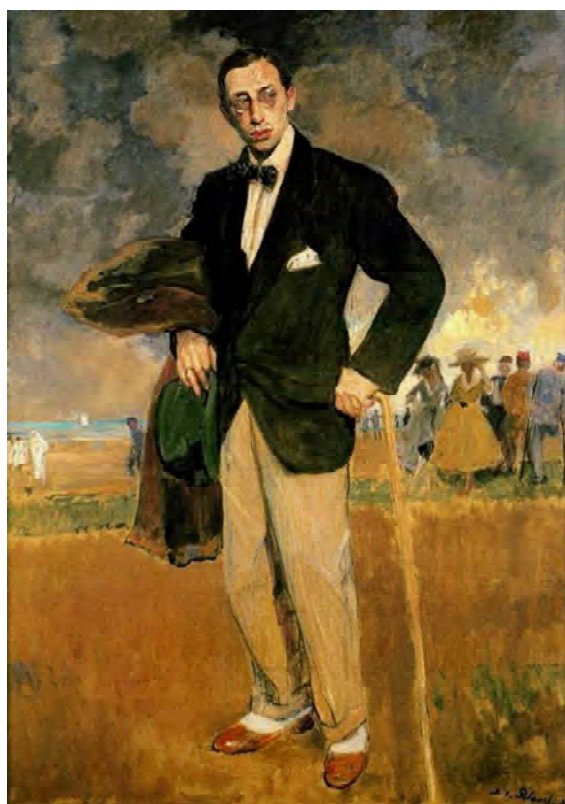
Успіх вистав антрепризи Дягілева був надзвичайним не тільки у широкої публіки, але й у французьких художників «різних формацій» від Еміля Бернара до Анрі Матісса. Моріс Дені відзначав колір, як домінуючий фактор вистав, Жак Бланш – високу майстерність і колоризм оформлення. Не менше захоплення викликали і учасники гастролей, а серед них й Ігор Стравінський, що поставали моделями для французьких мистців. Композитора малювали представники майже всіх художніх напрямків Європи 1-ї половини 20-го століття,

1. Портрет Ігоря Стравінського.
Фото 1910 р.

2. Малюнок вугіллям портрету Ігоря Стравінського роботи Альбера Глеза (1881 – 1953, Albert Gleizes), A. Portrait d' Igor Stravinsky signed 'Alb Gleizes' (lower left) charcoal on paper mounted at the edges on board 25.1/8 x 19 in. (63.7 x 49.5 cm.) Drawn circa 1914.

3. Портрет Ігоря Стравінського роботи Жака Еміля Бланша (1861 – 1942). 1915 р. Музей Орсе. Париж. Фотокопія. Igor Stravinsky. La carriure européenne, Paris, France, 1980.

4. Портрет Ігоря Стравінського роботи Пабло Пікассо – 1917р. Колекція: Париж, Музей Пикассо. Фотокопія.

як французькі та швейцарські, у тому числі Жак Бланш (1861 - 1942), Альбер Глез (1881 - 1953), Пабло Пікассо (1881 - 1973), Рене Віктор Обержонуа (1872 - 1957), Робер Делоне (1885 - 1941), Марк Шагал (1887 - 1985), не враховуючи численні карикатури, так і російські, а серед них О. Бенуа (1870 - 1960), М. Ларіонов (1881 - 1964), С. Чехонин (1878 - 1936), В. Шухаєв (1887 - 1973), Г. Пожидаєв (1894 - 1971). У числі згаданих мистців – художники, з якими композитор співпрацював над виставами, як от О. Бенуа, М. Ларіонов, Пабло Пікассо, Рене Віктор Обержонуа, Марк Шагал. Одне з таких зображень Стравінського виконав Олександр Бенуа, коли намалював композитора за роялем 5 червня 1911 року під час репетиції балету «Петрушка» у Парижі, автором лібрето якого він був. Композитор визначав Олександра Бенуа, як людину всебічно освічену, знавця мистецтва та історії, і окрім того «наділену даром надзвичайно яскраво воскрешати в своїх розповідях образи минулого». Олександр Бенуа був радником Ігоря і Катерини Стравінських при комплектуванні їхньої власної колекції образотворчого мистецтва, певна частина якої зберігалася у Устилузі.

Як вже згадувалось гастролі «Російських сезонів» у Парижі викликали не аби яку зацікавленість. Одним з перших художників, увагу якого привернув Ігор Стравінський був, мабуть, засновник і теоретик кубізму Альбер Глез (1881-1953). Художнику належать ескіз вугіллям портрету композитора (іл. 2) і портрет, що створені 1914 року, коли Глез звертається до синтетичного кубізму. В ескізі присутні тільки два кольори: чорний і білий: біле тло, на якому розміщена прорисовка вугіллям, що разом викликають пряму асоціацію з роялем і клавіатурою, чорно-білими клавішами. При детальному спостереженні виявляються два виміри, в яких представлений композитор. По вертикалі поверхня зображення розподілена навпіл. В правій частині читаються: дека роялю, постать композитора за інструментом і зображений пюпітр - річ, що необхідна у виконавчій практиці. В лівій частині, як можна здогадатися, відтворена постать у фрак з білим пластроном – одяг для парадного виходу. Але, як не дивно, Глез при створенні ескізу виступив ще й як провидець. На час створення ескізу чи навряд Глезу було відомо домашнє прізвище Ігоря Стравінського – «дятел», бо він міг сидіти за інструментом і довбати досить довго пальцем одну й ту саму ноту, так само як і визначення його вчителя Миколи Римського-Корсакова, що учневі при створенні музики завжди буде потрібний інструмент. До того ж натяк на постать, вбрання якої можна сприймати як концертний фрак, дозволяє проектувати майбутнє композитора – концертну діяльність і як диригента, і як піаніста. Поєднання білого і чорного – образ рояля (Стравінський – піаніст) і чорний колір, як натяк на майбутній Ебеновий, тобто Чорний концерт (1945), створений для Вуді Генрі, а виконаний через десять років Бені Гудменом. Так чи інакше Морісу Глезу вдалося ескізом відтворити суто біографічні аспекти Ігоря Стравінського, як його минулого, на час створення ескізу, так і майбутнього творчого життя.

В живописному полотні того ж 1914 року Глез заперечує перспективу в Ренесансній традиції. Він подає перспективу з багатьох точок зору. Об'єми замінюються площинами. Зображення розчленовується і підпорядковується головним вісям картини. Глез підкреслює формальні нововведення кубістів, але не відмовляється від змістовного навантаження: присутні нотований текст, натяк на концертний фрак композитора, чорний колір якого свідомо виокремлюється на просторі картини оточенням контрастних промовистих яскравих фарб (копія портрету представлена в експозиції музею Стравінського в Устилузі).

Під час гастролей у Парижі навколо Дягілєвської трупи гуртувались меломани, шанувальники таланту виконавців. До кола паризьких друзів і шанувальників “Русских сезонів” Сержа Дягілєва належало багато знаних, розумних і ексцентричних постатей. І Жаку-Емілю Бланшу (1861-1942) належали усі три якості. Він був відомим художником, нащадком значного спадку, йому належав салон, де збиралися найвідоміші діячі доби. Бланш дружив з Марселем Прустом, листувався з Жаном Кокто, створив портретну галерею інтелектуальних світил, якій могли позаздрити і колеги, і музеї. Він захоплювався музикою, його вважали меломаном. І цілком природним виглядає його захоплення «Рускими сезонами» Сергія Дягілєва.

Жак Бланш належав до кола впливових покровителів і був одним з тих хто фінансово підтримував Дягілєвські сезони у Парижі, ввійшовши до комітету їх підтримки. Він брав участь у виставках «Мира искусств». Окрім того, що допомагав трупі, Бланш ще й малював артистів балету в своєму ательє, а серед них і Тамара Карсавіна, і Вацлав Ніжинський. Карсавіна відтворена в костюмі із балету «Жарптиця» (1910). В цьому ж інтер'єрі зображений і Вацлав Ніжинський – виконавець головної партії в балеті «Петрушка» (1911). Художник залишив яскраві спогади про скандальну прем'єру «Весни священної». Етюд майбутнього портрету Стравінського з'являється після прем'єри балету, а потім і сам портрет, який знаходиться в музеї Орсе (Париж).

До створення портрету Ігоря Стравінського Бланш звертається в 1915 році (іл. 3). За його плечима не стоїть професійна освіта, він скоріше художник самоук, але його підтримували на початку кар'єри

5. Портрет Ігоря Стравінського роботи Пабло Пікассо – 1920 р.

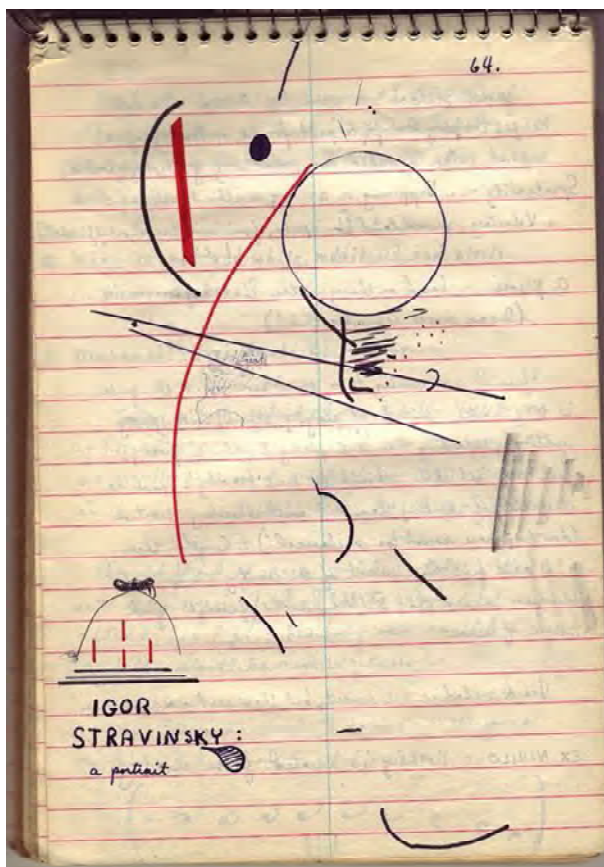
6. Портрет Ігоря Стравінського роботи Пабло Пікассо – 1920 р.

7. Малюнок Ігоря Стравінського роботи Ангель Самаррина Ланді - 1940 р.

8. Фотопортрет Ігоря Стравінського роботи Арнольда Ньюман - 1946 р.

9. Ігор Стравінський. Малюнок (б.м.).

художники Фантен-Латур і Едуар Мане. Наприкінці XIX ст. Ж.-Е. Бланш стає знаним майстром. Проте вважається, що деяким його творам не вистачає оригінальності, а творча манера і кольорова гама портретів може нагадувати Едуара Мане, а із XVIII-го сторіччя, зокрема, Томаса Гейнсборо. На створеному портреті композитора формально зображено цибатого денді – Стравінський насправді був чепурун, але невисокий на зріст. Бланш створює репрезентативний портрет успішної людини – ростове зображення, що пронизує: три регістри, як ознака творчої значимості композитора. Проте деталі, які відтворено як тло, відображають дійсний стан реалій долі Стравінського часів 1-ї світової війни. Нижній – минуле: шалений успіх, театр, сцена, що залита світлом, захоплена публіка. Середній – сьогодення 1915 року, війна, військові – солдат, що втратив на війні ногу, піхотинець, капелан, жінки – всі ліворуч від постаті композитора і наслідки війни – ті, що відходять в інший світ – праворуч. Верхній – майбутнє, невідоме, що передано в кольорі; невідоме: він готовий зробити крок, готовий рухатися, але куди і що робити (копія портрету представлена в експозиції музею Стравінського). В наслідок війни припинилися надходження з устилузького маєтку, на руках велика родина – четверо маленьких дітей (остання донька Мілена народилася 1914 року) і хвора дружина, сам хворобливий (туберкульоз «семейный бич» родини), і кому потрібно високе мистецтво під час військових дій.

Надзвичайно цікавою була і творча зустріч з Пабло Пікассо. В 1917 - 1920 рр. художник створює три відомих портрети Стравінського, виконані олівцем. В малюнках відбилися на свій лад хронологічно різні стадії відносин, що склалися в процесі портретування між художником і його моделлю. З одним із цих малюнків пов'язана цікава історія (іл. 4). Ось як про цю історію згадує Стравінський: «З Неаполя [я] повернувся до Риму і провів чудовий тиждень у лорда Бернерса. Після цього слід було повертатися до Швейцарії, і я ніколи не забуду пригоди, що трапилася зі мною на кордоні в К'яссо. Я віз з собою свій портрет, незадовго до того створений Пікассо. Коли військові почали доглядати мій багаж, вони наткнулись на цей рисунок і ні за що не хотіли його пропустити. Мене спитали, що це таке, і коли я сказав, що це мій портрет намальований одним дуже відомим художником, мені не повірили: «Це не портрет, а план, - сказали вони. - «Так це план мого обличчя, а не чогось іншого, - запевняв я. Проте переконати цих панів

мені так і не вдалося. Всі ці перемовини забрали багато часу, і мені довелося залишитися в К'яссо до наступного ранку».

Зустріч композитора і художника відбулася 17 березня 1917 року в Римі, а потім мала продовження в Неаполі, де вони обидва опинилися на запрошення С. Дягілева. Зближенню двох творчих особистостей сприяли смак і розуміння живопису, зацікавленість образотворчим мистецтвом Ігоря Стравінського, ставлення Пікассо до музики, попри його заяві, що він «не музикант і нічого не розуміє в музиці». В наступні 1919 – 1920 рр. їхні зустрічі набувають творчого забарвлення. На прохання композитора для обкладинки твору «Регтайм для одинадцяти інструментів» художник малює ескізи (1919 р.). Того ж року вони розпочинають спільну роботу над «Пульчинелою» (лібретто і хореографія Л. Мясіна). Йдеться про виставу балету із співами в антрепризі Сергія Дягілева. Стравінському належить партитура, що складається з його оркестровок музичних тем рукописного спадку Дж. Б. Перголезі, інших композиторів XVIII сторіччя. Пікассо займається сценографією вистави (1919-1920). Пізніше у своїх спогадах «Хроніка моєї життя» композитор з захопленням відгукнувся про сценографію: «Що ж стосується Пікассо, то він створив справжнє чудо, і мені складно сказати, що саме мене захопило більше – фарби, пластика, чи напролюд дивне сценічне чуття цієї чудової людини».

Перший портрет зроблений в Римі в квітні 1917. Це той самий портрет що викликав підвищену увагу прикордонників. Пікассо окреслює контури голови, шиї, плеч. Він не минає жодної деталі. Цей портрет Стравінського презентує ситуацію протистояння портретованого художнику, його закритість. Зовнішня спрощеність, лапідарність, умовність зображеного і провокувала сприйняття малюнку непідготовленим, «невихованим» оком, як своєрідну кодовану схему, що й дозволило прикордоннику побачити в портреті шифрований зміст. Але рисунок Пікассо презентує особистість попри схематизм зображення.

Другий малюнок - портрет «Стравінський в кріслі» (1920, іл. 5) виконаний Пікассо з попередньо відзнятої фотографії і фактично відтворює образ знаного композитора, який вже сформувався на той час в уявленні друзів і шанувальників. Портрет презентує гармонійне поєднання ознак артистизму, властивого композитору, із суворою респектабельністю. В третьому портреті з визначеною датою - 31 грудня 1920 р. (іл. 6) знову відчувається безпосереднє спілкування Стравінського і Пікассо, присутність довіри і взаємопорозуміння, відбиваються дружні стосунки, що вже склалися на той час між двома майстрами. Перший і третій портрети презентують динаміку стосунків творчих особистостей, поступові зміни, що відбивають різні стадії знайомства. Визначальна стадія цих відносин характеризується написом: «Моєму дорогому другові Ігорю Стравінському – твій друг П. Пікассо. Вересень 1919 р.», що з'являється на берегах рисунку художника по мотивах «Пульчинелли», їхньої спільної праці. Що є спільного між двома майстрами? За цим стоїть довгий творчий шлях, що вмістив майже всі напрямки мистецтва XX сторіччя, невичерпна працездатність, виключний професіоналізм, рання розлука з батьківщиною при збереженні в «сюжетній» чи «безсюжетній» формі, зв'язків з національною основою.

У 1940 році Ігор Стравінський приїздить до Мехіко, де записує Дивертисмент з балету «Поцілунок феї». Приїзд знаного композитора не залишився не поміченим. Його характерна зовнішність привернула увагу мексиканського художника на ім'я Ангель Самарріпа Ланді (1912-1990), відомого карикатуриста і аквареліста, який створює дружній шарж: оплічне зображення (іл. 7). Як карикатурист він виділяє наступні складові – окуляри, ніс, вушну раковину – уловлювач звуків, сигарету (Стравінський був затятим курцем). Але разом з тим вводить в якості «німбу» ще дві характеристики: силуети православних церков і знаки нотації. Церкви презентують національність Стравінського – росіянин, а знаки бемоль, четвертна в поступовому зменшенні (димінундо) і восьмушка вказують на професію.

Образ нотованого знаку і постаті Ігоря Стравінського знайшов продовження в фотографіях, що його відтворюють. Йдеться про фото, яке відзняв видатний американський фотограф XX сторіччя Арнольд Ньюман, з ім'ям якого пов'язують створення нового жанру «фотопортрет в інтер'єрі», і який залишив після себе велетенську кількість фото визначних особистостей, у тому числі й Ігоря Стравінського. У фотопортреті Арнольд Ньюман поєднав фото композитора і рояль (1946, іл. 8): кришка рояля - бемоль, Стравінський – нота. Фото «Стравінський за роялем», попри те що замовник журнал «Harper's Bazaar», не прийняв виконану роботу, пізніше було визнане шедевром. Але така асоціація може виникнути лише у тих, хто обізнаний в нотографії, для інших має спрацьовувати інший образний ряд.

Є ще один цікавий малюнок Стравінського, що можна включити як тест до підручника психології (іл. 9). Малюнок підписаний як «Ігор Стравінський: портрет» (Igor Stravinsky: a portrait). Але навіть якщо не було би підпису, який засвідчує особу портретованого, зображення композитора відтворюється по його складових: окуляри, ніс, введення нотованих знаків, де окрім стилізованих нот присутній знак, що можна прочитати як крещендо – збільшення звуку. Велич Стравінського підкреслюється зображенням в

лівому нижньому кутку Пантеону, правда з певною іронічністю. І насправді великий композитор Ігор Стравінський ще за життя був зарахований до сонму святих від музики.

Представлена в статті незначна за кількістю галерея портретів Ігоря Стравінського презентує погляд на нього різних художників, у тому числі і фотографів. Кожен з них виявив своє особисте ставлення і до самого композитора, і до його творчості: від абстракції через репрезентативний портрет до карикатури включно, спираючись на власні враження і спостереження.

1. Арнольд Ньюман <http://www.adme.ru/tvorchestvo-fotografy/fotograf-arnold-nyuman-658405/> © AdMe.ru

2. Беглова Наталья. Фёдор Стравинский: я рисую, как я смотрю Лебедь, независимый альманах /11-01-2015 N 728 от 10 /№ 728 от 10 января 2015/ Фёдор Стравинский: я рисую, как я смотрю | Независимый ... lebed.com/2015/art6620.htm

3. Вершинина И.Я. «Моя книга не похожа на дневник» /послесловие./ Стравинский И. Ф. Хроника моей жизни. /пер. с фр. Л.В. Яковлевой-Шапориной, предисловие, комментарии, послесловие и общая тестологическая редакция И.Я. Вершининой. – Москва. – «Композитор». – 2005. – 464 с.- С. 383- 403.

4. Вершинина И.Я. Стравинский в портретах и карикатурах современников./ Стравинский И. Ф. Хроника моей жизни. /пер. с фр. Л.В. Яковлевой-Шапориной, предисловие, комментарии, послесловие и общая тестологическая редакция И.Я. Вершининой. – Москва. – «Композитор». – 2005. – 464 с.

5. Немного классики Портрет Игоря Стравинского, автор А ... pikabu.ru/story/nemnogo_klassiki_3100114 20 фев 2015 ...

6. Савенко С.И. Стравинский и Пикассо: к истории одного сотрудничества // И. Ф. Стравинский. Статьи. Воспоминания. Сост. Г. С. Алфеевская, И. Я. Вершинина. М.: Советский композитор, 1985. С. 269-287.

7. С.И. Савенко. «Стравинский и Пикассо» // М. Бусев. «Пикассо и окрестности» (Сборник статей)/ Picasso and the Environs: Collected articles. Edited by Mikhail Busev. www.picasso-pablo.ru/.../picasso-i-okrestno... назва зі сторінки 31.03.2013.

8. Стравинский И. Ф. Хроника моей жизни. /пер. с фр. Л.В. Яковлевой-Шапориной, предисловие, комментарии, послесловие и общая тестологическая редакция И.Я. Вершининой. – Москва. – «Композитор». – 2005. – 464 с.

9. Художник и его модель. (Пикассо рисует Стравинского) / б.а. м.з.

10. Igor Stravinsky and Robert Craft. Conversations with Igor Stravinsky. Berkley – Los Angeles. 1958, p. 104.

11. Судьба Игоря Стравинского school430.lmn.su/stravinski/html/sudba.html виртуальный музей Игоря стравинского.

Микола Онуфрійчук,

член НСКУ,

заслужений працівник культури України,

м. Луцьк

ПРО ВИТОКИ КОНКУРСІВ ПИСАНКАРСТВА НА ВОЛИНІ

У 1991 році, працюючи у Волинському обласному відділенні Українського фонду культури (УФК), я збирав матеріали, свідчення, готував публікації, радіопередачу, кіносценарій, брав участь у проведенні вечорів, присвячених видатному подолянину, українському письменнику, громадсько-культурному діячеві, педагогові, лікарю Модестові Левицькому, який впродовж 1927–1932 років працював у Луцькій українській гімназії вчителем української мови і літератури.

Спілкуючись з Іриною Левчанівською, Вірою Мельник, Євою Харук, Тарасом Степурою, Наталею Пилипчуківною, Василем Левицьким та іншими учнями Модеста Пилиповича, я дізнався, що у відповідь на пропозицію свого вчителя гімназисти, повернувшись після Великоднього свята до Луцька, привезли зі своїх сіл та містечок багато розмаїтих писанок. Разом зі своїм учителем вони організували цікаву виставку писанок Волині.

Як відомо, тривалий наступ проти релігії, релігійних свят у нашій тоталітарній державі призвели до втрати багатьох давніх традицій народного мистецтва, пов'язаних з вірою. А тому в мене виникла ідея щодо проведення щорічних конкурсів на кращу писанку Волині та влаштування виставок цього виду давнього народного мистецтва, своєрідного шедевру мініатюрного розпису, активним організаторам відродження писанкарства, передачі цього мистецтва дітям, молоді, передбачити вручення призу імені Модеста Левицького. Цю ідею підтримала дирекція Волинського краєзнавчого музею, особливо Олекса Ошуркевич, управління культури, обласний осередок спілки майстрів народного мистецтва України.

А ще я був тоді під великим враженням від кінофільму про українську великодню писанку нашого земляка-кінорежисера Славка Новицького (США), котрого наш фонд приймав на Волині 15–18 вересня 1990 року під час проведення Міжнародного кінофестивалю “Фест-Земля”.

І ось 5 березня 1993 року обласне відділення Українського фонду культури разом з управління освіти, Волинським краєзнавчим музеєм і обласним осередком Спільки майстрів народного мистецтва України оголосили проведення конкурсу “Краща писанка Волині”, який мав на меті сприяти відродженню і розвитку писанкарства нашого краю, виявити нові імена в цьому виді народного мистецтва, привернути до нього увагу дітей, учнівської молоді. А тому до конкурсу було запрошено як дорослих, так і учнівську молодь. Основними критеріями оцінки, представлених на конкурс робіт, були: 1) уміння передати особливості, колорит волинської традиційної писанки; 2) художній рівень. Про цей конкурс повідомили газети “Волинь” (30.03.1993), “Молода Волинь” (02.04.1993), “Наша трибуна” (03.04.1993).

Після підбиття підсумків 1-го конкурсу преміями серед дорослих було відзначено Т. О. Пасієвич, Т. М. Тищенко, Г. Є Романюк, Г. Є. Іванову, Л. В. Ільченко, Т. Ф. Лупій, Т. П. Матіяш, Н. Й. Хлопук, І. В. Чуйко, С. В. Кирилук, Г. В. Шамрило, серед учнів – В. Нерука, І. Бубелу, Н. Тарадюк, В. Мацьоху, Ю. Савич, О. Боярчук, О. Семенюка, М. Борисюк, О. Онишка. Приз імені Модеста Левицького було вручено О. Ф. Квасюк (Романюк) – науковому працівникові Волинського краєзнавчого музею за активну участь у відродженні писанкарства та залученні до нього дітей і молоді. Схвальну оцінку отримали й окремі роботи юних умільців Локачинської СШ, училища культури, СШ № 1 міста Луцька. Роботи переможців потрапили на виставку, влаштовану в музеї.

Надалі конкурси на кращу писанку почали проводити в містах, районах, навчальних закладах, зокрема у Луцькій художній школі. У квітні-травні 1994 року обласне відділення УФК разом з управлінням культури, освіти та осередком СМНМ провели обласний конкурс “Краща писанка Волині”, в якому взяли участь 114 осіб із 9-ти районів та міст. На конкурс надійшло 318 писанок. Найактивнішу участь у цьому змаганні взяли учні та вчителі міст Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського, Нововолинська і Ківерцівського району.

Переможцями конкурсу журі визнало О. Х. Дубович, Л. В. Ільченко, Н. В. Матвіюк, В. Г. Винничука, О. О. Веремчук, Н. М. Юхимчук. 5 учасників конкурсу (Г. Г. Гагаловська, О. Дорошук, Л. Сало, Т. Харченко, Т. Мацюк) одержали заохочувальні премії. За оригінальність відзначено роботи В. Цвид, В. Борисюка, Н. Космито, І. Панасюк. Приз імені Модеста Левицького, виконаний М. М. Дімуном і П. К. Сензюком, вручено Пасієвич Тетяні Олександрівні за активну участь у конкурсах на кращу писанку Волині в 1993–1994 роках, високу майстерність, відтворення традиційних особливостей волинської писанки. Підсумки було проведено у Волинському краєзнавчому музеї, де й влаштовану виставку робіт переможців.

У березні-квітні 1996 року обласне відділення УФК разом з управліннями освіти, культури провели обласний конкурс “Воскресни, писанко!”. У ньому взяли участь 133 особи із 15-ти районів і міст Волині. Переможцями серед дорослих було визнано Т. О. Пасієвич, Н. В. Мартинюк, А. Й. Гавриловську, Н. Ф. Денисюк, Г. Ф. Романюк, О. І. Хоменко; серед учнів – О. Тарасюк, О. Козік, Т. Шайнюк, Т. Данилову, Т. Кондисюк, І. Рудич. Їх нагороджено грамотами, листами вдячності, пам’ятними призами та цукерками (спонсор – фірма “Луцьккондитер”). Шість осіб відзначено заохочувальними преміями. Окремим школам, педагогам, керівникам гуртків висловлено подяки. Приз імені Модеста Левицького за активну участь у відродженні та розвитку писанкарського мистецтва на Волині вручено педагогу, керівнику гуртка писанкарства при Будинку школяра міста Нововолинська Шпізі Раїсі Михайлівні. 5 квітня у Волинському краєзнавчому музеї було відкрито виставку “Писанковий дивосвіт”.

Особисто я брав участь у проведенні цього надзвичайно цікавого конкурсу до 1999 року, тобто доти, доки працював головою обласного відділення Українського фонду культури. Конкурс прижився, удосконалювався. При оцінці робіт все більше уваги стали звертати на технічний і художній рівень, тобто на майстерність, орнамент, композиційне вирішення, на відповідність візерункових традицій писанкарській манері волинян, яка в повоєнний час поповнилася чималим творчим доробком українців, депортованих з Холмщини. Під час проведення щорічного обласного фестивалю-конкурсу “Ти не згасла, зоре ясна” імені О. Самохваленка в номінації образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва беруть участь і наші писанкарі.

Григорій Охріменко,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії
України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українка*

Наталія Скляренко,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Луцького технічного університету

Ігор Маркус,

старший науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею

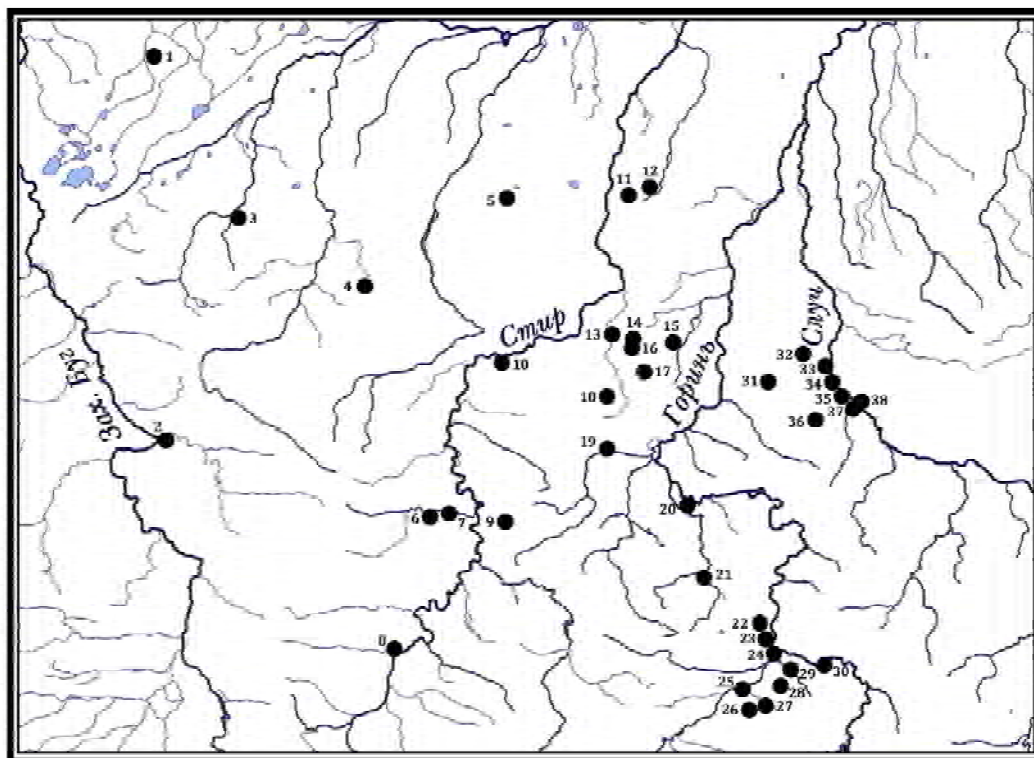
Володимир Потрапелюк,

*студент Інституту філології та журналістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українка,*

м. Луцьк

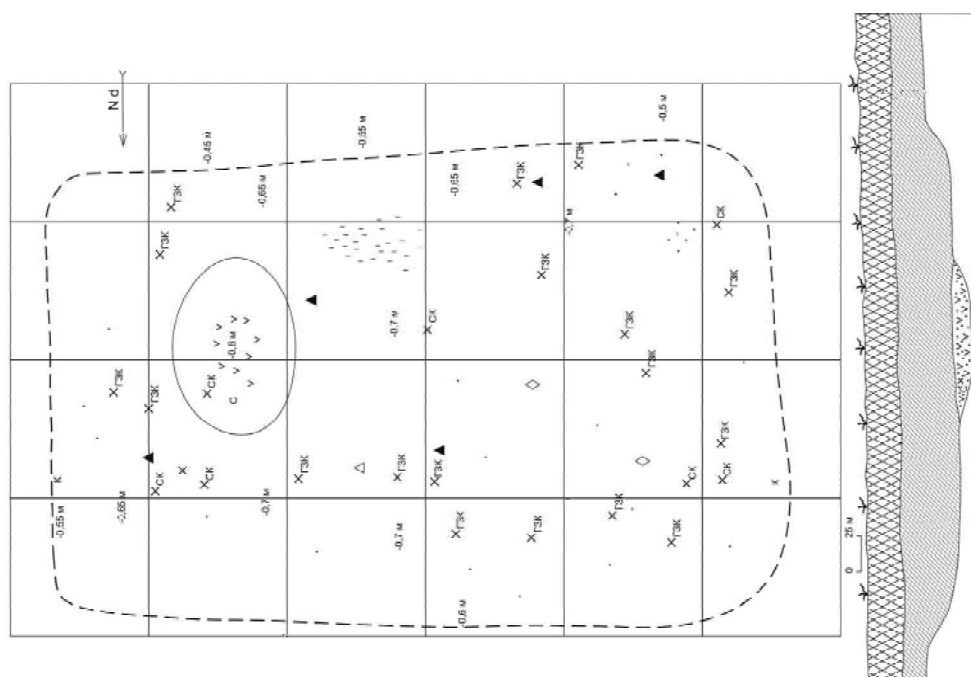
ПАМ'ЯТКИ ГОРОДОЦЬКО-ЗДОВБИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗАХІДНОВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ ТА ВОЛИНІ

Вже більше як півстоліття відомі пам'ятки городоцько-здовбицької культури (ГЗК), виділеної І. Свешніковим. Проте одностайності та однозначності у її дефініції поки що немає. Частина поселень епішнурового часу польські дослідники, зокрема Ян Махнік та Славомір Кадров, відносять до межановицької культури (МК). Інші пам'ятки, означувані в радянський період як ГЗК (розвідки довоєнних археологів, наприклад О. Цинкаловського, Яна Фітцке та повоєнних років, зокрема Ю. Кухаренка), вимагають перевірки, уточнень, у т. ч. підтвердження конкретними матеріалами – керамікою. Отже, для встановлення кількості пам'яток ГЗК, ареалу поширення, розрізнення пунктів МК та ГЗК (які інколи знаходилися поряд) потрібна селекція матеріалів та наявних даних.

*Рис. 1. Карта пам'яток городоцько-здовбицької культури на
Західноволинському Поліссі та Волині:*

- 1 – Малорита, 2 – Устилуг, 3 – Нова Вишівка, 4 – Уховецьк, 5 – Карасин, 6 – Ратнів, 7 – Гірка Полонка, 8 – Мерва, 9 – Підгайці, 10 – Четвертня, 11 – Половлі, 12 – Зелениця, 13 – Ничогівка, 14 – Осова, 15 – Великий Мідськ, 16 – Майдан-Липно, 17 – Липно, 18 – Берестяне, 19 – Цумань, 20 – Городок, 21 – Здовбиця, 22 – Хорів, 23 – Розваж, 24 – Острог, 25 – Кунів, 26 – Мала Радогощ, 27 – Лісна, 28 – Михайлівка, 29 – Дорогоща, 30 – Комарівка, 31 – Моквинські Хутори, 32 – Полян, 33 – Городище, 34 – Березно, 35 – Моквин, 36 – Голубно, 37 – Прислuch, 38 – Хотин

1 - X кераміка, 2 - X ГЗК - городоцько-здовбицької культури, 3 - X СК - етжижовської культури,
 4 - $\diamond$ - сокира (уламок) 5- к - кістка, 6 - відщеп, 7 - Δ - пластина з ретушшю, 8 - $\blacktriangle$ - відщеп
 з ретушшю, 9 - - 0,7 м - глибина від ден. поверхні, 10 - ||||| - бура пляма, 11 - $\bigcirc$ - контур житла.

Рис. 2. с. Майдан-Липно (уроч. Кругле Поле), Маневицький р-н, Волинської обл., об'єкт ГЗК,
 2005 р. Реконструкція та план житла.

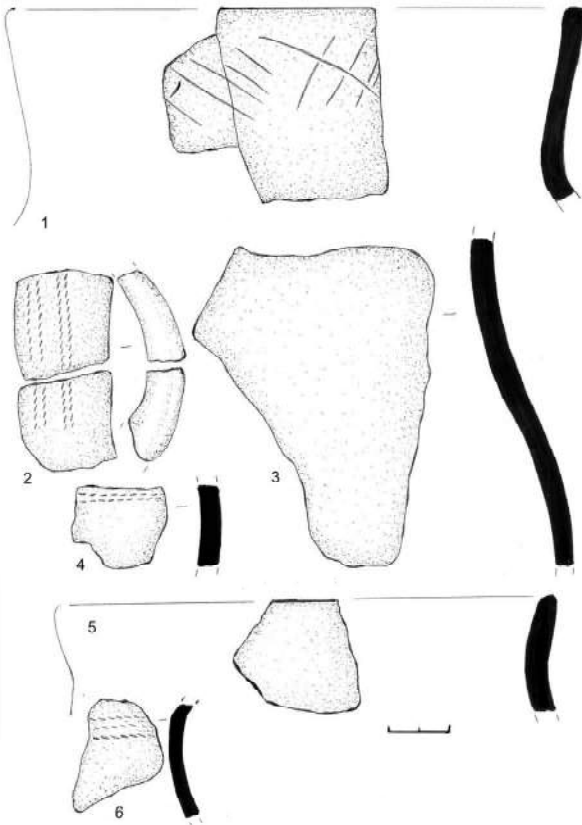

Рис. 3. с. Майдан-Липно (уроч. Кругле Поле), Маневицький р-н, Волинської обл., об'єкт ГЗК, 2005 р. Кераміка.

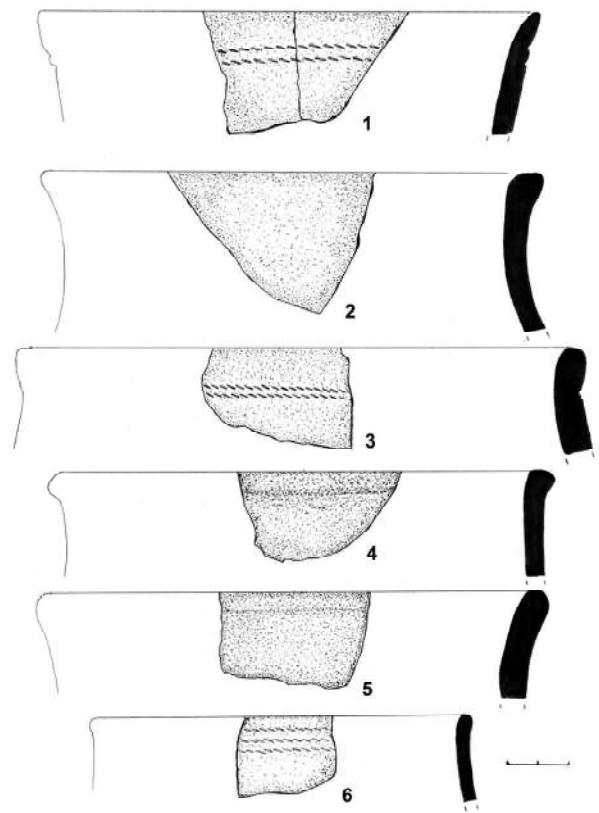

Рис. 4. с. Майдан-Липно (уроч. Кругле Поле), Маневицький р-н, Волинської обл., об'єкт ГЗК, 2005 р. Кераміка.

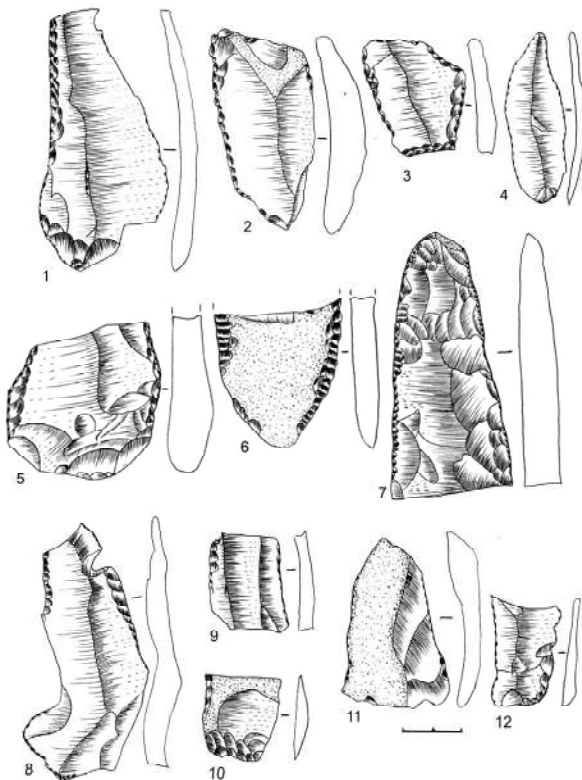

Рис. 5. с. Майдан-Липно (уроч. Кругле Поле), Маневицький р-н, Волинської обл., об'єкт ГЗК, 2005 р. Крем'яні вироби.

Рис. 6. Кераміка ГЗК (1) та МК (2): 1 – с. Підгайці Луцького р-ну (знахідка В. Свенцицького); 2 – с. Городок Луцького р-ну (розкопки Д. Козака)

Рис. 7. Амфора ГЗК з с. Кукли Маневицького р-ну Волинської обл. (знахідка Ф.Бусела).

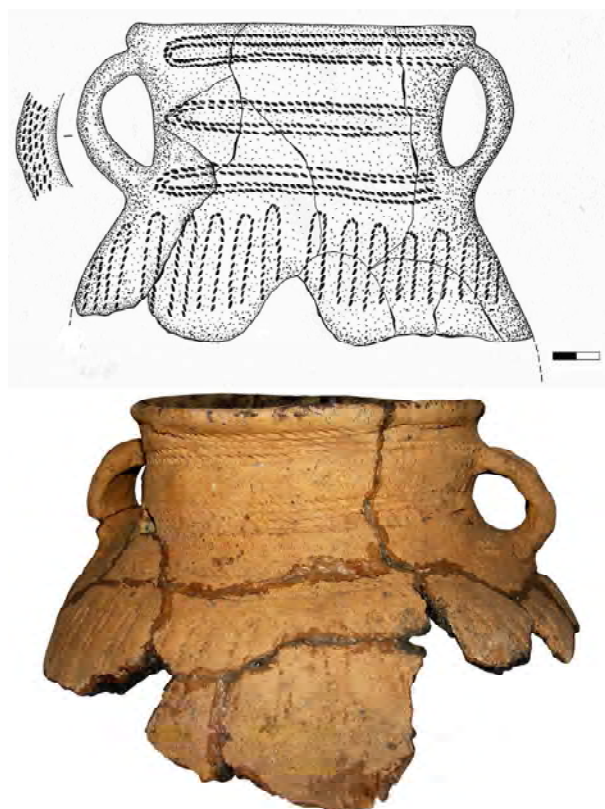

Рис. 8. Кераміка ГЗК з с. Осова (ур. Криничка 1) Костопільського р-ну Рівненської обл. (знахідка М.Харчука).

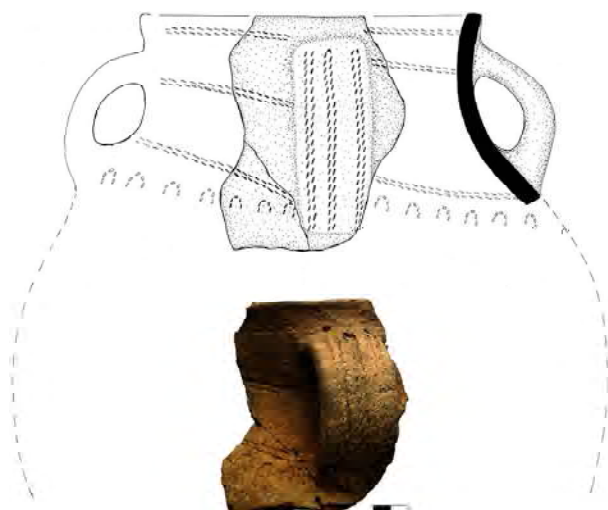

Рис. 9. Фрагмент амфори ГЗК з с. Гораймівка Маневицького р-ну Волинської обл. (знахідка М. Бурика).

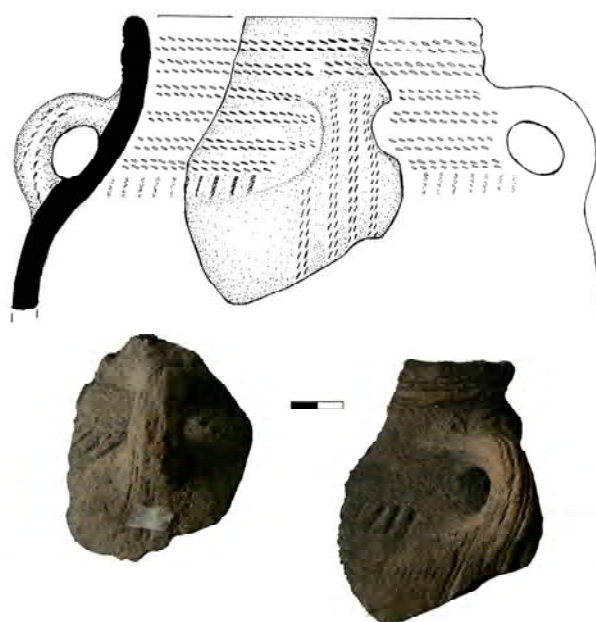

Рис. 10. Фрагмент амфори ГЗК (?) з околиці Луцька Волинської обл. (знахідка Я. Фітцке).

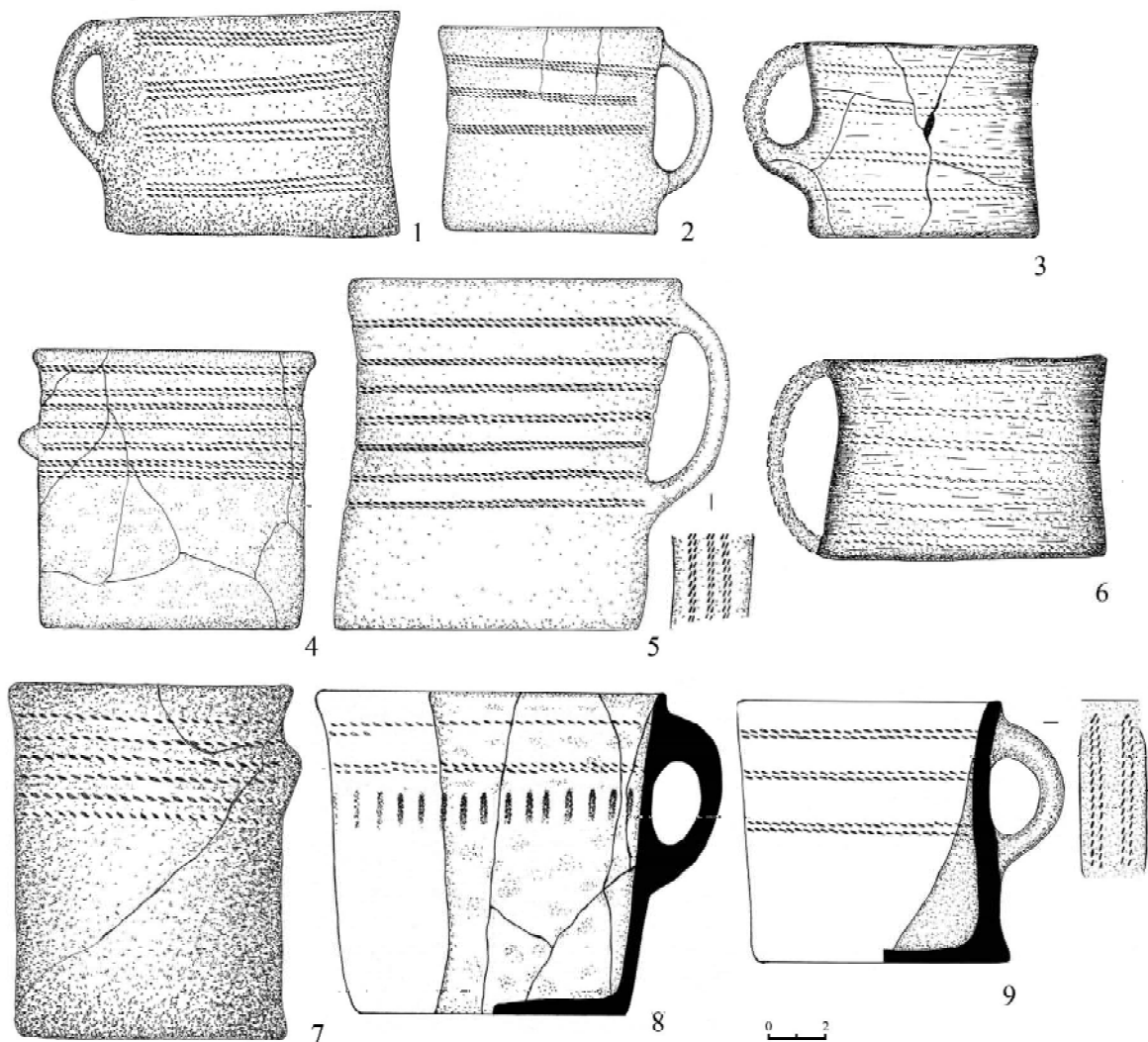

Рис. 11. Кубки ГЗК з с. Осова Костопільського р-ну Рівненської обл.: 1 – ур. Криничка Перша; 2, 3, 5, 6, 7 – ур. Стороживка; 4, 8 – ур. За Корчі; 9 – ур. Осивка (за Г.Охріменком).

У книзі О. Цинкаловського “Materiały do pradziej?w Wołynia i Polesia Wołyńskiego” в переліку «Культури шнурової кераміки» зазначена 41 пам’ятка [Сункаловський, 1961, с. 41-46]. Частина з них належить до ранньої культури шнурової кераміки, як, наприклад, Хотивель в Старовижівському районі, інші – до межановицької культури, як Черників Володимир-Волинського р-ну Волинської області, можливо, Мирогоща Дубнівського р-ну Рівненської області. Серед імовірних пам’яток городоцько-здовбицької культури з цього списку можна назвати Борки (поховання з «шнуровою» керамікою), курган поблизу Буглова на Кременеччині, де знайдено циліндричний кубок з шнуровим орнаментом, сім кістяних намистин, два колечка зі срібного дроту [Сункаловський, 1961, с. 41].

В монографії І. Свешнікова, присвяченій добі ранньої бронзи, на мапі позначено близько 100 пунктів ГЗК [Свешніков, 1974, с. 82, 83, рис. 24], багато з них обстежені Г. Охріменком. Проте матеріалів з поліських районів збереглося мало, дюнні поселення майже непридатні для досліджень, оскільки порушені. В районі Західного Побужжя відомо чимало поселень МК, частина з яких могла належати до ГЗК. Більшість з них – це сліди поселень, представлені незначною кількістю матеріалів.

У таблиці ілюстрацій до цієї монографії, де подані матеріали з різних пам’яток, бачимо кераміку і з поприр’ятських районів, зокрема із с. Горки Любешівського району. Тут, очевидно, були виявлені сліди поселень ГЗК [Свешніков, 1974, с. 92, рис. 28: 16, 18], культури кулястих амфор [Свешніков, 1974, с. 92, рис. 28: 14], стжижовської культури [Свешніков, 1974, с. 92, рис. 28: 1] або культури шнурової кераміки та, імовірно, тшинецької культури [Свешніков, 1974, с. 92, рис. 28: 11]. З огляду на таку концентрацію матеріалів

**Пам'ятки городоцько-здовбицької культури
на Західноволинському Поліссі та Волині**

№	Назва пам'ятки (населений пункт)	Тип пам'ятки	Місцерозташуван ня пам'ятки (район, область)	Відкривач (дослідник) пам'ятки, джерело
1.	Берестяне	Сліди поселення	Ківерцівський р-н Волинська обл.	Г. Охріменко
2.	Липне	Поселення	– // –	Г. Охріменко
3.	Цумань ур. Заклин	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
4.	Уховецьк	Сліди поселення	Ковельський р-н Волинська обл.	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
5.	Вишків	Сліди поселення	Луцький р-н Волинська обл.	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
6.	Торчин	Поховання	– // –	Г. Гуртовий [Самолук, 2009, с. 34, 35]
7.	Ветли	Сліди поселення	Любешівський р-н Волинська обл.	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
8.	Горки	Сліди поселення	– // –	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
9.	Ляхвичі	Сліди поселення	– // –	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
10.	Люб'язь	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
11.	Невір	Сліди поселення	– // –	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
12.	Гораймівка ур. На Кугу	Сліди поселення	Маневицький р-н Волинська обл.	Г. Охріменко
13.	Кукли	Поховання (?)	– // –	Ф. Бусел
14.	Майдан-Липно ур. Кругле Поле	Поселення	– // –	Г. Охріменко
15.	Майдан-Липно ур. Нериччя	Поселення	– // –	Г. Охріменко
16.	Матійки ур. Бронниця	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
17.	Ничогівка ур. Землянки	Поселення	– // –	Г. Охріменко
18.	Розничі	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
19.	Четвертня	Сліди поселення	– // –	Б. Гапонюк
20.	Копачівка	Сліди поселення	Рожищенський р-н Волинська обл.	І. Свешніков [1974, с. 82, 83, рис. 24]
21.	Волсвин	Сліди поселення	Сокальський р-н Львівська обл.	І. Свешніков [1974, с. 82, рис. 24]
22.	Березне х. Верба	Сліди поселення	Березнівський р-н Рівненська обл.	О. Романчук [2005, с. 420]
23.	Березне ур. Круг І	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 420]
24.	Вітковичі	Поселення	– // –	Г. Охріменко

№	Назва пам'ятки (населений пункт)	Тип пам'ятки	Місцерозташуван ня пам'ятки (район, область)	Відкривач (дослідник) пам'ятки, джерело
25.	Городище ур. Залісся III	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 423, 429]
26.	Городище ур. Конєва гора	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 423, 439]
27.	Кургани ур. За Матросом	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 424, 425, 441, 442]
28.	Майдан-Моквинський	Поселення (?)	– // –	Т. Сулімірський [Арх. пам. ..., 1982, с. 45-46]
29.	Моквин х. Лукавець	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 427, 443]
30.	Поляни I	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 429]
31.	Поляни ур. Косяк II	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 429]
32.	Хогин ур. Селище Перше I	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 430]
33.	Хогин ур. Селище Друге I	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 431]
34.	Хогин ур. Селище Друге II	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 431]
35.	Балаховичі	Сліди поселення	Володимирецький р-н Рівненська обл.	Г. Охріменко
36.	Зелениця	Кременеобробна майстерня	– // –	І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 46]
37.	Половлі	Кременеобробна майстерня	– // –	І. Свешніков [1974, с. 83, 84, рис. 24]
38.	Ясне	Поховання	Гощанський р-н Рівненська обл.	М. Хомич [Самолук, 2009, с. 34, 35]
39.	Іллін	Поховання	– // –	Б. Прищепа [Самолук, 2009, с. 34, 35]
40.	Дубно ур. Волиця	Сліди поселення	Дубнівський р-н Рівненська обл.	В. Ткач
41.	Колки	Сліди поселення	Дубровицький р-н Рівненська обл.	І. Свешніков [1974, с. 82-83, рис. 24]
42.	Нобель	Сліди поселення	Зарічненський р-н Рівненська обл.	І. Свешніков [1974, с. 82-83, рис. 24]
43.	Здовбиця	Поселення	Здолбунівський р-н Рівненська обл.	І. Свешніков [1974, с. 82-83, рис. 24; 38]
44.	Новий Корець	Поховання	Корецький р-н Рівненська обл.	Б. Прищепа [Самолук, 2009, с. 30, 31]
45.	Великий Мідськ ур. Березник	Поселення	Костопільський р-н Рівненська обл.	Г. Охріменко
46.	Великий Мідськ ур. Гута	Поселення	– // –	Г. Охріменко

№	Назва пам'ятки (населений пункт)	Тип пам'ятки	Місцерозташуван ня пам'ятки (район, область)	Відкривач (дослідник) пам'ятки, джерело
47.	Данчиміст	Сліди поселення	– // –	І. Свешніков [1974, с. 82-83, рис. 24]
48.	Золотолин	Поселення (?)	– // –	Г. Охріменко
49.	Кам'яна Гора	Поховання	– // –	М. Хомич [Самолук, 2009, с. 26, 27, рис. 3]
50.	Осова ур. Криничка Перша	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
51.	Осова ур. Криничка Друга	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
52.	Осова ур. Шлях	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
53.	Осова ур. Густина	Сліди поселення	– // –	Г. Охріменко
54.	Осова ур. Чапелька	Поселення	– // –	Г. Охріменко
55.	Осова ур. Накоти	Поселення	– // –	Г. Охріменко
56.	Осова ур. Сторожівка	Поселення	– // –	Г. Охріменко
57.	Осова ур. Осівка	Поселення	– // –	Г. Охріменко
58.	Чудви	Сліди поселення	– // –	І. Свешніков [1974, с. 92, рис. 24]
59.	Вельбівне I	Сліди поселення	Острозький р-н Рівненська обл.	О. Романчук [2007, с. 555]
60.	Острог ур. Курган	Поховання	– // –	О. Бондарчук [Самолук, 2009, с. 31, 32]
61.	Слобідка ур. Мурин I	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2005, с. 268, 269]
62.	Городок	Поселення	Рівненський р-н Рівненська обл.	Ф. Штейнгель, І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 41- 43]
63.	Зозів I	Поселення	– // –	І. Шойер-Савицька, І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 34, 44]
64.	Зозів II	Поселення	– // –	І. Шойер-Савицька, І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 43, 44]
65.	Малий Олексин	Поселення (?)	– // –	І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 44]
66.	Обарів	Поселення (?)	– // –	І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 44]
67.	Клесів	Сліди поселення	Сарненський р-н Рівненська обл.	І. Свешніков [Арх. пам. ..., 1982, с. 46]
68.	Нетішин ур. Козацькі Могили	Поховання, сліди поселення	Хмельницька обл.	С. Березанська, В. Самолук [Самолук, 2009, с. 29, 30]
69.	Залужжя	Сліди поселення	Білогірський р-н Хмельницька обл.	І. Свешніков [1974, с. 82]

№	Назва пам'ятки (населений пункт)	Тип пам'ятки	Місцерозташуван ня пам'ятки (район, область)	Відкривач (дослідник) пам'ятки, джерело
70.	Дорогоща ур. Довгий Брід I	Сліди поселення	Ізяславський р-н Хмельницька обл.	О. Романчук [2007, 557-559]
71.	Дорогоща ур. Довгий Брід II	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2007, 558, 562]
72.	Дорогоща ур. Кар'єр	Сліди поселення	– // –	О. Романчук
73.	Дорогоща VIII	Сліди поселення	– // –	О. Романчук
74.	Дорогоща XII	Сліди поселення	– // –	О. Романчук
75.	Михайлівка ур. Америка	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2007, с. 563]
76.	Михайлівка ур. Лимиші	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2007, с. 563]
77.	Михайлівка ур. Цибині	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2007, с. 564- 265]
78.	Новосілка ур. Хаїмщина	Сліди поселення	– // –	О. Романчук [2007, с. 566]

доби бронзи, можна вважати околиці с. Горки перспективними для подальших археологічних досліджень ГЗК та доби бронзи загалом. Але варто зазначити, що інших старожитностей ГЗК поряд майже невідомо. Лише в селах Люб'язь, Залухів, Хабарище бачимо відносно значне скупчення кераміки II пол. III – II тис. до Р. Х. [Свешников, 1964, с. 36-40, рис. 44; Свешников, 1974, с. 82].

У довіднику «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза» (1982) подано опис 94 пам'яток ГЗК. Зокрема, на Поліссі згадані пам'ятки виявлено біля с. Турівка Володимир-Волинського р-ну, Уховецьк Ковельського р-ну, Ладинь, Піща Любомльського р-ну, Нова Вижва, Сереховичі Старовижівського р-ну, Оленине, Острівок Камінь-Каширського р-ну, Гірки, Лахвичі Любешівського р-ну. Тут знайдено кераміку зі шнуровим орнаментом та крем'яні вироби [Археологічні пам'ятки..., 1982, с. 31-32]. Вони дають важливу інформацію, яка все ж потребує уточнень та підтвердження ілюстраціями.

Протягом багатьох років у кінці XX ст. Г. Охріменком проводились розкопки та розвідки на Волинському Поліссі, зокрема Маневицькому, Любешівському, Ратнівському, Дубровицькому, Сарненському, Костопільському, Березнівському районах Волинської та Рівненської областей. Частина з виявлених при цьому пам'яток ГЗК подана в додатку «Пам'ятки межановицької культури на території Волинської області» [Нариси культури..., 2006, с. 446-452]. Проте більшість з них належить все ж до ГЗК. Всього представлений короткий опис 72 пунктів, але деякі з них є недослідженими курганами і культурна приналежність їх точно не відома.

Багаторічні розвідувальні роботи Західноволинського Полісся дають певне уявлення про заселення носіями ГЗК цієї зони (рис. 1). Можна констатувати, що цей регіон не був густо заселеним. На берегах багатьох річок знахідок кераміки згаданої культури майже не відомо (річки Вижівка, Турія, Стохід, Прип'ять, пониззя Стиру і Горині). Проте скупчення поселень ГЗК помічається в середній течії Горині: Хорів, Дорогоща, околиці Нетішина, Вільбівне, Розваж (розкопки та розвідки М. Пелещишина, О. Позіховського, О. Романчука, В. Самолюка, Б. Прищепи, І. Винокура, В. Мегея, А. Гуцала). У пониззі р. Устя, очевидно, був значний куц поселень ГЗК (роботи Ф. Штейнгеля, І. Шойер-Савицької, І. Свешнікова та ін.).

Мало відомі пам'ятки ГЗК і в Нижньому Надстир'ї. Окремі маловиразні матеріали ГЗК та культури шнурової кераміки (КШК) виявлені під час експедиції Д. Телегіна (1980-ті рр.) біля с. Мала Осниця Маневицького р-ну. Значно важливішим пунктом із великою кількістю матеріалів є околиці с. Балаховичі (приблизно 1,5 км на південь від центру села). Тут, на підвищеному до 2–2,5 м березі, на широкій розвіяній дюні у 80-х роках XX ст. фіксувалося кількості фрагментів кераміки доби бронзи, у т. ч. ГЗК, включно з фрагментами амфор, кубків, горщиків (всього бл. 40). Крім цього, на пам'ятці зібрані уламки посуду КШК, тшинецької культури, крем'яні вироби (наконечники стріл, ножеподібні пластини тощо). Все це знаходилося на площі розміром приблизно 150x200 м. Можна сказати, що це зручне мисоподібне місце могло бути значним (перевалочним) пунктом на важливому шляху сполучення по р. Стир та на її берегах.

Додамо, що приблизно навпроти Балахович біля с. Кукли знайдено цілу амфорку ГЗК з двома ручками (імовірно, з поховання) (рис. 7). Учнями місцевої школи зібрано крем'яні та кам'яні предмети того часу, у т.ч. кам'яну булаву. Нижче по течії Стиру подібні вироби виявлено навколо сіл Комарово, Новосілки. Проте кераміки доби бронзи з цієї частини надбережжя Стиру майже невідомо.

Для з'ясування присутності населення ГЗК в останній третині III тис. – першій половині II тис. до Р. Х. (до XVI (?) ст. до Р. Х.) на Західноволинському Поліссі були проаналізовані матеріали цієї культури з фондів Волинського краєзнавчого музею. Всього кераміки нараховується до 500 фрагментів, у т.ч. бл. 250 – з орнаментом. Всі ці артефакти виявлені приблизно в 30 пунктах. Найбільше орнаментованих фрагментів та уламків вінець посуду походить з пам'ятки в ур. Кругле Поле поблизу с. Майдан-Липно Маневицького р-ну – 140 шт. (цілих посудин не виявлено). З сусіднього с. Осова Костопільського р-ну (всіх пам'яток тут нараховується до 10 пунктів) є більше 70 фрагментів з орнаментом та уламків вінець (рис. 8, рис. 11). Напевно, існував куц пам'яток ГЗК, сконцентрований поблизу с. Великий Мідськ цього ж району, де віддавна відомі родовища міді та базальту, про що неодноразово вже повідомлялося. Це околиці сіл Матійки, Красноволя, Липно, Холоневиці, Гораймівка та інші пункти Ківерцівського, Маневицького та Костопільського районів Волинської і Рівненської областей. Північніше с. Осова, як стало нещодавно відомо, були родовища кременю. Крім того, поблизу с. Балаховичі Володимирецького р-ну на березі Стиру виявлено 20 уламків посуду, у т.ч. 12 орнаментованих та вінець; на березі р. Кормин біля с. Гораймівка Маневицького р-ну знайдено 2 фрагменти, з них один – від великої амфори; з Великого Мідська Костопільського р-ну в ур. Березник та ур. Гута – 16 уламків, а також відомо по одному чи кілька фрагментів із сіл Кукли, Ничогівка, Тросне Маневицького р-ну, Липно, Розничі, Семки, Цумань, Вітковичі, Березне Березнівського р-ну, Берестяне Ківерцівського р-ну, Хабарище Ратнівського р-ну, Клевань Рівненського р-ну. На межі Полісся та Волині є також кілька пунктів ГЗК: Гірка Полонка, Підгайці, Городок (рис. 6), Луцьк (рис. 10).

Таким чином, місця проживання населення ГЗК концентрувалися в пунктах, де були вигідні природні умови та корисні копалини: середня течія р. Горині (поблизу Острога, Великого Мідська), поблизу р. Устя (Городок, Зозів, Здовбиця) та ін.

Кераміка ГЗК має здебільшого коричневий з відтінками колір, домішку граніту та інших мінералів, зрідка товченого паленого кременю. Натомість посуд межановицької культури, при певній подібності форм та декорування (шнурового орнаменту, вдавлень, прогладжених ліній), є здебільшого темної барви та має домішки товченого кременю (наприклад, на пам'ятках Млинівського й Дубнівського р-нів, виявлених В. Ткачем). У пізніші періоди на посуді МК з'являються валики-виступи, а також видовжені валики або виступи, названі польськими дослідниками «вуса». Хоча і в ГЗК іноді наявні своєрідні виступи різної форми (Осова Костопільського р-ну Рівненської обл., Майдан-Липно Маневицького р-ну Волинської обл.).

Отже, дві згадані культури у кераміці та знаряддях праці мають подібності. К. Бунятян використовує подвійну назву ГЗК/МК або навпаки [Бунятян, 2013, с. 34]. І це, очевидно, правильно (дещо подібну ситуацію зафіксовано у тшинецько-комарівській культурі середнього періоду доби бронзи). Проте в силу іншого ареалу формування ГЗК має специфічні регіональні особливості (додаток А).

1. *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза.* – К. : Наук. думка, 1982. – 193 с.

2. Бунятян К. П. *Етнокультурна ситуація на Західній Волині за доби ранньої бронзи* / К. П. Бунятян // *Археологія.* – 2013. – № 1. – С. 33–50.

3. *Нариси культури давньої Волині* / За заг. ред. Г. В. Охріменка. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 600 с.

4. Романчук О. *Матеріали до археологічної карти Березнівщини доби бронзи* // *Археологічна спадщина Яна Фітцке.* – Луцьк, 2005. – С. 419–447.

5. Романчук О. *Пам'ятки доби бронзи в районі Малеого Полісся* / О. Романчук // Охріменко Г. та ін. *Олександр Цинкаловський та праісторія Волині.* – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 534–570.

6. Романчук О. *Сліди поселень культур шнурової кераміки, затоплених водоймою-охолоджувачем Хмельницької АЕС* // Охріменко Г. В. та ін. *Нариси етнокультурної історії Північно-Західної України доби бронзи.* – Луцьк, 2015. – С. 173–182.

7. Самолюк В. *Нові поховальні пам'ятки городоцько-здовбицької культури* / В. Самолюк // *Археологія.* – 2009. – № 4. – С. 26–37.

8. Свешников И. К. *Поселение культуры шнуровой керамики у с. Городок Ровенской области* / И. К. Свешников // *КСИА.* – Вып. 97. – М., 1964.

9. Свешніков І. К. *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н. е.* / І. К. Свешніков. – К. : Наук. думка, 1974. – 206 с.
10. Свешніков І. К. *Городоцько-здолбицька культура* / І. К. Свешніков // *Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (Енеолит, бронза і раннє залізо)* / Э. А. Балагури, А. П. Черныш и др. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 11–38.
11. Cynkałowski O. *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego.* – Warszawa, 1961.
12. Sulimirski T. *O poleskiej praojczyźnie słowian // Z otchłani wieków.* – Poznań, 1939. – T. XIV. – Z. 3-4.
13. Sulimirski T. *Notatki z badań archeologicznych na Wołyniu // Ziemia Wołyńska.* – 1939. – R. II. – S. 36-39.

Леонід Потапчук,
краєзнавець,
Волинський краєзнавчий музей,
м. Луцьк

ВОЛИНСЬКІ ЧЕХИ У РЕПОРТАЖАХ “ДЕ МОЯ БАТЬКІВЩИНА?”: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISY “WOLYN”. 1934 РІК

На початку редакція газети відзначає, що “автор, наш постійний кореспондент, описує життя чисельних колоній на південно-західній Волині”. Автор трьох репортажів зазначений ініціалами R. J. (прим. перекладача). Переклав Л. Потапчук.

“Добротні муровані будинки з якоюсь відмінною архітектурою, ніж та, до якої у волинському селі звикли, охайні подвір’я, багато садів, солідні господарські будівлі, добре доглянута худоба. Тут же за поселенням – стовпи і дроти плантацій хмелю, у колоніях – традиційна пивна і закусочна одночасно, а в ній постаті чоловіків з трубками в зубах, які читають газети з латинськими літерами. І всюди – м’яка співоча мова з дивними для поляка акцентами.

...Навколо розташовані характерні для відомого пейзажу поля. А при в’їзді до колонії видніється звичайна, як і для інших сіл, таблиця з написом: “повіт... гміна... жителів”.

А тут, крізь відчинені двері можна побачити на стіні фото з виглядом Праги Чеської і портрет старшого пана в окулярах зі стомленим обличчям. А там вулицею іде дівчина більше десяти років і на весь голос виспіває пісню про молоду пастушку, яка пасе корів. Це чеська колонія, одна з тих багатьох колоній на Волині, де мешкають прибулі з Заходу слов’яни. Звідки вони взяли на волинській землі?

Еміграція чеського населення з різноманітних околиць Чехії на Волині почалася в 1868 році. Це був критичний час так званої нині великої земельної власності для поміщиків Волині. Звільнення кріпосних селян царським указом у 1861 році, яке змусило цих поміщиків застосовувати нову систему господарювання, в інших, ніж до цих пір, умовах, чисельні ліквідації маєтків, які впали на осіб, запідозрених “о причасности к польскому мятежу” після 1863 року, і руйнівна контрибуція, яку здійснював російський уряд – все це підірвало у значній мірі польську власність. Здійснювалися аукціони магнатських латифундій, зменшувалася кількість великих маєтків. Парцельовану землю охоче закупували чеські колоністи, мандруючи з бідних моравських піль, з височин Чеського лісу на врожайний волинський чорнозем. Оселяючись на новій батьківщині, вони приносили з собою нову землеробську культуру, викликаючи захоплення місцевих жителів своїм вмінням обробітку ґрунту, розведенням худоби, садівництвом.

Упродовж років, загалом дванадцяти, царський уряд без застережень приймав тих “австрійських подданих”. Але настав 1888 рік, рік указу, який забороняв особам польського походження і католицького віровизнання набувати землі на Волині. Відтоді почався натиск уряду на чехів у напрямку прийняття православ’я новими прибулими, і навіть частково тими, які вже тут проживали впродовж ряду років. Православна віра стала основою для бажаючих купити землю або втримати вже набутої.

Як на це реагували чехи?

Більшість не виявила опору. Велика кількість чехів формально прийняла православний обряд, - з Карелів, Вацлавів, Веронік і Франтішків, змінювалися, згідно зі звучанням урядових паперів, на Кирилів, В’ячеславів, Вер і Федорів. Чоловіки часто взагалі не відзначалися релігійністю, а жінки для втіхи зберігали по домах старі католицькі молитовники, чотки і образи. Мали за це власну, урожайну волинську землю.

Не змінили віровизнання ті, хто з землею не мав нічого спільного: ковбасники, пекарі, шевці, що поселилися у містах. Залишилися також вірними вірі батьків прихильники вчення Яна Гуса, так звані “чеські брати”, яких російський уряд з огляду на вороже відношення до римського католицизму не змушував до прийняття православ’я.

Але було, однак, і так. Були випадки, коли чеські прибулі впиралися з усіх сил з наміром перекупити їх за допомогою обіцянок. Було таке у селі Теремно біля Луцька, де колоністи прийняли тогочасного губернатора Трекова на колінах і благали дозволити залишитися католиками...

І ось сьогодні на Волині проживає біля 30 тисяч католиків перших поселенців. Це – рільники. Невелика їх частина займається у містах ремеслом, більшість господарює зі значним успіхом, живе у добробуті, вироснувши багатство Волині – цінний хміль.

Ще й раніше волинські чехи отримували тісний контакт зі старою батьківщиною. З Чехії до колонії приходили часописи, календарі, книжки. Хто тільки міг, той хоч раз у житті здійснював подорож до золотої Праги. Багато чехів з Волині посилають дітей до тамтешніх середніх і вищих закладів. Шкільна польська влада утримує більшість чеських початкових шкіл. Не тільки окремі особи, але й цілі колективні екскурсії з участю молоді постійно їдуть до Чехії, щоб побачити материнський край.

Чеське село справляє позитивне враження завдяки своєму культурному вигляду. Пристойна господа (пивна і закусточна разом), Народний дім зі сценою, на якій виступають місцеві драматичні гуртки, місцевий хор, школа, пожежна охорона, чеський “Сокіл”, Чеська Матиця Шкільна – це є характерні осередки громадського і товариського життя для кожного такого більшого села.

На Волині навіть існують дві чеські газети – у Луцьку і у Квасилові біля Рівного.

Серед чеських поселень південно-західної Волині найбільшими є Вовковиї, Стралків у дубенському повіті, Глинськ біля Рівного. І щоб познайомитися з життям тамтешніх чехів, умовами їх побуту, їх потребами і прагненнями, я відвідав ці колонії, зустрівся з провідними місцевими людьми, запитував і отримував відповіді.

Ідемо разом з керівником місцевої повшехної школи вулицею села Стралкова до пам’ятника у виглядіobelіска, який стоїть посередині колонії. Цей пам’ятник був поставлений на честь 50-річчя заснування цього села. По дорозі зустрічаються діти, чеською мовою “жаки”, які вітаються з нами по-чеськи: “Слава Господу Ісусу Христу!”.

Школи, школи.

Із розмови з багатьма чехами виніс враження, що головну роль у їх національних прагненнях є належним чином організоване шкільництво. Яким чином ця освіта виглядає? Яким чином чеські діти отримують науку? І яку роль у цьому відіграє їх материнська мова.

Переді мною лежить брошура, видана у Празі Чеській. Це книга доктора Йозефа Фолпрехта під назвою “Польські чехословаки”. Ось дані, які я почерпнув з цього твору.

Чехи на Волині, яких нараховують біля 30 тисяч, мають у своїх колоніях 35 державних шкіл, з них 18 у дубенському повіті. На іншу 21 школу з поселень, де процент чеських дітей є невеликий, припадає ще певна кількість шкіл з вивченням чеської мови як предмету. Крім того Чеська Матиця Шкільна утримує 12 шкіл, а також одну школу у Здолбунові, так звану Чеську бесіду.

Клуби – кооперативи – гуртки.

Про життя Стралкова мене інформує п. Олександр Кржівка. Ця молода ще людина є енергійним громадським діячем. Він керує філіалом Чеської Матиці Шкільної і об’єднанням чеських вчителів під назвою “Союз вчителів чеських шкіл у Польщі”. Центр Чеської Матиці Шкільної знаходиться у Луцьку.

Чехи мають організаційні здібності і легко створюють популярні серед них товариства. Як вони діють на Волині?

- Найважливішою з волинських чеських організацій є Чеська Матиця Шкільна, що існує у Луцьку. Вона була заснована у 1923 році і має на сьогодні 64 філії. Дуже популярним є “Сокіл” – гімнастичне товариство. “Сокіл” у Квасилові, Рівному, Здолбунові, Стралкові, Дубні, Гульчі і Глинську має Чеську бесіду, діяльність якої культурно-освітня. У кожній чеській колонії є пожежна охорона. У Стралкові ця організація була заснована 1906 року. Існує 19 молочних кооперативів, з них 13 у дубенському повіті. Так, Боратин у луцькому повіті відзначається першорядним хоровим колективом, має навіть млинарський кооператив, який утримується місцевою гміною євангелістів (чеських братів-гуситів). Нарешті, останнім часом виникають чисельні рільничо-господарські гуртки, яких у чеських колоніях нараховується 12, з них 5 у дубенському повіті.

З-під Оломоуца на Волинь.

Цікавлюся минулим Стралкова, який був заснований 1876 року. Першими поселенцями були вихідці з-під Оломоуца на Моравії. Нині проживає у Стралкові згуртована частина людей, що включає кілька російських родин, які складаються у потомків колишніх військових. Вони раніше розміщувалися у сусідньому Дубні і належали до полків царської армії. Ці військові поженилися з чешками і їх потомки стають дедалі більше чехами.

Більша частина стралківських чехів – це землероби. Є небагато ремісників, переважно шевців. Місцеві чехи виглядають по-міському, живуть у гарних, охайних будинках, мають культурні запити. У школі є бібліотека, яка нараховує 200 книг. Книги поставляють з Чехії. Кілька разів на рік місцеві чехи організують аматорські вистави для старших і шкільної дітвори. Популярними є чеські часописи, як сприяють контактам з давньою материнською Чехословаччиною.

Під портретом Коменського.

Оглядаю шкільну залу, світлу і широку. На стінах розміщені учнівські роботи, плани Стралкова і Дубна, таблички з короткою історією цього міста, яку написав Кржівка. Вісить державний герб, добродушно дивиться зі стіни пан Президент, поряд Маршалок Пілсудський, Костюшко, Сенкевич. А ось інший портрет – обличчя середньовічного вченого у чорному одязі. Це відомий чеський педагог Ян Амос Коменський. Далі картина з історії Чехії – хрещення князя Боживая і княжни Людмили. З вікна видно фруктовий сад. Трохи далі – будинок пожежної охорони і спортивна площадка “Сокола”. Стралків вкритий снігом, у заметах граються діти. І коли сходимо з ганку, знову підбігають до нас:

- Слава Господу Ісусу Христу!

- На віки, амінь.

У будинку під колонами.

Йдемо у напрямку гарного будинку з двома колонами. З обох боків вулиці такі ж муровані солідні будинки, які свідчать про любов до естетики і про господарський добробут.

Ідемо до п. Шульца, який гідно представляє місцеву чеську громаду. Пан Шульц є головою “Сокола” у Стралкові, членом правління Волинського хмелярського банку і власником найбільшого господарства у чеській колонії.

- Тато є дома?

- Є дома, є дома.

До хати нас запрошує молода, пристойна блондинка, дочка господаря. Розміщуємося у кімнаті, яка виглядає по-міському і розпочинаємо розмову.

Хазяїн розповідає про свого батька, який прибув на Волинь ще перед 1876 роком. У Чехії у той час земля була дорога, а тут, у Глинську, перші поселенці купили землю по 24 рублі за десятину. Еміграція тоді проходила під гаслом “За халупу грунт” – за продану у Чехії хату набували грунт на Волині. Лідерами поселенців були Франтішек Пршибил і Йозеф Оліч.

- Згадував мій батько, - говорить пан Шульц, - що коли колоністи купили землю від поміщика Крижановського, то тут, на місці, де сьогодні стоять стралкові будинки, ще шумів ліс, який вони корчували. Потім чехи прийняли російське підданство, а слідом за цим і православ'я. Нині дубенський повіт має найбільший відсоток чехів – православних – 81,6%, а католиків – 21,9%.

Стралків належить до бідніших волинських поселень. Найбільше тут сільське господарство нараховує 25 га землі. Значною мірою сприяло зростанню добробуту стралківчан хмелярство – підпора господарства у роки кон'юктури. Тепер, як і всюди, криза, криза.

- Яюсь живемо тут у Стралкові, господарюємо непогано, усі мають сільськогосподарські машини, раціонально ведуть господарство. Хмелярні тут хоч невеликі, можуть відіграти велику роль у бюджеті нашого селянина. Стараємося жити культурніше.

Із сусіднього дому долинали звуки скрипки. Музикальний, як і більшість чехів, стралківчанин, вигравав щось знайоме. Вслухався – була це пісня “Kde domov mu5?” – “Де моя батьківщина?”.

Наступна колонія Мирогоще. Чеське господарство.

- Наші чехи мають переважно по 3, 4, 10 гектарів. Таких, що мають більше ґрунту, є вже мало. Тут проживають самі рільники, між ними кілька ковалів (з інтерв'ю зі зразковим господарем п. Йозефом Вотрубою, який має господарство площею 33 га).

Оглядаю зразкові, солідні будинки господаря. Вони з цегли. Має господар дві жниварки, культиватор, молотарки з мотором, зразкові хліви, корівник і стайню. Старий пан Ян Вайс, якому 80 років, розповів про історію чеської колонії. Йому було 17 років, коли його батько привіз усю сім'ю. Це був 1869 рік. Батько ще перед цим приїздом був кілька разів, вишукував непогане місце, ще коли Рігер і Палацький їздили до царя Олександра II у Петербург. Грунт біля Праги батько продав, а тут купив по 18 рублів за морг. До Бродів їхали залізницею, а звідти возами, бо тут тоді дороги не було.

- Чиїм маєтком була тоді Мирогоща?

- Поміщик п. Залевський то сидів у Варшаві, а маєток віддав у посесію. Ми спочатку бідували, жили у будах, так, аби тільки голову схилити. Начальство сказало: “Вы с поляками никакого дела не имейте, ибо они недавно бунтовали, чтобы и с вами не было плохо”. Начальство дало всілякі свободи –

чеську гміну, вчителів з Чехії дозволяли тримати, звільнили від війська, від податків. Була тут у Мирогощі каплиця і священник Вацлав Грялічка, який з нами з Чехії приїхав, щоб відправляти богослужіння. Потім у 1870 році, у вересні, у Дубні було велике торжество – приймали російське підданство. Сам губернатор приїжджав. А потім, як почали самі чехи сваритися між собою, - тоді росіяни скасували усі свободи, а чехи подумали, подумали і прийняли православ'я – і католики, і “чеські брати”. Було це у 1888 році.

- Але й тепер молимося по католицьких книгах з Чехії – добавляють інші.

Роздивився. На стінах висять католицькі святі ікони. Висить типовий для чехів образ з домашнім благословенням.

Пан Каспер Крук, керівник школи в Мирогощі супроводжував кореспондента, автора цих заміток.

- Наш відділ Чеської Матиці Шкільної, - розповідає голова цього відділу п. Йозеф Лінгард, - заснований у 1925 році, нараховує 70 членів. Влаштуємо досить часто аматорські вистави, академії, забави. Маємо бібліотеку на 500 книг. Є свій кооператив, який нараховує 80 членів і добре забезпечений необхідним обладнанням; розвивається і здобуває собі ринки збуту. Експортуємо виключно масло у великій кількості до Варшави, багато йде також до Дубна і Кременця.

Оглядаю молочарню, потім пожежну охорону з написом “пожежне знаряддя”. Площа, яка знаходиться збоку, є стадіоном “Сокола”. На відстані, у тій частині, яку називають подібно до празької “Mala Strana” (район Праги) знаходиться пивзавод. Річка Липа ділить Мирогоще на дві частини – чеську і українську.

Гордістю Мирогощі є будинок “Сокола”, збудований у 1933 році. Виглядає солідно. Великий гімнастичний зал має сцену. Начальник “Сокола” п. Гринциж показує мені герби і емблеми, які висять на сцені. Біля “Білого орла” – емблема “Сокола” з гербами чеських земель – Чехії, Словаччини, Моравії і Сілезії, вгорі напис: “Вітаємо Вас!”. З одного боку зали портрет Президента Польщі, а з другого Президента Масарека. Багато портретів засновників і діячів “Сокола”. Всюди біло-червоні і червоно-біло-сині прапорці.

Прощаюся з молодими людьми зі спортивної зали, бажаючи веселої забави”.

ДАВО: “Wolyn”, 1934. 4, 11, 18 luteqo.

Леонід Потапчук,

краєзнавець,

Волинський краєзнавчий музей,

м. Луцьк

ЕТНОГРАФІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ВИПИСКИ (за матеріалами Державного архіву Волинської області)

Подаємо фрагменти статті протоірея Михайла Тучемського “По глухих закутках Волинського Полісся” (Враження з візитаційної подорожі Високопреосвященства Алексія, Архієпископа Волинського й Кременецького по парафіях Ковельського повіту у місяці серпні 1937 р.).

Етнографічна виписка:

З журналу “Церква і Нарід”. Кременець, 1937, число 23:

“Тут маються села, де досі не придбано ні одної молотілки, ні одної віялки, взагалі ніякої машини. Там молотять лише ціпами, а віють лопатами (с. Кортеліси, с. Гірники). У Кортелісах, де до млина трудно дістатися (25 верстов), зерно розтирають на муку ручними жорнами (груба мука), просо товчуть і олію б'ють в маленьких ступках. Жорна маються в кожному господарстві. Полотно й сукно тчуть у себе дома на верстатах... На верстатах виробляють не тільки сукно на свити, але й тонке на спідниці й запаски. Роботяща поліщучка змагається одягнути всю свою родину від сорочки до верхньої вовняної свитки своїм власним виробом, бо для купівлі у неї грошей нема. І як гарна ця саморібна одіж, ніяка мійська тандита (?) до неї не дорівнюється. Ось, наприклад, перед нами дві поліщучки. На одній нова ясносіра свитка, підперезана червоним поясом. На голові квітчаста хустка. З-під свитки видніється червона спідниця, білий червонотканий фартушок. На ногах ликові постолі. Друга дівчина одягнута по-літньому. На ній біла сорочка, рясно вишита червоними, чорними й жовтими зорами. Спідниця кольорова, оточена стьождкою. Фартух білий, від долу, вишитий у червоно-чорні квіти. На грудях різнокольорові пацьорки. Поверху хрестик на бинді. Коса спускається розкішно з дівочим убором на стьождках. Сама боса.

На Поліссі молодіці там відрізняються від дівчат, що у молодіць волосся обрізане, а в дівчат з косами. Коса обрізується під час весілля.

Багато цікавого ще залишилося на Поліссі. Ось поліський возик низенький, маленький, на одного коня, у двох оглоблях з дугою. Так тут всі їздять. Парокінної запряжки тут не здибаєш, може лише підвода від пана чи від гміни. А ось орач у сірій свитині за плугом з одною кониною. А то везуть сіно чи яку вагу биками. Тут можна зобачити помости на полях під стіжки сіна біля хатів, щоб вода їх не підтопила. Тут зустрічаються й дупляні пеньки – вулики для бджіл.

Поліщуки мають багато важкої праці. Встають вони удосвіта, по других півнях. Господиня береться до печі, а жінки й дівчата, при світлі каганця, починають прясти на веретені чи коловоротом нитки, або вишивають взористі рушники, сорочки, спідниці. Чоловіки й парубки тим часом плетуть сіті на рибу, неводи, ятері, плетуть кошики займаються бондарською роботою. Як розвиднюється, дають худобі пашу й беруться до обіду.

Родовий зв'язок між поліщуками ще міцний. У Кортелісах, наприклад, маються ще сім'ї в 25-30 осіб.

Архівні виписки:

Тільки північна частина переважно берегла свої етнічні особливості, в плані регіонального одягу. Також зберіглося у своїй первісній формі народне ремесло і виробництво деревної промисловості. Народний одяг зберігся в Любомльському і Костопольському повітах, на терені яких більша частина населення взимку займається ткацтвом, а також вишивкою (вишивають сорочки, рушники).

У північній частині луцького повіту (околиці Колок і Чорторійська) населення займається виробами ручного дерев'яного промислу (бондарством, кошикарством, виготовленням коліс), які знаходять попит і збут на терені усієї Волині. Крім того у тій частині луцького повіту, над Стиром, в околицях села Кульчин населення займається гончарством, виробу якого знаходять збут у всіх ближніх містах і містечках.

До мистецьких народних виробів потрібно віднести писанки, які виробляють під час Великодніх Свят. Займається цим більшість населення Волинського Полісся. Треба підкреслити, що взори писанок дуже цікаві з огляду на їх оригінальність, серед яких значна кількість не позбавлена мистецьких рис.

З “Хроніки” журналу “Церква і Нарід”, 1937, число 20, на стор. 710 :

“Померла Софія Левицька, відома українська малярка, сестра українського діяча та письменника Модеста Левицького, що спочиває на мійському кладовищі у Луцьку. Покійна, яка тішилася великим признанням у мистецьких колах Парижа, виїхала на еміграцію ще перед війною (мається на увазі Перша світова війна), але проте не втратила зв'язку з українцями. На численних міжнародних виставках, де вона брала участь, записувалась завжди українкою і любила добирати найбільше українські сюжети. Вона була головно портретисткою, але не цуралась і графічних та ілюстраційних праць; її образки до французького перекладу “Вечорів на хуторі” Гоголя є шедевром української побутової стилізації. По ній залишилась велика мистецька спадщина, в якій є кілька портретів визначних українських діячів”.

Леонід Потапчук,

краєзнавець,

Волинський краєзнавчий музей,

м. Луцьк

ВОЛИНСЬКІ ЄВРЕЇ НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРЕСИ СЕРЕДИНИ 1930-Х РОКІВ: ОГЛЯДОВИЙ АСПЕКТ (До 80-річчя огляду єврейської преси)

Значною національною меншиною у міжвоєнний період на Волині була єврейська. Євреї проживали переважно у містах і містечках волинського краю. Головними їх заняттями були торгівля і ремесло.

Так, у списку жителів Торчина, що є в обласному архіві, відзначається, що євреї цього містечка займалися торгівлею, були пекарями, столярами, теслярами, бляхарями, мулярами, кравцями, шевцями, ковалями; виготовляли колеса і упряж. Також були аптекарями, перукарями і простими робітниками. Дехто займався рільництвом.

На Волині працювали євреї-лікарі, випускники таких університетів як Харківський, Київський, Варшавський та ін. Місцями їх роботи були Луцьк, Ківерці, Олика, Колки, Рожище, Піддубці, Торчин, Чаруків. Спеціальності – хірургія, стоматологія, внутрішні, очні хвороби, ларинтологія, рентгенологія.

У Торчині, наприклад, працювала Перла Штейнберг-Альперін, 1902 року народження, яка закінчила Варшавський університет у 1924 році. Випускниця Київського університету 1905 року, Іта Йоліс 1887 року народження, працювала у Колках. У Рожищах мала лікарську практику Двойра Тобіаш-Горенштейн, яка закінчила Варшавський університет у 1923 році, 1895 року народження. А у самому Луцьку – випускник Харківського університету Ной Вайсфогель, 1872 року народження. Давид Птіц, котрий народився 1896 року, працював у Луцьку рентгенологом.

Відомості про життя євреїв значною мірою відображені у тогочасній єврейській пресі. На Волині у 1930-х роках виходили такі місцеві єврейські газети як «Wolyner Idysze Kurjer», «Wolyner Prese», «Wolyner Najes», «Kowler Sztime», «Kremenicer Leben». Також поширювалися центральні варшавські єврейські газети як «Haint», «Der Moment».

В обласному архіві зберігся переклад польською мовою стислого викладу змісту цілого ряду статей з названих єврейських газет на мові ідиш за другу половину 1935 року. Ці статті дають відповіді на питання, що було присутньо у єврейському житті, що хвилювало єврейську громаду Волині у час світової економічної кризи 1930-х років.

Для прикладу газета «Wolyner Najes» за 2 серпня 1935 р. помістила статтю під назвою “Рятуйте молоду дитину з біди”. У ній, зокрема, автор пише: “Економічний стан єврейських мас у нашому воєводстві є прямо катастрофічний. Серед них панує надзвичайна бідність за дуже низького у таких умовах життєвого рівня”. Газета вітає ініціативу Товариства опіки над сиротами зареєструвати усіх бідних, безробітних і осиротілих дітей. Акція сприятиме, як відзначає часопис, представленню громадській думці статистичних матеріалів, які ілюструють гірке становище єврейської дитини.

Інша газета «Wolyner Idysze Kurjer» від 8 серпня ц.р. інформує, що на останньому засіданні Волинського управління Товариства опіки над єврейськими сиротами було ухвалено рішення звернутися до Варшавського управління з проханням взяти на себе ініціативу скликання у найближчий час зібрання усіх організацій, які займаються опікою над дітьми. Одночасно волинське управління має намір скликати конференцію місцевих комітетів, які до неї входять. Ця конференція буде переважно присвячена проблемі допомоги і опіки над дітьми Волині.

Ця ж газета, пишучи про кандидатуру викладача Я. Гоффмана до Сейму від Волині, додає, що єврейська людність до кандидатури Гоффмана відноситься з великою симпатією, маючи впевненість, що як депутат від рівненського виборчого округу, він також буде себе вважати за представника єврейського населення.

«Wolyner Idysze Kurjer» від 12 серпня цього ж таки 1935 р. помістила під назвою “Становище єврейської торгівлі на Волині та шляхи до її покращення”.

Посилаючись на статистичні дані, що стосуються кількості євреїв, що тут живуть і займаються торгівлею, газета пише: “Тяжка постійна криза послабила економічні позиції євреїв у Польщі, що може довести до катастрофи. З метою її уникнення автор пропонує наступні запобіжні засоби: 1) перейти від індивідуальної торгівлі до колективної; 2) направити усю енергію на знаходження нових джерел заробітків шляхом існуючих або потенційних можливостей економічного розвитку; 3) заснування змішаних магазинів, у яких були б замість одного товару, товари різних видів; 4) більше зацікавитися питанням фахового навчання і людей, які не здібні до торгівлі, направити до інших ділянок занять, борючись за право на працю; 5) намагатися знайти для членів своєї сім’ї додаткові заняття.

«Wolyner Prese» від 16 серпня у статті “Ремесло на Волинських ярмарках”, між іншим пише: “Волинський ремісник, виставляючи свої експонати на торгах має усі шанси на відповідний показ і пропаганду своїх виробів. Він також може нав’язати безпосередній контакт зі споживачами інших частин держави, які щороку відвідують ярмарки”...

«Wolyner Najes» за 16 серпня присвячує вступну статтю прибуттю 18 серпня до Рівного В. Жаботинського, відомого єврейського діяча, прихильника заснування єврейської держави в Палестині. Про цей візит також пише газета «Wolyner Idysze Kurjer» за 18 і 19 серпня 1935 р., подає програму його перебування і зміст виголошеної промови.

Професор Я. Гоффман у інтерв’ю, яке знаходиться у газеті «Wolyner Idysze Kurjer» за 21 серпня, заявив, що євреїв трактує нарівні з іншими громадянами Речі Посполитої, не роблячи різниці поміж національностями і релігіями. До єврейських народних шкіл (Тарбут) відноситься позитивно, адже, на його думку, виховання у національному дусі абсолютно не перешкоджає вихованню молоді у державному дусі. “Сіонізм”, на його думку, має на меті створення європейської держави у Палестині, є повністю виправданим. Він не перешкоджає євреєві бути добрим і відданим громадянином на місці.

У звіті про з’їзд волинських журналістів «Wolyner Idysze Kurjer» від 18 вересня наводить уривок з

промови волинського воєводи Юзефського на цьому з'їзді і особливу увагу звертає на фрагмент, який відноситься до проблеми меншин. Тут, пише газета, пан воєвода сказав слова, що можуть послужити програмою на майбутнє, а саме: “Поляки на Волині повинні вважати за явище цілком природне виникнення “Просвітянських хат” (українських), а також єврейських культурних організацій і відноситися до них з відповідною толерантністю”.

Єврейський часопис «Kowler Sztyme» за 27 вересня підкреслює особливо тяжке становище євреїв у Німеччині і висловлює схвалення американським і англійським євреям, які залучили до акції бойкоту проти німців також неєврейські кола.

У вересні 1935 р. єврейські газети повідомляли, що на конференції польських євреїв за кордоном делегат з Голландії виступив з проектом поселення євреїв в Еквадорі і створення там єврейської автономії.

В огляді єврейської варшавської газети «Haint» за жовтень відзначається, що поляк за походженням і народженням Тадеуш Задерецький написав книжку під назвою “Талмуд впродовж віків”, яка видана тиражем книгарні Ф. Гьосіцка у Варшаві. Ця книжка характеризується незвичайною ерудицією.

19 листопада газета «Wolyner Idysze Kurjer» повідомила, що на днях голова Волинського управління Товариства опіки над єврейськими сиротами А. Гальперзон скликав конференцію з представників преси і громадських діячів, які займаються захистом дитини і опікою над сиротами. З промови, яка була виголошена Гальперзоном, видно, що Товариство виникло у 1923 році, і що до нього належить 32 відділи в різних містах і містечках. “Волинське управління” видає бюлетень-місячник, який виходить тиражем 600 екземплярів, проводить облік усіх дітей, котрі знаходяться під його опікою, а також заснувало архів, у якому зосереджені усі матеріали, що відносяться до діяльності навіть найменшого містечка.

На 1 липня 1935 р. Товариство нараховувало 5430 членів, з яких 432 члени бере участь у роботі управлінь різних відділів. 225 дітей утримуються у сиротинцях і бурсах, що існують у таких містах як: Кременець, Дубно, Остріг, Рівне, Луцьк, Ковель, Володимир.

“У наш час, – продовжував виступаючий, – стоїмо перед важливими проблемами, тому що велика єврейська бідність фатальним чином вплинула на здоров'я єврейських дітей, і цей стан виглядає гіршим, ніж в часі війни і після неї: діти голодують, мліють з голоду, будучи голодними і голими.

Для обговорення цієї ситуації на 5 грудня 1935 р. запланований у Луцьку з'їзд громадських діячів, а також представників різних організацій.

Газети «Wolyner Najes» і «Kremepicer Leben» (видається у Рівному) за 13 грудня у вступних статтях, що мають назву “Ендецьке видиво на Волині”, подають репліку варшавській газеті «Dziennik Narodowy» у справі україно-фільської політики на Волині. Автор статті, між іншим, пише: “Навпаки, оскільки воєвода Юзефський старається здійснювати політику, яка направлена на консолідацію національних меншин на Волині, йому належить велика подяка – поскільки це є найвідповідніша дорога”...

Єврейське життя на Волині було тісно пов'язане з життям представників інших національностей краю. Їх об'єднувала земля спільного проживання. Всі вони переживали у багатьох випадках однакові труднощі і змагалися до кращого життя.

1. Держархів Волинської області. – Ф.46. – Оп. 9. – Спр. 3072. Інформація про єврейську пресу. 1935. – 127 арк.

2. Держархів Волинської області. – Ф.158. – Оп. 1. – Спр. 592. Списки єврейського населення луцької єврейської гміни за 1933 р. – 87 арк.

3. Держархів Волинської області. – Ф.46. – Оп. 6. – Спр. 1213. Списки жителів Торчина. – 102 арк.

4. Держархів Волинської області. – Ф.45. – Оп. 1. – Спр. 1522. Журнал інформаційних повідомлень про друковані видання у Волинському воєводстві. 1934-35 рр. – 165 арк.

5. Держархів Волинської області. – Ф.36. – Оп. 16. – Спр. 425. Список ремісників у Луцьку. 1938 р. – 50 арк.

6. Держархів Волинської області. – Ф.36. – Оп. 18. – Спр. 77. Список медпрацівників лікувальних установ луцького повіту і відомостей за 1936-38 рр.

7. Держархів Волинської області. – Ф.36. – Оп. 16. – Спр. 58. Список підприємств у луцькому повіті.

Наталія Пушкар,
головний хранитель
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

АВТОГРАФ ПЕТРА ТАРАСОВА

Автограф 1-ий.
ВКМ, інв. № КДФ – 1158.

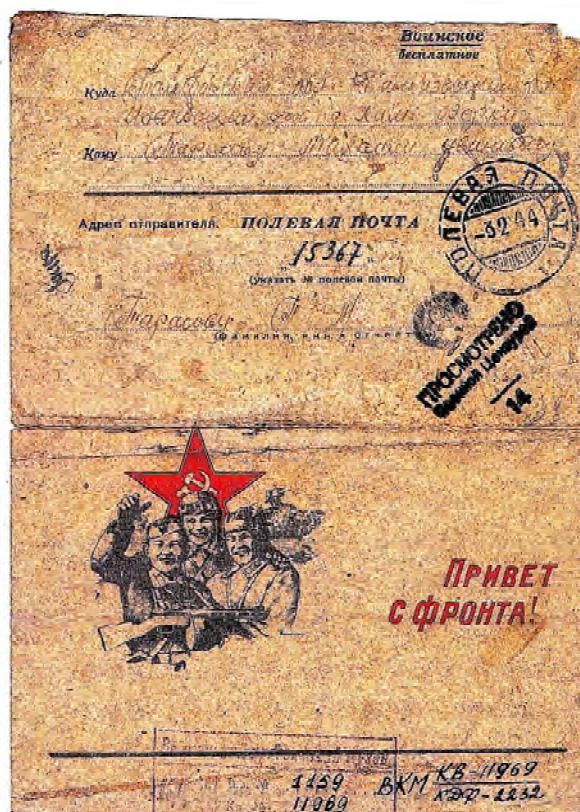
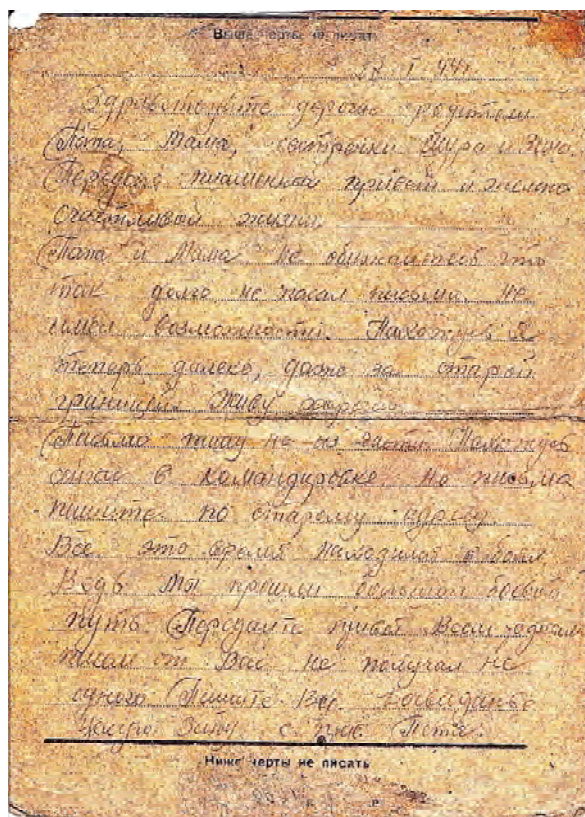
«Тамбовская обл.
Рассказовский р-н
Ивановский с/совет.
Тарасову Михаилу Ивановичу

г. Тула часть 353
4-е хир[ургическое] отд[еление] 6-я палата
Тарасову

27 II 43 г.

Здравствуйте дорогие родители Папа, Мама, сестренки Шура, Зина. Шлю вам большой привет. Я ранен и нахожусь в Туле. Не беспокойтесь. Скоро напишу подробнее. До свидания. Крепко целую. Ваш Петя.»

Текст на звороті листівки на сюжет «Воин Красной Армии, спаси!», під грифом «Воинское» й гаслом «Смерть немецким оккупантам», зі штемпелями: «Просмотрено Военной Цензурой Тула 105» і поштовим (не читається).

22.11.42

Смерть немецким оккупантам

ВОИНСКОЕ

Куда Трайбовская обл.
Таскисозольский р-н
Ивановский п. д.

Кому Тарасов
Михаил
Иванович

Обратный адрес: ..... "полевая почта"
г. Илчя 2023 253
4-е км. от ст. Илчя

ВЕЛИКОЛЬСКИЙ ПРАЗДНИЧНЫЙ МУЗЕЙ

Инв. № 1158
Кв. № 11940

ВКМ КВ-11970
КЭФ-2233

Л85135 (Фамилия, имя, отчество)
Цена б.к. Тир. 1.300.000
О-я тел. ОГИЗ а, 1-я Самотечная, 17 Зав. 1126

Автограф 2-й
ВКМ, інв. № КДФ – 1159.

*«Тамбовская обл. Рассказовский р-н.
Ивановский с/сов. д. Кам. Озерки.
Тарасову Михаилу Ивановичу.*

*Полевая почта 15367 «т»
Тарасову П. М.*

28. I. 44 г.

Здравствуйте дорогие родители Папа, Мама, сестренки Шура и Зина! Передаю пламенный привет и желаю счастливой жизни.

Папа и Мама, не обижайтесь, что так долго не писал письма. Не имел возможности. Нахожусь я теперь далеко, даже за старой границей. Живу хорошо. Письмо пишу не из части. Нахожусь сейчас в командировке, но письма пишите по старому адресу. Всё это время находился в боях. Ведь мы прошли большой боевой путь. Передайте привет Всем родным. Писем от Вас не получал не одного. Пишите. Все. Досвиданья. Целую Зину. С прив[етом] Петя.»

Текст листа написаний олівцем з одного боку спеціального поштового бланка; з іншого боку під грифом «Воинское бесплатное» містяться адреси сторін, зображення трьох воїнів Червоної Армії і напис «Привет с фронта!», штампелі «Просмотрено Военной Цензурой 14» і поштовий польової пошти з датою «3. 2. 44».

Такі листи відправлялися без конвертів, листок 13 x 18 см перегинався вдвоє для зручності перегляду цензурою.

Це був останній лист Петра Тарасова до родини. Його зауваження «Нахожусь я теперь далеко, даже за старой границей» дає підстави для твердження, що цей лист писано з території Волині. До безсмертя лишався місяць.

У травні 1964 року мати і сестра Петра Тарасова відвідали Волинь, побували на його могилі. В приміщенні Волинського краєзнавчого музею 9 травня 1964 року відбулась зустріч учнів луцької середньої школи № 4 з матір'ю і сестрою Героя, які залишили в музеї безцінні реліквії – два останні фронтові листи.

Довідка:

Тарасов Петро Михайлович (1921 – 1944) народився в селі Кам'яні Озерки Рассказовського району на Тамбовщині. Загинув 2 березня 1944 року в бою під селом Милуші Луцького району, повторивши подвиг О. Матросова.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25 серпня 1944 року за особисту мужність і героїзм заступник командира стрілецького полку 121 гвардійської стрілецької Гомельської дивізії гвардії капітан Тарасов Петро Михайлович посмертно удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Похований на меморіальному комплексі Вічної Слави в м. Луцьку.

1. *Фонди ВКМ. Інв. №№ КДФ – 1158; КДФ – 1159.*

2. *Вкарбовані у вічність: бібліографічний покажчик. – Луцьк, 1980. – С. 37 – 38.*

3. *Пушкар Н. Фронтові листи Петра Тарасова: до 56-ї річниці визволення Луцька від німецько фашистських загарбників // Аверс-прес. – 2000. – 27 січ. – С. 4.*

4. *Пушкар Н. [9 травня – День Перемоги (лист П. Тарасова з фронту)]: у «Віче про вічне» // Віче. – 2003. – 8 трав. – С. 14.*

Володимир Савицький,
старший науковий співробітник
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

АТРИБУЦІЯ ПРЕДМЕТІВ ОСОБИСТОГО БЛАГОЧЕСТЯ ХРИСТИЯН КНЯЖОЇ ДОБИ (на допомогу музейному працівнику)

Предмети особистого благочестя християн княжої доби (X – XIV ст.) являють собою цікавий і різноманітний матеріал для досліджень. До них належать натільні чи нагрудні хрести, підвіски-іконки, мініатюрні ікони-складні та ін. Ці предмети супроводжували людину всюди (іноді і аж до «останнього шляху»), акцентуючи його приналежність до християнства, нагадуючи про обов'язки, накладені на нього релігією, а також про патронаж і заступництво вищих сил.

Дослідники відзначають, що ці вироби відносяться до цінних історичних джерел. Нерідко – це копії унікальних пам'яток, що не збереглися до наших днів. Вивчаючи деякі екземпляри, можна віднайти їх зв'язок із конкретними історичними подіями, визначити області шанування окремих святих, переконавшись в розмаїтті іконографії і тривалому збереженні церковних канонів у традиційних сюжетах.

Подібні пам'ятки є як у Волинському краєзнавчому музеї, так і в багатьох інших збірках музеїв Волинської області. Важливим і актуальним завданням на сьогодні є наукове опрацювання колекцій предметів особистого благочестя, їх систематизації і каталогізації, визначення напрямків та шкіль, технологічних і стилістичних особливостей. Проте нерідко стикаємося із ситуацією коли предмети цієї категорії перебувають у музейних фондосховищах, лише зрідка потрапляють на виставки і, як наслідок, мало відомі науковому загалу, що звісно не сприяє їх подальшому дослідженню. З огляду на це, важливу роль у вирішенні перерахованих вище проблем відіграє музейний працівник.

Дана публікація покликана допомогти музейному працівнику в атрибуції, класифікації та початковому опрацюванні колекцій чи окремих предметів особистого благочестя.

Основними проблемами вивчення предметів цієї категорії на теперішній час є визначення часу створення, регіону чи центру виготовлення конкретного предмету – натільного хреста, іконки-підвіски тощо, а також типології предметів, що передбачає конструктивні особливості, визначеність форми, іконографічні схеми і системи орнаменталізації.

Необхідним компонентом вивчення предмету є знання техніки виготовлення. Нерідко саме відомості із області технології допомагають в атрибуції пам'яток.

Найбільш чисельну групу серед предметів особистого благочестя християн княжої доби складають вироби мідного лиття. Дослідники пояснюють цей факт простотою технології, доступністю сировини та широким попитом населення на подібні речі. Слід зазначити, що мідне лиття – умовний термін, прийнятий у сучасній музейній справі. Адже мідь в чистому вигляді не використовувалася – лише з легуючими домішками. В давній Русі хрести та іконки відливалися з різноманітних сплавів, що склалися з кількох

ст.	
XIV	
XIII	
XII	
XI	
X	

Табл. 1. Хронологія виникнення і побутування металевих натільних хрестів

	століття			
група	X - XI	XI - XII	XIII	XIV
рельєфні				
рельєфно-графічні				
графічні				

Табл. 2. Хронологія виникнення і побутування хрестів-енколпіонів

компонентів: міді, цинку, олова, свинцю, що бралися у визначених процентних співвідношеннях. Розплавлену масу заливали в жорсткі (кам'яні) або пластичні (глина, пісок, земля) матриці, форми з застосуванням воскової моделі або без неї. Різноманітною була техніка декорування готових виробів: чернь, інкрустація сріблом, поліхромні емалі. Литі хрести, іконки, складні іноді покривались позолотою.

Серед предметів особистого благочестя виділяється кілька груп виробів:

- натільні хрести та хрестоподібні підвіски;
- підвіски із зображенням хреста;
- енкалпіони (двостулкові хрести-релікваріуми з рухомим вушком);
- ікони-підвіски;
- мініатюрні ікони-складні;
- змійовики (підвіски із зображенням на лицевій стороні християнського образу, а на зворотній – обличчя в оточенні змій).

Усі ці типи виробів співіснували та доповнювали один одного, але мали дещо інше функціональне або сакральне призначення. Так, наприклад, хрести-енкалпіони призначались для зберігання і транспортування реліквій, а іконок-триптихи (складні) могли використовуватись в якості мініатюрного вітваря. Про це та інше більш детально описано нижче, в розгляді окремих груп.

Натільні хрести. Натільний хрест – атрибут християнства, який носить під одягом, безпосередньо представляє своєю формою головний християнський символ. Традиційно саме наявність натільного хреста вважається надійною ознакою того, що людина християнин. Звичай носіння натільних хрестів у християнстві закріплений в каноні і сягає перших віків нашої ери.

Першим писемним свідченням про використання хреста-підвіски є згадка залізного хреста в складі прикраси сестри відомого християнського богослова, єпископа Григорія із Нісси (друга половина IV ст.).

Проникаючи на територію давньої Русі, християнство несло із собою атрибути віри, в тому числі й хрест, в своїх канонічних формах. Саме він став першим показником приналежності до християнського віровчення. Згідно літописного свідчення, хрестики були в складі «корсунського посагу» принцеси Анни, вивезеного князем Володимиром в 988 р. За даними дослідниці М. Седової, хрести високої вартості згадуються в двох новгородських берестяних грамотах.

Давньоруські натільні хрести вирізнялись дивовижним різноманіттям форм та декору. Основним матеріалом для їх виготовлення були сплави на основі міді й олова. Рідше використовувались свинець і срібло, вкрай рідкими є знахідки золотих хрестиків.

На теренах Волині натільні хрести і так звані хрестоподібні підвіски з'явилися в період прийняття християнської релігії як державної для земель давньої Русі.

Усього відомо понад 20 типів металевих натільних хрестів (Табл. 1), серед них як місцеві, так і поширені в інших регіонах давньої Русі, а також у Прибалтиці та Скандинавії. Вони різняться між собою об'ємністю форм (плоскі або об'ємні), наявністю оздоблення на полях (двохсторонні та односторонні) та окремими морфологічними особливостями.

Перші артефакти – *хрести із «грубим зображенням Розп'яття»* (Табл. 1 : 4) проникали на терени Волині, очевидно, із Північних регіонів, де простежується основна їх локалізація, транзитом через білоруські землі, а частково можливо і водним шляхом по Західному Бугу. Дослідники вказують на відсутність єдиного центру їх виготовлення, чітко прослідковуючи при цьому вплив великоморавських та скандинавських культурних традицій, які були успадковані та адаптовані давньоруськими майстрами.

З XI ст. на Волинь надходять також *хрести із Прибалтійського регіону, з потовщеними профільованими завершеннями рамен* (Табл. 1 : 10 – 13, 28), а також екземпляри, що дали згодом зразки для місцевого виготовлення *хрестів із кулястими завершеннями рамен* (Табл. 1 : 23, 24), в основу конструкції яких були покладені форми балтійських прикрас (фібул і булавок).

З XII ст. основна маса натільних хрестів надходить із Київщини відомим торгівельним шляхом Київ – Звягель – Корець – Дорогобуж – Пересопниця – Луцьк – Володимир. У XII – XIII ст. за рахунок нових моделей київського та прибалтійського імпорту, який дав значний матеріал для місцевої модифікації, строкатість натільних хрестів із металу досягла свого апогею. Усе це, а також достатній рівень виробничих сил і економічного потенціалу волинських територій дало основу для розвитку місцевого виробництва натільних хрестів. Місцеві ремісники копіювали і переробляли привізні зразки. Прямим свідченням виготовлення на Волині металевих натільних хрестів є, наведені Олександром Цинкаловським, знахідки кам'яних форм для їх відливки в Оришківцях, Голибісах та Брикові коло Шумська. Особливо популярними на Волині були *хрестики із виїмчастими емалями* (Табл. 1 : 14 – 17). На підставі їх значної кількості,

ст.	іконографічний тип										
	Богородиця з Емануїлом	Богородиця Оранта	Ісус Христос	Архангел Михаїл	Іван Хреститель	Розп'яття	Св. Пантелейм.	Св. Миколай	Св. Георгій на коні	Хрещення Господнє	Св. Микита-бісгон
XIV - XV											
XII - XIII	 	 	 		 		 	 			

Табл. 3. Хронологія та іконографія ікон-підвісок

концентрації навколо Володимира та Луцька, а також знахідок окремих екземплярів та груп артефактів, що характерні лише для Волині, можемо говорити про їх місцеве виробництво, з початку з орієнтацією на київські зразки, а згодом вироблення власного стилю. Водночас натільні хрести даної групи поступали із Києва та, можливо, Прибалтики.

Водночас значного розвитку набула індустрія кам'яних та бурштинових хрестів. Є вагомі підстави говорити про можливість місцевого виробництва хрестиків із рожевого пірофіліту в Дорогобужі, бурштинових – у Городищі біля Шепетівки, хрестиків із чорного пірофіліту, декорованих різьбленням та виїмчастими емаллями у Дорогичині (на Підляшші). Окремі екземпляри із плямистого мармуру або стеатиту могли привозитись на замовлення знатних осіб із Північного Причорномор'я.

З другої половини XIII ст., у зв'язку з навалом монголо-татар, спостерігається економічний занепад земель давньої Русі. Це позначилося на зменшенні кількості натільних хрестів аж до XIV ст. Зникають із вжитку кам'яні та бурштинові натільні хрести. Різко скорочується імпорт металевих хрестів із інших давньоруських регіонів. Пізніше, з кінця XIV ст. – початку XV ст. пріоритети в імпорті даної групи предметів особистого благочестя максимально змістились до північних та північно-східних земель Русі, що призвело до появи на території Волині металевих натільних хрестів спрощених форм з композиційними зображеннями.

Енколпіони. Енколпіони являють собою металеві хрести, які складаються з двох з'єднаних стулок, утворюючи таким чином ємність для зберігання і транспортування святих реліквій: святих мошей, частинок «Древа Животворчого Хреста», освяченої на мощах тканини тощо. Вони різняться між собою за формою, зображеннями на них і супро-відними написами, а також місцем і часом виготовлення.

Термін «енколпіон» (грец. *εγκολπιον*, лат. *encolpium*) походить від грецьких слів *Εν* (на) та *κλρпт* (груди). Для назви релікваріума цей термін поширюється у IX ст., а першу згадку про нього знаходимо у листі грецького патріарха Никифора до папи Лева III у 811 р. Патріарх послав до Риму між іншим зо-логий енколпіон разом з реліквіями Животворчого Хреста.

На відміну від натільних хрестів, енколпіони носили на грудях поверх одягу, як «яскраві показники християнського хрещення». Предмети цієї групи рідко зустрічаються в курганах і похованнях простих людей, очевидно їх носили знатні особи. Енколпіон міг бути також реліквією, яка передавалась із покоління

в покоління або дорогим подарунком за службу в середовищі знаті.

Перші енколпіони, як відомо, привозилися до Київської держави з Візантії, головно через Крим (Херсонес). Однак уже в XI ст. налагоджено місцеве виробництво. Основним його центром вважається Київ, на це вказують численні знахідки на території старого міста та в його околицях, а також ливарні форми, які віднайшов Вікентій Хвойка при археологічних дослідженнях садиби. Відливали енколпіони з бронзи та мідних сплавів у кам'яних формах. Практикувалося також відтискання в глині з оригіналу, до чого вдавалися провінційні майстри. Інколи для декорування виробу використовувалася інкрустація черню, застосовували і техніку виїмчастої або перегородчастої емалі. В залежності від техніки виготовлення та способу нанесення зображення можна виділити основні три групи виробів: графічні – зображення виконувались способом гравірування або інкрустацією; рельєфні – зображення відлиті в техніці високого або низького рельєфу; рельєфно-графічні – вироби виготовлені із застосуванням обох технік (Табл. 2).

Хрести-енколпіони фрагментарно стали з'являтися на території Волині наприкінці X – в першій половині XI ст., їх власники, імовірно, були пов'язані з культурним ареалом півдня Русі і Північного Причорномор'я, що давало їм можливість придбати достатньо специфічний тип енколпіона, який отримав назву «сирійський» (*вироби у формі латинського хреста з ледь розширеними кінцями і трохи подовженим долішнім перехрестям, часто містили гравійоване схематичне зображення розп'ятого Христа в колобі* (Табл. 2 : 1 – 3)). Такими людьми стали, імовірно, в першу чергу представники духовенства, які затверджували канони зображень на даній продукції і були першими її замовниками і споживачами.

З початку XII ст. енколпіони так званого «київського» типу (*вироби великого розміру, висота 9,0 – 12,0 см, ширина 5,0 – 7,0 см, у формі чотирьохконечного хреста з округлими кінцями рамен, відзначеними парними виступами. Виготовлялись такі енколпіони у техніці високого рельєфу та інкрустувались черню. Містили зображенням «Розп'яття Христового», пристоячих Богородиці та Іоанна Богослова, святого на аверсі – Богородиці Одигітрії і 3 святих в медальйонах, із заокругленими завершеннями рамен на реверсі* (Табл. 2 : 11, 13)) у всій різноманітності форм та композицій стали масовою продукцією південно-руських виробничих центрів, призначеною для задоволення різко зростаючого попиту на неї. Це було викликано як широким розгортанням темпів християнізації, так і масовим паломництвом на Святу Землю, що призвело до напливу на територію Давньої Русі християнських реліквій.

У XII – першій половині XIII ст. у зв'язку з недостатнім задоволенням потреб широких верств населення, матеріально здатних до придбання даної продукції, місцевими майстрами робились спроби виготовлення експериментальних зразків під замовлення. З'являються копії високої та низької якості, відлиті в глиняних формах. Стосовно Волині поки немає конкретних даних, які б засвідчували місцеве виробництво енколпіонів в зазначений період. Щоправда, Олександром Цинкаловським подана інформація про кам'яну форму для виготовлення енколпіона, що знайдена у Володимирі, в урочищі Прокопівщина, проте, на жаль, ілюстрації до неї немає, а доля самого оригіналу не відома.

З початку XIII ст. набувають значного поширення енколпіони серії «Пресвята Богородице, помагай!» (*вироби із зображенням Богородиці і святих в 4 медальйонах на аверсі – «Розп'яття Христового», пристоячих Богородиці та Іоанна Богослова і святих в медальйонах на реверсі, із дзеркальними слов'янськими написами, із зверненням «Свята Богородице, помагай». Відрізняються від давніших наявністю чотирьох медальйонів підкреслено круглої форми, написами в середохресті та в медальйонах. Зображення на них виконувалось у невисокому рельєфі. Розміри цих виробів здебільшого становлять близько 10,0х6,0 см* (Табл. 2 : 15)). Саме вони домінували у вжитку до XIV ст., багаторазово використовуючись місцевими майстрами як оригінали для копіювання. Один, із варіантів цієї серії, а можливо й більше, виготовлявся у Городищі біля Шепетівки, про що свідчить знахідка там ливарної форми і значна кількість виявлених артефактів.

Наприкінці XIII – початку XIV ст. на Волині виникає і поширюється квадрифольна форма енколпіона. Звідси такі вироби експортуються на територію Білорусі.

Іконки-підвіски та іконки-складні. Іконки-підвіски набули поширення у Східній Європі з початку XII ст., переважно носились на «гойтани» (шнурівці) і часто входили до складу жіночих прикрас, іноді поєднуючись з хрестами або іншими оберегами. Технологія виготовлення цих виробів не являлась надто складною, що дає підстави припускати їх виготовлення в прошарку посадського населення крупних міст в невеликих ремісничих майстернях.

Крім простих натільних іконок, на Русі в певний короткий проміжок часу існували двохстулкові

ікони-енколпії. Це було пов'язано, очевидно, з частими паломництвами в Святу землю в XII – XIV століттях. За своїм призначенням вони мали багато спільного з вище розглянутими хрестами-енколпіонами.

Іншим різновидом натільних образків є іконки-складні. Існували також нагрудні та кіотні (поставні) типи складнів. Їх брали з собою вирушаючи в дорогу, на богомілья, в похід. Прообразом такого типу предметів особистого благочестя, ймовірно, послуговували Царські врата, що закривали вхід у вівтар церкви. Найдавніші складні були дрібноформатними, з рухомим вушком і призначались для натільного носіння.

Як на давньоруському археологічному матеріалі в цілому, так і на матеріалах окремих міст і земель прослідковується те, що традиція носіння натільної іконки в давній Русі була менш поширена, ніж традиція носіння хреста, оскільки іконок в культурному шарі зустрічається значно менше, ніж хрестів. Очевидно, іконка являлась додатковим, другорядним по відношенню до хреста предметом особистого благочестя. Носіння іконки не заміняло носіння хреста, а лише доповнювало його. Традиція носіння іконок може пояснюватися намаганням направити звернення християнина до вищих сил більш адресно, в залежності як від особистої потреби того, хто молиться («спеціалізація» святих), так і від місця проживання християнина (місцеві шановані святі) та від інших особистісних особливостей (святий покровитель імені, ремесла, приналежність до певного стану, сімейні передання).

Спочатку іконки, як і інші види продукції мідного лиття, копіювали візантійські зразки, що потрапляли на Русь у великій кількості. На найбільш ранніх із них зображувались Розп'яття, Христос, Божа Матір і Микола Чудотворець. Проте вже в XII столітті з'являються образки, що копіювали в зменшеному вигляді місцеві святині. Це було обумовлено поширенням християнства на величезних територіях давньої Русі і введенням шанування тих чи інших святих.

Особливістю мініатюрних ікон-підвісок є зображення на предметах перш за все євангельських сюжетів і вкрай рідко біблійних (старозавітних). У мідному литті раніше, ніж в інших видах пластики, з'являється зображення євангельських свят, деяких місцевих святих. Іконографічний склад зображень на різноманітних іконках свідчить про переважне шанування святих, цілителів і зм'єборців, життя яких були відомі на Русі.

Для ікон-підвісок характерні скорочені іконографічні ізводи, тому найчастіше на них зображали поясні та у повний зріст (як правило, одиночні та парні) фігури святих.

Основним центром виробництва даної категорії предметів особистого благочестя до початку XIII століття, як і в попередніх випадках вважається Київ. Внаслідок розорення київських земель монголо-татарами центри художнього ремесла переміщуються не лише, як наголошувалося раніше, на північний схід, в Новгород, а й у південно-західні регіони Русі – Волинь та Галичину, що відносно менше постраждали від монголо-татарського нашествия і висунулись на передній план в політичному, культурному та економічному відношеннях.

Виробництво розглядуваної категорії предметів християнської атрибутики на території Волинської землі засвідчене, зокрема, знахідкою ікони-напівфабриката з бронзи та ливарного хвоста, а також ряду інструментів в одній із споруд ремісничого поселення літописної Пересопниці; майстерні ювелірного виробництва діяли тут в XI – XIII ст.

Ймовірно що такі речі виготовлялись і інших центрах ремесла на Волині, де археологічно засвідчено сліди ювелірних майстерень або окремих інструментів для виготовлення ювелірних виробів, глиняних тиглів для плавлення металу. Це, передусім, Дорогобуж, Городище біля Шепетівки, Берестя, Чемерин, Володимир, Луцьк та ін.

На відміну від натільних хрестів та еноклпіонів, іконки в більшій мірі характеризуються стійкістю композиційних схем, з огляду на канонічність зображень, і стандартністю форм. Це відобразилось у широкому періоді їх побутування без видимих змін морфологічних та іконографічних схем.

Найбільш поширеними на Волині в давньоруський період були іконки круглої, напівкруглої, аркової та прямокутної форми. Спосіб нанесення зображення дозволяє виділити односторонні та двосторонні іконки.

Не дивлячись на чисельність зафіксованих композицій, прослідковується популярність окремих персонажів та сюжетів (Табл. 3). Найбільш поширеними стали образи Богородиці в її різноманітних іконографічних типах, Ісуса Христа, святого Георгія-зм'єборця, святого з мученицьким хрестом (можливо Пантелеймона-цілителя), святого Миколая. Рідше зустрічаються образи Івана Хрестителя, архангела Михаїла, а також композиції євангельських сюжетів. У XIV ст. найбільшої популярності набули образки із святим Микитою-«бісогоном» – пам'ятки з такою іконографією дослідники відносять до новгородсько-тверського кола виробів.

Іконографічний склад зображень на різноманітних іконах-підвісках свідчить про переважне шанування святих, цілителів і змієборців, життя яких були відомі на Русі, втім і на Волині.

* * *

Предмети особистого благочестя християн княжої доби – частина всеукраїнської культурної спадщини, яка потребує детального вивчення та популяризації.

В цій статті розглянуто не всі групи предметів даної категорії і, тим більше, далеко не всі різновиди всередині окремих груп, оскільки їх є величезна кількість і здійснити це в рамках однієї публікації практично неможливо. Увагу зацентровано лише на основних групах, та найбільш поширених типах виробів, які найчастіше зустрічаються на Волині, а отже і в збірках місцевих музеїв. Можна сказати, що дана стаття носить здебільшого ознайомчий характер. Більш детальнішу інформацію по вирішенню тих чи інших питань атрибуції музейний працівник може віднайти в спеціалізованих виданнях та окремих публікаціях, список яких подається нижче. До певної міри «атрибутивним» путівником можуть також слугувати складені автором хронологічні або хронологічно-класифікаційні таблиці, що подані до цієї публікації.

1. Гнутова С. В. *Кресты, иконы, складни. Медное художественное литье XI – начала XX века из собрания центрального музея древнерусской культуры имени Андрея Рублева* / С. В. Гнутова, Е. Я. Зотова – М. : Интербук-бизнес, 2000. – 135 с.

2. Карпенко Е. В. «Образ литой, старинный...». *Медное художественное литье XII – XX века из собрания Национального художественного музея Республики Беларусь. Каталог* / Е. В. Карпенко – Минск : Белпринт, 2006. – 176 с.

3. Корзухина Г. Ф. *Древнерусские энколпионы. Кресты-реликварии XI – XIII вв* / Г. Ф. Корзухина, А. А. Пескова – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2003. – 432 с.

4. Кутасов С. Н. *Нательные кресты, крестовключенные и крестовидные подвески [научное издание]* / С. Н. Кутасов, А. Б. Селезнев; под общ. ред. А. К. Станюковича – М. : Группа «ИскателИ», 2010. – 320 с.: цв. ил. – (Коллекция Кутасова).

5. Савицький В. М. *Давньоруські підвіски із зображенням хреста з території Волині* / В. М. Савицький, А. М. Силук // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. – Луцьк : [б.в.], 2009. – № 13. – С. 56–59.

6. Савицький В. *Нагрудні мініатюрні хрести та підвіски з хрестами княжої доби у збірці Любомльського краєзнавчого музею* // *Княжа доба: історія та культура* / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2014. – Вип. 8. – С. 181–207.

7. Савицький В. *Нові знахідки давньоруських натільних хрестів із виїмчастими емаллями на території Волині* // *Археологічні дослідження Львівського університету*. – Львів, 2012. – Вип. 16. – С. 330–338.

8. Савицький В. *Предмети християнської культової атрибутики XI – XIII ст. у фондах Волинського краєзнавчого музею* // *Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук*. – Луцьк, 2012. – С. 67–76.

9. Савицький В. *Християнська культова атрибутика Волині XI – XIII ст. : натільні хрести та хрестоподібні підвіски (за матеріалами зі збірки Волинського краєзнавчого музею)* // *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Ч. 11. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – С. 29–34.

10. Савицький В. *Християнська культова атрибутика Волині X – XIII ст. : хрести-енколпіони і натільні іконки (за матеріалами збірки Волинського краєзнавчого музею)* // *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Ч. 10. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – С. 11–18.

Оксана Силук,

магістр історії,

молодший науковий співробітник Художнього музею,

відділу Волинського краєзнавчого музею,

м. Луцьк

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНА ТА БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНАТОЛІЯ ДУБЛЯНСЬКОГО НА ЕМІГРАЦІЇ (за матеріалами Волинського краєзнавчого музею)

З наближенням радянсько-німецького фронту разом із гітлерівськими військами на Захід відступали тисячі українців, які тим чи іншим чином скомпрометували себе в очах радянської влади (перебували на окупованих територіях, працювали на німецьку адміністрацію, тобто були ворогами народу). Вони

усвідомлювали, яку долю їм готував сталінський режим. Тож не дивно, що і Анатолій Дублянський, колишній науковий працівник Волинського музею, а в роки війни – головний редактор окупаційної газети “Український голос” в Луцьку, був змушений покинути Україну. Наявний у Волинському краєзнавчому музеї особистий архів відомого краянину дає можливість прослідкувати його становлення як ієрарха Української Автокефальної Православної Церкви в Німеччині, широку добродійну діяльність по допомозі волянянам в перші роки Незалежності України з українізації церкви, громадського і культурного життя краю.

У своїх спогадах він детально згадує про цей важкий шлях: „Моя дорога на Захід лежала через Володимир, Замость, Львів, Тернопіль, Проскурів до Ярмолинець, де я ще зретагував одне число газети. З наближенням фронту виїхав через Каменець-Подільський до Галичини. Тут в селі Козачівка над Дністром попав в оточення, але по перерві його далі з нашими втікачами подався на захід через Галич до Львова і Самбора, де затримався якийсь час (3 липня 1944 р. у Самборі отримав посвідчення Українського Допомогового Комітету – О. С.). Знову з наближенням фронту виїхав до Львова і затримався знову в Перемишлі, де було багато лучан. З Перемишля подався до Кракова, звідки вирішив їхати до Австрії, записавшись до праці в будівельній фірмі Еріха Вальде, з якою виїхав до Відня і оселився в селі Зердінг (одне з недалеких передмість Відня), де працював у будові бараків в Ваккерсдорфі з серпня 1944 р. до квітня 1945 р., коли фірма евакуювалася до Баварії.

Внаслідок бомбардування по дорозі залишив фірму, переїхавши вже в м. Фурт ін Вальс і затримався в селі Пентінг біля міста Нойнбург ін Вальс. Тут наступив вже кінець війни 8 травня 1945 р. Потім переїхав до м. Швандорф, по якомусь часі переїхав до м. Регенсбург, де замешкав на оселі Ганггоферзідльонг” [1; 2; 43, 733].

Потрібно зауважити, що після Другої світової війни на території західних окупаційних зон в Австрії та Німеччині в таборах для біженців та переміщених осіб залишилися близько 1 млн. осіб різних національностей. Більшість із них – з політичних міркувань. Серед цієї когорти осіб українці становили другу за чисельністю етнічну групу після поляків.

Більш достовірна статистика щодо українців у Німеччині велася з часу створення в листопаді 1945 р. на I з'їзді української еміграції Західної Німеччини в Ашафенбурзі її Центрального представництва (ЦПУЕ). Згідно з даними ЦПУЕ, наприкінці 1946 р. на території Західної Німеччини перебувало 177 тис. українців, зокрема в американській зоні – 104 тис., в англійській – 54 тис., у французькій – 19 тис. Найбільше українців проживало в Баварії [44, 165].

Будучи сповненим релігійною свідомістю, що виросла з його любові до Церкви, любові, прищепленої йому ще в дитячі роки глибоко релігійними батьками, А. Дублянський став активним учасником православно-церковного життя, що організувалось після закінчення війни у всіх громадах-таборах українців-емігрантів у Німеччині (існували в 1945–1950 рр.), в житті Української Автокефальної Православної Церкви [47, 146; 52]. Через десятки років у листі тоді вже митрополита Анатолія до митрополита Луцького і Волинського Якова (Панчука) знаходимо: „Будучи ще дитиною, коли мене запитували ким я хочу бути, відповідав, що дзвонарем у церкві, а коли мої батьки йшли з дому, накривав столик і ніби правив Службу Божу” [60, 262].

Цікаво, що тісні зв'язки з УАПЦ А. Дублянський налагодив ще перед тим, як очолив редакцію газети „Український голос” – митрополит Полікарп (Сікорський) навіть запросив його до митрополичої ради в Луцьку. В її засіданнях А. Дублянський приймав участь аж до виїзду митрополита з Луцька у січні 1944 р. [67, 424; 43, 733].

Варто наголосити, що серед українців Німеччини після війни опинились весь єпископат УАПЦ (12 осіб) на чолі з митрополитом Полікарпом, деяка кількість дияконів та більше 100 священників. Для багатьох українців заборонена в Радянському Союзі УАПЦ була втіленням боротьби за Україну. Водночас до закінчення війни в Німеччині існувала тільки одна православна парафія в Берліні (знаходилась під юрисдикцією варшавського митрополита Діонісія), адже німці забороняли влаштовувати такі парафії. Якщо навіть єпископат УАПЦ з духовенством відправляли в окремих місцях перебування за окремими дозволами богослужіння, то на ці богослужіння заборонялося приходити православним українцям, колишнім радянським громадянам, що були вивезені на роботи в Німеччину. Таким чином, УАПЦ і за кордоном відчувала деякий час труднощі у своїй діяльності.

Перші парафії УАПЦ постали в західній частині Німеччини влітку – восени 1945 р. в американській, англійській та французькій окупаційних зонах. Спочатку священники просто відправляли богослужіння в таборах, які організувала УНРРА (Організація Об'єднаних націй для допомоги і відбудови). Однією з таких перших парафій була Свято-Покровська в Мюнхені. Для богослужінь використовували пристосовані

приміщення або євангельсько-лютеранські храми [39, 9; 59, 1]. Ось як згадувала відомий український історик Н. Полонська-Василенко життя українців в таборах у 1945–1950 рр.: „Перша увага була скерована на збудування церков. В Міттенвальді (містечко в Баварії, де був табір для українців – О. С.) було два православні священики... Під церкву адміністрація дала нам величезну кавалерійську стайню, а католикам значно меншу будову, хоч парафіян у них було двічі більше. Почалася тяжка праця пристосування цих приміщень. Несподівано знайшлися архітектори, майстри всіх фахів. Я любила ходити до нашої церкви й спостерігати, з якою швидкістю десятки майстрів переробляли величезне приміщення! Було намальовано ікони для іконостаса, зроблено паникадило, підсвічники, вирізьблено Райські ворота тощо. Все це було пороблено з консервних бляшок й було дуже гарне. З американських консервних бляшок зробили дзвони й знайшовся майстер, який вмів дзвонити”. Як свідчить дослідниця у своїх спогадах, церква у Міттенвальді стала міцним осередком життя і була завжди повна. Цікаво, що православні і католики, зокрема в цьому таборі мали традицію спільно проводити трапези з урочистими промовами та вітаннями ієрархів та простих віруючих, „позичали” співаків до церковного хору. Дуже багатим було і культурне життя табору [52].

Друга половина 1945 – перша половина 1946 рр. була організаційним періодом для УАПЦ в Німеччині. У цей період постали парафії в Мюнхені, Аугсбурзі, Регенсбурзі, Інгольштадті, Міттенвальді, Фюрті біля Нюрнбергу, Ляндсгуті, Новому Ульмі, Еслінгені, Корнберзі, Ганновері та багатьох інших містах. Станом на 1947 р. у Західній Німеччині нараховувалася 71 парафія УАПЦ, однак через два роки їх кількість зменшилась до 51 [59, 1–2].

Табірні злигодні, невизначеність правового статусу, а відтак – і подальшої долі, господарська розруха перших повоєнних років у Німеччині, що породжувала масове безробіття, – все це змушувало українців шукати шляхів для переселення в інші західні країни. Перша хвиля переселення українців із Західної Німеччини припадає на 1946–1947 рр. За цей період виїхало близько 25 тис. чоловік, передусім до Англії, Бельгії та Франції. В наступні два роки, з лютого 1947 р. по січень 1949 р., з Німеччини виїхало майже вдвічі більше українців (приблизно 41 тис.). З них до Англії переселилося понад 13 тис. осіб, до Канади – майже 10 тис., до Бельгії – 9 тис., до Австралії – 4 тис., до США – 2 тис., до інших країн – близько 4 тис. У Німеччині на початок 1949 р. залишалось ще понад 85 тис. українців. Загальна кількість українців, які виїхали з Німеччини в інші західноєвропейські та американські країни і в Австралію протягом 1945–1950 рр., становила майже 150 тис. Невдовзі чисельність українців, що залишилися на території Західної Німеччини, стабілізувалась і становила на кінець 1950-х рр. 17 тис. осіб [44, 165].

В умовах активної еміграції із Західної Німеччини Українська Автокефальна Православна Церква переживає відчутну кризу: не вистачало духовенства, кількість віруючих зменшувалась, а окремі парафії припинили існування [39, 10]. Така ситуація спостерігалась протягом кількох наступних десятиліть. Цікаво подати статистику як зменшувалося число духовенства у Німеччині. Точного числа духовенства невідомо, але в 1948 р. в Німеччині та Австрії було 103 священики і 18 дияконів УАПЦ. У 1957 р. було 18 священиків, в 1965 р. – 15, в 1967 р. – 17, в 1968 р. – 14, в 1970 р. – 13, в 1972 р. – 12, в 1975 р. – 9, в 1983 р. – 8 [59, 2–4].

Потрібно наголосити, що вищі ієрархи УАПЦ розглядали свою організацію як Церкву емігрантів, яка репрезентувала поневолену Українську православну церкву на Батьківщині. Головним своїм завданням вони вважали „зберігати спадкоємність рідної Церкви в Україні, бути її безпосереднім продовженням та живим доказом її невідкореності, а в щасливі, в надії на Бога, дні визволення Українського Народу, вона мала б стати основою відродження УАПЦ на рідних землях” [40, 2].

УАПЦ була однією з трьох українських православних митрополій у „вільному світі” нарівні з Українською православною церквою в США і Українською греко-православною церквою в Канаді, які жили своїм самостійним автокефальним життям, однак співпрацювали, відчуваючи духовну єдність. Керівництво УАПЦ розглядало ці три митрополії як незалежні адміністративні частини єдиної Української православної церкви. Між ними існувала духовна єдність і відбувались Конференції провідів цих церков. До того ж, багато духовенства УАПЦ, переїхавши за океан після війни, ввійшло в склад духовенства цих двох церков [42, 3; 46, 1]. Водночас, УАПЦ постійно підкреслювала, що не має нічого спільного з Московською патріархією, яку ототожнювала з радянським режимом. Зокрема на Конференції православних церков у Німеччині (1958 р.) митрополит Никанор назвав комуністичний режим ворогом усякої релігії і церкви: „Коли ж тепер він (режим – О. С.) підтримує московську патріархію, то тільки тому, що вона є корисною і служить цьому режимові” [38, 11].

Саме в умовах відчутної кризи УАПЦ і відбувається становлення А. Дублянського як служителя культу. Як згадував Анатолій Захарович, в Німеччині він доповнив свої знання з богослов'я, адже родинне середовище і отриманий фах історика заклали їх основи [23]. В той час у м. Регенсбург була Свято-Покровська парафія УАПЦ, яку очолював отець В. Шевчук. Навесні 1946 р. А. Дублянський був обраний

до місцевої парафіяльної ради секретарем. Паралельно почав працювати і в місцевій українській газеті „Слово”, а згодом ще і в місцевому бюлетені [43, 733; 47, 146].

Після церковної праці на посаді секретаря в парафіяльній раді Свято-Покровської церкви міста Регенсбурга в 1946 р., виявивши проблеми зі здоров'ям, А. Дублянського відправляють на лікування в санаторій міста Амберг. Перебуваючи там протягом серпня 1946 р. – грудня 1949 р. [7; 8], він кілька років виконував обов'язки дяка при настоятелі УАПЦ в Амберзі, протоієреєві Олександрові (Семеновичу), що обслуговував православних українців у місцевих санаторіях. Ось як згадував про це А. Дублянський: „На наші богослужіння я спочатку запрошував до санаторію наших священників з Регенсбургу, які також і ховали померлих у санаторії православних. Незабаром у самій санаторії знайшовся хворий на легені православний український протоієрей Олександр Семенович, при якому я став дяком” [43, 733].

Відомо, що крім обов'язків дяка, в цей період А. Дублянський був завідувачем санаторної бібліотеки, активним членом Українського Комітету, писав статті до часописів. Протоієрей Олександр (Семенович) у посвідченні від 28 січня 1950 р. так характеризував А. Дублянського: „...людина глибоко релігійна, прегарно ознайомена з порядками богослужби, культурна, привітна й тішиться чималими загальними симпатіями оточення, в якому проживає. Всюди визначає себе своєю невтомимою і всебічно плодотворною працею на користь нашої СВЯТОЇ ЦЕРКВИ й БАТЬКІВЩИНИ. За три роки свого перебування в Санаторії не було жодної важливої ділянки не тільки церковного, а й народнього життя, в якій п. МГР. А. ДУБЛЯНСЬКИЙ не брав би чинної участі. В ньому завжди б'ється чисте, незіпсоване серце молодого ідеаліста, який всеціло віддає себе на службу поневоленого українського народу. ... П. МГР. А. ДУБЛЯНСЬКИЙ – це людина найкращих товариських прикмет, гарячий та непохитний український патріот і діяч” [9].

Фактично, вже у кінці 1940-х рр. А. Дублянський налагоджує доволі тісні зв'язки з вищими ієрархами УАПЦ, про що свідчить його листування. Наприклад, митрополит Полікарп у листі від 15 січня 1948 р. дякує Анатолію за привітання, і молиться за всіх хворих в санаторії міста Амберг [5].

Потрібно зазначити, що на початку 1950-х рр. через масовий виїзд українців із Західної Німеччини УАПЦ переживала важкі часи, фактично „розлилася по усіх закутках світу”. Внаслідок цього у парафіях не вистачало священників. У листі до А. Дублянського від 29 серпня 1951 р. архієпископ Никанор (Абрамович) так характеризує становище УАПЦ: „В Німеччині на сьогодні залишилося ще 44 парафії з 27 священниками. В Великій Британії є 12 парафій з 8 священниками. У Франції 6 парафій з 3 священниками. В Бельгії 10 парафій з 8 священниками. В Австралії 16 парафій з 9 священниками. В Південній Америці 11 парафій з 6 священниками. Решта священників – біля 60 – включилися до роботи краєвих Українських Церков в США і Канаді”.

Ще більш загрозливим було становище серед вищих ієрархів УАПЦ. У тому ж листі читаємо: „Фактично Св. Собор Єпископів складається з трьох єпископів – м. Полікарпа, арх. Никанора і арх. Ігоря. А в склад Свящ. Синоду фактично входять тільки два – м. Полікарп (Сікорський – О. С.) – голова і його заступник арх. Никанор”. Таким чином, вище керівництво церквою могло розпасти в разі смерті хоча б одного ієрарха, адже митрополит Полікарп та архієпископ Никанор були достатньо поважного віку. Саме цим Никанор пояснює потребу того, що УАПЦ „мусить розформуватися” і пропонує А. Дублянському єпископський чин. У листі читаємо: „Я неодноразово писав нашому предстоятелю владиці Митрополиту Полікарпу про Вашу особу, яка цілком була б підходящою до високої цілі зміцнення керування Нашої Рідної Церкви. Владика митрополит цілком зі мною погодився і офіційно доручив мені запропонувати Вам віддати себе на служіння Богові й Україні в ролі Єпископа Нашої Церкви... Отже, дорогий Анатолій Захарович, підкріпіть свою волю палкою молитвою і висловіть мені свою офіційну згоду, після чого я стану з владикою митрополитом обмірковувати, як слово в чин перевести... Я вірю, що і Ви у своїм серці відшукаєте настрій мужності і свідомості святого Обов'язку” [10].

Потрібно зазначити, що в цей період в особистому житті Анатолія Дублянського також відбуваються важливі події. У липні 1951 р., повернувшись у Лютензее, він познайомився з Євгенією Більо, з якою пізніше, 11 жовтня того ж року, одружився цивільним шлюбом в Міттенвальді [16]. Про це він повідомляє архієпископа Никанора, якому стало сумно, що Українська Церква в особі Анатолія Дублянського втратила Архіпастиря (єпископа – О. С.). Однак він з радістю мав бажання рукоположити Анатолія в священничий сан, що, на його думку, мало статись якнайшвидше. Архієпископ також закликав до церковного оформлення шлюбу.

Зважаючи на такий стан справи, 3 грудня 1951 р. Анатолій пише прохання на ім'я архієпископа Никанора і просить дозволу на вінчання з Євгенією Більо „у винятковому порядку під час посту”, на що отримує згоду [12]. Цікаво, що з листування А. Дублянського з архієпископом Никанором можна зробити

висновок, що Євгенія Більо належала до іншої конфесії (найбільш вірогідно, до Української греко-католицької церкви), що становило проблему для прийняття сану [11]. Очевидно, Євгенії довелося змінити віру заради можливості А. Дублянському стати священником. Після належної підготовки, 8 грудня 1951 р. Анатолій Захарович приймає священничий сан: митрополит Никанор у церкві переселеного табору Функказерне в Мюнхені висвятив його на диякона, а наступного дня – 9 грудня – на священника [60, 262]. Дев'ятим грудня датовані посвідчення, видане вищим церковним управлінням УАПЦ в Мюнхені [13] та довідка, видана митрополитом Никанором А. Дублянському про те, що він є священником УАПЦ в м. Ляндстуг та околицях [14].

Першу свою літургію отець Анатолій відслужив 13 грудня 1951 р. в день пам'яті святого апостола Андрія Первозванного – основоположника Православної Церкви Русі-України. Так розпочалося священниче служіння отця Анатолія Дублянського.

28 грудня 1951 р. А. Дублянському видано німецьке посвідчення особи з терміном дії на 3 роки. У графі „Професія” зазначено „священник (православний)”. Місце проживання – Міттенвальд (Люттензе) [15]. Відомо, що до цього у нього були тимчасові посвідчення, видані Українським комітетом та спілкою „Українське мистецтво” та ідентифікаційна картка, видана Організацією ІРО [3; 4; 6].

Отже, від початку 1950-х рр. розпочинається служіння А. Дублянського Українській Церкві. Так, протягом 1952–1970 рр. він був настоятелем парафії в Ляндсгуті (проживав в цьому ж місті) з одночасним обслуговуванням парафії в Регенсбурзі [18; 19]. Є також інформація, що на початку 1952 р. А. Дублянський був священником в таборі Функ-Касерне у Мюнхені [17], а з 1962 р. ще й в Інгольштадті, а також деякий час парафії в Амберзі та в осередку в Пассаві. Це ще раз підтверджує той факт, що парафії УАПЦ було більше, ніж служителів культу.

У травні 1970 р. новий митрополит Мстислав (Скрипник) призначив А. Дублянського настоятелем церкви Святої Трійці в Новому Ульмі, де він обидві існуючі до того часу парафії УАПЦ об'єднав в одну [20], залишаючи за собою подальше обслуговування парафії в Інгольштадті. З 1975 р. переймає також настоятельство парафії в осередку для старших в Дорнштадті біля Ульму.

Водночас, з 1956 р. отець Анатолій був членом Ради митрополії УАПЦ. Цього ж року був піднесений до сану протоієрея. У 1959 р. на Соборі УАПЦ в Оттобруні біля Мюнхена протоієрея Анатолія було обрано в члени Вищого церковного управління, де він спочатку виконував обов'язки секретаря, а з 1973 р. після Собору УАПЦ в Парижі – став головою цього Управління з одночасним піднесенням у сан протопресвітера. За віддану і корисну працю для Української Автокефальної Православної Церкви 6 липня 1969 р. Владикою архієпископом Мстиславом А. Дублянський був нагороджений митрою (богослужбовий головний убір єпископа та ієреїв, нагороджених архієреєм за особливі заслуги перед церквою – О. С.) [53, 150; 61, 11].

Анатолій Дублянський всю свою енергію віддавав служінню церкві. Так, у 1971 р. протоієрей увійшов до складу комісії з питань організації богословських курсів, де читав курс лекцій з Літургіки. Слухачі виявляли велике зацікавлення до предметів, що викладались, та отримували багато цікавої інформації – все це робилось задля зміцнення УАПЦ [41, 3].

14 вересня 1978 р. сталася особиста трагедія в житті отця А. Дублянського – на 69-у році життя померла його дружина Євгенія, яка протягом їхнього спільного подружнього життя була завжди доброю порадицею та помічницею у кожній справі [21]. Смерть дружини спонукала митрополита Мстислава запропонувати А. Дублянському через рік чернечий постриг. У листі від 24 вересня 1979 р. митрополит Мстислав аргументував свій вибір таким чином: „Рік не докучав Вам справою, яка не дає мені спокою. Не хотів додавати до Вашої трагедії ще одну журбу і неспокій. Переховувати цю справу у моєму серці – це вже понад мої сили. . . А тому коротко і якнайбільш щиро: чи готові Ви дати згоду на чернечий постриг з усіма впливаючими із цього наслідками. Як знаєте, нам не достає не тільки священничих кадрів. Значно гірше стоїть справа з єпископатом, а до того не лише в Європі, але і в США. Тож провидіння справило, що Ви єдиний повноцінний кандидат, що має всі необхідні передумови. Я був би безмежно щасливим почути від Вас згоду на чернечий постриг”. На завершення листа Мстислав квапив А. Дублянського дати відповідь до 10 жовтня [22].

Достеменно невідомо чи довго вагався з прийняттям рішення отець Анатолій. Тим не менше, у травні 1981 р. на Десятому Соборі єпископів УАПЦ в США його було обрано на єпископа. 24 травня 1981 р. А. Дублянський прийняв чернецтво, а через тиждень 31 травня в храмі-пам'ятнику святого Андрія Первозванного у Савт Бавнд-Бруці (США) відбулася його архієрейська висвята на єпископа Лондонського і Західноєвропейського. Хіротонію звершили митрополит Мстислав і архієпископи Марко (Гундяк) і Констянтин (Баган) у співслужінні протопресвітерів А. Селепини, Ф. Білецького, С. Біляка, Б. Желехівського,

прот. І. Щерби і протодіякона В. Поліщука. Прислужувало 6 іподияконів-семінаристів. Церква не могла вмістити всіх присутніх, бо крім членів Собору Української православної церкви і місцевих парафіян, було багато приїжджих.

У часописі УАПЦ „Рідна Церква” зазначається, що „Після Літургії Блаженніший митрополит Мстислав вручив нововисвяченому єпископу Анатолію жезл, вітаючи його з висвяченням та вказуючи йому на його нові великі обов’язки як Єпископа УАПЦеркви”. Після цього єпископ Анатолій сказав своє коротке слово, витяг з якого вважаємо доречним навести: „Дякую Вам, Ваше Блаженство, і Вам, Високопреосвященніші Владики, за Ваше довір’я до мене. Сьогодні покладено на мене великі обов’язки й велике завдання – бути вікарієм Блаженнішого Владика Митрополита Мстислава на Західну Європу, в Українській Автокефальній Православній Церкві. В тій Церкві, що на рідних землях заборонена й переслідувана, а діє лише у вільному світі й тут у вільному світі репрезентує цю поневолену й заборонену на Україні нашу Церкву.

Вірні нашої Української Автокефальної Церкви в Західній Європі розсіяні по різних державах. Найстарші наші парафії існують в Західній Німеччині – країні, що була колыскою нашої еміграції після другої світової війни. Далі по кількості вірних УАПЦ займає місце Великобританія. Менша кількість наших людей живе у Франції й Бельгії і лише невелике число православних українців перебуває в Австрії, Голландії, в скандинавських країнах і Швейцарії. Відвідати ці громади наших вірних буде моїм першим завданням, щоб скріпити їх у вірі, надії й любові. Ці три християнські чесноти будуть девізом моєї архіпастирської діяльності. Люблячи своє, закликаючи вірних Української Автокефальної Православної Церкви до вірності своїй вірі й Церкві та братньої християнської любові між собою, буду з пошаною відноситись до інших Церков і віровизнань” [61, 9].

Після хіротонії єпископ Анатолій відправив архієрейські служби Божі у багатьох парафіях: 4 червня на Вознесіння Господнє – в церкві-пам’ятнику в Савт Бавнд-Бруці (США); 14 червня на Трійцю в Людвігсбургу; 28 червня – в Мюнхені; 12 липня в день святих апостолів Петра і Павла в Мюнхені-Людвігсфельді; 26 липня – в Нюрнберзі, 16 серпня – на пластовому таборі в Кенігсдорфі у Баварії, 23 серпня – у Лондоні, 28 серпня на Успіння Пресвятої Богородиці (ієрейським чином) у Лондоні, 30 серпня – в Олдгамі [51, 11]. У 1982 р. А. Дублянський відвідав усі церкви УАПЦ в Німеччині, Франції, Бельгії і Швеції [50, 259].

У 1983 р. на черговому Соборі УАПЦ в Лондоні А. Дублянський був піднесений до сану архієпископа Паризького і Західноєвропейського з місцем перебування в місті Новий Ульм (Німеччина). Потрібно наголосити, що УАПЦ в цей період переживала не найкращий період свого розвитку, перш за все, в Європі. Так, у 1985 р. в Німеччині нараховувалось до 25 парафій і осередків, в яких відправлялися Служби Божі. Деякі з них нараховували дуже мало людей. Серед діючого духовенства було тільки 6 священників і один протодіякон. Щодо богослужінь, то з огляду на те, що священників було менше, ніж осередків, де відправлялися служби, то служби Божі відправлялися в парафіях не кожної неділі. Більшість парафіян становили старші люди. Молоді було мало [59, 4].

Не зважаючи на поважний вік і погане здоров’я на Соборі УАПЦ в місті Генк у Бельгії в 1994 р. А. Дублянський був піднесений до сану митрополита УАПЦ Паризького і Західноєвропейського. Ось за яких обставин відбулася ця подія (з листа до А. Силюка від 28 червня 1994 р.): „Це сталося для мене несподівано. Справді вже дехто перед Собором казав мені, що є думки подати на це становище мою кандидатуру. Проте я рішуче відмовлявся це робити через мою старість і поганий стан здоров’я. Тому що цей Собор доводилося мені скликати, бо ще на Соборі 1983 р. в Лондоні мене було обрано заступником митрополита, завданням якого згідно статуту нашої Церкви він має обов’язок скликати Собор для обрання нового митрополита. Отже цей Собор я скликав і моєю ідеєю було обрати одного митрополита для всієї Української Православної Церкви у діаспорі. Таким одиноким кандидатом міг бути тільки Владика Константин з США, де його раніше ще за життя бл. пам. спочилий патріарх Мстислав нагородив саном митрополита. Це переконало учасників Собору і вони його обрали і тільки на пропозицію Номінаційної комісії запропоновано надати ще й мені цей сан. ... Мій теперішній титул чи властиве сан є насправді лише почесного значення і відрізняється від Митрополичого всієї нашої Церкви що є незалежною від інших Церков, тим, що на мою пропозицію титул Владика Константина Блаженніший Митрополит, а я Високопреосвященніший. Та це лише не всієї Церкви, а її Західноєвропейської єпархії” [25].

Очевидно, що А. Дублянський в чині священнослужителя проводив активну церковно-релігійну та громадсько-культурну діяльність серед української діаспори Європи. На жаль, ця сторінка його діяльності і досі залишається малодослідженою. Відомо, що у 1983 р. він брав участь в освяченні пам’ятника жертвам Голодомору 1932–1933 рр. у Лондоні, а в 1988 р. там же очолював святкування 1000-ліття

хрещення Київської Русі. У 1988 р. освятив пам'ятник князю Володимирі Великому у м. Генк (Бельгія) [50, 259]. Разом з тим, як свідчать вітальні грамоти на його адресу (на честь 80-ліття від дня народження), А. Дублянський мав приязні відносини із Світовим конгресом вільних українців (Канада), Інститутом дослідів Волині (Канада), Українським Вільним Університетом (Німеччина), Союзом українців у Великій Британії. Відомо, що за заслуги перед Церквою і народом Український Вільний Університет у 1988 р. нагородив Анатолія Дублянського званням почесного доктора філософії, а з 1992 р. він був дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Європі [45; 49, 280]. Традиційно приязні відносини мала УАПЦ з іншими православними Церквами у європейських країнах.

Доктор Альберт Франц так характеризував нашого земляка: „Хто зустрине скромного єпископа Анатолія Дублянського, ледве чи здогадається, що він знає різні континенти. Він обстоює інтереси західноєвропейської митрополії на світових конференціях трьох українських незалежних православних митрополій, які відбуваються що три роки в тій чи іншій місцевості Північної Америки. Архієпископ Дублянський дуже скромна і привітна людина. Він з великим сумлінням виконує свої архіпастирські зобов'язання та активно допомагає відродженій УАПЦ в Україні. Він живо цікавиться тими подіями, які відбуваються в нас, листується з багатьма українцями. Ним вислано чимало церковно-релігійної та історичної літератури„ [51].

Дійсно, А. Дублянський проявив себе не тільки як релігійний діяч, а й як великий меценат. Після здобуття Україною Незалежності у нього з'явилась можливість брати участь у культурних процесах своєї Батьківщини і, перш за все, Волині. На початку 1990-х рр. він багато допомагав парафіям в Україні, надсилаючи церковне начиння, ризи. Розуміючи обмеженість земного життя, владику намагався встигнути зробити якомога більше добрих справ. У листі до Володимира Рожка він писав: „Зараз я є немічний старець, якого ще тримає Господь при житті. За час перебування на чужині я зібрав велику бібліотеку, переважно богословських книжок та дещо з історії України. Через старість і дуже поганий зір, за порадою покійної дружини, яка за мого життя радила мені все цінніше передати для збереження в добрі руки, свою бібліотеку вирішив передати до Луцька, коли Україна стала незалежною державою” [54]. Так, уже в 1992 р. владику передав частину своєї бібліотеки Історико-культурному заповіднику „Старий Луцьк” і тодішньому Педагогічному інституту ім. Лесі Українки. Серед цих книжок були і такі цінні примірники, як два томи „Історії України” Н. Полонської-Василенко, один з яких з її дарчим автографом для А. Дублянського [23]. Співпраця з цими установами продовжувалась і в наступні роки. На знак подяки і пошани у 1996 р. ухвалою вченої ради Анатолія Дублянського було обрано почесним професором Волинського державного університету імені Лесі Українки в галузі історії.

У жовтні 1993 р. другу частину своєї книгозбірки (триста книг, брошур і велику кількість церковно-релігійних журналів, що виходили в діаспорі), переважно богословського змісту, А. Дублянський подарував тодішній Волинській духовній семінарії Київського Патріархату. Для духовної школи це було неоціненно (наприклад, серед книг – два примірники Требника Петра Могили). Уся добірка нині становить окремий фонд ім. Митрополита Анатолія (Дублянського) у бібліотеці Волинської православної богословської академії [55; 62]. Визнаючи заслуги А. Дублянського перед Церквою та Україною, у листопаді 1995 р. Волинська духовна академія УПЦ КП обрала Анатолія Дублянського Почесним доктором історії Української православної церкви [31].

Ось як оцінював свою бібліотеку А. Дублянський (лист до А. Силюка від 28 лютого 1994 р.): „Ця бібліотека – це був мій скарб, зібраний за майже 50-річне моє перебування в Німеччині, на закуп книжок я часто платив поважні суми, крім цього були книжки і переслані мені для рецензії з автографами авторів. Всіх книжок було далеко понад 300, в тому такі як фотокопія Требника Петра Могили та ряд інших цінних і рідкісних книжок. Пересилаючи їх в Україну, я хотів допомогти семінаристам і викладачам мати можливість збагачувати своє знання книжками закордонного видання, незаними в Україні і цим допомогти нашій Батьківщині”. Для себе А. Дублянський залишив тільки богослужбові книжки, енциклопедичні і мовні словники. Він був щасливий, що ще за життя зміг вислати свої книжки в Україну, до рідного міста Луцька [23].

Велику кількість цінних матеріалів (книги, брошури різними мовами, марки, фотографії, листи тощо) отримав від А. Дублянського Волинський краєзнавчий музей. Чого тільки варті 5 томів праці І. Ф. Власовського „Нарис історії Української Православної Церкви” та близько ста чисел журналу „Рідна Церква”. Завдяки переданим матеріалам у музеї сьогодні сформовано фонд під назвою „Анатолій Дублянський”. Цікаво, що митрополит Анатолій на схилі літ не мав навіть секретарки або келійника, які могли б йому допомагати. Аналізуючи листування з директором Волинського краєзнавчого музею, одразу стає помітно наскільки вболівав А. Дублянський за те, щоб надіслані матеріали дійшли до адресата.

Зрозуміло, що висилка багатокілограмових пакунків коштувала немалих грошей. Також варто відзначити, що у листах до А. Силюка митрополит все частіше зазначає про погіршення стану здоров'я: „Нема вже сили, мушу багато відпочивати, став дуже погано бачити, при написанні дуже помиляюся” (лист від 15 січня 1995 р.) [26; 27; 28]. Тим не менше, до останніх днів життя він продовжував займатись благодійністю.

Анатолій Дублянський чітко розумів які перспективи давало здобуття української Незалежності для розвитку музейної справи на Волині і в Україні вцілому: „Тепер, коли Україна стала незалежною державою, перед музеєм відкрилися нові перспективи вже для вільної наукової праці без дотеперішніх вимог і вказівок, що існували за комунізму. Отож бажаю успіхів у Вашій діяльності на полі української культури і науки, вогнищем якої буде Волинський краєзнавчий музей” [24].

Допомагав владика Анатолій і фінансово як семінарії, так і окремим парафіям УПЦ Київського Патріархату, надсилаючи їм також священничі ризи та церковну утвар (наприклад, для Церкви Святого Миколая у Луцьку) [30]. У 1995 р. на пожертви митрополита в Луцьку була написана ікона Пресвятої Богородиці з дитятком Ісусом, яка нині зберігається у Волинській православній богословській академії. Живучи ощадно на пенсію, владика тим не менше знаходив можливість і передавав на рідну Волинь грошові суми для будівництва церков та на інші духовні потреби [48, 127].

Водночас варто наголосити, що і УАПЦ в Німеччині на початку 1990-х рр. також переживала не найкращі часи, як у фінансово-матеріальному, так і в кадровому забезпеченні. Ось як характеризує її становище А. Дублянський у листі від 17 березня 1995 р. до пані Петрусь (очевидно, розумів, що не може всім допомогти): „На жаль, у Вас в Україні склалося таке враження, що ми в Німеччині, живучи в багатій країні, якісь капіталісти. А це зовсім не так. З великого числа еміграції по війні, в Німеччині залишилася невелика кількість наших людей, переважно старшого віку, що не емігрували. Серед них зовсім небагато православних. На сьогодні наша УАПЦ в Німеччині має лише крім мене п'ять діючих священників, які обслуговують невеличкі по декілька десятків груп людей. Ні одна така наша парафія, якщо її так можна назвати, не може утримати священника, а наші священники в тому й я, старші віком, маємо невеликі старечі пенсії, один священник є на державній посаді, а два одержують невелику платню з так зв. німецької екуменічної комісії, яка ще нам пенсіонерам дещо доплачує. Власних церков ми не маємо в Німеччині, а відправляємо або в храмах інших церков (Свангелицьких, римо-католицьких і в двох випадках греко-католицьких) або в залах найманих приміщень, де влаштували наші храми, платячи часто великий чинш. Коштів, що їх мають наші парафії, незначні, що ледве вистарчає на оплату власних видатків. Молоді нашої маємо дуже мало й та не дуже матеріально підтримує Церкву, бо має свої потреби, не бажаючи гірше жити як німці” [29]. Тим не менше, як бачимо, А. Дублянський знаходив можливість допомагати своїм землякам в Україні.

Діяльність А. Дублянського на ниві служіння Церкві і своєму народу не оминули увагою українські можновладці. Так, у день 5-ї річниці Незалежності України А. Дублянського вітали Президент Леонід Кучма та голова Волинської облдержадміністрації Борис Клімчук, відзначивши його значний внесок у розбудову незалежної Української держави [48, 127].

В останні місяці життя погіршилося здоров'я і матеріальне становище А. Дублянського. У листі до А. Силюка від 11 лютого 1997 р. читаємо: „У нас в Німеччині держава має великий дефіцит у бюджеті і скрізь намагається ощаджувати. А це відбилося і на нашій Церкві, духовенство якої мало допомогу від так званої Екуменічної комісії допомоги православним священникам. Вже від 1 січня минулого 1996 року тим з духовенства, які мали вже старечу пенсію і доплату від цієї комісії, цю доплату скреслили. Хоч я мав і невелику пенсію, Але ще незважаючи на високий вік ще виконую мої обов'язки як керуючий церквою єпископ, цієї доплати вже не одержую, а лише зворот за телефони і за поштові і канцелярійні витрати. Отже змушений дуже заощаджувати. А тепер з нового року ще не усталено чи й цей зворот витрат будуть повертати. Звичайно я вже не можу відправляти Служб Божих і нікуди не можу поїхати, бо вже добрих два місяці не виходжу з дому. Добрі люди купують мені те що я потребую, а щодо обідів, замовив обіди в добродійній установі. Ці обіди мені привозять щоденно гарячими, а на суботу й неділю холодними, за які звичайно мушу платити з грошей, які йдуть на моєkonto в банку” [32].

Владика Анатолій Дублянський завжди переживав за долю України, Української православної церкви, прагнув використати будь-яку нагоду допомогти землякам у духовному відродженні. За його сприянням в 1997 р. на Батьківщину з Парижа повернуто особисті речі та облачення уродженця Волині Митрополита УАПЦ Полікарпа Сікорського, що були знайдені в Парижі в одній із церков [68]. Саме А. Дублянському прийшла думка передати ці речі до Волинського краєзнавчого музею, адже серед варіантів розглядалися Бавнд Брук (США), один з музеїв Києва [34]. Лист Голови парафії св. Симона у Парижі УАПЦ Дмитра Екчинського та його заступника професора Аркадія Жуковського від 1 травня 1997 р. та довідка

Завідуючого Консульським відділом Посольства України у Франції О. Б. Рибак від 25 квітня 1997 р. засвідчують передачу реліквій до Волинського краєзнавчого музею [56, 694]. У травні 1997 р. через посла України в Німеччині Ю. В. Костенка митрополит Анатолій Дублянський передав для Волинського краєзнавчого музею цілий ряд своїх документів і матеріалів, які мають значну історичну цінність [43; 45]. Очевидно, він хотів віддати Україні якнайбільше, але фінансове становище та здоров'я не дозволили цього зробити. Занадто довго довелось чекати Незалежної України...

Митрополит Анатолій (Дублянський) відійшов у вічність 28 жовтня 1997 р. о 10-ій годині ранку на 85-му році життя. Чин архієрейського похорону світлої пам'яті владыки-митрополита відбувся 6 листопада 1997 р. на міському цвинтарі в Новому Ульмі. Похоронні відправи очолив Блаженніший митрополит УАПЦ в діаспорі Константин (Баган) в співслужінні архієпископа Всеволода (Майданського) і єпископа Іоана (Дерев'янка) та духовенства.

Анатолій Дублянський увесь земний шлях пройшов з великою любов'ю до Бога та земної Батьківщини, увійшов в історію Української Церкви як видатний православний ієрарх ХХ ст. Він невтомно збирав духовні скарби та щедро ділився ними. Вдячне покоління українців не залишило осторонь цю звістку. Так, у тому ж році, 12 грудня, у Волинському краєзнавчому музеї було відкрито виставку під назвою „Життя віддане Богові і Україні”, присвячену пам'яті митрополита [36], а через рік, 27 жовтня, у будинку „Просвіта” у Луцьку організовано вечір „Носій Божої правди”, присвячений світлій пам'яті владыки [37]. Відомо, що його службовий архів знаходиться в церковному архіві УАПЦ в Бавнд-Бруці (США) [60, 264]. Очевидно, його опрацювання відкриє новим поколінням дослідників невідомі грані широкого таланту патріота України і служителя Української православної церкви.

Підсумовуючи, варто наголосити, що А. Дублянський ніколи не шукав легкої долі. У важку хвилину на прохання митрополита Никанора він підтримав Українську Автокефальну Православну Церкву – став священником. Йому вдалось реалізувати важливий задум – видання українського православного часопису „Рідна Церква”. Будучи священником, А. Дублянський відкривав і освячував нові храми, продовжував реалізовувати свій талант в дослідженнях на історичну та церковно-релігійну тематику. Після здобуття нашою державою Незалежності всі свої помисли та сили він звернув на допомогу землякам в Україні: рідкісними виданнями, грошима, а головне – духовною підтримкою.

1. Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ), КДФ-17107. Виказка, видана А. Дублянському Українським Допомоговим Комітетом, м. Самбір. 03 липня 1944 р. Бланк з фотографією. Мова українська і німецька.
2. ВКМ, КДФ-17125. Свідоцтво про працю А. Дублянського на будівельному підприємстві «Еріх Вальде». 7 квітня 1945 р. Австрія. Мова німецька.
3. ВКМ, КДФ-17108. Посвідчення А. Дублянського, видане Українським комітетом в м. Регенсбурзі. № 9-19/45 від 10 липня 1945 р. Німеччина. Мови англійська та українська.
4. ВКМ, КДФ-17124. Тимчасове робоче посвідчення А. Дублянського надане Спілкою «Українське мистецтво». 26 березня. 1946 р. м. Регенсбург. Німеччина. Мова англійська.
5. ВКМ, КДФ-15770. Лист Митрополита УАПЦ Полікарпа (Сікорського) до Анатолія Дублянського від 15 січня 1948 р.
6. ВКМ, КДФ-17106. Ідентифікаційна картка А. Дублянського, видана і завірена Організацією ІРО. № 839549 від 16 лютого 1948 р. м. Амберг. Німеччина. Мови німецька та англійська.
7. ВКМ, КДФ-17105. Свідоцтво А. Дублянського про його лікування в санаторії м. Амберг з 26. 06. 1946 р. 25. 10. 1949 р. м. Амберг. Німеччина. Машинопис. Мова німецька.
8. ВКМ, КДФ-17111. Документ А. Дублянського про підтвердження ідентифікаційних даних в поліції санаторію м. Амберг. 1. 11. 1949 р. м. Амберг. Німеччина. Машинопис. Мова англійська.
9. ВКМ, КДФ-17138. Посвідчення А. Дублянському настоятеля УАПЦ в Амберзі, протоієрея Олександра Семеновича, 28 січня 1950 р.
10. ВКМ, КДФ-15732. Лист Никанора Абрамовича до Анатолія Дублянського від 29 серпня 1951 р. м. Карлсруе. Німеччина.
11. ВКМ, КДФ-17151. Лист Никанора Абрамовича до Анатолія Дублянського від 19 жовтня 1951 р. м. Карлсруе. Німеччина.
12. ВКМ, КДФ-17096. Лист Анатолія Дублянського до Никанора Абрамовича від 3 грудня 1951 р. м. Люттензее. Німеччина.
13. ВКМ, КДФ-17118. Посвідчення священника УАПЦ А. Дублянського, видане Вищим церковним управлінням УАПЦ в м. Мюнхені. 9 грудня 1951 р. Німеччина. Мова німецька.
14. ВКМ, КДФ-17110. Довідка, видана А. Дублянському, про те, що він є священником УАПЦ в м. Ляндстуг та околицях. № 4417 від 9 грудня 1951 р. м. Карлсруе. Німеччина. Машинопис. Мова німецька.

15. ВКМ, КДФ-17122. Німецьке посвідчення особи, видане А. Дублянському 28 грудня 1951 р. м. Гармаш-Партенкірхен. Німеччина. Бланк з фотографією. Мова німецька.
16. ВКМ, КДФ-17098. Метрика шлюбу магістра А. Дублянського і Євгенії Більо в Покровській церкві УАПЦ в м. Мюнхені при переселенському таборі Функ-Касерні. № 118 від 24 березня 1952 р. м. Амберг. Німеччина.
17. ВКМ, КДФ-17112. Довідка, видана А. Дублянському, про те, що він є священиком УАПЦ в таборі Функ-Касерне (Мюнхен). 30 січня 1952 р. м. Карлсруе. Німеччина. Машинопис. Мова німецька.
18. ВКМ, КДФ-17109. Довідка, видана А. Дублянському, про те, що він є священиком УАПЦ в м. Ляндстуг, Регенсбург. 1 жовтня 1952 р. м. Карлсруе. Німеччина. Машинопис. Мова німецька.
19. ВКМ, КДФ-17115. Посвідчення А. Дублянського, видане в таборі для іноземців в м. Ляндстуг, про те, що він є жителем цього міста. № I – ба – Pf/Vo від 12 грудня 1952 р. м. Ляндстуг. Німеччина. Машинопис. Мова німецька.
20. ВКМ, КДФ-17152. Лист Мстислава, Архієпископа, Митрополита УАПЦ до Вищого Церковного Управління УАПЦ, копія Анатолію Дублянському від 31 березня 1970 р. м. Мюнхен. Німеччина.
21. ВКМ, КДФ-17121. Свідоцтво про смерть Євгенії Дублянської, дружини А. Дублянського, 14 вересня 1978 р. в м. Новий Ульм. № 317/1978 від 15. 09. 1979 р. м. Новий Ульм. Німеччина. Мова німецька.
22. ВКМ, КДФ-17123. Лист Мстислава, Архієпископа, Митрополита УАПЦ до Анатолія Дублянського від 24 вересня 1979 р. Швейцарія.
23. ВКМ, КДФ-16723. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 23 березня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
24. ВКМ, КДФ-15735. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 3 червня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
25. ВКМ, КДФ-16728. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 28 червня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
26. ВКМ, КДФ-17167. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 8 жовтня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
27. ВКМ, КДФ-16730. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 15 січня 1995 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
28. ВКМ, КДФ-17169. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 15 березня 1995 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
29. ВКМ, ДМ-35427 Лист Анатолія Дублянського до Людмили Петрусь від 17 березня 1995 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
30. ВКМ, ДМ-35429 Лист Анатолія Дублянського до Людмили Петрусь від 9 травня 1995 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
31. ВКМ, КДФ-17143. Диплом почесного доктора Волинської духовної академії, 11 листопада 1995 р.
32. ВКМ, КДФ-17166. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 11 лютого 1997 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
33. ВКМ, КДФ-17162. Список особистих документів, посвідок, листів і фотографій митрополита Анатолія Дублянського, що їх передав він до Волинського краєзнавчого музею в м. Луцьку. 5 квітня 1997 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
34. ВКМ, КДФ-17170. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 28 квітня 1997 р. м. Новий Ульм. Німеччина.
35. ВКМ, КДФ-17163. Лист Ю. В. Костенка до А. М. Силюка від 30 травня 1997 р.
36. ВКМ, ДМ-33908. Запрошення на виставку «Життя віддане Богові і Україні», присвячену пам'яті Митрополита УАПЦ Анатолія Дублянського, 12 грудня 1997 р.
37. ВКМ, ДМ-36188. Запрошення на вечір «Носій Божої правди», присвячену пам'яті Митрополита УАПЦ Анатолія Дублянського, 27 жовтня 1998 р.
38. Дублянський А. Конференція Православних Церков у Німеччині / Анатолій Дублянський // Рідна церква. – 1958. – Липень – вересень. – Ч. 35. – С. 11–12.
39. Дублянський А. До двадцятиліття існування парафій УАПЦ в Німецькій Федеративній Республіці / Анатолій Дублянський // Рідна церква. – 1965. – Квітень – червень. – Ч. 62. – С. 9–10.
40. Дублянський А. Передсоборні думки / Анатолій Дублянський // Рідна Церква. – Новий Ульм, 1969. – Липень – вересень. – Ч. 79. – С. 2–3.
41. Дублянський А. Двадцятиліття «Рідної Церкви» / Анатолій Дублянський // Рідна церква. – 1972. – Жовтень – грудень. – Ч. 92. – С. 3–4.
42. Дублянський А. Діяння Надзвичайного Собору Української Автокефальної Православної Церкви в Парижі / Анатолій Дублянський // Рідна церква. – 1979. – Липень – серпень – вересень. – Ч. 95. – С. 2–6.
43. Дублянський А. Шляхи мого життя / Анатолій Дублянський // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 731–734.
44. Троцинський В. П. Українці в світі / Володимир Павлович Троцинський, Анатолій Андрійович Шевченко. – К.: Альтернативи, 1999. – 352 с.

45. 80-ліття архієпископа Анатолія // *Українське слово [Париж]*. – 1992. – 15 листопада. – С. 1, 8.
46. *Архієпископ Анатолій Почесний Доктор Філософії // Рідна Церква*. – 1988. – Липень – серпень – вересень. – Ч. 155. – С. 8.
47. Бурко Д. Протопресвітер Анатолій Дублянський / Дмитро Бурко // *Літопис Волині*. – Вінніпег, 1977 – 1978. – Ч. 12. – С. 146 – 148.
48. Кінд-Войтюк Н. Краєзнавець Волині і церковний діяч Анатолій Дублянський / Наталія Кінд-Войтюк // *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки*. – 2001. – Вип. 6. – С. 123–127.
49. Кінд-Войтюк Н. *Історія Волині у науковій спадщині митрополита Анатолія Дублянського / Наталія Кінд-Войтюк // Історія релігій в Україні. Праці XIII Міжнародної наукової конференції, Львів, 20–22 травня 2003 р. Книга I*. – Львів : Логос, 2003. – С. 275–280.
50. Колосок Б. Анатолій Дублянський : листи про віхи життя / Богдан Колосок // *Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 5. Матеріали V Всеукр. наукової історико-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 р. / Упоряд. А. Силюк*. – Луцьк, 2014. – С. 256–261.
51. Марчук Г. Носій правди / Галина Марчук // *Народна трибуна*. – 1992. – 11 листопада. – С. 5.
52. Полонська-Василенко Н. *Церковне та культурне життя в таборах Німеччини (1945–1950) / Наталія Полонська-Василенко // Рідна церква*. – 1968. – Квітень – червень. – № 74. – С. 8–11.
53. Прот. Анатолій Дублянський // *Літопис Волині*. – Вінніпег, 1972. – Ч. 10–11. – С. 150–151.
54. Рожко В. Покликаний до служіння / Володимир Рожко // *Наша віра*. – 1994. – № 18 – 19. – С. 12.
55. Рожко В. З Богом і Україною в серці / Володимир Рожко // *Волинь*. – 1995. – 22 листопада.
56. Силюк А. М. Митрополит Анатолій Дублянський : життя, покладене на вівтар служіння української церкви і культури / А. М. Силюк // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 693–701.
57. Силюк А. М. Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя / А. М. Силюк // «Роде наш красний...» : Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – Т. 1. – С. 419–436.
58. Силюк О. Фонд Блаженнішого Митрополита Полікарпа (Сікорського) у Волинському краєзнавчому музеї / Анатолій Силюк, Оксана Силюк // *Матеріали Всеукр. науково-практичної конф. “Краєзнавча музеологія : минуле, сьогодення, перспективи” (До 100-річчя Тернопільського обласного краєзнавчого музею). Тернопіль, 21–22 травня 2013 р.* – Тернопіль : ТОВ “Меркьюрі-Тернопіль”, ТзОВ “Терно-граф”, 2013. – С. 41–46.
59. Сорокліття УАПЦеркви в Німеччині // *Рідна церква*. – 1985. – Липень – грудень. – Ч. 143–144. – С. 1–4.
60. Фультмес В. Митрополит Анатолій (Дублянський) – видатний ієрарх УАПЦ / Владислав Фультмес // *Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Вип. 5. Матеріали V Всеукр. наукової історико-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 р. / Упоряд. А. Силюк*. – Луцьк, 2014. – С. 261–264.
61. Хіротонія єпископа Анатолія // *Рідна церква*. – 1981. – квітень – червень. – Ч. 127 – 128. – С. 9 – 11.
62. Цап М. *Справжні скарби / Микола Цап // Волинські єпархіальні відомості*. – 2012. – 29 грудня. – С. 3.

Юлія Смолій,

кандидат мистецтвознавства,
науковий співробітник відділу декоративно-прикладного мистецтва
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України,
м. Київ

ОРНАМЕНТИКА ВОЛИНСЬКИХ ПИСАНОК ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Упродовж XIX століття на території сучасної України одним із найпопулярніших і наймасовіших різновидів народного мистецтва було писанкарство. Писанки (пташині, головне курячі яйця, декоровані взором у два чи більше кольорів способом воскового резервування), які застосовували передусім у обрядах Великодньо-Троїцького циклу, були відомі майже всім народам, що мешкали на цих теренах. Писанки виготовляли українці, росіяни, білоруси, поляки, болгари, чехи, словаки, молдавани, угорці, греки, вірмени.

Проблема генези української писанки ще мало досліджена. Доволі часто історію писанкарства пов'язують із так званими керамічними писанками, що побутували в Давній Русі впродовж XI – XIII століть. Це вироби яйцеподібної форми, ліплені з гончарної глини й декоровані кольоровими поливами. Писанки формували стрічковим способом (отже, вони порожнисті) й вкладали в них глиняні кульки або

1.

2.

3.

4.

5.

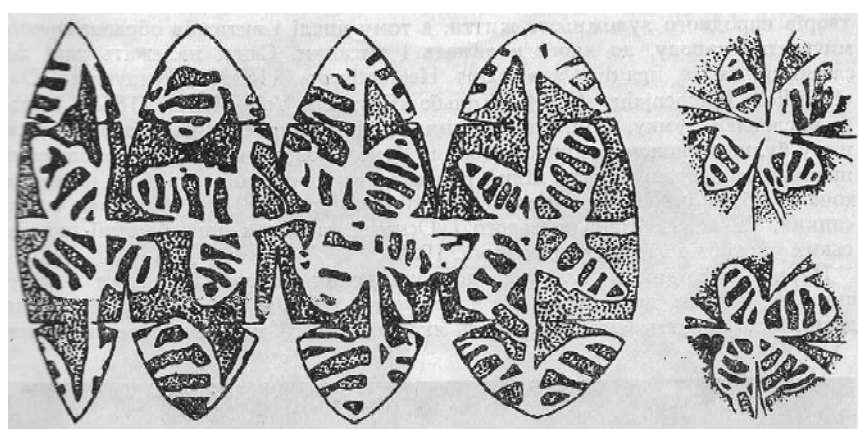

6.

1 – 6. Керамічні писанки. XI – XIII ст. Давня Русь. Глина, поливи; ліплення, розпис. – За місцем знахідки: 1, 3 – Новгород; 2 – Біла Вежа; 4 – Мстиславль, 5 – Білгород, 6 – Галич. –
Опубліковано: 1 – 5 [8, табл.XIV], 6 [9, с. 41].

7. Писанка. X ст. Ополє (Опольське воєводство, Польща). Яйце, натуральні барвники; розпис. –
Опубліковано: [10, с. 19].

8. Те саме (розгортка, прорис). – Опубліковано: [10, с. 17].

9. Яйце. XII ст. Київ (Поділ, косторізна майстерня).
Різ; різьблення. – Опубліковано: [13, с. 284, 286].

10.

11.

12.

13.

14.

15.

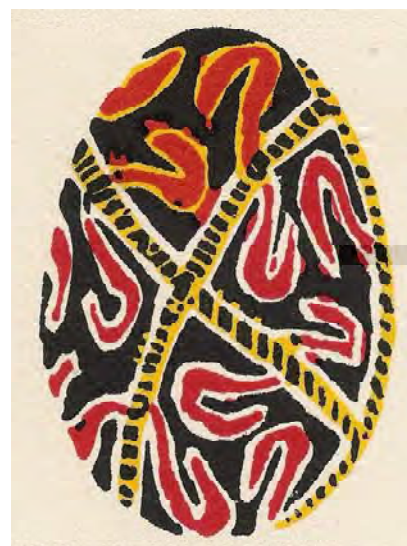
16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

10 – 25. Українські писанки другої половини XIX ст. (за основними схемами поділу поверхні яйця). – Класифікація Ю. Смолій. Замальовки Ходорковського. – Візці опубліковано: [11].

26.

27.

28.

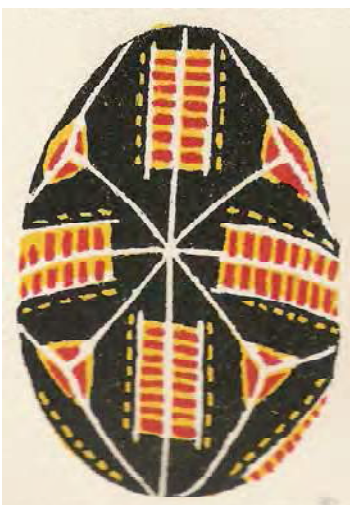
29.

30.

31.

32.

33.

34.

26 – 34. Писанки. Друга половина XIX ст. Волинська губ. Замальовки Ходорковського. – 26 – 28 – Дубенський п.; 29, 30 – Житомирський п.; 31, 32 – Кременецький п.; 33 – 34 – Нововолинський п. – Взірці опубліковано: [11].

35.

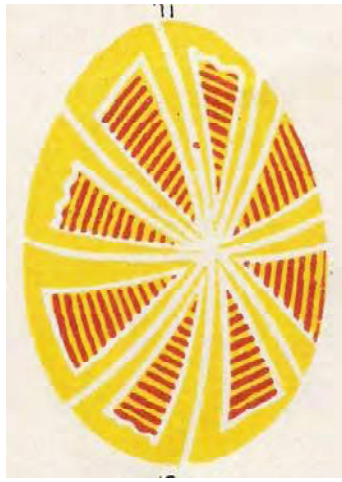
36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

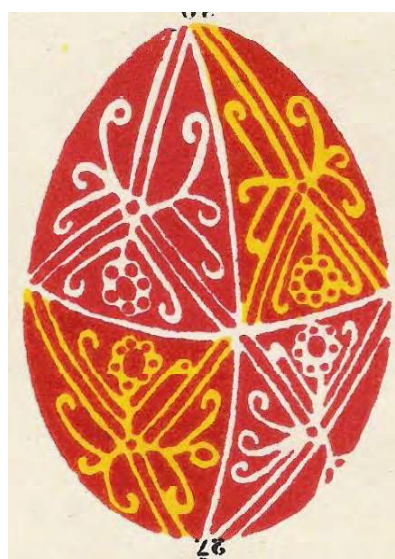
47.

48.

49.

50.

35 – 50. Писанки. Друга половина XIX ст. Галичина. Каменецький, Сокальський, Равський, Жовківський, Бродівський, Золочівський пп. Замальовки М. Кордуби. – Взірці опубліковано: [5].

кам'янці, що торохкотіли при струшуванні¹.

Щодо функціонального призначення керамічних писанок існує кілька гіпотез: вони є культовими предметами, пов'язаними з язичницькими магічними віруваннями [8, с. 42, 45]; ритуальними “моделями” справжніх писанок [1, с. 218]; дитячими іграшками-торохкальцями [2, с. 45]; жіночими й дитячими апотропеями [6, с. 28]. Зазначимо, що полив'яна кераміка, як візантійського, так і місцевого виробництва була в Давній Русі річчю коштовною [8, с. 53].

Керамічні писанки Давньої Русі було знайдено не тільки на її теренах, а й на території сучасної Польщі й країн Скандинавії², що є показником внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Загалом виявлено більше ста екземплярів, які поділяються за місцем виготовлення на дві групи – північну (новгородську) й південну (київську) [8, с. 43, 44]. Вони відрізняються, головне, за якістю поливи тла й колористикою, але подібні за характером декору, що являє собою або вільний розпис, або фляндрування. Писанки північної групи, вкриті буро-чорною поливою (з металевим вилиском на кращиках), прикрашено жовтим або зеленим узором. У писанках південної групи на буро-коричневому, зеленому, рідше – жовтому тлі розміщено малювання, виконане жовтою, зеленкуватою, рідше – брунатною поливою.

Писанки обох груп виявлено в Новгороді, Білій Вежі, Вишгороді, але тенденція їх поширення зумовлена все ж таки місцем виробництва: Новгородом (і, можливо, Рязанню) і Києвом (і, можливо, іншими містами Київщини [8, с. 44]). Вони дістали поширення на всій території Київської Русі, а найчастіше траплялися археологам при розкопках міст і дитячих та жіночих поховань Середнього Подніпров'я [6, с. 28]. Знайдено їх і в стародавньому Галичі [9, с. 41].

Початок виробництва писанок, розквіт якого припадає на XI століття, пов'язують із становленням давньоруської полив'яної справи. Але, незважаючи на її активний розвиток, від середини XII століття писанки виходять із вжитку, а в XII – XIII століттях трапляються лише як пережиток. Припинення їх виробництва, як і припинення виготовлення амулетів-підвісок (мініатюрних коників і побутових предметів) гіпотетично пояснюють їх специфікою як предметів символічного значення, тобто пережитків язичництва, стійких у ремісничому середовищі, з якими, вірогідно, в XII столітті вела боротьбу християнська церква [8, с. 45].

Окрім керамічних, відомі також овоїдні вироби з каменю та рогу. Рогові нефарбовані яйця було знайдено на київському Подолі, у Вишгороді, Білій Церкві; а за межами сучасної України – у білоруському Слуцьку. Кам'яне яйце цього типу виявлено у Воїнській Греблі [13, с. 284].

Справжніх писанок на території Київської Русі не виявлено, більше того, невідомо жодного факту знахідки шкаралупи культових яєць [6, с. 28]. Найдавніші, відомі на сьогодні середньовічні слов'янські писанки, датовані X століттям, знайдено в м. Ополе (Польща, Опольське воєводство, Верхня Сілезія). Серед кількох писанкових шкаралуп містилася одна вціліла писанка, композиційне рішення й мотив якої характерні для українських взірців нового часу: косий хрест, поданий у лицьовому, боковому й сторчовому варіантах (тобто, за термінологією українського писанкарства, “на шість хрестів”). Тло писанок – каштанового (castaneus³), темно-коричневого (brunneus), бронзово-коричневого (nocitineus), фіолетового (sordide violaceus) кольору, контурний малюнок – світло-жовтий або кольору яєчної шкаралупи [22, с. 45 – 49; 10, с. 16]. Декор вцілілої писанки не є досконалим з огляду на пізніші взірці: він не має тієї симетричності, каліграфічної вивірності, чіткості виконання. З одного боку, це можна пояснити невмілістю автора, а з іншого – превалюванням ритуального аспекта над суто художнім.

Археологія не має жодного свідчення про існування на території сучасної України фарбованих або мальованих справжніх яєць ані язичницької, ані християнської доби. З огляду на це існує гіпотеза, що великодітні писанки могли з'явитися тут пізніше за часи, що вивчає традиційна археологія [6, с. 29].

Дослідження українського писанкарства, збирання й фіксування взірців розпочалося лише в останній чверті XIX століття й було доволі спорадичним. Давніших пам'яток, з огляду на видову специфіку, виявлено не було. Більшість тогочасних колекцій писанок втрачено, що пояснюється, здебільшого, труднощами їх зберігання. Тому сьогодні якості першоджерела набувають кольорові замальовки, видрукувані збирачами й музейними працівниками в низці видань [4, 11, 19, 20, 24]. З їх числа слід відзначити укладений С. Кулжинським каталог колекції народних писанок приватного Лубенського музею К. Скаржинської (замальовки Ходорковського), в якому не тільки зафіксовано орнаментику, а й максимально точно відтворено

¹ Керамічні писанки менші за курячі яйця. Їх розміри сягають за висотою 4 см, за шириною 3 см, за діаметром отвору на ширшому кінці 4 мм. [8, с. 42, 43].

² Див карту їх поширення [8, рис. 6].

³ Тут і далі в дужках подано латинські назви.

особливості авторської інтерпретації.

Загальне орнаментальне рішення писанки зумовлює обраний писанкаркою характер поділу сферичної поверхні яйця. Чим простіший поділ, тим більше простору для розміщення мотивів, виконаних зазвичай у вільній, розкутій манері. І, навпаки, чим щільніша геометрична сітка з меридіальних, поперечних, косих ліній, тим структурніша, ритмічніша, чіткіша за виконанням орнаментика, що складається з елементів, розміщених у полях або на перетині ліній.

Іноді характер поділу писанки є основною просторовою ідеєю візерунка, що визначає її назву: «барильце», «бесаги», «сорок клинців», «безконечник» [12, с. 151].

Лінії поділу завжди контрастні до тла й чітко розділяють суміжні кольорові ділянки. Вони можуть бути чітко означені на поверхні яйця або бути, так би мовити, лише уявними [3, с. 132], і тоді жорстка геометризovanість основного мотиву згладжується, хоча й зберігає певну симетричність. Крім того, лінії поділу можуть бути накреслені за повною схемою або частково, що призводить до утворення нових композиційних схем.

Слід зауважити, що лінії поділу можуть перетворюватися на вузькі орнаментовані пояски, листвяні гілки, «сосонки» тощо.

Писанки XIX століття без геометричного поділу трапляються нечасто. Їх поверхню заповнюють або «безконечники» (меандрові, прості або подвійні), або мотиви рослинного характеру, дрібні геометричні елементи тощо. Сюди ж відносяться й капанки.

«Безконечник» як такий вже сам є поділом, тільки іншого порядку. С. Кулжинський відзначав, що це давня, улюблена народом, але складна за виконанням форма, правильно відтворити яку може не кожна писанкарка [11, с. 105].

Поділ писанки навпіл екватором (за народною лексикою – «поясом»; писанки, що його не мали, називали «безпоясницями») зумовлює розташування декоративних мотивів на полюсах (сторчові «рожі», хрести, «квітки» тощо) або в полях («на чотири квітки»).

Завдяки поділу паралелями на три поля (із значно розширеним середнім) виникає одна з найвідоміших в Україні композиційних схем – «барильце», за якою декор зазвичай розміщується на полюсах і в широкому поясі. Поділи писанки чотирма й більше паралелями перетворюють поля на орнаментальні пояси.

Найпоширенішим вертикальним поділом писанок XIX століття є найпростіший: двома меридіанами на два поля («лиця»). Така схема надає можливості вільно розміщувати великомасштабні мотиви будь-якого характеру, причому як у лицьовому, так і в боковому варіантах.

Меридіальний поділ писанки на чотири поля зумовлює розміщення мотивів у боковому варіанті, або ж декорування самих ліній поділу. Останнє характерне й при збільшенні кількості меридіанів.

Поєднання в композиційній схемі лінії екватору і чотирьох меридіанів (тобто, поділ на вісім полів) є однією з найвідоміших композиційних схем. Декор може розміщуватися або в полях (наприклад, «на вісім квіток»), або, центрично, на перетині ліній поділу («на шість квіток»).

Застосування, крім меридіанів і паралелей, ще й косих ліній дозволяє поділяти писанку на «клинці», що значно відрізняються й збагачує загальну композиційну схему. Дуже рідкісним є поділ писанки однією косою лінією, що надає композиції незвичної динамічності. Дволицьова писанка вертикального поділу, поля якої навкісно перехрещено двома лініями, являє собою композицію «перерва». Перехрещення лицьового поля на вісім ділянок косими лініями (тобто, ліній прямого хреста лініями косою) є основою для лицьових центричних мотивів із восьми елементів (здебільшого «лицьових рож», «квітчастих хрестів» тощо). Поєднання частково накреслених вертикальних і косих ліній, перетворених на пояски, створює схему «бесаги» («криві пояски»).

Найбільш складною геометричною сіткою, що поділяє поверхню писанки на сорок вісім ділянок, є «сорок клинців». Це – геометричний поділ і основний декоративний мотив водночас. Аскетичний, «сувороблідий тип» (за визначенням С. Таранушенка [17, с. 453]), що являє собою «сорок клинців», іноді «оживлюється» елементами рослинного характеру або віртуозно вписаними «клинчастими рожами».

«Сорок клинців» належать до улюблених народом «безконечників». Ще один, менш відомий «безконечник» – «клинковий», який також поділяє писанку на сорок вісім ділянок, але за іншою схемою: по лицьовому полі, поділеному на чотири, проходять скісні паралельні лінії.

Загалом писанкова орнаментика XIX століття має геометричний, рослинний, рослинно-геометризований характер. Рідше використовуються антропоморфні, зооморфні, скевоморфні мотиви. Окрему групу складають зображення, що за трактуванням образу тяжіють до народного примітиву.

Писанки Волині ввела в науково-культурний обіг Олена Пчілка, яка в публікації 1876 року [18] розглядала писанкарство Новоградволинського повіту Волинської губернії. М. Сумцов зазначав у

джерельній базі своєї монографії 1891 року [16] писанки й повідомлення з Острозького повіту Волинської губернії. У каталозі Лубенського музею К. Скаржинської [11] (до якого частково влилися колекції М. Сумцова та В. Ястребова) репрезентовано взірці з Волинської губернії (Дубенського, Житомирського, Заславського, Кременецького, Нововолинського, Острозького повітів). Відомості про писанки з Чуднова містяться в звіті Городоцького музею барона Ф. Р. Штейнгеля за 1898 рік [4, с. 145].

На західноукраїнських землях М. Кордуба досліджував писанкарство Галицької Волині [5] й відзначав твори Каменецького, Сокальського, Равського, Жовківського, Бродівського, Золочівського повітів. Інформацію про топографію надісланих для дослідження матеріалів подали Т. Довгінд [23] і Ф. Крчек [24]. Цікаві статистичні відомості щодо складу колекції писанок Національного музею у Львові, які певним чином підсумували топографію писанкарства Галичини, навела дещо пізніше І. Гургула. В музеї зберігалися твори з повітів: Богородчани, Борщів, Вашківці, Вишніця, Городенка, Городок, Долина, Добромилів, Жовква, Заліщики, Збараж, Золочів, Калуш, Камінка, Коломия, Косів, Львів, Ліско, Мостиська, Надвірна, Перемишль, Перемишляни, Печеніжин, Підгайці, Рава Руська, Радехів, Радівці, Самбір, Серет, Сколе, Сокаль, Станіслав, Старий Самбір, Сторожинець, Сяник, Товмач, Турка, Чернівці, Яворів, Ярослав [3, с. 151, 152].

Але писанки далеко не всіх виявлених осередків відтворено в кольорових замальовках, які дозволяють визначити художні особливості творів.

Писанкарство Волинської губернії репрезентовано взірцями з Дубенського, Житомирського, Заславського, Кременецького, Нововолинського, Острозького повітів. До Лубенського музею їх передали К. Болсуновський (Заславський, Нововолинський, Острозький повіти), Я. Немоловський (Дубенський повіт), О. Урбанський (Житомирський повіт), М. Сумцов (Кременецький повіт).

Писанки Дубенського повіту мають здебільшого червоне й чорне тло, рідше трапляються взірці на темно-зелених фонах. Композиційні поділи нескладні – лицьові дво-, чотирьох-, восьмидільні, відомі також «барильця», «бесаги», клинчасті уклади, меандрові «безконечники». В репертуарі мотивів переважають хрещаті побудови й геометризовані «рожі». Характерним прийомом є густе штрихування тла контрастними до кольору основного мотиву тоненькими лініями.

Окрему групу складають білофонні писанки, декоровані «вазонами» вільного малюнку.

У писанках Житомирського повіту з'являється дуже рідкісний в писанкарстві синій колір, що в поєднанні з рудо-червоним, чорним, жовтим визначає колористичну своєрідність взірців цього району. В декорі домінують мотиви рослинного характеру, дрібні елементи обплітають усю поверхню писанки, великомасштабні квітки вільно розташовуються на лицьовому полі у взірцях із дводільними вертикальними поділами. Так само ваговито виглядають і геометризовані повні лицьові «рожі».

Писанки Нововолинського повіту поділяються на дві групи. До першої належать взірці на темних фонах (чорному, брунатному), декоровані великомасштабними елементами рослинного характеру, поданими в сторчових, бокових, кутових укладах. Друга група – це писанки з рослинно-геометризованою орнаментикою (клинчасті «рожі», «квітчаті» й «ламані» хрести тощо) на ясно-червоному або зеленому тлі.

Писанки Кременецького повіту з чорним і червоним фоном за стилістикою мають багато спільного з писанками Галицької Волині.

Писанкарство Галицької Волині ввів до наукового обігу М. Кордуба, який досліджував його в Каменецькому, Сокальському, Равському, Жовківському, Бродівському, Золочівському повітах. У публікацію 1899 року він умістив низку кольорових замальовок (без зазначення місця походження пам'ятки), що дозволяють визначити загальний характер художнього явища.

Сам М. Кордуба дуже емно окреслив стан писанкарства в цьому районі: «Як взагалі всі народо-релігійні звичаї, упадає і сей звичай по містечках і подекуди навіть вже й згадки про нього нема. Навпаки по селах він ширить ся. Що раз більше домів бере уділ в приговлюваню писанок та орнамент стає що раз біль ріжнородний, делікатнійший, та більш скомплікований. За ціху такого розвою вважати треба що-раз менче вживане крашанок (сливок), а також заникане писанок з червоним тлом. На їх місце появляють ся писанки з чорним тлом, а що на тім тлі комбінація красок богатша (орнамент в 3 красках, коли на червонім тлі лише в 2 красках), то й рисунок виходить краший. Лише в повіті Жовківським, східній частині Бродського, в північній частині Золочівського та кількох селах Камянецького повіта упадає сей звичай і по селах.... Таке зустрінути можна майже на цілім галицьким Подільлю, де писанки вже цілковито перевелись» [5, с. 172, 173].

Отже, писанки Галицькій Волині мають здебільшого чорне тло, хоча значну частину відомих матеріалів складають взірці з червоним фоном. Білофонні писанки трапляються рідко, взірці з іншим

тлом були поширені локально: із зеленим – у Сокальському, з жовтим – у Золочівському повіті [5, с. 174].

Колористика більшості писанок базується на зіставленні чорного, жовтого, червоного, білого. Характерним прийомом є використання в одному творі контура двох кольорів, здебільшого білого й жовтого, що окреслює різні орнаментальні елементи. Білофонні писанки декоровано червоним.

Поділи поверхні переважно прості лицьові дво-, чотирьохлицьові або восьмидільні. Рідше трапляються складні клинчасті уклади, в тому числі «сорок клинців» у кількох варіантах. Характерним є трактування «барильця» (за М. Кордубою, «барилкуватої форми»), композиція якого певним чином нівелюється, «розчиняється»: сторчові елементи не акцентовані, а центральна частина перетворена на орнаментовані пояски або клинчасті побудови.

Орнаментика писанок Галицької Волині загалом тяжіє до інтерпретацій рослинного характеру. Отже, як і в писанкарстві Чернігівщини, геометричні мотиви значно пом'якшуються, наближаючись до рослинних форм, або опрацьовуються додатковими рослинними мотивами. Характерною є трансформація геометризваної «рожі», побудова якої втрачає стабільність і замість восьми променів може мати п'ять, шість, сім, десять, дванадцять.

Цікавим є трактування мотиву хреста як конкретизованого зображення в писанках Бродівського повіту. Це «трираменний хрест, так частий на галицьких церквах та пам'ятниках, звичайно з прикрасами, на постументі сходковим (т. зв. хвігура)» [5, с. 192].

Чисто рослинна орнаментика притаманна писанкам Сокальського повіту, що, як зазначала І. Гургула, «дають найбагатший матеріал рясинного орнаменту; тут він виступає у всіх своїх відмінах – а деякі рисунки квітів намагаються відтворити точно природні форми» [3, с. 137].

Мотиви зооморфного характеру були поширені лише локально на території північної частини Каменецького повіту, що М. Кордуба пояснював так: «Орнамент звіриний є найменш уживаний на писанках волинських. Вже сам матеріал, на котрім приходиться рисувати, ставляє йому технічні труднощі. Маленька просторонь, на якій має бути виконаний рисунок, сприяє більше орнаментови геометричному або рослинному. При животних малюнках конче тут мініятуроване, а се вимагає вже більшої зручності. Тому то писанки з таким орнаментом стрічають ся рідко і то не на цілій просторони галицької Волині» [5, с. 202].

Серед зооморфних мотивів привертає увагу конкретизоване зображення рака, унікальне в українському писанкарстві. Можливо, цей мотив був пов'язаний із весільною тематикою, адже і рак, і риба були відомими персонажами українських весільних пісень (зокрема, сороміцьких⁴). Подібний декор (рак і риба, разом чи осібно) трапляється і на тогочасному гончарному та дерев'яному весільному посуді східних регіонів України.

Зображення рака було доволі популярним і, як відзначав М. Кордуба, дівчата ховали його панцір, щоб правильно відтворити на писанці, в чому він вбачав «розвинену артистичну техніку» [5, с. 205].

Отже, волинські писанки ХІХ століття є яскравим художнім явищем народного мистецтва, що втілює як загальноукраїнські тенденції, так і характерні локальні особливості.

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво: Посібник. – Львів: Світ, 1992.

2. Герус Л. Українська народна іграшка. – Львів: Афіша, 2004.

3. Гургула І. Писанки Східньої Галичини й Буковини в збірці Національного Музею у Львові // Матеріали до етнології й антропології. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1929. – Т. ХХІ–ХХІІ. – Ч. 1. – С. 131–156.

4. Истомина Г. В. Коллекции по народному искусству в Городокском музее Вольнской губернии // Этнографические коллекции в музеях: культурные стратегии и практики: Материалы Двенадцатых Санкт-Петербургских этнографических чтений. – СПб: ИПЦ СПГУТД, 1913. – С. 143–148.

5. Кордуба М. Писанки на Галицькій Волині // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1899. – Т. 1. – С. 169–210.

6. Корпусова В. До проблеми генези писанок // Матеріали науково-практичної конференції «Писанка – символ України». – К.: Кобза, 1993. – С. 25–29.

7. Макарова Т. И. Поливная керамика в Древней Руси. – М.: Наука, 1972.

8. Макарова Т. И. Поливная посуда. Из истории керамического импорта и производства Древней Руси // Археология СССР. Свод археологических источников. – М.: Наука, 1967. – Вып. Е 1-38.

⁴ Див., наприклад, сороміцькі весільні пісні, записані М. О. Максимовичем [15].

9. Манько В. Українська народна писанка. – Львів: Свічадо, 2005.
10. Маркович П. Українські писанки Східної Словаччини. – Пряшів: Дуклянські друкарні, 1972.
11. Описание коллекции народных писанок / Составил С. К. Кулжинский. – М.: Товарищество Скоропечатни А. А. Левенсон, 1899. – Вып. 1.
12. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). – К.: Аспект-Поліграф, 2005.
13. Сергєєва М. Художнє різьблення по дереву, кістці та рогу // Історія декоративного мистецтва України. – К., 2010. – Т. 1. – С. 267 – 286.
14. Смолій Ю. Писанкарство // Історія декоративного мистецтва України. – К., 2009. – Т. 3. – С. – 191 – 204.
15. Сороміцькі весільні пісні, записані М. О. Максимовичем // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1899. – Т. 1. – С. 157 – 168.
16. Сумцов Н. Ф. Писанки. – К.: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1891.
17. Таранушенко С. Українські писанки, як пам'ятки народного малярства (До постановки питання) // Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури. – Харків, 1929. – Ч. III. – С. 449 – 454.
18. Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки / Собрала и привела в систему О. П. Косачева. – К.: Типографія С. В. Кульженко, 1876.
19. Южно-Русский народный орнамент. Черниговская губ. Глуховской уезд / Собрала и составила П. Я. Литвинова. – К.: Типографія М. П. Фрица, 1878. – Вып. 1.
20. Южно-Русский народный орнамент. Черниговская губерния (Уезды: Конотопский, Кролевецкий, Новгород-Сиверский и Стародубский) / Собрала и составила П. Я. Литвинова. – Харьков: Паровая типография и литография М. Зильберберг и С-вья, 1902. – Вып. 2.
21. Ястребов В. Несколько слов о писанках // Киевская старина. – К.: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького, 1895. – Т. XLIX. – Документы, известия и заметки. – С. 5 – 8.
22. Bukowska J. Pisanki polskie z X – XIII wieków // Polska Sztuka Ludowa. – 1958. – № 1. – S. 45 – 49.
23. Dowgird T. Pisanki // Wisła. – Warszawa, 1890. – Т. IV.
24. Krczek F. Pisanki w Galycyi. – Lwow, 1898.
25. Wzory przemysłu domowego. Wýroby włóścian na Rusi wydane przez Muzeum przemysłowe miejskie / Zebrał i zestawil Ludwik Wierzbiicki. – Lwow, 1889. – Seria X.
26. Udziela S. Pisanki w Ropczycach i okolicy. – Tarnow, 1888.

протоієрей Олександр Федчук,
викладач Волинської духовної семінарії УПЦ,
м. Луцьк

РОЗВИТОК ТА ЗАНЕПАД НЕОУНІ НА ВОЛИНІ

У 1918 році, після розпаду Російської імперії, було утворено Польську Республіку, яку ще називають Другою Річчю Посполитою. Через деякий час, по завершенню польсько-радянської війни, у її склад офіційно були прийняті західноукраїнські, західнобілоруські та литовські землі, які належали до Речі Посполитої протягом XVI-XVIII ст. Таким чином, Польща отримала декілька мільйонів православних громадян, які входили у юрисдикцію Польської Автокефальної Православної Церкви, поділеної на п'ять епархій – Варшавсько-Холмську, Волинську, Віленську, Гродненську і Поліську.

Не зважаючи на те, що польська влада у 1924-1925 рр. підтримала автокефалію місцевої Православної Церкви та нібито більш-менш забезпечила її правовий статус, у цілому спостерігалось вороже ставлення до Православ'я серед поляків. Наприкінці 1920-их років розпочався масштабний наступ на ПАПЦ, що виразилося у так званій ревіндикації – передачі майна Православної Церкви на користь інших релігійних чи державних структур.

Вже у 1929 році, спираючись на визнання польським урядом католицтва пануючим віросповіданням та керуючись закінченням строку давності колись встановлених майнових правових норм Російської імперії, римо-католики подали 724 судові позови, вимагаючи передачі їм православних храмів, приходських будівель чи церковних земель. Волинська православна духовна консисторія, наприклад, за відомостями О. Світича, отримала 144 таких позови, а Поліська, котра мала 320 приходів – 248 [1, 161]. Серед іншого, католики на Волині висунули свої претензії на Почаївську Лавру, Дерманський, Зимненський, Корецький та Милецький монастирі, собори у Кременці та Луцьку, приходські храми у волинських селах Білосток, Піддубці, Воротнів, Жидичин, Новостав, Низкиничі, Велимче, Доротище, Замшани, Заболоття, Нові і Старі Кошари, Кортеліси, Маціїв, Локачі та багато інших [2].

Одним із претендентів на майно Православної Церкви стала створена на теренах Польщі у 1924 році Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду, проект якої, розроблений католицьким

Підляським єпископом Хенріком Пшездзецьким, затвердив папа Пій XI. Ця, так звана, неоунія цілком відповідала принципам програми колонізації українського населення, яку розробив міністр освіти і релігії Польщі Станіслав Грабський.

При цьому українське греко-католицьке духовенство з Галичини на Волинь, Полісся, Холмщину і Підляшшя не допускалося. Львівська щоденна газета «Діло» у 1929 році так описувала принципи роботи «унії сходного обжондку»: «Розпочалася організована ловля душ, ведена головно серед волинської інтелігенції безробітних. Охочих посилали на деякий час до люблінського римо-католицького теологічного університету, де засновано для них спеціальні курси, а незабаром висвячували їх у “священики” і приділювали до таких сіл, де православні церкви були замкнені. Само собою, що для нових “священиків” церкви відмикались, в них відправлялись урочисті богослужіння, а “священики” задарма вінчали, ховали, хрестили. Православне населення, яке сильно відчувало відсутність близької церкви, а крім цього страшенно бідне, не бачачи ніякої різниці в богослужінні та зовнішньому виді “духовенства” (відправа така ж, як у православних, а “священики” всі з бородами та й жонаті), помаленьку почало ходити до відкритої церкви» [3].

Для забезпечення нової церковної організації духовними кадрами у Дубно було відкрито спеціальну духовну семінарію, котра розташувалася у бернардинському монастирі, виділеному Луцькою єпископською курією. Тут готували як нових служителів, так перекваліфіковували й тих, хто переходив із Православної Церкви [4]. Також для священиків-ренегатів у 1933 році були відкриті чотиримісячні курси, що діяли при католицькій семінарії у Луцьку [5, 92].

Ті православні священнослужителі, які спокушувалися на унію, не відрізнялися, зрозуміло, благочестям та ідейністю. Першим із волинського парафіяльного духовенства у підпорядкування папи перейшов священник із с. Озеро (нині – Ківерцівський район Волинської області) Євсей Сльозко. Його з родиною, крім двох молодших дітей, які, якщо вірити «Воскресному чтению» [6], дорогою до Луцька втекли, 14 квітня 1925 року взяв під крило Луцький католицький єпископ Ігнатій Дубовський.

Отримавши від біскупа антиминос, новий «уніат» повернувся в Озеро із завданням організувати там уніатський приход. Він одразу запропонував місцевому диякону Костянтину Дунцю поминати на екстеніях біскупа Ігнатія, а коли той відмовився – став вимагати від співбрата очистити церковне приміщення. Після цього віровідступник почав збирати підписи прихожан, які нібито мали бажання перейти на унію. Сльозко клявся людям, що він лише прийняв польське громадянство, а не католицтво, і що цими підписами люди тільки повинні були засвідчити бажання мати його своїм парафіяльним священником, а не новопризначеного духовною консисторією у Кременці, де знаходився центр Волинської єпархії, ієрея. Втім, люди не піддалися омані уніата, та й консисторія вчасно прислала нового пастиря на місце Сльозка, якого було позбавлено сану [7].

Однак, священник Іоанн Танашевич одразу зіштовхнувся із серйозними труднощами на новому приході, бо Сльозко відмовлявся передати йому церкву і виїхати із церковного дому. 23 квітня в Озеро приїхали луцькі священники – протоієрей Анастасій Павлюковський (Свято-Троїцький собор), Олександр Огібовський (Свято-Покровська церква) та Ананія Сагайдаківський (Свято-Хрестовоздвиженська церква) разом із представником Луцького повітового старости. З благословення Предстоятеля ПАПЦ Блаженнішого Митрополита Діонісія (Валединського), котрий очолював і Волинську єпархію, вони, разом із місцевим благочинним протоієреєм Прокоповичем, провели парафіяльні збори. Вияснилося, що люди не мають жодного бажання слідувати за Сльозком і з радістю готові прийняти Танашевича. Це ніяк не вплинуло на уніата, котрий і далі довго не віддавав ключі від церкви та від будинку, який займав.

Проте, бувшому священнику, який не мав відповідної освіти, давно «славився» нетверезістю, важким характером [8], все-таки прийшлося підкоритися обставинам, залишити насиджене місце та створювати власний уніатський приход із нуля. А польські газети, між тим, уже встигли повідомити про перші успіхи унії на Волині, де один зі священників «із багатьма прихожанами» був прийнятий у католицтво.

Один зі священників із Підляшшя в офіційному листі до консисторії писав, що переходить в унію через те, що своєчасно не отримав у нагороду золотий наперсний хрест [9, 70-71]. Показовим є приклад і так званого «священика» Лева Тимчишина. Цей малограмотний виходець із Галичини був висвячений у дияконський сан напередодні Першої світової війни. Згодом, як австрійський громадянин, він потрапив у концентраційний табір у Талергофі, де став видавати себе за священника і самочинно звершувати Таїнства та Богослужіння. Після війни самозванець продовжував цю ж гру, але Волинська єпархіальна влада не визнала його. Тоді Тимчишин у 1926 році, підбурений уніатом Олексієм Пилипенком (це – колишній православний священник із с. Цегів Горохівського повіту, який одним із перших зрадив Церкву ще до 1926 року), перейшов в унію, де йому обіцяли 200 злотих на місяць. У новій юрисдикції «пастир» розпорядженням від 30 грудня 1927 року отримав місце у невеличкому селі Краска, приписаному до приходу Дубечно

(нині – Старовижівський район Волинської області). У Красці уніати захопили церкву на ґрунті непорозуміння між настоятелем і прихожанами восени 1927 року. Втім, схоже, що обіцяних 200 злотих Тимчишин тут не отримував, бо вже незабаром став клопотатися у Луцьку римо-католицьку єпископську курію про видання йому платні. Яким же було здивування новоспеченого уніата, коли 18 лютого 1928 року він отримав відповідь із канцелярії, де було написано, що його платня – не 200 злотих, а 86. При цьому, більшість із цієї суми мав отримати ксьондз Пилипенко, який нібито утримував Тимчишина, а тому залишалося тільки 26 злотих. Швидко зметикувавши, що заробити тут йому не вдасться, «душпастир» уже 2 березня 1928 року став писати прохання до Блаженнішого Митрополита Варшавського, Волинського і всієї Польщі Діонісія. Цей лист Тимчишина – зразок безпринципного лукавства і, одночасно, приклад кричущої безграмотності: «...Яко Старшому человеку було обидно таке видіти і в ті функції Существовати і через тоє прошу мене прийміте до свого душ пастирства що я каюся щом вступив до їх клябу я совсем отрикаюся от Унії а так як бувім ранше при Православию і надалше буду ся старати працювати над невинними душами православними людьми... Просіл бил Вашого Блаженства Блаженнішого Митрополита Отпустити мене гріх вотступництва от Св. Православной вери що я послухав такого Пелипенка що обещав мене 200 зл. жалування а допере ведбирая і 86 зл. за вокт що я в него 3 раза пообідав а то еше все що я єв то було моє бом завез 2 мешкі бараболь 2 ведра капісти кобасу і Сала то то все моє було на що росписуюсь» [10].

Проте, Тимчишин даремно запевняв Його Блаженство, що їв у Пилипенка своє сало, адже відповіді з Митрополії з дозволом «працювати над невинними душами православними» він так і не діждався. Очевидно, Тимчишин таки зумів владнати свої фінансові та продуктові непорозуміння із Пилипенком, бо він і далі продовжував виконувати функції уніатського священника.

Сам Пилипенко, до речі, згодом повернувся у Православ'я і навіть за океаном був рукопокладений митрополитом Полікарпом (Сікорським) у єпископський сан. Служив він в Аргентині і навіть встиг очолити один із розколів в межах УАПЦ.

Фактично всюди, де неоунія встигла пустити коріння, причину парафіяльних хвилювань треба було шукати у якихось непорозуміннях між священником та віруючими, чим одразу користалися певні спритники, організовуючи перехід невдоволених у нову віру.

На кінець 1920-их років в неоунію перейшло біля двадцяти приходів. Широкого розголосу набули справи у Вишгородку (Кременеччина) та Дубечно (Старовижівщина), де, як завжди, унія була замішана на брехні та насильстві.

Проте, найвідомішим став випадок у с. Жабче Чаруківської гміни Луцького повіту (нині – Горохівський район Волинської області), де священник Антоній Туржанський теж став опосередкованою причиною переходу в неоунію влітку 1928 року. З довідки «Розвиток Церкви Східно-Слов'янської (Унії) на теренах Луцького повіту», що зберігається у Державному архіві Волинської області, можна зробити висновок, що суперечки зі священником виникали через занадто високу, на думку парафіян, оплату за виконання треб. Неприязнь переросла у ненависть після того, як настоятель став вимагати від селян повернення раніше обговореного строку церковної землі, яку ті орендували, з великим трудом очистивши її від окопів та інших наслідків війни. Після того, як консисторія чотири рази проігнорувала прохання місцевих жителів прислати їм іншого священника, знайшлися люди, які організували перехід парафії в неоунію. При цьому, в уже згаданому документі, який виходив із канцелярії Луцького повітового старости, прямо сказано, селяни перейшли на унію «через помсту». Отже, навіть польська влада, яка всіяко підтримувала нову конфесію, визнавала, що віру люди змінили не з релігійних переконань, а «в надії, що державна влада підтримає уніатів матеріально, обдарувавши їх хоча б невеличкими земельними ділянками» [11].

З часом люди у селі Жабче та приписаних Смиків і Козаковії Долині почали прозрівати. Духовна консисторія продовжувала присилати сюди православного священника, який звершував Богослужіння у будинках своїх парафіян. На початку 1929 року настоятелем Свято-Петропавлівської парафії у Жабче став священник Віталій Сагайдаківський, який особливо гаряче став боротися за повне повернення парафії до православної віри.

Події, що сталися наприкінці лютого 1929 року, коли 152 парафіяни разом із Сагайдаківським закрилися у храмі, де в голоді та холоді провели близько тижня, вимагаючи від влади повернення рідної святині, стали відомі у цілому світі. В такій ситуації польський уряд, хоча й не одразу, був змушений повернути парафіяльне майно разом із храмом православної громаді, яка 24 листопада 1929 року відсвяткувала урочисте освячення рідної церкви. При цьому, однак, шістьох активістів на чолі із отцем Віталієм, було притягнуто до суду [12].

Історія із Жабчем надихала православних і в інших місцях протистояти неоунії. Бувший юриконсульт

Синоду ПАПЦ К. Ніколаєв слушно зауважив, що «Жабче виявилось поворотним пунктом в історії нової унії на Волині» [13, 156], добивши її. Але далеко не всюди віруючим вдавалося побороти віровідступників, яких послідовно підтримувала влада. У 1936 році, наприклад, коли православні мешканці Дубечна, яких була більшість, зробили чергову спробу повернути храм, 20 із них було засуджено до року чи восьми місяців ув'язнення [14].

Польська влада не хотіла втрачати жоден із осередків ополячення на Волині, тому там, де православним вдавалося відстояти храм, Міністерство сповідань асигнувало кошти на відкриття окремих уніатських парафій. Так було, наприклад, в Озері та Жабче.

Прикладаючи колосальні зусилля для розповсюдження неоунію, витрачаючи при цьому величезні кошти, уряд Польщі не зміг добитися тих успіхів, на які сподівався. У 1933 році на Великоградському конгресі, доповідаючи про стан унії східного обряду у Польщі, єпископ Пшездзєцький озвучив такі цифри: унію сповідують 20 тисяч осіб, організованих у 14 парафіях; є 25 священників, з яких 16 раніше були православними.

На такому, приблизно, рівні, ніби за інерцією, унія східного обряду протрималася все десятиліття, аж до розпаду країни у 1939 році. На 1 січня 1935 року, згідно відомостей офіційного часопису Волинської духовної консисторії журналу «Церква і народ», на Волині діяло тільки вісім неоунійних парафій: ГаїЛевятинські, Гумнище, Дубечно, Краска, Великі Куськівці, Жабче, Застав'є, Мятин. У Цегові та Колодежі унію було ліквідовано. У всіх цих селах нараховувалося всього лише 4040 прихильників «урядової» унії. Для вихідців із Галичини діяли також греко-католицькі парафії у Луцьку, Антонівці Костопільського повіту, Оздютічах Горохівського повіту та Жджарах Володимир-Волинського повіту. Також уніати мали семінарію у Дубно, а в Ковелі місіонерством на користь унії східного обряду займалися католицькі монахи-редемптористи.

Трохи відмінні відомості подає інший документ. У червні 1937 року Міністерство сповідань звернулося у Волинське воєводство із запитом про наявність уніатських парафій на Волині. У серпні у Варшаві було отримано відповідь із Луцька, де повідомили, що у воєводстві діють: а) греко-католицькі парафії в Антонівці Костопільського повіту з філією у Малих Седлищах того ж повіту (150 парафіян), Оздютічах Горохівського повіту (1200 парафіян), Повурську Ковельського повіту (200 парафіян) та Жджарах Володимир-Волинського повіту (300 парафіян); б) візантійсько-слов'янські парафії у Цегові Горохівського повіту (135 парафіян), Дубечно Ковельського повіту (2000 парафіян), Гаях Левятинських Дубенського повіту (733 уніати на повіт), Гумнищі Горохівського повіту (250 парафіян), Красці Ковельського повіту (600 парафіян), Великих Куськівцях Кременецького повіту (185 парафіян), Луцьку (200 парафіян), Мятині Рівненського повіту (1095 парафіян), Рівному (парафію утворено у 1936 році), Тутовичах Сарненського повіту (1100 парафіян), Застав'ї Рівненського повіту (150 парафіян) та у Жабче Луцького повіту (175 парафіян) [15].

Тут також слід пам'ятати і про те, що уніатська парафія діяла при семінарії у Дубно, а ковельські редемптористи опікувалися уніатами на теренах Любитівської, Повурської та Голобської гмін Ковельського повіту. Відомо, що у Повурську греко-католики не мали власного молитовного будинку, але був недіючий молитовний будинок у с. Колодяжне Любитівської гміни і діючий – у колонії Дементянівка під Голобами. Ті самі редемптористи займалися місіонерством у Володимир-Волинському повіті. Так, із 400 уніатів повіту 80 складала жителі повітового центру, які перейшли в унію під впливом ковельських редемптористів. Інші уніати жили у гміні Вербче і були вихідцями з Малої Польщі. У селі Гнойно вони збудували собі капличку [16].

Нечисленних випускників Дубенської уніатської семінарії не було де дівати. Із шести осіб, які закінчили цей навчальний заклад у 1937 році, двоє через брак парафій виїхали на запрошення місцевого єпископа у Канаду.

У тих селах, де діяли і православні храми, унію підтримували люди не найкращої репутації. Наприклад у тому ж Жабче це були селяни, схильні до комунізму, а дехто навіть був засуджений за крадіжку. Переважна більшість настоятелів парафій східного обряду були колишніми православними священниками.

Ставлення представників польської громадськості до неоунії було неоднозначним. Волинський воєвода Г. Юзевський, наприклад, вважав, що вона «перетворюється на деструктивний і небажаний політичний чинник на теренах Волині, який великою мірою підриває діяльність адміністративної влади на шляху до консолідації взаємин» [17].

Історія уніатського Свято-Покровського храму у с. Жабче виявилася короткою і трагічною: у 1943 році українські партизани – оунівці, запідозривши його настоятеля ієромонаха Серафима (бувший насельник Почаївської лаври) у зв'язках із поляками-шукманами, вбили священника, а церкву спалили [18, 87].

Згідно доповіді протоієрея Петра Юркевича, що прозвучала на зібранні духовенства Волинської єпархії у 1945 році, на той момент на Волині та Рівненщині діяло сім уніатських парафій: Гнойно, Гумнище, Оздютічі, Тутовичі, Кадобище, Жджари та Антонівка [19]. До 1946 року усі вони були ліквідовані шляхом приєднання до Православної Церкви, причому із документів Державного архіву Волинської області відомо,

що у с. Гумнище Берестецького р-ну ксьондз Маркел Височинський до останнього відмовлявся переходити у православну віру, хоча фактично весь його прихід прагнув до повернення [20].

Таким чином, можна зробити висновок, що неоунія виявилася невдалим проектом польської влади, котра прагнула ополячити українців. Майже всюди неоунійні парафії засновувалися на хвилі якихось непорозумінь між священиком та парафіянами, чим користалися зацікавлені особи. Провідниками ідеї унії східного обряду ставали священики, які відзначалися низькими моральними якостями і шукали в неоунії тільки власної вигоди. Зайнявши протягом другої половини 1920-их років якийсь мінімальний сегмент у духовному просторі Волині, за 1930-ті роки Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду майже не проявила тенденцій до розвитку і з часом зникла.

1. Свитич А. *Православная Церковь на Украине и в Польше в XX столетии. / Православная Церковь в Польше и ее автокефалия* // А. Свитич. – Москва: Крутицкое патриаршее подворье, 1997. – С. 87–290.
2. *Список церквей и церковных имуществ...* // Воскресное чтение. – 1929. – №45. – С. 727.
3. *Релігійна боротьба* // Діло. – 1929. – №50. – С. 1.
4. Стоколос Н. Г. *Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923-1939 рр.)* / Н. Г. Стоколос. // *Український історичний журнал*. – 1999. – №4. – С. 74–89.
5. Купранець О. Ф. *Православна Церква в міжвоєнній Польщі* / О. Ф. Купранець. – Рим, 1974. – 235 с.
6. *Отступничество священника.* // Воскресное чтение. – 1925. – №22. – С. 347–348.
7. *Распоряжения епархиальных начальств.* // *Вестник Православной Митрополии в Польше*. – 1925. – №10. – С. 5–6.
8. *Из печати.* // Воскресное чтение. – 1925. – №23. – С. 365–366.
9. Пастернак Є. *Нарис історії Холмицини і Підляшшия (новіші часи)* / Є. Пастернак. – Вінніпег; Торонто, 1989. – 466 с.
10. *Из деятельности неоуниатов.* // Воскресное чтение. – 1929. – №19. – С. 306–308.
11. *Rozwoj Kościoła Wschodnio-Słowiańskiego (Unji) na terenie powiatu Luckiego* – *Державний архів Волинської області*, ф. 46, оп. 9, спр. 983, арк. 44–46.
12. Сагайдаківський В., прот. *Правди не втопити / прот. Віталій Сагайдаківський*. – Торонто, 1977. – 362 с.
13. Николаев К. Н. *Восточный обряд* / К. Н. Николаев. – Париж: УМСА-Press, 1950. – 336 с.
14. *Хроніка. Суд в справі дубечан (Ков. п.)* // *Церква і нарід*. – 1937. – №3. – С. 105.
15. *Державний архів Волинської області* – ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 80-100.
16. *Уніяти й сектанти на Волині в цифрах.* // *Церква і нарід*. – 1935. – №13. – С. 406.
17. Крамар Ю. *Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період* / Ю. Крамар // *Науковий вісник ВДУ*. – Луцьк, 1998. – №1 : *Іст. науки*. – С. 68–73.
18. *Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Горохівський район* – Луцьк: *Волинська обласна друкарня*, 2009. – 308 с.
19. *Архів Волинської духовної семінарії – доповідь прот. П. Юркевича «Уніатський рух на Волині в останні роки» (1945 р.)*.
20. *Державний архів Волинської області* – ф. Р-393, оп. 3, спр. 3, арк. 6–8.

Анатолій Шваб,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри нової та новітньої історії України,

декан історичного факультету Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк

Галина Малєончук,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк

ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНА, ПРОФЕСІЙНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТИ МІЖВОЄННОГО ЛУЦЬКА

У 1919 – 1939 рр. Луцьк входив до складу Другої Речі Посполитої, яка перебувала в стані становлення політичних, соціально-економічних, та культурно-освітніх засад державної політики. Одним з найактуальніших питань в освітній галузі було створення єдиної дієвої національно зорієнтованої системи освіти на територіях, що раніше входили до трьох різних держав (Австро-Угорщини, Прусії та Росії).

Помітний вплив на її формування мав багатонаціональний склад населення новоутвореної держави.

В науковій літературі дана тема цілісно не висвітлювалася і представлена дослідженнями окремих її аспектів. Зокрема, Ю. Крамар присвятив одну із своїх праць вивченню польського законодавства щодо розвитку шкільництва на Волині [32]. Характеристика створення та діяльності окремих навчальних закладів Луцька міжвоєнного періоду представлена в дослідженнях В. Меджецького [40], Н. Пушкар [37], С. Шульги [39]. Культурно-освітня робота українських товариств, що діяли в Луцьку, знайшла відображення в наукових статтях О. Гаврилюка [30], С. Пономаренко [35], Л. Потапчук [36], М. Миць [34]. Участь органів самоврядування в розвитку шкільництва на Волині досліджувалася Я. Мартинюк [33]. Слід відмітити ряд наукових статей присвячених діячам українського освітнього руху, авторами яких є: Л. Шваб [38], Н. Карабін [31].

Протягом міжвоєнного періоду на більшість процесів, які відбувалися в Луцьку помітний вплив мало загальне соціально-економічне відставання Волинського воєводства від решти територій. Освіта не була винятком. В порівнянні з іншими воєводськими центрами у Луцьку була значно більша кількість неписьменного населення, що було обумовлено, як загальним станом системи освіти, так і темпами перетворення у цій сфері.

Таблиця 1

**Кількість населення, що вміло читати у воєводських центрах
Другої Речі Посполитої у 1921 р.**

№ п/п	Місто	Загальна кількість населення	Кількість населення, що вміло читати (%)	Кількість населення, що не вміло читати (%)	Кількість населення, дані про яких відсутні
1	Луцьк	21 157	63,18	36,55	0,27
2	Станіславів	28 204	79,74	15,75	4,51
3	Люблін	94 412	62,57	33,01	4,42
4	Познань	169 422	81,4	13,4	5,2

Складено на основі: [23, s. 44; 24, s. 42; 25, s. 30-31; 26, s. 80]

Таблиця 2

**Стан освіченості населення віком від 10 років у воєводських центрах
Другої Речі Посполитої у 1931 р.**

№ п/п	Місто	Заг. к-сть населення. від 10 р.	Населення, що вміло читати та писати (%)	Населення, що вміло лише читати (%)	К-сть неосвіченого населення (%)	К-сть населення, дані про яких відсутні
1	Луцьк	28 130	80,18	17,34	18,02	0,06
2	Станіславів	49 717	88,27	0,43	10,85	0,45
3	Люблін	89 646	79,39	3,27	16,98	0,36
4	Познань	202 077	98,56	0,33	1,03	0,08

Складено на основі: [14, s. 66; 15, s. 22; 16, s. 68; 17, s. 60]

Одним із перших нормативних документів, який регламентував систему освіти після входження Волині до складу Другої Речі Посполитої був закон «Про шкільний обов'язок» від 7 лютого 1919 р. Відповідно до його положень, загальноосвітня школа складалась із 7-ми класів, куди приймалися діти від 7 до 14 років [18]. 31 липня 1924 р. був прийнятий закон «Про організацію шкільництва», що регулював створення державних шкіл національними меншинами в східних воєводствах Другої Речі Посполитої. Згідно до його положень для відкриття української школи потрібно було, щоб на даній території проживало не менше 25 % українців, якщо ж там налічувалось 20 дітей, які б хотіли навчатись польською мовою, то школа мала бути двомовною (утраквістичною) [19; 32, с. 73]. Подальшу уніфікацію польського шкільництва

передбачав закон «Про організацію шкільництва» від 11 березня 1932 р. Він передбачав, що після закінчення загальноосвітньої 7-річної школи можна було навчатись в середній, що складалась із 4-річного курсу в гімназії та 2-річного ліцею [20].

Розвиток освіти в Луцьку протягом міжвоєнного періоду повністю контролювався польською владою. Так, ще у жовтні 1919 р. окружний шкільний інспектор в листі до педагогічної ради колишньої Російської гімназії в Луцьку вказував, що для відкриття чоловічої гімназії слід дотриматися таких умов: російська мова викладання лишалася з 2 до 8 класів; обов'язковими мали стати такі предмети як польська мова, історія Польщі та географія Польщі; історія та географія Росії були не обов'язковими предметами і повинні вивчатись в контексті світової історії та географії; до шкільного інспекторату слід було представити статистичні дані про учнів гімназії: національність, віросповідання та вік; окружний інспектор мав затвердити навчальні програми та персонал гімназії [10, арк. 16].

У травні 1922 р. в Луцьку було створено кураторіум Волинського шкільного округу, який згодом було перенесено до Рівного [32, с. 73]. Він здійснював контроль над виховними та освітніми установами, державними школами, розробляв плани бюджету округу та фінансування освітніх закладів, вирішував питання шкільних кадрів. З 1 жовтня 1933 р. почали діяти шкільні інспектори, що контролювали державні та приватні школи, заклади дошкільного виховання [33, с. 83].

У 1924 – 1926 рр. польська влада активно змінювала склад педагогічних колективів шкіл, збільшуючи кількість вчителів, що приїжджали на Волинь з інших воєводств Польщі. Наприклад, в Рівненській державній гімназії було звільнено 20 діючих вчителів, та прийнято на їх місце 21 нового. У гімназії імені Т. Чацького в Кременці змушені були покинути своє місце роботи 11 з 13 вчителів. У гімназії Володимира виникла схожа ситуація, оскільки з 16 вчителів до 1926 р. залишилось працювати лише 3. Відмітимо, що в Луцьку склад педагогічного колективу державної гімназії імені Т. Костюшко був найбільш сталим, в ньому було замінено 8 з 24 вчителів [40, с. 45].

Система освіти Другої Речі Посполитої включала дошкільні, загальноосвітні, середні, професійні та вищі навчальні заклади. Вони могли бути як державними так і приватними. Їх кількість у продовж міжвоєнного періоду постійно зростала. Так, якщо у 1921 р. в Луцьку був лише один заклад дошкільної освіти [13, арк. 299-301], то у 1932 р. їх діяло вже 5 [4, арк. 26-30]. Загальноосвітніх шкіл у Луцьку в 1925 р. налічувалось 6 [22, с. 185], а у 1935 р. їх вже було 8 [6, с. 1-12].

Таблиця 3

Школи Луцька у 1935 – 1936 навчальному році

№ п/п	Назва школи	Заг. к-сть учнів	Розподіл учнів за віросповіданням				К-сть вчителів	Розподіл вчителів за віросповіданням		
			Прав.	Рим.-кат.	Євр.	Ін.		Прав.	Рим.-кат.	Євреї
1	Школа № 1 імені Королеви Ядвіги	618	106	412	83	8	17	3	13	1
2	Школа № 2 імені Яховича	456	58	336	48	14	13	3	9	1
3	Школа № 3	427	141	194	80	8	14	3	10	1
4	Школа № 4	388	217	163	2	6	10	4	6	
5	Школа № 5	630	-	-	630		14	4	5	5
6	Школа № 6	488	-	-	488		9	-	6	3
7	Школа № 7	437	65	182	184	6	12	2	10	-
8	Школа № 8	594	181	309	95	9	15	2	11	2

Джерело: [6, арк. 1-12]

На початку 1920-х рр. школи Луцька стикались з безліччю проблем. В школах не було належних приміщень, бібліотек, систематичного медичного нагляду та забезпечення, бракувало зошитів та чорнил. Сніданки діти отримували завдяки роботі спеціальних кухонь благодійних організацій [11, арк. 214]. Більшість міських шкіл Луцька до кінця міжвоєнного періоду мали проблеми із приміщеннями. Школа №

1 розміщувалась в будинку релігійного призначення по вул. Бернардинській; школи № 2, № 5, № 6, № 7 – в орендованих у приватних осіб будівлях, оренду яких оплачувало міське управління; школа № 3 знаходилась у власному будинку на території Луцького замку; школа № 4 займала приміщення без визначено власника; школа № 8 – в переобладнаному Польському домі; школа № 9, що була відкрита у 1938 р. теж знаходилась в приватному приміщенні [27, с. 7].

На початку 1930-х рр. в місті діяло 6 середніх навчальних закладів, з яких лише один був державним [7, арк. 38] та 4 професійних школи [7, арк. 76].

Таблиця 4

Професійні та середні школи Луцька в 1932 р.

№ п/п	Назва навчального закладу	Кількість учнів
Середні загальноосвітні заклади		
1	Луцька державна гімназія імені Т. Костюшко	402
2	Гімназія імені Г. Коллонтая	-
3	Гімназія Товариства імені Лесі Українки	162
4	Гімназія імені М. Глікліха	216
5	Гімназія Російського товариства доброчинності	91
6	Учительська семінарія імені Г. Коллонтая	187
Професійні школи		
1	Ремісничо-промислова приватна школа «Польської матиці шкільної»	19
2	Державна професійна жіноча школа	119
3	Школа торгівлі «Польської матиці шкільної»	96
4	Приватна додаткова професійна школа «Польської матиці шкільної»	130

Складено на основі [7, арк. 38; 7, арк. 76].

Позашкільна освіта включала вечірні курси та школи для дорослих, навчання в яких проводились за програмою 7-класної школи. Уже у 1920 р. для подолання неграмотності в місті магістрат виділяв по 50 марок в місяць на утримання вечірніх курсів для безплатного навчання неосвіченого дорослого населення [12, арк. 44]. У 1935 р. в Луцьку користувалися популярністю навчальні курси організовані Союзом громадської праці жінок, на яких навчалось 107 осіб та працювало 14 вчителів. Окрім того, в місті існувало 3 школи для військових 24 піхотного полку, в яких відповідно навчалось 144, 57 та 46 учнів, навчання в них забезпечували 2 – 3 вчителів [5, арк. 34-37]. Такі курси відкривались і при звичайних загальних школах, всі видатки покривали самі учні [5, арк. 1].

Важливе місце в розвитку освіти міста відігравали громадські організації. Польським шкільництвом займалась «Польська матиця шкільна». В 1921 р. в Луцьку було утворено жіночу та чоловічу професійні школи, що утримувались за її рахунок. Жіночою школою керувала Б. Бартошевська, штатний склад школи складався з 7 осіб. Термін навчання тривав 3 роки. Головним курсом в ній вважалось шиття. Чоловічою професійною школою керував В. Вінарський. В школі працювало 3 відділи: столярський, кравецький та шевський. Вчитись у ній теж потрібно було 3 роки [29, с. 13]. З лютого 1922 р. в Луцьку розпочала діяльність Школа торгівлі, створена «Польською матицею шкільною». На перший курс приймали дітей від 13 до 16 років [21, с. 9]. Після закінчення другого та третього навчальних курсів, учні проходили 300-годинну практику у магазинах [28, с. 5-6]. У 1922 р. було створено в Луцьку перше на Волині вчительське товариство середніх та вищих шкіл. Його членами були в першу чергу вчителі польської гімназії імені Т. Костюшко: О. Остромецький, Л. Цішевський, Б. Янковський [40, с. 86].

Серед українських громадських організацій, що опікувались освітою була Луцька повітова «Просвіта» та Товариство імені Лесі Українки. Товариство Луцька повітова «Просвіта» було засноване 17 вересня 1918 р. Його завданнями було об'єднання свідомих сил завдяки поширенню національної освіти, захист прав та інтересів українського народу [35, с. 47-48]. У 1921 р. товариство створило в

Луцьку книгарню «Нива», що забезпечувала підручниками початкові школи. В читальнях товариства зосереджувалось близько 30 періодичних видань: «Українська правда», «Наше життя», «Наше слово», «Новий час», «Українська нива», «Сільський світ», «Громадський голос», «Аматорський театр», «Жіноча доля», «Громадсько-кооперативний часопис». Члени товариства періодично виступали перед місцевим населенням з лекціями та рефератами [36, с. 79]. За визначенням польської влади, в бібліотеках та читальнях «Просвіти» зосереджувалась література українського націоналістичного спрямування, а у публічних виступах простежувались сепаратистські настрої [9, арк. 2]. На засіданні Луцької повітової «Просвіти» 6 липня 1924 р. у своєму виступі посол Пашук зазначив, що польський уряд всіма способами старається не допустити поширення освіти серед українського населення, йдучи проти Конституції [8, арк. 14-17]. Польська влада, невдоволена діяльністю Луцької повітової «Просвіти», ліквідувала її у 1932 р. [35, с. 49].

Організаційні збори Товариства імені Лесі Українки відбулись 2 червня 1929 р. в Луцькій українській гімназії по вулиці Сінкевича, 21. До управи товариства в різні роки входили: І. Власовський, Д. Певний, С. Тимошенко, М. Маслов, Б. Білецький [34, с. 69]. Того ж року Товариство бере на себе обов'язки по організації діяльності української гімназії в Луцьку. З 1931 р. до 1939 р. вона носила назву Луцької приватної української гімназії імені Лесі Українки [32, с. 74-75]. На перший курс гімназії приймалися діти від 12 до 16 років, що склали іспити з української, польської мов, математики та географії. Плата за навчання становила 250 злотих на рік. Починаючи з 1930 р., бідним учням надавалась грошова допомога. З 1936 р. в будинку гімназії силами її викладачів та членів товариства працювали тримісячні курси для не писемних і мало писемних. Уже в 1937 р. на курсах навчалось понад 100 осіб [34, с. 74-75].

Поширенням освіти серед чеського населення займалось товариство «Чеська матиця шкільна», відділ якого в Луцьку створено в жовтні 1923 р. та розташовувався по вул. Ягелонській, 16. До складу його управління входили: президент В. Меснер, його заступник В. Лічка, секретар Ю. Альбрехт та скарбник Г. Терновець. Товариство налічувало близько 2 000 чехів з усієї Волині [9, арк. 17]. Власну школу товариство відкрило у 1929 р. [32, с. 77].

В Луцьку існували такі єврейські освітні товариства як «Тарбут», «Талмуд-Тора» та Союз єврейських шкіл, що утримували власні приватні школи. Просвітницькою роботою займалися також товариства «Ліга культури» та «Свобода» [9, арк. 23-24]. Приватна 7-класна школа Союзу єврейських шкіл розпочала свою діяльність у 1926 р. [2, арк. 7]. Місячна плата за навчання в ній становила від 2 до 6 злотих [3, арк. 41]. Після її перевірки у 1935 р. шкільний інспектор Є. Стажик відмітив необхідність уніфікації навчальних програм для кожного з класів; введення польської мови в першому класі та необхідність викладання географії Польщі польською; поповнення шкільної бібліотеки сучасними авторами; розміщення в шкільних кабінетах портретів президента Польщі; впорядкування шкільної канцелярії; зосередження більшої уваги на проведенні вільного від занять часу учнями школи [1, арк. 60].

Таким чином, у міжвоєнному Луцьку система освіти складалася із дошкільної, початкової загальноосвітньої, середньої загальноосвітньої та професійної і позашкільної освіти. Відмітимо, що жодного вищого навчального закладу в місті в означений період створено не було. Особливо активну роль у розбудові шкільництва та поширення освіти серед населення міста відіграли різні освітні товариства. Загалом розвиток освіти в Луцьку даного періоду відбувався під повним контролем польської влади, що здійснювала політику колонізації шкіл національних меншин міста. Поширеними методами цієї політики було створення двомовних шкіл, втручання в навчальний процес та призначення освітніх кадрів із числа етнічних поляків прибулих із інших регіонів.

1. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 21, оп. 1, спр. 1, 68 арк.

2. Держархів Волинської обл., ф. 21, оп. 1, спр. 3, 24 арк.

3. Держархів Волинської обл., ф. 21, оп. 1, спр. 53, 258 арк.

4. Держархів Волинської обл., ф. 38, оп. 1, спр. 95, 57 арк.

5. Держархів Волинської обл., ф. 38, оп. 1, спр. 266, 106 арк.

6. Держархів Волинської обл., ф. 38, оп. 1, спр. 428, 26 арк.

7. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 2, спр. 481, 55 арк.

8. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9а, спр. 65, 39 арк.

9. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9а, спр. 417, 38 арк.

10. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 9, 60 арк.

11. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 17, 1291 арк.

12. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 19, 271 арк.

13. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 32, 1428 арк.
14. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 361 s.
15. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: miasto Poznań / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 125 s.
16. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo Lubelskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 394 s.
17. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r.: mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe: województwo Stanisławowskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: nakł. Głównego urzędu statystycznego, 1938. 332 s.
18. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej – DzURP), 1919, q 14, Poz. 147.
19. DzURP, 1924, q 79, Poz. 766.
20. DzURP, 1932, q 38, Poz. 389.
21. Głos Wołynia, 1922, q 5.
22. Lutck w świetle cyfr i faktów na rok 1926 – Lutck, 1925.
23. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 28. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Stanisławowskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: GUS, 1927. 275 s.
24. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 18. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Lubelskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: GUS, 1927. 296 s.
25. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 23. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: GUS, 1926. 244 s.
26. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. T. 24. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Poznańskie / Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa: GUS, 1928. 415 s.
27. Wołyn – 1938. – № 41.
28. Wołyn – 1937. – № 25.
29. Życie Wołynia. – 1925. – № 27.
30. Гаврилюк О. Діяльність “Просвіт” на Волині (1918 – 1932 рр.) / О. Гаврилюк // Волинь і волинське зарубіжжя : Тези міжнародної наукової конференції (Луцьк, 16 – 18 червня 1994 року). – Луцьк : МП “Медіа”, 1994. – С. 153 – 156.
31. Карабін Н. Директор Луцької української гімназії – Борис Максимович Білецький / Н. Карабін // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Луцька міська громада : історія, традиції, люди : Матеріали XXVI Волинської обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. : Наук. зб. / Упор. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 207 – 208.
32. Крамар Ю. Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1919–1939 рр.) / Ю. Крамар // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки. – 2011. № 10. – С. 72 – 77.
33. Мартинюк Я. Освітня діяльність і соціальна опіка як форми роботи самоуправ на Волині у міжвоєнний період (1921 – 1939 рр.) / Я. Мартинюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Історичні науки. – 2000. № 3. – С. 83 – 86.
34. Миць М. Товариство імені Лесі Українки на Волині / М. Миць // Літопис Волині. – 2001. – Ч. 1. – С. 69 – 75.
35. Пономаренко С. З історії заснування товариства “Просвіта” в Луцьку / С. Пономаренко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія : Історія. – 1997. № 3. – С. 47 – 50.
36. Потапчук Л. Культурно-освітня робота “Просвіти” на Волині / Л. Потапчук // “Просвіта” на Волині : минуле і сучасне : Збірник наукових статей, документів та матеріалів / За ред. В. Барана. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2001. – С. 77 – 80.
37. Пушкар Н. Адреса гімназії : Луцьк, вул. Плоцька, 20 / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Луцька міська громада : історія, традиції, люди : Матеріали XXVI Волинської обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-ій річниці надання м. Луцьку Магдебурзького права і 390-ій річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. : Наук. зб. / Упор. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силук. – Луцьк : Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 203 – 205.
38. Шваб Л. Діяльність І. Власовського на Волині у 1918–1934 рр. / Л. Шваб // “Просвіта” на Волині : минуле і сучасне : Збірник наукових статей, документів та матеріалів / За ред. В. Барана. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ імені

Лесі Українки, 2001. – С. 59 – 70.

39. Шульга С. Чеське шкільництво на Волині в міжвоєнний період / С. Шульга // *Česká matice školská. Чеська загальноосвітня школа / Упоряд. Л. Й. Младнович, С. Г. Кратофіл, С. А. Шульга, переклад М. А. Юхтовського-Шпака.* - Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. – С. 101 – 110.

40. *Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym.* Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2005. 331s.

Олександр Гаврилюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк

АРХІТЕКТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ПРО ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У середовищі української науки дедалі помітніша увага звертається на дослідження питань охорони впродовж ХІХ – початку ХХІ століть національної культурної спадщини. Однак доводиться констатувати, що на тлі такої позитивної тенденції і досі маловивченими залишаються події окремих періодів історії вітчизняної пам'яткоохоронної роботи. До них, зокрема, відносяться ті, що мали місце впродовж десятиліть між Першою та Другою світовими війнами і були пов'язані із західними етнічними українськими землями, які перебували під владою Другої Речі Посполитої. Це Південне Підляшшя, Берестейщина, Пинщина, Західна Волинь, Холмщина, Надсяння (Посяння), Східна Галичина, Лемківщина.

На означених теренах, як і в усій міжвоєнній Польщі, відповідними державними структурами здійснювалося чимало пам'яткоохоронних заходів, у тому числі й щодо архітектурних старожитностей. Окрім правових норм, серед яких найпомітніше місце займав Декрет про опіку над пам'ятками мистецтва і культури від 31 жовтня 1918 року [7], вони базувалися на наявних тоді у середовищі архітекторів Другої Речі Посполитої теоретичних засадах стосовно збереження старовинних світських та культових споруд. Тут чітко окреслилися три аспекти. Головним серед них виявилось визначення тієї межі, до якої можна було здійснювати втручання у матеріал та форму архітектурної пам'ятки. Вагоме значення для збереження будівельної культурної спадщини мало також розширення змістового наповнення самого поняття «архітектурна пам'ятка». Нарешті важливим аспектом – як складовою теорії охорони архітектурних старожитностей – поставало питання обсягів застосування у цьому процесі нових архітектурних форм та композицій, що існували на означений період.

Стосовно першого аспекту, то з початку ХХ століття у середовищі польських архітекторів домінуючою була концепція «консервувати, не реставрувати». Її виразниками виступали представники архітектурної школи, до якої належали такі митці, як Ю. Піотровський [13], Т. Шидловський [15], Г. Ковальський [9]. На їх думку, навіть найдосконаліша реконструкція неспроможна відтворити назавжди втрачений «дух» зруйнованої пам'ятки. Тому ці фахівці однозначно висловлювалися проти будь-якого втручання у первісну форму та матеріал споруди.

Відродження у листопаді 1918 року Польської держави, пов'язані з процесом її розбудови політико-національні та культурні завдання зумовили в архітектурному середовищі зміну акцентів щодо засад збереження будівельної культурної спадщини. Перевагу здобуває лінія на необхідність проведення різних за обсягом відновлювальних (реставраційних, реконструктивних та ін.) робіт задля відтворення архітектурних пам'яток у їх давньому історичному вигляді. Такий підхід мав на меті відбудувати старовинні споруди, зруйновані або пошкоджені під час Першої світової війни, повернути первісний вигляд будівлям, що були спотворені перебудовами в період перебування польських земель під владою трьох монархій (особливо це стосувалося Російської імперії), підкреслити «польськість» приєднаних до Другої Речі Посполитої нових територій (у тому числі й західних етнічних українських земель). Виразниками цієї концепції, яка стала офіційною лінією державної політики у галузі пам'яткоохоронної роботи, виявилися Я. Войцеховський [11; 12], А. Лаутербах [10], Є. Ремер [14], низка інших архітекторів.

Слід відзначити, що попри наявність такої лінії, у середовищі архітекторів Польщі міжвоєнного періоду були можливими дискусії стосовно інших підходів до збереження історичних споруд. Вагому роль у цій справі відіграли загальнопольські з'їзди Ради консерваторів (так називали керівників окружних пам'яткоохоронних служб – О. Г.), що відбулися у 1919–1937 роках. Ці зібрання отримували, зокрема,

повноваження вирішувати питання фінансування охорони архітектурної спадщини Другої Речі Посполитої. Між тим фінансова ситуація міжвоєнних десятиріч характеризувалася гострою нестачею коштів насамперед на реставраційні роботи. Прикладом може слугувати фінансування цієї справи впродовж 1924–1926 років у VI-му консерваторському окрузі, що об'єднував Люблінське, Волинське та Поліське воєводства. Так, у 1926 році були відреставровані архітектурні об'єкти у 3-х населених пунктах Люблінського воєводства та у 9-х – Волинського (середній загальнодержавний показник – 14 населених пунктів) [6, 161].

Помітне місце у роботі загальнопольських з'їздів Ради консерваторів – їх було 22 – займали питання збереження замків, інших оборонних споруд, світських та культових будівель середньовічної доби, у тому числі на теренах Поліського, Волинського, Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств. Ці та інші проблеми пам'яткоохоронної роботи обговорювалися, зокрема, на XII-му загальнопольському з'їзді Ради консерваторів, що відбувся у Волинському воєводстві 20–24 вересня 1927 року [2]. На ньому були присутні волинський воєвода В. Мех, ксьондз-прелат А. Словицький, начальник відділу мистецтва Міністерства віровизнань і народної освіти, архітектор Я. Войцехівський, радник міністра в департаменті мистецтва цього міністерства А. Лаутербах, консерватор Люблінського, Волинського та Поліського воєводств Й. Сеніцький, Віленського і Новогрудського – Й. Ремер, Львівського, Тернопільського й Станіславівського – І. Пйотровський, Варшавського та Білостоцького – З. Роковський, Познанського і Поморського – Н. Пайздерський, міста Варшави і Лодзького воєводства – Т. Вишневський, Сілезького воєводства – Т. Добровольський, мистецтвознавець З. Морвіц зі Львова.

20 вересня 1927 року на засіданні з'їзду у Луцьку розглядалися питання про охорону пам'яток міста: замку Любарта, синагоги, руїн вірменської церкви. Учасники з'їзду констатували, що реставрація замку Любарта не проводилася від часу утворення Волинського воєводства. Тогочасний стан залишків руїн і В'їзної вежі Луцького замку значно погіршився. Консерватори ухвалили рішення дослідити стан пам'ятки та провести певні відновлювальні роботи. Учасники з'їзду констатували, що на реставрацію замку потрібно 12 тис. злотих, а тому необхідна допомога уряду Польщі. З'їзд вирішив, що через незначну мистецьку та історичну цінність слід розібрати залишки вірменської церкви; уцілілу цеглу з її руїн варто використати при проведенні реставраційних робіт у замку Любарта [1].

21 вересня 1927 року засідання з'їзду консерваторів продовжилося в Острозі. На ньому вирішили передати місцевому музеєві опіку над замком князів Острозьких. Вказувалося на необхідність проводити археологічні розкопки та історичні дослідження замку лише з дозволу реставраційних (тобто консерваторських) служб. Було ухвалено рішення забезпечити збереження Луцької брами шляхом перекриття (замурування) переходу та проїзду через її територію [3]. Увагу учасників з'їзду привернув костел і монастир францисканців у містечку Межиричі поблизу Острога. Вирішено провести архітектурні обміри споруди, скласти кошторис ремонтних робіт і внести його до сеймиківого бюджету.

Після Острога делегати XII-го з'їзду переїхали до Дубна, у якому, за висновками експертів, пам'яткоохоронна робота знаходилася в занедбаному стані. Винуватцями цього вважалися дирекція громадських робіт і органи влади, які відповідали у містечку за будівництво і які не співпрацювали з окружним консерватором. Між тим у Дубно налічувалося чимало архітектурних пам'яток, які вимагали невідкладного втручання для їх збереження. Особливе занепокоєння викликав місцевий замок. Консерватори відзначили, що він знаходиться у страшному запустінні. Було вирішено: усунути новозбудовану в'їзну браму, що не відповідала архітектурним формам середньовіччя; замок та в'їзну браму відновити за спеціальним проектом на основі проведених архітектурно-історичних досліджень; провести обміри у палаці Любомирських і сфотографувати його; вивчити і визначити межі замку з метою припинення захоплення замкової території.

Під час засідання з'їзду консерваторів 23 вересня 1927 року у Кременці розглядалися питання реставраційних робіт у ліцеї, збереження пам'яток міста. Голова Товариства прихильників Кременця П. Залеський звернувся до делегатів з пропозицією призначити для міста консерватора, який би перебував на посаді заступника окружного консерватора. Учасники з'їзду вирішили, що Кременецький ліцей повинен взяти на себе утримання на літній час двох студентів для проведення фотографування пам'яток міста. Архітектурну інвентаризацію Кременця під керівництвом окружного консерватора мав здійснювати міський архітектор З. Целярський [4].

У Кременці делегати XII-го з'їзду ухвалили низку інших рішень. Так, було погоджено розібрати у костелі при ліцеї прибудови, зведені за часів Російської імперії; вони спотворювали архітектурне обличчя споруди. Біля будинку, де народився відомий польський поет і драматург Ю. Словацький, вирішили звести митцеві пам'ятник. Наголошувалося на необхідності зберегти руїни замку на горі Бони та оточити увагою

місцеву пам'ятку – кам'яну фігуру Божої Матері, створену у стилі рококо.

24 вересня 1927 року засідання з'їзду консерваторів Польщі проводилося у Вишнівці. Особливу увагу делегатів привернув костел кармелітів, перетворений за царату на православну церкву. До костелу з місцевого парку повинні були бути повернені дві фігури святих, які стояли в нішах фасадної стіни [5]. У цей же день делегати відвідали Почаївську Лавру, де ознайомилися з історією краю і станом церковних споруд. На цьому з'їзді завершив свою роботу.

Таким чином, XII-й з'їзд Ради консерваторів Другої Речі Посполитої звернув увагу на питання організації пам'яткоохоронної роботи у Волинському воєводстві. Його здобутком можна вважати аналіз стану збереження культурної спадщини Волині, виділення коштів на ремонтні та реставраційні роботи, необхідні для збереження архітектурних пам'яток, розробку конкретного плану реставрації пам'яток воєводства. При цьому варто зазначити, що увагу делегатів з'їзду привернули насамперед архітектурні пам'ятки польської культури, такі, як споруди римо-католицької церкви, палаци польської знаті, ін.

Наступний аспект теоретичних засад архітектурного середовища Другої Речі Посполитої стосовно збереження старовинних світських та культових споруд стосувався розширення змістового наповнення поняття «архітектурна пам'ятка». На думку практично усіх без винятку архітекторів міжвоєнної Польщі – учасників пам'яткоохоронної діяльності – воно повинно було охоплювати не лише окремі споруди, а цілі райони старих міст, містечок, сіл, навіть навколишні території, що іменувалися довкіллям. Щоправда, при цьому не усі архітектори-урбаністи розділяли переконаність про доцільність відновлення зруйнованих історичних споруд.

Завершальним у згаданому переліку теоретичних засад щодо відновлення історичних споруд було співвідношення спадщини давньої архітектури та нових архітектурних форм міжвоєнної доби. Архітектурне середовище Другої Речі Посполитої дійшло згоди, що новітні архітектурно-мистецькі напрацювання можуть бути застосовані лише там, де не нищать або не спотворюють цілісної форми старовинного об'єкту, не порушують його автентичного змісту, гармонійно поєднуються з ним. Однак в окремих випадках – наприклад, це стосувалося відновлення інтер'єру королівського замку у Кракові, замкових та культових споруд в інших містах країни – митці погоджувалися на домінування форм сучасного мистецтва над давньою архітектурою. Це обґрунтовувалося тим, що такий інтер'єр мав відповідати вимогам суспільного життя першої третини XX століття та функціям споруд як представницьким будівлям держави [8, 140–150].

1. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, ф. 26, спр. УК-25, арк. 191–192.

2. Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 1, спр. 4, арк. 65.

3. *Archiwum Akt Nowych, zespół 14, sygn. 7030, k. 390.*

4. *Ibidem, k. 394.*

5. *Ibidem, k. 398.*

6. *Gurba J. Ochrona zabytków archeologicznych województw Lubelskiego i Wołyńskiego – VI okręg konserwatorski lubelski w latach 1920–1928 / J. Gurba // Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu. Historia, kultura, sztuka. Konferencja naukowa. Zamość, 25–26 lutego 2000 r. – Zamość : Muzeum Zamojskie w Zamościu, 2000. – S. 159–162.*

7. *Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury // Dziennik praw Państwa Polskiego. – 1918. – q 16. – Poz. 36. – Warszawa : Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości, 1919. – S. 93–98.*

8. *Dettloff P. Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka / Paweł Dettloff. – Kraków : UNIVERSITAS, 2006. – 501 s.*

9. *Kowalski G. O naszą kulturę. Uwagi o odbudowie kraju i ratowaniu zniszczonych wojną zabytków // Gerard Kowalski. – Kraków : Drukarnia J. Gluksberga, 1916. – 116 s.*

10. *Lauterbah A. Restauracja zabytków / Alfred Lauterbah // Myśl Polska. – 1915. – Z. 2. – S. 304–307.*

11. *Odbudowa zabytków architektury. Zadania konserwatorskie chwili obecnej, ustalone przez Wydział konserwatorski podług programu i pod redakcją Jarosława Wojciechowskiego. – Warszawa : Wyd-wo Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, 1915. – 72 s.*

12. *Opieka nad zabytkami i ich konserwacja. – Warszawa : Wyd-wo Ministerstwa Sztuki i Kultury, 1920. – 127 s.*

13. *Piotrowski J. Ochrona zabytków a odbudowa kraju / Józef Piotrowski. – Lwów : Druk. Uniwersytetu Lwowskiego, 1916. – 92 s.*

14. *Remer J. Historia sztuki a konserwatorstwo / Jerzy Remer // Wiadomości Konserwatorskie. – 1929. – № 8. – S. 30–32.*

15. *Szydłowski T. Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi / Tadeusz Szydłowski. – Kraków : Drukarnia Powszechna, 1919. – 136 s.*

**Розділ IV. ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2014 РОЦІ.
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ МУЗЕЙНИМ ПРАЦІВНИКАМ****ЗВІТ ПРО РОБОТУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У 2014 РОЦІ**

У 2014 році працівники продовжували роботу по збору, збереженню, дослідженню та популяризації історико-культурної спадщини волинського краю, пам'яток природи, історії, матеріальної і духовної культури Волині, поглибленому вивченню та об'єктивному висвітленню історії краю, залученню громадян до надбань національної історико-культурної спадщини, культурних і духовних цінностей, розвитку історичного краєзнавства та розбудові музейних закладів області.

Науково-дослідницька робота

Протягом 2014 року наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею досліджували матеріали про природу, екологію, історію, етнографію, матеріальну і духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток області.

У 2014 році за результатами наукових досліджень працівників, в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва і туризму у Волинській області на 2011-2015 роки, Волинським краєзнавчим музеєм самостійно та спільно з іншими науковими установами і товариствами проведено вісім наукових конференцій.

Зокрема, спільно з кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та управлінням освіти Луцької міської ради підготовлено і на базі Волинського краєзнавчого музею 12 лютого проведено II Волинську науково-практичну конференцію „Музейна педагогіка. Теорія і практика”. У ній зголосилися взяти участь понад 40 вчених, педагогів, музейних працівників з України. Свої здобутки та цінний досвід у галузі музейної педагогіки, інноваційні технології в роботі музеїв з дітьми, формуванні музейної аудиторії представили фахівці з музеїв, вищих і середніх навчальних закладів. Це, зокрема, кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, історії України та етнокомунікації Національного Університету „Львівська Політехніка”, соціально-гуманітарних наук та суспільних відносин Луцького інституту розвитку людини Університету „Україна”; Львівська національна академія мистецтв; науково-дослідна лабораторія освітніх інновацій Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти; Волинський, Рівненський і Черкаський обласні краєзнавчі та Дніпропетровський історичний музеї, Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, Рокинівський музей історії сільського господарства Волині-скансен; Центр туризму, спорту та екскурсій управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації, ЗОШ I-III ст. с. Поворськ Ковельського району Волинської області, Луцькі НВК №9, „Гімназія №14”, Луцька ЗОШ I-III ступенів №23, НВК „Школа-ліцей-гімназія” №10 м. Бердичів, Бердичівська міська гуманітарна гімназія №2 та інші. Матеріали конференції надруковані у шостому випуску наукового збірника „Волинський музейний вісник”.

З кафедрою слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Тернопільським національним педагогічним університетом імені В.Гнатюка, Житомирським державним університетом імені Івана Франка та Люблінським католицьким університетом імені Івана Павла II підготовлено і на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки 3-4 квітня проведено Міжнародну наукову конференцію „Польська культура в контексті волинського тексту”. У її роботі взяли участь науковці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Рівненського державного гуманітарного університету, Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка, Люблінського католицького університету (Польща), Волинського, Тернопільського обласних та Любомльського краєзнавчих музеїв, Замосцьського музею в Замосці (Польща), краєзнавці та освітяни. Було заслухано чимало ґрунтовних і змістовних доповідей, присвячених дослідженням національних меншин поляків на Волині в контексті української та світової історії та культури. Тексти доповідей та повідомлень, подані на конференцію, надруковані у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині”.

З Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України підготовлено і 16 травня проведено V Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію „Волинський музей: історія і сучасність”, присвячену 85-річчю Волинського краєзнавчого музею та 24-й річниці Незалежності України. Її учасниками стали понад 90 вчених, істориків, краєзнавців, музейних працівників та реставраторів з України та Білорусі. Свої дослідження та цінний досвід у галузі вивчення, збереження та дослідження

музейних предметів, історії музейної справи представили фахівці з музеїв, реставраційних установ, вищих навчальних закладів, академічних інститутів. Це, зокрема, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Луцький інститут розвитку людини Університету „Україна”, Музей-архів народної культури Українського Полісся Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, Державний архів Волинської області, Волинський та Любомльський краєзнавчі музеї, Національний мистецький музей Республіки Білорусь, Національний науково-дослідний реставраційний центр України, Національний історико-культурний заповідник „Чигирин”, Музей народної архітектури і побуту у Львові, Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського та інші. Видано науковий збірник матеріалів конференції, у якому вміщено понад 80 статей.

Волинським краєзнавчим музеєм на базі свого філіалу – Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, спільно з Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки та Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, підготовлено і 26-27 червня проведено V Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури”, присвячену 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. На неї було подано 57 доповідей і повідомлень 62 учасників, серед яких 2 – доктори наук, 15 – кандидатів наук, 22 – музейних працівників. Зокрема, на конференції були представлені музеї Лесі Українки в м. Києві, м. Новограді-Волинському, при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, літературні музеї Івана Франка у м. Львові, відділ „Історія Шевченкової могили” при Шевченківському Національному заповіднику в м. Каневі, Ольги Кобилянської в м. Чернівці, Миколи Островського в м. Шепетівка, Хмельницький обласний; серед вузів – Центр українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний університет „Києво-Могилянська академія”, Науково-дослідний центр лесезнавства та Інститут філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Уманський державний педагогічний університет, Рівненський державний гуманітарний університет, Луцький національний технічний університет та інші. Доповіді та повідомлення учасників конференції були присвячені дослідженням життя, творчої спадщини і увічнення пам'яті Олени Пчілки, Лесі Українки, інших представників відомої української родини Косачів-Драгоманових в контексті української та світової історії та культури, а також питанням організації діяльності літературних музеїв в сучасних умовах. За матеріалами поданими на конференцію був виданий науковий збірник.

Волинським краєзнавчим музеєм підготовлено і на базі Музею волинської ікони 16-17 жовтня проведено XXI міжнародну наукову конференцію „Волинська ікона: дослідження та реставрація”, присвячену 110-ій річниці від дня народження українського мистецтвознавця Павла Жолтовського. У ній зголосилися взяти участь понад 50 вчених, мистецтвознавців, істориків, музейних працівників та реставраторів з України, Росії, Білорусії та Польщі. Серед учасників конференції – науковці з Інституту українознавства імені І. Крип'якевича та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Люблінського католицького університету (Польща), Харківської державної академії дизайну та мистецтв, Національного художнього музею України, Донецького обласного художнього музею, Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького, Калузького обласного художнього музею (Росія), Національного мистецького музею Республіки Білорусь та Музею старожитнобілоруської культури (Білорусь), Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (Київ), Національного науково-дослідного реставраційного центру України та його Львівської філії, Інституту „Укрзахідпроектреставрація” та інші. Доповіді та повідомлення учасників конференції опубліковані у науковому збірнику. Видання ілюстроване, більшість світлин публікується вперше. У перший день конференції у Волинському краєзнавчому музеї були проведені пленарне засідання та презентація нових видань з історії та мистецтва, а у Музеї волинської ікони – секційні засідання та ознайомлення з виставкою „Нове життя давніх образів”, на якій представлені ікони, царські врата та скульптура XVI–XVIII ст., відреставровані у 2013-2014 роках реставраторами Києва, Львова і Луцька. На завершення для учасників конференції провели екскурсію по новій експозиції Художнього музею у Луцьку. У другий день роботи відбулося виїзне засідання у Хмельницьку область. Учасники конференції ознайомилися з історико-культурною спадщиною м. Ізяслава та експозицією Ізяславського районного історико-краєзнавчого музею, взяли участь в урочистому відкритті меморіальної дошки на батьківщині Павла Жолтовського у селі Мислятин Ізяславського району. Видано науковий збірник матеріалів конференції,

ілюстрований фотографіями, більшість з яких публікується вперше.

Волинським краєзнавчим музеєм та Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України підготовлено і 20 листопада на історичному факультеті Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки проведено 52-гу Всеукраїнську наукову історико-краєзнавчу конференцію „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині”, присвячену 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. У її роботі взяло участь понад 80 вчених, істориків, музейних працівників, краєзнавців, освітян, зокрема, з Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету „Острозька академія”, Житомирського державного університету ім. Івана Франка, Луцького національного технічного університету, Національного музею народної архітектури та побуту України, Волинського, Рівненського Любомльського та Маневецького краєзнавчих музеїв, Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, Художнього музею в Луцьку, Рокинівського музею історії сільського господарства Волині-скансену, Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, Музею історії міста Бердичева, Луцького державного історико-культурного заповідника, Державних архівів Волинської та Рівненської областей, Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Луцького педагогічного, Володимир-Волинських педагогічного і агротехнічного коледжів, Горохівського коледжу Львівського національного аграрного університету, багатьох шкіл, бібліотек та ін. Вони презентували свої дослідження, присвячені дослідженням історії становлення та сучасному стану краєзнавства та краєзнавчої освіти на Волині, а також матеріали з історії та культури краю в контексті вітчизняної та світової історії. Видано науковий збірник матеріалів конференції.

З Луцьким педагогічним коледжем підготовлено і 26 листопада проведено III Волинську науково-практичну конференцію „Музейна педагогіка. Теорія і практика”. У ній зголосилися взяти участь понад 60 вчених, педагогів, музейних працівників. Зокрема, подали свої матеріали фахівці з кафедр документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Історії України та етнокомунікації Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного Університету „Львівська політехніка”, соціально-гуманітарних дисциплін та суспільних відносин Луцького інституту розвитку людини Університету „Україна”, Волинського та Рівненського обласного краєзнавчих музеїв, Харківського та Донецького обласного художніх музеїв, Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, Музею історії освіти Волині Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Музею історії міста Бердичева, Ржищівського археолого-краєзнавчого музею, Художньо-меморіального музею І.Ю.Рєпіна” м.Чугуїв, Національного історико-культурного заповідника „Чигирин”, Національного історико-етнографічного заповідника „Переяслав”, Луцького педагогічного коледжу, Луцького центру професійно-технічної освіти, Луцької гімназії №4 імені Модеста Левицького, Луцької ЗОШ І-ІІІ ст. №23, Луцької гімназії №14, Горохівського коледжу Львівського національного аграрного університету, Любомльської ЗОШ І-ІІІ ст., ЗОШ № 7 м.Нововолинська, ЗОШ І-ІІІ ступеня №1 – гімназії смт.Ратне, ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м.Рожище, ЗОШ І-ІІІ ст. с.Забороле Луцького району, ЗОШ І-ІІІ ст. м.Устилуг, ЗОШ І-ІІІ ст. с.Велика Глуша, Бердичівського коледжу промисловості, економіки та права, ЗОШ І-ІІІ ст. №1 ім. Т.Г.Шевченка м.Бердичева, Бердичівської міської гуманітарної гімназії №2 та інші. Загалом до конференції долучилися фахівці з Волинської, Рівненської, Черкаської, Львівської, Київської, Житомирської, Донецької, Харківської областей. На конференції прозвучали доповіді та повідомлення про співпрацю музею та освітніх закладів, її напрямки і реалізацію; використання музейної експозиції для вивчення історії, літератури, природи, біології, географії, волинезнавства, образотворчого мистецтва тощо; реалізацію соціальних функцій музею в роботі з дітьми: організація вільного часу, розважальна та ін.; розвиток шкільного музейництва; музейну педагогіку і музейну соціологію в дослідженні музейної аудиторії та ін. Для учасників були проведені практичні заняття на музейних виставках „Герой не вмирають!”, присвяченій пам'яті Небесної Сотні, та етнографічно-екологічній виставі „Нелегка ноша або Все своє ношу з собою”.

З Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України і Торчинським народним історичним музеєм імені Григорія Гуртового підготовлено і 26 грудня на базі Торчинського музею проведено I Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового. Вшанувати пам'ять заслуженого працівника культури України, відомого волинського історика-краєзнавця, засновника і багаторічного директора Торчинського народного історичного музею, людини різнобічних талантів Григорія Олександровича Гуртового прибуло чимало науковців, краєзнавців, освітніх

працівників та шанувальників минувшини з Волинської, Київської, Рівненської, Житомирської областей. Учасники ділилися своїми спогадами про музейний, науково-дослідницький, педагогічний, громадський та інші напрями діяльності видатного краянину. Окремі виступи були присвячені музеєзнавчим та краєзнавчим дослідженням. Видано науковий збірник матеріалів читань.

В 11 наукових збірниках та виданнях, які видрукувані у 2014 році Волинським краєзнавчим музеєм та спільно з іншими установами, організаціями і товариствами, опубліковано понад 106 доповідей, виступів і статей 50 наукових співробітників музею, зокрема:

- у науковому збірнику „Волинський музейний вісник” (Луцьк, 2014. – Випуск 6) опубліковані дослідження – „Матеріали до каталога – довідника „Документи і матеріали Лесі Українки і родини Косачів у музеях, установах Волині” (Н. Пушкар, В. Комзюк), „Агітаційні матеріали народно-визвольної революційної організації з фондів Волинського краєзнавчого музею та їх використання в експозиційній роботі і культурно-освітній пропаганді історії українського державотворення” (С. Лис), „Виставка „Історія Пласту на Волині”. Відновлення традицій виховання підростаючого покоління в рамках співпраці музею з громадськими організаціями краю” і „Тематична експозиція „Волинь в незалежній Україні. Історія, політика, економіка, культура” у вивченні історії рідного краю школярами” (В. Машлай), „Інтерактивна екскурсія як одна із форм роботи з музейною аудиторією (на прикладі інтерактивної екскурсії „Мандруємо століттями. Гончарство”)” (О. Березко), „Традиції козацької педагогіки як засіб виховання молоді” (Н. Галабуз), „Майстри народної творчості Волині. Майстер-клас як ефективна форма роботи з молоддю у Волинському краєзнавчому музеї” (Л. Гриб), „Тематичні екскурсії з історії зброї та військово-патріотичне виховання (на прикладі експозиції відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею)” (Б. Зек), „Інноваційні мультимедійні технології в педагогічній роботі музеїв” (Ю. Ляхов), „Школа. Археологічний гурток. Музей” (Г. Охріменко), „Майстер-клас виготовлення української народної ганчір’яної ляльки для дітей дошкільного віку” (Т. Тищенко), „Автографи космонавтів” (Н. Карабін, О. Корецька), „Твори закарпатських митців у зібранні Волинського краєзнавчого музею. Каталог” (Т. Левицька), „До питання атрибуції творів Жака Куртуа в постійній експозиції Художнього музею у Луцьку – відділу Волинського краєзнавчого музею” (З. Навроцька), „Матеріали стжижівської культури з Волинського краєзнавчого музею виявлені в зоні Полісся” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Науковий опис предметів Документального фонду: книг, документів, фото (відбитків і негативів). (Методичні рекомендації)” (Н. Пушкар, О. Корецька), „Про пам’ятний фонд Володимира Островського в колекції Волинського краєзнавчого музею” (Н. Пушкар), „Фондові колекції і наукова робота” (Н. Пушкар, І. Несторук), „Культурно-освітня та музейна діяльність Анатолія Дублянського в 1939-1941 рр.” (О. Силук), „Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2013 році (порівняльно-довідковий матеріал)” (Л. Криштапук, О. Вернидубов);

- у науковому збірнику „Волинський музей. Історія і сучасність” (Луцьк, 2014. – Випуск 5) – „Найдавніші писемні джерела у зібранні Волинського краєзнавчого музею. Лист луцького старости Андрія Сангушка Кошерського від 5 травня 1555 року в справі про збіглого рибалку” (О. Бірюліна), „Заповіт декана Олицької колегіати Себастьяна Козеровського 26 серпня 1762 р.” (А. Боярчук), „Скарб празьких грошей з села Полонка у фондах Волинського краєзнавчого музею” (М. Вашета), „Маркетингова діяльність Музею волинської ікони” (А. Вигоднік, С. Василевська), „Використання збірки пристосувань для прядіння і ткацтва в етнографічних подіях Волинського краєзнавчого музею” (О. Грабинська), „Етнографічні заходи у Волинському краєзнавчому музеї. Виставкова хронологія (2000-2013 роки)”, „З історії створення відділу науково-освітньої роботи у Волинському краєзнавчому музеї. Форми і методи роботи” (Л. Гриб, Л. Пальоха), „Музей волинської ікони у дослідженні пам’яток сакрального мистецтва”, „Книга про пам’ятки сакрального мистецтва Волині. Рецензія на книгу: Ковальчук С. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки): Монографія. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 296 с.” (Т. Єлісеєва), „Розпорядження окупаційної влади Луцька 1941 – 1944 рр. у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Б. Зек), „Тютюнова колекція зі збірки Волинського краєзнавчого музею” (Н. Карабін), „Літературна Шевченкіана Волинського краєзнавчого музею” (О. Корецька), „Колекція люльок у фондах Волинського краєзнавчого музею (ВКМ)” (Л. Кревська), „Діяльність П. А. Тутковського на Волині. Каталог матеріалів П. А. Тутковського у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Л. Ланшина), „Тема українського націонал-демократичного руху опору в експозиційному залі Волинського краєзнавчого музею „Волинь у складі Радянського Союзу (1945 – 1991 рр.)” (С. Лис), „Тематичне комплектування фондів та створення актуальних експозицій з сучасної історії з України” (В. Машлай), „Етнографічна виставка „Традиційне вбрання волинян та поліщуків”: взаємодія з відвідувачем” (Л. Мірошніченко-Гусак), „До історії книгозбірні Волинського краєзнавчого музею” (Р. Наїдко), „Експертна комісія Волинського краєзнавчого музею. Історія створення й діяльності”, „Музейні

бувальщини – 2” (Н. Пушкар), „П’ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки” (Н. Пушкар, І. Несторук), „Кахлі з села Шепель біля Луцька на Волині. Типологія і витоки, спроба каталогізації” (Т. Садовник), „Анатолій Дублянський: від музейного працівника до Митрополита УАПЦ (Літопис життя та діяльності за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею)” (О. Силук), „3 історії українців Холмщини” (Н. Троневиц), „Колекція настільниць і скатертин (група Р2 – тканини...) у фондах Волинського краєзнавчого музею” (Т. Хомова), „Атрибуція пам’яток сакрального мистецтва західноєвропейської традиції у збірці Музею волинської ікони” (Л. Карпюк), „Волинський краєзнавчий музей. До історії музейної експозиції” (Є. Ковальчук), „Інноваційні освітні музейні програми для дітей і юнацтва в Україні” (О. Костюк), „Електронні системи каталогізації музейних фондів” (О. Матейчук), „Знахідки металевих ретушерів доби бронзи на Волині” (Григорій Охріменко, Ігор Маркус та ін.), „Археологічні матеріали з поверхневих зборів біля Хрінницького водосховища Демидівського району Рівненської області”, „Незвичайні керамічні вироби тшинецько-комарівської культури з території Західної Волині та Полісся”, „Вивчення старожитностей культури кулястих амфор на Волині та Поліссі” (Григорій Охріменко, у співавторстві);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури” (Луцьк, 2014. – Випуск 51) – „Родинне дерево дядька Лева”, „Мистецько-поетичне свято „Лісова пісня” на Волині” (О. Бойко), „Олена Пчілка і Климент Квітка” (Т. Воробей), „Колядки із Запруддя у записах Олени Пчілки”, „Петро Косач і його друзі. Зв’язок поколінь” (В. Комзюк), „Олена Пчілка. Поема „Козачка Олена” (Л. Мержвинська), „Михайло Кривинюк – перекладач” (Т. Нерода), „Видання „Лісової пісні” Лесі Українки у музеях та установах Волинської області” (Н. Пушкар, В. Комзюк та ін.), „Внесок Анатолія Дублянського у дослідження життя Лесі Українки на Волині та її пошанування в 30-40-і роки ХХ ст.” (А. Силук, О. Силук), „Відкриття пам’ятника Івану Котляревському у Полтаві – свято української інтелігенції” (М. Чашук), „Автографи двох митців – дар пам’яті Великої Поетеси”, „Луцьк – Ялта. Спогади про роки співпраці” (Н. Пушкар);

- у науковому збірнику „Волинська ікона: дослідження та реставрація” (Луцьк, 2014. – Випуск 21) – „Слово про вченого. До 110-річчя від дня народження П. М. Жолтовського” (Є. Ковальчук), „Євхаристична тематика на волинських іконах ХVIII ст. з колекції Музею волинської ікони” (С. Василевська), „Західноєвропейська гравюра як іконографічне джерело волинських ікон ХVIII ст.” (Л. Карпюк), „Ікони „Христа Боремельського” на Волині” (А. Вигоднік), „Один епізод з музейного життя” (Н. Пушкар);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині” (Луцьк, 2014. – Випуск 49) – „Трагедія євреїв на Ратнівщині у 1941 – 1943 рр.” (Б. Зек), „Археологічні дослідження на Волинському Поліссі”, „Житло городоцько-здовбицької культури поблизу с. Майдан Липно (уроч. Шлях)” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Екологічне виховання повинне стати престижним” (О. Гаврилук), „Формування колекції писанок у Волинському краєзнавчому музеї” (О. Моренчук), „Скарб, подарований природою – Черемський природний заповідник” (Л. Ланшина), „Діяльність Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка в умовах радянського тоталітаризму періоду „застою” (1964 – 1985 рр.)” (С. Лис), „Анатолій Григоровський (1933-2000) – фундатор і хранитель краєзнавчого музею в с. Уховецьк” (О. Вернидубов), „Реставратор від бога. Анатолій Квасюк. До 60-річчя від дня народження” (Є. Ковальчук), „Дмитро Остапюк (1914-1984) – волинський краєзнавець, організатор музейництва на Любомльщині”, „Внесок З. М. Євницького в музейну педагогіку” (Л. Криштапук), „Слово про друга: до 65-річчя Олександра Миколайовича Романчика” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Вагомий внесок Віри Комзюк” (Н. Пушкар);

- у науковому збірнику „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині” (Луцьк, 2014. – Випуск 52) – „25 років ВООНСКУ” (А. Силук, у співавторстві), „Затурці як туристичний об’єкт на карті Волині” (Н. Гатальська), „Село Рованці – від давнини до сьогодення” (О. Грабинська), „Творчий доробок краєзнавця, поетеси, публіциста, перекладача, громадської діячки Надії Федорівни Корнійчук” (Л. Гриб), „Пожежна охорона Луцька у роки нацистської окупації” (Б. Зек), „Опис пам’яток СК (стжижовської культури) на території Волині та Люблінщини (за Є. Глосіком)”, „Проблеми вивчення межановицької культури на Західній Волині” та „Підсумки вивчення пам’яток стжижовської культури” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Пам’ятки городоцько-здовбицької культури на західноволинському Поліссі та Волині” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Видавнича діяльність та основні публікації Анатолія Дублянського на еміграції” (О. Силук), „Меморіальна експозиція ”Шевченківська світлиця Миколи Куделі” у Волинському краєзнавчому музеї (до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка)” (М. Філонюк), „Природознавча проблематика у Затурцівському меморіальному музеї В’ячеслава Липинського” (В. Чопко);

- у науковому збірнику „І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового” (Луцьк, 2014) – „Живі контакти з метром волинського краєзнавства” (В. Кушнір), „Збірка матеріалів, подарованих Гуртовим Г. О. Затурцівському меморіальному музею В'ячеслава Липинського” (Н. Гатальська), „Нові надходження пам'яток культури кулястих амфор до фондів Волинського краєзнавчого музею” (Г. Охріменко, у співавторстві), „Доля військовополонених луцького табору „Шталаг № 360”, „Український допомоговий комітет Луцька у 1941–1943 рр.” (Б. Зек), „Православні церкви містечка Торчина” (А. Боярчук), „Кам'яні вироби енеоліту-доби бронзи з фондів Торчинського історичного музею” (І. Маркус, Г. Охріменко);

- у каталозі „Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею” (Луцьк: Терези, 2014) – „Формування колекції писанок Волинського краєзнавчого музею та принцип укладання каталогу” (О. Моренчук);

- у біобібліографічному покажчику „Григорій Гуртовий” – „Подвижник музейної справи” (А. Силюк);

- у виданні „Олена Пчілка. „Козачка Олена” – передмова (Л. Мерзвинська);

- у путівнику „Шевченківська світлиця Миколи Куделі у Волинському краєзнавчому музеї” – автор тексту (М. Філонюк);

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено та опубліковано понад 29 статей у наукових збірниках і журналах, які видані в Україні, Польщі та Великобританії у 2014 році, зокрема:

- „До питання про один рідкісний тип знайдених на Волині енкалпціонів литовсько-руської доби” (В. Савицький), „Ciało moje grzeszne w serkwі ma być pogrzebione u pochowane”: історико-антропологічний нарис про похованих у крипти луцької Хрестовоздвиженської (братської) церкви” (О. Бірюліна, у співавторстві) у науковому збірнику „Замосцько-Волинські музейні зошити” (Zamosc – Луцьк: „Терези”, ФОП Сікачова В. А., 2014. – Том VI);

- „Павло Жолтовський у дослідженні сакрального мистецтва Волині” (Є. Ковальчук) та „3 історії життя Анатолія Захаровича Дублянського (11.11.1912 – 28.10.1997) – митрополита УАПЦ, історика, краєзнавця, журналіста, працівника Волинського краєзнавчого музею” (Д. Зінько) у науковому збірнику „Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи” (Київ, 2014);

- „Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки)” (Є. Ковальчук) у збірнику наукових праць „Праці Центру пам'яткознавства” (Київ, 2014. – Випуск 25);

- „Тема сакрального мистецтва у виданнях Волинського краєзнавчого музею 2012-2013 років” (Є. Ковальчук) у науковому збірнику „Християнська сакральна традиція: історія і сьогодення. Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Львові, 6-7 грудня 2013 р.” (Львів, 2013);

- „Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. До питання охорони і збереження” (Є. Ковальчук) у науковому збірнику „Володимир-Волинська єпархія на рубежі тисячоліть: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (5 травня 2012 р., м. Володимир-Волинський; Зимно)” (Володимир-Волинський, 2012);

- „Колекції сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї: джерельна база дослідження” (Є. Ковальчук) у Всеукраїнському науковому журналі „Мандрівець” (Тернопіль, 2014. – № 4);

- „Реставратор Анатолій Квасюк у збереженні сакральної спадщини Волині. До 60-річчя від дня народження” (Є. Ковальчук) у збірнику наукових праць „Могилянські читання 2013 року: Збереження історико-культурної спадщини: реставратори та реставрація – доля пам'яток і людей” (К., 2014);

- „Ікона „Св. Миколай” першої пол. ХVІІ ст. з колекції Музею волинської ікони. До питання атрибуції” (Т. Єлісеєва), „Джерела з історії Православної Церкви Волинської губернії у фондах Державного архіву Волинської області” (А. Боярчук), „3 Середньовічні хрести-енкалпціони із зображеннями святих Агафопода і Феодула” (В. Савицький) у науковому збірнику „Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали V науково-практичної конференції (Луцьк, 11 листопада 2014 р.)” (Луцьк, 2014);

- „Історико-антропологічний нарис про похованих у крипти луцької Хрестовоздвиженської (братської) церкви” (О. Бірюліна, у співавторстві) у науково-інформаційному збірнику ЛДЦКЗ „Старий Луцьк. Матеріали Х ювілейної наукової конференції „Любартівські читання” (Луцьк: ФОП Сікачова В. А., 2014. – Випуск X);

- „Док. № 229. Луцький Хрестовоздвиженський монастир за відомостями Руської Василянської провінції (ДАВО, ф.382, оп.1, спр. 13, арк. 20 – 21)” (О. Бірюліна) у книзі М.В. Довбищенка „Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Випуск I. Історія Луцького братства і братського монастиря 1617–1833 років”. – Луцьк: „Терези”, 2014);

- „Луцьк на сторінках газети „Український голос” 1941 – 1944 рр.” (Б. Зек) у науковому збірнику „Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів „Молода наука Волині:

пріоритети і перспективи досліджень” (14-15 травня 2014 року): у 2 т.” (Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Т. 2);

- „Польсько-українське протистояння в Луцьку у 1943 р.” (Б. Зек) у науковому збірнику „Науковий діалог „Схід–Захід”. Матеріали III всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Камінець-Подільський, 7 червня 2014 р.): у 4-х частинах” (Д.: „Інновація”, 2014. – Ч. 1);

- „Луцьк у перші дні німецько-радянської війни (22–25 червня 1941 р.)” (Б. Зек) у науковому збірнику „Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету” (Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. XXXVIII);

- „Українська допоміжна адміністрація Луцька у роки нацистської окупації” (Б.Зек) у збірнику наукових праць „Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету” (Рівне: О. Зень, 2014. – Випуск 25);

- „Мілітарії південного походження на Західній Волині доби бронзи” (Г. Охріменко, І. Маркус та ін.), „Редакція „Українського голосу” в окупованому Луцьку у 1941 – 1944 рр.” (Б.Зек) у науковому збірнику „Щит і меч землі дубенської: воєнна історія краю. Матеріали міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 500-річчю Оршанської битви, 100-річчю від початку I-ї світової війни та 70-ій річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників” (Луцьк: ПрАТ „Волинська обласна друкарня”, 2014);

- „New materials of Middle Dnieperian culture on the Western Volhyn and Volyns’ Polesye” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому журналі „British Journal of Science, Education and Culture” (London: London University Press, 2014. – No.1. (5) (January-June); Volume II);

- „Пам’ятки стжижовської культури в межиріччі Горині та Стиру” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Острозький краєзнавчий збірник” (Острог, 2014. – Вип. 7);

- „Пам’ятки культури кулястих амфор біля Пересопниці” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Археологічні зошити з Пересопниці. II” (Рівне-Пересопниця: Вид-во „О. Зень”, 2014);

- „Пам’ятки стжижовської культури на Західній Волині” (Г. Охріменко, у співавторстві) у науковому збірнику „Праці Науково-дослідного інституту пам’яткоохоронних досліджень” (Київ: Шеннік, 2014. – Вип. 9);

- „Виховання екологічної культури методом використання народних традицій, прикмет, символів” (О. Гаврилюк) у науковому збірнику праць Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині „Природниче краєзнавство Житомирщини – Волині: історія та сучасність” (Житомир: Видавець Марина Косенко, 2014. – Випуск 49);

- „Роль релігії у вихованні екологічної культури” (О. Гаврилюк) у збірнику наукових статей „Екологія водно-болотних угідь і торфовищ” (Київ: ТОВ „НВП „Інтерсервіс”, 2014);

- „За покликом предків” (З. Навроцька) в альбомі „Промінь воскресіння. Василь Григорович Парахін і його школа народного малярства у селі Журавники на Волині” (Нововолинськ: Формат, 2014);

- „Данило Братковський” (О. Бірюліна) у проспекті „Імена Луцька” (Луцьк, 2014);

- „З історії музею” (М. Чашук) у книзі А. В. Семенюка „Косачі: статті, нариси, поезія” (Луцьк: Надстир’я, 2014) та інші.

У 2014 році науковцями Волинського краєзнавчого музею, крім вже опублікованих, підготовлено ще ряд матеріалів та виступів на наукові конференції, читання і семінари, які проводилися в Україні та Польщі, зокрема:

- „В музей, на зустріч з джерелами: історичний лекторій для шкільної аудиторії” (О. Бірюліна), „Мистецькі заходи в меморіальній садибі історика – діалог музею і школи” (Н. Гатальська), „Історична пам’ять поколінь: хронологія зустрічей з учасниками Другої світової війни у Волинському краєзнавчому музеї” (О. Дубень), „Волинський краєзнавчий музей і навчально-освітні заклади. Проекти музейно-педагогічного напрямку” (Л. Завада), „Музейно-педагогічні програми і проекти Волинського краєзнавчого музею. До питання класифікації методів і форм діяльності” (Є. Ковальчук), „Поєднання виставкової та масово-освітньої роботи у літературно-меморіальному музеї Лесі Українки на прикладі презентації виставки „Леся Українки та Тарас Шевченко. Діалог поетів” (Л. Мерзвинська), „Позамузейні форми роботи Волинського краєзнавчого музею” (Л. Пальоха, Л. Гриб), „Хроніка виставкової діяльності Волинського краєзнавчого музею, його відділів: Художнього музею, Музею волинської ікони, Музею історії Луцького братства, Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського та філіалу Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки 2004 – 2013 рр.” (В. Станіславчук), „Екологічні години в експозиції відділу природи Волинського краєзнавчого музею” (Т. Тищенко), „Паркова зона Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського – осередок екологічного виховання

школярів” (В. Чопко) на III Волинську науково-практичну конференцію „Музейна педагогіка. Теорія і практика” у м. Луцьку;

- „Проект Адріана Прахова 1886–1890 рр. з реконструкції Успенського собору XII ст. у м. Володимирі-Волинському (за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею” (Є. Ковальчук) на XIX Міжнародні Могиллянські читання на тему „Давньоруські храми: дослідження та збереження (до 925-ліття від часу освячення Великої Печерської церкви)” в м. Києві;

- „150 років від дня народження Й. К. Пачоського (1864 – 1942) – вченого-біолога, природодослідника” (Л. Ланшина) на Всеукраїнську науково-краєзнавчу конференцію „Природоохоронна спадщина: проблеми та перспективи (Дендрологія – важливий чинник екологічної безпеки)” у м. Тернополі;

- „Пошанування Холмського Чудотворного Образу Божої Матері у Музею волинської ікони у Луцьку” (С. Василевська, А. Вигоднік) на Міжнародну наукову конференцію „Холм і земля Холмська у добі князя Данила Романовича” у Холмі (Республіка Польща);

- „Думки В’ячеслава Липинського в контексті сьогодення” (В. Кушнір), „Липинський і Дорошенко (до історії стосунків двох дипломатів)” (Н. Гатальська), „Данило Братковський. Історія життя і боротьби. Проекція на сьогодення” (В. Чопко) на Міжнародну науково-практичну конференцію „Сімнадцяті читання пам’яті В’ячеслава Липинського” у м. Луцьку;

- „Актуальні питання діяльності музейних будівництва у Волинській області” (А. Силюк), „Про діяльність музею по збереженню музейних фондів в екстремальних умовах”, „Про оформлення документів на отримання музеями Свідоцтва про державну реєстрацію суб’єкту господарювання Державної пробірної служби України” (Н. Пушкар), „Тематичне комплектування фондів та створення актуальних експозицій з сучасної історії України” (В. Машлай), „Конкурси як форма науково-освітньої та збиральницької діяльності музею (на прикладі обласного конкурсу „Волинська писанка третього тисячоліття)”” (Є. Ковальчук), „Інтерактивні форми роботи музею (на базі виставки “Барви волинської писанки)”” (Л. Мірошниченко-Гусак), „Вимоги до оформлення та термінів подачі річних письмових та статистичних звітів по формі 8-НК про діяльність музеїв” (Є. Ковальчук, О. Вернидубов), „Місце і роль художнього музею в розвитку художньої культури краю та естетичному вихованні населення (ознайомлення із експозицією, формами і методами роботи, розробкою та втіленням музейних проектів)” (З. Навроцька) на семінар-практикум директорів комунальних та громадських музеїв області на тему „Організація роботи районних та сільських музеїв в сучасних умовах” у м. Луцьку та інші.

Крім того, науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено до друку ряд наукових та науково-популярних видань, каталогів, путівників, буклетів та ін. Зокрема, каталог „Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею” (Л. Мірошниченко-Гусак, О. Моренчук, Т. Хомова), перевидання книги „Олена Пчілка. Козачка Олена” (підготовка до друку та упорядкування В. Комзюк, Л. Мерзвинська, Н. Пушкар), путівник „Шевченківська світлиця Миколи Куделі у Волинському краєзнавчому музеї” (М. Філонюк), альбом „Промінь воскресіння. Василь Григорович Парахін і його школа народного малярства у селі Журавники на Волині” (упорядник З. Навроцька), буклет „Символи різдвяних свят” (упорядник Л. Мірошниченко-Гусак), текст до буклету „Наполеон Орда” із серії „Імена Луцька” (І. Несторук), біографічний словник-довідник посібник для студентів вищих навчальних закладів „Відомі археологи – дослідники пам’яток України” (Г. Охріменко, у співавторстві) та інші.

Науковцями Волинського краєзнавчого музею написано ряд наукових статей для публікації у наукових збірниках і журналах. Зокрема, для чергового номера наукового збірника „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки” підготовлено статтю „Православні та унійні парафії Луцького повіту наприкінці XVIII ст.” (А. Боярчук), для наукового збірника „Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія: Історичні науки” – статтю „Культурно-історичні передумови та етапи становлення Волинського музею у м. Луцьку”, для „Наукових записок Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка” – „Внесок Анатолія Дублянського у формування колекцій Художнього музею м. Луцька”, а для Всеукраїнського наукового часопису „Літопис Волині” Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – „Пам’ятки малярського мистецтва Західної Європи XVIII – початку ХХ ст. в експозиції Художнього музею м. Луцька” (Д. Зінько) та інші.

Продовжувалася каталогізація фондів колекцій музею. Підготовлено каталоги „Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть” (Л. Мірошниченко-Гусак, О. Моренчук, Т. Хомова), „Твори закарпатських митців в зібранні ВКМ” (Т. Левицька). Складено електронні каталоги „Колекція рушників, вишитих технікою „хрестик”, кінця XIX – початку ХХІ століть з фондів Волинського краєзнавчого музею”

(О. Моренчук) та каталог-таблицю знярядь для обробітку рослинних волокон і ткацтва за типологією на основі фондової збірки ВКМ (О. Грабинська)

По експозиції відділу давньої історії обласного краєзнавчого музею написано тексти тематичних екскурсій „Волинь у війні 1812 року” (Т. Садовник) та „Суспільно-політичне життя Волині в II половині XIX – на початку XX ст.” (Н. Галабуз), а по відділу природи – тексти екскурсії-уроку на Перше вересня „Україна – єдина країна, Волинь – зелена перлина України” (Т. Тищенко) і нових тематичних екскурсій „Орнітологічний квест” (Л. Ланшина) та „Звірі Волині. Екскурсія-квест” (Т. Тищенко). Підготовлено текст оглядової екскурсії по експозиції Музею історії Луцького братства (О. Бірюліна).

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано тексти 7 нових лекцій:

- Місце Волині як територіально-політичної одиниці у складі різних державних утворень X–XX ст.

(А. Боярчук);

- Данило Братковський – волинський мученик (Т. Воробей);
- Волинь у житті та творчій долі Т.Г.Шевченка (Н. Гатальська);
- В’ячеслав Липинський — видатний волинянин (В. Чопко);
- В. Липинський і М.Грушевський. На перехресті доль двох великих українців (Н. Гатальська);
- Волинь в роки Другої світової війни. Визвольні операції по звільненню Волині (О. Дубень);
- Становище православної церкви у місті Луцьку в період хрущовської відлиги (1953 – 1964 рр.) (С. Лис).

Підготовлені наукові довідки про городище в Устилузі та відсутність археологічних предметів з розкопок в Устилузі у фондах ВКМ (О. Бірюліна, М. Вашета), „Василь Кучабський — піонер та пропагандист мілітарного курсу виховання української молоді Галичини” та „Заняття фотографією в родині Липинських — засіб естетичного виховання” (В. Кушнір) та ін. Науковими співробітниками музею написано майже 40 історичних та біографічних довідок для „Календаря знаменних і пам’ятних дат Волині на 2015 рік”.

Працівниками відділу охорони пам’яток історії та культури продовжувалася робота по вивченню та паспортизації об’єктів історико-культурної спадщини волинського краю. Завершено роботу з переведення в електронну форму паспортів та облікових карток на об’єкти культурної спадщини (І. Маркус, В. Савицький, О.Важатко).

Наукові співробітники Волинського краєзнавчого музею проводили дослідницьку роботу у музеях, в архівах та бібліотеках Волині, Житомира, Рівного і Дубно.

Наукове комплектування фондів

У 2014 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу зібрано 2281 експонат основного фонду та 2119 – науково-допоміжного. Музейні фонди поповнилися багатьма цікавими матеріалами та комплексами, зокрема:

- майже п’ятдесятма експонатами з Майдану Незалежності у Києві, серед яких прапори, листівки, респіратори, саморобні щити та палиці, матеріалами про події зими 2013 – весни 2014 рр. в Києві та Луцьку, особистими речами мітингувальників;

- елементами поясного набору дружинника X – початку XI ст. та двома арабськими монетами VIII – X ст. – кувачами дирхеми, виявленими на березі оз. Димень поблизу с. Кримне Старовижівського району і переданими музею жителями смт. Стара Виживка Олександром Забедюком та Володимиром Стасюком;

- колекцією мідних монет Пантікапею у кількості 333 од. зб.;

- особистими речами солдатів, металевими і шкіряними деталями зброї, амуніції, одягу, монетами, ебонітовими капсулами – особистими медальйонами червоноармійців, виявленими Цуманською експедицією ДП „Волинські старожитності”;

- рукописом „Нарис визвольної боротьби Рожищенського району”, виявленим жителем села Іванчиці того ж району Степаном Самосиком у придбаному ним вулику, і подарованим музею сільським головою села Доросині Рожищенського району Миколою Вавренчуком;

- книгою Андрія Білецького „Три силветки”, видану 1951 року у Вінніпезі (Канада) накладом Союзу українок Канади, і подарованою музею Андрієм Бондарчуком. Видання присвячене автором „першій у Канаді жіночій організації Союзові Українок Канади з нагоди 25-літніх роковин його піонерської культурно-національної діяльності”;

- меблями і посудом з дворянського дому;

- меморіальним фондом Л. В. Бублейник (колекції, особисті речі, творчий фонд);

- матеріалами директора ВКМ у 1950-х рр. О. П. Тушкан;

- ліногравюрою всесвітньовідомого художника Пабло Пікассо (1881-1973) „Жінка в кольє” (36x32 см, 1959 р.) та картиною художника театру і кіно, живописця і графіка Григорія Пожидаєва (1894-1977) „Осінній пейзаж” (назва умовна, за сюжетом; 33x41 см; 1964 р.; Париж, Франція), переданими на постійне зберігання Ягодинською митницею;

- 19 живописними і 5 графічними роботами українського художника Карела Якубека (1923-2008), серед яких автопортрети, портрети дружини та батьків, пейзажі та натюрморти, його нагородами, особистими речами та документами;

- картиною литовського художника Артураса Слапшиса „Вид Каунаса”;

- трьома святковими скатертинами, творами декоративно-ужиткового мистецтва другої половини ХХ століття, переданими в подарунок від митрополита Волинського і Луцького Нифонта;

- 5 медалями з тонованої теракоти закарпатського художника, академічного скульптура-монументаліста Михайла Беленя, присвячених історії Стародавньої Греції та Італії, діячам культури України та іншим.

Упродовж 2014 року Управлінням служби безпеки України у Волинській області та Ягодинською митницею на постійне зберігання та використання передано 1247 предметів, з них 335 опрацьовано і прийнято на постійне зберігання до основного фонду (монетний скарб і картини); 912 – прийнято на тимчасове зберігання для організації їх опрацювання науковими співробітниками музею.

З метою дослідження та збору етнографічних матеріалів завідувач відділу етнографії Л. Мірошниченко-Гусак та молодший науковий співробітник відділу О. Моренчук взяли участь в етнографічній експедиції кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в села Грудки, Залазько та Осівці Камінь-Каширського району.

Завідувач відділу давньої історії М. Вашета брав участь в археологічних розкопках ДП „Волинські старожитності” ДП „НДЦ „Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАН України”, зокрема, в археологічних дослідженнях могильника X-XI ст., XIII-XIV ст., кладовища XVII-XIX ст. та об'єкта періоду давньоруської держави в с. Рованці Луцького району, унікального двоярусного горна XIV-XIV ст., знайденого у с. Жидичин Ківерцівського району, урочища „Михайлівщина” та на ділянці по вул. Ковельській, 14 у м. Володимирі-Волинському, де за місцевими переказами у давньоруський та середньовічний часи існувала П'ятницька церква, та ін.

У 2014 році провідним науковими співробітниками відділу охорони пам'яток історії та культури Г. Охріменко здійснено виїзди і археологічні розвідки в Ковельський, Луцький, Рожищенський, Маневецький райони.

Науково-фондова робота

На 1 січня 2015 року у фондах Волинського краєзнавчого музею, філіалу та відділів нараховується 155729 експонатів основного фонду та 144760 – науково-допоміжного.

Спільно з комісією УСБУ у Волинській області двічі – у I і II півріччях, проведено інвентаризацію матеріальних цінностей, переданих на тимчасове зберігання до Волинського краєзнавчого музею та Музею волинської ікони. Складено інвентаризаційні описи на матеріали, які зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею тимчасово.

Упродовж звітнього року спільно з працівниками дозвільної системи Луцького МВ УМВС 06.03, 30.05, 25.09, 12.12. виконано перевірку обліку і зберігання експонатів зброї у фондах та експозиції Волинського краєзнавчого музею.

У фондах обласного краєзнавчого музею здійснено звірку експонатів колекції писанок (група Р7) (Т. Хомова).

Протягом року для доповнення діючих експозицій, експонування на виставках, вивчення та опрацювання, проведення науково-освітніх заходів та на реставрацію з фондів обласного музею видано понад 10 тис. предметів, в т. ч. на виставки і доповнення експозицій – 8,5 тис.

Упродовж року складено 24 акти експертизи на історико-культурні цінності, передані на дослідження Ягодинською митницею, Іваничівським райвідділом внутрішніх справ, підприємством „Волинь Бізнес-ресурс”, приватними особами. Досліджено 535 предметів; загальна сума оцінки 645721 грн.

Науково-експозиційна робота

У 2014 році продовжувалося вдосконалення діючих музейних експозицій, доповнення їх новими матеріалами, створення нових виставок.

В експозиції відділу новітньої історії обласного краєзнавчого музею доповнено новими матеріалами

постійнодіючі виставки „Волинь: історія, політика, економіка, культура (1945-2013)” та „Шевченківська світлиця Миколи Куделі”.

Експозиція Художнього музею поповнилася полотном невідомого художника під назвою „Христос у терновому вінку” (полотно, олія; XVII ст.; Західна Європа).

Новими матеріалами доповнено етнографічний куточок у 1 залі, інтер'єри вітальні у 2 залі та робочого кабінету В.Липинського, тему „Науково-теоретична спадщина В. Липинського та його сучасників” у 4 залі експозиції Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею у 2014 році підготовлено і оформлено 104 (в т. ч. 30 – з інших організацій) нових стаціонарних та пересувних виставки, зокрема:

в обласному краєзнавчому музеї

- Конституція України: з історії становлення. До 18-ї річниці Конституції України (автор – С. Лис);
- „Герої не вмирають!”. До 23-ої річниці Незалежності України та пам'яті Небесної Сотні (В. Машлай, М. Філонюк, О. Дубень);
- Пророк, оспіваний землею. Шевченкіана з фондів Волинського краєзнавчого музею. До 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (М. Вашета, Т. Садовник, Б. Зек, Н. Галабуз, М. Філонюк);
- Образ Шевченка у філателії та філокартії. До 200-річчя Т. Г. Шевченка (М. Філонюк);
- Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико-культурної спадщини волинського краю. До 85-річчя від дня заснування музею (наукові співробітники відділів);
- Волинь у Першій світовій війні. До 100-річчя від початку Першої світової війни (Б. Зек);
- Волинь в Українській революції 1917-1921 років (С. Лис);
- Холмщина. Історія трагедії. Події та долі. До 70-ої річниці примусового виселення етнічних українців з території Польщі у 1944 – 1947 роках (Н. Троневиц, М. Філонюк, О. Дубень, С. Лис, В. Машлай);
- Слово в боротьбі за волю (інформаційно-пропагандивна діяльність ОУН-УПА). До Дня Покрови та 72-ої річниці створення Української Повстанської Армії (С. Лис, В. Машлай, О. Дубень);
- Голокост на Волині. Історичний огляд. До Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту (О. Дубень);
- Друга світова війна в Україні крізь призму агітплаката (С. Лис);
- Історія трагедії в житті колишніх в'язнів. До Міжнародного дня визволення в'язнів фашистських концтаборів (О. Дубень);
- Так визволяли Луцьк. До 70-ої річниці визволення Луцька від нацистських загарбників (О. Дубень, С. Лис);
- У роки війни. Літопис у конвертах, поштівках, марках. До 70-ої річниці звільнення України від нацистських загарбників (О. Дубень);
- Шляхом волі, шляхом демократії: з історії боротьби Народного Руху за незалежність України. До 25-ої річниці від часу створення Народного Руху України за перебудову (С. Лис, М. Філонюк);
- Дорогами Афганістану. До 25-ої річниці виведення радянських військ з Афганістану (С. Лис, В. Машлай);
- „Волинь у дослідженнях археологів”. До 180-річчя від дня народження В.Б.Антоновича та 105-ої річниці від дня народження Я.Ю.Фіцке (Т. Садовник);
- „Ой у Луцьку, славнімі місті...”. До дня народження Лесі Українки та 135-ої річниці з часу першого приїзду родини Косачів у місто Луцьк (Л. Пальоха);
- Її життя – сцена...”. До 90-ої річниці від дня народження народної артистки України Марії Клименко (Л. Гриб);
- „А я іду крізь біль – в життя! До світла!”. До Міжнародного дня людей з обмеженими можливостями (І. Сафулько);
- Юхим Ярошук: людина, громадянин, державний діяч (Л. Завада);
- „Я в серці маю те, що не вмирає...”. До 80-річчя від дня народження волинської поетеси, публіциста, громадської діячки Надії Корнійчук (Л. Гриб);
- Світлий спогад про світлу людину. Людмила Василівна Бублейник (24.06.1934 – 09.05.2013) (Н. Пушкар);
- Й. К. Пачоський – вчений-біолог, природодослідник (1864 – 1942) (Л. Ланшина);
- Барви волинської писанки. До 20-річчя обласного конкурсу писанкарства та 85-річчя музею (О. Моренчук);
- „Вертепне дійство”. Виставка конкурсних робіт учасників X обласного конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики (О. Грабинська);

- етнографічно-екологічну виставку „Нелегка ноша або Все своє ношу з собою” (Л. Мірошніченко-Гусак);
- міні-виставку до інтерактивної екскурсії „Мандруємо століттями. Гончарство” (О. Моренчук);
- міні-виставку „Пристосування для обробітку рослинних волокон і ткацтва. Збірка ВКМ.” до пізнавальної години „Як виготовити лляну нитку?” (О. Грабинська);
- Штрихи історії України у вишиваному портреті. До 80-річчя майстра художньої вишивки Юрія Савки та 20-річчя його творчої діяльності (Т. Хомова);
- „Мовою витинанки”. Персональна виставка витинанок Олесі Іщук (Л. Мірошніченко-Гусак);
- персональну виставку витинанок та писанок Андрія Пушкарьова з м. Дніпропетровська (Л. Мірошніченко-Гусак);
- персональну виставку „Мистецький світ Валентини Михальської”. До 50-річчя від дня народження художниці (З. Навроцька, Д. Зінько);
- Перше квітня – Міжнародний день птахів (Т. Тищенко);
- Вода – ти найбільше багатство у світі (О. Гаврилюк);
- Рік за роком. З Новим роком! Новорічні вітальні листівки з фондів ВКМ (Л. Гриб);
- Вітрила пригод. Фотовиставка робіт учасників третього туристичного фестивалю авторської пісні, фото і кіно „Вітрила пригод”. До Міжнародного дня гір (Т. Тищенко);
- „Бережіть нас, люди добрі”. До Всесвітнього дня захисту тварин (Т. Тищенко);
- День Синички (Л. Ланшина);
- виставку картин, малюнків та фото „Світ творчості Рабіндраната Тагора: Де душа живе без страху...”, зорганізовану спільно з Центром Тагора при Східноєвропейському інституті розвитку до 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та року Індії в Україні;
- фотовиставку „Маестро і джаз”. До XI музичного фестивалю „Стравінський та Україна”;
- фотовиставку „Благодійність крізь призму об’єктива”. 40 кращих фотографій учасників IV Всеукраїнського фотоконкурсу;
- виставку фіалок, організовану клубами західного регіону „Фіалки Прикарпаття” м. Івано-Франківськ, „Фіалка Галичини” м. Львів, „Сенполія- Захід” м. Тернопіль та інші;

у Музеї волинської ікони

- „Царице Миру, молись за нас”. Образ Богородиці в іконописі XVII-XXI ст. (Т. Єлісеєва, Л. Карпюк);
- Нове життя давніх образів. Відреставровані пам’ятки XVII-XVIII століть з колекції Музею волинської ікони (С. Василевська, А. Вигоднік);
- Ікони „Покров Богородиці” у волинському іконописі XVII – XVIII століть (Л. Карпюк);
- „Подаруй собі казку!” Давні та сучасні ялинкові прикраси (Л. Карпюк, С. Василевська);
- Відреставрованої ікони „Благовіщення” (Л. Обухович);
- Образ Св. Миколая у волинському іконописі XVII – XVIII століть (Т. Єлісеєва);

у Художньому музеї

- Портрети правителів та відомих діячів Великого князівства Литовського (XII-XV ст. ст.) (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк);
- виставку Івана Марчука „Мальовнича Україна”, присвячену 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк);
- Георгій Косміаді: митець та педагог (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк);
- Ольга Кваша. Малярство (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк);
- виставку однієї картини – Яковенко О. М. (1914 р.) „Портрет Тараса Григоровича Шевченка” (1964 р.) (Д. Зінько);
- виставку творів Олександра Валенти із приватних збірок та колекції ВКМ (З. Навроцька, Д. Зінько, О. Силюк);
- міні виставку картин волинського художника, педагога та музейника Миколи Івановича Чернюка (1945-2001), присвячену 69-річчю від дня його народження (Д. Зінько);
- Фотовиставка Віктора Чухрая „Птахи нашого міста” та інші;

у Музеї історії Луцького братства

- Унікальні і рідкісні видання друкованих творів Т.Г. Шевченка з колекції ВКМ. До 200-річчя Т.Шевченка (О. Бірюліна);

- Старожитності Литовської доби (з колекції Волинського краєзнавчого музею) (О. Бірюліна, М. Вашета);
- Образ Луцька і Волині у фалеристиці, геральдиці та сфрагісах (А. Боярчук);
- Люльки і самовари в історичному інтер'єрі. Презентація музейних колекцій до 85-річного ювілею Волинського краєзнавчого музею (О. Бірюліна);
- „Старосвітське кохання” в ... образотворчому мистецтві (О. Бірюліна);
- Данило Братковський – поет і громадянин, мученик Волинської землі (О. Бірюліна);
- Археологія зброї (О. Бірюліна);
- Франко-російська війна 1812 р.: волинський театр військових дій (О Бірюліна, А. Боярчук);

у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки

- Тарас Шевченко і Леся Українка. Діалог поетів (Л. Мержвинська);
- „... Скарб сей єдиний що маю, Я вам браття, тепер віддаю”. Леся Українка. „Місячна легенда” (Музею Лесі Українки в Колодяжному – 65) (Т. Воробей);
- „Яку треба мати повабу до краси!” (Олена Пчілка). Скатертини в побуті родини Косавців. Виставка із фондів Волинського краєзнавчого музею та Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки (Т. Воробей);
- „Нехай на любов Україну надивлюсь”. Виставка пейзажів, портретів, замальовок, сюжетних картин українського художника-волинянина кін. XIX – поч. XX ст. Андроника Лазарчука (Т. Воробей);
- міні-виставку „Старий альбом розповідає про Гадяч і Зелений Гай Олени Пчілки”. До 165-ої річниці від дня народження Олени Пчілки ((В. Комзюк);
- персональну виставку витинанок та писанок Андрія Пушкарьова з м. Дніпропетровська;
- Олена Пчілка – дітям (пересувна виставка) (Т. Воробей);
- Гадяч в старовинній поштової листівці і світлинах (пересувна виставка) (Л. Мержвинська);
- „На шлях я вийшла ранньою весною” (пересувна виставка) (Т. Нерода);
- „Лесина лісова пісня”. Виставка дитячих роботи переможців конкурсу малюнка, присвяченого природі та краю Лесі Українки (О.Бойко);

у Музеї „Лісової пісні” в ур. Нечимному

- Музеєві „Лісової пісні” в урочищі Нечимне – 10 років (О. Бойко);
- Враження про музей. З книги відгуків Музею „Лісової пісні” в урочищі Нечимне (О. Бойко);

у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського

- Волинська Шевченкіана (В. Кушнір);
  - „Ні – війні” Виставка, приурочена 100-річчю з початку Першої світової війни та 100-річчю створення Легіону Українських січових стрільців (Н. Гатальська);
  - В'ячеслав Липинський на Уманщині (В. Кушнір);
  - Станіслав Липинський – видатний селекціонер (В. Чопко);
  - Василь Кучабський — учень і послідовник В'ячеслава Липинського (В. Кушнір);
  - Святий Миколай – волинським дітям („Діти граються”). Виставка художниці Ірини Сардак-Бондарук та майстра Андрія Бондарука (В. Чопко);
  - Музейні зустрічі в Затурцях (В. Кушнір);
  - „Серця, віддані дітям”. До Дня вчителя (Н. Гатальська);
  - Та, що прикликає світло (Н. Гатальська);
  - Всі ми родом з дитинства (В. Чопко);
- та інші.

Ряд виставок було підготовлено та відкрито поза музеєм. Зокрема, пересувна виставка „Герої не вмирають!” (В. Машлай), присвячена пам'яті Героїв Небесної сотні, експонувалася в приміщенні Волинської облдержадміністрації.

У Луцькому державному історико-культурному заповіднику до чергової Десятої (ювілейної) наукової конференції „Любартівські читання” спільно із заповідником було відкрито виставку „Старожитності Луцького замку. До 585 річниці Луцького з'їзду монархів 1429 року” (О. Бірюліна, М. Вашета та ін.).

У приміщенні Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Т.Г.Шевченка під час урочистостей з нагоди 75-річчя з часу створення Волинської області

Волинський краєзнавчий музей представив виставку „Сторінки історії Волині” (В. Машлай), де були розміщені матеріали про наш край починаючи з 1939 року.

У Музеї книги і друкарства м. Острога відкрито виставку „Святі жони – охоронниці родини”, на якій Музей волинської ікони представив 16 ікон XVII-XIX ст. зі своєї збірки.

Масова науково-освітня робота

За 2014 рік Волинський краєзнавчий музей, його відділи та філіал відвідало 84,3 тис. чоловік, проведено 2442 екскурсії, в т.ч. 1185 – тематичних. Екскурсіями охоплено 37,6 тис. чоловік.

Музей	Відвідало (чол.)	Проведено екскурсій
Музей волинської ікони	24554	327
обласний краєзнавчий музей	24150	836
Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	20390	900
Художній музей	11260	193
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	1907	9901
Музей історії Луцького братства	1469	56
Музей „Лісова пісня” в ур.Нечимному	574	31

Для населення області науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, відділів та філіалу прочитано 402 лекції, які прослухало 10,9 тис. чоловік.

У музеях, навчальних та культосвітніх закладах, в інших установах експонувалося 156 стаціонарних та пересувних виставок, які оглянули 112,2 тис. чоловік. Зокрема, фотодокументальна виставка „Тарас Шевченко і Волинь” експонувалася у Луцьких загальноосвітніх школах I-III ст. № 3, 12, 18, 19, 20, загальноосвітній школі I-II ст. №24 „технологічний ліцей”, гімназіях № 18 і 21, Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки та ін. Під час проведення у місті Луцьку 8-го фестивалю українського опору „Бандерштат” було розгорнуто пересувну виставку „УПА. Історія нескорених”, на якій представлені матеріали, що висвітлюють історію, структуру, керівництво Української Повстанської Армії.

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і проведено понад 140 науково-освітніх заходів, присвячених народним святам, знаменним та пам'ятним датам Волині, державним святам України.

Так, з метою національно-патріотичного виховання молоді на основі історико-культурної спадщини українського народу, відзначення у 2014 році знаменних і пам'ятних дат України та Волині, для учнів та студентів, громадськості м. Луцька в обласному краєзнавчому музеї підготовлено і проведено історичні години до дня Соборності України та до Дня Героїв, „Свіча пам'яті” (пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні), „Ніл Хасевич – художник і борець” (до дня народження), „Від історії до живого свідка: розповідь очевидців Голокосту” (до Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту), „Дзвони пам'яті” (до 70-річчя звільнення України від німецько-фашистських загарбників) і „Дорогами Афганістану” (до Дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав), літературні години „Великий льох”, „Розрита могила” та „Катерина” з циклу „Читаємо Шевченка разом”, тематичне заняття „Образ жінки в житті й творчості Т.Г.Шевченка” (до 200-ої річниці від дня народження поета), зустріч школярів із учасником подій на Майдані, волинянином Олександром Гучем на псевдо „Пегас”, тематичне заняття з циклу „Експонати розповідають” (до Дня української писемності та мови), зустріч з ветераном Другої світової війни Михайлом Єрліним та урок пам'яті „Щоб пам'ять вічною була...” (до 70-ої річниці визволення міста Луцька від німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни), акцію „Слово матері: Миру – так! Війні – ні!”, зустріч колишніх в'язнів фашистських концтаборів з представниками обласної та міської влади, зустрічі з ветеранами Другої світової війни Василем Мельничуком (до Дня скорботи та вшанування пам'яті жертв війни в Україні) та Іваном Глущуком (до Дня партизанської слави), творчий вечір „А я іду крізь біль – в життя! До світла” (до Міжнародного дня людей з обмеженими можливостями), ювілейний вечір Н. Ф. Корнійчук „Пам'ять серця – історична...” (до 80-річчя від дня народження волинської поетеси, публіциста, громадської діячки), акцію „В гості до святого Миколая” та ін. В обласному музеї відбулася урочиста академія, приурочена Міжнародному

дню музеїв та 85-ій річниці заснування Волинського краєзнавчого музею.

Для пошанування видатних постатей України та Волині були організовані тематичні вечори „Поверніть мені Шевченка” (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка та 100-річчя від дня народження М. П. Куделі) та „Мудрість віків” (до 175-річчя від дня народження П. Чубинського), історико-літературний вечір „Ой у Луцьку, славнім місті...” (до дня народження Лесі Українки та 135-ї річниці з часу першого приїзду родини Косачів у місто Луцьк), вечір-портрет „3 ім'ям Шевченка в серці” (до 100-річчю від дня народження Миколи Куделі), історична година „Волинь у дослідженнях археологів” (до 180-річчя від дня народження В. Б. Антоновича та 105-ої річниці від дня народження Я. Ю. Фіцке), вечори-портрети народної артистки України Марії Клименко (1924 – 2000) „Її життя – сцена...” (до 90-річчя від дня народження) і доктора філологічних наук, професора Людмили Бублейник „Світлий спогад про світлу людину” з циклу „Відомі жінки Волині” та ін.

З метою виховання у дітей та молоді любові до природи, рідної землі, формування у них екологічної свідомості були організовані екологічні години „Перше квітня – День зустрічі птахів” (до Міжнародного дня птахів та Всеукраїнської операції „Птахи прилетіли!”), „Бережіть нас, добрі люди!” (до Всесвітнього дня захисту тварин), „День Синички” (до початку всеукраїнської екологічної операції „Зустріч зимуючих птахів”), „Ой, ялинка зелененька” (до всеукраїнської природоохоронної операції із запобігання незаконним рубкам новорічних ялинок) та до Всесвітнього дня води, дитячий новорічний ранок „Волинська новорічна казка” та ін. Для вихованців дитячих садків та учнів молодших класів шкіл міста Луцька проводилися екскурсій-казки „Проводи Зими. Свято Стрітіння”, „Ой весна-красна, що ти нам веснонька принесла”, „В гостях у Золотої осені” з циклу „Чарівні пори року” та „Зустріч із лісовичком”. У Луцькій НВК ЗОШ І-ІІІ ступенів № 24 м. Луцька провели історичну годину „І спалахнула зірка Полин...”, присвячену 28-й річниці з часу аварії на Чорнобильській АЕС, на географічному факультеті Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – екологічну годину „Збережемо землю від пластика”, а у Волинській православній богословській академії УПЦ – екологічну годину „Роль релігії у вихованні екологічної культури”.

З метою популяризації музейної спадщини України, виховання дітей та молоді на основі історико-культурної спадщини українського народу, його звичаїв і традицій, Волинським краєзнавчим музеєм проведено ряд заходів. Зокрема, в обласному краєзнавчому музеї для дітей та студентів були організовані Всеукраїнська акція „Рушник Великому Тарасу” (до 200-ої річниці від дня народження Т. Г. Шевченка), інтерактивні екскурсії для дітей середнього шкільного віку „Мандруємо століттями. Гончарство” та по виставці „Нелегка ноша або Все своє ношу з собою”, пізнавальні години з елементами гри „Як виготовити лляну нитку?” та „Вузлики на пам'ять” з виготовленням подарункових торбинок, круглий стіл на тему „Гончарство Волині” (до 85-річчя майстра-гончара Володимира Ковальчука), творчий вечір з майстром художньої вишивки Юрієм Савкою (до 80-річчя автора та 20-річчя його творчої діяльності), етнографічна година „Атрибути різдвяних свят”, зустрічі з етнографом Аллою Дмитренко та фольклористом Олександром Кондратович під час етнографічної години „Зимова обрядовість та звичаєвість волинян” з циклу заходів „Готуємося до різдвяних свят” та з народним майстром Ярославою Галькун, майстер-клас із соломoplastики Валентини Галкіної для вчителів трудового навчання шкіл Волинської області, майстер-класи для дітей з писанкарства і з виготовлення витинанок та ін.

Для забезпечення змістовного дозвілля дітей в період літніх канікул, по експозиціях і виставках Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Музею історії Луцького братства, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського проводилися оглядові і тематичні екскурсії для учнів шкіл, вихованців пришкольніх оздоровчих таборів м. Луцька, дітей з літніх таборів відпочинку та шкіль-інтернатів області, в т. ч. для дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей. Так, протягом літнього оздоровчого періоду обласний музей, його відділи та філіал відвідало 14,8 тис. дітей, для яких проведено 378 екскурсій. Для дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених та неблагополучних сімей і позбавлених батьківського піклування, відвідування музеїв та екскурсії були безкоштовні.

Волинським краєзнавчим музеєм було організовано виїзні заходи „День музею” у загальноосвітній школі І-ІІІ ст. с. Боратин Луцького району та у Заміських стаціонарних дитячих оздоровчих таборах „Сонячний” у с. Гаразджа Луцького та імені Олега Кошового в с. Дачне Ківерцівського районів та ін. Крім того, 1 вересня у Волинському краєзнавчому музеї для учнів шкіл м. Луцька було організовано День знань на тему „Україна – єдина країна”. На перший у новому навчальному році урок до музею завітали учні навчально-виховних закладів міста Луцька № 4, 5, 9 та 14. Для них були проведені тематичні екскурсії „Волинь в незалежній Україні”, „Герої не вмирають”, „Україна в світлі козацької слави”, „Волинь

– частина України”, „Т. Г. Шевченко і Україна”. По завершенні екскурсій школярі написали листи воїнам у зону бойових дій на Сході України, розмалювали у національні кольори карту України, виготовили фігури жовто-блакитних птахів – маленьких символів миру на рідній землі. Виручені за відвідування кошти були передані на допомогу сім’ям загиблих учасників АТО.

У Волинському краєзнавчому музеї відбулися презентації каталогу „Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею”, путівника по меморіальній експозиції М. Філонюк „Шевченківська світлиця Миколи Куделі у Волинському краєзнавчому музеї”, VI тому наукового збірника „Замосцько-Волинські музейні зошити”, книг А. Бондарчука „Юхим Ярощук: людина, громадянин, державний діяч” та Олександра Дем’янюка, Ігоря Пасюка та Сергія Яковенко „Воєнна історія Волині. Том 2. ХІХ ст. – початок ХХ ст.”, перевидань праць дослідників української сакральної дерев’яної архітектури Михайла Драгана „Українські дерев’яні церкви. Генеза і розвій форм” та Стефана Таранушенка „Дерев’яна монументальна архітектура Лівобережної України” та ін. Спільно з Волинським краєзнавчим музеєм з нагоди 84-х роковин від дня смерті Олени Пчілки у відділі краєзнавчої роботи Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки проведено презентацію репринтного відтворення видання поеми Олени Пчілки „Козачка Олена”, а у приміщенні Волинського технікуму Національного університету харчових технологій – книги Надії Корнійчук „Небесна сотня”.

Для розвитку писанкарства у Волинській області, дослідження великодньої звичаєвості та обрядовості, заохочення професійного зростання учасників конкурсу, популяризація творчості писанкарів, на базі Волинського краєзнавчого музею у квітні проведено Двадцятий обласний конкурс „Волинська писанка третього тисячоліття”. Цього року в ньому взяли участь 54 писанкарі з Луцька, Ківерець, Володимира-Волинського, Нововолинська, сіл Луцького, Маневецького, Старовижівського, Турійського, Камінь-Каширського районів, які подали на конкурс 263 роботи. Журі, відзначивши високий рівень виконання писанок, творчі підходи та використання традиційної орнаментики, визначило переможців. В обласному музеї відбувся урочистий захід під назвою „Подвижники народного мистецтва писанкарства”, присвячений 20-річчю обласного конкурсу писанкарства та 85-річчю Волинського краєзнавчого музею. У рамках заходу було презентовано каталог писанок збірки музею та підбито підсумки і нагороджено дипломами і цінними подарунками переможців Двадцятого обласного конкурсу „Волинська писанка третього тисячоліття”.

З метою подальшого виявлення, вивчення, збереження та популяризації народних традицій, звичаїв та обрядів пов’язаних зі святкуванням Різдва Христового, Нового року та Водохреща, розвитку духовності, піднесення творчої активності дітей та молоді на зразках традиційної народної культури, обласним музеєм у грудні 2014 року проведено Десятий обласний конкурс різдвяно-новорічної атрибутики „Вертепне дійство”. У конкурсі взяли участь дорослі й діти, учні та студенти, керівники гуртків, окремі майстри та творчі колективи. Їх вік становив від 9 до 69 років. На конкурс було подано 72 авторських і колективних роботи. Найбільше різдвяних атрибутів представили студенти Володимир-Волинського педагогічного коледжу імені А. Ю. Кримського, вихованці Нововолинської школи мистецтв. Активну участь у конкурсі взяли учні Маневецького, Турійського, Любешівського, Ківерцівського та Шацького районних центрів творчості дітей та юнацтва. Представили свої роботи і студенти Торчинського профтехучилища, Луцького ВПУ будівництва та архітектури, учні Палаців учнівської молоді міст Луцька та Ковеля.

У 2014 році у Музеї волинської ікони відбулися традиційні „Різдвяні зустрічі”, на яких з колядками і щедрівками виступив камерний оркестр „Ренесанс” Волинського державного училища культури і мистецтв імені І.Ф.Стравінського. До Міжнародного дня музеїв тут провели презентацію відреставрованої реставратором Волинського краєзнавчого музею Ларисою Обухович ікони „Благовіщення” ХVІІІ ст. До свята Покрову Пресвятої Богородиці у музеї відбувся тематичний науково-освітній захід. Його учасникам – учням Луцького педагогічного коледжу та Луцького вищого професійного училища будівництва та архітектури, показали давні ікони, розповівши про історичну основу та особливості іконографії „Покрови” „Волинського іконописця 1630 року” та „Покрови” ХVІІІ ст. з Волині, про українські звичаї та обряди, пов’язані із цим святом. Напередодні свята Миколая гостями музею стали бійці АТО, які лікуються у Луцькому військовому госпіталі. Для них учні 8-М класу школи-лицею №9 міста Луцька підготували листівки з святковими привітаннями і щирими побажаннями миру, здоров’я і перемоги України. Майстер-клас з виготовлення листівок для них провела випускниця Інституту мистецтв Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Ярина Наумова. У день Св. Миколая вона ж у музеї провела майстер-клас „Привітай солдата з Миколаєм!” з виготовлення вітальних листівок для військовослужбовців, які проходять курс реабілітації у Луцькому військовому госпіталі. Учні 5 класу

школи-гімназії №14 власноруч змайстрували для вояків оригінальні листівки-привітання у техніці аплікації, використавши картон, кольоровий папір, стрічки, гудзики, сріблясті наклейки.

Працівниками Музею волинської ікони була надана допомога в організації і проведенні паломництва до Холмської Чудотворної ікони Богородиці віруючих УПЦ та УПЦ КП. Зокрема, 7 вересня віруючі Української Православної Церкви вшанували святию – Холмську Чудотворну ікону Богородиці. Хресним ходом від Свято-Покровського кафедрального храму до Музею волинської ікони пройшли священнослужителі і віряни. Біля музею під образом Холмської Божої Матері був відслужений Молебень і Акафіст. Єдиними устами і єдиним серцем молились православні волиняни за мир в Україні, за припинення війни на сході нашої Держави. 21 вересня віруючі Української Православної Церкви Київського Патріархату здійснили паломництво до Чудотворного Образу, що зберігається у Музеї волинської ікони. Від кафедрального Свято-Троїцького собору та від храму Холмської ікони вірні та священнослужителі на чолі з Митрополитом Луцьким і Волинським Михаїлом пройшли хресною ходою до музею, де відслужили Акафіст Пречистій Діві перед її Чудотворним образом. Особливо зворушливою була спільна молитва за єдність України, її військо та мир на рідній землі. За ці два паломництва пам'ятку пошанувало 3,4 тис. чоловік.

У 2014 році Музеєм історії Луцького братства започатковано і презентовано проект дискусійного майданчику „Музей-громаді”. Його метою є вивчення науково-пізнавальних запитів активного дорослого населення міста Луцька і його потреб у спілкуванні з питань історичного краєзнавства. Не в останню чергу проект передбачає позиціонування музею як місця для дискусій з історичної тематики, інтерес до якої стрімко зростає. Потенційні учасники – представники міської громади, історики (вчителі, викладачі вишів), колеги-музейники, медійники, працівники сфери туризму тощо. Був запропонований наступний формат зустрічей: доповідь/повідомлення з обраної теми із демонстрацією характерних історичних джерел і предметних артефактів. Аудиторії пропонується жива розповідь дослідників волинської історії, обговорення у формі питання-відповідь, дискусії. У першу чергу музей запропонував серію музейних зустрічей під спільним гаслом – „Волинська еліта в історичній ретроспективі”. Перша зустріч відбулася на тему „Волинська еліта в литовську добу: здобутки і втрати (до 585-річчя Луцького з'їзду монархів 1429 року”. Потім у рамках проекту „Музей-громаді” пройшли народні читання під назвою „Старосвітське кохання або шлюбна стратегія минулих літ” про основи шлюбної політики у давні часи, життя відомих волинських пар, мотиви створення сім'ї у минулому і тепер, демографічні реалії Волині у найскладніші для неї часи, а також про значення деяких розмовних слів, що походять з моторошних буднів нашого минулого, але їх первісне значення толерантні українці встигли призабути. Наступними стали – „Кличем полки побіждають, звонячи в славу прадідову” про генетичний зв'язок сучасних захисників України зі своїми далекими попередниками, які військову честь здобували на полях численних битв.

До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка у Музеї історії Луцького братства проведено літературно-історичний вечір „Слово Кобзаря”. У день пошанування луцького братчика у музеї провели вечір-реквієм „Смертю смерть поправ. Житіє волинського мученика Данила Братковського”, під час якого згадали його земне життя, послушали твори Данила Братковського, поклонилися останкам поета у крипти братської Хрестовоздвиженської церкви. Крім того, у музеї відбулася презентація найповнішої добірки джерел до історії авторитетної ранньомодерної волинської спільноти – Луцького Хрестовоздвиженського братства, підготовленого Михайлом Довбищенком наукового збірника „Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Випуск I. Історія Луцького братства і братського монастиря 1617–1833 років”.

У 2014 році у Художньому музеї було організовано ряд культурно-мистецьких заходів. Так, на свято Василя відбувся урочистий прийом друзів музею та шанувальників мистецтва на честь відкриття й освячення його відремонтованого приміщення та нової експозиції. В межах науково-просвітницької діяльності Художній музей започаткував новий цикл культурно-мистецьких акцій під назвою „Не забуті імена”, першою з яких став вечір пам'яті художника Олександра Валенти (1944–1997). У музеї зреалізовано культурно-мистецький проект „Екологія природи – екологія культури”, в рамках якого відбулась презентація тематичної фотовиставки „Птахи нашого міста” Віктора Чухрая та майстер-класи для дітей по виставці.

До Міжнародного дня музеїв у Художньому музеї відбулася культурно-мистецька акція „Ніч музеїв”, присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка, яка пройшла під назвою „...Тоді я веселий, тоді я багатий, як буде серденько по волі гуляти!”. В межах акції відбулася братська молитва за Україну в підземеллі церкви Іоана Богослова (XVII ст.), пройшла урочиста академія до Міжнародного дня музеїв, Тарас Компаніченко і гурт „Хорея Козацька” представили програму „Співи, музика та поезія

українського романтизму”.

З нагоди відзначення 585-ої річниці з'їзду монархів у Луцьку у Художньому музеї проведено культурно-мистецьку акцію, під час якої було відкрито виставку „Портрети правителів та відомих діячів Великого князівства Литовського (XII-XV ст. ст.)” за участі автора – сучасного литовського художника Артурас Слалпшис, а також литовських істориків, які готували список особистостей, зображених на картинах. Пізніше у музеї відбувся благодійний аукціон живопису, метою якого було зібрати кошти на лікування пораненого в АТО лучанина Сергія Федотова. На продаж було виставлено 5 полотен Артураса Слалпшиса, який перебуваючи в Луцьку на відкритті власної виставки, вирішив допомогти Україні і подарував їх Луцькій міській раді для продажу на благодійному аукціоні.

На підтримку українських вояків у Художньому музеї організували культурно-мистецький проект – акцію „Малюю воїну послання”, під час якої учні Луцької школи-гімназії №14 написали листи воїнам АТО і оздобили їх малюнками у національному стилі.

До 41-ої річниці від дня відкриття Художнього музею у Луцьку колеги, знайомі, друзі стали учасниками культурно-мистецької акції під назвою „Анатолій Дублянський. Порятунк мистецьких скарбів магнатів Радзивілів із Олицького палацу”. Це перший крок об'ємного проекту „Сторінками історії Художнього музею у Луцьку”, який буде повторюватись щорічно на день відкриття музею і має на меті ознайомити сучасників із незабутніми іменами людей, які врятували, зберегли й поповнили давню колекцію творів мистецтва, а також дізнатися про яскраві події минулого й здобутки сьогодення.

У Художньому музеї було організовано ряд музичних мистецьких вечорів. У контексті проекту „Романтизм у мистецтві XIX століття” тут відбувся концерт віртуозної піаністки, заслуженої артистки України Етели Чуприк. Подією культурно-мистецької акції музею „Довгі осінні вечори” став концерт „AURELIANO DUO”, під час якого звучали твори Моцарта, Франка, Бріттена, Мессіана у виконанні Петра Тітяєва (скрипка) і Анастасії Бойко (фортепіано). До річниці відкриття оновленого Художнього музею відбулась культурно-мистецька акція під назвою „Вечір вокальної музики та поезії” з циклу „Довгі зимові вечори”, за участі акції Наталії Пом'яновської (фортепіано), Сергія Бєня (бас-баритон) та Галини Яструбецької (декламування та коментарі до поезії). У виконанні Сергія Бєня прозвучали твори Вольфганга Амадея Моцарта, Джузеппе Верді, Джоаккіно Антоніо Россіні, Сергія Рахманінова, Петра Чайковського, Костянтина Данькевича, Олександра Білаша, Бориса Бувєвського, Ігоря Шамо, Анатолія Голованя. У перерві між виконанням музичних творів прозвучала поезія Миколи Зерова, Володимира Свідзинського, Костянтина Шишка вибрані вірші з відомого циклу „Вінок сонетів”.

Крім того, у Художньому музеї відбулися зустрічі з доктором мистецтвознавства, головним редактором часопису „Образотворче мистецтво” Олександром Касьяновичем Федоруком та презентація останніх випусків часопису, презентація альбому „Промінь воскресіння. Василь Григорович Парахін і його школа народного малярства у селі Журавники на Волині”, творча зустріч з Анатолієм Вадимовичем Свідзинським та презентація дві його книг „Синергетична концепція культури” та „Роки й обличчя”.

У Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки проведено традиційне свято „Різдво у Косачів: Небо і земля нині торжествують”, літературно-музичний вечір „Тарас Шевченко в музиці і поезії. Роковини Т.Г.Шевченка в Косачів”, літературну годину „Луцьк – „...садочок спогадів моїх” (до 143-ої річниці від дня народження Лесі Українки та 135-річчя від часу переїзду родини Косачів до Луцька), освітній захід – Форт-буаяр для учнів 1-4 класів Колодяжненської ЗОШ I-III ст. на тему „Чи знаємо ми Лесю Українку?” (до Міжнародного дня музеїв), літературні вечори „У дитячому крузі (за творами Олени Пчілки і Лесі Українки)” (до 165-річчя від дня народження Олени Пчілки) і „Ви, борці, прийміть сі думи” (до Дня пам'яті Лесі Українки) та ін.

Для учасників V Всеукраїнської науково-практичної конференції „Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури”, присвяченої 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, було організовано ряд заходів. Зокрема, відкриття виставок „Музею Лесі Українки в Колодяжному – 65”, „Яку треба мати повабу до краси!” (Олена Пчілка). Скатертини в побуті родини Косачів. Виставка із фондів Волинського краєзнавчого музею та Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки”, українська старосвітська музика (ліра, дуда) у виконанні Яреми-Вадима Шевчука (Київ), зустріч із лауреатом премії родини Косачів та премії Лесі Українки, поетесою, прозаїком та публіцистом Надією Гуменюк, поетесою, заслуженим вчителем України Ніною Горик, круглий стіл „Музей збирає друзів”, концертна програма учнів Колодяжненської ЗОШ та викладача Ковельської міської школи мистецтв Валентини Скрипіної в Лесиному „білому” будиночку тощо.

2-3 серпня у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки та Музеї „Лісова

пісня” в урочищі Нечимне відбулося традиційне літературно-мистецьке свято „Лісова пісня”, започатковане Волинською спілкою письменників України 14 років тому на честь річниці написання однойменної драми письменниці. 2 серпня волиняни та гості зі Львова поклали квіти до пам’ятника Лесі Українці та оглянули літературну експозицію Колодяжненського музею. У „білому” Лесиному будинку гостей зустріла музика роялю Лесі Українки. У вітальні „сірого” будинку господарі й гості ділилися враженнями про музей, говорили про Лесю Українку і Львів, „Лісову пісню” та вічність творчості Лесі Українки, читали твори письменниці і власні вірші. 3 серпня літературно-мистецьке свято продовжилося в урочищі Нечимне. Гості оглянули експозицію Музею „Лісової пісні” та його виставки. Потім на сцені під правіковим дубом, що зберігає тепло Лесиних рук, відбулася урочиста імпреза свята, у програмі якої були вітання гостей, вірші письменниці, музичні твори на її слова та ін.

До 10-ої річниці від часу створення Музею „Лісової пісні” в урочищі Нечимне на його базі відбулося виїзне розширене засідання правління Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

У дні пам’яті Олени Пчілки у Колодяжненській ЗОШ працівники музею провели презентацію нового видання “книги письменниці „Козачка Олена” (репринтне відтворення та осучаснений текст маловідомої поеми, написаної 1883 року в Колодяжному і лише один раз надрукованої в українському альманасі „Рада” у 1884 році), яке знову побачило світ у Луцькому видавництві „Надстир’я”.

На базі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки відділ освіти Ковельської райдержадміністрації, методичний кабінет, загальноосвітня школа І-ІІІ ст. с. Колодяжне провели районний семінар вчителів географії та української літератури на тему „Використання інтерактивних технологій на уроках географії та літератури”, працівники Ковельської ЦБС – семінар на тему „Іноваційна діяльність бібліотек та шляхи підвищення їх ролі у суспільстві”, а студенти і вчителі Ковельського промислово-економічного коледжу Луцького НТУ – конференцію „Рідні по духу і крові у Колодяжному”.

У Затурцівському меморіальному музеї В’ячеслава Липинського проведено різдвяно-новорічне дійство „Музейна Коляда”, літературно-поетичний вечір „Шевченко – вічний, як народ” і тематичний вечір „Від Липинського – до Шевченка” (до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка), науково-освітні заходи „Шляхетське зібрання в домі Липинських” в рамках акції „Ніч в музеї” (до Міжнародного дня музеїв та 85-річчя Волинського краєзнавчого музею) та „Музейні зустрічі в Затурцях”, вечір стрілецької пісні „Ой, у лузі червона калина” (до Дня незалежності України та 3-ої річниці музею), вечір спогадів „Минулих років відгомін” (до Дня вчителя), тематичний вечір до 130-річчя від дня народження Станіслава Липинського, свято до Дня української писемності та мови, зустріч із заслуженою журналісткою України, поетесою і прозаїком Надією Гуменюк та ін. Тут відбулося підбиття підсумків II етапу двох конкурсів: читців поезії Тараса Григоровича Шевченка і конкурсу на кращий малюнок за творами Великого Кобзаря серед учнів шести загальноосвітніх шкіл Локачинського району (Затурцівський „кущ”), а також Перший районний фестиваль „Материнська пісня”, присвячений пам’яті Героїв Небесної сотні.

У Волинському краєзнавчому музеї, його відділах та філіалі для школярів було організовано День відкритих дверей до Міжнародного дня музеїв, Міжнародного дня захисту дітей та Дня Знань.

Від реалізації послуг Волинським краєзнавчим музеєм отримано доходи в сумі 253,1 тис. гривень.

Управління культури обласної державної адміністрації та Волинський краєзнавчий музей у 2014 році провели П’яту обласну рейтингову акцію „Музейна подія року на Волині – 2013”. На суд експертів було подано 18 різних за характером та масштабами подій, які відбулись протягом 2013 року. Список заявок був запропонований 35 експертам: науковцям, музейним працівникам, представникам засобів масової інформації, громадськості, які шляхом рейтингового голосування визначали головні музейні події 2013 року на Волині. Після підрахунку голосів, поданих за кожну подію, та набраних балів, оргкомітет П’ятої обласної рейтингової акції „Музейна подія року на Волині – 2013” присудив:

1. За перемогу в П’ятій обласній рейтинговій акції „Музейна подія року на Волині – 2013” відзначено: Дипломом I ступеня (70 балів)

Відкриття нової експозиції Художнього музею у Луцьку, відділу Волинського краєзнавчого музею. Автори експозиції: Д. Зінько, Т. Левицька, З. Навроцька.

Дипломом II ступеня (55 балів)

Відкриття після тривалого ремонту та реконструкції єдиного у світі музею-садиби видатного композитора ХХ століття Ігоря Стравінського у місті Устилуг. Автор експозиції: Олена Огнева.

Дипломом III ступеня (25 балів)

Атрибуція і передача до фондів Волинського краєзнавчого музею картини Лукаса Кранаха Старшого(1472–1553). Портрет Йогана IV Ангальста-Цербста, вилученої на митниці. Головний хранитель

Н. Пушкар, зав. реставраційною майстернею А. Квасюк, пров. наук.співробітник Художнього музею Т. Левицька, завідувач Музею історії Луцького братства О. Бірюліна.

2. Відзначено також дипломами за зайняті:

IV місце (19 балів)

Видання і презентацію монографії Євгенії Ковальчук “Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929 – 2012 рр.)”, присвяченої 20-річчю Музею волинської ікони. – Луцьк: “Волинські старожитності”, 2013. – 296 с., іл. Автор: Євгенія Ковальчук

V місце (15 балів)

Участь у всеукраїнських міжмузейних виставках до 1025-річчя Хрещення Русі „Свята Православної Церкви” у Національному заповіднику „Софія Київська” (з 25 липня по 3 листопада 2013 рр.) та „Велике і величне” (з 27 липня по 25 вересня 2013 рр.) у „Мистецькому Арсеналі”. Автори експозицій Т. Єлісеєва, С. Василевська.

VI місце (9 балів)

Цикл заходів присвячених 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича – етнографа, заслуженого працівника культури України, лауреата Всеукраїнських премій ім. П. Чубинського та ім. В.Гнатюка (IV Всеукраїнська науково-етнографічна конференція „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї”; виставка, тематичний вечір; презентація книги О. Кондратович „Олекса Ошуркевич: з антеїв волинської землі”). Організатор відділ етнографії Волинського краєзнавчого музею, завідувач Л. Мірошніченко-Гусак.

Науково-методична робота

Станом на 1 січня 2015 року у Волинській області діє 17 комунальних музеїв (в т. ч. Волинський краєзнавчий музей, якому підпорядковано 5 музеїв – 4 відділи та філіал) та 83 музейних заклади на громадських засадах, у т.ч. 6 – що носять звання „Народний музей”. У 2014 році взято на облік Музей історії кінематографії та фотомистецтва Волині, якому згідно рішення колегії управління культури Волинської обласної державної адміністрації № 3/2 від 28 жовтня 2014 року присвоєно звання „Народний музей”.

Науковцями відділу методичної роботи з державними і громадськими музеями (О. Вернидубов, Л. Криштапюк) Волинського краєзнавчого музею надано методичну і практичну допомогу в удосконаленні експозицій відділу природи та розділу „Ківерцівщина у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.” Ківерцівського районного краєзнавчого музею та експозицій Старовижівського краєзнавчого музею, Музею жертв тоталітарних режимів при Волинському технікумі Національного університету харчових технологій, музейної кімнати історії Брусилівського прориву (при школі с. Дерно Ківерцівського району), Музею с. Баїв Луцького району, Голобської історичної музейної кімнати (при церкві), у створенні стаціонарної виставки (окремий зал) „Волинь у Першій світовій війні (1914-1918 рр.)” Волинському регіональному музею українського війська та військової техніки та експозицій, присвячених проведенню антитерористичної операції на сході України, – Центру туризму, спорту та екскурсій, ЗОШ № 22 та № 3 м. Луцька, а також у роботі Торчинського та Іваничівського історичних музеїв, Музею історії кінематографії та фотомистецтва Волині, Музею прикордонного загону в м. Луцьку та ін.

Крім того, науковцями Волинського краєзнавчого музею надано методичну допомогу Музею історії села Баїв та волинського бджільництва з обліку, атрибуції, систематизації пам’яток (Л. Мірошніченко-Гусак, О. Моренчук), Луцькому історико-культурному заповіднику в обліку експонатів з дорогоцінних металів та описі предметів нумізматики і металопластики, Рокинівському музею історії сільського господарства Волині-скансену у звірці наявності та переінвентаризації фондів, Володимир-Волинському історичному музею в обліку археологічних колекцій та експонатів з дорогоцінних металів, Камінь-Каширському краєзнавчому музею у постановці на державний облік експонатів з дорогоцінних металів (Н. Пушкар), а також у роботі Музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Рокинівського музею історії сільського господарства Волині-скансену (Г. Охріменко) та ін.

Для працівників комунальних та громадських музеїв, райміськвідділів культури та вчителів області підготовлено:

- порівняльно-довідковий матеріал „Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2013 році” (О. Вернидубов, Л. Криштапюк);

- методичні рекомендації „Створення сільського музею на громадських засадах” (О. Вернидубов, Л. Криштапюк);

- „Визволення Волині та України від німецько-фашистських загарбників” (до 70-ї річниці). Методико-інформаційні матеріали для музейних працівників (О. Вернидубов);
- Методико-інструктивний лист по висвітленню подій революції Гідності та участі волинян у антитерористичній операції в музейних закладах Волині (Л. Криштапок, О. Вернидубов);
- методичка „Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського – школі” (Н. Гатальська);
- нову редакцію програми „Музей-школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2014-2015 навчальних років)” (Л. Пальоха).

Зав. відділу етнографії Л. Мірошниченко-Гусак взяла участь у роботі журі Луцьких міського конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики та XII міського фестивалю вертепів „З Різдом Христовим!”, міського конкурсу писанкарства Луцької дитячої художньої школи, Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді „Моя Батьківщина – Україна” Обласного центру туризму спорту та екскурсій, Обласної молодіжної науково-краєзнавчої конференції на тему „Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії сільського господарства мого краю” у Рокинівському музеї історії сільського господарства Волині-скансені.

На базі Волинського краєзнавчого музею пройшли навчальну музейно-архівну та музейно-виробничу практику студенти історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Працівниками відділу охорони пам'яток історії та культури надавались відповіді на запити, допомога та здійснювалася співпраця з державними установами, громадянами з питань пам'ятко-охоронної діяльності. Зокрема, надана охоронна документація на пам'ятки історії та культури Луцького району для роботи працівникам Луцького районного відділу культури та по Колодяженському літературно-меморіальному музею Лесі Українки на вимогу Ковельської міжрайонної прокуратури.

Науково-популяризаторська робота

У 2014 році науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею підготовлено і видано:

- Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2014. – 362 с. (відповідальний за випуск А. Силюк);
- Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2014. – 449 с., іл. (редакційна група А. Силюк, М. Мігас; відповідальний за випуск А. Силюк);
- Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури. Науковий збірник. Випуск 51. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26–27 червня 2014 року. Упоряд. А. Силюк, В. Комзюк. – Луцьк, 2014. – 312 с., іл. (редакційна група Г. Бондаренко, В. Комзюк; відповідальні за випуск А. Силюк, В. Комзюк);
- Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 21. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16 – 17 жовтня 2014 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук – Луцьк, 2014. – 352 с., іл. (редакційна група: А. Силюк, Є. Ковальчук, Т. Єлісеєва, М. Мігас; відповідальний за випуск А. Силюк);
- Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею : каталог / вступ. ст. О. М. Моренчук; упоряд. : Л. А. Мірошниченко-Гусак, О. М. Моренчук, Т. О. Хомова. – Луцьк : Терези, 2014. – 80 с. : іл. – (Колекції Волинського краєзнавчого музею, вип. 11) (автор тексту О. Моренчук; укладачі каталогу Л. Мірошниченко-Гусак, О. Моренчук, Т. Хомова; відповідальний за випуск А. Силюк);
- Олена Пчілка. Козачка Олена: Посвята М. В. Лисинкові / Передмова, підготовка до друку та упорядкування В. Комзюк, Л. Мержвинська, Н. Пушкар; ілюстрації В. Михальської; відповідальний за випуск А. Силюк. – Луцьк, „Надстир'я” - „Ковельська міська друкарня”, 2014. – 58 с.;
- Філонюк М. Шевченківська світлиця Миколи Куделі у Волинському краєзнавчому музеї. Путівник. – Луцьк : Волинські старожитності. – 2014. – 40 с., іл. (науковий редактор Є. Ковальчук; коректор Н. Пушкар; фото Л. Максимов; відповідальний за випуск А. Силюк);
- Символи різдвяних свят. Буклет. – Луцьк: Медіа, 2014. – 8 с. (упорядник Л. Мірошниченко-Гусак, науковий редактор Є. Ковальчук, відповідальний за випуск А. Силюк);
- Створення сільського музею на громадських засадах – Луцьк, 2014. – 18 с. (підготували О.

Вернидубов, Л. Криштапок);

- „Визволення Волині та України від німецько-фашистських загарбників” (до 70-ї річниці). Методико-інформаційні матеріали для музейних працівників. – Луцьк, 2014. – 77 с. (підготував О. Вернидубов);

- Методико-інструктивний лист по висвітленню подій революції Гідності та участі волинців у антитерористичній операції в музейних закладах Волині. – Луцьк, 2014. – 4 с. (підготували Л. Криштапок, О. Вернидубов);

- „Музей-школі. На допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2014-2015 навчальних років)”. – Луцьк, 2014. – 18 с. (підготувала Л. Пальоха);

- календарі на 2015 рік, запрошення та афіші нових виставок.

Згідно угоди про співпрацю Волинського краєзнавчого музею та Замосцького музею у м.Замосці (Республіка Польща), спільно підготовлено і видано шостий том двомовного українсько-польського наукового збірника „Замосцько-Волинські музейні зошити” (ред. А. Силук та ін. – Замоґж-Луцьк: „Терези”, ФОП Сікачова В. А., 2014).

Крім того, Волинським краєзнавчим музеєм спільно з іншими музеями, установами і товариствами у 2014 році підготовлено і видано:

- „Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині. Науковий збірник. Випуск 49. Матеріали Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції „Минуле і сучасне єврейської громади на Волині”, 20-21 серпня 2013 року, смт. Маневичі та Міжнародної наукової конференції „Польська культура в контексті волинського тексту”, 3-4 квітня 2014 року, м. Луцьк. Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – 296 с., іл.” (редакційна група А. Силук та ін.; відповідальний за випуск А. Силук) та „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині. Науковий збірник. Випуск 52. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, 20 листопада 2014 року, м. Луцьк. Упоряд. Г. Бондаренко, А. Силук. – Луцьк, 2014. – 499 с., іл.” (редакційна група А. Силук та ін.; відповідальний за випуск А. Силук) (з Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України);

- „І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. Науковий збірник. Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – 340 с., іл.” (редакційна група А. Силук та ін.; відповідальний за випуск А. Силук) (з Торчинським історичним музеєм);

- „Григорій Гуртовий : біобібліогр. покажч. / упр. культури Волин. ОДА ; Волин. ДОУНБ ; Волин. краєзн. музей ; Держ. арх. Волин. обл. ; упоряд. : Л. І. Коць, Н. М. Кузьміна, А. А. Понагайба, Н. Д. Хомяк. – Луцьк : 2014. – 60 с.” (відповідальний за випуск А. Силук та ін.) та „Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2015 рік”. – Луцьк, 2014. – 230 с. (редактори-упорядники: Є.Ковальчук та ін., відповідальні за випуск: А.Силук та ін.) (з Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки).

Науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею написано та опубліковано у всеукраїнській, обласній та районній пресі понад 75 статей і заміток. Працівники музею неодноразово виступали по обласному та Луцькому міському радіо, обласному державному та комерційному телебаченню, приймали участь у підготовці їх передач. Так, наукові співробітники брали участь у створенні телепередач та науково-популярних фільмів Волинської обласної державної телерадіокомпанії, зокрема, фільмів про життя та діяльність Ніла Хасевича і про створення Волинської області (С. Лис), програм „Так починалася війна” (С. Лис, О. Дубень) та „Алея Героїв” (О. Дубень), про волинські рукописні писемні традиції, про музейні старожитності, герб Луцька, Святого Миколая в історії міста Луцька, Габрієлю Запольську та ін. (О. Бірюліна) та ін.

Систематично вносилися матеріали на web-сайти Волинського краєзнавчого музею, Музею волинської ікони, Художнього музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та web-сайт „Музейний простір Волині”, сторінки обласного музею у соціальних мережах (Facebook, Вконтакте, Однокласники) та відділу етнографії музею у соціальній мережі Facebook.

Реставраційна робота

У 2014 році відреставровано 28 предметів основного фонду Волинського краєзнавчого музею: реставраторами музею – ікона „Христос Боремельський” (І-279), картуші „Пророк Ісайя” (І-81), „Пророк Гедеон” (І-82) та „Пророк Соломон” (І-942) (Л. Обухович); у ННДРЦУ в м.Києві – ікони „Богородиця Одігітрія” XVIII ст. (І-46), „Архістратиг Михаїл” (І-154), „Воздвиження Хреста Господнього” (І-252), „Воздвиження Чесного Животворчого Хреста Господнього” XVII ст. (Ж-315), 7 документів на пергаменті

XVII-XIX ст. (КДФ-1261, 3552, 3693, 5003, 5018, 5855, 10850); у Львівському філіалі ННДРЦУ – ікони „Юрій Змієборець” XVIII ст. (Ж-202), „Святий Миколай” XVIII ст. (I-91), „Коронування Богородиці/Богородиця Замилування” XVIII ст. (I-246), „Спас Вседержитель” XVIII ст. (I-135), „Свята Параскева” XVIII ст. (I-253), „Моління про чашу” XVIII ст. (I-801) та царські врата XVII ст. (Д-617) і (РА-6942); у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури у м.Києві – ікони „Новозавітна Трійця” XIX ст. (I-359), „Богородиця Печерська/Спас на престолі” (I-226), картуш „Пророки” XVIII ст. (РА-1444), портрет чоловіка в червоному жупані, з „оселедцем” XVIII ст. (Ж-23) та скульптура „Святий Петро” (РА-3661).

Для реставрації у ННДРЦУ в м.Києві були передані музейні ікони „Іоан Златоуст” XVIII ст. (I-68), „Богородиця Одигітрія” XVII ст. (I-130), „Новозавітна Трійця” XVIII ст. (I-628), „Свята Варвара” XVIII ст. (I-817), „Богородиця Одигітрія” XVII ст. (ТВ-9822), у Львівському філіалі ННДРЦУ – ікони „Святий Миколай” XVII (?) ст. (Ж-299), „Архангел Михаїл” XVIII ст. (I-941), „Христос Боремельський” XVIII ст. (Ж-70), „Святий Василій” XVIII ст. (I-200), „Свята Варвара” XVIII ст. (I-490), „Богородиця Одигітрія” XVII ст. (I-195), „Христос у дискосі” XVIII ст. (I-921), феретрон „Святий Миколай/Богородиця Одигітрія” XVIII ст. (I-276), картуш „Коронування Богородиці” XVIII ст. (I-93) та царські врата XVIII ст. (Д-2026) і (РА-6982), а у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури у м.Києві – ікони „Богородиця Одигітрія” (I-48) та „Архангел Михаїл” (I-603).

Реставраторами Волинського краєзнавчого музею проведено антисептування, очищено тил і торці ікони, підведено реставраційний левкас, потоншено оліфне прокриття живопису, розпочато тонування втрат живопису акварельними фарбами ікони „Зустріч Марії та Єлисавети” (I-799), зроблено профілактичні заклепки аварійних ділянок живопису ікони „Св. Варвара” (I-490), укріплено багаточисельні аварійні ділянки левкасу на живописі і рамі, тоновано втрати живопису, здійснено реконструкцію ликів акварельними фарбами на іконі „Старозавітна Трійця” (I-224), укріплено ділянки левкасу, вибірково тоновано втрати живопису на іконі „Святий Юрій Змієборець” (I-412), вибірково розкрито авторський живопис, очищено тильну сторону ікони „Свята Марфа” (I-747) (Л. Обухович), укріплено аварійні ділянки на картині Євгена Музи „Весна на шахті” (Ж-110), реставрувалася картина Андрія Коцки „Верховинка” (Ж-150), конвертовано картини Сергія Шишка „Міст-метро” (Ж-146), Золтана Шолтеса „Гірський потік” (Ж-141), Карла Якубека „Сонячний день” (Ж-379), Олександра Валенти „Моя вулиця” (Ж-189), С. Шпаковського „Жіноча голівка” (Г-5) (А. Квасюк) та ін.

Подано заявки на реставрацію на 2015 рік у ННДРЦУ (Київ) та Львівську філію ННДРЦУ. До списків включено 34 предмети.

Працівники сектору фондів Музею волинської ікони працювали над відбором експонатів для проведення хіміко-технологічних досліджень іконопису та поліхромного розпису науковими співробітниками наукового відділу фізико-хімічних досліджень ННДРЦУ Н. Шевченко та В. Асауловою.

Велася підготовка та, при потребі, реставрація експонатів для створення нових виставок.

Здійснювався контроль за температурно-вологісним режимом та станом збереження експонатів в експозиціях та фондосховищах Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу.

Робота бібліотеки музею

На 1 січня 2015 року книжковий фонд бібліотеки Волинського краєзнавчого музею нараховує 27233 примірники. У 2014 році він поповнився на 352 видання. Було передплачено 28 газет та 27 журналів.

Протягом року, при 310 читачах, у бібліотеці музею було здійснено 5,7 тис. книговидач.

Для науково-освітніх заходів та відзначення пам'ятних дат були підготовлені книжкові виставки „Соборна Україна”, „Безсмертне слово Кобзаря”, „Волинськими стежками Лесі Українки”, „Волинський музей: історія і сучасність”, „Волинь у дослідженнях краєзнавців”, „Чорнобиль: причини і наслідки”, „Сакральне мистецтво Волині”, „УПА: історія нескорених”, „Наш край у роки II світової війни” (до 70-ої річниці визволення України), до днів пам'яті жертв політичних репресій, депортацій та голодомору.

Підвищення кваліфікації

З метою удосконалення фахового рівня, професійної кваліфікації та обміну досвідом музейних працівників області на базі Волинського краєзнавчого музею, його відділу – Художнього музею в Луцьку, та кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 23 квітня проведено обласний семінар-практикум директорів комунальних та громадських музеїв області на тему „Організація роботи районних та сільських музеїв в сучасних умовах”. У його роботі взяло участь 27 директорів комунальних та народних музеїв Волині та їх наукових співробітників.

Спочатку учасники семінару в обласному музеї прослухали теоретичний курс по вище згаданій темі, взяли участь у практичному занятті „Інтерактивні форми роботи музею” по виставці „Барви волинської писанки”. Потім працювали на базі історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, де дізналися про діяльність кафедри документознавства і музейної справи та її роль в розвитку музеєзнавства та музейної справи на Волині, познайомилися з формами і методами роботи Музею етнографії Волині та Полісся і Музею археології університету. На завершення семінару-практикуму учасники побували у Художньому музеї, де ознайомилися з його експозицією, формами і методами роботи, розробкою та втіленням музейних проєктів, місцем і роллю Художнього музею в розвитку художньої культури краю та естетичному вихованні населення.

З 26 по 30 травня на курсах підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників у Рівненському центрі Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України пройшли навчання за тематикою „Роль музеїв в охороні культурної спадщини” завідувачі відділу новітньої історії В. Машлай та відділу науково-освітньої роботи Л. Пальоха, а з 15 по 19 вересня – за тематикою „Фондова, експозиційна та науково-просвітницька робота краєзнавчого музею” – молодші наукові співробітники відділу етнографії О. Грабинська, відділу новітньої історії О. Дубень та Музею волинської ікони І. Москалюк.

3-7 листопада завідувач Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки В. Комзюк взяла участь у проблемному навчанні за темою „Музеї у соціокультурному просторі” в Інституті післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України у Києві.

На 1 січня 2015 року із 153 працівників Волинського краєзнавчого музею 58 – наукових співробітників, з яких 57 – мають вищу освіту, в т. ч. 42 – спеціальну освіту. Кандидатів історичних наук – 2 (Г. Охріменко, Є. Ковальчук), здобувач – 1 (Д. Зінько). Заслужених працівників культури України – 5 (А. Силюк, В. Комзюк, З. Навроцька, А. Квасюк, Т. Єлісєєва). У зв’язку з агресією Росії проти України та проведенням Антитерористичної операції на сході країни, до Збройних сил України у квітні мобілізували старшого наукового співробітника відділу охорони пам’яток історії та культури В. Савицького, а у вересні – завідувача відділу давньої історії М. Вашету.

Господарська робота

У 2014 році велася робота з поліпшення матеріально-технічної бази музеїв. В обласному краєзнавчому музеї проведено поточний ремонт двох робочих кімнат і двох кімнат фондосховища та розпочато ремонт ще двох робочих кімнат. Завершується капітальний ремонт частини даху господарського корпусу.

Будівлі, приміщення і території Волинського краєзнавчого музею, його відділів та філіалу утримувалися в належному санітарному та естетичному вигляді.

**Директор Волинського
краєзнавчого музею
А. Силюк**

**КОМУНАЛЬНІ ТА ГРОМАДСЬКІ МУЗЕЇ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2014 році
(порівняльно – довідковий матеріал)**

Робота комунальних і громадських музеїв області у 2014 році здійснювалась згідно Закону України «Про музеї та музейну справу» і була спрямована на ознайомлення жителів і гостей краю з природою, історією і культурою Волині. Водночас низка масових заходів дозволила показати наш край в контексті загальноукраїнської історії та культури.

Станом на 1 січня 2015 року в області нараховується 17 музеїв комунальної власності. Крім того, в області діє 83 музейних заклади на громадських засадах, в тому числі 6 носять почесне звання «Народний музей», а саме:

- Берестечківський історичний музей;
  - Музей історії органів внутрішніх справ Волині (м.Луцьк);
  - Етнографічний музей «Світлиця» (НВК-гімназія №14, м.Луцьк);
  - Музей Лесі Українки (СНУ ім. Лесі Українки);
  - Устилузький музей-садиба Ігоря Стравінського;
  - Музей історії кінематографії і фотомистецтва Волині (м.Луцьк),
- а також 187 музейних закладів системи освіти, з яких 33 – носять почесне звання «Зразковий».

Музейні працівники області у 2014 році продовжували роботу по збору, збереженню, дослідженню та популяризації історико-культурної спадщини волинського краю, пам'яток природи, історії, матеріальної і духовної культури Волині, поглибленому вивченню історії краю, розвитку історичного краєзнавства та розбудові музейних закладів. Завдяки діяльності музейних працівників ніколи не переривається зв'язок поколінь, відчуття причетності до історії.

Доробок музеїв області в науково – дослідницькій, експозиційній, виставковій, збиральницькій, реставраційній, науково-освітній, методичній роботі знаходить своє відображення у наукових виданнях, експозиціях, різноманітних творчих музейних проектах. Музеї області, незважаючи на певні труднощі і недоліки, залишаються осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності, виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни.

Науково-дослідницька діяльність

У 2014 році науковці комунальних і громадських музеїв області досліджували і вивчали природу, екологію, історію, етнографію, матеріальну і духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток області.

У Ковельському історичному музеї протягом року основним напрямком діяльності було дослідження, вивчення, збереження і пропаганда історичних надбань краю.

Протягом року досліджувались і вивчались матеріали по періодах:

- найдавніші часи;
- Галицько-Волинське князівство;
- під владою Польщі та Литви після укладення Люблінської унії;
- польський до III поділу Речі Посполитої;
- під імперською владою;
- українська державність 1917 – 1920 рр.;
- у складі Польщі до середини вересня 1939р.;
- радянський до 1991р.;
- розбудова української державності. Історичні імперативи становлення, тенденції та проблеми розвитку.

Проводились дослідження і вивчення матеріалів по темах:

- археологічні, палеонтологічні, геологічні знахідки на території Ковельщини;
- міські привілеї і Магдебурзьке право у Ковелі;
- роль цехових організацій у соціально-економічному розвитку Ковеля (XVI-XVII ст.);
- культурно-просвітницька діяльність князя Андрія Курбського на Ковельщині;
- події на Ковельщині в період селянсько-козацької війни під проводом Б.Хмельницького;
- з історії ковельських національних меншин (XIX – XX ст.);
- Ковель у франко-російській війні 1812р.;
- члени магістрату Ковеля XIX ст.;

- соціально-економічний розвиток краю в XIX - початку XX ст.;
- Ковель напередодні та в роки Першої світової війни;
- історія ковельських вулиць (20-30-ті роки XX ст.);
- суспільно-політичне становище Ковельщини в 20-30-ті роки XX ст.;
- Ковель в роки гітлерівської окупації:

а) нацистський «порядок» в 1941 – 1944рр.;

б) бої за визволення Ковеля від фашистських загарбників;

- суспільно-політичне становище Ковеля у період Незалежності;
- духовні сторінки та культурно-освітнє життя Ковеля в період розбудови української державності.

У Камінь-Каширському краєзнавчому музеї протягом року проводились дослідження наукових тем:

- Камінь-Каширщина: 1921 – 1939 рр. Економічне і соціальне становище краю;
- з історії Першої світової війни. Червищанський плацдарм;
- репресовані священники Камінь-Каширщини;
- післявоєнна інтелігенція краю;
- з історії Качинської Свято-Успенської церкви.

Музей взяв участь у:

- V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури», с. Колодяжне (дослідницька робота – «Дорога Петра Гоця до Лесі»);

- XIII Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Краєзнавча Шевченкіана України», м. Канів (дослідницька робота – «Життєвий шлях і наукова діяльність вченого-шевченкознавця Євгена Шаблювського в експозиції Камінь-Каширського краєзнавчого музею»).

Було підготовлено і видано каталог виставки творчих робіт майстрів Камінь-Каширського краю «Мій Шевченко» (наклад – 1000 шт.), відкриття виставки та збір коштів для пам'ятника Тарасу Шевченку в місті.

Складено тематико-експозиційний план нової експозиції музею «Збірка сакрального мистецтва».

Протягом 2014 року співробітники Кортеліського історичного музею працювали над дослідженням та вивченням запланованих тем:

- Ратнівщина – край партизанський;
- з історії післявоєнних зустрічей ветеранів 160-ої, 38-ої, 76-ої, 1-ої стрілецьких дивізій на Ратнівщині.

З метою дослідження історії нашого краю та збереження історичної пам'яті, працівники музею записували на диктофон спогади очевидців Кортеліської трагедії, ветеранів Другої світової війни, старожилів села.

З метою виявлення пам'яток археології і матеріалів, пов'язаних з подіями Другої світової війни, працівники Ківерцівського краєзнавчого музею провели:

- експедиційні розвідки в с.Берестяне про події в роки Другої світової війни та в повоєнний період, пов'язані з діяльністю в цьому регіоні різних військових формувань: партизанських, ОУН-УПА, гітлерівських;

- в с. Жидичин археологами «Волинських старожитностей» та СНУ імені Лесі Українки виявлено гончарну піч XIV-XV століть, проте через фінансові проблеми немає можливості завершити розкопки, консервацію та музеїфікацію цінного в історичному плані об'єкта.

Директор музею С.В.Войчик був учасником:

- Круглого столу «Відкрий для себе Волинь туристичну», проведеного 15 серпня 2014 року в районному Центрі зайнятості;

- Засідання польсько-української комісії з підписання протоколу завершення робіт першого етапу ремонтно-реставраційних робіт в колегіаті Святої Трійці смт. Олика. Важливий документ підписали Генеральний консул РП у Луцьку Беата Бживчи, керівники управління культури Волинської облдержадміністрації, відділу культури Ківерцівської райдержадміністрації, працівники Міністерства культури Польщі, єпископ-ординарій Луцької дієцезії РКЦ Віталій Скомаровський, ксьондз Юрій Погнерибка та ін.

Директором музею упорядковано матеріали до книги Апостольського адміністратора єпископа РКЦ Станіслава Шикорадюка «Боже спаси Україну...» (2014. – Луцьк: ПП Іванюк В.П.) про події на Майдані в період Революції гідності 21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 років.

Підготовлено матеріал до I Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового (Колядки і шедрівки Поліського краю).

Згідно плану роботи Лопатенського музею партизанської Слави на 2014 рік - опрацьовано, вивчено та досліджено матеріали по темах:

- Луцько-Рівненська операція (27 січня 1944 року), визволення Ківерцівщини від німецько-фашистських загарбників;
- перші організатори підпілля та антифашистських груп на території Ківерцівського району 1941-1942 років;
- Бойовий шлях партизанського загону «Мисливці» під командуванням полковника М.А. Прокоп'юка (Волинь 1943 – 1944 рр.);
- Волинь на початку Великої Вітчизняної війни 1941 року – область прикордонна.

Ведеться дослідження подій 21 листопада 1943 року про спалення села Берестяне.

У 2014 році Лобненським музеєм партизанської Слави, проводилась наукова робота по вивченню, збору та обробці матеріалів по темах:

- «Діяльність партизанського з'єднання О.Федорова на Волині»;
- «Лобна. Сторінки минулого та сьогодення»;
- «Звеличені прощеною, подвигом уславлені».

У 2014 році працівники Любомльського краєзнавчого музею досліджували та вивчали природу, екологію, історію, етнографію, матеріальну та духовну культуру краю, сучасний політичний, соціально-економічний та культурний розвиток регіону.

Одним з найважливіших напрямків діяльності музею у звітний період була науково-дослідна робота, яка передбачала участь наукових співробітників в археологічних розвідках, краєзнавчих експедиціях, науково-практичних конференціях. З метою виявлення експонатів та пам'яток археології було обстежено: м. Любомль, смт. Головне, села: Радехів, Римачі, Згорани, Замлиння, Будники, Гороховище, Рогові Смоляри, Забужжя. Результатом стали 20 нововиявлених курганів та 3 поселення.

Працівники музею брали участь у міжнародних наукових конференціях:

1. «Минуле і сучасне Волині та Полісся». Міжнародна наукова конференція «Польська культура в контексті волинського тексту» 3-4 квітня 2014 року, м.Луцьк;
2. «Волинська ікона: дослідження і реставрація» 16-17 жовтня 2014 року, м.Луцьк;
3. «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині. 25 років Волинської обласної організації національної спілки краєзнавців України» - 20 листопада 2014 року, м.Луцьк;
4. «І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового» 26 грудня 2014 року смт. Торчин, Луцький район.

Протягом 2014 року науково-дослідницька діяльність працівників Рожищенського краєзнавчого музею була спрямована на проведення нових архівних досліджень з історії рідного краю для написання історичних довідок:

- «В єднанні сила і злагода» довідка; (до 95-ої річниці з дня Злуки);
- «Їх убивали тисячами» довідка; (до дня пам'яті жертв голокосту);
- «Забути не дано» довідка; (до 25-ої річниці виведення військ з Афганістану);
- «Пам'ять полеглим – шана живим» довідка; (до 70-річчя визволення району від фашистських загарбників);
- «Найбільша катастрофа ХХ ст.» - історична довідка; (до 28-ої річниці Чорнобильської катастрофи);
- «Якщо вмієте писати писанки» - стаття в газеті «Наш Край» 17.04.2014р.;
- «Перемога в серці і пам'яті» - історична довідка; (до 69-ої річниці Перемоги);
- «Історія української Конституції – історична довідка»;
- «70-та річниця визволення Волинської області від фашистських загарбників» - історична довідка;
- «Демократичний вибір України» - історична довідка; (до 23-ої річниці Незалежності України);
- «Народний Рух України – за перебудову» - історична довідка; (до 25-ої річниці Народного Руху України);
- «Свреї – вихідці з Рожищ» - історична довідка;
- «За Україну, за її волю» - історична довідка; (до 72-ої річниці створення УПА);
- «Ти пам'ятай, ніколи не забудь» - історична довідка; (до 70-ої річниці визволення України від фашистських загарбників);
- «Волині пам'ятає» - історична довідка; (до 82-ої річниці Голодомору);
- «Незгасне пам'ять» - історична довідка; (до дня гідності і свободи);
- «Волинь – колыска слов'янська» (до 75-ої річниці створення Волинської області);

- «Біль і мужність Чорнобиля» - історична довідка (до дня ліквідатора Чорнобильської АЕС).

Музей історії сільського господарства Волині – «Скансен» - культурно-освітня, науково-дослідницька установа, метою діяльності якої є всебічне вивчення розвитку Волинської сільськогосподарської культури, а також збір матеріалів, їх зберігання та експонування задля прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини.

У 2014 році науковцями музею зроблено чимало для ознайомлення відвідувачів з історичним спадком, унікальною етнографією нашого народу. Зокрема:

- тематичні екскурсії для різних вікових категорій;
- залучення до обрядодійств через інтерактивну участь;

- виховання у молоді любові до своєї Батьківщини через залучення їх до самостійного виготовлення гончарних виробів, ляльок-мотанок, дерев'яних іграшок.

Науковці музею отримали запрошення і були активними учасниками обласних науково-практичних конференцій: «Музейна педагогіка. Теорія і практика», 52-ої Всеукраїнської наукової конференції «Минуле і сучасне Волині і Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти Волині», а також – Міжнародної науково-практичної конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні», Міжнародного навчально-практичного семінару «Планета ідей».

Вперше організували і провели обласну учнівську конференцію «Минуле і сучасне сільського господарства мого краю».

Крім того, працівники музею взяли активну участь у:

- круглому столі Луцької міської ради за участю громадських організацій по розвитку зеленого туризму в м. Луцьку та Волинській області;

- урочистій Академії з нагоди 85-річчя Волинського краєзнавчого музею;
- урочистих зборах присвячених Дню незалежності в смт. Рокині;
- організації і проведенні походу-експедиції по порогах Південного Бугу;

- відкритому уроці для учнів 10-11 класів Рокинівського НВК «Новітня історія в авторських книжках» (О.Середюк);

- урочистостях з нагоди І-ї річчя Революції Гідності, м. Київ, Майдан Незалежності.

Збираючи, вивчаючи та досліджуючи традиції волинського сільського господарства, обряди, фольклор, науковці музею періодично висвітлюють свої доробки в засобах масової інформації, наукових збірниках та у виданнях.

У 2014 році науковцями музею було підготовлено та надруковано статті в районних, обласних газетах та наукових збірниках:

- О.М. Середюк, «Учися мудрості в батьків, а мужності – у козаків», «Слава праці» №70 від 18.09.2014р.;

- О.М. Середюк, «Козаки – справжні захисники», «Віче»; №28, 10.04.14р.,
- «Книга про події, які здивували світ», «Слава праці» №69 від 13-16, серпня 2014р.;
- Н.А. Антонова, «Незвична екскурсія в музеї», «Слава праці» №36-37, травень 2014р.;
- О.М. Середюк, «Світовид – осінній мудрець», «Слава праці» №73, жовтень 2014р.;
- О.М. Середюк, «Революція гідності», «Слава праці» №48, липень 2014р.;

- О.Д.Рогова, «У музеї не тільки екскурсії», «Волинь» №136 від 4.12.2014р.;

- О.М. Середюк, «Пораним воїнам АТО від козачат», «Віче», 13-19.11.2014р.);

- О.Д.Рогова, «Андрію, Андрію, маю на тебе надію», <http://volyn-kray-mus.at.ua>;

- Н.А. Антонова, «Реалізація соціальних функцій музею: організація вільного часу», збірник конференції «Музейна педагогіка», 02.2014р.;

- О.М. Середюк, «Проблеми і перспективи функціонування і розвитку Музею історії сільського господарства Волині - Скансен». 52-а Всеукраїнська науково-практична конференція «Минуле і сучасне Волині і Полісся. Розвиток краєзнавства та краєзнавчої освіти Волині»;

- О.М. Середюк «Вітряних млинів скелети» І-а обласна краєзнавча конференція-читання, присвячена пам'яті та 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового;

- О.М. Середюк «Україна в колоніальному ярмі», - Альманах «Перевесло», вип. 6, Луцьк, 2014, -с.294-335.;

- О.М. Середюк. Рецензія на книгу Л.Лук'яненка «Тут мій дух» у 2-х томах, К.,2013р.;

- О.М. Середюк, «Майдан», Луцьк, 2014р. (книга);

- О.М. Середюк, «Злий геній – вождь тероризму», Луцьк, 2014р. (книга).

Директором музею для науковців та працівників було організовано науково-етнографічну експедицію в:

- с. Теклине, Камінь-Каширського р-ну, де була придбана і перевезена хата з явірцем (сер. XIX);
 - с. Скредотівка, Ківерцівського р-ну, де обстежена хата унікальної конструкції початок XX ст. з оригінальною паливно-обігрівальною системою.

В наступному році, музей планує перевезти цю хату та установити її просто неба в експозиції «Волинська Січ».

Власними силами музею вдалося повністю установити та облаштувати хату гончара, перевезену із с. Острів'я Шацького району.

У с. Жидичин Ківерцівського району археологами розкопана і вивчена цінна пам'ятка археології України – гончарна піч XV ст., яка була демонтована і перевезена в музей. Реконструкцію планується розпочати і завершити у 2015 році.

У 2014 році робота Старовижівського районного краєзнавчого музею була спрямована на виконання відповідних розділів Програми розвитку культури, мистецтва і туризму в районі на період 2011-2015 років. З цієї метою продовжувалась робота по збору, збереженню, дослідженню та популяризації історико-культурної спадщини нашого краю, пам'яток природи, історії, матеріальної і духовної культури Старовижівщини. Пріоритетами своєї роботи музей вважає забезпечення спадкоємності поколінь.

Науково-дослідницька діяльність була спрямована на збереження, поповнення та популяризацію тих пам'яток, якими володіє музей. Продовжилась дослідницька робота «Слідами Т.Шевченка на Старовижівщині». За матеріалами цих досліджень було сформовано однойменну виставку, яка включила архівні матеріали, фотографії, зразки публікацій в пресі. Оpubліковано статтю в районній газеті «Сільські новини».

Торчинським народним історичним музеєм імені Григорія Гуртового у 2014 році було перевидано книгу Г.Гуртового «Торчин – передзвін віків» (доповнений і редактований варіант), під загальною редакцією директора музею О.В.Мельника. Також директор входив до оргкомітету і редакційної групи наукового збірника «Перші Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Г.Гуртового».

Працівниками музею за 2014 р. опубліковано ряд наукових і публіцистичних статей. Наукові публікації: «Життя заради науки (до 85-річчя від дня народження видатного українського історика Миколи Ковальського)» (О. Мельник у співавторстві з доктором історичних наук, професором В. Трофимовичем, наукові записки Національного університету «Острозька Академія»: Історичні науки), «Діяльність Миколи Ковальського у львівському музеї етнографії і художнього промислу (1959-1963 рр.)» (О. Мельник у співавторстві з доктором історичних наук, професором В. Трофимовичем, Вісник Львівського університету. Серія історична).

Низка статей присвячена діяльності засновника музею Г.О. Гуртового (до його 90-ї річниці): «Гуртовий Григорій Олександрович (1924 – 2012) – видатний краєзнавець Волині, педагог, ентузіаст музейної справи, засновник Торчинського народного історичного музею» («Григорій Гуртовий: бібліографічний покажчик»), «Ентузіаст музейного краєзнавства Волині (до 90-річчя від дня народження Г. Гуртового)» (О. Мельник, науковий збірник «Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині»), «Зв'язок музею і школи в діяльності Григорія Гуртового» (О. Мельник, науковий збірник «Перші Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Г. Гуртового»), «Історія населених пунктів Луцького району в працях Григорія Олександровича Гуртового» (екскурсовод А. Сахнюк, О. Мельник, науковий збірник «Перші Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Г.Гуртового»).

Працівник музею Н.Фесенко опублікувала статтю на шевченківську тематику: «З історії створення Шевченківського «Заповіту»», («Слава праці»).

Директор музею О. Мельник опублікував інтерв'ю з бійцем батальйону «Айдар» О. Корінем із с.Буяни, записане під час зустрічі в музеї: «Відчуваємо, що з нами – вся Україна» («Слава праці»).

Діяльність музею відображена у таких публікаціях працівників і учасників заходів: «Шляхами долі Миколи Куделі» (О. Мельник, «Слава праці», про захід на вшанування пам'яті М. Куделі), «Конференція пам'яті Г.О. Гуртового» (О. Мельник у співавторстві з О. Томаченком, «Слава праці»), «Різномбар'я української вишивки» (А. Сахнюк «Слава праці», повідомлення про виставку), «Учні стали ближчими до ЄС» (О. Мельник, «Слава праці», повідомлення про захід), «Він оберігав минуле, а майбутнє збереже його» (М. Якименко «Голос України», про День пам'яті і читання пам'яті Г.Гуртового).

Експозиційна і виставкова діяльність

Одне з центральних місць у музейній праці посідає експозиційна діяльність. Кожен музей має своє неповторне обличчя власне завдяки своїй експозиції – тій частині музейного фонду, яка виставлена для

огляду.

У 2014 році активна виставкова та масова науково-освітня робота велась у Ковельському історичному музеї. За звітний період музей підготував та організував експонування тематичних виставок:

- до 95-ї річниці від Дня проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР;
- «Нас об'єднала вишиванка» (присвячена Дню Соборності і Свободи України. Фото М. Данилюка, В. Пилипчука, Н. Михайлюк, О. Закацури);
- до 25-ї річниці виведення радянських військ з території Афганістану;
- до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка;
- до Дня Чорнобильської трагедії;
- «Великодня писанка»;
- до 25 річниці заснування Ковельського історичного музею;
- до 70-ї річниці визволення Ковеля від німецько-фашистського поневолення;
- «Антитерористична операція весна-літо 2014р.»;
- до Дня незалежності;
- до Дня художника колективна виставка живопису ковельських художників;
- «З бабусиною скрині» (вишиті картини з фондів Ковельського історичного музею);
- до Дня вшанування пам'яті жертв голодомору та політичних репресій;
- до річниці утворення Волинської області «Волинь – це Полісся перлина, твоя і моя Батьківщина»;
- новорічно-різдвяних листівок.

Були проведені презентації виставок:

- «Зимовий калейдоскоп»;
- графічних та художніх робіт Андроника Лазарчука;
- творчих робіт ковельчанки Оксани Онищенко «Останні Хризантеми»;
- графічних робіт члена Національної спілки художників України Леоніда Хведчука;
- графіки в офортній техніці «Постаті таємничого неба» Альони Федік;
- Олександра Углова «ArtУгол»;
- творчого об'єднання «Підкова»;
- дитячих робіт «Великодня Веселка»;
- творчих робіт молодих волинських художників. У виставці взяли участь близько 40 учасників;
- картин Оксани Цюп'яшук «Барви моєї душі»;
- подружжя Романа та Надії Федини «Люблю з любком танцювати»;
- робіт учнів ковельської дитячої художньої школи ім. А. Лазарчука за 2013-2014 рр.;
- картин Юрія Донських «Пори року»;
- творчих робіт Віри Семеній «Чарівний світ»;
- народної майстрині Юлії Богданової з Луцька – «Волинські берегині»;
- ковельських художників до Дня міста «Мелодія барв»;
- живопису Ольги Комісарик «Дихання в такт зі світом»;
- благодійні виставки «Митці - дітям»;
- фоторобіт «Поглянь, Тарасе на Україну» присвячена Дню Незалежності України та 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка;
- творчих робіт Миколи Гончарука та його доньки Анастасії «Я вдячний Богу і батькам»;
- робіт творчого об'єднання «Підкова» спільно з ковельськими митцями присвячена Дню художника;
- родини Козачуків «з Україною в серці»;
- картин Лесі Четвероусової «Мелодія осені»;
- фоторобіт Дениса Новожилова;
- картин польських художників з м. Ленчна (товариство «Пляма»);
- картин ковельських художників до Дня міста «Рідне місто моє» (творче об'єднання «Підкова»);
- картин ковельчанки Тетяни Степанюк;
- картин з фондів Ковельського історичного музею.

У 2014 році науковими співробітниками Володимир-Волинського історичного музею підготовлено і відкрито 13 виставок:

- експонувалась виставка викладача Львівської академії мистецтв Ніни Марківни Петруніної, на якій автор представила свої творчі роботи з гутного скла;
- виставка творів митців і народних умільців присвячена 200-літньому ювілею Тараса Шевченка;
- виставка творів учнів Володимир-Волинської дитячої художньої школи на великодню тематику;

- для огляду відвідувачам була запропонована виставка «Мініатюрні вітрильники у пляшках» Володимира Ящука з Луцька;
- у виставковій залі музею експонувалась оригінальна виставка жительки Володимир-Волинського Олени Бабійчук «Роботи з соломoplastики»;
- виставка фотоматеріалів «Володимир-Волинський у Першій світовій війні»;
- відвідувачі могли побачити виставку до 23-ї річниці державної Незалежності України;
- можна було оглянути змістовну виставку картин ковельської художниці Оксани Онищенко;
- свої картини у техніці вітражного розпису презентувала володимирчанка Олена Магер;
- з нагоди Дня художника історичний музей спільно з художньою школою презентував виставку живопису волинських художників ХХ ст.;
- експонувалась оригінальна виставка учнів Нововолинської школи мистецтв;
- виставка живопису Алли Навроцької – викладача Нововолинської дитячої школи мистецтв;
- відкрито фотодокументальну виставку «Собор Різдва Христового: історія, відбудова, сучасність» на презентації якої учні гімназії виконали різдвяні колядки.

У Горохівському історичному музеї протягом року проводилась активна виставкова діяльність. Працівники музею організували експонування ряду виставок:

- виставка – конкурс різдвяно-новорічної атрибутики «Різдвяне диво», в якій взяли участь учні районного будинку дитячої та юнацької творчості;
- до Дня виведення Радянських військ з Афганістану було проведено ряд екскурсій патріотичного спрямування по виставці «Забути не дано», крім того було проведено зустрічі-спогади колишніх воїнів афганців з учнями шкіл міста;
- до 200-річчя Т.Г. Шевченка проведено захід «Поет-художник»;
- до Великодніх свят було організовано виставку-конкурс «А вже недалечко червоне яєчко»;
- до 69-ї річниці Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні була організована виставка «В століттях будуть пам'ятати їхні славні імена»;
- до Міжнародного дня музеїв була експонована виставка «Майдан на дотик» (речі привезені з майдану);
- до Дня міста Горохова була представлена фотовиставка «Рідний мій Горохів»;
- до Дня Незалежності України була оновлена фотовиставка «23-й рік Незалежності»;
- експонувалась виставка «За Україну, за її волю», присвячена 72-й річниці УПА.

Протягом звітнього періоду робота Іваницівського історичного музею була спрямована на дослідження, збереження та відтворення історичної та культурної спадщини краю, популяризацію діючих експозицій, збереження та поповнення музейних фондів, організацію навчально-виховної роботи. Були підготовлені та експонувались такі виставки:

- Виставка-конкурс «Новорічний подарунок»;
- «Твої, Батьківщино, сини. Обов'язок. Подвиг. Трагедія» - інформаційна виставка до дня вшанування учасників бойових дій на території інших держав;
- «Горить зоря її поезії на краєм» - виставка до 143-ї річниці від дня народження Лесі Українки;
- «Вічна пам'ять героям України, загиблим на Майдані» - куточок вшанування пам'яті;
- «Шляхами Кобзаря» - виставка до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка;
- «Поетичні доробки Прибужжя» - виставка з фондів музею до всесвітнього дня поезії;
- «Великдень на гостини просить» - пасхальна тематична виставка;
- «Торкаючись серцем подвигу» - тематична виставка до дня Перемоги;
- «Музеї Волині та України пропонують. Музейний калейдоскоп» - тематична виставка до міжнародного дня музеїв;
- «Війна. Народ. Перемога» - виставка з фондів музею до дня визволення району від фашистських загарбників;
- «Українська культура в образах» - виставка копій графічних робіт художника Антоніо Чорпіти;
- «Незгасна зоря України» - до дня пам'яті Лесі Українки;
- «Україна наш дім. Шляхами історії» - виставка до дня Незалежності України;
- «Козацтво українське – звитяги святе джерело» - до дня українського козацтва;
- «Понад усе любив він рідний край» - виставка до 5-ї річниці від дня смерті краєзнавця О.Бобака;
- «Щоб не згасла свіча пам'яті» - до річниці голодомору в Україні;
- «Це потрібно живим. Урок ціною в життя» - тематична виставка до 30-ї річниці від дня загибелі Ю.Лелюкова;

- «Збережене сонце. Сімейні обереги родини Богачевських-Гречан» - персональна виставка;
- «Новорічно-Різдвяні дива» - виставка-конкурс дитячих робіт.

У Камінь-Каширському краєзнавчому музеї протягом звітного року було організовано виставки:

- «Новорічні дива» (спільно з будинком дитячої та юнацької творчості);
- «Мій Шевченко» - до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка;
- «Зоре Моя. В тебе світло повік буде ясне...» (до дня народження Лесі Українки);
- «Герої не вмирають!» (про події на Євромайдані в Києві);
- «Калейдоскоп народної творчості» (вишиті картини, доріжки, мережива);
- «Ті, що тримають небо...» (про земляків, які загинули на сході України);
- «І буде син, і буде...» (до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, смт. Маневичі, м.

Луцьк);

- «Пластиковий Рай» (спільно з будинком дитячої та юнацької творчості).

Також, у 2014 році було проведено значну експозиційну роботу:

- реекспозицію розділу про життєвий і науковий шлях Є.Шаблювського;
- створено експозицію «Збірка сакрального мистецтва».

За звітний період у Кортеліському історичному музеї оформлено сім фотодокументальних виставок:

- «Чорнобиль в серці України, а тінь його по всій землі»;
- «Пам'ять полеглим, шана живим»;
- «Шевченко і Волинь»;
- «І оживають сторінки історії»;
- «Живуть у пам'яті народній героїв славні імена»;
- «Звірства нацистів на окупованих територіях»;
- «Моя Україно! Волинь моя рідна».

В музеї проводиться пошукова робота по збору історико-краєзнавчих та етнографічних матеріалів.

Протягом року фонди музею поповнились на 100 експонатів основного та допоміжного фонду. За звітний період працівники музею поповнили діючу експозицію новими експонатами. Це стосується, зокрема, розділів «Визволення краю» та «Вшанування пам'яті».

Крім того, великим позитивом є те, що вдалось зробити реставрацію діорами «Спалене село». Саме ця діорама викликає найбільшу зацікавленість у відвідувачів музею, особливо в дітей. Завдяки реставрації, зображення картини стало більш яскравим та виразним, а також змінено сам зміст картини відповідно до історичної дійсності.

2014 рік у роботі Ківерцівського краєзнавчого музею був продовженням роботи над формуванням музейних експозицій.

8 травня 2014 року відкрито для відвідувачів першу експозицію, присвячену Другій світовій війні. Завершується оформлення відділу природи. Розроблено тематико-експозиційні плани з етнографії та «Коріння роду і слави Ківерцівщини» (про відомих людей краю, його дослідників).

Протягом року музей експонував наступні виставки:

- Виставка картин луцької художниці Маргарити Паламарчук «Новий погляд»;
- Книжкова виставка «У вихорі війни», організована центральною бібліотекою для дорослих;
- Виставка дитячих малюнків, приурочених 69-й річниці Великої Перемоги. Учасниками її були учні 1-11-х класів 23 шкіл району;
- Експонувались роботи художників-аматорів району «Моя країна - Україна»;
- Фотовиставка «Найбільш знакові події Революції гідності 21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 років»;

- Виставка військової форми одягу «Честь мундира», присвячена Дню Збройних Сил України.

Протягом 2014 року в Маневицькому краєзнавчому музеї було проведено низку масових заходів:

- Виставка з фондів музею «Поетичне слово Кобзаря»;
- «Хай смачна кутя удасться» майстер-клас по приготуванню куті з участю дитячого фольклорного колективу «Скарбничка» та працівників дитячої районної бібліотеки;
- Етнографічна виставка «Давні ремесла волинського полісся»;
- Виставка з фондів музею до 70-річчя визволення району від німецько-фашистських загарбників «Подвиг невмирущий як життя»;
- «На вічнім шляху до Шевченка» - виставка з фондів музею до 200-ї річниці від Дня народження Т.Г. Шевченка;
- «Безсмертний подвиг воїнів-інтернаціоналістів» - виставка приурочена до 25-ї річниці виведення

військ з Афганістану;

- Виставка до Великодніх свят «А вже недалечко червоне яєчко»;
- «І трагедія, і подвиг» - виставка з фондів музею у дитячій районній бібліотеці;
- Персональна виставка з нагоди міжнародного Дня музеїв «Рукотворний дивосвіт Руслани Чубай»;
- Виставка з фондів музею «Рушниками хата багата»;
- «Молодість обпалена війною» приурочена початку Великої Вітчизняної війни;
- Фотовиставка в районному будинку культури «Усе моє, все зветься Україна» до Дня незалежності

України;

- «Неповторна моя Україна» - фотовиставка в музеї;
- Виставка старожитностей з фондів музею приурочена 200-річчю від Дня народження Т.Г.

Шевченка;

- «Побут і звичаї українського народу» - виставка з фондів музею;
- Виставка в районному будинку культури до Дня вшанування жертв голодомору «Пам'ять людська не забуде повік»;

- Виставка з фондів музею до Дня ліквідатора «Затулили собою всіх»;
- Презентація персональної виставки Юрія Савки «Штрихи історії України у вишитому портреті»;
- Святкова виставка Новорічної атрибутики «З Новим роком та Різдвом Христовим!».

Протягом звітнього року в Нововолинському історичному музеї були оформлені та експонувались наступні виставки:

- «Горнятко з узваром, макітра з кутею» - виставка обрядового різдвяного глиняного посуду до Різдва Христового;

- Літературна виставка присвячена річниці від дня народження Лесі Українки – «Нехай мої співи літають по рідній моїй стороні»;

- Відкрито виставку присвячену 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка «Шевченко в пам'яті нововолинців»;

- Виставка писанок із фонду музею та робіт учнів школи мистецтв «Село на нашій Україні – неначе писанка село»;

- Відкрито виставку присвячену 122-й річниці від дня народження ідеолога українського православ'я Арсена Річинського;

- «Мініатюрні моделі вітрильників у пляшках» - виставка лучанина Володимира Ящука;

- «З днем народження місто моє!» - виставка-продаж місцевих майстрів;

- Виставка робіт учнів художнього відділу школи мистецтв «У кожному серці є місце для творчості»;

- «У шухляді часу купкою листи» - виставка мешканки Нововолинська Алли Навроцької присвячена

Міжнародному Дню художника;

- Персональна виставка ковельської художниці Оксани Онищенко «Останні Хризантеми»;

- Літературна виставка до створення «Народний Рух України за перебудову»;

- Відкрито виставку буковинської художниці Оксани Мартинюк «Душі багатство в барви перелите»;

- Оформлення виставки різдвяної атрибутики та робіт учнів художнього відділу школи мистецтв «Різдво у кожному хату»;

- Пересувна виставка – конкурс робіт присвячених 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття».

Одне з основних місць в роботі Любомльського краєзнавчого музею посідає експозиційна діяльність.

Так, протягом 2014 року в музеї діяли такі виставки:

- «В унікальних експонатах 40-річний шлях музею»;

- «У світлі Тарасових дум» (200 років з дня народження Т.Шевченка);

- «Знайомі незнайомці волинських лісів»;

- «Святе материнство» (ікони з пленеру в с. Замлиння);

- «Одержимий любов'ю до рідного краю» (100 років від дня народження Дмитра Остапка);

- «Радуйся земле, світ новий народився».

Протягом 2014 року працівниками Рожищенського краєзнавчого музею було організовано та експоновано такі виставки:

- «В єднанні сила і злагода» - до 95-ої річниці з дня Злуки;

- «Забути не дано» - до 25-ої річниці виведення радянських військ з Афганістану;

- «Відлуння війни» - до 70-ої річниці визволення району від фашистських загарбників;

- «Живописна спадщина Т.Г. Шевченка» до 200-річчя з дня народження;

- Науково-практична виставка «Церковна історія і побут»;
- «Декларація про державний суверенітет» - до 24-ої річниці прийняття Декларації;
- Виставка речей знайдених жителем м. Рожище Рудчуком Андрієм до 100-річчя Першої світової війни;

- «Нескорені» - до 72-ї річниці створення Української Повстанської Армії;
- «Голодомор – геноцид української нації» - до 82-ї річниці Голодомору;
- Персональна виставка художниці Смаль Ю.

Протягом 2014 року працівниками Торчинського народного історичного музею імені Григорія Гуртового організовано ряд тематичних виставок, серед них:

- «Зі святом Соборності та Свободи України» (до 95-ї річниці проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР);

- «Пам'яті Героїв Крут» (присвячена подвигу Студентського куреня в бою 29 січня 1918р.);
- «Афган – біль, трагедія і звитяга» (до 25-річчя виведення військ з Афганістану, було представлено біографії і фото афганців Луцького загону);

- «Слідами Чорнобильської катастрофи» (до дня трагедії на ЧАЕС);
- До 70-річчя визволення Торчина від окупаційних нацистських військ;
- «ЄС-переваги і недоліки» (до Дня Європи);

- «Шляхами визволення Волині» (до 70-річчя визволення Волині від окупації гітлерівськими військами);

- «З Днем Конституції України» (традиції українського законотворення);

- «Забороль на сходинах віків» (до 585-річчя від першої писемної згадки про с. Забороль Луцького району);

- «Єдина Україна» (виставка малюнків, виконаних вихованцями дитячих навчальних закладів с. Липини, с. Гірка Полонка (ДНЗ №2 «Калинка»), Луцького РБК для військовослужбовців, які відбивають східні рубежі України від російських найманців);

- «Народному Руху України – 25 років» (історія створення і діяльності організації);
- до Дня української писемності і мови (тисячолітні традиції розвитку української мови);

- «Ой колядо, колядочко, яка ж ти нам мила» (виставка, яка відображає українські народні звичаї та традиції святкування новорічно-різдвяних свят);

- «Понад усе вони любили свій коханий край» (присвячена першій річниці Революції гідності в Україні);

- «І в душі моїй Кобзар» (виставка малюнків про життя та діяльність Кобзаря);

- «В своїй хаті своя правда і сила, і воля» (до 100-річчя від дня народження шевченкознавця М. Куделі);

- «Вічний образ Кобзаря» (присвячена увічненню пам'яті Т.Шевченка у пам'ятниках в різних країнах світу).

Експозиційна і виставкова діяльність є основою культурно-освітньої роботи музею історії сільського господарства Волині – «Скансен». У 2014 році продовжувався збір матеріалу і підготовка експозиційного плану до оновленого залу «історія Волинської сільськогосподарської науки». Також, продовжується збір матеріалів для завершення виставки «Традиції молочного скотарства на Волині», аналогів якої немає в Україні, яка присвячена 100-річчю від дня народження двічі Героя Соціалістичної Праці Марії Савченко (автор Ганна Середюк);

Протягом року у музеї були організовані наступні виставки:

- «Млини Волині» (сезонна виставка, що експонувалась у вітряку);

- «Революція гідності»;

- «Україна і Росія: Братерські народи чи вороги»;

- Виставка-презентація музею історії с/г Волині – «Скансен» у Волиньстандартметрології;

- «Традиції молочного скотарства на Волині»;

- «Я літ своїх у скриню не ховаю» - виставка, присвячена 70-літтю А.П. Білітюка, працівника дослідної станції, талановитого науковця.

У 2014 році Старовижівським районним народним музеєм, велика увага приділялась експозиційно-виставковій роботі і популяризації творчості народних умільців нашого краю. Виставкова діяльність цього року перетнула кордони Старовижівщини. Старовижівчани і гості селища змогли побачити не лише твори місцевих умільців, а й роботи майстрів із смт. Турійськ та с. Овадне, Володимир-Волинського району.

За звітний період було організовано і проведено традиційні тематичні виставки до пам'ятних дат і державних та народних свят:

- до Дня Соборності – «Біля витоків держави»;
- до Дня Конституції – «Історія української Конституції»;
- до Дня Незалежності – «Як Україна незалежність здобувала»;
- до Дня жертв концтаборів – «Там вижити означало - перемогти»;
- Виставка-реквієм «Чорнобильська трагедія – біль України»;
- «Забуттю не підлягає. Голодомор в Україні 1932-1933 рр. – геноцид проти української нації»;
- Великодня виставка – конкурс дитячих пасхальних композицій;
- Новорічна виставка в'язаних іграшок у техніці амігурумі «Символ 2015 року».

Також проводились виставки присвячені визначним подія:

- «Слід Тараса Шевченка на Старовиживщині»;
- «Мистецька Шевченкіана»;
- «Кобзар в душі народу»;
- «З історії українського козацтва»;
- «І етап депортації українців»;
- «Народний Рух України за перебудову»;
- «Євромайдан: хроніка подій».

Відбулись персональні виставки:

- «Світ добра і любові Валентини Якимович» майстра соломоплетіння з смт. Турійськ;
- «Нев'янучий сад» вишивані рушники сестер Махонюк з с. Овадне, Володимир – Волинського району.

Науково-фондова і масова науково-освітня діяльність

У 2014 році перед науковцями музеїв області в галузі науково-фондової роботи постали такі завдання: забезпечення зростання основного фонду музеїв та електронної бази даних музею. Робота музейних експозицій була б неможливою і без забезпечення реставраційних робіт. Активно проводились масові науково-освітні заходи.

Протягом року музейні працівники Ковельського історичного музею проводили масову науково-просвітницьку роботу. Були організовані містечка майстрів до Дня міста та Дня Незалежності. Прийнято участь у проведенні спільного українсько-польського проекту «Ковель і Ленчна – прикордонні міста двох традицій і культур».

За звітний період музей відвідало близько 6 тисяч відвідувачів. Було проведено 66 екскурсій. Музей отримав надходження по квитках на 4518 грн.

Протягом року музей підтримував зв'язки з громадськими організаціями, підприємствами, навчальними закладами міста, представниками творчої інтелігенції, надавав консультації окремим дослідникам, учителям та учням шкіл міста і району.

Разом з тим, протягом звітного періоду в музеї проводилась наступна науково-фондова робота. Музейними працівниками було зібрано 51 експонат основного фонду та 208 експонатів допоміжного фонду. Проведено їх облік у книгах надходжень та інвентарній. Була визначена і оцінювальна вартість всіх музейних експонатів, що надійшли протягом року. Проводилась робота по веденню картотек:

- а) тематичної;
- б) тематико-періодичної фондкових матеріалів.

У 2014 році відбувалось упорядкування фондкових колекцій по основним групах зберігання у Володимир-Волинському історичному музеї. Здійснено профілактичні роботи по збереженню експонатів групи сакрального мистецтва XVII-XVIII століть. Відреставровані срібні предмети зі скарбу, знайденого на території міської гімназії. Рівненськими спеціалістами проведено реставрацію меча X-XIIст.

Протягом звітного періоду до музею регулярно надходили експонати різних періодів через придбання від приватних осіб, передачу від експедиційних розвідок і збиральницької роботи музейних працівників. Зокрема, предмети озброєння середньовіччя, монети, книги. Отримано та описано 205 експонатів.

Маневицький краєзнавчий музей протягом звітного року поповнився книгами, довідниками, навчальними посібниками, плакатами (постерами), буклетами, які були привезені директором музею з Міжнародного семінару «Друга світова війна і катастрофа єврейського народу», який проходив в Єрусалимі з 12 по 22 січня 2014 року.

Також фонди поповнились експонатами Першої світової війни: фрагменти зброї та нагороди (муляжі

Георгіївських хрестів та медалі «За хоробрість» надійшли в науково-допоміжний фонд та поповнили експозицію музею).

В фонди передано особисті речі Андрія Снітка «Хома», який трагічно загинув під Іловайськом, фотографії та оригінальні речі інших учасників АТО.

З поповнених експонатів оформлено стенди на тему «Революція гідності» та «Герої на всі покоління і віки».

Масова науково-освітня робота Кортеліського історичного музею була спрямована, насамперед, на належну підготовку і відзначення Дня Перемоги, 70-річчя визволення Ратнівщини та 72-ї річниці Кортеліської трагедії. Особлива увага зверталась на гідне вшанування пам'яті загиблих воїнів та мирних жителів у роки Другої світової війни. Спільно з працівниками культури та освіти села було, зокрема, проведено такі заходи:

- Історична година «В нас єдина мета – Україна свята, нездоланна і сильна»;
- зустріч з воїнами-афганцями «Час і досі не загоїв рани»;
- зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни «І оживають легенди»;
- тематичний вечір «Не згасне пам'ять народна» з нагоди 70-річчя визволення села та району;
- тематична екскурсія «Мої земляки – герої фронту і тилу»;
- історична година «Почесні громадяни села Кортеліси»;
- уроки пам'яті «Збережімо пам'ять для нащадків» та «Нехай же мирно променіє путь для тих, хто наших мук не забуває»;
- краєзнавча година «Моя Волинь! Наш краю волелюбний, дорогий!»;
- похід по місцях загибелі мирних односельчан на хуторах Попливці, Щигливік, Оксені, Рябіно.

У 2014 році Камінь-Каширським краєзнавчим музеєм було проведено звірку музейних експонатів за такими групами зберігання:

- Природничий фонд;
- Нумізматика;
- Образотворче мистецтво;
- Археологія.

Було проведено експертні випробування 17-ти музейних предметів із вмістом дорогоцінних металів у Західному казенному підприємстві пробірного контролю (м. Львів). Державна пробірна служба України внесла Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей до реєстру суб'єктів господарювання, які здійснюють операції з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням (реєстраційний номер 003642).

Рожищенським краєзнавчим музеєм у 2014 році було проведено низку масових заходів:

- До Дня Злуки – історична година для старшокласників шкіл міста;
- До міжнародного дня пам'яті жертв голокосту – історична година для учнів 11-их класів;
- Урок мужності для учнів 9-их класів ЗОШ №1 присвячений героям Крут;
- Урок мужності та зустріч з ветераном Афганської війни Р.Р.Стаднік за участю учнів 7-их класів ЗОШ №2;
- Урок мужності до 70-ї річниці визволення міста Рожище від німецько-фашистських загарбників та зустріч з ветераном Великої Вітчизняної війни Г.М.Давидовичем за участю учнів 10-их класів ЗОШ №3;
- До 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка – ознайомлення відвідувачів з картинами написаними поетом;
- Екскурсія по залах для багатодітних сімей;
- Відкриття виставки «Церковна історія і побут», ознайомлення працівників сільських бібліотек з даною виставкою та зустріч з священниками;
- тематичні екскурсії для учнів 1-4 класів літніх таборів ЗОШ №1,2,3 і с. Топільно та с. Тростянка;
- Історична година – 70-та річниця визволення Волинської області та зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни за участю учнів літніх таборів та шкіл міста;
- Історична година – «Демократичний вибір України» для жителів міста, до дня незалежності України;
- Історична година «Народний Рух України – за перебудову» та зустріч з учасником цих подій Р.Б.Трофимчуком за участю учнів 9-11 класів ЗОШ №2;
- Тематична екскурсія «Церковна історія і побут» для учнів ЗОШ №1;
- Тематична екскурсія «Уроки голокосту» для учнів ЗОШ №3;
- Тематична екскурсія «Речі Першої Світової війни» для учнів шкіл району;

- Оглядові екскурсії для жителів та гостей Рожищенського району;
- Історична година та урок мужності «За Україну, за її волю» та зустріч з ветеранами УПА;
- Історична година «Ти пам'ятай, ніколи не забудь» та зустріч з ветераном Великої Вітчизняної війни Г.М. Давидовичем;
- історична година «Волинь пам'ятає» присвячена 82-ій річниці голодомору в Україні, та зустріч з очевидицею тих подій М.І.Столярчук;
- Історична година «Волинь- колиска слов'янська» та зустріч з краєзнавцями району;
- Урок мужності «У полоні атому» присвячений вшануванню учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;
- Тематична екскурсія «Життя і побут рожищан в ХІХ – ХХ ст.» для учнів шкіл міста;
- Тематична екскурсія «Природа рідного краю» для учнів 1-4 класів шкіл міста.

На базі Торчинського народного історичного музею імені Григорія Гуртового, працівниками музею у 2014 році було організовано і проведено наступні заходи:

- «Афган – трагедія і звитяга» (до 25-річчя виведення військ з Афганістану);
- «І в душі моїй Кобзар» (майстер-клас з виконання малюнків на Шевченківську тематику);
- «Шляхами долі видатного шевченкознавця» (захід присвячений пам'яті Миколи Куделі);
- «Вивчай, досліджуй історію рідного краю» (учнівська конференція-конкурс присвячена пам'яті засновника музею Григорія Гуртового);
- Презентація виставки картин юної художниці Світлани Сіжук з с. Сьомаки;
- Захід до Дня Європи, проведений біля тематичної виставки;
- Зустріч працівників музею з бійцем батальйону «Айдар» О. Корінем, який перебував у відпустці;
- «Я люблю Україну!» (інтелектуальна гра до Дня Державного прапора України і дня незалежності України);
- Григорій Гуртовий: людина, краєзнавець, музейник (день вшанування пам'яті засновника музею Григорія Гуртового до других скорботних роковин);
- «Волинь – край козацький» (інтелектуальна гра за однойменною книгою Г.Гуртового, організована музеєм спільно з відділом освіти Луцької РДА);
- «Страта голодом» (урок-реквієм до Дня пам'яті жертв Голодоморів 1921-1923, 1932-1933, 1946 – 1947рр.).

Також, проводилась фондова діяльність, зокрема, працівниками музею зібрано 188 експонатів. Серед них: речі давнього часу (фібула, монета римського часу, фрагменти глечика), чимало речей народного побуту (ножна прядка першої половини ХХ ст., джжка для змішування тіста, дерганок, веретено, вишиті рушники та ін.). Є також залишки зброї, форми солдат Другої світової війни. Серед цікавих експонатів, шафа початку ХХ століття, яка була у власності іноземних поселенців із Чехівщина (поблизу Торчина) до середини ХХ ст. Є фрагменти церковного начиння, знайденого на місці колишнього торчинського костелу. Мешканка м. Луцька подарувала музею рушник з вишитим на ньому тризубом. Поповнилась і художня частина музею: в торчинського художника-самоука М.Гладуна придбано дві картини. В музеї також є ряд оригінальних речей з Майданів Кисва і Луцька (саморобні щити, бронжилети та ін.). Жителька Торчина принесла до музею платівки другої половини ХХ ст. з різними записами.

На кінець 2014 року фонди Старовижівського районного народного краєзнавчого музею налічують 4450 одиниць основного і допоміжного фондів. Протягом року поступило 185 експонатів. В основному це агітаційні матеріали з передвиборчої кампанії. Серед нових експонатів є також предмети археології (монети, прикраси, дзвін із Кримненської церкви, кременні знаряддя, тощо), етнографічні (одяг, дерев'яні знаряддя праці), книги краєзнавчої тематики, в тому числі, місцевих авторів. Всі експонати описано в книзі науково-допоміжного фонду та оприбутковано. Здійснено цифрове фотокопіювання цієї книги відповідно до наказу Міністерства культури №943 (від 05.11.2014) всього 66 сторінок.

За звітний період у фонди Любомльського краєзнавчого музею надійшло 2 стародруки ХVІІІ – початку ХІХ ст., проведено експертизу і дослідження рукописного Ірмологіону ХVІІІ ст. із фондів музею в Львівській музичній академії. Також, минулого року музей поповнився іншими матеріалами та експонатами, серед яких, особливо цінною є колекція, яку склали архів, бібліотека, особисті речі відомого українського дисидента, політв'язня, уродженця Любольшини – Данила Шумука.

З метою відродження українських традицій, Нововолинським народним історичним музеєм було організовано ряд заходів:

- «Вечорниці на Михайла» - присвячений Собору Архистратига Михаїла;
- урок по писанкарству «Символізм писанки»;

- допомога у проведенні заходу присвяченому Дню писемності і мови;

За звітний період музей поповнився цікавими експонатами:

- Картина «Лісова галявина». Автор: Лідія Стрижачук, робота виконана масляними фарбами;
- Картина «Небесна сотня». Автор: Віра Здрок, робота виконана олійними фарбами;
- Ікони – «Господь Вседержитель» та «Богородиця з немовлям». Автор: А. Костюк;
- картина «Село на нашій Україні». Автор: Віктор Гаврилюк, робота виконана олійними фарбами.

У 2014 році Іваничівським історичним музеєм були проведені наступні масові заходи:

- «Крути: трагедія, подвиг, пам'ять» - історична година до дня пам'яті героїв Крут;
- Засідання громадської ради музею. Презентація книги «Грані подвигу»;
- «Слава Шевченка – слава Україні» - літературна година до 200-річчя з дня народження

Т.Шевченка;

- Шевченківські дні «Ми чуємо тебе, Кобзарю, кризь століття» - тематичні екскурсії;
- Година народознавства «Візерунки рідного краю»;
- «Український віночок» - година народознавства;
- «Я люблю свою хату Волинську» - година народознавства;
- Година народознавства – «Інтер'єр житла волинян. Народні традиції»;
- Тематична бесіда «Звідки пішла назва нашої країни. Національна символіка України»;
- «Боротьба у підпіллі» - тематичний захід до дня української писемності та мови;
- «Такою є наша історія» - історична година до 75-річчя від дня створення Волинської області;
- «Чотири секунди довжиною в життя» - година пам'яті до 30-ї річниці від дня загибелі Ю.М.

Лелюкова.

Протягом року фонди музею поповнились новими експонатами, надійшло 70 оригінальних та 100 експонатів науково-допоміжного фонду.

Серед заходів пов'язаних з масовою роботою Лобненського музею, слід відзначити:

- Цикл дитячих зустрічей - «Новий рік іде, різдвяні свята веде»;
- Історична година до дня героїв Крут - «Забути не дано»;
- Зустрічі з воїнами-інтернаціоналістами, до річниці виведення військ з Афганістану - «Солодкий смак рідної землі»;

- «Схилимося в поклоні за життя» - урочистий мітинг до Дня Перемоги у ВВВ;
- тематичний вечір до Дня Незалежності України «Молюсь за Тебе, Україно моя»;
- дитяча вікторина до дня партизанської Слави – «Лісоград – столиця мого дитинства»;
- участь у відкритті меморіальної дошки нашому земляку, Герою – Пасевичу Івану Григоровичу, який загинув на сході;

- «Ми діти твої - Україно» - година патріотичного виховання до Дня Соборності;
- Проводились уроки народознавства, виховні години, де використовували матеріали з фондів музею.

В музеї історії сільського господарства Волині – «Скансен» у 2014 році розпочався новий етап в обліку та інвентаризації музейних предметів відповідно до «Інструкції з музейного обліку, зберігання та використання пам'яток державної частини музейного фонду України». Згідно цієї інструкції розпочалась повна інвентаризація музейних предметів та експонатів, починаючи з 1978 року.

Відповідно до Інструкції розпочато нові книги реєстрації актів постійного та тимчасового зберігання, актів видачі, книги обліку основного, допоміжного та сировинного фондів, книга інвентаризації і т.д. і т.п.

У 2014 році повністю оформлено фондову документацію за 1978 рік (майже 200 експонатів), розпочата робота по впорядкуванню та належному оформленню предметів за 1979 рік. За 2014 рік до музею поступило і було оформлено 795 музейних предметів: з них основного фонду – 752 та допоміжного – 43.

Із майдану Незалежності м. Києва було привезено 22 предмети, із с. Теклине Камінь-Каширського району – 129 предметів, звідти ж була перевезена і хата.

На початку третього кварталу відшукали гончарну піч в с. Жидичин, що сприяло надходженню в музей 567 предметів (за колекційним описом). В листопаді на базі музею проходила юнацька конференція «Минуле і сучасне Волині», учасники якої передали до фондів музею 72 предмети, 31 з яких – предмети основного фонду. За рік до фондів музею поступило: 37 фото, 2 відео, 31 документ, 682 речі.

В лютому 2014 року музей історії органів внутрішніх справ Волині пережив чергову колізію свого існування, через яку пройшла наша країна і її громадяни. Експозиція музею була підпалена, частково зруйнована і пограбована. Багато артефактів було знищено. Але остаточного погрому музею все ж таки вдалось уникнути. В подальшому велась робота по відновленню роботи музею, терміновій реконструкції, переобладнання, ремонту експозиції і виготовленню нових стендів. Обласним управлінням СБУ і

Ківерцівським райвідділом міліції були вилучені в учасників пограбувань три одиниці зброї і повернуті до музею. Фінансову підтримку надав фонд «Правопорядок та безпека громадян».

Таким чином, за 2014 рік вдалось провести лише 7 оглядових екскурсій, музей відвідало 86 чоловік.

В даний час музей знову поповнюється новими експонатами з історії поліції Російської імперії, фотографіями і документами часів Волинського воєводства, зброєю першої і другої світової війни.

В музеї зберігається 1158 експонатів, з яких 398 складають основний фонд і 760 – допоміжний.

Продовжується робота по підготовці до видавництва двох збірок «НКВС – ОУН, УПА: протистояння, якого не могло не бути» та «Історія силових структур Волині» де йдеться мова про події і долі колишніх співробітників волинських силових структур на основі їх спогадів, документальних матеріалів з архівних відділень УМВС, УСБУ, прокуратури області, а також архіву МВС України.

Йде збір документів і розширення експозиції про участь волинян, співробітників обласної міліції в АТО на території східної України.

Підготовлено відділом методичної роботи з комунальними та громадськими музеями (О.Вернидубов та Л.Криштапюк)

А Н А Л І З
діяльності комунальних музеїв Волинської області
у 2013-2014 роках

№ з/п	Музеї	Кількість музейних предметів (осн. фонду)		Кількість експоната ним музейних предметів		Кількість організованих виставок в музеї / поза		Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Обслужено екскурсій (тис. чол.)	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
1.	Волинський краєзнавчий музей	153448	155730	11365	17254	85/28	86/18	71	83,2	24,5	29,8
в тому числі:											
	Обласний краєзнавчий музей	146880	148895	8583	11135	48/15	47/7	21,3	24,1	7,7	11
	Музей волинської ікони	-	-	500	899	42016	42010	21,1	24,5	3	3,7
	Художній музей	-	-	448	533	42069	42072	0,3	11,2	0,02	0,8
	Музей історії Луцького братства	-	-	274	1037	42006	42012	1	1,5	0,6	0,7
	Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	255	409	713	2676	42132	42014	2,5	1,9	0,8	0,6
	Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	6313	6426	847	974	42072	42130	24,3	20	12	13
2.	Володимир-Волинський історичний музей	17855	18060	2836	3052	42083	12	3,7	4,1	2,5	1,9
3.	Горохівський історичний музей	1517	1577	900	1000	42102	42102	1	1	1	0,9
4.	Іваничівський історичний музей	1615	1685	1130	980	42078	42053	2	2	1	8,5
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	1738	1886	1300	1550	42042	42072	2,4	2,9	1,8	2
6.	Ковельський історичний музей	3188	3239	587	617	34/1	44	6	6	1	0,8
7.	Кортеліський історичний музей	3214	3248	480	620	5	7	2,1	2,1	0,8	1,1
8.	Ківерцівський краєзнавчий музей	552	711	-	110	2	7	0,06	0,9	0,06	-
9.	Лобненський музей партизанської Слави	1206	1230	620	792	42040	42103	1,7	1,4	0,9	0,8
10.	Лопатенський музей партизанської Слави	1221	1221	215	157	2	3	2,2	1,8	1,7	1,3

№ з/п	Музеї	Кількість музейних предметів (осн. фонду)		Кількість експоната музейних предметів		Кількість організованих виставок в музеї / поза		Кількість відвідувачів (тис. чол.)		Обслужено експерсії (тис. чол.)	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
11.	Любомльський краєзнавчий музей	21007	21570	2219	2304	42042	42040	4	4,5	2	2,3
12.	Маневицький краєзнавчий музей	7216	7457	3422	1140	42031	31	12	10,8	2,3	2,4
13.	Нововолинський народний історичний музей	1385	1390	1008	1083	42077	42050	3,9	5,3	2,6	1,8
14.	Рожищенський народний краєзнавчий музей	2550	2660	2550	2660	12	14	2,7	2,7	2,7	2,9
15.	Рокинівський музей історії сільського господарства Волині	5837	6674	3215	3334	42040	42010	16,3	12,1	9,5	8,3
16.	Старовижівський народний краєзнавчий музей	4265	4450	2764	1784	15	19	1,5	2	1,4	1,7
17.	Торчинський народний історичний музей	7980	8168	3924	3924	42087	42087	4,4	3,7	2,8	2,4
РАЗОМ:		235794	240956	38535	42361	287/54	317/39	136,46	146,5	58,18	68,9

АНАЛІЗ
діяльності комунальних музеїв Волинської області
у 2013-2014 роках

№ з/п	Музеї	Проведено екскурсій		Кількість наукових видань та публікацій		Кількість працівників всього, в т.ч. наукових		Надано платних послуг (тис. грн.)	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
1.	Волинський краєзнавчий музей	2096	2442	247	212	145/56	153/58	176,8	253,1
в тому числі:									
	Обласний краєзнавчий музей	693	838	156	127	80/36	81/37	42,2	66,4
	Музей волинської ікони	289	327	18	19	42143	42143	51,4	55,9
	Художній музей	9	193	15	18	42105	42107	-	46,8
	Музей історії Луцького братства	67	56	18	17	42038	42039	2,4	3,1
	Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	106	99	20	9	42072	42072	5,3	4,2
	Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	932	931	20	22	42178	42212	75,5	76,7
2.	Володимир-Волинський історичний музей	117	109	4	2	42101	42101	9,6	8,8
3.	Горохівський історичний музей	34	36	-	-	42008	42008	1	0,8
4.	Іваничівський історичний музей	81	62	1	-	42006	42006	-	-
5.	Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей	128	141	5	3	42038	42038	-	-
6.	Ковельський історичний музей	62	66	3	8	42013	42013	4,5	4,5
7.	Кортеліський історичний музей	60	60	6	3	42039	42068	1,2	1,6
8.	Ківерцівський краєзнавчий музей	-	-	-	8	-	1	-	-
9.	Лобненський музей партизанської Слави	54	53	6	7	42006	42038	-	-
10.	Лопатенський музей партизанської Слави	79	63	-	-	42006	42006	2,9	2,3
11.	Любомльський краєзнавчий музей	132	133	15	31	42100	42100	2,6	1,9

№ з/п	Музеї	Проведено екскурсій		Кількість наукових видань та публікацій		Кількість працівників всього, в т.ч. наукових		Надано платних послуг (тис.грн.)	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
12.	Маневицький краєзнавчий музей	94	96	10	12	42070	42070	4,7	6,6
13.	Нововолинський народний історичний музей	102	128	6	-	42038	42066	0,7	1
14.	Рожищенський народний краєзнавчий музей	102	104	-	-	42038	42038	-	-
15.	Рокинівський музей історії сільського господарства Волині	370	252	4	9	42106	42108	63,6	72,5
16.	Старовижівський народний краєзнавчий музей	125	136	-	1	42006	42006	0,5	0,5
17.	Торчинський народний історичний музей	137	128	14	15	42038	42038	-	-
РАЗОМ:		3773	4011	321	311	214/87	227/93	268,1	353,6

А Н А Л І З
діяльності громадських музеїв Волинської області у 2013-2014 роках

№ з/п	Найменування районів і міст	Кількість музеїв				Кількість експонатів		Кількість відвідувачів		Кількість екскурсій	
		всього		в тому числі народні		2013	2014	2013	2014	2013	2014
		2013	2014	2013	2014						
1.	Володимир-Волинський	1	1	1	1	273	273	653	999	22	54
2.	Горохівський	3	3	1	1	1845	1951	1705	1760	58	61
3.	Іваничівський	7	7	-	-	2500	2500	1108	1020	87	81
4.	Камінь-Каширський	10	10	-	-	5646	5720	1819	2040	115	124
5.	Ківерцівський	6	6	-	-	4681	4762	12548	1698	643	107
6.	Ковельський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Локачинський	2	2	-	-	108	110	380	367	30	28
8.	Луцький	2	2	-	-	534	632	339	282	32	35
9.	Любешівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	Льобомльський	15	15	-	-	5421	5709	3408	3730	247	267
11.	Маневицький	9	9	-	-	5758	5836	2963	2966	335	379
12.	Ратнівський	5	5	-	-	2546	2579	2780	2593	136	123
13.	Рожищенський	5	5	-	-	2161	4034	3152	4823	270	271
14.	Старовижівський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	Турійський	4	4	-	-	2780	2955	785	780	73	61
16.	Шацький	2	2	-	-	730	730	5000	5528	145	158
17.	м.Володимир-Волинський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18.	м.Ковель	3	3	-	-	2860	1971	681	793	33	32
19.	м.Луцьк	8	9	3	4	11948	21495	6406	7374	417	1329
20.	м.Нововолинськ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього по області		82	83	5	6	49791	61257	43727	36754	2643	3110

Наталія Пушкар,
головний хранитель
Волинського краєзнавчого музею

Тетяна Тищенко,
завідувач відділу природи
Волинського краєзнавчого музею

ПРИРОДНИЧО-ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ У МУЗЕЙНІЙ КОЛЕКЦІЇ, ЇХ СКЛАД ТА ОСНОВНІ ПРАВИЛА ЗБЕРІГАННЯ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Склад природничо-історичних матеріалів у музейній колекції

Матеріали, які є автентичними пам'ятками природничої історії, характеризують та ілюструють природні умови та природно-економічні багатства краю, входять до музейного фонду.

До складу основного музейного фонду включається датований матеріал, науково визначений, з обов'язковою вказівкою на походження знахідки.

Природничо-історичні предмети обов'язково повинні мати загальноприйняті для кожної групи об'єктів первинні наукові описи – польові етикетки, адже саме вони є першоджерелами для вивчення природничої історії.

При комплектуванні збірок і колекцій пам'яток природничої історії та відбору природничо-історичних матеріалів до складу основного фонду включають:

- природничі зразки, опрацьовані і законсервовані для тривалого зберігання, які мають обов'язкові для кожної групи об'єктів етикетажні дані, складені при польових або лабораторних дослідженнях, які гарантують наукову точність і достовірність визначення і забезпечують можливість наступного вивчення матеріалів;

- унікальні об'єкти живої і неживої природи, які незалежно від ступеня стану збереження та наявності первинної наукової документації, мають значну наукову цінність. Наприклад, зниклі зовсім або збережені в обмеженій кількості тварини, рідкісні види рослин, метеорити, оригінальні форми кристалів, керни з відбитками флори і фауни, палеонтологічні знахідки;

- музейні предмети, зібрані видатними природнознавцями, незалежно від характеру польових описів і ступеня їх збереженості. Подібні колекції крім природничо-історичної вартості мають велику цінність меморіального значення;

- історичні експонати, що мають значення пам'яток техніки препарування і наукової таксидермії;

- оригінальні (аутентичні) образотворчі і фотографічні матеріали, які характеризують природу краю;

- біогрупи, ландшафтні діорами, які з науковою точністю відкривають природне середовище вивчених музеєм конкретних ділянок, побудовані на автентичних, науково опрацьованих матеріалах, авторські.

При комплектуванні природничо-історичних матеріалів особливу увагу слід звернути на поповнення фондів матеріалами, пов'язаними з перетворенням природи людиною, збагачення і охорону фауни і флори (виведення нових культур, розведення нових сортів рослин і порід тварин);

Визначаючи кількість екземплярів одного виду тварин, рослин і т.п., слід виходити з умов їх збереження в музеї, дбаючи про створення якнайповнішої колекції.

Меморіальні збірки не підлягають розділенню на основний і науково-допоміжний фонд.

Фонд науково-допоміжних матеріалів природничого відділу складається з:

- матеріалів, які виготовляються музеєм для потреб експозиції (діорами, схеми, карти, креслення, макети, муляжі тощо);

- фотокопій і фотокарток масового виготовлення, які за своїм змістом не мають значення пам'яток; фотокопій з оригіналів; фотонегативів і слайдів з оригінальних пам'яток; фотомонтажів, виготовлених для потреб виставок і експозицій;

- зразки сільськогосподарських культур та інших натуральних експонатів, які швидко псуються і потребують частотої заміни;

- натуральні експонати – об'єкти природи, які не мають значення природничо-історичних пам'яток, але які використовуються для наочного показу певних особливостей природи даного регіону.

У фондосховищі може бути створений фонд сировинних природничо-наукових матеріалів з об'єктів неорганічної і органічної природи, законсервованих і забезпечених польовими описами, але які без

спеціальної обробки експонувати неможливо. У деяких музеях до сировинного фонду відносять шкури тварин і птахів, з яких для потреб експозиції виготовляють опудала.

Для спрощення пошуку природничих матеріалів у фондах може бути створено цілий ряд робочих картотек, складених з урахуванням тих чи інших завдань відділу. Наприклад, тематична картотека «Шацький національний природний парк» може мати наступні розділи:

1. Документи.
2. Іконографія (фотонегативи і позитиви, образотворчий матеріал).
3. Зразки фауни (опудала з фондів музею).
4. Зразки флори (гербарні збірки з фондів музею).

Топографія по темі фіксує місцезнаходження музейних предметів (експонатів) по експозиційних залах і фондосховищах, а всередині них – по темах, вітринах, щитах, стелажах, шафах тощо.

Правила зберігання пам'яток природничої історії

Ботанічні матеріали

Основними видами ботанічних колекцій та матеріалів є гербарій, ботанічні групи, вологі препарати, зразки деревних порід. Зібрані для гербарію рослини висушують до стану ламкості.

Гербарії систематизуються за родинами, родами, видами. Кожен вид вкладається в окрему обкладинку.

Крім систематичного гербарію в музеях можуть зберігатися тематичні гербарії (гербарій корисних, їстівних, лікарських, кормових та інших рослин).

Зберігати гербарій потрібно в папках, у закритих незаскленних шафах зі щільно закритими дверима, берегти від попадання прямих сонячних променів. За відсутності шаф гербарій можна зберігати у щільно закритих коробках, які ставляться на відкриті стелажі.

Важливою складовою умов зберігання є сухість приміщення (до 65 % вологості). При зберіганні гербарію у вологому приміщенні на листах і рослинах з'являється пліснява і комахи-шкідники, відволожені рослини втрачають колір.

У період найбільш інтенсивного розмноження шкідників (травень, липень і вересень), а також при підвищенні вологості необхідно старанно оглядати гербарій, вилучаючи або ізолюючи пошкоджені зразки.

Зберігання вологих препаратів (рослини, законсервовані в рідинах шапкові гриби, соковиті плоди, насіння) здійснюються за правилами, установленими для вологих зоологічних матеріалів.

Зразки порід дерев зберігаються так само, як і вироби з дерева.

Гербарій, заражений хлібним точильником, слід обробляти спеціальними препаратами в дезинсекційній камері.

Дезинсекційна обробка музейних предметів та приміщень, в яких вони зберігаються, повинна проводитися тільки спеціалістами, які пройшли відповідне навчання та інструктаж щодо роботи з музейними цінностями і токсичними речовинами за умов наявності відповідних рекомендацій, наданих фахівцями – ентомологами.

Зоологічні матеріали

За способом консервування зоологічних матеріалів їх можна розділити на дві групи:

1. Мокрі (вологі) препарати, які зберігаються в консервуючих рідинах (спирт, формалін): риби, земноводні, плазуни, дрібні ссавці та ін.

2. Сухі об'єкти: чучела, шкірки і тушки, скелети і черепи, яйця та гнізда птахів, колекції безхребетних тварин (черепашки молосків, комахи, засушені голкошкіри та ін.).

Шкурки хутрових звірів зберігаються у підвішеному вигляді у спеціальних шафах.

Для зберігання набитих тушок птахів і ссавців використовуються спеціальні скрині. У скринях можна зберігати і невеликі черепи та інші кістки.

Чучела та шкури тварин, призначені для довготривалого зберігання, підлягають повній обробці та вичинці. Їх слід зберігати в сухих приміщеннях, щоб уникнути загнивання, плісняви і поширення молі. Такі експонати після вилучення біошкідників обробляються спеціалістами відповідним антисептиком, яким дезинфікуються шафи, коробки, ящики тощо, в яких зберігаються пошкоджені предмети.

Використовуються скрині двох типів:

- скриня з верхньою кришкою, для герметичності якої на внутрішньому боці стінок набивають планки або роблять фальці; до бокових стінок пристосовують ручки;

- скриня з боковими дверцями і висувними лотками, висота яких залежить від їх призначення.

Мокрі препарати чутливі до світла, а формалінові – і до низьких температур, тому їх слід зберігати в глухих шафах або у тарі з темного непрозорого скла.

Об'єкти, законсервовані у спирті або формаліні, зберігаються в скляних банках з добре притертими корками.

Ряд груп безхребетних не можна зберігати у формаліні, тому що він містить залишки кислоти, яка повністю розчиняє і змінює форму дрібних вапнякових частин скелетів. Тому губок, кишковопорожнинних, деяких багатощетинкових червів, моллюсків, членистоногих, плечоногих, багатоніжок дозволяється зберігати лише в розведеному спирті-ректифікаті, позбавленому домішок (уживається лише такий спирт-ректифікат, на партію якого є протокол з даними аналізу).

З метою найменшої витрати консервувальної рідини від випаровування слід ретельно стежити за корками банок і циліндрів. Рекомендується обтягувати корки бичачими або свинячими міхурами. Необхідно стежити за тим, щоб зоологічний об'єкт був повністю занурений у консервувальну рідину, яку в міру потреби додають або замінюють, для чого на кожній банці роблять позначку або етикетку про застосування консервувальної рідини.

Колекції безхребетних у дрібних посудинах (ємністю 0,05 – 0,5 л) потрібно зберігати в металевих шафах з висувними лотками.

Для зберігання особливо цінних сухих колекцій (моллюски, корали тощо) бажано використовувати дерев'яні ящики з пилонепроникними прокладками.

Ентомологічні колекції зберігаються в особливих шафах із висувними ящиками і дверцятами, які щільно закриваються.

Сухі зоологічні препарати приваблюють багато шкідників, тому їх зберігання вимагає різних профілактичних заходів: дотримання певної температури, вологості, чистоти повітря тощо).

Запобіжні заходи від усіх шкідників – ретельно закриті вітрини, шафи, ящики та ін., а також попередня дезинсекція кожного нового об'єкта, який надходить до музею.

Пошкоджені пліснявою в результаті надмірної вологи чучела, шкурки, тушки необхідно просушити, а потім видалити плісняву і обробити формаліном шафу, ящик та іншу тару, де зберігаються постраждалі експонати. У випадку появи плісняви в ентомологічних ящиках, необхідно видалити з них експонати, ретельно просушити, а тоді видалити плісняву.

Щоб не допустити масового розмноження шкідників, зоологічні колекції необхідно оглядати тричі на рік, особливо у квітні, травні, липні, вересні.

Неочищені або «хворі» експонати слід зберігати окремо від «чистих».

Геолого-мінералогічні матеріали

До предметів, пов'язаних із вивченням земної кори, належать мінерали і гірські породи, геологічні і палеонтологічні об'єкти, зразки ґрунтів.

До складу предметів групи мінералів і гірських порід належать:

- різноманітні колекції (систематичні, регіональні, геохімічні);
- польове спорядження тощо.

Переважає більшість цих предметів належить до категорії сухих препаратів.

Основною вимогою до збереження мінералогічних і петрографічних матеріалів є запобігання різким коливанням температури та охорона їх від вологості і пилу.

У неопалювальних вологих приміщеннях гірські зразки потрібно зберігати в широкогорлих банках з притертими корками.

Поліхромні мінерали необхідно зберігати в щільних закритих коробочках.

Вологі препарати мінеральних об'єктів і їх похідні повинні зберігатися в закупореному вигляді (залишивши 1/6 запасного об'єму на розширення рідини). Об'єкти, що замерзають, слід оберігати від низької температури.

Відбитки рослин, комах, риб та інших організмів вимагають дбайливого захисту від механічних пошкоджень. Ламкі палеонтологічні об'єкти слід зберігати у ваті в коробках або ящиках.

Макети і діорами звичайно вицвітають, тьмяніють, втрачають первинний колір і особливо потерпають від зміни температури, підвищеної вологості і пилу. Тому їх слід очищати від пилу. Моноліти ґрунтів зберігаються в закслених ящиках, приставлених до стіни під кутом.

Об'єкти палеозоології, добуті під час археологічних розкопок, найкраще зберігати в окремих ящиках.

Зразки інвентарних описів природничих експонатів

Опис природничо-історичних матеріалів потрібно починати з видової назви:

- Їжак морський скам'янілий.
- Пісок глауконітовий.
- Видра річкова.
- Тимофіївка лучна.

Опис повинен включати українську і латинську назви та всі дані польових етикеток.

На експонатах природничої історії інвентарні номери ставляться:

- на тушках і шкурах тварин – на спеціальних підвісних ярликах; на опудалах – на підставках; на вологих препаратах – на банках, на ентомологічних колекціях – на зворотньому боці коробок;
- на гербарних листах – на кожному листі внизу зліва; на гербаріях в альбомі – на першому листі;
- на геологічних або палеонтологічних зразках – на експонатах;
- на зразках ґрунтів – на стінках ящиків з монолітами, або на банках і коробках зі зразками.

Усі старі етикетки (бірки, ярлики), шифри і номери на предметах, при заміні їх новими, зберігаються, але погашаються світлою тушшю та умовним знаком (косий хрест). Етикетки зі старими позначеннями, що відображають історію предмета й формування музейної колекції, погашенню не підлягають і зберігаються з предметом.

1.

Класифікація Природне джерело

Типологія Предмет зоології

Назва, автор Адмірал (лат. *Vanesa atalanta* L.)

Датування та місце створення 2008 р., м. Луцьк, лабораторія ВКМ

Час і місце виявлення 2008 р., с. Жидичин Ківерцівського району

Розмір Розмах крил 6 см.

Матеріал Комаха

Техніка Сушіння

Опис Великий метелик (Клас Комахи), самка. Фонове забарвлення крил темно-коричневе; на передній парі крил яскраво-червона коса полоска («перев'язь»), білі крапки розміщені на верхівці і одна на полосці; по краю задньої пари крил червона полоска і по дві голубі крапки.

2.

Класифікація Природне джерело

Типологія Предмет зоології

Назва, автор Опудало качки крижня (лат. *Anas platyrhynchos*)

Датування та місце створення 1968 р., Любомльський лісгоспзг

Час і місце виявлення 1968 р., Любомльський район

Техніка Таксидермія

Опис Велика качка (самець у шлюбному наряді). Голова і шия темно-зелені з металічним полиском. На шиї вузький білий «нашийник». Воло темно-каштанове. Спина бура з чорними плямами. Крила бурі із синім, окресленим білою смугою «дзеркальцем». На кінці чорного хвоста білі пера. Кілька пір'їн зверху хвоста закручені догори.

3.

Класифікація Природне джерело

Типологія Предмет зоології

Назва, автор Опудало білки звичайної (лат. *Sciurus vulgaris*)

Автор – Бондар В.П.

Датування та місце створення 1965 р., с. Рокитниця Ковельського району

Час і місце виявлення 1965 р., Мішаний ліс біля с. Рокитниця Ковельського району

Розмір Довжина 30 см.

Матеріал Шкіра тварини

Техніка Таксидермія

Опис Невеликий ссавець із ряду Гризунів. Забарвлення літнє, руде, черевце біле. Хвіст пухнастий бурий. На вухах не має китиць. Звичайний звір поліської і лісостепової зон.

4.

Класифікація Природничо-історичне джерело

Типологія Геологічний зразок

Назва, автор Пісок глауконітовий

Датування та місце створення Еоцен. 50 мільйонів років.

Час і місце виявлення 1979 р., виявлено Ковельською геолого-розвідувальною партією в с. Маюничі Володимирецького району Рівненської області.

Розмір Вага – 500 гр.

Опис Пісок глауконітовий (глауконіт – мінерал морського походження, що є складним силікатом заліза) темно-зеленого кольору. Глибина залягання – 15 метрів.

5.

Класифікація Природничо-історичне джерело

Типологія Палеонтологічний зразок

Назва, автор Скам'янілість морського їжака роду Echinocorys

Датування та місце створення Ранній силур

Розмір Діаметр 7 см

Матеріал Кремій

Час і місце виявлення 1979 р., виявлено Ковельською геологорозвідувальною партією в с. Галузія Маневицького району Волинської області.

Опис Їжак морський скам'янілий. Має форму неправильної півкулі. З верхньої точки відходить п'ять концентричних променів із крапок-заглибин (місце приєднання голок). Скам'янілість має коричневий колір.

6.

Класифікація Природне джерело

Типологія Предмет ботаніки

Назва, автор Гербарій тимофіївки лучної (лат. Phleum pratense)

Автор – Стефан Мацко

Датування та місце створення 1936 р.

Час і місце виявлення 11 липня 1936 р., с. Журавичі біля Тростянця, повіт Луцький, нижнє торфовецьке.

Розмір гербарного листа 29x42,6 см [якщо гербарний лист стандартний – зазначається розмір рослини, розміщеної на ньому].

Матеріал Рослина

Техніка Сушіння

Опис

На гербарному листі розміщено 5 рослин.

Багаторічна трав'яниста рослина з родини Злакових. Кореневище коротке, часто утворює пухкі дернини. Листки лінійні, до 10 мм завширшки. Суцвіття – густа колосовидна волоть. Росте на луках. Кормова трава.

**ПРО ЗАХОДИ З ВІДЗНАЧЕННЯ У 2015 РОЦІ 70-Ї РІЧНИЦІ ПЕРЕМОГИ НАД
НАЦИЗМОМ У ЄВРОПІ ТА 70-Ї РІЧНИЦІ ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Указ Президента України від 24 березня 2015 року № 169/2015

З метою гідного вшанування подвигу Українського народу, його визначного внеску у перемогу Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні, висловлення поваги усім борцям проти нацизму, увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни, воєнних злочинів, депортацій та злочинів проти людяності, скоєних у роки війни, посилення турботи про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху цього періоду, жертв нацистських переслідувань, утвердження спадкоємності традицій воїнів - переможців нацизму та нинішніх захисників Вітчизни, консолідації суспільства навколо ідеї захисту України та у зв'язку з відзначенням у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни постановляю:

1. Звернутися до державних органів, органів місцевого самоврядування щодо визначення одним із пріоритетів їх діяльності забезпечення шанобливого ставлення до пам'яті про Перемогу над нацизмом, суспільної поваги до ветеранів війни, учасників українського визвольного руху часів Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, нинішніх захисників Вітчизни, а також надання їм державної підтримки.

2. Установити в Україні День пам'яті та примирення, який відзначати щороку 8 травня.

3. Кабінету Міністрів України:

1) невідкладно переглянути розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 року № 360-р, передбачивши, зокрема:

а) проведення у столиці України - місті Києві, інших населених пунктах урочистостей та меморіальних заходів, присвячених пам'ятним датам історичних подій Другої світової війни, у тому числі:

8 і 9 травня 2015 року - заходів, присвячених 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, Дню пам'яті та примирення, Дню Перемоги;

2 вересня 2015 року - заходів, присвячених 70-й річниці завершення Другої світової війни;

б) проведення роботи, спрямованої на посилення турботи про захисників Вітчизни та створення належних умов життєзабезпечення ветеранів війни, насамперед учасників бойових дій та інвалідів війни з їх числа, а також жертв нацистських переслідувань, сімей загиблих (померлих) воїнів, дітей війни;

в) заходи щодо сприяння процесам консолідації суспільства, налагодження громадянського взаєморозуміння і примирення у питаннях національної історії, донесення до широкої громадськості, зокрема шляхом створення медійних проєктів, інформації про звитяги Українського народу у визвольній боротьбі, його визначний внесок у перемогу Антигітлерівської коаліції;

г) проведення просвітницьких заходів у навчальних закладах, військових частинах, закладах для дітей та молоді, присвячених 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, ролі Українського народу у Другій світовій війні;

д) розвиток науково-просвітницької діяльності з патріотичного виховання молоді, здійснення пошукової роботи стосовно загиблих, зниклих безвісти у період Другої світової війни, увічнення пам'яті про них та підтримку відповідних ініціатив громадських об'єднань;

2) забезпечити:

разом із Національним банком України виготовлення та випуск в обіг у встановленому порядку пам'ятної монети на відзнаку 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі;

випуск в обіг поштової марки і конверта, присвячених 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, та здійснення спецпогашення поштової марки;

---

3) вирішити в установленому порядку питання щодо фінансування заходів із підготовки та відзначення пам'ятних дат історичних подій Другої світової війни;

4) звернутися до релігійних організацій із пропозицією провести панахиди за жертвами Другої світової війни, молебні за мир та злагоду в Україні, за захисників Вітчизни;

5) привести розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2012 року № 939-р у відповідність із цим Указом.

4. Запропонувати Верховній Раді України провести урочисте засідання, присвячене 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, місцю та ролі Українського народу у Другій світовій війні.

5. Міністерству культури України, обласним, Київській міській державним адміністраціям передбачити проведення відповідних тематичних культурно-мистецьких заходів, присвячених пам'ятним датам історичних подій Другої світової війни.

6. Міністерству освіти і науки України, Міністерству молоді та спорту України, Державній службі України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, обласним, Київській міській державним адміністраціям активізувати роботу, спрямовану на формування у молодіжному середовищі шанобливого ставлення і поваги до ветеранів війни та нинішніх захисників Вітчизни, забезпечити проведення відповідних заходів, зокрема за участю ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

7. Міністерству інформаційної політики України забезпечити розроблення та впровадження тематичних інформаційних програм для державних засобів масової інформації, присвячених 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, ролі Українського народу у Другій світовій війні, розповсюдження відповідної соціальної реклами.

8. Міністерству соціальної політики України, Міністерству інфраструктури України, Державній службі України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, обласним, Київській міській державним адміністраціям забезпечити в установленому порядку участь ветеранів війни, учасників українського визвольного руху часів Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, нинішніх захисників Вітчизни - учасників антитерористичної операції, їх громадських об'єднань у заходах, присвячених пам'ятним датам історичних подій Другої світової війни.

9. Державній службі України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції за участю Українського інституту національної пам'яті забезпечувати залучення громадських об'єднань до пошукової роботи з установлення імен невідомих воїнів, які загинули в період Другої світової війни на території України та інших держав.

10. Обласним, Київській міській державним адміністраціям:

1) ужити додаткових заходів щодо забезпечення соціально-побутових потреб та потреб у медичній допомозі ветеранів війни, насамперед учасників бойових дій та інвалідів війни з їх числа, а також учасників українського визвольного руху часів Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, сімей загиблих (померлих) воїнів, дітей війни, увічнення пам'яті про полеглих співвітчизників, збереження та підтримання в належному стані меморіалів, пам'ятників, пам'ятних знаків, місць поховань загиблих;

2) переглянути відповідні регіональні плани заходів з урахуванням цього Указу та забезпечити їх виконання;

3) сприяти в установленому порядку розвитку волонтерського руху, діяльності громадських об'єднань і релігійних організацій, що надають допомогу та підтримку ветеранам війни, учасникам українського визвольного руху часів Другої світової війни, жертвам нацистських переслідувань, сім'ям загиблих (померлих) воїнів, дітям війни, а також поширенню благодійництва та шефства підприємств і організацій, підприємців над закладами охорони здоров'я та соціального захисту населення, які забезпечують обслуговування ветеранів війни;

4) уживати заходів із висвітлення в засобах масової інформації актуальних питань життя ветеранів, учасників українського визвольного руху часів Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, спогадів учасників та очевидців подій Другої світової війни, створення відповідних медійних проєктів.

11. Міністерству закордонних справ України:

1) забезпечити запрошення до участі в заходах в Україні, присвячених пам'ятним датам історичних подій Другої світової війни, представників іноземних держав та дипломатичного корпусу, міжнародних організацій, української діаспори;

2) провести роботу щодо забезпечення в установленому порядку участі представників України у заходах з відзначення 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі, що проводитимуться у відповідних європейських державах;

3) здійснити разом з Українським інститутом національної пам'яті, іншими центральними органами виконавчої влади додаткові заходи з інформування закордонними дипломатичними установами України міжнародної спільноти про звитяги Українського народу у Другій світовій війні, його внесок у перемогу Антигітлерівської коаліції.

12. Міністерству внутрішніх справ України, Службі безпеки України, обласним, Київській міській державним адміністраціям ужити заходів із забезпечення громадського порядку та безпеки громадян під час відзначення пам'ятних дат історичних подій Другої світової війни.

13. Державному комітету телебачення і радіомовлення України забезпечити широке висвітлення заходів із підготовки і відзначення пам'ятних дат історичних подій Другої світової війни.

14. Визнати таким, що втратив чинність, Указ Президента України від 19 жовтня 2012 року № 604.

15. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Указ Президента України

від 12 червня 2015 року № 334/2015. м. Київ.

З метою забезпечення системної взаємодії державних органів з громадськістю у питаннях, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби Українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, відстоювання демократичного вибору України, консолідації дій державних органів, громадських об'єднань патріотичного спрямування щодо проведення відповідної роботи у дитячому та молодіжному середовищі, відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України **постановляю**:

1. Утворити Робочу групу з розроблення Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки (далі - Робоча група).

Призначити співголовами Робочої групи ПАВЛЕНКА Ростислава Миколайовича - Заступника Глави Адміністрації Президента України та ТАРАНОВА Андрія Івановича - Заступника Глави Адміністрації Президента України.

Співголовам Робочої групи внести у двотижневий строк узгоджені пропозиції щодо персонального складу Робочої групи, передбачивши включення в установленому порядку до її складу представників центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових установ, громадських об'єднань, незалежних експертів, фахівців.

Робочій групі розробити та подати до 1 жовтня 2015 року проєкти Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки та плану дій щодо її реалізації.

2. Кабінету Міністрів України:

1) передбачати під час розроблення проєктів законів про Державний бюджет України на відповідний рік кошти, необхідні для фінансування програм і заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

2) забезпечити розробку за участю громадських об'єднань та затвердити у місячний строк план заходів із відзначення у 2015 році Дня захисника України, звернувши особливу увагу на заходи з

національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

3) ужити за участю Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України заходів щодо осучаснення роботи навчальних закладів, музеїв, бібліотек, клубів, інших закладів культури з національно-патріотичного виховання, активного залучення ними дітей та молоді до вивчення історії та культури України, подвигів борців за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, її демократичний вибір.

3. Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській державним адміністраціям:

1) забезпечити подання до 1 серпня 2015 року Робочій групі пропозицій щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді;

2) всебічно сприяти проведенню Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”).

4. Обласним, Київській міській державним адміністраціям ужити невідкладних заходів щодо налагодження співпраці з громадськими об’єднаннями патріотичного спрямування, волонтерами, учасниками антитерористичної операції у проведенні заходів з національно-патріотичного виховання дітей та молоді, зокрема під час проведення літньої оздоровчої кампанії 2015 року.

5. Міністерству оборони України разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади, за участю Товариства сприяння обороні України розробити у тримісячний строк спільний план невідкладних заходів, спрямованих на налагодження взаємодії у питаннях національно-патріотичного виховання допризовної молоді та популяризації військової служби.

6. Міністерству інформаційної політики України, Державному комітету телебачення і радіомовлення України разом із Українським інститутом національної пам’яті забезпечити:

організацію у телевізійних та радіопрограмах, друкованих засобах масової інформації постійно діючих рубрик із популяризації української історії, мови та культури, досвіду роботи з національно-патріотичного виховання;

створення та розміщення соціальної реклами, спрямованої на національно-патріотичне виховання дітей та молоді;

виготовлення та розповсюдження інформаційно-просвітницької продукції (навчально-методичних посібників, буклетів тощо) про героїчну боротьбу Українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України.

7. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Глава Адміністрації Президента України

23.10.14 № 02-01/3078

На № _____

✓ **Головам обласних, Київської
міської державних адміністрацій**

Задля збереження, відновлення і популяризації у суспільстві історичних здобутків Українського народу у боротьбі за свободу та незалежність, з метою виховання у громадян патріотизму, формування у молоді національної ідентичності, ушанування захисників української державності, а також з огляду на потребу поступової відмови від штучно нав'язаних українцям у радянський час дат, які не мають підґрунтя в історії українського державотворення, Президент України П.О.Порошенко прийняв рішення про встановлення Дня захисника України (14 жовтня) та скасування Дня захисника Вітчизни (23 лютого).

14 жовтня є особливим днем для українців, оскільки історично пов'язаний із захистом рідної землі. Цього дня відзначаються свято Покрови Пресвятої Богородиці, яка здавна вважається покровителькою українських воїнів, День Українського козацтва (офіційно встановлений Указом Президента України від 07.08.1999 № 966) та річниця створення Української повстанської армії.

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо у жовтні – грудні 2014 року організувати комплекс інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на аргументоване роз'яснення зазначеного рішення Глави держави та висвітлення теми військової звитяги Українського народу. Особливо акцентуємо на важливості проведення такої роботи у жовтні поточного року.

Вбачається за необхідне: забезпечити активне розміщення у місцевих засобах масової інформації історичних та аналітичних матеріалів про українські військові традиції та подвиги українських військовослужбовців у боротьбі за

24 10 14
02-01/3078

суверенітет і територіальну цілісність України, зокрема в ході антитерористичної операції на сході країни; організувати відповідні виступи у ЗМІ науковців, представників громадськості, українських військових; провести відповідну просвітницьку та виховну роботу у закладах освіти та установах культури (бесіди, уроки мужності, екскурсії у військові частини, виставки й експозиції, зустрічі з науковцями, представниками силових структур, громадськості тощо).

Надсилаємо методичні (позиційні) матеріали для використання з урахуванням місцевих умов у проведенні відповідної роз'яснювально-просвітницької та пропагандистської роботи серед населення (електронна версія матеріалів розміщена також у мережі СІТМ).

Про хід виконання цього завдання просимо поінформувати Адміністрацію Президента України до 5 листопада 2014 року, про результати – до 25 грудня 2014 року.

Додаток: на 5 арк.

Б.ЛОЖКІН

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

для використання у проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та військовослужбовців щодо встановлення Дня захисника України

Президент України П.О.Порошенко з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв Українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у суспільстві та на підтримку ініціативи громадськості 14 жовтня 2014 року підписав **Указ № 806/2014, яким в Україні встановлено свято — День захисника України, що відзначатиметься щорічно 14 жовтня.** (Цим же актом було скасовано Указ Президента України від 23 лютого 1999 року №202, яким встановлювався День захисника Вітчизни).

У Зверненні до народу 14 жовтня 2014 року Глава держави зазначив:

«Уже багато років поспіль 14 жовтня ми відзначаємо величне християнське свято Покрови Пресвятої Богородиці.

Упродовж століть воно набуло особливо важливого змісту, оскільки пов'язане із боротьбою за свободу та порятунком від ворогів. Волелюбні козаки, які зі зброєю в руках боронили свою Вітчизну та віру, були переконані, що Свята Покрова охороняє їх, а Божу Матір вважали своєю заступницею. Тому у часи незалежності свято Покрови почало відзначатися ще і як День Українського козацтва. Під час Другої світової війни зародилася Українська повстанська армія як збройна сила проти гітлерівської окупації батьківських земель та більшовицької наруги над нашим народом.

Віддавшись під опіку Пресвятої Богородиці, вояки вважали свято Покрови днем створення легендарної визвольної армії. Переконаний, що радянські солдати також зверталися з молитвою до Господа та Святої Діви перед атакою на позиції фашистів.

Для нас це свято не тільки народне і релігійне, а й національне. Воно єднає країну, закликає усіх до згуртованості перед сучасними викликами та загрозами.

Нині, коли на східних теренах України точиться боротьба за незалежність і суверенітет держави, маємо бути гідними спадкоємцями духовних цінностей та продовжувачами багатих традицій і славних справ предків.

Цим зумовлено моє рішення встановити День захисника України саме 14 жовтня, який має стати святковим для сучасних воїнів та суспільства в цілому. Він має символізувати нерозривний зв'язок усіх поколінь захисників України. Вважаю, що на Покрову слід вшановувати пам'ять і тих, хто у різні часи боронив нашу землю від ворога.

Тож складемо сьогодні щирю молитву Пресвятій Богородиці, щоб покрила своїм омофором Український народ та наше військо, повсякчас підтримувала нас, плекала мужність українських військовослужбовців й оберігала їхні життя».

Пропонуємо під час коментування цієї теми та проведення відповідної роботи щодо роз'яснення серед населення та військовослужбовців причин та змісту рішення Глави держави використовувати такі тези:

14 жовтня є особливим днем для українців, він поєднав у собі три значущих підстави вважати його святковим: релігійну, державну, ідеологічну.

Цього дня українці відзначають **День Покрови Пресвятої Богородиці** – старовинне християнське свято, встановлене на честь явлення Пресвятої Богородиці в 910 році в Константинопольському Влахернському храмі (де зберігалася риза Пресвятої Діви Марії, її головний покров і частина поясу, перенесені з Палестини в V столітті). Під час облоги Константинополя ворогами 910 року святий подвижник Андрій Юродивий побачив у небі над містом Матір Божу із сонмом святих. Пресвята Богородиця з'явилася мешканцям міста та опустила додолу омофор (покривало у вигляді широкого шарфа, котре звичайно жінки носили навколо шиї), прийнявши їх під свій захист. Після цього війська противника відступили, а місто було врятовано.

У «Літописі Руському» йдеться про те, що Великий князь **Ярослав Мудрий віддав Київ і всю Землю Руську під покров Божої Матері** (XI століття).

14 жовтня відзначається також **День Українського козацтва**. Це свято встановлено Указом Президента України від 07.08.1999 № 966, враховуючи історичне значення й заслуги козацтва в утвердженні української державності та його вагомий внесок у сучасний процес державотворення.

З давніх-давен **Богородиця є покровителькою українського козацтва й усіх українських збройних формувань**. Богородиця була заступницею козаків у походах, її зображення було вибите на хрестах, які вони носили. На Покрову козаки проводили загальновійськову Раду, де переобирали кошового отамана і старшину. Першу церкву на честь Покрови запорожці побудували в 1659 р. на Чортомлицькій Січі. За час існування Січей збудовано 13 церков Покрови Богородиці.

Козацьку традицію вшанування Богородиці перейняли захисники **Української Народної Республіки**.

У роки Другої світової війни, попри всю радянську атеїстичну пропаганду, багато **українців – солдатів радянської армії** перед боєм з нацистами зверталися до Господа та Діви Марії з молитвою про порятунок та перемогу.

14 жовтня 1942 року вважається днем створення **Української повстанської армії**, метою якої було звільнення України від німецького, польського та радянського панування задля відновлення незалежної держави. **Воїни УПА обрали свято Покрови за день заснування, віддавшись під опіку Божої Матері**. Українські повстанці, незважаючи на те, що не отримували жодної зовнішньої допомоги, лише за підтримки свого народу, продовжували боротьбу аж до кінця 50-х років XX століття. Слід зазначити, що діяльність УПА насправді не обмежувалась територією Галичини і Волині, як стверджувала і продовжує стверджувати московська пропаганда, а поширювалася на інші регіони України, особливо Правобережної.

Пресвята Богородиця й нині залишається заступницею усіх українських військових. Сучасна Українська армія від часу її створення в 1991 році на заміну радянським символам почала активно запроваджувати козацькі. На прапорах українських частин замість червоної зірки з'явилися козацькі хрести і національний герб – тризуб, а іменами козацьких полководців стали називати військові навчальні заклади і частини.

Через військову загрозу цілісності своєї держави з боку Російської Федерації українці нині часто згадують приклад звернення жителів Константинополя до Богородиці, самі звертаються з молитвою до Божої Матері з проханням покрити свої омофором наших воїнів, які героїчно відстоюють незалежність України.

У Конституції України вказано, що українська держава спирається «на багатотисячлітню історію українського державотворення», а у Державному Гімні України є слова «І покажем, що ми браття козацького роду». Сучасна незалежна Україна – держава і народ – є нащадками Київської Русі, козацтва, збройних формувань УНР та ЗУНР, визвольного руху та тисячолітньої християнської традиції.

Слід зазначити, що патріотична спільнота країни в якості свята українських військових переважно відзначає 14 жовтня – Козацьку Покрову.

Саме з огляду на традиції та глибокий історичний зміст цього дня Президент України П.О.Порошенко вирішив встановити 14 жовтня свято – День захисника України.

* * *

День захисника Вітчизни (23 лютого) в Україні офіційно встановлено як данина радянським часам. Однак, історія засвідчує, що це свято створено штучно, без жодних значних подій у цей день, виключно за волею партії та уряду СРСР.

Ідею святкувати 23 лютого як День Робітничо-селянської червоної армії (РСЧА) висловив у 1919 році голова Вищої військової інспекції РСЧА М.Подвойський на підставі річниць видання декрету про створення РСЧА – 28 січня 1918 року.

24 січня 1919 року Московською радою робочих, селянських і солдатських депутатів було прийнято рішення об'єднати День РСЧА з Днем Червоного подарунка (17 лютого) у пам'ять про збір населенням речей та спорядження для новоствореної Червоної армії. Однак, у 1919 році 17 лютого припало на **понеділок, і свято перенесли на найближчу неділю – 23 лютого**. Згодом у журналі «Військова думка і революція» було оголошено, що саме цього дня було створено першу червоноармійську частину, яка брала участь у боях на північно-західному напрямку. Хоча цю «першу червоноармійську частину» так і не знайшли. Справжнього розмаху набуло святкування п'ятої річниці створення РСЧА у 1923 році. Тоді й була встановлена офіційна назва свята – **День Червоної армії та флоту** (з 1949 року – **День Радянської армії та флоту**).

Новим змістом 23 лютого наповнив особисто Сталін, коли оголосив про перемоги над німецькою армією, начебто здобуті червоноармійцями цього дня під Псковом та Нарвою. Водночас, історики стверджують, що **насправді «жодних боїв під Псковом і Нарвою 23 лютого 1918 року не було і бути не могло»**. Адже німецька армія того дня знаходилася за 55 км від Пскова і 170 км – від Нарви. Жодної згадки про бої в цих районах ані в радянських, ані в німецьких архівах не зафіксовано.

Отже, від самого встановлення свята тривав пошук приводів, які можна було б використовувати як підґрунтя для відзначення. Це призвело, зрештою, до того, що **підставою відзначення 23 лютого стала вигадана подія**.

Відразу після створення Червона армія стала **головною потугою у знищенні Української Народної Республіки та доклалася до комуністичних репресій на нашій землі**. У 1918–1920 роках більшовицькі збройні загони, переважно сформовані в Росії, вели війну з армією УНР, жорстоко знищували тих, хто не поділяв погляди більшовиків, підтримував самостійність України або захищав Церкву, збройні сили залучалися до придушення повстанського руху у Центральній та Східній Україні.

Радянська армія протягом всього часу існування СРСР була **опорою комуністичного режиму**.

Десятки мільйонів жертв, розстріляна інтелігенція, зруйнована Церква, голодомори і переселення цілих народів, знищення національних культур, приниження людської гідності та свободи – це наслідки панування комуністів. Нескладні статистичні підрахунки показують, що **майже половина сучасних українських родин так чи інакше зазнали комуністичних репресій**.

Єдиною світлою сторінкою в історії Радянської армії є **перемога над гітлерівською Німеччиною та її сателітами**. У роки Другої світової війни радянські воїни разом із союзниками з Антигітлерівської коаліції врятували народи світу від нацизму. У лавах червоноармійців були мільйони українців, наших дідів та прадідів. Український народ зробив величезний внесок у перемогу над нацизмом та, водночас, став одним із найбільш постраждалих народів у роки Другої світової війни. Усього СРСР у роки війни втратив 16,2 млн. військовослужбовців, близько 4 млн. з них були вихідцями з України. 1,7 млн. мешканців України повернулися з Червоної армії інвалідами. За мужність, дрюявлену в боях, 2,5 млн. українців були нагороджені медалями та орденами, 2070 – удостоєні звання Героя Радянського Союзу, зокрема 32 – двічі, а один – Іван Кожедуб – тричі. Також українці воювали з нацистами в радянських партизанських з'єднаннях, у лавах УПА, загонах французького, югославського, словацького опору. Близько 50 тис. українців брали участь у війні в лавах канадської, американської, австралійської, британської армій.

Однак, на заміну нацистській окупації Радянська армія не могла принести народам свободи, оскільки сама була знаряддям насильницького режиму.

1991 року Радянський Союз і комуністичний режим зазнали краху. Створення Збройних Сил України та збройних сил інших незалежних держав,

що входили раніше до СРСР на правах республік, стало кінцем Радянської армії та флоту.

Втім сучасні збройні сили Російської Федерації цілком серйозно вважають себе правонаступниками Радянської армії. Радянська символіка й нині активно використовується російськими військовими. Культ радянської армії проглядається в діях і заявах керівництва РФ, провідних російських політичних, громадських і культурних діячів, пропагується в засобах масової інформації, літературі й кіно. У новостворюваному міфі кремлівської пропаганди про Другу світову війну українцям відводилася роль молодшого брата, який зумів «визволитися з допомогою великого російського народу».

ВИСНОВКИ

1. 14 жовтня в нашій історії – це насамперед християнське свято Покрови Пресвятої Богородиці, яку українські воїни з давніх часів мали за свою покровительку. Ця дата **символізує нерозривний зв'язок усіх поколінь захисників України**: воїнів Київської Русі, козаків, учасників збройних формувань УНР та ЗУНР, українців, які у складі збройних сил СРСР та партизанських формувань захищали Батьківщину від фашистів, воїнів Української повстанської армії та нинішніх захисників України. Саме тому **День захисника України покликаний стати святом усіх сучасних воїнів та ветеранів, днем вшанування всіх, хто упродовж століть обороняв українську землю**. Він має консолідувати українське суспільство навколо ідеї захисту незалежної та соборної України.

Президент України П.О. Порошенко (14 жовтня 2014 року): *«Наші Збройні Сили, Національна гвардія, прикордонники, силовики заслужено успадкували військову славу тих українців, які під час Другої світової захищали Вітчизну у лавах Червоної Армії. Захищати Вітчизну ми вчимося і на їхньому досвіді. Рівно як і на досвіді Війська Запорізького, січових стрільців і вояків УПА. І вже на власному героїчному досвіді Вітчизняної війни чотирнадцятого року»*.

Українці в умовах нинішньої агресії з боку держави- правонаступниці СРСР зуміли у надзвичайно короткий термін збудувати боєздатну армію, яка з гідністю проявила себе у боях на сході країни. **Десятки тисяч українців стали на захист територіальної цілісності України**. Їх героїчна звитяга має бути гідно вшанована українським суспільством.

2. Водночас, вшанувати в Україні на державному рівні так званий **День захисника Вітчизни (23 лютого)** є негідним нашого народу. Цей день належить до основних свят у державі, що несе нині на українську землю війну, біль та страждання. Це вигадане свято імперії, із якою пов'язані багатомільйонні жертви нашого народу. Це свято радянського минулого, яке для українців має залишитися у минулому.

Разом з тим, це жодним чином **не означає відмову від ушанування подвигів ветеранів**, які захищали Україну під час Другої світової війни, воїнів-афганців та учасників збройних конфліктів на території інших держав, ветеранів збройних сил. Ці люди були, є і надалі мають бути пошанованими державою та суспільством.

**ПРО ЗАСУДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО
(НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАБОРОНУ
ПРОПАГАНДИ ЇХНЬОЇ СИМВОЛІКИ.**

Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII.
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219).

Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, керуючись положеннями Загальної декларації прав людини, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) від 27 червня 1996 року щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, № 1481 (2006) від 26 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів, № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології, № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року щодо відношення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах - членах Ради Європи, резолюцію Парламентської Асамблеї ОБСЄ SC (09) 3 R від 29 червня - 3 липня 2009 року щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості, декларацію Європейського Парламенту від 23 вересня 2008 року щодо проголошення 23 серпня днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму, резолюцію Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор - штучний голод в Україні 1932-1933 років, резолюцію Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 року щодо європейської свідомості та тоталітаризму, Спільну заяву з нагоди 70-х роковин Голодомору - Великого голоду 1932-1933 років в Україні, прийняту на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН,

враховуючи засудження у 1991 році Законом України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" політичних репресій, що здійснювалися протягом 1917-1991 років комуністичним тоталітарним режимом на території України, відмежування від методу державного терору в управлінні державою, притаманного комуністичному тоталітарному режиму, і проголошення намірів неухильно сприяти відновленню справедливості та усуненню наслідків свавілля і порушення громадянських прав,

враховуючи визнання Законом України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні" Голодомору 1932-1933 років геноцидом Українського народу, засудження злочинних дій тоталітарного режиму СРСР, спрямованих на організацію Голодомору, наслідком якого стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу та його вікових традицій, духовної культури та етнічної самобутності, а також встановлення постановою Апеляційного суду міста Києва 13 січня 2010 року факту причетності вищого керівництва СРСР, УРСР та комуністичної партії до організації Голодомору 1932-1933 років в Україні,

дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина,

прагнучи розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу,

керуючись статтею 11 Конституції України, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості,

з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України

приймає цей Закон, яким засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) комуністична партія - Російська соціал-демократична робітничка партія (більшовиків) (РСДРП(б)), Російська комуністична партія (більшовиків) (РКП(б)), Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) (ВКП(б)), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС), Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), Комуністична партія України (КПУ), комуністичні партії союзних республік, що входили до складу СРСР, а також їхні осередки в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, областях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцеві осередки;

2) пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів -

публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;

3) радянські органи державної безпеки - Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Державне політичне управління, Об'єднане державне політичне управління, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Комітет державної безпеки, їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, охорона (варта), війська або спеціальні частини;

4) символіка комуністичного тоталітарного режиму - символіка, що включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої "народної демократії": Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

е) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) найменування комуністичної партії;

5) символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму - символіка, що включає:

- а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);
- б) державний прапор нацистської Німеччини 1939-1945 років;
- в) державний герб нацистської Німеччини 1939-1945 років;
- г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);
- г) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

д) зображення гасел Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935-1945 роках.

Стаття 2. Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

2. Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим визнається в Україні злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом 1945-1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

Стаття 3. Заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки

1. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв комуністичного тоталітарного режиму, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму та заборонена законом.

2. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об'єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення діяльності юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян, підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску друкованого засобу масової інформації.

3. У разі невиконання юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, друкованими засобами масової інформації вимог цього Закону їх діяльність/випуск підлягає припиненню в судовому порядку за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, або іншого уповноваженого органу державної влади.

4. Рішення про невідповідність діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам цього Закону приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

5. Політичні партії, обласні, міські, районні організації або інші структурні утворення, передбачені статутом політичної партії, щодо яких центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, прийнято у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність їх діяльності, найменування та/або символіки вимогам цього Закону, не можуть бути суб'єктом виборчого процесу.

Стаття 4. Заборона використання та пропаганди символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України заборонено.

2. Заборона виготовлення символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму не поширюється на випадки виготовлення такої символіки для її подальшого використання з метою, зазначеною у частині третій цієї статті.

3. Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму:

1) на документах державних органів та органів місцевого самоврядування (місцевих органів державної влади і управління), прийнятих чи виданих до 1991 року;

2) на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року;

3) в експозиціях музеїв, тематичних виставках, Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації;

4) у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом;

5) у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб;

6) на оригіналах бойових знамен;

7) на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними;

8) на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань;

9) під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій;

10) у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях;

11) як об'єктів антикварної торгівлі.

Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, злочинного характеру націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму):

1) у посібниках, підручниках та інших матеріалах наукового, освітнього і навчального характеру, які використовуються у навчальному, навчально-виховному і освітньому процесах;

2) у творах мистецтва, створених після набрання чинності цим Законом.

Стаття 5. Розслідування та оприлюднення інформації про злочини, вчинені представниками комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Держава здійснює розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, вчинених в Україні представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, та вживає заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків таких злочинів та відновлення історичної справедливості, зокрема шляхом дослідження та встановлення кількості жертв комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, визначення та упорядження місць масових поховань таких жертв, збору, узагальнення та оприлюднення інформації про розкуркулення, репресії, масові та індивідуальні страти, смерті, депортації, катування, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіяння моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості громадськості про злочини, вчинені представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, розробляє та вдосконалює навчальні посібники, програми та заходи з питань історії комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, сприяє утвердженню в суспільстві поваги до людської гідності, прав і основоположних свобод людини, розвитку плюралізму та демократії.

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, які проводять дослідницьку та просвітницьку роботу стосовно злочинів, вчинених представниками комуністичного та/

або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

4. Архівні документи, зокрема документи колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язані з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні, іншими злочинами, вчиненими представниками комуністичного або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також будь-яка інформація, що міститься в них, не належать до інформації з обмеженим доступом. Держава здійснює оприлюднення, забезпечує можливість вивчення та доступ до зазначених архівних документів та інформації, що міститься в них.

Стаття 6. Відповідальність за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та використання їхньої символіки

1. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом.

Стаття 7. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131): частину першу статті 96-9 після цифр “436” доповнити цифрами “436-1”;

статтю 436-1 викласти в такій редакції:

“**Стаття 436-1.** Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки”, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої”;

2) у Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 1, ст. 1; 2004 р., № 11, ст. 141; 2014 р., № 5, ст. 62, № 22, ст. 816):

частину першу статті 3 доповнити абзацом сьомим такого змісту:

“пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки”;

статтю 11 доповнити частиною четвертою такого змісту:

“Забороняється державна реєстрація друкованого засобу масової інформації, назва якого містить символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів”;

3) у Законі України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 7, ст. 36; 2003 р., № 35, ст. 271):

у статті 5:

частину першу після слова “моралі” доповнити словами “вимогам Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

частину другу доповнити реченням такого змісту: “Об'єктом знака не можуть бути імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті”;

статтю 6 доповнити частиною п'ятою такого змісту:

“5. Не можуть одержати правову охорону та не можуть бути зареєстровані як знаки позначення, що суперечать вимогам частини другої статті 5 цього Закону та вимогам Закону України “Про засудження

комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

4) статтю 2 Закону України “Про інформаційні агентства” (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 13, ст. 83; 2014 р., № 12, ст. 178, № 22, ст. 816) доповнити частиною четвертою такого змісту:

“Інформаційні агентства не мають права у своїх матеріалах пропагувати комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку”;

5) частину першу статті 52 Закону України “Про вибори Президента України” (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 20-21, ст. 291; 2014 р., № 16, ст. 582) доповнити пунктом 8 такого змісту:

“8) висування кандидата на пост Президента України від партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

6) розділ VII “Заклучні положення” Закону України “Про місцеві державні адміністрації” (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20-21, ст. 190) доповнити двома абзацами такого змісту:

“У разі якщо протягом строку, визначеного абзацами першим і другим пункту 6 статті 7 “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області в установленому Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” порядку не здійснять перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об’єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять у собі символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов’язаний прийняти таке розпорядження у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом другим пункту 6 статті 7 “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, установлених Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, статтею 3 Закону України “Про присвоєння юридичним особам та об’єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій”, пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам’яті.

У разі якщо протягом строку, визначеного пунктом 6 статті 7 “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області в установленому зазначеним законом порядку не здійснять демонтаж пам’ятників, пам’ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов’язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов’язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов’язаний прийняти розпорядження про демонтаж у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом четвертим пункту 6 статті 7 “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

7) у Законі України “Про політичні партії в Україні” (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 23, ст. 118; 2014 р., № 5, ст. 62):

частину першу статті 5 доповнити пунктом 9 такого змісту:

“9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки”;

статтю 9 після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

“У символіці політичної партії не може використовуватися символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів”.

У зв'язку з цим частини третю і четверту вважати відповідно частинами четвертою і п'ятою;

8) у Законі України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців” (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 31-32, ст. 263 із наступними змінами):

частину сьому статті 8 доповнити другим реченням такого змісту: “Забороняється використовувати в назві юридичної особи символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів”;

частину другу статті 10 викласти в такій редакції:

“2. Адміністративний збір не справляється за проведення державної реєстрації змін, що вносяться до установчих документів:

благодійних організацій;

юридичних осіб, пов'язаних із прийняттям Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки”, а також зміни місцезнаходження юридичної особи, місця проживання фізичної особи у зв'язку із зміною назви (перейменуванням) скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів”;

частину першу статті 27 після абзацу третього доповнити новим абзацом такого змісту:

“наявність в установчих документах юридичної особи пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки”.

У зв'язку з цим абзаци четвертий - дванадцятий вважати відповідно абзацами п'ятим - тринадцятим;

9) у Законі України “Про географічні назви” (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 27, ст. 360; 2014 р., № 6-7, ст. 80):

у статті 5:

після частини дев'ятої доповнити новою частиною такого змісту:

“Забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, які є іменами або псевдонімами осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)”.

У зв'язку з цим частини десяту та одинадцятую вважати відповідно частинами одинадцятую та дванадцятую;

частину одинадцятую викласти в такій редакції:

“Перейменування географічних об'єктів здійснюється у випадку:

повторення назв однорідних географічних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці;

необхідності повернення окремим географічним об'єктам їхніх історичних назв;

істотної зміни функції або призначення географічного об'єкта;

необхідності приведення назви географічного об'єкта у відповідність із вимогами Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

частину дванадцятую доповнити реченням такого змісту: “Перейменування географічних об'єктів, пов'язане з необхідністю приведення назв таких географічних об'єктів у відповідність із вимогами Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, здійснюється у порядку, встановленому Законом

України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

статтю 8 після частини четвертої доповнити новою частиною такого змісту:

“Перейменування географічних об’єктів, пов’язане з необхідністю приведення назв таких об’єктів у відповідність із вимогами Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, здійснюється з урахуванням особливостей, установлених Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”.

У зв’язку з цим частини п’яту та шосту вважати відповідно частинами шостою та сьомою;

10) статтю 9 Закону України “Про телебачення і радіомовлення” (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 18, ст. 155) після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

“2. Мовник не має права розповсюджувати аудіовізуальні твори, у яких заперечується або виправдовується злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створюється позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов’язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки, виправдовується діяльність радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті”.

У зв’язку з цим частину другу вважати частиною третьою;

11) частину першу статті 44 Закону України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 35-36, ст. 491; 2014 р., № 18-19, ст. 696) доповнити пунктом 6 такого змісту:

“6) висування кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови від місцевої організації партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

12) пункт 4 частини четвертої статті 21 Закону України “Про інформацію” (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 32, ст. 313) викласти в такій редакції:

“4) про факти порушення прав і свобод людини, включаючи інформацію, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов’язаних з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів”;

13) частину першу статті 60 Закону України “Про вибори народних депутатів України” (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 10-11, ст. 73; 2014 р., № 22, ст. 794) доповнити пунктом 8 такого змісту:

“8) висування кандидата (кандидатів) у депутати від партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

14) у Законі України “Про громадські об’єднання” (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 1, ст. 1; 2014 р., № 17, ст. 593, № 22, ст. 801, ст. 811):

частину першу статті 4 після слів “здоров’я населення” доповнити словами “пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки”;

частину другу статті 18 після пункту 5 доповнити новим пунктом такого змісту:

“6) символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів”.

У зв’язку з цим пункт 6 вважати пунктом 7;

15) у Законі України “Про присвоєння юридичним особам та об’єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій” (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 17, ст. 150):

статтю 1 доповнити частиною четвертою такого змісту:

“4. Питання, пов’язані з приведенням раніше присвоєних об’єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій у відповідність з вимогами Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, регулюються цим Законом з урахуванням особливостей, встановлених Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”;

статтю 3 доповнити частиною шостою такого змісту:

“6. Забороняється присвоювати юридичним особам та об’єктам права власності імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов’язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов’язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім пам’ятників та пам’ятних знаків, пов’язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)”.

3. Юридичні особи, політичні партії, інші об’єднання громадян, зареєстровані на день набрання чинності цим Законом, у разі порушення його вимог зобов’язані протягом одного місяця з дня набрання чинності цим Законом привести свої установчі документи, найменування та/або символіку у відповідність із вимогами цього Закону. При цьому такі юридичні особи звільняються від сплати адміністративного збору під час державної реєстрації змін до установчих документів, пов’язаних з приведенням їх у відповідність із цим Законом.

Власники знаків для товарів і послуг, які на день набрання чинності цим Законом містять символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом зобов’язані привести такі знаки для товарів і послуг у відповідність із цим Законом.

4. У разі недотримання вимог цього Закону юридичними особами, політичними партіями, іншими об’єднаннями громадян, зазначеними у пункті 3 цієї статті Закону, їхня діяльність підлягає припиненню в установленому законом порядку, крім випадків, коли юридичними особами, політичними партіями, іншими об’єднаннями громадян вжито заходів щодо дотримання вимог цього Закону, а неможливість державної реєстрації змін до установчих документів, пов’язаних з приведенням їх у відповідність із цим Законом, зумовлена об’єктивними причинами.

5. Засновники друкованих засобів масової інформації, які на момент набрання чинності цим Законом здійснювали пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та/або використовували у назві символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зобов’язані припинити здійснення такої пропаганди та/або здійснити перереєстрацію друкованого засобу масової інформації. Засновники таких друкованих засобів масової інформації звільняються від сплати реєстраційного збору за перереєстрацію.

У разі недотримання вимог цього Закону засновниками друкованих засобів масової інформації після спливу трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом їх випуск підлягає припиненню в установленому законом порядку, крім випадків, коли засновником друкованого засобу масової інформації вжито заходів щодо дотримання вимог цього Закону, а неможливість перереєстрації такого друкованого засобу масової інформації зумовлена об’єктивними причинами.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку здійснити демонтаж пам’ятників, пам’ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов’язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов’язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, а також в установленому порядку перейменувати райони у містах, сквери, бульвари, вулиці,

провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости, інші об'єкти топоніміки населених пунктів, а також інші географічні об'єкти, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 3 Закону України “Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій”, пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (обласними, районними, сільськими, селищними, міськими радами) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування назв географічних об'єктів, що містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі постанови приймається Кабінетом Міністрів України у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 5 Закону України “Про географічні назви”, пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом строку, зазначеного в абзаці другому цього пункту, сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення у формі розпорядження про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом другим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 3 Закону України “Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій”, пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці п'ятому цього пункту строку не здійснено демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-

територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження про демонтаж у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом п'ятим цього пункту.

7. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку провести громадські слухання та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо перейменування населених пунктів, районів та областей, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

8. Верховна Рада України у тримісячний строк, який обчислюється з дня закінчення строку, визначеного пунктом 7 цієї статті Закону, приймає рішення про перейменування населених пунктів та районів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, з урахуванням пропозицій, поданих Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті. У разі якщо протягом строку, встановленого пунктом 7 цієї статті Закону, пропозиції щодо перейменування населених пунктів та районів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, не були подані до Верховної Ради України, відповідне рішення про перейменування таких населених пунктів та районів приймається Верховною Радою України на підставі рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

9. Кабінету Міністрів України з метою створення належних умов для реалізації цього Закону:

1) у тримісячний строк з дня опублікування цього Закону привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

2) вжити інших заходів до реалізації цього Закону.

10. Рекомендувати Президенту України з метою збереження пам'яті про жертви комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні встановити День пам'яті жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

11. Рекомендувати Президенту України привести укази Президента України у відповідність із цим Законом.

ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ БОРЦІВ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ У ХХ СТОЛІТТІ

Закон України 9 квітня 2015 року № 314-VIII.
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.190).

Цей Закон спрямований на визнання учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті головними суб'єктами боротьби за відновлення державної незалежності України - борцями за незалежність України у ХХ столітті, встановлення правового статусу борців за незалежність України у ХХ столітті, визначення права такої категорії осіб на отримання державних та муніципальних соціальних гарантій. Цей Закон також спрямований на визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у ХХ столітті, визначення напрямів державної політики щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті та встановлення відповідальності за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у ХХ столітті.

Стаття 1. Правовий статус борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Борцями за незалежність України у ХХ столітті визнаються особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у ХХ столітті у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань:

1) органи влади Української Народної Республіки, включаючи, зокрема, Українську Центральну Раду, Генеральний секретаріат Української Центральної Ради (Української Народної Республіки), Раду народних міністрів Української Народної Республіки, Уряд Української Народної Республіки в екзилі (Державний центр Української Народної Республіки), генеральні секретарства, міністерства, ресорти Української Народної Республіки, у тому числі в екзилі, дипломатичні місії Української Народної Республіки за кордоном, місцеві органи влади Української Народної Республіки, Всеукраїнський національний конгрес, Всеукраїнський центральний повстанський комітет (Центральний український повстанський комітет, ВУЦПК, Цупком), Трудовий конгрес України (Конгрес трудового народу України, Всеукраїнський трудовий конгрес), Директорію Української Народної Республіки, Державну народну раду, Раду Республіки Української Народної Республіки, Українську Національну Раду, Президента Української Народної Республіки в екзилі;

2) органи влади Української Держави (Гетьманату), включаючи, зокрема, Раду міністрів Української Держави, Малу Раду міністрів Української Держави, міністерства Української Держави, дипломатичні представництва та місії Української Держави за кордоном, місцеві органи влади Української Держави, Гетьмана, Державний сенат Української Держави, Генеральний суд Української Держави;

3) органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), включаючи, зокрема, Українську Національну Раду Західноукраїнської Народної Республіки, Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), секретарства (міністерства) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), посольства, дипломатичні представництва та місії Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки) за кордоном, місцеві органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), президента (диктатора) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки);

4) органи влади Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, включаючи управу, комендатуру міліції та Комісаріат повіту Саніцького у Вислоці Великій, Гуцульську Народну Раду;

5) органи влади Карпатської України (Підкарпатської Русі), включаючи, зокрема, Сойм Карпатської України, уряд Карпатської України, міністерства Карпатської України, місцеві органи влади Карпатської України, Президента Карпатської України;

6) військові, безпекові, інші мілітарні, воєнізовані або парамілітарні формування та частини Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки, Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, Карпатської України, включаючи, зокрема, Українських Січових Стрільців (УСС), Дієву армію Української Народної Республіки, Галицьку армію (Українську Галицьку Армію), Повстанчу армію України, Організацію народної оборони "Карпатська Січ";

7) політичні партії, інші громадські організації до утворення та під час існування Української Народної Республіки, Української Держави, Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української

Народної Республіки), Карпатської України (Підкарпатської Русі), метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України;

8) повстанські, партизанські загони, які діяли на території України у 1917-1930 роках і метою діяльності яких були боротьба за здобуття, захист або відновлення незалежності України, включаючи загони Холодноярської, Медвинської республік, Волинську повстанську (повстанчу) армію;

9) Українська військова організація (УВО);

10) Організація українських націоналістів (ОУН);

11) Народно-визвольна революційна організація (НВРО);

12) Українська повстанська армія (УПА);

13) Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) “Поліська Січ”, Українська народна революційна армія (УНРА);

14) Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), включаючи Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР);

15) Антибільшовицький блок народів (АБН);

16) Українська Гельсінська спілка (група) (УГС, УГГ);

17) організації українського визвольного руху другої половини ХХ століття, включаючи, зокрема, групу “Наша зміна”, організацію “Пробоем”, групу Василя Бучковського, групу “Об’єднана партія визволення України” (ОПВУ), організацію “Загін юних повстанців” (ЗЮП), групу Богдана Стефанюка, підпільну організацію “Об’єднання” (1956-1959 роки), Український національний комітет, Український робітничо-селянський союз (Ходорівська група), Українську національну партію, Українську робітничо-селянську спілку (УРСС), Український національний фронт, Український національно-визвольний фронт, Спілку української молоді Галичини, Стебниківську групу, Росохацьку групу, Українську загальнонародну організацію (УЗНО, УНФ-2);

18) організації, створені особами, які зазнали політичних репресій за участь у боротьбі за незалежність України у ХХ столітті, у радянських тюрмах, таборах або табірних відділеннях для боротьби за свої громадянські або інші права;

19) Народний Рух України за перебудову (Народний Рух України) до 24 серпня 1991 року;

20) інші організації, структури або формування, що існували протягом ХХ століття (до 24 серпня 1991 року) і метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України. Перелік таких організацій, структур та формувань затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Основи правового статусу борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Держава визнає, що борці за незалежність України у ХХ столітті, визначені у статті 1 цього Закону, відіграли головну роль у відновленні української державності, закріпленої Актом проголошення незалежності України, ухваленим Верховною Радою України 24 серпня 1991 року, що є основною передумовою надання правового статусу та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті.

2. Правовою основою надання правового статусу борцям за незалежність України у ХХ столітті є міжнародні акти та національне законодавство України, відповідно до положень яких держава вважає правомірними форми і методи боротьби за незалежність України у ХХ столітті.

Стаття 3. Соціальні гарантії борців за незалежність України у ХХ столітті та членів їхніх сімей

1. Держава може надавати соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у ХХ столітті та членам їхніх сімей.

2. Органи місцевого самоврядування можуть за рахунок коштів місцевих бюджетів надавати додаткові соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у ХХ столітті та членам їхніх сімей.

Стаття 4. Визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Державою визнаються державні та військові нагороди (відзнаки) та військові ступені борців за незалежність України у ХХ столітті, надані їм органами влади, організаціями, структурами або формуваннями, що зазначені у статті 1 цього Закону.

Стаття 5. Державна політика щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам’яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Держава забезпечує всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті, розробляє та

вдосконалює навчальні плани, підручники, програми та заходи з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, поширює об'єктивну інформацію в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті.

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, що здійснюють дослідницьку та просвітницьку роботу з питань вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті.

4. Держава сприяє увічненню пам'яті про борців за незалежність України у XX столітті, зокрема, шляхом пошуку, обліку, впорядкування та збереження місць їх поховання на території України та за кордоном, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам'ятників, пам'ятних знаків, увічнення імен або псевдонімів борців та формувань, зазначених у статті 1 цього Закону, у назвах об'єктів топоніміки населених пунктів або адміністративно-територіальних одиниць, назвах географічних об'єктів, виготовлення друкованої, кіно- та відеопродукції, сприяння діяльності щодо сценічного та іншого художнього втілення образів борців за незалежність України у XX столітті.

Стаття 6. Відповідальність за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у XX столітті

1. Громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які публічно виявляють зневажливе ставлення до осіб, зазначених у статті 1 цього Закону, перешкоджають реалізації прав борців за незалежність України у XX столітті, несуть відповідальність відповідно до законодавства.

2. Публічне заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у XX столітті визнається наругою над пам'яттю борців за незалежність України у XX столітті, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 7. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України
від 16. 06. 2015 р. № 641.

ВСТУП

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу (patria) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, вираженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України.

Серед них Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорозьке, Гетьманщина, Українська Народна Республіка, Гетьманат Павла Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка, Карпатська Україна та інші українські визвольні проекти. На особливу увагу заслуговує формування української політичної культури в часи Речі Посполитої та Австро-Угорщини, нове осмислення ролі Кримського Ханату як держави кримськотатарського народу, включно з тривалим воєнним протистоянням і плідною військовою та культурною співпрацею.

Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема у ХХ-ХХІ століттях це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності.

Важливим завданням є розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями. Спеціального розгляду потребують історичні обставини, що призводять до переривання державницької традиції.

Разом із тим, національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Ця Концепція виходить з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови і культури, що зазнали такої дискримінації в часи колоніальної залежності України.

На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміну “національний”, а “патріотичне виховання” сприймали винятково в етнопородному або неорадянському вимірі.

Протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій:

Концепція національної системи виховання (1996);

Концепція національно-патріотичного виховання (2009);

Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.:

Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012).

Проте жодна з них не була розгорнута і не втілювалася в конкретні кроки з реалізації через зміну векторів розвитку держави і, відповідно, освітньої політики, через різні погляди правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- рівність усіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Відтак, враховуючи всі обставини, виникає гостра потреба у розробленні концепції, яка б визначала нову стратегію цілеспрямованого і ефективного процесу виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота України.

1. Мета та завдання національно-патріотичного виховання дітей та молоді

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Складовою частиною патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози – пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у молоді особи готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військову професію, проходити службу в Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Робота з військово-патріотичного виховання учнівської молоді має проводитися комплексно, в єдності всіх його складників спільними зусиллями органів державного управління, а також освітніх закладів, сім'ї, громадських організацій та об'єднань, Збройних Сил України, інших силових структур.

Системна організація військово-патріотичного виховання молоді має бути спрямована на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування психологічної та фізичної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підрастаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту Вітчизни.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси - культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, обережного ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

2. Принципи патріотичного виховання

Патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей. Водночас патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку. Серед них:

- *принцип національної спрямованості*, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- *принцип самоактивності й саморегуляції* забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;
- *принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;
- *принцип соціальної відповідності* обумовлює потребу узгодження змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті виховання в дітей і молоді готовності до захисту вітчизни та ефективного розв'язання життєвих проблем;
- *принцип історичної і соціальної пам'яті* спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;
- *принцип міжпоколінної наступності*, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

3. Шляхи реалізації патріотичного виховання дітей та молоді

3.1. *Удосконалення нормативно-правової бази патріотичного виховання молоді:*

- підготовка нормативно-правових документів з питань національно-патріотичного виховання молоді, внесення відповідних змін до законодавства;
- розроблення державних і громадських заходів з інформаційної безпеки, спрямованих на запобігання негативним наслідкам впливу інформаційної війни;
- розроблення порядку державного фінансування заходів, спрямованих на національно-патріотичне виховання молодих людей;

- підготовка комплексної програми військово-патріотичного виховання та нормативно-методичного забезпечення її реалізації з метою виховання здорового підростаючого покоління, готового захищати національні інтереси та територіальну цілісність України;

- вироблення науково-теоретичних і методичних засад

патріотичного виховання молоді: включення проблематики патріотичного виховання молоді до дослідницьких програм та планів наукових і навчальних закладів (через світову історію можна показати, як державність поновлювали інші народи, зокрема чехи та поляки; через зарубіжну літературу показати, як ці народи утверджували свою ідентичність; через дисципліни природничо-наукового циклу розкрити здобутки українців у науці і техніці, якими слід пишатися, бо тільки цілісна і системна картина гарантуватиме досягнення мети Концепції);

- вивчення потреб молоді, зокрема шляхом проведення соціологічних досліджень;

- забезпечення активної участі сім'ї та родини в розвитку фізичного і морального здорової, патріотично налаштованої зростаючої особистості.

3.2. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання:

- проведення заходів, спрямованих на реалізацію патріотичного виховання у закладах системи освіти, культури, спорту;

- підтримка та сприяння волонтерським проектам, іншій громадській діяльності та самоорганізації українських громадян, спрямованої на заохочення молоді до благодійних соціальних, інтелектуальних та творчих ініціатив і проектів на благо України;

- створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, підтримки професійної і самодіяльної творчості;

- активне залучення до патріотичного виховання дітей та молоді - учасників бойових дій на Сході України, членів сімей Героїв Небесної Сотні, бійців АТО та їхніх сімей, діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію;

- залучення молоді до участі у збереженні і підтримці єдності українського суспільства, у громадському русі задля громадянського миру і злагоди;

- сприяння спортивній і фізичній підготовці, спрямованій на утвердження здорового способу життя молодих громадян з урахуванням принципів національно-патріотичного виховання;

- налагодження співпраці з військовими формуваннями України як мотивація готовності до вибору військових професій;

- сприяння роботі клубів за місцем проживання, центрів патріотичного виховання та інших громадських організацій, які здійснюють патріотичне виховання молоді;

- активізація виховної роботи з дітьми та молоддю засобами всеукраїнської дитячої військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”);

- удосконалення підготовки та перепідготовки кадрів, які займаються питаннями національного і патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти, культури, спорту.

3.3. Співпраця органів державної влади та органів місцевого

самоврядування з громадянським суспільством:

- активне залучення до національно-патріотичного виховання дітей та молоді дитячих і молодіжних громадських організацій (об'єднань), використання їхнього досвіду, потенціалу, методів роботи у вихованні патріотів України;

- організаційна та фінансова підтримка на конкурсній основі програм, проектів громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання дітей та молоді;

- долучення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду патріотичного виховання;

- посилення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади стосовно національно-патріотичного виховання молоді.

3.4 Інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді:

- організація у теле-, радіопрограмах, Інтернет-ресурсах та в друкованій пресі постійно діючих рубрик, що популяризують українську історію, боротьбу українського народу за незалежність, мову та культуру, досвід роботи з національно-патріотичного виховання різних соціальних інституцій; підтримка україномовних молодіжних засобів масової інформації;

- запобігання пропаганді в засобах масової інформації культу насильства, жорстокості й бездуховності, поширення порнографії та інших матеріалів, що суперечать загальнолюдським та національним духовним цінностям, заперечують суверенність Української держави;

- виробництво кіно- і відеофільмів, підтримка видання науково-популярної, наукової, художньої літератури національно-патріотичного спрямування;
- підготовка інформаційної та науково-популярної літератури для батьків з питань патріотичного виховання дітей та молоді у сім'ї; висвітлення у засобах масової інформації кращого досвіду родинного виховання;
- здійснення заходів щодо розширення фактографічної бази історичних подій, публікація розсекречених архівних документів, видання історичної науково-популярної літератури, довідкових матеріалів про здобутки України за роки незалежності, книг патріотичної спрямованості.

Процес патріотичного виховання дітей і молоді повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку дитини та особистісним характеристикам.

Етапи впровадження національно-патріотичного виховання дітей та молоді

На *першому етапі* (2015 р.) планується :

- створення нормативно-правового підґрунтя, інформаційно-методичного забезпечення для здійснення національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- створення Центру патріотичного виховання у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України;
- створення інформаційного ресурсу, присвяченого національно-патріотичній тематиці.

На *другому етапі* (2016-2017 рр.) передбачається:

- розроблення програм, навчально-методичних посібників з предметів гуманітарно-соціального спрямування для дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та вищих освітніх закладів, спрямованих на патріотичне виховання дітей та молоді;
- підготовка та видання науково-методичних посібників і методичних рекомендацій з організації виховних заходів, роботи клубів, центрів патріотичного виховання.

На *третьому етапі* (2018- 2019 рр.) забезпечується :

- проведення моніторингу системи патріотичного виховання дітей та молоді за допомогою соціологічних опитувань, анкетування, психологічного тестування;
- проведення науково-методичних конференцій, створення банку передового педагогічного досвіду на інформаційному веб-ресурсі;
- аналіз здобутого, встановлення досягнень і викликів, корекція навчально-виховних впливів з урахуванням результатів моніторингу.

Очікувані результати

У результаті впровадження системи національно-патріотичного виховання очікується:

- забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті;
- зацікавленість молоді щодо служби у Збройних силах України, готовність до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів та незалежності України з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави;
- збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки;
- створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді;
- консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підрастаючого покоління.

Необхідною умовою втілення Концепції в практику є широке обговорення її положень і завдань, проведення конференцій, круглих столів, семінарів, що будуть актуалізувати визначені питання і поставлені завдання та спонукатимуть до розроблення конкретних заходів з їх реалізації.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО ВШАНУВАННЯ 70-Ї РІЧНИЦІ ВИГНАННЯ НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ З УКРАЇНИ

Додаток
до листа Міністерства освіти і науки
від 17.10. 2014, № 1/9-543.

- I. Термінологічні зауваги
- II. Ключові повідомлення коммеморативних заходів
- III. Історична довідка
- IV. Історичні міфи, пов'язані з вигнанням нацистських окупантів із України
- V. Пропозиції щодо заходів 28 жовтня 2014 року

I. Термінологічні зауваги

1. Український інститут національної пам'яті пропонує використовувати *термін «вигнання нацистських окупантів із України»* замість сполучення «визволення України від фашистських загарбників».

Термін «визволення» передбачає волю, свободу, а у 1944 році Україна не стала вільною. Із вигнанням нацистських окупантів Україна не отримала волі, тільки опинилася під іншим пануванням, результатом якого стали масові репресії та депортації, зокрема сотень тисяч українців, поляків та цілого кримськотатарського народу.

СРСР ставив за мету не визволення Українського народу, а повернення його до складу радянської імперії. Волю і свободу Український народ отримав тільки після *24 серпня 1991 року, визволення України* відбулося тільки з розпадом Радянського Союзу.

2. Попри певну історичність використання сполучення «фашистські загарбники», зокрема у радянській пресі тих часів, науково більш коректним є використання терміну «**нацистські окупанти**».

3. Також рекомендуємо відмовитися від використання сталінського пропагандистського терміну «Велика Вітчизняна війна», замінивши його історично коректним – «**Друга світова війна**». Український вимір тих подій не обмежується хронологічними рамками воєнного конфлікту між СРСР і Третім Рейхом – 1941-1945, а має розглядатися в контексті подій усієї Другої світової війни 1939 – 1945 років. Війна із нацизмом для українців розпочалася 1 вересня 1939 року, у той час коли Третій рейх та СРСР співпрацювали як союзники.

II. Ключові повідомлення коммеморативних заходів

1. Боротьба за свободу проти іноземного агресора є святим обов'язком кожного представника народу, над яким нависла загроза поневолення.

2. Акцент на вшанування не міфічного «радянського народу-переможця», а кожного, хто боровся проти поневолювачів.

3. Вигнання нацистів з українських територій стало можливим завдяки масовій участі українців у лавах як Червоної армії, так і українського визвольного руху (ОУН та УПА). Український вимір Другої світової війни – це боротьба на всіх фронтах і театрах воєнних дій: не тільки на Східному фронті, а й в лавах руху опору інших країн, арміях союзників, що воювали в Італії і Франції, на Далекому Сході та на Тихоокеанському театрі воєнних дій. Ми маємо пам'ятати усіх.

4. Вигнання нацистів з України стало можливим завдяки об'єднанню зусиль всієї антигітлерівської коаліції та визвольних антинацистських рухів. Спільна перемога не була б можливою без спільних зусиль.

5. На боці антигітлерівської коаліції на фронтах Другої світової війни боролосся українців більше, ніж, наприклад, британців. Сукупні людські втрати України склали значно більше, ніж втратили у цій війні Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Польща, Канада та Франція.

6. Вигнання нацистських поневолювачів не принесло Україні спокою і свободи, а обернулося поверненням комуністичного терору, масовими депортаціями, переслідуванням інакодумців.

7. Вигнання нацистів стало вагомим кроком до здобуття Україною Незалежності.

8. Досвід боротьби із нацизмом вчить, що війна завжди закінчується у столиці агресора.

III. Історична довідка

Друга Світова війна розпочалася для України 1 вересня 1939 року із бомбардувань Львова силами Люфтваффе. 11 вересня частини вермахту увійшли до Галичини, але за таємними домовленостями між Гітлером та Сталіним німецькі війська за 2 тижні відступили на захід.

17 вересня 1939 року у війну на боці нацистського агресора вступив СРСР.

22 червня 1941 р. розпочалася війна між вчорашніми союзниками – III Рейхом та СРСР, в результаті чого до кінця року більша частина України була окупована німецькими військами.

У грудні 1941 – січні 1942 рр. радянські війська організували перший великий контрнаступ на території України, але були зайняті лише незначні ділянки в Криму та під Барвінковим. Спроба в навесні 1942 року розвинути попередній успіх призвела в Криму та під Харковом до двох катастрофічних поразок радянських сил та їхнього відступу аж до Волги. У результаті вся українська територія була зайнята німецькими військами.

У лютому 1943 року, розвиваючи наступ після перемоги під Сталінградом, радянські війська зайняли Харків та деякі інші українські міста, але вже в березні 1943 року залишили їх внаслідок німецького контрнаступу.

Лише восени 1943 року розпочалося остаточне вигнання нацистських окупантів з України.

28 жовтня 1944 року радянські війська вийшли на околиці міста Чоп на Закарпатті, але боротьба на цій ділянці розтягнулася аж до 25 листопада – лише тоді нацистські окупанти були вигнані з України остаточно.

У вигнанні окупантів брала участь вся Україна: регулярні радянські війська та червоні партизани (разом понад 3 млн. солдат-українців), національне підпілля на чолі з Українською повстанською армією (близько 100 тис. вояків) та бійці на усіх інших фронтах світу, що наближали спільну перемогу над Гітлером.

Але подіями жовтня-листопада 1944 року війна не скінчилася – українці воювали в Європі до 8 травня 1945 року та в Азії – до 2 вересня. На Батьківщині збройний спротив радянській владі тривав ще понад десятиліття.

Вигнання нацистських окупантів супроводжувалося вчиненням масових злочинів, які організував сталінський режим і радянські війська з вини його командування:

1. На найнебезпечніших ділянках фронту масово використовувалися «чорносвітники» – поспіхом мобілізоване радянським командуванням (польовими військоматами) місцеве населення – яке кидали у бій непідготовленим, необмундированим та неозброєним, що можна розглядати як свідому спробу знищення українського населення.

2. Українські армійські частини Радянської армії у 1943-44 рр. використовувалися в боях проти національного підпілля, що означало братовбивчу війну між українцями, які служили у РСЧА та УПА.

3. В очищеному від німців Криму у 1944 році радянською владою було здійснено низку депортацій, зокрема повністю виселено до Середньої Азії кримських татар (180 тис.).

4. Українці продовжували зазнавати втрат і після закінчення війни, масові репресії продовжувалися до самої смерті Сталіна. На Західній Україні під час придушення національного руху за різними даними було вбито 150 тис., заарештовано 130 тис. та депортовано понад 200 тис. осіб.

5. Внаслідок організованого голоду у 1946-47 рр. в Україні загинуло до 1 млн. осіб.

Кількість військових і цивільних жертв війни оцінюється істориками у 8 – 10 млн. українців. 700 міст, 28 тис. сіл, 16 тис. підприємств були пошкоджені або знищені внаслідок боїв і каральних дій окупантів.

IV. Історичні міфи, пов'язані з вигнанням нацистських окупантів із України

Міфи	Спростування
<p>28 жовтня 1944 року було днем остаточного вигнання нацистських окупантів з України</p>	<p>Німецькі війська остаточно залишили територію України наприкінці листопада 1944 року.</p> <p>Для відзначення цього факту день 28 жовтня було обрано не зовсім коректно.</p> <p>У СРСР склалася традиція відзначати цю подію 8 жовтня, оскільки саме цього дня в 1944 році радянські війська вибили німців з території Радянської України в її тодішніх кордонах. Влітку 1945 року, згідно міждержавного договору, Чехословаччина передала Радянському Союзу Закарпаття, яке увійшло до складу УРСР. Зважаючи на це, згодом вирішили перенести день пам'ятних урочистостей на дату, коли німецькі війська залишили останні населені пункти сучасної Закарпатської області. Але 28 жовтня 1944 року радянські війська лише розпочали бої за місто Чоп. Остаточно вибили противника із Закарпаття лише 25-26 листопада того ж року.</p>
<p>Вигнання німецьких окупантів було визволенням України</p>	<p>Визволення означає – принесення волі, але в 1944 році цього не трапилося. Визволення України відбулося тільки 24 серпня 1991 року з розвалом Радянського Союзу.</p> <p>Радянський Союз до 1941 року був тоталітарною державою, нею він залишився і після 1944 року. Партийна диктатура і політичні репресії не зникли.</p> <p>Під час війни радянське керівництво намагалося заохотити народ України до боротьби, апелюючи до патріотичних почуттів та обіцяючи демократизацію політичного режиму після перемоги.</p> <p>Зокрема, українській інтелігенції та митцям дозволено звертатися до тем, які до тих пір таврували як «буржуазний націоналізм»; чотири армійські фронти названі «українськими»; запроваджено орден Богдана Хмельницького; засновано республіканські міністерства оборони та закордонних справ.</p> <p>Та вже одразу по завершенню війни багато із зазначених починань були згорнуті, засуджені, або нереалізовані. Включення УРСР напряму до складу ООН слугувало політичним цілям СРСР і про жодну суверенну позицію України на міжнародній арені не йшлося.</p> <p>Не вважаючи вигнання німецьких окупантів визволенням, українське націоналістичне підпілля продовжило боротьбу за незалежність України.</p> <p>Після повернення радянської влади на територію України, сталінське керівництво кардинально збільшило масштаби каральних депортацій великих груп населення до віддалених регіонів СРСР. Депортацій зазнало польське населення Західної України, а також родини осіб, яких підозрювали у допомозі українському підпіллю та УПА. З Криму повністю депортований кримськотатарський народ, а також місцеві греки, болгары, вірмени. Різних правових обмежень і переслідувань зазнали особи, що перебували на окупованій території, оstarбайтери, полонські червоноармійці.</p>

<p>Росія могла перемогти німецьких окупантів і без України</p>	<p>Внесок України у розгром гітлерівської Німеччини та її союзників важко переоцінити.</p> <p>Жителі УРСР взяли активну участь у протидії гітлерівській агресії. За весь час війни між СРСР та Третім Рейхом 1941-1945 років жителі УРСР склали приблизно 7 мільйонів або 23% особового складу Збройних сил СРСР, що більше, ніж військо Великої Британії, яка мобілізувала близько 6 мільйонів своїх громадян. Українці воювали у складі радянських збройних сил і партизанських загонів, були відзначені багатьма високими нагородами. Вихідці з України були представлені серед командного складу збройних сил СРСР.</p> <p>За оцінками Інституту історії НАНУ, прямі людські втрати України становили від 8 до 10 мільйонів осіб, що більше ніж сукупні людські втрати Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Польщі та Канади (близько 7,4 мільйонів).</p> <p>Для потреб фронту працювала потужна промисловість УРСР, значна частина якої евакуйована в тил – до Росії та Середньої Азії.</p> <p>Україна була серед республік СРСР, які перші прийняли на себе удар гітлерівських військ. Бої на території України розтягнулися із заходу на схід більше, ніж на тисячу кілометрів і тривали понад рік. Це дозволило зосередити військові та промислові ресурси у внутрішніх регіонах СРСР, підготуватися до контрнаступу взимку 1942 року.</p> <p>У будь-якому разі історія не знає умовного способу, а спроби моделювання дій РСЧА без українських людських і промислових ресурсів радше ставлять під сумнів твердження В. Путіна про перемогу «і без України». Загалом до антигітлерівської коаліції входило 58 держав і суверенних територій, внесок більшості з них був значно менш вагомим, ніж українського народу.</p>
<p>Всі заслуги у вигнанні німецьких окупантів належать радянським збройним силам і партизанам.</p>	<p>Перемога над нацистськими окупантами – спільне досягнення антигітлерівської коаліції та визвольних рухів.</p> <p>Друга світова війна – глобальний конфлікт, і всі її учасники були тісно пов'язані між собою. Можна говорити про різний внесок держав у перемогу, однак невірно приписувати усі заслуги одній країні. Радянський Союз користувався військово-технічною та іншою підтримкою своїх союзників по антигітлерівській коаліції. За програмою ленд-лізу, СРСР отримав значні обсяги військової техніки, озброєння, продовольства та інших матеріалів, необхідних для підтримки економіки і ведення бойових дій. Німеччина не могла зосередити всі наявні сили проти радянських військ, оскільки була змушена одночасно воювати з союзниками на інших фронтах, в тилу, на морі та в повітрі.</p> <p>Не варто забувати, що опір гітлерівцям чинили українці різних політичних спрямувань. Свій внесок у боротьбу з німецькими окупантами зробив також український національно-визвольний рух. Українські націоналісти, згуртовані в лавах підпілля, УПА та інших повстанських формувань, вступали у бої, протидіяли репресивній та грабіжницькій політиці окупаційної адміністрації, проводили антигітлерівську пропаганду.</p>

V. Пропозиції щодо заходів 28 жовтня 2014 року

Український інститут національної пам'яті в умовах неоголошеної війни пропонує обмежитися мінімальними комеморативними заходами, а також звертається з пропозицією:

1. Ініціювати акцію пам'яті «Ті, хто боролися за Свободу» основна мета якої – показати багатогранність українського виміру боротьби із нацизмом через історію однієї людини. Акція покликана популяризувати історії різних людей: кримськотатарського льотчика, Героя СРСР Амет-Хана Султана, українського героя французького Спротиву Василя Порика, генерала УПА Василя Кука, Героя СРСР Олексія Береста, який встановив радянський прапор на Рейхстагу, Героя України Євгена Березняка, який увійшов у популярну культуру під псевдо «Майор Вихрь» і долучився до порятунку від тотального знищення Кракова, українського солдата польської армії Андерса Михайла Паньковця, який першим увірвався до німецького бункеру на горі Монте-Кассіно, звичайного дрогибицького хлопчика Мандика Хасмана, який долучився до Української повстанської армії, або генерала Кузьми Дерев'янка, що в буквальному сенсі поставив крапку у Другій світовій війні, підписуючи Акт про капітуляцію Японії на борту лінкора «Міссурі» у вересні 1945 року – та багато інших, хто боровся з нацизмом по всьому світу, але без чийої боротьби не було б можливе вигнання нацизму з України. Проведення акції передбачає кілька хвиль, заключна хвиля цієї акції пам'яті має бути приурочена до днів Пам'яті та примирення 8-9 травня 2015 року та 70-ї річниці завершення війни у Європі.

2. Переглянути вітчизняні художні і документальні фільми, що відображають український вимір Другої світової війни, наприклад:

1. «Хайтарма», 2013 рік, авт. – Ахтем Сейтаблаєв, «АТР»
2. «Чорна піхота», 2010 рік, авт. – Іван Кравчишин, «07 Продакшн», «Інтер»
3. «1377 спалених заживо», 2009 рік, авт. – Іван Кравчишин, «07 Продакшн», «Інтер»
4. «Київ. Місто, що зрадили», 2008 рік, авт. – Андрій Цаплієнко, «07 Продакшн», «Інтер»
5. «Рівень секретності «18», 2011 рік, 4 серії, авт. – Іларіон Павлюк, «1+1»
6. «Війна без переможців», 2003 рік, 5 серій, авт. – Ігор Чижов, «Інтер»
7. «Корюківка. Злочин проти людяності», 2013 рік, авт. – Сніжана Потапчук, НТКУ

Український інститут національної пам'яті

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
до відзначення у загальноосвітніх навчальних закладах
Дня пам'яті та примирення та 70-ї річниці Дня перемоги над нацизмом
у Другій світовій війні

Вступ

Історична довідка

Мета проведення заходів у загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах

Рекомендації щодо форми, місця, методів і прийомів проведення

Орієнтовна тематика заходів

Перелік художніх і документальних фільмів, присвячених Другій світовій війні

Творчість українських письменників і поетів, яка розкриває події та наслідки війни

Добірка українських пісень про мужність, патріотизм українців і трагедію війни.

Корисні інтернет-посилання

Додаток. Маки пам'яті: довідка

Вступ

24 березня 2015 року Президент України Петро Порошенко видав Указ “Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни” (далі – указ). Метою цього указу є:

- гідно вшанувати подвиг Українського народу, його визначний внесок у перемогу антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні;
- висловити повагу усім борцям проти нацизму;
- увічнити пам'ять про загиблих воїнів, жертв війни, воєнних злочинів, депортацій та злочинів проти людяності, скоєних у роки війни;
- посилити турботу про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху цього періоду, жертв нацистських переслідувань;
- утвердити спадкоємності традицій воїнів – переможців нацизму та нинішніх захисників Вітчизни, консолідувати суспільство навколо ідеї захисту України.

Указом в Україні встановлюється **День пам'яті та примирення**, який повинен відзначатися щороку **8 травня**.

Понад два десятки років після відновлення незалежності України дата 9 травня святкувалась як “День Перемоги” за типово радянськими зразками. Внаслідок цього, а також за “сприяння” російської пропаганди, у інформаційному просторі нашої держави зберігалися старі, створені комуністичною пропагандою, та поширювалися народжені вже у нинішній Росії міфи про Другу світову війну, які мають на меті:

- викривлення історичної реальності задля посилення власного ідеологічного домінування;
- применшення ролі наших співвітчизників у війні;
- провокування політичних і суспільних конфліктів в Україні на історичному підґрунті;
- спекуляції щодо співпраці українських воїнів з нацистським режимом;
- спробу реабілітації злочинів комуністичного режиму.

Якщо звернутися до досвіду відзначення дат 8 і 9 травня у деяких країнах світу, то назви свят говорять самі за себе: у Великій Британії та країнах Співдружності – “День Перемоги в Європі” (7 травня); у Вірменії – “День Миру”; у Норвегії – “День визволення”; у Словаччині – “День перемоги над нацизмом”; у США – “День Пам'яті” (кінець травня); у Франції – “День Перемоги”; у Чехії – “Національний День”.

22 листопада 2004 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію №A/RES/59/26, в якій проголосила 8 і 9 травня **Днями пам'яті та примирення**. У зв'язку з цим було визначено, що державам-членам ООН, неурядовим організаціям, приватним особам, крім святкування своїх Днів Перемоги чи Визволення, щороку відзначати один або два дні (8 і 9 травня) як данину пам'яті всіх жертв Другої світової війни.

Україна обрала європейський шлях розвитку, що передбачає і прийняття європейських моральних і культурних цінностей, у тому числі у вшануванні пам'яті про жертв воєн і конфліктів. Європейський

підхід – це передусім вшанування пам'яті усіх жертв війни для недопущення подібних трагедій у майбутньому.

Історична довідка

Друга світова війна (01.09.1939 – 02.09.1945) – найкривавіший глобальний конфлікт, у ході якого загинуло за різними оцінками від 50 до 85 мільйонів людей. Упродовж 21 місяця цієї війни СРСР та Третій Рейх виступали як союзники, а від 22.06.1941 вступили у військову конфронтацію, що увійшла в історію як німецько-радянська або, в радянській історіографії, Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років. Цей конфлікт не є тотожний поняттю Другої світової війни. Війна між СРСР і Німеччиною та її союзниками була складовою більш широкого хронологічно і географічно глобального конфлікту, про що раніше дуже часто забувала згадувати радянська історіографія, а тепер – російська пропаганда.

Війна для України почалася 1 вересня 1939 р. із нападу нацистської Німеччини на Польщу. Цього дня німецька військова авіація бомбардувала Львів та інші міста. Від 17 вересня учасником Другої світової війни на боці Німеччини став Радянський Союз.

Внаслідок переділу Центральної і Східної Європи між нацистами і комуністами до складу Радянського Союзу у 1939 році були включені території Західної України та Західної Білорусії, а в 1940 році – країни Балтії, Бессарабія та Північна Буковина. Таким чином, можна говорити про те, що термін “Велика Вітчизняна війна” для України (червень 1941 – травень 1945) з історичної, хронологічної і географічної точки зору некоректний від першого дня війни – 1 вересня 1939 року, і до останнього – 2 вересня 1945 року. Друга світова війна для України не обмежувалася лише бойовими діями та окупацією її сучасної території, але й включала участь українців у бойових діях на всіх воєнних театрах.

Для України Друга світова війна – національна трагедія, під час якої українці, позбавлені власної державності, змушені були воювати за чужі імперські інтереси і часами вбивати інших українців. Поруч із тим, слід наголосити на внеску саме українців у розгром нацизму і згадати як про солдат Радянської армії (понад 6 млн) та вояків УПА (понад 100 тис.), так і про тих українців і вихідців з України, які перебували у військових з'єднаннях інших держав: Польщі (120 тис. у 1939 р.), США (до 80 тис. у 1945 р.), Канади (до 45 тис. у 1945 р.), Франції (до 5 тис. у 1940 році). З різних причин українці воювали і по інший бік: у військах Німеччини (від 600 осіб у 1939 році до 250 тис. у 1941-45 рр.), Румунії (24 тис.), Угорщини (до 20 тис.), Словаччини (до 2 тис.), Хорватії (1,5 тис.).

Прямі людські втрати України у Другій світовій війні становлять 8-10 млн. осіб, економічні – 285 млн тогочасних рублів. Разом з тим, Друга світова війна відкрила для українців руйнівну “силу” обох тоталітарних режимів. Всім відомі злочини нацистів на окупованих територіях України (Голокост, розстріли мирного населення, спалення сіл). Разом з тим довгий час замовчувались численні злочини комуністичного режиму на нашій землі. Серед яких – розстріли політичних в'язнів у Західній Україні в червні-липні 1941 року, знищення центру Києва восени 1941 року; підриг Дніпрогесу і знищення в Одесі поранених червоноармійців, скинутих в море разом із санітарними машинами тощо.

Із Україною також пов'язане і завершення війни. 2 вересня 1945 р. генерал Кузьма Дерев'янка від імені СРСР приймав беззастережну капітуляцію Японії.

Мета проведення заходів, присвячених Дню пам'яті та примирення, у ракурсі подій минувшини й сьогодення:

- висвітлити для широкого учнівського загалу “ціну” війни – реальні людські та матеріальні втрати України в результаті Другої світової війни;
- наголосити на внеску України в перемогу антигітлерівської коаліції над нацистською Німеччиною та її союзниками;
- звернути увагу на участь українців у арміях та військових формувань інших країн;
- сприяти формуванню кожного учня/учениці як особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сприймає війну як складний суспільно-політичний процес, протистояння між країнами, народами, поглядами, але завжди – як лихо, як руйнівний процес, що дорого коштує кожному громадянину й руйнує економіку, культуру держав та долі звичайних людей.

Рекомендації щодо форми, місця, методів і прийомів проведення

У виборі календарної дати проведення заходів рекомендуємо кінець першої декади травня, що пов'язано з наступними подіями: капітуляція націонал-соціалістичної Німеччини й офіційне святкування Дня Перемоги антигітлерівської коаліції значною частиною країн світу – 8 та 9 травня 1945 року відповідно.

Обираючи місце, форми, методи та прийоми проведення заходу, педагогам слід враховувати вікові особливості учнів; забезпечення класу (школи) технічними засобами навчання. Заходи, присвячені Дню пам'яті та примирення і Дню перемоги, можуть бути проведені на рівні навчального закладу, кількох паралельних класів та (або) на рівні класу.

Рекомендовані *форми проведення*:

- Урок-реквієм.
- Вистави, спектаклі тощо.
- Екскурсія.
- Урок-обговорення.
- Урок-презентація.
- Історична реконструкція.
- Круглий стіл, семінар (для учнів старших класів).
- Відео-урок з обговоренням.
- Зустріч двох поколінь: воїни Другої світової війни та АТО в Україні: “Одна родина у двох війнах”.
- Краєзнавчо-пошукові експедиції для учнів-дослідників.

Можливе *місце проведення*:

- Шкільні приміщення (актова зала, клас тощо).
- Краєзнавчі, історичні музеї, музеї зброї та техніки.
- Меморіальні комплекси.
- Могили невідомих воїнів.
- Місця проведення визначних боїв.
- Місця проведення краєзнавчо-пошукових експедицій.

Прийоми роботи з визначеними формами проведення заходу:

- Розповідь вчителя (має бути інформаційна, емоційна, ціннісно-патріотична насиченість матеріалу).
- Залучення фото-, аудіо-, відеоматеріалів, використання мап, відповідних і доречних художніх творів, листів учасників бойових дій з метою створення емоційного фону, більш яскравого та чіткого засвоєння матеріалу, особистісного сприйняття й “проживання” болі війни.
- Залучення до заходів воїнів Другої світової війни, учасників АТО.
- Організація конкурсу малюнків і творчих робіт “Життя заради України: нам є чим пишатися (1939–1945)”.
- Підготовка й організація історичної реконструкції (відтворення певної події війни у реальному часі, яка передбачає кілька етапів, зокрема: вибір власне події, території проведення, безпосередніх учасників, костюмів, декорацій тощо).
- Підготовка учнями презентацій в електронному форматі з цієї проблематики.
- Підготовка й організація краєзнавчо-пошукової експедиції (пошуки могил невідомих воїнів, історично-пошукова робота зі збору усної історії у свідків війни).

Орієнтовна тематика заходів

Підкреслюючи, що заходи, присвячені Дню пам'яті та примирення, у 2015 році в загальноосвітніх навчальних закладах проходять під гаслом “1939–1945. Пам'ятаємо! Перемагаємо!”, рекомендуємо під час підготовки матеріалу та вибору форми заходу приділити особливу увагу таким питанням: визначення людських (серед мирного й військового населення) і матеріальних втрат України в роки Другої світової війни; внесок українців у перемогу антигітлерівської коаліції над нацизмом, при чому говорити як про вояків Радянської армії, так і УПА, етнічних українців в складі інших армій (американської, британської, канадської, польської, французької тощо); поновлення державотворчих процесів і самоідентифікації українців під час Другої світової війни. У зв'язку з цим пропонуємо орієнтовну тематику для заходів:

- “Прагнення до свободи вчора, патріотизм і нездоланність сьогодні – гідна Україна завтра”.
- “Нездоланність українців – гідність держави”.
- “Історії героїв війни: “Ми боролись за українську землю”.
- “Мужність і відвага крізь покоління”.
- “Порозуміння заради майбутнього України”.
- “Українці у Другій світовій війні. Життя і долі” (перелік рекомендованих постатей див. у Додатку).
- “Український патріотизм проти тоталітарних систем”.
- “Кривава ціна миру в Європі 45-го та сьогодні”.
- “Нам заповідана мужність”.

Перелік художніх і документальних фільмів, присвячених Другій світовій війні

Під час підготовки до заходу можуть використовуватися як художні, так і документальні відеоматеріали. Залучення історичного кіно (повнометражний показ або демонстрація фрагментів шляхом монтування) надасть емоційну наповненість і наочність заходу. Пропонуємо добірку таких відеоматеріалів.

Назва картини	Рік випуску	Країна	Режисер, автор
Художні фільми, які відображають події Другої світової війни			
“Батальоны просят огня”	1985	СРСР	Володимир Чеботарьов, Олександр Боголюбов
“Бункер”	2004	Німеччина, Італія, Австрія	Олівер Хіршбігель
“В бой идут одни “старики”	1973	СРСР	Леонід Биков
“Велика втеча”	1963	США	Джон Стюрджес
“Великий диктатор”	1940	США	Чарльз Чаплін
“Вишневі ночі”	1994	Україна	Аркадій Мікульський
“Владика Андрій”	2008	Україна	Олесь Янчук
“Врятувати рядового Райана”*	1998	США	Стівен Спілберг
“Далекий постріл”	2005	Україна	Валерій Шалига
“До побачення, діти”	1987	Франція, Німеччина	Луї Маль
“Катинь”**	2007	Польща	Анджей Вайда
“Книжкова злодійка”	2014	США, Німеччина	Брайан Персівал
“Листи з Іводзіми”	2006	США	Клінт Іствуд
“Міст надто далеко”	1977	США, Великобританія	Річард Аттенборо
“Міст через річку Квай”**	1957	США	Девід Лінн
“Молоді леві”	1958	США	Едвард Дмитрик
“На войне как на войне”	1968	СРСР	Віктор Тригобович
“Незламна”	2015	Україна, РФ	Сергій Мокрицький
“Незламний”	2015	США	Анджеліна Джолі
“Нескорений”	2000	Україна	Олесь Янчук
“Операція “Валькірія”	2008	США, Німеччина	Браян Сінгер
“Паттон”	1970	США	Франклін Джей Шсффера
“Піаніст”**	2002	Франція	Роман Поланскі
“Перл Харбор”	2001	США	Майкл Бей
“Послання”**	2009	Китай	Чень Ко-фу
“Прапори наших батьків”	2006	США	Клінт Іствуд
“Святі і солдати. Бортове кредо”	2003	США	Райан Літтл
“Список Шиндлера”**	1993	США	Стівен Спілберг
“Сталінград”**	1992	Німеччина	Йозеф Вільсмайер
“ТойХтоПройшовКрізьВогонь”	2012	Україна, ПЦ “Інсайтмедіа”	Михайло Ілленко
“Хлопчик у смугастій піжамі”**	2008	Великобританія, США	Марк Херман
“Чорна книга”	2006	Нідерланди	Пол Верховен
“Четыре танкиста и собака”	1966	Польща	Анджей Чекальський

Документальні фільми про події Другої світової війни			
“1377 спалених заживо”	2009	Україна, т/к “ІНТЕР”	Іван Кравчишин
“1941. Заборонена правда”	2013	Україна, студія “Телекон”	Ігор Кобрин
“Апокаліпсис: Друга світова війна”	2009	Франція, ЕСПАД	Ізабель Кларк
“Битва за Кисв”	2013	Україна, т/к “ІНТЕР”	Олексій Лябах
“В августі 43-го”	2013	Україна, Robinzon.TV	Ігор Піддубний
“Визволення”	2014	Україна, “07 Продакшн”	Олексій Лябах
“Війна. Український рахунок”	2002	Україна, т/к “Студія 1+1”	Сергій Буковський
“Війна без переможців”	2002	Україна, т/к “ІНТЕР”	Ігор Чижов
“Війна та мир: окупація”	2007	Україна, ООО “Профі-ТВ”	Ярослав Геляс, Володимир Ніколаєць
“Війна та мир: евакуація”	2009	Україна, “07 Продакшн”	Ярослав Геляс, Володимир Ніколаєць
“Двобій на Дніпрі”	2013	Україна, т/к Перший Національний	Світлана Красножон
“Друга світова війна в кольорі”	2009	Велика Британія, WorldMediaRightsWestwingStudios	Джонатан Мартин
“Золотий вересень. Хроніка Галичини 1939-1941”	2010	Україна, “Invertpictures”	Тарас Химич
“Місто, яке зрадили”	2008	Україна, т/к “ІНТЕР”	Андрій Цапленко
“Між Гітлером і Сталіним: Україна у Другій світовій війні”	2005	Україна, Канада, Українсько-канадський дослідно-документаційний центр	Святослав Новицький
“Несчастливая “Звезда”. Третья битва за Харьков. Хроника	2013	Україна, Robinzon.TV	Ігор Піддубний
“НКВД и Гестапо. Братья по крови”*	2009	Білорусь, Польща, т/к БелСат	Володимир Самойлов
“ОУН–УПА: війна на два фронти”*	2006	Україна, т/к НТН	Андрій Санченко
“Радянська історія”*	2008	Латвія	Едвін Шнорс
“Рівень секретності “18”	2011	Україна, т/к “Студія 1+1”	Володимир Рибась
“Солдати Імперії. Різні адреси війни”	2014	Україна, т/к Перший Національний	Сніжана Потапчук
“УПА. Тактика боротьби”*	2007	Україна, т/к Перший Національний	Сергій Братішко
“Харьков 1941-43 гг. Жизнь, как она есть”	2014	Україна, Robinzon.TV	Ігор Піддубний
“Хроніка Української Повстанської Армії 1942–1945”	2014	Україна, ГО Українська Галицька Асамблея	Тарас Химич
“Ціна перемоги”	2007	Україна, т/к “ТОНІС”	Сергій Братішко, Віталій Загоруйко
“Чернігівський рубіж. 1941-1943”	2013	Україна, т/к “Дитинець”	Ігор Левенок
“Чорна піхота”*	2010	Україна, т/к “ІНТЕР”	Іван Кравчишин

* Фільми, рекомендовані для перегляду учнями 10–11 класів

Творчість українських письменників і поетів, яка розкриває події та наслідки війни

У проведенні заходів, присвячених Дню пам'яті та примирення, можуть застосовуватися фрагменти творів, щоб увести учнів в історичну обстановку, відтворити колорит епохи, передати атмосферу війни, надати картинний або портретний опис. Використання яскраво забарвлених розповідей про події минулого, що мають приховані суб'єктивні смисли, в невимушеній формі підвищують емоційне сприйняття школярами матеріалу, підсилюють його виховний вплив, сприяють формуванню особистісно-ціннісного ставлення до історичної події.

Для надання заходу “живого” акценту пропонуємо, наприклад, за період кінець 30-х – середина 40-х рр. ХХ ст. використовувати уривки з роману І. Багряного “Людина біжить над прірвою”, “Огненне коло”, П. Загребельного “Дума про невмирущого”, Р. Іваничука “Вогняні стовпи”. Віра в силу українського народу була основною темою творчості О. Гончара. Не слід забувати й про те, що самотній яскравий письменник і кінорежисер О. Довженко у роки війни фактично народився як прозаїк і публіцист. Його оповідання на воєнну тему (“Ніч перед боєм”, “Стій, смерть, зупинись!”, “Відступник”, “На колючому дроті”) яскраво доносять до читача ті буремні події.

1. Андрусак М. Брати грому. Художньо-документальна повість / Михайло Андрусак – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2005. – 829 с.

2. Астафьев В. Прокляты и убиты / Виктор Астафьев // Собр. соч. в 15 т. – Том 10. – Красноярск : Офсет, 1997.

3. Багряний І. Огненне коло / Іван Багряний. – Х.: Фоліо, 2009. – 443 с.

4. Багряний І. Людина біжить над прірвою: для ст. шк. віку / Іван Багряний – К.: Школа, 2009. – 320с.

5. Гончар О. Катарсис / Олесь Гончар – К.: Український Світ, 2000. – 136 с.

6. Гончар О. Людина і зброя / Олесь Гончар // Гончар О. Вибрані твори. У 4-х т. – К.: Сакцент Плюс, 2005. – Т. 3. – 320 с.

7. Гончар О. Прапорonoсці / Олесь Гончар // Гончар О. Вибрані твори. У 4-х т. – К.: Сакцент Плюс, 2005. – Т. 4. – 416 с.

8. Гуменна Д. Хрещатий Яр (Київ 1941 – 1943): роман-хроніка / Докія Гуменна. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 408 с.

9. Довженко О. Відступник / Олександр Довженко // Довженко О. Кіноповісті. оповідання. – К: Наукова думка, 1986. – С. 571–575.

10. Довженко О. На колючому дроті / Олександр Довженко // Довженко О. Кіноповісті. оповідання. – К: Наукова думка, 1986.

11. Довженко О. Ніч перед боєм / Олександр Довженко // Довженко О. Кіноповісті. оповідання. – К: Наукова думка, 1986. – С. 562–570.

12. Довженко О. Стій, смерть, зупинись! / Олександр Довженко // Довженко О. Кіноповісті. оповідання. – К: Наукова думка, 1986. – 578 с.

13. Довженко О. Україна в огні: кіноповість / Олександр Довженко. – К: Видавництво “Україна”, 2004. – 144 с.

14. Довженко О. Щоденник (1941-1956) / Олександр Довженко // Довженко О. Зачарована Десна: кіноповість; Україна в огні: кіноповість; Щоденник (1941-1956) / О. Довженко. – К.: Веселка, 1995. – 576 с.

15. Довженко О. Щоденникові записи, 1939-1956 = Дневниковые записи, 1939-1956 / О. П. Довженко. – Харків: Фоліо, 2013. – 879 с.

16. Загребельний П. Дума про невмирущого / Павло Загребельний. – Х.: Фоліо, 2003. – 398 с.

17. Загребельний П. Європа 45 / Павло Загребельний. – Х.: Фоліо, 2003. – 608 с.

18. Іваничук Р. Вогняні стовпи / Роман Іваничук – Харків: Фоліо, 2011. – 507 с.

19. Міщенко Д.О. Батальйон необмундированих: повість / Дмитро Міщенко – К.: Молодь, 1995. – 80 с.

20. Самчук У. На білому коні. На коні вороному / Улас Самчук. – К.: Українська прес-група, 2012. – (Бібліотека газети “День”. Серія “Бронейна публіцистика”).

21. Самчук У. П'ять по дванадцятій. Записки на бігу / Улас Самчук. – Буенос-Айрес: Видавництво Миколи Денисюка, 1954. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/memuari/382-samchuk-u-p-yat-po-dvanadtsyatiy/>

22. Самчук У. Чого не гоїть огонь / Улас Самчук. – К.: МАУП, 2008. – (Бібліотека української героїки).

Добірка українських пісень про мужність, патріотизм українців і трагедію війни

Головна мета використання пісень – емоційне забарвлення цілісного сприйняття інформації, створення відповідної атмосфери заходу, патріотичне виховання учнів. Нижченаведені пісні рекомендовані до використання під час організації заходу, присвяченого відзначенню Дня пам'яті і примирення, однак їх кількість не є обмеженою. Застосовувати музичні твори можна як у вигляді цілісного оформлення, так і фрагментарно (під час монтування слайд-шоу, на початку та в кінці уроку/заходу, як музичне супроводження розповіді або вистави тощо).

Повстанські пісні:

1. “Балада про повстанця” (сл. Є. Лещук)
2. “Гей, готуйте, хлопці, зброю” (автори слів і музики не відомі)
3. “Збудись, Україно!” (автори слів і музики не відомі)
4. “Ой, під гаєм” (автори слів і музики не відомі)
5. “Ой, у лузі червона калина” (автори слів і музики не відомі)
6. “Що то за прапор лопотить?” (автори слів і музики не відомі)
7. “40 повстанців” (автори слів і музики не відомі)

Пісні про мужність та героїзм українців:

8. “Буде нам з тобою що згадати” (автори невідомі)
9. “Йшли селом партизани” (народна пісня)
10. “Коли ми вмирили” (народна пісня)
11. “Лента за лентою” (сл. М. Сороколита, муз. В. Заставний)
12. “Нас весна не там зустріла” (народна пісня)
13. “Наші партизани” – музичний проект Т. Чубая та А. Кузьменка
14. “Не кажучи нікому” (О. Положинський)
15. “У сні не воюють солдати” (А. Малишко, П. Майборода)
16. “Чорними хмарами вкрита руїна” (народна пісня)
17. “Шлях на Берлін” (сл. В. Мельник, муз. О. Бурміцький)

Пісні, які передають трагедію війни, тугу близьких за загиблими:

18. “Вічний вогонь” (сл. В. Крищенко, муз. О. Білозір)
19. “Зірвалася хуртовина” (муз. В. Витвицький)
20. “Їхав стрілець на війноньку” (народна пісня)
21. “Солдатські матері” (сл. М. Боліцька, муз. В. Дунець)
22. “Мальви” (сл. Б. Гура, муз. В. Іваюк)
23. “Над Дніпром нерівний бій” (О. Кіндрачук)
24. “Степом” (сл. М. Негода, муз. А. Пашкевич)

Корисні інтернет-посилання:

1. Від Дніпра до Ельби. Чотири Українських фронти [Електронний ресурс] // Історична правда. – 2014. – 09.05. – Режим доступу до журн: <http://www.istpravda.com.ua/blogs/2011/06/22/43446/>
2. В Україні правильно говорити про “Велику Вітчизняну війну”, а не про “Другу світову війну”? [Електронний ресурс] // Лікбез. Історичний фронт. – Режим доступу: <http://likbez.org.ua/uk/in-ukraine-the-right-to-talk-about-the-great-patriotic-war-rather-than-world-war-ii.html>
3. В'ятрович В. Українська Друга світова (в кольорі) [Електронний ресурс] // Газета [сайт] / В. В'ятрович. – 2009. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/ukrayinska_druga_svitova_v_kolori.html
4. Гвоздик В.С., Князьков Ю.П., Штейнле О.Ф. “Георгіївська стрічка”, що вона означає [Електронний ресурс] // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/georgiivska-strichka-shcho-vona-oznachae>
5. Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943—1944 років: “Ви повинні змити власною кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталіним” [Електронний ресурс] // Газета [сайт] / В. Гриневич. Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_19431944_rokiv_vi_povinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html – Назва з екрану
6. Гриневич В. Гітлер і Сталін у пошуках сепаратного миру: нерозгадана загадка Другої світової війни [Електронний ресурс] // Газета [сайт] / В. Гриневич. Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/gitler_i_stalin_u_poshukah_separatnogo_miru_nerogadana_zagadka_drugoyi_svitovoyi_viyini.html – Назва

з екрану

7. Кобзар Я. Друга світова по-українськи. Думки вітчизняних істориків // Історична правда [сайт] / Кобзар Я. – 2012. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/05/9/84642/>

8. Лавський С. Про роль українців у Другій світовій війні / Лавський С. – 2014. – Режим доступу: mena.org.ua/blog/pro-rol-ukrajintsiv-u-druhih-svitovij-vijny/

9. Методичні матеріали Українського інституту національної пам'яті до відзначення Дня Перемоги у 2014 році // [Сторінка Державного комітету телебачення та радіомовлення України] / [Київ, 2015] – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112237&cat_id=77135

10. Методичні матеріали Українського інституту національної пам'яті до 70-ї річниці вигнання нацистських окупантів з України // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/metodichni-materiali-ukrainskogo-institutu-natsionalnoi-pamyati-do-70-i-richnitsi-vignannya-na>

11. Методичні рекомендації щодо відзначення Європейського дня пам'яті жертв сталінізму та нацизму і 75-річчя Пакту Молотова-Ріббентропа // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/23-serpnya-vidznachatimetsya-evropeiskii-den-pamyati-zhertv-stalinizmu-ta-natsizmu-ta-75-ta-ric>

12. Методичні рекомендації щодо відзначення 75 роковин початку Другої світової війни // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/1-veresnya-vidznachaetsya-75-ta-richnitsya-pochatku-druhoi-svitovoi-viini>

13. Музиченко Я. Перемога людяності: провідні історики – про українців на різних фронтах Другої світової, високу ціну визволення від нацизму та дбайливе збереження пам'яті про воїнів // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015] – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/peremoga-lyudyanosti-providni-istoriki-pro-ukraintsiv-na-riznikh-frontakh-druhoi-svitovoi-visok>

14. Огієнко В. Як відзначають День Перемоги в Європі // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/yak-vidznachayut-den-peremogi-v-evropi>

15. Патриляк І. Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору // Історична правда [сайт] / Патриляк І. – 2014. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/8/142834/>

16. Процик П. Україна. Друга світова війна. Тільки цифри // Історична правда [сайт] / Процик П. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/05/7/5017138/>

17. Стельмах І. Українські історики відповіли Путіну напередодні Дня Перемоги // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/ukrainski-istoriki-vidpovili-putinu-naperehodni-dnya-peremogi>

18. У Велику Вітчизняну росіяни розгромили би Німеччину і без участі українців? // Лікбез. – Режим доступу: <http://likbez.org.ua/uk/v-velikuyu-otechestvennuyu-russkie-razgromili-byi-germaniyu-i-bez-uchastiya-ukraintsev.html>

19. Ціна перемоги: вклад українців у розгром нацизму // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/tsina-peremogi-vklad-ukraintsiv-u-rozgrom-natsizmu>

20. Шаповал Ю. “Гітлер, Сталін та Україна: безжальні стратегії” // Історична правда [сайт] / Шаповал Ю. – 2013. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/9/123358/>

21. Штоквиш О. Війна пам'ятей. Образ Великої Перемоги як інструмент маніпуляції історичною свідомістю // [Сторінка Українського інституту національної пам'яті] / [Київ, 2015]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/viina-pam-yatei-obraz-velikoi-peremogi-yak-instrument-manipulyatsii-istorichnoyu-svidomi>

МАКИ ПАМ'ЯТІ: довідка

Квітка маку в українській традиції

В українській міфології мак має дуже багато значень. Це символ сонця, безкінечності буття й життєвої скороминущості, пишної краси, волі, гордості, сну, отрути, оберегу від нечистої сили, а також хлопця-козака, крові, смерті. В останніх з перелічених значень квітка часто згадується в українських народних піснях та думах, особливо козацької доби: «Ой, з могили видно всі долини, – сизокрилий орел пролітає: стоїть військо славне Запорізьке – як мак процвітає...». У відомій пісні «Ой, ти, Морозенку, славний козаче», мак згадується поруч зі смертю козака: «...Обступили Морозенка турецької війська.

По тім боці запорожці покопали шанці; Ой, впіймали Морозенка у неділю вранці. Ой, недаром ранесенько той мак розпускався, – Ой, уже наш Морозенко у неволю попався...». Образ маку нерідко символізує козака, що героїчно загинув, боронячи Україну.

З народної творчості мак як символ пов'язаний із війною та військом перейшов у художню літературу. В Івана Франка: «Гей, Січ іде, красен мак цвіте! Кому прикре наше діло, Нам воно святе». Легенду про мак обробив Михайло Стельмах у творі «У долині мак цвіте»: «...Ординці воїна скришили, на землю впало тіло біле і, наче зерно, проросло, а влітку маком зацвіло...». Одна з героїнь присвяченого Другій світовій війні роману Олесея Гончара «Прапорнощі» гине в долині червоних маків.

Мак як символ пам'яті у світі

Появу цього символу пов'язують з віршам двох людей: канадського військового лікаря Джона МакКрея та працівниці Християнської асоціації молодих жінок Мойни Майкл. Перший під враженням боїв у Бельгії у 1915 р. написав твір «На полях Фландрії», що починався словами: «На полях Фландрії розквітгли маки/Між хрестами ряд за рядом». Друга 1918 р. написала вірша «Ми збережемо віру», в якому обіцяла носити червоний мак в пам'ять про загиблих. Саме Мойні Майкл в листопаді того ж року причепила червоний шовковий мак на пальто. У 1920 р. Національний Американський легіон прийняв маки в якості офіційного символу, а у 1921 р. червоні маки стали емблемою Королівського Британського легіону. В Польщі червоні маки є символом перемоги 11-18 травня 1944 р. Другого корпусу ген. Андерса в боях за гору Монте-Кассіно в Італії. Приспів до популярної військової пісні того часу починається словами «Червоні маки на Монте-Кассіно/Замість роси пили польську кров».

Мак як символ пам'яті в Україні

Червоний мак як символ пам'яті жертв війни вперше використано в Україні на заходах, приурочених до річниці завершення Другої світової війни у 2014 році. Дизайн українського червоного маку розроблено за ініціативи Українського інституту національної пам'яті та Національної телекомпанії України; автором символу є харківський дизайнер Сергій Мішакін. Графічне зображення є своєрідною алюзією: з одного боку воно уособлює квітку маку, з іншого – кривавий слід від кулі. Поруч з квіткою розміщено дати початку і закінчення Другої світової війни та гасло. Минулорічним було «Ніколи знову».

Цього року за нагоди 70-тої річниці перемоги над нацизмом ми пропонуємо нове гасло: «Пам'ятаємо. Перемагаємо». Ми пам'ятаємо, якою страшною трагедією для українців була Друга світова війна. Ми пам'ятаємо, що агресора зупинили спільними зусиллями об'єднані нації. Ми пам'ятаємо, що той, хто захищає свою землю, завжди перемагає. Ця пам'ять робить нас сильнішими. Вона — запорука неминучості нашої перемоги сьогодні.

Рекомендації щодо використання символу

Рекомендується виготовляти стилізовані червоні маки з паперу, пластику або тканини та розмішувати на одязі на лівій стороні грудей, якомога ближче до серця. Натомість не рекомендується прикрашати маками головні убори, взуття, сумки, ошийники тварин, мобільні телефони, автівки тощо.

Використання маків великого розміру або зображень на великих площинах: біг-бордах, сіті-лайтах, стелах, дошках, інших носіях, в якості оздоблень класів, залів чи публічного простору залишається на розсуд організаторів за умови збереження гідної пошани до цього символу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОРЯДКУ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України
від 07.09.2000 р., № 439.

Виховання любові і пошани до державної символіки, ритуалів суверенної України посідає одне з чільних місць у системі громадянського, зокрема патріотичного, виховання учнів.

Державна символіка сприяє вихованню почуття громадянства, формуванню соціально-політичної компетентності особистості у сучасному суспільстві, насамперед політичної, правової та економічної освіченості; формуванню національної свідомості, належності до рідної землі, народу, до своєї Батьківщини - України.

У навчальних закладах переважної більшості демократичних країн світу прищеплення учням поваги до державних символів введено у ранг пріоритетних елементів громадянського виховання.

Визначення та опис державних символів України подано у статті 20 Конституції України.

Державні символи України - це своєрідний паспорт, візитна картка нашої держави, офіційне представництво в будь-якій точці планети та за її межами, а наявність державної символіки за будь-яких умов дає людині можливість відчувати себе морально, соціальне, політичне і юридичне дієздатною та захищеною.

Метою використання державних символів у навчально-виховному процесі є активізація формування почуття свідомого громадянина України, здатного захищати її незалежність, готового взяти на себе відповідальність за добробут і безпеку себе самого, своєї родини, народу.

У більшості навчальних закладів успішно ведеться роз'яснення учням ідейної суті державних символів і правил їх використання, ритуалів, традицій, виховується позитивне ставлення до державних символів України, формуються почуття поваги до них, стійкі навички свідомого дотримання почестей та правил поведінки щодо державних символів в повсякденному житті, під час урочистих і офіційних заходів.

У навчальних закладах повинен бути обладнаний куточок державної символіки.

На подіумі встановлюється Державний Прапор України, що зберігається в пеналі з оргскла чи у чохлах з поліетиленової плівки.

Обабіч Прапора розміщується малий Державний Герб України та, після затвердження його Верховною Радою України, текст Державного Гімну України.

У куточку державної символіки доцільно розмістити також текст статті 20 Конституції України.

Державна символіка повинна бути складовою оформлення навчальних кабінетів, насамперед суспільно-гуманітарного циклу, бібліотеки, актового залу, адміністративних приміщень.

Державна символіка в обов'язковому порядку використовується при проведенні офіційних церемоній та урочистих заходів.

Церемоніал внесення Державного Прапора України з місця його постійного зберігання здійснюється групою прапорonosців, яку спеціально готують до церемоніалу. Прапорonosці проходять інструктаж щодо правил поведінки під час церемоніалу, навчаються церемоніальному крокові під керівництвом викладача початкової військової підготовки чи фізичного виховання. Бажано, щоб члени групи прапорonosців під час урочистого церемоніалу були одягнені у відповідну форму. В навчальному закладі може бути кілька груп прапорonosців.

Внесення і винос Державного Прапора повинні відбуватися за певними правилами. Його несуть чотири учні широкою стороною полотнища вперед, тримаючи за кути так, щоб полотнище Прапора було вирівняне і злегка піднята його верхня частина (синє полотнище). Чіткість, злагодженість, краса цієї церемонії мають глибокий емоційний вплив на виховання учнів як громадян своєї держави.

Державний Прапор піднімається на щоглі під звуки мелодії Державного Гімну України. При цьому всі присутні стоять струнко з рівнянням на Прапор. У певних випадках можливе внесення Прапора закріпленого на деревку, що несе прапорonosець, в супроводі асистентів.

У дні жалоби Державний Прапор зі скорботною стрічкою чорного кольору приспускається (нахиляється).

На території навчального закладу обладнуються спеціальні майданчики, на яких встановлюється щогла, визначається місце шиккування учнів. Для підняття Державного Прапора призначається група учнів.

19 лютого 1992 року Верховна Рада України, як законодавчий орган держави, своєю Постановою «Про Державний Герб України» затвердила тризуб як малий Державний Герб України, вважаючи його

головним елементом великого Державного Герба України. Тризуб - Державний Герб - офіційна емблема держави, зображується на грошових знаках, печатках, деяких офіційних документах, на офіційній вивісці навчального закладу.

Мелодії Державного Гімну України належить значна роль у громадсько-політичному житті як засобу масової агітації, як сили, що мобілізує, організовує, підносить національний дух.

Мелодія Державного Гімну звучить на відкритті державних і урочистих заходів, при відзначенні державних свят, демонстрацій, військових парадів, вшанування переможців на міжнародних спортивних змаганнях.

Планом роботи навчального закладу доцільно передбачити спільну роботу бібліотекаря, педагогічних працівників, учнівського самоврядування щодо виховання в учнів шанобливого ставлення до державної символіки України.

Учні знайомляться з державною та національною символікою у процесі вивчення рідної мови та літератури, навчальних курсів з історії України, основ правознавства та в процесі багатогранної позакласної і позашкільної виховної роботи.

У системі позакласної виховної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів необхідно передбачити заходи з використанням державної символіки, розкриттям їх змісту, ритуалів. Для учнів різних вікових категорій доцільно проводити виховні години, бесіди, вікторини, диспути, учнівські науково-теоретичні та читацькі конференції з тематики про історію виникнення, сучасне тлумачення державної та національної символіки.

З учнями молодших класів провести цикл бесід:

«Конституція України», «Наша Вітчизна-суверенна Україна», «Наш синьо-жовтий Державний Прапор», «Що символізує наш Державний Герб», «Наш Державний Гімн України».

Учням середнього шкільного віку доцільно запропонувати теми: «Конституція України - наш Основний Закон», «Українська держава - її історія і сучасність», «Наш рідний край у геральдиці, прапорах і символіці», «Від Гетьмана до Президента України», «Історія української державності» та ін.

Для старшокласників варто практикувати написання творів з цієї тематики, захист рефератів, конференції.

Міністерство освіти і науки України вважає, що виконання цих рекомендацій сприятиме вихованню громадянина - патріота, активного учасника розбудови незалежної держави України, формуванню його національної свідомості.

НОВЕ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ШКІЛЬНІ МУЗЕЇ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Н А К А З

м. Київ

22.10.2014

№ 1195

Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України

Відповідно до статей 4, 6, 15 Закону України “Про позашкільну освіту” та підпункту 9 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, з метою удосконалення змісту, форм та засобів музейної, краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної та природоохоронної роботи

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити такі, що додаються:

1) Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України;

2) Положення про присвоєння звання “Зразковий музей” музеям при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України.

2. Департаменту професійно-технічної освіти (Супрун В. В.) подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України.

3. Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення і взаємодії із засобами масової інформації та громадськими організаціями зробити відповідну відмітку у справах архіву.

4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Полянського П. Б.

Міністр**С. М. Квіт**

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і
науки України
22 жовтня 2014 року № 1195

**Положення
про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних
та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають
у сфері управління Міністерства освіти і науки України**

I. Загальні положення

1. Це Положення визначає порядок діяльності та обліку музеїв при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України та не є юридичними особами.

2. Музеї створюються для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою. Музей є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріотів українського народу.

3. Музеї у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту»,

«Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про музеї та музейну справу», актами Президента України і Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України з питань діяльності музеїв, цим Положенням.

4. Музеї, у фондах яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що мають наукову, історичну, культурну, художню тощо цінність, беруться на облік відповідно до статті 19 Закону України «Про музеї та музейну справу».

5. За профілем музеї поділяються на: історичні, природничі, літературні, мистецькі, науково-технічні, комплексні, галузеві тощо.

6. Музеї можуть співпрацювати з іншими навчальними закладами, державними та громадськими організаціями, науковими установами.

7. Музеям, які досягли значних успіхів у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу засобами краєзнавчо-пошукової, дослідницько-експериментальної роботи, в експонуванні та популяризації музейних колекцій і музейних предметів історико-культурної тематики та природи серед учнівської і студентської молоді, інших верств населення, у формуванні та збереженні Музейного фонду України, присвоюється звання «Зразковий музей».

II. Основні завдання музеїв

1. Основними завданнями музеїв є:

залучення молоді до краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної та природоохоронної роботи;

формування в молоді соціального досвіду на прикладах історичного минулого України;

вивчення, експонування та популяризація історико-культурних та природних надбань рідного краю засобами навчальної, виховної та просвітницької роботи;

розширення і поглиблення загальноосвітньої та допрофесійної підготовки молоді засобами позакласної, позашкільної роботи;

надання допомоги педагогічним колективам навчальних закладів у впровадженні активних форм роботи з учнями;

залучення дітей, учнів та молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України;
проведення культурно-просвітницької роботи серед дітей та молоді, інших верств населення.

2. Музеї проводять дослідницьку роботу відповідно до профілю музею; систематично поповнюють свої фонди матеріалами, віднайденими під час проведення краснзнавчих експедицій, туристських походів, екскурсій, використовують інші шляхи комплектування фондів, що не суперечать законодавству; здійснюють облік музейних предметів, забезпечують їх збереження; створюють, поповнюють стаціонарні експозиції та виставки; організують та беруть участь у районних, міських, обласних, всеукраїнських заходах.

III. Створення та ліквідація музеїв

1. Музеї створюються за ініціативи педагогічних, учнівських колективів та батьківської громадськості. Створення музеїв витікає із зацікавленості учасників навчально-виховного процесу, актуальності та доцільності їх функціонування.

2. Рішення про підготовку концепції створення музею, збір музейних предметів та музейних колекцій, формування експозиції та фондів музею приймається керівником навчального закладу та оформлюється наказом.

3. Наказ про відкриття музею видається керівником навчального закладу за наявності:
тематико-експозиційного плану музею;
фонду музейних предметів, зібраних і зареєстрованих в інвентарній книзі;
експозиції відповідного змісту;
окремого приміщення та обладнання, яке забезпечує збереження, вивчення й експонування музейних колекцій та окремих музейних предметів;
архіву музейних предметів;
охорони музею, організованої в рамках охорони навчального закладу;
забезпечення пожежної безпеки в рамках протипожежної охорони навчального закладу;
розкладу роботи музею.

4. Облік музеїв здійснюється шляхом заповнення уніфікованого паспорта музею за формою, наведеною у додатку 1 до Положення про державну реєстрацію, перереєстрацію та облік музеїв, затвердженого наказом Міністерства культури і мистецтв України від 30 квітня 1996 року № 220, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 липня 1996 року за № 350/1375.

Заповнення уніфікованого паспорта здійснюється відповідно до додатка 2 до Положення про державну реєстрацію, перереєстрацію та облік музеїв, затвердженого наказом Міністерства культури і мистецтв України від 30 квітня 1996 року № 220, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 липня 1996 року за № 350/1375.

5. Діяльність музею припиняється за рішенням керівника навчального закладу шляхом видання наказу про закриття музею та інформування відділу (управління) освіти районної державної адміністрації (виконавчого комітету районної (міської) ради).

IV. Керівництво музеєм

1. Загальне керівництво діяльністю музею здійснює керівник навчального закладу.

2. Керівник навчального закладу:
вирішує питання розміщення музею та графіка його роботи;
затверджує план роботи музею;
сприяє організації та проведенню навчальних, виховних, методичних та інших заходів на базі музею;
призначає відповідального (завідувача музею, керівника музею, керівника гуртка) за роботу музею з числа педагогічних працівників або керівника музею на громадських засадах (за згодою);
приймає рішення щодо заохочення відповідального за роботу музею та членів Ради музею.

---

3. Відповідальний за роботу музею (завідувач музею, керівник музею, керівник гуртка): організовує виконання плану роботи музею; залучає до співпраці установи, навчальні заклади, державні та громадські організації, підприємства тощо; контролює ведення документації музею; відповідає за ведення книги обліку надходжень, інвентарної книги та картотеки музейних предметів; оформляє акти приймання та передавання музейних предметів; подає керівнику навчального закладу пропозиції щодо заохочення активістів музейної роботи; вирішує інші питання, пов'язані з діяльністю музею, у межах своєї компетенції.
4. Вищим громадським органом музею є Рада музею. Кількісний та персональний склад Ради музею визначається на зборах активу навчального закладу та складається з учнів і педагогічних працівників, представників громадськості (за згодою).
5. Рада музею обирає голову, а також: готує та подає на затвердження плани роботи; заслуховує звіти про краєзнавчу, пошукову, фондову та науково-дослідницьку роботу в рамках діяльності музею; вирішує питання включення до фондів музейних предметів історії, культури, природи, що надійшли в процесі пошукової роботи; організовує підготовку громадських кадрів: екскурсководів, лекторів тощо, а також організовує навчання активу; формує та удосконалює електронну базу даних музею; встановлює зв'язки та організовує співпрацю з пошуковими загонами, гуртками, клубами та іншими творчими об'єднаннями як у базовому навчальному закладі, так і за його межами.
6. Голова Ради музею виконує такі функції: бере участь у розподілі обов'язків між членами ради, у визначенні груп або секторів пошукової, фондової, експозиційної, просвітницької роботи тощо; відповідає за ведення документації музею (книги обліку проведення екскурсій, навчальних занять, масових заходів, планів роботи груп чи секторів тощо); вирішує інші питання, пов'язані з діяльністю музею, у межах своєї компетенції.
7. З метою удосконалення та координації роботи музеїв у районах, містах та областях можуть створюватись методичні об'єднання.

V. Облік і збереження музейного фонду

1. Облік і збереження музейних предметів, що мають наукове, історичне, культурне, художнє значення, проводяться відповідно до Положення про Музейний фонд України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 року № 1147 (далі – Положення про Музейний фонд України).
2. Зібраний матеріал складає фонди музею і обліковується в книзі обліку надходжень та інвентарній книзі, які прошиваються, скріплюються печаткою та завіряються підписом керівника навчального закладу.
3. Фонди музею поділяються на основні (музейні колекції, музейні предмети історії, культури та природи) і допоміжні (схеми, діаграми, копії, муляжі тощо).
4. У разі ліквідації навчального закладу, при якому діють музеї, а також у разі ліквідації музеїв їх музейні зібрання та колекції асортиментних кабінетів, окремі предмети музейного значення, придбані за кошти державного та місцевих бюджетів, передаються до відповідних профільних музеїв у порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України.
Музейні предмети (у тому числі нагороди з цінних металів), яким загрожує знищення чи псування, можуть бути вилучені з музею відповідно до Положення про Музейний фонд України.

VI. Порядок здійснення обліку музеїв

1. Обліку підлягають музеї за умови, що вони відповідають вимогам пункту 3 розділу III цього Положення.

2. Облік музеїв здійснюється відповідно до розділу IV Положення про державну реєстрацію, перереєстрацію та облік музеїв, затвердженого наказом Міністерства культури і мистецтв України від 30 квітня 1996 року

№ 220, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 липня 1996 року за № 350/1375.

Основними завданнями обліку музеїв є:

упорядкування мережі музеїв;

виявлення в музеях матеріалів, що становлять наукову, історичну, художню тощо цінність, та взяття їх на облік.

3. Облік музеїв за територіальним принципом проводять Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (далі – підрозділи управління освітою).

4. Облік музеїв на місцях проводять комісії, які створюються при відділах (управліннях) освіти районних державних адміністрацій (виконавчих комітетів районних (міських) рад). До складу комісій залучаються працівники освіти, культури, фахівці комунальних та державних музеїв, наукових установ, громадських організацій (за згодою) та представник (представники) підрозділу управління освітою.

5. На підставі позитивного рішення комісії про взяття на облік музею протягом 15-ти робочих днів складається Акт обстеження музею за формою, наведеною в додатку 1 до цього Положення, який разом з копіями наказу керівника навчального закладу про відкриття музею, уніфікованим паспортом у 3-х примірниках та графіком роботи музею подається до підрозділу управління освітою.

У разі відмови у взятті на облік комісія повідомляє навчальний заклад шляхом надсилання листа з обґрунтованими причинами прийняття такого рішення.

Рішення про взяття на облік музею приймається підрозділом управління освітою шляхом видання наказу та внесення відповідного запису в журналі обліку за формою, наведеною в додатку 2 до цього Положення.

6. Музей, який припинив свою діяльність або діяльність якого не відповідає вимогам цього Положення, знімається з обліку підрозділом управління освітою за клопотанням відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій (виконавчих комітетів районних (міських) рад) шляхом видання наказу та внесення відповідного запису в журналі обліку.

7. Відділи (управління) освіти районних державних адміністрацій (виконавчих комітетів районних (міських) рад) інформують підрозділ управління освітою про зміни кількості музеїв.

Підрозділ управління освітою подає відповідну інформацію до Міністерства освіти і науки України.

8. Загальний облік музеїв здійснює Міністерство освіти і науки України за поданням підрозділів управління освітою за формою, наведеною в додатку 3 до цього Положення.

VII. Огляд музеїв

1. Огляд музеїв є основною формою упорядкування та систематизації музейної мережі, створення банку даних музеїв, привернення уваги державних та громадських організацій, наукових установ до важливої ролі музеїв у навчанні та вихованні дітей і молоді.

2. Всеукраїнський огляд музеїв проводиться Міністерством освіти і науки України відповідно до умов, що розробляються організаторами згідно з цим Положенням.

3. Всеукраїнські тематичні огляди музеїв проводяться за рішенням Міністерства освіти і науки

України.

Кримський республіканський, обласні, районні (міські) тематичні огляди музеїв проводяться за рішенням відповідних органів управління освітою.

4. Тематичні огляди музеїв проводяться відповідно до умов, що розробляються організаторами зазначених оглядів згідно з цим Положенням.

VIII. Господарське утримання і фінансування

1. У своїй роботі музей використовує навчальне обладнання, кабінети та інше майно навчального закладу.

2. Витрати, пов'язані з пошуковою, фондовою та експозиційною роботою, придбанням інвентарю, обладнання, технічних засобів та оформлення музею, здійснюються за рахунок загальних асигнувань органів управління освітою, а також коштів, не заборонених законодавством України.

Директор департаменту

В. В. Супрун

Додаток 1

до Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України
(пункт 5 розділу VI)

Акт обстеження музею

Складається комісією (прізвища, імена та по батькові, посади)

Висновки комісії

1. Найменування музею _____
2. Профіль та вид музею _____
3. Місцезнаходження навчального закладу, телефон, факс _____
4. Засновник музею _____
5. Дата заснування музею, № наказу _____
6. Відповідальний за роботу музею (прізвище, ім'я, по батькові, посада, стаж роботи) _____

7. Установа (заклад), що здійснює методичне забезпечення діяльності музею (найменування, місцезнаходження, телефон) _____

8. Характеристика музейного приміщення (кімната, декілька кімнат, окрема будівля; наявність фондосховища; загальна площа в м² та окремо по кожній кімнаті; технічний стан приміщення) _____

9. Фонди музею (загальна кількість музейних предметів, музейних колекцій за інвентарною книгою: з них музейних предметів основного фонду та музейних предметів, що входять до Державного реєстру національного культурного надбання) _____

10. Стан обліку музейних предметів (наявність книги надходжень та інвентарної книги; повнота та якість записів) _____

11. Умови зберігання оригінальних матеріалів в експозиції (у сховищі) (ступінь захисту їх від _____)

забруднення, вологості, вицвітання, механічних пошкоджень, крадіжок)

12. Характеристика експозиційних розділів (назва розділу, дата останньої реекспозиції, кількість експонатів основного фонду) на час реєстрації музею _____

13. Рівень художнього оформлення експозиції (професійне; силами педколективу, учнів; потребує переоформлення) _____

14. Технічне оснащення музею _____

15. Характеристика просвітницької роботи (кількість екскурсій, навчальних занять, масових заходів, виставок за 1-3 роки) _____

16. Наявність документації музею (інвентарної книги, книги надходжень, картотеки, книг обліку відвідувачів, проведення екскурсій, масових заходів, плану роботи тощо) _____

17. Організаційна робота музею (рада музею, її кількісний та персональний склад, основні сектори; піклувальна рада, її кількісний та персональний склад) _____

18. Графік роботи музею _____

19. Пропозиції комісії _____

Голова комісії

Члени комісії

Підпис

Підписи

М. П. Дата складання акта

Додаток 2

до Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України
(пункт 5 розділу VI)

Журнал обліку музеїв

№№ з/п	Дата	Повне найменування музею	Реєстраційний №	Примітка
--------	------	--------------------------	-----------------	----------

Примітка: перші дві цифри реєстраційного номера вказують на адміністративну територію:

АР Крим – 01	Миколаївська – 15
Вінницька – 02	Одеська – 16
Волинська – 03	Полтавська – 17
Дніпропетровська – 04	Рівненська – 18
Донецька – 05	Сумська – 19
Житомирська – 06	Тернопільська – 20
Закарпатська – 07	Харківська – 21
Запорізька – 08	Херсонська – 22
Івано-Франківська – 09	Хмельницька – 23
Київська – 10	Черкаська – 24
м. Київ – 11	Чернівецька – 25
Кіровоградська – 12	Чернігівська – 26
Луганська – 13	м. Севастополь – 27
Львівська – 14	

Інші цифри визначають порядковий номер музею. Наприклад, музей Вінницької області має №№ 02-01, 02-02, 02-03.

Журнал має бути прошнурований, пронумерований та завірений печаткою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, департаменту (управління) освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Журнал знаходиться у відповідального за облік.

Додаток 3

до Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України

(пункт 8 розділу VI)

Форма обліку музеїв

№ з/п	Найменування та профіль музею	Навчальний заклад	Дата взяття на облік	Реєстраційний №

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти

і науки України

22 жовтня 2014 року № 1195

Положення

про присвоєння звання «Зразковий музей» музеям при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України

I. Загальні положення

1. Це Положення визначає порядок присвоєння звання «Зразковий музей» і є однією з форм підтримки, стимулювання та заохочення діяльності музеїв.

2. Дія цього Положення поширюється на музеї, що не є юридичними особами.

II. Умови та порядок присвоєння і підтвердження звання «Зразковий музей»

1. Звання «Зразковий музей» присвоюється музеям, які діють понад 3 роки та зробили вагомий внесок у справу виховання учнівської молоді, відродження та примноження культурних надбань, історичної спадщини українського народу, пропаганду пам'яток історії, культури і природи, формування та збереження Музейного фонду України.

Музеї, яким присвоєно звання «Зразковий музей», підтверджують це звання один раз на п'ять років.

2. При вирішенні питання про присвоєння звання «Зразковий музей» беруться до уваги: естетичне оформлення, технічне оснащення експозиції, яка постійно оновлюється та доповнюється; наявність музейних предметів та музейних колекцій історико-культурного змісту чи природи, зібраних у процесі навчальної, краєзнавчо-пошукової тощо роботи;

ведення обліку музейних предметів в інвентарній книзі, повнота записів, шифровка експонатів; дотримання умов збереження музейних зібрань в експозиції та фондах музею (запобігання

забрудненості, надмірній вологості, вицвітанню, механічним пошкодженням тощо);

комплектування фондів відповідно до тематики музею та поповнення їх архівними матеріалами, за підсумками роботи у краєзнавчих експедиціях, туристських походах тощо;

проведення виставок (стаціонарних та пересувних);

проведення в музеї просвітницької роботи (екскурсії, лекції, семінари, навчальні заняття тощо);

популяризація та висвітлення роботи музею в засобах масової інформації;

залучення учнівської та студентської молоді до науково-дослідницької роботи, підготовки публікацій, участі у конференціях, у роботі Малої академії наук України, наукових товариствах тощо;

ведення книги обліку відвідувачів, екскурсій, лекцій, масових заходів, навчальних занять;

ведення книги відгуків відвідувачів;

збереження актів (обліку) приймання-видавання експонатів;

наявність планів роботи (річного, перспективного тощо);

наявність картотек;

проведення методичної роботи на базі музею.

3. Для організації роботи щодо присвоєння музеям звання «Зразковий музей» Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (далі – підрозділи управління освітою) створюють комісії з присвоєння зазначеного звання. До складу комісій входять працівники органів управління освітою, культурою, педагоги, фахівці у галузі музейної справи, представники творчих спілок та об'єднань, громадських організацій (за їх згодою).

4. Комісія підрозділу управління освітою:

розробляє та затверджує графік засідань з розгляду матеріалів щодо присвоєння звання «Зразковий музей»;

проводить засідання з розгляду матеріалів щодо присвоєння звання «Зразковий музей»;

проводить огляд музеїв, що претендують на звання «Зразковий музей».

5. Комісію очолює голова.

Голова комісії:

розподіляє повноваження членів комісії;

керує підготовкою та проведенням огляду музеїв;

веде засідання комісії;

вирішує поточні організаційні питання роботи комісії в межах своєї компетенції.

6. Підрозділи управління освітою районних державних адміністрацій (виконавчих комітетів районних рад) готують матеріали щодо присвоєння звання «Зразковий музей» і подають їх на розгляд комісії підрозділів управління освітою.

7. Комісії підрозділів управління освітою за підсумками своєї роботи та у разі позитивних висновків подають матеріали щодо присвоєння звання «Зразковий музей» на затвердження керівнику підрозділу управління освітою.

У разі негативного рішення комісія інформує органи управління освітою районних державних адміністрацій (виконавчих комітетів районних рад) шляхом надсилання листа з обґрунтованими роз'ясненнями щодо такого рішення.

8. Підрозділ управління освітою подає до комісії Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей» такі матеріали:

1) для присвоєння музеям звання «Зразковий музей»:

клопотання щодо присвоєння музеям звання «Зразковий музей»;

протокол засідання комісії з відповідною рекомендацією та підписами членів комісії;

розгорнуту довідку-характеристику на кожний музей, складену з урахуванням вимог, зазначених у

пункті 2 розділу II цього Положення.

Довідка-характеристика доповнюється фотографіями розміром

13 x 18 см (5 – 7 шт.), які відображають загальний вигляд експозиції музею та окремі музейні предмети;

2) для підтвердження звання «Зразковий музей»:

клопотання щодо підтвердження звання «Зразковий музей»;

протокол засідання комісії з відповідною рекомендацією та підписами членів комісії;

звіт про діяльність музею у довільній формі (зазначити зміни в експозиції музею, результати пошукової, науково-дослідницької роботи, тематику виставок, інноваційні форми роботи за останні п'ять років).

9. Матеріали підрозділів управління освітою для присвоєння музеям звання «Зразковий музей» подаються на розгляд комісії Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей» один раз на рік у листопаді.

10. Матеріали підрозділів управління освітою на підтвердження звання «Зразковий музей» подаються один раз на п'ять років у листопаді.

11. Розгляд матеріалів підрозділів управління освітою та прийняття рішення щодо присвоєння або підтвердження звання «Зразковий музей» здійснює комісія Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей». До складу комісії входять представники Міністерства освіти і науки України, Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, інших державних установ та навчальних закладів, державних музеїв, наукових установ та громадських організацій (за згодою).

12. Комісію Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей» очолює голова.

Голова комісії:

розподіляє повноваження членів комісії;

керує підготовкою та проведенням засідань комісії;

заслуховує інформацію членів комісії щодо поточної організаційно-методичної роботи в межах їхньої компетенції.

13. Мова матеріалів, що подаються на розгляд комісії Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей», визначається Конституцією України та Законом України «Про засади державної мовної політики».

14. Рішення комісії Міністерства освіти і науки України з присвоєння звання «Зразковий музей» затверджується наказом Міністерства освіти і науки України.

15. Музеям, яким присвоєно звання «Зразковий музей», видається диплом за формою, наведеною в додатку до цього Положення (додається).

16. Музеї, що мають звання «Зразковий музей», можуть бути позбавлені цього звання, якщо рівень їх роботи не відповідає вимогам пункту 2 розділу II цього Положення або за умови припинення їх діяльності.

Директор департаменту

В. В. Супрун

Додаток
до Положення про присвоєння звання «Зразковий музей» музеям при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України
(пункт 15)

Міністерство освіти і науки України

**ДИПЛОМ
Зразкового музею**

За вагомий внесок у справу виховання учнівської молоді, відродження та примноження культурних надбань та історичної спадщини українського народу, пропаганду пам'яток історії, культури і природи, формування та збереження Музейного фонду України

(найменування музею, найменування навчального закладу)

(Автономна Республіка Крим, область, район, місто)

присвоєно звання
«Зразковий музей»

(посада)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

М. П.

« _____ » _____ 20__ р.

Розділ V. РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Олена Огнєва,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
документознавства і музейної справи СНУ
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

РЕЦЕНЗІЯ

Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600 – 1825 рр.) друге видання, Луцьк. – 2015. Упорядник С.Н. Крейнін.

Наукова обробка книжкових пам'яток – досить працемісткий процес, що передбачає значну ерудицію й професіоналізм того, хто займається описом книжок. Вивчення історії видання, його оформлення і побутування, опрацювання маргіналій вимагає звернення до широкого кола джерел, а саме - історичні і біографічні за змістом, листування, спогади, мистецтвознавчі дослідження, численні довідники й каталоги.

Згадані якості властиві Сергію Наумовичу Крейніну – упоряднику Каталогу видань кирилівського друку в установах Волині (1600 – 1825 рр.) друге видання, Луцьк. – 2015, що містить описи 403 стародруків, на відзнаку першого видання, яке складають описи 193 одиниці збереження. Перше видання постало своєрідним каталізатором, що викликало низку дарувань книжкових зібрань, активізувало збиральницьку діяльність окремих музейних працівників, а з врахуванням надходжень з Волинської митниці значно збільшило кількість кирилических стародруків в установах Волині. За минулі 15 років майже жоден примірник не пройшов повз уваги Сергія Крейніна, який вдало поєднував власну копітку працю із допомогою іншим музейним працівникам, зокрема Олександрю Остапоку – директору Любомльського краєзнавчого музею.

Видання, що рецензується, складається з кількох частин, а саме Вступу (Вступ до першого видання, Вступ до другого видання), Науково-дослідного апарату (сім підрозділів), власне Каталогу (403 од. оп.) і статті «Музей книги». Загальний обсяг видання – 353 сторінки.

В передмові до другого видання автор – упорядник визначає, що «значним книжковим надходженням була дарча особиста колекція відомого волинського музейного мецената архієпископа Рівненського і Острозького Варфоломія, що склала 270 примірників», у складі яких знаходилося 132 стародруки. Ці нові надходження, окрім інших видань, містять Службеник (Москва, 1646р.), Требник Петра Могили (Київ, 1646р.), «Вінець Христовий» Антонія Радівіловського (Київ, 1688р.), Псалтир з толкуванням (Київ, 1728р.). Представлені як почаївські видання, а серед них Службеник (1735р.), Мінея рочна (1737р.), Біблія (1798р.), Богогласник (1805, п'яте видання), так і супрасльські – Службеники (1740, 1757 рр.). Окоіх 1757 – велике видання (попередні 1682 та 1715 рр. в 4-ку), який постав першим виданням у волинських зібраннях, що презентував друкарню чернігівського Свято-Троїцького Ільїнського монастиря. У складі зібрання, подарованого владикою Варфоломієм, представлене й старообрядницьке видання, йдеться про так званій Зонар (1810рр.), що побачив світ у янівській друкарні Костянтина Количева.

Багато примірників супроводжуються маргіналіями, що містять відомості про визначних діячів української історії. Так вкладний запис на берегах засвідчує, що Мінею Службову. Червень, яка видана у Москві 1691 року, до Почаївського, «на волиню будучого», монастиря 1696 року надіслав Іван Васильович Ломиковський (1646 - 1714) - український державний та військовий діяч доби Гетьмана Іоанна Мазепи і часів Гетьманату Пилипа Орлика. І вміння читати покрайні записи, не єдине, що властиве Сергію Крейніну при роботі із стародруками. Йому вдалося визначити невідоме за публікаціями видання, яке він ототожнив як Євангеліє в 4-ку, надруковане у Єв'є друкарнею Віленського братства або між 1616 – 1638, або між 1644 – 1652 рр., враховуючи як друкарські особливості примірника так датування запису на берегах. Підставами йому слугували гравюри євангелістів Іоана (зафіксована вперше 1596 р., Вільно) і Матфія (вперше використана 1611р., Єв'є). Причому зображення останнього, на думку упорядника, зберегло особливість першого використання. До видання, надрукованого у Єв'є належить і кінцівка (Єв'є, 1616), що присутня в музейному примірнику (ЛІКЗ). За такими уважними деталізованими спостереженнями стоїть вишкіл Олександри Олексіївни Гусевої, одного із найкращих фахівців з української кирилическої книги. Дякуючи О.О. Гусевої віленське Євангеліє 1600 року (ВКМ) ввійшло до її Каталогу видань кирилівського шрифту другої половини XVI ст. (М., 2003), що враховує видання цього часу, які зберігаються

в усіх відповідних установах світу.

Меншою за обсягом (35 од. зб., з них 15 стародруків), але також цікавою за складом є книжкова колекція, що надійшла від митрополита Волинського й Луцького Ніфонта. І серед неї упорядник визначає одне «із перших великих видань Києво-Печерської лаври – «Бесіди на діяння апостолів» Іоана Златоуста 1624 р., «Історію про Варлама та Йосифа» Іоана Дамаскіна 1637 р. кутейнської друкарні, «Повчання Єфрема Сіріна. – Москва, 1647 р.».

І перлиною, що заслуговує на особливу увагу, є «Історія про Варлама та Йосифа» або «Повість про пустинника Варлаама та індійського царевича Іосафа», що належить до видатних пам'яток світової літератури середньовіччя. Вже чотириста років не вщухають спори про те, хто був її автором, де і коли вона була створена, чи існували реально її головні герої, чи є грецька Повесть оригінальним твором або перекладом з будь-якої мови. Твір відомий на понад тридцяти мовах народів Азії, Європи та Африки у тому числі на перській, уйгурській, грузинській, латинській, грецькій, вірменській, слов'янській та багатьох інших мовах. Зокрема один із її грецькомовних рукописів, створений 1021 року, зберігається у Києві (НБУВ ім. В. І. Вернадського). Найдавнішим серед давньослов'янських перекладів вважається давньоруський, виконаний, ймовірно в Києві не пізніше початку XII ст. В українській проповідницькій літературі XVII—XVIII ст., зустрічаються згадки про історію Варлаама й Іосафа, окремі її притчі, а побожні пісні про Іосафа ввійшли зокрема до так званого «Богогласника». «Повість ...», точніше дослідження її літературної історії постала темою докторської дисертації Івана Франка, а його поема «Притча про життя» - своєрідна переробка «Притчі про єдиного жителя» (сюжет з «Повісті ...») - з новим ідейним усвідомленням традиційних образів. Видання з колекції, подарованої митрополитом Ніфонтом, надруковано у Кутейні 1637 року і витримало кілька видань. На титульному аркуші визначено, це є переклад на «просту мову» твору «Гісторія албо правдиве виписаніє святого Іоанна Дамаскіна о житті святих преподобних отець Варлаама Іосафа и о наверненню Індіян» «с грецкого и словенского», виконаний намісником Могилевського братського монастиря Іосафом Половком.

Зібрання Любомльського краєзнавчого музею поповнили видання понад сорока стародруків, а серед них київські, почаївські, московські видання, зокрема Мінея общая 1628 року київського друкаря Спиридона Соболя, який певний час був пов'язаний з Кутейном, перше видання 1734 року почаївського Службеника з ілюстраціями гравера Йосифа, з Почаєва і Біблія 1798 (гравер Федір Стрельбицький), Кормча, що була надрукована у Москві 1787 року.

Логічним завершенням рецензованого видання виглядає багато ілюстрована стаття «Музей книги» (С.С. 283 - 353), що наочно презентує втілення результатів каталогізації зібраних книг в музейну практику. Автор статті - Сергій Крейнін. Він зазначив, що експозиція Музею книги, яка побудована Валентиною Петрівною Будніковою, що так рано пішла з життя, спирається на подароване архієпископом Рівненським і Острозьким Варфоломієм у червні 2003 року книжкове зібрання. При створенні експозиції, за його словами Валентина Буднікова «пішла шляхом відтворення цілісного образу історії книги ... – від рукописної моделі ... до ... книгодрукування ... західноєвропейської та слов'янської книги». Відповідно свою статтю автор присвячує аналізу книжкового зібрання, згідно розділам експозиції, наслідуючи структурі експозиції але із врахуванням наукового характеру видання.

Будь-яка велика робота так чи інакше містить окремі недоліки і при бажанні можна їх завжди можна відшукати. І хоча вони не применшують вартість виконаної роботи, але деякі з них часом вимагають певної корекції. Читання маргіналії потребує особливої уваги, а при наведенні історичних імен їх ретельної перевірки. І якщо при відтворенні запису, при описі, зберігається його специфіка, то в довідковому апараті має наводитись загально прийняте написання: Іван Васильович Ломиковський генеральний осавул війська Запорізького, як це подано у сучасних довідниках, а не Ломаковський (с. 10, 19). Ще одне зауваження. В переліку установ Волині, що у своєму складі мають стародруки, не показаний Фонд рідкісних та цінних видань у ВДОУНБ імені Олени Пчілки. В грудні 2011 року від Ягодинської митниці до Фонду надійшло видання - Последование на день Святої Пасхи на всю светлую седмицу, надруковане у Києво-Печерській Лаврі 1762 року, яке відсутнє у каталозі Я. Запаса, Я. Ісаевича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні» Ч. 2-га, і на час написання рецензії його не вдалося відшукати у доступних виданнях. Тобто це видання є рідкісним, або, навіть, виявленим новим невідомим виданням, і його професійний опис, введений в структуру Каталогу, так само як і ототожнений примірник Євангелія з Єв'є, постав би ще однією окрасою виконаної, напруженої і копіткої праці Сергія Крейніна.

Актуальність видання, здійсненого Луцьким історико-культурним заповідником в теперішній непростий час не викликає сумнівів і має підтвердження в словах завідувача відділу стародруків і рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Галини Ковальчук: «Ми не знаємо, які

українські стародруки є в Україні. Не те що в приватних колекціях, а навіть у державних фондах. Немає єдиного реєстру книжкових пам'яток України». Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600 – 1825 рр.) друге видання, Луцьк. – 2015, Упорядник С.Н. Крейнін, є і яскравим підтвердженням наведених вище рядків, і вагомим внеском в подальше вивчення історії українського книгознавства, і дарує надію на нові неочікувані зустрічі із книгою.

1. Гусева А. А. *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.* – М.: Индрик, 2003. – Кн. 1–2. – 1356 с. : ил.
2. Запаско Я., Ісаєвич Я. *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. 1 (1574-1700), Львів 1981; кн. 2, ч. 1 (1701-1764), ч. 2 (1765-1800), 1984.*
3. *Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600 – 1825 рр.) друге видання, Луцьк. – 2015, Упорядник С.Н. Крейнін.*
4. Позіховська С. В. *Видання друкарні Києво-Печерської лаври XVII-XVIII ст. в колекції Музею книги та друкарства в м. Острозі / С. В. Позіховська // Могилянські читання 2008 : зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 249-264.*
5. *Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: Описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР / Сост. С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь. – К.: Изд-во АН УССР, 1958. – 264 с.*
6. *Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Кат. изданий, хранящихся в Гос. б-ке СССР им. Ленина. – М., 1976–1982. (Вып. 1: 1574–1 пол. 17 в. / Сост.: Т.Н.Каменева, А.А.Гусева; Вып. 2: Т.1. Киевские издания 2-й пол. 17 в. / Сост.: А.А.Гусева, Т.Н.Каменева, И.М.Полонская).*
7. *Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: каталог изданий, хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В. И. Ленина. – М., 1976. – 447 с.*

Галина Панахид,

*старший науковий співробітник Львівського історичного музею,
м. Львів*

Олексій Караманов,

*доцент Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

**ДРУГА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА – ПРОБЛЕМИ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ»
(м. Київ, 25–26 вересня 2014 року)**

Питання розвитку й методичного забезпечення музейної педагогіки в Україні останнім часом викликають жваве зацікавлення в наукових колах та серед практиків – педагогів, музейних працівників. Впродовж останнього десятиліття було проведено кілька тематичних конференцій та реалізовано низку освітньо-музейних проєктів. Одним з центрів практичного впровадження принципів музейної педагогіки є Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Тут 25–26 вересня 2014 року відбулася Друга науково-практична конференція із циклу «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (далі – Конференція). Тема, обрана для обговорення, – «Музейно-педагогічні програми і проєкти в музейно-освітній сфері».

Ініціатором, організатором та реалізатором Конференції є Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (далі – Заповідник), у виставкових залах якого вже другий рік поспіль відбувається цей захід.

До складу Організаційного комітету Конференції були залучені науковці: Колпакова В. М. (заступник генерального директора Заповідника з наукової роботи, заслужений працівник культури України) – голова; Караманов О. В. (кандидат педагогічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка) – співголова; Крайній К. К. (кандидат історичних наук, начальник відділу Заповідника) – співголова; Топилко О. В. (начальник відділу Заповідника) – відповідальний секретар; Горовий А. В. (провідний науковий співробітник відділу Заповідника); Завадська О. А. (старший науковий співробітник Заповідника).

У Конференції взяли участь науковці, музейники, педагогічні працівники закладів позашкільної освіти, загальноосвітніх шкіл, вишів, Малої академії наук, представники приватних галерей і громадських організацій з України (Київ, Львів, Харків, Кіровоград, Чугуїв) та Німеччини (Мюнхен). Учасники

Конференції мали змогу обмінятися практичним досвідом і поділитися теоретичними напрацюваннями щодо проблем розвитку музейної педагогіки, питань інтерпретації культурної спадщини та використання її потенціалу в освіті і вихованні дітей.

Засідання проводилися у формі ранкових та денних сесій. Впродовж двох днів роботи Конференції було заслухано 24 доповіді.

На першому ранковому засіданні головувала В. М. Колпакова. У своєму вітальному слові головуюча коротко згадала про історію зародження Конференції та відзначила її широке представництво – учасників з різних куточків України, які репрезентують різні професійні сфери.

Під час **першої сесії** було виголошено дев'ять доповідей.

Відкрив Конференцію *Караманов О. В. (м. Львів)* з доповіддю теоретично-узагальнюючого характеру «Методичні аспекти розробки й упровадження музейно-педагогічних програм і проектів в освітньому просторі України». Автор зупинився на визначенні основних понять музейної педагогіки, охарактеризував головні методичні засади проектування музейно-педагогічних програм і проектів, а також поділився досвідом створення Лабораторії музейної педагогіки у Львівському національному університеті та представив результати її роботи.

Доповідач *Кисельова Л. А. (м. Київ)* у повідомленні «Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України та молодь: новий погляд» представила структуру музею та реалізовані музейно-освітні проекти. Особливо цікавим є досвід участі у польсько-українському освітньому проекті «Міжнародна літня школа «Режиссер – драматург – dramaturge». Молоді українські режисери, драматурги, арт-куратори, критики, сценографи із різних міст України проходили тренінги на території відділу «Літературно-мистецькі Плюти» (с. Плюти). В рамках тренінгів учасники обмінювалися досвідом, напрацьовували нові проекти, обговорювали свіжі ідеї у місці, яке впродовж десятиліть надихало на творчість видатних митців.

Кравченко Ю. М. (м. Київ) розповіла про основні аспекти корейської методики «Філософія для дітей», основним завданням якої є навчити учнів мислити. Доповідь авторки «Корейський досвід музейної освіти (на прикладі національного музею м. Джинджу)» – розповідь про особливості освітньої складової, яка поділена на певні блоки, відповідно до віку дітей.

Реферат «Краса по-тінейджерськи або спілкуватись на рівних (досвід нової екскурсії для підлітків у музеї Ханенків)», який представила *Куровець О. Я. (м. Київ)*, стосувався особливостей створення таких екскурсій, які з цікавістю сприйматимуться молоддю. Дотримуючись певних принципів (комунікативність, неперенасиченість фактажем, наближення інформації до життєвого досвіду підлітків, тактильні методи, мультимедіа), працівники музею сприяють заохоченню учнівської молоді до відвідин музею.

Про важливість використання нетрадиційних методів музейної педагогіки у процесі вивчення та популяризації культурного надбання поінформував *Топилко О. В. (м. Київ)* у доповіді «Театралізація в музеї як своєрідна форма в освітньо-виховному процесі (на прикладі культурологічних заходів у Києво-Печерському заповіднику)». Театралізація дозволяє відвідувачам не бути пасивними слухачами і глядачами, а стати активними учасниками процесу. Окремі музеї (наприклад, Московський кремль) пропонують театралізовані костюмовані дійства, які відтворюють історичні епохи, події, побутові сцени.

Важливе значення у процесі формування свідомого громадянина має живе спілкування з відомими особистостями, класиками мистецтва тощо. Саме цим аспектам музейної педагогіки присвячена доповідь *Владимирської А. О. (м. Київ)* «Досвід діалогу між митцями, музеями та цільовою аудиторією (Київська Мала академія наук учнівської молоді) на прикладі фільму Михайла Ілленка «ТойХтоПройшовКрізьВогонь». Після перегляду фільму слухачі МАН мали авторську зустріч з його творцями.

Доповідач *Удовиченко І. В. (м. Київ)* у повідомленні «Дитяча екскурсія «Прадавні таємниці великої скарбниці» представила особливості методики проведення екскурсії для учнів 3–6 класів. З метою зробити відвідини музею цікавими, інформація подається в доступній формі, активно використовуються ігрові елементи, конкурси.

Соломонюк О. В. (м. Київ) у доповіді «Бібліотека і музей. Співпраця. Духовність і культура» представила однойменну програму, метою якої є матеріально-духовний розвиток маленьких читачів та виховання у них прагнення примножувати духовні цінності на засадах відродження культурних надбань українського народу. Реалізуючи цю програму, бібліотека сімейного читання імені Садриддіна Айні тісно співпрацює з музеями, використовуючи методи музейної педагогіки та застосовуючи власні інноваційні форми роботи.

У рефераті «Культурно-освітній проект «Львів музичний»: досвід співпраці з партнерами», доповідач *Білавич Д. Я. (м. Львів)* розповіла про досвід Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у реалізації масштабного освітнього проекту. Було проведено низку мистецьких і освітніх заходів як в музеї, так і поза його межами. Важливим результатом реалізації цього проекту є досвід тісної співпраці багатьох установ та організацій заради спільної мети – популяризації історії й традицій музичної культури Львова серед учнівської молоді.

Впродовж **другої сесії**, яка відбувалася під головуванням О. В. Караманова, було виголошено шість доповідей.

Про досвід залучення особливих відвідувачів – людей з обмеженими можливостями, малозабезпечених, суспільно небезпечних, специфіки пізнання культурних надбань через знайомство з творами мистецтва розповіла *Гемпель А. О. (м. Мюнхен)* у рефераті «Процес відкриття музеїв для нових верств населення (на прикладі проекту PINK в Німеччині)». Авторка описала конкретні заходи, які розроблялися для цільової аудиторії відвідувачів; спеціальні методики представлення окремих музейних експонатів.

Доповідь *Вітрик І. С. (м. Київ)* «Музеї в системі освіти (на досвіді роботи Національного музею історії України)» стосувалася аналізу музейно-освітніх заходів, розроблених й упроваджуваних для відвідувачів різних вікових груп. Так, для учнів молодших класів діють майстер-класи «Первісне мистецтво», «Барви Трипільля»; для школярів середнього віку розроблені квести; для старшокласників – майстер-класи на історичну тематику, театралізовані екскурсії. Музей співпрацює з «Університетом Третього віку».

З метою залучення більшої кількості відвідувачів та урізноманітнення форм представлення експозиції, музеї використовують нові методи та способи подачі інформації. Останнім часом набули поширення інтерактивні методики. Конкретні приклади їх застосування представила *Панченко А. В. (м. Харків)* у повідомленні «Інтерактивні заходи в музеях Харківської області (з досвіду роботи)».

Степанюк О. В. (м. Кіровоград) у доповіді «З досвіду співпраці Кіровоградського обласного художнього музею з дошкільними та навчальними закладами Кіровоградщини» розповіла про організацію і проведення пересувних виставок, театральних віталень, авторських майстер-класів, інтегрованих уроків тощо. Цікавим є те, що працівники музею мають «закріплені» за собою школи. Тому співпраця «школа – музей» відбувається безпосередньо через метод об'єднання вчителів, директорські наради або засідання заступників директорів з виховної роботи. Так музейники вивчають освітянські потреби й презентують можливості музею.

Доповідь «Використання музейних фондів та експозицій учнями-членами Малої академії у науково-дослідницькій діяльності та практичний результат співпраці музеїв і позашкільних навчальних закладів» представила *Хорольська Т. В. (м. Київ)*. МАН співпрацює з музеями, в яких учні виконують практичні частини своїх дослідницьких робіт, черпають джерельну базу, пишуть наукові роботи під керівництвом музейних працівників.

Про «Музейний фільм як метод музейної педагогіки» розповів *Горовий А. В. (м. Київ)*. Автор зазначив, що Заповідником створено низку фільмів, які репрезентують експозицію музею, його культурно-освітній потенціал. Більшість з цих фільмів створені для транслявання по телебаченню. Бракує власне навчальних фільмів, створених із застосуванням педагогічних методик.

Перший день роботи Конференції завершився **дискусією**, у якій взяли участь О. В. Караманов, А. В. Горовий, І. С. Вітрик та ін. Були порушені питання про залучення до українського музейного простору людей з обмеженими можливостями та проблеми, які при цьому виникають. Відзначалася необхідність проведення майстер-класів, квестів, інших цікавих форм заходів, які б пропагували культурно-духовне надбання українського народу (наприклад, писанкарство, гончарство, ткацтво тощо). Також учасники дискутували про необхідність створення Всеукраїнського координаційного центру музейної педагогіки, який би об'єднав передові українські музейно-освітні практики. У цьому питанні відзначалася особлива роль Львова, де створена «послідовність» впровадження норм музейної педагогіки: від теорії – через методику – до практичного застосування. О. В. Караманов провів короткий аналіз прослуханих доповідей. На думку головуючого, їх можна об'єднати у кілька груп: доповіді загального характеру; реферати, у яких представлений загальний досвід роботи музеїв; повідомлення про музейні програми і проекти; а також доповіді, в яких презентований український та зарубіжний досвід застосування іноваційних методів і форм роботи.

Впродовж **другого дня** роботи Конференції було заслухано 9 доповідей. Засідання проходили під головуванням О. В. Караманова.

Розпочали сесію *Юрченко А. В., Нужна О. О. (м. Чугуїв)* повідомленням «З досвіду втілення у життя грантового проекту «Вітаємо, ми – ваш музей!». Авторки розповіли про підготовчий етап впровадження проекту, джерела фінансування, заходи, реалізовані в межах цього проекту. Особливу увагу було акцентовано на результатах – завдяки проведеній роботі музей став більш популярним, «впізнаваним», ближчим до відвідувача.

Наступні дві доповіді були об'єднані тематикою Малої академії наук. *Кухарська О. М. (м. Київ)* у рефераті «Участь в археологічних експедиціях як початкова ланка долучення членів МАН до наукового дослідження» представила особливості співпраці школярів-слухачів МАН із науковою археологічною спільнотою. Знайомство з артефактами безпосередньо в польових умовах, відвідування археологічних пам'яток, участь у проведенні розкопок – усе це елементи наукової роботи, до якої активно залучені школярі-МАНівці. Повідомлення «Музейна педагогіка як складова діяльності науково-педагогічної лабораторії КПЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді», яке представила *Карчина Л. Я. (м. Київ)*, стосувалося роботи педагогічної секції МАН.

Про «Позитивний досвід співпраці музею та громадськості з вирішення гострої проблеми суспільства – злочинності та рецидивної злочинності (з досвіду роботи НКПЗ та ГО «Союз «Золотий вік України»)» йшлося у доповіді *Баранової Я. (м. Київ)*. Авторка акцентувала увагу на необхідності залучення певних категорій громадян до пізнання прекрасного через співпрацю з музеями, створення відповідних програм, проведення спеціальних заходів.

Левенко О. Ю. (м. Київ) у рефераті «Лекція-концерт «Т. Шевченко і музика» як музейний проект Музею театрального, музичного та кіномистецтва України» представила заходи, проведені музеєм з нагоди відзначення 200-річчя Кобзаря. Детально було проаналізовано лекцію-концерт. Перевага такого формату полягає у тому, що захід можна проводити як у музеї із залученням музейних експонатів, так і поза музейною експозицією.

Повідомлення «Методика проведення дитячого квеста «Шукаємо бджілку» на матеріалах екскурсії на експозиції «Полісся» Національного музею народної архітектури та побуту України», представила *С'єдіна Т. В. (м. Київ)*. Пізнавально-інтелектуальна гра на природі, яка полягає у виконанні різних завдань та самостійному вивченні особливостей народної архітектури, викликає захоплення, азарт у дітей віком 5–15 років. Працівники музею розробили методики проведення квесту для різних вікових груп.

У повідомленні «Театралізовані форми екскурсій як метод позашкільної навчально-виховної роботи», представленого *Запольською І. Ю. (м. Київ)*, йшлося про серію театралізованих екскурсійних програм у різних музеях Києва, розроблених й упроваджених з метою творчої активізації й заохочення дітей до опанування історичного матеріалу. Відповідні заходи були розроблені з урахуванням віку школярів, а сценарії їх проведення автори готують до друку.

Доповідь *Клименко Х. С. (м. Київ)* «Новітні методи популяризації історико-культурної спадщини серед учнівської молоді» стосувалася необхідності використання нетрадиційних форм представлення інформації для школярів. Педагоги й музейники повинні об'єднати зусилля та напрацювати нові методики для заохочення учнів вивчати історію та культуру рідного краю.

У заключній доповіді «Заняття з особистісного розвитку дітей в художньому музеї» її авторка, *Кравченко Л. В. (м. Київ)*, розповіла про методику розробки та сценарії занять, які музей пропонує для дітей різних вікових груп.

Підсумовуючи роботу Конференції, учасники обмінялися думками стосовно важливих проблемних питань розвитку музейної педагогіки в Україні. Зокрема, у ході **заключного обговорення** порушувалися питання про необхідність створення музейно-педагогічної методичної координаційної ради; більш тісну співпрацю музеїв у сфері реалізації освітніх заходів та обмін досвідом з цього приводу; необхідність напрацювання теоретичних основ та методичних розробок для успішного упровадження музейно-освітніх проєктів.

Усі зазначені аспекти були враховані в **Ухвалі**, яку одностайно підтримали учасники Конференції (повний текст Ухвали додається).

На завершення присутні змогли побачити лекцію-виставу «Куди прямуєш, о Русь свята?», яку представили автор сценарію – старший науковий співробітник Заповідника Горовий А. В. та постановник – начальник відділу Заповідника Топилко О. В., які одночасно були й виконувачами ролей.

За результатами роботи Конференції була видана збірка друкованих матеріалів, до якої, крім доповідей, виголошених на Конференції, увійшли усі статті, надіслані до Редакції. Зокрема, дві публікації колег з Білорусі, які стосуються різних аспектів реалізації музейно-педагогічних програм. У статтях автори проаналізували методи і форми діяльності в музейній педагогіці; поділилися власним досвідом практичного

упровадження конкретних музейно-освітніх проектів.

Заплановано, що наступна науково-практична конференція із циклу «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» відбудеться восени 2015 року в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику.

Ухвала

Другої науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи»

Виходячи з актуальних потреб розвитку музейної педагогіки в сучасному освітньому просторі України, необхідності розробки й втілення музейно-педагогічних програм і проектів, поширення інноваційного досвіду співпраці музеїв із закладами середньої та вищої освіти **конференція ухвалила:**

1. Звернутися до МОН України та Міністерства культури України з проханням підтримати та розвивати ресурсні центри музейної педагогіки на базі НКПІКЗ, Педагогічного музею України, Лабораторії музейної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка; забезпечити популяризацію та поширення музейно-педагогічного досвіду у друкованих та електронних ЗМІ.

2. Активізувати міждисциплінарні дослідження у галузі музейної педагогіки спеціалістами у сфері музеєзнавства, історії, педагогіки, психології, соціології, мистецтва, культурології та їх публікацію у відповідних часописах.

3. Стимулювати проведення інтегрованих занять з елементами музейної педагогіки (із розміщенням їх конспектів у мережі Інтернет) у закладах середньої та вищої освіти у межах загальноукраїнських, регіональних, обласних та локальних програм і проектів.

4. Ініціювати проведення спільної Всеукраїнської конференції з музейної педагогіки за участю музейників та вчителів загальноосвітніх шкіл, викладачів ВНЗ, науковців та працівників сфери культури.

Тарас Рудько,

*заступник директора Львівського історичного музею,
м. Львів*

Галина Панахид,

*старший науковий співробітник Львівського історичного музею,
м. Львів*

«НЕПОВНОСПРАВНИЙ ВІДВІДУВАЧ У МУЗЕЇ» – ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА НАВЧАЛЬНА КОНФЕРЕНЦІЯ (9 жовтня 2014 року, м. Львів)

Проблема доступу осіб з обмеженими можливостями до надбань культури, зокрема до ознайомлення з музейними експозиціями, не нова. Суть її полягає в кількох аспектах – фізичні обмеження доступу неповносправних осіб до музеїв; проблеми зі сприйняттям експонатів або експозиції в цілому; неготовність музейних працівників прийняти таку категорію відвідувачів.

Впродовж останнього десятиліття тема неповносправних відвідувачів в музеях дещо активніше почала підніматися в публікаціях, окремі музеї реалізують локальні проекти для цієї категорії відвідувачів. Проте повноцінного обговорення на музейних форумах або ж тематичних конференцій, присвячених саме цій проблематиці, в Україні ще не було. Іншою є ситуація із залученням осіб з обмеженими можливостями до музейного середовища за кордоном, зокрема в Польщі. Там колеги-музейники створили всі умови для безперешкодного доступу неповносправних осіб до музейних приміщень. Були розроблені і впроваджені відповідні методики, які забезпечують отримання інформації про експозицію людям із вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку. Для цієї категорії відвідувачів створені спеціальні програми, розроблені дієві методики, використовуються ефективні методи та впроваджуються новітні технології, які дозволяють неповносправним особам отримувати повноцінну інформацію та естетичне задоволення від відвідин музею.

Розуміючи важливість проблеми, львівська музейна спільнота взялася вивчити і запозичити досвід музеїв Польщі у створенні комфортного музейного середовища для неповносправних осіб. Львівський історичний музей та Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького взяли участь у міжнародному проекті з метою перейняти багаторічний позитивний досвід Регіонального музею в Стальовій Волі.

Відбулися стажування кількох груп львівських музейників у Стальовій Волі. Загалом понад 100 працівників із 50 музеїв пройшли навчання і, отримавши відповідні сертифікати, стали едукаторами з питань обслуговування відвідувачів з особливими потребами. Одним із проміжних результатів проекту стала перша в Україні навчальна конференція на тему залучення осіб з обмеженими можливостями до українських музеїв. Захід відбувся в рамках виїзної сесії Академії «Культура без бар'єрів», створеної на базі Регіонального музею в Стальовій Волі.

Навчальна конференція «Неповносправний відвідувач в музеї» проходила у Львові 9 жовтня 2014 року в приміщенні Палацу Потоцьких. Ця подія завершила цикл тренінгів в рамках Міжнародного проекту «Музеї без бар'єрів» – коаліція польських і українських музеїв для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів», що реалізується в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2007–2013. Проект, який тривав півтора роки, фінансувався спільно з Європейським Союзом в рамках Європейського інструменту сусідства з партнерами.

Організаторами Конференції виступили Регіональний музей у Стальовій Волі, КП ЛОР «Львівський історичний музей», Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького за сприяння Львівської Національної галереї мистецтв імені Бориса Возницького. Медіа-партнер проекту – газета «Голос України».

Мета Конференції – поглиблення знань щодо надання доступу до музеїв людям з різними вадами розвитку; обмін ідеями та практичним досвідом стосовно подолання навчально-освітніх та архітектурних бар'єрів у музеях; представлення найновіших та найкращих навчальних програм для людей з особливими потребами. Учасниками навчальної конференції стали понад 60 працівників музеїв Львівщини.

Широка **тематика** презентованих на Конференції доповідей на практик була об'єднана у три блоки:

- а) проблеми осіб з вадами зору, слуху, інтелектуального розвитку, опорно-рухового апарату;
- б) навчально-освітні і архітектурні бар'єри в музеях;
- в) позитивні музейні практики, виставки, навчально-освітні програми і заходи, адресовані людям з різними вадами розвитку.

Польські спеціалісти у сфері окремих видів вад розвитку та музейні едукатори виступили в ролі лекторів. Останні, враховуючи специфіку Конференції, особливо її навчальний аспект, застосували для представлення своїх доповідей спеціальну **методологічну базу**. Зокрема, Конференція була поєднанням теоретичних лекцій, практичних демонстрацій, рольових ігор, спілкування. Були застосовані наступні методи і техніки: дискусії, аналіз конкретних ситуацій, майстер-класи, міні-лекції в поєднанні з мультимедійними презентаціями. Все це дало змогу наблизитися до досягнення поставленої мети – зробити все можливе, щоб спростити неповносправним відвідувачам доступ до музеїв.

Конференцію відкрив заступник директора департаменту з питань культури, національностей та релігій Львівської ОДА Василь Гладкий, який підкреслив важливість цього заходу та подякував представникам польських музеїв за те, що вони діляться з нами своїм досвідом та популяризують у музейному середовищі таку важливу проблематику.

Координатор проекту від України, заступник директора Львівського історичного музею Тарас Рудько ознайомив присутніх з основними моментами реалізації проекту. Впродовж півторарічного періоду три групи представників музеїв Львівщини побували з навчальними візитами у Регіональному музеї в Стальовій Волі. Цей музей є своєрідною академією позитивних практик по роботі з неповносправними відвідувачами, має розроблені методики, напрацьований позитивний досвід. Львів є центром музейництва на заході України. Тут діє 14 державних музеїв, які щороку відвідують тисячі людей, серед яких є особи з обмеженими фізичними можливостями. Тому важливо зліквідувати бар'єри, які блокують неповносправним відвідувачам повноцінний доступ до львівських музеїв. Дуже корисним у цьому плані є позитивний досвід польських колег, яким вони щедро діляться і активно популяризують.

Люціна Мізера, директор Регіонального музею в Стальовій Волі, у вступному слові акцентувала увагу присутніх на важливості пропонованої тематики для Польщі. Музей у Стальовій Волі багато років займається проблематикою подолання бар'єрів та доступності музейних експозицій для неповносправних осіб. У Польщі 5 млн. осіб (12% населення) – це люди з особливими потребами. Тому музей XXI століття має бути доступним і відкритим до цієї категорії відвідувачів, а музейні працівники повинні бути відповідно підготовлені. Мета проекту «Музеї без бар'єрів» – професійна підтримка едукаторів в плані обслуговування людей з особливими потребами, а також активізація музейного середовища стосовно цієї проблематики. Для реалізації цієї мети були поставлені планові завдання і виконані конкретні кроки:

- створена Академія «Культура без бар'єрів»;
- розроблені три навчальні програми для музейних працівників;

- проведені три тренінги для 75 музейників та кількох десятків неповносправних осіб;
- відкрита інтернет-платформа (перша в Польщі та Україні) «Музеї без бар'єрів» (www.muzeabezbarier.pl), де розміщені всі матеріали – лекції, презентації, результати статистичних досліджень та опитувань, позитивні приклади, фотозвіти. Інформація на сайті подана українською та польською, а окремі статті також англійською мовами;
- створена коаліція «Музеї без бар'єрів», до якої увійшли майже два десятки музеїв Львівщини і Підкарпатського воєводства Республіки Польща.

Навчальна конференція сформована з двох великих інформаційно-практичних блоків. Частина I – «Вступ до тематики неповносправності»; Частина II – «Позитивні практики в музеях».

В рамках *теоретично-інформаційної* частини Конференції були представлені доповіді інформаційно-методичного характеру про стан доступності польських музеїв, особливості перебування в музеї осіб з вадами слуху, зору, інтелектуального розвитку. Зокрема, у доповіді *Люцини Мізери* «Перевірка стану архітектурної і навчальної доступності польських і українських музеїв – рапорт за результатами досліджень», авторка представила результати проведених соціологічних досліджень. Мета – оцінити доступність музеїв для людей з особливими потребами і дати музеям відповідні рекомендації на майбутнє. Дослідження показали, що не всі музеї фізично і методично готові прийняти неповносправних відвідувачів. Проте, музеї готові впроваджувати необхідні зміни, які наблизять їх експозиції до потреб осіб з певними вадами. Перші кроки в цьому напрямку вже зроблені – проведені тренінги, відбувається обмін позитивним досвідом.

Про особливості підготовки експозиції до потреб осіб з вадами слуху розповів *Ольгерд Косіба*, автор та ініціатор створення навчально-освітньої інтернет-платформи для осіб з вадами слуху. Доповідач розповів про найпоширеніші методики, які використовуються для створення комфортного перебування осіб цієї категорії в музеї. Це, насамперед, присутність в музеї особи, яка володіє мовою жестів; опис певних експонатів (або цілої експозиції), виконаний сурдоперекладом, розміщений на сайті музею або на планшетах, які видаються відвідувачам під час екскурсії. Ці перетворення не потребують великих коштів для їх втілення, але є вкрай необхідними для осіб з вадами слуху.

Роберт Венцковскі, журналіст, представник Фонду «Культура без бар'єрів», розповів про особливості перебування в музеї осіб з вадами зору. У доповіді «Мистецтво розповіді про мистецтво» автор оптимістично зазначив, що немає таких бар'єрів в музеї або галереї, які не можна було б подолати. Головне – це бажання музею. Більшість незрячих осіб не відвідують музеїв через непристосованість останніх. Від походу в музей та спілкування з експонатами відвідувачі з вадами зору хочуть отримати позитивні емоції, естетичні відчуття. Для цього музеям необхідно застосувати певні методики – підготувати аудіовізуалізацію (загальний опис предмету та детальну інформацію про його створення – техніку виконання, дані про автора та характеристику епохи, в якій він творив); представити експонати, до яких можна доторкнутися. При плануванні відвідин музею особами з особливими потребами важливо не ізолювати їх від інших відвідувачів. «Нехай в музеї зустрічаються звичайні відвідувачі і неповносправні особи. Їх спілкування потрібне, важливе і взаємокорисне», – наголосив Роберт Венцковскі.

Важливою частиною роботи в організації прийому неповносправних відвідувачів музеями є вибір методично-педагогічних моделей та їх правильне застосування. Науковці Краківського педагогічного університету *Анна Домбінська-Домжал* і *Ремігуш Й. Кіак* представили доповідь «Модель участі людей з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури». Існує багато методик для залучення осіб з іншими вадами – зору, слуху, опорно-рухового апарату – до музейного середовища. Для осіб з вадами інтелектуального розвитку існує менше таких адаптивних музейно-освітніх методик. Ці особи впродовж тривалого часу були ізолювані суспільством від доступу до надбань культури. Сьогодні таких людей трактують як суб'єкти сприйняття мистецтва і допомагають їм пізнати або творити мистецтво. Науковці з Кракова представили розроблену ними чотирирівневу методику залучення осіб з вадами інтелектуального розвитку до сприйняття культури: Рівень 1 – політика музею щодо осіб з вадами інтелектуального розвитку. Рівень 2 – сприйняття працівниками музею цієї категорії відвідувачів та розуміння їх специфіки. Рівень 3 – індивідуальний підхід музейних працівників до людей з вадами інтелектуального розвитку. Рівень 4 – професійне ставлення музейників до відвідувачів з вадами інтелектуального розвитку.

Друга частина Конференції була присвячена *практичним аспектам* обговорюваної тематики – презентації позитивних прикладів створення сприятливих умов для відвідин музеїв і галерей неповносправними особами.

Представник музею «Палац у Вілянові» *Марта Валєвска* презентувала доповідь «Музей мови

*Фото 1. Реєстрація учасників Конференції.
(Фото Зіновія Підперигори.)*

Фото 2. Президія Конференції – координатор проекту від України, заступник директора Львівського історичного музею Тарас Рудько; едукатор Регіонального музею в Стальовій Волі Едита Лісек-Любась; координатор проекту від Республіки Польщі, директор Регіонального музею в Стальовій Волі Люцина Мізера. (Фото Зіновія Підперигори.)

Фото 3. Сесійне засідання в конференційній залі Палацу Потоцьких. (Фото Зіновія Підперигори.)

Фото 4. Доповідач Томаш Васілевські з рефератом про бар'єри, з якими стикаються особи з обмеженими можливостями, відвідуючи музеї. (Фото Зіновія Підперигори.)

Фото 5. Виступає Роберт Венцовські з доповіддю про особливості перебування в музеї осіб з вадами зору. (Фото Зіновія Підперигори.)

Фото 6. Практичні заняття з особами з вадами зору у Львівському історичному музеї. (Фото Зіновія Підперигори.)

жестів – музей доступний для людей з вадами слуху». Доповідачка розповіла про кроки, які зробив музей в напрямку залучення аудиторії із вадами слуху. Найперше, було відповідно пристосовано інтернет-сторінку музею – інформація дубльована мовою жестів. Ці роботи відбувалися за участі неповносправних. До співпраці залучалися також вчителі, громадські організації, які опікуються слабчочуючими, спілка осіб з вадами слуху тощо. Екскурсії для цієї категорії осіб проводяться як групові так і індивідуальні. У планах музею продублювати всі історичні тексти, які використовуються в експозиції, мовою жестів.

У Національному музеї в Познані мав місце позитивний досвід із проведення виставки малярства для осіб з вадами зору. Для реалізації цього проекту були залучені фахівці, які займаються впровадженням спеціальних методик для неповносправних осіб. Один із цих експертів – *Марцін Шельонг* – поділився своїм досвідом, представивши реферат «Від інтеграції до участі», у якому презентував свою авторську навчальну програму. Ця програма є реалізацією другого проекту, присвяченого новим сучасним методам роботи з неповносправними відвідувачами. Перший проект («Інтеграція») стосувався впровадження людей з особливими потребами в грона відвідувачів музею. Мета цього проекту – допомогти неповносправним особам ознайомитися з музеєм, а також дати змогу звичайним відвідувачам пізнати експозицію методами, якими користуються незрячі особи. Цей захід мав едукативну функцію – звичайні люди могли відчути те, що відчувають незрячі. Другий проект («Участь») полягав у презентації художньої виставки, через яку музей хотів познайомити незрячих з мистецтвом Нідерландів. Були представлені 23 художніх полотна, описаних за допомогою техніки аудіодискрипції. Звукові описи були доповнені характеристикою, яка сприяла активізації окремих відчуттів – дотику, смаку, нюху. Завдяки цьому сприйняття експонатів ставало повнішим.

Томаш Васілевські, громадський діяч, власник музею, людина, яка пересувається на інвалідному візку, розповів про власний досвід відвідин музеїв і про те, чому для неповносправних осіб важливо бути в музеях. У своїй доповіді «Неповносправний відвідувач у музеї – позитивний досвід і практичні приклади» автор на конкретних моментах показав, що доступність музею для особи з обмеженими можливостями починається з виходу із власного помешкання. Потім її чекають інші перешкоди – перехід через дорогу – зупинка громадського транспорту – громадський транспорт – зупинка – музей. В самому музеї бар'єрів також багато – відсутність пандусів, ускладнений доїзд (підхід) до дверей, пристосованість ліфтів, туалетів, системи інформування (ознакування) в музеї та ін. Організація, яку представляє доповідач («Інтеграція») проводить моніторинг музейних веб-сайтів, музейних приміщень та експозицій на предмет їх відповідності потребам осіб з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку. Також «Інтеграція» видає журнали, довідники, буклети, іншу інформаційно-довідкову літературу з питань адаптації музеїв до відвідин їх неповносправними особами.

Про позитивний досвід роботи музею з особливою аудиторією – неповносправними відвідувачами – та конкретні заходи, проведені в рамках проекту «Доступний музей» розповіла едукатор Регіонального музею в Стальовій Волі *Едита Лісек-Любась*. У доповіді «Стаємо доступнішими... через музейну мистецьку діяльність» авторка представила заходи, які були проведені в музеї для різних груп неповносправних осіб. Зокрема, відбулися майстер-класи «Відчуй мистецтво» для осіб з вадами зору; «По той бік дзеркала» для осіб з вадами інтелектуального розвитку; «Картографія знань» для осіб з вадами слуху. В музеї створена Рада у справах відвідувачів з особливими потребами, до складу якої входять неповносправні особи. Діяльність цього дорадчого органу базується на засадах «Нічого про нас без нас».

У практичній частині Конференції був представлений позитивний досвід, який став першим українським реалізованим заходом в рамках проекту «Музеї без бар'єрів». *Анастасія Сімферовська* (співробітниця Львівської Національної галереї мистецтв ім. Б. Возницького) і *Василь Одрехівський* (скульптор, викладач Львівської Національної академії мистецтв) презентували проект «Доторкаюся і бачу: перший досвід роботи львівських музеїв з відвідувачами з вадами зору». Студенти Львівської Національної академії мистецтв перевели у скульптуру 12 портретів з експозиції Львівської Національної галереї мистецтв ім. Б. Возницького. Особливістю пластичних зображень є те, що вони передають не лише портретні обриси, але й малярську техніку виконання. Крім того, скульптури передають спосіб положення портрета на полотні – фас, профіль. Скульптури встановлені поруч з картинами-оригіналами. Учасники Конференції мали змогу ознайомитися з результатами цього проекту, а відвідувачі галереї – особи з вадами зору – позитивно його оцінили.

Після представлення всіх доповідей в рамках програми Конференції відбулося **підсумкове обговорення**, яке переросло в захоплюючу дискусію з обміном думками і практичним досвідом. Були представлені кілька практичних показів – проведення екскурсії для осіб з вадами зору; майстер-клас

про те, як уникнути архітектурних бар'єрів при проведенні екскурсії для осіб з обмеженими можливостями руху. Піднімалися питання практичного впровадження теоретичних знань і напрацьованих методик в український музейний простір. Дискутувалася теза – чи кожен музей повинен бути доступним для неповносправних відвідувачів? Можливо, це повинні бути вибрані музеї, які мають досвід, підготовлених едукаторів і є найкраще пристосованими. Учасників цікавило – чи потрібно самим неповносправним відвідування музеїв? Чи змінюється їх життя після походу в музей чи галерею?

Багато вичерпних відповідей на поставлені запитання надали колеги з Польщі. Решту відповідей отримуємо ми самі після впровадження передових методик роботи з неповносправними відвідувачами в українське музейне середовище. Процес обміну досвідом триває. Польські та українські музеї відкриті до взаємної співпраці.

ЗМІСТ

**Розділ I. Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.
Матеріали П'ятого круглого столу у Волинському краєзнавчому музеї
з нагоди Міжнародного дня музеїв,
15 травня 2015 року, м. Луцьк**

Андрусик Тетяна , м. Луцьк Формування збірки одягу з Любешівщини у фондах Волинського краєзнавчого музею	3
Бекетова Валентина , кандидат історичних наук, м. Дніпропетровськ Музеї Дніпропетровської області в роки Другої світової та Великої Вітчизняної війни	7
Більо Любомир , м. Луцьк PR-діяльність у Волинському краєзнавчому музеї	10
Гатальська Наталія , м. Луцьк Завдяки і всупереч. Новостворений сільський музей: історія, сучасність, перспективи	15
Гривюк Світлана , м. Рівне Волинський бурштин: суспільно-історичний і практично-естетичний виміри феномену	17
Камінська Валентина , м. Луцьк Роль музейної педагогіки у навчально-виховному процесі ЗНЗ	21
Карпов Віктор , кандидат історичних наук, м. Київ Теоретичні засади соціології музейної справи як складової частини музеєзнавства	24
Качковська Леся , кандидат історичних наук, м. Луцьк Організаційно-розпорядча документація (1910-1913 рр.) Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва як джерело до вивчення культурної спадщини Правобережної України	33
Кінд-Войтюк Наталія , кандидат історичних наук, м. Луцьк XII з'їзд ради консерваторів Другої Речі Посполитої (20-24 вересня 1927 року): дослідження, збереження та каталогізація пам'яток народно-побутової культури Волині	38
Климчук Андрій , м. Рівне Гербарії Віллібальда Бессера та Антонія Анджейовського	41
Ковальчук Євгенія , кандидат історичних наук, м. Луцьк Музейні круглі столи. До 5-річчя спільного проекту Волинського краєзнавчого музею та кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	44
Костюк Степан , м. Тернопіль Історія Волині у філокартії: фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею	47
Кукса Надія , с. Суботів Туристичний потенціал Чигиринщини: церква Святого Іллі в Суботові	48
Кучинко Михайло , доктор історичних наук, Кучинко Зоряна , м. Луцьк Освітня діяльність Музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	54
Кушнір Віталій , с. Затурці Локачинського району Меморіальний музей – унікальний об'єкт туристичного показу	57
Ликова Оксана , смт. Опішня До проблеми музеєфікування гончарної спадщини України на сторінках часопису видавництва «Українське народознавство»	64
Лис Сергій , м. Луцьк Бофони ОУН – УПА з фондів Волинського краєзнавчого музею в контексті політико-пропагандистської творчості Ніла Хасевича	67

Мазурик Юрій, Панишко Сергій , кандидат історичних наук, м. Луцьк Колекція знахідок у фондах Волинського краєзнавчого музею з рятівних археологічних розкопок грунтового поховання культури кулястих амфор у с. Оздів (до 20-річчя відкриття пам'ятки)	73
Мартинюк Мілада , м. Бердичев Музейна кімната професійно-пожежного посту МНС № 39 м. Бердичева	80
Машлай Валентина , м. Луцьк Тема Революції Гідності та участі волинян в антитерористичній операції у різних формах роботи Волинського краєзнавчого музею	82
Мельничук Марія , м. Нововолинськ Музей як туристичний об'єкт (на прикладі Нововолинського історичного музею)	83
Мурадов Дмитро , м. Дніпропетровськ Сайт ДНІМ: 5 років в мережі інтернету (аналіз, статистика та порівняння)	85
Надольська Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Нові тенденції у розвитку музейної системи Волинської області	87
Огнєва Олена , кандидат історичних наук, м. Луцьк Бурятський сакральний спадок в зібранні ЦАМУ при Київській духовній академії	91
Пестриков Олександр , м. Дніпропетровськ Архівні матеріали у музейних зібраннях: зміна статусу та підходів до вивчення (на прикладі архівного фонду Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького)	96
Поліщук Наталія , м. Луцьк Роль музею природи у формуванні екологічної свідомості учнів	99
Рябчикова Фаїна , кандидат історичних наук, м. Луцьк Музей і місцева громада: шляхи взаємодії	102
Черняк Василь , с. Біляни Вінницької області Волинський музей на сторінках польського часопису «ZIEMIA» (1929–1930 pp.)	107
Чибирак Світлана , кандидат історичних наук, Мірошниченко-Гусак Людмила , м. Луцьк Співпраця Музею етнографії Волині та Полісся Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею	110
Янюк Олена , м. Луцьк Музика Ігоря Стравінського в контексті фестивалю «Ігор Стравінський та Україна»	112
Яцечко-Блаженко Тетяна, Рудянин Іван , кандидат історичних наук, м. Луцьк Місце інтерактивних технологій в музейній справі XXI століття	115
Яцечко-Блаженко Тетяна , м. Луцьк Інформаційна безпека музеїв	119

**Розділ II. Музейна педагогіка. Теорія і практика.
Матеріали III Волинської науково-практичної конференції,
м. Луцьк, 26 листопада 2014 року**

Абашіна Людмила , м. Чигирин Використання матеріалів підпільного і партизанського рухів, музейних колекцій Національного історико-культурного заповідника “Чигирин” у патріотичному вихованні підростаючого покоління	122
Баюк Геннадій , с. Забороль, Волинської області Загальноосвітня школа - основа краєзнавчої освіти школярів (на матеріалах Волинської області)	123
Бондаренко Геннадій , кандидат історичних наук, м. Луцьк Музейна педагогіка і формування наукового мислення	128

Боярчук Оксана , м. Луцьк Використання музейної експозиції для вивчення історії, літератури, природи, біології, географії, волинезнавства, образотворчого мистецтва	130
Василенко Тетяна , м. Устилуг Розвиток шкільного музейництва в Устилузькій школі	132
Вербицька Поліна , доктор педагогічних наук, м. Львів Нові підходи музейної освіти у формуванні ціннісного ставлення особистості до історико-культурної спадщини	134
Галан Ольга , м. Луцьк Музейна педагогіка як засіб естетичного виховання студентів Луцького педагогічного коледжу	138
Гатальська Наталія , с. Затурці Мистецькі заходи в меморіальній садибі історика – діалог музею і школи	141
Грабинська Любов , м. Луцьк Музеї навчальних закладів Волині – осередки національно-патріотичного виховання молоді	144
Гриб Лариса, Пальоха Лариса , м. Луцьк Позамузейні форми роботи Волинського краєзнавчого музею	147
Дем'янюк Олександр , доктор історичних наук, м. Луцьк Використання музейних матеріалів у вивченні навчальних курсів з українського державотворення ...	150
Дзюба Наталія , м. Ржищів Співпраця Ржищівського археолого-краєзнавчого музею з навчальними закладами: напрямки і реалізація	152
Дубень Олена , м. Луцьк Історична пам'ять поколінь: хронологія зустрічей з учасниками Другої світової війни у Волинському краєзнавчому музеї	155
Завада Людмила , м. Луцьк Волинський краєзнавчий музей і навчально-освітні заклади. Проекти музейно-педагогічного напрямку	157
Інклюзивна освіта у музейному просторі	160
Єрко Галина , м. Луцьк Музей як джерело генеалогії	161
Клемба Лілія , м. Горохів Музей «Берегиня» – осередок громадянсько-патріотичного виховання студентів	164
Кравець Анатолій , м. Луцьк Музейна педагогіка в дослідженні музейної аудиторії	167
Красицький Ігор , м. Любомль Пошукова діяльність – одна із форм роботи шкільного музею (з досвіду роботи шкільного музею Любомльської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3)	171
Кукса Надія , м. Чигирин Форми і методи патріотичного виховання учнівської молоді: похід пам'яті до Вдовичиноного хутора (з досвіду роботи відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»)	174
Лесик Любов , с. Велика Глуша Використання музейної експозиції у навчально – виховному процесі	176
Лой Марина , м. Переяслав-Хмельницький Інноваційні підходи в організації відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»	181

Луцюк Юлія , м. Луцьк Співпраця музею та освітніх закладів у вивченні історичного минулого	184
Марковський Броніслав , кандидат філософських наук, Сірик Олександр , м. Бердичів Музей Бойової Слави військової частини міста Бердичева на Червоній Горі	186
Мартинюк Мілада , кандидат педагогічних наук, м. Бердичів Музей історії пожежної охорони м. Бердичева	190
Мельник Лариса , м. Луцьк Музейна спадщина України як складова соціокультурного освітнього простору	192
Мержвинська Любов , с. Колодажне Поєднання виставкової та масово-освітньої роботи у Літературно-меморіальному музеї Лесі Українки на прикладі презентації виставки «Леся Українка та Тарас Шевченко. Діалог поетів»	197
Микитченко Світлана , м. Переяслав-Хмельницький Музейні експозиції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» та їх роль в формуванні національної свідомості підростаючого покоління	216
Михалевич Віктор , смт. Ратне Музей Бойової Слави при НВК «Загальноосвітня школа I-III ступеня № 1-гімназія ім. Героя Радянського Союзу В. Газіна» смт. Ратне	219
Міненко Тетяна , магістр культурології, м. Рівне Війсні музейні уроки в школах (на прикладі Рівненського обласного краєзнавчого музею)	222
Мотовільська Руслана , м. Луцьк Елементи музейної педагогіки в організації навчально-виховного процесу Луцького центру професійно-технічної освіти	224
Надольська Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Інтерактивні музейні технології: «Ніч музеїв»	227
Панчук Марина , Самойленко Людмила , Цвєткова Ангеліна , м. Бердичів Кімната-музей Бердичівської міської організації профспілки працівників освіти і науки України	230
Переходько Ірина , м. Луцьк До побудови експозиції Музею волинського бджільництва: тематичний розділ «Історія бджільництва»	234
Петрова Ірина , кандидат філософських наук, м. Луцьк Соціалізація особистості через музейне середовище в період соціокультурної трансформації українського суспільства	235
Петрович Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Роль музею у сучасному суспільстві та його комунікаційна функція	239
Подворна Лілія , м. Донецьк Робота з дітьми дошкільного віку в Донецькому обласному художньому музеї	242
Пригонюк Світлана , м. Переяслав-Хмельницький Слава козацька у творчості народного митця Василя Завгороднього	246
Ревега Наталія , м. Переяслав-Хмельницький Використання ляльки-мотанки для організації вільного часу дітей у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав»	251
Савчак Лариса , м. Нововолинськ Музейна педагогіка й музейна соціологія в дослідженні музейної аудиторії	253
Самостян Руслан , м. Луцьк Використання музейної експозиції для вивчення історії	261

Свереда Богдан , м. Луцьк Вивчення історії і проблеми фальсифікації походження Московської держави і її населення	268
Свистунова Лариса , м.Рожище Музейно-педагогічна діяльність, розвиток шкільного музейництва (із досвіду роботи музею Бойової Слави ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 м. Рожище)	283
Сідельова Ірина , м. Харків Мистецькі програми та арт-проекти для дітей і молоді у Харківському художньому музеї.....	289
Тищенко Тетяна , м. Луцьк Екологічні години в експозиції відділу природи Волинського краєзнавчого музею	292
Трошинська Олена, Діденко Яніна , м. Чигирин Освітньо-творчий діалог “Чигиринський край очима дітей” (з досвіду створення музейно-освітніх проектів НІКЗ “Чигирин”)	298
Фазан Микола , м. Луцьк Розвиток освіти Волині (1944–1953 рр.) в експозиції Музею історії освіти	300
Філюк Оксана , м. Луцьк Використання музейної експозиції у вивченні спецкурсу «Видатні постаті України»	306
Чопко Віра , м.Затурці Паркова зона Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського – осередок екологічного виховання школярів	310
Шевченко Ольга , м. Чугуїв Цикл музейних занять «І оживають речі» як один зі способів популяризації колекції та музейної культури	312
Ярова Віра , м. Харків Музей для дітей. Традиції та новації в роботі Харківського художнього музею з дитячою аудиторією	315
Яцечко Світлана , кандидат історичних наук, м. Луцьк Роль музею в освітньому процесі в ХХІ ст.	318
Яцечко-Блаженко Тетяна , м. Луцьк Музей для дітей у Варшавському етнографічному музеї	320
 Розділ III. Дослідження та матеріали з історії та практики пам’яткоохоронної та музейної роботи 	
Березіна Інна , кандидат архітектури, м. Кам’янець-Подільський Архітектурні пейзажі Наполеона Орди в контексті історико-архітектурної науки, пам’яткоохоронної та реставраційної практики	323
Боярчук Андрій , м. Луцьк Грошове забезпечення православного духовенства Волинської губернії у 40-х роках ХІХ століття (на матеріалах Володимир-Волинського, Ковельського та Луцького повітів)	327
Вацеба Ростислав , бакалавр історії, Мисюга Богдан , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Митрополит Андрей Шептицький і західноукраїнське музейництво	332
Войчик Степан , смт. Ківерці Сурогатні гроші на Волині	336
Ворон Василь , магістр державного управління, м. Луцьк Скарб мультикультуралізму - Бібліотека і архів Миколи Ворона – рідне слово серед чужорідного середовища	339

Лис Сергій , м. Луцьк Причини репресій сталінського режиму проти есперантистів Західної України після приєднання її до УРСР у 1939 році	345
Литовченко Антоніна , м. Київ Портрет підводводи віленського Гаспара Чижа в контексті історії Речі Посполитої	349
Обухович Лариса, Несторук Ілона , м. Луцьк Творчий фонд скульптора Сергія Наумова у збірці Волинського краєзнавчого музею	352
Огнєва Олена , кандидат історичних наук, м. Луцьк Ігор Стравінський очима художників (Стравінський в творчому спадку іноземних художників ХХ ст.)	358
Онуфрійчук Микола , м. Луцьк Про витоки конкурсів писанкарства на Волині	364
Охріменко Григорій , кандидат історичних наук, Скляренко Наталія , кандидат мистецтвознавства, Маркус Ігор, Потрапелюк Володимир , м. Луцьк Пам'ятки городоцько-здовбицької культури на Західноволинському Поліссі та Волині	366
Потапчук Леонід , м. Луцьк Волинські чехи у репортажах “Де моя батьківщина?": за матеріалами часопису “Wolyn”. 1934 рік ..	376
Потапчук Леонід , м. Луцьк Етнографічні та історичні виписки (за матеріалами Державного архіву Волинської області)	379
Потапчук Леонід , м. Луцьк Волинські євреї на сторінках місцевої єврейської преси середини 1930-х років: оглядовий аспект (До 80-річчя огляду єврейської преси)	380
Пушкар Наталія , м. Луцьк Автограф Петра Тарасова	383
Савицький Володимир , м. Луцьк Атрибуція предметів особистого благочестя християн княжої доби (на допомогу музейному працівнику)	386
Силюк Оксана , магістр історії, м. Луцьк Церковно-релігійна та благодійна діяльність митрополита Анатолія Дублянського на еміграції (за матеріалами Волинського краєзнавчого музею)	392
Смолій Юлія , кандидат мистецтвознавства, м. Київ Орнаментика волинських писанок другої половини ХІХ століття	402
Федчук Олександр , протоієрей, м. Луцьк Розвиток та занепад неоунії на Волині	413
Шваб Анатолій , доктор історичних наук, Малеончук Галина , м. Луцьк Загальношкільна, професійна та національна освіти міжвоєнного Луцька	417
Олександр Гаврилюк , кандидат історичних наук, м. Луцьк Архітектурне середовище другої Речі Посполитої про засади збереження будівельної культурної спадщини	423

Розділ ІV. Діяльність музейних закладів Волинської області в 2014 році. Методичні матеріали музейним працівникам

Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2014 році	426
Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2014 році (порівняльно-довідковий матеріал) .	465

Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2013-2014 роках	467
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2013-2014 роках	469
Пушкар Наталія, Тищенко Тетяна , м. Луцьк Природничо-історичні матеріали у музейній колекції, їх склад та основні правила зберігання. Методичні рекомендації	470
Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни. Указ Президента України від 24 березня 2015 року № 169/2015.	475
Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Указ Президента України від 12 червня 2015 року № 334/2015. м. Київ.	477
Методичні матеріали у проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення та військовослужбовців щодо встановлення Дня захисника України	479
Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219)	486
Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті. Закон України 9 квітня 2015 року № 314-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.190).	497
Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. № 641	500
Методичні матеріали щодо вшанування 70-ї річниці вигнання нацистських окупантів з України. Додаток до листа Міністерства освіти і науки від 17.10. 2014, № 1/9-543	505
Методичні матеріали до відзначення у загальноосвітніх навчальних закладах Дня пам'яті та примирення та 70-ї річниці Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Підготовлені Український інститут національної пам'яті	510
Рекомендації щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 р., № 439	519
Нове в законодавстві про шкільні музеї	521

Розділ V. Рецензії, повідомлення

Огнєва Олена , кандидат історичних наук, м. Луцьк Рецензія. Каталог видань кирилівського друку в установах Волині (1600 – 1825 рр.) друге видання, Луцьк. – 2015. Упорядник С.Н. Крейнін	532
Панахид Галина, Караманов Олексій , м. Львів Друга науково-практична конференція «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (м. Київ, 25–26 вересня 2014 року)	534
Рудько Тарас, Панахид Галина , м. Львів «Неповносправний відвідувач у музеї» – польсько-українська навчальна конференція (9 жовтня 2014 року, м. Львів)	538

**Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**

Науково-краєзнавче видання

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Виготовлення оригінал-макету – Олександр Трофімук.

Здано на виробництво 15.07.2015 р. Підписано до друку 14.09.2015 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 61,1. Обл.-вид. арк. 88,3.
Накладом 300 прим. Вид. №. 154.
Ціна вільна. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 7. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2015. – 552 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах подано статті та матеріали П'ятого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв “Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 15 травня 2015 року), III Волинської науково-практичної конференції “Музейна педагогіка. Теорія і практика” (м. Луцьк, 26 листопада 2014 року).

Розраховане на науковців, музейних та освітніх працівників, краєзнавців.

ББК 79.1
УДК 069.01